B. PETRICEÏCU-HASDEU.

ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIÆ.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMANE

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

Membru al Academieĭ Române, al Academieĭ Imperiale de Sciințe dela St. Petersburg, al Societățiĭ de Linguistică din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statuluĭ; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucurescĭ.

> Mănținem dar aceste frumóse expresiunĭ întrebuințate de străbunĭ, și nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ capĕtat de vécurĭ inpamintenirea...
>
> CAROL I.

> ... marĭ și nétede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.
>
> **Cantemir-voda** (Chron. I, 84).

TOMUL I.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzeĭ. — 96.

1887.

PREFAȚA

Deschiḑênd sesiunea generală a Academieĭ Române din 1884, M. S. Regele a rostit următórele cuvinte:

„Avênd onorul de a fi membri aĭ acesteĭ adunărĭ, Regina şi „Eŭ venim tot-d'a-una cu bucuriă în mijlocul D-vóstre, spre a as- „culta discuţiunile sciinţifice, pe carĭ le urmărim cu un interes neîn- „cetat. Şi cum póte să fie alt-fel, când lucrările de căpeteniă ale „Academieĭ sînt istoria şi limba, temeliele existenţeĭ nóstre naţio- „nale? Ţéra datoresce astăḑĭ Academieĭ un şir de documente istorice, „ascunse pînă acum, şi carĭ aŭ fost scóse din întuneric prin oste- „nelele neobosite ale membrilor eĭ, rĕspândind ast-fel o nouă lumină „asupra trecutuluĭ némuluĭ românesc. Nu maĭ puţin însă trebue să „ne ocupâm şi de viitor.... de limba nóstră, care s'a păstrat ne- „atinsă în câmpiele roditóre ale Dunăreĭ, în plaĭurile măreţe ale „Carpaţilor, aceste ţinute încântătóre, descrise cu măestriă şi în o „limbă aşa de curată de poetul nostru popular V. Alexandri. Ce „sarcină maĭ dulce póte avé Academia decât a lua sub paza sa „acéstă limbă veche, pe care poporul o înţelege şi ĭubesce? Mân- „ţinem dar aceste frumóse expresiunĭ întrebuinţate de străbunĭ, şi „nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ căpĕtat de vécurĭ înpămîntenirea.

„*Superflua non nocent.*

„Ce limbă are norocul de a dispune de patru cuvinte pentru „o însuşire care trebue să fie mândria fie-căruĭ popor, care trebue „să fie scrisă pe stégul fie-căriĭ armate: voĭniciă, vitejiă, bravură,

„eroism? Să ne ferim însă de o înbelşugare de expresiunĭ mo-„derne, care, ne punênd o stavilă la timp, va înstrăina poporuluĭ „limba sa.

„Am fost îndemnat a rosti aceste câte-va cuvinte prin dra-„gostea care am pentru frumósa şi bogata limbă română şi fiind „încredinţat că dorinţa mea—îndrăsnesc a ḑice şi a Academieĭ—„nu rĕmâne un *pium desiderium*.

„Supun dar la chibzuiala D-vóstre, dacă nu ar fi folositor de a „face un fel de *Etymologicum magnum Romaniae*, conţinênd tóte „cuvintele vechĭ, carĭ altmintrelea vor fi perdute pentru generaţiu-„nile viitóre.

„ *Verba volant, scripta manent.*

„Spre a sprijini acéstă întreprindere, pentru care patru, cincĭ, „şése anĭ vor fi trebuincioşĭ, pun în fie-care an modesta sumă de „şése miĭ leĭ la disposiţia Academieĭ.

„Intr'adevĕr, lucrarea acésta este fórte întinsă, póte chiar ne-„mărginită; să ne amintim însă cuvintele luĭ Horaţiŭ: *Est modus* „*in rebus sunt certi denique fines*, şi sînt convins că opera Acade-„mieĭ, care îşĭ va ridica şie-şĭ un monument neperitor, va fi înco-„ronată de o isbândă fericită".

Chibsuind asupra dotaţiunii Maiestăţiĭ Sale, Academia Română a bine-voit a'mĭ încredinţa mie îndeplinirea Augusteĭ dorinţe, primind tot-o-dată următorul prospect, pe care mĕ creḑusem dator a i'l supune spre aprobare:

„Lucrarea care se va executa din dotaţiunea M. S. Regeluĭ nu va avé în vedere anume limba română literară de astăḑĭ, ci maĭ ales limba cea veche şi graĭul actual al poporuluĭ cu diverginţele sale dialectale.

„Pentru limba cea veche vor servi ca fântâne:

„1. Texturile vechĭ române tipărite şi manuscripte;

„2. Cuvinte saŭ locuţiunĭ române de prin vechile documente scrise slavonesce saŭ în altă limbă străină;

„3. Actele vechĭ, publicate saŭ inedite, scrise romănesce;

„4. Vechile dicţionare şi glosare române manuscripte.

„Pentru graĭul actual al poporuluĭ cu diverginţele sale dialectale vor servi ca fântâne:

„1. Scriitorii moderni fórte populari, precum Alexandri, Costachi Negruzzi, Anton Pann etc., şi unii scriitori de pe la începutul secolului;

„2. Dicţionarele şi vocabularele române, mai ales acelea din prima jumătate a secolului, dar tóte cernute prin excluderea neologismilor;

„3. Poesiele poporane, basme, ḑicĕtori, locuţiuni proverbiale etc. publicate saŭ inedite;

„4. Archaismi şi provincialismi adunaţi de-a dreptul din gura poporului, întru cât graiul viŭ conservă pînă astăḑi elemente dispărute din limba literară;

„5. Terminologia tecnică vulgară din istoria naturală şi din viaţa industrială.

„Pentru inavuţirea ultimelor doĕ rubrice, a patra şi a cincea, se vor consulta învĕţătorii sătesci, preoţi şi alte persóne de prin sate din tóte provinciile locuite de Români, cărora li se va adresa un cestionar ad-hoc, tipărit într'un mare numĕr de exemplare sub titlul de: *Dotaţiunea Carol I. Programă pentru adunarea datelor privitóre la limba română.* Rĕspunsurile la acest cestionar, după ce vor fi utilisate, se vor depune în original în archivul Academiei.

„Stabilită pe aceste base, lucrarea va da, după putinţă pentru fie-care cuvînt, pe lîngă traducerea sensului general în limba latină saŭ în cea francesă, următórele rubrice:

„a) Forma cea mai rĕspândită şi formele dialectale vechi şi noue;

„b) Diferitele accepţiuni cu citarea exemplelor din fântânele indicate mai sus;

„c) Filiaţiunile istorico-etimologice.

„Spre a fi înlesnit în sarcina curat materială, autorul avĕnd o neapĕrată trebuinţă de cel puţin trei tineri cari să lucreze sub direcţiunea sa, primind o modestă retribuţiune, guvernul va fi rugat din partea Academiei Române să iea cu acest scop o mĕsură ce va crede de cuviinţă.

„Opera întrégă urmând a fi terminată în interval de 6 ani, în fie-care an autorul va presinta Academiei o parte din lucrare, însoţită de un raport despre mersul ei ulterior. Tipărirea definitivă se va puté începe în sesiunea generală din anul 1885, după ce Academia va fi luat cunoscinţă de un specimen al operei."

Indată după acésta, prin intermediul maĭ ales al revisorilor scolarĭ şi al protopopilor, am rĕspândit în ţéră următorul Cestionar:

1. In ce cuvinte anume poporul de acolo rostesce curat pe *a* cel neaccentat, fără a'l trece în *ă*, bună óră *malaĭu*, ĭar nu *mălaĭu* şi altele?

2. In ce se cuprinde pe acolo, în chipul de a rosti al poporuluĭ, deosebirea între sonurile *ă* (ъ) şi *î* saŭ *â* (ѫ)?

3. Carĭ sînt cuvintele unde se aude maĭ bine sonul ѫ?

4. Se dice óre: *sară*, *fată, masă* etc., orĭ *séră*, *fétă, mésă* şi altele?

5. Sînt óre cuvinte, în carĭ poporul rostesce curat pe *o* cel neaccentat, fără a'l trece în *u*, bună óră *dormim* pentru *durmim*, *Român* pentru *Rumân* etc.?

6. Se dice óre *umblu* orĭ *înblu? unghĭu* orĭ *înghĭu?* saŭ cum alt-fel se dice?

7. Sînt óre cuvinte, în carĭ *nĭ* nu s'a muĭat în *ĭ,* precum *întânĭu* pentru *întâĭu*, *cunìu* pentru *cuĭu*, *stranĭu* pentru *straĭu*, *călcânĭu* pentru *călcâĭu* etc.?

8. Sînt óre cuvinte, în carĭ *lĭ* nu s'a muĭat în *ĭ,* precum *talĭu* pentru *taĭu, pulĭu* pentru *puĭu*, *lĭepure* pentru *ĭepure, ureclĭe* pentru *urechĭe* şi altele?

9. Se aud óre pe acolo în chipul de a rosti al poporuluĭ vocale lungĭ, adecă *a* lungit ca *aa*, *o* ca *oo* etc.?

10. Se întîmplă óre, ca poporul să rostéscă întreg pe *u* dela sfîrşitul unuĭ cuvînt fără articlu, precum *omu* în loc de *om,* saŭ la verburĭ cu *facu* în loc de *fac* etc.?

11. Nu cum-va se rostesce câte o dată întreg *i* dela sfîrşitul cuvîntuluĭ, bună-óră *ómeni* pentru *ómenĭ*, *faci* pentru *facĭ* etc.?

12. Se dice óre *cuvente*, *mente*, *mormente*, *vene*, *mene* etc. în loc de *cuvinte*, *minte*, *morminte*, *vine, mine?*

13. Diftongul *oa* se rostesce el curat, adecă aşa ca să se audă de o potrivă *o* şi *a*, orĭ se aude maĭ mult numaĭ una din ele, şi care anume?

14. Diftongul *ea* se rostesce el aşa ca să se audă bine *e* şi *a*, orĭ se aude maĭ mult ca *ĭa?*

15. Sînt óre cuvinte, în carĭ poporul rostesce *é* saŭ *ea* acolo unde limba nóstră literară de astădĭ pune pe simplul *e*, de ex. *plăcére* pentru *plăcere*, *lége* pentru *lege*, *mérge* pentru *merge* etc.?

16. Sînt óre cuvinte, în carĭ se rostesce simplul *e* acolo unde limba nóstră literară de astăḑĭ pune pe *é*, de ex. *şese* pentru *şése*, *vre* (voesce) pentru *vrea*, şi altele?

17. Ce alte particularităţĭ, străine limbeĭ nóstre literare de astăḑĭ, se observă în privinţa vocalelor în graĭul poporuluĭ de acolo?

18. Poporul de acolo cunósce el numaĭ sonul *z*? orĭ că deosebesce pe *z* de *dz*?

19. *Z* în *Dumnezeŭ* se rostesce el tot aşa ca *z* în *praznic*, orı alt-fel cum-va?

20. Carĭ sînt anume cuvintele, unde se aude *dz* în loc de *z*?

21. Poporul de acolo rostesce el óre pe *r* în doĕ felurĭ, deosebind adecă pe un *r* virtos, ce-va ca *rr*, de un *r* móle?

22. In carĭ cuvinte anume se aude *rr*?

23. Poporul de acolo preface el óre pe *f* în *h*, de exemplu *hie* pentru *fie*, *hĭer* pentru *fĭer*, *hĭerbe* pentru *fĭerbe* etc.?

24. Sînt óre cuvinte, în carĭ *fĭe* sau *fi* nu se preface nicı o dată în *hĭe* saŭ *hi*?

25. Sonurile *fĭe* saŭ *fi* nu se rostesc óre ca *ş* saŭ chıar ca *c*, bună-óră *şer* saŭ *cer* pentru *fĭer*?

26. In ce cuvinte preface poporul de acolo pe *v* în *h*, de ex. *hulpe* pentru *vulpe*, *răhnire* pentru *råvnire* etc.?

27. Sciţĭ óre cuvinte, în carĭ *h* se preface în *v*?

28. Poporul de acolo nu rostesce el óre de o potrivă, fară a simţi deosebirea de sonurĭ, *fie* şi *hie* saŭ *vulpe* şi *hulpe*?

29. In ce cuvinte poporul preface pe *v* în *g*, de ex. *ghiŭ* ın loc de *viŭ*, *ghie* pentru *vie* etc.?

30. Nu se rostesce óre *jiŭ* saŭ chĭar *giŭ* pentru *viu*, şi altele de asemenea?

31. Un *v* la începutul cuvîntuluĭ nu piere el óre câte o dată, rostindu-se bună-óră *in* în loc de *vin*?

32. In cuvintele *stéua*, *ḑiua*, *réua* etc. nu se aude óre *va* pentru *ua*, adecă *stéva*, *ḑiva* şi altele?

33. Deosebesce óre bine poporul de acolo pe *j* de *ğ* (џ), orĭ că le pune pe una în loc de alta, ḑicênd de exemplu *gĭur* pentru *jur* saŭ *jinere* pentru *ginere*?

34. Poporul de acolo rostesce el óre pe *bi* ca *ghi*, de pildă *ghine* pentru *bine*, *cerghĭ* pentru *cerbĭ*, *corghĭ* pentru *corbĭ* etc.?

35. Poporul de acolo rostesce el pe *pi* ca *ki*, de ex. *kĭept* în loc de *pĭept*, *kicĭor* în loc de *picĭor* şi altele?

36. Nu cum-va se rostesce chĭar *cept* saŭ *cicĭor* în loc de *piept* şi *picĭor*?

37. Cum se rostesce pluralul dela *lup* şi dela *popă*, adecă: *lupĭ*, *lukĭ*, *lupkĭ*, *lupcĭ* saŭ cum alt-fel?

38. *Mie* şi *mĭel* cum óre se rostesc, adecă *nie, nĭel*, orĭ *mnie, mnĭel*, saŭ cum alt-fel?

39. Poporul de acolo rostesce el în acelaşĭ chip *mie* (1000) şi *mie* (pentru mine) în frasa: „mĭ-a dat mie o mie de leĭ"?

40. In ce cuvinte poporul de acolo preface pe *n* între vocale în *r*, bună-óră *pîră* în loc de *pînă* şi altele?

41. In ce cuvinte poporul de acolo preface pe *r* în *n*, bună-óră *fănină* pentru *fărină* etc.?

42. Poporul de acolo nu amestecă óre pe *j* cu *ş*, întrebuinţând pe unul în loc de altul?

43. Nu amestecă óre pe *s* cu *z*?

44. Nu amestecă óre pe *cĭ* cu *gĭ*?

45. Carĭ sînt exemple de tóte aceste schimbărĭ de consóne în gura poporuluĭ, şi de alte schimbărĭ de aceĭaşĭ fire ce se maĭ observă pe acolo?

46. Rostesce poporul pe acolo *fluerarĭu* orĭ *fluerar, mâncătorĭu* orĭ *mâncător, ajutorĭu* orĭ *ajutor, cuptorĭu* orĭ *cuptor,* şi alte vorbe de acest fel?

47. Are poporul pe acolo obiceĭul de a ḑice: *l'*am vĕḑutu-*l*, *te*-aŭ bătutu-*te*, *ĭ*-am datu-*ĭ*, *ne*-am întâlnitu-*ne*, *le*-aŭ arĕtatu-*le,* — cu pronumele repeţit? orĭ ḑice numaĭ: *l'am vĕḑut*, *ĭ-am dat*, *ne-am întâlnit* etc.?

48. Are poporul pe acolo obiceĭul de a ḑice: ómeniĭ *merge,* copiiĭ *dórme,* muĭerile *tace,* în loc de ómeniĭ *merg*, copiiĭ *dorm*, muĭerile *tac*?

49. Ḑice poporul pe acolo *mânile*, *mânule*, *mânurile*, orĭ într' alt-fel? se întrebuinţéză numaĭ o formă? şi care? orĭ se întrebuinţéză maĭ multe, şi anume carĭ?

50. Carĭ sînt cuvintele, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la climă, adecă la ĭarnă, primăvară, vară, tómnă, zăpadă, ghĭaţă, poleĭu, arşiţă etc.?

51. Carĭ sînt cuvintele, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la posiţiunea locurilor, bună-óră la:

mare, noĭan, toĭu, rîŭ, pârîŭ etc.?

munte, movilă, măgură, dălmă, gruĭu etc.?

codru, pădure, redĭu etc.?
stan, lespede, stîncă, cărşiă etc.?
vale, văgăună, grópă, vizuină etc.?

52. Carĭ sînt pe acolo numirile locale cele maĭ neobicĭnuite pe aiurĭ, şi cum îşĭ explică saŭ cum tălmăcesce poporul acele numirĭ?

53. Carĭ sînt cuvintele, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la minerale, adecă: pétră, bolovan, cotrónţă, aur, argint, fer, cositor, plumb, păcură etc.?

54. Carĭ sînt metaforele, figurele saŭ asemĕnările luate de popor din lumea minerală, adecă: ce fel de lucrurĭ saŭ de însuşirĭ se asemenéză cu aurul, ce fel cu argintul, cu ferul etc. şi cu ce cuvinte anume?

55. Carĭ sînt cuvintele, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la vegetaţiune, adecă părţile arboruluĭ saŭ planteĭ una câte una, crescerea planteĭ etc.?

56. Carĭ sînt numirile cele maĭ neobicĭnuite pe aĭurĭ ale arborilor sĕlbatecĭ: stejar, fag, ulm, mestécăn, anin, brad etc.?

57. Carĭ sînt numirile cele maĭ neobicĭnuite pe aĭurĭ ale arborilor roditorĭ: pĕr, măr, prun şi altele?

58. Carĭ sînt pe acolo diferitele numirĭ de strugurĭ, cu descrierea pe cât se póte maĭ pe larg a fie-căriĭ varietăţĭ?

59. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la viţă şi la lucrarea eĭ saŭ la cules?

60. Carĭ sînt pe acolo numirile feluritelor vinurĭ şi cele privitóre la culórea vinuluĭ, la gustul luĭ, la tăria etc.?

61. Carĭ sînt pe acolo numirile feluritelor grâne: grâŭ, orḑ, ovĕs etc. şi dacă sînt vre-unele numirĭ neobicĭnuite pe aĭurĭ?

62. Carĭ sînt pe acolo numirile, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, ale legumelor bob, mazere, fasole etc.?

63. Sînt óre pe acolo numirĭ de arborĭ, de plante, de grâne saŭ legume, carĭ se întrebuinţéză şi pe aĭurĭ în ţéră, dar cu un alt înţeles?

64. Carĭ sînt pe acolo, într'un numĕr pe cât se póte maĭ mare şi cu o descriere pe cât se póte maĭ lămurită, numirile diferitelor buruienĭ, ĭerburĭ şi florĭ?

65. Carĭ sînt metaforele, figurele saŭ asemĕnările luate de popor din lumea vegetală, adecă: ce fel de lucrurĭ saŭ însuşirĭ se asemĕnéză cu arborul cutare, cu flórea cutare, cu buruiana cutare etc.?

66. Carĭ sînt pe acolo numirile, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, ale feluritelor fĭare şi dobitóce?

67. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa caluluĭ: felurile luĭ, vrîsta luĭ, culórea şi altele?

68. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa bouluĭ şi vaceĭ: felurile, vrîsta, culórea şi altele?

69. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa berbeceluĭ şi oieĭ: felurile, vrîsta, culórea şi altele?

70. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa capreĭ şi a porculuĭ: felurile lor, vrîsta, culórea şi altele?

71. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa câĭneluĭ: felurile, vrîsta, culórea şi altele?

72. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa pisiceĭ?

73. Cum se numesc pe acolo deosebitele felurĭ de şórecĭ?

74. Cum se numesc pe acolo deosebitele felurĭ de vermĭ?

75. Cum se numesc pe acolo deosebitele felurĭ de insecte?

76. Carĭ sînt pe acolo cuvintele despre gâscă, raţă, lebedă, porumbel saŭ turturică, cocoş şi găină, şi altele?

77. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la albină şi la crescerea albinelor?

78. Carĭ sînt pe acolo cuvintele despre urs, lup, vulpe, cerb saŭ cĭută şi căprióră, vidră, ĭepure, veveriţă etc.?

79. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la vultur, uliŭ, coroiu, şoĭm şi alte păserĭ răpitóre de acest fel?

80. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la bufniţă saŭ cucuvae?

81. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la corb şi cĭóră?

82. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la mĭerlă, sturḑ, ciocărliă, rîndunică, vrabiă, cuc, pătîrniche etc.?

83. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la cocor şi la barḑă saŭ cocostîrc?

84. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la bróscă şi felurile eĭ, la aricĭu, la vĭezure etc.?

85. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la şopîrlă cu felurile eĭ şi la şerpĭ cu felurile lor?

86. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la melc saŭ culbec, la scoică, la rac, la păianjen, la omidă, flutur, lăcustă, grier, furnică, lipitóre etc.?

87. Carĭ sînt pe acolo numirile feluriţilor pescĭ?

88. Carĭ sint metaforele, figurele saŭ asemĕnările luate de popor din lumea animală, adecă: ce fel de lucrurĭ saŭ însuşirĭ se asemĕnéză cu fĭara cutare saŭ cu dobitocul cutare?

89. Cum se chĭamă pe acolo sonul saŭ glasul ce scot feluritele fĭare saŭ dobitóce, bună-óră boul muge, raţa măcăesce şi aşa maĭ încolo pentru tóte animalele, în privinţa cărora se află în popor câte o vorbă deosebită?

90. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la vînătóre?

91. Carĭ sint ţipetele saŭ strigătele ce obicĭnuesc vînătoriĭ, fie în privinţa vînatuluĭ, fie în a câĭnilor de vînat?

92. Ce fel de numĭ se dă pe acolo câĭnilor de vînat?

93. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa pescărieĭ?

94. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la cĭobăniă, bună-óră felurile de locuinţă cĭobănéscă, uneltele obicĭnuite de către cĭobanĭ, vorbe despre păşĭune, despre brînzeturĭ şi lăpturĭ cu felurile lor şi cu chipul de a le face etc.?

95. Ce fel de numĭ daŭ cĭobaniĭ vitelor ca să deosebéscă pe una de alta?

96. Ce fel de numirĭ se dă pe acolo câĭnilor cĭobănescĭ?

97. Ce deosebire fac cĭobaniĭ între un dulâŭ, un mosoc saŭ un alt-fel de câĭne de stână?

98. Cum împărţesc cĭobaniĭ ḑiua şi cum se chĭamă la eĭ fie-care parte a ḑileĭ?

99. Carĭ sînt metaforele, figurele saŭ asemĕnările întrebuinţate de către cĭobanĭ în privinţa deosebitelor lucrurĭ saŭ însuşirĭ?

100. Aŭ óre cĭobaniĭ cuvinte, pe carĭ nu le întrebuinţéză ceĭ-l'alţĭ sătenĭ?

101. Carĭ sînt pe acolo cuvintele, puţin intrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la plugăriă?

102. Cum se numesc deosebitele felurĭ de câmp, lucrat şi ne-lucrat?

103. Cum se numesc deosebitele unelte saŭ scule de plugăriă?

104. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părţĭ ale pluguluĭ?

105. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părţĭ ale căruţeĭ?

106. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părţĭ ale móreĭ?

107. Cum se numesc deosebitele meşteşugurĭ saŭ meserie cunoscute pe la ţéră?

108. Cum se numesc uneltele de dulgheriă, materialul şi apucăturile la lucru ale dulgherilor?

109. Cum se numesc uneltele de ferăriă, materialul şi apucăturile la lucru ale feraruluĭ?

110. Cum se numesc uneltele de zidăriă, materialul şi apucăturile la lucru ale zidaruluĭ?

111. Cum se chĭamă deosebitele felurĭ de ţesĕturĭ ţĕrănescĭ, covóre, pânzeturĭ etc.?

112. Cum se chĭamă deosebitele unelte de tors, ţesut şi cusut?

113. Carĭ sînt pe acolo cuvintele, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la plutire, precum luntre, vîslă etc.?

114. Cum se chĭamă deosebitĕle arme, cu carĭ se servesc săteniĭ?

115. Ce fel de cuvinte s'aŭ păstrat printre sătenĭ despre armele obicĭnuite la Românĭ în trecut?

116. Carĭ sînt pe acolo cuvintele, puţin întrebuinţate pe aĭurĭ saŭ necunoscute, privitóre la ale caseĭ, precum la: zid, acoperiş, pórtă, ferestre, vatră, becĭu, curte saŭ ogradă, puţ, pat, scaune saŭ laviţe, mese, óle etc.?

117. Óre se întrebuinţéză acelaşĭ cuvînt, când este vorba că mănâncă un om şi când este vorba că mănâncă o fĭară saŭ un dobitoc, orĭ alt-fel se numesce mâncarea de om şi alt-fel mâncarea de animal?

118. Carĭ sînt pe acolo, una câte una, numirile haĭnelor la sătenĭ, fie bărbătescĭ, fie femeiscĭ?

119. Carĭ sînt pe acolo numirile podóbelor femeiescĭ, precum: salbă, brăţărĭ, inele etc.?

120. Carĭ sînt pe acolo numirile maĭ deosebite ale mâncărilor?

121. Carĭ sînt pe acolo numirile deosebite ale bĕuturilor?

122. Carĭ sînt cuvintele privitóre la înrudire, adecă despre părinţĭ, fraţĭ, verĭ şi alte rude, trupescĭ şi sufletescĭ?

123. Carĭ sînt cuvintele privitóre la căsătoriă, începênd dela logodnă pînă la săvîrşirea nunteĭ?

124. Ce fel de jurăminte întrebuinţéză poporul de acolo?

125. Ce fel de ocărĭ întrebuinţéză poporul de acolo?

126. Ce fel de jocurĭ copilărescĭ, cu cuvintele privitóre la ele, cunósce poporul pe acolo?

127. Cum se numesc vasele pentru gătirea bucatelor, pentru punerea lor pe masă şi pentru ducerea lor la câmp?

128. Carĭ sînt pe acolo cuvintele cu privire la gătirea bucatelor şi la tot ce se ţine de acésta?

129. Cum se numesc deosebitele felurĭ de cântece ce le cântă poporul pe acolo?

130. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la jocul de cărţĭ?

131. Ce fel de danţurĭ, cu cuvintele privitóre la ele, cunósce poporul de acolo?

132. Cum se numesc pe acolo deosebitele instrumente de musică, cu părţile fie-căruia?

133. Carĭ sînt pe acolo cuvintele privitóre la înmormîntare?

134. Face poporul vre-o deosebire între suflet de om şi suflet de dobitoc, şi cum se numesce a-parte fie-care din ele?

135. Este óre vre-un cuvînt deosebit când se vorbesce despre mórte de dobitoc, bună-óră: omul móre şi dobitocul cicnesce?

136. Carĭ sînt credinţele poporuluĭ în privinţa cugetuluĭ, a minţiĭ, a gândiriĭ etc.?

137. Cum înţelege poporul frumosul, şi carĭ sînt, după părerea luĭ, lucrurile cele maĭ frumóse în lume?

138. Care este părerea poporuluĭ în privinţa stelelor, despre natura lor, scopul etc.?

139. Cum se chĭamă la popor, una câte una, deosebitele stele, şi ce se ḑice despre fie-care din ele?

140. Cum se chĭamă partea cea albiciósă a ceruluĭ de nópte, pe care uniĭ o numesc calea luĭ Troĭan, şi ce se povestesce despre ea?

141. Cum privesce poporul eclipsa orĭ întunecarea sóreluĭ saŭ a luneĭ, şi ce povestesce despre acestea?

142. Ce sînt Vîrcolaciĭ după credinţa poporuluĭ şi cum se maĭ chiamă?

143. Cum înţelege poporul aşa numitul *diochĭu* şi ce povestesce în acéstă privinţă?

144. Ce fel de ḑînĭ şi ḑîne cunósce poporul, cum îĭ numesce pe toţĭ unul câte unul, şi ce povestesce despre eĭ?

145. Ce se povestesce despre ḑîna Cosânḑana saŭ Sânḑana şi ce alt nume i se maĭ dă?

146. Cunósce óre poporul vre-o ḑînă cu numele de „Filma“?

147. La nunţĭ saŭ în alte întâmplărĭ se cântă óre despre „Lada“ şi „Mana“, şi ce sînt acestea?

148. Ce povestesce poporul despre Drăgaĭca?

149. Ce povestesce poporul despre Strigoĭ saŭ Strigóie şi despre Stafie, şi prin ce se deosebesc aceste fiinţe unele de altele?

150. Ce povestesce poporul despre dracul şi cum îl descrie?

151. Ce povestesce poporul despre Ursite şi cum le maĭ numesce?

152. Ce povestesce poporul despre Iele saŭ Dînsele şi despre Iezme şi cum le maĭ numesce?

153. Ce povestesce poporul despre Joĭmariţa şi cum o maĭ numesce?

154. Ce credinţe şi obiceiurĭ are poporul în privinţa ḑileĭ sântuluĭ Ión Botezătorul?

155. Ce este Papaluga saŭ Paparuda şi cu ce fel de obiceiurĭ e însoţită?

156. Ce povestesce poporul despre Sburător şi cum îl maĭ numesce?

157. Cunósce óre poporul de acolo vre-un obiceĭu saŭ vre-o credinţă cu numele de Turcă saŭ Ţurcă?

158. Ce este Brezaia?

159. Ce sînt Borbósele?

160. Cum se petrec pe acolo Colindele?

161. Ce povestesce poporul despre Pricoliciŭ saŭ Tricoliciŭ şi cum îl maĭ numesce?

162. Ce însemnătate aŭ în basmele şi credinţele de acolo Zmeiĭ şi Balauriĭ şi cum sint descrişĭ de către popor?

163. Poporul de acolo povestesce el ce-va despre „Ómeniĭ roşiĭ“, şi ce anume?

164. Ce obiceĭurĭ sînt pe acolo în privinţa vrăjilor?

165. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa bólelor de om?

166. Carĭ sînt pe acolo cuvintele în privinţa bólelor de vite?

167. Care este, după părerea poporuluĭ de acolo, pricina frigurilor, a epilepsieĭ, a holereĭ, a cĭumeĭ etc.?

168. Cum povestesce poporul de acolo despre sântul Petru?

169. Cum povestesce poporul de acolo despre sântul Ilie?

170. Ce alţĭ sfinţĭ sînt maĭ socotiţĭ de către popor şi pentru ce anume sînt maĭ socotiţĭ?

171. Cum împărţesce poporul ḑiua şi nóptea, necunoscênd împărţirea precisă în ore saŭ césurĭ?

172. Dacă pe acolo ḑioa d'întâiŭ a fie-căriĭ lune nu pórtă o numire deosebită, bună-óră: *Sân-văsia luĭ Faur*, *a luĭ Mărţişor,* etc.?

173. Ce ḑice poporul despre fie-care ḑi a săptămâneĭ, adecă

le socotesce pe tóte de o potrivă, orĭ face între ele vre-o deosebire?

174. Ce povestesce poporul despre Sânta Mĭercurĭ, Sânta Joĭ, Sânta Vinerĭ, Sânta Duminică etc.?

175. Ce fel de dobitóce saŭ păserĭ socotesce poporul de acolo ca maĭ plăcute luĭ Dumnedeŭ?

176. Sînt óre locurĭ, ape, pădurĭ, movile saŭ alt ce-va, pe carĭ poporul le privesce ca sfinte?

177. Poporul privesce el óre ca sfinţĭ pe Sórele şi pe Luna?

178. Ce sînt, după părerea poporuluĭ de acolo, Zorilă şi Murgilă?

179. Este óre pe acolo vre-un blăstem cu pomenirea Dunăriĭ, bună-óră: bată-te Dunărea! saŭ alt-fel cum-va?

180. Carĭ sînt prejudecăţile poporuluĭ de acolo în privinţa vîntuluĭ?

181. Cum se numesc pe acolo deosebitele vînturĭ?

182. Cunósce óre poporul de acolo niscaĭ-va rugăciunĭ afară de cele bisericescĭ?

183. Cum îşĭ explică poporul căderea stelelor?

184. Ce înţelege poporul prin *fapţĭ*,—*punerea cuţituluĭ* şi *darea de argint viŭ*?

185. Ce este şi cum se face *legarea* saŭ *deslegarea ploieĭ*?

186. Ce este *Mama păduriĭ*?

187. Ce este *Cĭurica* şi ce sînt *Circoviĭ*?

188. Ce credinţe şi obiceiurĭ are poporul asupra *anuluĭ noŭ*, a *bobotezeĭ*, a *lăsatuluĭ de sec*?

189. De ce scot babele ochiĭ la sfinţiĭ zugrăviţĭ pe biserică?

190. Ce sînt *pasĕrile cu cĭocul de foc*?

191. Ce este *vîntul turbat*?

192. Ce înţelege poporul prin *tóca din cer*?

193. Ce crede poporul despre curcubeŭ?

194. Ce este *rodul pămîntuluĭ*?

195. Ce e *mânicătórea*?

196. Ce e *focul luĭ Sân-Medru*?

197. Ce e *iarba férelor*?

198. Ce sînt *pocîndeiĭ* şi *colăceriĭ*?

199. Ce e *césornicul caseĭ*?

200. Ce credinţă are poporul despre Raiŭ şi despre Iad?

201. Ce înţelege poporul când dice: „pe cel-alt tĕrîm“?

202. Ce se înţelege prin *Craiŭ-noŭ* ?

203. Cum îşĭ explică poporul *eşirea cu plin,—eşirea cu sec* ?

204. Ce este *Spiriduşul* ?

205. Ce sînt *căpcâunii* saŭ *cătcăunii* şi cum alt-fel se maĭ chĭamă ?

206. Ce crede poporul despre *Vremea d'apoĭ* ?...

În acest Cestionar predomnesc doĕ puncturĭ de vedere noue, pe carĭ mi le împunea starea actuală a Sciinţeĭ limbeĭ şi carĭ sînt cu totul străine lexicografieĭ de şcóla clasică : 1° fonetica poporană, temelia Dialectologieĭ; 2° credinţele cele intime ale poporuluĭ, obiceiele şi apucăturile sale, suspinele şi bucuriele, tot ce se numesce astăḑĭ — în lipsă de un alt cuvînt maĭ nemerit — cu vorba englesă Folklore. Voĭam să cunosc pe Român aşa cum este dînsul în tóte ale luĭ, aşa cum l'a plăsmuit o desvoltare treptată de opt-spre-ḑecĭ vécurĭ, aşa cum s'a străcurat el prin miĭ şi miĭ de înriurirĭ etnice, topice şi culturale.

In interval de un an, mĭ-aŭ sosit téncurĭ de respunsurĭ de pe la preuţĭ şi maĭ ales de pe la învĕţătorĭ sătescĭ : vr'o câte-va adevĕrat preţióse, unele fórte bune, multe bunicele, aprópe nicĭ unul din care să nu se tragă o brumă de folos. Dela primele pagine ale Dicţionaruluĭ — orĭ-unde indic în parentesĭ numele corespondentuluĭ şi localitatea — se vede modul în care m'am putut servi de acele respunsurĭ. In casurĭ dubióse saŭ puţin lămurite, trimiteam o cartă-postală cu întrebărĭ suplementare, şi mi se respundea prin scrisorĭ, aşa că s'aŭ maĭ grămădit un noŭ ténc din epistole primite, pe lîngă carĭ uniĭ mĭ-aŭ împărtăşit plante şi chĭar minerale în natură, împreună cu nomenclatura.

Dicţionarul uneĭ limbĭ trebuĭ să fie pentru un popor o enciclopediă a traĭuluĭ seŭ întreg, trecut şi presinte. In limbă o naţiune se privesce pe sine însăşĭ într'o lungă galeriă de portrete din epocă în epocă, unele ce-va maĭ şterse de vechime saŭ de împregĭurărĭ, dar în carĭ totuşĭ ea îşĭ recunósce pe deplin individualitatea : cum a fost din légĕn, cum a crescut, cum a mers înainte şi érăşĭ înainte, cum a ajuns acolo unde este. Graţiă Cestionaruluĭ meŭ, cele maĭ învechite din acele portrete vor căpĕta un colorit de viaţă ; cele maĭ noue, vor puté chĭar să vorbéscă, fie-care cu timbrul seŭ propriŭ.

B. P. H.

Bucurescĭ, 15 Maĭu 1885.

IN LOC DE
INTRODUCERE.

I. CE ESTE ETIMOLOGIA? — II. CUM SE AMESTECĂ LIMBILE? — III. IN CE CONSISTĂ FISIONOMIA UNEĬ LIMBĬ?

I.

Ce este etimologia?

Termeniĭ tecnicĭ în genere ar trebui tot-d'a-una să'şĭ întindă accepţiunea in mĕsură cu treptata lărgire a aceleĭ sfere sciinţifice saŭ artistice, din care eĭ fac parte. Dacă la ceĭ vechĭ ἀνατομή însemna o simplă dissecţiune, ba încă fórte neperfectă, de aci nu urméză ca acelaşĭ sens îngust să aĭbă *anatomia* actuală. Eĭ bine, într'o contradicţiune flagrantă cu immensul progres în studiul limbeĭ, *etimologia* maĭ păstréză pînă astădĭ accepţiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute şi chĭar cu miĭ de anĭ înainte de nascerea Linguisticeĭ.

Romaniĭ explicaŭ pe grecul ἐτυμολογία prin: „quae verborum originem inquirit." [1]) Acésta resumă cât se póte de bine aplicaţiunea cea tradiţională a termenuluĭ, care la Romanĭ, ca şi la Grecĭ, ca şi la noĭ toţĭ pînă acuma, are a face numaĭ cu *verbum*, numaĭ cu cuvîntul şi ĭarăşĭ cu cuvîntul. Prin perifrasă, *etimologia* este „derivaţiunea uneĭ vorbe". De ce însă nu orĭ-ce derivaţiune linguistică? Cum să numim óre, de exemplu, derivaţiunea uneĭ construcţiunĭ sintactice?

Menţionâm anume casul sintactic, căcĭ el încurcase în secolul

[1]) Quinctil. *Inst.* I. 6. 28.

trecut pe unul din ómeniĭ ceĭ maĭ genialĭ, care ghicise de pe atuncĭ aprópe tot ce distinge metóda linguistică contimpurană. Nemuritorul Turgot a scris, între cele-l'alte, o scurtă bucată întitulată: „Etymologies et fragments sur les langues", compusă din şése numere, dintre carĭ primele treĭ se referă la originea unor cuvinte latine, ĭar restul la originea unor construcţiunĭ sintactice ebraice. Pe cele de'ntâĭu, el le numesce „étymologies"; pe cele din urmă, negăsind nicĭ un termen propriŭ, se vede silit a le boteza „fragments", expresiune pe care ar fi putut aplica mult maĭ bine la o grămadă de petre saŭ de gĭamurĭ sparte![1])

O derivaţiune sintactică este etimologiă cu acelaşĭ drept ca şi o derivaţiune lexică. Când Weil probéză, că construcţiunea englesă: *The king's eldest son has given a feast to the citizens* derivă din amestecul construcţiuniĭ francese: *Le fils aîné du roi a donné une fête aux citoyens* cu construcţiunea germană: *Des Königs ältester Sohn hat den Bürgern ein Fest gegeben*, astfel că dacă vom exprime ordinea cuvintelor în cea francesă prin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, vom avé atuncĭ în cea germană: 4, 5, 3, 2, 6, 10, 11, 8, 9, 7, ĭar în cea englesă: 4, 5, 3, 2, ca la Germanĭ, şi apoĭ: 6, 7, 8, 9, 10, 11, ca la Francesĭ,[2])—el ne dâ o etimologiă întocmaĭ ca şi când ar explica pe englesul *useful* prin francesul *user* şi anglosaxonul *ful*. Etimologia sintactică, în casul de faţă, se resumă în următórea equaţiune: *The king's eldest son has given a feast to the citizens=Des Königs ältester Sohn+a donné une fête aux (=à les) citoyens*, care nu diferă întru nemic de etimologia lexică: *useful=use+ful*.

Pe acelaşĭ temeĭu, dacă este etimologiă de a ḑice că cuvîntul frances *charme* „ce-va ce ne atrage prin plăcere" vine din cuvîntul latin *carmen* „cântec", atuncĭ tot etimologiă este de a constata că sonul frances *ch-* vine din sonul latin *c-*; şi ĭarăşĭ etimologiă este de a arăta că semnificaţiunea „cântec", graţiă semnificaţiuniĭ intermediare de „fermec prin cântare", póte să trécă la semnificaţiunea de „ce-va ce ne atrage prin plăcere";[3]) în fine, va fi tot etimologiă dacă, mergênd maĭ departe, vom descompune pe latinul *carmen*, sub forma cea veche *casmen*, în radicala *cas* şi sufixul *men*.

---

[1]) Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, t. 2, p. 754—6.

[2]) Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*. Paris, 1869, p. 47.

[3]) Cfr. Littré, *Etudes et glanures*, Paris, 1880, p. 9.

Maĭ pe scurt, derivaţiuuea sintactică, ca şi cea fonetică, ca şi cea ideologică, ca şi cea morfologică, tóte sînt de o potrivă etimologiă.

Pînă la nascerea Linguisticeĭ, sonurile nu aveaŭ pentru sciinţă nicĭ o genese hotărîtă: „les voyelles ne font rien, et les consonnes fort peu de chose", după faĭmósa glumă a luĭ Voltaire; formele gramaticale se expuneaŭ atuncĭ în paradigme, regulate saŭ neregulate, dar fără nicĭ o analisă genetică; regulele sintactice constituĭaŭ de asemenea un fel de codice dogmatic; doctrina semnificaţiunilor nu exista de loc; a deriva dară o vorbă dintr'o altă vorbă. saŭ—cel mult—a o deriva din óre-carĭ elemente constitutive înţelese în modul cel maĭ confus, ĭată tot ce făcea şi tot ce putea face *etimologia*. Astădĭ însă, când Linguistica derivă nu numaĭ cuvintele, ci încă sonurile, formele gramaticale, construcţiunile sintactice, semnificaţiunile, orĭ-ce alt ingredient al limbeĭ, se cuvine óre ca „etimologia" să maĭ remână închisă nestrămutat în cercul cel strîmt al „cuvintelor"?

Şi totuşĭ anomalia nu înceteză.

Curtius începe clasica sa operă prin aceĭa că: „etimologia este „sciinţa menită a urmări originea cuvintelor şi filiaţiunile lor „reciproce." [1]) Pentru Pott, etimologia este: „descompunerea cuvin-„telor în radicale şi elemente formative". [2]) Când citâm pe un Pott şi pe un Curtius, ajunge. In fond, tot aşa înţelegeaŭ etimologia Ménage şi chĭar Cicerone.

Hovelacque a scris un paragraf întreg, întitulat: „Pericolele etimologieĭ", în care ne spune, între cele-l'alte, cum-că există o „etimologiă filologică" (étymologie philologique) şi o „etimologiă linguistică" (étymologie linguistique), ambele fórte primejdióse. El aduce ca specimen de cea de'ntâĭu derivaţiunea luĭ *cadaver* din *caro data vermibus*, ĭar ca specimen de cea a doua pe latinul *forma* din

[1]) Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, Leipzig, 1869, p. 3: „Denn „unabweislich ist trotz alles Zweifels und Spottes das Streben dem Ursprung der Wörter „und ihrer Verwandtschaft unter einander nachzuspüren, oder wie es der Name unsrer „Wissenschaft so treffend bezeichnet, das ἔτυμον, das seiende, den wahren und eigent-„lichen Gehalt derselben, zu ergründen..."—Cfr. Tobler, *Versuch eines Systems der Ety-mologie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 1, p. 355.

[2]) Pott, *Etymologische Forschungen*, ed. 2, t. 2, part. 1, Lemgo, 1861, p. 185: „die „Etymologie, d. h. die Lehre freilich nicht bloss von den Wurzeln, sondern auch von „den Bildungselementen, die zu ihnen, und es fragt sich, unter welcherlei Bedingun-„gen, hinzutreten..."

grecul μορφή[1]). Ceĭa ce speriase atât de mult pe Hovelacque şi ĭ-a produs chĭar un fel de confusiune în spirit, se pare a fi tocmaĭ identitatea cea fundamentală, pe care am constatat'o noĭ maĭ sus în rolul cel mărginit al „etimologieĭ" la ceĭ vechĭ şi la ceĭ nouĭ. La ceĭ nouĭ şi la ceĭ vechĭ de o potrivă, scopul este derivaţiunea unuĭ cuvînt; tótă deosebirea consistă în procedură. Un Pott saŭ un Curtius, negreşit, întemeĭază o derivaţiune lexică pe fonologiă şi pe ideologiă, ba încă maĭ recurg nu o dată la sintaxă, urmărind întrebuinţarea cuvîntuluĭ în frasă; dar derivaţiunea sonuluĭ şi derivaţiunea sensuluĭ, în orĭ-ce cas, îĭ preocupă abia pe un plan secundar, numaĭ ca un instrument, ca un mijloc metodic de a ajunge la ţintă.

Nedomerirea trebuĭ curmată o dată. Dacă *etimologia* este derivaţiune, atuncĭ ea nu forméză o sciinţă separată şi nu face parte dintr'o singură ramură a sciinţeĭ, ci aparţine Linguisticeĭ întregĭ. Orĭ-unde linguistul nu se mulţumesce de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o causă şi un efect, fie pe terenul sonurilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxeĭ, al semnificaţiunilor, al cuvintelor etc., ĭar generalmente causele şi efectele se împletecesc pe tóte aceste terenurĭ, une-orĭ abătêndu-se chĭar peste sfera Linguisticeĭ,—el face etimologiă.

Să luâm pe francesul *dirai*. Aceste doĕ silabe se descompun în *dire-ai*, derivând din latinul *dicere habeo*. Transiţiunea luĭ *dicere habeo* în *dirai* constituă: o etimologiă fonetică prin *r* din *cr=cĕr-* etc.; o etimologiă morfologică, prin scăderea luĭ *habeo* la un simplu sufix, întocmaĭ ca *-bo* în *dicebo* saŭ *-σω* în *λέξω;* o etimologiă ideologică, de vreme ce sensul de presinte se schimbă în sensul de viitor; o etimologiă lexică, fiind-că *dirai* este un singur cuvînt; am maĭ puté adăuga încă o etimologiă tonică, căcĭ perderea luĭ *ce* în *dire=dìcere* se datoresce conservaţiuniĭ accentuluĭ pe prima silabă latină, ca şi'n reducerea luĭ *hàbeo* la *ai*. Dacă e atât de omnilaterală derivaţiunea disilabiculuĭ *dirai,* apoĭ cu cât maĭ vîrtos ne va fi imposibil de a mănţiné etimologieĭ un caracter numaĭ lexic, când ne vom apuca de mexicanul *notlazomahuizteopixcatatzin*, care, deşi nu e decât un cuvînt, se traduce totuşĭ prin: „prêtre vénérable que je chéris comme mon père"![2])

---

[1]) Hovelacque, *La linguistique*, p. 18—9.

[2]) A. Humboldt, *Essai politique sur le royaume de Nouvelle Espagne*, p. 81, ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch,* t. 5, p. XXII.

In scurt, Fonologia se ocupă cu *sonurĭ*, Morfologia cu *forme gramaticale*, Lexiologia cu *cuvinte*, Ideologia saŭ Semasiologia cu *semnificaţiunĭ* etc.; cât se atinge însă de Etimologiă, ea represintă în genere *derivaţiunea* în orĭ-care ramură a sciinţeĭ limbeĭ. Cu acelaşĭ temeĭu, cu care un dicţionar póte fi etimologic, póte fi etimologică şi o gramatică. Este un fel de contradicţiune, când Brachet, de exemplu, întituléză o carte a sa: „Dictionnaire *étymologique* de la langue française“, ĭar o altă carte: „Grammaire *historique* de la langue française“, deşi ambele cărţĭ sînt absolutamente de aceĭaşĭ direcţiune derivativă. Vrênd cine-va să'şĭ explice originea francesuluĭ *fais* din *facio*, n'o găsesce în „Dicţionarul *etimologic*“, ci trebuĭ să alerge la „Gramatica *istorică*“!

Etimologia actuală, cea adevĕrat sciinţifică, cată nu numaĭ să îmbrăţişeze un câmp fără asemĕnare maĭ vast decât etimologia cea empirică din trecut, care se închidea óre-cum ermeticesce în cercul lexic, dar tot-o-dată trebuĭ să tindă a fi reconstructivă, adecă a găsi pentru fie-care fenomen, întru cât el este diferenţiat în maĭ multe exemplare, câte un prototip comun, resultând din corelaţiunea divergințelor.

Pott nu reconstruesce nicĭ o dată prototipurile lexice. El constată, bună óră, că latinul *sex*, grecul Fέξ, sanscritul *şaş*, zendicul *kşvas* etc., sînt forme colaterale; dar nu le urcă prin comparaţiune la un părinte comun *ksvaks*, din care trebuĭa să se fi născut tóte. Şcóla linguistică germană cea numită nóuă, cu Brugman în frunte, se arată une-orĭ chĭar ostilă reconstrucţiuniĭ, dar ĭarăşĭ numaĭ pe terenul lexic.

Să examinâm.

Orĭ-cine respinge în Linguistică o reconstrucţiune de un fel, este dator a respinge tot-o-dată orĭ-ce altă reconstrucţiune, căcĭ nu se póte invoca în favórea uneĭ singure specie de reconstrucţiune nicĭ un argument, care să nu militeze în acelaşĭ timp pentru reconstrucţiunea în genere.

Eĭ bine, toţĭ linguiştiĭ pînă la unul admit reconstrucţiunea fonetică: din corelaţiunea sanscrituluĭ *bh* cu grecul φ, cu goticul *b*, cu latinul *f* etc., se reconstruesce, de exemplu, prototipul *bh*.

Cuvintele însă fiind compuse din sonurĭ, reconstrucţiunea fonetică duce necesarmente la reconstrucţiune lexică, ceĭa-ce se póte

demonstra tocmaĭ asupra şcóleĭ luĭ Brugman, care se pare câte o dată a fi atât de ne'mpăcată în acéstă privinţă. [1])

Din acea împregĭurare că sanscritul *am* în *áçvam* corespunde greculuĭ *ον* în *ἵππον*, pe când sanscritul *am* în *pâdam* corespunde greculuĭ *α* în *πόδα*, Brugman conchide că prototipul luĭ *am=ον* diferă de prototipul luĭ *am=α*. Tot aşa prin *an=ον* în *bhárantí=φέροντι* faţă cu *an=αν* în *asánti=ἔαντι* el reconstruesce doě prototipurĭ diverse pentru posteriorul *an*. Avem astfel patru nasale, pe carĭ să le formulâm prin m_1, m_2, n_1, n_2, lipsindu-ne semnele tipografice întrebuinţate de Brugman. In acelaşĭ chip, maĭ departe, prin comparaţiunĭ fórte ingeniόse, el reconstruesce r_1, r_2, a_1, a_2; ĭar îndrăzneţul seŭ urmaş Saussure merge la „foneme" cu mult şi maĭ complicate ca a_1ǫ saŭ a_2ǫ. Vine însă întrebarea: cum de se ḑicea *pádam=πόδα* şi cele-l'alte în epoca luĭ m_2, n_2, a_1, a_2 etc.? Iată că şcóla luĭ Brugman, vrênd-nevrênd, din causa reconstrucţiuniĭ fonetice se vede d'o dată împinsă la reconstrucţiune lexică—ba încă ce fel de reconstrucţiune!—dându-ne nesce prototipurĭ curat inexprimabile, precum este bună-óră pentru *quatuor*: $k_2a_1twAa_2ra_1s$. [2])

Să maĭ vorbim óre de reconstrucţiunea ideologică, de care se isbesce mereŭ orĭ-ce linguist, de vreme ce i se presintă la tot pasul, în graĭurĭ congenere saŭ chĭar în aceĭaşĭ limbă, o vorbă cu doě saŭ maĭ multe semnificaţiunĭ diverse, fiind dator a le reduce la un punct de plecare comun, la o sorginte de unde să se desfăşóre treptat divergenţele?

Să luâm cuvîntul *brav*, unul din cele maĭ norocóse, care în scurt timp a reuşit a se respândi din Occidinte în limbile cele maĭ eterogene din Europa şi din America. După Diez, Littré ḑice: „Français *brave*; provençal *braŭ* (féminin *brava*), dur, méchant, brave; catalan

---

[1]) Brugmann-Osthoff, *Morphol. Untersuch.*, t. 1, p. IX: ..... „nur derjenige, welcher „sich für immer lossagt von jener früherhin weit verbreiteten, aber auch jetzt noch „anzutreffenden Forschungsweise, nach der man die Sprache nur auf dem „Papier betrachtet, alles in Terminologie, Formel wesen und „grammatischen Schematismus aufgehen lässt etc." — Cfr. Leskien, *Die Deklination im Slavisch-litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 39: „Man hat „sich nach dem ganzen Entwicklungsgange dieser Disciplin (der Sprachwissenschaft) „daran gewöhnt, bei den einzelnen Formen der Einzelsprachen immer zunächst an die „Ursprache zu denken etc."

[2]) De Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles*, Leipzig, 1879, p. 21 .— Cfr. Kruszewski, Lingvističeskiĭa zamětki, Warszawa, 1880, p. 1—13.

„*brau*; espagnol et italien *bravo;* bas-latin *bravus*, sauvage. Le „sens primitif est sauvage, dur, fougueux, d'où on passe facile-„ment au sens de vaillant, courageux. Mais d'où vient celui de beau, „bien habillé? Sans doute de vaillant on est venu à habile (*bravo* „en italien a cette acception), puis bon, beau, bien habillé....“ [1]) Când noĭ auḑim la Operă strigându-se *bravo* în loc de „fórte bine“, saŭ chĭar *bravissima* în semn de cea maĭ deplină mulţumire sufletéscă pentru arta uneĭ gingaşe cantatrice, nu ne gândim, negreşit, la sensul primitiv de „selbatec“, care este o reconstrucţiune ideologică aprópe tot atât de îndrăsnéţă, ĭar în orĭ-ce cas de aceĭaşĭ natură, ca şi un $k_2a_1twAa_2ra_1s$ pentru *quatuor*!

Reconstrucţiunea lexică, care nu se póte despărţi de cea morfologică, cuprinde în sine pe cea fonetică şi implică pe cea ideologică. Admiţênd dar pe una din ele, admitem *eo ipso* pe tóte. De aceia însuşĭ Pott, deşi nu reconstruesce nicĭ o dată cuvintele, nu contestă totuşĭ legitimitatea reconstrucţiuniĭ linguistice în genere, cerênd însă, cu multă dreptate, ca ea să fie pe cât se póte maĭ metodică, să nu amestece cele sigure cu cele nesigure, să se întrebuinţeze atuncĭ când trebuĭ saŭ acolo unde trebuĭ, şi să resulte numaĭ din date positive. [2]) Cam tot acésta, în fond, o doresce şcóla luĭ Brugman, insistând anume asupra pericoluluĭ unor reconstrucţiunĭ pripite. [3])

---

[1]) Littré, *Dict.* I, p. 412. — Cfr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1861, t. 1, p. 83.

[2]) Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 3, p. 119: „Auch habe ich nichts dawider, dass „man, so weit dies möglich, auf Ermittelung derjenigen Urzustände Bedacht nehme, „in welchen sich die Sprache, sei es nun als unserem gesammten Indogermanischen „Sprachstamme vorausgegangene allgemeinsame Urmutter, oder als Ahnin bloss ein-„zelner Familien innerhalb desselben befunden haben mag. Es wird aber dringend nö-„thig sein, dass man mit enthaltsamer Bescheidenheit verfahre, und nicht, wie leider „noch so oft geschieht, Gewisses mit Ungewissem oder gar Falschem, nicht thatsäch-„lich Gegebenes und bloss Erschlossenes oder wohl gar nur leichtsinnig Ersonnenes „und Geheischtes mit wilder Haft und ohne Unterscheidung beständig durcheinander „rüttele und schüttele.“

[3]) Brugman, *Nasalis sonans*, în Curtius, *Studien*, t. 9 (1876), p. 320 nota: „Wer die „Sprachformen, ehe er an die Ursprache denkt, immer zuerst darauf ansieht, ob sie „nicht analogische Neubildungen sind, begeht bei weitem nicht so leicht folgenschwere „Irrtümer wie ein solcher, der sich immer erst durch den unmittelbaren und offenkun-„digen Augenschein so zu sagen darauf stossen lässt, an Associationsbildung zu den-„ken, und im Uebrigen alles, was sich lautgesetzlich aus einer denkbaren ursprach-„lichen Form herleiten lässt, sofort auch daraus herleitet. Denn wer irrig eine „Associationsbildung statuiert, irrt nur insofern, als er eine einzelne Form oder eine „Reihe von Formen noch nicht an der richtigen Stelle untergebracht hat, wer dagegen „von den historischen Formen aus sogleich zur Ursprache überspringt und mit Hülfe

Cel întâiu, fără îndoélă, care emisese principiul reconstrucţiunii în Linguistică, maĭ în speciă a reconstrucţiuniĭ lexice, a fost Chavée [1]); cel întâiu însă, căruĭ i se datoresce aplicaţiunea acestuĭ principiŭ pe o scară vastă, este Schleicher [2]). Cu tóte astea, Ascoli probéză într'un mod irresistibil că: „Reconstrucţiunea în stare la-„tentă e cuprinsă în orĭ-ce comparaţiune stabilită pe criterie rigu-„róse. Când Bopp, combinând formele şi elementele diverselor limbĭ „ario-europee, ne arată mereŭ, cum ele, când una, când alta, repre-„sintă maĭ bine cutare saŭ cutare condiţiune originală, astfel că „tóte se completéză óre-cum reciprocamente, el lucréză în fapt la „o ne'ncetată reconstrucţiune, deşi nu se'ncércă a ne da resultatele „acesteĭ operaţiunĭ sub o formă lexică expresă. Aşa, de exemplu, „alăturându-se cóstă la cóstă aceştĭ treĭ nominativĭ: sanscritul „*ag'an*, grecul ἄγων şi latinul *agens*, faţă cu tulpinele lor respective: „*ag'ant-ἀγοντ-agent*; apoĭ fiind constatat că vocala cea primitivă se „păstréză maĭ bine în sanscrita, că consóna guturală în gréca şi'n „latina e maĭ veche decât consóna palatală în sanscrita, şi că din „grupul *t+s*, adecă finalul tulpineĭ şi desininţa casuală a nominati-„vuluĭ, sanscrita n'a mânţinut nemic, gréca a compensat perderea „totală prin lungirea luĭ o în ω, pe când în latina a remas *s*, ĭată „că avem dela sine reconstrucţiunea *agant-s*..." [3])

In desvoltările ce preced, din tóte ramurile Linguisticeĭ noĭ n'am atins numaĭ sintaxa, în privinţa căriĭ, de asemenea, etimologia cată să tindă a fi reconstructivă.

Reconstrucţiunea póte fi e x p r e s ă ca în Schleicher, în Fick şi'n ceĭ-l'alţĭ, orĭ s u b-î n ţ e l é s ă ca în Bopp şi în Pott; reconstrucţiunea cea expresă, la rîndul eĭ, póte fi c o n c r e t ă, ca în casurile de maĭ sus, orĭ a b s t r a c t ă. O reconstrucţiune abstractă este aprópe singură posibilă pe terenul sintactic, unde ne interesă într'o frasă maĭ puţin cuvintele cele întrebuinţate decât modul distribuiriĭ categorielor gramaticale saŭ a celor logice, orĭ-care ar fi altmintrea expresiunea lor cea concretă. Astfel, bună-óră, luându-se ḑicala:

„dieser Formen Grundformen erschliesst, die nie bestanden, irrt nicht bloss in Hinsicht „auf jene einzelnen historichen Bildungen, sondern auch in Hinsicht auf alles Wei-„tere, was er auf den erschlossenen Grundform aufbaut."

[1]) Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1849, p. XI-XII.

[2]) Pentru prima óră, ca o încercare „ipotetică" (mutmassliche Grudform), în *Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. V.

[3]) Ascoli, *Studj critici*, II, Torino, 1877, p. 9.

Rom. A cumpĕra mâţa în sac;
Ital. Comprare la gatta in sacco;
Fr. Acheter chat en poche;
Germ. Die Katze im Sacke kaufen;

nu ne trebuĭ şi nu sîntem în stare de a da o reconstrucţiune concretă a fraseĭ romanice faţă cu cea germană, ci ne ajunge vre-o formulă abstractă, din care să se vêḑă pe de o parte ceĭa-ce este comun sintaxeĭ romanice generale în oposiţiune cu cea germană, de exemplu posiţiunea verbuluĭ, ĭar pe de alta să se arate diverginţele între sintaxele romanice cele speciale, de exemplu la întrebuinţarea articluluĭ.

Un S+A este o reconstrucţiune sintactică abstrâctă pentru un graĭu în care norma cere punerea substantivuluĭ înainte de adjectiv; un A+S, pentru o normă contrariă; un $\frac{A}{S}+\frac{S}{A}$ pentru o normă indiferinte. Un S+A este pentru *om bun*, *cal alb*, *mână drêptă* etc. o etimologiă sintactică întocmaĭ cu acelaşĭ drept, cu care latinul *auricula* este o etimologiă lexică pentru rom. *ureche*, ital. *orecchia*, fr. *oreille*, provenţ. *aurelha* etc., ambele dobândite prin reconstrucţiunea unuĭ prototip comun din comparaţiunea faptelor omogene positive.

Să ne întrebâm acuma: care este valórea reconstrucţiuniĭ în Linguistică? în ce anume se cuprinde utilitatea eĭ, şi chĭar necesitatea? carĭ sînt marginile sfereĭ sale de acţiune?

O reconstrucţiune etimologică corectă, întemeĭată pe un material suficiinte, nu este *ipotetică*, dar ĭarăşĭ nicĭ *exactă*, ci tot-d'a-una *aproximativă*. Ipotesă se chĭamă o presupunere la mijloc între doĕ observaţiunĭ: prima observaţiune, accidentală, dâ nascere presupuneriĭ; a doua observaţiune, intenţională, verifică presupunerea. O presupunere o dată verificată încetéză de a fi ipotesă, devenind fapt. Verificarea póte fi completă, orĭ numaĭ aproximativă. Aproximaţiunea nu răpesce faptuluĭ caracterul seŭ sciinţific positiv. In Mecanică, de exemplu, aşa numita lege a luĭ Mariotte, cumcă „temperatura fiind egală, forţa elastică a unuĭ gaz variază în ra- „ţiunea inversă a volumuluĭ pe care'l ocupă", conservă o deplină valóre, de şi Regnault a demonstrat că ea nu este decât aproximativă [1]). In Linguistică, sute de experimente confirmă reconstruc-

[1]) Naville, *La logique de l'hypothèse*, Paris, 1880, p. 7.

ţiunea ario-europeuluĭ *bh* din grecul *φ*—sanscritul *bh*—latinul *f*—goticul *b* etc. Totuşĭ nu este nicĭ ea exactă, ci aproximativă. In loc de *bh* póte să fi fost *ph*, saŭ ce-va intermediar între *bh* şi *ph*. Argumentul că *φ=ph* se află numaĭ la Grecĭ nu e decisiv, după cum nu e decisiv contra primitivităţiĭ luĭ *a* într'un grup de cuvinte ario-europee casul când îl păstréză numaĭ sanscrita. Aproximaţiunea *bh*, explicând o mulţime de fenomene, fără a fi în disarmoniă cu vre-unul din ele, servă în Linguistică tot aşa de bine ca legea luĭ Mariotte în Mecanică.

Aproximaţiunea are gradurĭ. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximaţiune cu atât maĭ înalt, cu cât comparaţiunea cea metodică se exercită asupra unuĭ numĕr maĭ mare de fenomene înrudite. Să reluâm, ca exemplu, cuvîntul *ureche*. Comparându-l cine-va numaĭ cu italianul *orecchia,* ar trebui să reconstruéscă un prototip special italiano-român *orechia*, care ar fi de tot greşit faţă cu macedo-românul *urécle*, după cum se maĭ ḑicea încă şi'n Moldova nu maĭ departe decât în secolul XV, [1]) şi faţă cu italianul colateral *oreglia*. Pe de altă parte, dacă vom compara numaĭ formele occidentale: span. *oreja,* portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia* şi franc. *oreille*, vom imagina un prototip special franco-spano-portuges *orelia*, pentru care am găsi, ca paralelurĭ fonetice, pe fr. *merveille*=port. *maravilha*=reto-rom. *marveiglia* din *mirabilia*, pe sp. *paja* din *palea* etc. Cam de felul acesta sînt închipuitele prototipurĭ speciale greco-italice, slavo-letto-germanice etc., pe carĭ le reconstruesce mereŭ cu atâta facilitate Schleicher, şi maĭ cu deosebire Fick. Nu acésta ne trebue! Pentru ca o reconstrucţiune să fie adevĕrat sciinţifică, însuşind un înalt grad de aproximaţiune, cată să ne urcâm dela formele cele sigure, dela nesce fapte bine constatate, d'a-dreptul la o conclusiune, la un prototip comun, care astfel să resulte imediat dintr'o realitate aşa ḑicênd concentrată, totală, întrégă, ĭar nu bucăţită. Daco-românul *ureche* cu forma cea veche *urécle*, macedo-rom. *urécle,* ital. *orecchia* şi *oreglia*, formele sarde *orija*, *origa* şi *orecla*, fr. *oreille* cu formele dialectale *areille*, *airoaille, oraile* şi altele, sp. *oreja,* portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia,* provenţ. *aurelha* etc. reconstruesc tóte la un loc prototipul comun romanic aproximativ *orecla*—*aurecla* „ureche", corespunḑĕtor deminutivuluĭ latin *auricula* „urechĭórà", care deja la Romanĭ şovăia spre *oricula*. Tot aşa sanscritul *ahis,*

---

[1]) Hasdeŭ, *Archiva istorică,* t. 1, part. 1, p. 140.

zend. *azhi*, gr. ἔχις, lat. *anguis*, litv. *angis*, vechĭu-germ. *unc*, vechĭu-slav. ѫжь etc. ne daŭ un prototip comun ario-europeŭ *aghis—anghis* „şérpe“, ce-va de cea maĭ înaltă aproximaţiune, a căriĭ valóre scade cu desăvîrşire prin trunchĭarea materialuluĭ în prototipurile cele intermediare ale luĭ Fick. Un pretins prototip leto-slavic *aman* „nume“ alăturĭ cu un pretins prototip greco-italic *gnôman* „nume“ în loc de un singur prototip ario-europeŭ *gnâman—nâman*, este—maĭ repetâm încă o dată — întocmaĭ ca pretinsul prototip români-italic *orechia* lîngă pretinsul prototip franco-spano-portuges *orelia* în loc de un singur prototip romanic *orecla—aurecla.*

Uniĭ linguiştĭ susţin, că fără prototipurĭ intermediare parţiale n'ar fi cu putinţă a reconstrui un prototip definitiv total. „Fără o „tréptă mijlociă greco-italică *feronti* — ḑice Leo Meyer — nicĭ gre-„cul φέρουσι, nicĭ latinul *ferunt* nu se reduc la prototipul *bháranti.*“ [1]) Este o invederată eróre. Când ni se înfăţişéză nesce forme positive ca gr. φέρουσι cu doricul φέροντι, latinul *ferunt*, sanscritul *bháranti*, zendicul *bárenti*, vechĭu-slav. берѫть (=berontĭ) etc., ne ajunge a sci din fonologiă că *φ=f=b* represintă un son primitiv transcris prin *bh*, pentru ca să reconstruim d'a-dreptul, fără nemic intermediar, un prototip comun ario-europeŭ aproximativ, care însă nu este *bháranti,* ci *bhéronti,* saŭ cel puţin ambele împreună.

Reconstruind un prototip în doĕ feţe, bună-óră *aghis—anghis,* noĭ sîntem departe de a-ĭ micşura aproximaţiunea, de vreme ce orĭ-ce graĭu, fie cât de primordial, cuprinde deja în sine diverginţe dialectale. Pe lîngă *aghis—anghis* n'ar fi de mirare să maĭ fi existat o nuanţă *aghus—anghus*, prin care ni s'ar explica latinul *anguis*, căcĭ lat. *pinguis*=παχύς, lat. *brevis* din *breguis*=gr. βραχύς, lat. *tenuis*=gr. τανύ-, lat. *suavis* din *suaduis*=sanscr. *svâdus*, lat. *gravis* din *garuis*=scr. *gurus*=gr. βαρύς, lat. *levis* din *leguis*= scr. *laghus*=gr. ἐλαχύς etc., corespund tóte unor prototipurĭ cu *-us.*

„Reconstrucţiunea — ḑice Delbrück — nu ne procură nicĭ un „material noŭ, dar servă a da o expresiune plastică resultatuluĭ „cercetărilor nóstre. Ea jócă în Linguistică acelaşĭ rol ca curbele „şi alte procedimente intuitive analóge în Statistică. Este un mij-„loc de exposiţiune fórte util, pe care cată a nu'l nesocoti. In ace-„laşĭ timp, îndemnul de a reconstrui formele fundamentale silesce

[1]) L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache,* Berlin, 1861, t. 1, p. 22.

„pe linguist a sta pururé la cumpĕnă pentru a nu lua cum-va o „formaţiune modernă drept o formaţiune primitivă; şi maĭ ales, îl „împedecă de a trece cu uşurinţă peste dificultăţĭ fonetice şi de „altă natură, a căror deplină învingere e necesară pentru ca să „pótă reuşi într'o reconstrucţiune.“ [1])

Paralelismul între reconstrucţiunea linguistică şi curbele din Statistică nu e corect. Dacă este în Statistică ce-va asemĕnat cu reconstrucţiunea în Linguistică, apoĭ numaĭ dóră *termenul-mediŭ*, care resumă un şir de expresiunĭ cifrice divergințĭ de aceĭaşĭ ordine. Un exemplu. O moşiă a adus proprietaruluĭ eĭ în curs de cincĭ anĭ următorul venit:

Anul	I	fr.	4500
„	II	„	4620
„	III	„	2800
„	IV	„	4718
„	V	„	5000

Venitul anual în termen-mediŭ este dar de fr. $4327^3/_5$, o cifră aproximativă către care convergesc tóte cifrele cele concrete, diferenţiate prin concursul unor împregĭurărĭ speciale explicabile: secete într'un an, abundanţă într'un alt an etc. Cu cât expresiunile cifrice sînt maĭ numeróse, cu atât şi termenul-mediŭ, scos din ele, este de o aproximaţiune maĭ înaltă. Fără termen-mediŭ, Statistica n'ar puté să reducă diferite ordine de fenomene la câte o unitate colectivă, pe care lesne s'o compare apoĭ cu altele obţinute pe aceĭaşĭ cale. Prin reconstrucţiune, Linguistica capĕtă şi ea unităţi colective, carĭ o ajută în comparaţiunea ulterióră, şi tot-o-dată — după cum a observat'o fórte bine Delbrück — pînă la un punct o controléză. Lipsa de orĭ-ce construcţiune, fie ḑis în parentesĭ, este aceĭa care face atât de anevoios controlul grupurilor etimologice în operele luĭ Pott şi maĭ cu sémă ale luĭ Diefenbach.

Cuvîntul reconstrucţiune pe terenul linguistic nu e tocmaĭ fericit. El s'a luat din paleontologiă, ca şi când linguistul ar fi şi el un fel de Cuvier reconstruind fiinţele cele ante-deluviane. [2]) Insă între reconstrucţiunea etimologică şi reconstrucţiunea paleontologică nu se află în fapt nicĭ o asemĕnare. Paleontologuluĭ

---

[1]) Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig, 1878, p. 53.

[2]) Cfr. Sayce, *Introduction to the science of language*, London 1880, t. 1, pag. 346.

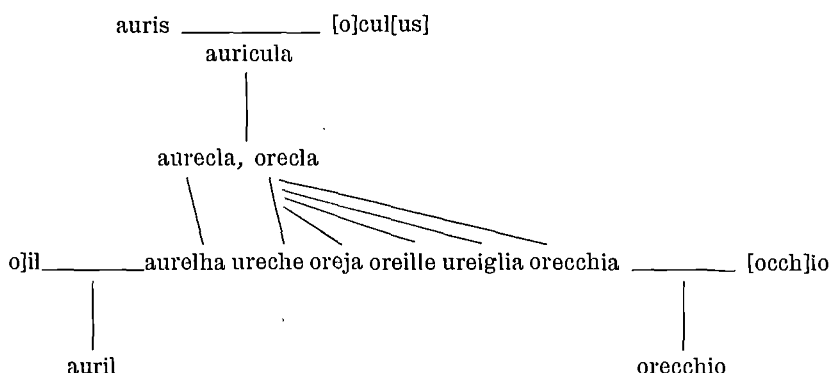
ĭ se daŭ nesce fragmente de óse, pe carĭ să le figurâm prin : *t, n, a, s, d, o*; el le coordónă într'un schelet neisprăvit: *-astod-n-*, de unde apoĭ, studiând lacunele şi completându-le cu *m, o, t*, reconstruesce pe: *mastodont*. Óre tot aşa procede etimologia în ceĭa ce se chĭamă „reconstrucţiune"? Din *ureche — oreja — oreille* etc. linguistul nu potrivesce un singur corp lipit bucată cu bucată într'o ordine óre-care determinată, după cum face paleontologul, ci extrage prin analisă din întréga seriă un termen-mediŭ, prin care o caracterisă în totalitate şi de care se apropiă orĭ-ce membru al eĭ în parte, deşi nicĭ unul póte să nu coincidă exactamente cu acea expresiune generală aproximativă.

Particularitatea cea distinctivă a „termenuluĭ-mediŭ" în Linguistică, de unde ĭ-a şi venit numele de „reconstrucţiune", este de a fi privit ca isvor al grupuluĭ omogen de elemente concrete, carĭ tóte împreună îl implică. Isvorul totuşĭ e fórte şovăitor în fluiditatea sa. Ast-fel termenul-mediŭ pentru formele romanice *ureche—oreja—oreille* etc. se clatină nu numaĭ între *orecla* şi *aurecla*, dar maĭ admite încă probabilitatea masculinuluĭ *oreclu — aureclu — auriclu*, represintat prin italianul *orecchio* şi provenţalul *auril*. Tocmaĭ acest exemplu însă ne arată reversul medalieĭ în reconstrucţiunea etimologică în genere. Forma masculină, care ar corespunde unuĭ latin *auriculus*, póte fi de o provenință posterióră, născêndu-se la Italienĭ şi la Provenţalĭ prin analogiă cu „ochĭu", italienesce *occhio*, provenţalesce *oil*, masculinĭ în tóte graĭurile romanice. Intima corelaţiune între *ochĭu* şi *ureche*, ca doĕ părţĭ ale capuluĭ şi ca organe ale celor doĕ sensurĭ principale, [1]) va fi adus maĭ tărḑiŭ uniformarea lor sub raportul genuluĭ în Italia şi'n Provenţa, fără ca acésta să se fi întâmplat şi pe aĭurĭ, deşi lesne putea să se întâmple orĭ-unde pe o cale independinte. In acest mod *orecchio* după *occhio* fiind specific italian şi *auril* după *oil* fiind specific provenţal, noĭ nu avem dreptul de a le căuta un prototip romanic. Ce-va maĭ mult. Prin aceĭaşĭ corelaţiune, „ochĭul" se pare a fi exercitat o influinţă linguistică asupra „urechiĭ" încă la Romanĭ, dar nu în schimbarea genuluĭ, ci în

---

[1]) Cfr. Haase, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1874—80, t. 1, p. 48: „Die Analogie der Wahrnehmungen durch Gesicht und Gehör zeigt sich sehr häufig; z. B. *hell* wird von der Farbe gebraucht, aber das Ursprüngliche ist ein heller Ton von *hallen*. In der Malerei spricht man von Farbentönen. *Clarus* wird sowohl bei *clara vox* als *clara lux* gebraucht etc."

modificarea sensuluĭ. Romanicul *orecla—aurecla* însemnéză „ureche“, ĭar nu „urechĭóră“ ca latinul clasic *auricula* saŭ *oricula*, deminutiv dela *auris*. Prototipul ideologic pentru „ureche“ să fie óre „urechĭóră“? Póte da, însă póte şi nu. La Romanĭ „ochĭu“ este *oclu*, clasic *oculus*, deminutiv dela un perdut *ocus*, dar cu o nuanţă deminutivală despărută cu desăvîrşire deja în cea maĭ veche limbă latină cunoscută. Corelaţiunea între „ochĭu“ şi „ureche“, între *oculus* şi *auris*, va fi împins graĭul poporuluĭ roman la uniformarea sufixuluĭ, saŭ maĭ bine a terminaţiunilor, fără a se atinge diferinţa genurilor, aşa că *auris* „ureche“ a trecut d'a-dreptul în *auricula* „ureche“, nu „urechĭóră“, prin simpla analogiă cu *oculus* „ochĭu“, nu „ochişor“, în care poporul a luat drept sufix pe *-culus*, ca în *homun-culus*, *pauper-culus*, *arti-culus* etc., deşi *c* în *oc-ulus* aparţine tulpineĭ. In acest cas, reconstrucţiunea ideologică: „ureche“ din „urechĭóră“ ar fi o greşélă, de vreme ce romanicul *orecla—aurecla* nu va fi avut nicĭ o dată vre-un sens deminutival, ci numaĭ îşĭ va fi adaptat un sufix feminin corespundĕtor terminaţiuniĭ masculine devenite incolóră din *oculus*. Iată dară că'n loc de un prototip, de o reconstrucţiune, de un termen-mediŭ, orĭ-cum s'ar numi, noĭ căpĕtâm o genealogiă fórte complicată:

In acéstă genealogiă, forma cea reconstruită *aurecla—orecla* este prototip pentru *ureche—oreja* etc., dar nu şi pentru *auril*, la nascerea căruĭ s'a amestecat *oil*, şi nu pentru *orecchio*, născut prin amestec cu *occhio*.

Utilitatea metodică a „reconstrucţiuniĭ“ în Linguistică apare dară chĭar acolo unde, ca în casul de maĭ sus, tragerea unuĭ termen-mediŭ este împedecată de factorĭ etimologicĭ de altă natură. In adevĕr, numaĭ prin reducerea grupuluĭ întreg la un singur pro-

totip *aurecla—orecla* ese la ivélă cu o deplină plasticitate în formele cele nereductibile *auril* şi *orecchio*, o abatere interesantă, pe care linguistul ar fi dispus altfel a o trece cu vederea ca ce-va de tot indiferinte. Nu maĭ puţin simţite sînt serviciele procedimentuluĭ reconstructiv în cea-l'altă ramură a filologieĭ comparative, în ceĭa-ce se chiamă Etno-psicologiă saŭ *Folklore*, unde aprópe în acelaşĭ mod, printr'o rigurósă alăturare a literaturelor poporane saŭ a obiceĭelor, se pot reconstrui prototipurile lor, după cum ne-am încercat de a o face noĭ înşine, bună óră, în privinţa baladeĭ „Cucul şi turturica" şi a „Povestiĭ numerelor". [1])

Reconstrucţiunea este, ca să ḑicem aşa, instrumentul cel maĭ perfecţionat al filologieĭ comparative în genere, şi maĭ ales al Linguisticeĭ; un instrument prin care etimologia contimpurană, aplicată la totalitatea limbeĭ, ĭar nu numaĭ la cercul curat lexic, se depărtéză de etimologia cea trecută maĭ mult de cum se depărtéză în sciinţele fisice şi biologice observaţiunea microscopică de observaţiunea cu ochĭul gol. Acéstă preţiósă unéltă, precum am veḑut în cele ce preced, nu se adaptéză însă la tóte fenomenele linguistice. In multe cestiunĭ, sîntem siliţĭ a o întrebuinţa numaĭ în parte; în altele, cată să n'o întrebuinţâm de loc. [2]) Şi acésta nu e tot. Fórte adesea trebuĭ să ne abţinem dela orĭ-ce etimologiă, adecă dela orĭ-ce derivaţiune linguistică, mărginindu-ne a constata faptul, a-l trece în registru ca un simplu material, saŭ ca o problemă a căriĭ explicaţiune să remână în sarcina viitoruluĭ.

Turgot, pe care l'am citat la începutul aceste introducţiunĭ, a spus de de-mult, că ceĭa ce e maĭ de căpeteniă în etimologiă, este de a sci unde să se oprescă. „Le grand objet de l'art étymologique „—adaugă el—n'est pas de rendre raison de l'origine de tous les „mots sans exception, et j'ose dire que ce serait un but assez fri„vole. Cet art est principalement recommandable en ce qu'il fournit „à la philosophie des matérieaux et des observations pour élever le „grand édifice de la théorie générale des langues: or, pour cela, il „importe bien plus d'employer des observations cer„taines, que d'en accumuler un grand nombre." [3]) Aprópe tot aceea ḑice Curtius: „Scopul sciinţeĭ nu este de a satisface cu-

---

[1]) *Cuvente den bătrâni,* t. 2, p. 501—608.

[2]) Cfr. excelentele observaţiunĭ ale luĭ Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse*, p. 28—31.

[3]) Turgot, op. cit. p. 744.

„riositatea saŭ de a găsi loc pentru jocul unor presupunerĭ maĭ „mult saŭ maĭ puţin ingeniόse, ci de a mări sfera adevĕru- „luĭ şi de a restrînge cercul eroriĭ.“ [1])

A pretinde cine-va că a găsit derivaţiunea a tot ce se află într'un graĭu, fie chĭar numaĭ a tuturor cuvintelor în sensul cel îngust al etimologieĭ din trecut, este o pré-multă uşurinţă în privinţa subiectivă şi un bogat repertoriŭ de greşelĭ sub raportul obiectiv.

Din cele dise resultă că:

1⁰. Prin etimologiă se înţelege în Linguistică orĭ-ce derivaţiune, fie fonetică, fie morfologică, fie lexică, sintactică, ideologică;

2⁰. Etimologia, în generalitatea operaţiunilor sale, tinde a se servi maĭ cu sémă de reconstrucţiunea unuĭ prototip pentru fie-care grup omogen de fenomene, întru cât condiţiunile particulare ale fenomenelor n'o silesc a recurge la alte procedimente;

3⁰. Sînt multe casurĭ rebele nu numaĭ la reconstrucţiune, ci chĭar la etimologia în genere, linguistul mărginindu-se d'o cam dată a descrie faptul aşa cum este.

II.

Cum se amestecă limbile?

Maĭ întâiŭ de tóte, să ne înţelegem bine asupra punctuluĭ în desbatere.

Un Engles, Cresswel Clough, a publicat nu de-mult o carte întrégă întitulată: „Despre existinţa limbilor amestecate“, în care el declară cu tăriă, că pretinsa axiomă, susţinută de ceĭ maĭ mulţĭ linguiştĭ, cum-că: „o limbă amestecată este o imposibilitate“ trebuĭ întórsă pe dos: „imposibilitate este o limbă neamestecată“.[2],

Pentru a demonstra acéstă tesă, autorul plécă dela principiul, că într'o asemenea problemă cată a fi considerate nu numaĭ gramatica uneĭ limbĭ, dar încă vocabularul şi pronunciaţiunea; apoĭ,

---

[1]) Curtius, *Grundz.*[3], p. 44: „Die Wissenschaft hat nicht den Zweck die Neugier „zu befriedigen oder für mehr oder minder geistreiche Muthmaassungen einen Spiel„raum zu gewähren, sondern das Reich der Wahrheit zu mehren und das des Irrthums „in engere Gränzen einzuschliessen.“

[2]) James Cresswell Clough, *On the existence of mixed languages*, London, 1876, pref.

în aplicarea principiuluĭ, el pe gramatica o înlătură maĭ cu desăvîrşire, ba chĭar recunósce că: „acolo amestecul nu e tocmaĭ prémare“, [1]) şi — alunecând pe icĭ pe colea asupra pronunciaţiuniĭ—se ţine aprópe exclusivamente în sfera vocabularuluĭ.

Ca ce fel înţelege Cresswel Clough „limba amestecată“, o putem judeca după următorul §-f despre graĭul romănesc:

„Româniĭ au treĭ stilurĭ: stil purist saŭ latin, stil tînăr ro„mănesc saŭ frances şi stil vechĭu romănesc saŭ conservativ. Aşa „puristul va ḑice: *m'am obligarisit*; francesomanul: *m'am engaja„risit*; conservatistul: *m'am îndatorit*. Temelia limbeĭ române e la„tină, de ex.: *apă=aqua*, *aşteptare=expectare, bun=bonus*, *cap=caput*, „*copt=coctus, domn=dominus, doftor=doctor*, *épă=equa*, *fiĭu=filius*, „*frate=frater*, *lapte=lac, masă=mensa*, *muma=mater (!)*, *tată=pater (!)* „*pînză=pannus*, *pept=pectus* etc., unde se vĕd unele schimbărĭ con„sonantice curióse, precum *ct* în *pt* şi *ft*, *qua* în *pa*, *p* în *t* (!), *m* „în *t* (!), ĭar în dialectele sudice *(sic)* încă *p* în *k* şi *ct* în *p* (!), de „ex. *keptu=pectus*. Presintele indicativ este latin: *cântu=canto*, „*cânţĭ=cantas*, *cântă=cantat* etc. şi gramatica în genere e tot aşa „de romanică ca şi cea francesă, italiană, spaniólă saŭ portugesă. „In vocabularul român se află o sémă de elemente slavice, precum „*smăntănă*=rus. (?) *smĭetana*, *verigă*=rus. *veriga*, *bob*=rus. *bob* etc. „Invecinaţiĭ Ungurĭ stând în acelaşĭ raport către Austria ca Ro„mâniĭ către Turcia (?!) şi popórele cele subjugate gravitând tot-d'a„una unul către altul (!?), nu e de mirare că literatura şi cugetarea „maghĭară (!) n'aŭ fost fără influinţă asupra Romănieĭ. Aşa *ponos*= „ung. *panasz*, *muncă=munka*, *poruncă=parancsolom*, *oţel=aczél* etc. „Maĭ este încă un element străin. Creştiniĭ Românĭ făcênd adesea „causă comună cu Greciĭ contra Turcilor (?), maĭ multe vorbe neo„grece s'aŭ întrodus în limba română, precum *drum=δρόμος* şi „*zamă=ζουμι*.“ [2])

Negreşit, nu printr'o asemenea procedură se póte sgudui categorica aserţiune a unuĭ Max Müller că: „limbile nu sînt nicĭ o dată amestecate“.[3]) Tótă lumea scie fórte bine şi nimenĭ nu s'a îndoit în veciĭ vecilor, că orĭ-ce popor împrumută cuvinte dela alte popóre; nu acésta însă avea în vedere ilustrul linguist dela

[1]) Ibid. p. 4: „Grammar, then, can be mixed, and is often found so, *though not to any very great extent.*“

[2]) Ibid. p. 48, cfr. p. 39.

[3]) M. Müller, *Lectures,* 1-t series, ed. 1866, p. 77: „languages are never mixed.“

Oxford, când a contestat existinţa „limbeĭ amestecate“, ci anume gramatica şi ĭarăşĭ gramatica, pe care o numesce „sângele şi sufletul limbeĭ“.[1]

De asemenea Papillon: „Studiul linguistic nu arată nicĭ o urmă „de un *aparat gramatical* amestecat într'una şi aceĭaşĭ limbă.“[2]

Hovelacque se rostesce şi maĭ lămurit: „Jamais on ne parviendrait à créer une langue mixte. On ne saurait imaginer une „langue indo-européenne dont la *grammaire* soit en partie slave, en „partie latine. Il n'y a pas, il ne peut y avoir de langues „mixtes. L'anglais, par exemple, chez lequel se sont introduits un „si grand nombre d'éléments étrangers, notamment d'éléments français, n'en demeure et n'en demeurera pas moins jusqu'à son extinction une vraie langue germanique...“[3].

Cel de'ntâĭu linguist, care a supus cestiunea „limbeĭ amestecate“ unuĭ studiŭ maĭ pe larg, a fost Sayce, consacrându-ĭ un capitol întreg în „Principiele de filologia comparativă“.

Impărtăşind şi el credinţa, ca să nu ḑicem prevenţiunea, că „o gramatică amestecată e peste putinţă“,[4] Sayce stabilesce însă unele reserve, carĭ în fond distrug acéstă teoriă; bună-óră: „Vecinătatea a doĕ limbĭ face că o parte din poporaţiune e bilinguică; „şi dacă o asemenea bilinguitate ĭea o întindere însemnată, atuncĭ „se întâmplă adesea schimb de idiotisme între ambele dialecte, ĭar „împreună cu idiotisme se deschide o uscĭóră pentru întroducerea „nouelor forme gramaticale“.[5] Ca exemple, Sayce aduce genitivul şi dativul engles al pronumeluĭ personal *of me, to me,* care este o imitaţiune a francesuluĭ *de moi, à moi,* în loc de forma anglo-saxónă *min, me*; întrebuinţarea unuĭ articol postpositiv, trecut dela Românĭ la Bulgarĭ: *člék-ăt=omu-l,* deşi fenomenul e de tot străin familieĭ linguistice slavice, etc.[6] Şi totuşĭ el conchide, aprópe tot aşa ca Max Müller saŭ Hovelacque, că: „în tesă generală, realitatea „confirmă negaţiunea cea absolută, pe care Linguistica o opune vechiĭ „noţiunĭ despre amestecul formelor gramaticale.“[7]

---

[1] Ib. p. 78: „the grammar, the blood and soul of the language.“
[2] Papillon, *A manuel of comparative philology,* London, 1877, p. 18.
[3] Hovelacque, *La linguistique*, p. 10.
[4] Sayce, *Principles*, London, 1874, p. 173: „we cannot have a mixed grammar“.
[5] Ibid. p. 174.
[6] Ibid. p. 175 sq.
[7] Ibid. p. 177: „On the whole, therefore, the evidence before us will confirm the „absolute denial which Glottology gives to the old notion of a mixture of grammatical „forms.“

O apĕrare atât de elastică a curentuluĭ celuĭ la ordinea ḑileĭ a fost menită, negreşit, maĭ mult a sdruncina decât a întări pretinsa axiomă.

Citând pe Sayce, un alt linguist engles observă : „Doctrina cea „predomnitóre despre imposibilitatea gramaticeĭ amestecate p ó t e „fi adevĕrată, dar probele aduse despre acésta nu mi se par a fi „pe deplin mulţumitóre.“ [1])

Tot atât de păzit, profesorul Delbrück, a căruĭ carte este cea maĭ nouă întroducere generală la Linguistică, declară că „limba amestecată“ este încă o p r o b l e m ă, maĭ adăogênd că despre acéstă problemă nu s'a scris d'o cam dată nicĭ o lucrare temeĭnică. [2])

Alţĭ linguiştĭ, fără a desbate măcar cestiunea, admit posibilitatea amesteculuĭ gramatical al limbilor ca ce-va care nicĭ că s'ar fi contestat vre-o-dată. Aşa face Schuchardt în clasicul „Vokalismus“ şi 'n lucrările posterióre; aşa face Miklosich în studiele sale asupra Ţiganilor; [3]) aşa face Ascoli în ceĭa ce el numesce „la riazione etnologica“ saŭ resistinţa limbeĭ cucerite contra celeĭ cuceritóre; [4]) aşa fac mulţĭ dintre ceĭ maĭ de frunte. Dar ce ḑic ! Insuşĭ Sayce, precum vom vedé îndată maĭ la vale, pare a fi renunţat maĭ tărḑiŭ la dogma „neamestecabilităţiĭ.“

Este curios, că un adevĕrat amestec de gramatică figuréză tocmaĭ în frasa , prin care Max Müller négă radicalmente un asemenea amestec. El ḑice: „*Languages* are never mixed“. Eĭ bine, „languages“ este un franţusism nu numaĭ lexic , dar şi g r a m a t i c a l tot - o - dată. Nicĭ un dialect germanic nu forméză pluralul prin *-s* , pe când în limba englesă acéstă forma-

---

[1]) Le Marchant Douse, *Grimm's Law,* London, 176, p. 19.

[2]) Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium,* p. 121 nota : „An dieser Stelle wären auch die Mischsprachen zu erwähnen gewesen, *wenn bis jetzt eine gründliche Behandlung dieses Problems vorläge.*“

[3]) Cfr. de exemplu : Miklosich, *Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner*, part. 12, Wien, 1880, p. 49, despre expresiunea timpuluĭ viitor la Ţiganiĭ de pe peninsula balcanică şi la ceĭ din Rusia.

[4]) Ascoli. *Studj critici,* t. 2, Torino, 1877, p. 17, 19, 20, 64 etc., — cfr. Ascoli, *Una lettera glottologica,* Torino, 1881, p. 43 : „così lo Schuchardt pensi di continuo alle ra„gioni celtiche delle trasformazioni per le quali si determina il galloromano, o il Miklo„sich scruti, con quella serena larghezza che gli è propria, le ragioni autottone che „agiscono sulla riduzione della parola latina in parola rumena, seguíto ora, con molto „zelo, anche da un valoroso indigeno, l'Hasdeu. Nessuno però ha affermato, con maggior „coraggio e maggior nitidezza, la riazione celtica sul latino, di quello che facesse il Ni„gra : Celticae gentes, latinam linguam magna ex parte mutuati sunt et proprio ingenio „usuique accomodaverunt...“

ţiune eminamente francesă, cu totul necunoscută Anglo-saxonilor, este cea normală, altoită acolo prin influinţa franco-normandă. [1])

Un adânc cunoscĕtor al limbeĭ englese în desvoltarea eĭ istorică, Americanul George Marsh, protestă cu multă elocinţă contra teorieĭ aşa numituluĭ neamestec gramatical, dându-ne în acelaşĭ timp următorul frumos specimen despre modul, cum se petrec lucrurile în realitate şi cum se pot surprinde asupra faptuluĭ:

„Anglo-saxoniĭ formaŭ gradurile de comparaţiune prin schim„barea terminaţiuniĭ saŭ a inflecţiuniĭ, ĭar nu prin nesce adverbĭ „cu sens de *magis* şi *maxime*; Franco-normanḑiĭ le formaŭ prin „aceştĭ adverbĭ; Englesiĭ aŭ primit ambele metóde, întrebuinţând „pe cea franco-normandă maĭ cu preferinţă la adjectiviĭ ceĭ lungĭ. „Relaţiunea posesivă saŭ cea genitivală între numĭ se exprima la „Anglo-saxonĭ printr'un posesiv regulat saŭ prin desininţa casuală „a genitivuluĭ; la Franco-normanḑĭ, în genere, numaĭ prin prepo„siţiune; Englesiĭ întrebuinţéză ambele modurĭ. Anglo-saxoniĭ nu „aveaŭ nicĭ o preposiţiune de'naintea infinitivuluĭ, ci infinitivul lor „era o formă verbală specială, fórte analógă cu gerundiul latin şi „privită de cătră uniĭ ca un cas dativ al infinitivuluĭ; Franco-nor„manḑiĭ obicĭnuĭaŭ de'naintea infinitivuluĭ o preposiţiune; Englesiĭ „de'ntâĭu aŭ supres caracteristica terminaţiune gerundială, căpĕtând „astfel un curat infinitiv, pe care apoĭ, când nu este unit cu ver„bul auxiliar, îl preced de o preposiţiune, amalgamând saŭ, maĭ „bine, confundând funcţiunile celor doĕ forme. Aceste şi alte ca„surĭ de aceĭaşĭ natură sînt exemple de combinaţiunĭ gramaticale „străine, substituite unor inflecţiunĭ natale, saŭ — cu alte cuvinte — „sînt specimene de amestecul a doĕ gramatice *pro tanto*. In adevĕr, „ele nu sînt pré-multe saŭ pré-importante pentru ca să schimbe „caracterul general al sintaxeĭ englese, care în fórte mare parte „remâne anglo-saxónă; sînt de ajuns însă pentru a proba, că doc„trina imposibilităţiĭ radicale a amesteculuĭ gramatical este o gene„ralisaţiune de tot pripită, şi că întinderea amalgamăriĭ sintactice „nu este în fapt decât o cestiune de dosă relativă.“ [2])

Din dată ce cade închipuita axiomă despre neamestecul gramatical al limbilor, deschiḑĕndu-se ast-fel un vast câmp pentru

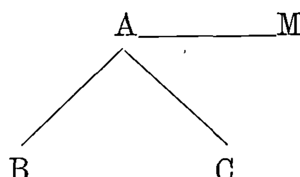
---

[1]) Earle, *Philology of the english tongue*, 2-ed., p. 350—2, citat de Le Marchant Douse, op. laud. p. 20 nota.

[2]) Marsh, *The origin and history of the english language*, London, 1862, p. 48; cfr. p. 74—5 şi p. 84.

desbaterea ne'mpedecată şi nepărtenitóre a problemeĭ, este bine a se indica câte-va criterie preliminare, câte-va prolegomene pentru acest noŭ studiŭ.

Amestecul între limbĭ, fie gramatical, fie de altă natură, póte fi de doĕ felurĭ: primar şi secundar. Numim „amestec *primar*" pe acela căruĭ i se datoresce nascerea uneĭ noue limbĭ din doĕ graĭurĭ diverse; numim „amestec *secundar*" împrumuturile cele posterióre, pe carĭ le face o limbă, fără ca fenomenul să fi fost preces saŭ să fie însoţit de contopirea popórelor. Graĭul *A* s'a născut din amestecul graĭurilor *B* şi *C*, amestecându-se apoĭ prin împrumut cu graĭul *M*:

Numaĭ amestecul cel primar, adecă în liniă verticală, nu şi cel secundar saŭ în liniă orizontală, este de o însemnătate genealogică, clătinând óre-cum continuitatea dialectală cea ne'ntreruptă. Luĭ maĭ cu sémă, dacă nu exclusivamente, Linguistica va ajunge, credem noĭ, a'ĭ atribui o particularitate fórte bine observată de Humboldt în privinţa dialectelor romanice: „Noĭ sîntem în stare a urmări diferitele ordinĭ de schimbărĭ, pe carĭ le-a îndurat limba latină în „scăderea şi disparițiunea eĭ; sîntem în stare a maĭ adăoga către „acestea amestecul ulterior al elementelor străine; şi tot încă ne „e peste putinţă a ne da sémă de încolţirea sîmbureluĭ celuĭ viŭ, „care se desvóltă d'o dată sub diverse forme în organismul lim„bilor celor din noŭ înflorite. Un principiŭ intern, lipsit maĭ 'nainte, „ĭată că cuprinde edificiul cel descompus, reconstruindu-l în fie-care „din limbile cele derivate într'un alt mod..." [1]) Aci noĭ vedem o nascere în tótă puterea cuvîntuluĭ, şi—orĭ-ce ar ḑice Fuchs—este o metaforă permisă, ba chĭar necesară prin claritatea imaginiĭ, de a considera în resultatul uneĭ asemenĭ nascerĭ pe un copil produs de doĭ părinţĭ, cu carĭ îl légă filiaţiunea, dar de carĭ îl desparte individualitatea. [2])

---

[1]) Humboldt, *Werke*, t. 6, p. 33—4.

[2]) Cfr. Steinthal ap. Pott, *Ungleichheit menschlicher Rassen*, Detmold, 1856, p. 214: „Eine Tochtersprache ist eine Sprache, welche von einem andern Volke, als dem „sie ursprünglich angehört, oder auch von letzterem, aber mit fremden sehr einfluss„reichen Stämmen vermischten Volke, nach einem neuen Principe entwickelt, d. h. „umgeformt worden ist."

Amestecul secundar póte şi el să se înrădĕcineze într'o limbă; generalmente însă este ca o módă, pe care un popor o îmbrăţişéză şi o părăsesce cu o de o potrivă uşurinţă; cel mult, el ne apare ca o bólă externă, ca un fel de abces, pe care, dacă ne supĕră, îl putem stîrpi, fără ca desfiinţarea luĭ să tragă după sine vre-o consecinţă gravă saŭ durabilă. Amestecul primar, din contra, face parte din însăşĭ natura limbeĭ, în care se ramifică în aşa fel în tóte direcţiunile, încât în cele maĭ multe casurĭ nu e chip de a'l înlătura fără a distruge prin acéstă violinţă întréga economiă a organismuluĭ. [1])

Amestecul cel primar se operéză în diferite proporţiunĭ de numĕr şi de cultură. Un *A* póte să resulte din $^1/_2$ B+$^1/_2$ C, din $^1/_4$ B+$^3/_4$ C, din $^1/_3$ B+$^2/_3$ C. Numĕrul pré-covîrşitor saŭ cultura pré-superióră a unuĭa din cele doĕ ingrediente îĭ vor înlesni, firesce, o hotărîtă predomnire în amalgamă.

In naţiunea englesă, de exemplu, elementul anglo-saxon şi elementul franco-normand se contrabalanţaŭ sub raportul cultureĭ; însă cel de'ntâiŭ întrecea de sute şi miĭ de orĭ pe cel-alt în privinţa numĕruluĭ. In naţiunea bulgară, elementul turanic cel venit dela Volga, orĭ-cât era de vitéz, stetea fórte jos faţă cu elementul indigen slavic de peste Dunăre, atât prin numĕr cât şi prin cultură. Elementul vechĭu roman, orĭ-unde se aşeḑa: în Gallia, în Spania, în Dacia, era mult maĭ mic prin numĕr decât poporaţiunile autoctone, dar în acelaşĭ timp se rădica d'asupra lor ca un gigant prin mărimea cultureĭ. Este óre de mirare, că elementul anglo-saxon la Tamisa, cel slavic în Balcanĭ, cel latin în ţĕrile romanice, aŭ copleşit elementele antagoniste? Am fi în drept a ne mira maĭ curând, că copleşirea totuşĭ n'a fost nicăirĭ completă.

Ar fi interesant, maĭ cu deosebire, de a observa amalgamarea linguistică a doĕ triburĭ selbatece de aceĭaşĭ forţă numerică şi culturală. Cât privesce doĕ popóre de o potrivă înaintate în civilisaţiune, acolo şi numaĭ acolo un asemenea fenomen este aprópe imposibil. Roma cucerise Elada şi a stăpânit'o în curs de secolĭ; nicĭ Greciĭ însă n'aŭ devenit Latinĭ, dar nicĭ Latiniĭ Grecĭ.

In studiul limbeĭ amestecate la selbatecĭ, un început fórte remarcabil se datoresce eminentuluĭ linguist frances Lucian Adam.

Se sciea de de-mult că la Caraibiĭ de pe insulele Antille băr-

---

[1]) Cfr. *Cuvente den bătrâni,* t. 2, p. 648—56.

baţiĭ şi femeile vorbesc doĕ graĭurĭ diferite; [1]) acéstă bilinguitate însă, aşa ḑicênd sexuală, citată din timp în timp ca o curiositate, n'a fost urmărită pînă acum într'un mod sciinţific. Comparând cele doĕ limbĭ, de'ntâiŭ în relaţiunile lor reciproce, apoĭ în raportul lor comun cătră alte dialecte americane, Lucian Adam aruncă cel de'ntâĭu o lumină positivă, *à-posteriori*, asupra procesuluĭ general al formaţiuniĭ „limbeĭ amestecate". Aci nu maĭ sînt raţionamente saŭ probabilităţĭ, ci fapte.

Graĭul bărbătesc şi graĭul femeesc al Caraibilor sînt ambele produsul aceloraşĭ elemente constitutive, luate însă în proporţiunĭ diverse, fie-care din cele doĕ graĭurĭ fiind compus din elementul galibi şi elementul arruac, cu acea deosebire totuşĭ că elementul galibi predomnesce în graĭul bărbătesc, ĭar elementul arruac în cel femeiesc. Cum s'a întâmplat óre acest cĭudat fenomen, care ne aduce a-minte din chimiă formaţiunea substanţelor atât de diferite în aparinţă ca protoxidul de azot, acidul azotos, acidul azotic etc. din acelaşĭ azot şi din acelaşĭ oxigen luate în câtimĭ variate?

Sînt acum câţĭ-va secolĭ, insulele ocupate maĭ în urmă de Caraibĭ aparţineaŭ unuĭ trib de Arruacĭ, venit de pe continentul american, unde remase şi maĭ remâne pînă astăḑĭ grosul triburilor arruace. Un trib de Galibi, deslipindu-se de asemenea de restul triburilor galibi de pe continent, a năvălit să cuceréscă acele insule, exterminând întréga poporaţiune bărbătéscă şi apucând pe femeile celor măcelăriţĭ. De aci bărbaţiĭ vorbĭaŭ într'o limbă: dialect galibi, ĭar femeile într'o altă limbă: dialect arruac,—doĕ dialecte eterogene. Copiiĭ cresceaŭ cu ambele aceste graĭurĭ, fiind însă oprit băieţilor de a vorbi în limba mamelor, reservată numaĭ pentru fete. Dar a fost cu neputinţă de a mânţiné mult timp separaţiunea cea aristocratică între ambele graĭurĭ, astfel că cu încetul fie-care din ele a început a revĕrsa câte ce-va în cela-l'alt. Amestecul e nu numaĭ lexic, ci maĭ cu sémă gramatical. Bărbaţiĭ Galibi aŭ luat, bunăóră, dela femeile Arruace unele pronumĭ, distincţiunea genurilor, desinința viitoruluĭ, augmentul *a* la infinitiv, o formă posesivă, verbul causativ etc.

Lucian Adam conchide: „Il est remarquable que dans cette „fusion du galibi et de l'arrouague *qui a donné naissance au caraïbe*, „l'influence prépondérante ait été exercée par l'idiome des vaincus.

[1]) Cfr. Sayce, *Principles*, p. 80.

„et que ce soit *particulièrement dans la sphère des relations qui con-* „*stituent la grammaire* que les forts aient subi la loi des faibles. Ce „renversement des rôles tient sans doute à ce que les femmes des „Caraïbes étaient exclusivement chargées de l'éducation des enfants „des deux sexes jusqu'à l'âge de neuf à dix ans; j'incline néan- „moins à penser que la supériorité grammaticale de l'arrouague sur „le galibi n'a point été un facteur indifférent. Quoi qu'il en soit, „*la science saisit sur le vif, dans le double parler caraïbe ramené à* „*ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue* „*par l'effet d'une conquête* qui, d'une partie des hommes de la na- „tion conquérante et d'une partie des femmes de la nation vaincue, „fait une nation nouvelle. Comme les populations américaines ont „été soumises durant des siècles à la loi de l'exogamie, qui a dû „produire pacifiquement les mêmes effets sociaux que le droit de „la guerre pratiqué à outrance, *on est en droit de se demander si* „*le nombre des nations et des langues de l'Amérique n'a pas été accru* „*considérablement par des causes identiques ou analogues à celle qui* „*a produit la nation et la langue des Caraïbes.*" [1])

Alăturându-se acum resultatele studiuluĭ luĭ Lucian Adam asupra graĭuluĭ Caraibilor cu observaţiunile luĭ Marsh despre englesă şi cu unele reserve ale luĭ Sayce, urméză că o „limbă amestecată" resultă generalmente, dacă nu chĭar tot-d'a-una, dintr'o îndelungată bilinguitate a uneĭ poporaţiunĭ compuse din doĕ némurĭ pe cale de a deveni un singur popor. Pînă la deplina identificare a celor doĕ graĭurĭ, fie-care din ele maĭ întâĭu se modifică treptat din ce în ce maĭ mult în sensul celuĭ-l'alt, mărindu-se astfel proporţiunea puncturilor comune între ambele. In acest chip, dacă graĭul *A* consista la început din *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, ĭar graĭul *M* din *g*, *l*, *n*, *p*, *r*, *s*, va sosi un moment aşa ḑicênd mijlociŭ, când *A* va primi dela *M* pe *g* şi *l*, dând luĭ *M* pe *b* şi *c*, încât vom avé:

$$\begin{array}{lc} \mathrm{A}=a+d+e+f & \\ & +b+c+g+l \\ \mathrm{M}=n+p+r+s & \end{array}$$

Vom maĭ adăoga că succesiva amalgamare a doĕ asemenĭ graĭurĭ îmmulţesce numĕrul puncturilor comune nu numaĭ în-

[1]) Adam, *Du parler des hommes et du parler des femmes dans la langue caraïbe*, în *Revue de linguistique*, t. 12 (1879), p. 275-304.

tr'un mod absolut, ca în equaţiunea de maĭ sus, dar şi într'un mod relativ, făcênd ca unele puncturĭ divergințĭ să disparä cu desăvîrşire din ambele limbĭ, de exemplu *d* din *A* şi *p* din *M*, adecă:

$$A=a+e+f$$
$$+b+c+g+l$$
$$M=n+r+s$$

Acum o nouă cestiune.

Amestecul cel primar putênd a se întâmpla între limbĭ eterogene saŭ între limbĭ omogene, ş'apoĭ omogene şi eterogene în *plus* saŭ în *minus*, ar trebui să ne întrebâm, dacă este vre-un grad de eterogenitate, unde o amalgamare a doĕ limbĭ să fie radicalmente peste putinţă.

Am spus maĭ sus, că Sayce pare a fi renunţat la prejudecata contra amesteculuĭ gramatical al limbilor. In a doua sa operă el nu maĭ atinge acéstă cestiune pe terenul teoretic, dar probéză într'un mod aşa ḑicênd practic adevĕrul teorieĭ opuse, dând pe şése pagine „specimene de graĭurĭ amestecate", şi anume: maltes, negrodaneso-olandes din India, negro-engleso-olandes dela Surinam, negrospaniol dela Curaçao, olando-portugeso-indic dela Ceylan şi negrofrances dela San-Domingo.

Unele din aceste graĭurĭ sînt vorbite de câte o poporaţiune de peste 100,000 suflete.

Despre cel negro-daneso-olandes, Sayce observă că: „n'are genurĭ, numere, declinaţiune şi conjugaţiune"; despre cel negro-engleso-olandes, că: „este aprópe lipsit de gramatică"; despre cel olando-portugeso-indic, că: „a perdut casurile, sufixurile verbale etc." [1]) Dar tóte acestea, în termenĭ atât de generalĭ, óre nu s'ar puté ḑice şi despre limba englesă? Şi ea n'are genurĭ; şi ea în mare parte, maĭ ales dacă o alăturâm cu cele-l'alte graĭurĭ germanice, n'are casurĭ, sufixurĭ verbale etc.; şi ea a fost acusată adesea, uneorĭ lăudată, de a fi „aprópe lipsită de gramatică".

O limbă, din dată ce servă ca mijloc de înţelegere mutuală pentru o comunitate umană, nu póte să nu aĭbă gramatică, de óră-ce ea trebuĭ cu orĭ-ce preţ să exprime într'un mod, fie cât de neperfect, acele relaţiunĭ fără carĭ o înţelegere mutuală ar fi peste pu-

---

[1]) Sayce, *Introd.* t. 1, p. 219—25.

ținţă. Gramatica, consiste ea în forme speciale, în regula posiţiuniĭ cuvintelor în frasă, în varietatea intonaţiuniĭ, în orĭ-ce altă procedură, este tot gramatică.

In dialectul negro-frances dela San-Domingo, un pasagĭŭ din Evangeliul St-luĭ Ioan (IV, 7—9) sună aşa:

„Yon femme, gens Samarie, vinî haler dleau. Jésis dîe li: „Bâ-moèn boèr. Discipes li étant té aller nans boûq la gagnèn po-„visions. Alosso, femme Samaritaine la dîe li: coument fair ous, „qui yon Juif, ca mander dleau poû boèr nans lamain moèn, qui „yon femme Samaritaine? pâce Juifs pas ca méler épîs gens „Samarie....“

Aci gramatica, neapĕrat, nu este nicĭ negriténă, nicĭ francesă, ci parte negriténă, parte francesă, parte *sui generis*; dar în orĭ-ce cas este g r a m a t i c ă. Limbile creolice, studiate de cât-va timp în speciă de Adam, de Coelho, maĭ cu deosebire de Schuchardt, revérsă lumină din ce în ce maĭ viuă asupra acesteĭ probleme.

Consecinţa este dară, că o „limbă amestecată“, se póte nasce, printr'un deosebit concurs de împregĭurărĭ, din fusiunea graĭurilor celor maĭ eterogene. Cu cât maĭ vîrtos din cele omogene!

Fie însă omogene, fie eterogene, recunóscerea provenințeĭ precise a elementelor constitutive într'o „limbă amestecată“, maĭ ales a celor gramaticale, nu este uşóră. Limbile cele eterogene produc în mare parte prin fusiune ce-va care nu sémĕnă cu nicĭ una din ele; limbile cele omogene, din contra, produc prin fusiune, ĭarăşĭ în mare parte, ce-va care sémĕnă pré-mult cu ambele. Dar dificultatea cea maĭ seriósă e de o altă natură.

Orĭ-ce limbă este un t o t armonios, în care t ó t e se află în cea maĭ strînsă corelaţiune.[1]) Amestecul primar al limbilor, după cum am maĭ vĕḑut, se începe prin întrebuinţarea în acelaşĭ timp a doĕ limbĭ diferite de către o poporaţiune compusă din ingrediente etnice diverse. Bilinguitatea în mersul seŭ către unilinguitate inzestréză pe limba cea nouă, ce se desfăşură din ea, cu maĭ multe forme disparate, carĭ se obicĭnuesc una lîngă alta în concurenţă, pînă ce totalitatea limbeĭ, prin necontenite frămîntărĭ aşa ḑicênd equilibristice ale elementelor sale constitutive, capĕtă o expresiune caracteristică u n a. De aci încolo,

---

[1]) Cfr. Humboldt *Ueber das vergleichende Sprachstudium*, în *Werke*, t. 3, p. 252: „Es giebt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als „Theil eines Ganzen an.“

orĭ-ce nu se împacă cu acest tip normal, se înlătură saŭ se modifică în sensul cel predomnitor. Cu fie-care pas înainte, devine din ce în ce maĭ greŭ a supune uneĭ analise riguróse pe acest complex atât de solidar, atât de nedisolubil, atât de corelativ.

In fine, încă o observaţiune.

Sub raportul „limbeĭ amestecate" s'a vorbit mult despre fonetică, despre lexică, despre gramatică; nemic însă saŭ maĭ nemic despre semnificaţiune.

Dacă e adevĕrat, precum resultă din tóte desvoltările de maĭ sus, cum-că doĕ graĭurĭ nu se contopesc într'unul singur decât în urma uneĭ prelungite bilinguităţĭ a doĕ némurĭ întrunite, atuncĭ numaĭ prin amestec primar, nicĭ o dată prin cel secundar, o semnificaţiune, o simplă ideiă saŭ asociaţiune de ideĭ, desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, póte să trécă dintr'o limbă într'o altă limbă.

Să ne explicâm.

S'a constatat de-mult — ca să dâm un exemplu — că francesul *contrée* şi italianul *contrada* derivă din latinul *contra* prin imitaţiunea germanuluĭ *Gegend* „ţéră" din *gegen* „contra". [1]) Dacă cuceritoriĭ germanĭ într'o parte a Franciei şi la nordul Italieĭ nu s'ar fi amestecat cu poporaţiunea indigenă de acolo, într'un mod ast-fel încât un dialect teutonic şi un dialect latin să se vorbéscă cât-va timp tot-o-dată de cătră ambele némurĭ puse în contact, o asemenea imitaţiune ar fi fost absolutamente imposibilă, căcĭ ea presupune că acela care a ḑis cel de'ntâĭu *contrée* din *contra* sciea că nemţesce *Gegend* vine din *gegen*, adică sciea nemţesce.

Nemţiĭ eraŭ în Francia şi'n Italia un pumn de ómenĭ faţă cu miliónele de indigenĭ, carĭ maĭ pe d'asupra, după cum am maĭ spus'o, îĭ întreceaŭ departe prin cultură. Cu tóte astea, fie într'o proporţiune cât de mică dintr'o parte, între ambele elemente s'a întâmplat totuşĭ un adevĕrat amestec primar, caracterisat, pe o întindere teritorială maĭ mult saŭ maĭ puţin însemnată, printr'un interval de bilinguitate, ale căriĭ urme destul de vederóse s'aŭ păstrat după secolĭ în francesa şi'n italiana de astăḑĭ.

Exemplul Franciei, maĭ cu sémă, ne arată că o limbă póte fi resultatul maĭ multor amestecurĭ primare, distanţate prin lungĭ

---

[1]) Cfr. M. Müller, *Ueber deutsche Schattirung romanischer Worte*, in Kuhn, *Zeitschr.* t. 5, p. 11—24, unde însă trebuĭ făcute multe reserve.

perióde. Uniĭ linguiştĭ nu încetéză a bănui, că gintea celtică, ca sânge şi ca limbă, se născuse dintr'o amalgamă ante-istorică a unuĭ trib ario-europeŭ cu un trib turanic; [1]) aŭ venit apoĭ să se amalgameze Romaniĭ cu Celţiĭ; în fine, s'aŭ maĭ amalgamat Germaniĭ. O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere cu desăvîrşire continuitatea cea ne'ntreruptă dialectală ario-europeă în genere şi pe cea romanică maĭ în specià. Faptul însă desminte acéstă aparinţă. Pe de o parte, amestecurile aŭ fost pré-disproporţionate prin număr şi prin cultură tot-o-dată; pe de alta, legea corelaţiuniĭ, pe care am atins'o maĭ sus, a făcut ca elementul covîrşitor, cel latin în ultima instanţă, să devină, prin equilibrarea succesivă a părţilor totuluĭ, din ce în ce maĭ fórte în limba francesă, chĭar după ce Latiniĭ propriŭ ḑişĭ de de-mult despăruseră de pe scenă.

III.

In ce consistă fisionomia uneĭ limbĭ?

In economia politică, c i r c u l a ţ i u n e a are doĕ sensurĭ: de'ntâiŭ, sensul vulgar de trecerea unuĭ lucru din posesiune în posesiune, saŭ maĭ bine din loc în loc; al doilea, sensul adevĕrat sciinţific de mişcare productivă a valorilor.

Circulaţiunea în Linguistică se apropie pînă la un punct de ambele aceste sensurĭ.

Prin multă circulaţiune materială, o monetă saŭ o marfă ĭute se învechesce, se şterge, perde lustrul. Şi nu e necesar ca acest fel de circulaţiune să se petrécă prin maĭ multe mânĭ: copilul el singur, sucind şi resucind mereŭ jucăria, o strică maĭ de grabă şi maĭ lesne decum s'ar strica ea călătorind dela New-York pînă la Bucurescĭ. In acest înţeles, circulaţiunea în economia politică nu e alt ce-va decât o neastîmpĕrată locomoţiune, fie prin concurs colectiv, fie prin mijlóce individuale.

In Linguistică, un cuvînt, o formă gramaticală, o semnificaţiune,

[1]) Benloew, *Aperçu général de la science des langues,* Paris, 1872, p. 139–45. — Pott, *Etymologische Forshungen,* t. 2, Lemgo, 1836, p. 478, şi *Indogermanischer Sprachstamm*, în Ersch u. Gruber, *Encykl.* 2-te Sekt., t, 18 (1840), p. 37: „Noch immer aber gebe ich zu bedenken, dass sich im Celtismus auch eine dem Sanskritismus f r e m d e r e Seite zeigt...“ — Cfr. Ascoli, *Studj critici,* t. 2 p. 20.

orĭ-ce alt element al limbeĭ, se deterióră tot aşa printr'o désă întrebuinţare. Acésta s'a observat de de-mult şi s'a spus de maĭ multe orĭ. Ceĭa-ce a scăpat însă din vedere linguiştilor, este că întrebuinţarea cea désă nu trebuĭ să fie neapĕrat colectivă, adecă nu trebuĭ neapĕrat să se exercite în totalitatea graĭuluĭ unuĭ popor. Pentru ca francesul *Pierre* să se metamorfoseze în vr'o doĕ-sute de forme, pe carĭ le enumĕră Robert Mowat;[1]) pentru ca *Ioan* să devine la Românĭ *Ion*, *Iancu*, *Ioniţă*, *Ionaşcu*, *Niţă*, *Ionel* etc.; pentru tóte acestea ajunge acţiunea cea desmierdătóre a cător-va familie, în carĭ se află câte un *Pierre* saŭ *Ioan*, chĭar dacă în sînul naţiuniĭ ar fi puţine asemenĭ familie.

Mult maĭ important, fie în economia politică, fie în Linguistică, este cel-l'alt fel de circulaţiune: mişcarea productivă a valorilor, în puterea cariĭ doĕ lucrurĭ, identice sub orĭ-ce raport, represintă totuşĭ nesce valorĭ fórte disproporţionate, astfel că din doĭ *m* unul face 12, pe când altul numaĭ 1 saŭ chĭar *zero*.

Precum în economia politică moneta este mijlocul universal al circulaţiuniĭ tuturor bunurilor, tot aşa în Linguistică graĭul este mijlocul universal al circulaţiuniĭ ideilor şi impresiunilor. Şi fără monetă, bunurile ar circula, dar cu mult maĭ greoĭu; cu mult maĭ greoĭu ar circula de asemenea, deşi tot ar circula, ideile şi impresiunile fără graĭu.

Acest paralelism o dată stabilit, să lăsâm acum textualmente să vorbéscă economistul cel maĭ competinte în materia circulaţiuniĭ.

„Supposons — ḑice Skarbek — qu'une pièce d'un franc soit „remise dans la matinée de la première journée par un habitant „de la capitale à une laitière en échange du lait qu'elle apporte au „marché; que celle-ci l'emploie tout de suite à acheter une aune „de toiles; que le marchand de toiles fasse avec cette même pièce „de monnaie sa provision de viande dans la boucherie; que le bou„cher la dépense dans la boutique d'un marchand de vin; que ce„lui-ci l'emploie à l'achat de bouteilles; que le marchand de verre„ries la dépense en pain, le boulanger en bois, et que le marchand „de bois la retienne pour une dépense à venir et la laisse sans „emploi dans le courant de la journée suivante. La différence des „services rendus par cette pièce de monnaie dans le courant des „deux journées est très sensible, et peut être exprimée par des chif„fres, car *elle est comme sept à un*. Dans la première journée,

---

[1]) *Les noms familiers*, în *Mém. de la Soc. Linguistique,* t. 1, p. 297—9.

„la pièce d'un franc a fait la fonction de sept francs, parce qu'elle „a servi à faire sept achats consécutifs, au lieu que dans la se- „conde journée elle n'a représenté qu'une unité dans les mains du „marchand de bois. Si celui-ci n'en fait point usage dans le cou- „rant de la seconde journée, on peut même dire avec raison que, „pour la société en général, la différence des services rendus par „la même pièce de monnaie dans les deux journées *est comme* „*sept à zero*, parce que, étant restée inactive dans les mains du „marchand de bois, elle n'a point rempli sa fonction comme instru- „ment d'échange, et l'effet est le même que si elle n'eût point „existé. Sa valeur, dans la première journée, est égale en services „rendus à celle de sept francs, et il est facile de s'en convaincre „en rassemblant tous les produits qui ont été achetés par son mo- „yen : car en évaluant la valeur du lait, de la toile, de la viande, „du vin, des bouteilles, du pain et du bois achetés consécutivement „avec la même pièce d'un franc, on se convaincra aisément qu'il „faudrait dépenser sept francs pour pouvoir acheter toutes ces cho- „ses simultanément.“ [1])

Resumând şi completând acéstă particularitate în doĕ cuvinte, un alt economist observă: „Cu cât maĭ des o monetă trece din „mână în mână, cu atât maĭ multe bunurĭ şi servicie se pot cum- „pĕra cu ea, şi cu atât maĭ puţin numĕrar se va cere pentru în- „tréga circulaţiune dintr'o ţéră.“ Cu acéstă ocasiune, el citéză un fapt fórte instructiv. Pe la jumătatea secoluluĭ trecut, comandantul uneĭ cetăţĭ asediate nu avea la disposiţiune decât 7000 fiorinĭ, carĭ ĭ-ar fi ajuns abĭa pe o septemână pentru plata garnisóneĭ. El a susţinut totuşĭ asediul în curs de şépte septemâne, plătind regulat soldaţilor seĭ, carĭ cheltuĭaŭ apoĭ baniĭ pe la cârcĭmarĭ, ĭar cârcĭmariĭ împru- mutaŭ mereŭ aceĭaşĭ banĭ comandantuluĭ. [2]) In acest chip 7000 de fiorinĭ aŭ represintat valórea de 49,000 !

Intocmaĭ în acelaşĭ mod, din doĕ l u c r u r ĭ l i n g u i s t i c e de o valóre intrinsecă identică, unul póte să aĭbă o valóre utilă înḑe- cită şi chĭar însutită decât cel-l'alt, dacă în graĭul comun al popo- ruluĭ circuléză de ḑece saŭ de o sută de orĭ maĭ mult în acelaşĭ interval de timp.

---

[1]) Skarbek, *Idée générale de la circulation*, ap. Coquelin, *Dict. de l'Econ. politique*, ed. 1854, t. 1, q. 367–8.

[2]) Rau, *Corso di economia politica,* trad. Conticini, Genova, 1855, p. 370–1.

Autorul uneĭ scrierĭ despre fusiunea limbeĭ franco-normande cu limba anglo-saxónă şĭ-a dat ostenéla de a distribui după provenință respectivă cele peste 40,000 de cuvinte din dicționarul engles al luĭ Robertson, de unde a resultat că limba englesă posedă 13,330 cuvinte germanice şi 29,854 cuvinte romanice, şi anume după litera inițială a cuvîntuluĭ:

	Germanic	*Romanic*
A.	392	2230
B.	1210	846
C.	680	3630
D.	637	2757
E.	297	1810
F.	853	1171
G.	594	679
H.	729	613
I.	250	2608
K.	165	13
L.	500	636
M.	555	1412
N.	244	375
O.	478	594
P.	171	1545
Q.	163	169
R.	499	1926
S.	1973	2411
T.	697	1107
U, V.	1332	3221
W.	834	81
Y.	61	„ „
Z.	16	20
	13330	29854 [1]

Muncă colosală, fără resultat serios! Important este de a cunósce mişcarea cea productivă a valorilor, ĭar nu de a socoti cu d'a-măruntul întregul numĕrar dintr'o ţéră, clasificându-l după diferitele efigie ale suveranilor, dar uĭtând a distinge maĭ pe sus de tóte moneta care circulă în realitate, care concurge la avuţia naţiuniĭ, care este o adevĕrată utilitate, de către moneta cea îngropată fără folos în pămînt saŭ ascunsă în lăḑile cător-va sgîrciţĭ.

[1]) Thommerel, *Recherches sur la fusion du franco-normand et de l'anglo-saxon*, Paris, 1841, p. 102—3.

Dacă Thommerel, în loc de a despuĭa un dicţionar, în care cuvintele întrebuinţate o dată pe an figuréză alăturĭ cu cele întrebuinţate în tóte ḑilele, ar fi luat maĭ bine un text engles poporan, un basm saŭ un cântec, el s'ar fi încredinţat că aprópe tóte vorbele de origine germanică se bucură acolo de o circulaţiune duplă, triplă, decuplă, decât vorbele de origine romanică. Prin urmare, cele 13,000 de germanisme din Robertson represintă o valóre, o utilitate naţională, de maĭ multe orĭ maĭ mare decât cele 30,000 de romanisme. Prin necontenită întrebuinţare, germanismele din limba englesă nu numaĭ s'aŭ ros, s'aŭ tocit, s'aŭ redus generalmente la monosilabe, pe când romanismele sînt maĭ tóte lungĭ, dar încă pe de o parte s'aŭ ramificat în numeróse familie etimologice, ĭar pe de alta s'aŭ diferenţiat fie-care într'o mulţime de semnificaţiunĭ, astfel că verbul *to get*, de exemplu, are peste patru-ḑecĭ de sensurĭ diverse, adecă corespunde cu peste 40 de cuvinte deosebite! Nu este óre curios de a pune pe germanicul *to get,* repetat la tot momentul, în aceĭaşĭ cumpănă cu vre-o raritate ca *dissembarrassment* saŭ *imprescriptibility* orĭ *jactitation*, ca şi când ar fi 1=1, de óră ce în dicţionar ele apar fie-care ca o unitate egală?

Un dicţionar—ḑice Steinthal—este „o statistică a limbeĭ“. [1]) Ar fi trebuit să adauge, că este anume o statistică fórte viţiósă, un fel de recensiment unde poporaţiunea se împarte după origine saŭ după religiune, dar nu se arată de loc rolul fie-căruĭ individ în societate, aşa că cetăţénul cel maĭ folositor, cel maĭ căutat de către toţĭ pentru necontenitele sale servicie, e pus pe aceĭaşĭ liniă cu un vagabond despreţuit saŭ cu un călugăr ce-şĭ scóte nasul din chiliă abĭa la ḑile marĭ, ba şi atuncĭ numaĭ dóră pentru biserică. Dicţionarele, aşa cum s'aŭ făcut pînă astăḑĭ, nu ne daŭ circulaţiunea limbeĭ; şi tocmaĭ acésta este punctul cel esenţial.

Aceĭaşĭ eróre ca Thommerel, dar pe o scară maĭ întinsă, a comis'o Cihac în privinţa limbeĭ române, asigurându-ne că:

„L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère „aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire, tandis que l'é„lément slave y entre pour le double ou pour $^{2}/_{5}$ à peu près...“

Şi maĭ departe:

---

[1]) Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 35.

„Les éléments turcs—presque un cinquième du vocabulaire roumain....“ [1])

Cu alte cuvinte, limba română se compune, după Cihac, din o $^1/_5$ latină, o $^1/_5$ turcă şi $^2/_5$ slavice, afară de o $^1/_5$ eterogenă.

E maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă, că nicăirĭ ca în Dobrogĭa Romîniĭ n'aŭ fost expuşĭ la o maĭ mare influinţă slavică şi turcă toto-dată, locuind acolo, în curs de câţĭ-va secolĭ, într'un strîns contact cu Bulgariĭ şi cu Otomaniĭ. Eĭ bine, nicĭ chĭar în Dobrogĭa aritmetica luĭ Cihac nu se potrivesce.

Iată o scurtă doĭnă română dobrogiană, culésă de neobositul Teodor Burada:

Vara vine, érna trece,
N'am cu cine maĭ petrece;
Şi cu cine am avut,
Vaĭ de mine, l'am perdut!
L'a mâncat negrul pămînt,
La biserică 'n mormînt! [2])

Luâm primul tom din dicţionarul etimologic al luĭ Cihac, cuprindĕtor de „elemente latine“, şi găsim acolo: *vară=ver, veris; vin=venio; érnă=hibernum* (tempus); *trec=trajicio; nu=non; am, avut, avé=habeo; cu=cum; cine=quinam; maĭ=magis; petrec=pertrajicio; şi=sic; vaĭ=vae; de=de; el=ille; perd=perdo; mânc=manduco; negru=nigrum; pămînt=pavimentum; la=* „un *l* euphonique (?) préposé à la préposition *a=ad*“; *biserică=basilica; în=in; mormînt = monumentum;* fiind uĭtat numaĭ *mine*, care însă, deşi coincidă cu slavicul мене, totuşĭ nu se póte despărţi de vechĭul italian *mene:*

Lontano son de gioi, e gioi de *mene*.... [3])

Câte cuvinte, atâtea latinisme, fără nicĭ un amestec străin, absolutamente nicĭ unul!

Ar fi putut óre Cihac să ne găséscă tot aşa un cântec românesc pe jumătate maĭ scurt, saŭ măcar să compună el-însuşĭ în próză o frasă românéscă de cincĭ şirurĭ, în care tóte cuvintele să fie numaĭ slavice saŭ numaĭ turce, saŭ numaĭ slavice şi turce? de vreme ce—după el— elementul turc în limba română este egal

[1]) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, t. 2, p. VII, XII.
[2]) Burada, *O călătoriă în Dobrogĭa*, Iaşĭ, 1880, p. 210.
[3]) Caix, *Le origini della lingua poetica italiana*, Firenze, 1880, p 210.

la numĕr cu cel latin, ĭar elementul slavic „y entre pour le double“.

Negreşit, slavismele la Românĭ, şi chĭar turcismele, nu sînt puţine; în circulaţiune însă, adecă în activitatea cea vitală a graĭuluĭ romănesc, în mişcarea cea organică, ele se perd aprópe cu desăvîrşire faţă cu latinisme. Chĭar dacă tóte derivaţiunile turce şi slavice ale luĭ Cihac ar fi corecte, pe când în realitate cele maĭ multe pĕcătuesc contra sciinţeĭ şi contra metodeĭ, [1]) tot încă nu s'ar puté ḑice că ingredientul slavic şi cel turc luate la un loc sînt egale la Românĭ cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o bĭată pătrime în alăturare cu cele-l'alte doĕ. Un calcul serios în Linguistică, ca şi'n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci valórea de circulaţiune.

Să luâm tot din Dobrogea, pentru motivul arătat maĭ sus al uneĭ influinţe turco-slavice maĭ pronunţate, următorul bocet saŭ cântec de jale, în care sînt destule cuvinte nelatine:

Drăguţul meŭ bărbăţel,
Drăguţul meŭ sufieţel,
Când ţĭ-a veni dorul
Să ĭeĭ *drumuşorul*,
Să-mĭ stingĭ focuşorul?
Astă primăvară,
Când eşĭaĭ afară
In revĕrsatul *zorilor*,
In cântatul paserilor,
In şuerul vînturilor,
Pluguşorul înjugaĭ,
Négră *brazdă* resturnaĭ,
Şi din gură tu ḑiceaĭ:
   Ţa Plevan
   Şi *haĭs* Joĭan,
Haĭ cu tata, nu vĕ daţĭ
Şi la greŭ nu mĕ lăsaţĭ,
Brazda tót'o resturnaţĭ!
Eŭ când te-auḑĭam,
Cu gură nu *grăĭam*,
   Mĕ luam,
   Mĕ sculam

[1]) Cfr. *Cuvente den bătrâni*, Suplem. la tom. I, passim.

Şi'n *grădină* mĕ duceam,
Floricele semĕnam,
Să le pórte fetele,
Fetele, *nevestele*.
Florile aŭ înflorit,
Bărbatul mĭ-a putreḑit!
Timpul *cósei* c'a sosit
Şi la câmp când am eşit,
Pe *rezóre* m'am uĭtat,
Sufleţelul mĭ-am strigat:
Spune'mĭ, *dragă*, un cuvînt
Să pot *trăi* pe pămînt!
Am remas fără de sprijin,
Singurică făr'de razim!
Valurĭ marĭ mĕ *'nvăluesc*,
N'am cum să mĕ sprijinesc.
Bătută's de *gândurĭ*,
Ca vîntul de délurĭ,
Ca apa de malurĭ! [1])

Prin litere cursive noĭ am însemnat cuvintele nelatine, întrate în limba română prin amestec secundar, şi anume: 1 vorbă grécă, 3 vorbe maghĭare şi 18 slavice.

Prin litere rărite am indicat 7 cuvinte, despre originea cărora nu e aci locul să discutâm, carĭ însă în orĭ-ce cas nu sînt nicĭ slavice, nicĭ turce.

Peste tot în cântecul întreg sînt 155 de cuvinte, dintre carĭ, prin urmare, numaĭ 29 nu sînt latine; adecă elementul latin întrece maĭ mult decât de cincĭ orĭ pe tóte cele-l'alte împreună.

Apoĭ nicĭ un singur turcism la 155 de cuvinte, deşi scena se petrece tocmaĭ în Dobrogĭa.

Să maĭ observâm, că din numĕrul vorbelor latine noĭ am şters pe *strig*, pe care însuşĭ Cihac, nu se scie prin ce minune fonetică, îl derivă din latinul *exquirito.* [2]) Afară de acésta, am trecut la cuvinte slavice pe *zorĭ*, măcar-că forma *zuorĭ*, atât la Transilvanénul Silvestru: **ши дин ʒȣори роѡа наштерїи тале,** [3]) precum şi la Moldovénul Dosofteĭu: **динь ʒȣѡр де кѫнд мъ мѫнек,** [4]) alăturĭ cu

[1]) Burada, op. cit. p. 265.
[2]) Cihac, *Dict.* t. 1, p. 266.
[3]) *Psaltiré ce să zice căntaré,* Belgrad, 1651, ps. CIX.
[4]) *Psaltire a sfântuluĭ prorocŭ Davidŭ,* Uniev, 1673, ps. LXX.

vechĭa formă cunoscută ʒȣωa=ḑiua, indică maĭ curând originea din latinul *dies*, saŭ cel puţin un compromis poporan între vorba latină şi cea slavică. Maĭ pe scurt, am fost maĭ părtenitorĭ pentru străinisme decât pentru latinisme.

Circulaţiunea relativă a elementelor linguistice se recunósce prin întrebuinţarea lor maĭ désă saŭ maĭ rară într'un text, în care orĭ-ce element, de câte orĭ se repetă, se consideră ca atâtea elemente deosebite. Ast-fel în cântecul de maĭ sus slavicul *drag*, de exemplu, întimpinându-ne de 3 orĭ, noĭ a trebuit să-ĭ dâm valórea de 3, faţă cu vorbele cele puse numaĭ câte o dată=1. După Cihac, un asemenea *drag* nu este decât 1=1 către *predmet*, *rătan*, *sădelcă*, *tripol* şi cine maĭ scie câte altele, pe carĭ noĭ—Româniĭ—le auḑim, póte, la ḑece anĭ o dată. Cele maĭ circulătóre însă, adecă cele maĭ utile din elementele slavice în limba română, ca să nu maĭ vorbim despre cele turce, posedă totuşĭ o valóre mult maĭ mică decât cele latine. Un *şi*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără carĭ nu e chip a construi o frasă română, sînt ca 100, ca 1000 către 1 chĭar în privinţa unuĭ *drag*.

Principiul circulaţiuniĭ în limbă, în sensul mişcăriĭ productive a valorilor, n'a fost pînă acum nicĭ o dată formulat în Linguistică. Acésta ar puté scusa pînă la un punct pe Thommerel şi pe Cihac. Să nu uĭtâm însă, că uniĭ dintre corifeiĭ sciinţeĭ l'aŭ presimţit de de-mult. Aşa Curtius, vorbind despre posibilitatea ca o formă gramaticală să modeleze după sine alte forme gramaticale diferite, ḑice că acésta se întâmplă în doĕ casurĭ: „saŭ când o formaţiune este fórte numĕrósă, pe când cele-l'alte sînt isolate, saŭ când ea este fórte întrebuinţată.“ [1]) Ce însemnéză acéstă dilemă? Ea stabilesce din punct în punct equaţiunea, pe care o avem noĭ înşine în vedere, şi anume: 1 franc cu o activă circulaţiune face cât ḑece francĭ circulând fie-care de ḑece orĭ maĭ puţin. Acţiunea uneĭ forme gramaticale în 50 exemplare este pentru Curtius de o potrivă cu acţiunea unuĭ singur exemplar circulând de 50 de orĭ

---

[1]) Curtius, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 9 (1876), p. 232 nota: „sei es, dass numerisch eine grosse Zahl von Bildungen mehrere vereinzelte „nach sich zieht, sei es, das eine sehr viel gebrauchte und deshalb dem spre„chenden besonders lebhaft vorschwebende Form ihn von der Tradition abirren lässt.“ — Cfr. Misteli, *Lautgesetz und Analogie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. XI (1880), p. 414—5, şi Brugman, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878, t. 1, p. 83.

în intervalul când cele cincĭ-ḑecĭ exemplare aŭ circulat numaĭ câte una dată, adecă: $50\ (1a+1b+1c...)=1s\times 50$.

Curtius ne strămută din sfera *Dicţionaruluĭ* în a *Gramaticeĭ*. Precum dicţionarul este statistica cuvintelor, de asemenea gramatica e statistica formelor de relaţiune; şi o statistică tot atât de viciósă, dacă indică numaĭ existinţa elementuluĭ cutare saŭ cutare, dar nu şí circulaţiunea luĭ, urmărită în texturĭ poporane. Ḑicem şi aci „texturĭ *poporane*“, căcĭ în cele literare, cu cât ele sînt maĭ literare, cu atât maĭ mult ne întimpină forme străine une-orĭ cu desăvîrşire graĭuluĭ comun, saŭ cel puţin neajunse încă a deveni vulgare. Romănesce, bună-óră, adverbiĭ în *-mente* saŭ adjectiviĭ în *-abil* sînt de o cam dată literare şi numaĭ literare.

Alfabetul, ca şi gramatica, ca şi dicţionarul, este şi el o statistică de aceĭaşĭ natură a provisiuniĭ fonetice a uneĭ limbĭ. In alfabetul cirilic un ѕ, un ѯ, un ѱ, un ѡ, figuréză ca 1=1 alăturĭ cu а, б, к etc., deşi în circulaţiunea dialectelor slavice ele sînt o curată excepţiune, saŭ chĭar o ficţiune. In alfabetul latin *z* saŭ *y*, cu totul exotice pentru vechiĭ Romanĭ, saŭ maĭ bine proprie numaĭ limbeĭ latine literare, ocupă în alfabet un loc identic cu sonurile cele maĭ respândite. Aci, ca şi'n privinţa cuvintelor saŭ a formelor gramaticale, texturile sînt unicul mijloc de a constata circulaţiunea, adecă adevĕrata valóre saŭ utilitate a unuĭ son.

O încercare de acest fel a făcut'o de-mult Förstemann. Să luâm, de exemplu, proporţiunea celor doĕ nasale în limbile elenă şi latină. La 100 consóne, în elena sînt 18 *n* şi numaĭ 4 *m*; în latina 14 *n* şi 12 *m*. In elena dar un *n* valoréză de $4\,^1/_2$ orĭ cât un *m*. La 100 vocale, în elena sînt numaĭ 7 *i*, în latina 27. [1]) In latina, prin urmare, un *i* are o utilitate aprópe de 4 orĭ maĭ mare ca în elena. Un asemenea tabel al circulaţiuniĭ relative a sonurilor ne dâ o noţiune viuă despre caracterul fonetic al uneĭ limbĭ; un alfabet — nu ne spune nemic. Nicĭ o dată printr'o simplă enumeraţiune a sonurilor cunoscute într'un graĭu noĭ nu vom înţelege, de pildă, pe ceĭ 5 *i* din latinul *difficillimi*, pentru care în deşert am căuta o paralelă în elena şi'n maĭ multe alte limbĭ.

La Românĭ sonul *r*, pe care nu'l aŭ de loc Mexicaniĭ şi Chinesiĭ,

---

[1]) Förstemann, *Numerische Lautverthaeltnisse*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 1, p. 163—79.— Cfr. ibid. t. 2, p. 36—44.

se repetă cel puţin de 15 orĭ la fie-care 100 de consóne. Putem óre să-ĭ dâm aceĭaşĭ valóre ca luĭ *h*, întrebuinţat de vr'o 2 orĭ la 150 de consóne? Ba chĭar tóte guturalele şi palatalele la un loc: *h*, *k*, *g*, *ć*, *ǵ* şi *j*, deşi sînt 6 la numĕr, totuşĭ circuléză în limba română maĭ puţin decât singurul *r*.

Să presupunem un moment, că circulaţiunea luĭ *j* ar fi la noĭ tot aşa de désă ca a luĭ *r*, încât să se ḑică cu drept cuvînt: $1j = 1r$; atuncĭ însă tipul fonologic al graĭuluĭ românesc ar fi cu desăvîrşire alt ce-va, fără nicĭ o asemĕnare cu ceĭa-ce este astăḑĭ. In circulaţiune dară şi ĭarăşĭ în circulaţiune se oglindesce faţa cea fonică, ca şi cea gramaticală, ca şi cea lexică a uneĭ limbĭ.

Cele de maĭ sus se aplică de o potrivă bine la construcţiunĭ sintactice, la respândirea maĭ mare saŭ maĭ mică a diferitelor categorie ideologice, la orĭ-ce altă secţiune a studiuluĭ linguistic în genere.

Când Bergaigne constată, că 'n a doua carte întrégă din *De bello gallico* Cesar pune tot-d'a-una verbul la sfîrşitul proposiţiuniĭ, afară de vr'o cincĭ-spre-ḑecĭ excepţiunĭ, [1]) el urmăresce în latina un cas de circulaţiune sintactică.

Când Heyse ne spune, că Francesiĭ aŭ 4 cuvinte: *pointe*, *saillie*, *trait d'esprit* şi *bon mot* pentru 1 singur german *Witz*, saŭ alte 4: *ruse, fourberie*, *friponnerie* şi *espièglerie* pentru 2 germane: *List* şi *Betrug*, [2]) el surprinde un fenomen de circulaţiune ideologică.

Pretutindenĭ în Linguistică un ingredient întrebuinţat de 4 saŭ de 6 orĭ în intervalul *d* are o valóre utilă duplă saŭ triplă decât un ingredient identic întrebuinţat numaĭ de 2 orĭ în acelaşĭ interval *d*. In acest mod, 100 de ingrediente, utilisate fie-care numaĭ câte 1 dată pe ḑi, valoréză maĭ puţin decât 25 ingrediente, utilisate fie-care de câte 5 orĭ. Şi o probă irresistibilă în acéstă privinţă este, maĭ cu sémă, raportul numilor proprie, locale şi personale, către graĭul comun al unuĭ popor.

Onomastica uneĭ ţerĭ de o întindere óre-care constituă în totalitatea sa un dicţionar mult maĭ voluminos decât dicţionarul cel maĭ complet al graĭuluĭ comun de acolo. Vr'o 9000 de numĭ pro-

---

[1]) Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale* in *Mém. de la Soc. de Ling.* t. 3, p. 8.

[2]) Heyse, *System*, p. 242.

prie, maĭ tóte personale şi maĭ tóte numaĭ din Germania, aŭ fost explicate de către Pott, abia ca o încercare, ca o mică frîntură aşa ḑicênd dintr'un colosal mosaic. [1] Pentru singura onomastică topică a Românieĭ n'ar ajunge 100.000 de numere! Mapa cea maĭ amărunţită, acoperind cu litere aprópe imperceptibile un părete întreg, nu ne împărtăşesce decât *notabilia*, fără a se puté pogorî la atâtea movile, stâncĭ, păriĭaşe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru carĭ la faţa loculuĭ există generalmente câte un nume propriŭ. [2]

Dacă ne aducem a-minte că o mare parte, póte chĭar cea maĭ mare, din acéstă immensă nomenclatură e cu totul străină limbeĭ comune a ţereĭ, ast-fel că—un exemplu fórte caracteristic—din cele **30** districte ale Românieĭ: *Mehedinţĭ, Gorj, Argeş, Dîmboviţa, Prahova, Buzăŭ, Rîmnic, Putna, Bacăŭ, Sucéva, Dorohoĭu, Botoşanĭ, Iaşĭ, Roman, Vasluĭu, Tutova, Fălciŭ, Covurluĭu, Tecucĭu, Brăila, Ialomiţa, Ilfov, Vlaşca, Teleorman, Olt, Romanaţĭ, Dolj, Némţ, Muscel* şi *Vâlcea,* numaĭ cele **3** din urmă se pot înţelege r o m â n e s c e, ba încă în *Vâlcea* din *vălceà=vallicella* s'a mutat accentul, ĭar *Némţ* e de origine slavică,—se nasce firésca întrebare: cum óre graĭul poporuluĭ nu se afundă întreg sub un amestec ibrid atât de covîrşitor? Tot ce'l scapă de potop, este principiul c i r c u l a ţ i u n i ĭ.

Limba comună, abstracţiune făcênd de şovăirĭ dialectale, se reproduce aceĭaşĭ pe fie-care punct al ţereĭ. Dacă vom admite că ea posedă 10,000 cuvinte, pe carĭ să le represintâm prin *m*, atuncĭ orĭ-ce individ, cunoscênd numaĭ jumătatea cea maĭ întrebuinţată, va avé o provisiune lexică de $^{m}/_{2}$. Limba onomastică totală a aceleĭaşĭ ţerĭ fie de 200,000 termenĭ, adică $20m$. E ce-va spăimîntător; nu există însă nicĭ un punct, unde acéstă manină să fie cunoscută întrégă. Individul cel maĭ familiar cu nomenclatura personală şi locală a ţereĭ sale, scie cel mult 1,000 de numĭ proprie, adecă $^{m}/_{10}$. Acésta încă nu e tot. La 1,000 de cuvinte din limba comună, chĭar din gura aceluĭ individ excepţional, c i r c u l é z ă în conversaţiune 5, maximum 10, fie chĭar 25 de numĭ proprie, ceĭa-

---

[1] Pott, *Die Personennamen insbesondere die Familiennamen,* Leipzig, 1859, p. IX.

[2] Cfr. Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner „am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, „Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle haben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene sondern auch fast jeder Fleck in „den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden..."

ce constitUă, într'un cas extrem, abia $^{m}/_{400}$. Iată cum un element, de 20 de orĭ maĭ numĕros ca cifră brută, posedă totuşĭ prin circulaţiune o valóre de 40 saŭ de 100 de orĭ maĭ mică!...

In Linguistică marele principiŭ al circulaţiuniĭ, uĭtat pînă aci aprópe cu desăvîrşire, s'ar puté privi ca pétra cea angulară a edificiuluĭ. Ceĭa ce se chiamă *fisionomia* uneĭ limbĭ, nu este alt ce-va decât resultatul circulaţiuniĭ. Fisionomia totală a limbeĭ se compune din fisionomiele sale parţiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică, resultând fie-care dintr'o circulaţiune deosebită, astfel că se póte întâmpla, bună-óră, ca fisionomia fonetică saŭ lexică să nu fie de aceiaşĭ natură cu cea sintactică saŭ cu cea tonică, dar tóte circulaţiunile speciale la un loc concurg într'o singură fisionomiă generală. Limba francesă, de exemplu, are în întregime o fisionomiă una, deşi fisionomia sa lexică e hotărît latină, pe când fisionomia fonetică este, din contra, de un caracter celtic fórte pronunţat, ca şi cea tonică, nu scim însă pînă la ce punct cea sintactică saŭ cea ideologică, remănênd a se decide problema prin criteriul circulaţiuniĭ, fără care orĭ-ce caracteristică totală saŭ parţială a unuĭ graĭu e radicalmente falsă.

Cuvintele luĭ Rousseau despre fisionomia individuală: „On croit „que la physionomie n'est qu'un simple développement de traits „déjà marqués par la nature; pour moi, je penserais qu'outre ce „développement, les traits du visage d'un homme viennent insensiblement à se former et *à prendre de la* „*physionomie par l'impression fréquente et habituelle* „*de certaines affections de l'âme*", — se aplică pe deplin la *fisionomia* uneĭ limbĭ, pe care el ar fi putut s'o explice: „par „l'impression fréquente et habituelle de certains phénomènes „matériels et psychiques."

Circulaţiunea şi numaĭ circulaţiunea dâ o desminţire aforismuluĭ luĭ Humboldt, cumcă fisionomia unuĭ graĭu, ca şi a unuĭ individ, ar fi nedescriptibilă. O fisionomiă e nedescriptibilă, în adevĕr, dacă noĭ ne mărginim a cunósce natura brută a elementelor sale; ea se descrie însă aşa ḑicênd dela sine, din dată ce se constată printr'o proporţiune aproximativă valórea cea utilă a fiecăruĭ din acele elemente...

A face etimologiă în sensul sciinţific al cuvîntuluĭ, lămurind prin metoda comparativă, întru cât e cu putinţă, nu numaĭ originea vorbelor române ca materiă, ca formă, ca sens, ca propoşiţiune, dar tot-o-dată sorgintea credinţelor saŭ obiceielor exprese prin acele vorbe;

A discerne în limba română, aşa cum o găsim în monumente vechĭ şi 'n gura poporuluĭ, amestecul primar, care ĭ-a dat nascere, şi multiplele amestecurĭ secundare, prin carĭ se caracterisă viéţa'ĭ ulterióră în curs de vécurĭ;

A desvăli adevĕrata fisionomiă a graĭuluĭ românesc: ceia ce circuléză în el şi ceia ce nu circuléză saŭ abia circuléză;

Acéstă este ţinta, pe care şi-o propune *Etymologicum magnum Romaniae.*

PRINCIPALE PRESCURTĂRĬ

adj. adjectiv.
adv. adverb.
A. I. R. Archiva istorică a Româ-nieĭ.
Alex. Alexandri.
Arch. Stat. Archiva Statuluĭ din Bu-curescĭ.
art. articlu.
artic. articulat.
c. saŭ *com.* comună, sat.
cf. saŭ *cfr.* compară.
Col. l. Tr. revista : Columna luĭ Traian.
conj. conjuncţiune.
Conv. lit. revista : Convorbirĭ literare.
Cuv. d. bătr. Cuvente den bătrâni.
demonstr. demonstrativ.
f. saŭ *fem.* feminin.
interj. interjecţiune.
L. B. saŭ *Lex. Bud.* Dicţionarul român din 1825.
L. M. Dicţionarul şi Glosarul de Laurian şi Maxim.
loc. local.
m. saŭ *masc.* masculin.
Mss. manuscript.
n. neutru.
n. pr. nume propriŭ.
part. participiŭ.
plur. plural.
prep. preposiţiune.
pron. pronume.
s. saŭ *subst.* substantiv.
sing. singular.
v. vedĭ.
vb. verb...

NB. Ne-am ferit în genere de prescurtărĭ, carĭ ar puté în-greuĭa lectura.

Lista amărunţită a cărţilor consultate, a manuscriptelor, a do-cumentelor şi a corespondenţilor se va publica la finea opereĭ.

Vom maĭ observa aci că : Cronicariĭ moldovenescĭ sînt citaţĭ după 1-ma ediţiune de d. Cogălnicénu, cronica luĭ Moxa după „Cu-vente den bătrâni“ t. 1, scrierile mitropolituluĭ Dosofteĭu şi alte vechĭ tipăriturĭ după anul publicăriĭ lor, de ex. : „Varlam 1643“ însemnéză Cazania mitropolituluĭ Varlam tipărită în Iaşĭ la acel an, „Coresi 1577“ = Psaltirea luĭ Coresi, ĭar „Coresi 1580“ = Omilia-rul, etc.

MAGNUM ETYMOLOGICUM ROMANIAE

A

1. **A, a**; lettre et voyelle *a*. «Prima literă din alfabetul român şi prima din cele cincĭ vocale clare ale limbeĭ române. Atât ca semn, cât şi ca sunet, când se ĭea absolut, este de gen masculin: un *a* mic, doĭ *a* micĭ; când însă se pune cu una din vorbele literă, semn, sunet etc., atuncĭ se respectă genul acestor vorbe: litera *a* e tonică saŭ netonică.» (L. M.).

I. *a*, semn grafic.

1°. Ca literă, *a* stă în fruntea alfabetuluĭ fenician şi a maĭ tuturor alfabetelor derivate, dintre carĭ numaĭ în cel sanscrit şi'n cel latin el se numesce prin insuşĭ sonul seŭ: *a*, ĭar în cele-l'alte are drept nume câte un cuvînt început prin *a*, de ex. semiticul *aleph,* de unde grecul *alpha.* In alfabetul cirilic al Slavilor, trecut şi la Românĭ, acéstă literă se chiamă *azŭ*, ceĭa ce însemnéză „eŭ". Diferitele forme ale luĭ а în paleografia română se pot vedé fac-similate în Cuv. d. bătr. I, p. 77. In curs de vécurĭ, Româniĭ din Carpaţĭ învĕţaŭ la a z, ĭar Româniĭ dela Pind îşĭ băteaŭ capul cu alfa.

Lexiconul slavo-român circa 1670 (MSS. al Societăţiĭ Archeologice din Moscva): «Azŭ, la azbuchile slovenesti numele slovei de'ntăĭu, ĭar la limba slovenéscă loc-de-nume eu...»

v. *Azbuchi.—Azbucóvnă.—Azŭ.*

2°. Intrebuinţarea luĭ *a* ca cifră pentru unul trecênd dela Grecĭ la Slavĭ, dela Slavĭ apoĭ, împreună cu cărţile bisericescĭ, s'a întrodus la Românĭ şi a durat, maĭ mult saŭ maĭ puţin, pînă în secolul nostru. Spre a se deosebi de literă, peste cifră se punea de asupra semnul ˜: а̃. In combinaţiunea pentru un-spre-ḑecĭ se scriea întâĭu а (1) şi după aceĭa ї (10), nu vice-versa ca în latinul XI. Preces de semnul ҂ saŭ ҂, а în scrisórea cirilică însemnéză 1000.

Statistica Moldoveĭ 1591 (Archivul MSS. Petru-vodă în Academia Română): «Tutuva ţinut ҂ãгаї (1311) oameni cu săraci...»

3°. In pipăiturile de ortografiă româno-latină, începênd de pe la finea secoluluĭ trecut, scriitoriĭ s'aŭ servit de *a*, fie simplu, fie duplicat, fie cu tot felul de semne, nu numaĭ pentru sonul propriŭ *a*, dar şi pentru varietăţile aşa numiteĭ vocale confuse. Astfel în Molnar, Şincaĭ, Clain, Budai etc. vedem scris: *cápraa, sanatòs, addeverátà tà láuda* etc. Despre aceste sisteme orto-

grafice, v. Cipariu, Principia, p. 301 sqq. şi Papiŭ, Tes. de monum. I p. 92.

Deja în secolul XVII, făcêndu-se încercărĭ de a scrie romănesce cu litere latine, s'a întrebuinţat *â* pentru vocala confusă. Intr'un act dela 1660 (Dim. Sturdza în Col. l. Tr. 1877 p. 82) o nepótă a luĭ Mihaiŭ Vitézul iscălesce:

i cu ilinka fatalu pâtrasko Vodâ

Pentru dialectul macedo-român, grafica grécă (Kavalliotis) admite *α* şi *ᾳ*, cea latină (Bojadschi) pe *a* şi *â*, aşa că vorba *tată* se scrie prin doĕ felurĭ de *a* : *τάτᾳ* saŭ *tatâ*.

II. *a*, element fonetic.

1°. Sub raportul fisiologic saŭ al foneticeĭ generale, *a* este vocală prin excelinţă, căcĭ *i* şi *u* trec prin *y (ĭ)* şi *w (ŭ)* în sfera consónelor, pe când *a* nu'şĭ perde nicĭ o dată natura sa musicală. Vocalele *e* şi *o* se nasc din apropiarea între *a* şi *i* pe de o parte, între *a* şi *u* pe de alta, adecă $e = {}^0/_0 a + {}^0/_0 i$, ĭar $o = {}^0/_0 a + {}^0/_0 u$. Vocala confusă ъ saŭ ѫ, vocală indiferinte după cum aŭ numit'o uniĭ, este aceĭa din care se pot desfăşura şi la care se pot întórce cele cincĭ vocale clare. v. Techmer, Phonetik, I p. 44.

2°. Sub raportul istoric saŭ al foneticeĭ române speciale, neaccentatul *a* pin mijlocul şi dela finea cuvîntuluĭ scade maĭ tot-d'a-una la vocala confusă *ă* saŭ *â (î)*, ba chĭar şi cel accentat când ĭĭ urméză o nasală *(n, m)*, ĭar maĭ vîrtos urmându-ĭ nasală şi o altă consónă: păgân=paganus, blând=blandus, lână=lana etc. Orĭ-ce excepţiune dela acéstă normă, dacă nu e un neologism, atuncĭ trebuĭ justificată prin vre-o analogiă, şi maĭ cu sémă prin acţiunea acomodativă a consónelor şi vocalelor învecinate; de ex. la Moldovenĭ în b*a*rbat saŭ c*a*lare, în loc de b*ă*rbat şi c*ă*lare, netonicul *a* se mânţine prin înriurirea combinată a licuideĭ şi a toniculuĭ *a* din silaba următóre, pe când în fenomenul românesc general : f*e*ţe din f*a*ţe, judec*ă*ţiĭ din judec*a*teĭ, c*ă*rţĭ din c*a*rţĭ etc. tonicul *a* scade la *e* şi *ă* prin acţiunea următorilor *e* saŭ *i*. La începutul cuvîntuluĭ, din contra, afară de casul când precede nasaleĭ însoţite de o altă consónă, ca în âmblu=ambulo saŭ ânger=angelus, nu numaĭ *a* se conservă, cu saŭ fără accent, ci încă : pe de o parte, iniţialul *e* tinde a trece în *a*, ca în acel=ecc'ille, acest=ecc'iste, aricĭu=ericius, alég=eligo etc.; pe de altă parte, sînt fórte dese casurĭ de preposiţionalul *a* şi de un *a* curat inorganic, maĭ cu sémă în dialectul macedo-român : aumbră = umbră, asun = sono, alavdare=laudare etc. v. Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, I p. 10 sqq. şi Cipariu, Gramm. 17 sqq.

3°. Sub raportul statisticeĭ fonetice, mulţimea cuvintelor începĕtóre cu *a*, carĭ sînt nu maĭ puţine în latina şi 'n fiĭcele neo-latine din Occidinte, dă limbeĭ române în alăturare cu graĭurile învecinate slavice o fisionomiă atât de individuală romanică, încât e cĭudat că fenomenul n'a fost observat pînă acuma. In paleo-slavica, dacă vom scóte câte-va vorbe împrumutate dela Grecĭ, nu vor remâné decât vr'o ḑece cuvinte, cel mult, începĕtóre cu *a*. Polonesce, la şése tomurĭ din Linde, peste tot vr'o 4000 pagine, abia 36 ½ sînt consacrate litereĭ A, ş'apoĭ chĭar între acelea maĭoritatea cuvintelor sînt neologismĭ. Aprópe aceĭaşĭ proporţiune în aceleaşĭ condiţiunĭ ne întîmpină în marele dicţionar bohem al luĭ Jungmann. Serbesce, la 850 pagine din Karadzić, numaĭ 8 ½ aparţin luĭ A, în care întră în mare parte cuvinte de prove-

ninţă turcă. Maĭ avuţĭ în acéstă privinţă nu sînt nicĭ Bulgariĭ. La Românĭ, din contra, luându-se ambele dialecte, cel daco-român şi cel macedo-român, litera A ocupă materialmente a ḑecea parte din întregul vocabular. Proporţiunea cresce şi maĭ mult în vorbire, căcĭ cuvintele carĭ se încep cu *a*, precum şi monosilaba *a* cu feluritele eĭ înţelesurĭ, sînt dintre cele maĭ întrebuinţate.

Un frumos pasagĭu din Cantemir, Chron. II, 65:

„*Arată*-se greutaté *aceştiĭ* istoriĭ:

„Mărturisim şi, nu fără puţină tânguĭală, ne cutremurăm de mare şi de ne purtat greuinţa care *asupră*-ne vine, căcĭ marĭ stâncĭ în mijlocul drumuluĭ ca neclătite staŭ, şi multe şi împletecite împĭedecăturĭ înnainté paşilor ni se *aruncă*, carile şi paşiĭ înnainte *a*-ĭ muta ne opresc, şi calé chroniculuĭ nostru slobod *a alerga* tare *astupă*, şi ca troéniĭ ometilor, de vifor şi viscol în toate părţile spulberaţĭ şi *aruncaţĭ*, cărările céle maĭ de nainte de *alţiĭ* călcate *atâta* le *acopĕr* şi le *ascund*, cât nu fără mare frică primejdia ni este, ca nu cumva pârté rătăcind şi cărăré pe care *a* merge *am apucat* pierzênd, cursul istorieĭ noastre în *adâncĭ* vàrtopĭ şi neumblaţĭ codri, de povaţă lipsit, să cadă, şi *aşé* la doritul popas şi odihnă să nu putem *agĭunge*..."

Sînt 135 cuvinte, din carĭ 19 cu *a*—, adecă $^1/_7$.

Un ţeran din Prahova (Văleniĭ-de-munte) vorbesce aşa:

„Hin-că ne cunoaştem *ăla* p'*ăla* d'*atâţia aĭ* dĕ ḑile, *am* tot dat să mĕ riped pîn' la dumneata *acasă*; că n'*am* strigăt tare, — că mí-e glasu necăcĭos şi secăţiv, — ca s'*auḑĭ* d'*aci* dîn *ăĭ* Bucureştĭ togm'*acolo* la 'nfundătură dĕ munte ce-*aveam* să'ţĭ înşir; şi hindăcă nu mĕ ĭeartă nicĭ timpu, nicĭ păsurili, nicĭ *ali* treburĭ să γhiŭ ĭeŭ p'*acolo*, d'*aia*'ţĭ scriseĭ maĭ bine carte rumânească..."

(Jipescu, Opincaru, p. 19)

La 79 cuvinte, 15 cu *a*—, adecă ce-va ca $^1/_5$.

In termen de mijloc, se póte ḑice că în limba română după ambele dialecte a şéptea parte din cuvintele în circulaţiune se încep cu *a*.

La Macedo-românĭ în speciă, grămădirea vorbelor cu *a*- merge adesea pînă la urît. Bună-óră, pentru a ne spune că şóricele sări în sus şi 'n jos pînă ce într'o săritură ajunse la arborele, un basm dela Cruşova ḑice: „şóriclu *arsărì arûp* de *arupăzênă* şi cu puţin *arstrisărmintu ajunse* sum *arburle*..." (V. Petrescu, Mostre, II p. 3).

Deja vechiĭ Romanĭ, din punctul de vedere estetic, eraŭ supĕraţĭ pe marea respândire a iniţialuluĭ *a*, pe care Cicerone îl numesce óre-unde „littera insuavissima". Scriitoriĭ latinĭ, prin măiestria stiluluĭ, îşĭ dedeaŭ ostenéla de a înlătura acest neajuns. In graĭul poporuluĭ român, ca o reacţiune instinctivă contra monotonieĭ, în parte cunoscută Neo-latinilor din Occidinte şi chĭar altor familie linguistice, consonele *h* şi *d* se anină la iniţialul *a* fără nicĭ un motiv etimologic. Aşa, pe de o parte se aude: harbore, harc, haricĭu, harmasar etc., maĭ cu preferinţă acolo unde după *a* urméză *r*; pe de alta, generalmente numaĭ în cântece: dalb, daleŭ, dalt, daşa, davut...

v. *H*. — *D*. — *Ea*. — *Oa*.

[2]**A!** interj. Unul din sensurile sale apare destul de bine în versul fabulistuluĭ Donicĭ:

> *A!* ce năcaz, ce osîndire!
> Asupra gânscelor ce crudă prigonire!..
> (Gânscile)

Cu o adevĕrată melancoliă, în „Inima mea e tristă“ de Gr. Alexandrescu:

A! cât de mult amară
Viĭaţa o să 'mĭ pară-!
Minuturile — vécurĭ o să le socotesc;
A or-cāriĭ ḑi raḑă
Nouĭ lacrimĭ o să vaḑă,
Când pe streine ţĕrmurĭ strein o să trăesc!...
Durerea cea maĭ mare
Nu póte să omoare;
P'a mea care-a 'ntrecut'o? dar tot nu pocĭu să mor!
A! de'ĭ maĭ ţiné minte
Atâtea jurăminte,
Imĭ veĭ păstra tu, póte, o urmă de amor!..

In exemplele de maĭ sus, *a!* cuprinde o părere de reŭ pentru ce-va care nu trebuĭa să se întâmple. Cu sensul de mirare maĭ pronunţat, dar tot faţă cu un ce supĕrăcĭos:

„Florica. I! când aş fi de capu meŭ, pre legea me, m'aş face vivandieră.

„Colivescu (viind pe portiţă). Florico...

„Florica. *A!* tot aicĭ eştĭ?

„Colivescu (oftând). Tot, tot, păcatele mele...»

(Alex., Florin şi Florica, sc. IV).

Cu o supĕrare împinsă la furiă:

„Veveriţă rădică păharul şi închinând ḑise: Să trăescĭ întru mulţi anĭ Măria ta! să stăpânescĭ ţéra în pace, şi milostivul Dumneḑeŭ să te întăréscă în gândul ce aĭ pus de a nu maĭ strica pre boerĭ şi a bântui norodul...

„N'apucă să sfîrşéscă, căcĭ buzduganul Armaşuluĭ lovindu'l drept în frunte, îl oborî la pămînt.

„— *A!* voĭ ocărîţĭ pre Domnul vostru! strigă acesta...“

(C. Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, III)

Sensul fundamental al interjecţiuniĭ *a!* este surprinderea. In exemplele ce preced, surprinderea e întovărăşită şi chĭar precumpănită de desplăcere. Se póte însă ca s'o însoţéscă mişcarea opusă de plăcere:

„Arvinte. Maĭ întâĭu să cĭocnim câte-va pahare!

„Pepelea. Să cĭocnim, gĭupâne! Noroc, şi întru cés bun!

„Arvinte. Amin. (bea) *A!*... bun îĭ...“

(Alex., Arvinte şi Pepelea, sc. XI).

In vorbire, fie-căruĭ sens şi fie-căriĭ adumbrirĭ de sens corespunde o altă intonaţiune şi o altă durată.

Interjecţiunea de uĭmire *a!* nu trebue confundată cu interjecţiunea de durere *ah!* după cum le confundă latinesce editoriĭ luĭ Plaut şi aĭ luĭ Terenţiŭ, deşi în manuscripte figuréză ambele exclamaţiunĭ. Dinarchus când sărută pe Phronesium:

ah! hoc est mel melle dulci dulcius!...

ar fi maĭ corect de a citi:

a! hoc est mel...

A pune aci *ah!* în loc de *a!* este ca şi când am face pe Arvinte, când bea şi 'ĭ place vinul, să ḑică: „*ah!*... bun îĭ...“ Intre *a!* şi *ah!* fie latinesce saŭ romănesce, este o mare deosebire psicologică. Ambele însă nu sînt nicĭ latine, nicĭ române în parte, ci comune tuturor popórelor. Cât pentru cea de 'ntâiŭ din ele, deschiderea gureĭ şi eşirea din gâtlej a sonuluĭ *a* la vederea unuĭ lucru surprinḑĕtor este un fel de gest vocal firesc al copiluluĭ şi al sĕlbateculuĭ.

v. *Aa!* — *Ah!* — *Ahi!* — *Aho!* — *Ama!* — *Aos!* — *Au!*

[3] **A** pentru *va*, verb auxiliar la formarea viitoruluĭ singular de a 3-a persónă.

E des în cântecele poporane, maĭ ales când forma întrégă *va* ar cere doĕ silabe, de ex. *se va*..., *îmĭ va*..., *îţĭ*

va etc., acolo unde metrul permite numaĭ una : *s'a. . .*, *mĭ-a. . .*, *ţĭ-a. . .*

Balada Codrénul :

Pe Codrénul nu'l erta,
Că el capul ţĭ-*a* mânca
Şi foc tîrguluĭ ţĭ-*a* da
Şi pe Dómna ţĭ-*a* fura...

Balada Inelul şi năframa :

Aurul când s'*a* topi,
Să scii, frate, c'oĭu muri...

Balada Mioriţa :

Flueraş de os,
Mult ḑice duĭos!
Flueraş de soc,
Mult ḑice cu foc!
Vîntul când *a* bate,
Prin ele-*a* resbate...

Intr'o comediă de Alexandri, o voróvă între doĭ ţeranĭ :

„Gheorghe. Îĭ privighetor mâĭ, îĭ sub-prefect d-nu Răsvrătescu!... are putere, frate.

„Veveriţă. Las', cumătri, că de-al de Răsvrătescu se schimbă pe tóte lunile. Ca mânĭ *a* vini altu şi ne-*a* ḑice alte poveştĭ. . . "

In conjugaţiunea română existând un viitor propriŭ ḑis saŭ afirmativ şi un viitor dubitativ cu funcţiunea de presinte optativ, la ceĭ vechĭ ne întimpină une-orĭ o frumósă diferenţiare de sens între *a* şi *va :*

Neculce, Cron. II, 310 : „de *a* hi aşa, *va* da samă luĭ Dumnezeŭ . . ."

In acest pasagĭu, *a* este dubitativ, *va* e afirmativ.

Cu sens dubitativ e şi maĭ obicĭnuită în popor contracţiunea luĭ *va* în *o* : „dacă n'*o* puté, n'*o* veni, şi s'*o* alege cu atât" (L. M.), prin care auxiliarul v o i r e se confundă foneticesce cu auxiliarul a v e r e la preteritul de a treia persónă : „*o* făcut" pentru „*a* făcut".

v. *O.* — *Aŭ.* — *Voĭu.*

[4]**A**, verb auxiliar la formarea preteritului compus singular de a 3-a persónă : „*a* venit, *a* fugit" (L. M.) în oposiţiune cu pluralul: „a ŭ venit, a ŭ fugit".

Formă literară modernă, deja fórte înrădăcinată şi destul de nemerită, dar care e aprópe necunoscută poporuluĭ şi vechilor texturĭ, unde ne întimpină „a ŭ venit, a ŭ fugit" saŭ „venit-a ŭ, fugit-a ŭ" la singular şi la plural de o potrivă.

In părţile Ţereĭ-Românescĭ pe unde se aude în graĭu *a* în loc de a ŭ, el se întrebuinţéză şi la plural, de ex.: „asnoapte *a* întrat luchi 'n zăvadă ş'*a* mâncat v'o treĭ oĭ..." (T. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Tot aşa în dialectul istriano-român se ḑice „*a* venit, *a* fugit", dar nicĭ acolo nu se face deosebire între ambele numere, ci *a* se aplică la plural ca şi la singular : „o votă foşt'*a* treĭ fraţ, doĭ orb şi ur n'*a* vĕjut..." (Miklosich, Rum. Untersuch. I, 78).

Am spus că diferenţiarea „*a* venit el — a ŭ venit eĭ", admisă în limba actuală literară, e frumósă şi va remâné; dar vre-o raţiune etimologică ea nu are. Din latinul singular habet, poporan avet, s'a născut românul a ŭ = av[et], şi tot a ŭ = av[ent] trebuĭa să se nască din pluralul latin habent. In scurt, a ŭ la singular, ca şi la plural, este unica formă română organică. Tocindu-se finalul *ŭ* în graĭu, s'a tocit de o potrivă la ambele numere. Dacă n'ar fi a ŭ la singular, poporul n'ar puté să aĭbă forma contrasă *o*, fórte respândită : „el o venit, o fugit", căcĭ monosilaba *a* nu scade la *o* decât prin contact cu o consónă saŭ o vocală labială. — v. *Aŭ.* — *O.*

Macedo-româniĭ, în adevĕr, întrebuinţéză pe a ŭ numaĭ la plural; însă nicĭ

pentru singular eĭ nu cunosc pe *a*, ajutându-se în locu'ĭ cu „are“ şi maĭ alės cu „ėste“: „ėste fugitu“, „ėste venitu“:

„Eŭ din cor nu'mĭ mě despartu,
Că'mĭ *ėste venit* bărbatlu...“
(V. Petrescu, Mostre II, 70).

[5]**A,** partic. enclit. O vocală emfatică, care se acaţă: 1°. la ăst, cest, acest, ăl, cel, acel, în casurile direct şi oblic din ambele numere la masculin şi feminin: ăst-*a*, ăstuĭ-*a*, ăşti-*a*, ast'-*a*, asteĭ-*a*, aste-*a*, ăstor-*a*...; 2°. la un, alt, atât, cât, în casul oblic din ambele numere şi genurĭ: unuĭ-*a*, uneĭ-*a*, unor-*a*...; 3°. la mult, tot, amîndoĭ, în casul oblic plural masculin şi feminin: multor-*a*, tuturor-*a*, amînduror-*a*; 4°. la nimene, în ambele casurĭ ale singularuluĭ: nimene-*a*, nimenuĭ-*a*; 5°. la ordinalul masculin: al doile-*a*, al treile-*a*, al patrule-*a*...; 6°. în fine, la maĭ mulţĭ adverbĭ: aicĭ-*a*, aĭeve-*a*, alăture-*a*, purure-*a*, acum-*a*, atuncĭ-*a*, pretutindene-*a*, asemene-*a*, aimintere-*a*, aşijdere-*a*, aĭurĭ-*a*, nicăirĭ-*a* etc.

In tóte aceste casurĭ emfaticul -*a* este netonic, întărind cuvîntul fără a atrage accentul asupră'şĭ. Altfel e în aşa=aşia din aşì şi în abia din abì, unde nu e decât diftongirea vocaleĭ scurte accentate, fenomen fonetic cunoscut limbilor neo-latine, ĭar nu o particularitate morfologică propriă graĭuluĭ român. De aceĭa vedem, de exemplu, că ascha lîngă aschi există şi la Reto-romanĭ, pe când nicăirĭ în Occidinte nu găsim o paralelă pentru ăst-a lîngă ăst saŭ pentru atuncĭ-a lîngă atuncĭ.

Tot astfel de o altă natură este iniţialul *a* în aşa, abia, atuncĭa, acesta, acela etc., adecă generalmente saŭ preposiţiunea ad, saŭ ac — din ecce orĭ eccum, saŭ vre-un alt ingredient analog de asemenea romanic, pe care'l regăsim în dialectele neo-latine occidentale: aquest, aquel, adunque, asi, abes..., unde însă — încă o dată — nu ne întîmpină nicăirĭ emfaticul -*a*, una din trăsurile cele maĭ caracteristice ale graĭuluĭ românesc între limbile surorĭ, nu numaĭ în daco-româna, dar şi'n macedo-româna: atuncì-*a*, aist-*a*, acest-*a*, aci-*a*, acel-*a*, alĭur-*a*, a doile-*a*, a treile-*a* etc., şi chĭar în dialectul istrian, atât de puţin studiat şi deja aprópe dispărut: acmoce-*a* lîngă acmoce, aĭure-*a* lîngă aĭure, anci-*a* lîngă anci, cel-*a* lîngă cel, cest-*a* lîngă cest şi altele.

Emfaticul -*a* este pe deplin un element pronominal demonstrativ, un „cuvînt deictic“ (deiktisches Wort) după expresiunea luĭ Miklosich (Lautl. I, 5). El jócă în limba română, pe o scară mult maĭ întinsă, acelaşĭ rol pe care'l avusese în vechea attică lungul *ι* în *οὑτοσ-ί* lîngă *οὗτος*, *τουτον-ί* lîngă *τοῦτον*, *τουτ-ί* lîngă *τοῦτο*, *αὑτη-ΐ*, *ἐκεινοσ-ί*, *ἐκεινησ-ί* etc., cu acea deosebire că acesta din urmă îşĭ atrage accentul, pe când cela-l'alt întăresce demonstraţiunea fără a sgudui tonul. Chĭar etimologicesce, românul -*a* pare a fi de aceĭaşĭ origine cu vechĭul grec -*ι*, căcĭ forma'ĭ primitivă nu e -*a*, dar -*ĭa*, care reapare în aĭa=a-*ĭa* dela *a* şi'n aceĭa=acea-*ĭa* dela acea, unde -*ĭ*- nu este un adaus eufonic pentru înlăturarea hiatuluĭ din *aa* şi *aceaa*, fiind-că românesce hiatul în asemenea casurĭ se înlătură nu prin -*ĭ*-, ci prin -u- saŭ -o-, ca în stea-u-a s. stea-o-a, ḑi-o-a, basma-u-a etc. Conservându-se dară în a-*ĭa* şi 'n acea-*ĭa*, primitivul -*ĭa* s'a redus pe aĭurĭ la -*a* întocmaĭ după cum s'a redus la -'*a* articlul nostru feminin postpositiv din latinul *illa*, de unde prin muĭare trebuĭa să fie '*ĭa*, nu '*a*. O dată primit pentru emfaticul

-*a* prototipul -*ĭa* (ya), ne găsim faţă 'n faţă cu pronumele demonstrativ indo-europeŭ fórte cunoscut *ya* (ĭa), sanscrit ya(s), zendic ya, litvan ji(s), paleo-slavic i, latin i în is, id etc., cu care deja Curtius (Grundz. No. 606) a identificat pe emfaticul *ι* al Grecilor. v. Windisch, Relativpronomen în Curt. Stud.II,316. Prin urmare, un *οὑτοσ-ί* este paralel cu românul acest-*a* saŭ acel-*a* nu numaĭ prin funcţiunea de demonstrativ emfatic, dar póte şi materialmente prin -*ί*=-*a*, deşi Româniĭ n'aŭ împrumutat acéstă particulă dela Grecĭ. Să fie óre o remăşiţă dacică?..

[6] **A,** article féminin adjectival.

De'naintea adjectivuluĭ, singurul articlu feminin întrebuinţat în limba nóstră literară veche şi nouă este c e a, tot aşa la Istriano-românĭ, ĭar la Macedo-românĭ a c e a: cea frumósă, cea muşată, acea muşată „la belle"; în gura poporuluĭ însă, maĭ ales în Ţéra-Românéscă şi peste Carpaţĭ, circuléză în multe locurĭ forma *a*, care aparţine în speciă posesivuluĭ.

Ne intimpină des la Anton Pann:

Şi în fuga luĭ *a* mare
Îl prinzĭ cu mâna călare...
(Prov. III, 107),

unde nu diferă întru nemic prin sens de obicĭnuitul: „fuga c e a mare...", macedo-românesce „fuga a c e a mare..."

. . . . ce o vré, să facă:
Bărbatu'ĭ la tóte ca mutul să tacă;
Şi dacă găsesce vre-un lă-mĕ-mamă,
Nu vede, n'aude şi nu'ĭ bagă 'n sémă,
De părere bună — pe care 'ntâlnesce
Îşĭ laudă casa, şi se fericesce
Că ea bărbat are bun peste mĕsură:
Ca pâĭnea *a* bună...
(Prov. II, 97).

Se ḑice proverbial: „eĭ trăesc împreună ca pâĭnea *a* bună...", „e bun ca pâĭnea *a* bună: îĭ ĭeĭ îmbucătura din gură..." (Pann, II, 135; III, 20).

Cu particula emfatică -*a*, din *a* se face *aĭa*, şi atuncĭ generalmente se lungesce în graĭul poporan şi adjectivul care urmézā, dându-i-se articlul postpositiv, astfel că în loc de „pâĭnea *a* bună" se aude: „pâĭnea *aĭa* b u n a", cu sensul aprópe superlativ de „fórte bună".

La plural este *ale*, adesea preces de prepositiunea partitivă d e.

Pann, II, 100:

Vr'o câte-va vorbe trânti după lege
D'*ale* nodoróse, ca nişte cĭomege...

Ar fi tot una a ḑice: „vorbe de c e l e nodoróse."

Când la *ale* se acaţă emfaticul -*a*, atuncĭ se adaugă maĭ tot-d'a-una articlul postpositiv la adjectivul următor; de ex. ĭată cum vorbesce un ţĕran din Ilfov:

„Mĭ-aduc aminte dĕ vorbele eĭ *alea* d u l c i l e ca mĭerea...."

(I. Dumitrescu, Zmărăndiţa, p. 28).

Saŭ într'un basm din Mehedinţĭ:

„Apoĭ făcu o nuntă d'*alea* î n f r i c o ş a t e l e: aşa nuntă ş'aşa veselie maĭ la rar..."

(Ispirescu, Legende, p. 344).

Pe alocurĭ, maĭ cu sémă în Banat şi 'n partea sudică a Transilvanieĭ, *a* şi *ale* se aud aspirate ca *ha* şi *hale* saŭ chĭar *hăle* orĭ *hâle*.

Intr'un basm temeşén, reprodus cu tóte particularităţile dialectale de către Picot (Dialectes roumains, p. 30, 34):

„Casa în carĭe şedĭe stăpâna găitanuluĭ ĭĭ tătă din oasĭe de om. În ĭa şedĭe numa o babă cu fata ĭeĭ *ha* frumoasă..."

Şi maĭ jos:

„Io mă duc naintĭe să văd tşinĭe o fost nĭetrĭebnicu ahăla carĭe fură pre văruĭca mĭea şi tătĭe lucrurile ĭeĭ *hâle* frumoasĭe..."

Deşi fórte respândit şi chĭar maĭ eu-

fonic, articlul adjectival *a* (ăl) va remâne tot-d'a-una un provincialism faţă cu forma literară c e a (cel), comună tuturor dialectelor române.

v. ⁷*A.* — *Ăl.* — *Cel.*

⁷·**A**, pron. demonstr. fem.; celle, cellelà. Corespunde masculinuluĭ *ăl.* La genitivo-dativ face *aleĭ.* In vechile texturĭ necunoscut; în graĭul însă al poporuluĭ se aude adesea în Muntenia şi peste Carpaţĭ:

O 'ntreb: Stano, ĭa ne spune,
Că vrem să scim *a* minune:
Bărbatul teŭ ce fel fuse
Acum cu noĭ când se duse?..
(Pann, Prov. I, 84)

Locuţiunea „*a* minune" a devenit stereotipă. In basmul „Poveste ţĕrănéscă":

„Orbul se minună, şi ḑise fie-seĭ să se ĭa după dînsul a doua ḑi şi să vaḑă d'*a* minune ce face argatul..."

(Ispir., Leg., 263; cfr. ib. 54)

Demonstrativul *a* nu trebuĭ confundat din uşurinţă cu articlul adjectival *a*. In frase ca cele citate de Dr. Obedenaru, de ex.: „muĭere! dă'mĭ *a* sapă" (Revue d. langues romanes, 1884, p. 142), traducerea „femme, donne-moi *la* pioche" e necorectă, ci cată a se traduce: „femme, donne-moi cette pioche-là" saŭ „la pioche que tu sais".

Demonstrativul *a* deveni parte integrantă în doĕ numirĭ poporane de bóle: *a*-b u b ă „cancer" şi *a*-n e v o e saŭ *ha*-n e-v o e „epilepsiă", despre carĭ veḑĭ la locul lor.

La plural face *ale*, rostit maĭ adesea *ali.*

Te spală, te curăţesce,
Că merg să'ţĭ cumpĕr cămaşe
Ca să lepezĭ *ale* faşe...
(Pann, I, 157)

Pentru şi maĭ multă demonstraţiune, când se pune singur saŭ după substantiv, demonstrativul *a* se adaogă cu emfaticul — *a*, devenind *aĭa*, ca şi în a c e ĭ a din a c é.

La I. Bibicescu, Doĭne din Transilvania (Coll. MSS.), când un flăcăŭ se plânge de ĭubitele sale:

A din dél s'a măritat,
A din vale m'a lăsat,
Ş'*a* din capul satuluĭ —
Aĭa m'a dat draculuĭ...

Tot acolo plângerea uneĭ copile:

Străină's, maĭcă, străină
Ca ş'o flóre din grădină,
Nicĭ *aĭa* nu e străină
Că'ĭ pămînt şi rădăcină
. . . .
Maĭcă! străină ca mine
Nu e nimenea pe lume,
Numaĭ cucul din pădure,
Dar nicĭ el nu e ca mine:
Ş'ala are p'óre-cine,
Că mĭerliţa gălbióră
P'*aĭa*-o are surióră
Şi pe sturḑul gălbior
P'ala'l are frăţior...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 198:

Numaĭ bĭata cĭocărlie,
Aĭa 'mĭ cântă 'n pribegie...

Proverb: „Culcă-te pe urechea *aĭa*..." (Pann, III, 30), care însemnéză: ceĭa ce te aştepţĭ tu, nu se va întâmpla.

Povestirea ţĕrănéscă din Ialomiţa (T. Teodorescu, c. Lupşénu): „aséră, când viniám acasă, m'a muşcat căţéoa lu moş Néagu de ñĭ-a rupt icrele dîla chicĭoru drept; d'oĭu prinde-o, o s'o bat cu vergéoa *aĭa* dĕ hĭer dîla puşcă pîn'o striga la săpun.."

Emfaticul *aĭa*, ca şi pronumiĭ femininĭ a c e i a, a c é s t a etc., funcţionéză ades ca un neutru cu sensul de „hoc" saŭ „illud".

Aşa e în proverbul: d'*aĭa* n'are ursul códă" (Pann, III, 99), când se vorbesce despre un om care a păgubit din prémare lăcomiă de a câştiga, alusiune la o anecdotă poporană despre urs: „ursul, fecĭor de popă — cum ĭĭ ḑice

poporul — adecă fiinţă lacomă, şĭ-a pĭerdut códa mergênd să vîneze pesce într'un lac, care a înghieţat prinḑêndu-ĭ códa sub ghiaţă" (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ). — v. *Urs*.

Un strigăt de danţ în Transilvania:

> De ce joc, d'*aĭa*-aş juca,
> Mână, mână, măĭ!
> Pare că's făcut aşa,
> Tot aşa, măĭ!
> (Jarnik-Bârsanu, 362)

Prin acomodaţiune cu -*ĭ*-, emfaticul *a* din *aĭa* scade la *e* în forma *aĭe*, *ae*:

„Nu e vorba *aĭa*, *aĭe* e vorbă..." (Pann, Prov. II, 134), se ḑice când cine-va vorbesce altfel decum înţelegem noĭ.

Proverb: „Omuluĭ de ce'ĭ place, d'*ae* se 'ngraşe..." (ib. II, 81).

La plural, emfaticul -*a* se acaţă la forma *ale*:

> Ochiĭ şi sprincenele,
> *Alea* fac păcatele!...
> (Jarnik-Bârsanu, 8)

saŭ:

> Calul bun şi mândrele,
> *Alea* 'mĭ mâncă zilele!..
> (ibid. 15)

In unele locurĭ, maĭ cu deosebire în Banat, demonstrativul *a* se aspiră în *ha*, de unde cu emfasă *haĭa*, apoĭ cu prepositivul *a* forma *ahaĭa*; la plural: *hale, hâlea, ahâle, ahâlea*.

Intr'un basm temeşén (Picot, Dialectes roumains, 31): „acuma tĭe cunosc ca pre *ahaĭa* carĭe 'ĭ stăpâna âñimi mĭele..."

O notiţă din secolul XVII: „după séma cé mare am dat la o ruptore costande 2, după *ahaĭa* (**ахаіа**) am dat la birul sforălor orţi 2, după *ahaĭa* (**ахаіа**) am dat la altă rumtore costande 2..." (Cuv. d. bătr. II, 615).

Demonstrativul *a*, ĭar cu atât maĭ vîrtos forma sa emfatică neutrală *aĭa*, pe care adesea, sub raportul energieĭ, n'o póte înlocui trisilabicul sinonim a c e ĭ a, este menit, maĭ mult decât corespunḑĕtorul masculin ă l şi ă l a, de a se respândi în graĭu şi a se înrădăcina în literatură, fiind de pe acuma stereotip în unele expresiunĭ. Aşa, de exemplu, când ţĕranul ḑice că cine-va, şoptindu-ĭ verḑĭ şi uscate, ĭĭ „toacă la ureche c â t e *a l e* t o a t e" (Prahova, Văleniĭ-de-munte), e peste putinţă de a pune pe „acele" saŭ vre-un alt cuvint în locul luĭ *ale*, şi ar fi însă pĕcat de a perde din limbă un asemenea idiotism.

v. *Al.* — *Ăl.* — *Lu.* — *Cel.* — *Ahaĭa.* — *Aĭa.* — *Hale*....

[8]**A**, art. fémin. possessif. Nu e tot una cu articlul adjectival *a* şi cu pronumele demonstrativ *a*, despre carĭ veḑĭ maĭ sus. El corespunde masculinuluĭ a l şi se prepune numaĭ: 1°. posesivuluĭ propriŭ ḑis: *a* mea „la mienne"; 2°. numĕruluĭ ordinal: *a* doua „la deuxième"; 3°. genitivuluĭ: *a* omuluĭ „de l'homme". Nicĭ o dată în gura poporuluĭ articlul posesiv nu se aspiră în *ha*, nu sufere trecerea luĭ *a* în *ă* şi nu se amplifică prin emfaticul —a, ca la articlul adjectival şi la pronumele demonstrativ: hăl, hăĭ, haĭa, ahăla, ahaĭa etc. Afară de acésta — doĕ criterie nu maĭ puţin importante — articlul posesiv e comun tuturor Românilor, ĭar nu sporadic, şi nicĭ într'un cas nu póte fi înlocuit prin c e l (c e a).

1°. De'naintea pronumeluĭ posesiv feminin: „acéstă vacă este *a* mea", la plural: „aceste vacĭ sînt *ale* mele", pe când la masculin: „acest boŭ este a l meŭ", „aceştĭ boĭ sînt a ĭ meĭ"...

Totuşĭ în popor nu e rar de a auḑi pe *a* de'naintea posesivuluĭ de ambele genurĭ pentru ambele numere:

„Ţeraniĭ aice ḑic *a* mele în loc de ale mele, de ex.: ale cuĭ sînt caprele? —

a mele ; vor fi venit cincĭ capre *a* mele..." (R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Cloşanĭ).

Tot aşa în Moldova, în Transilvania, în Banat.

Dialectul macedo-român nicĭ nu cunósce o alt-fel de construcţiune decât: *a* meŭ, *a* meĭ, *a* mele etc. (Bojadschi)

2°. De'naintea numĕruluĭ ordinal dela 2 în sus:

A doua zi ĭar,
A treĭa zi ĭar,
A patra zi ĭar
Lucra în zadar!...
(Balada M-rea Argeş)

„*A* ḑ e c e a" cu sens de dare saŭ contribuţiune, „decima, dîme":

Docum. moldov. 1639 (A. I. R. I, 1, 94): „şi *a* z é c é de an încă să dé Troiţénii..."

„*A* doua oră" se contrage în limba veche într'un singur cuvînt:

Moxa, 1620, p. 393: „atunce prâdară Ruşii pre Şchéi *adoară*..."

In dialectul macedo-român nu există masculinul *al*, astfel că *a* se prepune d'o potrivă ordinaluluĭ la ambele genurĭ, începênd chĭar dela 1: *a* întânĭa, *a* doilea şi *a* daoa, *a* treilea şi *a* treia, *a* patrulea şi *a* patra etc. (Bojadschi)

3°. De'naintea genitivuluĭ, când se concordéză cu un nume feminin nearticulat: „vacă *a* luĭ Petru" saŭ „*a* luĭ Petru vacă", la plural: „vacĭ *ale* luĭ Petru" saŭ „*ale* luĭ Petru vacĭ", pe când la masculin: „boŭ a l luĭ Petru", „boĭ a ĭ luĭ Petru".

Cu tóte astea, în popor şi'n vechile texturĭ *a* se întrebuinţéză adesea de'naintea genitivuluĭ concordat nu numaĭ cu femininul plural, dar şi cu masculinul la ambele numere:

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „omulŭ învăţatŭ într'acestŭ meşterşugŭ *a* furtuşagului..."

Ibid. f. 23: „cela ce va strica niscari bani *a* bisêricii, care bani vor fi lăsaţ de cine-va..."

Docum. moldov. 1610 (A. I. R. I, 1, 22): „un gard bătrân *a* Petricanilor înpreună cu *a* Ingâreştilor..."

Moxa, 1620, p. 382: „în zilele lu Costantin înpăratŭ şi *a* Irinei..."

Docum. mold. circa 1650 (A. I. R. I, 1, 136): „Ţiganul ĭaste *a* mănăstirii..."

Apocalipsul Apost. Paul circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 415): „deca apune soarele, toţi îngerii omeniloru, *a* bărbaţilor şi *a* muerilor, mergu la Dumnedzeu..."

In dialectul macedo-român, de'naintea genitivuluĭ, ca şi de'naintea ordinaluluĭ, fie după un nume articulat saŭ nearticulat, singurul articlu cu putinţă este numaĭ *a*, ḑicêndu-se d'o-potrivă: vaca *a* lu Petru, vačli *a* lu Petru, callu *a* lu Petru, căllĭi *a* lu Petru; şi tot aşa nu numaĭ la genitiv, dar şi la dativ.

In dialectul istriano-român, casul oblic se forméză prepunênd pe „lu" la nume nearticulat, de ex.: lu omu = a omuluĭ saŭ omuluĭ, lu omiri = a ómenilor saŭ omenilor, lu casă = a caseĭ saŭ caseĭ... De'naintea unuĭ l u se maĭ póte prepune *a*: *a* lu omu, *a* lu omiri, *a* lu casă etc. (Miklosich)

Din cele de maĭ sus resultă că: dacoromâna şi macedo-romàna, pînă la un punct şi istriano-româna, nu numaĭ întrebuinţéză d'o-potrivă articlul posesiv feminin *a* (al), dar încă în câte-trele se manifestă şi'n mare parte s'a şi îndeplinit tendinţa de a reduce tóte formele luĭ flexionare (al, aĭ, ale) la singurul *a*, care astfel devine un articlu indeclinabil pentru ambele genurĭ şi numere; o tendinţă analógă aceleĭa pe care Englesiĭ aŭ şi reuşit s'o realiseze pe deplin cu articlul lor „the", deşi anglo-saxóna avusese patru articli. Intru cât înţelegerea n'ar fi împedecată prin lipsa luĭ a l, a ĭ şi a l e, poporul ar vré bu-

curos să scape de acest prisos cam complicat, care însă e fórte elegant şi se petrifică din ce în ce prin limba literară.

v. [6]*A*. — [7]*A*.

[9]**A**, art. fémin. postpositif du substantif. Corespunde masculinuluĭ *-lu*, *'-l*, *-le*. La casul oblic singular : *-eĭ*, *-iĭ*, macedo-românesce *-ilĭi*, *-elĭei*; la plural direct *-le*, oblic *-lor*. Funcţionéză ca articlu definit, acăţându-se numaĭ la substantiv saŭ la o parte a cuvîntuluĭ luată substantival, precum şi la adjectivul când se pune de 'naintea unuĭ substantiv fără articlu : cas'-*a* „la maison“, frumós'-*a* mea „ma belle“, frumós'-*a* casă „la belle maison“, vorbire-*a* „le parler“.

Afară de întrebuinţările sale normale, postpositivul *-a* ne maĭ presintă următórele particularităţĭ sporadice importante : 1) funcţionéză la singular ca articlu masculin; 2) articuléză unele numĭ cu forma plurală; 3) în contact cu vocala finală a cuvîntuluĭ înlăturéză hiatul nu numaĭ prin elisiune, dar şi printr'o vocală excrescinte; 4) în limba archaică póte să articuleze infinitivul fără a 'l substantiva.

1°. Deşi feminin, postpositivul *-a* ţine totuşĭ loc de articlu masculin în : pop'*a*, genit. pop'*eĭ* „le prêtre“, nicĭ o dată popăl, la plural însă popĭ; tat'*a*, „le père“, une-orĭ tatăl, plural taţĭ şi tătânĭ; băbac'*a* „le père“, genit. băbac'*ăĭ* întocmaĭ ca Anic'*ăĭ* dela Anic-*a*; nene-*a*, badè-*a*, bădiţ'*a*, genit. nen'*iĭ*, bad'*iĭ*, bădiţ'*ăĭ* „le frère ainé“, une-orĭ badĭul, bădiţul; şi în altele câte-va, carĭ îmĭ scapă din memorie, dar aprópe tóte aparţin graĭuluĭ copilăresc. In construcţiune cu adjectivul prepus, îşĭ reĭea rolul articlul masculin *'l:* înţeleptu'l popă, bunu'l tată, frumosu'l bade.... Este remarcabil, că limba română a conservat acestor cuvinte genul bărbătesc şi chĭar articlul masculin la plural, dându-le articlul feminin la singular, pe când alte vorbe analóge prin terminaţiune şi prin sens bărbătesc aŭ schimbat în acelaşĭ timp genul : o calfă, o slugă, o gazdă, ca în vechea francesă „la pape“ în loc de „le pape“ saŭ în provenţala „la propheta“ pentru „el propheta“. Noĭ nu cunóscem în limbile romanice ce-va paralel cu : *un* tată — tat'*a* — tat'*eĭ* — taţi'*ĭ*. In albanesa însă există un paralelism, pe care 'l vom cerceta la cuvintele *Popă* şi *Tată*.

2°. Este nu maĭ puţin interesantă întrebuinţarea articluluĭ feminin singular în numile primelor cincĭ ḑile ale sĕptĕmâneĭ : lunĭ, marţĭ, mĭercurĭ, joĭ şi vinerĭ, carĭ sînt nesce genitivĭ latinĭ petrificaţĭ : Lunae saŭ Luni, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris [dies]. Italienesce în dialectul veneţian : luni, marti, mercore, zoba, venere, sînt masculinĭ, deşi zoba, la Piemontesĭ giobbia, ar trebui să fie feminin prin originea sa din lat. Jovia [dies]. La toţĭ Neo-latiniĭ din Occidinte ḑilele sĕptĕmâneĭ sînt masculine, fiind că masculin este acolo termenul general de „ḑi“ : fr. jour, it. giorno, sp. dia etc. Din contra, termenul general de „serbătóre“ fiind feminin : „fête“, „festa“, „fiesta“ etc., vedem franţuzesce, bună óră, devenind feminine numile unor serbătorĭ curat bărbătescĭ : la St. Georges, la St. Jean şi altele, pe când e masculin „dimanche“, măcar-că după fonetica francesă finalul -che se póte nasce numaĭ din femininul -ca. Genul termenilor specialĭ regulându-se dară în acéstă privinţă după genul termenuluĭ general, ĭar românesce termenul general „ḑi“ fiind feminin, noĭ ḑicem „într'*o* vinerĭ“, într'*o* marţĭ, ş'apoĭ : lunĭ-*a*, marţĭ-*a*, mercurĭ-*a*, joĭ-*a*, vinerĭ-*a*, unde *-a* nu póte fi alt ce-va decât articlul postpositiv. Tot aşa la Macedo-românĭ : lunĭ-*a*, marţ-*a*, etc. Este o

simplă scăpare de condeĭu, când Miklosich (Rum. Unters. I, 60) vede în macedo-românul vinir-*a* = vinerĭ-*a* pe emfaticul -*a* ca în acest-*a*. — v. [8]*A*.

3°. Postpositivul *a* nu sufere hiat. La întâlnire cu ă şi u, îĭ elide: cas*a* = cas'*a* = casă-*a*, saŭ sor*a* = sor'*a* = soru-*a*; şi 'n acest cas devenĭa lung în limba veche, scriindu-se chĭar une-orĭ: cas*aa* = cas*ā* (v. [1]*Aa*). La întâlnire cu e, se contopesce în diftong: vorbire*a* = vorbire-*a*, mergere*a* = mergere-*a*. La întâlnire cu un alt a, hiatul se înlătură prin excrescerea vocaleĭ u saŭ o: stéu*a* saŭ stéo*a* = stea-o-*a*, stea-u-*a*, abau*a* = aba-u-*a*, vălcéo*a* = vălcea-o-*a*. De asemenea la întâlnire cu i în cuvîntul ḑiu*a* = ḑi-u-*a* saŭ ḑio*a* = ḑi-o-*a*, de unde—specimenul fiind unic şi poporul considerând în principiŭ numaĭ pe -*a* ca articlu — s'a croit o formă nearticulată inorganică ḑio, întrebuinţată alăturĭ cu forma organică ḑi. In aparinţă în acelaşĭ mod s'a născut nearticulatul pio din articulatul pio*a* = pi-o-*a*; în fapt însă aci n'a fost de loc vocală excrescinte, ci latinul pila, maĭ bine pilla contras din pisula, a trecut românesce în pivă, cu v=ll ca în măduvă = lat. medulla saŭ stavă = medio-lat. stalla (v. Cuv. d. bătr. I, 303). Forma pivă se întrebuinţéză pînă astăḑĭ maĭ des decât pio. Apoĭ prin vocalisarea luĭ -vă în -o (cfr. vechĭu dacoromân văduo = văduvă, ĭuo = macedor. ĭuvă etc.) avem forma pio, articulat pio*a* = pio-*a*. Vocala excrescinte o saŭ u dispare în flexiunea cuvîntuluĭ după dialectul daco-român, măcar-că în texturĭ vechĭ ne întimpină excepţionalmente, de ex. într'un document din 1571 (Cuv. d. bătr. I, 251) genitivo-dativul singular vălcéoi = vălcea-o-ei în loc de vălcelei saŭ valcélei. Acest cas e obicĭnuit în macedo-romăna: stea-o-lĭi, cura-o-lĭi, măsea-o-lĭi, şa-o-lĭi, sufrăncea-o-lĭi (Bojadschi, 22), deşi vocala excrescinte nu maĭ servă aci la înlăturarea hiatuluĭ, fiind numaĭ o propaginaţiune dela nominativul articulat. v. H. Tiktin, Stud. z. rumän. Philol. I, 26.

4°. Postpositivul *a* articuléză nu numaĭ pe infinitiv atuncĭ când acesta se ĭea ca substantiv feminin flexibil: vorbire-*a*, vorbir-*iĭ*, vorbiri-*le*, vorbiri-*lor*, dar în limba veche el articula şi pe infinitivul funcţionând ca mod verbal.

Exemplu de forma nearticulată:

Neculcea, II, 227: „Şi aşa toţĭ boĭeriĭ şi căpitaniĭ aŭ purces cela după cela pre rând a s e î n c h i n a r e şi aŭ eşit afară; şi cum aŭ eşit afară, aŭ început a î n c ă l e c a r e pre caĭ şi aŭ purces cu toţiĭ în gĭos; éră Petriceĭcovodă aŭ rămas numaĭ singur, numaĭ cu Hăbăşescul hatmanul şi cu casa luĭ, şi aŭ început a p l â n g e r e şi a b l ă s t ă m a r e...“

Exemple de forma articulată:

Moxa, 1620, p. 362: „şi-i era gata sabiĭa a t ă ĭ a r e - *a* în boĭari...“

Varlam, 1643, II p. 17: „nu mai părăsiĭa de-a î n v â ţ a r e - *a*, găndindŭ în mentĭa sa..“

Pravila Moldov. 1646, f. 71: „căndŭ va lua muĭarĭa al doile bărbat, socotind cumŭ celŭ dentăi ĭaste mortŭ, de va putĭa arăta înaintĭa gĭudeţului cu mărturii ca acéle destonici de-a s â c r é d e r e - *a*...“

Maĭ étă exemplul cel maĭ remarcabil, în care infinitivul scurtat figuréză în concordanţă cu infinitivul întreg articulat:

Prav. Mold. f. 72: „de va fi acel trimis om ca acela să fie destonicŭ de *a*'l p u t é c r é d e r e - *a*...“

Alte exemple veḑĭ la Cipariu, Principia, p. 195—6, şi maĭ jos la prepositiunea infinitivală *a*.

Acest fenomen este érăşĭ fără paralelă în cele-l'alte limbĭ neo-latine.

5⁰. Incă o observaţiune. Postpositivul *-a* derivând din lat. illa, ar trebui să fie *-ea* (-ĭa), după cum şi este la pronumele personal *ea* = *illa*. Să nu uĭtâm însă, că latinul illa, trecênd în limbile romanice ca articlu şi ca pronume tot-o-dată, s'a diferenţiat pretutindenĭ în doĕ forme: franc. la şi elle, ital. şi span. la şi ella, etc. In dialectul sicilian, anume cel palermitan, articlul devine tocmaĭ *a* : *a* donna, *a* fimmina, *a* bedda... Românesce o asemenea tocire fonetică era cu atât maĭ de aşteptat, cu cât articlul postpositiv îşĭ perde individualitatea.

v. [10]*A.* — *Lu.* — *Le.* — *Eĭ.*

[10]**A**; préposition servant à marquer l'infinitif. Orĭ-ce infinitiv, întru cât funcţionéză ca mod verbal, este preces în dialectul daco-român de preposiţiunea *a*: *a* face, *a* se face, *a* facere, *a* se facere, afară numaĭ atuncĭ când încetéză de a fi infinitiv prin unire cu auxiliariĭ am şi voĭu: aş face, voĭu face, şi atuncĭ când urméză după verbul pot: pot face, şi după sciŭ: sciŭ face.

Acest *a* póte fi despărţit de infinitivul seŭ prin unele elemente adverbiale şi pronominale monosilabice: *a* maĭ face, *a* ne maĭ face, *a* nu ne maĭ face, *a* nu ne maĭ tot face..., şi fórte des îşĭ asociază preposiţiunile spre, pentru, fără: spre *a* face bine, pentru *a* face reŭ, fără *a* face ce-va, maĭ ales însă preposiţiunea genitivală de, cu care se unesce în de-*a* saŭ d'*a*: de *a* face, de-*a* face, d'*a* face; ĭar în limba veche nu maĭ puţin des se întrebuinţa după *a* un infinitiv întreg articulat, adecă în loc de „*a* face" se dicea nu numaĭ „*a* facere", ci încă „*a* facere-a".

Exemplele de maĭ jos aŭ în vedere numaĭ cele treĭ întrebuinţărĭ archaice ale infinitivuluĭ *a*: 1⁰. fără de- şi cu infinitivul întreg nearticulat; 2⁰. fără de- şi cu infinitivul întreg articulat; 3⁰. cu infinitivul întreg articulat şi cu de-.

Pravila Munten. 1640 f. 19: „... surdŭ sau fiĭu de a treĭa nuntă sau născutŭ întru amestecăcĭune de sânge, de unii ca aceşté toţi să nu cutéze *a* se chemare-a preoţi..."

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „nu să va certa bărbatulŭ curvei de o va omorâ pre dânsâ înpreunâ cu cela č'au curvit cu dânsâ; ĭarâ de va scăpa muĭarĭa pânâ va ucide pre curvarĭu, atunce or-căndŭ o va găsi atunce să o omoarâ, alegăndŭ să nu fie făcut pace cu dănsa, că daca va face pace nu ĭaste vréme de-*a* o mai ucidere-a..."

Moxa, 1620, p. 352: „născu anume Alexandru, coconŭ fromoşel, şi-i fu milâ *a*'l piĭardere-a..."

Neculce, II, p. 196: „cu căt vă veţĭ îndemna *a* citire pre acest letopiseţ maĭ mult, cu atăta veţĭ şti *a* vă ferire de primejdiĭ şi veţĭ fi maĭ învăţaţĭ *a* dare răspunsurĭ la sfaturĭ..."

Pană armaşul din Tîrgovişte 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „ĭ am văndut eu de a mé bună voe şi cu zapisul mieu să aibă *a*'şi facere-aşi carte domnéscă de moşie..."

Originea preposiţiuniĭ infinitivale *a*-, natura în genere a infinitivuluĭ român şi funcţiunea articluluĭ infinitival postpositiv *-a*, se învederéză pe deplin câtetrele prin următorul pasagĭu din Psaltirea slavo-română a mitropolituluĭ Dosofteĭu 1680 ps. CXLIX, punêndu-se în paralel cu contexturile grec şi latin:

„. . . *a* face răscumpărare întru păgâni, înfruntări în năroade; *a* lega pre 'mpăraţăĭ lor în obedzi şi slăviţiĭ în cătuş la mânŭ de herŭ; *a* facere-a întru dânşiĭ gĭudeţul cel scris. . ."

In textul slavic, după care traducea Dosofteĭu, sînt doĭ infinitivĭ în tótă puterea cuvîntuluĭ: sŭtvoriti şi sviezati, din carĭ unul e tradus de'ntâĭu prin „*a* face" şi după aceĭa prin „*a* facere-a".

Iată contexturile grec şi latin:

...τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς· τοῦ δῆσαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, καὶ τοὺς ἐνδόξους αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς· τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρῖμα ἔγγραπτον...	...ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum ín manicis ferreis: ad faciendum in eis judicium conscriptum...

Infinitivul român funcţionéză dară întocmaĭ ca gerundiul latin în -dum, de unde'ĭ vine materialmente prepoziţiunea *a*=lat. ad, pe când articularea luĭ, pe de altă parte, se apropiă de forma grécă cu *τοῦ*. Este însă maĭ cu sémă instructivă gradaţiunea, în care „*a* facere-a" se pune aşa ḑicênd în conclusiune după doĭ infinitivĭ nu numaĭ nearticulaţĭ, dar încă scurtaţĭ: „*a* face" şi „*a* lega", aşa că ultimul infinitiv se înzestréză cu un spor de energiă, ca şi când s'ar ḑice: „ad faciendum-illud".

Cu prepoziţiunea de, în Palia dela Orăştia din 1581, Exod. XVII, 1 (ap. Cip. Princ. 195): „acolo n'avé nărodulŭ apâ de-*a* bére-a", unde latinesce: „non erat autem aqua populo ad bibendum". Prin de şi prin articulare, românul „de-*a* bere-a" exprimă cu un fel de întărire: „de-ad bibendum-illud". Fără articulare, în traducerea reto-romană după dialectul dela Engadin: „qua non eira aua da baiver...", italienesce: „acqua da bere." — v. [9]*A*.

Infinitivul „de-*a* fire-a" figurézâ în limba veche ca un curat adjectiv indeclinabil cu sensul de „nobil", cu care se póte alătura pînă la un punct infinitivul frances être, devenit substantiv şi chĭar adjectiv, de ex. la Fénelon: „ô le plus être de tous les êtres", saŭ în vechĭul drept feudal: „il est du lignage et estre" (Littré).

Pravila Moldov. 1646, f. 18: „Căndŭ va fura neştine de sparge vre un zid sau uşe sau secriĭu sau altâ asémenĭa acestora, de va fi făcutŭ acĭasta dzua şi de va fi omŭ de rod bunŭ, să'lŭ scoaţâ den loculŭ lui o samâ de vréme, acĭasta să înţelége de va fi omŭ de ocinâ să'l scoaţâ den ocinile lui cătâva vréme cătu va fi voĭa gĭudeţului; ĭară de va fi omŭ mai de gĭosŭ, să 'l batâ ca pre unŭ furŭ şi să'lŭ trimiţâ la ocnâ cătâva vréme; ĭară de va fi făcutŭ acĭasta noaptĭa şi de va fi cumŭ amŭ dzisŭ omŭ de-*a* fire-a, să fie scos şi gonitŭ..."

In acest pasagĭu „om de-*a* fire-a" se comentéză prin „om de rod bun" şi „om de ocină". Italienesce un sens fórte apropiat are essere „a fi" în vechile locuţiunĭ: „giovani di grande essere", „moglie di piccolo essere", „nel esser suo è rispettato da tutti" (Tommaseo). — v. *Fireş*. — *Hireş*. — *Fire*.

Prepoziţiunea infinitivală *a* — nu şi articlul infinitival *a* — este romanică generală, deşi in limbile neo-latine occidentale a dispărut astăḑĭ aprópe cu desăvîrşire saŭ a devenit rară. In vechea francesă e încă fórte désă. La Villehardouin: „alerent *a* veoir Constantinople"; la Chartier: „estoient nes seulement *a* boire et *a* manger"; la Froissard: „se doubterent de lors corps et de lors biens *a* perdre", etc. v. Godefroy, Dict. d. l'anc. langue franç. I, 1—2. In italiana, de 'naintea infinitivuluĭ se intrebuinţéză atât *a* precum

şi compusul d e - a contras în d a. Românul „om d e - a fire-a“ cu înţelesul din Pravila luĭ Vasile Lupul s'ar puté dice italienesce : „uomo d a onorare“. Treptata ştergere a infinitivaluluĭ *a* la Neo-latiniĭ din Occidinte e cu atât maĭ puţin de mirare, cu cât chĭar la noĭ poporul îl înlocuesce maĭ adesea în graĭu prin conjunctiv, ĭar Macedo-româniĭ l'aŭ perdut de tot, astfel că numaĭ printr'o construcţiune conjunctivală eĭ pot traduce pe daco-românul „*a* face“, „de-*a* face“, „*a* facere“, „de-*a* facere“, fără ca să maĭ vorbim de archaicul post-articulat „de-a facere-a“.

In balada „Păunaşul codrilor“ :

Puse prunca *a* c â n t a,
Codriĭ puser'*a* s u n a...

macedo-românesce :

Şeḑu féta s ă c â n t ă,
Curiile ahurhiră s ' a r s u n ă...
(Petr. Mostre, II, 10)

In balada „Mănăstirea Argeş“ :

Pin'om hotărî
In zid d e - *a* z i d i
Cea'ntâĭu soţióră...

macedo-românesce :

Pînă ţe s'apofăsim
Tu stismă s ă s t i s m u s i m...
(ibid. 125)

Un paralelism perfect cu infinitivalul daco-român *a* ni se înfăţişéză în englesul t o : „*a* face“ = t o make“. Se scie că Anglo-saxoniĭ nu aveaŭ infinitiv, pe care 'l înlocuĭaŭ printr'un gerundiŭ, de unde Englesiĭ şi-aŭ tras o formă infinitivală, prepuindu'ĭ pe t o „ad“ prin imitaţiune după franco-normandul *à*. In acest mod englesul „t o make“, întocmaĭ ca şi românul „*a* face“, represintă pe latinul „a d faciendum“. v. Marsh, Hist. of the engl. language, p. 47. Ce-va maĭ mult, în viul graĭu poporul engles întrebuinţéză des: „f o r t o“ = „spre *a*“ saŭ „d e *a*“, de exem. for to make = de *a* face. E adevĕrat însă că un infinitiv analog există şi in limbile scandinave : „t i l a t“ saŭ „f o r a t“, literalmente „d e a d“, încât în englesa póte să fie o influinţă romanică şi danesă tot-o-dată.

[11]**A (DE-,D');** préposition marquant surtout un mouvement vif ou continu. Sub raportul formeĭ, acéstă preposiţiune a ajuns a fi neseparabilă de preposiţiunea d e, astfel că numaĭ grafica le maĭ desparte în d e - a saŭ d'a, pe când în graĭu ambele inchipuesc o strînsă unitate d é saŭ d a, întocmaĭ ca italianul d a, compus din acelea-şĭ elemente latine d e - a d ; sub raportul semnificaţiuniĭ, exprimă in genere o m i ş c a r e v i u ă saŭ p r e l u n g i t ă, şi tocmaĭ de aceĭa : 1°. face parte integrantă din aprópe tóte numirile j o c u r i l o r c o p i l ă r e s c ĭ ; 2°. urméză după verburĭ cu sensul de m e r g e r e, a p u c a r e, s ă r i r e şi orĭ-ce fel de u m b l e t. Acéstă preposiţiune nu trebue confundată nicĭ cu d e - a de 'naintea infinitivuluĭ (v. [10]**A**), unde ambele ingrediente sînt fórte separabile şi unirea lor maĭ adesea e facultativă, nicĭ cu simpla preposiţiune *a*, despre care vorbim maĭ jos (v. [11]**A**, [12]**A**) şi care numaĭ într'un mod incidental îşĭ póte asocia pe d e.

Alexandri, Poes. pop. 393 : „Gĭocurile copiilor românĭ sînt fórte diverse; ele se numesc : de-*a* mijórca, de-*a* brăzdiţa, de-*a* puĭa-gaĭa, de-*a* bastonul, de-*a* halea-malea, de-*a* sita cumetreĭ, de-*a* boul, de-*a* balanea, de-*a* dracul, de-*a* baba-órba, de-*a* ţencuşa, de-*a* ineluş-învîrtecuş“.

Tot aşa în Muntenia :

„Jocurile copilăresci sînt d'*a* vaca, d'*a* ulceluşele, d'*a* petrecu, d'*a* dovleceĭ, d'*a* portiţa, d'*a* robul, d'*a* mĕrul putred,

d'*a* fetele furate, d'*a* sulul, d'*a* purcéua, d'*a* pămîntul furat, d'*a* muĭerea în tîrg, d'*a* varḑa înghieţată şi targă, d'*a* móra, d'*a* gaĭa, d'*a* ţurca, d'*a* ineluş, d'*a* dăsăgeiĭ, d'*a* rischitorul, d'*a* gâsca cu bobociĭ, d'*a* boul, d'*a* cĭosvîrta, d'*a* pânza încurcată, d'*a* mija şi mija alergată, d'*a* petricelele, d'*a* lupul cu oile, d'*a* cârligelele, şi altele." (D. Negoescu, Dîmboviţa, com. Pietroşiţa)

De asemenea peste Carpaţĭ :

„Pe aice jocurile copiilor se chĭamă: de-*a* hoborocul, de-*a* surduca saŭ de-*a* cotca, de-*a* scăpătorile, de-*a* bóta, de-*a* tri-sprijonitele, de-*a* cucelea, de-*a* şinterul, de-*a* pitelea, de-*a* purcica, de-*a* stata, de-*a* ţiganul, de-*a* păretele şi de-*a* ĭucra, de-*a* orgénul saŭ de-*a* ogoĭul, de-*a* bobârnacul, de-*a* gónţa, de-*a* baba sau de-*a* bolobica cu cuţitul, de-*a* rapu saŭ de-*a* masa, de-*a* clincea, de-*a* cocaĭa, de-*a* piua cu maĭul, de-*a* bună'ĭ calea prin cetate, de-*a* dracul cu ângerul, de-*a* împĕratul roşu şi de-*a* împĕratul verde, de-*a* hoţiĭ, de-*a* ţuţuluşu, de-*a* vîrtelniţa etc." (V. Olténu, Transilvania, Haţeg)

Anton Pann (Prov. II, 132) descrie în următorul mod pe copilul Amor:

Adesé la ochĭ se légă
Şi la horĭ, la nunţĭ se duce
D'*a*-mijile să apuce
Bun cu nebun să 'npreune,
Prost cu 'nţelept să adune... .

O expresiune copilărescă fórte respândită e „de-*a* dura".

Balada Codrénul :

Capul de-*a* dura săria,
Sângele bolborosĭa,
Trupul metaniĭ făcea...

Balada Radu Calomfirescu:

Şi capetele sbura,
Sbura pe scărĭ de-*a* dura:
Când Buzescĭ peste Căplescĭ,
Când Căplescĭ peste Buzescĭ...

O baladă din Transilvania:

Paloş de argint scotea,
Intr'un picĭor se 'nvîrtea
Şi da una de cea grea:
Capul Turculuĭ sărea
Şi de-*a* dura se ducea...
((Pompiliŭ, Sibiŭ, 24).

De aceĭaşĭ origine copilărescă sînt o mulţime de alte expresiunĭ, dintre carĭ unele par a fi perdut urma acesteĭ proveninţe, înrădăcinându-se în graĭul poporan din tóte ḑilele şi chĭar în limba poetică.

„Celuĭ ce face vre-un reŭ pe sub ascuns, poporul îĭ ḑice că muşcă de-*a*-furata ca cânele..." (M. Juĭca, Transilv., Sredıştea-mică)

„Poporul, maĭ ales cĭobaniĭ, cred că Tricolicĭul se preface din om în lup dându-se de treĭ orĭ de-*a*-curu 'n-cap, şi apoĭ érăşĭ dându-se de treĭ orĭ de-*a*-curu 'n-cap redevine om..." (Stareţ G. Teodorescu, Galaţĭ)

Marian, Bucovina, I, 125:

Că ţi-oĭu da opt turmĭ de oĭ,
Tóte cu mĭeĭ ochişeĭ,
De-*a* dragul să caţĭ la eĭ!..

Pann, Prov. I, 74:

Scriptura şi sfânta lege
D'*a*'ndósele n'o 'nţelege...

Philimon, Cĭocoiĭ, p. 276: „Săvîrşindu-se acéstă ceremonia, Păturică se trase puţin d'*a*'ndaratele..."

Locuţiunea proverbială : „tóte merg d'*a*'ndaratele" (Pann, Prov. III, 14 ; ib. III, 15, 18).

„Se topĭa d'*a*'npicĭórele bĭetul împĕrat să aĭbă şi el, ca toţĭ ómeniĭ, măcar o stîrpitură de fecĭor..."

(Ispir. Legende, 41)

„Atuncĭ Fĕt-frumos călare întră în palaturĭ şi se opri la scară. Fata cum îl vĕḑu, eşi afară. Vorbi cu Fĕt-frumos d'*a*'ncălarele şi se înţeleseră la cuvinte..."

(ibid. 194)

„... apoĭ rupênd d'*a* fuga, să te păzescĭ pîrleo, că'ĭ sfîrîĭa călcâiele de ĭute ce se ducea..."

(ib. 361)

„... d'*a* berbelécu : peste cap, d'*a* roata, d'*a* rostogolu, à la renverse, en culbutant..."

(I. Costinescu, Vocab., 288)

„... Mişcă, băete! ...să mi te ducĭ de-*a* ruptu capuluĭ!"

(Alexandri, Surugiul)

Pann, Prov. III, 93:

In lene şi'n trândăvie,
Aşteptĭ d'*a* gata să'ţĭ vie...

Neculce, Chron. 268: „... l'aŭ purtat tot târgul cu lacata de-*a* grumaziĭ şi apoĭ l'aŭ spânzurat..."

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „să o ĭa şi fără de voĭa ei, ce să dzice cu de-*a* sila..."

Pann, Prov. I, 28:

Veĭ, nu veĭ, el cu d'*a* sila
Face musca cât cămila...

„Când ĭ-am tras un pumn, o făcut hîc şi o căḑut de-*a* rostogolu..."

(Alex., Chiriţa în voĭagĭu)

Să se observe, că în unele construcţiunĭ de felul celor de maĭ sus, *a* se aglutinéză nu numaĭ cu de, dar şi cu în, formând ast-fel în rostire o monosilabă dan, compusă din treĭ cuvinte deosebite de-*a*-în: d'*a*'ndaratele = de *a* îndărît..., d'*a*'ncălarele = de *a* încal..., d'*a*'ndósele = de *a* îndos..., etc.

Sub o inrîurire directă a jocurilor copilărescĭ, de-*a* a trecut în graĭul poporan şi la jocul de cărţĭ. O locuţiune proverbială bănăţénă contra cartoforilor: „cine jócă de-*a*-duracul, nu'şĭ maĭ umple sacul" (P. Pintea, c. Nevrincea). — v. *Durac.*

Caracterul copilăresc al luĭ de-*a* dispare cu desăvîrşire, când e vorba nu de o mişcare viuă, ci de o mişcare prelungită într'o direcţiune óre-care: de-*a*-lungul, de-*a*-latul, de-*a*-dreptul, de-*a*-rîndul etc.

Balada Badĭul:

Fă la apă că purcezĭ,
Şi'n fugă să te repezĭ
Pe la gura pivniţeĭ
Tot de-*a*-lungul uliţeĭ...

Marian, Bucovina, I, 124:

Intindeţĭ podul de-*a*-latul
Ca să trec maĭ ĭute vadul,
Să nu m'ajungă bărbatul...

Pann, Prov. II, 131:

Pe nimenĭ nu osebesce:
La toţĭ d'*a*-rîndul zîmbesce...

Caranfil, Valea Prutuluĭ, 53:

Luaĭ ţara în lungiş,
In lungiş şi'n curmeziş:
Şi de-*a* lungul şi de-*a* latul
In sĕc îmĭ fuse umblatul!..

In tóte construcţiunile cu [11]-A, postarticularea e de vigóre, lipsind une-orĭ, numaĭ ca o licenţă poetică, în: „de-*a* lung" saŭ „de-*a* drept".

Alex. Poes. pop. [2], 55:

Dolca vesel se scula,
Câmpul de-*a*-lung apuca...

Balada Jianul:

Trage podul maĭ d'*a*-drept,
Pîn' nu'ţĭ pun un glónte'n pĭept...

Balada Mogoş Vornicul:

L'am trimis în ĭad d'*a*-drept,
Cu şapte paloşe'n pept...

Aci e locul de observat, că în „de-*a*-una" şi „tot-de-*a*-una", unde la prima vedere se pare a fi aceĭaşĭ prepoziţiune de mişcare *a* ca şi'n „de-*a*-rîndul", în realitate ea nu este organică, ci furişată prin analogiă în forma normală „de-una" şi „tot-de-una", macedo-romănesce „totu-di-ună" (Bojadschi) şi „de-ună-ună" (Kavalliotis) saŭ „ună-ună" (Daniil).

v. *De. — De-a-una. — Tot-de-a-una.*

Sensul fundamental romanic al prepoşiţiuniĭ compuse d e-*a* este acela de m i ş c a r e i m i t a t i v ă. In acest sens o aŭ şi Italieniĭ în : far d a santo; trattare d a amico, d a signore, d a fratello; i fanciulli vestono d a donna, d a cavaliere etc. (Tommaseo). Negreşit însă că aci, intocmaĭ ca şi'n privinţa infinitivaluluĭ d e-*a* (v. [10]*A*), paralelismul italian nu merge pînă la articulare, care este propriă graĭuluĭ românesc: de-*a* bere(-a) = d a bere, d e-*a* împĕratu(-l) = d a signore. Din sensul fundamental de mişcare imitativă, care nu e străin Neo-latinilor din Occidinte, s'a născut la Românĭ în speciă întrebuinţarea luĭ de-*a* în numirile jocurilor copilărescĭ, maĭ tóte de natură mimică. Acest de-*a* al copiilor pare a fi specific românesc, căcĭ Italieniĭ se mulţumesc în asemenĭ casurĭ cu numele joculuĭ fără preposiţiune, saŭ cu simpla preposiţiune *a*, orĭ cu d e fără *a*; de ex. al nostru „d e *a* petricelele" se chĭamă italienesce „le pietruzze", în Toscana „delle buche", în Sicilia „a li baddi" (Pitrè). Franţuzesce, în lunga listă de jocurĭ copilărescĭ, pe care nĭ-o dă într'un loc Rabelais (Gargant. I, 22), nicĭ unul nu se începe cu d e, ci tóte numaĭ cu *a*: „au flux, a la vole, a la prime, a la pille, a la triumphe" şi aşa maĭ încolo. In latina se prepunea de asemenea a d: „quum in quodam convivio a d l a t r u n c u l o s luderetur... (Vopisc., Firm. XIII), românesce ar fi: „d e-*a* hoţiĭ". Spanioliĭ nu pun generalmente nicĭ măcar pe *a*: la cadena, la arboleda, los soldados etc. (Machado y Alvarez). Stereotiparea luĭ d e-*a* la Românĭ în graĭul copiilor, carĭ în principiŭ — după cum o vom constata adesea — păstréză cu multă stăruinţă unele elemente fórte archaice (v. [2]*Armăşiă. — Codomelc*), a concurs apoĭ a'l respândi treptat în limbă cu cele doĕ sensurĭ de m i ş c a r e v i u ă şi m i ş c a r e p r e l u n g i t ă, trăsure caracteristice ale jocurilor copilărescĭ.

v. [10]*A*.—[12]*A*. — *D'a*. — *De*. — *De-a*.

[12]**A**; préposition servant à exprimer certains rapports de position. In limba literară modernă acéstă preposiţiune s'a înlocuit aprópe pretutindenĭ prin sinonimul l a; se păstrează însă maĭ cu stăruinţă în graĭul poporan, şi maĭ ales în vechile texturĭ. Funcţiunea eĭ fundamentală este de a exprime p o s i ţ i u n e e x t e r i ó r ă, fie materială saŭ morală, pe când «în» servesce a indica o posiţiune i n t e r i ó r ă. Distincţiunea între *a* şi «în» lesne se observă chĭar în privinţa noţiunilor immateriale, de ex.: „ĭea *a*-minte" nu e tot una cu „bagă'ţĭ î n minte".

Tóte întrebuinţările acesteĭ preposiţiunĭ, care fórte rar işĭ asociază pe d e, p r e, c u etc., se pot clasifica în cele relative la: 1° om; 2° timp; 3° loc.

1°. I n l e g ă t u r ă c u o m.

Prin acest sens, *a* corespunde latinuluĭ a d în: „a d manum habere", „a d miserationem inducere", „a d certum reperire", „a d subtile examinare", „a d voluntatem, „a d arbitrium" etc.

Marian, Bucovina, II, 197:

> Decât în ţară străină
> Cu colac de grâŭ *a* mână,
> E maĭ bine 'n satul tĕŭ
> Cu colac de mălaĭu rĕŭ...

Docum. transilv. 1627 (A. I. R. I, 1, 93): „căndu mi léu adus (zapisele), n'am avut ce prinde *a* mănă, că au fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *a* mână, aşa să ştiţi..."

Viaţa S-teĭ Maria Egipténă din sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 Bis. St. Nicolae din Braşov) p. 392: „cum veri

sâpa să faci groapâ, neavăndŭ nemic *a* mănâ?..."

Moxa, 1620, p. 392:" şi celuĭa ce avé pâne de saţiŭ, se apucâ de *a* mănâ 'i şi se sătura ai lui, ĭarâ sătulul rămase flâmăndŭ..."

Dosofteĭu, 1673, ps. 7:

Şi de nu v'eţ întoarce cătră pocăinţâ,
Are sâgeţ *a*-mânâ, scoase din tulbiţâ,
Arcul întins în coardâ, lancĭa strălucĭaşte
De strică şi răstoarnâ în ce sâ oprĭaşte...

v. *A-mână.*

Varlam 1643, I, 152: „să sculâ şi încâ şi patul său râdicâ'lŭ şi'l luâ *a* umărŭ de'lŭ duse, cum n'are hi fostŭ nice dănăoarâ bolnavŭ..."

Nic. Costin, Cron. 89: „zicea Nicolaĭ-vodă că nicĭ un folos dintr'acele pârĭ nu aduc după sine ţăriĭ, ce mare scădere şi stricăcĭune, şi *a* ochĭu luată la Impărăţie ţara.."

Ibid. 99: „...acmu Hanul avănd *a* ochĭu pre Nicolaĭ-vodă, aflat'aŭ vreme acel Daul Ismail Aga prin mijlocul Hanuluĭ, fiindu-ĭ Capi-Chihae, de aŭ scos domnié ţăriĭ luĭ Dumitraşco-vodă..."

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „bine socotiţi şi loaţi *a* mente ce grăĭaşte Domnedzeu..."

Varlam, 1643, II f. 9: „lacrâmi pre fĭaţele noastre vărsâm, căndu ne aducemŭ *a* mente de chinurile şi de moartĭa cé amarâ..."

Psaltire circa 1550 (Mss. Şcheĭan în Acad. Rom.) LX, 2: „ĭa *a* mente ruga mé..."

v. *A-minte.*

„Pe aicĭ calul este animalul cel maĭ ĭubit de popor; aşa, când un om vede pe altul călare pe un cal bun, îl privesce *a* milă, şi de pe faţă'ĭ se póte citi dorinţa de a avé şi el un cal bun..." (Preut C. Ionescu, Mehedinţĭ, c. Şişesciĭ-de-jos).

Tot aci s'ar puté pune *a*-nume, care preciséză o posiţiune individuală.

Pann, Prov. III, 67:

Vine peste noĭ ce vine,
Nu sciŭ să o spuĭu p'*a*-nume,
Că n'am maĭ vĕzut în lume...

v. *Anume.*

O funcţiune destul de înrudită cu *a*-nume ni se înfăţişéză în *a*-ĭevea şi *a* bună sémă...

Balada M-rea Argeş:

O şoptă de sus
A-ĭevea mĭ-a spus,
Că orĭ-ce-am lucra,
Nóptea s'a surpa...

„... sciŭ *a* bună sémă, credem *a* bună sémă, aşa e *a* bună sémă, nu e aşa *a* bună sémă, vĕ înşelaţĭ *a* bună sémă; dară cam în acelaşĭ înţeles se ḑice maĭ mult: de bună sémă." (L. M.)

v. *Aĭeve. — Sémă.*

De aceiaşĭ natură este: *a*-mărunt, care în limba veche nu era post-articulat şi nu avea trebuinţă de prepositiunea suplementară «cu», ca astăḑĭ în „cu a-măruntul".

Cuvîntul luĭ Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Braşov.) p. 504: „nu cu evangheliĭa numai strigâ, ce şi cu dumnedzeeştii prooroci şi cu de Dumnedzău grăitorii ai săi ucenici *a* măruntŭ spune..."

v. *Amănunt.*

O noţiune aşa ḑicênd superlativă a „a-măruntuluĭ" ni se presintă cu dupla prepositiune *a* în: „*a*-fir *a*-pĕr".

Cantemir, Chron. I, 76: „Numitor stând în doinţa găndului şi a lucrului, ĭată soséşte şi păstorĭul Favstus, aducând şi pre Romulus cu sine şi spuindu-ĭ toate di'nceput, precum ĭ-au aflat, şi pe ce vréme, şi de hrana lor întâĭu dela lupoaĭcă, apoĭ dela dânsul, şi de toate de *a*-fir *a*-păr povestindu-ĭ..."

v. *Fir. — Pĕr.*

Ca indicare de o posiţiune óre-care, tot aice întră: *a*-lene, *a*-nevoe, *a*-tocma,

şi alte câte-va expresiunĭ analóge, despre carĭ vom vorbi la locul lor.

v. *A-gréţă.*

2⁰. In legătură cu timp.

Prin acest sens, *a* corespunde latinuluĭ ad în: „ad lucem“, „ad meridiem“, „ad horam“, „ad diem“, „ad prandium“, „ad coenam“ etc.

Dosofteĭu, 1672, f. 23, din Isaia VIII, 22: „şi nu va răspunde cela ce'ĭ în strîmtoare pînă *a* timpŭ...“, acolo unde în Vulgata: „et non deficiet qui in angustia fuerit usque ad tempus...“

Nic. Costin, Chron. 125: „căndaŭ fost sâmbătă pe *a*-prânzul cel mare, étă că aŭ şi sosit Bekir Aga...“

Moxa, 1620, p. 382: „căndŭ durmiĭa înpăratul *a*-miazâzi, ei întrarâ şi'l prinserâ...“

Pînă astădĭ, împărţirea curat românéscă a dileĭ, aşa cum o maĭ păstréză pe icĭ pe colea ţeraniĭ, maĭ cu sémă peste Carpaţĭ, cuprinde în sine, afară de *a*-prândul cel mare, sinonim cu *a*-miédi, pe: *a*-prânjor saŭ *a*-prândişor, *a*'mproor, *a*-vecerne saŭ *a*-chindie, *a*-murg saŭ *a*-sfinţit şi altele, despre carĭ vedĭ la locul lor. In tóte aceste numirĭ s'a uĭtat cu timpul individualitatea preposiţiuniĭ *a*, poporul începênd a dice: „la *a*-mĭédĭ“ saŭ „la n'*a*-mĭédĭ“, „la *a*-sfinţit“ saŭ „pe la *a*-sfinţit“ etc., deşi un la lîngă un *a* este ca şi când am pune lătinesce: „ad-ad-meridiem“, ĭar forma „la n'*a*-miédĭ“ s'ar traduce literalmente prin „ad-in-ad-meridiem“.

Tot aci aparţine *a*-dĭ = lat. ad-diem, pe care nu trebuĭ să'l amestecâm etimologicesce cu „astădĭ“.

v. *Di. — Aprând. — Aprânjor. — Amiadi. — Amproor. — Avecerne. — Achindie. — Amurg. — Asfinţit. — Adĭ. — Aséră...*

In unire cu noţiunea de óră, după norma latinuluĭ „ad horam“, graĭul românesc a format prin preposiţiunea *a* pe: *a*-dese-orĭ, scurtat apoĭ în *a*dese saŭ *a*des; pe *a*-rare-orĭ, redus maĭ târdiŭ la: rare-orĭ, după cum s'a redus şi: une-orĭ = *a*-une-orĭ:

> Pe vatră şi pe cuptorĭu,
> Ba şi jos *a*-une-orĭ!...
>
> (Jarnik-Bârsanu, Transilv. 443)

In limba veche maĭ era un adverb de timp: *a*-orĭ, corespundĕtor pe deplin latinuluĭ „ad horas“.

Moxa, 1620, p. 390: „lăsâ înpărâţiĭa lu Leu fiĭu-său, şi au făcutŭ războae cu Şchéii şi Frăncii şi cu Turcii, deci *a*-orea'lŭ biruiĭa, *a*-orea 'i biruiĭa...“

v. *Óră. — Ades. — A-rare-orĭ. — A-une-orĭ. — A-orĭ. — Apurure...*

Preposiţiunea *a* părea atât de trebuincĭósă la indicarea timpuluĭ, încât în vechile texturĭ o găsim câte-o-dată aglutinată cu in sub forma n*a* (= in-ad) de'naintea numĕruluĭ pre- şi post-articulat al césuluĭ.

Radu din Mănicescĭ 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Mat. XX, 5-6: „ĭară eşi n*a* al şasele časŭ, şi n*a* al noaole časŭ făcură aşijdere; întru n*a* al uîn-spră-zécele čas...“

Tot acolo: „în *a* acela časŭ“ (ibid. 55: in illa hora).

3⁰. In legătură cu loc.

Prin acest sens, *a* corespunde latinuluĭ ad în: „ad locum“, ad latus“, „ad dextram“, „ad sinistram“ etc.

Cuvîntul luĭ St. Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Braşov.) p. 510: „ĭaste-ne destulŭ acĭasta, au aduce-voĭu *a* miljoc şi toţi proorocii?..“ unde «miljoc» pentru «mijloc», cu metatesa luĭ *l*, este ca la Macedo-românĭ.

Radu din Mănicescĭ 1574, Mat. XIV, 6: „juca fata Irodiadei *a* mijlocŭ...“, unde în Vulgata: „saltavit filia Herodiadis in medio...“

Bădişor ca badîu meŭ
Nu'ĭ cât ţine Dumneḑeŭ,
Făr' maĭ este-un brad *a* munte
Ca bădiţa meŭ de frunte,
Dar nicĭ bradu
Nu 'ĭ ca badîu...
(Coll. Mss. R. Simu, Transilv., Orlat)

„In loc de: abia am sosit dela munte, pe la noĭ se ḑice: aghîe am sosit de *a* munte..." (Invĕţătoriĭ I. Floca, I. Radu, I. Dobre, Transilv., com. Sina).

Reposatul I. Maiorescu (Itin. în Istria, 83) observă că la Istriano-românĭ: „*a* se zice în loc de l a, de ex. în Jeiune: *a* munte în loc de: l a munte, întocmaĭ ca la Moţĭ în Ardél."

Pravila Moldov. 1646, f. 118: „de să va înpreuna trupéşte cu fata mătuşe-sa, ce ĭaste obrazŭ de stâ de o parte, ce să dzice *a*-laturĭa, să va certa dupâ voĭa gĭudeţului..."

Caranfil, Valea Prutuluĭ, 26:

Pradă la lupĭ îl lăsa,
Ş'apoĭ mări se 'ntorcea
La *a*-lature de drum,
La gropana cu cincĭ ulmĭ...

v. *Alăturĭ.*

Zilot, Chron. 29: „nu numaĭ nu făcea vr'o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *a*-locurĭa uniĭ din eĭ se şi întovărăşĭa cu dînşiĭ la prăḑĭ şi la jafurĭ..."

Moxa, 1620, p. 356: „săpândŭ temeliĭa *a*-fundŭ în pămăntŭ, aflară unŭ capŭ de osŭ..."

Pann, Prov. I, 87:

Privind împrejuru'şĭ, vĕzu floricele,
S'a pus să culégă, zicêndu'şĭ: nu'mĭ pasă,
Cu mâĭnele góle tot nu merg *a-casă*...

v. *A-casă. — A-locurĭ. — Afund.*

4⁰. C a s u r ĭ î n d o ĭ ó s e.

Sînt câte-va vorbe, în carĭ prepoşiţiunea ¹²·*A*, menită a exprime o posiţiune, se confundă sub raportul formeĭ cu preposiţiunea de mişcare ¹¹·*A*, maĭ ales prin aceĭa că cuvîntul se post-articuléză, pe când la ¹²·*A* post-articularea e contrariă spirituluĭ limbeĭ: nu se póte ḑice „*a*-mân'a", „*a*-minte-a", „*a*-munte-le", „*a*-fundu'l", *a*-cas'a" etc.

Dintre exemplele precedinţĭ, în „*a*-prânḑul cel mare" post-articularea se explică prin calificativul ce 'ĭ urméză şi fără care se ḑice nearticulat: *a*-prânḑŭ. Ea se pricepe nu maĭ puţin atuncĭ când *a* îşĭ perde cu totul individualitatea, devenind împreună cu vorba căriĭ se prepune un singur substantiv, de pildă: amurgul „le soir", aprânḑul „le midi" etc. Post-articularea nu se justifică însă în următórele casurĭ:

Dosofteĭu, Synax. 1683, Nov. 15: „s'au tras un şĭarpe mare bălaurŭ pre *a*-furişul ş'au întratŭ în vistĭarĭulŭ celŭ împărătescŭ..."

De asemenea în adverbiĭ bănăţenĭ: *a*-rarul „raro" (Anonym. Lugosch. circa 1670, în Col. l. Tr. 1883 p. 424) şi *a*-densul „serio, ex proposito" (Viski, 1697, în Transilvania 1875 p. 152), acest din urmă în loc de nearticulatul: *a*-dins.

v. *Ararul. — Adins. — Furiş. — Lupiul...*

Tot prin confusiune cu ¹¹·*A* s'a născut d e-*a* în:

„... mĕ pominesc pĕ uşă cu găliganu dĕ morar, cu toporu d'*a* spinare..." (Jipescu, Prahova, c. Văleniĭ-de-munte).

In limba veche s'ar fi şis: *a* spinare.

In fine, un cas interesant de amestecul luĭ ¹¹*A* cu ¹²*A*, ni se presintă în: *a*-drepta şi *a*-stânga.

Catechism circa 1560 (Cuv. d. bătr. II, 103): „să sui în cerĭu şi şădé *a* derépta Tatăluĭ..."

In graĭul poporan şi chĭar în limba veche se aude maĭ mult: de-*a* drépta, de-*a* stânga; saŭ şi maĭ des: din-*a*-drépta, din-a-stânga, adecă cu treĭ preposiţiunĭ: de-în-*a* —. Şi italienesce: „d a sinistra". Prin aglutinare cu d e, şi maĭ ales prin post-articulare, de-*a*-

drépt'a şi de-*a*-stâng'a forméză o trecere către [11]*A*.

v. [11]*A*. — *Drépta*. — *Stânga*.

Preposiţiunea [12]*A* în expresiunĭ ca: *a*-mână, *a*-ochĭu, *a*-munte, *a*-mijloc, *a*-orĭ, *a*-timp etc. ar trebui re'nviuată în literatură. Orĭ-cine lesne va recunósce, de exemplu, că *a*-orĭ întrece în eleganţă şi energiă pe „câte-o-dată“ saŭ „une-orĭ“.

v. *Ad*. — *La*.

[13]**A**; préposition servant à exprimer un sentiment d'aise ou de malaise, et surtout un pressentiment. Deşi derivă din latinul a d, acéstă preposiţiune s'a specialisat la Românĭ într'un chip de tot original. Ea urméză d'a-dreptul după verb, fără a'şĭ asocia alte elemente preposiţionale, diferind cu desăvîrşire sub raportul funcţiuniĭ de [10]*A*, [11]*A* şi [12]*A*, măcar-că tóte s'aŭ născut de o potrivă din aceĭaşĭ sorginte. E destul a ḑice cine-va: cântă *a*... saŭ: trage *a*..., pentru ca Românul, fără a auḑi maĭ departe, să pótă completa frasa într' un mod aproximativ.

Tóte adumbririle acesteĭ preposiţiunĭ se desfăşură din înţelesul fundamental „est ad aliquid“, „este a-“, de unde apoĭ, avênd f i i n ţ a ca punct general de plecare, se diferenţiază după cele treĭ simţurĭ maĭ puţin materiale—vĕḑ, auḑ şi odorat: „sémĕnă *a*-“ după simţul v ĕ ḑ u l u ĭ, „sună *a*-“ după simţul a u ḑ u l u ĭ, „mirósă *a*-“ după simţul o d o r a t u l u ĭ, aprópe tot-d'a-una la a treĭa persónă a presinteluĭ indicativ. Nicĭ în latina, nicĭ în limbile surorĭ din Occidinte, „esse ad aliquid“ n'a căpĕtat nicăirĭ o asemenea desvoltare.

1°. Balada Iordachi al Lupuluĭ:

Dar ascultă-mĕ pe mine,
Căcĭ ce simţ eŭ, nu'ĭ *a* bine...

„Un fior rece ca ghĭaţa ĭĭ trece prin vine, picĭórele i se tae, un tremur o cuprinde în tot trupul şi ochiĭ i se păinjinesc. Şi ce era, nu era *a* bine!...“

(Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ)

„Despre curcubeŭ poporul ḑice că e *a* vreme bună...“ (G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ)

„... nu'ţĭ e *a* bună, nu vĕ e *a* bună, nu v'a fost *a* bună...“ (L. M.), o locuţiune în care b u n ă nu este adjectiv feminin, ci un substantiv neutru corespunḑĕtor pluraluluĭ latin b o n a.

v. *A-bună*.

Marian, Bucovina, II, 50:

Cu treĭ stégurĭ de mătasă:
Unul roşu ca focul,
Unul negru ca corbul,
Unul alb ca omătul;
Cel roşu'ĭ *a* bătălie,
Cel negru *a* jelanie,
Şi cel alb *a* bucurie...

„La sătenĭ c é s o r n i c d e c a s ă se ḑice că este un sunet în părete; când sună în păretele unde staŭ icónele, spun că este *a* bine, ĭar când sună spre uşă se ḑice că este *a* mórte...“ (M. Ţigăŭ, Covurluĭu, c. Foltescĭ)

Une-orĭ *a* urméză după un nume, dar atuncĭ se presupune verbul e s t e, de ex.: vînt *a* secetă, semn *a* bucuriă etc.

„Poporul de aice privesce eclipsa de sóre saŭ de lună ca un semn reŭ, adecă *a* bătăliĭ, *a* mórte, *a* holeră şi altele, povestind că atuncĭ Vîrcolaciĭ mănâncă sórele saŭ luna...“ (P. Mohor, Tutova, c. Puĭescĭĭ)

„Vîntul de către apus se chiamă Bistra, *a* secetă şi *a* biuşag; cel de nord— Mestécănul, *a* lipsă; cel de resărit, Gurénul, *a* reŭ...“ (N. Trimbiţonĭu, Banat, Lugoş, c. Gradişte)

Miron Costin, Chron. 323: „... foarte groznică întunecare în postul cel mare într'o Vinere, şi tot într'acelaşĭ an lăcustele, neauzite vécurilor, care toate

semnele bătrânii şi astronomii în ţéra Leşască *a* marĭ răutăţĭ că sânt acestor ţerĭ menia..."

2°.După simţul vĕdului: „séměnă *a*-", „caută *a*-", „calcă *a*-", „umblă *a*-" etc.

Balada Novac şi corbul:

Haĭnele să'ţĭ priminescĭ,
Ca să parĭ un bĭet sărac,
Să nu semenĭ *a* Novac,
Că nu'ĭ Turcilor pe plac...

„... *a* ce séměnă purtarea vóstră? ast copil séměnă *a* mort; astă copilă nu séměnă *a* mórtă; sĕmĕnaţĭ *a* adevĕraţĭ smintiţĭ..." (L. M.)

Pann, Prov. I, 111, locuţiune proverbială în privinţa unuĭ beţiv: „Mustăţile iĭ caută *a* ólă".

Varlam, 1643, I, f. 225: „... *a* nimică altă nu să asamână isprâvile noastre într'acĭastă lume, numai fumului, şi nu numai isprâvile noastre, ce şi dzilele şi aii şi viaţa...", unde însă întorşetura frasei nu e tocmaĭ poporană.

Portretul S tuluĭ Vasilie la Dosofteĭu, Synax. Ghen. I: „sprâncĭanele rătunde, frunčaoa increţită şi sămănândŭ *a* omŭ gânditorĭu şi grijlivŭ..."

Intr'un basm din Mehedinţĭ: „Urcă-te, leĭcă, într'un copacĭu mare, şi te uĭtă în tóte părţile, dóră de veĭ vedé ce-va aşa care să semene *a* sat..."

(Ispir. Legende, 336)

„calcă *a* popă" saŭ „nu calcă *a* popă" (L. M.), ḑice poporul despre un om cu aspiraţiunĭ superióre, adevĕrate orĭ pretinse.

„Săteniĭ consideră ca un semn meteorologic, când: rîmele umblă *a* plóiă" (S. Corcĭovă, Tutova, c. Docaniĭ).

„Şi ce nu ĭe sătén, iĭ nălucesce cam *a* cĭocoĭu" (Jipescu, Prahova, c. Văleniĭ-de-munte).

Alexandri, Florin şi Florica, sc. VII: „Bine se maĭ priface *a* boĭer!"

3°·După simţul auḑului: „sună *a*-", „cântă *a*-", latră *a*-", „urlă *a*-" etc.

„... vasul acesta sună *a* spart, *a* dogit, *a* crepat..." (L. M.)

„Cucuvaĭa cântă *a* mórte; cucul cântă în faţă şi în drépta *a* bine, în stânga —*a* reŭ..." (Preut I. Toma, Galaţĭ)

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 106:

Eŭ gândĭam că'mĭ cântă mie,
Da el cântă *a* pustie...

În basmul despre Gheorghe cel vitezŭ: „... luând busduganul, îl aruncă în slava ceruluĭ, şi când căḑu jos, se turti; îl lepĕdă şi pe acesta. Acum ce să facă? Sta în loc şi fluera *a* pagubă..."

(Ispir., Legende, 139)

Balada M-rea Argeş:

Un zid părăsit
Şi neisprăvit:
Câniĭ cum îl vĕd
La el se răpĕd,
Şi latr'*a* pustiŭ,
Şi url'*a* morţiŭ...

4°. După simţul odoratuluĭ: „mirósă *a*-", „pute *a*-".

„... miros *a* şofran, oleo croccum; put *a* pîrcĭu, oleo hircum..." (L. B.)

„... ce spuĭ tu, nu pute *a* nas de om; vĕ mirósă gura *a* cépă, *a* usturoĭu, *a* cuişóre; mirósă *a* friptură..." (L. M.)

Pann, Prov. II, 80: „A mâncat urdă cu usturoĭu, şi cere să'ĭ miróse gura *a* lapte..."

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 34, 36:

Dragu mi-ĭ badĭu din joc,
Că mirósă-*a* busuĭoc!...

şi maĭ jos:

Lelea cu mărgele multe
Amiróse-*a* florĭ mărunte
De pe vale, dela munte;
Dar cea cu maĭ puţintele
Amiróse-*a* floricele
Dela munte, din vălcele...

I. G. Bibicescu (Transilv., Coll. Mss.):

Eŭ ĭubesc o copiliţă
Să'ĭ miróse gur'-*a* ţiţă
Şi buzele-*a* lămâiţă...

5⁰. Ce-va vag, astfel că se póte aplica după împregĭurărĭ la simţul cutare saŭ cutare: „trage *a*-“.

„...tragĭ tot *a* calic, *a* calică, *a* sărac, *a* sărăciă...“ (L. M.)

„Despre bufniţă se ḑice în popor că e cea maĭ cobitóre, trăgênd *a* pustietate; despre corb şi cĭóră — că ele trag *a* stîrvurĭ...“ (St. Istratescu, Dîmboviţa, c. Cobia).

Proverb cĭobănesc din Ardél (Orlat, Răşinar):

Săracă pălărie,
Tu tragĭ tot *a* sărăcia;
Dar căcĭula cea buhósă
Aduce de dulce 'n casă...

In exemplele de maĭ sus nu figuréză simţul pipăituluĭ şi simţul gustuluĭ, maĭ materiale decât vĕḑul, auḑul şi mirosul, singurele carĭ se potrivesc cu tendinţa cea idealistă a luĭ [13]*A*. Acest idealism se arată pe deplin când punem faţă 'n faţă pe „sémĕnă *a*—“ lîngă „sémĕnă cu—“. Nu se póţe ḑice: „calul meŭ sémĕnă cu şoĭmul“, căcĭ între cal şi şoĭm nu există nicĭ o asemĕnare m a t e r i a l ă; este însă fórte permis şi fórte românesce: „calul meŭ sémĕnă *a* şoĭm“, i d e a l i s â n d u - se ĭuţéla caluluĭ. E şi maĭ învederată i d e a l i s a r e a în: „calul meŭ sémĕnă *a* zmeŭ“, luându-se drept termen de comparaţiune o fiinţă cu totul fantastică. In scurt, funcţiunea luĭ [13]*A* este de a exprime maĭ mult prevedere, prevestire, presimţire, un fel de adulmecare propriă orĭ figurată, decât o sensaţiune de-a-dreptul şi lămurită.

v. *Este*. — *Sémĕn*. — *Cale*. — *Caut*. — *Miros*. — *Cânt*. — *Trag*.....

6⁰. Intr'o construcţiune interogativă, *a* urmat de «ce» se pune înainte de verb: *a* ce sémĕnă acest lucru? *a* ce mirósă? *a* ce sună?.. De aci s'a născut conjuncţiunea de întrebare «a c è», adecă *a*-ce, literalmente «ad quid», care ne întimpină fórte des în scrierile mitropolituluĭ Dosofteĭu.

Aşa în Psaltirea slavo-română din 1680, ps. 21: „Dumnădzăul mieu, ĭa' mĭ a-minte; *a*-ce mă părăsâş?...“, unde în Vulgata: „q u a r e me dereliquisti?“

In psalmiĭ 41—42, acéstă conjuncţiune se repetă de vr'o şése orĭ, tot-d'a-una cu sensul de «pentru ce», «quem ad finem».

In Psaltirea versificată din 1673, ps. 76:

A-ce, Doamne, ne-aĭ urnit aşia departe
De nu'ntorcĭ precum ne-aĭ fost cu bunătate?
A-ce, Doamne, îţ laş mila de'ĭ tăĭată,
Şi dirépta ţ'aĭ închisu'ţ cé'ndurată?...

v. *Ace*.

[14]*A*; préposition servant à marquer le génitif et surtout le datif dans la déclinaison indéterminée. Limba română posedênd o declinaţiune nearticulată alăturĭ cu o declinaţiune articulată, cea de'ntâĭu procede, maĭ ales în texturĭ vechĭ după dialectul daco-român, prin prepunerea luĭ *a* la singular şi la plural de'naintea genitivuluĭ şi maĭ cu deosebire de'naintea dativuluĭ: *a* om «d'homme» şi «à homme» (articulat: omuluĭ), *a* ómenĭ «d'hommes» şi «à hommes» (articulat: ómenilor). Acest *a* (= ad) n'are a face etimologicesce cu articlul a (al, aĭ, ale), care după dialectul macedo-român se prepune nu numaĭ genitivuluĭ, dar şi dativuluĭ determinat: a omluĭ, a óminlor (v. [8]A). El se potrivesce însă fórte mult, prin funcţiune ca şi prin origine, cu rolul datival şi chĭar genitival pe care 'l are saŭ avusese latinul a d în limbile romanice din Occidinte, de ex. în vechea francesă:

Car certes s'il n'est autre vie,
Entre ame *a* homme et ame *a* truie
N'a doncques point de difference...

(Godefroy, Dict d. l'anc l. franç. I, 3)

Aceste versurĭ s'ar puté traduce în românésca din secolul XVII cam aşa: „să amu nu éste altă vĭaţă, între suflet *a* om şi suflet *a* scrófă nu éste dară nice o deosebire."

Orĭ-cum, în româna ca şi 'n limbile surorĭ, chĭar după vechile texturĭ, *a* pentru de nu e des.

In graĭul actual: „relaţiunea atributivă a unuĭ substantiv cu alt substantiv se exprimă cu preposiţiunea *a* singură fórte rar, şi anume când substantivul atribut este preces de o vorbă ce exprimă numĕr saŭ cantitate, cum: vitele *a* patru sate, averea *a* cincĭ familie, spusa *a* câţĭ-va bĕtrânĭ, domn *a* multe turme de oĭ, domn *a* tótă ţéra românéscă". (L. M.)

In graĭul vechĭu, sfera luĭ *a* la genitiv nedeterminat nu e tocmaĭ atât de restrînsă ca astădĭ, dar totuşĭ e destul de mică.

Pravila Moldov. 1646, f. 82: „de să va afla în mijloculŭ *a* bărbatŭ şi *a* fămée, ce să dzice între căsari, cum să fie vre o vrajbă ca acéĭa de moarte..."

Moxa, 1620, p. 397: „cine va vré să se adeveréze *a* mare credinţă ce avé: besérecă pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie, şi alte multe făcĭa cu caldă inimă cătră Dumnezeu bunătăţi..."

In următorul pasagĭu din Chronica luĭ Nicolae Costin, p. 94, *a* figuréză de'ntâĭu de treĭ orĭ la dativ nedeterminat, apoĭ de doĕ orĭ la genitiv:

„... pentru hotarele tîrgurilor domneştĭ, dela o vreme se deprinsese Domniĭ ceĭ maĭ de curând a da: şi *a* boĭerĭ (= à nobles) şi altora, aşa cât n'aŭ rămas loc deosebit pentru hrana şi agonisita pe dînsul tîrgurilor. Hărăzit'aŭ locurĭ şi Domniĭ ceĭ vechĭ *a* boĭerĭ (= à nobles), *a* slujitorĭ (= à soldats), pentru slujba şi credinţa spre stăpânĭ, éră nu aşa aproape de oraşe cât să n'aĭbă tîrgurile deosebit hotarele sale nesupuse zecĭuelilor *a* boĭerĭ (=de nobles) şi *a* călugărĭ (= de moines)..."

Chĭar însă în ultimele doĕ casurĭ, noĭ nu sîntem pe deplin sigurĭ, dacă n'ar fi cum-va şi aci nesce dativĭ, adecă: *a* boĭerĭ şi *a* călugĕrĭ = la boĭerĭ şi la călugĕrĭ.

Pe cât de rar este genitivalul *a*, pe atâta de ades ne întimpină în vechile texturĭ *a* la dativul nedeterminat, deşi tocmaĭ acésta în limba actuală e aprópe fără exemplu.

Mss. 1574 din British Museum (Col. l. Tr. 1882 p. 243): „cândŭ cinci păini sfărămii *a* cinci mie, câte coşure umplutŭ de fărâme de luatŭ?.. dară cândŭ şapte *a* patru mie, câte coşure înplutŭ?.." In Biblia dela 1688 este: „la cele 5000" şi „la ceĭ 4000".

Dosofteĭu, 1680, ps. 21: „vor vesti direptaté luĭ *a* popor ce să va naşte...", unde în Vulgata: „populo qui nascetur..."

Coresi, 1577, ps. 97: „vine să judece pământului, să judece *a* toată lumé în dereptate şi oamenilorŭ în dereptie..."

Ibid. ps. 80: „să nu fie ţie Dumnezeu nou, nece să te închini *a* Dumnezeu striinŭ..."

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „cade-să *a* tot plugarĭul să 'ş are şi să 'ş lucrédze pământulŭ..."

Ibid. f. 10: „cândŭ va tăĭa unŭ omŭ niscare lemnŭ în pădure, sau va dărâma *a* niscare dobitoace şi va cădĭa asupra vre unui dobitocŭ şi 'l va omorâ..."

Ibid. f. 109: „cela ce va face silâ *a* muĭare văduo, să va certa cu bani după destoniciĭa acelui obraz..."

Şi maĭ jos:

„Ori-cine va face silâ *a* fečoarâ micşoarâ, încâ să nu fie de 12 ai, să va certa mai rău de căndŭ are fi fost fatâ mare de vrăstâ...“

Moxa, 1620, p. 357: „acesta (Augustŭ) de 'ntăĭu căndŭ şedĭa, *a* mulţi făcĭa cazne réle...“

Ibid. p. 379: „elu (Leu) se făgâdui, puĭul aspideei nepoţilorŭ nâpräceei, şi chemâ pre Ghermanŭ patriarhul de vru să'l înpreunéze *a* rău sfatul lorŭ, ĭarâ părintele nu-i déde nice a grăi, ce'l foarte înfruntâ...“

Ibid. p. 393: „crăma şi sfatulŭ dedése *a* neşte ticâiţi şi nebuni de'l ţiné...“

Varlam, 1643, I, 332: „să ruga de dzicĭa să tremiţâ pre Lazarŭ în casa pârinţilorŭ săi să mărturisascâ *a* cinci fraţi ce are, să nu vie şi ei într'acel locŭ...“

Ibid. I, 64: „nice frate *a* frate va folosi, nice pârinte *a* fecĭor, nice bogatŭ *a* sâracŭ...“

Ibid. I, 347: „omŭ *a* om nu putu folosi, nice putu izbâvi, nice légĭa nice prorocii nu puturâ vendeca ranele rodului omenescŭ...“

Ibid. II, 14: „îndurate Doamne, dzi *a* îngerŭ blăndŭ să ĭa cu pace sufletulŭ mieu...“

Viaţa Sf. Dimitrie, Mss. sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 al Biser. Sf. Nicolae din Braşov) p. 93: „la mai mare cinste să se spodobascâ dela însuşŭ înpăratul şi *a* mai mare deregătorie cu mari daruri şi avuţie să fie dăruit, şi soţŭ înpârâtescŭ să se chéme, decâtŭ *a* ĭuţi munci să fie dat şi spre amarâ moarte...“

Miron Vv. Movilă 1628 (A. I. R. I, 1, 175): „îmblă dişugubinarii în toată vremé de facu năpăşti *a* fămei şi *a* fete de oameni buni şi *a* sărace...“

Noul Testament 1648, Apostol V, 4: „căce aĭ pusŭ acestŭ lucru în inima ta, n'aĭ minţitŭ *a* oameni, ce luĭ Dumnezău...“

Ibid., Mat. XXVII, 53: „întrarâ în oraşulŭ svăntŭ şi sâ arătarâ *a* mulţi...“

In vechile texturĭ din tóte provinciele daco-române sînt sute de exemple de o asemenea întrebuinţare a luĭ *a*, prin a căruĭ prepunere capĕtă funcţiunea de dativ numele nearticulat ce 'ĭ urméză, une-orĭ într'un mod fórte elegant, bună-óră la Varlam 1643, II f. 75: „putemŭ cunoaşte că *a* mare Dumnedzău să închinâ acesta...“, unde dativul nedeterminat cu *a* este fără dóră şi póte maĭ nemerit decum ar fi: „unuĭ mare Dumnedeŭ se închină“.

Literatura română modernă, maĭ cu sémă cea poetică, ar puté să rechieme la viaţă pe dativul nearticulat cu *a*, care pare a fi dispărut din graĭu. Genitivul însă nearticulat cu *a* e cam de prisos, de óră-ce, afară de cele câte-va casurĭ aşa dicênd stereotipe, el se construesce maĭ bine cu preposiţiunea d e.

v. *Ad.*—*De.*

[15] **A**; préfixe d'un emploi très fréquent et de provenance très-variée. In preposiţiunea propriŭ disă, *a* vine din a d; în *a*inte, din a b; în *a*cest, din e c c e; în *a*ridic este o vocală excrescinte, etc. Sub raportul preposiţionaluluĭ *a*, numaĭ dóră Italieniĭ pot rivalisa în bogăţiă cu Româniĭ. v. Bianco Bianchi, Storia della preposizione *a* e de' suoi composti nella lingua italiana (Firenze, 1877), 452 pagine!

v. [1] *A.*—*Ab.*—[1] *Ac.*—[1] *Ad.*—*Ade...*

[1] **Aa**, **Ā**, **ā**; voyelle longue, servant comme moyen de compensation phonétique et ayant une portée symbolique. Originea şi natura luĭ *aa* saŭ *ā* în limba română trebuĭ urmărită în deosebĭ în vechile texturĭ pe de o parte şi'n graĭul viŭ pe de alta.

1⁰. *ā* în vechile texturĭ.

Maĭ tóte sistemele grafice, fie-care într'un mod neatîrnat, aŭ represintat lungimea vocaleĭ în genere prin reduplicarea litereĭ respective, ĭar pe lungul *ą* (*ā*) în speciă prin *aa*. Ast-fel a fost la vechiĭ Romanĭ în cele maĭ antice inscripţiunĭ: f*aa*to, n*aa*tam, p*aa*stores, *aa*ra etc.; tot aşa la veciniĭ nostri Serbĭ, fie cu litere latine, fie cu cele cirilice: **ствaaр, стр*аа*х**, gor*aa*, sil*aa* ş. a., saŭ la Ungurĭ: h*aa*sfa, l*aa*n, n*aa*rffa etc. — v. pe larg în Cuv. d. bătr. I, 34—7. — De aci urméză, că de câte orĭ în scrisórea română cirilică ne întimpină un *aa*, el înfăţişéză anume pe *ā*.

Legenda St-eĭ Vinerĭ 1580 (Cuv. d. bătr. II, 152): „duseră sfânta Veneri în cetate şi deşchiseră port*aa* şi o duseră către zmeu sămta Veneri..."

Docum. munten. 1602 (Cuv. d. bătr. I, 127): „să n'aibă tré*a*bă a merge să-i judece sau să-i pr*aa*de..."

Intr'o scrisóre dela o jupănésă Stana din 1609 (Cuv. d. bătr. I, 173): „mă închin cu capul la pământu la dumnit*aa* şi la jupănés*aa* dumnitale — eu astăzi săntu în pol*aa* dumnitale..."

Stefan-vodă Tomşa, 1622 (ap. Melchisedec, Chron. Huş., Apend. p. 46): „bine să ştiţi, că de se va strica făntan*aa*, apoi capetile voastre vor şti..."

Inventarĭul Galateĭ 1588 (Cuv. d. bătr. I, 206): „cice bucatele şi vinul şi de alte v*aa*se..."

Dabija-vodă, 1662 (A. I. R. III, 243): „să fie t*aa*re şi putérnic cu carté domniei méle a opri şi a ţiné o parte de moşie — zălojită de fr*aa*te-său Ursul şi apoi au răscumpărat'o Neculaĭu şi cu fr*aa*te-său..."

Nicolae Arbure, 1698 (A. I. R. III, 264): „... am văndutu dumis*aa*le lui Lup*aa*şco Murguleţ — din s*aa*tu din ğumăt*aa*te de s*aa*tu din p*aa*rte de sus, din a p*aa*tra p*aa*rte a p*aa*tra p*aa*rte de s*aa*tu, şi cu b*aa*ltă ce ĭaste pe ača p*aa*rte şi cu tot vinitul acei părţ, care p*aa*rte ĭaste alĭasă dintr'alte..."

Acest *aa*=*ā* ne întimpină numaĭ în manuscripte, şi maĭ ales în acte rustice, adică cele scrise de ómenĭ necărturarĭ, pe carĭ îĭ stăpânĭa nu o ortografiă tipică, ci deprinderea lor propriă de a rosti sonurile. In tipăriture nu'l maĭ găsim, şi nu pré în texturĭ transcrise cu o îngrijire óre-čare.

Netonicul *aa* în numĭ feminine articulate: port*aa*, jupănés*aa*, pol*aa*, se rostĭa fără cea maĭ mică îndoiélă ca o vocală lungă, căcĭ lungimea'ĭ resultă din contracţiunea a doĕ vocale: port*ă*+*a*, jupănés*ă*-*a*, pol*ă*+*a*, şi din aceiaşĭ causă era lung şi *e* în casul oblic, care şi'n texturĭ tipărite se scriea fórte des prin *ee*=*ē*, în Coresi bună-óră la tot pasul: cas*ee*i, şarb*ee*i, féţ*ee*i etc. In scurt, aci este *ā* saŭ *aa* prin compensaţiune fonetică directă.

Tonicul *aa* în p*aa*rte, s*aa*tu, fr*aa*te, dumnit*aa* şi altele, unde lungirea era înlesnită prin accent, nu este organic, ci se datoresce unuĭ principiŭ de reacţiune. Désa trecere în vocală confusă ă saŭ â micşurând din ce în ce sfera luĭ *a* în fonetica română (v. [1]*A*), trebuĭa întărirea acesteĭ vocale ameninţate, şi anume orĭ pe unde ea póte să resiste. Este aceĭaşĭ lege, prin care Curtius explică fenomenul că aspiraţiunea în gréca şi'n latina, atuncĭ când slăbesce saŭ se perde în cuvintele unde e organică, tinde a se întroduce în altele; aceĭaşĭ lege, pe care Le Marchant Douse (Grimm's law, London, 1876, p. 36,599.) a studiat'o în limba englesă şi a numit'o fórte potrivit «compensaţiune încrucişată» (Cross Compensation). In latina rustică, perderea luĭ *h* în ircus pentru hircus făcuse a se furişa *h* în hinsidiae pentru insidiae;

în englesa, poporul încetând de a pronunţa pe *r* în: father, l'a acăţat d'o dată la: et-cetera, pronunţând: and-ceterer. In acelaşĭ mod la Românĭ dispărênd *a* în: mână saŭ păgân, graĭul poporan l'a adaos în: fraate saŭ dumnitaale. Un asemenea $\bar{a}$ saŭ *aa* se aude pînă astădĭ în gura ţeranuluĭ, maĭ cu sémă la munte şi peste Carpaţĭ, dar nu se observă, privit ca o particularitate individuală a vorbitoruluĭ, fiind-că nu se póte supune la o normă.

Acest $\bar{a}$ saŭ *aa* este curat românesc. Intâlnirea luĭ în unele cuvinte cu lungul *a* latin, de ex. v*aa*s=lat. v$\bar{a}$s, fr*aa*te=lat. fr$\bar{a}$ter, t*aa*re=lat. t$\bar{a}$lis etc., pare a fi o simplă coincidinţă.

v. *Aamu.—Aapă.—Aşaa.—H.*

2°. $\bar{a}$ în graĭul viŭ.

Afară de casul prin compensaţiune încrucişată, despre care s'a vorbit maĭ sus, viul graĭu al poporuluĭ maĭ posedă un *aa* saŭ $\bar{a}$ de o natură simbolică.

„Când cine-va e mânios saŭ năcăjit, lungesce vocala, de ex.: F*aa*, vin'aice! *Aa*dă apă!...“ (I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ)

Este ce-va propriŭ natureĭ umane în genere. In limbile primitive reduplicarea silabeĭ a fost şi este unul din mijlócele obicĭnuite de a forma imperativul şi vocativul.

„Vocalele se prelungesc atuncĭ când ţeranul vrea să arate o acţiune continuă, de ex. *taaĭu* lemne tótă qiua!... el mĕ cértă şi eŭ *taac!..*“ (C. Dermonescu, Prahova, c. Măgurenĭ)

Lungirea vocaleĭ pentru a exprime durata acţiuniĭ este érăşĭ un proces comun tuturor popórelor. Ca mijloc simbolic, al nostru t*aa*ĭu = „taĭu mereŭ“ nu diferă de mexicanul *aa*huiltia „umblu mereŭ“ dela *a*huiltia „umblu“.

Românul însă maĭ întrebuinţéză pe *aa* la un alt-fel de simbolism, pe care nu póte să'l aĭbă decât numaĭ un popor înzestrat cu mult spirit.

„Vocala *a* se lungesce maĭ ales când se exprimă o mirare sarcastică, de ex.: *maare* lucru! adecă nu pré mare; saŭ: *taare* bine! adecă nu pré bine...“ (G. Trailă, Banat, Timişóra)

O admirabilă ironiă printr'o singură vocală!

v. *Aa!—Aaii!—Aaoleo!*

[2]**Aa! a! a!** interj. Intru cât nu trece peste o silabă, *aa!* adecă $\bar{a}$*!* este aceiaşĭ interjecţiune cu *a!* numaĭ ce-va maĭ intensivă. Lungirea monosilabică póte să mérgă chĭar pînă la *aaa!* fără a se schimba totuşĭ caracterul interjecţiuniĭ; de ex.:

„Vine cine-va şi spune unuĭa că în cutare sat s'a născut un copil cu patru capete; atuncĭ el se miră în modul acesta: *aaa!* haĭda să'l vĕd şi eŭ...“ (Ialomiţa, c. Grindu)

Când e disilabic: *a! a!* devine o altă interjecţiune, prin care cel ce o întrebuinţéză nu'şĭ arată nicĭ o surprindere a sa propriă ca în $\bar{a}$*!* dar surprindere tot este, însă nu subiectivă, ci din partea uneĭ a doua persóne, uĭmite prin o întâmplare neaşteptată pentru dînsa şi de de-mult prevedută de către noĭ. Exclamând *a! a!* noĭ ne bucurâm de păţéla cuĭ-va. Cu alte cuvinte, noĭ qicem *a! a!* când vedem pe aprópele nostru ajuns la *a!*

La ţéră interjecţiunea *a! a!* cu sensul fundamental de aĭ-păţit'o, este una din cele maĭ obicĭnuite.

„Se aude *a! a!* când qicem cuĭ-va că i s'a întâmplat aşa cum îĭ prevestisem, de pildă: *a! a!* bine ţĭ-a făcut... saŭ: *a! a!* nu ţĭ-am spus eŭ să te ferescĭ?...“ (Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„*A! a!* degéba fusăşĭ acolo!“ (Dolj, c. Séca-de-Pădure).

Dacă acela căruĭa i s'a qis un ase-

menea *a! a!* se superă, el amenință atuncĭ repetând interjecțiunea: „țĭ-oĭu da eŭ *a! a!*" saŭ: „veĭ vedé tu *a! a!*"

Intr'un document frances din 1373: „Adonc icellui Fatroulle va sacher s'espée, et dist à son compere: N'aprochiez de moy, car se vous aprochiez, je vous donrai de ceste H a a", ceĭa ce Du Cange (ed. Carpent. III, 605) explică prin: „vox interjectionis, qua ensem nostri significarunt; forte quod evaginatus terrorem incutiat". O explicațiune maĭ potrivită se cuprinde în românul: *a! a!*

v. *²A!—Aaoleo!—Aha! — Ă!— Ăă!—Eĭ!—Na!...*

Aaiii! interj. Se pronunță disilabic: aa-iii.

„Audĭ pe sătén, când vrea să'șĭ exprime regretul: *aaiii!* rămasăĭ pe urma tutulor!..." (S. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-Pădure).

v. *²·A!—²·Aa!—I!—Ii!*

Aaoleo! interj. Se pronunță trisilabic: aa-o-leo.

„*Aaoleo*, exclamă femeile, când ișĭ aduc ce-va a-minte. Bună-óră: *aaoleo!* bine dicĭ; despre nenea Ion este vorba?" (D. Mihăescu, Braila, c. Cécîru)

Este o interesantă nuanță a interjecțiuniĭ de părere de reŭ „aoleo", în care prin lungirea luĭ *a* a crescut expresiunea surprinderiĭ (v. *²A*, *²Aa*), scădênd în același timp noțiunea măhniriĭ.

Aci e locul de a indica în genere extrema bogăție a sfereĭ interjecționale în graĭul poporuluĭ român. O vom constata adesea în cursul acesteĭ opere. Pe lîngă mulțimea interjecțiunilor deosebite, apoĭ fie-care din ele se maĭ diferențiază în câte doă, treĭ și maĭ multe forme pentru a exprime câte o fină adumbrire a emoțiuniĭ fundamentale. Fenomenul e cu atât maĭ instructiv, cu cât e străin limbeĭ latine. Vechiĭ Romanĭ eraŭ de tot săracĭ în interjecțiunĭ și 'șĭ cârpĭaŭ acest neajuns împrumutând dela Grecĭ pe: euge, io, iu, evoe, papae etc. Greciĭ, din contra, tot atât de vioĭ pe cât de magistralĭ eraŭ Romaniĭ, puteaŭ să'șĭ exprime fie-care mișcare de simțimînt printr'o altă interjecțiune. Nu maĭ puțin avuțĭ decât Greciĭ și Româniĭ, sînt în acéstă privință Albanesiĭ.—v. Hahn, Alb. Stud., Gramm. 105 sqq; Reisig, Vorles. üb. lat. Sprachwiss. § 161.

v. *Aoleo!—Ăoleo!—Aleĭ!—Aleleĭ!— Valeŭ!...*

Aam; archaisme pour: o am.

Intr'un act din 1596, scris în Prahova (com. Glodenĭ): „n'am avutu cu ce plăti, ci am văndut ocina ačasta care ĭaste scrisă maĭ sus dereptu ughi 18, și *aam* prinsu și datoria cĭa véche tot într'acei bani..." (Cuv. d. bătr. I, 72).

In acest pasagĭu *aa* în *aam* provine prin contracțiune asimilativă din „o am", adecă: „și *o a*m prinsu și datoria..." În același document, ce-va maĭ sus, se citesce: „caau datu părinții lor bani", unde *aa* în c a a u vine éră și prin contracțiune asimilativă din *ăa*, și anume: „*că a*u datu..." In ambele casurĭ, *aa* represintă pe *ā*, ĭar nu doă silabe.

Pînă astădĭ, într'un mod analog, poporul unesce adesea în rostire într'un singur lung *ā*, adecă *aa* monosilabic, pe auxiliarul *a* cu inițialul *a* al verbuluĭ ce urméză, de ex.: „*ā*dus lemne= *a a*dus lemne, saŭ: *ā*juns la tîrg=*a* ajuns la tîrg, tot așa precum în loc de: o oca de lapte, dice: *ō*ca de lapte, cu un *o* lungit." (P. Antofe, Covurluĭu, c. Foltescĭ)

v. *¹·Aa.—Am.*

Aapă; archaisme pour: a p ă.

v. *Apă.—Appă.*

Aaron; n. pr. — v. *Aron*.

Ab; préfixe. Ca prepositiune, latinul a b n'a trecut de loc în limba română, şi a lăsat pré-puţine urme chiar în totalitatea dialectelor romanice. Ca prefix, Cihac (I, 1) il crede conservat numaĭ în: *a*scund, *a*bat, *a*runc şi *a*meţesc, dintre carĭ însă — după cum vom vedé maĭ jos — abia casul de'ntâĭu e pe deplin sigur, ĭar cel de al doilea pe jumătate.

v. *Ainte*.

Ab (fem. *abă*, plur. *abĭ*, *abe*); adj. Forma istriano-română pentru *alb*.

v. *Alb*. — *Oab*.

A-ba! interj. Compusă din *a!* (v. [2]*A!*) şi din negativul *ba*, acéstă exclamaţiune exprimă mirare amestecată cu o îndoélă óre-care. Poporul o întrebuinţéză fórte des în Oltenia şi 'n Vlaşca. „*A-ba*, mĕ! când aĭ venit?... *A-ba*, neĭcă! de ce maĭ vorbescĭ şi d-ta? maĭ tot-d'a-una în propositiunĭ interogative şi'n asociare cu un vocativ" (G. Constantinescu, Craiova).

v. *Abo!* — *A-ma!*

Abà (artic. *abaua* saŭ *abaoa*, plur. *abale*); subst. fem.; étoffe grossière, bure, drap très-commun et sorte de manteau rustique. „Pănură saŭ ţesetură din fire de lână gros tórse. Ca şi derivatele sale: a b a g e r i ă, a b a g i ŭ, vorba *abà* se aude maĭ numaĭ la Româniĭ din România liberă, precum şi d i m i ă, care are aprópe aceĭaşĭ însemnare. In Transilvania se aude între puţinĭ numaĭ *habà* = pănură albă" (L. M.).

Cuvîntul e cunoscut Românilor de vr'o treĭ secolĭ. In Del Chiaro (Ist. della Valachia, Venezia, 1718, p. 237) el figuréză nu numaĭ ca românesc, dar încă ca ce-va fórte vechĭu în limbă, ast-fel că se vede pus între „parole valache le quali hanno corrispondenza colla lingua latina ed italiana". In secolul XVII însă, Româniĭ scieaŭ fórte bine că *abà* ne vine de peste Dunăre, şi diceaŭ că anume din Sofia. Dicţionarul Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1884, p. 421): „*Aba*. Pannus rusticanus, S o p h i e n s i s".

Turcul 'abã, de provenință arabă, s'a respândit de prin secolul XVI în întréga Europă orientală: la Neo-grecĭ ἀμπᾶς, la Ungurĭ aba, tot aşa la Serbĭ şi la Bulgarĭ, la Ruşĭ аба şi габа, la Rutenĭ haba (Miklos., Türk. Elem. I, 5). Polonesce acest cuvînt s'a diferenţiat în haba „postav prost" şi chaba „haĭnă próstă", de unde apoĭ prin intermediul de „sdrenţe" sensul de „săracie" (Linde). O diferenţiare de formă, şi'n parte de sens, s'a întâmplat şi la Românĭ: alăturĭ cu *abà* s'a născut *àbă*, despre care vedĭ maĭ jos. Ambele forme: *abà* şi *àbă*, pot fi aspirate: *habà*, *hàbă*.

Philimon, Cĭocoiĭ, p. 269: „În lăuntru era aşternut fin peste care era pusă o scórţă (covor) roşiă cu vărgĭ, pe care şedea un boiărinaş de provinciă, îmbrăcat cu anteriŭ de dimiă verde, cu caravanĭ (nădragĭ) de pândă albă de casă, cu tîrlicĭ şi imineĭ roşiĭ în picióre, cu libadea de *aba* albă împodobită cu găitanŭ negru, şi cu un cauc ascuţit îndesat pe cap..."

Beldiman, Tragodia, v. 215:

Maĭ eraŭ încă şi alţiĭ, scriitorĭ şi gramaticĭ,
Nu puteaĭ a maĭ alege pe ceĭ marĭ dintre ceĭ micĭ;
Toţĭ din marginile lumeĭ, în Moldova adunaţĭ,
Veniţĭ golĭ, în stare próstă, în *abale* îmbrăcaţĭ...

Generalmente abaua este albă; póte să fie însă şi de alte culorĭ, maĭ ales négră şi roşiă.

Socotéla M-riĭ Căluĭul 1738 — 39 (Condică de socotelĭ, Mss. Arch. Stat.,

f. 724): „S'au dat pe o păreche cizme i pe o bucată de *aba* négră i nădragi moşului Rafail...“; maĭ jos: „S'au dat pe 2 bucăţi *aba* négră lui Onofrie călugăru...“; de aci: „S'au dat pe o bucată de *aba* négră de s'au făcut dulamă luĭ Climent călugăr...“

Socotéla M-riĭ Hurezu 1740 (Cod. Mss. laud. f. 678): „La 2 *abale* négre dă s'au făcut haine lui Nictarie...“

In tarifa vamală moldovenéscă din 1761 (Cogăln., A. R. II, 323): „*Aba* albă, de 14 bucăţĭ un leu vechĭu; *aba* roşie, de 7 bucăţĭ 1 leŭ vechĭu...“, adecă abaua roşiă de doĕ orĭ maĭ scumpă decât cea albă.

Maĭ era un fel de aba numită u r i c é s c ă, despre care în Socotéla M-riĭ Căluĭul (loco cit.): „S'au cumpărat 6 bucăţi de *aba* uricéscă de s'au făcut dulămi la dărvari şi la alţi Ţigani...“

Ca tóte ţeseturele săteneschĭ, abaua este şi a fost din vechime la noĭ o industriă locală a ţerancelor române pe care numaĭ în mică parte o sporĭa importul din Turcia, de unde, prin desul contact cu Serbiĭ şi Bulgariĭ, nĭ-a venit însuşĭ numele lucruluĭ. Vorba românéscă cea străbună, păstrată pînă astă-ḑĭ pe a-locurĭ, maĭ ales peste Carpaţĭ, este p ă n u r ă (Lex. Bud.)=lat. panula. De cât-va timp cuvîntul *abà* se află şi el în luptă cu un alt termen turcesc: d i m i ă, care a şi reuşit deja a'l goni din unele districte, maĭ ales în Oltenia, ĭar în altele poporul întrebuinţéză astăḑĭ cu acelaşĭ înţeles ambele vorbe, deşi vechile texturĭ nu le confundă nicĭ o dată. Aşa de exemplu în Ialomiţa:

„Deosebitele ţeseturĭ femeescĭ se numesc pe aicĭ: pânḑă de bumbac, de in, de cânepă, ştergare, macat, foiţe, scórţe, ĭorgan, chilim, *abale*...“ (C. Teodorescu, c. Dudescĭ).

Şi tot în Ialomiţa:

„Felurite ţeseturĭ ţerănescĭ sînt *abale* din lână saŭ d i m i ă, scórţe alese, scórţe vĕrgate, foiţe, velinţă, pânză de in, de bumbac, de cânepă, covor de lână etc.“ (M. Dobrescu, c. Cĭochina).

Ast-fel a b a u a a gonit pe p ă n u r ă, ĭar pe ea o gonesce d i m i a; nicĭ un element însă, o dată înrădăcinat într'o limbă, nu dispare cu desăvîrşire. In interval de treĭ vécurĭ, din *abà* s'a născut la Românĭ o familiă întrégă de derivate.

v. *Abager*. — *Abageriă*. — [1]*Abagiŭ*. — [2]*Abagiŭ*. — *Abaĭu*. — *Abaluţă*. — [1]*Abă*. — *Abăióră*. — *Dimiă*. — *Pănură*. — *Uricesc*.

Abaciŭ; v. [2]*Abagiŭ*.

Abae (plur. *abâĭ*), subst. fem.; housse, schabraque. — v. *Abaĭu*.

Abagèr; subst. masc.; tailleur, commerçant ou fabricant d'abas. Format din a b a g i ŭ prin sufixul -ar = -arius, adecă *abagiar*, de unde apoĭ cu acomodaţiunea vocalică *abager*. Fórte rar întrebuinţat, numaĭ dóră în Moldova, *abager* e cunoscut maĭ mult prin derivatul seŭ a b a g e r i ă.

v. *Abageriă*.

Abageriă, subst. fem.; „boutique ou atelier d'abas. Dintr'o *abageriă* s'a rădicat un Arnăut care, în a doua jumătate a secoluluĭ XVII, domnise când în Moldova, când în Muntenia, ba chiar peste o parte din Polonia sudică, şi cât p'aci era să fundeze o dinastiă. Nic. Muste, Chron. III, 9: „Duca-vodă era de moşie dela Rumele din ţara Grecéscă, şi de copil mic viind aice în ţară în zilele luĭ Vasilie-vodă, aŭ fost la dughénă la *abăgerie*; apoĭ Vasilie-vodă l'aŭ luat în casă...“

Format prin sufixul -ie = lat.-ia din a b a g e r.

v. *Abager*.

1. Abagìŭ, subst. masc.; tailleur, commerçant, fabricant d'abas. Format din a b a prin sufixul turc -ǧi. La Serbĭ şi Bulgarĭ: abaǧiïa.

Inventariul M-riĭ Cotrocenĭ 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 11, despre nesce locurĭ în Bucurescĭ: „den gardul lui Drăgan ĭuz[başa] până în casa lu Petco *abagiul*..."

Pe abagiĭ din Oltenia îĭ descrie Ion Ionescu (Mehedinţĭ, p. 696-8): „*Abagiul* este un meseriaş care croesce dimiă de lână şi de bumbac, o cósă, şi face haĭne cu carĭ se îmbracă ómeniĭ din sate. Dacă *abagiul* are capital de cumpĕră dimiă, o lucréză şi o face gata de vîndut, atuncĭ este meseriaş şi neguţitor; ĭar dacă lucréză pre banĭ materia ce i se aduce, atuncĭ este simplu meseriaş croitorĭu. Dimia de lână se face de femeile sătenilor si se vinde la *abagiĭ* cu 2 pînă la $2^1/_2$ leĭ cotul. Dimia este albă, fórte puţin se întrebuinţéză boită negru saŭ roşu. *Abagiul* face haĭne simple saŭ cu cheltuelĭ, adecă cu cusĕturĭ de găitane şi bucmea de mătasă şi de lână. Straele ce fac *abagiiĭ* sînt tuzlucĭ, nădragĭ, mintene scurte pînă la brâŭ, epingele, şube..."

Astfel în Mehedinţĭ, deşi în loc de a b à poporul a început a ḑice numaĭ d i m i ă, totuşĭ cuvîntul *abagiŭ* a remas.

v. *Abà.—Abager.*

2. Abagìŭ *(habagìŭ, habacìŭ)*, subst. masc.; sorte de manteau de femme

Frunḑă verde clocoticĭ!
N'aţĭ vĕḑut mândra pe-aicĭ?
— B'am vĕḑut'o icĭ-colea,
Mórtă bată de cafea,
Imbrăcată 'n *habagiŭ*,
Mórtă bată de rachiŭ...

(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'o fóiă de zestre din Moldova dela 1669, pintre alte haĭne pe carĭ o vĕduvă de Domn le da fiĭceĭ sale: „1 *habaciu* de şahmara cu spinări de sobol; 1 *habaciu* de aclazu neblănitu..." (Tiktin, în Tocil. Rev. p. 339).

De aci resultă că forma cea maĭ veche a cuvîntuluĭ nu este cu *-giŭ*, ci cu *-ciŭ*, de unde apoĭ *-giŭ* printr'o scădere fonetică fórte normală (cfr. aprig din apric, vitreg din vitrec, harag din harac, alagea din turc. alaǧa etc.), pe când e peste putinţă a presupune filiaţiunea contrariă prin urcarea luĭ *gi* la *ci*, cu atât maĭ vîrtos când media învecinată b ar fi concurs a mânţine pe media g, ast-fel că—în scurt — un *abaciŭ* póte deveni *abagiŭ*, dar nu viceversa.

Cuvîntul nu vine d'a-dreptul din a b à şi n'are a face cu ononimul a b a g i ŭ, ci este deminutivul unguresc abacse (abače) „abaluţă". E de observat că în *abaciŭ*, ca şi'n rudele sale a b a l u ţ ă şi a b ă i ó r ă, despre carĭ veḑĭ maĭ jos, deminuţiunea indică nu o micime materială, dar calitatea superióră, maĭ supţire, maĭ fină, adecă tocmaĭ ce-va care se depărtéză de a b à, deşi 'ĭ conservă numele.

v. *Aba.* —*1. Abagiŭ.—Abaluţă.—Abăióră.*

Abagĭùbă, subst. fem.; nom d'un arbrisseau: troëne, frésillon. Cuvîntul pare a fi întrebuinţat abia într'o mică parte din Transilvania. Îl găsim numaĭ la Sava Bărcianu (Vocab. p. 1, cfr. p. 137), care trăia la Răşinar în regiunea Sibiĭuluĭ şi care 'l identifică cu m ă l i n - n e g r u saŭ m ă l i n i ţ ă, adecă Ligustrum vulgare, nemţesce „Mundholz, Rainweide." Francesiĭ n'aŭ descoperit încă etimologia sinonimilor „troëne" şi „frésillon". Fie-ne permis şi noĕ de a nu sci de unde vine enigmaticul *abagĭubă*. Ar trebui maĭ întâĭu de tóte să se constate adevĕrata formă şi adevĕrata sem-

nificaţiune a cuvîntuluĭ, doĕ puncturĭ esenţiale, în privinţa cărora Bărcianu a putut să greşéscă. Nu cum-va să fie *abagĭubă* = arbor-Jujuba (Rhamnus zizyphus, jujubier), un copăcel ca şi mălinul, rodind brobóne acrişóre gustóse? Italieniĭ îl numesc: giuggiola, dintr'un tip latin deminutiv: jubiola.

v. *Lemn cânesc.* — *Câne.*

Abàĭu, subst. masc.; housse, schabraque, couverture.

Intr'un inventar din 1579, scris cu însăşĭ mâna luĭ Petru-vodă Şchiopul (Coll. Dim. Sturdza în Acad. Rom.): „1 *abai* cadife roş cu sirma cosit; 1 čarşaf cosit matasă; 1 birin galbin matasă; 1 *abai* cadife roş; 2 *abai* zerbap cosit; 2 gugiman sobol; 1 bohǧa; 4 čarşaf cos; 1 *abai* cadefe ne[gru?]", şi maĭ jos: „on *abai* sirma i cadife ..."

Cuvîntul derivă numaĭ indirect din turcul 'abā, şi anume prin serbul abaĭa care însemnéză arşea, cĭoltar, de 'ntâĭu îmbrăcăminte de cal făcută din aba, apoĭ cu timpul orĭ-ce învălitóre, fie cât de preţiósă şi chĭar aurită (v. Miklos., Türk. Elem. I, 5). Serbesce abaĭa e feminin; românesce, vorba a trecut la masculin în textul de maĭ sus: „on *abai*" = „un *abăĭu*". Există însă pînă astăḑĭ la Româniĭ din Macedonia forma feminină *abae* (M. Iutza, Cruşova), care a existat o dată şi la noĭ, precum dovedesce deminutivul a b ă i ó r ă, despre care maĭ jos. *Abae*=serb. abaĭa e turcul 'abā trecut prin limba albanesă, în care aba-ĭa este forma articulată: „l'aba". E interesant că la noĭ ceĭ-l'alţĭ doĭ sinonimĭ aĭ cuvîntuluĭ: a r ş e a şi c ĭ o l t a r, sînt ambiĭ de asemenea de proveninţă turcă.

v. *Abà.* — *Abăióră.* — *Arşea.* — *Cĭoltar.*

Abàldă (plur. *abalde*), subst. fem.; entrepôt, lieu de dépôt pour les marchandises. Făntâna de unde luâm cuvîntul este Lexiconul Budan, care 'l traduce prin: „horreum, emporium mercium". Se găsesce şi la Braşovénul Isser (Wörterb., Kronstadt 1850): „*abaldă*, die Niederlage der Waaren". Tot aşa la Polysu reveḑut de Bariţ. Pontbriant îl derivă dintr'un grec *ἄβαλτος*, care nu există. Cunoscută numaĭ peste Carpaţĭ, ba şi acolo pré-puţin, acéstă vorbă e de proveninţă germană. După sens şi după formă, îĭ corespunde Hab-lade, dela Habe „biens, fortune" şi Lade „caisse, dépôt" (v. *Ladă*), adecă: „garde-marchandise". Trecerea finaluluĭ -bladă în -baldă este întocmaĭ ca în rom. baltă = slav. blato. Ar fi important de a consulta în acéstă privinţă numerósele sub-dialecte săsescĭ din Transilvania.

Abalùţă, subst. fem.; mantelet. Deminutiv din a b à, format întocmaĭ ca m a n t a l u ţ ă din m a n t à şi avênd acelaşĭ înţeles. Cuvîntul e destul de întrebuinţat, deşi nu se pré găsesce în texturĭ, ba l'aŭ uĭtat şi dicţionarele, afară de al luĭ Polysu.

v. *Abà.* — [2]*Abagiŭ.* — *Abăióră.*

1·Abanòs, subst. masc.; Diospyros, ébène, toute sorte de bois noir et dur. Originar din India, acest arbore, al căruĭ lemn înfăţişéză o frumósă culóre négră şi o mare tăriă tot-o-dată, din vechimea cea maĭ depărtată se făcuse cunoscut în Europa prin comerciul Fenicienilor. Din limba feniciană a trecut la Elenĭ însuşĭ numele lucruluĭ: *ἔβενος*, de unde lat. ebenus. Imprumutând apoĭ cuvîntul dela Grecĭ sub forma: ebenüs, ebenos, abanos, Arabiĭ în vécul de mijloc l'aŭ respândit d'a-dreptul în Occidinte, ĭar prin Turcĭ în Europa orientală. Vechĭul frances benus, span. ebano, tot aşa la Portugesĭ şi Italianĭ, vin din araba, nu

din latina. Pe de altă parte, nu din vechĭa grécă se trage neo-grecul ἔμπανος, ἐμπανόζι, ἀμπανός, ci se datoréză Turcilor, dela carĭ de asemenea Românii, Bulgariĭ şi Serbiĭ aŭ căpĕtat pe *abanos*.

Intr'o fóiă de zestre moldovenéscă din 1669 (Tiktin, în Tocil., Rev. I, 340): „2 săpete mari; 2 lăzi verzi mari; 1 săcreĭu vĭarde; 1 săcreĭaş de *abanos* şi polieitu...."

Aci e vorba de adevĕratul *abanos*; acest cuvînt însă însémnă la noĭ, ca şi la veciniĭ noştri de peste Dunăre, orĭ-ce lemn negru şi tare, care se póte dobândi printr'o procedură artificială. La Serbĭ—ḑice Karagić (Lex. I)—a b o n o s se chĭamă: „lemnul care prin şedere în apă se intăresce ca o pétră.„ Românul crede că: „din stejar se face *abanos*, fórte negru şi tare, când şéde o sută anĭ în apă; din acest *abanos* se fac apoĭ gâturile la ghitare şi la scripce, cuĭe la aceleaşĭ instrumente şi la flaute etc." (Stareţ G. Theodorescu, Galaţĭ).

Cuvîntul este la noĭ atât de poporan, încât a ajuns a se întrebuinta şi ca adverb. Când cine-va nu se schimbă, nu se móiă, nu slăbesce, poporul îĭ ḑice:

Şade tot *abanos*,
Ţapăn şi vîrtos....
(Pann, Prov. II, 159).

In acest adverb, nu numaĭ noţiunea de l e m n, dar şi acea de n e g r u, aŭ despărut cu desăvîrşire. Anton Pann (op. cit. II, 98) ḑice către o fată:

Cât să te dregĭ la obraz,
Te-aĭ trecut, nu maĭ aĭ haz;
Gândĭaĭ că chipu 'ţĭ frumos
O să stea tot *abanos*....

A şedé *abanos*, a sta *abanos*, a se ţiné *abanos*, este o expresiune cu atât maĭ interesantă, cu cât numele arboreluĭ în cestiune, deşi a călătorit fórte mult, totuşĭ n'a dat nicăirĭ nascere la o asemenea adverbisare, care se explică la Românĭ printr'o asociaţiune de ideĭ curat romanică. Lătinesce robur, forma veche robus, însemna pe de o parte s t e j a r, şi chĭar anume stejar împetrit, „abanos", ĭar pe de alta t ă r i ă, adică calitatea de a fi:

...... *abanos*
Ţapăn şi vîrtos....

De aci spaniolesce substantivul: roble „stejar"; locuţiunea: fuerte como un roble „a se ţiné abanos"; adjectivul: roblizo „ţépĕn, vîrtos, abanos." Inainte de a fi căpĕtat dela Turcĭ pe *abanos*, Româniĭ cată dară să fi avut, ca şi Spanioliĭ, un termen latin, o veche vorbă indigenă, cu cele doĕ înţelesurĭ de „robus" şi „robustus", pe carĭ ambele după aceĭa le-aŭ altoit cuvîntuluĭ împrumutat de peste Dunăre. In acest mod, orĭ-cât de turcesc prin formă, *abanos* este la noĭ latin prin fond.

[2]**Abanos**, adv.; d'une manière forte, durable, en persistant.

v.[1]*Abanos*.

Abàr, subst. n.; souci, inquiétude. „*Aabr* şi *habar*, vorbă turcéscă, care însémnă: scire, şi de aci: pĕs, grijă mare, temere: *abar* n'am de tine=nu 'mĭ pésă de tine; *abar* de grijă să n'avețĭ de ameninţările luĭ = de loc să n'aveţĭ grijă de ameninţările luĭ; *abar* n'am avut de ce 'mĭ spuneţĭ voĭ=nicĭ prin minte mĭ-a trecut de ce'mĭ spuneţĭ voĭ." (L. M.)

Pann, Prov. II, 93:

Eŭ leşin, mor după tine.
Şi tu *habar* n'aĭ de mine. . . .

v. *Habar*.—*Haber*.

[1 2 3] **Abàt** (*abătùt*, *abàtere*), vb. Sub acéstă formă limba română posedă patru verbĭ fórte diferiţĭ prin semnifica-

ţiune şi 'n parte chïar prin origine, deşi în unele casurï e a-nevoe a'ï despărţi pe unul de altul, confundându-se în graïu din causa identităţiï materiale. Vocabularul româno-latin scris în Banat circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421) ne dâ :

1°. *Abat.* Diverto. [Écarter].

2°. *Abat.* Festino. [Hâter].

Trebuï să maï adăugâm pe :

3°. *Abat.* Deverto. (S'arrêter en passant].

4°. *Abate.* Incidit. [Vient dans l'esprit].

Din aceste patru numere, cel de 'ntâiŭ singur derivă cu certitudine din latinul rustic battuo prin preposiţiunea a b; apoï No. 2 şi No. 4 vin din acelaşï battuo, dar prin preposiţiunea a d; în fine, No. 3 pare a fi resultatul compromisuluï între a d şi a b, fără a aparţine cutăruïa saŭ cutăruïa pe deplin.

Sub raportul etimologic, ceï patru verbï se reduc dară la treï, carï urméză a fi studiaţï în deosebï.

I. [1]**Abat** = écarter, dévier.

1°. Ca activ, şi maï ales ca neutru:

....a *abate* un rîŭ din albia sa; a *abate* un car din drum; de aci în înţeles moral: a *abate* un om din calea bineluï şi a adevĕruluï; cu elipsa obiectuluï real: *abateţï* din drum, că noï nu *abatem*" (L. M).

Beldiman, Tragodia v. 3735 :

Taïna vreaŭ să se păzéscă, şi numaï voï să o sciţï.
Interesul e al vostru, se cuvine să'l păziţï;
Grec de-acuma la Domnie nu veţï maï avé nicï cum,
Dar să vĕ păziţï credinţa, să n'o *abateţï* din drum....

Intr'un basm din Transilvania : „a doua ḑi, mergênd érăşï cu vitele la păscut, *abătu* din drum şi dete érăşï pe la copacïul cu pricina, şi érăşï se culcâ la tulpina luï, şi érăşï visâ acelaşï vis...."

(Ispir., Legende, 231).

2°. Ca reflexiv :

„.... nu ne vom *abate* nicï o dată dela datoria nóstră; nu te *abate* dela adevĕr; v'aţï *abătut* din calea bineluï...." (L. M.)

„...*abatu-mĕ* din cale = de via deflecto; *abatu*-mĕ dela bunătate = a bono deflecto; *abatu*-mĕ dela reŭ = declino a malo; *abatu*-mĕ într'o parte — secedo" (Bobb, Dict. I, 2).

N. Muste, Chron. p. 52: „...Domn să fie neschimbat, şi după viaţa luï să fie fecïoriï luï neschimbaţï, de nu se vor *abate* din obiceile ce sĕnt tocmite şi scrise...."

Dosofteïu, 1680, ps. 33 : „*abate*-te dela rău şi fă binele", unde în Vulgata : „d e c l i n a a malo et fac bonum". Acelaşï pasagïu la Coresi, 1577: „f e r é ş t e-te de rău şi fă bine"; la Silvestru, 1651: „î n t o a r c e-te despre rău şi fă bine"; ïar la Arsenie dela Bisericanï, din sec. XVII (Mss. Sturdzan in-4 în Acad. Rom.) se traduce în treï felurï: „p l é c ă-te de rău", „l a s ă-te de rău", „p ă r ă s ï a ş t e-te de rău".

Biblia Şerban-vodă, 1688, ps. 118: „blăstămaţi ceïa ce să *abat* de către poruncile tale", unde în Vulgata: „maledicti qui d e c l i n a n t a mandatis tuis". Tot aşa la Dosofteïu, 1680: „blăstămaţi's cariï să *abat* dela poruncile tale". La Coresi, 1577: „blăstemaţii ce l e p â d a r â-se de légé ta". La Silvestru, 1651: „blăstămaţi's carii să d e p a r t â de porăncile tale."

Vechile texturï întrebuinţéză dară ca sinonimï la reflexivul *mĕ abat* pe: mĕ feresc, mĕ întorc, mĕ plec, mĕ las, mĕ părăsesc, mĕ lépĕd, mĕ depărtez, pe lingă carï s'ar maï puté adăoga archaicul: mĕ delung, tóte exprimênd sensul latinuluï d e c l i n o.

Acéstă corespundinţă a luĭ *abat* în vechile texturĭ cu „declino“ făcuse ca însuşĭ termenul gramatical „declinatio“ să fie tradus românesce de către uniĭ prin: „*abat* cuvînt, *abatere* cuvîntuluĭ“ (Bobb), pe când alţiĭ îl traduceaŭ prin „plecare“ (Şincaĭ).

In [1]·*Abat* prefixul *a* indicând î n l ă t u r a r e, vine deci neapĕrat din lat. ab, cu aceĭa-şĭ funcţiune ca în: absum, abigo, abdo, abduco, abeo etc.

II. [2]·**Abat** = hâter, presser, s'empresser.

1°. Ca neutru.

Fórte des în limba veche.

Ureche, Chron. 184: „Tomşa, după izbânda cu noroc ce aŭ înşelat pre Vişnoveţki, s'aŭ întors spre Sucéva, şi stringĕnd ţéra, aŭ încungiurat cetatea unde era închis Despot-vodă, şi aŭ *abătut* puşcele de o bătea....“

Moxa, 1620, p. 364: „décii mérse (Costantinŭ Marele) şi birui pre toţi, şi însuşi înpăratŭ întâĭu creştinescŭ, şi *abătu* de surupâ casele idolilorŭ şi astupâ capiştile...“

Id. p. 386: „ĭară Theofil atunce *abâtu* de nu căuta să râmăe ce-va din avuţie'şŭ, ce păzi de noì acĭa spărturâ de cetate...“

Viaţa S-teĭ Vinerĭ, Mss. din sec. XVII (Cod. Miscell. Braşov.) p. 75: „stlăpniculŭ încâ nu puté răbda atâta putoare a acelui trupŭ, şi nevoitŭ fu diîn stlăpŭ a deştinge, şi zise unora să sape o groapâ adăîncâ şi acolo să bage acelŭ trupŭ înpuţitŭ; ĭară aceĭa foarte cu osrădie ascultarâ elŭ cumu i învăţâ, şi se srăguiĭa în lucru, şi într'acéĭa amu aceĭa *abăturâ* şi, groapa adăîncăndŭ, săparâ...“

Varlam, 1643, II f. 72: „şi de srăgŭ *abâtu* (sf. Gheorghie) de văndu ce avu şi déde săracilorŭ...“

Ibid. II f. 29: „prinsâ de véste şi svăntulŭ Nicolae şi puse într'ănima sa să isbâvascâ acéle trei suflete diîn mănule diavolului, şi *abâtu* de legâ într'o măhramâ 300 de galbeni...“

Tot acolo cu acelaşĭ sens ne întimpină *abătu* de treĭ orĭ pe fóia 30.

Dosofteĭu, Synax. 28 Dec.: „oblicindŭ episcopulŭ, *abătu* de botedză pre toţ...“

Uĭtat în limba actuală literară, acest *abat* n'a despărut din graĭul săténuluĭ român.

In Transilvania, în loc de: „mĕ silesc să viŭ curând“, se ḑice adesea: „*abat* de vin curând“ = cito venire conor (Bobb, I, 2).

Iată cum descrie pe Dumneḑeŭ un ţeran din Prahova:

„Ăl maĭ muncitor creştin, vorba yhine, dĕpĕ faţa pămîntuluĭ, dîn cer şi dĕ supt soare, e Dumneḑeŭ. Cine e mare ca el, Drăguţu! El pururea lucréḑă şi nu sĕ osteneşte. D'aĭa e aşa dĕ puternic şi cu dare dĕ mână. Avuţiĭea luĭ curge pĕ rîurĭ şi pĕ păraĭe, stă 'n fundu mărilor; unili averĭ şed negură pĕ faţa pămîntuluĭ şi 'năuntru luĭ, altili ĭes dîn pămînt, şi câte n'or hi şi în air în sus, pînă dincolo de vîntu turbat! Dacă el *abate* pĕ nerĕsuflate, mereŭ şi fără pregit, noĭ, mucoşi, să 'nţelenim cu măĭnili 'n sîn?...“ (Jipescu, Văleniĭ-de-munte).

Acı *abate* se explică prin „pururea lucréză“, o nuanţă de sens din „presser“=„activer“.

Fără continuitate, aceĭaşĭ noţiune se cuprinde în imperativul fórte obicĭnuit pe la ţéră: „*abate* de pornesce! = age moveas, trachte dass du aufbrechest“. (L. B.)

Cu acelaşĭ sens, Româniĭ de peste Carpaţĭ maĭ aŭ imperativul reflexiv: *abate*-te! pe care Clemens (Wrtb. 1823, p. 4) îl traduce nemţesce prin „fort!“

2°· Ca impersonal.

Un idiotism greŭ de tradus într'o altă limbă.

In sfera morală, în care se întrebuinţéză maĭ cu deosebire, *abate* însemnéză o cugetare saŭ o voire nemotivată, născută pe neaşteptate, venită în grabă nu se scie de unde. Prin elementul „grabă" acest *abate* se légă cu *abat*=hâter, de unde s'a desfăşurat etimologicesce; prin elementul „nu se scie de unde", e impersonal.

„Ca netransitiv, se ḑice de dorinţe, cugete şi resoluţiunĭ subite şi capriţióse: Ce ţĭ-a *abătut* să plecĭ? Ţĭ-a *abatut* să te 'nsorĭ, şi maĭ multe nu! Mult te ţine când îţĭ *abate?...*" (L. M.)

Treĭ exemple din Costache Negruzzi:

a) la trecut: „eŭ nu ştiŭ, ce ĭ-aŭ *abătut* tătâni-meŭ să vie să şédă tótă vara aice?..." (Cărlaniĭ, 203).

b) la trecut de-mult: „la vrîstă de patru-zecĭ anĭ îĭ *abătuse* să se 'nsóre...." (Aŭ maĭ păţit'o, 65).

c) la viitor: „de'mĭ va *abate* vr'o dată să'mĭ vînd moşia... (Scrisórea VIII).

Peste Carpaţĭ se întrebuinţéză şi fără nuanţă ironică: „*abate*-mi-se în minte= in memoriam venit" (Bobb); dar acésta rar.

In sfera materială, se ḑice *abate* la orĭ-ce durere grabnică şi de care nu scim bine să ne dâm sémă. De exemplu, o ţĕrancă din Ialomiţa povestesce despre fiĭu-seŭ:

„Lu Ionică al nostru nu ştiŭ ce ĭ-a *abătut* la o urechie că'l dóre urechia, mânca-l'ar măicuţa, dĕ nu sĕ póte odihni dĕ loc; o să ĭaŭ nişte cârpă dîla pămătuf şi baliga dîn ḑioa dĕ Mărina ş'o să'l afum la urechie, că ci-că'ĭ bun dĕ năjit, că dĕ pustiĭu d'ala'l dóre urechia...." (T. Theodorescu, c. Lupşénu).

Tot aşa *abate* se aplică la momentul când femeia începe a simţi durerile faceriĭ.

„Intr'una din ḑile, étă că şi nevesteĭ îĭ *abătuse* să facă, şi născu un dolofan de copil, sănătos şi voĭnic ca tată-seŭ..."

(Ispir., Leg. 27).

Franţusesce acéstă situaţiune se chiamă travail, englesesce labour; românesce, impersonalul *abate* nu exprimă de loc vre-o noţiune de muncă, ci numaĭ pe aceia de capriciŭ. In fond: „ĭ-a *abătut* să facă un copil" nu diferă de: „ĭ-a *abătut* să facă o glumă, o poznă, o copilăriă". Intr'un cas ca şi 'n cela-l'alt, Românul privesce lucrurile dintr'un punct de vedere curat satiric, par' că ar ḑice: uĭte că din nemic ése ce-va!

Ca să ne resumăm, dintr'un tip latin ad-battuo s'a format românul *abat* cu sensul fundamental de „daŭ înainte, grăbesc"; de aci apoĭ, pe de o parte neutrul *abat* „lucrez ĭute şi mult", luându-se graba în bine; pe de alta, luându-se graba în reŭ, impersonalul *abate* „vine ce-va pripit".

III. [3] **Abat** = s'arrêter en passant.

Maĭ tot-d'a-una se întrebuinţéză ca reflexiv.

Marian, Bucovina, II, 103:

Frunză verde lemn de teĭu,
Măĭ bădiţă, bade heĭ!
Ian te-*abate* pe la noĭ
Şi'ţĭ dejugă bĭeţiĭ boĭ....

Balada Badĭul:

Aleı, cumnăţica mea!
Resărit'aĭ ca o stea!
Ce vînt dulce te-a bătut
La noĭ de te-aĭ *abătut?*

Beldiman, Tragodia v. 1221:

Icaŭ ce vor fară cruţare; nu lasă, de-ar fi putut,
Ceva ca să maĭ rĕmâe, orĭ-unde s'aŭ *abătut*...

N. Muste, Chron. p. 42: „Pentru aceea era mare nevoĭe Şveḑilor mergĕnd în urma oştilor Moskiceştĭ, unde nicĭ bucate nicĭ hrană de caĭ nu găsĭa; şi orĭ încotro să vrea *abate* Şveḑiĭ, tot ars şi stricat era..."

Cantemir, Chron., I, 69: „Aceştĭ doĭ pomeniţĭ Domnĭ Troadénĭ, vânslind spre Italie, s'aŭ *abătut* în părţile unde acum ĭaste ţara Veneţiĭanilor ş'aŭ descălecat acé ţară..."

In ḑicerea: „mĕ *abat* la cine-va," e peste putinţă a decide, dacă prefixul *a* vine din ab orĭ din ad, căcĭ deşi se arată un fel de tendinţă, ĭar prin urmare ad, dar totuşĭ nu este o venire de a-dreptul saŭ cu hotărîrea de a remâné, ci numaĭ în trecere şi din lature, ceĭa ce se exprimă prin ab. Orĭ-cum însă, elementul ad predomnesce. Românul: „bine că te-aĭ *abătut* pe la noĭ" s'ar traduce în limba luĭ Terenţiŭ: „bene factum te ad venisse". Tot aşa latinul: „Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit" (Virg. Aen.) nu e departe de al nostru: „ce vînt v'a *abătut.*"

E fórte important de a constata, că nicĭ unul din cele treĭ saŭ chĭar patru sensurĭ ale românuluĭ *abat* nu corespunde francesuluĭ abattre, ital. abbattere, span. abatir, carĭ tóte însemnéză: „a doborî, a dărîma, a umili, a da jos", adecă ce-va care românesce nu se exprimă nicĭ o dată prin *abat.* Causa divergințeĭ este că 'n al nostru *abat* elementul principal bat n'are in compositiune înţelesul de „lovesc", ci pe acela de „împing", de ex. în: stră-bat, răs-bat, s-bat. Ast-fel *abat* cu ad însemnéză „pousser en avant", ĭar *abat* cu ab „pousser de côté", semnificaţiunĭ specifice românescĭ, străine limbilor surorĭ din Occidinte.

In macedo-romana nu există numaĭ impersonalul *abate*; cele-l'alte sensurĭ şi nuanţe de sens sînt tóte bine represintate, cel puţin aşa cum se vorbesce la Cruşova (M. Iutza). Pentru [1]*Abat*: „*abati-te* din cale"=„écartez-vous". Pentru [2]*Abat*: „*abate* callu cât poţi cama cu de-alaga"=„hâtez votre cheval autant que possible". Pentru [3]*Abat:* „*abati-te* şi la noi" „passez aussi chez nous". Macedo-românii maĭ întrebuinţéză pe *abat* cu sensul de străbat, de ex.: „*abătui* tută géna şi cu de-aγhía vidzui pisciréua„ = „j'ai traversé tout le plateau, et c'est à peine que j'ai trouvé la grotte." Acésta întăresce şi maĭ mult ceĭa ce am spus noĭ maĭ sus, că numaĭ la Românĭ verbul bat capĕtă tot-d'a-una în compositiune sensul de „pousser".

In macedo-romana se ḑice la infinitiv maĭ mult *abătére.* Istriano-româniĭ, carĭ ḑic şi eĭ la infinitiv *abătére*, întrebuinţéză acest verb ca reflexiv cu sensul de scrintire în expresiunea: „căzut'a şi s'a *abătut* pre mână" (I. Maiorescu, Istria, 83).

v. *Bat.—Răsbat.—Sbat.—Străbat.*

Abàtere (plur. *abàterĭ*), subst. fem.; écart, déviation. Fapta de a abate saŭ de a se abate: înlăturare materială saŭ călcare morală. Rare-orĭ are sensul de venire une-va saŭ la cine-va în trecere (Lex. Bud.); şi nicĭ o dată pe acela de grăbire. Cu alte cuvinte, derivă maĭ cu sémă din [1]Abat şi 'n parte din [3]Abat, dar nu din [2]Abat.

v. *Abat.*

[1]**Àbă** (art. *àba*, plur. *abe*), subst. fem.; bure de couleur blanche. Se întrebuinţéză în Transilvania. Sub forma aspirată se află în Lexiconul Budan (p. 259): „*habă*, pănură albă, pannus albus." Accentul în *àbă* ne face a crede că cuvîntul nu vine d'a-dreptul din turcul 'abā, ci prin mijlocul altor vecinĭ, fie Ungurĭ, fie Serbĭ saŭ Polonĭ, carĭ accentéză acéstă vorbă tot-d'a-una pe prima silabă. In Transilvania păstrându-se în acelaşĭ timp vechĭul român pănură = lat. panula, „*abă* a căpĕtat prin diferenţiare sensul de ţesetură

maĭ fină, deosebindu-se ast-fel de sinosimul seŭ sub raportul calităţiĭ“ (I. Bianu, Tîrnava).

v. *Aba.* — *Abăióră.* — *Pănură.*

[2]**Abă**, subst. fem.; passe-temps, veillée rustique où l'on travaille en s'amusant. Acest sinonim cu clacă şi cu şedĕtóre n'are a face cu [1]*Abă*, cu care 'l confundă Lexiconul Budan şi d. Şainénu (Tocil., Rev. t. 4 p. 651). In forma aspirată *habă*, singură pe care o cunóscem, *h* nu este protetic, ci organic.

Pentru istoria cuvîntuluĭ, v. [1]*Habă.*

Abăger. — v. *Abager.*

Abăgeresc, adj.; appartenant au métier d'*abager*. Epitetul de *abăgeresc* se dă maĭ cu sémă la un ac mare, numit în alte locurĭ: ac ţigănesc.

v. [1]*Ac.*

Abăgeriă. — v. *Abageriă.*

Abăióră, subst. fem.; mantelet de cheval, mantelet de femme. Deminutiv dela abae, avênd aprópe acelaşĭ sens.

Intr'un act scris în Argeş la 1621 (Arch. Stat., Episc. Argeş LXIX): „şi aŭ fost într'ace răcliţă 2 păhare de argintu ce au fost dăruite la nunta cuconii comisului, unul l'au dat nunul, altul l'au dat jupănésa Chera a Găei; şi au fost şi 1 dulamă de zarba pre trupu cuptoşită cu atlaz roşu, şi ĭar o dulamă de zarba cuptoşită cu bogasiu, şi o *abăioră* vechi şi spartă; aceste s'au aflat...“

În Alexandria scrisă la 1714 în Bucurescĭ de Bucur Grămăticul din Făgăraş (Mss. Arch. Stat.), între tesaurele luĭ Darie se pomenesce la f. 50: „20,000 de *abăioare* de piei de péşte de Mare, şi acela nicĭ un her nu'l tae...“, acolo unde în originalul slavic, scris în Moldova la 1562 pentru M-rea Némţ, se citesce: „chakyzmŭ konskĭch“, adecă „arşele“ (Jagič, Opisi i izvodi, I, 25; cfr. Miklosich, Lex. v. chakizmo). — v. *Alexandria.*

Despa logofetésă a luĭ Vlad Cocorăscu, într'o „foiţă de zestre“ scrisă la 1689, dă între altele fiĭceĭ sale Elincăĭ: „... carăta cu 6 telegari; 1 cal de ginere cu rafturi, cu şa cu florile de sărmă, cu *abăiora* ĭară cu flori de sărmă...“

Cuvînt fórte eufonic, *abăióră* n'ar fi trebuit să dispară din limbă.

v. *Abaĭu.* — [2]*Abagiŭ.* — *Abaluţă.*

Abălùţă. — v. *Abaluţă.*

Abătătóre (pl. *abătătorĭ*), subst. fem.; auberge, gîte. Lex. Bud.: „*abătătóre*, loc de abătut, deversorium, diversorium“. Format prin acelaşĭ sufix ca în latinul diversorium.

v. [3]*Abat.*

[1]**Abătut**, supin d'abat. „Loc de *abătut*, deversorium, diversorium“ (L. B.).

v. *Abătătóre.*

[2]**Abătùt** (-*ă*); part. passé d'abat, surtout dans le sens d'écarté. C. Negruzzi, Scrisórea XIV: „Prin *abătut* înţelegeţĭ aceĭa ce Francesul ḑice prin écarté.“

Cantemir, Chron. I, 127: „a Dachilor limbă samănă'ş cu a Italilor, însă atăta'ĭ de stricată şi *abătută*, cât débiĭa poate să înţĕlégă Italul...“, unde traduce pe Bisantinul Chalcocondylas (lib. II): „*Δάκες δὲ χρῶνται φονῇ παραπλησίᾳ τῇ Ἰταλῶν, διεφθαρμένῃ δὲ ἐς τοσοῦτον καὶ διενεγκόση...*“

v. [1]*Abat.*

Abăză, n. pr.; nom d'une famille noble moldave. La plural: *Abăzescĭ.* Prin „Abazœstii“ începe Cantemir (Descr.

Mold, ed. Papiŭ, 114) lista familielor boerescĭ moldovene din epoca sa.

Intr'un act dela Dabija-vodă din 1662 (A. I. R. III, 244): „acela sat (Păstrăvénii) ĭaste la ţănutul Némţului, care sat au fostu a lui Gavril hatmanul, ĭar pre urma lui Gavril hatmanul au fost rămas acel sat pre măna a fĭcorilor lui Gavril hatmanul Radul şi cu *Abăza*..."

Abăzescĭĭ eraŭ încuscriţĭ cu Sturdzescĭĭ, Moţocescĭĭ şi alte némurĭ boerescĭ din Moldova. Unul din eĭ, Ilie *Abăza*, pe care cronicarul Neculcea (Let. II, 366) îl numesce „vornic despre Doamna" pe lîngă Dimitrie-vodă Cantemir, a însoţit la 1711 pe acest ilustru principe în Russia, şi acolo a şi remas, ajungênd colonel în armata luĭ Petru cel Mare. — v. Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1783, p. 373—78.

Abăză este unul din numile personale cele maĭ obicĭnuite în Turcia, unde l'aŭ purtat maĭ multe personage istorice: *Abaza*-Hasan, *Abaza*-Mohamed paşa etc. (Hammer). Mateĭu Basarab se urcase pe tronul Ţereĭ-Muntenescĭ graţiă unuĭ *Abaza*-paşa. „Intr'acea vreme — ḑice cronica muntenéscă (ap. Cipariu, Archiv, 1867, p. 18) — fiind pre marginea Dunărei un Paşă ce'l chema *Abaza*-paşa, şi înţelegênd el pentru acéstă săracă de ţară cum au spartu-o Domnii cei streini cu Grecii ţarigrădeni, făcut'au acesta paşă sfat, ca să aducă pre Mateĭu aga..." În regiunea Caucasuluĭ este o provinciă intrégă, ocupată de poporul numit *Abazĭ* (Schiefner). De acolo veniseră la noĭ şi *Abăzescĭĭ*.

Acéstă familiă s'a aşeḑat în Moldova nu înainte de jumătatea secoluluĭ XVII, anume pe timpul luĭ Vasilie Lupul, care — zice Miron Costin (Let. I, 283) — „şĭ-au adus Doamnă pre fata unuĭ Mărzac din ţéra Cerchezască", ĭar cu dînsa aŭ venit şi o sémă de Circasienĭ: „Cerchezĭ de a luĭ Vasilie-vodă" (ibid. 305).

v. *Arapu*. — *Cerchez*.

Abére, subst. fem.; terme macédo-roumain pour banquet. „Iraţĭ la văr-nă *abére?* = fost'aţĭ la vr'o petrecere?" (M. Iutza, Cruşova). Tot *abére* se chiamă mésa, pe care după nuntă o primesce mirésa saŭ „nvésta nao" dela némurile eĭ. (Id.) Cuvîntul vine învederat din b é r e = lat. bibere, cu un *a* prepoziţional saŭ numaĭ protetic, atât de des în dialectul macedo-român (v. [1]*A*). E fórte remarcabil, că şi la vechiĭ Romanĭ se făcea după nuntă un prânḑ, în timpul căruĭa mirésa căpĕta darurĭ de pe la rude şi care se numĭa „repotia" dela „potus" = b e u t u r ă.

v. *Pocânḑeĭ*. — *Nuntă*.

Abèş, adv.; en vérité, ma foi. Cuvîntul se găsesce deja în Dicţionarul români-latin Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421), unde e scris *Abesh*, dar lăsat fără traducere. Pînă astăḑĭ se aude fórte des în partea resăriténă a Banatuluĭ. „*Abeş* se întrebuinţéză în vorbire ca adverb afirmativ. De ex.: *abeş* că'ĭ zic ómeniĭ prost, că nu-ĭ zic în zădar. De asemenea, unul vorbind ce-va, cela-l'alt afirmă vorba, zicênd: *abeş!*" (Sofr. Lĭuba, com. Maidan lîngă Oraviţa, Banat). Prin urmare, *abeş* însemnéză: „pre lege, pe cinste, pe credinţă", adecă întocmaĭ adverbul afirmativ albanes: bess! bessă! şi chĭar cu reduplicare: bessă păr bessă! (Hahn, II, 106), della b e s s ă „credinţă."

Nicĭ Albanesiĭ n'aŭ luat cuvîntul dela Românĭ, nicĭ vice-versa, căcĭ în dialectul macedo-român, singurul intermediar posibil între ambele aceste naţionalităţĭ în casurĭ de împrumut, *abeş* lipsesce cu desăvîrşire. Resultă dară că Albanesiĭ şi Româniĭ l'aŭ moştenit de

o potrivă, uniĭ în Epir, ceĭ-l'alţĭ în Dacia, din substratul ante-roman tracic. Româniĭ adăugêndu-ĭ preposiţiunea *a*= ad, bănăţénul *abeş* vrea să dică literalmente: „ad fidem“, pe când albanesul păr-bess=„per fidem“. După cum la Românĭ cuvîntul s'a păstrat numaĭ în Banat, tot aşa la Albanesĭ nu'l maĭ conservă astădĭ decât dialectul toskic, nu şi cel gheghic.

Abgè. — v. *Abià.*

Abì. — v. *Abià.*

Abià, adv.; à peine. Disilabic: *a-bia*, saŭ trisilabic: *a-bi-a*. „*Abia* pot sta pe picĭóre; *abia* se mişcă; *abia* s'a culcat şi a adormit; *abia* se póte crede ce spuĭ tu; *abia* întrasem la dînsul, când îl vedui sărind asupră'mĭ; *abia* rĕsărise sórele, când plecâ la câmp...“ (L. M.)

Cuvîntul are doĕ adumbririĭ de sens fundamentale: *abia* = a-nevoie, cu greŭ, şi *abia* = pe dată ce, în dată, chĭar în momentul acela.

„Şoĭmulénul meŭ, pentru care p'aci p'aci eram să'mĭ perd viéţa pînă l'am dobândit, a îmbătrânit şi el; este un răpcĭugos; *abia* îşĭ tîrîe şi el viéţa de adĭ pe mâĭne. Altă dată, *abia* mĕ arĕtam înaintea vrăjmaşuluĭ şi, să te ţii pîrleo! îĭ sfârĭĭa călcâele dinaintea feţeĭ mele....“

(Ispir. Legende, 12).

In acest pasagĭu, primul *abia* însemnéză „a-nevoe“; al doilea—„pe dată ce“.

Cu sensul de a-nevoe:

Balada Blăstemul:

Murgu'ı mic şi drumu'ı greŭ,
Abĭé duce trupul meŭ . . .

Moxa, 1620, p. 383: „perirâ mulţi Greci, înpăratul încă *abĭĭa* scăpâ. . .“

Pann, Prov. III, 96:

Intr'acea zi se târîra,
După cum şi hotărîră,
Cu vaĭ, cu chin şi *abĭa*. . .

Aci „cu vaĭ“ şi „cu chin“ figuréză ca sinonimĭ cu *abia*.

Cu sensul de pe dată ce:

Zilot, Chron. p. 113: „pică pómele când se coc, *abia* mişcând pomul la rădăcină...

Cost. Negruzzi, Alergare, 38: „*abia* începuse a gusta dulceţile uneĭ căsătoriĭ potrivite cu întâĭul eĭ bărbat, — şi mórtea îl seceră sub zidurile Silistreĭ...“

Une-orĭ nu se póte trage o sigură liniă de despărţire între ambele sensurĭ.

Gr. Alexandrescu, Mulţumirea:

Aşa! Îmĭ trimiţĭ darurĭ, ĭubită copiliţă;
Abĭa eştĭ de o palmă, şi vreĭ să te slăvesc!
De ochiĭ teĭ albaştri, de mica ta guriţă,
In limba armonieĭ iţĭ place să'ţĭ vorbesc...

Aice *abia* însemnéză ce-va mijlociŭ între „cu greŭ“ şi „pe dată ce“.

In dicerea „*abia* aştept“, greul consistă în nerĕbdare, într'o dorinţă pré viuă de a vedé ce-va realisându-se maĭ curând.

Dosofteiŭ, 1673, ps. 40:

Că pizmaşiĭ, eĭ mi să 'mbunédzâ
Ş'*abĭe*-aştéptâ în rău să mă vadzâ....

In orĭ-care din cele doĕ sensurĭ, *abia* póte să 'şĭ asocieze preposiţiunea de, fără ca prin acésta să se atingă cât de puţin înţelesul:

De-*abĭe* cresc şi mĕ fac flóre,
Abĭe mĕ 'ncăldesc la sóre,
Şi pe mine cade 'ndată
Umbră négră 'ntunecată....

(Alex., Poes. pop [2], 232)

Moxa, 1620, p. 379: „cu mare chin şi meşteşugŭ de-*abia* dobândi cetaté...“

C. Negruzzi, Aprodul Purice, 96:

D'*abea* dobele şi surle semnul bătăiĭ vestesc,
Indată cu toţi'n óstea Ungurilor năvălesc....

Viaţa St. Nicolae din sec. XVII (Cod.

Mss. Miscell. Braşov) p. 154: „toată cetaté plănge şi de-*abĭă* te aştéptă...“

Pentru a exprime un adaus de greutate, *abia* póte să'şĭ asocieze doĕ preposiţiunĭ: cu de-.

Dosofteĭu, Synax. Decembre 10: „şi cu de-*abĭă* ălŭ înduplecară în sfatulŭ lor, şi le dzâsă de-ĭ fĭacerâ o colibiţă, o mică căşčoară...“

Maĭ adesea însă noţiunea superlativă de dificultate se represintă prin reduplicarea materială a luĭ *abia*:

„Se duse să'şĭ deştepte ucenicul. Acesta dormĭa mort. Îl sgudui, îl scutură,—şi *abia*, *abia* se deşteptă...“

(Ispir. Leg. 370)

Tot aşa se reduplică *abia* pentru noţiunea de „pe dată ce“, când voim a arĕta o acţiune petrecêndu-se maĭ repede.

Doniciĭ în fabula Peptenul:

Că cum *abĭa-abĭa* de pĕru'ĭ s'aŭ atins,
Copilul de durerĭ aŭ şi strigat cu plâns:
Ce pepten îndrăcit!...

In Sânta Scriptură prin *abia* se traduce tot-d'a-una latinul vix. Aşa pasagĭul din Vulgata (Act. Apost. XXVII, 7—8): „et vix devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretae juxta Salmonem; et vix juxta navigantes, venimus in locum....“, se vede tradus:

1°. Codex Voronetzianus circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.): „...*abia* fumu întru Chindu, că nu nă lăsa noi văntulu, de-aci nutămu în Critu şi ceĭa diîntru Salmonu, *abia* alésemu margiró; de-aci veînrimu în locul cela...“

2°. Noul Testament Silvestru 1648: „şi *abĭă* sosim lăîngă Cnida, nelăsăndŭ pre noi văntul, vănslăm în Crit lăîngă Salmonŭ; şi *abĭă* trecăndŭ pre lângă ĭa, venimŭ la unŭ loc...“

3°. Biblia Şerban-vodă 1688: „şi *abĭă* sosind spre Senidosŭ, nelăsândŭ pre noi vântul, am trecutŭ pre lăngă Crit despre Salmoni; şi *abĭă* abătându-ne dela ĭa, venit'am la un locŭ oare-carele....“

In latinul vix se găsesc ambele adumbrirĭ de sens fundamentale ale luĭ *abia*. Sensul de „cu greŭ„: „vix me contineo, quin involem in capillum....„ (Ter.) = „*abia* mĕ stăpânesc ca să nu te înhaţ de chică“; sensul de „pe dată ce“: „vix agmen novissimum extra munitiones processerat, quum Galli cohortati inter se...“ (Caes.) = „*abia* a treĭa cétă eşise din tabără, când ĭată Galiĭ sfătuindu-se...“ De asemenea şi reduplicarea materială „vix vixque“ (P. Albinov.) = *abia-abia*, deşi latina preferă aci reduplicarea logică: „vix et aegre“ saŭ „vix aegreque“, care se apropiă maĭ mult de românul: cu chin şi abia.

Din vix cu preposiţionalul ad, deja în latina rustică se formase abis, pe care vechĭa spaniólă îl conservă aprópe intact. In Poema del Cid din secolul XII, v. 589—91:

Falido ha à Mio Cid el pan è la cebada.
Las otras abes lieba, una tienda ha dexada.
De guisa va Mio Cid....

Poetul ḑice aci că Cid, remas fără provisiunĭ, a fost silit a părăsi un cort şi plecă înainte, *abia* ducênd cu sine cele-l'alte lucrurĭ.

In poesiele luĭ Gonzalo de Berceo de pe la jumătatea secoluluĭ XIII acelaşĭ cuvînt ne întîmpină sub forma aves.

Pentru reduplicatul *abia-abia*, Spaniolii ḑic pînă astăḑĭ mal-aves saŭ mal-a vez, deşi pe simplul aves l'aŭ înlocuit de-mult prin „apénas“.

Deja Diez (Etymol. Wtb., II, 98) a observat că de vechĭul spaniol abes nu se póte înstrăina reto-romanul ves = *abĭa*, ambele venind din lat. ad-vix.

La Reto-romanĭ „a merge *abĭa*“ se

ḑice „ir ves"; a lucra *abĭa* — „far ves" (Carisch).

La noĭ forma organică *abì*=lat. advix aŭ păstrat'o pînă astăḑĭ Mehedinţeniĭ (cfr. Burlă, Stud. filol. 87). Din *abì* prin diftongirea vocaleĭ scurte tonice s'a făcut *abĭa*, întocmaĭ ca din aşi =lat. sic—aşĭa; de aci apoĭ o formă scăḑută *abĭè* paralelă luĭ aşè, în ambele casurĭ prin acomodaţiune între *i* şi *a*; în fine, monosilaba diftongită finală -ĭa s'a desvoltat maĭ departe în disilabicul -iĭa: *abiĭà*=*abĭà*.

v. [5]*A*.—*Aşa*.—*Aşi*.—[1]*I*.

Sub raportul consonantic, *abĭà* a trecut după localităţĭ în: *aghĭà* saŭ *aghĭè*, *abghĭè* şi chĭar *abgè*.

In Transilvania:

„La noĭ se ḑice: el vorghi ghine; ea înălghi pânza; *aghĭe* am sosit de a munte; bunghĭ, porunghĭ..." (Invĕţătoriĭ Floca, Radu şi Dobre, Sibiĭu, com. Sina).

In Muntenia:

„... bati-l'ar mama lu Dumneḑeŭ de Grecu draculuĭ! de gras ce'ĭ, *aghĭa* se cârnĭeşte..." (T. Theodorescu, Ialomiţa, com. Lupşénu).

Aprópe în tótă Moldova se ḑice *aghĭè*, în unele locurĭ *abghĭè* prin fusiunea ambelor forme *abĭe* + *aghĭe* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218—19), şi apoĭ de aci prin asibilare *abgè*, de ex. în comunele Şaru-Dorneĭ şi Broscenii din districtul Sucéva, unde se rostesce: bgini=bine, corbgi=corbiĭ, albgină=albină, *abgè*=*abĭè*...

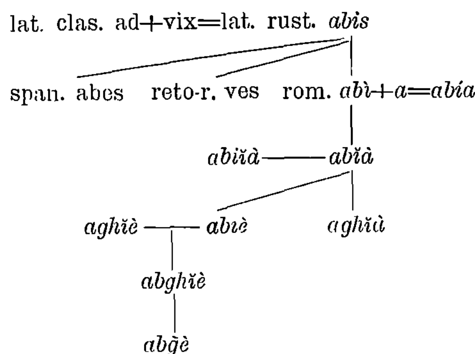
Tot aşa vorbesc şi Ardeleniĭ în regiunea Năsăuduluĭ: „In doo săptămânĭ de-*abgé* m'am făcut sănătos; Mniculai de-*abgé* mere de slab; óĭa cea nĭégră *abgé* o scăpat din apă..." (A. Pop, Transilv., Valea Someşuluĭ, comuna Sângĭorgĭu).

Din prototipul *abì*, conservat în Mehedinţĭ, s'a format la Românĭ nu numaĭ prin diftongire *abĭà* „à peine", dar totodată şi *abía* „a peu près, presque" prin acăţarea emfaticuluĭ *a* (v. [5]*A*). Termenul se întrebuinţéză pînă astăḑĭ în Banat, alăturĭ cu *abĭà* şi fără a se confunda cu acesta, deşi ambele cuvinte se asémĕnă atât de mult, fie prin son, fie prin sens. Accentul e totd'a-una pe *i*, şi finalul *a* remâne invariabil, ca şi 'n deminutivul *abiuţa*, cu sufixul *-uţă* adaos cătră o tulpină cu *ìă*, ca în Marìă — Mariuţă, frânghiă — frânghiuţă, cutiă—cutiuţă şi altele, pe când la o tulpină cu -ià saŭ -à se acaţă sufixul -luţă, nicĭ o dată *-uţă*: abĭeluţă, abaluţă etc.

„*abiuţa* şi *abía*, cu tonul pe í, însemnéză: de tot puţin; de ex.: apa e *abiuţa* saŭ *abía*, adecă abĭa călduţă" (S. Lĭuba, Banat, com. Maĭdan).

Din *abí* s'a format *abía* prin emfaticul *a*, întocmaĭ ca din ací—acía.

Genealogia cuvîntuluĭ se resumă dară în următorul chip:

In macedo-româna, *abĭa* s'a perdut, fiind înlocuit prin neo-grecul βία şi prin albanesul me-zíe.

v. *Abĭeluşa*.—*Abĭeluţa*.

Abìa, adv.—v. *Abĭà*.

Abĭelùşa, adv.; diminutif d'*abĭà*.

„....e ca vĕḑu orbeţuluĭ, când zărĭeşte d'*abĭeluşa*, ca prin sită or ca pîn cĭur....

(Jipescu, Opincaru, 50).

Format prin sufixul *-ușă*, care tot-d'a-una își asociază pe *-l-* când se a-cață la o tulpină cu finalul tonic *à*. Tot așa prin sufixul *-uță* s'a format deminutivul abĭeluța = abĭà-l-uța, întrebuințat cu acelașĭ sens.

Abĭelùța, adv. — v. *Abĭelușa*.

Abiruire, subst. fem.; victoire. Intr'un text circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „și căzu întru ce nu știĭa, unde ți-i mortĭa acolo, unde ți-i *abiruiré...*" față cu paleo slavicul: pobĕda „victoria". Substantiv format într'un mod anormal din infinitivul întreg luat împreună cu preposițiunea infinitivală *a*: a-biruiré.

v. [10]*A*. — *Bir*. — *Biruesc*.

Abitìr, adv.; excellemment, brillamment, très-bien. Cuvint întrebuințat aprópe exclusivamente în Muntenia. D. Șainénu (Tocil., Rev. IV, 651) citéză următórele treĭ pasage din basme muntene:

„... petre de berlĭant, care lumina năuntrul caseĭ maĭ *abitir* ca sute de lumînărĭ" (Calendarul basmelor 1875 p. 55);

„... o corónă care lumina maĭ *abitir* ca cele maĭ scumpe petre" (Cal. basm. 1875 p. 5);

„... o lumină ce strălucĭa maĭ *abitir* ca un sóre" (Cal. basm. 1881 p. 20).

De aci d. Șaĭnénu conchide că *abitir* derivă din comparativul persian abeter „plus clair, plus transparent".

Dacă *abitir* ar avé în adevĕr înțelesul fundamental de „strălucit" și maĭ ales de „pétră scumpă", atuncĭ s'ar identifica cu o altă vorbă orientală, cunoscută deja vechilor Romanĭ și chĭar introdusă tocmaĭ în mitologia latină. *Abidir*, cu forme colaterale Abaddir, Abadir, Abaddier, pe lîngă carĭ putea să fi fost în latina rustică și forma Abatir saŭ Abitir, este „lapis aërius," *βαίτυλος*, Meteorstein, pétră căriĭ Romaniĭ iĭ atribuĭaŭ o putere divină de a birui pe vrăjmașĭ (Plin. Hist. Nat. XXXVII, 135). Cfr. Wölfflin, Arch. f. lat. Lexikographie, t. I (1884), p. 435, unde citéză din Mythogr. Vat. I 104 extr. (B): „gemmam quam *Abidìr* vocant", adecă: „pétră scumpă numită *abìdir*".

Désa întrebuințare a luĭ *abitir* în basme pare a maĭ întări proveninţa'ĭ mitologică, deși nu tot-d'a-una el însemnéză strălucire materială, ci încă adesea noțiunea generală de ce-va fruntaș saŭ ales.

In basmul despre Omul-de-florĭ din Dîmbovița: „Băĭatul care pînă aci plânsese de udase pămîntul și slăbise de remăsese scândură, s'a vĕḑut acum în brațele unuĭ om, care 'l ținea maĭ *abitir* ca tată-seŭ chĭar..." (S. Stănescu, com. Bilcĭurescĭĭ).

I. Dumitrescu, Zmărăndița, vodevil in 2 acte (Buc. 1855) p. 26: „E drăgăstósă fata pândaruluĭ maĭ *abitir* decât tóte fetele..."

Trecerea substantivuluĭ *abitir* „pierre précieuse" în adverb cu sensul de „excellement" ar fi pe deplin de aceĭașĭ natură ca trecerea substantivuluĭ abanos, „bois dur" în adverb cu sensul de „perpetuellement". Sub raportul categorieĭ gramaticale, nu este nicĭ o deosebire între: „Ion se ține maĭ abanos decât Barbu" și: „Barbu se ține maĭ *abitir* decât Ion".

v. *Abanos*. — *Fedeleș*. — *Cobză*. — *Cuc*...

Abo! interj. In Dicționarul latino-român bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Abó*. Admirantis particula". Este un simplu variant al interjecțiuniĭ: *a-ba!* despre care s'a vorbit la locul seŭ. Raportul intre *abo!*

şi *a-ba!* este acelaşĭ ca între interjecţiunile aha! şi aho!
v. *A-ba!*

A-bólă. — v. *A-nevoe.*

Abor. — v. *Abur.*

Abore. — v. *Abur.*

Abóre, subst. fem.; souffle du vent. Maĭ des se ḑice bóre: „bate bóre" (Lex. Bud.). Sinonim cu adiare.

Intr'o uraţiă de nuntă saŭ „conocăriă" din Moldova:

Ş'am venit cu potcóve de-argint
Să scótem floricica din pămînt,
S'o scótem din rădăcină
S'o resădim la 'mpĕratu 'n grădină,
Ca acolo să rodéscă,
Locul să'ĭ priéscă,
Să nu se veşteḑască;
Ş'aşa plecarăm
Şi venirăm
Pe stelele ceruluĭ,
Pe *abórea* vîntuluĭ,
Pe faţa pămîntuluĭ...

(N. Bălănescu, Sucéva, com. Păşcanĭ-Stolnicenĭ)

v. *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.*

Abraş (*-ă*), adj.; cheval arzel, fig.: malheureux, malencontreux, de mauvais augure. Se ḑice şi *ĭabraş*. Aşa se chiamă calul cu o pétă albă sub códă; câte o dată şi cal pĕtat pe la ochĭ. Precum în limbile neo-latine din Occidinte cuvîntul corespunḑĕtor e de proveninţă arabă: franc. arzel, ital. argilio, span. şi port. argel, din arabul arǧel (Devic), tot aşa arab e şi românul *abraş*: arabesce ebreş, ebraş, abraş „bariolé, bigarré, cheval nuancé de taches blanches" (Şainénu în Tocil., Rev. IV, 652). E de creḑut că acéstă vorbă, fórte respândită în dialectul daco-român şi necunoscută în macedo-româna, nu nĭ-a venit prin intermediul relativamente modern al Turcilor, ci în vécul de mijloc prin Cumanĭ. Orĭ-cum însă, dela Turcĭ d'a-dreptul par a o fi primit Serbiĭ, Bulgariĭ şi Albanesiĭ (Cihac, II, 541), la carĭ ea póte să fie maĭ nouă decât la Românĭ, căcĭ acolo nu s'a diferenţiat ca la noĭ în maĭ multe sensurĭ, ba chiar în doĕ forme, şi nu s'a împleticit cu vechĭ credinţe naţionale.

„Calul se chiamă *abraş* când are o pată albă sub códă" (E. Brăilă, Iaşĭ, com. Galata; N. Ionescu, Covurluĭu, com. Măcişenĭ; I. Bondescu, Sucéva, com. Gĭurgesciĭ, etc.)

„Când calul are vr'un semn bălan la buză, se ḑice buzat saŭ strănut; când fruntea şi ochiĭ sînt cărăraţĭ, se ḑice cal *ĭabraş*... „(N. Coman, Buzeŭ, com. Macsenu).

„... *ĭabraş* = cal deochĭat; ex.: amîndoĕ ĭepele sînt *abraşe*" (L. M.).

Pontbriant: „*ĭabraş*, tacheté de blanc (sub códa cailor); fig. ensorcelé."

Când Românul ḑice că „catâriĭ sînt *abraşĭ*" (L. M.), el n'are în vedere ibridismul lor, ci credinţa poporană că eĭ sînt de piéză rea.

Prin noţiune de nenorocos, *abraş* a trecut şi la om.

Cu acest sens ne întimpină adesea la Alexandri.

Hojma uniĭ scriŭ, răcnesc
Să nu fie boĭeresc
Şi pămîntul să se 'nparte.
Tot mojicul s'aĭbă parte!
Numaĭ noĭ să fim *abraşĭ*:
Lĭude printre calaraşĭ...

(Alex., Sandu Napoilă)

Românul însă aplică maĭ cu preferinţă acest epitet la ómenĭ roşcaţĭ.

„Poporul crede că ómeniĭ cu pĕrul roşu sînt pociţĭ; dacă mergênd cu o trébă, întimpină în drum vr'un om roş, n'o să isbutéscă în cele dorite; le maĭ ḑice că sînt *abraşĭ*..." (V. Mircea, Iaşĭ, com. Copoŭ).

„De ómenĭ cu pĕrul roşu să te ferescĭ, că sînt ómenĭ *abraşĭ*..." (Preut V. Mironescu, Némţ, c. Vînătoriĭ).

E necontestabil că vorba *abraş* e arabă; nu arabă însă, ci curat latină este asociaţiunea între „pétă albă sub códa caluluĭ" şi între noţiunea de „nenorocos"; astfel că Românii n'aŭ făcut decât a îmbrăca într'o haĭnă orientală o veche idee romanică, pentru care maĭ 'nainte avuseseră, negreşit, un alt cuvînt.

La Franceşĭ: „les cavaliers superstitieux ne montent jamais de chevaux arzels un jour de combat; ils les croient infortunés" (Rolland, Faune popul. IV, 162).

La Italianĭ, într'un text din 1562: „Chi saprà mai trovar la cagione perchè il caval balzano del piè destro di dietro, che con proprio vocabulo chiamiamo arzeglio, sia disastroso?" (ap. Böhmer, Roman. Stud. I. 277).

La Spanioli, ce-va şi maĭ mult: vorba argel însemnéză în acelaşĭ timp „cheval balzan" şi calitatea de „être infortuné", întocmaĭ ca la noĭ *abraş*.

v. *Bălţat.* — *Bréz.* — *Cărărat.* — *Ciacăr.* — *Dereş.* — *Pég.* — *Tărcat...*

Abrùd, n. pr. loc.; nom d'un bourg très-historique en Transylvanie. Orăşelul *Abrud*, aşeḑat lîngă rîul Ampoĭu în munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ, este punctul de căpetenia al minelor de aur de acolo, pe care de aceĭa Unguriĭ îl numĭaŭ în latina lor oficială: Auraria magna, nemţesce „Gross-schlatten". Impreună cu localităţile învecinate: Bucĭumenĭ, Cărpeniş, Roşia şi altele, distinse prin posiţiunĭ strategice şi prin bărbăţia locuitorilor, *Abrud* a jucat un rol însemnat în maĭ tóte mişcările revoluţionare din Transilvania, maĭ ales sub Horia şi Cloşca la 1784, sub Iancu şi Balint la 1848. Intrégа regiune de 'mpregĭur pórtă la popor numele colectiv de „munţiĭ *Abruduluĭ*", ĭar locuitoriĭ se fălesc de a fi Moţĭ (v. N. Densuşianu, Horia; Papiŭ, Dacia superióră).

Intr'o doĭnă de lîngă Sibiĭu:

Peste-*Abrud*, peste Aĭud,
Daleleĭ ce drum bătut!
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 24).

Abrud avusese un fel de poet al seŭ, dela care există o broşură, tipărită cu ortografia urguréscă, fără indicaţiunea loculuĭ, sub titlul: „Vérsu Kotrancí in sztihurí álketuit de Petru Furdui délá *Abrudfalva* lá Annul 1818 18 zilé December."

Abrudeniĭ amestecă în vorbire cuvinte şi chiar frase ungurescĭ. Iată un pasagiu din Furduĭu (pag. 4), transcris cu ortografia ordinară:

Care casă n'aŭ avut,
Curte cu pórtă aŭ făcut,
Şi conihă, şi grajd de boĭ,
Şi'ĭ maĭ fălos decît noĭ;
Care nicĭ nu cuteza
În crîşmă a se băga,
Du-te 'n crîşmă unde's eĭ,
Că's după masă temeĭu,
Şi cere vin ungureşte,
Şi cîntă şi duhăneşte:
Ado vin
Că baniĭ vin!
Ördög atta
Bani 's gata...

La 1786 s'aŭ descoperit la Roşia (Verespatak) lîngă Abrud pretióse table cerate romane, scrise între aniĭ 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonisarea Dacieĭ, şi din carĭ resultă că acéstă localitate se numĭa atuncĭ Alburnus. Déja Massmann (Libellus aurarius, 114) observă că între *Abrud* şi Alburnus este o prémare asemĕnare, admiţêndu-se o formă intermediară Albrud; dar pe de altă parte, el atrage în acelaşĭ timp atenţiunea asupra numeluĭ oraşuluĭ tracic din Mesia Abrutum, unde se bătuse Impĕratul Deciŭ contra Goţilor. Cu alte cuvinte, *Abrud* ar puté să fie nu-

mele dacic al localităţiĭ, pe care coloniĭ romanĭ prin assonanţă aŭ numit'o apoĭ Alburnus. Noĭ vom adăuga cătră acésta, că în Tracia exista oraşul 'Αβρολέβα, adecă prin obicĭnuita confusiune paleografică grécă Λ=Δ: *Abrudeva* saŭ *Abrudava* (Du Mont, Inscript. de la Thrace, p. 76), de unde *Abrud* fără maĭ nicĭ o modificare fonetică. Ar urma de aci că numele roman oficial Alburnus s'a uĭtat, dar numele dacic poporan Abrudava s'a conservat pînă astădĭ.

Abrudén (*-ă*), adj. şi subst.; habitant d'Abrud; appartenant à Abrud. Prin *Abrudén* se înţelege numaĭ cine-va saŭ ce-va din Abrud în sensul restrîns al cuvîntuluĭ. Pentru locuitoriĭ din munţiĭ Abruduluĭ în genere, dela Roşia, Cărpeniş, Bucĭumenĭ etc., se întrebuinţézā maĭ mult numele de Moţĭ.

v. *Abrud.* — [2]*Moţ.*

À-bùbă, subst. fem. sing.; maladie cancéreuse, spécialement pustule maligne. Se accentézā şi *a* şi *u*. Dr. Polysu (Wrtb. ed. Bariţ, p. 2) traduce acest cuvînt nemţesce prin Karbunkel când e vorba de *a-bubă* în genere; ĭar când este numaĭ „în gură", prin Mundfäule. In casul al doilea, vorba se întrebuinţézā maĭ mult în oraşe, fórte rar pe la ţérā. In casul de'ntâĭu, e aceiaşĭ bólă, care în Moldova se chiamă maĭ adesea buba-trânjilor şi pe care a descris'o pe larg Dr. C. Vernav (Physiographia Moldaviae, Budae, 1836, p. 62), adăugênd că ea este propriă anume poporuluĭ de jos: „morbus est quem solummodo plebi proprium novi". Numele românesc cel maĭ vechĭu al acesteĭ bóle, cunoscut deja în latina rustică, este bubă-négră (L. M. I, 261).

Sub termenul tecnic de „pustule maligne" medicina înţelege o bólă, care se nasce la om anume prin contact direct saŭ indirect cu vitele atinse de dalac, cu pieile lor saŭ cu lâna, ba chiar prin pişcătura muscelor carĭ supseră din sângele unor asemenĭ vite (Littré-Robin, v. pustule). Prin urmare, este ce-va curat ţĕrănesc, şi maĭ ales cĭobănesc, însă teribil: după ce s'a arĕtat buba, omul móre peste o sĕptĕmână. De aci gróza Românuluĭ, care de frică se sfiesce măcar a caracterisa acéstă bólă printr'un epitet, ci 'ĭ dice numaĭ: aceĭa.

Intr'un descântec din Banat se înşiră:

Bubă blândă,
Bubă rĕ,
Bubă galbănă,
Bubă négră,
Bubă vînătă,
Bubă românéscă,
Bubă nemţască,
Bubă ungurésca,
Bubă porcéscă,
Bubă căéscă,
Bubă văcéscă,
Bubă oĭască,
Bubă sĕlbatecă,
Bubă de noĕ-decĭ şi noĕ de felurĭ...
(S Liuba, com. Maĭdan)

La un alt capĕt al pămîntuluĭ românesc, în Moldova, descântecul sună:

„... buba cu săgetătură, buba cu pocitură, buba cu 'ntâlnitură, bubă albă, bubă négră, bubă vînătă, bubă cu noĕ-decĭ şi noĕ de junghĭurĭ, bubă armenéscă, bubă jidovască, bubă ţigănéscă, bubă românéscă..."

(Ap. Tocil. Rev. II, 383).

Eĭ bine, din acele bube o sută fără una, specificate după fantasia poporană prin culorĭ, prin vietăţĭ şi prin némurĭ, una le întrece pe tóte: i se dice adesea bubă-rea, ca şi când cele-l'alte ar fi bune în alăturare cu ea; ceĭ maĭ mulţĭ însă abia o indică cu fiorĭ fără a'ĭ da vre-un epitet: *a-bubă*, adecă a-

cea-bubă, buba sciută de toţĭ, buba κατ᾽ἐξοχήν. Asemenea teróre Românul o resimte numaĭ dóră de 'naintea epilepsieĭ, pe care de aceĭa o şi numesce în acelaşĭ fel: a-bólă saŭ a-nevoe.

v. [7]*A.* — [2]*A-nevoe.* — *Bubă.* — *Bubă-négră.* — *Dalac.*

A-bùnă *(de-)*, adv.; à bon présage. Când dicem: nu'ţĭ e folositor, afirmâm; dicênd însă: nu'ţĭ e *a-bună*, exprimâm o părere, o presupunere, o bănuélă, dar fondul este acelaşĭ.

Substantivul latin bonum, prin pluralul seŭ bona, a trecut la Românĭ din neutru în feminin: bună, fără a se confunda cu adjectivul propriŭ: bună „bonne" saŭ cu adjectivul substantivat: bună „grand'mère". Peste Carpaţĭ se dice adesea: „a face ce-va cu buna" în înţeles de: „placidis mediis" (Lex. Bud.). Pasagĭul din Sallustiŭ (Cat. IX): „jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat" s'ar puté traduce românesce: „eĭ trăĭaŭ drept şi cu *buna*, nu de frica legilor, ci din fire".

In unire cu preposiţiunea de prevestire *a*, acest *bună* devine adverb cu sensul de: „animus praesagit bona", ĭar după negaţiune: „animus praesagit mala", ca într'un vers din Staţiŭ. Intrebuinţarea negativă e cea maĭ désă.

„... nu e *a-bună* copiluluĭ că tot plânge; nu'ţĭ e *a-bună* că te scolĭ nóptea şi nu daĭ pace altora să dórmă; atâta rîs să dea Dumnedeŭ să vĕ fie *a-bună* (L. M. I, 236).

„... γhisaĭ as'noapte un pustiŭ dĕ γhis urît — scuĭpaţi-vĕ 'n sîn şi hie dĕparte d'ăst loc! Dîn asta, nu mĭ-e *a-bună*. Témă mĭ-e că m'oĭu prăpădi..." (Jipescu, Prahova, Vălenii-de-munte.)

Din tóte cuvintele cu preposiţiunea de prevestire *a*, precum: a bine, a reŭ, a mórte, a secetă etc., *a-bună* este singurul care 'şĭ maĭ asociază une-orĭ într'un mod arbitrar pe de, căcĭ din causa pré-rareĭ întrebuinţărĭ a substantivuluĭ separat bună natura preposiţională a luĭ *a* în *a-bună* nu se maĭ simte, fiind tractat întocmaĭ ca *a* în abia = de-abĭa, încât fórte corect s'ar puté scrie într'una: *abună*.

„Aspru cu Românu tĕŭ şi blând cu lepra! Bine 'ţĭ şade! De ţĭ-ar hi d'*a-bună* numa... (Jip., Văleniĭ-de-munte).

„Bucuria ce avea, nu era d'*abună* = nu'ĭ prevestĭa sfîrşit favorabil."
(Costinescu, Vocab. 7).

v. [13]*A.* — [2]*Bună.*

[1]**Abùr** (plur. *aburĭ*), subst. masc.; vapeur. Se pronunţă de asemenea: *abor*, apoĭ *abure* şi *abore*; articulat însă poporul dice numaĭ *aborul* saŭ *aburul*, nicĭ o dată: aburele saŭ aborele.

„... *aburĭ* es din apa ce începe a da în fiert; căldura sóreluĭ scóte *aburĭ* din lacurĭ, rîurĭ, mare; céţa şi negura nu sînt decât deşĭ *aburĭ*; nuoriĭ încă se formézǎ din *aburiĭ* scoşĭ prin căldura sóreluĭ din apele pămîntuluĭ; plóia şi roua se nasc tot din *aburiĭ* scoşĭ din sînul pămîntuluĭ, carĭ reciţĭ se fac érăşĭ apă; prin căldură mare nu numaĭ apa, ci şi cele maĭ solide corpurĭ, cum metalele de exemplu, se pot preface în aburĭ" (L. M.).

In enumeraţiunea de maĭ sus, lipsesce *aburul* vinuluĭ:

„... şi apoĭ când *aburiĭ* vinuluĭ şi ochiĭ crăşmăreseĭ aŭ produs efectul lor, încep horele, rîsurile, tropotele..."
(C. Negruzzi, Scrisórea XXVIII)

Maĭ lipsesce *aburul* caluluĭ:

„... calul era numaĭ spumă; muşchiĭ i se întinseseră ca córda unuĭ arc, şi *aburĭ* groşĭ eşiaŭ din el..."
(Id., Alergare, 39).

Apoĭ resuflarea se chiamă de asemenea *abur* (Polysu).

Dosofteĭu, 1673, ps. 134 :

Gurâ aŭ şi nu pot să grăĭascâ,
Cu ochĭ sînt şi nu pot să zăréscâ,
Urechĭ aŭ şi nu pot să audzâ,
Nice *aburĭ* nu le ĭaste 'n budzâ...,

acolo unde la Silvestru, 1651: „nici ĭaste răsuflare în rostul lor" = Coresi, 1577: „nece ĭaste suflet în rostulŭ lorŭ" = Arsenie dela Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „nice ĭaste suflare întru gurile lor."

In medicină prin *abur* se înţeleg maĭ în speciă gazurile scóse prin evaporaţiune. Aşa: baiă de *abur*. Intr'un tractat medical din secolul trecut (Mss. Arch. Stat.): „ udă un burete în apă şi în unt-de-lemn adese-orĭ şi încălzesce cu el pe de-asupra partea cea cu poroĭu, încă şi oblojind şi cu făină de orz saŭ cu tărîţe saŭ cu smochine saŭ cu nalbă, să'l aşezĭ încă în *abur* făcut de ĭerburĭ moicĭóse: de nalbă, de muşeţel, de sămînţă de in..."

La sătenĭ însă, chĭar în medicină *abur* exprimă maĭ mult noţiunea de suflare. Astfel, poporul credênd că un copil se póte vindeca de deochĭu, dacă tata saŭ muma ĭĭ va sufla peste cap, într'un descântec din Transilvania ne întimpină:

Fugĭ deochĭu fĭerbinte,
Că te-ajung *aborĭĭ* de părinte....

(R. Simu, Sibiŭ, com. Orlat)

Alăturĭ cu fum, cu pulberea şi cu cenuşa, *aburul* este unul din simbolurile nestatorniciei lucrurilor.

Ioan din Vinţ, 1689, f. 111: „Cale scurtâ ĭaste pre care alergămŭ. Fumŭ ĭaste vĭĭaţa aĉasta, *aburŭ* şi ţărână şi cenuşe. Intru puţin să arată şi în degrabâ piĭare..."

De aci, făcênd o deosebire între principiul vital la om şi la cele-l'alte vietăţĭ, poporul român recunósce omuluĭ suflet propriŭ ḑis, pe care'l crede nemuritor, pe când fiarelor şi dobitócelor le acordă numaĭ o suflare trecĕtóre, numită une-orĭ: blĕsc = „scânteiă", maĭ tot-d'a-una însă: *abur*.

In tóte provinciele Dacieĭ luĭ Traian, *abur* însemnéză: „âme des animaux"; ĭar când animalul încetéză de a trăi, rare-orĭ i se ḑice că „a murit", ci maĭ ales: a pĭerit, afară de maĭ multe alte expresiunĭ ca: „a crĕpat", „a cicnit", „a eşit" etc., prin carĭ se stabilesce şi maĭ bine credinţa poporană despre deosebirea între cele doĕ principie vitale.

„A murit un om; a pĭerit un boŭ; a ĭeşit o óiă" (C. Licĭu, Iaşĭ, comuna Cotnariĭ).

„Poporul ḑice despre dobitoc că nu are suflet, ci numaĭ *abure*, care pĭere o dată cu dobitocul, ĭar sufletul omuluĭ este neperitorĭu, şi déca se desparte de trup, se duce la D-ḑeŭ pentru ca să'şĭ ĭea resplată" (Preut D. Popovicĭu, Banat, com. Tincova).

„Despre omul ce jure strâmb, poporul ḑice că: acela n'are suflet ca óme-niĭ, ci numaĭ *abor* ca câniĭ". (A. Bunea, Transilv., com. Vaĭdarecea).

„Despre un om fórte slab, se ḑice: ăsta'ĭ numaĭ cald! saŭ: numaĭ cât are suflet în óse; ĭar despre un om rĕŭ: ăsta are numaĭ *abur* ca câniĭ" (T. Crişianu, Transilv., com. Cugieru).

Tot aşa se vorbesce pretutindenĭ în România.

La Muntenĭ:

„Şi de cum se apropie de ea, Murga se trase înapoĭ spăĭmîntată d'aşa mândreţe, c'o fi avênd dobitocul *abur* în loc de suflet, dar vĕḑul e tot vĕḑ..."

(De la Vrancea, Sultanica, 246).

In Moldova, deja la Cantemir în Divanul lumiĭ (A. I. R. II, 128): „*aburul* dobitoculuĭ, muritor şi în nemică întorcător..."

După credinţa poporuluĭ român — ce-va cam darwinist — o fiinţă intermediară între om şi dobitoc este strigoĭul, adecă omul născut cu códă, care tocmaĭ de aceĭa n'are suflet, ci numaĭ un fel de *abur,* persistând însă şi după mórte.

»Strigoiĭ şi strigóele sînt un soĭu de ómenĭ cariĭ aŭ códă; şi după ce mor, es din mormînt în chip de *abur*....“ (C. Rosescu, Németţ., com. Bistricĭóra).

La Românĭ între suflet şi *abur* este acelaşĭ raport psicologic ca la vechiĭ Romanĭ între animus şi anima, ambele avênd de asemenea înţelesul fundamental de „vînt“: ἄνεμος. Omul singur avea „animum“; cele-l'alte fiinţe tóte „animam“:

... Indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque...

(Juven. XV, 148).

Numaĭ „animus“ era nemuritor: „nihil est nisi mortale et caducum praeter animos“ (Cic. de Rep. II, 12). Apoĭ „animus“ fiind sinonim cu „sollertia“, cu „voluntas“, cu „consilium“, prin el domnĭa omul asupra natureĭ. Tot aşa ḑice Românul: „Dobitocul este fricos şi supus omuluĭ fiind-că n'are suflet, ci numaĭ *abur*...“ (D. Resmiriţă, Némţ, com. Vînătoriĭ) = „animam tantum, non animum“.

Pe lîngă *abur* cu sensul de „suflare“, maĭ este forma *abóre*, ambele întrebuinţându-se de o potrivă în privinţa vîntuluĭ. Aşa în acelaşĭ cântec de nuntă se aude în unele locurĭ:

Ş'aşa plecarăm
Şi venirăm
Pe stelele ceruluĭ,
Pe *abórea* vîntuluĭ...

(N. Busuĭoc, Sucéva, com. Păşcanĭ-Stolnicenĭ)

ĭar în altele:

Indată pornirăm
Şi venirăm
Pe faţa pămîntuluĭ;
Pe *aburiŭ* vîntuluĭ...,

(G. Constantiniŭ, Németţ com. Dómna)

saŭ:

Pe raḑele sóreluĭ,
Pe *aburul* vîntuluĭ...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 177).

Să se observe că latinul „vapor“ n'are nicĭ o dată sensul de suflu, atât de esenţial în românul *abur* şi pe care lătinesce noĭ îl putem traduce numaĭ dóră prin: spiritus, saŭ chĭar prin anima, de ex. în: „animae ventorum“. A trage dară pe *abur* din „vapor“, cu perderea iniţialuluĭ *v* şi cu trecerea luĭ *p* între vocale în *b*, este nu numaĭ contra foneticeĭ române, dar încă ce-va pe care nu scusă nicĭ măcar o deplină corespundinţă de sensurĭ. Cu „vapor“, în care predomnesce noţiunea de căldură, de ex.: aestivus vapor, dissiliunt vapore saxa, vapor amorque torret etc., e înrudit al nostru văpae, dar *abur* — nu. Intre ambele cuvinte nicĭ măcar o depărtată filiaţiune ario-europeă nu există, de oră-ce vapor, archaic vapos, derivă dintr'un prototip cvapos = litv. kvápas, din aceĭaşĭ rădĕcină cu grecul *καπνός*.

Dar a pretinde, pe de altă parte, că Româniĭ aŭ împrumutat pe *abur* dela Albanesĭ, fiind-că aceştiĭa aŭ pe „avul“, érăşĭ nu este corect. Miklosich (Alban. Forsch. II, 69), după ce pune alăturĭ: „lat. vapor, alb. avul, rom. abure“, are bunul simţ de a adăuga că nu e sigur de înrudirea lor: „die Zusammengehörigkeit dieser Wörter ist nicht sicher“ (cfr. Diefenbach, Völkerkunde, I, 243). E cu atât maĭ regretabil, când alţiĭ le identifică fără nicĭ o reservă. Maĭ întâiŭ, latinul vapor trebuĭ lăsat cu totul la o parte, cercetându-se apoĭ numaĭ legătura între

abur şi albanesul avul, carĭ sînt în adevĕr de aceiaşĭ origine primitivă, însă fără a se fi putut nasce unul din altul.

Albanesce àvul, rostit şi: àvăl, însemnéză „vapeur, exhalaison“ (Dozon), uneorĭ „fumée“ (Camarda), nicĭ o dată „souffle“. Cată să fi avut totuşĭ o dată sensul fundamental de suflu, fiind-că derivă din aceiaşĭ rădĕcină ario-europeă: av, din care este grecul ἄω = αFω „suflu“, ἄος = αFος „suflet“ (Hesych.), ἄελλα – αFελλα, αὔρα, ἀήρ etc., tóte cu digamma, de unde apoĭ prin împrumut dela Grecĭ latinul: aura şi aër. Acea rădĕcină ario-europeă *av* ni se presintă şi 'ntr'o formă metatetică *va*, din care se trage sanscr. vāmi „sufllu“, lat. ventus şi altele (Curtius, Griech. Et.) In laconicul ἀβήρ=lesbiacul αὔηρ (Ahrens, Dial. dor. 49), adecă: abēr=avēr, ne întimpină trecerea luĭ v în b. In românul *abur*, *aburéză*, *abóre*, rădĕcina *av* şĭ-a conservat sensul fundamental de „suflu“ ca şi la Grecĭ, pe când Albanesiĭ l'aŭ perdut; ce-va maĭ mult încă, Româniĭ posedă forme colaterale bóre, buréză, derivate din $\sqrt{\text{va}}$=av, pe carĭ nu le aŭ de loc Albanesiĭ. Dacă dară „avul“ este tracic la Albanesĭ, e tracic şi *abur* la Românĭ, dar nicĭ Româniĭ nu l'aŭ luat dela Albanesĭ, nicĭ Albanesiĭ dela Românĭ, deşi forma românéscă este maĭ primitivă prin sens, póte şi prin finalul *r*.

Macedo-românesce se ḑice ca şi la noĭ: *abur, aburĭ*. La *abur* din corp: „nĭi spilaĭ nihém mânĭile şi vedzĭ cum nĭi-es *aburĭ...*“ La *abur* din pâĭne: „pâĭnea e caldă, frânge 'nă cărvelĭe şi va să vedzĭ că scóte *aburĭ...*“ La *abur* din apă: „căpachea tingerilĭeĭ se-umplù de *aburĭ...*“ (M. Iutza, Cruşova). Nu cunóscem însă la Macedo-românĭ nicĭ un exemplu de *abur* cu sensul de „suflare“, pe care eĭ par a'l fi perdut din graĭu prin contact cu Albanesiĭ. Nu l'ar avé, probabilmente, nicĭ Daco-româniĭ, să fi venit aci de peste Dunăre tărḑiŭ în vécul de mijloc, după cum crede şcóla luĭ Rösler. In orĭ-ce cas, acésta este încă o probă, óre-cum suplementară, despre desvoltarea cea independinte a luĭ *abur* la Românĭ pe de o parte, ĭar a luĭ „avul“ la Albanesĭ pe de alta.

Prin diferitele sale accepţiunĭ, *abur* are o mulţime de sinonimĭ. Une-orĭ el însemnéză; pară, fum; alte-orĭ: céţă, negură, nor, promorócă etc.; semnificaţiunea însă de căpetenie este: adiare....

Familia românuluĭ *abur*: aburesc, aburez, buréză, bóre, abóre, borilă etc., afiliată cu albanesul“ avul“ şi cu familia greculuĭ ἀFω, n'are a face cu grecul βορέας saŭ βοῤῥᾶς „crivăţ“=alban. boră saŭ voră „zăpadă“, care prin latina s'a respândit maĭ în tóte dialectele romanice; dar nicĭ cu slavicul: burĭa „furtună“ n'are a face. In româna însă, ambele aceste curenturĭ eterogene s'aŭ întâlnit nu numaĭ cu tracicul bóre, ci încă şi cu latinul brumă, producêndu-se prin cĭocnirea tuturora o confusiune órecare din causa asemĕnăriĭ fonetice şi a apropiăriĭ de sensurĭ. Trăsura caracteristică a luĭ *abur* este o suflare lină, abia călduţă, saŭ maĭ mult cu o recóre plăcută, ceĭa ce nu se cuprinde nicĭ în latinul vapor şi bruma, nicĭ în grecul boreas, nicĭ în slavicul burĭa.

v. *Aburel*. — *Aburesc*. — *Aburez* etc. *Aer*. — *Bóre*. — *Buréză*. — *Suflet*...

Aburàre (plur. *aburărĭ*); subst. fem. — v. *Aburez*.

Aburàt (-ă), adj. — v. *Aburit*.

Aburèl (plur. *aburèle*), s. n.; brise, zéphyr. Se rostesce şi *aborel*. Deminutiv din abur saŭ abor, avênd acelaşĭ înţeles cu bóre:

»Deosebitele vînturĭ se chiamă: crivăţ, austru, vîrtej, furtună, şi *aburel* când este pré-mic „(T. Constantiniŭ, Braila, com. Latinu) = „Numirile vînturilor la noĭ: austrul, dela sud; crivăţul dela nord; vîntul Braşovuluĭ, dela resărit; vîntul Sibiĭuluĭ, dela apus; bórea, zefir..." (A. Bunea, Transilv., Făgăraş, com. Vaĭdarecea).

După Dr. Polysu (ed. Bariţ p. 2), *aburel* maĭ însemnéză „norişor", ca deminutiv dela abur „nor". După Cihac: „aburel = petite vapeur" (?). Sensul fundamental însă pentru *aburel*, ca şi pentru abur, nu este de loc acela de „céţă", ci anume de „suflu».

Un frumos pasagĭu din Dosofteĭu, 1683, f. 86: „... priimiţŭ roaâ a Duhuluĭ svântŭ, roâ înfocatâ, roaâ nu umădâ şi cu *aburelŭ* de vântŭ pemintescŭ, ce roaâ înfocatâ cu *aburelŭ* Dumnedzăescŭ ce suflă cu focŭ, nu cu focŭ de cesta ce arde şi veştedzĭaşte, ce focŭ luminători şi întrămători..."

Prin analogiă cu *aburel*, poporul şĭ-a croit în limba poetică cuvîntul văzdurel. De exemplu, într'o colindă din Muntenia:

In spatele luĭ
Sóre cu căldura;
In âmbĭ umereĭ
Doĭ lucefereĭ;
Jur-prejur de póle
Cerul plin de stele,
Tóte văzdurele...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 49)

Curiosul văzdurèle (la sing. văzdurèl) este: văzduh + *aburèl* (plur. *aburèle*) prin fusiunea a doĕ cuvinte, ca franţusesce în: selon = secundum + longum, saŭ: refuser = refusare + recusare, italienesce: stamberga = stanza + albergo etc., un fenomen linguistic fórte interesant, pe care l'a studiat maĭ cu deosebire Caix (Studi di etim. ital., 199—203).

v. *Abóre.* — *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.* — *Văzdurel...*

Aburélă (plur. *aburelĭ*), subst. fem.; exhalaison, souffle continu, brise. Se rostesce şi: *aborélă*. Lex. Bud.: „*aborélă*, vaporatio, evaporatio".—cfr. Polysu, Barcianu etc.

Sensul fundamental, ca şi pentru întréga familiă a luĭ abur, fiind „suflare", *aburélă* este aprópe sinonim cu aburel şi cu borilă:

„Vînturile se numesc: crivăţ, vîjeliă, furtună, vîrtej şi *aburélă*" (Miron, Tecucĭu, com. Găicéna) = „vîntul de miaḑiḑi saŭ borilă, în urma căruĭa se aşteptă numaĭ decât plóiă" (S. Iordăchescu, Botoşanĭ, com. Cristescĭĭ).

Format prin acelaşĭ sufix ca în: recélă, vineţélă, surḑélă, fĭerbinţélă etc., *aburélă* exprimă stare, pe când aburire saŭ aburare, ca infinitiv substantivat, exprimă acţiune; apoĭ borilă, compus ca: Zorilă, Murgilă, Frăţilă, surḑilă etc., indică pe aginte; în fine, deminutivul aburel este ce-va maĭ puţin saŭ ce-va maĭ trecĕtor decât cele-l'alte tóte.

v. *Abur.* — *Aburel.* — *Aburesc.* — *Bóre.* — *Borilă...*

Aburèsc (*aburit, aburire*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se ḑice şi: *aboresc*. „1° Ca transitiv, a expune ce-va saŭ pre cine-va la aburĭ, a'l trece prin aburĭ: mulţĭ ómenĭ, pentru multe neputinţe, se *aburesc*; părţĭ vătămate de ale corpuluĭ, înainte de a se trage, se *aburesc* bine. 2° ca intransitiv, a scóte aburĭ: caiĭ de multă fugă *aburĭaŭ* înfricoşat; diminéţa, după ḑile şi nopţĭ călduróse, rîurile *aburesc*. 3° a sufla încetişor, vorbind de vîn-

turĭ: un dulce vînt *aburesce* despre médi-ḑi“ (L. M.).

„D’o sĕptĕmână şi maĭ bine zăpada se topise; muşcelele, acoperite d’o pojghiţă verḑurii, *aburĭaŭ* un fum ce se ’nălţa a-lene, cletănat de adiere...“

(De la Vrancea, Sultanica, 51)

Sensul de suflare predomnesce.

Intr’un cântec poporan din Transilvania :

Sub un pom am adormit,
Şi mĭ-o fost pomu’nflorit,
Ş’un vînt cald ce-o *aburit*
Florile le-aŭ oborit...

(Pompiliŭ, Sibiĭu. 45).

Intr’un „bocet“ din Moldova :

Dincotro vîntul mĕ bate,
Tot mĕ frige şi mĕ arde;
Dincotro el *aburesce,*
Tot mĕ arde, mĕ pîrlesce...

(Preut S. Teofanescu, Némţ, com. Gârcina).

Intr’o doĭnă tot de acolo :

Bate vîntul, *aburesce,*
Puĭul se călătoresce
Şi mândruţa mi’l jelesce...

(Conv. lit. 1885, 455).

In graĭu, *aburesc* se confundă cu forma colaterală aburez, maĭ respândită şi singură cunoscută în macedo-româna.

v. *Abur.—Aburez.*

Aburèz *(aburat, aburare)*, vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se rostesce şi *aborez.* Acelaşĭ sens ca în aburesc, cu care se confundă în graĭu.

Alexandri în Sentinela română :

Lat e câmpul celeĭ lupte,
Lat şi plin de arme rupte,
Plin de trupurĭ sfărâmate
Care zac grămăzĭ culcate,
Plin de sânge ce’l pĕtéză
Şi văsduhul *aburéză...*

„Bóre se numesce vîntul lin de véră, când numaĭ *aburéză*“ (S. Lĭuba, Banat, com. Maidan).

În înruditul burézã, deşi sensul fundamental este de asemenea „suflare“, totuşĭ prin noţiunea intermediară de „recóre“ s’a desvoltat sensul ulterior de „plóiă de tot măruntă“, astfel că ambele cuvinte, diferenţiate prin formă, s’aŭ diferenţiat şi prin înţeles :

„... la noĭ, când burézã din pâclă, se ḑice promoróca“ (Preut N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, com. Tîrnauca).

Ca şi burézã, *aburézã* se întrebuinţeză adesea impersonal.

In multe locurĭ se aude cu dz: *aburedz, aburédză.* Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670: *„aburĕdz.* Vaporo. Efflo“ (Col. l. Tr., 1883, p. 421).

Macedo-româna cunósce numaĭ forma *aburedz:* „pânea cu de-aγhia se-*aburâ...*“, „apa caldă se-*aburédză...*“ (M. Iutza, Cruşova).

v. *Abur.—Aburesc.—Bóre.—Bură.—Burez...*

Aburìt (-*ă*), part. passé d’*aburesc.* „*Aburit* saŭ *aborit, aburat* saŭ *aborat,* expus la aburĭ, încălḑit saŭ muĭat prin aburĭ“ (L. M.).

Idiotisme : friptură *aburită* = bine rumenită şi cu miros plăcut; vin *aburit* = tare şi aromatic; faţă *aburită* = roşită prin emoţiune. In tóte aceste expresiunĭ, sensul fundamental este: însufleţit, prin oposiţiune cu re-suflat, care nu maĭ are suflu.

Pann, Prov. I, 37 :

Şi vĕzênd gâscanul în ghevecĭu adus,
Aburit, fierbinte şi ’nainte’ĭ pus...

Dosofteĭu, 1673, f. 143:

Şi Domnuluĭ i se fiace milâ
Vădzînd cá le fac pizmaşiĭ sâlâ,
Şi ca din somn sări Domnul rumân,
Ca de vin ce-ĭ *aburit* şi şumân,
Şi dĭade ’n pizmaş cu războĭ ĭute....

„...ba o strîngea pe fata de mână, ba o călca pe picĭor, ba... cum e treba

flecăilor. Şi tropaĭ, tropaĭ, ropaĭ, ropaĭ! i se aprind luĭ Ipate al nostru călcâele. Chirica era şi el pe-acolo, şi cum se lasă Ipate din joc, spirituşul draculuĭ iĭ ḑice:

„— Eĭ, stăpâne, par'că te-aĭ cam *aburit* la faţă, nu sciŭ cum; ce ḑicĭ, aşa'ĭ că'ţĭ vine la socotélă?..."

(I. Créngă, Stan Păţitul).

v. *Abur.* — *Aburesc.*

Aburòs (-*ă*), adj., vaporeux. „*Aburos* şi *aboros* : 1. plin de aburĭ; 2. rar şi afînat ca aburiĭ; 3. întunecos, puţin luminat" (L. M.).

Adjectiv cu dibăciă întrebuinţat de A. Odobescu în Pseudokynegetikon p. 86: „Mugurul liliaculuĭ se despică şi inverḑesce sub *aburósele* sărutărĭ ale sóreluĭ de Aprile..."; şi 'n Mihnea-vodă p. 17: „tînăra fecĭóră se arătă cu concĭul semĕnat cu diamanturĭ, cu *aburosul* zovon de filaliŭ, cu auritul vĕl de betélă răsfirat pe un biniş de suvaĭu alb..."

v. *Abur.*

Abùsălea.—v. *Abuşile.*

Abùşile, adv.; à quatre pattes. Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Abushile.* Infantium incessus quadrupes."

„Pruncĭĭ ceĭ micĭ când îmblu pre mânĭ şi picĭóre, se ḑice că îmblu *abusălea.* Ómeniĭ marĭ când îmblu, orĭ când căḑênd se opresc pre mânĭ, se ḑice: în brâncĭ" (S. Lĭuba, Banat, com. Maĭdan).

Aci doĕ observaţiunĭ:

1° Aceĭaşĭ acţiune are un alt nume când e vorba de copil, şi altul atuncĭ când se vorbesce de ceĭ în vrîstă;

2° Copilul de tot mic pronunţând *s* în loc de *ş*, forma *abusălea* pentru *abuşile* este resultatul influinţeĭ graĭuluĭ copilăresc asupra limbeĭ părinţilor.

Cu *abuşile* nu trebuĭ a se confunda: de-a buşiĭ, după cum se chĭamă un joc de copiĭ, cunoscut maĭ ales în Moldova şi'n care se rostesc următórele cuvinte:

Aŭ-late,
Baŭ-late,
Nu ţi-ĭ frică că te-oĭu bate?
Din codiţă, din codă,
Pîn'oĭu prinde-a numĕrà.....

(D. Albotĕnu, Covurluĭu, com. Mastacanĭ).

Format prin preposiţiunea de mişcare *a* (v. [11]*A*), acest adverb îşĭ maĭ asociază aprópe tot-d'a-una preposiţiunea de: *d'a-buşile.*

v. *Buş.* — *Buşă.*

[1]**Ac** (artic. *acul*, poporan: *acu*, macedo-rom. *aclu*; plur. *ace* şi *acurĭ*), s. n.; aiguille, aiguillon. „Instrument de fer, subţire ascuţit, cu care se cóse, se împunge saŭ se înfige" (L. M.).

I. *Ac* în ghicitorĭ.

Cimilitura poporană a aculuĭ:

Am un om mititel
Face gardul frumuşel..

(Revista populară 1884 p. 47)

saŭ:

Ce e mic-mititel
Ingrădesce frumuşel....

(Ispirescu, Pilde, 32)

O altă cimilitură:

Ce fuge mereŭ la vale
Şi'şĭ lasă maţele 'n cale...,

despre care d. G. D. Teodorescu (Poesiĭ pop. 216) observă că: „în Mexic se găsesce o ghicitóre asemenea acesteia tot despre *ac*: cine alérgă printr'o vale, tărîndu'şĭ maţele după sine."

Macedo-românii aŭ şi eĭ doĕ cimiliturĭ despre *ac*:

Nĭic nĭi-escu, ḑrac nĭi-escu,
Ma tută lumea eŭ u 'nvescu...

(M. Iutza, Cruşova)

care exprimă aceiaşĭ ideiă ca în proverbul daco-român: „*acul* este mic, dar scumpe haĭne cóse“ (Pann, Prov. I, 137).

A doua cimilitură macedo-română, fórte ingeniósă şi 'n care chiar prin rimă este indicat *ac*:

Drac tru chisă, 'n cer tut drac,
S'éste văr'nă códă nĭi trag,
Pri-ĭu-cido cu códa mi bag,
Din dao-treĭ maşi una fac,
Pănă-ci-şĭ di códă ascap...

(M. Iutza, Cruşova)

adecă: „drac în ĭad, în raĭu tot drac; dacă trag după mine o códă, apoĭ orĭ unde mĕ bag, din doĕ-treĭ numaĭ una fac, pînă ce mĕ scap şi de códă“.

In fine, un fel de ghicitóre şcolăréscă: „De unde aŭ luat Adam şi Eva *ac* şi aţă de aŭ cusut frunḑele de smochin..?“ (Cost. Negruzzi, Cum am învĕţat românesce).

II. Felurĭ de *ace*.

Ca instrument de cusut femeesc, *ac* a dat nascere la proverbe:

Despre femeĭ lenevóse: „Când eram la mama, şi eŭ scieam să cos, că mama împungea şi eŭ trăgeam *acul*...“

(Pann, Prov. III, 106)

Despre femeĭ lucrătóre: „Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scóţă cu *acul*, tot se isprăvesce...“

(Ibid. II, 123).

Din *ace* femeiescĭ, Dr. Polysu (ed. Bariţ p. 9) distinge: „ac cu ureche“ = de cusut, „ac cu cracĭ“ = de pĕr, „ac cu gămăliă“ = bold. In unele locurĭ cinghel saŭ cangé „crochet“ se chiamă: *acu*-cĭuruluĭ (Iaşĭ, com. Bosia).

Intr'un document scris în Argeş la 1621 (Arch. Stat.): „10 *ace* de cărpă de argintu.“

Intr'un act din 1686 despre „hainele şi sculele ale jupănései Ilincăi fata jupănései Nécşăi ot Petreşti, care s'au dat de poménă după moarté eĭ“, ne întimpină, afară de „*ac* de argint“ în doĕ rîndurĭ:

„2 *ace* mari de argint cu mărgăritar şi cu turchĭaze;

„2 *ace* mari de argint de învălitură...“

(M-rea Cotroceniĭ, Arch. Stat.)

Poporul, firesce, crede că cel maĭ frumos din tóte acele trebuĭ să fie acela al Dómneĭ. Jocul copilăresc de-a Baba-gaia, numit pe a-locurĭ: de-a Clóţa, de-a Puĭa-gaĭa etc., se începe în Muntenia printr'un dialog între copilul care face pe clóşca cu puĭ şi între acela care face pe baba:

„ — Ce cauţĭ, babo?

— *Acul* Dómneĭ.

— O fi ăsta (arătând picĭorul drept).

— Ptĭu! nu e ăsta...“

(Ispirescu, Jucăriĭ, p. 25).

In alte varianturĭ: „*Acul* Dómneĭ cu fir roşu...“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 198).

In unele districte (Dolj, com. Risipiţĭ; Olt, com. Pîroşĭ) se chiamă: *Acu-Dómneĭ* flórea Scandix-pecten, numită şi lătinesce: Acula, ital. Aguglia, span. Aguja, dar cunoscută maĭ mult sub poeticul nume de „Peptenele-Venereĭ“ (Pecten Veneris). In „Acu-Dómneĭ“ se înţelege anume „ac de pĕr“, o unéltă de cochetăriă deja la vechiĭ Romanĭ: „comas acu comentibus“ (Quinctil. II, 5).

Din *ace* bărbătescĭ, Românul distinge pe cele întrebuinţate de croitorĭ, cojocarĭ, cismarĭ şi alţiĭ, numindu-le: „*ac* abăgeresc“ (Olt, com. Vlaicĭ), „*ac* ţigânesc“ (Iaşĭ, com. Sinesciĭ) etc., ĭar un *ac* mare, în genere, se ḑice: acoĭu, în Banat şi 'n Haţeg: aconĭu, prin oposiţiune cu un *ac* mic: acuţ, aculeţ saŭ acşor.

v. *Abăgeresc*. — *Acoĭu*. — *André*. — *Cange*. — *Cinghel*. — *Igliţă*. — *Ţigănesc*...

III. *Ac* = m i c.

Ca ce-va fórte neînsemnat şi fórte eften, *ac* a dat nascere la o mulţime de locuţiunĭ:

Eĭ încă numĕr şi aniĭ
Când n'aveaĭ parà de *ac*,
Şi acum te jocĭ cu baniĭ
Turnându'ĭ din sac în sac...
(Pann, Prov. II, 89.)

Cine fură adĭ un *ac*,
Mâĭne fură un gânsac...
(Ibid. I, 63).

„Te slujesce norocul, cât umbra *aculuĭ* pe croitor" (Ispirescu).

Intr'un act moldovenesc dela vodă Alexandru-Iliaş din 1621 (A. I. R. III, 216): „dămu'ţ ştire de rĕndul celor slugĭ č'au înblat de-au luat bucatele lui Dumitraşco Şeptelič, c'am înţeles cum sĕnt la tine în prinsoare, deci să-i faci să întoarcă tot č'au luat dela casa lui, pĕn la un cap de *ac*..."

Expresiunea: „pîn' la un cap de *ac*" este o întorsetură posterióră în loc de vechĭul: „pîn' la un *ac* de cap", o locuţiune ajunsă a fi juridică, pe care o găsim lătinesce, într'o frasă întocmaĭ ca cea de maĭ sus, în Codicele Teodosian: „Si praeter haec tria crimina repudium marito miserit (uxor), oportet eam u s q u e a d a c u c u l a m c a p i t i s in domo mariti deponere" (ap. Du Cange, v. Acucula).

„Cauţĭ *acul* în caru cu fîn..."; saŭ: „orbul îşĭ caută *acul* în aria cu paele, şi surdul îl povăţuesce unde sună..." (Pann, II, 4; III, 130). Franţusesce: „chercher une aiguille dans une botte de foin" (Littré). Asociaţiunea de ideĭ între căutarea *aculuĭ* şi „ce-va fórte greŭ", este veche romană. La Plaut (Men. II, I, 8 sqq):

Nam quid modi futurum est illum quaerere?
Hic annus sextus, postquam ei rei operam damus...
. . . . . . s i a c u m c r e d o q u a e r e r e s,
A c u m i n v e n i s s e s...

In: „aĭ înghiţit un *ac* şi aĭ să scoţĭ un fĭer de plug" (Coll. Golescu, Conv. lit. 1874 p. 68), ni se înfăţişéză érăşĭ, ca antitesă între *ac* şi „drugă de fer", o asociaţiune de ideĭ romanică. Italienesce se dice: „dare un ago per aver un palo di ferro" (Tommaseo).

O altă antitesă:

Eraŭ bróştele
Ca muştele,
Şerpiĭ ca şi *acele*,
Năpărcĭ ca andrelele!
Acum tóte aŭ crescut
Şi de spaĭmă s'aŭ făcut:
Bróştele
Ca ploştele,
Şerpiĭ ca grindile,
Năpărcĭ ca buţile...
(Burada, Dobrogia, 163).

IV. U r e c h e a *a c u l u ĭ*.

Alăturĭ cu asociaţiunea de ideĭ romanică: „acum quaerere", dificultatea de a face ce-va se maĭ exprimă printr'o imagine ebraică: „a trece prin găurica aculuĭ", pe care Evangeliul a respândit'o în tóte limbile şi care s'a ramificat pretutindenĭ în maĭ multe varianturĭ poporane.

Noul Testament 1648, Mat. XIX, 24: „mai Iesni ĭaste cămilei preîn urĭaché *aculuĭ* a tréce, decăt bogatul întru înpărăţiĭa luĭ Dumnedzău a întra."

Coresi, Omiliar 1580: „pré bună amu şi minunată ĭaste pilda ačasta: cumŭ nu poate încăpé cămila preîn urechile *acului* dereptŭ multă strimtură şi pentru multa grosimé a cămileei, aşa şi calé céĭa ce duce în viaţă nu poate încăpé pre bogatulŭ pentru strimtura ei şi pentru multa grăsime a bogatului..."

Spaniolesce se dice „o c h ĭ u l aculuĭ": „por el o j o de una aguja"; romănesce: u r e c h e, maĭ ades la plural u r e c h i l e, deşi se vorbesce despre un singur *ac*; maĭ rar: gaură saŭ bortă.

Varianturile poporane ale pildeĭ evangelice:

„Bóla întră cu caru şi ese prin urechile *aculuĭ*“ (M. Stefănescu, Teleorman, com. Traian).

„Rĕu întră 'n trupu omuluĭ ca pîn urechili *aculuĭ*, şi nu'l încape nicĭ caru, când te umăreştĭ să 'l scoţĭ“ (Jipescu, Prahova, Vălenii-de-munte).

„Şiretul se străcóră ca prin urechile *aculuĭ*“ (P. Ispirescu).

„Aştéptă să vină luna luĭ Fluerarŭ, care bagă omĕtul pe bórta *aculuĭ* în casă...“ (I. Verdénu, Némţ, com. Carligiĭ).

Pann, Prov. III, 130: „Lesne a băga în urechile *aculuĭ* când vezĭ...“

V. *Ac*=impungĕtor.

Ca instrument ascuţit, *ac* a produs o altă locuţiune metaforică.

Deja la vechiĭ Romanĭ, „acu tangere“, „a atinge cu *acul*“, însemna: „a lovi tocmaĭ unde dóre.“

—Mendicus es?—Tetigisti acu.—Videtur digna forma...

(Plaut. Rud. V, 2)

Românesce, când cine-va se pórtă reŭ saŭ ne supĕră, noĭ îl ameninţâm cu pedépsa:

Asta e bólă cu léc,
Am eŭ de cojocul teŭ *ac*...

(Pann, Prov. III, 128; cfr. I, 68)

saŭ: „Am eŭ *ac* şi aţă de cojocul teŭ“ (Coll. Golescu).

Ca simbol de respingere, *acul* figurézӑ în următorul obiceĭu:

„La noĭ întâlnirea cu popa este privită de popor ca pĭază rea; femeile aruncă *ace* cu gămăliĭ pe jos, ca să scape de pĭezŭ“ (I. Poppescu, Dolj, com. Băilescĭ).

Tot aci vine un alt obiceĭu, în care simbolismul e şi maĭ pronunţat:

„In Bucurescĭ femeile lehuse se feresc a se întâlni una cu alta, fiind-că nu este a bine. Dacă cum-va se întâlnesc, ĭute îşĭ trimite una alteĭa câte un *ac*. Ceea ce are băiat, trimite un *ac* cu gămăliă; eră ceea ce are fată, trimite un *ac* cu urechĭ“ (P. Ispirescu).

VI. *Acul* albineĭ.

Prin proprietatea de a impunge, se numesce *ac* boldul unor insecte, maĭ ales al albineĭ, latinesce: aculeus (fr. aiguillon=it. aguglione=sp. aguijon).

„Albina în gură ţine mĭerea cea maĭ dulce, şi în códă *acul* cel maĭ otrăvitor“ (Coll. Golescu).

Pann, Prov. II, 112:

Vĭespea mĭere după ce nu face,
Sare şi te împunge cu *ace*...

O legendă poporană:

„Când a făcut D-ḑeŭ tóte vietăţile, a întrebat pre fie-care, că ce putere voesce să aĭbă. Albina a respuns: Pre cine voĭu împunge cu *acul* meŭ, să şi móră. Atuncĭ D-ḑeŭ a ḑis: Maĭ bine să morĭ tu!—Şi aşa se vede pînă în ḑioa de astăḑĭ, că îndată ce înghimpă cu *acul* seŭ albina pre cine-va, móre ea însăşĭ“ (G. Dobrin, Transilvania, Făgăraş, com. Voila).

Românul a observat însă că „matca“, stăpâna albinelor, n'are *ac*, ci numaĭ albinele cele de rînd (Preut V. Florescu, Sucéva, com. Ruginósa), de unde ĭĭ place a trage că: „cine e mare şi tare, de D-ḑeŭ nu 'ĭ este dat să împungă.“

La figurat:

Ioan din Vinţi, 1689, f. 150: „pro însăşi neascultarĭa morţiĭ şi *aculŭ* înşelăcĭuniĭ şi legăturile ĭaduluĭ în Iordanŭ afundându-le...“

Ibid. f. 177: „aĭ veselit cu nădéjdé învierriĭ pre ceĭ vătămaţi cu *aculŭ* morţiĭ...“

Tot aşa: *acul* pizmeĭ, *acul* resbunăriĭ etc.

După Bobb (I, 3), se maĭ ḑice *ac* şi vîrful spiculuĭ de grâŭ.

VII. Derivaţiunea lexică.

Lătinesce sînt: acus (gen. acus) feminin, şi: acus (gen. aceris) neutru. La Românĭ şi la Italienĭ ambele forme s'aŭ contopit, căpĕtându-se la plural: românesce *ace* lîngă *acurĭ* (v. Gruber, Studiĭ asupra genuluĭ, Iaşĭ, 1884, p. 32); italienesce: aghi, alăturĭ cu vechiul: agora. Forma plurală „acora" cată să fi existat deja în latina rustică. Cele-l'alte graĭurĭ neo-latine: fr. aiguille = prov. agulha = span. aguja = reto-rom. aguaiglia etc., ca şi ital. aguglia şi agocchia, şĭ-aŭ format cuvîntul dintr'un tip latin deminutiv: acucula = acicula.

v. *Aţă.*—[1]*Hac.*

[2]**Ac** (*-àcă*); suffixe s'attachant aux substantifs et aux adjectifs. Sufixul nominal *-ac*, primar saŭ secundar şi tot-d'a-una tonic în limba română, este una din ramificările sufixuluĭ *-c* (-ka, -kā), diferenţiat în: *-ac*, -ic, -ec, -oc, -uc etc., prin asociare cu diverse vocale, lungĭ saŭ scurte, prin carĭ se légă cu rădăcina saŭ cu tulpina cuvîntuluĭ.

Acest sufix există de o potrivă în tóte limbile ario-europee şi'n tóte limbile turanice, astfel că într'un cas concret proveninţa luĭ póte să fie cu totul de o altă natură decât în casul concret cutare saŭ cutare. Aşa la Românĭ el este:

a) ario-europeŭ în:
buĭ-*ac* = sl. buĭakŭ,
cĭorp-*ac* = sl. čĭrpakŭ,
cos-*ac* = sl. kosakŭ,
har-*ac* = gr. *χάραξ*,
bumb-*ac* = gr. *βαμβάκιον* etc.;

b) turanic în:
bărd-*ac* = turc. bardâq,
cap-*ac* = „ qapâq,
cerd-*ac* = „ čărdâq,
con-*ac* = „ qonâq,
ét-*ac* = „ ïatâq etc.

Latinesce, acest sufix (-āc, -āco) ne apare în: mer-acu-s, halven-ac-us, lingul-aca etc.; maĭ ales însă sub forma -ax=ac-s: ed-ax, loqu-ax, aud-ax, fug-ax, ten-ax, rap-ax, fer-ax, sag-ax, lim-ax (=it. lum-aca) etc.; apoĭ adaos cu alte sufixe, ca în: halven-ac-iu-s, horde-ac-eu-s, ciner-ac-eu-s, gallin-ac-eu-s, dur-ac-inu-s, tili-ac-in-eu-s etc. (Corssen, Ausspr.[2], t. 2 p. 195). Din causa aceste̯ sufixaţiunĭ suplementare şi din causa treceriĭ flexionare a luĭ -ax în -ace-, se póte ḑice că'n latina literară sufixul propriŭ -ac devenise fórte rar, deşi trebuĭ să se fi păstrat maĭ bine în latinitatea rustică. — cfr. Budenz, Das Suffix *κός* (*ικός, ακός, υκός*), Götting. 1858; G Mueller, De linguae lat. deminutivis, Lips. 1865.

La Dacĭ, şi la Tracĭ în genere, sufixul -ac pare a fi suferit: pe de o parte, o scădere consonantică la -ag, ca în Sus-ag, numele unuĭ Dac, despre care vorbesce Pliniŭ cel tînăr într'o scrisóre către Traian; pe de alta, o scădere vocalică la -oc: Amad-oc, Bith-oc, Sad-oc, Sparad-oc, Spart-oc lîngă Spart-ac etc. (Tocilescu, Dacia, 605). Cu tóte astea, Eustathiŭ în scholiele la Homer ne transmite vorba tracică *μανδάκης* „*δεσμός χόρτου*", „legătură de fîn" (De Lagarde, Gesamm. Abhandlungen, 280), în care sufixul *-ac* s'a păstrat intact şi pe care aŭ moştenit'o Româniĭ în cuvîntul: măld*ac* „petit tas de foin" (Cihac, II, 672). In maioritatea casurilor, sufixul -ac pare a se fi acăţat în dialectele tracice la tulpine nominale cu finalul *t* saŭ *d*.

In „măld-*ac*" = *μανδάκης* se învederéză pe deplin caracterul deminutival al sufixuluĭ *-ac* la Tracĭ, pe când în latina literară acest caracter se perduse aprópe cu desăvîrşire, după cum

ne întimpină pré-puţin şi'n cuvintele slavice, grece şi turce, întroduse în limba română.

Orĭ de unde ar veni, dela Dacĭ saŭ din latina rustică, e fórte interesanta întrebuinţarea curat deminutivală a sufixuluĭ *-ac* de către ţeraniĭ noştri într'o mulţime de vorbe plăsmuite de dînşiĭ şi pe carĭ nu le cunósce saŭ le nesocotesce graĭul cărturarilor.

Iată, de exemplu, cum vorbesce un sătén din Prahova:

„Dacă uscăţiva, puţinica şi budul*aca* mea vorbire cu ande hinu mĭeŭ Moţăilă n'or hi'n placu multor duhurĭ marĭ..." (Jipescu, Văleniĭ-de-munte).

„Când eştĭ mic, scund*ac*, vĕdut'aĭ că te hărtăpălesc toţĭ?" (Id.)

„... îndrăsnéla tinerilor, mintea pururea crud*acă* a fetilor..." (Id.)

In balada Cucul şi turturica (Alex. Poes. pop.[2], 8):

Ba, cucule, ba,
Nu te-oĭu asculta,
Porumb*acule*,
Frumuşelule,
Pestrişorule,
Drăguşorule....,

unde deminutivalul *-ac* corespunde deminutivalilor: -el = lat. -ellus şi -ior = lat. -iōlus.

Sufixul român *-ac* ne'nfăţişéză sub raportul formeĭ următórele:

1°. Tinde a scădé consonantic la *-ag*, de ex. des*ag* saŭ des*agă* = gr. *δισάγιον*;

2°. Tinde a scădé vocalic la *-oc*, de ex. gâns*oc* = gâns*ac* (cfr. Quintescu, De deminutivis, 52-3);

3° Iubesce tulpinele nominale cu finala dentală, ca în: scun*dac*, măl*dac*, fun*dac* etc.;

4°. Se adaugă la un alt sufix, de ex. din: prostan — prostăn*ac* = prost-an-*ac*;

5°. Îşĭ adaugă un alt sufix, perdênd atuncĭ accentul, de ex. din: gând*àc* — gând*ăc*èl = gând-*ac*-èl.

v. *-Ag.* — *-Eac.* — *-Eag.* — *-Ic.* — *-Ig.* — *-Oc.* *-Og.* — *-Uc.* — *-Ug.*

[3] Ac-; préfixe s'attachant aux pronoms et adjectifs demonstratifs. Deja în latina archaică, pronumele demonstrativ: ecc' (ecce, ecco) servĭa a maĭ întări alte elemente demonstrative, cu carĭ se aglutina într'un singur corp. La Plaut nu o dată ne întimpină: *ec*cillum „*ac*el" = *ecce*-illum, *ecc*istam „*ac*éstă" = *ecce*-istam etc. In limba latină rustică s'a respândit cu timpul din ce în ce maĭ mult acest mod de a procede, şi tot-o-dată, ştergêndu-se cu încetul în asemenĭ compuse individualitatea luĭ ecce saŭ ecco, iniţialul *e-* a trecut în *-a*. De aci prefixul *ac-*, pe care'l aŭ Româniĭ în: *ac*est = lat. *ecc*'istum (ital. questo = eccu'istum, questi = eccu'iste, span. aqueste = eccu'iste) alăturĭ cu simplul: ist = istum; *ac*el = lat. *ecc*'illum (span. aquel = eccu'illum, ital. quegli = eccu'ille, quello = eccu'illum) alăturĭ cu simplul: el, ĕl = illum; *ac*um saŭ *ac*mu = lat. *eccu*-modo (= friul. acumò); *ac*i = lat. *ecc*'hic (span. aqui = eccu'hic) şi altele.

De observat:

1°. *ac-* redus la *a-*: *a*ist = *ecc*'istum, lîngă *ac*est; *a*şi = *eccu*'sic, lîngă macedo-românul *ac*şi (=sicil. *ac*cussì)...

2°. *ac-* redus la *c-*: *c*est = *ac*est; *c*el = *ac*el, *c*olo = *ac*olo...

3°. Latinul ecc' trecut în acelaşĭ cuvînt în treĭ forme: *acă*tare, *cu*tare, *a*tare = eccu'talem (=ital. cotale)...

4°. In adverbul: *c*óce = eccu'hacce, dispărutul *a* reapare numaĭ în construcţiunea: într'*ac*óce.

Astfel prefixul român *ac-*, spaniolul aqu-, italianul qu- etc., tóte din latinul ecc' (ecce, ecco), se identifică prin ori-

gine cu adverbul nostru : écă = ital. ecco, deşi de secolĭ s'aŭ despărţit de dînsul prin diversitatea funcţiunilor.

v. *Écă.*

Acadeà (plur. *acadele*), subst. fem.; caramel. „Vorbă turcéscă, cunoscută numaĭ în România liberă" (L. M.). Cuvîntul nĭ-a venit prin Turcĭ din arabul 'akîde „sorte de sucrerie" (Şainénu), dar sună românesce tot aşa de bine ca şi franţusesce „caramel", care e de asemenea arab, trecut în Francia prin Spania (Littré). Graţiă cofetarilor italienĭ, „caramel" a străbătut prin Germania (Karmelzucker) pînă 'n Polonia (karamelek), pe când *acadeà* nicĭ măcar în România n'a putut să aĭbă o lungă durată.

v. *Alva.—Alviţă.*

1·Acàr, conj.; n'importe [qui, quoi, comment etc.]. Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Akar.* Sive. Vel. — *Akar*-kare. Quicunque. Quivis". În Lex. Bud. 365: „*acar* = macar, batăr, orĭ, fie, fieşte-". Bobb. 3: „*acar*-că = etsi, *acar*-ce = quidcunque, *acar*-cine = quicunque".

Noul Testament 1648, f. 219: „unul crede că e slobod *acar*-ce a mănca, ĭară altul slab măĭncă vérze..."

In aparinţă, *acar* se identifică cu m a c a r, avênd acelaşĭ sens şi abia diferind prin formă. In realitate însă, ambele cuvinte sînt cu totul străine unul altuĭa prin origine. Intrebuinţat numaĭ la Româniĭ de peste Carpaţĭ, şi chĭar acolo rar, *acar* este din punct în punct maghiarul: akár „n'importe", în composiţiune: akár-ki = *acar*-cine, akár-mi = *acar*-ce, akár-hól = *acar*-unde etc., dintr'o rădĕcină curat unguréscă cu semnificaţiunea de „voire".

v. *Măcar.—Orĭ.—Vare.*

2·Acàr (plur. *acare*), s. n.; étui à aiguilles. Latinesce ar fi: acuarium.

„Uneltele de cusut: ac, aţă, *acar*, fórfece, degetar, pânză..." (D. Alboténu, Covurluĭu, com. Mastacanĭ).

Dicţionarele maĭ daŭ pe: a c a r „fabricant d'aiguilles", ba încă: „a c ă r i ă „fabrique d'aiguilles" (Cihac), formaţiunĭ gramaticesce corecte, dar nedovedite şi carĭ nu vor deveni o realitate decât numaĭ după ce se vor înfiinţa maĭ întâĭu în România nesce f a b r i c e d e a c e, de o cam dată în lipsă.

v. *1Ac.—Acarniţă.—Acăriţă.—Aconiţă.—2·Ar.*

3·Acar (plur. *acarĭ*), s. m.; fabriquant d'aiguilles.

v. *2·Acar.*

Acarèt (plur. *acareturĭ*, s. n.; bienfonds. Se aude şi *ecaret.* Se aplică maĭ cu sémă la construcţiunĭ cu dependinţele lor.

Enache Cogălnicénu, Cron. p. 200, vorbind despre Lupul-Agă sub Constantin Mavrocordat: „păn' la cea de pe urmă aŭ scăpat cu viéţa, dar aŭ eşit din şese-zecĭ pungĭ de banĭ şi ĭ-aŭ rămas şi tóte *acareturile*, care nu se pot arăta cu scrisul câtă răsipă şi pagubă aŭ avut..."

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ, p. 105: „Eĭ bine, stăpâne! Trebue să facem cercetare pe la tóte aceste *acareturĭ*, căcĭ póte să fie călcate de vecinĭ..."

Cost. Stamati (Muza română, I. 526) ĭĭ dă ca sinonim: h e ĭ u r ĭ.

Venit la Românĭ prin Turcĭ din arabul 'akâret (Şainénu).

v. *Binà.—Heĭu.*

1·2·3·Acarĭu.—v. *1·2·3·Acar.*

Acàrniţă (plur. *acarniţe*), s. f.; boîte, sac ou étui à aiguilles. Sinonim cu a-

cărițā și aconițā, despre carĭ vedĭ maĭ jos, și cu acar, din care s'a format prin sufixul slavic *-nițā*, dar avênd un înțeles ce-va maĭ întins:

„La cĭobaniĭ de pe la noĭ *acarnițā* se chiamă locul, cutia saŭ traista, unde eĭ țin acele, fórfecile etc.“ (V. Lohan, Iașiĭ, com. Bucĭumiĭ).

v. [2]*Acar*. — [2]*-Nițā*.

Acàrniște, s. f.: étui à aiguilles. Format din acarnițā, înlocuindu-se finalul -ițā prin sufixul slavic *-iște*. Acéstā formā, care remâne dubiósā, ne întimpinā numaĭ la Ieromonahul Macarie, Lex. Mss. slavo-român din 1778 (Bibl. Centralā din Bucur.):

„Țava acelor, acarĭul, *acarniștea*, téca or țava cea prinsā cu curéle, întru carea se pun acele, undrélele...“

v. *Acarnițā*.

A-càsā, adv.; chez, à la maison. Deși compus din *a* = lat. ad și *casā* = lat. casam, totușĭ *a-casā* a ajuns a fi un adverb în tótā puterea cuvîntuluĭ, invariabil și avênd cele doĕ elemente ale sale constitutive cu atât maĭ strîns unite, cu cât preposițiunea separatā *a* (v. [12]*-A*) a despārut din limbā aprópe cu desāvîrșire. Precum este adverb: afarā = a-farā = lat. ad-foras, în acelașĭ mod e adverb *a-casā*, care fórte bine s'ar puté scrie: *acasā*.

In *a-casā* noțiunea de „edificiŭ“ e accidentalā. Póte sā fie cine-va *a-casā* în pādure saŭ într'o pescerā, dacā acolo îĭ este șederea. Limba românā posedā o mulțime de expresiunĭ pentru nesce locuințe ca: stânā, târlā, surlā, cocĭóbā, bordeĭu, coșmagā, cușmelie, colibā, bojdeucā, cobîrnā, zāvadā, șatrā, cort etc., pe carĭ nicĭ o datā nu le numesce „casā“, și totușĭ ceĭ ce petrec în ele sînt: *a-casā*.

Pentru a arāta cā e superat saŭ nemulțumit, Românul dice; „Nu'mĭ sînt toțĭ boiĭ *a-casā*“ (Baronzi, Limba românā, 43). Totușĭ nicĭ o datā nu s'ar puté dice: „boiĭ în casā.“

Ca adverb, *a-casā* une-orĭ îșĭ perde în graĭu pe finalul *-ā*, devenind: *a-cas'* saŭ *acas'*, dupā cum se perde în: afar' = afarā.

Intr'un cântec poporan din Transilvania:

De nu'ĭ ĭaz
Și nicĭ pârlaz,
Sā trec la mândra *acas'* . . .

(Jarnik-Bârsanu, 309),

pe când într'un alt cântec tot de acolo:

Ce folos cā trag *acasā*,
Cā n'am nevastā frumósā:
Strîng în brațā sloĭu de ghĭațā,
Pare cā'ĭ o mogândéțā...

(Ibid. 183)

In legāturā cu pronumele personal saŭ reflexiv, *a-casā* și'l asociazā sub forma encliticā: *a-casā'ĭ*, *a-casā'țĭ* etc.

Moxa, 1620, p. 355: „Dumnezeu i cruțâ, cā'i gâsi unŭ porcarĭu anume Festul și féce bine cā'i duse *a-casā'* și...“

Pravila Moldov. 1646, p. 88: „muĭarĭa cāndŭ nu sā va pleca nice va asculta de beséricâ, cāndu-i va dzice sā margâ dupâ bārbatu'șŭ, carele o cere și o chĭamâ sā vie *a-casā'ș* și sā lācuĭascâ înpreunâ...“

N. Muste, Cron. 17: „n'aŭ primit Grigorie-Vodā, rugându-se Veziruluĭ sā'l lasā sā margā *a-casā'*șĭ în Țarigrad......

Cost. Negruzzi, Aŭ maĭ pāțit'o și alțiĭ, 71: „Toțĭ alergarā pe *a-casā* cu pĕrul sburlit, cu grija în suflet, cu gróza în inimā, gândind la scena ce vedușerā și temêndu-se sā nu gāséscā asemene privelișțĭ pe *a-casā*-le...“

In proverburĭ:

Despre fanfaronadā:

Pe ulițā
Chirițā.
Ș'*a-casā* chisālițā...

saŭ:

Umblă pe drum cu alaĭu
Ş'*a-casă* n'are malaĭu...

(Pann, I, 160)

Despre o óiă bună şi o nevéstă harnică:

Lânósă şi lăptósă şi grasă,
Să vie şi de vreme *a-casă*....

(Ib. II, 113)

Despre ceĭ ce călătoresc fără folos:

A lipsit de *a-casă* noĕ anĭ
Şi s'a întors cu doĭ banĭ...

(Ib. II, 5)

In fine:

Când eştĭ poftit la vr'o masă,
Pléčă sătul de *a-casă*...

(Ib. III, 105)

şi atuncĭ acel ce te ospetéză va puté să ḑică: „aşa maĭ viĭ de *a-casă*", un idiotism care însemnéză: „aşa'mĭ place să fiĭ."

„Draga mea Anicuţă! Ean să te privesc în haĭnele aiste..... Aşa ţerance maĭ vin de *a-casă*..... să aĭ şepte sate pline!"

(Alex., Craiŭ noŭ, sc. IX).

„Gaitanis: Iert tot.
„Alecu: Aşa maĭ viĭ de *a-casă*...."

(Alex., Nunta ţerănéscă, sc. X).

In blăstemurĭ: „Duce-te-aĭ în sus şi'n jos, ş'*a-casă* să nu maĭ viĭ!" (A. Degan, Transilv., Hunedóra).

In graĭul vînătoresc, cel puţin în Ţéra-Românéscă, exclamaţiunea „haĭde *a-casă!*" însemnéză că vînatul e prins.

Aşa în Teleorman:

„Pe la noĭ vînătoriĭ, după ce şĭ-aŭ ales timpul, se întrunesc dela treĭ pînă la şése, avênd fie-care căĭnĭ de vînat, şi pléčă înşiraţĭ astfel din distanţă în distanţă încât să se pótă vedé unul pe altul. In dată apoĭ ce unul din eĭ a zărit vînatul, strigă: ocol, aĭdi *a-casă!* şi la acest semnal toţĭ ceĭ-l'alţĭ, precum şi câniĭ, alérgă spre locul arătat......" (I. Panaitescu, om. Bălţaţiĭ).

„Când vînătorul, urmat de ogar, găsesce vînatul, el strigă mereŭ: ocol, aĭdi *a-casă!* ocol, aĭdi *a-casă!* pînă ce'l prinde...." (I. Ionescu, Râiósa).

In Dolj:

„Când vînătorul este însoţit de ogar şi vede iepurele, vulpea saŭ alt animal, strigă: tut puĭu! şi: ocol, aĭdeţĭ *a-casă!*" (M. Ciocălteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

Tot aşa în Ialomiţa (C. Ionescu, com. Borânescĭ).

Acest strigăt cu „a-casă" e un fel de conjuraţiune:

„La vederea vînatuluĭ, sberetul vînătoruluĭ este: ocol, aĭd' *a-cas!* credênd că atuncĭ iepurele saŭ vulpea saŭ alt ce va fi se opresce pe loc de se póte da cu puşca". (N. Poppescu, Dolj, c. Piscu).

Poporul e sigur că fiarele şi dobitócele înţeleg limba omenéscă şi sînt chĭar în stare de a vorbi o dată pe an (v. *An-noŭ*). Audind dară că omul „se întórce *a-casă*", vînatul se amăgesce, nu se maĭ mişcă, şi decĭ e împuşcat.

E fórte interesant că strigătul vînătoruluĭ se chĭamă la Oltenĭ s b e r e t, ceĭa ce nu are a face etimologicesce cu s b e r a r e = lat. [ex]balare „bêler", ci este vechĭul roman [ex]barritus „cri de guerre", rîcnetul ce isbucnĭa tocmaĭ atuncĭ când legionariĭ năvălĭaŭ asupra duşmanuluĭ: „clamor autem, quem b a r r i t u m vocant, non ante debet attolli quam utraque acies se junxerit" (Veget.).

Vînătorescul: *a-casă!* îşĭ găsesce şi el, cel puţin ca fond dacă nu şi ca formă, nesce paralelurĭ romanice, carĭ ne permit a bănui o veche origine latină: „Au lit! au lit, chiens! exclamations pour faire quêter les chiens, lors-

qu'on veut lancer un lièvre" (Littré). „Aĭde *a-casă!*" saŭ „aĭde în pat!" exprimă aceiaşĭ noţiune de: „aĭde la odihnă", prin care vînătorul crede a înşela pe ĭepure.

Adverbul *a-casă,* în orĭ-ce cas, trebuĭ să fie latin rustic: ad-casam pentru clasicul: „domi, domum"; căcĭ nu numaĭ corespunde italianuluĭ şi spanioluluĭ: „a casa", dar încă francesuluĭ „chez", vechĭu „à ches"=„ad casam", de ex. într'un text medieval citat de Littré: „vos voliez venir à nos e à ceaus qui sont à ches nos"=„voĭaţĭ a veni la noĭ şi la ceĭ ce sînt *a-casă* la noĭ." Italienesce la Macchiavelli: „Il Re, per timore di questa lega, se ne andò per ragunare più forze a casa" (Tommaseo). In dialectul vallon (Grandgagnage, I, 21) în loc de „chez" se ḑice „amon"=„à-mohon" (à-maison), schimbându-se cuvîntul principal, dar remănênd aceiaşĭ construcţiune şi aceĭaşĭ ideiă ca în: *a-casă.*

v. *Casă.* — *Ocol.* — *Sberet.* — *Vînat.*

Acatastasìa, subst. fem.; bouleversement, désordre. Grecul *ἀκαταστασία*, care n'a circulat nicĭ o dată în gura poporuluĭ român, dar pe care totuşĭ, aşa fiind moda în epoca fanariotică, cronicarul Zilot (p. 45) îl întrebuinţéză vorbind despre Mihaĭu-vodă Suţul:

Unde ese şi cum merge,
De e strâmb saŭ după lege,
Nicĭ că prin gând îĭ trecea!
Care maĭ de diminéţă
I se arăta în faţă,
Ce'ĭ ḑicea, aşa făcea!
Aşa *acatastasiă,*
Aşa scârnavă Domniă...!

Acàtist (plur. *acatiste*), s. n.; terme ecclésiastique. „*Ἀκάθιστος*, propriŭ: care nu se pune jos, care nu şéde jos; de unde în special, ca termen bisericesc: 1° rugăcĭunile, cântările, serviciul bisericesc, care în séra Vinerii din a cincea sĕptĕmână din Păresimĭ se face în onórea Născĕtóreĭ de Dumneḑeŭ, şi în cursul căruĭa toţĭ ómeniĭ staŭ în picĭóre; 2° de aci, în genere, orĭ-ce rugăcĭunĭ şi cântărĭ cătră Născĕtórea de Dumneḑeŭ; 3° ceĭa ce se dă preutuluĭ, care face aceste rugăcĭunĭ şi cântărĭ; de ex.: am să daŭ *acatiste* pe la tóte bisericele ca să te blasteme." (L. M.).

Cel maĭ vechĭu *Acatist* românesc tipărit, este acel moldovenesc al mitropolituluĭ Dosofteĭu, eşit in-4 la Uniow în Galiţia la 1673, în acelaşĭ timp cu Psaltirea în versurĭ. Titlul, pe care nu'l cunoscuse Ciparĭu (Principia, 107), este curios prin amestecul limbeĭ paleo-slavice cu româna: „Prečestnyĭ Akathistŭ i molebenŭ presvĕtyi Bogorodici, kanonŭ voskresenŭ i pročiĭa spasitelnyĭa molby kŭ Gospodu našemu Iisusu Christu, tălmâcit de pre limbă sloveniască pre limbă rumăniască trudolĭubiemŭ i tščaniemŭ preosvĭaščennago kyr otca Dosotheĭa, mitropolity Sučavskago i vseĭa Moldavskia zemlĭa. V Monastiru Unevskomŭ typom izobrazisĭa. Rok 1673." Specimen din text:

„Bucură-te că pre filosofĭ nemăestri ĭ-arătaş, bucură-te că pre ceĭ meşterĭ de cuvinte necuvîntătorĭ ĭ-aŭ vădit..."

Cel întâiŭ Acatist românesc cu litere latine este: „Acathist sáu cárte cu múlte rugatsúni pentru evláviea fiestequarui crestin", publicat de celebrul Samuil Klain (Micul) la Sibiĭu, 1801, in-16.

[1.] **Acàţ** (plur. *acaţĭ*), s. m.; Acacia blanc, Robinia pseudo-acacia. Arbore cunoscut la noĭ maĭ mult sub numele de salcâm; în Banat: braghin, bagrin, magrin după localităţĭ; în Oltenia: dafin; în unele locurĭ: arcaţ prin epentesa luĭ *r* cu în arţar, cu

care une-orĭ îl confundă poporul. A se vedé la fie-care din aceste cuvinte. Termenul *acaț* (= ung. akátz) se întrebuințéză maĭ mult în Transilvania.

[2] **Acàț** (*acățat*, *acățare)*, vb.; dacoroumain : suspendre, accrocher; macédoroumain : saisir, attraper. Se rostesce de asemenea, prin scăderea luĭ *c* între vocale la *g*: *agaț*, *agățat*, *agățare*. Se maĭ dice la presinte indicativ: *acăț*, *agăț*, saŭ: *acâț*, *agâț*. In Moldova, din contra, în multe locurĭ se pronunță: *acațat*, *acațare*, fără a trece pe netonicul *a* în *ă*.

In Dicționarul româno-latin bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): *acăț* = applico; *acățu*-mĕ = applicor; *acățat* = applicatus".

„Cel ce e pe cale de a se înneca, se *acață* de orĭ-ce 'ĭ vine înainte. Neavênd ce să'mĭ împute, se *acață* de forma veșmintelor mele. Româniĭ din Macedonia dic: cătușa *acață* șórecĭ = mâța saŭ pisica prinde șórecĭ" (L. M).

In balada Corbac, blăstem asupra corbuluĭ:

Orĭ de mine tu 'țĭ bațĭ gĭoc ?
Remânére-aĭ fără cĭoc,
Și țĭ-ar cădé unghile
Să n'*acațĭ* cu dînsele ! . . .

In Psaltirea transilvană a luĭ Corbea din 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. LXXXVIII:

Și într'a ta bună vrére
Și cornul nostru putére
Va lua, și s'o 'nălța
Cât de cer s'o *acăța*. . .

„Gherghino, tată! ado toporașu să bat un cuĭu colea lîngă sobă să'mĭ *agâț* a ghebă să sĕ usuce, că'ĭ plină dĕ apă..." (T. Teodorescu, Ialomița, com. Lupșénu).

Proverbial:

„Se *acață* de om ca scaĭul de óiă" (P. Olténu, Transilv., Hațeg).

„S'a *acățat* ca o veveriță" (R. Simu, Transilv., com. Orlat).

Macedo românesce după basmul despre Fĕt-frumos (V. Petrescu, Mostre, I. passim):

Eŭ nu escu tatăl a teŭ acel de dialihia, ci te-am *acățat* pe arîŭ... Cum îl vĕdură ascâpat, dinele se nîirîră că nu putură să'l *acață*...	Eŭ nu sînt tatăl teŭ cel adevĕrat, ci te-am prins pe rîŭ... Cum îl vedură scăpat, dinele se cĭudiră de necaz că nu putură să'l prindă...

Apoĭ idiotismul: *acață* frică = prinde frică.

Precum franțusesce „accrocher, s'accrocher" vine de la „croc", tot așa românesce *acățare* se trage prin prepozițiunea *a* = „ad" d'a-dreptul din cață „croc", „houlette", bâțul cu cârlig în vîrf prin care păstoriĭ prind oile *acățându*-le de lână. Cĭobanul nu face un pas fără cață, de ar fi cât de avut:

Cĭobaniĭ luĭ Dobrișan,
Eĭ sînt boerĭ de Divan,
Șed în cață rezemațĭ,
Cu caftan toțĭ îmbrăcațĭ.
Câte-o pétră nestimată
De plătesce lumea toată
Sus pe cață'ĭ aninată....

(Burada, Dobrogia, 185)

A prinde óia cu cață, se chiamă cĭobănesce: a *acăța*. De aci, a înșela pe cine-va, a prinde cu vorba, a umbla cu mincĭunĭ, se dice: „a umbla cu cața".

Să nu maĭ umblĭ cu cața
Și să'mĭ amărâștĭ viața...

(Pann, Prov. II, 46).

Acaț este în limba română un rest din viața pastorală.

Din ceĭ doĭ sinonimĭ aĭ luĭ: atîrn și anin, vom vedé maĭ jos că unul este érășĭ de origine cĭobănéscă.

v. *Cață*. — *Atîrn*.

In dicţionarul luĭ Bobb (I, 5) reflexivul: *acaţu*-mĕ se traduce prin „haesito“, de unde apoĭ adjectivul a c ă ţ ă c ĭ o s „haesitabundus, haesitans, haesitator“, pe când pentru noţiunea propriă de „nexilis, connexivus“ se dâ a c ă ţ o s, ĭar infinitivul substantivat *acăţare* se aduce o dată ca: „appensio“ şi altă dată ca: „haesitatio“. In texturĭ noĭ n'am putut constata pentru *acăţare* acéstă desfăşurare a unuĭ sens secundar de „gângânire, a fi greoĭu la vorbă saŭ la hotarîre“ din sensul primar de „aninare“. Nu lipsesc însă paralelurĭ pentru o asemenea asociaţiune de ideĭ. Chĭar lătinesce haesito nu este decât intensivul luĭ haereo, vechĭu haeseo „anin“. Românesce aceĭaşĭ bifurcare de sensurĭ ne întimpină maĭ jos în: a t â r n.

In dialectul istriano-român se ḑice *acaţ* saŭ *acăţ* cu sensul de „prind, înhaţ“, ca şi'n macedo-româna; maĭ adesea însă, cu perderea iniţialuluĭ *a*-, remâne numaĭ *caţ*. Maĭ curiósă este forma istriano-română *racăţ*, pe care I. Maiorescu (Itin. p. 111) o explică prin prefixul *re*-, dar care póte să aĭbă şi alte explicaţiunĭ. După fonetica istriano-română, pe de o parte iniţialul *d* trece une-orĭ în *r*, de ex.: reschid = deschid, rescuţ = descuţ, respart = despart, şi atuncĭ *racăţ* ar puté fi din *dacăţ*, cu prefixul *d;* pe de altă parte, un prototip *înacăţ*, format prin analogiă cu: înăcresc, înălbesc, înnot, în loc de simpli: acresc, albesc, not etc., ne duce érăşĭ la o formă istriano-română *racăţ*, ca în: rentĭe = înainte. Explicaţiunea din urmă ni se pare a fi maĭ probabilă, dar nu sigură.

v. *Acaţăr*. — *Agăţ*.

Acăţăr *(acăţărat, acăţărare)*, vb.; grimper. Se întrebuinţézĭ maĭ tot-d'a-una reflexiv: *a se acăţăra*. Pare a exista numaĭ în dialectul daco-român, fiind însă chĭar aci maĭ rar decât simplul a c a ţ, de unde derivă. Maĭ adesea se ḑice *caţăr*, perḑêndu-se iniţialul *a*-, după cum în istriano-româna el s'a perdut în forma c a ţ în loc de a c a ţ (Miklos., Untersuch. I, 18).

Cu *a-:*

La I. Créngă în „Povestea luĭ Stan Păţitul“:

„... se răped cânii să rupă omul, nu alt ce-va; şi când se uĭtă maĭ bine, ce să vadă? vede un băet că se *acăţera* pe stîlpul porţiĭ, de frica cânilor...“

Şi ce-va maĭ jos:

„... cum vine Duminică, Ipate şi cu Chirică se ĭeŭ şi se duc la horă în sat. Chirică, cum iĭ tréba băeţilor, se *acăţera* pe cele gardurĭ şi se hlizĭa cu ceĭlalţĭ băeţĭ...“

(Conv. lit. 1877 p. 23, 29)

Fără *a-:*

La Alexandri în Scara mâţeĭ (sc. III): „Când m'ar vedé înpricinaţiĭ *căţerându*-mĕ ḑi şi nópte pe scară, óre ce ar socoti în gândul lor despre presidentul din Roman?...“

Saŭ în Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794, p. 7): „...eĭ să *căţăra* cu ĭuţime asupra acestorŭ stâncĭ, care era neapropiĭate pentru mine...“

Strînsa legătură de sensurĭ între *acaţăr* şi a c a ţ se învederéză maĭ ales când ambele vorbe ne întimpină alăturĭ, bună óră la C. Stamati în Cĭubăr-vodă (Muza, I, 95):

La câte buţĭ s'aŭ dat cep
De mĭed, vişinap şi vin!
Câţĭ marţolĭ s'aŭ rădicat,
Infingêndu'ĭ în pămînt,
De a cărora vîrf nalt
Năfrămĭ cu banĭ s'aŭ legat,
Pentru ceĭ ce vor puté
Să se *caţere* pe eĭ!
Câţĭ braḑĭ din munţĭ s'aŭ adus,

Pe carii ĭ-aŭ răsădit
Pe drumurĭ şi prin oraş,
A c ă ţ â n d pe vîrful lor
Stegurele fel de fel...

Cine se *acaţără*, nu face alt ce-va decât a se a c ă ţ a maĭ de multe orĭ. Explicând pe franc. „grimper", Littré observă : „on s'a c c r o c h e pour g r i m p e r".

Lungimea materială în *acaţ-ăr* din a c a ţ, pentru a exprime noţiunea frequentativă, este de aceïaşĭ natură morfologică ca în: scut-ur din: scot=lat. excutio, saŭ în: turb-ur din: turb=lat. turbo. Sufixul verbal *-ăr* represintă aci pe *-ur* = lat. -ulo. Forma organică e: *acaţ-ur*, de unde apoĭ, prin acomodaţiune cu *i* din *ţ* = *ti*, urméză trecerea luĭ *u* în *ă* şi chïar în *e*: *acaţ-er*.

v. *Acaţ*. — *Caţă*. — *Caţăr*. — *-ur*.

-Acă. — v. ²·*-Ac*.

Acă-. — v. ³·*Ac-*. — *Acătare*.

Acăriă, s. f.; „quincaillerie, fabrique d'aiguilles, aiguilles en général" (Cihac). Format din a c a r „fabricant d'aiguilles", întocmaĭ ca: abageriă din abager, croitoriă din croitor, cismăriă din cismar etc.

v. ²·*Acar*.

¹·**Acăriţă** (plur. *acăriţe)*, s. f.; étui à aiguilles. Sinonim cu a c a r n i ţ ă, a c a r n i ş t e, a c o n i ţ ă şi a c a r, despre carĭ vedĭ la locul lor.

„Uneltele de cusut sînt: ac (cojocăresc, mare, mic, de fluturĭ), aţă şi *acăriţă*" (C. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

„Cïobaniĭ pórtă uneltele lor de cusut într'o *acăriţă*" (Mironescu, Némţ, c. Taslăŭ).

Ca deminutiv din a c a r, ar trebui să fie a c ă r e l; trecerea la feminin în *acăriţă* se explică prin analogia altor cuvinte cu un sens apropiat: cutiă, lădiţă etc.

v. ²·*Acar*.

²·**Acăriţă** (plur. *acăriţe)*, s. f.; t. de zool.; tique des moutons, pediculus ovinus. Termen întrebuinţat maĭ cu sémă în Transilvania ca sinonim cu c ă p u ş ă: „*acăriţă*, căpuşă, góngă ce se face pre oĭ cu fóle mare" (Lex. Bud. 3, 97). Iser, Wtb. 4: „*acăriţă*, Schaaflaus".

Cuvîntul n'are a face cu a c „aiguille", ci derivă d'a-dreptul din lat. acarus = gr. ἄκαρι, de unde şi italienesce: a c a r o dei montogni.

Trecerea la feminin în *acăriţă* din forma organică „acar" se datoréză analogieĭ sinonimuluĭ c ă p u ş ă. De aci apoĭ prin analogiă cu *acăriţă*, în care *-r-* este organic, se dice şi m ï e l ă r i ţ ă (L. B.), unde *-r-* nu se putea nasce pe calea curat fonetică, ci numaĭ dóră prin aninarea analogică a finaluluĭ *-ăriţă* din *acăriţă*.

Filiaţiunea morfologică este dară :

acar + căpuşă
|
acară
|
acăriţă + mïel
|
mïelăriţă

E fórte interesant a urmări asemenĭ casurĭ de analogiă, carĭ ar remâné pentru tot-d'a-una enigme din punctul de vedere curat fonetic.

v. *Căpuşă*. — *Mïelăriţă*.

Acătare, pron. indeterm.; quidam, un certain. Vorbă pe cale de a dispare din graïu, dar care nu o dată ne întimpină în vechile texturĭ.

In Vocabularul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422) : „*Akătare*. Q u i d a m".

Ioan din Vinţi, 1689, f. 158 b. (Io. V, 4): „îngerulŭ Domnuluĭ pogorâĭa în *acătare* časuri în lacŭ şi turbura apa...“ = span.: descendía en cierto tiempo = portug.: descia em certo tempo“...

Evangeliarul transilvan 1648, Luc. XI, I: „şi când să ruga elŭ în *acătare* locŭ, cumŭ părăsi, zise unulŭ deîn ucenicii luĭ cătră elŭ...“ = et factum est, quum esset in quodam loco orans... = „ἐν τόπῳ τινὶ...“

Italienesce acest pasagĭu se póte traduce fórte corect: „in cotale luogo“.

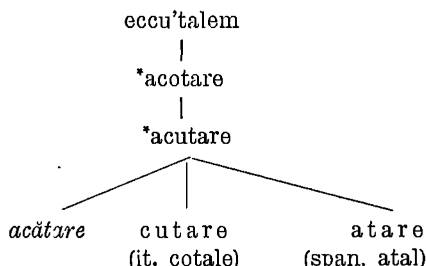
Deja Lexiconul Budan (p. 3) a observat identitatea între românul *acătare* şi italianul cotale. Ambele însă nu derivă din lat. aeque-talem, precum bănuĭa Diez (Wtb.², I, 143), ci din: eccu'talem, cu *ec-* devenit prefix şi trecut în *ac-* saŭ în *c-* în tóte limbile romanice: *ac*el—*c*el, *ac*est—*c*est, *ac*olo—*c*olo etc.

In locuţiunea proverbială muntenéscă, pe care nĭ-o dă Anton Pann (Prov. III, 129): „eŭ *acătare* pómă nu sînt, dar nicĭ fie-ce pasere nu mĕ mănâncă“ s'a conservat latinul talis cu sensul de „excellent“, ca în: talis vir, talis dignitas, talis et tantus etc. precum şi la noĭ în adjectivul tare.

Cu acelaşĭ sens în Transilvania: „La noĭ maĭ audĭ pe bătrânĭ dicênd despre o persónă saŭ un lucru: nu-ĭ *acătare*, adecă: nu e mare trébă de el“ (I. Bianu, Tîrnava).

Cronicarul Neculce, II, 245, descrie în următorul mod pe Domnul moldovenesc Duca: „Era om nu pré înalt, şi gros, burduhos şi bătrân; numaĭ îşĭ cernĭa barba; pe atâta se cunoştea că nu avea *acătare* minte saŭ frica luĭ Dumnezeŭ. Şi ce gândĭa el să facă, şi la ce se ispitĭa, şi la ce l'aŭ adus păcatul...!“

Din lat. eccu'talem limba română a căpĕtat un triplet fórte interesant. Alăturĭ cu *acătare*, ne maĭ întimpină: cutare şi atare. Sub raportul material, între câte-trele este aceĭaşĭ legătură ca între: acest, cest şi ast saŭ aest, derivate d'o potrivă din lat. ecc'-istum. Genealogia lexică este:

Accentul pe a treĭa silabă, pe de o parte a provocat perderea uneĭa din silabele anterióre netonice: [a]cutàre şi a[cu]tàre; ĭar pe de alta, a redus în forma cea maĭ completă pe vocala clară la vocală obscură: ac*o*tàre — ac*u*tare — ac*ă*tare. O dată tripletul dobândit, s'a operat apoĭ o mică diferenţiare de sensurĭ, fără care ar fi fost de prisos şi trebuĭa să péră doĕ din cele treĭ forme. Astfel *acătare* însemnéză: „un certain“; cutare: „à savoir tel“; atare: „un pareil“. De ex.: „*acătare* loc“ = „un certain lieu“; „cutare loc“ = „à savoir tel lieu“; „atare loc“ = „un pareil lieu“. De aci resultă, că graĭul românesc póte să aĭbă nevoe de câte-trele.

Macedo-româna a păstrat numaĭ o formă: *ahtare*, născută prin scăderea guturaleĭ din *acătare*. E curios de a vedé pe uniĭ căutând în macedo-românul *ah-* pe un albanes akă-, pe când românul *acă-* = lat. eccum ne apare nu numaĭ în *acătare*, ci într'o întrégă familiă de cuvinte curat romanice: acolo, acel, acest, acum, aci etc. Dar atuncĭ de ce óre să nu se pretindă cu acelaşĭ drept a fi albanism şi italianul cotale?

v. ³*Ac-*. — *Ahtât*. — *Atare*. — *Atât*. — *Cutare*. — *Tare*...

Acăţ } v. *Acaţ*.
Acâţ

Acăţàre (plur. *acăţărĭ*), s. f.; infinitif substantivé d'a c a ţ : action d'accrocher.
v. *Agăţare.*

Acăţăcĭòs } v. *Acaţ*.
Acăţòs

Acăţăràre } v. *Acaţăr.*
Acăţăràt

Acăţărătóre. — v. *Căţărătóre.*

Acăţàt,-ă; part. passé d'*acaţ*. Vocabularul bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Akèczat.* Applicatus".
v. *Agăţat.*

Acăţătòr. — v. *Agăţător.*

Acăţătóre. — v. *Agăţătóre.*

Acăţătùră. — v. *Agăţătură.*

Acăţèle, subst. fem. plur.; t. de botan.; vrilles ou mains de vigne. Termen fórte frumos, întrebuinţat maĭ ales în Transilvania pentru acele fire a c ă ţ ó s e ale viţeĭ, carĭ maĭ obicĭnuit se chiamă cârceĭ. Bobb, I, 5: „*acăţele,* cârceĭ la viţa de vie". Latinesce (Varro, Plin.) se ḑicea „capreolus", fiind-că se a c a ţ ă r ă ca o capră.
v. *Acaţ.—Acaţăr.—Cârcel.*

Acâŭ (după Iser, plur.: *acoae*), s. n.; seau, baquet. „*Acăŭ,* o mesură de patru vedre" (Pisone). „*Acăŭ,* o mesură de 40 de cupe" (Lex. Bud. 28). Cuvînt aprópe necunoscut în România. Vine d'a-dreptul din ungur. a k ó „seau, muid" (Cihac).
v. *Hărdâŭ.*

Accè (art. *accéua*, plur. *accele*), s. f.; monnaie, denier, sou. Acest cuvînt, cu litere cirilice: акче, figurézĕ pe banul moldovenesc din 1573 al luĭ vodă Ion cel Cumplit:

Reposatul Laurian, într'o notiţă comunicată luĭ Papiŭ (Tes. III, 271), explica legenda de maĭ sus prin: „b a n cu marca Moldoveĭ". D. A. Papadopol-Calimah (Conv. lit. 1884, 104—9) a înlocuit pe b a n prin „a r g i n t", într'un studiŭ intitulat: „Despre moneta de a r g i n t *accé* a Domnuluĭ Moldoveĭ Ion-vodă..." Acéstă eróre a împins apoĭ pe d. Şaĭnénu (Elemente turcescĭ, p. 7) a ḑice: „*acceá*, literalmente albicĭos, numele moneteĭ de a r g i n t a luĭ Ioan-vodă cel Cumplit din anul 1573". Faptul este că dela Ion-vodă nu există nicĭ o monetă de argint, ci numaĭ de a r a m ă (Sturdza, Uebersicht d. Münzen, 43). Este întocmaĭ ca un „sou" frances de cincĭ centime. Deşi dară turcesce akča însemnézĕ "blanchâtre" şi „argent monnayé" (Zenker), totuşĭ nu dela Turcĭ d'a-dreptul aŭ putut Moldoveniĭ să ĭea acest cuvînt, ci din vre-o altă limbă turanică, în care el să aĭbă sensul general de monetă, fie de aur, fie de argint saŭ de aramă. In adevĕr, în dialectul turc al Cumanilor, carĭ stăpâniseră Moldova în curs de vécurĭ, *accé* însemna „pecunia", „ban" (Kuun, Codex Cumanicus, Bud. 1880, p. 91, 151, 248). Este una din vorbele cumanice, remase în limba română pînă în secolul XVI şi maĭ încóce.
v. *Aslam.—Sim.*

Ace. — v. *-Acĭu.*

Acè — v. [1]*Aceĭa.* — [2]*Acel.*

A-cè, adv.; pourquoi? à quoi bon? Necunoscut astădĭ, acest frumos adverb de întrebare e fórte des în scrierile mitropolituluĭ Dosofteĭu.

In Psaltirea slavo-română din 1680:

Ps. XLI, 12; XLII, 5: *Acè* măhnit eştŭ, sufletulŭ mĭeu, şi *acè* mă turburedzŭ...?	Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me...?
Ps. XLII, 2: *Acè* mâ urniş şi *acè* trist îmblu...?	Quare me repulisti et quare tristis incedo...?
Ps. XLIII, 24: *Acè* faţa ta o întorcĭ...?	Quare faciem tuam avertis...?
Ps. XLVIII, 6: *Acè* mă tem la dzuâ cumplitâ...?	Cur timebo in die mala...?
Ps. LXVII, 17: *Acè* vă uĭtaţ munţŭ închegaţ..?	Ut quid suspicamini montes coagulatos..?

In Psaltirea versificată din 1673:

F. 2 b:

Şi'ĭ va mustra de ocarâ
Pentru carĭa'l supărarâ;
Cu mânie le va dzâce:
Acè stăturâ cu price?...

F. 130 b:

Acè, Doamne, ne-aĭ urnit departe,
Ne-aĭ părăsât şi nu ţâĭ parte...?

F. 132 a:

Acè ţ'ântorcĭ mâna dela arme
De nu'ţ laş dirépta să'ĭ destrame?...

F. 69 a:

Acè, Doamne sfinte, ţ'ascundzĭ sfânta faţâ
De noĭ, ticăloşiĭ, cu atâta gréţâ,
Cât sufletul nostru în prav să sgrăcĭaşte
Şi vintrele nostru 'n pămînt să lipĭaşte...?

F. 148 b:

Dumnedzău stătu 'n zbor mare
De Dumnedzăĭ, de Domnĭ tare,
De 'ĭ mustrâ pentru ğudĭaţe
Bănuindu'ş schimbînd fĭaţe,
Şi le grăĭaşte cu scrâbâ:
Acè faceţ lĭage strâmbâ?..

F. 75 a:

Cînd eĭ să adunâ
Domnul âĭ detunâ,
Şi'ĭ cuprinde fricâ
De nu pot nemicâ,
Cât staŭ de să mirâ:
Acè să 'nglotirâ?..

In Paremiarul din 1683, f. 2 a: „*Acè* ghremetirâ limbile şi năroadele?..“

Alte exemple vedĭ maĭ sus la [13]*A* (p. 48).

Precum franţusesce nu se confundă adverbul „pourquoi“ cu construcţiunea „pour quoi“ saŭ lătinesce „quare“ cu „qua re“, tot aşa vechea limbă română poseda şi ea alăturĭ cu adverbul *a-ce* construcţiunea „a ce“, pe care o găsim chĭar la mitropolitul Dosofteĭu, de ex. în Sinaxarul din 1683, la 24 Novembre: „am întrat în curabie să mărgŭ la Ierusalimŭ, să aflu *a ce* dorĭĭamŭ să audzŭ...“, unde lătinesce nu se maĭ póte traduce prin „quare“, ci numaĭ dóră prin „qua de re“.

Intr'o predică măhăcénă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 121) ne întimpină ce-va analog: „Evanghelie dzice: tatălŭ nostru cel ce eşti în cerĭure; *a ce* şi înţelepcuré sufletului, şi înirema să înralţi asupră de cerĭu, că Domnedzeu elu au faptu cerĭulu şi pămăntulu...“

Ca sinonim cu *a-ce*, mitropolitul Dosofteĭu întrebuinţéză un alt adverb, de asemenea dispărut din graĭu, anume „derept-ce“ saŭ „drep-ce“:

Ps. XLI, 10: *Acè* mă uĭtaşŭ şi *drep-ce* măhnitŭ înblu...?	Quare oblitus es mei? Quare contristatus incedo...?

Adverbul *a-ce* represintă pe latinul: a d-q u i d. El este maï elegant şi maï energic decât construcţiunile actuale „la ce“, „de ce“, „pentru ce“, în carï tot-o-dată urechea simte cele doe elemente, pe când în *a-ce* ele s'aŭ contopit pe deplin. Nemic nu ne-ar împedeca de a'l scrie fără trăsură de unire, dar atuncï ar trebui accentat : *acè*, pentru a se înlătura în lectură posibila confusiune cu pluralul dela a c.

v. *Că-ce.—Derept-ce.—Drep-ce.*

Aceà —v. 1·*Aceïa.*—1·*Acel.*—2·*Acel.*

1·**Acèïa**; ça, cela, „nom général de chose“ (Littré). Etimologicesce, *aceïa* în proposiţiunea : „fiind-că am umblat mult, de *aceïa* sînt obosit“ nu diferă de „a c e ï a“ în frasa : „femeïa a c e ï a obosesce, când umblă mult“; în primul cas însă noï avem a face cu un element neutru invariabil, întocmaï ca ital. ciò, pe când în casul al doilea este un pronume demonstrativ cu flexiune şi cu moţiune. Neutrul *aceïa*, ca şi alte numerόse formaţiunï analόge în limba romănă, în carï printr'o formă feminină se exprimă o funcţiune neutrală, şovăesce între adverb şi pronume, plecându-se maï mult în partea celuï de'ntâïu.

Intr'un act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „... şi să ïa şi acé păine să o dé călugărilor, şi locul să'ş ţie călugării pre unde le spun dirésele şi pre unde le-au hotărăt hotarnicii şi le-au pus stălpi, direptu *aceïa* nime să nu cutéze a ţiné sau a opri...“

Intr'un act muntenesc din 1649 (A. I. R. I, 107): „... nič o răutate niménile dela ei n'au văzut, ce'ş păzescŭ lucrul şi beserica cum se cade, ïară acum ei nu se pot răpoosa de voi, derept *acëïa* etă că vă scriŭ...“

Intr'o mărturiă scrisă în Cotnar la 1618 (A. I. R. III, 214): „... ï-aŭ fostu făcut zapis pe sine pré ace dătorie, după *aceïa* s'au tocmit cu ğupănesa Lenţoe—într'*aceïa* ei ş'au cules viïa şi o au dat în măna gïupănesei Vrănceneséi...“

Intr'un document moldovenesc din 1708 (A. I. R. III, 271) : „dat'am carté domnii méle — spre *acëïa* ca să fie volnici cu cartïa domnii méle a chema şi a strănge oameni streini...“

Cost. Negruzzi, Scrisόrea XII : „...De *aceïa*, luat'aţï séma când e ger érna şi văntul vîjie, că dacă vă puneţï la vatră dinaintea foculuï, auziţï unele lemne ţipănd, şi videţï strecurăndu-se din ele o apă ferbinte?...“

Nu o dată în loc de *aceïa* vechile texturï ne daŭ : *acé*, adecă fără emfaticul *-a* (v. 5·A). De exemplu, în Psaltirea Şcheïană din secolul XVI (Mss. Acad. Rom.) :

Ps. IX, 39 : se nu adaugă-se după *acé* se măréscă-se omul...	...non apponat ultro magnificare se homo...
Ps. XXX, 23 : dereptu *ăče* audzit'ai glasul rugăciriei méle...	...ideo exaudisti vocem orationis meae...

Un act moldovenesc de pe la 1650 (A. I. R. I, 108): „... am înblatu tinderele de-am însămnat ş'am stălpit cum au fost învăţătura măriei sale lui vodă; într'*acé* s'au aflat avăndu şi mănăstiré Păngăraţul o bucată de hotar...“

In tόte locuţiunile de maï sus, *aceïa* are o funcţiune curat adverbială : drept *aceïa* = ideo, spre *aceïa* = adeo, după *aceïa* = postea, într'*aceïa* = interea, de *aceïa* = propterea... Rolul pronominal dispare aprόpe cu desăvîrşire.

In vechile texturï e maï cu sémă des : „drept *aceïa*“.

Astfel în Călĕtoria la ïad a Maïceï Domnuluï, scrisă circa 1550 :

„... aceşte săntu ceĭa ce n'au crezut în tatâl şi în fiĭulŭ şi în duhul sfăntŭ, d e r e p t u *aceĭa* se muncescu aşa... (Cuv. d. bătr. II, 316).

„... aceşte sintu carii n'aŭ ascultatŭ de tată-seu şi de mumâ-sa, ce-u priimitu blăstemul părinţiloru, d e r e p t u *aceâ* se muncescu aşa..." (Ibid. 324).

„... aceĭa rău au grâitu cum voru curvi şi au făcut curvie, d e r e p t u *ace* se muncescu..." (Ibid.)

„aceĭa mănăîncă carne de om, d e r e p t u *ace* se muncescu..." (Ib. 326).

„... îngerii tremurâ înaite cruciei, arâ omenii o ţinŭ a-mână şi ğurâ pré ĭa strămbu, d e r e p t u *ace* să muncescu..." (Ib. 326).

Şi altele vr'o doĕ-ḑecĭ de pasage, în carĭ *aceĭa* e scris: **ачаа**, **ачеа**, **ачеж** şi maĭ ales: **аче**.

Prin désă circulaţiune, „drept aceĭa" ajunsese a deveni un singur cuvînt, primul element perḑêndu'şĭ individualitatea prin tocirea consóneĭ finale. Aşa într'un document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „d e r e p - *acé* să are ei şi aduce nescare urice saụ alte ispisoace, măriĭa ta să nu le crezi..."

Foneticesce *aceĭa* „ça" coincidă nu numaĭ cu a c e ĭ a „celle-là", ci încă şi cu a c e ĭ a „ceux-là"; prin funcţiune însă e ce-va tot atât de independinte ca şi adverbul latin „eo" faţă cu casul pronominal „eo", şi nu e permis de a nu'ĭ acorda un loc separat în repertoriul limbeĭ.

Ca şi pronumele feminin a c e ĭ a, neutrul *aceĭa* se rostesce în graĭul poporan nu numaĭ *ceĭa*, cu perderea iniţialuluĭ *a*-, dar se maĭ înlocuesce încă prin *aĭa* şi *ahaĭa*.

A. Pann, Moş Albu, I, 5:

Şi ziceam, clătind cu capul, că d'*aĭa* bieţiĭ Românĭ
La câte o întâmplare zic vorba celor bătrânĭ...

Picot, Dialectes roumains, 27: „ajungênd acolo, vĕdzu că *ahaĭa* ce strălucĭa aşa de tare iĭ un găitan de aor..."
v. *Ahaĭa*. — *Aĭa*. — *Ceĭa*.

[2]·Acèĭa. — v. *Acela*.

Acèĭaşĭ. — v. *Acelaşĭ*.

Aceĭàt, part. passé d'a c e ĭ e z. — v. *Aceĭez*.

Aceĭèz (*aceĭat*, *aceĭare*), vb., endimancher, mettre les plus beaux habits. Cuvînt întrebuinţat maĭ cu deosebire în Banat, dar póte nu cu totul necunoscut în România.

„A se *aceĭa*, *aceĭat*, a se îmbrăca, îmbrăcat în haĭne curate" (S. Lĭuba, Caransebeş, com. Maĭdan).

„Cuvîntul *ateĭá* însémnă: habiller solennellement, festlich kleiden; de ex. Petru s'a *ateĭat* de biserică, de Pascĭ etc." (S. Mangĭucă, Familia, 1884, p. 67).

Cele doĕ forme: *aceĭez* şi *ateĭez* se explică prin particularitatea fonetică a graĭuluĭ din Banat de a confunda pe *t* cu *č* de'naintea luĭ *e* şi *i*, pronunţând ca Serbiĭ în sonul ћ (Picot, Dialectes roumains, 13). De aci, considerând pe *t* ca primitiv, d. Mangĭucă înrudesce pe *aceĭez* cu ital. attillarsi „se parer, s'orner avec trop d'affectation." Acéstă derivaţiune, ingeniósă la prima vedere, e greşită chĭar în casul când forma organică ar fi *ateĭez*, căcĭ italianuluĭ attillare corespunde spaniolul atildar, ambele din medio-latinul attitulare, de unde e peste putinţă a trage pe românul *ateĭez*. Faptul însă este că *ateĭez* e un simplu resultat de confusiune dialectică între *te* şi *ce*, în loc de forma cea corectă *aceĭez*.

Intr'o colindă din Ialomiţa, aprópe de Călăraşĭ, se cântă:

Veḑi'mĭ aŭ nu veḑĭ
Aceĭ munţĭ
Cărunţĭ?
Nu's cărunţĭ de fel,
Ci's cărunţĭ de oĭ:
Prin dalbele oĭ
Negrí colpăneĭ;
Dar nu's colpăneĭ,
Ci sînt cĭobăneĭ,
In căţĭ răḑimaţĭ,
In glugĭ *acioaţĭ*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 75).

E cam a-nevoe a se rosti într'un mod hotărît, dacă ĭalomiţénul „*acioat* în glugă" este *aceĭat*, „paré", saŭ aciuat, „abrité". Orĭ-cum însă, prin acésta nemic nu se schimbă. — v. *Acĭuez.*

A *aceĭà* este „a prinde cu *ace*", „a spilcui". Un om *aceĭat* este cine-va „tiré à quatre épingles". In evul mediŭ, un prelat îmbrăcat în haĭnele cele solemne se ḑicea „épinglé", „spinulatus" saŭ „spindulatus", de ex. într'un text adus de Du Cange (v. Spinula): „Lanfrancus autem Archiepiscopus in tabula plumbea ponderosa valde inventus est, in qua a die primae sepulturae suae intactis membris, mitratus, spindulatus, usque in hunc diem jacuerat", unde romănesce nicĭ am puté să ḑicem altfel decât: *aceĭat*. Dacă astăḑĭ un bărbat se îmbracă cât de bine fără a avé nevoe de multe ace, să nu uĭtâm că nu aşa era în trecut, cu haĭnele cele scurte şi lungĭ suprapuse, unele strîmte, altele largĭ, cu podóbe, ceprazurĭ şi cheotorĭ.

v. [1]*Ac.—Spilcuit.*

Aceĭetùră (plur. *aceĭeturĭ*), s. f.; habits de fête. Vorbă bănăţénă, formată din participiul luĭ aceĭez prin sufixul *-ură*, ca în: albitură, tivitură etc. Se întrebuinţéză maĭ mult la plural. „Aceĭat însemnéză înschimbat în haĭne curate saŭ *aceĭeturĭ*". (S. Lĭuba, Caransebeş, com. Maĭdan).

v. *Aceĭez.*

[1]Acel, acea (plur. *acelĭi*, *acele)*; art. déf. de l'adjectif en macédo-roumain. La Macedo-românĭ se ḑice: vicinlu *acelu* bunu, vicina *acea* bună, vicinlĭi *acelĭi* bunĭ, vicinile *acele* bune, acolo unde dialectul daco-român pune ca articlu adjectival pe cel: vecinul cel bun, vecina cea bună = „le bon, la bonne", pe când *acel* funcţionéză la noĭ numaĭ ca pronume demonstrativ, ba nicĭ nu stă bine de'naintea unuĭ adjectiv, ci trebuĭ să'şĭ asocieze atuncĭ pe emfaticul -a: acela. In daco-româna: „vecinul acel bun" nu există, ĭar în: „vecinul acela bun" se cuprinde un curat pronume demonstrativ, o indicaţiune directă la o persónă, nu un articlu. Ce-va macedo-român este la prima vedere în următorul vers din Beldiman, Tragod. 1009:

Îĭ rup plete, îĭ rup barbă, îl bat în cât le-aŭ plăcut;
Ca să spue adevĕrul, multă silă ĭ-aŭ făcut;
De-acolo îl ĭaŭ în pază, şi l'aŭ dus de l'aŭ închis,
Ca să'ĭ facă cercetare *acea* maĭ cu dinadins...

In realitate însă „cercetare *acea* maĭ" este aci în loc de „cercetarea cea maĭ", ca o licenţă poetică pentru a câştiga o silabă.

Tot aşa numaĭ prin nevoĭa metruluĭ se explică la C. Stamate (Muza, 285):

Copilul meŭ! fiĭul meŭ! vreĭ să aĭ cunoscinţă
Cu mine, a ta rudă *ace* maĭ de aprópe?...

Un articlu adjectival *acel* s'ar păré de asemenea a se fi furişat în următorul pasagĭu din Pravila Moldov. 1646, f. 71:... „când va lua muĭarĭa al doile bărbat, socotind cumŭ celŭ dentăi ĭaste

mortŭ, de va putĭa arăta înaintĭa gĭudeţuluĭ cu mărturii ca *acéle* destoinici de-a sâ crédería..."

In fapt însă nicĭ aci nu e vre-un articlu, ci numaĭ un pronume demonstrativ, pus excepţionalmente fără emfaticul *-a*, căcĭ în altele cincĭ-ḑecĭ de pasage din aceĭaşĭ Pravilă figuréză tot-d'a-una de 'naintea adjectivuluĭ: acela, acelea. v. [2]*Acel.* — *Acela.* — *Çel.*

[2]**Acèl, aceà** (plur. *aceĭ, acele)*, pron. demonstr.; cet, celui. In casul oblic sing. *aceluĭ*, *aceleĭ* saŭ *aceĭ*, plur. *acelor*. Arată ce-va maĭ departe, în oposiţiune cu acest pentru lucrurĭ maĭ apropiate. Depărtarea saŭ apropiarea pot fi nu numaĭ materiale, ca în: „*acel* arbure se vede din acéstă feréstră", dar şi ideale, ca în: „*aceĭ* Românĭ ce nu înţeleg aceste adevĕrurĭ".

Legenda Sânteĭ Vinerĭ, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 154-5): „Şi atunci mănie-să *acel* înpărat cu amarŭ, şi atuînci zise muîncitorilor lui să aducă o căldare şi să piisedze petri şi seu, şi se aducă blumbu şi smoală, şi bage *acĭa* fată în căldare să fiarbă în trei zile şi în trei nopţi. Şi duseră sfânta Veneri către focŭ şi către căldare şi ce sta înaintré toţi, şi eşi o pară diîn focŭ mare diîntr'*acel* foc al lor, şi încongŭră-i *acei* muncitori, şi arseră toţi într'*acel* čas. Şi sfânta Veneri sta acii şi ruga-se cu psalom din săltiri; aşa dzicé: miluĭaşte-mă, Domne, că spre tine upovăĭaşte sufletul mieu! Şi la sfrăşitul rugăcĭuniei psalomului zise: amin. Şi văzu *acelŭ* înpărat muîncitorii lui că periră, şi spărie-să, şi frică mare fu spre elŭ, şi chemă slugile lui toate şi întrebă ei şi dzise: spuneţi-mi, ce voĭu face ceştii magheniţi? Şi dziseră către elu: să nu-i tăere capul, curundu aceşti oameni toţi către domneḑeul ei face-e-va de pleca-se-vor. Şi atunci dzise Aclit înpărat către slugile lui: tăĭaţi-i capul curundo. Şi doseră sfânta Veneri să-i tae capul. Şi sfânta Veneri ruga-se *acelor* muîncitori şi dzise: lăsaţi-mă şi ogodiţi-mi s[ă] fac rugăcĭuni, să mă rogu către Hs. Domneziul mieu. Şi dziseră ei: rogă-te curundu. Şi atunci sfânta Veneri ruga-se cu lacrămi şi plângé şi dzicĭa: Domne despuetorĭul, părintele a tut ţinotul, făcătorĭul cerĭului şi al pământolui! audzi-mă şi ascultă-mă, şarba ta, într'acesta čas; rogu-te să faci meseréré ta şi să dai măriĭa ta celora ce vorŭ face poménâ mie şi prinosul şi leturghie şi lumânare, şi vor cinsti ačasta dzi, blagoslovéşte-e, Domne: casele lor, şi fičorii lor, şi holdele lor şi dobitocele lor toate; şi fugă de ei toate duhurile réle, şi fărmăcătoarele; şi sufletele lor să fie luminate; e cela ce nu o va cinsti ačasta dzi veneré mare..."

In acest pasagĭu, afară de corelaţiunea logică între *acel* şi acest, ne maĭ apare raportul numeric între ambiĭ demonstrativĭ. In adevĕr, în gura poporuluĭ circulaţiunea luĭ *acel* cu diferitele luĭ varianturĭ faţă cu circulaţiunea luĭ acest cu varianturile luĭ este cam ca 7 către 3, şi póte chĭar maĭ mare. E de observat, în trécĕt, că la Plaut eccillum (= *acel*) ne întimpină de vr'o şépte orĭ, pe când eccistum (= acest) abia dacă va fi de vr'o doĕ.

Numaĭ emfaticul acela, despre care maĭ jos, póte sta singur saŭ a urma după un nume; de ex.: „Cine vorbesce? — Acela"; saŭ: „Omul acela vorbesce". Simplul *acel* trebuĭ pus tot-d'a-una de 'naintea unuĭ substantiv saŭ adjectiv, nicĭ o dată singur saŭ la urmă.

Ne'ncetat tristă, gândĭa cu jale
L'a tinereţeĭ veselă vale,
L'*acele* crângurĭ, l'*acel* isvor...
(Gr. Alexandrescu)

saŭ:

Acel şes, *acea* dumbravă şi colnicele cernite
Îl privesc, şi de-a luĭ jale par'că's şi ele
mâhnite...
(C. Negruzzi)

Peste putinţă de a ḑice: „la crăngurile *acele*, la isvorul *acel*, la dumbrava *acea*", ci numaĭ: acelea, acela, aceĭ..., afară de casul când *acele* e o scădere fonetică poporană din acelea, precum vom vedé maĭ jos.

In graĭul românesc însă fiind o tendinţă fórte pronunţată de a postpune elementele pronominale, de aci urmézä că circulaţiunea luĭ *acel* e rară în comparaţiune cu a luĭ acela. In limba veche acela usurpă adesea locul luĭ *acel* pînă şi de 'naintea numilor. De ex.:

Dosofteĭu, 1673, pref. p. 2: „...maĭ vrătos ca şi într'aciaĭa noapte întru carĭa patina cĭa de bunâ voae au suferit..."

Saŭ:

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „...pentru acela loc au avut călugării de Beserecani pără cu Dumitraşco..."

In următorul pasagĭu din Evangeliarul dela 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Marc. III, 24—5:

...de va împărăţiĭa de ĭa-şi înpărţi-se, nu poate sta înpărăţiĭa *acéĭa*, şi de va casa de ĭa-şi înpărţi-se, nu poate sta *acéĭa* casă...	...si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare; et si domus super semet ipsam dispertiatur, non potest domus illa stare...

întrebuinţarea emfaticuluĭ *acela* după şi înainte de nume presintă un chiasmus adevĕrat clasic:

împărăţiĭa *acéĭa*
><
aceĭa casă

In limba poporană de astăḑĭ:

I. Créngă în Povestea luĭ Harap Alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „...apoĭ *aceluĭa* om nu-ĭ trebue altă negustorie maĭ bună..."

In graĭul nostru vechĭu, se maĭ rostĭa une-orĭ trisilabic: *acelu*. Aşa într'un zapis moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „au întrebatu pe oare cine-va din oameni: a cui este moşiĭa pe *acelu* vărfu frumosu? le-au spusu cine-va-ş că este a nostră moştenilor Brăneşti; dumnélor auzindu aşa, au venitu la noi şi ne-au întrebatu: moşilor! a dumnévostră este moşiĭa pe *acel* vărfu?..."

In macedo-româna forma trisilabică s'a conservat pînă astăḑĭ. Kavalliotis scrie: *ατζέλον*, Bojadschi: *acelu*.

Femininul *acea*, fără a perde o silabă ca în *acel* din *acelu*, a scăḑut şi el în graĭu la *acè*, deşi maĭ rar, silaba finală răḑĕmându-se pe accent.

În Legenda Sânteĭ Vinerĭ (Cuv. d. bătr. II, 149): „şi *acelu* înpărat vădzu *ace* cĭudă mare..."

E de menţionat că în acelaşĭ text, care ne oferă pe trisilabicul *acelu*, într'un loc scade la acè pînă şi emfaticul aceĭa (ibid. 156): „şi după ace grăi svânta Veneri..." (v. [1]·*Aceĭa*)

Moldoveniĭ maĭ nicĭ o dată nu rostesc: *acea*, ci numaĭ *acè*.

Românul *acel*, vechĭu *acelu*, ca şi paralelurile sale occidentale: ital. quello, span. aquel, portug. aquelle, retorom. čel saŭ quel şi altele, derivă din lat. eccillum = eccu'illum, pe care nu o dată îl găsim în Plaut, de ex.:

Sed generum nostrum ire eccillum video...
(Trin. III, 1)

— Ubinam est is homo gentium?
— Eccillum video...
(Mercat. II, 3)

— Filiam ex te tu habes?
— Immo eccillam domi...
(Aulul. IV, 10)

Habeo eccillam meam clientam...
(Mil. III, 1)

— Toxilo has fero tabellas tuo hero.
— Abi! e c c i l l u m domi...
(Persa, II, 2)

Apud nos e c c i l l a festinat cum sorore uxor tua...
(Stich. IV, 1)

Din lat. eccillum (eccillam) Românii aŭ tras d'a-dreptul dubletul: *acel (acea)* şi c e l (c e a), întocmaĭ ca: acest şi cest, acolo şi colo etc., de unde apoĭ prin emfaticul *-a:* a c e l a (a c e ĭ a) şi c e l a (c e ĭ a). Despre cele-l'alte forme: al (a), àl, ahăl etc. póte fi controversă, precum vom vedé maĭ la vale. Deşi *acel* şi c e l sînt perfectamente identice prin origine, totuşĭ cu timpul ele s'aŭ diferenţiat în dialectul daco-român prin funcţiunĭ: *acel* păstrându'şĭ caracterul propriŭ de pronume demonstrativ în corelaţiune cu „acest", pe când c e l a căpĕtat rolul de articlu adjectival.

v. [1]*Acel.* — *Cel.* — *Acela.* — *Cela...*

Acèla, acèĭa (plur. *aceĭa*, *acelea)*, pron. demonstr.; celui-là. Acest pronume compus diferă de simplul a c e l prin maĭ multă emfasă, printr'un grad maĭ înalt de demonstrativitate, pe care 'l datoréză particuleĭ enclitice *-a* (v. [5]*A*).

Ca specimen de energia luĭ *acela* se póte da următorul pasagĭu de pe la 1650 din Arsenie dela Bisericanĭ (Mss. Sturdzan din Acad. Rom.), ps. XCIV: „întru mănule lui 's marginile lumii, şi nălţimile măgurilor *aceluĭa* sânt, că *aceluĭa* ĭaste marĭa şi *acela* o au făcut pri'nsă...", acolo unde se exprimă cu mult maĭ móle:

Dosofteĭu, 1680:	Silvestru, 1651:
...în mânule lui 's hotarăle pămâutuluĭ, şi nalturile munţilor a luĭ sânt, că a lui ĭaste marĭa şi însuşĭ au făcut pre însa...	...întru a luĭ mănă săntŭ toate adăncile pământuluĭ, şi vărfurile munţilor ale luĭ săntŭ, că a luĭ ĭaste marĭa şi elŭ o aŭ făcutŭ...

Radu din Mănicesçĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Mat. V, 3, 5:

Fericaţi mésерii cu sufletulŭ, că *acelora* e împărăţiĭa cerĭului. Ferecaţi ceĭa ce plăngu-se, că *aceĭa* măngăĭa-se-vor...	Beati pauperes spiritu: quoniam i p s o r u m est regnum caelorum. Beati qui lugent: quoniam i p s i consulabuntur...

Arătând ce-va depărtat, *acela* se află în oposiţiune cu a c e s t a, care indică obiecte maĭ apropiate.

Pravila Caragĭa (1818) p. 81: „Orĭ-ce înclinare şi datorie au fiiĭ ceĭ fireşţĭ către părinţiĭ lor, tot acé înclinare aŭ şi fiiĭ ceĭ de suflet către sufleteştiĭ lor părinţĭ, şi a c e ş t i ĭ a către a*ceĭa*..."

Posiţiunea normală a luĭ *acela* este la finea proposiţiuniĭ, ca în pasagĭul de maĭ sus, orĭ după un nume, de ex. la Dosofteĭu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a sa mîntuinţâ
Să vedem pizmaşiĭ afundaţĭ în sâlţâ,
Că'n laţul *acela* care eĭ gătarâ
Li s'au prins pĭčorul de să încurcarâ...

Samoil Clain, Invăţăturĭ, Blaj, 1784, p. 20: „Seneca, marele *acela* între Romanĭ filosofŭ, între alte şi foarte înţelépte învăţăturĭ ale sale, şi acésta au lăsatŭ în scrisorile sale, pentru îndreptaré oamenilor: în toată viĭaţa — zice — trebue a învăţa a muri..."

Nicĭ la capĕtul fraseĭ, nicĭ după substantiv saŭ adjectiv, spiritul limbeĭ române nu admite pe a c e l, ci numaĭ pe *acela*. Scriitoriĭ modernĭ, chĭar dintre ceĭ maĭ bunĭ, pun une-orĭ: „a c e l care...", fiind deprinşĭ cu francesul: „c e l u i qui..." Poporul însă nicĭ o dată nu va ḑice altfel decât: „*acela* care..."

De asemenea numaĭ *acela* póte să înlocuéscă un nume; de ex.:

Constantin-vodă Brâncovanu, 1696 (Condica Brâncovenéscă Mss. în Arch.

Stat., p. 178): „Precum şi apostol Pavel grăĭasce, câţ vor sta cu duhul lui D-zeu, *aceĭa* vor fi şi fii lui D-zeu...“

In limba veche nu o dată emfaticul *acela* înlocuesce pe simplul a c e l chĭar de'naintea unuĭ nume; bună-óră:

Mitropolitul Atanasie, 1631 (A. I. R. I, 106): „... să fie opriţi de lége şi de besérecă, şi *acela* popă ce-ĭ va priimi la besérecă încă să fie proclét...“

Stefan-vodă Gheorghie, 1656 (A. I. R. III, 230): „... zicăndu boĭarinul nostru Pelin vistiĭarnicul şi cu Gherman şi cu Simion de Şileşeu, cum *acela* sat Mihalĕul le ĭaste lor drept de moşie...“

Chĭar în casul oblic ne întimpină une-orĭ, de ex.:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „... acĭa vită de o vor strica gadinile, să arate stăpănului sămnulŭ *aceii* vite perite...“, unde *aceiĭ* este un genitiv emfatic în loc de simplul: a c e ĭ.

Tot acolo, f. 12: „... să plătéscă preţulŭ *aceii* pagube...“

In genere, circulaţiunéa luĭ *acela*, în texturĭ poporane şi maĭ ales în viul graĭu, e cu mult maĭ mare decât a luĭ a c e l. El traduce nu numaĭ totd'a-una pe francesul „celui-là“, dar încă adesea pe „celui“ şi pe „cet“.

O particularitate a limbeĭ române este construcţiunea luĭ *acela* cu conjuncţiunea c a, precésă de un nume saŭ de numeralul u n u.

Miron Costin, Letop. I, 241: „... a doua zi l'aŭ legat hinu-seu şi l'aŭ dus legat la Schindir-Paşa. O! să'l bată Dumnezeŭ h i n c a *acela!...*“

Dosofteĭu, 1673, f. 34 b:

U n u l c a *acela* dela Domnul are
Dar şi bunătate, milă şi sporĭu mare...

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 100): „Pus'am g â n d c a *acela* şi dentru toată inima noastră am voit a rădica sfântă mănăstire aicĭ pre pămăntul ţărăi...“

Maĭ cu sémă în:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „... va fi mărsŭ asupră-i cu armele goale şi cu soţii multe ca nu altă dată, cu o a m e n i c a *aceĭa* tocmiţŭ de ucidere...“

Ibid. f. 15: „De să va prileji neştine să fie lăcuitorĭu într'un satŭ, şi de va cunoaşte vre un l o c ŭ c a *acela* bunŭ de moară, şi într'acel satŭ vor fi toţŭ răzéşŭ, şi acelŭ locŭ va fi a totŭ satulŭ...“

Ibid. f. 82: „... să vorŭ despărţi încă mai vrătosŭ de căndŭ o are bate, şi alesŭ căndŭ va fi o m c a *acela* să-i fie de pururĭa dragă svada...“

Ibid. f. 72: „... de va fi acel trimis o m ŭ c a *acela* să fie destonicŭ de a'l putĭa crédерĭa...“

Ibid. f. 25: „... or-care vameşŭ va cére vamă de niscare lucruri ce n'aŭ fostŭ obicéĭul să să dĭa vamă, nice ĭaste cu ştirĭa domniei, de să va afla pentru u n e c a *acélĭa* să fie luatŭ plată, ce să dzice vamă, ca să i să tae capulŭ...“

Ibid. f. 35: „... cela ce va avĭa în casa sa c i n i i b u n e c a *acélĭa* de furtuşagŭ, face prepusŭ şi acesta cum să fie elŭ furatŭ...“

Ibid. f. 51: „... slugile ce vor înbla şi în susŭ şi în ĝos gătăndŭ t r é b e c a *acélĭa* rĭale pentru să să facă ucidere, pre aceĭa să-i cérte ca şi pre ucigătorii de părinţŭ...“

Ibid. f. 53: „... de'l va fi pré trecănd cu bătaĭa, cu v r ă j m ă ş i e c a *acéĭa* şi cu arme, atunce poate fiĭulŭ să să rădice asupra tătâne-său...“

Ibid. f. 113: „... căndŭ va mărturisi moaşĭa, cumŭ ĭaste fata întrégă, o vom créde, şi aĕasta când va fi m u ĭ a r e c a *acéĭa* de cinste moaşĭa...“

Câte-o-dată chĭar de doĕ orĭ în acelaşĭ pasagĭu:

Ibid. f. 53: „... or-cine 'ş va ucide fecorulŭ, carele va fi născut cu niscare

s é m n e g r o z n i c e c a *acélïa* cum are fi cu capulŭ ca de dobitoc, saŭ cu tot trupul, sau de totŭ cu totulŭ să fie l u c r u c a *acela* nice de o trébâ şi cumu-i mai grozav...“

In tóte aceste pasage, fie după nume, fie după numeral, construcţiunea „c a *acela*“ cuprinde în sine ce-va superlativ, corespunḑênd astfel, pînă la un punct, latinuluï q u a m în: „q u a m saevus“ (Plaut., Amph. I, 3), „q u a m barbarus“ (Pl., Bacch. I, 2) etc. Versul luï Plaut:

Nimis q u a m formido, ne manifesto hic me opprimat...
(Mostell. II, 2)

s'ar fi putut traduce în Pravila luï Vasile Lupul: „frică mï-e c a *acéïa* mare să nu mĕ apuce...“ Negreşit, paralelismul româno-latin se mărginesce aci numaï în rolul luï ca = q u a m de a da locuţiuniï un sens óre-cum superlativ, chïar atuncï când superlativul lipsesce în formă. „Om c a *acela* bun“ este maï puţin decât „omul cel maï bun“, dar maï mult totuşï decât: „omul maï bun decât cutare“. „Femee c a *acéïa* cinstită“ este „femee f ó r t e cinstită“, adecă ce-va intermediar între „maï cinstită“ şi „cea maï cinstită“. „Ómenï c a *acéïa* tocmiţï pentru ce-va“ nu sînt numaï „engagés“, ci „e x p r e s s é m e n t engagés“. „Unul c a *acela* bun de gură“ = quelqu'un qui a la langue t r è s bien pendue“ etc.

Quasi-superlativul „c a acela“ este un idiotism românesc, pe care n'ar trebui să'l nesocotéscă limba literară. Acéstă construcţiune se pune generalmente după un substantiv şi înainte de un adjectiv saŭ de o altă expresiune calificativă, care însă póte să fie presupusă numaï. Aşa la Miron Costin în: „să'l bată Dumnezeŭ hin c a *acela*“ se sub-înţelege: „viclén“, după cum resultă din context. Expresiunea e maï cu sémă energică atuncï când substantivul nu e articulat: „o m c a *acela* bun“ e maï fórte, maï mult decât: „u n om c a *acela* bun“ saŭ: o m u l...“ Funcţiunea superlativală e maï puţin simţită, ba câte-o-dată nu se aflâ de loc, în construcţiunea luï „c a acela“ cu numeralul u n u, unde apare maï mult comparaţiunea, astfel că maï adesea se póte traduce prin „pareil“:

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 227: „...nu se supunea, încă sta şi împrotivă, care pe u n i ï c a *acie* îï punea Lupul la falangă...“

Pravila Muntenéscă 1640, f. 19 b.: „Preotulŭ de va fi meşterŭ a lucra în cetate şi va cerca să se boeréscă şi va umbla cu nuşii, şi va mérge în săborŭ cu oameni proşti sau cu boïari, alegăndŭ fără de o nevoe oarecaré de-i va fi lui, u n i i ca *acéïa* ori să se scoaţâ, ori să se lase de u n e l e c a *acélïa*...“

Dar pe aceïaşî pagină, vorbind de ceï nedemnï de preuţiă, Pravila ḑice: „Oare-ce episcopŭ pentru plata de va pune unŭ p o p â c a *acela*, să se scoaţâ amăndoi...“

Aci, fiind pusă după substantivul „popă“, construcţiunea „c a *acela*“ îşï recăştigă intensivitatea, sub-înţelegêndu-se la urmă: „cu totul nedestoïnic“.

De asemenea tot acolo, f. 26 a: „...pănâ la moarte însăşi să aibâ certare şi despărţire de biséreca să aibâ, de nu se va lăsa de unŭ l u c r u c a *acela* să nu'lŭ ca mai facâ...“

In următorul pasagïu din Povestea luï Harap-alb de Crénga (Conv. lit. 1877, p. 173) ne întimpină *acela* construit cu „ca“, dar remânênd totuşï un simplu demonstrativ:

„...împăratul acela, aprópe de bătrâneţe, căzênd la zăcare, a scris carte frăţine-seŭ craïuluï, să-ï trămită grabnic pe cel maï vrednic dintre nepoţï,

ca să'l lase împărat în locul seŭ, după mórtea sa. Craĭul primind cartea, îndată chiemă tustreĭ fecioriĭ înaintea sa şi le zice: éca ce'mĭ scrie frate-meŭ şi moşul vostru. Care dintre voĭ se simte destoĭnic a împărăţi peste o ţară aşa de mare şi bogată ca *aceĭa..?"*

Din dată însă ce vom pune: „ţară ca *aceĭa* mare şi bogată" devine un superlativ: „fórte mare şi fórte bogată", fără nicĭ o demonstrativitate concretă.

Scăderea fonetică a pluraluluĭ masculin *aceĭa* la *acie*, ca în pasagĭul de maĭ sus din Enache Cogălnicénu, e fórte obicĭnuită, maĭ ales în Moldova.

Cost. Stamate, Muza, 344:

Că fericiţĭ sînt *acie* ce sînt făcĕtorĭ de pace,
Decĭ le daŭ sfat c'ar fi bine ca şi eĭ să se împace...

Tot în Moldova însă, pe când *aceĭa* scade la *acie*, singularul masculin *acela* se urcă în graĭul poporan la: *acéla.*

„La noĭ demonstrativele se rostesc aşa:

Bărbătescĭ:	Femeescĭ:
ista, aista, céla, *acéla;*	asta, ĭasta, aĭasta, cee, *acee;*
işti̱e, aişti̱e, cie, *acie;*	ĭeste, aĭeste, cele, *acele..."*

(P. Teodorescu, Iaşĭ, com. Miroslava).

O naraţiune despre Stafiă în graĭul din districtul Sucéva:

„Staciĭa 'ĭ o nălucă şî să diosăgheşti di strîgoĭ, cindr'că strîgoĭu 'ĭ cu trup, da staciĭa 'ĭ numa o aratari. Ĭară maĭ di mult obiceĭ di să lua umbra unuĭ om saŭ altuĭ doghitoc şî să punĭa în zîdirĭ ca să ţîe multă vremi şî să cii aparati di cumpenĭ; însă nicĭ *acĭala* cu umbra luată nu maĭ trăè dicât 40 dzili. Sufletu luĭ să ducè în aceli zîdirĭ etc." (I. Bondescu, Sucéva, com. Gĭurgesciĭ).

Scăderile: *acee = aceĭa*, *acele = acelea* şi *acie = aceĭa*, se datoréză principiuluĭ de acomodaţiune vocalică progresivă: e + a = e + e saŭ i + e. Urcarea: *acéla* din *acela* resultă din perderea totală a independinţeĭ emfaticuluĭ *-a*. Numaĭ pe cât timp se maĭ simte individualitatea acesteĭ particule, *e* din silaba precedinte nu trece în *ea*, ci remâne *acel-a* = *acelu-a*, ca şi când ar fi doĕ cuvinte deosebite, căcĭ altfel fonetica română cere neapĕrat ca silaba *e*, dacă 'ĭ urméză immediat o silabă cu *ă* saŭ *a*, să se urce la *ea.*

Prin forma poporană *„acele"* în loc de *„acelea"* se confundă la feminin plural emfaticul *acela* cu simplul *acel*, al căruĭa feminin plural este într'un mod normal *acele*. Deosebirea însă, despărênd ca formă, se conservă totuşĭ ca sintaxă. In *„acele* femeĭ" este un demonstrativ simplu; în „femeile *acele*" e demonstrativul emfatic. Ba chĭar sub raportul formeĭ, acolo pe unde emfaticul *acelea* scade la *acele*, graĭul poporan maĭ scade la rîndul seŭ pe simplul acele, pronunţându'l aceli, ca în naraţiunea sucevénă de maĭ sus despre Stafiă.

Poporul maĭ înlocuesce pe *acela* prin ăla, ahăla, aĭa, ahaĭa etc.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 217:

Mult mĕ mir eŭ de-ahăla
Care nu ştie-a cânta,
Cum îşĭ petrece lumea,
Că eŭ cânt, ḑĕu, tot mereŭ
Ş'o petrec destul de rĕŭ!...

saŭ tot acolo, 38:

Bădiţa cel sărăcuţ
Ḑeŭ, *acela* mi-ĭ drăguţ,
Că ḑeŭ ăla mi-ĭ mândruţ...

„Hin-că ne cunóştem ăla p'ăla d'atâţĭa aĭ dĕ ḑile..." (Jip., Opincarul, 19).

Numaĭ ca *acelaşĭ* saŭ *acela-şĭ*, în combinaţiune cu intensivul -şi = lat. sic, *acela* nu póte fi înlocuit cu ăla saŭ

a h ă l a. Nicĭ în texturĭ, nicĭ în viul graĭu, nu ni s'a întâmplat a întimpina unde-va pe un „ălaşĭ" saŭ „ahălaşĭ", ci numaĭ: *acelaşĭ*. Composiţiunea este de aceĭaşĭ natură ca în sinonimul latin: idem = isdem, ejusdem, eodem etc., adecă noul cuvînt, compus din doĕ elemente, păstréză întocmaĭ flexiunea primuluĭ element, finalul remânênd immobil: *acela*-şĭ, *aceĭa*-şĭ, *acelea*-şĭ, *aceluĭa*-şĭ, *aceleĭa*-şĭ, *acelora*-şĭ. Orĭ-unde se rostesce *acie* pentru plur. masc. *aceĭa*, ĭar *acee* pentru sing. fem. *aceĭa*, pe acolo se pune şi 'n combinaţiune cu „-şi": *acie*-şĭ, *acee*-şĭ. Maĭ pretutindenĭ în vorbirea poporuluĭ vocala din „-şi", după ce se redusese de 'ntâĭu la *ĭ*, a despărut apoĭ cu desăvîrşire, pronunţându-se: *acelaş*. In vechile texturĭ însă ne maĭ întimpină une-orĭ tetrasilabicul *a-ce-la-şi*, forma cea organică; de ex. în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) p. 24:

... diînr'*acelaşi* rostu esu urăcĭurile şi blăstemul...	... ex i p s o ore procedit benedictio et maledictio...

saŭ tot acolo p. 25:

...doară izvorul diînr'*aceĭaşi* curere izvori-va dulce şi amaru...	...numquid fons de e o d e m foramine emanat dulcem et amaram...

Compusul *acelaşĭ* însemnéză:

1°. „le même":

Samoil Clain, Invăţăturĭ, p. 21: „... precum *acelaşĭ* filosof (Seneca) într'altŭ loc foarte înţăleptéşte şi adevăratŭ grăĭaşte: mare parte a vieţiĭ oamenilorŭ tréce fără de nicĭ o lucrare, ĭară maĭ mare parte în ré lucrare..."

2°. „celui-là avec plus d'affirmation":

Const. Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat.): „... grăĭaşte dar Solomon nu pentru înţelepcĭune adecă filosofia Elinilor, dĕ vréme ce *aceĭaşĭ* ĭaste rătăcită şi deşartă..."

In acest pasagĭu s'ar fi putut ḑice: *aceĭa*; însă intensivul „-şi" dă afirmaţiuniĭ maĭ multă putere. Orĭ-cum, deosebirea între *acela* şi *acelaşĭ* e atât de mică, încât pentru sensul de „le même", ca să nu se confunde cu „celui-là", se póte pune: „t o t *acelaşĭ*".

Zilot, Cron. p. 18: „Decĭ veḑênd Domnul Ipsilant că s'aŭ lăţit năravul acelor hoţĭ şi nicĭ cu strejuirea nu face nimic, n'aŭ zăbovit a însciinţa Porţiĭ apucăturile luĭ Pazvantoglu, că adică calcă ómeniĭ luĭ ţéra şi o jefuesc; t o t într'*aceĭaşĭ* vreme asemenea însciinţărĭ mergênd Porţiĭ şi după la alte oraşe..."

v. *Aceĭa*. — *Acel*. — *Ahaĭa*. — *Ahăla*. — *Ăla*. — *Aĭa*. — *Ca*. — *Ca-maĭ*. — *Ceĭa*. — *Cela*....

Acèlaşĭ, acèĭaşĭ (plur. *aceĭaşĭ*, *aceleaşĭ*), pron. demonstr.; le même, celui-là même.

v. *Acela*. — *Acestaşĭ*.

Acèpt (*aceptat*, *aceptare*), vb.; accepter, ou plutôt: s'attendre à recevoir, avoir envie de prendre. Nu e neologism, ci din contra: un venerabil arcaism despărut din graĭu. In glosarul slavo-român muntenesc circa 1620 (Mss. Sturdzan in Acad. Rom.) ne întimpină cuvîntul de d o ĕ orĭ sub d o ĕ forme, ceĭa ce garantéză că nu este vre-o eróre grafică. In ambele casurĭ e tradus slavonesce. La pag. 170: „čaĭu vŭspriati, *acept* (ачепт) a lua". La pag. 171: „čaetŭ, *acéptă* (ачѣптъ)." Paleo-slavicul „čaĭati" însemnéză „a spera" (Miklos.). Ca formă, românul *aceptare* este învederat lat. a c c e p t a r e = prov. acceptar = span. aceptar etc., de care se apropiă şi ca sens. Când alăturâm cu „accipio", de unde frequentativul „accepto", sinonimiĭ latinĭ: praehendo, capio, sumo şi recipio, constatâm că el cuprinde în sine tot-d'a-una noţiunea de speranţă,

căcĭ implică voința altuĭa de a da saŭ de a nu da: „quod dat, accipimus" (Cic., Fam. I, 1). Acéstă noțiune a devenit precumpĕnitóre în derivatul român *acept* din causa asemĕnăriĭ formale cu vorba a ş t e p t, în care elementul speranțeĭ e şi maĭ pronunțat. Astfel se explică apoĭ însăşĭ dispariţiunea ulterióră a luĭ *acept*, poporul confundându'l şi ajungĕnd a'l identifica cu a ş t e p t. In adevĕr, într'o redacțiune circa 1670 a aceluĭaşĭ material glosografic slavo-român (Mss. al Societățiĭ Archeologice din Moscva, f. 147), ne întimpină deja înlocuirea luĭ *acept* prin a ş t e p t:

„čaĭu vŭspriati, a ş t e p t u a lua.
„čaĭanie, a ş t e p t a r e".
v. *Aştept*.

Aceptàre } v. *Acept*.
Aceptàt }

Àcer (*acerat*, *acerare*), vb.; désirer, s'attendre, solliciter. Vorbă conservată în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421):

„*Acsĕr*. Expecto.
Acsĕratul. Expectatio."

Cu *e* scădut la *i*, *acer* se află deja la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXII p. 16: „... priimitŭ amu ĭaste anulŭ acela şi cu pohtâ şi cu dragŭ derepţilor, cei ce *acirâ* şi aştéptâ de ce-au lucratŭ pentru acé dulcéţâ şi viaţâ ce va să fie...", unde în Omiliarul rutén publicat de mitropolitul Petru Movilă (Kiev, 1637, p. 745): „č e k a ĭ u t ŭ na nego i ožidaĭutŭ..." Rutenesce č e k a t i (= polon. czekać) însemnéză „exspecto".

Pe când în vocabularul bănăţén circa 1670 tonul este pe prima silabă: *acsĕr* =*àcer*, la Coresi el ne apare pe a doua, adecă pe *i* scădut din *e*: *acìr*, *acìră* (ачи́ръ), intonându-se astfel după analogia tuturor verbilor terminaţĭ prin *-ir*: înşìră, mìră, resfìră etc.

E învederat că *àcer* este maĭ organic decât *acìr*.

Acest interesant cuvînt nu e numaĭ transilvan. Sub forma: *acir*, *acirat*, el se aude la popor şi'n préjma Bucurescilor, de unde îl vedem trecut în Dicţionarul reposaţilor Laurian şi Maxim (t. I, 24):

„*Acirare*, a aspira, a aştepta saŭ a căuta, a umbla să capete dela altul: când omul are al seŭ, nu *aciră* la mâna altuĭa..."

E peste putinţă a trage pe *acer* din latinul aspiro. Grupul fonetic *sp* nu trece în č. Noĭ credem că *acer* nu póte fi decât o composiţiune curat românéscă din *a* = lat. ad şi c e r = lat. quaero. Sub raportul sensuluĭ nu se presintă nicĭ o dificultate. In privinţa formeĭ, accentul în *acer* trebuĭa neapĕrat să fie pe penultima: *àcer*, ca în toţĭ verbiĭ românĭ disilabicĭ terminaţĭ prin *-er*: sècer, dèger, fùlger etc., de unde apoĭ trecerea în prima conjugaţiune: *acerare*, *acerat* în loc de: a c e r e r e, a c e r u t.

v. [2]*Cer*.

Aceràre } v. *Acer*.
Aceràt }

Àceră (plur. *àcere*), s. f.; aigle. Sinonim cu v u l t u r şi p a j u r ă.

„*Aceră*, aquila, pasere rapace din familia falconilor, pentru tăria şi ageritatea sa numită regina paserilor" (L. M.)

„*Acera*, der Adler" (S. Barcianu).

S. F. Marian, Ornitol. I, 137: „Pajură, numită în unele locurĭ Pajoră, Pajeră, Pajiră, Pagiră, éră în R o m â n i a - m i c ă *A c i r ă*. Comunicat de d. V. Burlă".

După fonetica română, *àceră* este din punct în punct lat. à q u i l a = span. aguila, provenţ. aigla, fr. aigle etc.

v. *Pajură*.

Acèst, acéstă (plur. *aceştĭ*, *aceste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Arată ce-va maĭ apropiat, în oposiţiune cu acel pentru lucrurĭ maĭ depărtate, fie apropiarea saŭ depărtarea reale, fie ele numaĭ în cugetarea vorbitoruluĭ.

Ca şi corespundĕtorul acel, *acest* trebuĭ pus tot-d'a-una de'naintea unuĭ substantiv saŭ adjectiv, nu singur saŭ la urmă, căcĭ altfel spiritul limbeĭ române cere pe emfaticul *acesta*, corelativ emfaticuluĭ acela. E neromânesce a dice: „omul *acest*" saŭ „ómeniĭ *aceştĭ*" în loc de: acesta, aceştiĭa.

Tocmaĭ de aci vine în graĭu puţina circulaţiune a luĭ *acest* în alăturare cu acesta; şi chĭar atuncĭ când trebuĭ să se întrebuinţeze, maĭ adesea îl înlocuesc forme maĭ scurte: ast, ăst, ist. In expresiunĭ ca: astă dată, astă nópte, astă véră, şi altele, poporul nicĭ o dată nu va întrebuinţa pe *acéstă*; ba pînă şi pe astă o maĭ reduce une-orĭ la: as' nópte etc.

Poetul se póte folosi cu intenţiune de mulţimea formelor, ca un mijloc de varietate:

> Ast glas, *acéstă* câmpie,
> Nóptea care mĕ 'nvălea,
> Gândirĭ de melancolie
> In inimă 'mĭ înviea...
>
> (Gr Alexandrescu).

Poporul, când nu scie care anume din cele multe forme e maĭ potrivită, o face şi el tot aşa, deşi fără intenţiune; de ex. într'un act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „...cum ştiu ei toţi aeşti omene cu sufletele lor, că dinnainté lor s'au făcut *acéstă* tocmală şi *acéstă* scrisore, şi boul mi l'au biŭuluit *aceişti* omene buni..."

In macedo-româna *acest* nu există, ci numaĭ aist. Îl are însă istriano-româna: „*acest*, plur. *acestĭ*, se dice şi simplu cest, ist; în tóte aceste, prin o escepţiune singulară, *c* se pronunţă cu un sunet ce e un mijloc între *ce* şi *ţ*" (I. Maiorescu, Itin. 83).

Afară de forme de maĭ sus, graĭul poporan maĭ posedă încă alte variantuñ ca: cest, ahăst, aist etc., despre carĭ a se vedé la locurile lor.

In vechile texturĭ apare din când în când forma organică întrégă: *acestu*.

Aşa în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), p. 51:

Act. Apost. XXIII, 17: şi dzise: du *acestu* gĭure la miĭaşul, că oare-ce'i va se'i spue lui; elu 'l luo şi'l duse la miĭaşul; de-acii dzise: Pavelu fuglul chiemă-me de me rugă se aducu *acestu* gĭure...	...ait: Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribunum, et ait: Vinctus Paulus rogavit me hunc adolescentem perducere...
Ib. XXIV, 5: aflămu *acestu* bărbatu pierdzătorĭu...	...invenimus hunc hominem pestiferum...

Dar pînă şi'n secolul trecut se maĭ rostĭa încă une-orĭ trisilabic: *acestu*. De exemplu într'un act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III, 268): „eu Ursul Murguleţ părcălabul scriu şi mărturisăsc cu *acestu* adevăratu zapis al mieu..."

Se pare că anume la acusativ trisilabismul reuşise a se mânţine maĭ mult timp, după ce perise la nominativ.

Casurile oblice sînt: *acestuĭ*, *acesteĭ* saŭ *aceştiĭ* la singular; *acestor* la plural. După femininul *acesteĭ* saŭ *aceştiĭ* numele ce'ĭ urméză se pune generalmente în casul oblic nedeterminat: *acesteĭ* femeĭ (nu: femee), *aceştiĭ* case

(nu: casă), ceïa ce nu se face după masculinul *acestuĭ*, de óră ce nu există la noĭ declinaţiune nedeterminată pentru genul bărbătesc. In graïul vechïu însă, numele femeesc preces de *„acesteĭ“* saŭ *„aceştiĭ“* póte să conserve forma nominativă, după analogia numeluĭ bărbătesc preces de *„acestuĭ“*. Aşa într'un text circa 1600 (Cod. Mss. Miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 48): „Iară când venise a-casă'ş Iosifŭ dela lucrul său, după scrăba céïa ce aflâ nedeşartă cocoana Domnului, şi déca-i fu spus de ačasta de înger în somnŭ cum ïaste diin Duhul sfântŭ întru ïa, el au proslâvitŭ pre Dumnedzău ce l'au spodobitŭ pre elŭ a sluji *aceştii* b u n â t a t e pré-mare şi *aceştii* t a i n â dumnedzeïască...“

Precum a c e l u vine din lat. ecc'illum, tot aşa *acestu* nu e decât lat. ecc'istum = eccu'istum, de unde se trag de asemenea: ital. questo = provenţ. aquest = v. portug. questo = retorom. čest saŭ quest = v. franc. icest etc.

In Plaut:

— . . . . quam te virginem
Me reposcis?
—Quam ab Lenone abduxti hodie, scelus viri.
—Nullam abduxi.
—Certe e c c i s t a m, video.
(Curcul. V, 2)

adecă: „— Ce fel de fétă cerĭ tu dela mine? — Pe care aĭ luat'o astădĭ dela Hotru, ticălosule! — N'am luat pe nicĭ una. — Ba ïată-o, chïar pe *acéstă*...“

v. *Acel.* — *Aest.* — *Ahăst.* — *Aist.* — *Ast.* — *Ăst.* — *Cest.* — *Ist...*

Acèsta, acésta *(aceştiïa, acestea)*, pron. demonstr.; celui-ci. Pronume compus, care se deosebesce de simplul a c e s t prin maĭ multă energiă, datorită particuleĭ enclitice *-a* (v. [5] *A*). In privinţa lucrurilor maĭ apropiate, *acesta* se raportă către a c e s t întocmaĭ ca a c e l a către a c e l în privinţa lucrurilor maĭ depărtate.

Posiţiunea normală a emfaticuluĭ *acesta* este după un nume, fie substantiv saŭ adjectiv, orĭ în locul unuĭ nume, saŭ la finea proposiţiuniĭ, pretutindenĭ adecă unde spiritul limbeĭ române nu sufere pe simplul a c e s t. A dice: „omul a c e s t“ saŭ: „ĭ-am vĕdut pe a c e ş t ĭ“ nu e romănesce, ci trebue: *acesta*, *aceştiïa*.

In vechile texturĭ şi 'n viul graïu emfaticul *acesta* înlocuesce adesea pe simplul a c e s t chïar de 'naintea unuĭ nume; de ex.:

In Psaltirea circa 1550 (Mss. Şcheïan în Acad. Rom.), ps. XXIII, de doĕ orĭ:

...cire e *acesta* înpăratul slaveei?...	...quis est i s t e rex gloriae?...

Dosofteïu, 1673, pref.: *„acesta* obicïaĭ ïaste din bătrăni, scoţîndŭ v'un izvod den svănta carte a'l scrie supt numele a de mare cinste Scaun...“

Acelaşĭ, 1680, f. 38 b:

Ps. XXXII, 7: *Acesta* mişel strigat'au şi Domnul audzâtu-l'au...	I s t e pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum...

Intr'un act muntenesc din 1669 (A. I. R. I, 96): „eu Mihăil deîn Groşani scriu şi mărturisescŭ cu *acesta* al mieu zapis...“

Samoil Clain, Invăţăturĭ, Blàj 1784, p. 2: „Intru *acesta* chip, ïubiţilor creştinĭ, au pus D-deŭ pre om în lumea *acésta* ca într'un oraş de negoţitorie...“, unde „lumea *acésta*“ e o construcţiune normală, ïar *„acesta* chip“ este o abatere înadins pentru a da afirmaţiuniĭ maĭ multă forţă.

In popor, *acesta* se aude fórte rar, fiind maĭ tot-d'a-una înlocuit prin ă s t a —a s t a, a i s t a — a ĭ a s t a, a e s t a, a h ă s t a etc., pe carĭ vedi-le la locurile lor. In acelaşĭ timp, în casul oblic feminin

la singular: *acesteïa* saŭ *aceştiïa*, precum şi la nominativul plural de ambele genurĭ: *aceştiïa* şi *acestea*, emfaticul -*a* tinde a scădé la -*e* prin acomodaţiune regresivă cu vocalele învecinate, devenind astfel: *aceştie* şi *aceste*. De aci o confusiune formală între a c e s t şi *acesta*. In: „a c e s t e femeĭ" e simplul a c e s t, pe când în: „femeile *aceste*" în loc de „*acestea*" este emfaticul *acesta*. Scăderea finaluluĭ -*a* la -*e* ne întimpină deja în vechile texturĭ ţerănescĭ. Aşa într'un document moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „noi *aceştie* moşteni ot satul Brăneşti..."

v. *Acela*. — *Acest*. — *Aesta*. — *Ahăsta*. — *Aista*. — *Ăsta*. — *Cesta*. — *Ista*...

Acèstaşĭ, acéstaşĭ *(aceştiïaşĭ, acesteaşĭ)*, pron. demonstr.; celui-ci même, toujours celui-ci. Arată un lucru maĭ apropiat, despre care s'a vorbit deja, după cum corelativul **a c e l a ş ĭ** indică tot aşa un lucru maĭ depărtat. E compus din emfaticul a c e l a şi din intensivul -ş i = lat. sic.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „...căndŭ vor avïa doi oameni pără pentru vre o vie, sau pentru vre unŭ pămăntŭ, şi pănă a să pără, unulŭ dentr'ănşŭ va mérge de va secera pămăntulŭ sau va culége viïa, fără de voïa gĭudeţului, *acestaş* piïarde tot venitulŭ..."

Ibid. f. 49: „...când va fi un om bolnav, şi va lăsa cuiva să moşnenéscă multŭ-puţinŭ ce va avïa şi'i va face şi zapisŭ, şi acestŭ moşnïan nu va griji de dănsŭ să-i aducă vre un vrač bun să'l păzască căndai doară l'are tămădui, ce'l va lăsa aşïa negrijitŭ şi nesocotitŭ, şi de va muri bolnavulŭ, *acestaş* va piïarde moşneniïa şi vor fi toate bucatele şi ocinile domneşti..."

Constantin Brâncovanu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 94): „... şi am dat domniïa mé Raduluĭ Ştirbéĭu légé ţărăi, cum să jure el înpreună cu frate-său Costandin vel clucer şi cu văru-său — că n'au luat nicĭ un ban dela soacră-sa Ilinca vornicéasa pentru această moşie Negrénii, deč jurănd într'*acestaş* chip, el să'ş ţie moşiïa..."

Zilot, Cron. p. 40: „decĭ într'*acestaşĭ* chip aŭ fost eşirea Pazvangiilor şi dela Şegarcea..."

In declinaţiune, *acestaşĭ* urméză simpluluĭ a c e s t, emfaticul -*a*- şi intensivul -*şĭ* remânênd invariabilĭ: *acestuĭ-a-şĭ*, *acesteĭ-a-şĭ*, *acestor-a-şĭ*...

In graĭu *acestaşĭ* e maĭ puţin întrebuinţat decât corelativul **a c e l a ş ĭ**.

v. *Acela*. — *Acest*. — *Acesta*.

Acéla. — v. *Acela*.

Acésta; ça, ceci, „nom général de chose" (Littré). E învederat că în frasa: „aĭ jucat pré-mult, *acésta* să n'o maĭ facĭ" nu este un pronume demonstrativ feminin ca în: „femeea a c é s t a jócă pré-mult", ci o locuţiune neutră, invariabilă, avênd o funcţiune intermediară între pronume şi adverb. Corelativ neutruluĭ a c e ĭ a, *acésta* e ce-va maĭ demonstrativ, ca unul ce servă a exprime o situaţiune maĭ apropiată, fie apropiarea în faptă saŭ numaĭ în cugetare.

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „...cela ce va dzice gĭupănu-său, să are fi ce boïarin, să nu-i vorovască cu muïarïa, şi el tot va vorovi, de va face *această* de doă de trei ori, poate să'lŭ ucigă fără nice de o certare..."

Ibid. f. 24: „...de va fi făcut una ca *această* şi se va adevăra cu mărturie oameni de cinste şi credincĭoşŭ, certarïa lui să fie moartïa..."

Ib. f. 49: „...cela ce va ucide pre altulŭ č'au fost ţiindŭ moşiile cuiva, cu acesta scoposŭ cumŭ să cadză pre măna lui, de vréme ce să va arăta lu-

crul c'au făcută una ca *ačasta*, nice el, nice·fečorii lui nu vor încăpîa să moşnenéscă acéle ocine..."

Dosofteïu, 1673, f. 2 a:

Ce poate fi de povîaste
Ca *acésta* şi de vîaste
De să zborâră păgânii,
Gloate, tinerĭ şi bătrânii...?

Ib. f. 5 b:

Iară spre noi, Doamne Sfinte,
Ţ'aĭ însămnat de mai'nte
Strălucoarîa sfinteĭ fîaţe,
De ne'ntoarce la blîndîaţe;
De-*ačasta* 'm daĭ bucurie
Inemiĭ şi veselie...

Dosofteïu, 1680, f. 82 a:

Ps. LXVII, 29: Poruncîaşte, Dumnedzăule, cu putĭaré ta; întarîaşte, Dumnedzăule, *ačasta* caré o lucraş întru noĭ...	Manda, Deus, virtuti tuae: confirma hoc, Deus, quod perfecisti in nobis...

În viul graïu, *acésta* se întrebuinţéză forte rár, fiind înlocuit maĭ mult prin: asta, ĭasta, aĭasta, carĭ însă şi ele circuléză maĭ puţin decât aceïa cu variantele luĭ.

v. *Aceïa.—Aĭasta.—Asta.—Ĭasta...*

-Ache. — v. *-Achi.*

Achermàn, n. pr.; Akkerman, ville de Bessarabie, située à l'embouchure du Dniester.

Enache Cogălnicénu, Letop. III, p. 276... „éră Hanul, dela Movila Răbăeĭ cum aŭ simţit, îndată aŭ fugit spre *Acherman*, cu oastea luĭ..."

Compus din *ak* „alb" şi *kerman* „cetate", *Acherman* este o traducere turcă a unuĭ vechĭu nume romănesc.

„Aşa Ştefan-vodă aŭ curăţit ţéra de vrăjmaşĭ, éră cetăţile care le-aŭ luat Turciĭ, Chiliea şi cetatea Albă, nu aŭ putut să le maĭ scoată dela Turcĭ; că eĭ, maĭ înainte de ce aŭ eşit din ţéră, le-aŭ grijit cu oamenĭ, cu puşce şi cu bucate de agĭuns; şi aşa aŭ rămas pre măna Turcilor până astăzĭ" (Ureche, Letop. I, p. 134).

Insuşĭ Ştefan cel Mare, vestind Ungarieĭ expediţiunea Turcilor asupra celor doĕ cetăţĭ, într'o scrisóre din 22 iuniŭ 1475, ḑice: „Turci veniunt ad nos contra nos et contra ţerram nostram, et per aquam et per terram et ita dicunt, quod valida classis precedit cum maximis munitionibus bombardarum magnarum expugnare Albam et Chiliam..." (Vigna, Codice diplom. tauro-ligure, t. 3 p. 479).

v. *Cetatea-albă.*

Achèţ.—v. *Aconiţă.*

-Achi, suffixe servant à former certains diminutifs. Acest sufix se acaţă maĭ cu sémă la numĭ de botez, avênd un sens micşurător saŭ desmierdător. Introdus în graĭul romănesc abia de prin secolul XVII, el devenise fórte respândit în epoca Fanarioţilor şi n'a maĭ despărut din limbă, dar a început a căpĕta din ce în ce maĭ mult o nuanţă óre-cum ironică.

Unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ cronicarĭ moldovenĭ din secolul trecut a fost Enachi Cogălnicénu (1733—1774). Sufixul *-achi* ne întimpină nu numaĭ în însuşĭ numele luĭ de En*achi*, dar încă la tot pasul în cursul croniceĭ sale. Aşa în capitolul VII (Letop. III, 225—234), ca să ne mărginim cu unul singur din cele cincĭ-spre-ḑecĭ, găsim:

Iord*achi* Spatarul fecĭor luĭ Stăvăr*achi;*

Iord*achi* Cantacuzino;

Cost*achi* Razu;

Iord*achi* Genetu;

Iord*achi* Mană vel agă;

Lăscăr*achi* Genetu;
Sărdarul Măzăr*achi;*
Spatarul Manol*achi* socru luĭ Stavar*achi;*
Fot*achi;*
Manol*achi* Cost*achi* vornic;
Iord*achi* Mananu paharnic;
Bălăs*achi* vel agă;
Spatarul Nicul*achi* Ruset etc.

Câte-o-dată sufixul se reduplică în acelaşĭ nume, ca în: „Enăcachi Căminarul“, unde En*ăcachi* este: Ene+*achi* +*achi*! Une-orĭ îşĭ asociază un alt sufix, ca în: En*ăchiță*=Ene+*achi*+iță.

În numele istoriculuĭ Hurmuz*achi*, al poetuluĭ Con*achi* şi al publicistuluĭ As*achi*, este acelaşĭ sufix.

Disarmoniosul -*achi* ne vine din neo-gréca, în care el se presintă sub forma -*ά́κης* în numĭ proprie: *Δημητράκης, Εὐσταθάκης, „Γεωργάκης καὶ Φαρμάκης“* (Passow, Carm. Gr., 168) şi altele, ĭar sub forma -*άκι* în termenĭ comunĭ ca: *παιδάκι* „copilaş“, *τραπεζάκι* „mesuță“, *ποδαράκι* „picĭoruş“ etc. (Mullach, Gramm. 171). Şi la Românĭ acest sufix a reuşit a trece peste sfera nomenclatureĭ personale, fie în locuțiunĭ ca: „înghite Ag*achi*“, fie în epitete ca: Samur*achi*.

Cățelul Samur*ache*, ce şedea la o parte
Ca simplu privitor,
Auzind vorba lor...
(Gr. Alexandrescu)

In „Covrigarul“ de Alexandri, un Grec plângêndu-se de luarea moşiilor mănăstirescĭ, Românul îl întrébă: „Care moşiĭ, cilibid*achi*?“

Cel maĭ uricĭos din tóte sufixele deminutivale, destul de numeróse în limba română, -*achi* şĭ-a trăit traĭul; negreşit, el va remâné pentru tot-d'a-una în istoriă, ca o trăsură incidentală a uneĭ epoce, dar în viul graĭu se va păstra pe icĭ pe colea numaĭ dóră la luarea peste picĭor, după cum a şi ajuns deja pînă la un punct în: „Cucóne Mihal*achi*“ saŭ „Cucóne Petr*achi*“ alăturĭ cu: „Domnule cutare“.

v. *Agachi.— Beĭcachi.— Samurachi*...

Achilimìt, adj.; ayant ses aises. Vorbă bănățénă: „dacă nu eştĭ *achilimit* = dacă n'aĭ tot ce'țĭ trebue a-casă“ (Liviŭ Iancu, Caraş-Severin, com. Visagu). — ? — Pentru a ne rosti asupra originiĭ acestuĭ cuvînt, care presupune un verb: a c h i l i m e s c, trebuĭ să cunóscem maĭ întâĭu tóte formele şi accepțiunile luĭ în cutare saŭ cutare regiune a teritoriuluĭ românesc, ceĭa-ce d'o cam dată ne lipsesce.

Achindèĭu. — v. *Achindie*.

Achindìe (plur. *achindiĭ*), s. f.; vêpres. Forma obicĭnuită a cuvîntuluĭ e *chindie* saŭ *chindiĭ* „dies ad occasum inclinatus, timp al ḑileĭ ce cade la mijloc între améḑi şi apusul sóreluĭ“ (L. M.). Prin analogiă însă cu: *a*-méḑ, *a*-prânḑ, *a*-murg, poporul fórte ades ḑice: *achindie*, adecă: *a-chindie*; ba încă une-orĭ, prin aceĭaşĭ analogiă, îl trece la masculin: *achindeĭu*, maĭ ales în Moldova, dând astfel vorbeĭ o formă de tot românéscă.

„Ḑiua se împărțesce în următorul mod, de ex. în Ianuarie: la zorĭ corespunde cu órele 6 ½; prânḑu-mic, cu 9; prânḑu-mare, cu 10½; amĭaḑă, cu 12; *achindiĭ*, cu 2 óre p. m.; tóca, cu aprópe 4...“ (Preut N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnauca).

„Zorĭ de ḑiua, revarsatul ḑileĭ şi diminéța e timpul pe când resare sórele; aprânḑul mic, pe la 6 césurĭ; aprânḑul mare pe la 8; sub-améḑe, pe la 11; améḑe, pe la 12; după-améḑe, pe la 2; *achindiĭ* pe la 4...“ (Botoşanĭ: I. Iordăchescu, c. Cristescĭĭ; G. Gheorghiŭ, c. Călinescĭĭ).

„... diminéța, aprânḍ, amédă, *achindeĭu...*“ (Iașĭ: I. Gheorghiŭ, c. Cârjóea; S. Mironescu, c. Roșcaniĭ).

„Poporul împărțesce ḍiua ca și cĭobaniĭ: de-a prânzu cel mic, de-a prânzu cel mare, de-améză, de-*achindie...*“ (Bottez, Iașĭ, c. Șipotele).

„Cĭobaniĭ împărțesc ziua astfel: când se scólă cu 2 césurĭ înainte de a resări sórele, zic: mânecate; pe la 9 saŭ 10 césurĭ diminéța, zic: aprânz; la 12 césurĭ: améze; la 4—*achindeĭu...*“ (N. Bâncescu, Vasluĭu, c. Telejna).

„...în zorĭ-de-ziuă, diminéța, la améză, la tócă, la *achindie...*“ (V. Lohan, Iașĭ, c. Bucĭumiĭ).

In *achindie* fiind preposiționalul *a-*= lat. ad, în unele locurĭ poporul îl înlocuesce cu „în“, făcênd tot-o-dată din c h i n d i e — t i n g h i e: „înainte de resăritul sóreluĭ, se ḍice: timpul p'înḍiorĭ; după resărit: sórele d'o suliță; apoĭ cum este sórele véra pe la órele 8: d'améḍa; pe la órele 3—4: timpul d'améză 'n-de-séră; înainte de apusul sóreluĭ se ḍice: sórele î n t i n g h i e; și 'n fine în timpul apusuluĭ: sórele în scaun...“ (Preut G. Rarinca, Tecucĭu, c. Torcescĭ).

Cuvîntul e atât de respândit în România și atât de poporan, încât reposațiĭ Laurian și Maxim îĭ căutaŭ o proveniță latină. Deși turcesce i k i n d ì însemnéză „le temps entre le midi et le coucher du soleil“ (Șainénu, Elem. turc. 30), totuși e a-nevoe a crede că Româniĭ vor fi luat acéstă vorbă dela Turciĭ propriŭ ḍiși, ci maĭ curând din dialectul turcesc al Cumanilor, adecă încă de prin seciliĭ XIII—XIV, ceĭa ce ne-ar explica adânca'ĭ înrădăcinare în graĭul țeranilor și al cĭobanilor. In adevĕr, la Cumanĭ aceĭașĭ parte a ḍileĭ se chiăma: e c h i n d ü și e c h i n d ä (Kuun, Cod. Cumanicus, p. 80).

v. *Chindie.*—*Ḍi.*

Achipăèsc.— v. *Apipăesc.*

Acì, adv.; ici, ci, en ce moment. Acest adverb se întrebuințéză în privința loculuĭ maĭ puțin, póte, decât în acea a timpuluĭ, fiind adesea sinonim cu a c u m.

Pann, Prov. II, 91:

Munca pe om nicĭ o dată nu'l lasă a flămânzi,
Când cu firea 'nbărbătată nóptea o va face zi.
Așa dar d'*aci* 'nainte să nu ședem lenevoșĭ...

Gr. Alexandrescu:

Vîntul, umbra mĕ 'nșală, când crez a o vedea;
Luna *aci* s'arată, *aci* ĭar se ascunde:
Abĭa câte o dată întunecul petrunde,
Și noriĭ înainte'ĭ se pun ca o perdea...
(Așteptarea)

saŭ:

Aci se opresce, *aci* se așază,
Nimica nu'l face a se depărta...
(Cânele soldatuluĭ).

In construcțiune cu d e și p î n ă, românul *aci* corespunde pe deplin spanioluluĭ și portugesuluĭ a q u í, care și el se aplică maĭ mult la noțiunea timpuluĭ: de a q u í adelante (d'a q u í em diante)=de *aci* înainte, „dès ce moment“; hasta a q u í (ate a q u í)=pîn'*aci*, „jusqu'à ce moment“. In poema luĭ Cid, v. 180, o Evreĭcă cerênd o blană în dar, eroul îĭ respunde: „d'a q u í sea mandada“ = „ți-o daŭ chĭar de a c u m“.

In construcțiune cu p e: „pe *aci*= par ici“, *aci* est adverb de loc; nu însă și'n idiotismul: „cât p'*aci*=peut s'en faut“, de ex.: „cât pe *aci* era să caḍ“ (L. M. I, 543).

Noțiunea timpuluĭ e tot atât de pronunțată în *aci*, precum este noțiunea loculuĭ în a i c e, ast-fel că ambiĭ aceștĭ adverbĭ, etimologicesce aprópe identicĭ, pot fi pușĭ într'un fel de oposițiune, de ex.:

Porculuĭ *aci* îĭ daĭ bice
Și el se'ntórce și zice:
Anțerț mĕ bătea p'a i c e...
(Pann, Prov. III, 36).

Chîar când se întrebuinţézǎ ambele întocmaî cu aceîaşî nuanţǎ de sens, totuşî în gura poporuluî *aci* şi aice alternézǎ une-orî dupǎ o normǎ fórte interesantǎ, dar pe care e greŭ a o lǎmuri. Aşa peste Olt audǐ pe a-locurî ţeranî întrebându-se:

„— Vi's *aci?*

— Ni's aicî".

(Preut R. Popescu, Mehedinţî, com. Isverna).

Ca adverb de loc, *aci* aratǎ nu numaî cǎ cine-va saŭ ce-va se aflǎ lîngǎ noî, dar încǎ servǎ pentru a'l atrage spre noî, funcţionând atuncî ca interjecţiune. In portugesa aquí figurézǎ în chiǎmarea de ajutor: „aquí del rei!"=„au secours!" In spaniólа: „aquí aquí!" Vînǎtoriî românî în strigǎtele lor îî daŭ maî cu sémǎ acest sens, atât luî *aci*, precum şi luî aice cu tóte variantele luî, despre carî vedǐ maî la vale.

„Ţipetele vînǎtorilor obicînuite sînt: îacǎ'l! îacǎ'l! îacǎ'l! îa! *aci! aci!* îacǎ *aci!...*" (I. Aldoîu, Muscel, c. Voînescî)

Saŭ amplificat cu intensivul „de":

„*Aci! aci! aci*-de! *aci*-de! sânc pǎ el!.." (S. Istratescu, Dîmboviţa, com. Cobia).

Acest „aci-de!" ar fi o interjecţiune independinte în tótǎ puterea cuvîntuluî, dacǎ n'ar pǎstra ambele accente: acì-dè.

Din lat. ecc'hic (ec'ic)=eccu'hic (ecu'ic), de unde şi ital. quì şi ci, span. aquí, portug. aquí, v. franc. iqui etc., derivǎ la Românî numaî *aci*, nu şi aice, care presupune un prototip latin amplificat: ecc'hicce (ec'ice). Din *aci* apoî, prin emfaticul *-a* (v. [5]*A*) se nasce forma: acia, care scade în gura poporuluî la: acie şi aciî.

Aprópe toţî adverbiî şi pronumiî românescî compuşî cu *ac-*=lat. eccum avênd câte o formǎ scurtatǎ fǎrǎ *a-*: acolo—colo, aice—ice, acest—cest, acel—cel etc., catǎ sǎ fi fost o datǎ şi variantul ci pe lîngǎ forma întrégǎ *aci*. Acésta e cu atât maî sigur, cu cât vom vedé maî jos lîngǎ emfaticul acia=aci+a forma scurtatǎ cia=ci+a. Precum constrücţiunea „de *aci*" e conclusivǎ, tot aşa conclusivǎ trebuîa sǎ fi fost şi construcţiunea: „de ci". Iatǎ de unde derivǎ — credem noî — conjuncţiunea: decî „ergo", printr'o transiţiune logicǎ întocmaî ca în germ. „daher" şi engl. „therefore"; ér nu din construcţiunea „de ce"=lat. de quid (Cihac). In adevĕr, „de *aci*" şi decî sînt ca şi sinonimî în: „de *aci* urmézǎ cǎ...=decî, urmézǎ cǎ..., de *aci* se vede cǎ...=decî, se vede cǎ..., de *aci* am cunoscut cǎ...=decî, am cunoscut" etc. In acest cas „decî" nu se urcǎ la un prototip latin, ci este o formaţiune posteriórǎ românéscǎ, care de aceîa nicî nu se gǎsesce în celel'alte graîurî romanice.

v. *Acia.—Ci.—Cia.—Decî.*

Acìa, adv.; ici, ci, en ce moment, immédiatement là ou alors, y. Format din aci prin emfaticul *-a* (v. [5]A), *acia* e mult maî des în circulaţiune, dacǎ nu în viul graîu, cel puţin în vechile texturî; dar tot-o-datǎ el are o însemnare şi maî mlǎdiósǎ, putêndu-se întrebuinţa aprópe d'o potrivǎ nu numaî în înţeles de: aicî şi acum, ci încǎ în loc de: acolo şi atuncî, maî cu sémǎ: chîar acolo, chîar atuncî.

Din doĕ prototipurî latine rustice: ecc'hic (eccu'hic) şi ecc'hicce (eccu'hicce) se nǎscurǎ doî adverbî românescî: acì = ecc'hìc şi acìce, cu forma maî respânditǎ aìce=ecc'hicce. Pe când ramura „aice" conservǎ în tóte varianturile sale funcţiunea adverbialǎ de loc, şi anume de locul cel maî apropiat de

vorbitor; în ramura „a c i“, din contra, se desvóltă din ce în ce maĭ mult funcţiunea adverbială de timp, ĭar acea de loc se tot lărgesce, trecênd peste marginea strictă a apropieriĭ. In simplul a c i ambele funcţiunĭ se maĭ ecuilibrézĕ încă; în emfaticul *acia*, funcţiunea de timp începe a precumpĕni, ca şi întinderea funcţiuniĭ de loc; în amplificatul a c i a ş ĭ, pe care'l vedĭ maĭ la vale, funcţiunea de loc în genere şi acea de timp apropiat în speciă dispar maĭ-maĭ cu desăvîrşire.

Moxa, 1620, p. 346: „până *aciĭa* răotăţi hitléne în inima lui nu era...“

Ibid. p. 388: „nu numai ca până *aciĭa*, ce încâ neşte spurcăcĭuni réle făcĭa...“

Istrate Dabija-vodă, 1662 (A. I. R. III, 243): „... să aibă a ţiné moşiĭa, parté Ursului cu tot vinitul, până-i va întoarce Ursul banii, de *aciĭa* îş va lua moşiĭa...“

O predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 226): „... toţi vorŭ sta, cineşŭ cu meseréré sa, ce ĭaste gătită lor în vecia vécului, şi amu de-*acia* cu bucurie nesfrăşită bucura-se-vorŭ, şi amu de-*acia* gréţâ de nimenilĭa nu vorŭ avé...“

In Călĕtoria la ĭad a Maĭceĭ Domnuluĭ, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 330): “... să s'erâ aprinde casa acelora de tute patru ĭunghĭurele şi să o încunğure foculu şi n'ară pute eşi afară, ce ară arde *aciĭa*...“

Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) Ps. XLIX, 23: „... şi *acia* cale cu ce ivescu lui spăsenia mé...“, ceĭa ce la Dosofteĭu, 1680, sună: „şi a c o l o'ĭ calĭa cu care voĭu arăta...“ = et i l l i c iter... = ἐκεῖ ὁδὸς..

La Radu din Mănicescĭ 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 21: şi io ĭaste comoara voastră, *aciĭa* va fi şi inima voastră...	... ubi enim est thesaurus tuus, i b i est et cor tuum...
Mat. XVIII, 20: şi ĭuo amu săntŭ doi sau trei adunaţi în numele mieu, *aciĭa* săntŭ eu...	... ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, i b i sum...
Mat. XXVI, 16: şi d e *aciĭa* socotiĭa podoabă vréme să el vănză...	... et e x i n d e quaerebat opportunitatem ut eum traderet...
Marc. I, 31: şi o lăsă ĭa focul *aciĭa*...	... et c o n t i n u o dimisit eam febris...
Luc. VIII, 44: *aciĭa* stătu cursul săngelui ei...	... c o n f e s t i m stetit fluxus sanguinis ejus...
Luc. XIV, 5: carele deîn voi fečorŭ sau bou în puţŭ va cădé, şi nu *aciĭa* 'l va scoate elŭ...	... cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non c o n t i n u o extrahet illum...

Emfaticul *-a* scădênd la *-e* prin acomodaţiune regresivă cu *-i-*, resultă forma *acie*=*acia*, care nu rare-orĭ ne întimpină în graĭu şi'n texturĭ.

In Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Apost. XVIII, 19: pristoi întru Efesu şi aceĭa lăsă *acie*, e însuş întră întru gloată...	... devenitque Ephesum, et illos i b i reliquit, ipse vero ingressus synagogam...
Ibid. XXVII, 6: şi *acie* află sutaşul corabie...	... et i b i inveniens centurio navem...
Ibid. XXVIII, 15: şi *acie* fraţii audziră...	... et i n d e quum audissent fratres...
Ib. XXV, 14: ca multe dzile prebăndi *acie*...	... quum dies plures i b i demorarentnr...

Ib. XXVII, 12: sfătuiră-se cum se văinslédze d e *acie*...	... statuerunt consilium navigare i n d e...

Născut prin acomodaţiune din *acia*, trisilabicul *acie* scade apoĭ prin asimilaţiune la disilabicul *acĭĭ* (= *acii*).

Coresi, 1577:	Dosofteĭu, 1680:
Ps. CXXXVI: La răulŭ Vavylonului, *aciĭa* şezumŭ şi plânsem...	La păraole Vavilonuluĭ, *acĭĭ* şedzum şi plânsăm...
Ps. CXXXVIII: ... de faţa ta încătruo să fugŭ? să suire în cerĭu, tu eşti *aciĭa*; să deştinsere în ĭadŭ, *aciĭa* eşti...	... de faţa ta încătro să fugŭ? de m'oĭ sui în cerĭu, tu a c o l o eştŭ; de-aş pugorâ-mâ în ĭad, *acĭĭ* eştĭ...

Deosebirea între emfaticul *acia* din *aci* şi emfaticul a i c e a din a i c e se arată maĭ apriat la Dosofteĭu în psalmul CXXXI:

Aĉasta'ĭ odihna mĭa în vécul de véc, a i c ĭ a m'oĭ sălăşlui...	Haec requies mea in saeculum saeculi, h i c habitabo...
Acĭĭ voĭu răsări cornŭ luĭ Davidŭ...	I b i suscitabo cornu David...

Astfel a i c e a este „hic", ĭar *acia* — „ibi", dar nu tocmaĭ cu sensul de „acolo", ci cu acel de „acolea", precum vedem tot la Dosofteĭu în Paremiar, 1683, f. 103 a:

... să'ĭ aduĉŭ în cortulŭ mărturieĭ, şi vorŭ sta *acĭĭ* cu tine, şi mă voĭ pugorâ şi voĭ grăi a c o l ĭ a cu tine...	... *ἄξεις αὐτοὺς πρὸς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, καὶ στήσονται ἐ κ ε ῖ μετὰ σοῦ, καὶ καταβήσομαι, καὶ λαλήσω ἐ κ ε ῖ μετὰ σοῦ...*

De asemenea în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 29: „unde frica lui Dumnezău nu ĭaste, *acii* mare foamete ĭaste de lucruri bune; unde nu să sécerâ spicul curăţiei ca al grăului, *acii* e foamete mare de viaţa de vecie..."

Alăturĭ, ba póte chĭar maĭ pre sus de sensul local de „acolea", *acia* funcţionéză aprópe întocmaĭ ca adverbul de timp „atunce". Aşa în acelaşĭ Omiliar p. 63:

„... numai ce'ţi cugetâ, a ĉătâ frămséţe vor fi acel cerĭu şi pământ nou, că ĭatâ de *acii* nu va fi nice o fricâ, nice schimbare de vremi, şi nice se vor acoperi cu nori întunecoşi şi trăsnet şi fulger ucigâtorĭu; de *acii* vedére înfricoşatâ nu se va arăta a c o l o; aşijderé şi pământul se va lumina cu frămséţe de flori cu bunâ miriznıâ, şi adecâ de *acii* nu vor mai fi pre el fĭeri ĭuţi..."

In acest pasagĭu, atât de bine scris, *acii* este curat un adverb de timp, sinonim cu „atuncĭ" şi avênd drept corelativ, ca adverb de loc, pe: a c o l o.

In scurt, *acia* pare a avé, ca derivat emfatic din a c i, o funcţiune intermediară între a i c e şi a c o l o pe de o parte, între a c u m şi a t u n c ĭ pe de alta, dar plecându-se totuşĭ maĭ mult spre a t u n c e şi spre a c o l o.

Zilot, Cron. p. 83: „... pricina de se punea Rosia pentru Constantin-vodă Ipsilant, era adevĕrat şi a trahtaturilor şi a hatihumaĭunurilor, dar era maĭ mult slujbele şi îndatoririle ce făcuse el Rosieĭ, în vremile acelea când Napoleon umbla cu tóte meşteşugirile să surpe şi pe Rosia, cum surpase şi stricase şi cele-l'alte împĕrăţiĭ şi crăiĭ ale Evropeĭ, gata avênd resboĭul şi cu dînsa, şi pe taĭnă umblând a ridica şi pe Turcĭ asupra eĭ, ca maĭ lesne să o surpe; care lucru simţindu'l Ipsilant şi făcêndu-i'l cunoscut, Rosia fórte s'aŭ fost îndatorat luĭ; şi d e *acĭĭ*, mână dréptă avêndu'l la acésta, cum şi la arădicarea Sĕrbilor împotriva Porţeĭ, sta Ro-

sia pentru dînsul a nu se mișca din Domnia sa, fiindu-ĭ cel maĭ trebuincìos la ạcele îngrozitóre pentru dînsa vremĭ...“

In acest pasagĭu, „de aciĭ“ se póte înlocui maĭ bine prin: „de atuncĭ“ saŭ „de acolo“ decât prin: „de aice“ saŭ „de acum“.

Precum lîngă simplul aci s'aŭ păstrat urma uneĭ forme scurtate ci, tot așa emfaticul *acia* are alăturĭ pe scurtatul cia, ajuns însă rar chĭar în vechile texturĭ.

Dosofteĭu, Parem. 1683, f. 58 b: „ședețŭ *aciĭ* cu asâna, ĭară eu și coconulŭ om trĭace pănă ciĭa...“

La Macedo-românĭ pare a nu exista simplul aci, ci numaĭ emfaticul *acia*: „trâ *acia=διὰ αὐτοῦ*, di *acia=αὐτόθεν*, pre *acia = ἀπαντοῦ*“ (Bojadschi). În istriano-româna însă ne întimpină nu numaĭ *acia*, și anume cu o nuanță „intermediară între aice și acolo“, dar pînă și forma scurtată cia:

„*Acia*, aci, aice, însă ceva maĭ la o parte. *Acia* se aude și în Ardél și în alte părțĭ. In Berdo în Istria se zice și cia tot în acéstă însemnare“ (I. Maiorescu, Itin. 83).

v. *Aci.— Acice. — Acolea.— Acolo.— Aice.— Cice.— Ci.— Cia.— Ice...*

Acie } v. *Acia*.
Aciĭ

Aci-dè!— v. *Aci*.

Aciĭașĭ, adv.; instantanément, subitement, à l'instant même. Derivat din aci prin forma emfatică acia și din intensivul -și=lat. sic, *aciĭașĭ* (=ecc'hic-a-sic) a perdut aprópe de tot caracterul local, funcționând numaĭ ca adverb de timp.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. D, p. 5: „... întrâ întru o casâ, ĭarâ *aciĭașŭ* eși véste pretutindiné de elŭ, că no se puté ascunde lumina céĭa maré a înțeleptului...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 156 b: „Cine ĭase în deșărtŭ dinŭ ceĭa ce alérgâ în beséreca ta, Născătoare de Dumnedzău, cu tot sufletul, și să nu dobăndéscă *aciĭaș* vindecare?...“

In Codicele Mss. miscellaneŭ al bis. Sf. Nicolae din Brașov, scris în secoliĭ XVI și XVII, *aciĭașĭ* e fórte des, ca și forma scădută *aciișĭ*:

p. 79: „... păré-i că zboarâ pre suptŭ cerĭu, și de părére bunâ și de bucurie elu se mira cumŭ va mai face, și *aciĭașŭ* tremése...“

p. 90: „... aĉasté déca auzi Maximiĭan, înplu-se de mânie, și învăța *aciiș* să fie adus sfântul cătră el...“

p. 110: „... de aĉasta *aciișŭ* de nâprasnâ spămăntați furâ și căzurâ cu fața la pâmânt...“

p. 164: „... ĭară sfântul nemica nu pesti, ce *aciișŭ* sări în corabie...

p. 248: „... déc'au născutŭ, *aciĭașŭ* pusu-l'au în ĭasle...“

Intr'un loc, p. 146, forma plină *aciĭașĭ* și forma scădută *aciișĭ* figuréză alăturĭ: „... *aciișŭ* nerugatŭ mérse sfântulŭ și se rugâ cătră Dumnedzău, și *aciĭaș* învise'l, nu ca pre un mortŭ, ce ca pre un adurmit...“

Varlam, 1643, f. 338 a:

... să atinse de poalele veșmentelorŭ lui, și *aciișŭ* stâtu curărĭa...	... ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ· καὶ παραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις...

Precum acia scade la acie și aciĭ, tot așa *aciĭașĭ* posedă, ca forme foneticesce scădute, nu numaĭ pe *aciișĭ*, ca în pasagele de maĭ sus, dar și pe *acieșĭ*, de ex. într'un text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 291): „*acieși* 'l tremese elu suptu întunerec...“

De asemenea în Codicele Voronețian, scris cam tot pe atuncĭ (Mss. Acad. Rom.), unde cuvîntul este tetrasilabic:

Act. Ap. XXI, 30: şi *acieşi* închiseră uşile...	... et statim clausae sunt januae...
Ib. 32: déci *acieşi* luo voinici şi sutaşi...	... statim assumptis militibus et centurionibus...
Ib. XXII, 29: *acieşi* se deluîngară de elu...	... protinus ergo discesserunt ab illo...

Pretutindenĭ *acĭĭaşĭ (acieşĭ, aciişĭ)* ne întimpină cu unul şi acelaşĭ înţeles, care se arată şi maĭ limpede în Predica transilvană circa 1600 (Cuv d. bătr. II, 226): „... şi *aciişŭ* întru clipitul ochĭului..."

Limba nóstră literară de astădĭ neavênd nicĭ un adverb poporan pentru noţiunea de „instantanément", căcĭ slavicul „de năprasnă" exprimă maĭ mult noţiunea de „fortuitement", bătrânul *acĭĭaşĭ* are dreptul de a fi rechiămat la viaţă.

v. *Aci.—Acia.—Năprasnă.*

Acìlea, adv.; ici, ci. In *acilea* nu este articularea luĭ aci după analogia altor adverbĭ ca: almintrelea, aĭurilea etc., ci numaĭ acăţarea analogică a finaluluĭ *-lea* din „aco*lea*", adverbul cel maĭ apropiat prin sens şi'n care *-le* derivă pe cale organică din latinul -illic.

A. Pann, Moş Albu, I, 6:

Şi săteniĭ auzindu'ĭ, aŭ luat funiĭ pe loc,
Gândind că din sat d'*acilé* a căzut vr'un dobitoc...

Intr'un basm, povestit de d. B. Stefănescu (De la Vrancea), Sultanica p. 263, *acilea* figuréză lîngă aicĭ: „... maĭ sînt p'*acilea* şi fete marĭ, zise Ţuguĭa; şade rĕŭ; nu fiĭ slobod la gură; aicĭ nu e cumetrie cu chĭef şi cu lăutarĭ..."

Alexandri în Cinel-cinel (sc. V) rîde de *acilea* ca de un muntenism, opunêndu'l luĭ aicĭ al Moldovenilor:

„Graur. Fa, Florică!
Florica. Ce'ĭ?
Graur. Ean uĭtă-te la mine.
Florica. Ş'apoĭ ce?
Graur. Multe sînt ca tine aicĭ în sat?
Florica. Unde?... *Acilea?*
Graur. Ba aicĭ.
Florica. Ha, ha, ha, Moldovénu draculuĭ!"

Negreşit, *acilea* este o formaţiune nouă, dar curat poporană, întemeĭată pe o adevĕrată trebuinţă. Prin aice nu se înţelege o apropiare immediată; cu atât maĭ puţin prin acolea, care este deja un pas către acolo; în aci, pe de altă parte, s'a desvoltat maĭ mult noţiunea de timp decât acea de loc; în acest mod, poporul a credut de cuviinţă a formà pe *acilea*, ca un adverb menit a indica anume gradul cel maĭ intim de apropiare.

v. *Aci.—Acolea.*

Acìce.—v. *Acicea.*

Acìcea, adv.; ici. Sinonim şi dublet etimologic cu aicea. Forma simplă acice, de unde s'a făcut *acicea* prin emfaticul *-a* (v. [5]*A*), pare despărută din graĭu deja de vr'o doĭ-treĭ seeolĭ, căcĭ n'o maĭ găsim nicăirĭ în texturĭ; forma amplificată *acicea* a perit şi ea, dar cu mult maĭ tărdiŭ, după ce 'şĭ înfipsese urma în maĭ tóte scriptele române din seeoliĭ XVI şi XVII, fie transilvane, fie moldovene saŭ muntene. Ne-ar fi a-nevoe a reproduce măcar a decea parte de prin pasagele cu *acicea.*

a) Din tipăriturĭ:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. A, p. 10: „... să lepădâmŭ *acicé* păcatele noastre, ca să fimŭ curaţi şi gătiţi..."

Ibid. quatern. D, p. 1: „zice Hs. în častă Evanghelie, că unde săntŭ comoarăle voastre acolo săntŭ şi inimile voastre; *acicé* învaţă pre noi Hs. nu numai spre dare şi spre pace..."

Pravila Muntenéscă 1640, f. 116 b: „... célĭa ce au *acicé* sfrăşit, ĭară a c o l o fără de sfrăşit şi săntŭ neînpuţinate..."

Omiliarul dela Govora 1642, p. 58: „... să va dice cine-va voao: ĭată *acicé* e Hristos, nu crédeţi..."

Evangeliarul transilvan 1648, Mat. XVII, 4: „bine este nouo *acicé* a fi, să vei să facem trei colibi..."

Ibid. XVII, 20: „treci de *acicé* c o l o..."

Dosofteĭu, Parem. 1683, Ghen. 30: „... dzâsă Ilie către Eliseĭ: şedzŭ dară *acicĭa*, că Domnulŭ m'au mânatŭ până la Iordanŭ..."

b) Din manuscripte:

Moxa, Cron. 1620, p. 399: „... până *acicĭă* s'au scosŭ dentr'alte cărţi sloveneşti pre limba noastră..."

Predica măhăcénă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 125): „... a ta ĭaste înpărăţiĭa şi sila şi slava în veciĭa vécului aminŭ, înralţă noi *acicé* în dărnire să avemu upovăinţă tare..."

Legenda Sânteĭ Vinerĭ circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 146): „... nu mi se cade numai *acicé* să fiu şi să lăcuescu, ce mi se cade să mă ducŭ să propoveduescu..."

Codicele Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Braşov, p. 132: „... ce fericiţi carii nu se-au îndulcitŭ *acicé*, că a c o l o îndulci-se-vorŭ; cine se vorŭ pocăi şi se vorŭ curăţi *acicé*, aceĭa întru sălaşul ceriului veseli-se-vorŭ; şi cine se va usteni *acicé*, a c o l o în vecie odihni-se-va; carii se vor plănge *acicé*, a c o l o în vecie bucura-se-vor..."

Ceĭa ce explică disparițiunea luĭ *acicea* din graĭu, este că era de prisos, căcĭ nicĭ o dată el n'are în vre-un text un alt sens decât acela de: a i c e a, lătinesce: h i c, h i n c, h u c.

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. XVII, 4: bine ĭaste noao *acicé* să fimŭ...	... bonum est nos h i c esse...
Ib. XVII, 19: zicere-aţi codrului acestui: treci de *acicé* încolo, şi arŭ tréce...	... dicetis monti huic: transi h i n c illuc, et transibit...
Ib. XXVI, 38: aşteptaţi *acicé* şi preveghéţi...	... sustinete hic et vigilate...
Luc. XIII, 31: te du de *acicé*...	... vade h i n c...
Io. VI, 25: când ai fostŭ *acicé*...	... quando h u c venisti...

Forma a c i c e, de unde emfaticul *acicea*, nu derivă din lat. ecc'hic, care a dat nascere numaĭ luĭ a c ì (=ec'ìc), ci din prototipul amplificat: ecc'hicce (=ec'ìce), cu finalul *-ce* ca în: a t u n c e =lat. tuncce. In vechile texturĭ române maĭ este şi forma scurtată: c i c e, emfatic: c i c e a, de ex. la Dosofteĭu, Parem. 1683, Iulie 20 f. 21 a: „şi când fu până c i c ĭ a şi până ciĭa, şi ceriulŭ să întuneca de nuori..." Scurtatul c i c e (=lat. ecc'hicce) corespunde luĭ q u i c i (=lat. eccu'hicce) care ne maĭ întimpină la Dante, dar a despărut şi el de-mult din limba italiană, fiind şi acolo de prisos, întocmaĭ precum a despărut *acicea* din româna.

v. *Aice.* — *Cice.* — *Cicea.* — *Ice...*

Acintùş, t. de Botan.: Jacinthe (Scilla, Hyacinthus). Sinonim cu z a m b i l ă. Termen întrebuinţat pe-alocurĭ în Transilvania (Haţeg, com. Clopotiva). Este o formaţiune poporană din „Hyacinthus" = gr. ὑάκινθος, póte prin intermediul formeĭ unguresci, în care fina-

lul -thus se pronunţă: -tuş, ca şi când ar fi un deminutiv românesc.

v. *Zambilă.* — *Spiritus.*

Acióe, s. f.; bronze, airain, métal mélangé. Ne intimpină în graiu şi'n texturĭ sub doĕ forme: *acióe* şi *cióe*, perdêndu-se inişialul *a-* prin analogiă cu: cest, cel, colo, colea, caţăr, cutare etc.

In inventarul de averea mănăstiriĭ Arnota, 1741 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 697): „... 3 tingirĭ maĭ micĭ şi 2 capace dă aramă, 3 sféşnice dă *acioae*..."

In inventarul mănăstiriĭ Polovracĭ din acelaşĭ an (ibid. p. 729):

„Sfeşnicel de *acioae* la proscomidie;
Cădélniţă de argint prost;
Cădélniţă de *acioae;*
5 candele de *acioae*..."

In glosarul slavo-român circa 1620 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 83): „... idol vărsat de argint sau de altă oare-ce *cioae*, cum era în zilele vechĭ"; apoĭ maĭ jos la p. 84: „ilectron, *cioae*".

In redacţiunea circa 1670 a aceluĭaşĭ material glosografic slavo-român (Mss. în Bibl. Societăţiĭ archeologice din Moscva) f. 81 b: „ilectron, *ačuoae* (ачѹѡае)..."

Silvestru, 1651, ps. CVI:

... c'au zdrobit porţile céle de *cioae* şi rătédzele de fier frămtule-au...	... quia contrivit portas a e r e a s et vectes ferreos confregit...

Intr'o predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „... arzându-i cu cărbuni vii de focŭ nestinşi, mestecându-i în răşină cu piĭatră pučoasă şi topindu-i în argint şi în aurŭ şi în *ciuai* (чюан)..."

In graĭul de astădĭ:

Balada Mihnea-vodă, aşa cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călĕt. 205):

Este-un cort mare rotat,
Cu crescetul naramzat,
Cu sforile de matasă
Impletite tóte 'n şése,
Cu ţeruşiĭ de argint
Cum n'a fost nicĭ că maĭ sînt,
Cu maĭugĭ de *acioĭ*
Cum nu s'află pe la noĭ...

Basmul „Cotoşman năsdrăvan" (I. spirescu, Legende, 294): „Când intrară în palat, ce să veḑĭ dumnéta? Bogăţia de pe lume era acolo. Păreţiĭ numaĭ în aur poleiţĭ. Pardoséla era de cleştar, éră învălitórea era de *acióe* şi de plumb..."

„Bronzul saŭ amestecătura de aramă şi de cositor se chĭamă la noĭ *acióe*..." (A. Iliescu, Dîmboviţa, com. Sărdanu).

Jipescu, Opincaru, 154: „... Maĭ trecu ce trecu ş'apăĭ auḑi bălăncănindă un clopot dĕ *acioaĭe*..."

După metal, însuşĭ clopotul a început pe a-locurĭ a fi numit *acióe* saŭ *cióe*: „Clopotul la caiĭ înhămaţĭ la trăsură saŭ în herghèliă se ḑice *cihoae*..." (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

Dar de unde vine cuvîntul?

Derivaţiunea din latinul c i b u m „mâncare", argumentată prin aceĭa că numele german al aceluĭaşĭ metal: „Glocken s p e i s e" însemnéză literalmente „mâncare de clopot" (Cihac, II, 356), s'ar puté discuta numaĭ dóră atuncĭ când Germaniĭ saŭ un alt popor orĭ-şi-care ar numi vre-un fel de metal S p e i s e „mâncare", fără a maĭ adăuga determinaţiunea cea esenţială: G l o c k e „clopot".

Latinul vulgar a c i a r i u m, la plural a c i a r i a, însemna în genere: „orĭ-ce ferăriă", adecă „oare-ce *cioae*", după expresiunea lexicografuluĭ slavo-român circa 1620, care numesce aşa pînă şi pe ἤλεκτρον, o composiţiune din aur şi argint, pe când Psaltirea din 1651 dă acelaşĭ nume arameĭ. Orĭ-cine „haberet in fusina sua aliquod ferrum, arainum, vel cuprum ad coquendum", era: a c i e r e r i u s (Du Cange, ad voc.).

Din lat. a c i a r i u m se trage ital. a c c i a i o „oţel“, a ç c i a r o „sabiă, secure, armă de metal“, a c c i a i n o „amnar“ etc.

Cuvintul *acióe* nu ne vine d'a-dreptul din latina, ci prin comerciul italian de pe la finea evuluĭ mediŭ, din epoca numeróselor colonie genovese pe tot litoralul Măriĭ-negre. Tot de acolo avem şi a l a m ă.

v. *Alamă.—Cióe.—Spijă.*

Aciòl.—v. *Aciolez.*

Aciólă (plur. *aciốle*), s. f.; abri, chalet. Sinonim cu à d ă p o s t, dar numaĭ atuncĭ când e acoperit.

„Locuinţa la cĭobanĭ se chĭamă: colibă, perdea, *aciólă*...“ (S. Alexandrescu, Prahova, c. Baicoĭu).

„*Aciólă* este o şatră, un adăpost pentru vite, cu acoperişul alipit de păretele caseĭ saŭ al unuĭ coşar, fără ca *aciỏla* să aĭbă păreţĭ...“ (G. Bobocescu, Dîmboviţa, pl. Délu).

In literatură, numaĭ De la Vrancea (B. Stefănescu) a sciut să utiliseze acéstă frumósă vorbă cĭobănéscă, în Sultanica p. 59: „Părăsind vatra părintéscă, pustie dĕ farmecile d'odinióră, despreţuind rĕsplata viitóre, ce i să înfăţişa ca o mincĭună dĕşartă, fugind de or-ce *aciólă* omenéscă, căuta drumul munteluĭ Popău...“

Aciólă derivă din a c i ĭ u „reposer“ prin sufixul deminutival -ó l ă, pe care Românïĭ l'aŭ moştenit întreg din latinul -ulla, -olla, ca în: hom-ullu-s, Cat-ullu-s, Apr-ulla, cor-olla, pers-olla etc., deşi lătinesce el era compus, de ex. corolla = coronla = coronula. Acelaşĭ sufix este la noĭ în: ḑi-*ul*-ică, furc-*ul*-iţă, musc-*ul*-iţă şi altele (cfr. Schuchardt în Cuv. d. bătr. Supl. XXXIII).

v. *Aciolez.* — *Acĭuez.* — *Buşdulă.* — *Hiólă.* — *-ốlă.* — *-ulă.*

Aciolèz (*aciolat*, *aciolare*), vb.; abriter, mettre à couvert. Sinonim cu a d ă p o s t e s c, dar numaĭ într'un loc acoperit. La presinte indicativ se póte ḑice şi *aciòl*, *aciòlĭ*, *aciólă*, precum se ḑice de o potrivă: „lucru“ şi „lucrez“, „lucri“ şi „lucrezĭ“, „lucră“ şi „lucréză“. Derivă d'a-dreptul din a c i ó l ă „abri“.

„Pe unde se *aciólă* nevăstuĭca, poporul pune furcĭ cu sgrebenĭ de cânepă prin tóte colţurile coşarelor, ḑicênd că ea fuge de furcă ca dracul de tămâe. M'am servit înadins de verbul „se *aciólă*“ saŭ „se *aciolézǎ*“, de óră ce la noĭ e fórte popular şi'l auḑĭ la sătenĭ în tóte convorbirile; însemnéză: pune la adăpost sub un acoperemînt a uneĭ fiinţe saŭ a unuĭ lucru în timp de intemperiă...“ (Preut A. Paraschivescu, Muscel, com. Valea-mare).

De la Vrancea, Sultanica, 227: „In mahalaua nóstră abĭa se *aciolase* câţĭva sătenĭ de pe la Sohat...“

Cuvîntul întră şi 'ntr'o locuţiune proverbială, care caracterisă ospitalitatea poporuluĭ: „d'aĭa face omu patru pereţĭ, ca să se *acioleze* şi ceĭ străinĭ...“ (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sărdanu).

Acioàre.—v. *Acĭuez.*

Acìr.—v. *Acer.*

—**Àcĭu, -àce**; suffixe servant à former des adjectifs et marquant surtout un penchant. Nu derivă din latinul -aceum, după cum s'ar păré la prima vedere (Diez, Gramm. II, 315), ci din -a c e m (-a x), cu care se întâlnesce nu numaĭ în funcţiune, dar une-orĭ chĭar în cuvinte, de ex. fug*acĭu* = fug a c e m, tră g*acĭu* = trah a c e m. Forma *-ace* conservându-se la feminin: „femee fug*ace*, vacă trăg*ace*“, masculinul s'a dissimilat în *-acĭu*: „om fug*acĭu*, boŭ trăg*acĭu*“, italienesce şi portugesesce la ambele

genurĭ: fug a c e. Ca şi lat. -a c e m, sufixul romănesc *-acĭu* indică maĭ totd'a-una un nărav, o aplecare la ce-va, bună saŭ rea, de ex.: băt*acĭu* „batailleur“, pung*acĭu* „disposé à frapper des cornes“, stâng*acĭu* „gaucher“, hrăn*acĭu* „vorace“, gon*acĭu* etc. ca lătinesce în: mord a c e m, bell a c e m, aud a c e m, lingu a c e m, ed a c e m, vor a c e m...

In vorbe împrumutate întregĭ din afară, de ex. „gârbacĭu“, „cârpacĭu“, „copacĭu“, finalul -acĭu nu e sufix din punctul de vedere al limbeĭ române, care nu 'l utiliséză cu o funcţiune determinată la formarea unor noue cuvinte, după cum utiliséză, bună-óră, pe slavicul -nik saŭ pe turcul -ğiŭ.

Sufixul *-acĭu* = lat. -a c e m n'are de loc a face cu sufixul -aţ, ĭar cu sufixele -ac şi -aş se înrudesce numaĭ în parte saŭ indirect.

v. [2]*-Ac.*— [2]*-Aş.*— *-Aţ.*

Acĭuèsc.—v. *Acĭuez.*

Acĭuèz, vb.; reposer, abriter. Cuvîntul ni se presintă sub patru forme, strîns înlănţuite atât în privinţa fonetică precum şi 'n acea semasiologică.

I. **Acĭíu** (*aciét, aciére*); reposer. Molnar (Wal. Sprachl., ed. 1810 p. 229) pune pe „*acĭíu*, ruhen, abstehen“ în a 2-a declinaţiune, după norma luĭ: t a ĭ u (ibid. p. 171). Prin sens şi prin formă, *acĭíu* (*aciére*) este din punct în punct latinul acquieo (acquiēre), din a d şi q u i e o, q u i ē r e, archaism menţionat de gramaticul Pompejus, dar înlocuit în latinitatea clasică prin inchoativul „acquiesco, quiesco“.

Din *acĭíu*, prin sufixul - ó l ă = lat. -olla, s'a format a c i ó l ă „chalet“ şi apoĭ a c i o l e z „mettre à couvert“, doĭ termenĭ cărora noĭ le-am consacrat maĭ sus un loc a-parte.

v. *Aciólă.*—*Aciolez.*

II. **Acièz** (*acioat, acioare*); reposer, abriter. Acéstă formă, fórte respândită în popor şi prin concurenţa căriĭa organicul *acĭíu* = lat. a c q u i e o deveni de tot rar, ne presintă a doua tréptă din istoria cuvîntuluĭ. Pe de o parte, *aciez* lîngă *acĭíu* este ca: lucrez lîngă lucru, înfăşez lîngă înfăş, curmez lîngă curm etc.; pe de alta, *acioat* şi *acioare* în loc de: *aciét* şi *aciére* se datoréză aceluĭaşĭ proces fonetic ca în: ḑioă în loc de ḑie = latin. diem, saŭ în: chiotóre=cheitóre.

„... şórecii micĭ se *acioază* prin locuinţele ómenilor şi împrejurul locuinţelor; ceĭ maĭ stricătorĭ însă sînt şórecii ceĭ marĭ cât purcelul de o lună şi cu códa lungă de o palmă, carĭ distrug totul pe unde se *acioază* eĭ...“ (I. Tacu, Covurluĭu, com. Branişte).

„... După ce Smeiĭ aŭ fost isgoniţĭ de Fĕt-frumos de pe 'n codri, eĭ se duse în cerĭurĭ, şi acolo se ĭeŭ la harţă, bătêndu-se cu buzduganele şi răcnind din gură; acéstă hărăţélă smeéscă se numesce tunet şi fulger; eĭ nu se pot *acioà* decât după ce Sântiliĭ (= Sfântu Ilie) îĭ stropesce cu apă, fiind pus peste ploile din cer...“ (Stareţ G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromol).

Intr'o colindă din Ilfov:

La Mĕrul rotat
La Câmp-rourat,
Unde mi se bat
Doĭ puĭ de vulturĭ,
Doĭ puişorĭ surĭ
Sus într'un norel
P'un fulg daurel;
Eŭ că mĭ-am aflat,
Acolo-am plecat
Şi m'am *acioat*
Sub umbră de fag...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 68)

Intr'o colindă din Ialomiţa însă *acioat* póte să nu fie „abrité“, ci o eróre în loc de: a c e ĭ a t „paré“ (v. *Aceĭez*):

Dar nu's colpăneĭ,
Ci sînt cĭobăneĭ,

În câţĭ răḑimaţĭ,
In glugĭ *acioaţĭ*...
(Ibid 75

Cantemir, Cron. I, 304: „... de călcăturile şi îmbletele lor (Tătarilor) locurile Ţăriĭ Moldoveĭ despre Nistru, la câmp şi deschise fiind, maĭ mult pustie şi de moşnénîĭ săi de câţĭ-va anĭ părăsită este, deoseb de slujitorĭ Călăraşĭ, ce staŭ pre acé margine pe la Orheĭ, pe la Soroca şi pe la alte trecătorĭ, unde să pot *aceoa* de răutaté lor...“ Să observâm că în originalul manuscript, controlat de d. Gr. Tocilescu, nu este: *aceoa*, ci: *acioa* (ачїѡа).

Basarabianul C. Stamate (Muza, 526) aduce între cuvinte vechĭ infinitivul substantivat: *acioare*, pe care'l explică prin: „hălăduinţă, adăpost, oploşire“.

De asemenea la Pralea (Psalt. 1827) f. 88 b: „*acioare*, supunere, ascundere“, maĭ dându-ne şi o formă: *aciò*, pe care o vom atinge maĭ jos.

Doĕ tendinţe fonetice aŭ concurs a trece pe *aciez* într'o nouă fasă: 1° plecarea luĭ *č* dea desvolta după sine pe parasiticul *u*, ca în: cĭumpoĭu = cimpoĭu, cĭucóre = cicóre, bucĭum = bucin, acĭuóe = acióe etc., de unde: *acĭuez* = *aciez*; 2° tendinţa grupuluĭ disilabic -io- de a scădé la monosilabicul -ĭu-, ca în vechĭul: zuă = zìoă, ĭar cu atât maĭ vîrtos când *i* nu este susţinut prin accent, ca în: *acĭuat* = *acioàt*.

III. **Acĭuèz** (*acĭuat*, *acĭuare*); abriter. Se întrebuinţéză maĭ tot-d'a-una reflexiv, astfel că Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1803 p. 442) nicĭ nu scie altfel decât: „*Acĭuedzu*-m ĕ, contegor“.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „Noe întrâ în corabie cu feĉorii şi cu nurorile, şi trimise Dumnezeu de céle de pre pământŭ de tóte vitele şi fieri şi paseri de se *ačuarâ* cu nus în corabie...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII p. 10: „... fiĭului lu Dumnezeu ce n'au avutŭ unde nice capulŭ să'şŭ *ačuo* (ачꙋѡ), acestuĭa şi robilor lui răvnitori să fimŭ şi multeei şi nespuseei bogâţiei a lui să jeluimŭ...“

Forma *ačuo* în loc de *ačue* ne amintesce prin finalul *-o* pe: *acio* din Pralea; la Coresi însă trecerea luĭ *e* în *o* se explică prin acomodaţiune regresivă cu *-u-*, pe când la Pralea ea pare a fi numaĭ o imitaţiune reŭ brodită, căcĭ el cunoscea Omiliarul din 1580.

Cost. Negruzzi, Scrisórea VI: "când écă cerul se întărîtă, văntul stînge luminele, şi plóia vărsându-se cu şiróe, silesce pre toţĭ a'şĭ căuta *acĭuare* prin chiliĭ...“

Idem, Aprodul Purice:

.... primăvara omătul cel adunat
Pintre ripĭ, şi d'a luĭ Febus calde raze săgetat,
Se topesce şi s'asvîrle şiroĭu ĭute furios
În pîrăul care curge pintre florĭ în vale jos,
Îl turbură, îl măresce, îl ămflă cu al seŭ val,
Şi nu'l lasă păn' nu'l face de se varsă piste mal:
Câmpiile se înécă, ér păstoriĭ spăĭmântaţĭ
S'*acĭuĭază* cŭ-a lor turme în munţiĭ învecinaţĭ...

Varlam, 1643, f. 371 a: „... eşti streinŭ pre pământŭ: ca unŭ omŭ nemérnicŭ te *ačuedzĭ* priìn lăcaşuri omeneşti...“

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „... de ochĭul zavistii supt scutul umilinţei *ačuându*-mă...“

Ibid. p. 94: „Cine dară în lume, o priatinilor! atâta de scămos la minte şi strămţos la cuvinte să va afla, carele să socotĭască sau să grăĭască, că cel înpotrivă de supt braţul leului va puté scăpa, sau cel supt aripile vulturului *ačuat* că în primejdie va întra?...“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 114 a: „... nice o pricină de price le va folosi, nice o şuvăire, nice o *acĭuare* sau suptŭ pământŭ fugire...“

Cantemir dară întrebuinţéză tot-d'a-una pe *acĭuare* în construcţiune cu

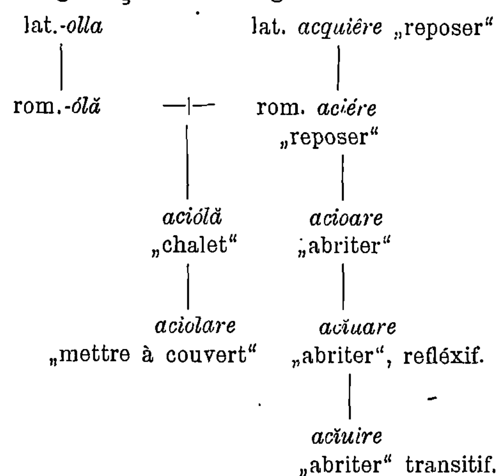
s u b : „supt scut“, „supt aripe“, „supt pămînt“, adecă: „abriter“ în înţelesul strict al cuvîntuluĭ; pe când pentru noţiunea de „reposer“ el pune pe *acioare*: „a se *acioa* de cine-va“.

In fine, după cum „adevĕrare“ a trecut în „adeverire“, „adaugere“ în „adăugare“ şi „adăugire“ etc., tot aşa *aciere* din a doua conjugaţiune, după ce nemerise în prima prin: *acĭuare*, colindéză de aci în a patra prin:

IV. **Acĭuèsc** (*acĭuit*, *acĭuire*); abriter. Acéstă formă e adusă de Baronzi (Limba română p. 125), fără ca să citeze exemple. In graĭu, *acĭuesc* este maĭ mult: „abriter quelqu'un“, ĭar *acĭuez*: „s'abriter soi-même“. Tot aşa în limba veche (Ciparĭu, Principia p. 4) m e s e r e z însemna transitiv: „sărăcesc pe altul“, pe când m e s e r e s c intransitiv: „sărăcesc eŭ“.

In basmul „Şérpele unchĭaşuluĭ“ (Calendarul basmelor 1882 p. 56): „Vĕḑênd şi vĕḑênd că nu le era cu putinţă ca să vaḑă şi eĭ în bătătură un copilaş se hotărîră să *acĭuéscă* pe lîngă casă un dobitoc, un câĭne, o pisică, ce o fi...“

Iată dară genealogia fonetică, morfologică şi semasiologică a cuvîntuluĭ:

Formele: *aciere*, *acĭuare* şi *acĭuire*, avênd fie-care o altă nuanţă de sens, merită câte-trele de a remâné în limbă; nu maĭ puţin a c i ó l ă şi a c i o l a r e, despre carĭ veḑĭ la locul lor.

Acĭuìre } v. *Acĭuez.*
Acĭuìt }

Acĭuóe. — v. *Acióe.*

Aclàz. — v. *Atlaz.*

Aclò } v. *Acolo.*
Aclòci }

Acmàc, -**ă**, adj.; novice, maladroit. Turcul a h m a k „sot, idiot“, de provenință arabă (Şainénu, Elem. turc. 7). Cuvînt aprópe necunoscut în popor şi'n literatură.

Acmóce } v. *Acum.*
Acmù }

Acmùşĭ — v. *Amuşĭ.*

Acnù, adv.; à présent, de suite. In Banat, pe lîngă a c u m cu scurtatul a c ù se maĭ întrebuinţéză cu acelaşĭ înţeles: *acnù*.

Cuvîntul se vede trecut şi'n Gramatica luĭ Diaconovicĭ-Loga (Buda, 1822, p. 148), óre-când profesor la Arad: „acù, acùm, *acnù*, îndată...“

Afară de *acnù*, se maĭ aude la Bănăţenĭ: „a c n u m a, a c r ù şi a c r u m a, tóte pentru acum, acuma“ (S. Lĭuba, Caransebeş, com. Maĭdan).

Legile fonetice ale limbeĭ române opresc cu desăvîrşire trecerea labialuluĭ -*m*- în *n* saŭ *r*, maĭ ales când *m* se raḑimă de vocala tot labială şi chĭar întonată *ù*. Grupul -*mù*- nu se póte dislabialisa, ĭar cu atât maĭ vîrtos când se află în posiţiune fórte, adecă după o consónă. Aşa dară *acnù* şi a c r ù nu sînt varianturĭ d'ale luĭ a c u m = a c m u, ci nesce forme cu totul independinţĭ.

Se scie de-mult că a c u m este lat. e c c u ' m o d o.

Tot latinul „eccum“ figuréză şi 'n cele-l'alte forme, dar într'o composiţiune diferită:

acnù = lat. e c c u ' n u n c;

a c n u m a = lat. e c c u ' n u n c - m o d o, urmat de emfaticul *-a* (v. [5]*A*).

Despre a c r ù şi a c r u m a, la locul lor.

v. [3]*Ac-*. — *Acum*.

Acnuma. — v. *Acnu*.

Acóce, adv.; ça, par ici. Nu este „aice“, dar arată direcţiune saŭ mişcare „spre aice“. Formă organică din latinul e c c ' h o c c e = e c ' o c e, corespundĕtóre formelor scurtate: c ó c e şi c ó, de ex.: „vino'n c ó c e“ şi „vino'n c ó“, *acóce* s'a conservat în graĭu numaĭ în composiţiune cu „întru“: „vino într'*acóce*“ = „viens de ce côté-ci“.

Luĭ *acóce* e corelativ a c o l o „là, par là“ = lat. eccu'illoc (ecu'lloc), atuncĭ când arată şi el direcţiune saŭ mişcare în sensul opus: „repede-te ĭute într'a c o l o, dar maĭ aruncă'ţĭ ochiĭ şi'ntr'*acóce*...“

Numaĭ asocĭaţĭ cu î n t r u, adverbiĭ *acóce* şi a c o l o traduc pe francesul „par-ci par-là, de-ci de-là“, de ex.: „ce tot alergaţĭ într'a c o l o şi 'ntr'*acóce*..!“ Formele scurtate: „în c o l o şi'n c ó c e“ cuprind aceĭaşĭ noţiune, dar într'un mod maĭ general, fără a indica anume puncturile între carĭ se produce mişcarea.

Alexandri în Iorgu dela Sadagura, sc. VIII: „Dec! se scólă flăcău dela masă şi vine 'ntr'*acócĭ*...“

Id., Scara mâţeĭ, sc. III:

„Magdian. Eată-o chĭar sub ochĭ. Acum spune'mĭ, vĕdut'aĭ ce-va maĭ adinioare... într'*acoace*? (arată scara).

„Marin. Intr'*acoace*?... când te scoboraĭ de sus?.. Ba m'a ferit Dumnedeŭ...“

Cuvîntul e trisilabic şi disilabic: *acóce* saŭ *acócĭ*.

v. [3]*Ac-*. — *Acolea*. — *Acolo*. — *Cóce*. — *Có*.

Acócĭ. — v. *Acóce*.

Acòĭu (plur. după Cihac: *acoae*, după Polysu: *acoĭurĭ*), s. n.; grande aiguille à passer, aiguille d'emballage. Un ac mare, fabricat chĭar la ţéră de ferarĭ şi cu care se cóse sacĭ, traiste etc. Forma *aconĭu* s'a conservat pînă astădĭ în Banat şi 'n Hunedóra. In dicţionarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Akony*. Acus magna“. Este o formaţiune românéscă din a c prin sufixul augmentativ -o ĭ u = -o n ĭ u. Un sufix înrudit, dar nu acelaşĭ, ne întimpină în sinonimul italian „agone“ = *aconem, pe când vorba română ar presupune un prototip: *aconium, dacă n'ar fi maĭ probabil că Româniĭ şĭ-aŭ format cuvîntul deja în epoca post-latină.

v. [1]*Ac*. — *-oĭu*.

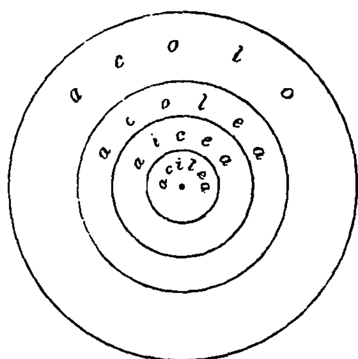
Acolè. — *Acolea*.

Acoleà, adv.; là, de ce côté. Arată o positiune maĭ aprópe decât a c o l o, dar maĭ departe decât a i c e, adecă ce-va mijlociŭ între ambele.

In Moldova se aude maĭ ales *acolè*, fără *-a*, ceĭa ce însă întră în sfera sistematică a scăderiĭ finaluluĭ *-eà* la *-è* în graĭul moldovenesc: vedè = vedeà, acè = aceà etc. Peste tot, cu mult maĭ respândit este emfaticul *acolea* (v. [5]*A*), căruĭa 'ĭ corespunde forma scurtată c o l e a, mijlociă şi ea prin sens între scurtatele c o l o şi i c ĭ:

Acolè nu póte fi latinul eccu'illac (Cihac), de unde ar eşi „acolă“, nicĭ o dată *acolè*; ea vine din: e c c u ' i l l i c = e c u ' l l i c.

Prin analogiă cu *acolea*, în care *-le-* este organic, din a c i s'a format a c i-*lea*, prin care se exprimă ce-va maĭ apropiat, saŭ cel puţin maĭ intim decât a i c e a, astfel că gradaţiunea între ceĭ patru adverbĭ, considerându-se vorbitorul în centru, s'ar puté figura astfel:

Alexandru-vodă Radu, 1627 (A. I. R. I, 105): „...nemic de vinure, căte se vor vende *acolé* în sat şi în Ţigănie, să nu dé, nič să mérgă păharnicii a c o lo, pentru că am ertat domnia mé..."

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 231: „...a doua zi cu mare cinste şi jale aŭ rădicat boĭeriĭ ceĭ marĭ oasele (Dómneĭ Soltana) cu mare adunare de Vlădicĭ, Egumenĭ şi preoţĭ făr de numĕr, mergând şi Domnul cu toate gloatele pe gĭos păn la mănăstirea Golieĭ, făcând mare obidnuire Domnul pentru Doamna, la care cetind oasele cu marĭ cântărĭ şi împărţirĭ de banĭ la săracĭ, şi la tot norodul ce se afla a c o l o, aŭ îngropat'o *acole* de'naintea Precisteĭ; de *acole* aŭ luat boĭeriĭ cu toţĭ pe Domnul şi l'aŭ dus la curte..."

Evangeliar transilvan 1648, Marc. VI, 10: „vare-unde veţ întra în casă, *acolé* rămâneţ până veţŭ eşi de a c o l o..."

Ureche, Letop. I, 179: „...s'aŭ gătit de isnoavă (Despot-vodă) asupra luĭ Alexandru-vodă, şi aŭ pogorit la Iaşĭ, apoĭ la Huşĭ, să poată apuca pre Alexandru-vodă *acolea*; ce Alexandru-vodă, văzând şi auzând că este golit de tot agĭutorul, s'aŭ pogorit la Chilia şi de a c o l o s'aŭ dus la Împărăţie, ca să se ajutoréscă de a c o l o..."

Jarnik-Bărsanu, Transil. 171:

Mĕ făcuĭ o păsĕrea
Şi sburaĭ la maĭcă-mea;
Fulg de pasĕre măiastră,
Sburaĭ la maĭca'n feréstră.
Maĭca'n casă mătura:
„Hâş! pasĕre de-*acolea*,
Că dór nu eştĭ fica mea!"...

Ibid. 400:

—Frunză verde foĭ de nalbă,
Ce ducĭ, mândră, pe sub salbă
C o l e a ' n iişóra albă?
—Da doĭ puĭ de turturea.
—Dă-mi'ĭ mie, draga mea!
—Bibi, bade, de-*aco'ea*,
—Că nu's pentru dumnéta...

Cost. Negruzzi, ed. 1857 p. 140: „—Şi ce fac acum Leşiĭ la Iaşĭ? — Este o săptămână de când s'aŭ dus, după ce aŭ văzut că nu maĭ aŭ merinde pentru oştĭ, şi aŭ purces pe Bahluĭu în sus, gândind c'or găsi de tóte; dar *acolea* să videţĭ! Vodă din lagărul Turcilor cum aŭ auzit de acésta, aŭ şi pornit după dînşiĭ..."

Exclamaţiunea: „să veḑĭ *acolea*!" corespunde pînă la un punct francesuluĭ: „et v o i l à!", compus de asemenea din: „veḑi" (vois) + „*acolea*" (là); ĭar de francesul „que v o i l à!" se apropie *acolea* în:

„—Pasă-mi-te nu pricepeaĭ că te chĭémă să'ţĭ dea mere dulcĭ din sîn? — Dĕ unde, creştinu luĭ Dumneḑeŭ? Nu'ţĭ spuseĭ că ĭeram o fîţă, un nod, *acolea*? Ce să cunosc eŭ, ce'ĭ plesnĭa muĭeri'n cap!..."

(Jipescu, Opinc. 42.)

v. *Acilea*. — *Acolo*. — *Aice*. — *Colea*. — *Colo*...

Acolisèsc *(acolisit, acolisire)*, vb. reflex.: a se *acolisi*; s'accrocher à quelqu'un ou à quelque chose, ne pas laisser tranquille. Sinonim cu: a se lega de cine-va saŭ de ce-va, însă într'un mod maĭ stăruitor şi cu gând reŭ. Un copil se légă de alţĭ; un şiret se *acolisesce*.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „...Căndu să va *acolisi* unŭ omŭ de altulŭ, nefiindu'i cela nice cu o délâ, aşĭa numai într'o pizmâ va vrĭa să'l ucigâ, cela încâ nu să va da...“

Un act moldovenesc din 1631 (A. I. R. I, 106): „...au venit la mene Gheorghie Păngaračanul şi cu carte dela egumenul Nil şi dela tot soborul, şi au adus un uric pečatluit şi nescris, şi s'aŭ *acolisit* de mene se'l scriu...“

N. Muste, Letop. III, 60: „Eată ce agoniseşte zavistia, cum află vreme neprietenul de'şĭ isprăveşte trebile luĭ; că aceste toate, de nu s'ar fi *acolisit* Constantin Vodă Brăncovanul Domnul Muntenesc de Mihaĭu Vodă, nu s'ar fi făcut...“

Miron Costin, Letop. I, 233: „Eară cine era Vizir la Impărăţie, era prieten Tomşiĭ Vodă, şi aŭ zis Vizirul, pricepênd lucrul: Ce se *acoliseşte* Radul Vodă de acel sărac?...“

Un act moldovenesc din 1765 (Codrescu, Uricar, V, 391): „după a noastră cunoştinţă şi cercetare ce am făcut pe scrisorĭ şi dovezĭ, ce ne-aŭ arătat Bosiésa prin vechilul său pe acéstă moşie Berbeştiĭ, şi după stăpânirea veche ce-aŭ trecut atâţĭa anĭ, aşa am socotit, că numitul egumen de Hangu răŭ se *acoliseşte* de moşia Berbeştiĭ...“

Cuvîntul *acolisesc* e de origine grécă, dar cu mult maĭ vechĭu în România decât epoca Fanarioţilor. Cihac (II, 632): „*κολλῶ*, aor. *ἐκόλλησα*, coller, s'attacher, se communiquer; *ἐκόλλησα τὸ κακὸν*, j'ai pris le mal“. Avênd o accepţiune juridică, *acolisesc* pare a fi o remăşiţă din influinţa Dreptuluĭ Bizantin, în Moldova maĭ cu deosebire (cfr. Cantemir, Descriptio Moldaviae, p. 100).

v. *Acolisitor. — Acolisitură. — Agonisesc...*

Acolisìre
Acolisìt } v. *Acolisesc.*

Acolisitòr, -óre, adj.; pernicieux.

Beldiman, Tragod. v. 2777:

Din Turcĭ peste patru sute, puţin oreşĭ-ce maĭ mulţĭ,
Şi şése spre-ḑece tocma volintirĭ şi Arnăuţĭ,
Bez călugĕriĭ ce vremea afară ĭ-aŭ apucat,
Care fără nicĭ o vină în sabie aŭ picat,
De care aŭ să dé sémă Greciĭ *acolisitorĭ*
Şi d'un Sfânt Lăcaş mult vrednic făr cuvînt supĕrătorĭ...

v. *Acolisesc. — Acolisitură.*

Acolisitùră (pl. *acolisiture)*, s. f.; effronterie, importunité.

Noul Testament 1648, Luc. XI, 8:

... săvaĭ nu s'arâ scula să'ĭ dé luĭ pentru ce epriĭatin luĭ, iarâ pentru *acolisitura* luĭ scula-să-va şi-ĭ va da...	... *εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ, διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ...*

v. *Acolisesc.*

Acolò, adv.; là, là-bas. „*Acolo*, în acel loc unde nu sînt nicĭ eŭ, nicĭ tu; pe *acolo*, de *acolo*, într'*acolo*“ (L. M.)

In marea bogăţiă de colorit a adverbilor româneseĭ de loc, *acolo* arată ce-va maĭ departe decât acolea, care éraşĭ e maĭ departe decât aicea, care şi el e maĭ departe decât acilea. Fiecare din aceştiĭa maĭ are câte una-doĕ nuanţe: lîngă acilea—aci şi acia cu vechĭul cia; lîngă aicea—aice (aicĭ) şi icea (ice, icĭ), afară de

vechiul a c i c e a (a c i c e, c i c e a, c i c e); lîngă a c o l e a—a c o l e — c o l e a (c o l e); lîngă *acolo*—c o l o.

Intre *acolo* şi c o l o este o umbră de deosebire logică. Când noĭ ḑicem: „el stă *acolo* sus“, indicâm în depărtare un punct unde se află cutarele; când ḑicem: „el stă c o l o sus“, înţelegem acea depărtare în genere, fără un punct anume.

Acolo, cu scurtatul c o l o, sînt singuriĭ adverbĭ de timp, carĭ nicĭ o dată nu'şĭ acaţă pe emfaticul *-a* (v. [5]*A*). Când are nevoe de întărire, *acolo* îşĭ asociază preposiţiunea î n t r u. Ḑicênd: „du-te î n t r'*acolo*“, noĭ ne rostim cu maĭ multă demonstrativitate decât în: „du-te *acolo*“, care la rîndul seŭ e maĭ precis decât: „du-te 'n c o l o“.

Silvestru, 1651, f. 257 b: „Unde mâ voĭu duce de 'naintĭa duhuluĭ tău? şi de 'naintĭa féţeĭ tale unde voĭu fugi? Să voĭu sui în cerĭu, tu *acolo* eşti; să voĭu pogorâ în ĭadŭ, *acolo* eşti. Să àş lua arepile zorilorŭ şi aş lăcui în marginĭa măriеĭ, *acolo* încâ măna ta m'are duce pre mine şi derépta ta m'are ţinĭa...“

Dosofteĭu, 1673, f. 39 a:

Mi'ĭ acoperi-mâ în cămar'adîncâ;
Să fiŭ fără témâ, mi'ĭ sui pre stîncâ;
Acolo pizmaşiĭ n'or putĭa să'm strice...

Cod. Mss. miscell. saec. XVII al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 596: „... a c i c é veri semăna mărăcini cu răsul şi cu glumele; *acolo* veri secera lacrâme şi plăngere...“

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 38:

Cântă cucu 'n par de vie,
Ş'*acolo* este-o chilie
Cu muşcată şi tămâe:
Dragu meŭ *acolo* scrie,
Şi când scrie mĕ mângîe...

Ibid. 314:

Şi mĕ scóte pân'la Tisă,
C'*acolo* 'ĭ tabăra 'ntinsă,
Ş'*acolo* sub fagiĭ micĭ
Sînt morminte de voĭnicĭ,
Care s'aŭ dus dup'a i c ĭ...

O naraţiune ţerănéscă din Ialomiţa: „A-séră m'am întâlnit cu nişte ómenĭ care greşiseră drumu la Călăraşĭ, şi le-am arătat eŭ drumu î n t r'*acolo*, şi lor le-a părut grozav dĕ ghine că ne-am întâlnit cu toţi, că aminterĭ ar hi umblat tótă nóptea orbocăind...“ (T. Theodorescu, com. Lupşénu).

Românul *acolo* represintă pe latinul vulgar e c c u' i l l o c (=e c u' l l o c), despărţindu-se astfel de ital. colà, span. accullà, portug. acolà, carĭ tóte derivă din: eccu'illac (=ecu'llac). In macedo-româna se ḑice: *acolò* şi *aclò*, maĭ avênd şi o formă scurtată: c u l ò = c o l ò. Variantul macedo-român *acloci* presupune un prototip latin: e c c u' i l l o c c e. In daco-româna, o formă scăḑută *aculù* ne întimpină în Legenda luĭ Avram circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 193): „... dus la préstolul heruvimilor, *aculu* amu mira-se toate silele cerĭului de Avram...“; apoĭ în Banat: „poporul rostesce pe a-locurĭ *acoo* în loc de *acolo*“ (D. Receanu, Lugoş, com. Bucova).

In istriano-româna *acolo* a despărut, ca şi a c o l e a, remânênd numaĭ scurtatele: c o l o, c o l e a. E curios că la noĭ, fără să fi fost în pericol de a se perde, străbunul *acolo* a susţinut luptă contra sinonimuluĭ slavic „tamŭ“, care se încerca cu orĭ-ce preţ a'l înlocui în limba oficială. Aşa intr'un zapis moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71), deşi scris de ţeranĭ, totuşĭ ne întimpină: „... în tocmala nostră au fostu Toder Buzdug din Sălăvestre şi Băloş o t t a m şi Ghiorghe de *acolo* şi Bogdan o t t a m şi poppa Mateĭu o t t a m...“ Treĭ t a m la un singur *acolo*!

v. *Aci.* — *Acia.* — *Acicea.* — *Acilea.* — *Acolea.* — *Aice.* — *Colea.* — *Colo...*

Aconìță (plur. *aconițe*), s. f.; étui à aiguilles. Derivat din a c o n ĭ u = a c o ĭ u „grande aiguille“ prin sufixul -i ț ă, acest cuvînt se întrebuințéză numaĭ în Banat: „ac, *aconiță*, degetarĭu, unghiță...“ (Preut M. Dragalina, c. Borlova). Tot în Banat se maĭ aude cu acelaşĭ sens vorba a c h e ț: „pînza se cósă cu acul şi aconĭul, acele se țin în a c h e ț...“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan). Ambele forme sînt de tot provinciale.

v. [1]·*Acăriță*. — *Acoĭu*.

Acònĭu. — v. *Acoĭu*.

Acòpĕr (*acoperit*, *acoperire*), vb.; couvrir, voiler, cacher.

Dicționarele ne maĭ daŭ şi forma: *acoperĭu*, care însă e îndoĭósă.

In tóte accepțiunile sale, *acopĕr* este în antitesă cu d e s c o p ĕ r.

Noul Testament 1648, Luc. XII, 2:

... că nemică nu ĭaste *acoperit* care să nu să d e s c o a p e r e...	*..,οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμμένον ἐστὶν ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται...*

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. Acad. Rom.) p. 52: „...precum focul în piatra mai vîrtoasă şi în fierul mai îndesat ascuns fiind dintr'acélaşi şi mai tare lovindu-să schinteĭază, aşé şi sufletul plin de vrednicie, pre cât maĭ mult să *acopere*, pre atâta mai tare să d e s c o p e r e...“

Şi maĭ jos:

Ibid. p. 53: „...zavistnicul şi viclĭanul numai atuncé grăĭaşte adevărul, când sau zavistia d e s c o p e r i n d u - s ă spre rău nu sporéşte, sau vicleşugul cu un cuvînt a adevărului *acoperind*, spre mai mare rău pre altă dată îl opréşte...“

Diferitele accepțiunĭ ale luĭ *acopĕr* decurg tóte din sinonimica sa: pe de o parte, cu î n v ă l e s c; pe de alta, cu a s c u n d.

I. In sensul propriŭ al cuvîntuluĭ, a *acoperi* fiind a pune saŭ a întinde un ce peste alt ce-va, e sinonim cu î n v ă l i r e, care la rîndul seŭ e sinonim cu î n f ă ş a r e: î n f ă ş a r e însă este punerea unuĭ ce peste alt ce-va de gĭur împregĭur; î n v ă l i r e este aceĭaşĭ acțiune d'asupra şi pe marginĭ; *acoperire*, tot aceĭa numaĭ d'asupra.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „deci slobozi Dumnezeu sloata cerĭului şi se vrăsară ploi de *acoperirâ* pământul...“

In rugăcĭunea Sf-luĭ Sisin, text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 291): „şi cinstitul veşĭmântul ce *acopere* cinstitul capul lui...“

Silvestru, 1651, f. 243 a: „...atunci apele ne-au vrutŭ *acoperi* pre noĭ, rău au vrutŭ tréce preste sufletulŭ mieu...“

Ibid. f. 270 a:

Ps. CXLVI, 8: „cela ce *acoapere* cerĭulŭ cu noori...	...qui c o o p e r i t coelum in nubibus...

N. Muste, Letop. III, 74: „...aŭ prins puținel robĭ şi aŭ dat foc satuluĭ; aşijderé şi alte sate pin pregĭur, tot le-aŭ dat foc; satele dese cu case multe, cât *acoperise* văzduhul de fum...“

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 192: „In zilele luĭ Grigorie Ghica s'aŭ făcut ş'un cutremur mare, care aŭ ținut un minut de cés; şi mare spaĭmă aŭ căzut asupra noroduluĭ, şi multe ziduri aŭ căzut; care şi mănăstiré Golieĭ, fiind că o tocmĭa într'acé vară şi o *acoperĭa* cu fer alb, că arsĕse în zilele luĭ Constantin Vodă Mavrocordat, şi fiind meşterĭ Ungurĭ din țara Ungurésca, aŭ căzut toate cubelile mănăstiriĭ peste dânşiĭ...“

De aci figurat:

Dacă vre o cugetare
C'o umbră de întristare
Fruntea mea *acoperĭa*...
(Gr. Alexandrescu)

Zilot, Cron. p. 15: „Ah, amar mie! cum m'am născut într'acéstă Ţéră-Rumânéscă, în care pînă la vîrsta care sînt, trecută peste 20 de anĭ, luând séma cu amăruntul nu numaĭ că dreptate saŭ semn al dreptăţiĭ n'am vĕḑut, ci încă maĭ vîrtos, potopul nedreptăţiĭ *acoperindu-o* şi aprópe a îneca pe ticăloşiĭ lŏcuitoriĭ eĭ. Jînduit am fost de când cu mergerea în vîrstă, — órecum mi s'aŭ arĭdicat perdeaoa minţiĭ, care la copilărésca vîrstă *acopere* înţelegerea şi judecata cea desăvîrşită—a cunósce pe vre-un stăpânitor al eĭ câtuşĭ de cât următor al dreptăţiĭ, ca să ĭeaŭ şi eŭ pricină a lăuda după a mea putere; dar iarăşĭ amar mie! că pricină de laudă n'am putut afla măcar una..."

Silvestru, 1651, f. 125 b: „...pentru tine am suferit batĝocură şi *acoperi* ruşinĭa faţa mĭa..."

Moxa, 1620, p. 372: „biruise răulŭ pre bine şi *acoperise* strămbătăţile pre dereptăţi..."

O figură de tot îndrăznéţă:

Dosofteĭu, 1680, f. 83 b: „şi *acoperiĭu* cu postŭ sufletul mĭeu..."

Fiind-că omul de 'ntâĭu îşĭ a ş t e r n e şi apoĭ se *acopere*, s'a născut o corelaţiune figurată între *acopĕr* şi a ş t e r n, chĭar atuncĭ când acţiunea nu e de loc materială.

Dac' am vĕst că nu maĭ viĭ,
Focul eŭ învăluiĭ,
Puseĭ dorul căpĕtâĭu,
Urîtul mi'l a ş t e r n u ĭ,
Cu dragul m'*acoperiĭ*...
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 144)

Cantemir, Ist. Ier. p. 24-25: „...In inima ta acésta ascuns avĕnd ca, cu o voroavă viclénă şi cu un obraz ce nu ştie a să ruşina, doaă vicleşuguri să poţi a ş t e r n e şi cu doaă răutăţi să te poţi *acoperi*..."

II. Sinonim cu î n v ă l i r e, *acoperire* e în acelaşĭ timp sinonim cu a s c u n d e r e, căcĭ un ce nu se maĭ vede când peste el se pune saŭ se întinde alt ce-va. Ca mijloc de „ascuns", *acoperire* se póte lua în sens reŭ, dacă tinde a înşela, dar şi în sens bun, când protege.

1°. In sens reŭ:

Moxa, 1620, p. 367: „soarele *acoperŭ* nuorii, aşa şi pre bine vrăjmaşii..."

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „Un tată saŭ fečorii lui, un frate sau muĭarĭa sau alte chipuri asémenĭa acestora, de vorŭ avĭa dentru dănşŭ vre unul să fie furŭ şi de 'l vorŭ *acoperi* şi nu'l vorŭ spune, ce'l vorŭ ascunde şi pre dănsŭ şi furtuşagul lui, nu să vorŭ certa..."

2°. In sens bun:

Psaltirea transilvană a luĭ Corbea din 1700 (Bibl. Acad. Rom.) ps. LXIII:

De adunaré
Viclénilor ré
Să mă *acoaperĭ*
Şi să mă a p e r ĭ...

Dosofteĭu, 1680, f. 73 b: „*acoperi*-m'oĭ într'acoperemântul a r i p i l o r tale..."

Id. 1673, f. 90 b:

Hie'ţ milâ, Domne sfinte, hie'ţ milâ,
Că spre tine mi'l nedĭajdĭa cînd am sâlâ,
Şi mişelul mieŭ de suflet ţie caŭtă
Să'l *acoperĭ* cu arìpa ta cé latâ...

Saŭ fără nicĭ o imagine:

Dosofteĭu, 1673, f. 48 a:

Şi de turburéla omenéscâ
Să 'ĭ *acoperĭ* să să odihnéscâ...

Ibid. f. 99 b:

Şi de pizmaşiĭ âm derădicâ
Mişelul suflet fără de fricâ,
Şi să m'*acoperĭ* de čata strîmbâ
Ce daŭ cu mulţâĭ să'm sae'n grăbâ...

Zilot, Cron. p. 87:

Dator aş fi s'*acoper*,
Iar nu să defăimez-
Pe ceĭ d'un ném cu mine;
Dar greŭ, frate! ohtez,

Că n'am alt fel cum face,
Silit sînt d'adevĕr:
El îmĭ dice a scrie
Tóte pîn'la un pĕr....

Cu acest sens, vechile texturĭ întrebuinţéză fórte des, ca adjectiv saŭ ca substantiv, forma participială acoperitor saŭ acoperitorĭu în loc de slavicul „ocrotitor".

Dosofteĭu, 1680, f. 86 b: „pre tine m'am rădzămat din zgău, din pântecele maĭcă-mĭa tu'm eşt *acoperitorĭu...*"

Ibid. f. 194 b: „...scoale-să şi să vă ağute voaâ şi vâ hie voaâ *acoperitori...*"

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 164: „...tu eşti *acoperitorul* mieu, dela tine e căntaré mĭa pururĭa..."

Alăturĭ cu *acopĕr* se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens, dar maĭ rar, forma copĕr.

Coresi, 1577 (ed. Hasd. p. 178): „...derept tine priimii împutare, coperi ruşiné faţa mé..."

Tot acolo maĭ jos: „...coperii cu ajunatul sufletul mieu..."

Din lat. cooperire vine românul coperire = it. coprire = span. cubrir = fr. couvrir. Forma *acoperire* este deja propriă românéscă, prin prepoziţionalul *a* = lat. ad. In istriano-româna se dice numaĭ: coper; la Macedo-românĭ: *acopir*, devenit însă din ce în ce maĭ rar. „Cuvîntul *acopir*, *acopirămint*, se înlocuesce mereŭ prin *anvălescu*, *anvăliş*. Acéstă înlocuire la Moscopolis şi în genere la Româniĭ dela câmp s'a şi făcut, aşa încât acum abia se maĭ aude *acopir*" (M. Iutza, Cruşova).

v. *Acoperiş*. — [1.] *Acoperit*. — *Ascund*. — *Copĕr*. — *Invălesc...*

Acoperemînt (plur. după L. B.: *acoperemînturĭ*, după Cihac: *acoperemeinte*), s. n.; couverture, toiture.

Enache Cogălnicénu Letop. III, 232: „...şi eŭ am fost orănduit asupra *acoperemăntuluĭ* bisericiĭ ceĭ marĭ, de am acoperit'o după cum se vede pănă astădĭ..."

Acoperemînt e sinonim cu acoperiş, cu deosebire însă că acesta din urmă se aplică numaĭ la acea parte superióră a unuĭ edificiŭ care se mărginesce prin stréşină, pe când cela-l'alt póte fi luat într'un înţeles maĭ larg de locuinţă saŭ adăpost.

Omiliarul dela Govora 1642, p. 42: „...cerĭulu e voao *acoperemănt* şi pămăntul masă, ploaĭa şi văzduhul ĭaste hrănitorĭul vostru..."

Dosofteĭu, 1673, f. 96:

Petrecînd în casa ta, 'ntr'*acoperemînt*,
Supt sfînta ta àripâ vĭaţâ pre pămînt...

E nu maĭ puţin întrebuinţată forma fără prepoziţionalul *a-*: coperemînt = lat. cooperimentum. La Coresi ne întimpină însă o deosebire óre-care logică între *acoperemînt* şi coperemînt:

Ps. XVII, 12: şi puse untunérecŭ coperimântulŭ său, împrejurul lui *acoperemîntulŭ* lui...	...et posuit tenebras latibulum suum: in circuitu ejus tabernaculum ejus...

Macedo-românesce: *acopirămint* are sensul maĭ restrîns de acoperiş, de ex.: „*acopirămintul* i cĭuruc di tut, acăţă s'chică tu tute părţile = *acoperişul* caseĭ e stricat de tot, începu să cadă din tóte părţile..." (M. Iutza, Cruşova).

v. *Acopĕr*. — *Acoperiş*.

Acoperire. — v. *Acopĕr*.

Acoperiş (plur. după Cihac: *acoperişe* şi *acoperişurĭ*), s. n.; toit, couvercle. Când e vorba de un edificiŭ,

acoperiş este sinonim cu învăliş şi astrucuş, de carĭ se apropiă şi prin sufixul *-iş* (=*-uş*). După Bobb (I, 7-8): *acoperiş* de ólă „testum“, *acoperiş* de pele „obstragulum“, *acoperişul* fântâneĭ „puteale“, *acoperişul* ţîţelor „mammilare“, *acoperişul* capuluĭ muĭeresc „rica“, *acoperişul* caseĭ „culmen“. Accepţiunea din urmă e cea maĭ respândită. In acest sens, se chiamă *acoperiş* întréga învălitóre a edificiuluĭ, avênd drept marginĭ stréşina.

Odobescu, Dómna Chiajna, 48: „...în casele Domnescĭ, al căror lat *acoperiş* de şindrilă se'ntindea jur împrejur cu streşinĭ largĭ şi revĕrsate, staŭ adunaţĭ, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupuluĭ împodobit al rĕposatuluĭ, tóte căpeteniile ţĕriĭ...“

v. *Acopĕr.—Acoperemînt.—Astrucuş.—Invăliş.—Învălitóre...*

[1]Acoperìt,-ă; part. passé d'acopĕr: couvert, voilé, caché, allégorique, hypocrite. Desvóltă, ca adjectiv, tóte accepţiunile verbuluĭ acopĕr.

Precum o sentinelă, pe délul depărtat
Domnesce mănăstirea; şi zidu'ĭ cel înalt
Se'ntinde împrejuru'ĭ, pustiĭu şi învechit,
De edera bătrână, de muşchiĭu *acoperit...*
(Gr. Alexandrescu, M-rea Délul)

De aci figurat:

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 96: „frunté este ceriulŭ minţiĭ, uneorĭ *acoperită*, une-orĭ senină, după deosebitele patimĭ a sufletuluĭ...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 15: „...oamenii pildele şi cuvintele célé *acoperitele* multu le socotescŭ şi multu le ispitescŭ şi întrébâ, ĭarâ carele săntŭ grăite aĭavé şi curatŭ, nu foarte le ascultâ şi mai aléne se îndémnâ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 135: „cuvinte *acoperite*, ce să dzice cu tâlcuri ca acélĭa pentru să nu înţelégâ toţŭ, ĭarâ numai cei învăţaţi...“

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. Acad. Rom.) p. 39: „...cuvinte čoplite şi supt pilde oare-cum *acoperite*, însă tocma la ţénchĭul adevărului dusă şi nemerite...“

De aci în graĭul vechĭu adjectivul *acoperit* are înţelesul de „ipocrit.“

Radu din Mănicescĭ 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 16: ...e căndu vă postiţi, nu fiţi ca *acoperiţii* ce se întristézâ...	...quum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes...

Acelaşĭ pasagĭu în Noul Testament 1648: „darâ căndŭ postiţ, nu fireţ ca cei fâţarnici trişti...“

Cu acelaşĭ sens în proverbe:

Pann, Prov. II, 81: „In ólă *acoperită* nimené nu scie ce fierbe...“

Iordachi Golescu (Mss. Acad. Rom.): „Făţarnicul, ca un cărbune *acoperit*, pe nesimţite te arde...“ (Conv. Lit. 1874, p. 75).

In Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) acest participiŭ se întrebuinţéză şi ca substantiv:

Ps. XVII, 12: împregĭurul lui *acoperitul* lui...	...in circuitu ejus tabernaculum ejus...

[2]Acoperìt, s. n. — v. [1]*Acoperit.*

Acoperitóre (plur. *acoperitorĭ*), s. f.; couverture, toiture. Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„Akoperement. Tectum. Coopertura.

Akoperitore. Idem.“

Sinonim şi cu acoperitură.

v. *Acoperemînt.—Coperitóre.*

Acoperitúră. — v. *Acoperitóre.*

Acrèsc *(acrit, acrire)*, vb.; aigrir, rendre aigre, aciduler. Vorbă rar întrebuinţată, fiind înlocuită prin compusul n ă c r e s c = î n ă c r e s c, tot aşa precum „năspresc = înăspresc“ a scos din graïu pe simplul „aspresc“.

Vocabular româno-latin Mss. circa 1670 (Col. 1. Fr. 1883 p. 421):

„*Acresc.* Acidum reddo.

Acrescu-mĕ. Acredinem contraho“.

Polysu, 10: „mi s'a *acrit* cu cutare = es kommt mir schon zuwider, sauer, mit...“

v. *Acru.* — *Năcresc.*

Acrélă } — v. *Acrime.*
Acréţă }

Acricïòs. — v. *Acru.*

Acricïùne. — v. *Acrime.*

Acrìme (pl. *acrimï*), s. f.; aigreur, acrimonie. Sinonim cu a c r é l ă, care însă prin sufixul -lă exprimă numaï o stare în genere (v. *Aburélă*), pe când *acrime*, avênd sufixul colectival -i m e, arată o maï mare intensivitate a stăriï. A c r é l ă póte fi trecĕtóre; *acrime* e maï constantă. A c r é l ă se datoresce uneï acţiunï externe; *acrime* vine maï mult din însăşï natura lucruluï. Un al treilea sinonim este a c r é ţ ă = ital. agrezza, singurul pe care'l aŭ Macedo-româniï, dar care în daco-româna maï că nu se întrebuinţéză, precum nicï sinonimul al patrulea: a c r i c ï u n e, ambele puse în Dicţionarul Ieromonahuluï Macarie din 1778 (Mss. Bibl. Centrală Bucur.) verbo „kislŭ“: „acru, cu *acrime*, cu a c r é ţ ă, cu a c r i c ï u n e, oţătos...“

v. *Acru.* — *Acrum.* — *-élă.* — *-éţă.*

Acrìre. — v. *Acresc.* — *Năcresc.*

1. Acrìş, s. n.; petit lait aigri servant en place de vinaigre. Aşa numesc mocaniï în unele locurï zerul înăcrit saŭ jintiţa pe care o fac într'adins pentru a o întrebuinţa în loc de oţet la înăcrirea bucatelor (Banat, c. Susenï, Ostrovel, Sibişel etc; Transilv., Făgăraş, c. Lisa, Copăcel). Format din a c r u prin sufixul deminutival -i ş.

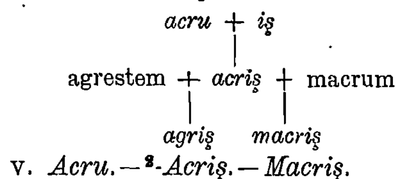
v. *Acru.* — *-iş.* — *Jintiţă.* — *Zer.*

2. Acrìş, s. n.; t. de Botan.: 1° groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2° raisin vert, uva acerba. Sensul cel maï vechïu este acel de „aguridă“, fiind comun întregeï familie neo-latine. Sinonimiï romanicï occidentalï: span. agraz, vechïu franc. aigret, ital. agresto etc. se înrudesc între sine şi cu românul *acriş* numaï prin tulpina a c r o-, nu şi prin sufix. Din Italia a trecut la Slavï: serb. ogresta, polon. agrest, boh. agrešt etc., ïar dela Slavï la Ungurï: egres. Albanesul ghreštă pare a fi luat d'a-dreptul din italiana. Românul *acriş* este o formaţiune propriă, cu totul independinte, întocmaï ca în *1. Acriş.* Poporul pronunţă maï adesea: *agriş* (L.B.) şi chïar *agrij* (Col. l. Tr. 1882 p. 43), cu trecerea iniţialuluï *ac-* în *ag-* ca şi'n tóte cele-l'alte graïurï romanice, pretutindenï prin analogiă cu: agrestis „selbatec“. In forma italiană acéstă analogiă a modificat pînă şi sufixul.

v. *Acru.* — *1. Acriş.* — *3. Acriş.* — *Agriş.* — *Agrişă.* — *Aguridă.* — *Agurisar...*

3. Acrìş, s. n.; t. de Botan.: oseille, Rumex acetosa. Se ḑice maï des: *Macriş* saŭ *Măcriş.* Bobb (I, 9; II, 2) aduce ambele forme pentru „oseille“, dar pune numaï pe *acriş* la: „*acrişu*-caluluï“, care totuşï în Lexiconul Budan (p. 367) figuréză ca: „*măcrişu*-caluluï“. Tot aşa la Porcius (Flora Năsĕuduluï, Buc. 1885 p. 83-4) „berberis vulgaris“

se chiamă în acelaşĭ timp: *acriş*-roşu şi *macriş*-spinos. Este învederat că în acéstă nomenclatură graĭul poporan a fusionat pe a c r u (= lat. acrum) cu m a c r u (= lat. macrum). Numirile străine ale planteĭ: lat. rumex a c e t o s a saŭ a c e t o s a pratensis, germ. S a u e r ampfer saŭ S ä u e r ling, franc. v i n e t t e, provenţ. a i g r e t t o, ital. a c e t o s a şi a g r e t t o, span. v i n a g r e r a etc. dovedesc că noţiunea de a c r u este cea fundamentală, trecerea la m a c r u fiind deja ce-va posterior. Cu tóte acestea, născută printr'o etimologiă poporană, forma *macriş* a devenit cea maĭ respândită, înlocuind aprópe cu desăvîrşire pe organicul *acriş* pentru diferitele speciĭ din genul „Rumex". Alăturând acum istoria luĭ ²·*Acriş* trecut în *agriş* cu istoria luĭ ³·*Acriş* trecut în *macriş*, avem un frumos specimen de diferenţiare analogică:

v. *Acru.*—²·*Acriş.*—*Macriş.*

Acriş-roşu; t. de Botan.: épine-vinette, Berberis vulgaris. Se maĭ chĭamă: *Macriş*-spinos şi *Macriş*-de-rîurĭ, afară de alţĭ termenĭ. Despre trecerea formeĭ *acriş* în *macriş*, vedĭ maĭ sus la: ²·*Acriş*. Şi 'n numirile străine ale aceste planteĭ, precum: spina a c i d a, o x y-acantha, S a u e r dorn etc., apare aceĭaşĭ noţiune de a c r u.

v. *Acru.*—³·*Acriş.*—*Dracilă.*—*Lemn-galben.* — *Macriş-spinos.* — *Macriş-de-rîurĭ...*

Acrişòr.—v. *Acru.*—*Acriŭ.*

Acriş-păseresc.—v. *Macriş-păseresc.*

Acrişu-caluluĭ.—v. *Macrişu-caluluĭ.*

Acrìt.—v. *Acresc*—*Năcresc.*

Acritóre, s. f.; terme familier: volée, râclée, action de rosser quelqu'un. Literalmente: ce-va care a c r e s c e, precum „învălitóre" e ce-va care învălesce, „tocitóre" = ce-va care tocesce etc., ĭar prin urmare o ţ e t (v. ¹·*Acriş*); poporul însă întrebuinţéză *acritóre* numaĭ într'un sens ironic:

„Pe la noĭ, când este cine-va bătut de cătră altul, ĭĭ ḑic că a mâncat o săferdè; uniĭ ĭĭ ḑic: salată; alţiĭ: naframă; alţiĭ: *acritóre...*" (Preut I. Filip, Tutova, com. Corodesciĭ).

Franţusesce se ḑice: „donner du v i n a i g r e", când silesce cine-va pe copil a sări ĭute şi de multe orĭ peste córdă.

v. *Acru.* — *-óre.*

Acritùră (plur. *acriturĭ*), s. f.; chose aigre en général.

Pann, Prov. II, 116:

Omuluĭ de or-ce bine ĭĭ vine înbuĭbăturĭ:
De dulceţurĭ gréţă'ĭ vine, doresce şi *acriturĭ...*

Tractat de medicină populară din secolul XVIII (Mss. în Arch. St.): „...din praful acesta să ĭa de treĭ orĭ pe zi, căcĭ drege fórte mult *acritura* saŭ amăcĭunea fĭeriĭ, la ceĭ sângeroşĭ şi mănioşĭ şi la ceĭ buhavĭ..."

v. *Acru.* — *-ură.*

Acrìŭ, -ie, adj.; aigrelet. Sinonim cu: a c r i c ĭ o s, a c r i ş o r şi a c r u ţ, cu deosebirea însă că aceste doĕ din urmă însemnéză „puţin acru", dar fără vre-un alt gust, pe când cele doĕ de'ntâĭu indică un alt gust „dând în acru". Aşa un lucru póte fi amar *acriŭ* saŭ dulce a c r i c ĭ o s, dacă în amar saŭ în dulce se amestecă o acricĭune órecare; când ḑicem însă a c r i ş o r saŭ a c r u ţ, e numaĭ acru, deşi nu tare.

v. *Acru.* — *iŭ.*

Àcru, **-ă**, adj.; aigre, âcre. Din latinul: acrum, de unde atât sinonimul frances, precum şi: ital. agro, span. agro, provenţ. agre etc. La Românĭ -*c*- a trecut în -*g*- numaĭ în derivatul a g r i ş. Pretutindenĭ acelaşĭ sens fundamental de: „înţepător la gust". Ca şi a m a r, *acru* e în oposiţiune cu d u l c e. Un contrast şi maĭ energic cu noţiunea de d u l c e, exprimă asociaţiunea: a m a r şi *acru*.

Poporul ḑice: „*acru* ca o ţ e t u l" saŭ „*acru* c a b o r ş u l", maĭ ales când se vorbesce despre vin; ĭ-ar într'un sens superlativ: „a făcut un borş c a t r a n d e *a c r u*" (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Oancea).

„A veni cuĭ-va *acru* de ce-va saŭ de cine-va" este o locuţiune proverbială pentru a arăta desgust.

Pann, II, 114:

Mulţĭ doresc singurătatea,
Dar eŭ de ea sînt sătul:
I-am cunoscut bunătatea,
Mĭ-a venit *acră*, destul...

Pentru ţĕran, sînt *acre* pînă şi haĭnele acelora pe carĭ îĭ consideră ca „cĭocoĭ":

„Negustoru, boĭeru, dregătoru, adicătele alde ăĭ îmbrăcaţĭ în *acre*, în albastre, iĭ sînt negri înaintea ochilor. Rar să puĭe ochĭ bunĭ ţĕranu pĕ câte un orăşan..." (Jipescu, Opinc. 10).

Ca epitet specificativ, *acru* întră într'o mulţime de termenĭ ca:

a) L a p t e-*acru* „oxygala".

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 394:

Hop săracă mândra mea,
De mâncat îmĭ aducea
Lapte *acru* 'ntr'o mărgea,
Mâncam şi 'mĭ maĭ rĕmânea;
Dar acuma însurat
Trăiesc ca ş'un împĕrat,
Şi nicĭ când nu's săturat!

Ibid. 193:

Frunză verde lapte *acru*,
Mĕ băgaĭ slugă la dracu...

Intr'un text latin medieval: „et pastores dabant nobis a c r u m l a c bibere" (Du Cange, v. Acrum).

Sinonim cu l a p t e-*acru* este „lapte-c o v ă s i t", în care epitetul specificativ vine din slavicul kvasŭ „fermentum" (Miklosich).

Ca nume personal, într'un document moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 181): „Glegorcé L a p t i *acru*..."

b) P é t r ă-*acră* „alun, alumen". Termen întrebuinţat de toţĭ Româniĭ, dar avênd şi uniĭ sinonimĭ provincialĭ. In Banat „se ḑice la alaun: c i p s ă saŭ şi p é t r ă-*acră*" (S. Lĭuba, Caransebeş, c. Maĭdan).

c) A p ă-*acră* „eau minérale" se întrebuinţéză în unele locurĭ peste Carpaţĭ: „borvizul la noĭ se chiamă a p ă-*acră*" (I. Georgescu, Făgăraş, c. Scoreĭu).

d) M ĕ r-*acru*, maĭ des la plural: m e r e-*acre*, „care nu sînt bune la mâncare şi din care se face must acru; pommes à cidre" (Costinescu, Vocab. II, 87).

Pann, Prov. III, 150: „N'are dinţĭ să róḑă pâĭnea, şi 'ĭ cere inima m e r e *acre*..."

Alexandri, Nunta ţĕrănéscă, sc. I: „Mări, nu 'mĭ maĭ pomeni de caţaonul cel de dascal, lua-l'ar năbădaĭcele! că m'am săturat de dînsul ca de m e r e *acre*..."

Se ḑice de asemenea: mere p ă d u r e ţ e şi mere m i s t r e ţ e.

In Basarabia există o familiă de boerinaşĭ: Meriacri = M e r e-*acre*.

e) V é r ḑ ă-*acră* „choucroute".

Pann, Prov. II, 92:

Maĭ bine varză *acră* cu 'nvoĭală
Decât zahar dulce cu cârtélă...

f) P ó m ă-*acră* „fruit aigre, verjus".

Acest termen se aplică în graiul poporan către sócre.

Alexandri, Poes. pop.[2], 237:

Sócră, sócră!
P ó m ă *acră*!
De te-aĭ cóce cât te-aĭ cóce,
Pómă dulce nu te-aĭ face...

Marian, Buc., II, 183:

Sócră, sócră,
P ó m ă *acră*,
De te-aĭ cóce cât te-aĭ cóce,
Ca măĭcuța nu te'ĭ face;
De te-aĭ cóce-un an ș'o vară,
Tot veĭ remânè amară...

Bĭetelor sócre li se cântă acest cântec chĭar la nunțile țeranescĭ:

Fóe verde érbă lată!
Sócră, sócră, p ó m ă *acră*!
De te-aĭ cóce cât te-aĭ cóce,
Pómă dulce nu te-aĭ face;
De te-aĭ cóce-un an ș'o vară,
Tot eștĭ *acră* și a m a r ă!

Apoĭ ca un fel de consolațiune comică:

Frunză verde de cicóre!
Bucură-te, sócră mare,
Că'țĭ vine cheptănătóre
Să te cheptene pe cap
C'o lobdă de lemn de fag,
Jâpaĭ, jâpaĭ peste cap!
(G. Constantiniŭ, Némț, com. Dómna)

De aci și proverbul: „s'a săturat sócra de p ó m ă *acră*" (Pann, I, 167).

Este fórte interesant că, printr'un fel de afinitate electivă, *acru* întră în composițiune intimă numaĭ cu vorbe de viță latină: lapte, pétră, apă, mĕr, vérḑă și pómă. Singura excepțiune, pe care nĭ-o aducem a-minte, este:

g) B r â n z ă-*acră*: „așa se chiamă în Banat brânza închegată de sine din laptele înăcrit" (S. Lĭuba, Caransebeș, c. Maĭdan).

Deminutivele luĭ *acru* sînt: a c r u ț și a c r i ș o r, însemnând ambele „puțin *acru*"; ĭar amestecul luĭ *acru* în alte gusturĭ produce pe a c r i ŭ și pe a c r i c ĭ o s, carĭ însemnéză: „dând în *acru*".

v. *Acresc*. — *Acrime*. — *Acriș*. — *Acritóre*. — *Acritură*. — *Acriŭ*. — *Apă*. — *Borș*. — *Brânză*. — *Catran*. — *Lapte*. — *Mĕr*. — *Mistreț*. — *Oțet*. — *Pădureț*. — *Pétră*. — *Pómă*. — *Sócră*. — *Vérḑă*...

Acrùț, -ă. — v. *Acriŭ*.

Acrù.—v. *Acum*.

[1.2.]**Acrùm** (plur. *acrumurĭ*), s. n.; t. de Méd.: 1º aphtes, muguet, millet, maladie de la bouche chez les enfants; 2º marasme infantile, tabes meseraica; 3º sorte de sel médicinal, probablement sulfate de magnésie.

Cu primele doĕ sensurĭ:

Pontbriant: „*acrumu*, aphthe, petit ulcère dans la bouche"; Dr. Polysu: *acrum*, die Aphthen, Mundfäule der Kinder".

Gr. Perian (Tutova, com. Bogescĭ): „Poporul de aicea numesce bólele astfel: pólă-albă, rast, umflătură de țîță, durere de ochĭ, albață la ochĭ, cârcinul saŭ bróscă la ochĭ, durere de cap, diochĭu, plecate, potcitură, verme, plăscaghiță, rìe, tifos, frigurĭ, tróhnă, vĕrsat, corĭu, bube dulcĭ, bóle lumescĭ, vătămătură, trépăd, holeră, cĭumă, oftigă, gălbănare, strânsu, rohinĭ, buba cea rea, gĭunghĭu, chelbe, gâlcĭ, bubă négră, dropică, și *acrum* l a c o p i ĭ, u n f e l d e b ó l ă c a r e s e î n t i n d e p e s t e t o t c o r p u l."

Intr'o scrisóre ad-hoc, d. Perian ne dă următórele amănunte: „*Acrùm* bântue maĭ cu deosebire pe copiiĭ reŭ tractațĭ, în vrîstă pînă la 15 saŭ 18 lunĭ. Copilul țipă într'una, se învinețesce în timpul plânsuluĭ când este lovit de acéstă bólă, apoĭ după un timp óre-care cade într'o mare slăbicĭune, are lipsă de sânge, duhul îĭ este greŭ,

şi'n fine pelea începe a se sbârci puţin pe partea spinăriĭ, a turuluĭ, a picĭórelor şi a braţelor; e trist şi abia se maĭ mişcă." Ţeraniĭ scaldă pe micul bolnav în apă din „scuturătură de fîn de şes", îl ţin tot-d'a-una la căldură, şi'ĭ daŭ un medicament intern, compus din „80 dramurĭ miere curată", în care se amestecă „cu o lingură de lemn nouă" câte un dram saŭ doĕ de scorţişóră, cuişóre, nucuşóră, „sânge de noĕ fraţĭ" etc., tóte pisate şi cernute; ĭar ca medicament extern, „în doĕ dile pe septĕmână, adecă Miercurĭa şi Sâmbătă, câte de doĕ orĭ pe dі, diminéţa şi séra" copilul se unge cu o alifiă din „200 dramurĭ unt-de-lemn şi 15 dramurĭ spirt de vin", ferte fórte bine la un loc cu câte „treĭ pumnĭ frunde de rugă uscată, treĭ cepe albe şi treĭ căţeĭ de usturoĭu".

Cuvîntul dară e de-o potrivă cunoscut în România întrégă şi — orĭ-care ar fi organul cel atins — se aplică de o potrivă la: o b ó l ă c o p i l ă r é s c ă.

Cu al treilea sens:

Tractat de medicină populară din sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.): „Bun este şi *acrumul* să ĭa femeĭa când este grea, la şépte lunĭ şi la noă; să'l pisezĭ *acrumul* să'l facĭ praf, şi cât ĭeĭ pe o pară să puĭ într'un feligén cu puţină apă, să bea diminéţa pe nemâncate, într'o dі să ĭa şi în alta să nu ĭa; aşijderea şi când nasce copilul să dé şi copiluluĭ o dată, puţintel pîn' a nu suge ţiţă, cât un grăunte de meĭu..."

Descrierea nu e destul de lămurită ca să ne permită o identificare sigură; ea ajunge însă pentru a se bănui cu multă probabilitate că e vorba de sulfat de magnesiă.

Avem dară treĭ cuvinte *acrum*, câte trele aparţinênd sfereĭ medicale.

Nefiind nicĭ slavic saŭ turcesc, nicĭ maghiar saŭ grecesc, terminul *acrum* cu cele treĭ înţelesurĭ ale sale, ba măcar cu unul singur, nu figuréză de loc în repertoriul luĭ Cihac.

Óre de unde vine?

Din aceĭaşĭ tulpină „acro-" şi prin acelaşĭ sufix „-men", limba latină vulgară işĭ formase doĕ cuvinte: de'ntâĭu, „acrimen", de unde românul „acrime"; apoĭ a c r u m e n, care ne interesă aci maĭ în speciă. Intr'un text medical din secolul XI: „nullum a c r u m e n detur antequam febris absolvatur" (Du Cange, ad voc.) Din latinul „acrumen" descinde italianul a g r u m e, vechĭul frances a i g r u n, e g r u m, e g r u n, şi românul *acrum,* fie-care desvoltându-se pe o cale propriă.

1⁰. Italieuesce a g r u m e însemnéză legumele şi fructele cele acre sau acrişóre, ér figurat orĭ-ce lucru neplăcut.

Ambele accepţiunĭ se combină la Dante în:

E poscia per lo ciel di lume in lume
Ho io appreso quel che, s'io ridico,
A molti fia savor di forte a g r u m e...
(Parad. XVII, 117)

2⁰. In vechea francesă a i g r u n vrea să dică nu numaĭ „toutes espèces de légumes à saveur âcre" (Godefroy, Dict. v. Aigrun), dar încă exprimă noţiunea generală de ce-va n e s ă n ă t o s. Aşa la Marot (+1544):

Dames pourtans atour ou couvrechief,
Si vous voulez d'honneur venir à chef,
Dechassez la (l'oisiveté); car ce vous est a i g r u n
Plus que poison...

saŭ într'un vers din Charles Fontaine (1555):

Car en courant on s'eschauffe et enflambe,
Arriere donc, c'est a i g r u n pour ma jambe...

In ambele aceste pasage, francesul aigrun = lat. acrumen = ital. agrume este deja aprópe sinonim cu b ó l ă, „chose propre à aggraver un mal, une

maladie“, după cum observă Godefroy (loco cit.). Şi maĭ mult la Alain Chartier, poet din prima jumătate a seculuĭ XV:

Mais il te faut garder d'e s g r u n,
Peu penser, querir compaignie...

De aci dară avem maĭ puţin de un pas pînă la:

3°. Românul *acrum* cu înţeles de „mal, maladie, malaise“, care însă e înrudit prin sèns, pe de altă parte, şi cu italianul a g r u m e în înţeles de vegetaţiune, căcĭ una din cele doĕ bóle copilărescĭ numite *acrum* consistă tocmaĭ din nesce parasite vegetale, avênd şi un aspect vegetativ, astfel că franţusesce ea se chiamă: muguet „clocoţel“ saŭ: millet „meĭu“, ĭar nemţesce: Schwamm „cĭupercă“. E de credut dară că, înainte de a fi devenit termen medical, *acrum* însemna şi la noĭ o clasă de legume. Cât se atinge de aplicarea cuvîntuluĭ la o sare medicinală, fie sulfat de magnesiă saŭ altă, acésta nu are trebuinţă de justificare, de óră ce asemenĭ sărurĭ implică în însăşĭ compositiunea lor presinţa unuĭ a c i d.

Sub raportul curat fonetic, din latinul a c r ù m e n, masculin în francesa şi'n italiana, limba română nu putea să facă decât *acrùm*. Sufixul latin „-men“ cu cele treĭ forme ale sale amplificate: -a-men, -i-men şi -u-men a trecut la noĭ:

„-i-men“ în -i m e: acrime, asprime, cruḑime etc.;

„-a-men“ în -a m e şi -a m ă: aramă, vechĭu arame=lat. aeramen;

„-u-men“ n'a conservat nicăirĭ urma luĭ *-e-*, devenit *-ă* la feminin: legumă= lat. legumen=fr. légume, ĭar prin urmare la masculin trebuĭa să dispară de tot: *acrum*=lat. a c r u m e n= fr. a i g r u n.

v. *Acru. — Acrime. — -ame- — -ime. — Legumă. — Limbariţă. — Spuḑĕlă. — -ume.*

Acrùma. — v. *Acum.*

Acrùţ. — v. *Acriŭ. — Acru.*

Àcsion, s. m.; chant de l'église grecque, dans lequel se répète le mot ἄξιος „digne“ (Cihac).

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 251, povestind urcarea pe Scaunul metropolitan din Moldova a luĭ Gavril Calimah (1759): „apoĭ ĭ-aŭ adus cafe, dulceţĭ, şerbet şi fumătóre; şi érăşĭ sculându-se aŭ mulţămit Domnuluĭ, şi aŭ purces mergĕnd în biserica cea mare Domnéscă, scoţindu'ĭ Evangheliea înainte după obiceiŭ, căntănd *aksion*, pomenindu'l...“

Cuvîntul *aksion* a trăit cât-va timp în România, după cum trăesc astăḑĭ „bonjour“ saŭ „adieu“, dar românesc n'a devenit nicĭ o dată.

Acşì } v. *Aşa.*
Acşìce }

Acşòr. — v. *Aculeţ.*

Acù. — v. *Acum.*

Acu-Dómneĭ; t. de Botan. — v. [1]*Ac.*

Acufùnd (*acufundat*, *acufundare*), vb.; enfoncer, plonger. Formă moldovenéscă în loc de c u f u n d, născută prin amestec cu sinonimul a f u n d, astfel că: *acufund*=a[fund]+cufund, fără ca să avem nevoe de a reconstrui un prototip latin cu: ad+con...

Se întrebuinţéză ca activ şi ca reflexiv.

Robul luă âmbe trupurile 'n spate,
Şi'n dată ce-a nopţiĭ umbră se ivi,
Merse, şi în apa Dunăriĭ spumate
El le asvărli.
Ah! cu trupul Greceĭ, în val îngropat,
Ş'a mea bucurie s'aŭ *acufundat*...
(C. Negruzzi, Şalul negru)

Sfârâïa ca ferul roş
In apă *acufundat*...
(C. Stamate, Ciubăr-vodă)

Tocmaĭ atuncĭ a sa maĭcă, împreună cu-al
seŭ tată,
Şĕḑind amĕndoĭ pe vatră, în gândurĭ *acu-*
fundaţĭ,
Îşĭ spuneaŭ făr' să grăéscă de nenorocita fată
Prin duĭósă cătătură a ochilor lăcrămaţĭ...
(Id. Gafiţa)

I. Créngă în „Cincĭ pânĭ" (Conv. lit. 1883, 486): „Eŭ am venit înaintea judecăţeĭ să capĕt dreptate, şi vĕd că dumneta, care sciĭ legile, maĭ reŭ mĕ *acufunzĭ*..."
v. *Afund.* — *Cufund.* — *Fund.*

Acufundàre
Acufundàt } v. *Acufund.*

Aculèţ (plur. *aculeţe*), s. n.; aiguillette, camion. Sinonim cu a c ş o r= a c u ş o r şi cu a c u ţ, ĭar în opoziţiune cu augmentativul a c o ĭ u „grande aiguille". Din cele treĭ deminutive, numaĭ a c u ţ are un singur sufix: -uţ. In cele-l'alte doĕ, sufixurile sînt duple:
a c u ş o r=ac+uş+or;
aculeţ=a c+u l+e ţ.
Sufixul *-ul* în *-uleţ* nu represintă de loc articlul din a*cul*, de óră-ce ne întimpină şi'n forme feminine ca „furc-*ul*-iţă", „musc-*ul*-iţă", „ḑi-*ul*-ică" etc., ci este deminutivul latin: -ullus (-ollus), -ulla (-olla), care era compus din tematicul -on şi din -ul (cfr. Corssen [2], II, 149), astfel că vorbele românescĭ ca *aculeţ* etimologicesce cuprind în sine chĭar treĭ sufixurĭ. Latinesce ar fi: acullitium=ac-on-ul-itium.
v. [1]*Ac.* — *Aciólă.* — *-eţ.* — *-ol.* — *-or.* — *-ul* — *-uş.*

Acùlm (*aculmat*, *aculmare*), vb.; se pencher, s'incliner (Pontbriant), propendeo, inclino (L. B.). Cuvînt care trebuĭ încă verificat, sub raportul formeĭ, al sensuluĭ şi al regiuniĭ unde se întrebuinţéză. In texturĭ nu l'am găsit.
v. *Culme.*

Acùm, acmù, adv.; à présent, de suite, maintenant. Forma *acmù* a despărut din graĭu. Funcţionând numaĭ ca adverb de timp, *acum* exprimă noţiunea de ceĭa ce este, faţă cu ceĭa ce nu maĭ e saŭ care nu este încă.
Donicĭ, Grierul şi furnica:

Aĭ cântat! îmĭ pare bine;
Acum jócă, dacă poţĭ...

Pann, Prov. II, 98:

Fost'aĭ lele când aĭ fost,
Dar *acum* eştĭ lucru prost;
Aĭ fost flóre trandafir,
Dar *acum* eştĭ borş cu ştir...

De aci: „vreme de *acum*" în antitesă cu trecutul şi cu viitorul.
Gr. Alexandrescu, Meditaţie:

V r e m e a d'*acum*, trecutul, a'l sci avem
putere,
Numaĭ ce-a să se 'ntămple noĭ nu putem
vedea;
Dar când césul sosesce, când nălucirea pere,
Se trage de o dată şi vecĭnica perdea...

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „acestŭ obicéĭu au fost legĭuit de legĭuitorii cei bătrâni, ĭară în v r é m ĭ a de *acmu* ceşt mai tineri s'au tocmit toţŭ împreună ş'au schimbatŭ acé tocmală...
Caragé, Legĭuire (1818) p. 64: „Să fac darurĭ şi pre v r é m é de *acum*, şĭ pre vréme viitóre..."
Dintre ceĭ-l'alţĭ adverbĭ de timp, *acum* este într'o corelaţiune maĭ intimă cu a t u n c ĭ.
Moxa, 1620, p. 356: „puseră nume beséreciei Capitol, şi de a t u n c e până *acum* noi chemâm besérecile latineşti româné̦şte capişte..."
Dosofteĭu, 1673, f. 84 a: „...pentru viţăiĭ oltarĭuluĭ de-a t u n c e, *acmu* sînt mieluşeiĭ luĭ Dumnedzău ceĭ cuvîntareţ..."

Cuvîntul Sf-luĭ Ion Crisostom despre rebdare, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 515): „...multâ depârtare vâzŭ de câtrâ acei pâstori ce-au fostŭ a t u n c e de ceşté ce săntŭ *acum*; nice săntŭ aceşté de *acumŭ* ca ceĭa de a t u n c e, câ aceĭa era hrâbori, ĭarâ ceşté de *acum* fugâtori..."

Când se repetâ: *acum—acum*, saŭ când îşĭ asociazâ prepoşiţiunile „de" şi „pînă", *acum* devine sinonim cu a c i, întru cât acesta funcţionézâ ca adverb de timp.

Neculce, Letop. II, 374: „Nădejdea Domnuluĭ este ca săninul ceruluĭ şi ca încetul mâreĭ: *acum* este sănin şi se face nour, *acum* este marea linâ şi se face furtunâ..."

Gr. Alexandrescu, Meditaţie:

Dar astfel umbra 'nşalâ zadarnica'ţĭ silinţâ:
Acum din mânĭ îţĭ scapâ, *acum* érăşĭ o vezĭ...

Moxa, 1620, p. 350: „şi râspunserâ: nice tu nu veri domni d e *acum*, şi'şi aléserâ pre o slugâ a lui Solomonŭ..."

Noul Testament 1648:

Act.Ap.IV,17: d e *acum* să nu maĭ grăĭascâ...	...ne u l t r a loquantur...

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...pre acolé să hie şi d e *acmu* hotarul..."

Omiliarul dela Govora 1640, f. 75 a: „...ce ĭatâ de *acmu* a şti de tine nu voĭu şi nice dinâoarâ d e *acmu* întru nevoile tale nu te voĭu asculta..."

Psaltirea Şcheianâ circa 1550 (Mss. Acad. Rom.): „şi p o n ă *acmu* spunĭu minunile tale..."

In aceste şi asemenĭ pasage, *acmu* ar puté fi înlocuit prin: „a c i—a c i, de aci, pînă aci", care însă are tot-o-datâ funcţiunea de adverb de loc, ceĭa ce lipsesce luĭ *acum*.

Aşişderea construcţiunea fórte întrebuinţatâ: „d e *acum* înainte" nu exprimâ alt ce-va decât: de a c i înainte, franţusesce „dorénavant" = „de hore en avant".

Mateĭu Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „...ĭarâ voi să câutaţi de *acum* î n a i n t e foarte să vă feriţ de mănăstire..."

Un act moldovenesc din 1669 (A. I. R. I, 140): „...să'i hie de *acmu* î n a i n t e egumenului diréptâ ocinâ şi cumpârâturâ în véci..."

In „d e *acum*", se póte ca cele doĕ vocale să se contracteze, ca în Pravila Moldov. 1646, f. 111: „certarĭa ce se dâ în vaculŭ de*acmu* celuĭa ce va face silâ vre unii muieri, ĭaste după voĭa ğudeţului..."; saŭ póte să disparâ iniţialul *a-*, ca într'un zapis moldovenesc din secolul XVIII (A. I. R. III, 224): „deč d e' *cmu* să nu avem a pără unul pré altul..."

La mitropolitul Dosofteĭu, maĭ ales, ne întimpinâ:

a) Contracţiunea прѣкмꙋ = p r e *acmu*: „şi pănă pre-*acmu* voĭ vesti miratele tale" (1680, f. 87). Tot aşa în documentul moldovenesc din 1617 (A. I. R. I, 1, p. 13): „voi foarte să daţi pace să ţie câlugări dela Săcul cum au ţănut şi pănă pre-*acmu*..." Construcţiunea „pînă pre *acmu*" saŭ „pînă pe *acum*" astădĭ nu se maĭ întrebuinţézâ, şi nicĭ chĭar: „pe *acum*".

b) Elisiunea какмꙋ = câ *acmu* (1673, f. 106):

Ni'ĭ pâţâ c'atunce să te îngrozascâ,
C'*acmu* vine Domnul să te miluĭascâ...

c) O reduplicare curiósâ a preposiţiuniĭ d e: де дѣкмꙋ = d e *acmu*: „ce noĭ ceştĭ viĭ vom blagoslovi pre Domnul d e d e-*acmu* şi pânâ în véčŭ" (1680, f. 150).

Vechile texturĭ ne daŭ câte o datâ forma organicâ trisilabicâ *acumu*.

Legenda Sf-eĭ Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 392): „...*acumu* e vréme să faci cumu ţi s'au zisŭ..."

Cuvîntul Sf-luĭ Ion Crisostom (ibid. p. 478): „...cela ce'm era eri de trupulŭ mieu, *acumu* 'lŭ privâscŭ ca unŭ striinŭ..."

Un tractat teologic tot acolo, p. 630: „...ce mâ voĭu face, că *acumu* m'au ajunsŭ časul cela înfricatulŭ de carele de multe ori auziĭam..."

Legenda luĭ Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 192): „de *acomu* nice diriorâ nu te voĭu vedé..."

In forma întrégă *acumu* tonul èra nesigur: putea să cadă pe a doua saŭ pe a treĭa silabă, adecă *acùmu* orĭ *acumù*, căcĭ numaĭ prin acéstă incertitudine tonică se explică cele doĕ forme scurtate: *acùm*(=*acùmu*) şi *acmù* (=*acumù*), carĭ sînt d'o potrivă vechĭ. In unele texturĭ ambele se găsesc la un loc. Aşa în Călĕtoria la ĭad a Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 346, 860): „*acmu* nu se roagă dereptu păcătoşi...", dar şi: „*acum* vedemu tine, roditoare Domnului..."

Din forma *acmù*, prin asimilaţiune regresivă s'a născut *amù*; din forma *acùm*, prin perderea consóneĭ finale: *acù*.

1°. *Amù*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165:

Fóie verde, verde pénă,
Astă ĭarnă era ĭarnă,
Bătea vîntu şi ningea
Şi badea la noĭ venĭa;
Amu'ĭ vară şi's Rusale,
Punte nouă peste vale,
Amu'ĭ cald şi *amu*'ĭ bine
Şi bădiţa nu maĭ vine!...

„In loc de *acum*, la noĭ se dice *amù*, dar asemenea şi *acù*..." (C. Teodorescu, Vasluĭu, c. Lipova).

Deja la mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ne întimpină de doĕ orĭ *amù* scurtat din *acmù*:

Ps. XLIII: Dară *amù* urniş şi ruşinaş pre noĭ...	Nunc autem repulisti et confudisti nos...
Ps. CXXVIII: ...dzâcă *amù* Izrailŭ...	...dicat nunc Israel...

2°. *Acù*:

O naraţiune ţerănéscă din Moldova de pe la începutul secoluluĭ XVIII (A. I. R. III, 278): „...până *acù* n'am vinit la dănsul şi viindu nu l'am gâsit..."

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 226: „.....maĭ pe urmă aŭ scos şi goştina întreită, câte 11 parale de oae, care nu se arăta semne bune, că'l blăstăma ţara, căcĭ se uĭtasă acéstă slujbă întreită, ĭar *acu* ĭar aŭ găsit'o de aŭ scos'o la medean..."

Un ţeran din Prahova: „Da bine, naş Gligore, cu ce ne aleserăm noĭ din rĕsboĭu dĕ fu maĭ *acù*? — Păĭ de, hine! Ne aleserăm cu ce aŭ dat împĕrăţiile, nu cu ce a vrut Dumnedeŭ..." (Jipescu, Opinc. 135).

I. Créngă în Capra cu treĭ ĭedĭ (Conv. lit. 1875 p. 339): „Bun! zise el în gândul seŭ. Ĭa *acù* mi-e timpul..."

Şi maĭ jos (ib. p. 343): „.. mi-aduc aminte ca *acù*, că l'am întâlnit o dată prin zmeuriş..."

In loc de „maĭ *acù*"=„récemment" şi „ca *acù*"=„comme si c'était présent" se póte pune şi: maĭ *acum*, ca *acum*, dar maĭ bine emfaticul: acuma.

In poesiă, *acù* în loc de *acum* permite a căştiga o silabă prin elisiunea vocaleĭ iniţiale a cuvîntuluĭ ce urméză saŭ prin contracţiune. De exemplu:

Beldiman, Tragod. v. 745:

De-*acu*-ĭ vreme să purcégă şi să mérgă toţĭ în jos...

Pann, Prov. I, 39:

Ţi'l daŭ d'*acu* 'n mână făr' să mĕ sfiesc,
Ş'o pungă de galbenĭ încă'ţĭ dăruesc...

Gr. Alexandrescu, Câinele isgonit:

Dar după o lungă vreme,
Sătul în zadar a geme,
Jalbă câĭnele a dat,
Zicênd că d'*acu* 'nainte
Tóte îĭ vor păré sfinte,
Numaĭ să fie ĭertat...

O doĭnă din Basarabia:

Frunḑă verde pómă córnă,
Astă érnă era érnă
Şi ningea şi viscolĭa,
Bădiţa la noĭ venĭa;
Dar *acu*'ĭ senin şi bine
Şi bădiţa nu maĭ vine...
(Alex., Poes. pop.[2], 405)

In poesia poporană forma *acù* se maĭ utiliséză şi pentru rimă.

Marian, Bucovina, 1, 140:

Ce felĭu de voĭnic eşti tu
De te-aĭ lăsat tocm'*acù*,
In flórea vieţiĭ tale,
Să fiĭ călcat în picĭóre?..

Tot aşa la Iancu Văcărescu, p. 37:

Şi gânduluĭ *acù*
Să tacă îĭ plăcu:
Vorbirea s'a 'nceput
L'al inimilor fund;
Spun ele şi rĕspund
Cu glasul lor cél mut...

In fine, *acù* este indispensabil în idiotismul poporan: „*acu*'ĭ *acu*!" care arată sosirea unuĭ moment decisiv de a face saŭ de a se face ce-va.

I. Créngă în Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 457): „— Măĭ omule! Stăpânu-meŭ s'a resgăndit; el vrea maĭ întâĭu să ne cercâm puterile ş'apoĭ să ĭeĭ baniĭ. — Ĭa *acù*'ĭ *acu*; zise Prepeléc în gândul seŭ, oftând..."

Acelaşĭ în Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 32): „Maĭ iscodesce ea pe icĭ pe colea să vadă n'a putè afla ce-va despre copil, dar copilul par'că întrase în pămînt. — Eĭ, eĭ! *Acù*'ĭ *acù*. Vaĭ de mine..."

In acest idiotism, *acù* nu póte fi înlocuit decât numaĭ dóră prin emfaticul a c u m a (v. *Acuma)*. A se ḑice „*acum* e *acum*" saŭ „*amù*'ĭ *amù*" n'are destulă energiă.

Constructiunea „de-*acu*" saŭ chĭar „de'*cu*", fórte déső în graĭul ţĕrănesc, însemnéză un viitor apropiat, pentru care însă limba francesă se mulţumesce maĭ adesea cu „à present" saŭ „maintenant".

Iată câte-va exemple din Tutova (C. Mironescu, com. Ibăncesciĭ):

„Poporul pe aicĭ, maĭ ales femeile, cum vĕd vre-un Ţigan cu ursul, îl chémă să'ĭ jóce ursul şi să i'l vîre şi'n casă; şi décă o întrebĭ: pentru ce? ea'ţĭ respunde: aşa'ĭ ghine să hie numaĭ gĭocurĭ şi veseliĭ în ograda me, ĭar din casă ursul nĭ-o scos faptul şi d e'*cù* are să'nĭ méргă ghine..."

„Cum vede primăvéra cocorĭ şi berḑe, poporul ḑice: Măĭ vere, ĭote trec cucórăle la văratic, de'*cù* ne-am mântuit de érnă..."

„Pe brotăcel cum îl aud cântând, ḑice: ĭ-auḑĭ bre, cum cântă hojma broşticul? d e'*cù* să ştiĭ c'are să plóe..."

Să se observe că poporul numaĭ pe *acù* îl construesce cu prepositiunea de, maĭ nicĭ o dată pe *amù*, deşi ambele variantur̆ se pot întâlni în aceĭaşĭ frasă, bună-óră: „*amù* 'ĭ aşa, dar d e-*acù* să veḑĭ..."

Forma *amù* din *acmù* nu trebuĭ confundată cu vechĭul adverb *amù* = lat. admodum, astăḑĭ despărut din graĭu, însă des în vechile texturĭ, tot-d'a-una cu sensul de actualul „dară". In loc de „*acum* d a r ă" străbuniĭ noştri ḑiceaŭ: „*acmù* a m ù", ĭar pentru: „ĭată d a r ă *acum*" se putea ḑice: „adecă a m ù *acmù*".

Coreşi, Omiliar, 1580, quatern. II p.

15: „a c m u a m u mestecaţi sănt dereptţii cu păcâtoşii, ĭarâ atunce foarte bine despărţiţi fi-vorŭ...“

Ibid. quat. XI, p. 12: „...apa vie ĭaste céĭa ce se varsâ şi curâ, apâ vie dulcéţa duhului sfăntŭ, că în toate chipurile chémâ-se, după că ce în multe chipuri lucréză, *a c m u* a m u chémâ-se apâ, aoré focŭ...“

Legenda Sânteĭ Vinerĭ, din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Braşov, p. 72): „...pănâ amŭ înblatŭ în pustie, tine amŭ avutŭ ajutâtoare; ĭarâ *acmu* cătrâ lume m'amŭ turnatŭ, ce ajutorĭu 'mi trebuĭaşte dela altŭ cine-va fârâ dela tine? *a c m u* a m u, înpărâtésâ, stăi dereptŭ mine, săraca de eu, şi'mi fii ajutâtoare...“

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „...de pre zeu, te pârâsirâ tine toţi şi trecurâ ca umbra, şi a d e c ă a m u *acmu* aceĭa de sine'şŭ stau, e tine părâsirâ toţi şi te-ai înplutŭ plinŭ de amarul adului...“

În Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

p. 130: a m u *acmu* ciinre grăĭaşte...

p. 131: a d e c ă a m u *acmu*, bogaţii, plăngeţi-vă...

v. *Adecă.* — *Amù.*

Un alt idiotism archaic fórte interesant este: „ĭar când a fost *acum*“ saŭ „ĭar când *acum*“ cu înţeles de: „récemment, depuis peu“.

Un act muntenesc din 1630 (A. I. R. I, 32): „...după aceĭa c ă n d u a u f o s t *acum*, ĭar dumnelui vornicul Hreza mi-eu dat banii căt amu dat eu...“

Badea Bălăcénul, 1679 (A. I. R. I, 61): „...un loc ce au cumpărat Necula log dela Nedélé fratele Calii dreptu ug 3 şi ţine scaune pe acel loc, ĭar c ă n d a u f o s t *acum*, fiind casa părinţilor Calii aproape de acel loc şi *acum* ĭaste pe séma ei, nu să sufere să fie scaunele acolé înainté casii ei...“

Tudor Logofĕt, circa 1584 (Cuv. d. bătr. I, 38): „...ĭar căndu au foostu *a c u m*, ĭar se au apucatu aceştii boerii ce săntu maii sus zişi, şi cu egumănul, de acestu Ţigan Calčul fečorul Opréi de să'l ĭaa...“

Constantin Brâncovanu, 1694 (Cond. Mss. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 86): „...şi tot le-au ţinut boĭarinul domnii méle cu bună pace, ĭar c ă n d a u f o s t *acum*, după ce au trecut 5 ani, venit'au Mihalcé şi Moise înpreună cu Dragomir căpitan înainté domnii méle în divan de s'au întrebat de faaţă cu boĭarinul...“

Aceĭaşĭ Condică Brâncovenéscă p. 108: „...ĭar c ă n d *a c u m* în zilele domnii méle, ĭar au venit Pană Logofăt...“

Cu un sens ce-va apropiat, dar nu acelaşĭ, se ḑice: „*acum* dela o vreme“.

Gheorgachi, Letop. III, 311: „şi după masle mergea boĭeriĭ de 'şĭ lua dela Domn ertăciune; dar *acmu* d e l a o v r e m e s'aŭ rădicat şi acest obiceĭu...“

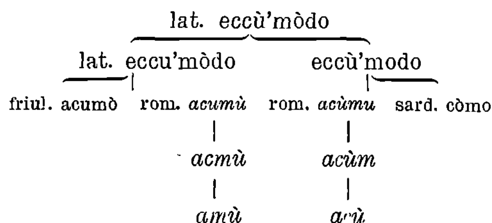
Din latinul vulgar e c c u ' m o d o, cu un accent nesigur, s'aŭ născut: pe de o parte românul *acumù* = *acmù* şi *acùmu* = *acùm*; pe de alta, cu aceĭaşĭ bifurcare tonică: friulanul acumò = lat. eccu'mòdo = rom. *acumù* şi sardul còmo = lat. eccù'modo = rom. *acùmu.* Acéstă observaţiune a făcut'o deja de mult Ascoli (Kuhn's Z. f. v. Sprachf. XVI, 123). Sardul ḑice: „dai c o m o innantis“ (Spano, 164), Italianul: „da q u i innanzi“; cel de'ntâiŭ corespunḑend românuluĭ „de *acum* înainte“, ĭar cel-l'alt: „de a c i înainte“, ca şi când graĭul nostru ar concentra în sine la un loc nesce varianturĭ pe carĭ le găsim numaĭ împrăştiate în limbile surorĭ din Occi-

dent, ba încă unele — ca forma *acrum*, despre care maĭ jos — nu se maĭ găsesc nicăirĭ.

Din variantul *acumù* prin intermediarul *acmù* vine scurtatul *amù*; din *acùmu* — *acù*. Macedo-româna şi istriano-româna posedă numaĭ forma *acmu*, pe care aŭ amplificat'o în *acmoce*, acăţând pe -ce după analogia luĭ „atunce“. Pe *acmoce* istriano-româna îl maĭ reduce la: *cmoce* (Miklosich, I. Maiorescu).

In acest mod, cuvîntul român n'are de loc a face cu vechĭul grec ἀκμήν „tout-à-l'heure, encore“, deşi se asémĕnă atât de mult prin funcţiune şi prin formă. Neo-grecul ἀκόμι saŭ ἀκόμα a perdut pînă şi sensul de „tout-à-l'heure“, desvoltând numaĭ pe acela de „encore“, astfel că pentru a exprime noţiunea de presinte trebuĭ să'şĭ asocieze pe τώρα: ἀκόμι καὶ τῶρα. Tot aci vine albanesul: akoma „încă“.

Genealogia cuvîntuluĭ:

In graĭul din Banat, de exemplu lîngă Lugoş, maĭ există formele *acrù*, *acrum* şi acnù. Trecem peste acnù = lat. eccu'nunc, despre care am vorbit la locul seŭ. Forma *acrum* însă aparţine aci şi este de o importanţă extremă, ca un adevĕrat rest aşa ḑicênd fosil din latinitatea cea maĭ depărtată. Pe lîngă ecce, latina vulgară avea variantul eccere, care ne întimpină des la Plaut:

> Prandi in navi, inde huc egressus sum te conveni. — Eccere,
> Perii misera!...
> (Menaechmei, II, 3 v. 50)

> Jam enim eccere ibo in forum...
> (Trucul. II, 2 v. 68)

> Mihi praedicas? — Eccere! jam tuatim
> Facis, ut tuis nulla apud te sit fides...
> (Amphitr. II, 1 v. 4)

Precum în compoziţiune ecce devine ecu' în toţĭ pronumiĭ şi adverbiĭ romanicĭ derivaţĭ, tot aşa eccere cată să fi avut în compoziţiune o formă ecru', de unde ecru'modo alăturĭ cu ecu'modo. Din ecu'modo vine *acum*; din ecru'modo — *acrum*.

Din variantul *acmù* prin intensivul -şi (= lat. sic) s'a format vechĭul acmuşĭ, astăḑĭ amuşĭ; din variantul *acùm* prin scurtatul *acù* s'a născut intensivul acuşĭ cu deminutivul acuşică, ĭar prin particula emfatică *-a:* acuma.

v. *Acnù.* — *Acuma.* — *Acuşĭ.* — *Amù.* — *Amuşĭ.* — *Atunce...*

Acùma, adv.; tout-à-l'heure, à présent. Format din simplul acum prin emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*), *acuma* circulézā în concurenţă cu formele scurtate acù şi amù, dar geograficesce e maĭ respândit decât ele.

In dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670:

„Akmu. Nunc.
Akuma. Nunc“.

Pann, Prov. I, 99:

> Nevasta l'acea 'ntâmplare
> Incepu a se 'nchina,
> Zicênd cu mare mirare:
> Uĭtă-te *acuma*, na!...

Pompiliŭ, Sibiiŭ, 25:

> De-aţĭ făcut voĭ cuĭ-va bine,
> Faceţĭ ş'*acuma* cu mine!...

Zilot, Cron. p. 112:

> Cine să latre?
> Ceĭ ce împarte
> Cu lupiĭ turma
> Ş'atuncĭ ş'*acuma*?..

Iancu Văcărescu p. 16:

> Iar *acuma* făr'a prinde
> Eŭ de veste nicĭ de cum,

Fără arcu a'mĭ întinde
Fugar m'am trezit pe drum...

Ţeranul din Prahova: „*Acuma* ĭe *acuma*, hine Moţăilă! Strângi-te la pĭept şi ĭea'ţĭ căcĭula..." (Jipescu, Opinc. 97).

Emfaticul *acuma* se póte pune aprópe pretutindenĭ unde se întrebuinţéză simplul a c u m, dar maĭ ales în locul energiculuĭ a c ŭ:

A c ŭ ' ĭ a c ŭ=*acuma'ĭ acuma*;
Uĭtă-te a c ŭ = uĭtă-te *acuma*;
A c ŭ, de!=*acuma*, de...
v. *Acum*.

Acŭr *(acurs, acurgere)*, vb.; accourir. Archaism trecut în Lexiconul Budan. In texturĭ nu'l găsim. Numaĭ în aparinţă îl póte bănui cine-va la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 11: „...mulţi nevoĭaşte, ce mai vrătosŭ lenivoşii şi ĭuţii spre cuviinţa céĭa buna şi spre spăsenie a c u r ă (**акоүрж**)...", căcĭ contextul probéză că aci este vechĭul infinitiv „a cură" = lat. currere, ĭar nicĭ decum compusul *acur*.
v. [2]·*Cur*. — *Curg*.

A-curmeḑiş — v. *Curmeḑiş*. — *De-a*.

Acŭs } v. *Acusat*.
Acusăre }

Acusăt,-ă, adj.; constaté, reconnu, prouvé par serment. Acest cuvînt este un adevĕrat mărgăritar, găsit din întâmplare într'o clae de fîn. Pintre documentele inedite ale mănăstiriĭ Bistriţa din Oltenia, conservate în Archivele Statuluĭ din Bucurescĭ, se află o epistolă dela Petru-vodă Mircea către „jupan Négoe marele ban al Craioveĭ", scrisă întrégă slavonesce cu mâna vel-logofĕtuluĭ Bogdan. Actul pórtă numaĭ data lunară: „30 octobre"; anul însă nu póte fi decât 1560, căcĭ din alte documente se scie că atuncĭ anume era Négoe pe scaunul bănesc şi Bogdan la logofeţiă (v. Venelin, Vlacho-bolg. gramaty, p. 177). In acea epistolă, Vodă scrie luĭ Négoe, cum-că călugăriĭ dela Bistriţa ar pretinde a fi ale lor treĭ familie de Ţiganĭ, pe carĭ le stăpânesc Laţco şi Panga, şi decĭ — urméză epistola — „dacă călugăriĭ vor puté să jure că aşa este, atuncĭ graţiositatea ta să le daĭ pe aceĭ Ţiganĭ menţionaţĭ maĭ sus ca să fie aĭ mănăstiriĭ, ĭar luĭ Laţco şi luĭ Panga să cauţĭ a le da alţĭ Ţiganĭ la numĕr în locul acelor Ţiganĭ pe carĭ graţiositatea ta îĭ veĭ fi găsit *acusaţi*: **тєх аџигани что єси напєл твоа милость а к ȣ с а џ и.**" Nesciênd cum să'şĭ exprime ideia într'o limbă ce'ĭ era străină, scriitorul a vêrît în textul slavic termenul juridic curat românesc: *acusatu*, *acusaţi*, cu sens de: „recunoscut, constatat, dovedit prin jurămînt". Sub raportul fonetic, acest *acusaţi*, cu *s* ca în „casă", „nas", „pus" etc., nu cu *z* ca în neologismiĭ luaţĭ din francesa saŭ italiana, represintă din punct în punct pe latinul a c c u s a t u s. Sub raportul logic însă nu se potrivesce de loc cu latinitatea clasică, în care cuvîntul nu are nicăirĭ sensul de „constaté", ci numaĭ cu latinitatea vulgară, de unde ne întimpină acéstă accepţiune în francesul a c c u s e r şi italianul a c c u s a r e. Franţuzesce: a c c u s e r son âge, a c c u s e r sa maladie, a c c u s e r réception d'une lettre, a c c u s e r son jeu... Italienesce: a c c u s a r ricevuta, a c c u s a r una lettera, a c c u s a r un dolore. In terminologia joculuĭ de cărţĭ, occidentalul a c c u s a r e este maĭ-maĭ tot aceĭa ce făcuseră călugăriĭ dela Bistriţa în privinţa celor câte-va sălaşe de Ţiganĭ: „In alcuni giuochi, *accusata* dicesi di quelle verzicole (tre o più carte) che vengono *accusate* o sia di-

chiarate da'giuocatori, a tenor delle regole del giuoco, per tirarne qualche vantaggio“ (Boerio, Diz. Veneziano, v. Acuso). Românesce însă se pare că *acusat* era anume cel „dovedit prin jurămînt“, „et jurata fuit accusa“ după cum se ḑicea în latinitatea medievală (Du Cange, v. Accusa).

v. *Reŭ*.

Acùşĭ, adv.; sur le champ, de suite, à l'instant. Format din acù(=acum) prin intensivul -şi (=lat. sic), *acuşĭ* exprimă un viitor immediat.

Pann, Prov. I, 97:

Nevasta luĭ maĭ în grabă
Căldarea la foc puind,
Şi el umblând după tréba,
De caiĭ luĭ îngrijind,
Îşĭ întrebâ pe nevasta:
Puseşĭ dragă, ce făcuşĭ?
Ea îĭ respunse l'acésta:
Da, da, bărbate, *acuşĭ*...

„In- sĕptĕmâna Pascilor merg copiiĭ séra în cimitir şi bat tóca, ḑicênd:

Tóco tocorezele
C'aŭ trecut botezele,
Tóco tocoriile
C'aŭ trecut floriile,
Tóco tocoruţele
C'*acuşĭ* vin păscuţele...
(P. Olténu, Hunedóra, Haţeg)

I. Créngă, Povestea luĭ Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 459): „Măĭ omule, ḑise dracul. Tu cu şmichiriile tale aĭ tulburat tótă drăcimea; da *acuş* am să te vêr şi eŭ în tóte grozile morţiĭ!..“

Alecu Văcărescu, p. 28, reŭ a pus pentru rimă pe *acuşĭ* în loc de acum:

Şi tu limbă, ce tăcuşĭ,
Ca o mută păn'*acuşĭ*...

Numaĭ când se repetă, *acuşĭ* arată o activitate febrilă în presinte, nu în viitor:

„Pe când sócra horăĭa, dormind dusă, blajina noră migăĭa prin casă; *acuş* la strujit pene, *acuş* îmbala tortul, *acuş* pisa malaĭu şi'l vîntura de buc...“ (Conv. lit. 1875 p. 284).

Prin emfaticul *-a* (v. 5-A), *acuşĭ* se amplifică în acuşa, fără a se modifica sensul.

„Când ameninţă pe cine-va cu bătae, poporul ḑice: Lasă că'ţĭ voĭu arăta eŭ Bacâul acuşa!...“ (Preut G. Palladi, Tutova, c. Şendresciĭ).

Din *acuşĭ*, după analogia luĭ „atâtica“ din „atât“, se forméză deminutivul acuşica, care se póte aplica d'o potrivă la presinte şi la viitor immediat.

„....o să'ţĭ dĕsluşesc, pĕ cât m'o tăĭa puterea, atâtea ş'atâtea 'ntrebărĭ şi nepricepeṙĭ, trecĕtóre dĕ multe orĭ pîn mintea ta 'ntunecată şi nedĕslegate pîn'*acuşica* de judicata ta nedĕprinsă...“

(Jipescu, Opincaru, 20)

v. *Acum*. — *Amuşĭ*.

Acùşa, **Acuşica** v. *Acuşĭ*.

Acuşòr, **Acùţ** v. *Aculeţ*.

1-Ad-, préfixe. Devenind prefix, prepoziţiunea latină ad ne apare în graĭul român:

1°. redusă la *a*-, fără a se reduplica următórea consónă, după cum se reduplică în italiana: *a*fum=it. affumo, *a*fund = it. affondo, *a*lin = it. alleno, *a*lint = it. allento, *a*lung = it. allungo, *a*morţesc=it. ammorto, *a*plec=it. applico, *a*pun = it. appono;

2°. remasă *ad*- de'naintea vocaleĭ: *ad*aog=lat. adaugeo, *ad*ăp=lat. adaquo, *ad*un=lat. aduno;

3°. amplificată printr'o vocală iraţională de'naintea consónelor labiale:

*ade*vĕr = lat. ad-verum, *adă*post = lat. ad-positum, *ade*mână=ad-manum.

v. [15]*A*.

[2]**Ad**, s. n.; enfer. Astădĭ se dice numaĭ: ĭ a d.

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „deci acolo în lăunŭtru întru *adŭ* întunérecul ales fi-va, chinŭ cumplitŭ şi durére nespusă; că acolo vare-ce veri simţi şi vare-ce veri auzi, totu ţi-e urâtŭ şi de totu te îngrozeşti; şi vare-ce veri atinge sau se va atinge de tine, de toate te vatămi, că *adul* ĭaste plinŭ de amarŭ fierbinte..."

Cod. Mss. miscell. saec. XVII (Bis. Sf. Nicolae din Braşov) p. 652: „beséreca sa, caré nu o va învince uşa *adului*..."

Dosofteĭu, 1680, f. 110 b: „izbăviş sufletulŭ mĭeu din *adul* cel maĭ de desuptŭ..."; dar şi cu forma ĭ a d, f. 150 a: „toţ cariĭ să pugoară în ĭ a d..."

Paleo-slavicul адъ din grecul ᾅδης. Cuvîntul vechĭu românesc, remas de epoca păgână pentru a exprime aceĭaşĭ noţiune, este t a r t a r = lat. tartarus(=gr. τάρταρος), de ex. în Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. 465): „...o, amar ceĭa ce nu se pocăescu de păcatele sale, că aceĭa toţi se ducu în foculŭ nestinsu şi în vermii neadurmiţi şi în t a r t a r u..."

v. *Genune.* — *Ĭad.* — *Tartar.* — *Tărîm.*

[3]**Ad!** — v. *Aduc.*

Adàm, n. pr.; nom du premier homme, personnification sémitique et chrétienne des origines de l'humanité. Numele primuluĭ om, după Bibliă. Arabesce: a d a m „om".

Abia în secolul trecut Româniĭ aŭ început a întrebuinţa data creştină în locul cronologieĭ bizantine dela zidirea lumiĭ, presupusă a se fi întâmplat cu 5508 anĭ înainte de Crist, şi care se numĭa „cursul anilor dela *Adam.*"

Nic. Costin, Letop. II, 77: „...şi l'aŭ rădicat pe Mihaĭu-vodă din Scaun, şi cu mare mânie şi grabă l'aŭ cuprins, în 14 zile, fiind vinerĭ, fiind Mihaĭu-vodă la biserică la Triĭ-sfetitele, fiind în zioa sărbătoareĭ a Prepadoamniĭ Parascheviĭ, fiind c u r s u l a n i l o r d e l a *Adam* 7218, ĭar dela Hs. 1710..."

De aci locuţiunea poporană: „de când cu moş *Adam*", pentru a arăta o vechime extremă a unuĭ lucru, ceĭa ce se dice italienesce: „da A d a m o in qua". In Moldova: „dela *Adam* B a b *adam*, adecă „babà *Adam*", cu turcul saŭ tătărul b a b à „tată".

v. *Velét.*

Nemic nu era înainte de *Adam.* Numaĭ el se născuse fără părinţĭ. Singur pămîntul ĭ-a fost tată şi mumă. Aceste credinţe sînt exprese prin doĕ ghicitorĭ ajunse a fi poporane, deşi sînt învederat de o provenință cărturăréscă:

„— Cine nu s'a născut şi a murit?
— *Adam* strămoşul.
— Cine la mórtea luĭ a intrat în pântecele maĭchi-siĭ?
— Tot *Adam* strămoşul."

(A. Pann, Moş-Albu, I, 28)

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 250) aduce următórele paralelurĭ străine, al cărora numĕr s'ar puté îndeci:

„— Quel est l'homme qui n'a pas eu de mère? — A d a m.

— Quel est l'homme qui est mort sans être né? — A d a m.

— Wer gestorben und nit geboren sey? — A d a m.

— Nun nascíu,
nun addatau,
senza nasciri muríu. — A d a m o."

Alte ghicitorĭ de aceĭaşĭ natură, v. la Dr. Gaster, Liter. pop. 230, unde

ne apare tot-o-dată figura luĭ *Adam* în literatura nóstră poporană cea popéscă, adecă muncită şi'n mare parte tradusă din slavonesce saŭ din grecesce de bieţiĭ dascălĭ bisericescĭ, dar îmbrăţişată şi respândită pe la ţéră. Aşa este, de exemplu, o „Poveste despre *Adam* şi Eva“ şi „Versul luĭ *Adam*“ (op. cit. 276 sqq.), care se începe prin:

Veniţĭ toţĭ ceĭ din *Adam*
Şi cu fiiĭ luĭ Avram,
Să cântâm versurĭ cu jale
Pentru-a luĭ *Adam* greşale...

Tot de origine dăscălescă, însă îmbrăcat ce-va maĭ românesce, ni se înfăţişéză *Adam* în colinde şi'n cântece de nuntă.

Intr'o colindă, culésă de d. I. G. Bibicescu în Transilvania (Col. Mss.), „Ion sânt-Ion şi cu bunul Dumnedeŭ“ judecă pe *Adam*, care se scusă cu naivitate că l'a înşelat Iuda de ĭ-a băgat mĕrul în gură; apoĭ:

Adam din raĭu a eşit,
Tot plângênd şi suspinând
Şi 'n cârjĭ albe rădimând
Şi din gur'aşa grăind:
— Raĭu, raĭu, raĭu! grădină dulce!
Nu mĕ'ndur a mĕ maĭ duce
De dulcéţa pómelor,
De mirosul florilor,
De sunetul frundelor,
De sgomotu-albinelor.
De vĭersul păserilor
Şi de glasul îngerilor...

La nunţĭ, duminica, înainte de plecare la biserică, se recită aşa numita „Iertăcĭune“, în care se dice că Dumnedeŭ a zidit:

Pe strămoşul nostr' *Adam*,
Din care ne tragem ném:
Cu trupul din pămînt,
Cu ósele din pétră,
Cu frumseţea din sóre,
Cu ochiĭ din mare...;

apoĭ despre Eva şi gonirea din raĭu:

Dar Dumnedeŭ s'a milostivit
Şi a doua óră l'a primit
Şi i-a dis:—*Adame*, *Adame*,
Cresceţĭ şi vĕ îmulţiţĭ
Ca nisipul măriĭ
Şi ca stelele ceruluĭ,
Şi pe pămînt să trăiţĭ
Şi să'l stăpâniţĭ!
Şi de atuncĭ se trage
Viţe
Şi seminţe
Pînă ce-a ajuns rîndul
Şi l'aceste doĕ mlădiţe,
Ce staŭ plecaţĭ
Ca dumné-vóstră, părinţĭ,
Să'ĭ iertaţĭ
Şi să'ĭ bine-cuvîntaţĭ...
(G. D. Teodorescu, op. cit. 166-7)

După o versiune din Moldova, *Adam* fusese zidit:

Cu trupul din opt părţĭ,
Cu ósele din chétră
Şi cu gândul din mulţimea îngerilor...
(M. Busuĭoc, Sucéva, c. Pascanĭ-Stolnicenĭ)

După o altă:

Dumnedeŭ a vĕdut
Că raĭul reŭ ĭ-a şedut
Fără moştenire
Şi făr' vĭeţuire,
S'aŭ gândit ca pe om să zidéscă
Şi raĭul să moştenéscă:
Aŭ luat ochiĭ din Mare,
Chica din sóre,
Lut din pămînt
Şi suflet din Duhul sfînt,
Şi'n clipă pe strămoşul Adam a făcut...
(Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna)

In alte varianturĭ, se maĭ adaugă: „sângele din rouă“, „cugetul din noorĭ“, „suflare din vînt“ etc., saŭ în loc de „mulţimea îngerilor“ se pune: „ĭuţimea“. Cele „opt părţĭ“, din carĭ fusese zidit trupul luĭ Adam, figuréză în manuscripte slavice începênd deja de prin secolul XIV, carĭ însă fiind de provenință sudică, căcĭ ele menţionéză pe Cumanĭ, pe Românĭ, pe Arnăuţĭ, e tot aşa de cu putinţă ca noĭ să fi luat legenda dela Serbĭ saŭ Bulgarĭ, precum e cu putinţă şi

vice-versa (v. Tichonravov, Pamïatniki otrečennoï ruskoï literatury, t. 2 p. 439 sqq.) In orï-ce cas, fântâna comună, directă saŭ indirectă, a acestor subtilitățï teologice poporane e bizantină, după cum e și explicațiunea simbolică a numeluï ADAM în Pravila luï Mateïu Basarab: A=Ἀνατολή (resărit), D=Δύσις (apus), A=Ἄρκτος (nord) și M=Μεσημβρία (sud).

v. *Conăcăriă.—Ïertăcïune.—Nuntă.*

Mult maï românesc e *Adam* în vrăjï și descântece.

Intr'un descântec când s'a deochïat o vită:

. . . . ïe vacile,
Le du pe cărarea luï *Adam*
La pășunea luï Avram
Și la apa luï Iordan...
(I. D. Nour, Bĕrlad)

Intr'un altul de desfăcut farmecele:

. . . .
De mâna dréptă m'aŭ luat,
Pe cărarea luï *Adam* m'aŭ purces,
La fântâna luï Iordan dusu-m'aŭ,
Cu crucile de mir,
Cu țărmurile de vin;
Așa Sfînta Precista érășï de mână m'aŭ luat,
Pe croh alb m'aŭ așeḑat...
(Idem)

Intr'un descântec de albéță:

. . . .
De mâna dréptă l'a luat,
Dipe sóre l'a înturnat
Ș'a pornit, și a plecat
Pe drumul luï *Adam*
La fantâna luï Iordan,
Ș'a tâlnit
Treï surorï a sóreluï...
(Albira Carpaților, 1879 p. 345)

Ce să fie óre „cărarea luï *Adam*" saŭ „drumul luï *Adam*"? In alte descântece figuréză în locu'ï: „cărarea luï Troïan", de ex. în lunga vrajă „de a face pe dragoste", culésă de d. S. F. Marian în Bucovina și unde ne întimpină de treï orï:

Măriór'aŭ sinecat,
Sinecat ș'aŭ mânecat
Pe cărarea luï Troïan
La rîul luï Iordan...
(Col. l. Tr. 1870, No. 3 p 4)

In altele:

Pe cărare,
Pe ulița mare,
La rîul luï Iordan,
La fântâna luï Bogdan...
(G. D. Teodorescu, 362)

Traïan, părintele Dacieï; Bogdan, fundatorul Moldoveï; étă-ne deja fórte departe de lumea biblică!

Inlocuit'aŭ Româniï pe strămoșul omeniriï *Adam* prin strămoșul național Traïan? saŭ nu cum-va, din contra, vechïul cult al erouluï păgân va fi fost gonit maï tărḑiŭ prin elementul semitic al creștinismuluï? In astronomia poporană „calea luï Troïan" fiind una din numirile „drumuluï de lapte", să fie óre tot aceïa și „calea luï Adam"? Iată, negreșit, nesce cestiunï cât se póte de interesante. Vom observa numaï, că'n latinitatea medievală acéstă parte a ceruluï se chiăma: „via Sancti Jacobi", de unde: span. camino de Santiago, fr. chemin de St. Jacques, provenț. cami de San Jaques, bret. hent sant Jakez etc. (v. Gaidoz et Rolland, Mélusine, 1884 p. 151—3).

v. *Avram. — Bogdan. — Iordan. — Troïan.*

Se pare că tocmaï funcțiunea cea astronomică a luï *Adam*, suit într'o sferă maï pe sus de ceï doï luminătorï, ne întimpină în balada poporană „Sórele și luna", așa după cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călĕt. p. 168). Nesciênd cum să scape de amorul frateluï seŭ, Luna îï ḑice Sóreluï:

—Sóre luminos,
Mândru și frumos!
O scară de fer
Pîn' la naltul cer
Tu mie să'mï facï,

Pe ea să te urcĭ,
Ĭute să te ducĭ
Pîn' la moş *Adam*,
Căcĭ dorinţă am
La el să privescĭ,
Să te spovedescĭ.
—De grabă el s'apuca
Şi îndată că făcea
O scară de fer
Pîn' la naltul cer,
Ş'apoĭ se urca
Şi se înălţa
Pîn' la moş *Adam*,
Străbun luĭ Avram,
La el că privĭa,
Se spoveduĭa.
Adam scoborĭa,
De-a-stânga'l lua,
In ĭad îl băga...

In fine, după cum prin *Adam* s'a început lumea, tot prin *Adam* se va sfîrşi; aşa crede poporul. Una din legendele române despre Judecata cea din urmă saŭ „vremea de apoĭ", este că atuncĭ „când se vor împlini vécurile", Dumneḑeŭ va pune pe *Adam* să bucĭume, şi la trâmbiţa luĭ se va sgudui lumea şi se vor scula morţiĭ de prin morminte (Vasluĭu, c. Negresciĭ şi Mircesciĭ; Botoşanĭ, c. Poĭana-lungă). O versiune adaogă, că bucĭumarea va ţiné treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ, „şi cine n'o va auḑi, va remâné în ĭad, ĭar ceĭ-l'alţĭ vor merge la judecată" (A. Cĭurénu, Vasluĭu, c. Zăpodeniĭ). Unuĭ om perdut fără îndreptare şi fără mustrare, i se póte ḑice că: n'a auḑit trâmbiţa luĭ *Adam*.

Cu tóte astea, nicĭ pe *Adam* nu'l cruţă poporul în înjurăturile sale. La Vrancea, bună-óră, „auḑĭ mereŭ ocărĭ de: Pasca mă-seĭ, Crucea, Dumneḑeŭ, feştania, lucéfĕru mă-seĭ, *Adamu* mă-seĭ etc." (Putna, com. Găurile).

In vechile texturĭ, numele *Adam* îşĭ acaţă une-orĭ pe flexionarul *-u*: Ададмъ. In Călĕtoria la ĭad a Maĭceĭ Domnuluĭ, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 358): „puteré cinstiteei cruci, ceĭa ce *Adamu* şi Eva izbâvi deîn blăstemu..." De asemenea în Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 45): „ainte fecĭu omu întăe *Adamu* de'l fecĭu în chipul mieu..." In ambele pasage *Adamu* e la acusativ, în loc de: „p e *Adam*".

Ca nume de botez, *Adam* — de unde patronimicul A d ă m e s c u, augmentativul A d a m o ĭ u (în Banat: A d a m o n ĭ u) şi deminutivele A d a m u ţ şi A d a m a c h e — e fórte rar la Românĭ. Ca nume evreesc, îl vedem într'o satiră poporană din Bucovina „Jidoviĭ şi volintiriĭ":

Intr'o séră negurósă,
Care vîră frică'n ósă,
Mergeam noĭ,
O sută de Jidănoĭ:
Chişer şi Haham,
Bureh şi *Adam*,
Şi cu Rabin între noĭ,
Cu treĭ cară de-usturoiu...
(Col. l. Tr. 1871, p 39)

Ca nume local, este un sat *Adam* în Tutova, numit după mănăstirea de maĭce de acolo, şi un sătuleţ *Adam* în districtul Suceveĭ; apoĭ A d a m e s c i ĭ, sat în Teleorman.

v. *Aron*. — *Avel*. — *Cain*. — [2]*Jidov*. — *Moĭse*...

[2]**Adàm**, nom propre personnel. — v. [1]*Adam*. — [3]*Adam*.

[3]**Adàm**, nom de certaines localités en Moldavie. Din localităţĭ cu acest nume, cea maĭ însemnată e mănăstirea Adam, altă dată aparţinênd Covurluĭuluĭ, astăḑĭ însă — prin schimbarea hotarelor districtuale — căḑênd în partea Tutoveĭ.

Un act din 14 octobre 1652 (Arch. Stat.): „+ adecă eu Petrişor ot Tăplăoni şi Vrăbie izbaşa şi Vasilie Ţocol ot Mileşti şi Sava Rojan ot Grădinari scriem şi mărtorisim co cestu

zapis al noostru, cum noi de bonă voe noostră am dat danie a noostră draptă ocină şi moşie din Codrul Ghenghii din hotarul Osiĭacilor pe Vale Brabănului în Pădure Merĭaâ în loc pustiĭu, am dat lui A d a m căpitanul de ş'au făcut mănăstire...“

De'ntâĭu bărbătéscă, mănăstirea *Adam* a trecut apoĭ, abia în prima jumătate a seculuĭ nostru, la călugăriţe, aduse aci din Florescĭ:

Mitropolit Veniamin, 1836 (Arch. Stat.): „luând aminte şi pentru pitreciré şi viaţa a maĭcelor călugăriţe din sf. monastire *Adamul*, unde prin vreré luĭ D-zeu mutându-să dela monastirea Floreştiĭ, lăsându-o ace monastire pitrecătorilor cu lăcuinţa părinţilor Grecĭ...“

Adamànt (plur. *adamanturĭ*), s. n.; diamant, pierre précieuse. Lex. Bud.: „*Adamant*, der Diamant; de *adamant*, Diamanten.“

Varlam, 1643, II f. 53 a, în viéţa Sf-luĭ Ioan dela Sucéva: „să ustenіră şi slugile, bătândŭ acelŭ trupŭ t a r e c a d e *adâmantŭ* (адамантъ)...“

Peste Carpaţĭ se pronunţă maĭ mult: *adiemant*, sub influinţa maghiaruluĭ: gyémánt. La noĭ nu se maĭ ḑice decât d i a m a n t, cu forma italiană. Italieniĭ însă, alăturĭ cu „diamante“ mânţin şi pe „adamante“, dar numaĭ ca vorbă poetică, după cum ar puté să remână şi'n poesia română, lăsându-se pe „diamant“ graĭuluĭ prozaic.

> Non, se di ferro doppio o d'a d a m a n t e
> Questa muraglia impenetrabil fosse...
> (Tasso, Ger. III, 51).

Derivă din grecul ἀδάμας, trecut la Românĭ prin paleo-slavicul: adamantŭ. Sinonim curat românesc, în legătură cu legende poporane, este n e s t i m a t ă, „pétră care luminéză nóptea ca ḑiua“.

v. *Balaur*. — *Nestimată*. — *Pétră*.

1·Adamàscă, s. f.; 1⁰ Sorte d'étoffe de luxe importée de l'étranger; 2⁰ sorte d'étoffe fabriquée de coton et de laine par les paysannes roumaines.

1⁰. Ca stófă de lux, *adamască* se fabrica de'ntâĭu în China şi maĭ cu sémă la D a m a s în Siria, de unde'ĭ vine însuşĭ numele; apoĭ în Occident, unde nu întârḑiase a ajunge la o mare perfecţiune, maĭ ales în Italia: la Veneţia, la Genova, la Lucca. Sub raportul bogăţieĭ, *adamască* stă alăturĭ cu catifea:

> Souvent sur le velours et le d a m a s s o y e u x
> On voit les plus hâtifs des convives joyeux
> S'asseoir au banquet avant l'heure...
> (V. Hugo)

Ca ţesetură de mătasă, „damas soie“, *adamască* este o stófă grea, amestec de atlaz şi de taftă, cu frumóse florĭ saŭ desemnurĭ eşite d'asupra, une orĭ cu fire de aur saŭ de argint. Pentru amănunte v. Bezon, Dict. des tissus, t. 6 p. 71 sqq.

In România acéstă stófă pĕtrundea in doĕ fabricate pe doĕ căĭ: o varietate d'a-dreptul din Orient, prin Turcia, şi atuncĭ se chiăma: m u ş c h ì, din turcul dimişkî, grecul διμίσκιον „satin de Damas“; o altă varietate, din Italia, unde se ḑice astăḑĭ „damasco“, dar în vécul de mijloc purta numele de „adamasco“, latinesce „adamascus“, de ex. într'un act italian din 1389: „planeta una drappi auri in campo viridi, facta ad spicas cum frisiis largis A d a m a s c h i, fodrata tafetali rubeo“ (Du Cange, ad voc.). Cuvîntul românesc vine dară immediat din italienesce, nicĭ decum dela Slavĭ (Cihac, II, 1), fiind-că atuncĭ ar trebui să fie: adamaşcă, nu -ască, de óră ce rusesce e adamaşka, polonesce adamaszek, ér la ceĭ-l'alţĭ Slavĭ fără inіţialul *a*-: bohemul damašek, slovenul

tamašek etc. Slaviĭ însă aŭ primit şi eĭ vorba tot prin comerciul italian, maĭ ales veneţian.

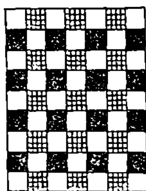
In inventarul M-riĭ Galata din Iaşĭ, 1588, ambele varietăţĭ: m u ş c h ì şi *adamască* figuréză alăturĭ (Cuv. d. bătr. I, 199): „4 poale [de icóne] de *adamască* galbeni şi cu flore albe şi pre margine atlazu m u ş c h i i.“

Tot acolo ne întimpină *adamască* de următórele culorĭ: verde, roşie, albă, mohorîtă, albastră, négră; apoĭ: „cu obraze“ şi „cu obraze şi cu flori.“ „O b r a z e“ se numĭa desemnurile.

2°. Ca stofă ţesută de ţerance române, se chiamă *adamască*, maĭ ales în Moldova, un fel de a l e s ă t u r ă.

„...urḑala bumbac, bătaĭa lână boită, în cincĭ iţe, se numesce *adamască*“ (M. Dimitriŭ, Covurluĭu, c. Smulţiĭ).

„*Adamască* este o ţesetură în patru saŭ cincĭ iţe, a căriĭ urḑélă este de in saŭ bumbac şi bătătura de lână cu diferite culorĭ, formând o faţă cu micĭ cadrilaturĭ de felul acesta:

(A. Negru, Tecucĭu, com. Poĭana).“

La ţeranĭ acéstă sărăcăcĭósă *adamască* din bumbac şi lână servă pentru haĭne femeiescĭ şi maĭ cu sémă pentru aşternut tot aşa de bine ca la ceĭ bogaţĭ *adamasca* cea de mătasă.

v. *Alesătură.* — ²·*Bătae.* — *Coftiriă.* — *Iţă.* — *Resboĭu.* — *Urḑélă...*

²·**Adamàscă**, t. de Botan. — v. *Avrămésă.*

Adàog, adàug (1°. *adaos* [-*us*], -*gere*; 2°. -*at*, -*are*; 3°. -*it*, -*ire*), vb.; ajouter, augmenter, accroître, multiplier.

Din tóte limbile romanice, latinul a d a u g e o (-xi, -ctum, -ĕre) a remas numaĭ la Românĭ, păstrând acelaşĭ sens, dar diferenţiându-se în treĭ conjugaţiunĭ: *adăogàre*, *adăogìre* şi *adăogere.* Trecerea luĭ *adaug* în *adaog* se datoresce acomodaţiuniĭ, *o* fiind fisiologicesce maĭ aprópe de *a* decât *u*, astfel că poporul de multe orĭ rostesce „aor“, „taor“ etc., netonicul *u* supunêndu-se toniculuĭ *a*. Macedo-românesce, după o altă tendinţă fonetică, *u* după vocală devine *v*: *adavgere*, ca şi în: lavdu=laud, avdu=aud, arevdu=rĕbd etc. (v. ¹.*U*).

I. R a m i f i c a r e a s e n s u r i l o r.

a) adaog = s p o r e s c „augmenter“:

Beldiman, Tragod. v. 1103:

Se deştéptă Eteriştiĭ, că ĭ-aŭ amăgit simţesc,
Adaoge turbăcĭunea, pe Balş învinovăţesc...

Ibid. v. 4099:

Se întorc ĭarăşĭ la gazdă, caĭ de menzil poroncesc,
A se face prelungire nicĭ cum nu'l îngăduesc;
Acésta îl dărma tare, acésta îl supĕra,
Adăogea îngrijirea întru care el era...

b) Adaog = m ă r e s c „accroître“:

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „cela ce va face vamâ noo carĭa n'au fostŭ, sau de va mai *adaoge* cé vĭache decumŭ au fostŭ...“

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 260): „ĭară când avem pre Dumnezăŭ îndemnâtorĭu şi ajutâtorĭu, atunce şi usrădiĭa noastră aprinde-se şi se *adaoge...*“

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 127): „ĭar carele de nu va drége, încă şi nu va *adaoge*, ci va scădé şi va strica dentr'acesté şi dentr'alte milĭ de ale sfintei mănăstiri...“

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 228: „...şi aceĭ banĭ să steĭe temeiŭ păn la anul să ămble, neavănd voĭe Ispravniciĭ nicĭ să'ĭ *adaogă*, nicĭ să'ĭ scadă..."

Ibid. p. 228: „Domnul încă aŭ chemat boĭerĭ şi le-aŭ arătat, zicăndu-le ca să se adune la un loc cu toţiĭ şi să găséscă léc să *adăogă* sfertul..."

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 13: „a me mirare să *adaogè* cu măsura ce a me luare aminte să îndoè..."

c) Adaog = î m m u l ţ e s c „multiplier".

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 96: „şi va *adaoge* munci cătrâ munci..."

Maĭ ales în urarea: a se *adaoge* aniĭ saŭ ḑilele cuĭ-va.

O scrisóre rustică muntenéscă circa 1609 (Cuv. d. bătr. I, 174): „ni rogămu dumnitale şi jipănései dumnitalé şi coconui dumnitale, şi Dumniziu să vă *adaogă* zelé şi ai dumniĭavostă..."

d) Adaog = m a ĭ d a ŭ saŭ m a ĭ s p u n „ajouter":

Pann, Prov. III, 78: „Scumpul cumpĕră stafide şi cere să 'ĭ *adauge* piper..."

Moxa, 1620, p. 393: „(Nichifor Foca) au plecat Syriĭa şi s'au închinatŭ Lichiĭa şi au dobănditŭ Finichiĭa, şi ĭară *adaose* grečasca să fie grečască..."

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 101): „ĭar pentru a părinţilor ce vor fi lăcuitori în tr'însa hrană şi traĭu vieţii am *adaos* şi am ajutorat cu céle după putinţă..."

Ibid. p. 103: „şi ĭar am dat şi am *adaos* Domnié-mé la sfânta mănăstire ocină în sat în Rămesti..."

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 85: „derept acéĭa apostolul au *adaus* de-au zis: nu vâ înşălareţi..."

Un cuvînt al Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 359): „pentru ce *adaoge* cătrâ cuvăntŭ ş'altele? câ cum au zisŭ: lepădaţi hitleniĭa, au nu era destul ačasta? pentru ce *adaoge* de zice şi: înainté ochilorŭ miei?..."

e) Adaog c u p î r ă „décréditer, diffamer."

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Zic uniĭ cum şi cu acel Bekir Aga şĭ-aŭ fost împutat Lupul Costachi Vornicul, şi cu Mehmet Efendi Iazagiul, că Turcilor cine le poate sătura lăcomia lor? Decĭ să'l fie *adaos* c u p â r ă la Vezirul şi eĭ..."

Nic. Muste, Letop. III, 59: „Apoĭ eşind din Edecula, tot nu'l lăsa Domnul Muntenesc să se odihnéscă mazil cum era, ce c u m u l t e p â r ĭ î l *adăogea*, să'l facă surgun şi din Ţarigrad..."

Ibid. p. 80: „şi acum nicĭ de poronca împărătéscă n'aŭ vrut să de pe boĭerĭ; şi cu alte pârĭ *adăogăndu'l*, ĭ-aŭ stricat Domnia luĭ Mihaĭu Vodă..."

f). Adaog c â n t e c.

Dosofteĭu, 1673, f. 114 a:

Cariĭ cércâ să mă prindzâ,
Răutatĭa să'ĭ cuprindzâ,
Iară eŭ, hie 'n ce vrĭame,
Lăngă tine nu m'oĭ tĭame,
Ce 'ţ voĭ *adaoge* cîntec
Din zùor de când mă mânec...

In „a *adaoge* cântec" cu sensul de „a î n c h i n a", vouer, dédier" se surprinde o accepţiune fórte archaică, pe care o avusese şi latinul „adaugeo" în graĭul sacerdotal, de ex.: „decumam a d a u g e r e" la Plaut.

În Psaltirea luĭ Arsenie dela Bisericanĭ circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) se presară pe icĭ pe colea o interesantă sinonimică a cuvîntuluĭ, fiind-că traducĕtorul, deşi avea de'naintea ochilor un text slavic, totuşĭ îşĭ da multă silinţă de a găsi pentru fiecare idee o expresiune curat românéscă, astfel că traduce multe pasage în câte doĕ-treĭ felurĭ; de ex:

Ps. LXXII: „ïatâ aceşté păcâtoş se *adaugŭ* pururïa = ïată aceştïa păcâtoş se înmulţescŭ pururïa...“

Ps. LXXXVIII: „şi nemica nu va spori vrăjmaşul spr'insŭ = şi nemica nu va *adauge* = şi nemica nu va folosi...“

Ps. CV: „şi se înpreunarâ lui Velfegor = şi se *adauserâ* lui Velfegor...“

Să se observe însă, în tesă generală, că în cărţile bisericescĭ, traduse din slavonesce, *adaog* corespunde tot-d'a-una luĭ **приложити**, literalmente „punere lîngă“, dar avênd o mulţime de accepţiunĭ în fraseologiă, aşa că represintă după împrejurărĭ pe grecul: *προστιθέναι, παρεισάγειν, ἐπιμένειν, συγκατίθεσθαι, συντίθεσθαι, κολλᾶσθαι, ἑνοῦσθαι* etc. De aci resultă că 'n unele pasage din vechile tipăriture *adaog* este o vorbă românéscă numaĭ dóră prin materiă şi formă, dar e ce-va cu totul străin prin funcţiune. In psaltirea luĭ Silvestru, 1651, tradusă după originalul evreesc, întrebuinţarea semasiologică a luĭ *adaog* e maĭ corectă:

Ps. LX: dzile spre dzile înpăratuluĭ *adaoge* -ĭ--veri...	... dies super dies regis adjicies...
Ps. LXVIII: *adaoge* strămbătate spre strămbătatïa lorŭ...	... appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum...
Ps. LXX: şi *adaugŭ* spre toatâ lauda ta...	... et adjiciam super omnem laudem tuam...

In Psaltirea cea versificatā a luĭ Dosofteïu, 1673, fiind cu totul emancipată de litera contextuluĭ slavic, *adaog* îşĭ recapĕtă de asemenea pe deplin funcţiunea sa românéscă.

F. 33 b:

Dumnedzăŭ mă paşte şi n'am lipsâ
La loc de otavâ ce'mĭ întinsâ
Sălaşul pre ape de răpaos,
Şi cu hranâ sufletŭ mĭ-aŭ *adaos*...

F. 16 a:

Precum ïaste cerïul mare de nălţâme,
Pre pămînt *adaogĭ* de oamenĭ mulţâme...

II. Filiaţiunea formelor.

Forma organică *adàugere*, întocmaĭ latinul adàugere, e désă în monumentele nóstre literare cele maĭ vechĭ.

In Omiliarul luĭ Coresi, 1580, ea ne întimpină la tot pasul; de exemplu:

quatern. II p. 9: „pământul cela lucratulŭ grăsime sadurilorŭ *adauge*-le...“

quat. VI p. 5: „cu postulŭ *adauge* 'şŭ sănâtate şi tărie, ïarâ deîn neţinére boala şi neputinţa apropie-se...“

quat. XI p. 13: „cine va avé mai multŭ, şi mai multŭ i se va da şi i se va *adauge*...“

quat. XXVI p. 3: „vătâmâturilor célé rélele *adauge*-le vindecare...“

In Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII, 2: audzirâ că evreïasca limbă glăsi cătră 'nşii, rutes *adauserŭ* fără-voroavă...	... quum audissent autem quia hebraea lingua loqueretur ad illos, magis praestiterunt silentium...

In Codicele Şcheïan din aceïaşĭ epocă (Mss. Acad. Rom.):

Ps. XL, 9: şi nu va *adauge* se vinie...	... non adjiciet ut resurgat...
Ps. LX, 7: dzi spre dzi lu înpărat *adaugi*.	... dies super dies regis adjicies...
Ps. LXVIII, 27-8: şi cătră durére ranelor méle *adauserŭ*; *adauge* fără-lége...	... et super dolorem vulnerum meorum addiderunt; appone iniquitatem...

Ba chiar cu finalul *-u :*

Ps. LXX, 14: e eu purure upovăiĭu în tine, şi *adaugu* în toată lauda ta...	... ego autem semper sperabo, et adjiciam super omnem laudem tuam...

In secolul XVII, cuvîntul se mânţine tot în a treĭa conjugaţiune, dar începe deja a precumpăni forma cu *o*: *adaogere*.

A se alătura Psaltirea luĭ Coresi, 1577, cu acea a luĭ Dosofteĭu, 1680:

Coresi:	Dosofteĭu:
Ps. XL: Cuvântŭ lége-călcâtorĭu puserâ spre mine: căndŭ doarme şi nu va *adauge* să învie?...	Cuvântŭ călcătorĭu de lĭage pusără supra mĭa: dară cela ce doarme au n'a *adaoge* a să scula?...
Ps. LX: zi spre zi lu înpăratŭ *adaugi*...	... dzâle preste dzâle înpăratuluĭ veĭ *adaoge*...
Ps. LXI: bogâţiâ să curâ, nu *adaugeţi* inema...	... bogăţâĭa de curâ, nu *adaogeţŭ* inemile...
Ps. LXVIII: că cine tu vătămaşŭ, ei mânarâ şi cătrâ duréré ranelorŭ méle *adauserâ*; *adauge* fărâ-lége...	... că pre carele tu ĭi bătuş, eĭ ĭi luarâ în gonâ şi cătră durĭarĭa ranelor mĭale *adaosără*; *adaoge* fără-lĭage...

Atât în secolul XVI, precum şi pînă pe la finea secoluluĭ XVII, ne maĭ întimpină din când în când forma organică a perfectuluĭ simplu: *adàuş* saŭ *adàoş* = lat. adàuxi, înlocuită deja în cele maĭ multe casurĭ prin analogicul: *adăoseĭ*.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIII, 16: „ĭarâ eu amù nu numai învăţai, ce şi lucru *adauşŭ* (адáѵшь), acélé carele altulŭ nimine nu le-au făcutŭ..."

Omiliar dela Govora, 1643, p. 601: „însumi multe ostenéle *adaoş*..."

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 446: „ĭată eu mă măriĭu şi *adaoş* înţelepcĭune preste toţi..."

Ibid. p. 447: „mă mărĭu şi *adaoş* înţelepcĭune mai multă decâtŭ toţi..."

In macedo-romăna, latinul „adauxi" a devenit *adapşu* prin forma intermediară *adavşu* = *adauşu*. Se conjugă: *adapşu*, *adăpseşĭ*, *adapse*, *adapsem*, *adapset*, *adapseră*. Din participiul latin „adauctum" Macedo-românii aŭ făcut: *adapt*, maĭ organic decât daco-românul *adaus* (v. V. Petrescu, Mostre, I, 151).

E interesant la Coresi, 1580, quat. VIII p. 1: „dereptŭ acéĭa şi timpinarâ pre elŭ cu slavâ credincoşii şi blagoslovenie avăndŭ de elŭ, că de n'arâ fi crezuţi, nu se-arâ fi aşa curândŭ *adauşŭ*..." ceĭa ce ar presupune pe reciprocul „mĕ *adaug*" conjugat la pré-perfect condiţional cu moţiunea participiuluĭ după gen şi numĕr:

[eŭ, tu, el] m'aş fi —, te-aĭ fi —, s'arâ fi *adaus*;

[eu, tu, ea] m'aş fi —, te-aĭ fi —, s'arâ fi *adausă*;

[noĭ, voĭ, eĭ] ne-am fi —, v'aţĭ fi —, s'arâ fi *adauşĭ*;

[noĭ, voĭ, ele] ne-am fi *adause*, etc.; în fapt însă póte să nu fie aci decât un cas de atracţiune sintactică.

Trecerea luĭ *adaug* în prima şi 'n a patra conjugaţiune pare a fi posterióră secoluluĭ XVII; cel puţin, nu ni s'a întâmplat a o găsi în texturĭ, deşi în graĭu ea lesne se justifică. In formele organice *adàugere*, *adàuseră*, simţindu-se o ne'ndĕmână la rostirea celor treĭ silabe ce urmézâ după cea tonică, poporul ajunse din causa comodităţiĭ a le înlocui prin: *adăugàre* saŭ *adăugìre*, *adăugàră* saŭ *adăugìră*. Astăḑĭ pînă şi scriitoriĭ noştri ceĭ maĭ bunĭ şovăeşc între aceste diferite forme, tóte poporane. Aşa Costachi Negruzzi

în aceîaşî nuvelă „Zoe“ pune într'un loc: *„adăogâ* tînărul scuturând cĭubucul...“, şi cu treĭ pagine maĭ jos: „omóră-mĕ dar, *adaose* Iliescul...“; ĭar în povestea „Toderică“ figuréză pe aceîaşî pagină: *„aŭ adaos* arătând pe Sf. Petru...“ şi: *„adăogi* arătând pe Sf. Petru“ (ed. 1857, p. 17, 21, 76). Prin urmare, formele: *adăogâ, adaose* şi *adăogi*, pentru una şi aceîaşî persónă a perfectuluĭ, i se păreaŭ luĭ Negruzzi d'o potrivă corecte.

III. *Adàoră.*

Afară de cele treĭ forme: *adăogire, adăogare* şi *adaogere*, din carĭ cea de-'ntâĭu, nouă ea însăşĭ, a produs apoĭ, după analogia tuturor verbilor de a patra conjugaţiune, pe un presinte indicativ şi maĭ noŭ: *adăogesc*, independinte de inchoativul latin „adaugesco“; afară de acestea, *adaog* a maĭ suferit în graĭul poporan o transformaţiune fórte curiósă, nu fără interes chĭar pentru sciinţa limbeĭ în genere.

Reposatul G. Seulescu, al căruĭ material din gura poporuluĭ era adunat maĭ ales în districtul Vasluĭu, aduce forma *adaoră* pentru *adauge*: „nu *adaoră* = nu *adaoge*“ (Archiva Albineĭ, Suplem. 1847, [No. 41, p. 165). Tot aşa ni se scrie dintr'o altă parte a Moldoveĭ: „uniĭ prefac pe *g* în *r*, de ex. *adaoră* în loc de *adaogă*“ (G. Bunescu, Tecucĭu, com. Brăhăşesciĭ).

Faptul dară există; însă trecerea luĭ *g* saŭ a luĭ *ğ* în *r* este şi remâne totuşĭ o imposibilitate după fonetica română. In *adaoră* cu sensul de *adaogă* nu póte fi decât o fusiune a doĕ cuvinte. Orĭ-cine face ce-va „a d o u a ó r ă“, prin însăşĭ acésta *a d a o g ă* la cele deja făcute. Poporul contragênd pe „a-doua-óră“ într'un singur adverb „adoară“, de aci se nasce: *adaoră* = *adaogă* + a d o a r ă.

Ce-va analog ni se presintă în francesul „selon“ alăturĭ cu provenţalul „segon“ = span. „segun“ etc. Peste putinţă de a admite trecerea luĭ *c* saŭ *g* în *l*, deşi e învederat tot-o-dată că „selon“ nu póte fi despărţit de „segon“. In adevĕr, fenomenul nu se explică de loc prin vre-o tendinţă fonetică, ci numaĭ prin fusiunea luĭ „segon“ cu vechĭul adverb frances „lonc“, (=rom. lîngă), care avea acelaşĭ înţeles. Precum la noĭ *adaoră* este: *adaogă* + a d o a r ă, întocmaĭ aşa la Francesĭ: selon = secundum + longum.

v. *Adaugă. — Adóră. — Lîngă.*

Adàogere (pl. *adaogerĭ*), s. f.; accroissement.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 18 b: „ĭară cu părulŭ capulŭ aĭ acoperitŭ să nu sâ vatăme de *adaogerĭa* vĕnturilor...“

v. *Adaog.* — ²·*Adaos.*

Adàoră. — v. *Adaog.* — *Adóră.*

¹·**Adàos, adàus, -ă**, part. passé d'*adaog.* — v. *Adaog.*

²·**Adàos, adàus** (plur. *adaose*, se póte şi: *adaosurĭ*), s. n.; augmentation, addition, surcroit, supplément.

In sens restrîns, *adaos* este alipirea unuĭ ce maĭ mic către un ce maĭ mare de aceîaşĭ natură: *adaos* de léfă, *adaos* de grijĭ, *adaos* de cheltuelĭ etc., atuncĭ când léfă, grijĭ, cheltuelĭ şi altele de maĭ 'nainte sporesc.

Pravila Caragea, 1818, p. 6: „când gârla prăvălindu-să, câte puţintel va adăoga pământ la pământul nostru, *adaosul* este al nostru...“

In sens general, *adaos* însemnéză în limba veche tot ce măresce saŭ rădică ce-va în bine saŭ în reŭ.

a) In bine:

Constantin Brâncovan, 1692 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 5): „cugetându

întru inema noastră a zidi şi a înălţa sfântă mănăstire pre locul satului Hurezii, găsind locu ca acela bun şi scaun de mănăstire, şi cu ajutoriul lui Dumnezeu den temelie o am înălţat, şi lângă alte mile şi *adaose*, care am nevoit Domnia mé să întărescu sfănta mănăstire, pentru ajutoriu făcut'am Domnia mé milă la sfănta mănăstire şi cu acestu mertic de sare..."

b) In reŭ:

Dosofteiu, 1673, f. 111 a:

Că pre cela ce ĭ-aĭ dat certare
Alergară să'l bată maĭ tare,
Şi mă preste rane usturară,
Preste-*adaos* maĭ mult mă mustrară;
Dă-le şi lor *adaos* pre vină,
Pre greşală certare deplină...

Cam în acelaşĭ sens la Alecu Văcărescu, p. 44:

Şi tu, în loc de răpaos,
Şi maĭ mult îmĭ facĭ *adaos*...,

unde însă „repaos" e pus numaĭ pentru rimă, căcĭ adevĕrata antitesă a luĭ *adaos* e s c ă d e r e:

Urechea, Letop. I, 95: „măcar că să află şi de alţii însemnate lucrurile ţărâi Moldovii, apucatu-m'am şi eu a scriere începătura şi *adaosul*, maĭ apoĭ şi s c ă d e r é care să vede că au venit în zilele noastre, după cum au fost întăĭul ţărâi şi pămăntului nostru a Moldovii; că cum să tămplă de sărg şi adaoge pohoĭul apii, şi ĭarăşi de sărg scade şi să înpuţinéză, aşa s'au adaos şi Moldova..."

v. *Adaog.* — *Adăosură.*

Adaoşăg (plur. *adaoşagurĭ*), s. n.; terme fiscal: surcharge. Cuvînt format cam în epoca Fanarioţilor pentru diferite a d a o s u r ĭ fiscale peste dările cele obicĭnuite.

Neculce, Letop. II, 299: „Atunce strică Constantin Duca vodă legătura văcărituluĭ ce făcusă Antioh vodă, şi scoasă văcăritul: de cal doĭ leĭ şi de vacă un galbăn, şi *adaoşag* de toată vita un tult..."

Grigore Vv. Ghica, 1764 (Codrescu, Uric. I, 133): „nefiind la orănduélă ca să ştie şi săracii ce să dea, mulţĭ din lăcuitorĭ ş'aŭ părăsit viile lor, temăndu-să că de multe orĭ se scotea şi *adăoşagurĭ*, care cu baniĭ vădrărituluĭ şi *adăoşagul* acela, şi că poate maĭ punea şi vădrariĭ năpaste, şi cu aceste pricinĭ fiind adevărul că era săracilor ca un jac..."

I. Canta, Letop. III, 178: „Alte obiceĭurĭ rele ce era maĭ înainte să nu fie, nicĭ spurcatul şi stingerea noroduluĭ acel cu nume urit văcărit, numaĭ Grecilor drag foarte, să nu fie, nicĭ pogonărit, nicĭ coniţa, nicĭ *adăoşagul*..."

Format din adaos prin sufixul -şag (= ung. -ság), ca în „furtuşag" din „furt", „vălmăşag" din „valmă" etc.

v. *Adaos.* — *-şag.*

Adàuḍă, s. f.; lendemain. In graĭul poporuluĭ, maĭ ales în Moldova, din construcţiunea „a-d o u a-ḍ i" s'a format un frumos substantiv, tot aşa de bine cimentat din treĭ elemente ca şi composiţiunea francesă „lendemain = l'en-demain". Nearticulat: *adauză*; cu articlu: *adauza*.

O naraţiune ţerănéscă din districtul Sucéva despre Stafiă ne spune că stăpâniĭ caselor bântuite de un asemenea spectru: „aŭ obiceĭ di cinstesc pi aratari cu un pahar di gin ş'o fălii di pâni, cari sî lasă pi undi sî ştii că umblă staciĭa în timpu nopţiĭ, găsîndu-sî *adauḍa* paharu gol, ginu cinstit şi pânĭa răfuită..." (I. Bondescu, com. Gĭurgesciĭ).

In Banat se ḍice cu acelaşĭ sens: „mâine-ḍi", ca adverb; substantivul *adauḍă* este însă maĭ sintetic şi ne-

mic n'ar împedeca întroducerea luĭ în limba literară.
v. *Adóră*.

Adă-, préfixe. — v. ³*Ad.*

Adămân. — v. *Ademenesc.*

¹**·Adânc,** -ă, adj.; profond, épais, enfoncé. Pe când sinonimul a f u n d se rapórtă numaĭ la extremitatea inferióră, *adânc* exprimă întregul volum al uneĭ deschiḑĕturĭ de sus pînă jos, astfel că se póte confunda cu n a l t, de exemplu în locuţiunea : apele sînt *adâncĭ* = les eaux sont h a u t e s. Fiind însă că *adânc* se consideră de sus în jos, ĭar n a l t de jos în sus, între ambiĭ termenĭ e contrast. Aşa într'o colindă din Transilvania (I. G. Bibicescu, Coll. Mss.) sfinţiĭ găsesc pe Dumneḑeŭ:

'ntr'o chilie
De tămâe
Cu uşa de alămâe,
Imĭ şedea
Şi 'mĭ socotĭa
Şi cetĭa
Vanghelia,
Cum să facă munţĭ înalţĭ,
Munţĭ î n a l ţ ĭ şi văĭ *adâncĭ*...

Latinesce a d u n c u s e sinonim cu „curvus"; „curvus" însă saŭ „curvatus" este ce-va încovăĭat în genere, fie mult saŭ puţin, pe când a d u n c u s se chĭamă în specie o mare încovăitură fórte intrată în întru, în oposiţiune cu „pandus", care însemnéză o linia abia strîmbată. Aşa „cornua a d u n c a" se ḑicea la nesce córne formând ambele împreună maĭ mult decât un semi-cerc, după cum sînt, bună óră, la zîmbrul de pe vechile monete moldovenescĭ.

Acum se înţelege dela sine desfăşurarea logică a românuluĭ *adânc* „profond" din latinul a d u n c u s „recourbé en dedans". In loc de córne, n'are cine-va decât să'şĭ închipuéscă munţĭ saŭ malurĭ: deschiḑetura dela mijloc este *adânc.*

Dacă aşa cuvînta
Şi începe a cânta,
Munţĭ 'nalţĭ se cutremura,
V ă ĭ *adâncĭ* îmĭ resuna...
(A. Pann, Moş-Albu, II, 68).

Ghicitórea poporană:

Într'o vale *adâncă*
Zace-un popă de brâncă.
— Mamaliga.
(Ispir., Pilde, 34).

Dosofteĭu, 1673, f. 109 b:

Şi să scap de cine mi's cu gréţă
Şi de g e n u n ĭ *adâncĭ*, line 'n faţă;
Vivorul apeĭ să nu mă tragă
Să mă'nghiţă genunĭa cé largă;
Nice smârcul budza să'ş deşchĭae,
Să mă soarbă şi să să închĭae...

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. Acad. Rom. p. 35): „nici *adânc* fundul mărei, nici nestrăbătută a pământului grosime..."

Sensul latinuluĭ „aduncus" pare a se fi păstrat maĭ cu deosebire în idiotismul românesc: „*adâncĭ* bătrâneţe", care nu este alt ce-va decât: „vrîstă î n c o v ă ĭ a t ă". Latinesce se ḑicea „curva senecta":

Et nondum cani nigros laesere capillos,
Nec venit tardo c u r v a s e n e c t a pede...
(Tibul. III, 5 v. 16).

Un om gărbovit de anĭ era: „toto c u r v a t u s corpore" (Stat. Theb. VI, 649). Tot aşa, ca un grad şi maĭ înaintat de încovăĭare bătrânéscă, se putea ḑice: a d u n c a senecta, toto a d u n c u s corpore, a d u n c a t u s corpore. O altfel de desfăşurare logică are la Germanĭ: „er ist schon t i e f in die Jahre" alăturĭ cu: „er ist schon h o c h in die Jahre", unde bătrâneţele se consideră ca o extremitate de sus saŭ de jos a uneĭ linie: se urcă prin anĭ şi se pogóră din putere. O a treĭa desvoltare independinte are slavicul:

„glăboka starostĭ", cum ar fi lătinesce: g l u b a t a senecta (cfr. Miklos. Lex. 130, 131). In scurt, sinonimul german însemnéză: „âge descendu tout bas", sinonimul slavic: „âge creusé", sinonimul românesc: „âge recourbé".

v. *Bătrâneţe*. — *Crescut*.

Inventarĭul M-riĭ Cotrocenĭ 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: „jupănésa Despa ajungăndu la *adănci* bătrănéţe..."

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 254: „...ĭ-aŭ sărutat măna, zicăndu'ĭ să'ĭ fie într'un cés bun, să trăéscă pănă la *adăncĭ* bătrăneţe în luminat scaunul Măriеĭ Sale..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, la 19 ghen.: „aşĭa s'aŭ nevoit, şi la *adânce* bătrânĭaţe sosând, la Dumnedzăŭ s'aŭ mutat..."

Dela sensul general de o mare deschiḑĕtură, considerată de sus în jos şi în totalitatea sa, cuvîntul trece, pe de o parte, la orĭ-ce se plécă pré-jos, de ex.:

Apoĭ vesel se 'nturna
La Sultan de se'nchina
Cu *adăncă* temena...
(Balada Sîrb-sărac);

pe de alta, la orĭ-ce se ascunde într'o înfundătură, orĭ-ce ni se înfăţişéză ca o grămadă care se întinde departe nestrăbătută de vĕḑ, orĭ-ce e fórte anevoe de pătruns, fie materialmente, fie într'un mod figurat.

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 112) traduce pe „abis, *ἄβυσσος*" prin „cel *adăncu*" şi apoĭ comentéză pe acesta cu: „cel fără de fundŭ, celŭ neştiutŭ şi negănditŭ, celŭ neagĭunsŭ de mente de omŭ."

Aşa sînt:

1°. *adânc* „enfoncé".

a) l ă c a ş *adânc*:

Acolo aŭ odihna, locaş *adânc*, tăcut,
Eroĭ ce maĭ 'nainte mult sgomot aŭ făcut..
(Gr. Alexandrescu, M-rea Délul).

b) l a t u r e *adâncă*:
Dosofteĭu, 1673, f. 68 a:

Căt le prisosĭaşte de nu ne mănîncă,
Ne mână ca turma 'n lature *adîncă*..

2°. *adânc* „épais".

a) î n t u n e c i m e *adâncă*:
A. Pann, Moş-Albu, I, 3:

Mergênd asfel puţin încă, nişte céţă s'a întins,
Ş'o 'ntunecime *adîncă* din patru părţĭ m'a coprins...

b) c é ţ ă, n e g u r ă, p â c l ă *adâncă*:
Dosofteĭu, 1673, f. 108 b:

O, Dumnedzăŭ sfinte! tu mă scoate
De pogho̧ĭu de ape, toĭu de gloate
Ce'm vine la suflet, şi de gloḑurĭ
Cu pâcle *adînce* fără podurĭ...

c) u m b r ă *adâncă*:
Balada Erculén:

Soţie de vreĭ,
De vreĭ să mĕ ĭeĭ,
Mĕ scóte din stîncă,
Din umbră *adîncă*...

d) ó s t e, c é t ă *adâncă*:

Iar a nóstră cétă încă
Vine înapoĭ *adâncă*,
Tot cu puscĭ şi cu pistóle,
Maĭ mulţĭ cu mânile góle...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 178).

Tot aci:

e) r u ş i n e *adâncă*, adecă grósă, îndesată, în Cuvîntul sf. Ion Crisostom, text din sec. XVII (Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 538): „o, ruşiné *adăîncâ*! o, răutaté avuţiei! o, amara ĭubiré argintului! o, nesătululŭ pântece!.."

In acelaşĭ mod se póte ḑice: n e s c i i n ţ ă *adâncă*, p r o s t i ă *adâncă* etc.

3°. *adânc* „impénétrable = très fin".

a) î n ţ e l e p c ĭ u n e *adâncă*:
Dosofteĭu, 1673, f. 167 a:

Adînca ta 'nţălepcĭune
Nime nu va putĭa spune,
Omul fără minte 'ntrégâ
Nu va putĭa să 'nţălégâ...

b) m i n t e, s o c o t é l ă *adâncă*:

Moxa, 1620, p. 392: „celŭ cu minte *adăncă* Romanŭ, déca se văzu înălţatŭ în Scaunŭ..."

Beldiman, Tragod. v. 293:

Greciĭ aceştĭ mult cu minte, aceştĭ *adâncĭ* şi isteţĭ,
Urmărĭ, fapte de aceste, puteaĭ dela eĭ s'aştepţĭ?...

Zilot, Cron. p. 45, despre Alexandru Muruz: „Acéstă nedomirire avêndu-o şi eŭ, am făcut cercetare întrebând pe ómenĭ înţelepţĭ, şi m'am însciinţat într'acestaşĭ chip, care şi adevĕr séměnă a fi, cum că el firesce nu aŭ fost atâta supţire la minte şi *adânc* la socotélă, ci încă încovoĭa şi spre óre-şĭcare prostime, dar avea darul bunătăţiĭ şi al blândeţelor..."

c) g â n d *adânc*:

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 213): „se mărirâ lucrurele tale, Doamne, şi foarte's *adânci* gândurile tale..."

Balada Fata Cadiuluĭ:

Nicĭ nu beĭ, nicĭ nu mănâncĭ;
Ce staĭ pe gândurĭ *adâncĭ*?...

Marian, Bucovina, I, 144:

Nicĭ nu beŭ, nicĭ nu mănânc,
Că mĕ bate-un gând *adânc*...

d) v o r b ă *adâncă*:

Pann, Prov. III, 8:

N'a deslegat sacul încă,
Dar să vezĭ vorbă *adâncă*...

Tot aşa: s c i i n ţ ă *adâncă*, î n v ă ţ ă t u r ă *adâncă*, şi altele.

4°. *adânc* „impénétrable = très intime".

a) d u r e r e *adâncă*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 120:

Şi nicĭ bea şi nicĭ mănâncă
De durerea cea *adâncă*...

b) a m ă r ă c ĭ u n e *adâncă*:

Zilot, Cron. p. 70:

Şi cum să nu fim toţĭ l'*adânc*'amărăciune?..

c) j a l e *adâncă*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 222:

Mĕ duseĭ cu cósa 'n dél,
Cosiĭ ĭarbă şi amar;
Mĕ duseĭ cu cósa 'n luncă,
Şi cosiĭ jale *adâncă*!

La Italienĭ „adunco" saŭ „adonco" a păstrat sensul material cel restrîns al latinuluĭ „aduncus" = „curvatus", de unde însă, prin noţiunea intermediară de „ungues adunci" (Cicer.), „dentes adunci" (Ovid.) etc., în carĭ „aduncus" coincidă cu „acutus", s'a desvoltat şi la dînşiĭ expresiunea: mente a d u n c a „minte ascuţită", ce-va cu totul independinte sub raportul geneseĭ logice de românul „minte *adâncă*". Aşa la Salvini, în clasica traducere a Iliadeĭ (1723):

Uno comandi ed uno il rege sia,
A cui donò il figliuolo di Saturno,
Che profonda ed a d u n c a ha la sua m e n t e...

v. 2 3. 4. *Adânc.* — 1. *Afund.*

2. **Adânc** (plur. *adâncurĭ*, vechĭu *adâncure*, excepţional: *adânce*), s. n.; abîme, profondeur, fond. Ambele pluralurĭ: *adâncurĭ* şi *adânce* la Dosofteĭu, 1680, în acelaşĭ psalm LXVIII: „veniĭu într'*adăncurile* măriĭ şi volbura potopitu-m'au..." şi apoĭ: „izbăvĭaşte-mâ de cariĭ nu mă pot vedĭa şi de *adâncile* apelor, să nu mâ înnĭace volbura apeĭ nice să mă soarbâ *adâncul*..."

Intrebuinţarea cea maĭ désă a cuvîntuluĭ este cu sensul general de „abis", maĭ tot-d'a-una în legătură cu noţiunea de „apă".

Ioan din Vinţi, 1689, f. 5 b: „vihorulŭ şi văntulŭ, de a căruĭa căutare sacâ *adâncurile*, şi groaza lui topéşte măgurile..."

Arsenie dela Bisericanĭ (Mss. Acad. Rom. p. 179): „şi se spămăntarâ *adăncurele* de mulţimé sunetului apelor..."

Dosofteĭu, 1680, f. 190 a: „cu lu-

ciul acoperi pre înşiĭ, să afundară într'*adâncŭ* ca pĭatra..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 36): „... de lăcaşul stătător despre uscat s'au părăsit şi prin *adâncurile* apelor orbăcând..."

Moxa, 1620, p. 386: „căzu o dată o ĭarnă pré geroasă de îngheţă Maré până într'*adăncŭ*..."

Cu sensul de „ocean", în glosarele din sec. XVII (Cuv. d. bătr. I, 295): „luciul mării, *adăncul*, noĭanul..."

In balada despre Napoleon cel Mare, aşa cum se cântă în Ardél (Retegan, Poes. pop. 33):

> Amărîtul Bunăparte
> Stând în *adânc* de departe ..

Fără noţiunea de „apă":

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) pag. 41: „m'amŭ văzutŭ aşa de ğosŭ afundatŭ într'adâncimele *adâncurilorŭ*, câtŭ am avutŭ frică că n'oĭu maĭ eşi de acolo..."

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 454): „toţi voru învĭia din morte diîn toate *adăncurilea* pămăntului..."

Legenda Ap. Petru şi Paul (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. Braşov, p. 650): „aceşté petrecură *adăncul* a toată lumé şi ca cu plugul semănară credinţa..."

De aci figurat:

a) sub raportul intelectual, adâncul învăţătureĭ şi a tot ce se trage din ea:

Moxa, 1620, p. 399: „cum nu poţi ajunge naltul cerĭului, nice *adâncul* pământului, nice marginé lumiei, şi cum nu se potŭ număra stélele cerĭului, nice nâsipul măriei, aşa nu se poate afla *adăncul* scripturilorŭ..."

Ibid. p. 380: „ştiĭa filosofiĭa toată şi *adăncul* scripturilor elineşti..."

Eustratie logofătul, 1632 (Bianu în Col. l. Tr. 1882 p. 26): „... au fostŭ dascali desăvrăşitŭ, carii au scos ş'au arătatŭ toate *adăncurile* cărţilor şi svaturile direpţilorŭ den limba cĭa mai supţire şi mai ascuţită de toate limbile, ce să dzice elenéscă..."

b) sub raportul moral, *adâncul* inimeĭ şi al mişcărilor eĭ:

Pravila Moldov. 1646, f. 133: „dentru *adăncului* inimii lui arată, cumŭ să aibă prieteşugŭ..."

Moxa, 1620, p. 392: „dentru *adăncul* inimiei elŭ bâté să fie inpăratŭ..."

Ibid. p. 403: „déca auziră Grecii, numai ce suspina cătră Dumnezeu dentru *adănculŭ* inimiei lorŭ..."

A. Pann, Prov. II, 38:

> Gândul omuluĭ e ĭad
> Şi un *adânc* fără vad...

Samuil Clain, Invăţăturĭ, Blaj 1784, p. 39: „... boĭarĭ şi vitéjĭ, cariĭ la culmé fericiriĭ lumeştĭ ajunsése, şi maĭ pre urmă au căzut întru *adâncul* necazurilor..."

In fine, în loc de „adâncĭ bătrâneţe", care este construcţiunea cea maĭ respândită, se póte ḑice: *adâncul* bătrâneţelor:

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XVI p. 5: „însuşŭ acesta Avraamŭ, întru *adănculŭ* bătrânéţelor, deîn păntece fără plodŭ născu pre Isaacŭ..."

Legenda Sf. Nicolae, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 172): „şi mulţi Elini fapt'au creştini, vieţui sfăntul lui D-dzău anii cu dulce cinste şi ajunse întru *adăncul* bătrănéţelorŭ şi fu plin de zile..."

v. 1·*Adânc*. — *Adâncime*.

3·**Adânc**, adv.; profondément, bien avant, complètement. Represintă ca adverb tóte sensurile adjectivuluĭ adânc.

Proverb: „Cine ţĭ-a scos ochiĭ? — Frate-meŭ. — D'aceĭa ţĭ-a scos aşa *adânc*." (A. Pann, III, 28).

Zilot, Cron. p. 45: „însuşĭ vĕḑêndu-'şĭ puterea minţiĭ că nu lucra *adânc*, se sfătuĭa cu din miniştriĭ seĭ..."

Neculcea, Letop. II, 257, descriĕnd pe nemuritorul mitropolit Dosofteĭu: „nu era om prost de felul luĭ, era ném de mazil, pré învăţat; multe limbĭ ştiea: elineşte, lătineşte, slovineşte şi alte; *adânc* din cărţi ştiea şi deplin călugăr..."

Fără nicĭ o schimbare materială, aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ póte fi expresă românesce prin *adânc*: ca adverb „profondément", ca substantiv „profondeur" şi ca adjectiv „profond"; de ex.:

a) ca adverb: „oftez *adânc*".

Pompiliŭ, Sibiiŭ, 80:

> Mândruţa se geluĭa,
> Din suflet *adânc* ofta
> Şi din graĭu aşa grăĭa...

b) ca substantiv: „oftez dintr'adânc".

Alecu Văcărescu p. 46:

> Suflet hain, nu-ĭ păcat
> Să mă vezĭ tot înfocat
> Şi dintr'adânc oftând,
> În chinuirĭ petrecênd...?

c) ca adjectiv: „un adânc oftat".

Beldiman, Tragod. v. 17:

> Toţi alérgă, cer scăpare, în pustiurĭ năvălesc,
> Căcĭ viéţa, starea tótă, în primejdie-o privesc,
> Mânile la cerĭu rădică, înalţă adâncĭ oftărĭ,
> Plâng cu tânguire mare, privind jalnicele stărĭ...

v. 1. 2. *Adânc*. — 2. *Afund*.

4. **Adânc** (*adâncat*, *adâncare*), vb.; creuser, approfondir, enfoncer. Maĭ vechĭu decât sinonimul adâncesc şi contimpuran adjectivuluĭ adânc = lat. aduncum, verbul *adâncare* vine d'adreptul din lat. adunco (-atus, -are): „aduncantur quae ex diverso coacta faciunt anguli formam" (Paul. Diac.).

Coresi, 1577:	Dosofteĭu, 1680:
...că mărirâ-se faptele tale, Doamne, foarte *adăncarâ*-se cugetele tale...	...precum să mărirâ lucrurile tale, Doamne, foarte s'*adâncarâ* gândurile tale...

în contextul grec: *σφόδρα ἐβαθύνθησαν*...

Legenda S-teĭ Vinerĭ, text din sec. XVI (Cod. Mss. misc. Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 75): „aceĭa abăturâ şi, groapa *adăîncăndŭ*, săparâ..."

Barac, Risipiré Ierusalimuluĭ, p. 108:

> Le răstoarnă corabiĭa
> Şi ĭĭ tae cu sabiĭa;
> Care'l văd eĭ că din apă
> Cu notul că maĭ să scapă,
> Cu sabiĭa îl *adâncă*
> Mort în Maré cé adâncă...

Lexiconul Budan (p. 6): „*adănc*, *-care*, *-cat*, vb. act.: 1) covăĭu în lăuntru: adunco, inflecto, sinuo, incurvo: einwärts biegen, krümmen. 2) mĕ *adănc*: me attollo, erigo: sich bäumen". In ambele sensurĭ, *adânc* corespunde pe deplin prototipuluĭ latin. E maĭ cu sémă interesant reciprocul: a se *adânca* „se cabrer", pentru care limba română nu posedă decât pe perifrasticul: a se rădica în doĕ picĭóre.

Infinitivul funcţionând ca substantiv:

Pravila Munténéscă 1640, f. 114 b: „şi se ispitéscâ sfintele cărţi, ca să alégâ partĭa păcatelorŭ dentru *adăîncarĭa* valurilorŭ şi să nu petrécâ întru grija ceştii lumi..."

Maĭ în circulaţiune este participiul *adâncat*, întrebuinţat ca adjectiv saŭ chĭar ca substantiv şi perpetuat maĭ ales în nomenclatura topografică.

v. 1. 2. 3. *Adânc*. — 1. 2. *Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*.

Adânca, n. pr. de quelques localités. După Frunḑescu (Dicţ. top. 1) se chĭamă *Adânca* o pădure şi un sat în Dîmboviţa. Ca nume propriŭ topic, e mult maĭ respândită forma: A d â n c a t a.
v. *Adâncata*.

Adâncàre (plur. *adâncărĭ)*, s. f. — v. [4]*Adânc*.

[1]**Adâncàt, -ă**; part. passé d'a d â n c: creusé, approfondi, enfoncé.
In cele maĭ multe casurĭ, *adâncat* exprimă noţiunea de „înfundat", fie înfundătura mare, ca la Barac, Risipirea Ierusalimuluĭ, p. 77:

Era o cetate tare
Iotapata, foarte mare,
Supt un munte aşezată
Şi de munţĭ încungĭurată,
Cu văĭ foarte *adâncate*...

saŭ ib. p. 122:

Stârvurile aruncate
In nişte văĭ *adâncate*...;

fie înfundătura orĭ-cât de mică, de exemplu la Dosofteĭu, Synax. 1683, ghen. 1, despre St. Vasilie cel Mare: „lungăreţŭ la mĭarele obrazuluĭ, tâmplele *adâncate*, puţintel tunsŭ..."
In graĭul ţeranuluĭ din Prahova: „...gândurili fĕmei şi Marea n'aŭ sfirşit, n'aŭ început, atât sînt dĕ *adâncate*..."

(Jipescu, Opinc. 133.)

Aci dela sensul de „înfundătură mare" *adâncat* trece deja la acela de „fără fund".
Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Acad. Rom. p. 88): „cela ce adună ca'n neşte foi apele mării şi le-au pus întru vistĭare *adăncate* = f ă r ă d e f u n d ŭ..."
Id. p. 182: „şi'i adăpă pri'nşi ca în neşte ape multe *adăncate* = ape multe f ă r ă d e f u n d ŭ..."

Cuvîntul e des în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) ca şi 'n a luĭ Coresi din 1577, bună-óră în psalmul LXVIII:

1550:	1577:
...întinaĭu-me în tinĕ *adăncată* şi nu e stare...	... întinai-mă în tină *adăncată* şi nu e stare...
... izbăvéşte-me de uriţii miei şi de ape *adăîncate*..	... izbăvéşte-mă de urâţii miei şi de *adăncate* ape...

In aceleaşĭ texturĭ e nu maĭ puţin des substantivul a d â n c a t.
v. [4]*Adânc*. — [2]*Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*. — *Întradâncat*.

[2]**Adâncàt** (plur. *adâncate*), s. n.; enfoncement, chose très enfoncée.
Se întrebuinţéză nu o dată la Coresi, 1577, şi 'n Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), de exemplu: „turbură *adâncatulŭ* măriei" (ps. LXIV) saŭ: „veniĭu întru *adăncatele* măriei..."
Zilot, Cron. p. 52:

Ci eĭ întâiŭ căzură
In mare *adâncat*;
Ceĭ-l'alţĭ ĭar, cum vĕzură,
Cumpĕtul îşĭ perdură,
Şi toţĭ ne-am înecat!...

v. [4]*Adânc*. — [1]*Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncime*.

Adâncàta, n. pr. de plusieurs localités. O mulţime de localităţĭ în România pórtă acest nume, datorit — firesce — posiţiuniĭ lor într'o vale saŭ într'o înfundătură. Aşa sînt, după dicţionarul topografic al luĭ Frunḑescu (p. 1), satele numite *Adâncata*: unul în Dîmboviţa, unul în Prahova, câte unul în Dorohoĭu, în Argeş şi 'n Teleorman, doĕ în Dolj.
In Buzeŭ — după B. Iorgulescu (Dicţ.

top. Mss.)—un sătuleţ *Adâncata* şi o pădure *Adâncata*.

v. [4] *Adânc.—Adânca.*—[1 2] *Adâncat.*

Adâncătùră (plur. *adâncăturĭ*), s. f.; creux en général, petit enfoncement. „Vale numesce poporul o *adâncătură* óre-care în pămînt, pe care merge un părîŭ din plóià saŭ izvor...“ (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaş).

„Pe aci vale se chiamă o *adâncătură* strînsă între doĕ délurĭ...“ (I. Georgiŭ, Tutova, c. Corodesciĭ).

Pînă şi orbita ochĭuluĭ se póte ḑice *adâncătură*:

Jipescu, Opinc. p. 133: „îl învîrteşte şi îl suceşte şi 'l întoarce pînă scoate limba, şi ochiĭ i ĭes cât pumnu afară din *adâncăturĭ...*“

Cuvîntul e format nu din a d â n c, ci din participiul a d â n c a t prin sufixul -u r ă.

v. [1.2] *Adâncat.—Adâncime.—Adâncitură.*—[2] *Melc.*—*-ură.*

Adâncèsc *(adâncit, adâncire)*, vb.; creuser, enfoncer. Formaţiune posterióră, care moştenesce funcţiunea vechĭuluĭ a d â n c = lat. adunco, gonindu'l puţin câte puţin din graĭu.

Jarnik-Bârsan, Transilv. 111:

De'ĭ vedé că stă pe apă,
Fie'ţi inimĭóra 'ntrégă;
De'ĭ vedé că s'*adâncesce*,
Nu'mĭ trage nicĭ o nădejde,
Plânge-şi te tânguesce!..

Donicĭ, Rîul şi heleşteul:

Deşĕrtăcĭunile lumescĭ eŭ le uresc
Şi în filosofie prin somn mĕ *adâncesc...*

Dela Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 214: „In curtea bisericilor vechĭ, veḑĭ crucĭ de pétră şi de lemn, uneorĭ câte doĕ-treĭ în acelaşĭ cuĭb, umbrite de vişinĭ şi de prunĭ. Te *adâncescĭ* în gândurĭ, parc'aĭ vré să sciĭ cine odihnesce sub pămîntul încărcat cu ştevie, cu urḑicĭ şi pelin...“

v. [4] *Adânc.— Adâncit.—Adâncitură.*

Adâncìme (plur. *adâncimĭ*), s. f.; profondeur, épaisseur. Sinonim cu a d â n c, cu a d â n c a r e saŭ a d â n c i r e şi cu a d â n c ă t u r ă, cu deosebire că: a d â n c este ce-va fórte profund, fără a se avé în vedere mĕsura, saŭ chĭar fără mĕsură; a d â n c a r e saŭ a d â n c i r e este acţiunea de a săpa, a scurma etc. saŭ resultatul immediat al aceste acţiunĭ; a d â n c ă t u r ă e ce-va puţin profund; *adâncime* este profundul mĕsurat saŭ mĕsura profunduluĭ. Ast-fel un a d â n c saŭ o a d â n c ă t u r ă póte să aibă nu numaĭ o singură, ci maĭ multe *adâncimĭ* în diferite direcţiunĭ.

Critil şi Andronius, 1794, p. 41: „aşa de ģosŭ afundatŭ într'*adâncimele* a d â n c u r i l o r ŭ...“

Odobescu, Pseudokyn. p. 34: „... echo iĭ respunde de prin tóte *adâncimile* codruluĭ trezit...“

O *adâncime* fie cât de mare, se póte mĕsura.

Costache Negruzzi în descrierea Turnuluĭ din Tîrgu-Ocneĭ (Scrisórea XXVIII): „te coborĭ pe o scăriţă dréptă şi îngustă, putredă acum de vechime, într'o închisóre sub-pămînténă fără lumină, fără aer şi de o *adâncime* grozavă...“

Aci ar fi fost o greşélă de a zice: „un a d â n c“.

Mitropolitul Dosofteĭu însă întrebuinţéză fórte des *adâncime* în loc de: a d â n c, acolo unde Silvestru e maĭ corect:

1680:	1651:
Ps XXXV: gĭudecările tale *adâncime* multă...	... gĭudecările tale a d â n c u mare...
Ps. XXI: *adân-*	... a d â n c ŭ

cimĭa pre *adân-cime* chĭamâ...
Ps. LXXVII: ĭ-au adăpatu'ĭ ca 'ntru *adâncime* multâ...

pre a d â n c ŭ chĭĭamâ...
... adăpâ pre eĭ ca den a d â n-c u r i mari...

Adâncime s'a format prin sufixul *-ime* din adjectivul a d â n c, ca „nălţime“ din „nalt“, „lărgime“ din „larg“ etc.

v. [1]*Adânc. — Adâncătură. — Adâncitură.*

Adâncire. — v. *Adâncesc.*

Adâncit, -ă; part. passé d'a d â n-c e s c. Acéstă formă maĭ nouă s'a substituit din ce în ce maĭ mult vechĭuluĭ a d â n c a t.

Gr. Alexandrescu:

Singurul tovarăş de nenorocire,
Singura'ĭ avere, un câĭne ĭubit,
Şedea lîngă dînsul, şi'n mare mîhnire
Pârea *adâncit*...

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Câte orĭ a zileĭ rază îl găseşte încă tréz,
Adâncit în reverie şi cu lacrimĭ pe obraz...

Beldiman, Tragod. v. 125:

Jăcuesc, pradă, omóră, mărfurile împărţesc,
Şi cu cât privesc folosul, cu atâta se ĭuţesc.
Cine să se 'mpotrivéscă? căcĭ, săraciĭ, ameţiţĭ
Fiind toţĭ în aşternuturĭ şi întru somn *adânciţĭ*...

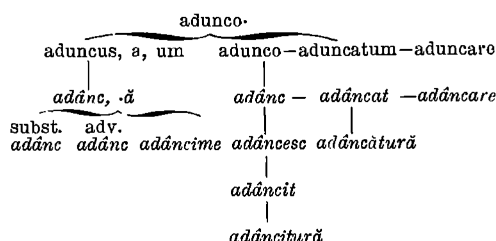
v. *Adâncesc.*

Adâncitór, -óre, adj.; „approfondissant“ (Cihac).

Adâncitúră (plur. *adâncitur*ĭ), s. f.; creux en général, petit enfoncement. Sinonim cu a d â n c ă t u r ă, pe care tinde a'l înlocui în graĭu.

v. *Adâncătură.*

Fiind că, atât în ordinea alfabetică precum şi 'n cea cronologică, *adâncitură* ne apare ca ultimul descendinte din tulpina latină a d u n c o-, aci dară va fi locul cel maĭ potrivit de a da în conspect întréga familiă născută pe tărîmul românesc din prototipul străbun:

Latinul a d u n c o- era compus din preposiţiunea a d şi din tulpina nominală u n c o-: uncus, -i „crampon“; uncus, a, um „recourbé“ = gr. ὄγκος, ἀγκών = sanscr. a*n*kas = litv. anka etc. Chĭar lătinesce originalul *a-* era conservat în archaismul: a n c u s „qui aduncum brachium habet“ (cfr. Curtius, Griech. Etym. [5], 130). De aci, ca un rest din latinitatea vulgară, se explică forma română *adânc* în loc de *adunc*. Să maĭ adăugâm că grupul final *-nc* era o nasală guturală, rostindu-se ca grecul γκ saŭ ca franţusesce în „ma*n*que“, de unde vine că în vechile texturĭ cuvîntul se scrie fórte des prin ѧ saŭ chĭar ъѧ: адъѧкъ, pe când nasala dentală se exprimă tot-d'a-una prin н.

In macedo-româna, după Dr. Obedenaru (Dicţ. Mss. în Acad. Rom.), *adânc* nu maĭ există, fiind înlocuit prin „ahundos“ (= afundos). Din istriano-româna el a despărut de asemenea, întrebuinţându-se în locu-ĭ: „profundăit“ (Miklos., Unters. I, 71).

Adâncúţ, -ă, adj.; „un peu profond“ (Cihac).

Adăogătúră. — v. *Adăosătură.*

Adăogèsc
Adăogire } v. *Adaog.*

Adăogít, -ă. — v. [1]*Adaos.*

Adăosătùră (pl. *adăosăturĭ*), s. f.; insertion, addition.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 88 b: „spodobéşte pre elŭ fără de osândâ a lua pré-curatele tale taine, nu întru muncire, nice întru *adăosătura* păcatelor, ce întru curăţiĭa sufletului..."

Cantemir, Cron. II, 376: „... mare jale ducem pentru căcĭ acel vechĭu chronic la mână nu ne-au venit, ĭară pricina este, căcĭ văzând noĭ *adăosăturile* basnelor, carile acel Misail şi următorul luĭ Simeon din uscată tidva lor le-aŭ scornit..."

Adăosătură este o formaţiune neregulată, de óră ce participiul „adăosat" saŭ „adăosit" nu există. Ea s'a născut prin fusiunea formeĭ a d ă o g ă t u r ă cu forma a d ă o s u r ă, în carĭ ambele sufixul -ură, ca tot-d'a-una, s'a acăţat la participiŭ: „adaos + ură" şi „adăugat + ură".

Forma cea maĭ corectă e: a d ă o s u r ă.

Adăosùră (pl. *adăosurĭ*), s. f.; charge, addition.

Dosofteĭu, Synax. 1683, Dec. 10: „nădzâle şi *adăosurile* scârbelorŭ, ce'l supărarâ noaâ aĭ, nu le-au băgatŭ samâ ca o dzâ..."

In acest pasagĭu *adăosură* figuréză ca sinonim cu n a d ă = î n a d ă „allonge".

v. *Adăosătură*. — *Nadă*.

Adâp (*adăpat*, *adăpare*), vb.; 1° abreuver, donner à boire, surtout aux bestiaux; 2° imbiber, arroser; 3° empoisonner.

1°. Venind din lat. adaquare (ital. adacquare, span. adaguar, prov. adaigar etc.), *adăp* însemnéză literalmente „a duce l a a p ă", de unde şi aplicaţiunea cuvîntuluĭ maĭ cu sémă la vite, astfel că Românul, în cele maĭ multe locurĭ, s'ar scandalisa dacă ĭ-ar propune cine-va să'l *adape*.

„Omul mănâncă, vita pasce érbă; când însă viteĭ i se dă fìn saŭ orḑ, se ḑice că mănâncă. Omul bea apă; calul se *adapă*" (V. Popas, Covurluĭu, c. Slobodia-Conache).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4: „Ce să fac ?.. Să mĕ *adăp* ?... Trebuĭe să sciĭ, cucónă dragă, că numaĭ vitele s'*adapă*, dar ómeniĭ beŭ..."

I. Créngă, Moş Nichifor (Conv. lit. 1877 p. 377): „Gata, jupâne Strul; numaĭ s'*adăp* epuşórele aceste..."

Pompiliŭ, Sibiĭu, 20:

> Fată albă
> Caĭ *adapă*.
> Căţĭ caĭ fură
> Toţĭ bĕură...

In balada Sîrb-sărac, fiind vorbă de calul cel minunat:

> De *adăpat* cu ce'l *adapă*?
> Tot cu lăpteşor de épă
> De şi'l face lat pe sapă...

In Psaltirea luĭ Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.) ps. LIX:

> Şi cu vinul umilinţeĭ pre noĭ
> Aĭ *adăpat* ca neşte proaste oĭ...

Numaĭ într'un mod excepţional Românul ḑice despre sine'şĭ că se *adapă*, dar nicĭ atuncĭ cu apă ca vitele, ci cu vr'o altfel de bĕutură, de exemplu:

> Mama 'n braţe mĕ lua
> Şi la sîn mĕ legĕna
> Şi cu lapte m'*adăpa*...
> (Alex. Poes. pop.², 479)

In ocărĭ însă, Românuluĭ ĭĭ place din ură a face pe duşman să se *adape* în loc de a b é. Unul din blăstemele cele maĭ caracteristice este:

> Urască-te binele,
> Iubéscă-te bólele,
> Să te uştĭ ca scândura,
> S ă t e-*adăpĭ* c u l i n g u r a
> Pin' ţi'ĭ sfîrşi viaţa!...
> (Jarnik-Bârsanu, Transilv. 260).

Intr'un sens analog de blăstem, la Costachi Negruzzi (ed. 1857 p. 177):

Nicĭ ura, nicĭ amorul, nicĭ lumea 'nşelătóre
Ce ne'ncetat m'*adapă* cu fiere şi venin,
Nu pot să facă altă decât să mĕ omóre...

Nu atât de exclusive sînt vechile texturĭ, în carĭ *adăp* se aplică fórte des şi la ómenĭ, cu sensul de: „stîmpĕr setea".

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „adăpătorile ce s'au făcutŭ să să *adape* călătorii..."

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 453): „au doară ai miluitŭ vr'un seracu, sau ai dat mâncare flămândzilor, sau ai *adăpatu* vr'un setosu...?"

Moxa, 1620, p. 369: „beu şi elŭ păharul ce *adăpa* pre alalţi..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 16: „flâmânzii amu, şi datu-miĭ-aţi mâincare; însetoşai şi *adăpatu*-m'aţi..."

In loc de a doua persónă plurală „[voĭ] *adăparăţĭ*", după cum se dice astădĭ, texturile cele maĭ vechĭ ne daŭ nu o dată pe „[voĭ] *adăpat*", bună-óră tot la Coresi 1580, quat. II p. 10:

... flâmânzii şi'mŭ dédet mâncare, însetoşai şi mă *adâpatŭ*...	... esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere...

Noul Testament din 1648 se sfiesce deja a pune pe arhaicul „*adăpat*", înlocuindu'l prin: „mi aţi dat beutură".

II°. După cum omul îşĭ *adapă* vitele saŭ pe sineşĭ, dând apă, tot aşa el póte să *adape* pămîntul, stropindu'l sau udându'l, de unde vine vechea locuţiune proverbială: „adăpat din doĭ grădinarĭ", când era vorbă de o femee cu maĭ mulţĭ bărbaţĭ, de ex:

Moxa, 1620, p. 397: „Zoĭa înpărâtésa pururĭa pohtiĭa să se chéme maică a fiĭu născutŭ den trupulŭ ei; décii se *adâpa* den doi grâdinari ca unŭ pometŭ; unu'l chema Costantinŭ Monamahŭ..."

Figurat:

Dar Românii, fiĭ aĭ celor ce'n vechime se luptară,
Cu sudorĭ *adăp* pămîntul, căştig hrana în durerĭ;
Sînt plugarĭ...
(Gr. Alexandrescu, Tismana).

Cea maĭ spornică *adăpare* a pămîntuluĭ nu vine însă dela om, ci din ploĭ şi rîurĭ.

Dosofteĭu, 1673, f. 101 a:

Diminéţâ cînd eş tu, daĭ radzâ
Şi de tine cina să 'mfrămşadzâ,
De tine pămîntul să *adapă*
Şi de bişug nime nu să scapâ,
Că părăul tăŭ Dumnedzăŭ varsâ
De saţâŭ gătin tuturor masâ,
Brazdele pămîntuluĭ le 'mbatâ
Să rodéscâ sĭacere bogatâ...

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. VI p. 9: „de nu se-arâ *adâpa* pâmântulŭ de multe ori cu ploaĭa ce deştinge dein cerĭu, n'arâ fi răsâritâ erbi şi să créscâ şi să facâ seminţe întru ĭale şi să dé mai multŭ rodŭ..."

De aci érăşĭ figurat:

a) *adăpare* prin credinţă:

Călĕtoria la ĭad a Maĭceĭ Domnuluĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 334): „mult au hulitu pré slujitorii bésereciloru, ĭară dintr'ânse se-au *adâpatu* slugile lu Dumnezeu..."

b) *adăpare* prin sciinţă:

Moxa, 1620, p. 345: „de pururĭa însetoşezi cu mentĭa ca să afli învăţâtura cărţilor şi dentr'ânse cu dulčaţâ să te *adăpi*..."

Zilot, Cron. p. 1: „Uniĭ parte bisericéscă preoţĭ, duhovnicĭ vestiţĭ, cliricĭ la scaunul Mitropolieĭ ţereĭ aleşĭ; alţiĭ, dascălĭ slavonĭ şi rumânĭ; şi maĭ toţĭ *adăpaţĭ* óre-şĭ-ce şi de latinéscă şi de grecéscă..."

III°. In fine, precum francesul: poison (=lat. potionem) însemna de'ntâiu „beutură" în genere, alunecând apoĭ la sensul specific de „otravă", tot aşa românul *adăp* a trecut şi el la:

a) daŭ beutură vătămătóre:

Corbea, Psaltire din 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Şi întru seté mé *adăpare*
Mi-au fapt cu oţet ĭute şi tare...

b) înveninez:

Zilot, Cron. p. 111: „... iar Filipescul nesuferind, începu a săpa pe Vodă. Vodă pricepênd, vru a'l perde, dar neputênd, putu numaĭ de'l făcu surghĭun la moşia sa Bucovul, unde bolnăvindu-se — ḑic că l'aŭ fost *adăpat* — şi bolnav sloboḑindu'l de aŭ venit la Bucurescĭ, aŭ răposat..."

v. [1]·*Adăpat.* — [2]·*Adăpat.* — *Apă.*

Adăpàre. — v. *Adăp.*

[1]·**Adăpàt**, **-ă**; part. passé d'a d ă p. Pentru diferitele sensurĭ, veḑĭ la verb; să se observe însă că *adăpat* se aplică aprópe d'o potrivă la ómenĭ ca şi la vite saŭ la pămînt, pe când a d ă p se întrebuinţéză maĭ cu deosebire în privinţa acestora din urmă.

Intr'o frumósă caracteristică a fetelor ardelene:

Şi la graĭu sînt drăgăstóse,
Şi la suflet sînt voĭóse,
Şi's cu buze supţirele
Adăpate 'n tăŭ cu mĭere,
Să te tot săruţĭ cu ele..
(Jarnik-Bârseanu, Transilv. 28).

Să punem alăturĭ caracteristica unuĭ prelat:

Zilot, Cron. p. 88: „Mitropolit se afla la venirea Rosilor Dositeĭu, Grec de fel, *adăpat* cu învĕţătură, şi firesce cu duh pentru patriă bun, căcĭ tot sta la întâmplârĭ cu boeriĭ ceĭ bunĭ pentru dînsa..."

v. *Adăp.* — [2]·*Adăpat.*

[2]·**Adăpàt**, s. n.; 1°. action d'abreuver ou d'imbiber; 2°. empoisonnement. Ca „acţiune de a a d ă p a", acest participiŭ substantivat nu se deosebesce de a d ă p a r e, a d ă p ă t u r ă, a d ă p ă c ĭ u n e, fiind însă maĭ elegant: *adăpatul* vitelor, *adăpatul* pămîntuluĭ. E maĭ interesant sensul de „înveninare", prin care *adăpat* a devenit ca şi un termen tecnic medical în gura poporuluĭ pentru orĭ-ce intoxicaţiune printr'un corp fluid, fie în faptă, fie numaĭ în presupunere.

„Pe aice se numesc bólele aşa: durere de cap, dînsele saŭ elele, vătămătură, surpătură, pântecăriă, dropică, pĕr pe la degite, frigurĭ, bubă-négră, râe, potcitură, diochere, făcut, *adapat* etc. Pricina frigurilor se socotesce de sătenĭ că este un d a t saŭ *adapat*..." (P. Teodorescu, Vasluĭu, c. Lipova).

Contra *adăpatuluĭ*, orĭ-de-unde să fi provenit, babele dela ţéră întrebuinţéză maĭ cu sémă argint-viŭ (D. Albotênu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

v. *Adăp.* — *Argint-viŭ.* — *Dat.* — *Fapt.*

Adăpăcĭùne, s. f.; „action d'abreuver" (Cihac).

v. [2] *Adăpat.*

Adăpătòr, **-óre**, adj.: abreuvant, quelque chose qui abreuve.

v. *Adăp.* — *Adăpătóre.*

Adăpătóre (plur. *adăpătorĭ*), s. f.; abreuvoir, citerne, auge.

Cuvîntul, literalmente „ce-va care a d a p ă", însemnéză maĭ ales sghĭaburile cu apă pentru vite. Iată unul şi acelaşĭ pasagĭu după Paremiarul din 1683 şi după Biblia din 1688:

Dosofteĭu:	Şerban-vodă:
Exod. II, 16: ... şedzu la puţŭ; ĭară popa luĭ Ma-	... au şăzut la fântână; şi la popa. den Madi-

diĭamŭ avĭa şĭapte fĭiate de păştĭa oile tatăluĭ lorŭ; şi venind scotĭa până înplĭa *adăpătorile* ca să 'ş adape oile...

ĭam era 7 féte păscândŭ oile tătâni-său lui Iothor; şi mergând scoté apă până umplură jghĭaburile ca să adape oile...

In contextul latin: „canales"; grecesce: *τὰς δεξαμενὰς*.

Constantin Brâncovénu (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 8) în descrierea hotarelor uneĭ moşie: „... den Şchéoa în sus în vâlcéoa piscului nalt şi despre Vulpéni la dél în lac, dela lac în coada vălcélii Grecilor alăturé cu curăturile lui Cazan pre vălcé în jos păn în Scorbura, şi ĭar Scorbura în jos păn la *adăpători*, de acolé poteca lupoaei la dél..."

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela ce va lua de pre lăngă drumŭ *adăpâtorile* ce s'au făcutŭ să să adape călătorii, sau de le va strica, acesta să să cérte ca unŭ furŭ..."

In medio-latina se ḑicea: adaquatorium (Du Cange, ad voc.).

v. *Adăp.* — *-óre.*

Adăpătùră, s. f.; „action d'abreuver, imbibition" (Cihac).

v. ²·*Adăpat.*

Adăpòst (plur. *adăposturĭ*), s. n.; abri, refuge, asile. Sinonim cu aciólă, zăvadă, liman etc., dar avênd sensul cel maĭ general de orĭ-ce loc unde o ființă póte să se linişțéscă fisicesce saŭ moralmente.

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 249):

Ps. CVI: şi se veseliră că se domoliră, şi'i îndereptă pri'nşŭ întru linişţĭa vrerii sale = întru *adăpostul* vrerii sale...

... et laetati sunt, quia siluerunt, et deduxit eos in portum voluntatis eorum...

Alţĭ sinonimĭ:

Coresi, 1577: ... şi se veseliră că tăcură, şi derése-i în pristanişte voei lui...

Silvestru, 1651: ... atunci să veseliră că tăcură şi povăţi pre eĭ la ţărmurile ce vrĭa eĭ...

Acoperit saŭ descoperit, la munte saŭ lîngă mare, în pădure saŭ pe câmpiă, mare saŭ mic, *adăpost* este pretutindenĭ unde póte să înceteze saŭ să se împuţineze grijile, fie trupescĭ, fie sufletescĭ.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: „acelor (albinelor) amu şi noi, fraţilor, să ne închipuim, căndŭ amu cătrâ dumnezeesculŭ şi frămseţatului acestui *adăpostŭ* alŭ beséricіei venim..."

Balada Iordachi al Lupuluĭ:

Şi cu bine-el sosĭa,
Adăpost el îşĭ găsĭa
La saraĭul Hanuluĭ,
Cumnatul Sultanuluĭ...

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 11: „In orĭ-ce alt loc al Bărăganuluĭ, vînătorul nu află alt *adăpost*, spre a îmbuca saŭ a dormi ḑiua, decât umbra căruţeĭ sale..."

A. Pann, Prov. I, 95:

Iar javra, căţelul prost,
Sărind de supt *adăpost*,
Incepe a alerga...

I. Créngă în Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 32): „— Dar eŭ ce fac tocmaĭ acum la bătrâneţe fără léc de *adăpost?* — Nu te îngriji de asta, mătusă dragă, că am să te ĭeŭ cu mine şi 'ĭ trăi pe lîngă noĭ, ca banul cel bun..."

Costachi Stamate (Muza p. 179):

Şi acolo stând pe gândurĭ, privĭa sub a luĭ picĭóre
Sbucĭumaţĭ nouriĭ negri de vînturĭ clocotitóre,
In câmp colbul ca ninsóre spulberat de vifor mare,
Cerbul pintre stâncĭ cătându'şĭ un *adăpost* de scăpare...

Chïar în construcţiune cu „sub“ saŭ „supt“, *adăpost* nu presupune neapĕrat ce-va acoperit, ci numaĭ răḑemat, lătinesce „appositum“. Aşa la Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, II: „cariĭ de multe orĭ subt *adăpostul* zidurilor acestora...“, latinesce: „moeniis appositis“.

De aci se lămuresce dela sineşĭ originea vorbeĭ.

Etimologicesce, *adăpost* (= lat. adpositum) este acelaşĭ cuvînt cu: apus (= lat. appositum), un dublet cu sensul fundamental de „repaos“, „le coucher“: repaosul vietăţilor, pe de o parte; pe de alta, repaosul sóreluĭ saŭ al stelelor. Ambele formaţiunĭ sînt proprie limbeĭ române. Relativamente maĭ noŭ este apus, desvoltat deja în epoca postlatină din „apun“ (= lat. appono) în locul participiuluĭ original: a post. Maĭ vechïu este *adăpost*, născut în Dacia latină din adpositum prin intercalarea vocaleĭ irraţionale de'naintea labialeĭ întocmaĭ ca în „adevĕr“ (=lat. adverum) şi cu păstrarea organiculuĭ -post (=lat. positum).

v. *Aciólă*. — [1]*Ad*. — *Adăpostélă*. — *Adăpostesc*. — *Adăpostitură*. — *Apus*. — *Apust*...

Adăpostélă (plur. *adăpostelĭ*), s. f.; délassement, repos.

Dosofteĭu, 1680:	Silvestru, 1651:
Ps. LXV: trecut'am prin foc şi printr'apâ, şi ne scoseşŭ la *adăpostélâ*...	... întrasem în focŭ şi în apâ, şi ne-aĭ scos în loc de răpaos...

In contextul latin: refrigerium, grecesce: ἀναψυχή, slavonesce: pokoĭ.

v. *Adăpost*.

Adăpostésc (*adăpostit*, *adăpostire*), vb.; abriter, conforter; se întrebuinţéză maĭ ales reflexiv: a se *adăposti* „se refugier, se mettre à l'abri, échapper, se tranquilliser“.

Beldiman, Trag. v. 145:

Aceĭ ce din han scăpase, saŭ afară s'aŭ aflat
Uniĭ la boĭerĭ alérgă, ĭar alţiĭ la consulat.
Acolo află limanul, acolo s'*adăpostesc*,
Scapă de osînda tótă, şi de ferul duşmănesc...

Aci „mĕ *adăpostesc*“ se explică prin: „aflu liman, scap“.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, f. 48 b, pune forma *adăpostedzu*:

...slăbïaşte'mi, ca să mâ *adăpostedzu* mai'nte pănă a nu mâ duce...	...remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam...

Sinonimica acestuĭ pasagïu:

Coresi, 1577:	Silvestru, 1651:
...slâbéşte-mâ să răpausŭ ainte pănâ nu mâ ducŭ...	...părăséşte-te de mine a mâ supăra şi mă voĭu întări pănâ nu voĭu mérge...

Sensul de „refrigerium“, ca la Dosofteĭu, ne apare în infinitivul substantivat *adăpostire* la Beldiman, v. 2713:

Greciĭ zăluzĭ de văpae, pîrliţĭ de straşnicul foc,
Nesciind ce să maĭ facă, alergaŭ din loc în loc,
Puţină *adăpostire*, loc ce-va maĭ recorit,
Unde nefiind binale, era maĭ de suferit...

Cu sensul de „repaos“, ca în sinonimul din Coresi:

Pămîntul ţĕriĭ nóstre e aḑĭ *adăpostire*
L'a Grecilor ţărînă; ĭar agonia lor
Cu jale a vĕḑut'o a Oltuluĭ oştire,
Şi semne de frăţiă, dovadă de ĭubire
Le-a dat ea îndestulă în ḑioa de omor...
(Gr. Alexandrescu, Drăgăşanĭ)

Cu acelaşĭ sens la Ioan din Vinţi, 1689, f. 173 b: „cela ce eşti *adăpostirïa* cé lină acelor cuprinşi de valuri...“

v. *Acĭuez*. — *Adăpost*.

Adăpostèz
Adăpostìre } v. *Adăpostesc.*
Adăpostìt

Adăpostitùră (pl. *adăpostiturĭ)*, s. f.; retraite. Coresi, 1580, quatern. III p. 6, face o deosebire óre-care între a d ă-p o s t şi *adăpostitură* : „ajunsem la cé *adăpostiturâ* bună şi fârâ voroavâ, la a d â p o s t ŭ şi la linŭ şi fârâ scrăbâ...“ Intr'un alt loc, quat. IV p. 3, el înţelege prin a d ă p o s t un port maritim : „[ceĭa ce înnoatâ] stau în lăuntrulŭ a d ă p o s t u l u i căndŭ vădŭ bure şi turburéle, şi căndŭ va să vie văntŭ ei au şi voroavâ...“ De aci ar urma, că a d ă p o s t însemnéză un loc de linişte momentană saŭ puţin sigură, ĭar *adăpostitură* — un locaş de odihnă deplină. Acéstă distincţiune însă pare a fi maĭ mult individuală.

v. *Adăpost. — -ură.*

Adâst (*adăstat*, *adăstare*), vb.; être dans l'expectative, attendre jusqu'à un terme. Sinonim cu a ş t e p t, de care însă diferă prin aceĭa că cuprinde în sine noţiunea de nerebdare, de grăbire, de dorinţă de a scurta timpul pînă la realisarea celor dorite.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 70): „... şi Datco slujer ne avănd nici atunce banii să'i dé, ér s'au rugat să mai *adaste* încă într'un an de aceşti bani...“, unde e interesantă construcţiunea luĭ *adâst* cu prepoziţiunea „de“.

Psaltirea luĭ Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.) :

Şi nu vor avé cum a sta,
A răbda ş'a *adăsta*...

Zilot, Cron. p. 30 : „uniĭ trecênd înlăuntru la Sibiĭu, alţiĭ pe la Rîmnicul de Vâlcea, alţiĭ prin alte părţĭ, rĕmâind numaĭ din negustoraşiĭ ceĭ maĭ micĭ puţinĭ, şi din cea-l'altă prostime, precum şi din boeriĭ câţĭ-va-şi, care se afla cu trébă încărcaţĭ, dar însă aceştia numaĭ călărĭ, *adestănd* când de când să le soséscă peirea...“

Ibid. p. 47 : „Domnul Moruz încă în Bucurescĭ aflându-se, fiind-că *adăstase* pe Mihaĭu Vodă pentru nisce socotelĭ ale ţĕriĭ...“

Ibid. p. 31: „nu cum-va aceştĭ Turcĭ şi Arnăuţĭ, într'ascuns uniţĭ fiind cu Pazvangiĭ, n'*adastă* vreme îndemănatică ca de o dată să năvăléscă cu toţĭ pe tóte părţile să ne jefuéscă, să ne robéscă...“

Iancu Văcărescu p. 53:

Ţintuit întru'ntristare
Am rugat'o lăcrămând,
Să maĭ aĭbă *adăstare*:
Póte ĭarăşĭ vr'un vînt mare
Imĭ va da frunda curând...

A. Pann, Prov. I, 144: „noĭ unele *adăstâm* ş'altele întâmpinâm...“

Ibid. I, 24 :

Aşa el dela femeĭa prânzuleţul căştigând
Şi la tovarăşul care îl *adăsta* ajungênd,
Iacă, prietene, zise...

Românul *adăstare* nu póte să se tragă d'a-dreptul din lat. astare = a d s t a r e (Cihac), ceĭa ce ar presupune desvoltarea vocaleĭ irraţionale după a d- de'naintea uneĭ sibilante, pe când fonetica nóstră justifică fenomenul numaĭ de'naintea uneĭ labiale (v. [1]*Ad*). Afară de acésta, *adăstare* există şi'n italiana, unde latinul a d- nu se amplifică nicĭ o dată printr'o vocală irraţională. La Jacopone da Todi, poet din sec. XIII :

La vita non me basta
A farne penitenza,
Chè la morte m'a d a s t a
A darne la sentenza...

Să maĭ adăugâm că din lat. asto vechea limbă română moştenise cu acelaşĭ sens verbul a s t a ŭ (astătut, astare), de ex. la Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 63 b: „a s t â n d u-l e Azariĭa,

să rugâ aşïa...", saŭ tot acolo f. 87 cu contextul slavic:

...astătură îngerïĭ strigândŭ, Hristóse, ucenicilorŭ tăĭ...	...predstaše aggeli vŭpiąšče, Christe, učenikomŭ tvoimŭ...

Cu totul alt ce-va este *adăstu*, care — dintre texturile cele maĭ vechĭ — ne întimpină în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 156):

Petr. I. 3: căndu *adăsta* a lu Dumnedzeu luîngă rebdare în dzilele lu Noe...	.. quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe...

Românul *adăst* = ital. adasto nu póte dară să fie decât un latin adasto = ad + a [d] + sto, adecă cu duplul prefix ad-, adăogêndu-se un al doilea atuncĭ când se ştersese deja cu totul individualitatea celuĭ de'ntâĭu. Simplul „asto" însemnând „staŭ înainte" saŭ chïar „staŭ atent", de ex.: „asta atque audi" (Plaut.), compusul adasto capĕtă sensul de „staŭ pentru cutare lucru anume", de unde: „être dans l'expectative".

v. *Acept.* — *Acer.* — *Astaŭ.* — *Aştept...*

Adăstàt
Adăstàre } v. *Adâst.*

Adăşènĭ, n. pr. loc. plur.; nom d'un village en Moldavie. Sat în districtul Dorohoïu, o dată al celebruluĭ cronicar Miron Costin, ér maĭ 'nainte al familieĭ princiare Movilă (A. I. R. III, 283). Colectivul *Adăşenĭ* din singularul Adăşênu presupune o colonĭă venită dintr'o altă localitate numită Adaş, care — la rîndul seŭ — este un deminutiv polon şi bohem din numele Adam (Adaš, Adaś), probabilmente dară o colonĭă de peste Nistru.

v. *Slobodĭă.*

Adâŭ, s. n.; tribut, redevance. Cuvînt bănăţenesc, aflat în Dicţionarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. l. Tr. 1883, p. 421): „*Adĕu.* Tributum". Este maghiarul adó „tribut", cu obicĭnuita trecere a luĭ *-ó* în *-âŭ.*

v. *-âŭ.*

***Adăvès,** adv. — v. *Adăvăsesc.*

Adăvăsèsc (*adăvăsit*, *adăvăsire*), vb.; dépenser, exténuer, dépouiller, régler. Un archaism dintre ceĭ maĭ interesanţĭ, pe care cată să'l urmărim maĭ întâĭu în vechile texturĭ.

Varlam, 1643, I f. 8 b:

Luc. XV, 13-14: strânsâ totŭ fečorulŭ celŭ mai micŭ, şi să duse într'o lature departe şi acolo *adâvăsi* avuţiïa sa, petrecăndŭ cu curvele; şi déca *adâvăsi* elŭ totŭ, fu foamete...	...congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose; et postquam omnia consummasset, facta est fames...

Tot acolo f. 338 a:

Luc. VIII, 43: şi adecâ o fâmïae ce-i curré singele de doi-spră-dzéce ai, ce ĭa *adâvăsise* vracilorŭ toată avuţia, şi nu putu nice de unulŭ să să tămăduĭască...	...et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari...

In Noul Testament din 1648 *adăvăsire* e înlocuit prin „răsipire" şi „cheltuire".

Cu sensul de „prăpădit", vedem la Dosofteĭu adjectivul adevăsât „ex-

ténué", Synax. 1683, Dec. 10, în viéţa St-luĭ Toma:

„...ĭarăş ĭ-au venitu-ĭ muşte mari tăuni de'l potricăliĭa şi-ĭ răniĭa piĭalĭa, care era a d e v ă s â t ă şi sfârşită de post..."

Cu sensul de „prĕdat", tot la Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 23: „te ştiu vistĭarĭu nefurat şi ne-a d e v ă s â t..."

In Dicţionarul luĭ Budai-Delénu (Mss. în Muzeul istor. din Bucur.) cuvîntul *adevăsesc* se traduce nemţesce prin: „auszehren, entkräften, ausmergeln", adecă ca în primul pasagĭu din Varlam şi'n primul din Dosofteĭu.

Trecênd acum la graĭul viŭ, aflâm:

1⁰. In Transilvania, ba tocmaĭ pe'n munţiĭ Abruduluĭ, adjectivul „d ă v ă s i t = prĕdat" (Gr. Sima în Tocil. Rev. II, 183).

2⁰. In Oltenia, cel puţin în districtul Vâlcea (com. Nisipenĭ), verbul *dăvăsesc* = „cheltuesc inult", de ex.: s'a *dăvăsit* tótă averea.

In ambele aceste forme s'a perdut prin tocire iniţialul *a*-, care ne întimpină pretutindenĭ în vechile texturĭ, precum şi'n o a treĭa formă, şi anume:

3⁰. Reposatul G. Seulescu găsise la ţeraniĭ din Moldova, probabilmente în Vasluĭu, pe *adevesesc* cu sensul de „tocmesc" (Archiva Albineĭ, Suplem. No. II, 1845).

Confruntându-se graĭul viŭ şi texturile, singurul sens fundamental pentru *adăvăsesc* póte să fie acela de „sich gegenüberstellen", „obvier, faire face à quelque chose ou à quelqu'un", de unde decurge într'un mod firesc: pe de o parte „tocmesc, aşeḑ"; pe de alta, „cheltuesc, perd, slăbesc, mĕ despóiă, mĕ prédă". Lătinesce acéstă noţiune se exprimă prin verbul a d v e r s o (a d v e r s o r); pe noĭ însă ne interesézâ acum numaĭ adverbul a d v e r s u s saŭ a d v e r s u m, care nu însemnézâ „contra", ci „faţă", de ex.: „gratus a d v e r s u s aliquem" (Reisig, Lat. Sprachwiss. p. 730).

Din verbul a d v e r s o, intercalându-se între *d* şi *v* o vocală irraţională ca în „a*dev*ĕr" = lat. „a*d-v*erum" (v. [1]*Ad*), graĭul românesc ar fi făcut a d e v ĕ r s saŭ a d ă v ĕ r s, care remânea în prima conjugaţiune, fiind sprijinit prin propria sa flexiune şi prin flexiunea verbuluĭ înrudit v ĕ r s. Nu aşa însă procede limba în genere când are a face cu părţile cele invariabile ale cuvîntuluĭ, pe carĭ, sub raportul fonetic şi morfologic, nu le susţine nicĭ o flexiune.

Originea luĭ *adăvăsesc* nu este dară în verbul „adverso", ci în adverbul a d v e r s u m. Precum din latinul „deorsum" vine românul „jos", de unde verbul „[în] josesc", saŭ precum din „dorsum" vine „dos", de unde verbul éraşĭ de formaţiune post-latină „dosesc", tot aşa din latinul a d v e r s u m se născuse la Românĭ adverbul *a d ă v e s, şi de aci apoĭ verbul *adăvăsesc*. Străbunul a d ă v e s a despărut din graĭu, nu însă fără posteritate.

Paralelurile romanice pentru filiaţiunile logice ale luĭ *adăvăsesc* sînt:

1⁰. *adăvăsesc* „cheltuesc" = mediolatinul a d v e r s a t i o „dare fiscală, tribut" şi a d v e r s i o „mită", ba încă şi: a d v e r s a t u s „un om ce şĭ-a perdut minţile" (Du Cange);

2⁰. *adăvăsesc* „tocmesc" = italianul a v v e r s a r e „dare ordine alle cose, a' negozi, a' pensieri, ex. gr. il segretario a v v e r s a i fogli" (Tommaseo).

Ce-va maĭ mult. Prin analogiă cu *adăvăsesc* „tocmesc", născut din a d ă v e s, Româniĭ din slavicul: protivŭ „adversum" aŭ făcut: potrivesc „tocmesc", pe când la Slavĭ nu există ni-

căirĭ acéstă asociaţiune de ideĭ italico-română.

v. *Rutes.*

[1] **Ade-.** — v. [1]*Ad.*

[2]**Ade.** — v. *Alde.*

[3]**Ade.** — v. [2]*Adins.*

Àdecă, àdică, adìcă, adv.; c'est-à-dire, savoir, donc. Sensul obicĭnuit actual al cuvîntuluĭ este acela pe care ni'l dă Dicţionarul Laurian-Maxim : „*adecă*, termen explicativ, de ex. : mintea, *adecă* puterea de a cugeta; termen specificativ, de ex.: în acel loc eraŭ pomĭ, *adecă* un mĕr, un prun şi un pĕr."

Când se întroduce pentru prima óră în graĭu saŭ se întrodusese de curând un neologism, el are nevoe de un *adecă* urmat de cuvîntul cel poporan cu acelaşĭ înţeles.

Miron Costin, Letop. I, 231 : „avea (Ştefan-vodă Tomşĭa) un Ţigan calăŭ, *adecă* perzător de oamenĭ..."

Acelaşĭ, I, 341 : „Mihné-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeŭ, fără de nice un temeĭu, tiran, dirept fantastic, *adecă* buĭguitorĭu în gândurĭ..."

Ibid. I, 354 : „...aşa de greŭ l'aŭ cuprins herbinţéla, cât până la Tighiné aŭ stătut frănătic, *adecă* buĭguit de hire..."

Nicolae Costin, Letop. II, 29 : „aflând pre Turcĭ cariĭ încungĭurase de bătea cetatea Viena, *adecă* Becĭul..."

Dosofteĭu, Synax. 1683, 12 ian. : „acesta era din oraşulŭ Savariei Tafonieĭ, de rudâ mare şi luminatâ şi vestitŭ de cinste la Illirič, *adecâ* la Slovĭač..."

Pe de altă parte, când crede cine-va că nu s'a expres destul de clar saŭ că nu şĭ-a dat gândul pe deplin, orĭ că n'a făcut decât o întroducere la vorbă, el pune un *adecă*, prin care revine la cestiune.

Gr. Alexandrescu, Dreptatea leuluĭ :

Leul, de multă vreme, rădicase oştire
Să se bată cu riga ce se numĭa Pardos,
Căcĭ era între dînşiĭ o veche prigonire
Şi gâlcevire mare, pentru un mic folos:
Vrea, *adică*, să scie
Cuĭ maĭ mult se cuvine....

A. Pann, Moş-Albu, II, 63 :

Căcĭ întâĭu e vinul must,
Al doilea fĭert la gust,
Şi al treilea oţet:
Nicĭ must, *adecă*, nicĭ fĭert...

Alexandri, Rusaliile, sc. I:

„Tórce, leleo, tórce, tórce
Pin'ce badea s'a întórce.
Vaĭ! fuĭorul mi l'am tors
Şi bădica nu s'a'ntors!

adică, feréscă Dumnedĕŭ pe-o fimee să se mărite cu vornicu satuluĭ, că nu maĭ are parte de bărbat..."

Zilot, Cron. p. 111: „... într'acest chip şi Caragea, căcĭ el în 5 anĭ trecuţĭ aĭ Domnieĭ sale petrecênd ca în întunerecul nopţiĭ, slobodă hĭară nesăţiósă, hrăpind din ţéră şi făţiş şi curmediş şi dosiş, ĭar întru al 6[lea] an începênd a se lumina de dio, *adică* a se descoperi ale luĭ fapte tóte, după mijlocul ce aŭ lucrat Banul Filipescul de le-aŭ arĕtat Porţeĭ prin Rosia..."

Dosofteĭu, 1680, f. 119 a : „psalomul cânteculuĭ la dzua simbetiĭ, *adecâ* ce va să fie la ğudeţ..."

Dar acest sens de „c'est-à-dire", prin care *adecă* e sinonim cu locuţiunile : v r e a s ă d i c ă ş i c e s e d i c e, nu este singurul şi nu e cel maĭ vechĭu. In texturile din secolul XVI ne întimpină la tot pasul *adecă* cu înţeles de „écă, étă", „voici".

In Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) de patru orĭ pe pag. 131-133:

Epist. Jacob. V, 4: *adecă* preţurele lucrătorilor celora ce au lucratu agrele voastre...	...ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras...
Ib. V, 7: *adecă* lucrătorĭul aştĭaptă ciinstitul rodu al pământului...	...ecce agricola exspectat pretiosum fructum terrae...
Ib. V, 9: *adecă* gĭudeţul între uşe stă...	...ecce judex ante januam assistit...
Ib. V, 11: *adecă* fericămu rebdătorii...	...ecce beatificamus eos qui sustinuerunt...

Tot aşa în Psaltirea Şcheĭană, aprópe din aceĭaşĭ epocă (Mss. Acad. Rom.):

VII, 15: *adecă* mai mare nedereptate...	...ecce parturiit injustitiam...
X, 3: că *adecă* păcătoşii întinseră arcul...	...quoniam ecce peccatores intenderunt arcum...
XXXII, 18: *adecă* ochii Domnului spre temuţii lui...	...ecce oculi Domini super metuentes eum...
XXXVI, 25: tărăru fuĭu, şi *adecă* bătrărĭĭu...	...junior fui, etenim senui...
XXXIX, 8: atunce dziş: *adecă* viniĭu...	...tunc dixi: ecce venio...
LIII, 6: *adecă* dzeul agĭută mie...	...ecce enim Deus adjuvat me...
LXVII, 34: *adecă* dede glasului său glas vărtute...	...ecce dabit in voce sua vocem virtutis...

De asemenea la Radu din Mânicescĭ, 1574, şi la Coresi, atât în Psaltirea din 1577 precum şi'n Omiliarul din 1580.

Intrebuinţarea luĭ *adecă* cu sens de „écă“ nu încetéză în tot cursul seculuĭ XVII, deşi începe deja a precumpĕni din ce în ce maĭ mult noţiunea de „vrea să dică“.

In Codicele Mss. miscelaneŭ al bisericeĭ Sf. Nicolae din Braşov:

p. 6: èşi de acicé şi pasâ în casa ta, că *adecâ* muĭaré ta Anna întru maţe priimi-va şi va naşte...

p. 299: grăiĭa Malahiĭa: *adecâ* eu tremite-voĭu îngerulŭ înnainté féţeei tale...

Dosofteĭu, 1680, f. 45 a: „vădzuĭu pre necuratul supranălţându-sâ şi suindu-sâ ca chedriĭ Livanuluĭ, şi pre-aproape trecuĭu, şi *adecâ* nu era...“

Tot cu înţelesul de „écă“ ne apare *adecă* la începutul celor maĭ multe zapise scrise românesce: *adecă* eŭ...= „écă eŭ...“, fără ca să figureze maĭ sus de acéstă formulă alt ce-va decât o cruce.

Act moldovenesc din 1577 (Cuv. d. bătr. I, 26): „+ *adecă* eŭ Petré Brahăş scriu şi mărturisescu...“

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „*adică* noi aceştie moşteni ot satul Brăneşti...“

1638 (A. I. R. I, 24): „+ *adecă* eu Marco armaşul ot Dragodăneşti depreună cu feméĭa mé...“

1650 (A. I. R. I, 78): „+ *adecâ* eu popa Mitrofan egumenul şi popa Andonie...“

1683 (A. I. R. III, 257): „+ *adĭacă* (адıакъ) eu Miron săn Lazor Cotujchi ot Cerneuţ scriu şi mărtorosescu...“

Intr'un certificat dat de maĭ mulţĭ boierĭ moldovenescĭ, 1644 (A. I. R. I, 120), după ce înşiră numile tuturora: „...şi alţi boĭari mulţi dela curté mării sale Domnu-nostru, *adecă* au vinit înnainté noastră Statie marele vameş şi

cu Alexandra fata Fotései, de a lor bună voe şi de nime nevoiţi nič înpresuraţi, au schimbat a lor diréptă ocină şi moşie..."

O donaţiune domnéscă dela Moise-Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72), după titulatura princiară începe d'a-dreptul: „*adecă* domniïa mé m'am milostivit şi am dat şi am miluit..."

Atuncĭ când actul pórtă în cap o formulă slavică, urmând apoĭ maĭ departe românesce, în loc de „*adecă*" se pune serbul ето „en, ecce" (Daničić, Rječnik, I, 330), de exemplu:

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „+ e t o az [= *adecă* eŭ] Druţé scriu şi mărturisescu eu cu cest zapis..."

1621 (A. I. R. III, 215): „e t o az Gavrilaş staroste cernăuskii scriu şi mărturisescu..."

1618 (ibid. III, 214): „+ e t o az Mihail Furtuna vel-čaşnic i Arsenie logofet, *adecă* au venit nainte noastră Miron fečorul Lenţei...", unde se pun alăturĭ ambiĭ sinonimĭ: românul *adecă* lîngă slavicul e t o (= rom. étă).

Despre archaicul: „*adecă* amù acmù", care însemna: é c ă dară acum", vedĭ la cuvintele: *Acum* şi *Amù*.

Nicĭ prin sensul de „vrea să dică", nicĭ prin acela de „écă", nu e cu putinţă de a ajunge într'un mod metodic la originea luĭ *adecă*, pe care sciinţa în deşert a căutat'o în tot felul de construcţiunĭ latine: uniĭ în „ad quod" (Cihac), alţiĭ în „adaequa, adde quod, id est quod" (L. M.), alţiĭ în „adeoque" (L. B.) etc. Cheïa enigmeĭ se cuprinde într'un al treilea înţeles al luĭ *adecă*, păstrat într'o locuţiune stereotipă, órecum proverbială: „la *àdecă*", „la *àdică*", „la *dìcă*".

Lex. Bud. 4: „*adecă* usurpatur pro substantivo, et tunc significat finis, exitus, p. e. l a *adecă*=ultimatim, in fine finali, letztens, auf die Letzt, zur Letzt, am Ende."

Polysu, 5: „când va ajunge tréba l a *adică* = wenn es Ernst wird, wenn es darauf ankommt, zu..."

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act. III sc. 4:

„Lunătescu. Te temĭ?...

„Săbiuţă. Vorba vine.

„Lunătescu. Că te poftesc să nu cumva să m ĕ l a ş ĭ l a *dică*. Eŭ am venit cu d-ta, precum m'aĭ rugat, ér apoĭ n'am gust s ă' m ĭ d a ŭ p e l e a p o p i ĭ..."

Acelaşĭ, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. I sc. 8:

„Stâlpénu. Fă-te om, dacă poţĭ, Român verde în faţa prigoniriĭ, boĭerĭu de viţă sănătósă, ér nu un mişĕl din tulpină putredă.

„Hîrzobénu. Vorbe, vere... vorbe late şi frumóse!.. Dar e ŭ s î n t l a *dică*... S ă r a c u l d e m i n e!.. Unde să m'ascund?.."

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1867 p. 194): „Harap-alb vĕzêndu-se p u s î n î n c u r c a l ă, nu maĭ ştiea ce să facă şi încotro s'o dee ca să nu greşéscă t o c m a ĭ a c u m l a *dică*..."

Acelaşĭ, Ivan Turbincă (Alman. liter. 1886 p. 108): „M'am dus la raĭu, dela raĭu la ĭad, şi dela ĭad ĭar la raĭu; şi t o c m a ĭ a c u m l a *adică* n'am nicĭ o măngăere..."

Jipescu, Opincaru, 147: „Cuscru-tĕŭ —hiĭe vorba 'ntre noĭ—nu'l cunoştĭ? Nu ĭe Rumân dĕ omeniĭe, şi c â n d o h i l a *adicăte*, n'are nicĭ banĭ!.."

Fără a arĕta făntânele sale, Cihac (II, 573) citéză locuţiunile: „*dica* pornireĭ = le moment du départ" şi: „a prinde la *dică* = prendre sur le fait", de unde conchide că românul *dică* este turcul d a q î q a „moment, point", uĭtând însă că atuncĭ tot turcesc cată să fie şi *adică*, de óră ce Românul dice

d'o potrivă: „la *dică*", „la *adică*", ba încă și: „la *adicăte*". Nu maĭ adăugâm că, sub raportul curat fonetic, din turcul d a q î q a ar fi putut să ésă românesce numaĭ dóră „de chică", dar nicĭ o dată *dică*.

Maĭ întâĭu, forma *dìcă* probézā că vocala dela mijloc în *àdecă*=*àdică* nu e netonicul *-e-*, ci tonicul *-i-*, astfel că accentul a sărit maĭ tărḑiŭ pe prima silabă, de unde a resultat apoĭ trecerea luĭ *i*, devenit netonic, în *e* prin acomodaţiune cu tonicul *a*, după cum în vechile texturĭ ne întimpină: àrepă=àripă=arìpă. Să nu uĭtâm că, dacă vocala organică ar fi fost un *e* netonic, el n'ar fi scăḑut la *-i-*, fiind pus între vocalele *a* și *ă*, carĭ sînt ambele fisiologicesce maĭ aprópe de *e* decât de *i*. In acest mod, forma primitivă *adìcă*, nu *àdică* saŭ *àdecă*, e sigură. Ajunșĭ aci, nu avem decât a ne aduce aminte înlocuirea vechĭuluĭ *a* (=lat. ad) prin preposiţiunea „la" în:

a-mână = la mână,
a-munte = la munte,
a-ochĭu = la ochĭu,
a-timp = la timp etc.,

pentru ca să ne isbim de equaţiunea: l a *dìcă* = a-*dìcă* = lat. a d - d i c a m. După ce natura preposiţională a luĭ *a* în *adică* a fost uĭtată, poporul a început a ḑice: „l a *adică*" alăturĭ cu „l a *dică*", după cum ḑice: „la améḑĭ" în loc de simplul „a-méḑiḑi = lat. ad-meridiem".

In graĭul poporan se maĭ întrevede pînă astăḑĭ une-orĭ vechĭul *a-dică*.

Așa este, bună-óră, în doĭna:

Avuĭ parte d'un mișel,
Pică ţundra de pe el;
El mĭ-o dă să ĭ-o cărpesc,
Eŭ o ĭaŭ și o isbesc...
Adică mĕ socotesc,
Tot să-ĭ o maĭ petecesc,
Că cu el am să trăesc!

(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 277)

Aci *adică* nu póte fi nicĭ „c'est-à-dire", nicĭ „voici", ci numaĭ dóră „à la fin des fins", prin urmare: *a-dică*=„l a *dică*".

Cam tot așa la Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4:

„Miron. Iţĭ temĭ nevasta?

„Terinte. Eŭ? Ba nicĭ gândesc. Dar judecă tu singur, ce cată el aice? Nu vine, măĭ, de florĭ de cuc, ș'aș pune rămășag că ș'aŭ pus ochĭu pe ce-va.

„Miron. Zeŭ se póte. Dar *adecă* de ce'ţĭ baţĭ capul? Par'că'ĭ numaĭ Vochiţa în tot satul..."

v. [12]*A.* — *Aripă.*

Ce însemnézā însă prototipul latin: a d - d i c a m, din care se trage românul *àdecă* = *àdică* = *adìcă*? Saŭ maĭ bine, lăsând elementul preposiţional la o parte, ce este d i c ă?

In latina vulgară, pe care o representă pînă la un punct Plaut și Terenţiŭ, d i c a însemna „chemare la judecată" saŭ „tragere la respundere".

—... Quid tibi ego referam? — Quod surripuisti meum.
Jam quidem hercle te ad praetorem rapiam,
et tibi scribam d i c a m...

(Plaut. Aulul. IV, sc. 10)

Una din amenințările poporane cele maĭ energice era: „îţĭ voĭu împinge *dică*":

Si tu illam attigeris secus quam dignum est liberam,
D i c a m t i b i i m p i n g a m g r a n d e m. Dixi...

(Ter. Phorm. II, sc 2)

Cine despreţuĭa o amenințare, ḑicea că'ĭ nu'ĭ pésă de d i c ă:

Sexcentas proinde scribito jam mihi d i c a s.
Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?...

(Ib. sc. 3)

In vécul de mijloc *dica* a trecut la sensul de s o c o t é l ă saŭ r ă f u é l ă:

„D i c a, tabula vel cautio vel charta proprie, ubi continetur s u m m a d e-

biti et nomina debitorum vel debentium" (Jo. de Janua ap. Du Cange, ad voc.).

„Dica, la carta del debito", dice un vechĭu glosar italian (ibid.).

Aşa dară locuţiunea română: „ajunge tréba la *adică*" (Polysu), „sînt la *dică*, săracul de mine" (Alexandri), „pus în încurcală=tocmaĭ acum la *dică*" (Crén-gă), „n'are banĭ la *adică*" (Jipescu), „prins la *dică*" (Cihac), însemnéză: „mĕ ved judecat, socotit, răfuit", „dica impactus", „ad dicam".

Latinul dica, deşi devenise de tot poporan deja în epoca plautină, era un împrumut dela Grecĭ: δίκη „justice, peine infligée, satisfaction que l'on rend à quelqu'un", de unde şi adverbiĭ: δίκῃ, ἐν δίκῃ, δίκην, literal „justement", ceĭa ce nu e pré departe de unele accepţiunĭ ale luĭ *adică*, cu care δίκην coincidă şi sub raportul morfologic, ambiĭ fiind formaţĭ prin acusativ.

In privinţa strict fonetică, silaba tonică în latinul dica (dĭca) fiind scurtă, ca şi'n înruditul „dĭgitus", de unde românul „deget", a remas la noĭ fără assibilare, pe când s'a assibilat silaba tonică cea lungă din latinul „dico" (dīco): „zic". Tocmaĭ din causa aceleĭ scurtimĭ, tonicul *ì* din *dĭcă* ar fi trecut la *ea*: *deacă, adeacă*, după o normă cunoscută a vocalismuluĭ românesc, să nu fi fost împedecat prin nascerea formeĭ colaterale *àdică*, ambele varianturĭ circulând în acelaşĭ timp. Tot aşa, bunăóră, din lat. striga (strĭga) „sorcière" nu s'a făcut la Românĭ: streagă (=ital. strega), fiind oprit prin netonicul *i* din: strigoĭu. E cu putinţă totuşĭ, ca deja în latina rustică să fi existat doĕ forme: dĭca şi dīca, după cum eraŭ: strĭgibus (Ovid.) lîngă strīgibus (Plaut.), sĭnus lîngă sīnus, lĭquor lîngă līquor.

In privinţa semasiologică, din sensul fundamental *a-dică* „la judecată, la socotélă, la răfuélă", s'aŭ desvoltat de o potrivă, prin noţiunea intermediară de conclusiune, pe de o parte: *adică* „vrea să dică", pe de alta: *adică* „écă". Accepţiunea conclusivă este fórte bine indicată în Dicţionarul Mss. românolatin circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Adekă*. Id est vel Ergo".

Maĭ mult ca „ergo" funcţionéză *adecă*, de exemplu, la A. Pann, Prov. II, 127:

> . . . să'l am să car
> Când lemne, când apă, când alt ce-va greŭ,
> S'am *adică* 'n curte ajutor şi eŭ . . .

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 500): „şi Pavelŭ apostolŭ, pâziţi-vâ—zice—de câini; pâziţi-vâ cum înblaţi, şi câutaţi şi preveghéţi şi luaţi a-minte nu pre voi numai, ci şi de toatâ turma; nemica *adecâ* nu tacŭ sfintele cârţi de ce ĭaste noao spre folos..."

Prin analogiă cu sinonimul „écă", care se amplifică în „écătă", *adică* îşĭ acaţă şi el în graĭul poporan pe -tă acomodat în -te.

Constantin Brâncovan, 1696 (Cod. Mss. în Arch. Stat. p. 143): „ca să fie sfintii mănăstiri milă dăla Domniĭa mé roata dăla Ocna Teişanii, *adecăte* vama carălor..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „deci socotiţi binişor, că de nu sănt acolé acéle doaâ jiganii, filul *adecăte* şi inorogul, să nu cumva prin scrisorí cu lupul să să ajungă..."

Un act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „*adecăte* eu Drăguţa Frăţimănesa, fata lui Dumitraşco Şeptelič...."

Jipescu, Opinc. 65: „Acŭ să'ţĭ spuĭu, să nu'ţĭ maĭ spuĭu, c'aĭ nişte pĕcate dĕ moarte, pĕ care le vĕd lăţite 'ncuĭbate şi 'nrădăcinate în maĭ toată suflarea rumânéscă; *adică-te*, nicĭ casă ca lumea, nicĭ traĭu dĕ doamne ajută..."

Printr'o a doua analogiă, anume cu adverbiĭ ca: încaĭlea, aĭurilea, altmintrelea etc., analogicul *adecăte* îşĭ maĭ anină pe -l e a.

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 223: „Daca nu te înţelegĭ cu Român la cuvinte, *adicătelea* daca nu grăeşte acelaşĭ graĭu, póte să facă o mie de crucĭ una peste alta, pînă ş'o găuri fruntea, umeriĭ şi buricul, că tot juvină şi pacoste cade pe urechile nóstre..."

Jipescu, Opinc. 155: „*adicătile* muĭerea uniorĭ ne 'ntrece şi pĕ d'ande noĭ la lucru şi la hărnicie..."

Analogicul -l e a póte fi adaus şi d'adreptul la *adică*, fără -t e:

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „ş'apoĭ, când este la *adecălea*, te-aş întreba ca ce fel de zăticnélă aĭ puté să întimpinĭ din pricina asta?.."

Pentru a maĭ completa cele de maĭ sus, vom adauge că la Coresi *adecă* se accentéză pe a doua silabă: адѣкѫ, şi tot aşa se pronunţă pînă astăḑĭ în unele locurĭ din Transilvania, maĭ ales lîngă Blaj. In regiunea Năsăudului însă predomnesce forma *adhìcătea*, cu accentul pe *i*, cu emfaticul *-a* (v. [5]*A*) şi cu un fel de *d* aspirat, de ex: „*adhìcătea* dhin Sâmgĭorz şî pân'n Rocna ĭ-o postă..."

In macedo-româna — ḑice Dr. Obedenaru (Dicţ. Mss. în Acad. Rom.) — *adecă* saŭ *adică* a dispărut, fiind înlocuit prin grecul *δηλαδή*.

v. [1.2.3.]*Dică*. — *Eto*. — *Iacă*. — *Iată*.

Àdecălea
Àdecăte
Àdecătelea } v. *Adecă*.

Ademànă
Ademân
Ademânàre
Ademânàt } v. *Ademenesc*.

Ademenèsc *(ademenit, ademenire)*, vb.; attirer, appâter, séduire. Sinonim cu î n ş e l şi cu a m ă g e s c, de carĭ însă diferă prin noţiunea esenţială de „atragere la sine saŭ la ce-va": *ademenesc* la cutare faptă prin banĭ, prin făgăduinţe, prin vorbe, prin laude, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, 110: „... maĭ înainte trimisesă [Cantemir] pe Stefan Luca logofătul, cumnatul luĭ Ioan Neculcea, hatmanul săŭ, la singur împăratul Petru Alexievicĭ, pe la Cernăuţĭ în ţara Leşéscă, tocma la Iavorov, de aŭ întărit lucrurile maĭ tare cu gĭurămînturĭ, că împăratul venĭa cu obuzul săŭ pe urma tuturor gheneralilor săĭ; şi aşa ĭ-aŭ *ademenit*, şi pe împăratul şi pe Şeremet, de aŭ lăsat calea spre Tighinea şi aŭ socotit să tréca Nistrul să vie spre Prut la Iaşĭ..."

Beldiman, Tragod. v. 2031:

Ne-aŭ *adimenit* cu vorba, — ḑiceaŭ uniĭ dintre eĭ, —
Starea ne-am stricat'o tótă, lăsând case şi fimeĭ;
Ne-aŭ adus dela Odesa, ḑicênd că are în Ieşĭ
Ca la treĭ-ḑecĭ de miĭ óste, ómenĭ vrednicĭ şi aleşĭ...

Pompiliŭ, Sibiiŭ, 42:

Somnul m'o *ademenit*
Şi pe ĭarb'am adormit
Su pom verde înflorit...

Costachi Stamate, Muza, p. 35:

Ĭat'obrajiĭ rumenĭ ca bujoriĭ próspeţĭ,
Ĭată ochişoriĭ plinĭ de drăgănele,
Iată o guriţă ca cireşa cóptă,
Ce *ademenesce* sărutare dulce...

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... mĕ despreţuescĭ, după ce m'aĭ î n ş e l a t! nu'ţi e milă de o ticălósă fată, pe care aĭ *adimenit*'o cu juruinţĭ mincinóse..."

Reflexivul „m ĕ *ademenesc*" însemnéză în gura poporuluĭ a se amăgi pe sine'şĭ printr'o nălucire. Aşa în basmul povestit de d. B. Stefănescu (De

la Vrancea), Sultanica p. 85, împĕratul ne maĭ zărind de'nainte'ĭ semnul cel reŭ ce'l speriase, „singur în gândul seŭ s e *adimeni*".

După analogia luĭ „pomană" din „pomenesc", „dojană" din „dojenesc", „prihană" din „prihănesc" etc., din tulpina verbuluĭ *ademenesc* s'a format substantivul a d e m a n ă, pe care 'l găsim la Silvestru, 1651, f. 42 b:

Ps. XXV: întru a cărora mâni ĭaste păcat, şi dirépta lor plină-i de a d e m a n ă (адєманж)...	... in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est m u n e r i b u s...

La margine, Silvestru comentéză: „mită".

O altă formă a luĭ *ademenesc* este *adămănesc,* pe care ni-o dă Lexiconul Budan: „*adămănesc,* allicio, pellicio, — locken, anlocken; *adămănesc* spre reŭ, seduco, solicito, — verführen, verleiten".

La Molnar (Walach. Sprachlehre, 1810, p. 227) ne maĭ întimpină încă doĕ forme:

„*adămân*
„*adămânez* } anlocken".

Din alăturarea celor patru varianturĭ, resultă ca prototip: *ademânare*, adecă o formă de prima conjugaţiune, trecută apoĭ la a patra: *ademenire*, întocmaĭ precum vechĭul a d e v ĕ r a r e (=lat. adverare) a devenit maĭ târḑiŭ a d e v e r i r e.

A deriva pe *ademân* saŭ pe *ademenesc* din slavicul: maniti „faire un signe, allécher" (Cihac), e peste putinţă din causa prefixuluĭ a d e- (=lat. ad), care nu se adaoge nicĭ o dată decât numaĭ de'naintea consóneĭ labiale a tulpinelor curat latine: adăpost, adevĕr, adăvăsesc.

Sensul fundamental al luĭ *ademân* fiind: „atrag pentru a mĕ servi", este tocmaĭ latinul: a d m a n u m", de ex.: aliquem vel aliquid a d m a n u m habere, venire a d m a n u m, a d m a n u m esse etc., de unde o formă verbală „admanuare"=*ademânare.*

v. *A-mână.* — *Amăgesc.* — [1.2.3.]*Amnar.* — *Inşel.* — *Mână*...

Ademenìre. — v. *Ademenesc.*

Ademenìt, -ă; part. passé d'a d e m e n e s c: attiré, appâté, séduit.

Beldiman, Tragod. v. 3393:

Băeţĭ mulţĭ luaţĭ cu sila, şi alţiĭ *adimeniţi*,
De fugĭa de eĭ vre unul, vaĭ şi amar de părinţĭ...

Caranfil, Valea Prutuluĭ, 29:

Olĭolĭo! codru cărunt,
Ce mĭ-aĭ dres, ce mĭ-aĭ făcut,
De mĕ ţiĭ *ademenit*?...

v. *Ademenesc.* — *Ademenitor.*

Ademenitòr, -óre, adj.; séduisant, attrayant. Sinonim cu î n ş e l ă t o r şi a m ă g i t o r saŭ a m ă g e ŭ, dar numaĭ prin mijlóce plăcute.

Alexandri, Concina, sc. 2: „Românii nu daŭ îndărît, ci din potrivă eĭ merg tot înainte, urmând glasuluĭ celuĭ taĭnic şi *ademenitor* ce le ḑice: înainte, copiĭ, înainte!.."

Ispirescu, Poveste ţĕrănéscă (Legende, 261): „Viind baba la dînsul, începu să'ĭ vorbéscă cu nişte graĭurĭ m i e r ó s e şi *ademenitóre*, de ar fi supus pe nu sciŭ ce voĭnic..."

Beldiman, Tragod. v. 209:

Cel d'întâiŭ, Treĭsfetiténul, suflet scârnav şi urît,
Orĭ-când iĭ cătaĭ în faţă, îl vedeaĭ posomorît;
Celă-lalt iĭ Floreşténul, viclén, *ademenitorĭu*,
Ipocrit de ceĭ de frunte şi de ţĕrĭ vînturătorĭu...

v. *Ademenesc.* — *Ademenit.*

Adenéorĭ. — v. *Adinéorĭ.*

Adèn. — v. [2]*Adins.*

Adènsul. — v. [1]*Adins.*

[1]**Adès, adèse,** adv.; souvent, fréquemment, assidûment. În oposiţiune cu: a-r a r saŭ a-r a r e-o r ĭ. Funcţionéză întocmaĭ ca adverbul d e s, opus adverbuluĭ r a r.

1°. *ades*, vechĭu *adesu*.

Alexandri, Poes. pop. [2] p. 260:

Las' să móră ca un câne,
Că ĭ-am dis *ades*: stăpâne,
Nu'ţĭ tot bate gĭoc de mine...

Balada Balaurul:

Ist copil chĭar din pruncie
Maĭca sa mi l'a dat mie,
Că *ades* il blăstema...

Beldiman, Tragod. v. 231:

Ingâmfat de a sa slavă, *ades* la Curte mergea,
Ĭar maĭcă-sa după dînsul în gura mare plângea...

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 64, 144):

Act. Ap. XXIV, 26: déci şi *adesu* tremité de băsăduiĭa cu rusul...	... propter quod et frequenter accersens eum, loquebatur cum eo...
Epist. Petr. I, 22: diîn curată înremă urul alaltu ĭubiţi *adesu.*	... simplici ex corde invicem diligite a t t e n t i u s...

2°. *adese*, vechĭu: *adése*, cu emfaticul *-a*: *adesea.*

Omiliar dela Govora, 1642, f. 17: „aşa şi sufletul nostru, pănă cândŭ faptele céle bune în lăuntru întru sine bine le păzéşte cu tăcére, atunce bogăţiĭa lui nu ĭaste furată; ĭară când *adése* pre limbă o poartă şi cu mărimé deşartă bucină, atunce mulţi dimoni chémă ca pre neşte furi..."

Varlam, 1643, II f. 81 b: „ĭară gĭudecătorĭulŭ *adésé'ş* schiînba faţa de măniĭa ce să aprinsése într'ănsŭ şi nu putu mai multŭ să rabde..."

Samuil Clain, Invăţăturĭ, Blaj 1784 p. 14: „Nicĭ unŭ lucru nu vedemŭ maĭ *adése* decât moarté, şi nicĭ unŭ lucru nu crédemŭ maĭ anevoe decât moarté..."

A. Pann, Prov. II, 58:

Şi tot găzduind *adese* la un ţĕran prin câmpiĭ,
Care era sărac fórte şi c'o spuză de copiĭ,
Îĭ ceru să'ĭ dea dintr'înşiĭ pe copilul măriceĭ...

3°. Construit cu pluralul dela „óră": *adese* o r ĭ; cu emfaticul *-a*: *adesea* o r ĭ.

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... fanaragiĭ, masalagiĭ, potlogariĭ de care gemea oraşul, şĕzĕnd ascunşĭ pintre rîsipurĭ, pîndĭaŭ pe nesocotitul pedestru, care zăbovise a se întórce acasă, şi *adese* o r ĭ el perdea împreună cu punga şi viéţa, saŭ cel puţin sănătatea..."

Gr. Alexandrescu, Viaţa câmpenéscă:

Adesea o r ĭ pe câmpie
Departe mĕ rătăcĭam,
Adesea cu bucurie
In dulcĭ gândirĭ mĕ perdeam...;

dar tot acolo, cu acelaşĭ sens şi'n aceĭaşĭ funcţiune adverbială, simplul d e s:

Vedeam livada, grădina,
Poteca ce d e s călcam,
Pĕrul înalt şi tulpina
Unde copil mĕ jucam...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 164:

De s'ar face délul şes,
Ar veni badea maĭ d e s;
Dar délul se tot măresce
Şi badea mĕ părăsesce...

„*Ades* = lat. ad densum; *adese* = lat. ad densa; *adese* o r ĭ = lat. ad densas horas" (Cihac).

v. *Adesul.* — *Des.*

[2]**Adès, adésă,** adj.; fréquent. O formaţiune excepţională în locul simpluluĭ d e s. O găsim în Cronica luĭ Nicolae Muste, Letop. III p. 41: „că Domnul Muntenesc se nevoĭa să maziléscă

pre Mihaiŭ Vodă, cum s'aŭ ḑis, care nu trebuĭa altă stingere şi nevoe într'aceste ţărĭ, decât *adesele* schimbărĭ a Domnilor..."

v. [1]*Ades.*

Adèsea } v. [1]*Ades.*
Adese-orĭ }

Adèsul, adv.; fréquemment. Una din vechile formaţiunĭ adverbiale articulate, care se maĭ găsesc, dintre texturĭ, numaĭ dóră în Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 şi'n Psaltirea Mss. versificată a luĭ Viski din 1697. In cel de'ntâĭu: „*Adesul.* Frequenter" (Col. l. Tr. 1883 p. 421) în oposiţiune cu: „A r a r u l. Raro" (ibid. p. 424).

v. [1]*Ades. — Adensul. — Ararul. — Lupiul.*

Adèt, adètĭu (plur. *adeturĭ, adetĭurĭ*), s. n.; coutume, redevance, droits de douane. Vorbă eşită de-mult din întrebuinţare la Românii de dincóce de Dunăre. Nu era tocmaĭ b i r saŭ altfel de d a r e într'un sens concret, ci în genere: normă fiscală, quotul la care avea drept vistieria, şi maĭ ales vama, fie în banĭ, fie în natură.

Pravila Moldov. 1646, indice: „Vameşulŭ ce va lua mai multŭ decumu-i *adĕtĭulŭ* (адѣтюлъ)..."

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95): „... dă să aibă a luaré *adetul* morănilor ce este dăn Dunăre pă pământul moşiilor boĭarilor Domnii méle ce scrie mai sus, a Clăteştilor, a Cătăluĭului, a Olténiţii, a Urménilor, ori în ce loc ar eşi pre acéste locuri să'ş ĭa *adetul* precum au fost o b i c é ĭ u l mai dănainte vréme..."

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698 (A. I. R. II, 146): „încă şi agonisitele sale o b i c é e şi *adetĭuri* pre amănuntul cercetând, fiete-cine a cunoaşte trebue, căci unul ĭaste dat spre veselie, altul spre întristare..."

Turcul 'â d e t „habitude, coutume, pratique", de provenință arabă. D. Şainénu (Elem. turc. p. 7) observă fórte bine: „trecerea sensuluĭ dela o b i c e ĭ u la d a r e o întimpinâm pretutindenea în Cronicele nóstre". Dela Turcĭ, cuvîntul s'a respândit nu numaĭ la Românĭ, dar pe întréga peninsulă balcanică: la Grecĭ, Serbĭ, Bulgarĭ etc.

v. *Bir. — Haracĭu. — Obiceĭu. — Vamă...*

Adetàr „redevancier" (Cihac). N'am dat nicăirĭ peste acéstă formaţiune, nicĭ în texturĭ, nicĭ în graĭu.

v. *Adet.*

Adetòrĭu, -óre, adj.; débiteur. Cuvînt pe care 'l găsim în Lexiconul Budan (p. 5) şi la Isser (Walach. Wtb. 2).

v. *Datorĭu.*

[1]**Adevéră.** — v. [2]*Adevĕr.*

[2]**Adevéră** (plur. *adevere*), s. f.; vérité, réalité. Formaţiune poporană din neutrul a d e v ĕ r, la plural: a d e v ĕ r u r ĭ şi *adevere*, ĭar prin acesta din urmă pe cale analogică femininul *adevéră* în oposiţiune cu m i n c ĭ u n ă, érăşĭ un feminin.

Versul luĭ Anton Pann, Prov. I, 26:

M i n c ĭ u n a nu'mĭ place, vorbesc a d e v ĕ r u l...

ar suna maĭ bine în limba veche:

M i n c ĭ u n a nu'mĭ place, vorbesc *adevara...*

Cuvîntul abundă la mitropolitul Dosofteĭu, în ambele Psaltirĭ, figurând alăturĭ cu a d e v ĕ r şi cu a d e v ĕ r ă t a t e, une-orĭ în acelaşĭ psalm; de exemplu:

Ps. XXXIX: n'am ascunsŭ în inema mĭa a d e-	... non abscondi in corde meo v e r i t a t e m tuam,

v ă r ă t a t é ta şi spăsenia ta spus'-am; n'am ascunsŭ mila ta şi *adevara* ta de adunare multâ; tu darâ, Doamne, nu depărta îndurătăţâle tale de mine: mila ta şi a d e-v ă r u l ŭ tău...	et salutare tuum dixi; non abscondi misericordiam et v e r i t a t e m tuam a congregatione multa; tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas a me: misera-cordia tua et v e-r i t a s tua...

Saŭ în Psaltirea cea versificată din 1673, f. 153 b:

Şi dâ 'n ţara noastrâ slava ta să crésca,
Mila ş'a d e v ă r u l pre toţ să tălnéscâ,
Şi cu dereptatĭa pace 'n gloate multe
'n braţe să să strîngâ şi să să sărute;
De ğos *adevara* în sus să dĭa radzâ,
Din cerĭu dereptatĭa să caŭte să vadzâ...

Cu *-é-*, ibid. f. 69 b:

Cu cât eşt de ghizdav, tinde şi stejĭaşte
Cu a ta putĭare, şi împărăţĭaşte
Pentru *adevĭarâ* şi pentru blîndĭaţe,
Că ţâĭ dereptatĭa de n'aleğ în fĭaţe...

La plural, 1680, f. 11 b: „să înmicşorarâ *adevérele* din fiiĭ omeneşti..."

Construit cu „în" şi „întru":

1680, f. 84 a: „întru multâmĭa miliĭ tale audzâ-mâ, î n *adevara* mântuinţiĭ tale mântuĭaşte-mâ..."

Ibid. f. 110 a: „înderéptă-mâ, Doamne, în calĭa ta, şi voĭ mĭarge î n t r'*adevara* ta..."

Ib. f. 147 a: „credzute toate poruncile luĭ, întărite în vécul de vécŭ, făcute î n t r'*adevarâ* şi'n direptate..."

1673, f. 109 b:

Şi să mĭ-asculţ, Doamne, 'n t r'*adevarâ*,
Să nu mă laş să hiŭ de ocarâ...

Construit cu „de":

1673, f. 114 b:

Şi rostul mieŭ preste ţarâ
Âţ va striga d e-*adevarâ*,
Toată dzua cu priinţâ
Ţ-va spune de mîntuinţă...

La mitropolitul Varlam, 1643, I f. 348 b: „alţii şi capetele ş'au pusŭ pentru *adevara*, pentr'acé şi dupâ truda lorŭ vor lua platâ..."

v. ¹·*Adevĕr*.

¹·**Adevĕr** (plur. *adevĕrurĭ* şi *adevere*), s. n.; vérité, réalité. In opoziţiune cu m i n c ĭ u n ă.

Cantemir, Chron. I, 212: „m i n c ĭ u n i cu voroava frumoasă ascunse şi cu numele *adevărului* căptuşite..."

Zilot, Cron. p. 75:

Să tălmăcim aşa: vedĭ pe duşman că vine,
Te'ncredinţezĭ atuncĭ şi fugĭ să scapĭ pĕ sine;
Dar când numaĭ l'audĭ, tu staĭ la îndoélă:
Orĭ fi-va—dicĭ—saŭ nu, şi poţĭ face greşélă;
Şi póte ş'*adevĕr* să fie audirea,
Şi tu, gândind m i n c ĭ u n ĭ, staĭ să'ţĭ găsescĭ p irea...

şi ce-va maĭ jos, p. 77:

Unul dicea un fel, altul alt-fel respunde;
Săracul *adevĕr* cum supt m i n c ĭ u n ĭ s'ascunde...

In aceĭaşĭ opoziţiune cu *adevĕr* este b î r f i r e:

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. Acad. Rom.), ps. XIV:

Cel care nu b â r f é ş t e,
Ci *adevăr* grăéşte...

Maĭ departe, *adevăr* e în antitesă cu orĭ-ce întunecă realitatea.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 89: „jurând maĭ întâĭ că nu o pornéşte (judecata) din vre o p i z m ă, ci întru *adevăr*..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVIII p. 13: „o n ă l u c i t u r â ĭaste, nu pre *adevărŭ* trupulŭ nostru luat'au..."

Noţiunea de *adevĕr* se asociază maĭ ales cu acea de d r e p t a t e:

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 221): „va veni să gĭudece pementĭanii, să gĭudece lumii întru d e r e p t a t e şi oamenilor întru *adevărul* său..."

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I p. 88): „şi aşa am aflat tot *adivărul* şi toata dreptate prin oamini buni...“

Dacă *adevĕrul* nu e ascuns, atuncĭ cine-va îl află, ca în pasagĭul de maĭ sus; ĭar dacă e tăinuit într'adins, îl vădesce:

Caragea, Legĭuire 1818 p. 49: „daca vre o parte prigonitoare va ascunde sau va fura, orĭ însuşĭ sau prin altul, dovezile dreptăţilor ceĭ-l'alte înprotivnice părţĭ, şi cu vicleşug să va învoi cu aceĭa, şi apoĭ să va vădi *adevărul*...“

Dacă *adevĕrul* nu e tăinuit într'adins, dar totuşĭ nu se vede, trebuind urmărit, atuncĭ noĭ îl descoperim:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „şi mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un cĭas mai înainte spre descoperiré *adevărului* apucat...“

Maĭ rar se ḑice: „a găsi *adevĕrul*“, „a cerca *adevĕrul*“, „a nemeri *adevĕrul*“, deşi câte-trele sînt permise pentru varietatea stiluluĭ; de exemplu:

Cantemir, Chron. I, 151: „sufletul odihnă nu poate afla până nu găséşte *adevărul*, carile îl cércă orĭ cât de departe şi orĭ-cât de cu trudă ĭ-ar fi a'l nimeri...“

Când cine-va nu maĭ póte ascunde *adevĕrul*, îl mărturisesce, termen teologico-juridic trecut în graĭul comun, unde îşĭ perde cu totul urma proveninţeĭ:

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ, p. 67: „*adevĕrul* vĕ mărturisesc, nu mĕ pot opri de a blăstema pe Englezĭ...“

v. *Martur.*

Fără amestec de mincĭună, de patimă, de nălucire, se ḑice: curat *adevĕr*. Şi maĭ energic este la Zilot, Cron. p. 1: „ritorică n'am învăţat ca să vorbesc şi să scriŭ cu meşteşug, ci am învăţat singur curat *adevĕrul*, întâĭu dela părinţĭ...“, unde: „singur curat“ e un fel de superlativ, ca şi când ar fi „cel maĭ curat“, şi de aceĭa autorul, ca să nu desparţă logicesce ambiĭ adjectivĭ, post-articuléză substantivul.

Cu aceĭaşĭ emfasă se póte ḑice *adevĕrul* adevĕrat, adecă lipsit de orĭ-ce amestec. Alt ce-va este *adevĕrul* adeverit = „vérité contrôlée, vérifiée“:

Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, sec. XVII, p. 406: „*adevârŭ* adeverit grăescu voao, că nu ĭaste robul mai mare de domnul său...“

Adevĕr se construesce maĭ ales cu prepoziţiunea în saŭ întru, formând o locuţiune adverbială cu sensul de „en vérité“ şi „en réalité“.

Zilot, p. 12:

N'aĭ gândit, sărace, n'aĭ gândit; eŭ sciŭ fără a'mĭ da respuns,
Că de-aĭ fi gândit în *adevĕr*, nu ajungeaĭ cum aĭ ajuns...

Neculcea, Letop. II p. 390: „atunçe Mihaĭu-vodă măniindu-se, îngrabă aŭ spânzurat pre Cuza Spatarul, nepricestuit, încălţat, îmbrăcat, dându'ĭ vina că aŭ scris el la fecĭoriĭ luĭ, avănd acolo la Cătane, ca să vie să prindă pre Mihaĭu-vodă din Iaşĭ; ce nu se ştie întru *adevăr* aŭ ba; numaĭ în pismă l'aŭ omorit...“

Dosofteĭu, 1673, f. 220 a:

Doritu-ţ'am porunċ cu dulcéţă
Şi 'ntr'*adevărul* tăŭ să'm daĭ vĭaţă...

Gr. Alexandrescu, Umbra luĭ Mircea:

Noĭ citim luptele vóstre, cum privim vechea armură
Ce un uriaş o dată în răsbóe a purtat;
Greutatea eĭ ne-apasă, trece slaba-ne mĕsură,
Ne'ndoim dac'aşa ómenĭ întru *adevăr* aŭ stat...

Prin prepoziţiunea cu, *adevĕr* capĕtă

o funcţiune adverbială ce-va maĭ intensivă, cum ar fi: „bien en vérité“:

Apocalipsul luĭ Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 423): „o, cu câtâ slavâ te'i spodobitu, suflete! c u *adevăru* că fugiĭai de noi...“

Tot aşa cu prepoziţiunea p r e:

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 306): „nice să ne înşâlâm înşine, să ne pare că e dulce pohta pâcatelorŭ, că aĕaşta ĭaste, p r e *adevârŭ*, înşâlâcĭuné morţiei...“

Cu prepoziţiunea d e, scădută la rolul de prefix, *adevĕr* se aglutinéză într'un singur cuvînt: *dédevĕr* (= de-*adevĕr*), care ne întimpină în cele maĭ vechĭ texturĭ şi pînă pe la finea secoluluĭ XVII, fără a diferi prin sens de simplul: *adevĕr*.

În Codicele Voroneţian, circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:	1648:
Jacob. III, 14: nu vă lăudareţi şi nu menţireţi spre *dédevăru*...	...nu vă lăudareţ, nece fireţi mincunoşi înprotiva *adevărului*...
Ib. V, 19: fraţi, se neştiĭnre de voi rătăcĭaşte dela *dédevăru*...	...fraţii miei, să au rătăcit cineva dintru voi dela *adevărŭ*...
Petr. I, 22: sufletele voastre curăţindu întru ascultaré *dédevărului*...	...inimile voastre curăţindŭ întru ascultaré *adevărului*...

Tot aşa la Coresi, 1577, alăturat cu Silvestru, 1651:

1577:	1651:
Ps. V: nu ĭastè în rostulŭ lorŭ *dédevărŭ*...	...nu ĭaste în rostulŭ luĭ d e r e p t a t e...
Ps. XXIX: doarâ ispovedi-ţi-se ţărâna sau spune *dédevărulŭ* tău...	...au lăuda-te-va pre tine ţărâna? au vesti-va *adevărulŭ* tău?..
Ps. XXXIX: meseréré ta şi *dédevărulŭ* tău pururé ajutarâ-mi...	...mila ta şi *adevărulŭ* tău purui̯a mă păzéscâ...
Ps. LXXXIV: milosté şi *dédevărŭ* timpinarâ-se...	...mila şi *adevărulŭ* timpinarâ-se...

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 54): „buînrătate va fi dela Tatălu şi dela fiĭulŭ Is. Chs. întru vecie de vécŭ cu *dedevărŭ*...“

Dosofteĭu, 1673, f. 9 b:

Cá tu cerĕ démănuntul inema şi zgăul,
Şi ştiĭ cu *dédevărulŭ* direptul şi răul...

Românul *adevĕr* = lat. a d-v e r u m; *dédevĕr* = d e-a d-v e r u m, de unde şi italianul d a v v e r o, întrebuinţat însă numaĭ ca adverb.

v. [1]·*Ad.* — [2.3.4]·*Adevĕr.* — *Bîrfélă.* — *Mincĭună...*

[2]·**Adevĕr, adevéră** (*adeverĭ, adevere*), adj.; vrai, véritable, réel. In vechile texturĭ se pune fórte des adjectivul propriŭ *adevĕr* = lat. a d-v e r u s acolo unde astădĭ se întrebuinţéză numaĭ forma participială a d e v ĕ r a t.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 10: „să nu le se pare lor că e vre o nălucâ, ce *adevărŭ* trupŭ...“

Varlam, 1643, I f. 163 b: „aicĭa aratâ Hs. fiĭulŭ lui Dumnedzău de închinâtorii c e i *adeveri* ce vorŭ vrĭa să crĭadzâ întru Domnul Hs... carii simtemŭ noi creştinii cei pravoslavnici închinâtori *adeveri*...“

Ibid. II f. 81 a: „mâ va trage spre perire şi nevoĭaşte să mâ lépâdŭ de Dumnedzeu c e l ŭ *adevârŭ*...“

Ib. I, 63 a: „când faci aşĭa, atunce închipueşti cruce *adevarâ*...“

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.):

p. 85: ĭubiţi pre Dumnezeu pré-cuvioşii lui, că pre c e i *adeveri* cércâ...;

p. 200: şi tu, Dumnezăul mieu, eşti îndurat şi milostiv, îndelung răbdător şi multŭ milostiv şi *adevăr*...;

p. 269: calĭa c é *adevarâ* o vruĭu, calĭa c é *adevarâ* o ĭubiĭu...;

p. 270: nu lua diîn rostul mieu cuventele c é l e *adevére*...;

p. 278: dereptatĭa ta e diréptâ pururé şi légĭa ta e *adevarâ*...;

Dosofteĭu, 1673, f. 179 a:

> Să rădice pentru ţarâ
> Moiseĭ şi Aron sfarâ,
> Samuil să facâ rugâ
> Ca o *adevarâ* slugâ...

Ibid. f. 49 b:

> Şi toţ sfinţiĭ ce's cu inem'*adevarâ*
> Lăudaţ vor fi de toatâ lumĭa'n ţarâ...

Text din secolul XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov):

p. 259: fugiĭa Domnulŭ ca să încredinţéze că *adevârŭ* omŭ era...;

p. 364: acesta *adevărŭ* Izrailténinŭ ĭaste şi întru elŭ hiltenşugŭ nu e...

Ca şi substantivul a d e v ĕ r, adjectivul îşĭ asociază de asemenea prepoziţiunea „de" scăḑută la prefix, devenind *dédevĕr*, fără schimbarea sensuluĭ.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:	1648:
Petru I, V, 12: mărturisescu ačasta a fi *dédevăru* cu buînrătatĭa lu Dumnedzeu...	... mărturisindŭ c'ačasta-ĭ mila cĭa a d e v ă r a t â a luĭ Dumnezău...

Legenda Sânteĭ Vinerĭ circa 1580 (Cuv. d. bătr. II):

p. 146: acela ĭaste *dédevărŭ* Domnedzeu luminătorĭu şi sfinţitorĭu...;

p. 149: apropie-te de vedzi sila *dédevărului* Domnedzeu...

v. ¹·*Ad.*—¹·³·⁴·*Adevĕr.* — *Adevĕrat.* — *Adeverit.*

³·**Adevĕr**, adv.; 1°. vraiment, certainement; 2°. amen, ainsi soit-il. Archaism, ca şi adjectivul corespunḑĕtor a d e v ĕ r. Astăḑĭ se înlocuesce prin locuţiunĭ adverbiale ca: î n a d e v ĕ r, c u a d e v ĕ r a t etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXI p. 6: „şi aşa înbogâţindu-ne, în mânile lu Dumnezeu avuţiĭa să o dămŭ, în mânile săracilor acéĭa puindŭ, şi la cerĭu de vomŭ strânge, atunce *adevărŭ* afla-ne-vămŭ bogaţi..."

Legenda Sf-luĭ Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Braşov, p. 124): „că *adevărŭ*, ĭubiţilor, de lucrurile célé deşartele ale ceştii lumi peritoare să ne ferim..."

Acest adverb se mânţinuse mult timp în limba bisericéscà în loc de: a m i n „ainsi soit-il".

Noul Testament 1648, f. 119 a:

Is. X, 1: *adevărŭ, adevărŭ* zic voao...	... a m e n, a m e n dico vobis...

Apocalipsul luĭ Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 425): „aceluĭa e slava şi înpărâţie şi ţinutulu cu Tatălu şi cu Duhul sfăntu de acum şi pururé în vecu, *adevăru*..."

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr, II, 462): „şi vom cănta înpréunâ cu îngerii cu lauda, în slava sfinteei Troiţe în vecu, *adevăru*..."

Dosofteĭu, 1673, Dedic.: „într'acĭaĭa dăruĭascâ Domnul Dumnedzăŭ îndelungatâ şi nărocitâ Domniĭa mării tale, întru mila sfinţii sale cătră cinstĭa şi lauda sfăntŭ-numeluĭ săŭ, *adevârŭ*."

Ibid. f. 158 a: „dă, Dumnedzăŭ sfinte şi Doamne Isuse Hristoase, şi mie, unuĭ păcâtos, parte s'aĭb în sfănta ta

cetate, pentru ruga sfinţiĭ sale maĭciĭ tale Precistiĭ ş'a tuturor sfinţilor, *adevăr...*"

Context slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82):

... aceluĭa-i ţi-rutul şi slava în vécu *adevâru...*	... tomu slava i drŭžava vŭ vĕki a m i n ŭ...

Cu prefixul d e, întocmaĭ ca în adverbul italian d a v v e r o (=de-ad-verum), găsim în Dicţionarul bănăţén circa 1670 (Mss. în Bibl. Universităţiĭ din Buda-Pesta): „*Dadevĕr*. Equidem".

v. [1]*Ad.*—[1.2.4]*Adevĕr.*—*Amin.*

4·Adevĕr, adeverèz (*adevĕrat, adevĕrare*), vb.; affirmer, constater, réaliser. Archaism înlocuit astădĭ prin a d e v e r e s c.

In poesia poporană *adevĕrare* s'a stereotipat în construcţiune cu a f l a r e la reflexiv: „a se a f l a ş'a se a d e v ĕ r a" avênd sensul de: „réaliser quelque chose de très-difficile".

O colindă din Ilfov:

Cine 'n lume s'ar afla,
S'ar a f l a ş'*adevĕra*
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Să ésa 'n vad
Ca un brad...

(G D. Teodorescu, Poes. pop. 71, 72)

O altă colindă:

Cine 'n lume s'o afla,
S'o a f l a ş'*adevĕra*.
Meriĭ de mĭ-o săgeta?
Nimenea nu se dafla,
Nimenĭ nu se bisuĭa...

(Ibid. 81)

Balada Bâcul Haĭducul din Prahova:

Şépte pungĭ făgăduĭa
Orĭ la cine s'o afla,
S'o a f l a ş'*adevĕra*
Să se ducă
Să'l aducă
Din fundul cérdaculuĭ,
Din marginea drumuluĭ...

(Ibid. 605)

Ba încă cu aferesa luĭ *a-*:

Cine 'n lume s'ar dafla,
S'ar d a f l a, s'ar *devĕra*
Pe negrul d'a 'ncălica
Fără şea, fără oblâncĭ...

(Ibid. 74)

Sensul de „affirmer" se învederéză maĭ cu sémă din următorul pasagiŭ în Noul Testament din 1648:

Luc. XXII, 59: şi trecând ca unŭ ćasŭ, altulŭ *adevăra* zicăndŭ...	... et intervallo facto quasi horae unius, alius quidam a f f i r m a b a t dicens...

Cu sensul de „constater", *adevĕrare* este un vechĭu termen juridic, care ne întimpină la tot pasul în crisóve şi'n pravile.

Badea Bălăcénul (A. I. R. I, 61): „să *adevăraţi* pe măruntul, făr de tăţărie, când au cumpărat Necula acel loc dela Nedélé fratele Calii, fost'au scaunele făcute acolé? au făcutu-le-au Necula după ce au cumpărat locul? deci precum veţi mărturisi şi veţi *adevăra* cu sufletele voastre..."

Iată un şir de exemple din Condica Logofeţieĭ sub Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1692 (p. 12): „au umblat şi au *adevărat* sémnele moşiei satului Orévita..."

1693 (p. 65): „deci aceşti 4 boĭari, ei s'au strănsu toţ la un locu, fiindu şi ei amăndoi de faţă, de le-au luat séama pre amăruntul şi bine au *adevărat* cumcă aćastă moşie, ce au fostu parté lui Bivol şi a Bratului, ĭaste den funé moşălor popii Fierăi..."

1693 (p. 29): „şi bine am *adevărat* Domniĭa mé cu tot Divanul..."

1694 (p. 146): „... aşa au fost *adevărat* acei boĭari cu sufletele lor..."

1696 (p. 166): „ĭar pentru dum-

bravă şi pentru luncă, cătă să va *adevăra* că ĭaste, aşa ĭ-au tocmit să aibă a ţiné frăţéşte. . ."

1696 (p. 173): „şi au ţinut sfănta Mitropolie satul Orévița cu tot venitul din hotar în hotar, cum ĭaste mai sus zis, precum au ales şi au *adevărat* aceşti 6 boĭari. . ."

1696 (p. 96): „drept acéĭa şi Domniĭa mé, *adevărănd* că au fost obicéĭu şi mai de'nainte vréme, aşa le-am dat ačastă carte. . ."

1697 (p. 230): „le-au cerşut ca să'ş scoață moşnénii cărți domneşti şi scrisori ce vor avé pre moşiĭa satului Godénilor, ca să poată *adevăra* in tot hotarul căte délnițe săntu, şi fieştecarile moş căte délnițe au stăpănit, şi să a d e v e r é z e ce s'au văndut şi ce au rămas nevăndute, şi ca să poată *adevăra* cătă ĭaste parté boĭarinului..."

1698 (p. 254): „deci aceşti boĭari ce scriu mai sus neputănd *adevăra* într'altu chip, au întrebat pre bătrănii şi megiĭaşii de acolo denprejur..."

Trecênd acum la Moldova:

Pravila 1646, p. 24: „de va fi făcut una ca ačasta şi să va *adevăra* cu mărturie oameni de cinste şi credinčoşŭ, certarĭa lui să fie moartĭa..."

Ibid. p. 25: „or-care vameşŭ va face năpaste cuiva şi-i va lua negoţulŭ, dzăcăndŭ că nu ş'au plătitŭ vama, şi elŭ va *adevâra* c'au plătit, acesta nu numai negoţul va întoarce înapoi, ce încâ şi ca un furŭ să va certa..."

Ib. p. 50: „căndŭ să va prileji un om căsarĭu în viĭaţa lui să'ş dăruĭască avuţiĭa sa fămeii sale, sau făméĭa bărbatului său, acestŭ darŭ să va *adevăra* după moarte, ĭară nu în viĭaţă..."

Ib. p. 150: „nişte oameni mulţi vorŭ ucide pre vr'unulŭ cu rane de moarte, carele una dentr'ănse săngură putĭa să'lŭ omoară, ĭară să nu să poată *adevăra* la ğudeţŭ carele l'au omorât, atunce pentru căce săntŭ mulţŭ, nu să va omorâ nice unulŭ..."

Cu acelaşĭ sens de „constater", în Catechismul transilvan din 1560 (Cuv. d. bătr. II, 99—100):

— „Cu ce veri *adevăra* ca eşti creştinŭ?

— Cu acéĭa că m'am botezatŭ...

— Cu mai multŭ, cu ce veri *adevăra?*

— Cu acéĭa că ştiu rădâcina creştinâtâţiei..."

Dosofteĭu, 1680, f. 66 a, întrebuinţéză infinitivul substantivat *adevĕrare* cu sens de a d e v ĕ r:

... întoarce-va rĭalele pizmaşilor mĭeĭ, cu *adevăraré* ta răspiĭarde'ĭ pre înşŭ...	... avertet mala inimicis meis, in v e r i t a t e sua disperde illos....

La perfect se conjugă: *adevĕraĭ, adevĕraşĭ, adevĕrâ...*

Legenda Sf-tuluĭ Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Braşov, p. 113): „şi după acéĭa, déca se stinserâ focurile, ĭarâ tocmitorĭul besérecei tuturorŭ *adevârâ* ačastâ cĭudesâ..."

La presinte indicativ şi la subjunctiv, forma organică: *adevĕr, adeverĭ, adevérĕ, adevere*, ne apare înlocuită deja în vechile texturĭ prin forma cu -e z: *adeverez* etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai adevărate sămtŭ mărturiile carile dzăcŭ că ĭaste aşĭa decătŭ ceĭa ce dzicŭ că nu-i aşĭa; ce să dzice: ceĭa ce *adeverédzâ* mai de credinţâ sămtŭ decătŭ ceĭa ce tăgăduescŭ..."

Ibid. f. 87: „macarŭ de-are şi fi un marturŭ destonic şi credinčosŭ să *adeverédze* précurviĭa muerii..."

Ibid. f. 100: „să cade să *adeverédze* gĭudeţul cu mărturii oameni de credinţâ, cum ĭaste răpitorĭu, şi atunce să va certa..."

Ib. f. 150: „să nu poatâ ğudeţulŭ

să *adeverédze*, cine ĭ-au făcutŭ rana cĭa de moarte, şi cine ĭ-au făcutŭ célĭalalte ce nu's de moarte..."

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 214): „ca să caute şi să *adeveréze* şi să mărturiséscă precum vor şti cu sufletele pentru acéste 2 délniţe de moşie din Topolovéni: ţinut'au mănăstiré Glăvăčogul vre-odinioară..."

Zilot, Cron. p. 113, despre dinastia Basarabilor: „ném blagoslovit de Dumneḑeu precum însuşĭ faptele luĭ în vilég *adeverézĕ*, nu numaĭ aicĭ în pĕmîntul ţĕreĭ, ci şi pre alte pĕmînturĭ..."

E fórte interesant, că forma cu -ez, pe lîngă sensurile de „affirmer, constater, réaliser" pare a maĭ fi desvoltat unele accepţiunĭ, pe carĭ nu le găsim în derivatele fără -ez; de exemplu: „să se *adevereze* = s'assurer, se convaincre":

Moxa, 1620, p. 397: „mişeii de pretutindinĭa multŭ bine lua dentru mănile lui, şi cine va vré s ă s e *adeveréze* a m a r e c r e d i n ţ ă ce a v é: beséreca pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie şi alte..."

Tot aşa: „*adeverez*=j'atteste" la iscăliturile marturilor uneĭ transacţiunĭ:

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 32): „eu Pavel sticlaru *adeverezu*, eu Stan sticlarĭu *adeverez*, eu Şerbanu ot Vălcana *adeverez*, şi am scrisu eu popa Toader ot Vălcana cu zisa loru; Pătraşc postel ot Tărgovişte *adeverez*, Vasilie postelnicu *adeverezu*, Tănase postelnec ot Coţăeni *adeverezu*, Opré postelnic ot Săteni *adeverezu*."

In fine, participiul trecut *adevĕrat* şĭ-a asigurat un loc independinte în graĭu, ca adjectiv şi ca adverb, chĭar după ce a d e v e r i r e a reuşit a usurpa tóte funcţiunile verbale ale luĭ *adevĕrare*, scăḑut din prima în a patra conjugaţiune.

v. ¹·*Ad.* — ¹·²·³·*Adevĕr.* — *Adevĕrat.* — *Adeveresc.* — *Adeveritor*...

Adevĕràre. — v. ⁴·*Adevĕr.*

¹·²·**Adevĕràt**, adj. şi adv.; part. passé d'a d e v e r e z: 1⁰. pris adjectivement: vrai, réel, authentique; 2⁰. pris adverbialement: en vérité, en réalité, sérieusement, vraiment.

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Braşov, p. 21): „déca priimi bucurie Marĭĭa, vru ĭa şi însăşŭ cu vedéré'să se încrézĕ, să vorŭ fi *adevârate* cuvintele..."

Neculce, Letop. II, 310: „şi zicŭ să'ĭ fie dat atunce în cafe otravă, care şi cam samănă acel lucru să fie fost şi cam *adevărat*, că curănd s'au bolnăvit..."

Act moldovenesc din 1698 (A. I. R. III, 264): „scriu şi mărturisăscu cu acestu *adevăratu* zapis al nostru..."

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61): „pentru m a i *adevărată* credinţă mĭ-am pus degetul maĭ jos ca să crézĕ..."

In Moldova e fórte obicĭnuită forma *adevarat*, adecă cu silaba *-va-* în loc de *-vă-* (=*-vĕ-*); de exemplu:

Pravila Moldov. 1646, f. 166: „pentru să poată înţelége, carele ĭaste *adevarutŭ* (адєварѫтъ) şi mai întăi vinovatŭ..."

Darie Toder, 1674 (A. I. R. III, 249): „mărturisăscu cu acest *adevarat* zapis al mieu..."

Şi maĭ poporană în Moldova e forma *adivarat*:

O naraţiune ţerănéscă din districtul Sucéva: „Omu tari di ângir póte sâ sâ lupti cu un drac şî sâ'l ghiruĭascâ, dacâ'l va lega cu brăcinarĭu dila bernevicĭ, şî tot năcăjîndu'l şî bătîndu'l, scóti banĭ, cari sâ prifac în cărbunĭ; di aceĭa nu trăbuĭ sâ ni mulţănim cu

baniĭ scoşĭ întâĭaşĭ datâ, ci sâ'l batem mereŭ când l'am prins, arătându-ĭ o cruci şî tot stuchindu'l, pân' ci scóti banĭ *adivaraţĭ*... " (I. Bondescu, com. Gĭurgescĭĭ).

Asociându'şĭ pe „cu", *adevĕrat* formézâ o locuţiune adverbialâ :

Act moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 23) : „mulţi boĭari şi slugi domneşti aşijdere mârturisim c'au fost aşé c u *adevărat*, c'au fost înpresurând acé bucatâ de ocinâ Agâpiĭanii fărâ lége şi fârâ ispravă..."

Altul din 1631 (ibid. 71): „să să crĭazâ ačastă mărturie a noastră, c u *adevărat* scriem..."

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „nu să va certa ca un suduitorĭu de domnie, ce c u *adevăratŭ* mai multŭ să va certa pentru ačasta sudalmâ sau vătămare a gĭudeţului decât pre altul ce n'are fi gĭudeţŭ..."

Ibid. f. 147: „să'lŭ cunoascâ ğudeţulŭ, au doarâ să face, au c u *adevăratŭ* ĭaste nebunŭ..."

Ibid. f. 157: „să va face că doarme, ĭară elŭ c u *adevăratŭ* va fi deşteptatŭ..."

Zilot, Cron. p. 38:

Care sânge, c'al luĭ Avel, striga la cer ne'ncetat
Rĕsplatâ să facâ dréptâ ţie c u *adevĕrat*...

Alexandri, Remăşagul, sc. 18:

„Teodorénu. Da bine, domnu Nicu Tolinescu ce cautâ aicĭ?

„Smărandiţa. C u *adevĕrat*! (cătrâ Tinca, zimbind) Respunde tu...

„Tinca. Verişórâ...

„Nicu. Domnule Teodorene, am venit aicĭ ca să cer mâna duducăĭ..."

O doĭnâ din Dobrogea :

Tu nevastă cu barbat,
Eŭ flecăŭ necununat,
Spune'mĭ tu c u-*adevarat*
Căte lacrimĭ am varsat?..
(Burada, Călĕt. p. 231)

Rare-orĭ în loc de „cu" se întrebuinţézâ „p r e":

Constantin Brâncovan 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat.): „într'acéĭa boĭarenul domnii méle Radul Golescul aga, el sciind lucrul p r e *adevărat*, au mărturisit cu mare încredinţare..."

Locuţiunile adverbiale: „c u *adevĕrat*" şi „p r e *adevĕrat*" aŭ un sens maĭ afirmativ decât adverbul propriŭ ḑis *adevĕrat*.

Neculce, Letop. II, 435, despre caracterul Turcilor: „dupre cum li'ĭ hirea de dulăŭ, de le zicŭ dulăĭ *adevărat*: dacâ văd ca nu pot isprăvi, eĭ daŭ vina capetilor..."

A. Pann, Prov. III, 34:

Adevĕrat—ea respunse—aşa e după cum zicĭ,
Că de te-oĭu primi în casă nimica nu o să'mĭ stricĭ,
Decât nu e cu cădere uneĭ tinere femeĭ
Să dórmă cu altu'n casă, când e dus bărbatul eĭ...

„Jurămintele întrebuinţate pe aicĭ sînt: Să fiŭ al draculuĭ, să fiŭ afurisit, să chĭorĕscu, pe legea mea, Dzeŭ aşa! Să nu'mĭ văd copchiiĭ, să'mĭ mórâ boi dila jug! Asta'ĭ pâne, dacă nu spun *adivarat*!" (D. Albotênu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

In unele comune din Dobrogea, când vré cine-va să afirme într'un mod maĭ energic, ĭea un păhar cu vin saŭ cu apă, vérsă puţin jos şi ḑice: „Ista'ĭ vin saŭ ista'ĭ apă de nu spuĭu *adevarat*!" (I. Plesnilâ, Tulcea, c. Turcóia).

Donicĭ, Vulturul şi Paingul:

Să'ţĭ spun *adevĕrat*,
— Paingu aŭ rĕspuns—
Pe códă'ţĭ am venit,
Tu însuşĭ m'aĭ adus...

In poesia poporanâ, expresiunea „a spune *adevĕrat*" a devenit stereotipă.

Marian, Bucovina, I, 63:

Dragule, voĭnicule!
Să nu'ţĭ fie cu bănat,
Spune'mĭ mie-*adevărat*,

Cum, de când eştĭ tu armaş,
N'aĭ venit l'al meŭ locaş?..

Ibid. I, 72:

Spune'mĭ mie-*adevărat*,
Ce beĭ păhar neurat?
Şezĭ la masă ne'nbiat?..

Ib. I, 94:

Radule,
Bărbatule!
Spune'mĭ mie-*adevĕrat*,
De ce eştĭ tu blăstemat?..

Ib. I, 140:

Spune'mĭ mie-*adevărat*,
Óre cum de te-aĭ lăsat
Turcilor
Femeilor
De pe tine te-aŭ legat?..

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 403:

Spune'mĭ, mândră,-*adevĕrat*,
De când badıu te-a lăsat,
Tu cu câţĭ te-aĭ sărutat?..

v. [3]*Adevĕr.—Adeveresc.—Adeverit.*

Adevĕrătàte (plur. *adevĕrătăţĭ*), s. f.; vérité. Sinonim cu adevară, adevĕr, adevericĭune. N'are a face d'a-dreptul cu latinul „veritatem", ci este de formaţiune românéscă din participiul „adevĕrat" saŭ chĭar din „adevĕr" prin acăţarea analogică a finaluluĭ ca în: bunătate, dreptate etc.

Dosofteĭu, 1680, ps. 24: „toate căile Domnuluĭ milă's şi *adevărătate*...", unde la Silvestru, 1651: „milă săntŭ şi adevărŭ...", ĭar la Coresi, 1577: „milă şi dédevărŭ..."

Alte exemple din Psaltirea slavo-română a luĭ Dosofteĭu:

F. 27 a: povăţĭaşte-mă la *adevărătaté* ta...	... deduc me in veritatem tuam...
F. 33 b: răscumpăraşi-mă, Doamne Dumnădzăul *adevărătăţăĭ*...	... redemisti me, Domine Deus veritatis...
F. 35 a: ĭubiţ pre Domnul, toţ cuvioşiĭ luĭ, că *adevărătăţ* čarcă Domnul...	... diligite Dominum, omnes sancti ejus, quoniam veritates requirit Dominus...
F. 42 a: Doamne, în cerĭu mila ta, şi *adevărătaté* ta până la nuorĭ...	... Domine, in coelo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes...
F. 88 a: în vase de psalom *adevărătaté* ta...	... in vase psalmi veritatem tuam...
F. 108 a: că milă şi *adevărătate* ĭubĭaşte Domnulŭ...	... quia misericordiam et veritatem diligit Dominus...

In acelaşĭ psalm LXXXIV, *adevĕrătate* şi adevĕr figuréză cu acelaşĭ sens:

F. 109 a: mila şi adevărul să tâlnirâ, direptatĭa şi pacĭa să sărutară; *adevărătatĭa* din pământŭ au răsărit...	... misericordia et veritas occurrerunt, justitia et pax osculatae sunt; veritas de terra orta est...

v. [1]*Adevĕr.—Adevericĭune.*

Adeverèsc *(adeverit, adeverire)*, vb.; 1⁰. affirmer, constater, 2⁰. confirmer, vérifier, 3⁰. assurer, promettre solennellement. Deja în graĭul vechĭu, din organicul adevĕrare (=lat. adverare = ital. avverare = franc. avérer etc.) se formase, prin trecere în a patra conjugaţiune, dubletul *adeverire*, ambele varianturĭ circulând în acelaşĭ timp. Ca maĭ tot-d'a-una în asemenĭ casurĭ, n'a întârdiat a se produce o dissociaţiune de ideĭ, forma cea nouă *adeverire* începênd a exprime unele nuanţe străine formeĭ celeĭ vechĭ, şi anume pe acelea de „întărire" şi „a-

sigurare", pe carĭ măĭ că nu le avea a d e v ĕ r a r e. Apoĭ cu încetul acesta din urmă a despărut aprópe de tot, gonindu'l cela-l'alt, care însă singur nu ajunge. Limba română trebuĭ să păstreze amîndoĕ formele, după cum păstréză participiele lor: a d e v ĕ r a t şi *adeverit,* între carĭ există o deosebire atât de mare sub raportul logic, încât se póte ḑice: „cutare lucru o fi a d e v ĕ r a t, dar nu e încă *adeverit*= peut-être vrai, mais pas encore vérifié".

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698 (A. I. R. II, 128): „macarcă al omului suflet, precum nemuritorĭu să fie, *adeverit* şi a d e v ă r a t ĭaste, însă a d e v ă r a t că, după lumeştile de vei înbla pofte, şi cu trupul şi cu sufletul vei în veci muri, precum *adeveréşte* în Pildele sale Solomon..."

In acest pasagĭu, *adeveréşte* însémnă „confirme", *adeverit* — „confirmé", ĭar a d e v ĕ r a t — „vrai".

A d e v ĕ r a r e este o simplă afirmaţiune a uneĭ stărĭ, pe când *adeverire* e nu numaĭ atâta, ci încă acea afirmaţiune controlată, adecă o a d e v ĕ r a r e făcută a doua óră.

1°. *adeveresc* = a d e v e r e z.

La început, după ce se formase dubletul etimologic a d e v ĕ r a r e — *adeverire,* ambele varianturĭ circulaŭ mult timp cu acelaşĭ înţeles. Aşa la Coresi participiul *adeverit* nu însemnéză alt ce-va decât a d e v ĕ r a t. De exemplu:

Omiliar 1580:	Noul Testament 1648:
Io. IV, 37: acestŭ amu cuvântŭ ĭaste *adeveritŭ,* că altulŭ ĭaste de sémână şi altulŭ ĭaste de sécerâ...	... într'acăsta acelŭ cuvânt ĭaste a d e v ă r a t, că altul ĭaste celŭ ce samănâ şi altul care sécerâ...

Latinesce: „verbum v e r u m".

Coresi întrebuinţéză une-orĭ ambele forme pe aceĭaşĭ pagină, fără nicĭ o deosebire logică; bună óră în Omil. quatern. XII p. 1: „derep-ce că dereptaţé — grăĭaşte-se — înpreună cu toate bunâtâţile, şi *adeverita* închinâcĭune ĭaste şi lu Dumnezeu cu podoabâ, cumŭ ĭaste creştinésca dereptate; mai mare ĭaste şi mai pre susŭ mai vrătos de elinésca şi de jidovésca; că elinésca amu dereptate trupéscâ ĭa şi rătâcitâ, ĭarâ iudeĭasca a d e v ă r a t â amu, însâ şi ačasta e trupéscâ..."

Tot cu sensul de a d e v ĕ r a t:

Coresi, Omil. 1580, quatern. III p. 13: „postulŭ *adeveritŭ* ĭaste nu numai să topimŭ trupulŭ, ce de ce mâîncămŭ noi să înpărţimŭ şi altora să mânâînce..."

Ibid. quatern. VI p. 15: „pentru aceĭa féce Hs. aşa, ca să ne arate şi noao calé nălţimei şi a paceei céĭa *adeverita...*"

Ib. quat. IX p. 11: „bucurie féce ucenicilor şi întări pre ei spre credinţa céĭa *adeverita...*"

Ib. quat. XI p. 16: „închinâtorii ceĭa *adeveriţii* închinâ-se părintelui nu cu trupulŭ, ce cu duhulŭ, ce se zice nu cu trupéscâ jrătvâ, ce cu sufletéscâ..."

Acelaşĭ participiŭ *adeverit* funcţionând ca adverbul a d e v ĕ r a t:

Coresi, Omil. quat. XI p. 16: „carei credŭ întru elŭ, ce se zice carei sântŭ ai beséreciei, noao aratâ că *adeveritŭ* cinstescŭ pre Dumnezeŭ..."

Maĭ pe d'asupra, din participiul *adeverit,* Coresi, Omil. quat. XII p. 14, forméză prin sufixul -u r ă substantivul feminin a d e v e r i t u r ă cu sensul de a d e v ĕ r: „şi la luminâ să dereptaţi ceĭa ce-au orbitŭ, spre lucrurele célé bunele şi spre a d e v e r i t u r â şi spre creştinâtate..."

2°. *adeveresc* = „confirmer, vérifier".

Act muntenesc din 1622 (A. I. R.

I, 31): „noi aceştie moşteni ot satul Brăneşti, care ne-amu numitu, *adeverim* cu acéstă scrisoare a nostră, precumu să să ştie că..."

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. III, 254): „să hie platnic lui Neculai Čocărlan vornicului, să-i plătéscă toată paguba precum s'a puté *adeveri*..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 197: „aceste multe vorbe căzănd în urechile prostimeĭ, care de care le întăria, de care auzind şi Domniĭ cariĭ era mazilĭ, ales Mihaĭ Vodă, că şĕdea de atâţa anĭ în Ţarigrad mazil, le *adeverĭa* şi le încredinţa, ămbla de zi şi noapte după Domnie..."

Zilot, Cron. 1: „... peste patru-ḑecĭ de anĭ aŭ slujit ţĕreĭ cu dreptate, şi dreptatea luĭ o ar *adeveri* condicele ce i le-am vĕḑut..."

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. IV sc. 8:

„Hîrzobénu. Frumósă poveste!

„Tarsiţa. Nu'ţĭ face cruce, Iorguşorule... poveştile din ḑiua de astăḑĭ s'*adeveresc* câte-o-dată..."

In graĭul vechĭu, nu o dată ne întimpină locuţiunea: „*adeveresc* lucrul" saŭ „*adeveresc* lucrul cum...", prin care se amplifică numaĭ forma, fără a se adăuga ce-va la sens.

Pravila Moldov. 1646, f. 150: „ğudeţul nu şti, carele-i va fi făcut rana cé de moarte, numai ce să *adeveréşte* lucrul cum l'au ucis toţ înpreună..."

Nic. Muste, Letop. III, 10: „care poveste auzindu-se în Ţarigrad la Impărăţie, n'aŭ crezut, ce vrănd să *adeverescă* lucrul, Vezirul aŭ scris la Duca Vodă..."

Ibid. p. 51: „Vezĭ ce sfat nesocotit cu întrégă smintélă! Moscalul neştiutor răndul şi puterea acestor ţărĭ, s'aŭ înşelat, anume că se va *adeveri* lucrul cum l'aŭ sfătuit Munteniĭ şi Dimitraşco Vodă..."

Ib. p. 60: „Vezirul *adeverind* lucrul cum nime nu se va pune împotriva porunciĭ Impărăteştĭ..."

Infinitivul *adeverire* funcţionând ca substantiv:

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 83: „fără a cerca nişte *adeverirĭ* între Romanĭ şi Grecĭ, unde să află atâté slăvite pomenirĭ din minunile meşteşuguluĭ..."

Caragea, Legĭuire 1818 p. 78: „când (diĭata) nu are *adeveriré* cé orânduită de pravilĭ, saŭ că cel ce au făcut diĭata nu-şi avé minţile întregĭ..."

3⁰. *adeveresc* = „assurer, promettre solennellement".

Dosofteĭu, 1673, f. 42 b: „aşĭa cuvîntul Domnuluĭ Hs. îngrozĭaşte pre păcătoş cu focul nestîns şi cu munca véčnică, ĭară ceĭ direpţ âĭ bucură cu fericinţa cé *adeverită*..."

Nic. Muste, Letop. III, 42: „Atunce Şvedul necunoscănd meşteşugul Moscaluluĭ, socotind că Moscalul de frica puteriĭ aŭ dat dos şi fuge, avănd Şvedul şi pe Mazepa Hatmanul Căzăcesc îndemnător şi *adeverindu'*ĭ că se vor rădica toată Căzăcimea în ajutorul Craĭuluĭ, sumeţ Şvedul cu neînfrănte oştile sale, s'aŭ depărtat de locurile ţăriĭ Leşeştĭ, mergănd după oştile Mosculuĭ..."

Ioan Canta, Letop. III, 178: „Maĭ *adeverit*'aŭ (Constantin-vodă Mavrocordat) că de'ĭ va eşi somă bună de banĭ, a rădica desătina şi văcăritul boĭerilor mazilĭ şi mănăstirilor, şi toţĭ s'aŭ bucurat..."

Reflexivul „mĕ *adeveresc*" însemnéză în vechĭul graĭu nu numaĭ încredinţare saŭ făgăduinţă, ci anume obligaţiune legală:

Act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „şi păn oi fi vie, s'aŭ *adeverit* dumnelui nepotul Lupaşco să mă

cate şi să mă socotescă, şi după morte me încă să nu mă uĭte..."

De aci în legătură cu jurămînt:

Moxa, 1620, p. 398: „(Evdochiĭa) se *adeveri* cu jurâmăntŭ mare că nu se va mărita după moarté lui (Costantinŭ Duca)..."

Cu aceĭaşĭ noţiune, fără formă reflexivă:

Neculce, Letop. II, 297: „(Duca-vodă) trimise pe Vlădica de Roman anume Avrentie la Bogdan şi la Iordachi în ţara Leşéscă de le gĭură şi le *adeveri* mare milă, şi'ĭ aduse în ţară..."

Un contract moldovenesc de zestre din 1715 (A. I. R. III, 276): „m'au ğuruitu dumnalui socru-meu şi mi-au *adeveritu* să mi de doao mii de zlotiĭ bani..."

Moxa, 1620, p. 401: „legâ jurâmănt mare Catacozinu cu Amuratŭ şi scriserâ cărţi de *adeverit*, ca să nu strice Turcii Grecilor..."

1·2·3·*Adevĕr*. — *Adevĕrat*. — *Adeverinţă*. — *Adeveritor*.

Adeverèz. — v. 3·*Adevĕr*.

Adevericĭùne (plur. *adevericĭuni*), s. f.; vérité. Una din numerósele formaţiunĭ analogice prin sufixul -cĭune, care ne întimpină maĭ ales în Biblia Şerban-vodă, 1688:

Isaia, XLVIII, 1: pomenindu-se nu cu *adevericĭune*, nici cu direptate...	... commemorantes non cum veritate, neque cum justitia...
Dan. X, 21: voĭu spune ţie cel ce e rânduitŭ cu scrisoare de *adevericĭune*...	... annuntiabo tibi quod constitutum est in scriptura veritatis...
Dan. XI, 2: stătuĭu la vârtute şi tărie, şi acum *adevărăcĭune* voĭu vesti ţie...	... stabam ad robur et fortitudinem, et nunc veritatem annuntiabo tibi...

v. *Adevĕrătate*. — -*cĭune*.

Adeverìnţă (plur. *adeverinţe*), s. f.; 1°. certificat, quittance; 2°. assurance, promesse; 3°. révélation.

In graĭul de astăḑĭ, cuvîntul se întrebuinţéză maĭ mult cu sensul restrîns de „quitanţă", ca sinonim cu dovadă, de ex.: „dă'mĭ o *adeverintă* saŭ dovadă de plata banilor, de primirea mărfeĭ etc."; în vechile texturĭ însă predomnesc accepţiunile de:

1°. *adeverinţă* = „certificat":

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 150): „şi au fost făcut aceşti 24 de boĭari şi scrisoaré lor de *adeverinţă*, cum să ţie Necula Banu cu nepoţii lui acéste moşii..."

Caragea, Legiuire 1818, p. 56: „Vechil de judecăţĭ ĭaste cel ce să orânduĭaşte de altul ca să să judece în locul luĭ; vechilul de judecăţĭ să să orânduiască cu *adeverinţă* în scris; vechil fără *adeverinţă* în scris să nu fie primit..."

2°. *adeverinţă* = „assurance, promesse":

Neculce, Letop. II, 319: „(Carol XII) aŭ purces în gĭos spre Poltava prin ţara Căzăcéscă, avănd *adeverinţă* că or veni şi Turciĭ şi Tătariĭ la dănsul de va merge întins în stoliţa Moschicéscă..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 243: „... ĭ-au trimes căciulă, căftan, făcându'l deplin Han, scriidu'ĭ după *adeverinţă* ca să scoată toată paguba dela Tatarĭ a saracilor..."

3°. *adeverinţă* = „révélation":

Varlam, 1643, II f. 81: „acéstĭa sămtŭ meşterşugurile vrăjmaşului *adeverinţei*, a Satanei pârintelui tâu, c'au întrat în tine ca într'unŭ vasŭ al sâu destoinic, şi cu tine grâĭaşte cătră mine, nedejduind că mâ va trage spre

perire şi nevoïaşte să mâ lépâdŭ de Dumnedzeu celŭ adevârŭ; ce mai vrătosŭ tu dela mine, ce ïaste *adeverinţa* să ştii: să lépedzi întunérecululŭ necredinţei..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „... dară lin suflând Austrul *adeverinţii*, şi într'o parte dând poalele hainei a d e v ă r u l u i, grozavă golicĭunea mincĭunii descoperindu-să să arată..."

Ibid. p. 19: „... ĭute ĭaste adulmăcarea *adeverinţii*, unde a sufletului pătimire într'altul despre a sa o măsură cine-va..."

v. *Adeveresc.—Dovadă. — -inţă.*

Adeverinţèz *(adeverinţat, adeverinţare)*, vb.; révéler. Cuvînt format din a d e v e r i n ţ ă după analogia luĭ „încredinţez" din „credinţă".

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 113 b: „care svăntŭ şi mângăitori Duhŭ au înţăleptţătŭ ş'au luminatŭ ş'au învăţat pre apostoli cu limbi străluminate şi înfocate, ş'au *adeverinţatŭ* ş'au întăritŭ a fiĭuluĭ luĭ Dumnădzău acel purtăreţŭ de vĭaţâ..."

v. *Adeverinţă.*

Adeverìre, s. f.
[1]**Adeverìt, -ă,** adj.
[2]**Adeverìt,** adv.
} v. *Adeveresc.*

Adeveritòr, -óre, adj. et subst.; vérificateur, juge enquêteur. „B o ï e r ĭ *adeveritorĭ*" se numĭaŭ în Muntenia ceĭ însărcinaţĭ de cătrăDomniă a cerceta la faţa loculuĭ impresurările averiĭ nemişcătóre, fie urbane saŭ rurale. Deşi în exerciţiul misiuniĭ li se da titlul de b o ï e r ĭ, totuşĭ eĭ puteaŭ fi dintre neguţitorĭ saŭ popĭ orĭ plugarĭ, generalmente vecinĭ cu proprietatea cea impresurată şi ómenĭ cunoscuţĭ prin onorabilitatea lor. Liste de asemenĭ „boïerĭ", confecţionate la timp după districte saŭ oraşe, se ţineaŭ la Logofeţiă, purtând numele tecnic de „revaşe domnescĭ". Pentru modul de a procede a b o ï e r i l o r *adeveritorĭ*, ĭată câte-va exemple din Condica judiciară a luĭ Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1693 (p. 8): „...deĉ fiind aĉastă ocină bătrănă şi neştiind el în aĉastă ocină pre unde sănt sémnele hotaruluĭ bine, nefiind niĉ cărţile moşiei Racoviţei de prilej, într'acéĭa sluga Domnii méle Badé logofăt au venit la Domnia mé de ş'au luat 6 b o ï a r i *adeveritori* p r e r ă v a ş e D o m n e ş t i, ca să'ş caute şi să'ş descopere hotarăle céle bătrăne ale moşiei Racoviţei; deĉ când au fost la zi şi la soroc, ei s'au strănsu aceşti b o ï a r i toţ la un loc, anume: Mihai den Dobroslovéni şi Preda ot Préjva şi Mané capitan ot Leul şi Papa ot Bărza şi Sima dela Balşi şi Radul Paise diacon, şi au mersu acolo la aĉastă moşie ce scrie mai sus, fiind ispravnic sluga Domnii méle Vasilie 2 portar, de au căutat hotarăle céle bătrăne şi o au însemnat pre hotară cum scrie mai sus, precum am văzut Domnia mé şi carté celor 6 b o ï a r i *adeveritori...*"

Satele Racoviţă, Dobroslovenĭĭ, Préjba, Leul, Bârza şi Balşiĭ, menţionate în acest pasagĭu, se află tóte în districtul Romanaţĭ.

1693 (p. 65), în procesul între popa „Fiera şi Şimjorzu feĉĭorul popeĭ Nechifor Mazăre" pentru un loc dela Băjescĭ, ajungênd tréba să vină amîndoĭ „în Divan de s'au întrebat de faţă", urméză decisiunea princiară: „Domnia mé am judecat şi le-am dat la mijlocul lor 4 b o ï a r i *adeveritori* ş i j u d e c ă t o r i p r e r ă v a ş e l e D o m n i i m é l e, anume: Ghiné slujer i Vlaicul clucer i Mateĭu clucer Dobricénul i Tu-

dor chĭurcĭubaşa ot Boténi, ca să caute şi să adeveréze...“

1696 (p. 194) pentru nesce locurĭ de prăvălie din Bucurescĭ: „şi neputându-să adevăra din Divan dereptaté acestor locuri, Domnia mé am judecat împreună cu toţ boĭarii Divanului Domnii méle şi le-am dat (luĭ Cărste şi egumenuluĭ Teofan) Domnia mé la mijlocul lor 12 boĭari *adeveritori* şi judecători pre răvaşele Domnii méle...“

Intre ceĭ „12 boĭarĭ“ figuréză: „Enuţă staroste za neguţitori, Iorga biv staroste, Manul neguţitorĭul“.

Să se observe că dela boĭerii *adeveritorĭ* nu se cerea nicĭ un fel de jurămînt ad-hoc şi că numĕrul lor — fie 4, 6, 12, 24 etc. — atîrna cu totul de hotărîrea Domnuluĭ.

v. *Boĭer*. — *Jurător*.

Adeveritùră. — v. *Adeveresc*.

Adevesèsc. — v. *Adăvăsesc*.

Adevèz (*adevat, adevare*), vb.; régler, rassembler, arranger. Reposatul G. Seulescu (Arch. Albineĭ Românescĭ 1845, Supplem. No. 11) găsise acest cuvînt la ţeraniĭ din Moldova cu sensul de „tocmesc, adun“, şi aduce chĭar frasa: „*adevez* şi am *adevat* tóte hârtiile trebuitóre“. El îl derivă din latinul adaequare, ceĭa ce nu se póte admite, de óră-ce *qu* trece la Românĭ numaĭ în *k* (c, č) şi *p*, nicĭ o dată în *v*. Nu cum-va să fie o contracţiune dissimilativă din adevăsesc, pe care tot acolo îl audise Seulescu cu acelaşĭ înţeles? Nu cutezâm a ne rosti, pînă a nu se urmări maĭ întâĭu tóte formele şi tóte accepţiunile cuvîntuluĭ, precum şi a se precisa regiunea unde se întrebuinţéză. In orĭ-ce cas, pare a fi de o provenință latină. E fórte ademenitóre quasi-identitatea fonetică şi logică a luĭ *adevare* cu spaniolul adobar „arranger“, care există în tóte dialectele romanice occidentale, dar pe care Diez (Wtb. [3], I, 6) îl crede de origine germanică.

v. *Adăvăsesc*.

—**àdia**; suffixe de certains noms propres topiques. Mulţĭ cred că Mehadia, numele renumitelor băĭ aşeḑate la margine între Banat şi Oltenia, n'ar fi decât o corupţiune din Ad-Mediam, după cum se chĭăma aceĭaşĭ localitate în epoca Romanilor (Tab. Peuting.). Nicĭ prin legĭ fonetice normale, nicĭ prin vre-un fel de analogiă saŭ de etimologiă poporană, „Ad-Mediam“ nu putea deveni „Mehadia“. Asemĕnarea între ambele numĭ, dacă vom admite chĭar că ele se asémĕnă întru cât-va, este o întâmplare, nemic maĭ mult. In Mehàdia, finalul -*àdia* e sufix, şi încă un sufix fórte interesant.

Să alătureze cine-va numirile locale ca:

Amar*àdia*, rîŭ ce trece prin Gorj şi Dolj, versându-se în Jiĭu şi dând numele seŭ la doĕ plase, la o vale etc.;

Cĭoc*àdia*, un părîŭ şi un sat în Gorj;

Arp*àdia*, un cătun în Dolj;

Ap*àdia*, un sat românesc în Banat lîngă Lugoş;

Var*àdia*, un sat românesc în Banat lîngă Verşeţ;

Mânăr*àdia*, nemţesce Donnersmarkt, şi Cin*àdia*, nemţesce Scholten, sate românescĭ în Transilvania;

afară de altele, pe carĭ noĭ nu le scim saŭ nu ni le aducem a-minte.

Apoĭ să se compare forma Meh*àdia* cu forma Mehe*dìa*, de unde resultă că acelaşĭ sufix, cu scăderea posterióră a accentuluĭ, ne întimpină în:

Cernă*dìa*, doĕ sate în Gorj;

Cisnădìa, nemţesce Heltau, orăşel în Transilvania;

Crevedìa, un părîŭ în Mehedinţĭ şi câte-va localităţĭ în Vlaşca şi 'n Ilfovŭ; etc.

Care va fi dară prima conclusiune?

Existinţa unuĭ vechĭu sufix românesc topic *-àdia*, păstrat maĭ cu persistinţă în regiunea olténă, fórte rar în Ardél, de tot excepţional în partea resăriténă a Munteniei şi cu desăvîrşire necunoscut în Moldova.

Acelaşĭ sufix ni se presintă la Serbĭ în:

Grčàdia „Grecime, mulţĭ Grecĭ";

Srbàdĭia „némul serbesc";

Turàdĭia „némul turcesc, Turcime";

momčàdĭia „tineret, mulţĭ tinerĭ";

pĭešàdĭia „cânime, o dróĭă de câĭnĭ";

Şumàdĭia, numele uneĭ provincie, etc.

Sufixul *-àdia* nu este slavic la Serbĭ, după cum nu e latin la Românĭ. Luatu-l'aŭ Româniĭ dela Serbĭ? dar atuncĭ remâne deschisă cestiunea: de unde 'l aŭ Serbiĭ? Luatu-l'aŭ Serbiĭ dela Românĭ? aceĭaşĭ cestiune îşĭ mută numaĭ dóră locul, dar nu se deslégă.

In forma *-àdia* şi'n variantul *-ădìa*, *d* nu se asibiléză. El trece însă în *z* pe dată ce accentul scade pe o vocală maĭ jos de *i*. Aşa din Amar*adia* vine numele pârîuluĭ A m ă r ă *z ó* e = A m a r a *d i ó* n e, ér din Cĭoc*àdia* porecla C ĭ o c ă *z à* n = C ĭ o c a *d i à* n u.

v. *Amaradia*. — *Mehadia*. — *Mehedinţĭ*.

Adiàfor, adj.; indifférent. Curat romănesce: n e p ĕ s ă t o r.

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act. II sc. 6: „îĭ vorba că te ĭubesc aşa de năstruşnic, încât acum sînt *adiafor* pîn' şi de cĭubuc! eŭ care eram în stare să'mĭ vînd sufletul pentr'o lĭulé de tĭutĭun..."

Acelaşĭ, Hagi-Petcu, act. I, sc. 4: „Vreĭ să'ţĭ spun una, dacă'ĭ aşa? Eştĭ un nerecunoscĕtor, un *adiafor*..."

Acelaşĭ, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. I sc. 7: „decât a sta de o parte rĕce şi *adiafor*, maĭ mult patriotism arată cel ce se luptă cu orĭ-ce armă..."

Termen grec din epoca fanariotică: *ἀδιάφορος*, care se maĭ întrebuinţéză numaĭ dóră într'o conversaţiune comică saŭ cu ironiă.

Adiaforìă, s. f.; indifférence. Grecul *ἀδιαφορία* „n e p ĕ s a r e".

Beldiman, Tragod. v. 1133:

Balş în *adiaforie*, ĭar Tăutul buimácit,
Aştéptă cu îngrijire césul cel nenorocit...

Alexandri, Boĭerĭ şi ciocoĭ, act. I sc. 7: „Guvern îĭ aista?... vĕ 'ntreb boĭerĭ, Guvern Regulamentar orĭ p ă ş a l î c, în care domnesce interesul şi s a m a v o l n i c i a?.. Şi noĭ să privim cu *adiaforie* o asemine stare de lucrurĭ?.."

v. *Adiafor*.

Adiaforisèsc, vb.; être indifférent. Romănesce: a nu p ĕ s a, a sta n e p ĕ s ă t o r.

Conachi, Afrodita şi amorĭul:

Dar el simte şi ĭubesce,
Fara să fie robit,
Şi *adiaforisesce*
In minutul ce-aŭ ĭubit,
Incât zic cu hotarîre
Ca acest tînăr cumplit
Pentru a mea osandire
Singur din Ĭad aŭ eşit!..

v. *Adiafor*.

1. **Adiàt, -ă**, adj. } v. *Adĭĭu*.
2. **Adiàt**, s. n. }

Adiàtă, **adiĭàtă**, s. f.; testament. Forma literară este d i ĭ a t ă saŭ d i a t ă = neogr. *διάτα* (Cihac), termen întrat în graĭu prin legislaţiunea fana-

riotică, în locul vechiĭ locuţiunĭ curat românescĭ : lăsat cu limba de mórte.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 67 : „Moşteniré ĭaste priĭmiré unuĭ viŭ a dreptăţilor unuĭ mort, căruĭa ĭĭ sânt dăruite după pravilă fără diĭată saŭ cu diĭată..."

Poporul însă rostesce maĭ adesea : *adiată* saŭ *adiĭată*. In acéstă formă, *a*- nu este un simplu adaos fonetic, ci resultă dintr'o ingeniósă etimologiă poporană. Un testament manifestă ultima suflare, „le dernier souffle" a murinduluĭ. Astfel ţeranul, căruĭa nu'ĭ plac în genere neologismiĭ, a împămîntenit pe grecul διάταξις căsătorindu'l cu românul adiére „souffler légèrement": adiétă „résultat d'un souffle".

Jipescu, Opincaru, 57 : „... dĕ mi s'or scurta dilili pîn'la Paşte, las vouo cu graĭu limpede, cu limba dĕslegată şi cu minţili adunate, *adiĭata* mea; şi blestemaţĭ dĕla mine să hiţĭ şi uĭduiţĭ dĕ tot plaĭu şi dĕ toate satili d'împrejur, dĕla Piţigoiŭ şi pînă'n Malu-Vînăt, şi dîn vac în vac să hiţĭ goniţĭ, dĕ n'ĕţĭ ţiné cu dinţi dĕ doru şi dĕ voĭea mea a dĕpĕ urmă..."

Basmul luĭ Ţugulea (Ispirescu, Legende, 331) : „Acéstă carte ce'ĭ aduse era *adiata* împĕratuluĭ. Căcĭ bolnav fiind pe patul morţiĭ, l'aŭ fost întrebat sfetniciĭ şi glótele, pe cine le lasă împĕrat, pentru că n'avea alţĭ copiĭ. Impĕratul le-a fost respuns că maĭ vrednic nu cunósce pe nimenĭ decât pe Ţugulea. Atuncĭ s'a scris *adiata*, s'a iscălit de împĕrat şi de tótă obştea..."

Când dice *adiată*, poporul nu maĭ vede nimic străin în acest cuvînt, fiind sigur că întrebuinţéză pe un derivat din adìe, adecă un participiŭ femeiesc substantivat, întocmaĭ ca : spusă, disă, faptă, ursită etc.

v. *Adiĭu.—Diată. — Limbă. — Testament.*

ʼAdică, adìcă
Adìcăte } v. *Adecă.*

Adiére, adière (plur. *adierĭ*), s. f.; l'infinitif substantivé d'adiez: action de souffler à peine, souffle, vent léger, brise, zéphyr. Sinonim cu bóre şi aburélă.

Basmul celor 12 fete de împĕrat (Ispirescu, Legende, 238) : „Un frémĕt puternic se făcu atuncĭ în tótă pădurea, ca de o furtună ce vine întărîtată asupra copacilor ; şi totuşĭ nicĭ o frundă măcar nu se mişcă din loc, ba nicĭ măcar nu se cletină, ca de o *adiare* de vînt barim..."

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 195 : „Scăpătase sórele; ogórele îşĭ plecaŭ bogăţia de grâŭ, orz, ovĕz şi meĭu la *adierile* încropite ale vîntuluĭ de méză-zi..."

C. Negruzzi, Scrisórea VIII : „Daliile îmbrăcate în bogatele lor rochiĭ colorate şi gingaşiĭ tamarinĭ se legănaŭ la *adierea* vîntuluĭ..."

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 110: „... şuerătura frundelor ce se legânaŭ în *adierea* dimineţiĭ..."

Alexandri, Concina, sc. 2: „... *adierea* rĕcoritóre a nopţiĭ, lumina dulce a stelelor, cântecele depărtate ale pĕscarilor neapolitanĭ, produceaŭ o armonie, o atmosferă încântătóre..."

v. *Aburélă.—Adiĭu.—Bóre.*

Adìĭu, adièz (*adiat, adiet; adiare, adiere*), vb.; 1°. souffler légèrement; 2°. frétiller, branler; 3°. respirer. Necunóscerea tuturor formelor şi a tuturor sensurilor cuvîntuluĭ aŭ împins pe uniĭ a-ĭ căuta originea în latinul adhalare (L. M.), ér pe alţiĭ în polonul odwiewać (Cihac).

1°. *adiere* „souffler légèrement".

In Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 420): „*Adiĕdz*. Vix levor".

O colindă din Dobrogea:

> Vînt de var'a *adiat*,
> Florĭ de măr s'aŭ scuturat,
> Peste noĭ s'aŭ revarsat...
> (Burada, Călĕt. 74)

Basmul Ţurlóiele blendeĭ (Ispirescu, Leg. 246): „Un vînticel *adia* încât de abia îl simţĭaĭ că vine să'ţĭ mângâie obrajiĭ..."

B. Stefanescu (De la Vrancea), Sultanica p. 221: „Sórele zăpuşesce firea; lumina luĭ te orbesce; aerul jócă, fĭerbe, şi nicĭ un pic de *adiere* nu astîmpĕră arsura..."

2°. *adiere* „frétiller, branler".

In ghicitórea poporană despre c u m p ĕ n ă:

> Nicĭ mórtă, nicĭ vie,
> Numaĭ din códă *adie*...
> (Ispir., Pilde, No. 10)

In colinda Tóder Diaconul din Braila:

> Sfîntul Mihailă
> Cu s a b i a 'n mână,
> Déc'aşa vedea,
> Cu ea c'*adia*
> Şi amenința...
> (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

3°. „respirer".

Cu acest sens şi cu forma organică *adillare* (*adilĭare*) cuvîntul s'a păstrat în dialectul macedo-român. „*Adillare* însemnéză a respira, a aspira" (V. Petrescu, Mostre II p. 151), adecă se aplică la vietăţĭ, nu la vînt, dar totuşĭ nu este alt ce-va decât o mişcare lină a aeruluĭ. „Substantivul a d i l ĭ a t u, articulat a d i l ĭ a t l u, vrea să ḑică resuflare" (M. Iutza, Cruşova).

Prin sufixul verbal deminutival -i l l o sîntem puşĭ faţă 'n faţă cu un cuvînt fără nicĭ o îndoélă latin, orĭ-care ar fi înţelesul părţiĭ radicale a d-. Acest sufix servĭa vechilor Romanĭ pentru a fǎuri verbĭ cu sensul de „mişcare uşóră", întocmaĭ ca în al nostru *adiez* după tus-trele accepţiunĭ. Astfel din „canto"—c a n t *i l l o*, din „murmuro"—m u r m u r *i l l o*, din „scribo"-s c r i b *i l l o*, din „sorbeo"—s o r b *i l l o*, apoĭ v a c *i l l o*, o s c *i l l o* etc. In latina vulgară numĕrul unor asemenĭ formaţiunĭ cată să fi fost fără alăturare maĭ mare decât cele conservate în latina clasică. De aci mulţimea lor în limbile romanice occidentale, unde ele aŭ trecut ca „-illo" şi ca „-ello", căcĭ quantitatea luĭ *i* în prototipul latin nu era sigură, une-orĭ scurt şi une-orĭ lung. Astfel sînt în francesa: frét*ill*er, brand*ill*er, tort*ill*er, saut*ill*er şi saut*el*er, chanc*el*er etc.; în italiana: balz*ell*are, salt*ell*are, canter*ell*are şi altele.

In macedo-romàna, *adillare* a reuşit a reţine nu numaĭ forma organică, dar întru cât-va pînă şi una din accepţiunile clasice ale latinuluĭ a d i r e. „Se ḑice om a d i l l o s cu sensul de om milos, om care se afectéză facilmente când vede pe alţiĭ suferind" (V. Petrescu, loco cit.). In „om *adillos*", ceĭa ce daco-romànesce ar fi *adiŏs*, nu maĭ vedem nicĭ o umbră de „respirer". Simplul a d i r e însemnând lătinesce „întimpin pe cine-va", deminutivul a d i l l a r e trebuĭ să fi avut anume accepţiunea de „întimpin cu plăcere, cu bunătate, cu blândeţe", căcĭ însăşĭ funcţiunea sufixuluĭ -i l l o e desmerdătóre. Acolo unde Plaut ḑice:

> . . . . satius est
> A d i r e b l a n d i s v e r b i s, atque exquirere,
> Sint illa, necne sint, quae tibi renuntiant?
> Bonus animus in mala re dimidium est mali...
> (Pseudol. I, 5)

deminutivul a d i l l a r e, prin natura sa mângăitóre, ar înlocui pe întregul: „a d i r e blandis verbis", caracterisând

pe un „homo adillosus“. Tot aşa „ventus adillosus“, „ventus qui adillat“, nu póte fi decât un „vînt plăcut, blând, dulce“. De aci daco-românul *adiere*, macedo-românul *adilĭare*, cu tóte sensurile lor.

La Alexandrì, adverbul ce însoţesce obicĭnuit pe *adiere* este lin saŭ alin.

Aşa despre cântul priveghitoriĭ:

Vîntul tace, frunḑa désă stă în aer neclintită.
Sub o pânză de lumină lunca pare adormită.
In a nopţiĭ liniştire o divină melodie
Ca suflarea unuĭ geniŭ pintre frunḑĭ alin *adie*
Şi tot cresce maĭ sonoră, maĭ plăcută, maĭ frumósă...
(Concertul în luncă)

Despre aer, unde érăşĭ nu e vorbă de vînt:

Aerul e viŭ şi próspĕt!.. el trezesce şi învie
Peptul, inima şi ochiĭ peste care lin *adie*...
(Balta)

Trecerea luĭ adeo, prin deminutivul adillo, la noţiunea de „suflare a vîntuluĭ“ era înlesnită şi chĭar provocată de o asociaţiune de ideĭ tot atât de latină şi numaĭ latină ca şi suffixul verbal deminutival -illo. Printr'o cĭocnire fonetică, independinte de originea vorbelor, numele latin al vîntuluĭ: „ventus“ (√va) s'a întâlnit cu participiul „ventum“ dela „venio“ (√gva). In acest mod nu putea să nu se nască la vechiĭ Romanĭ o etimologiă poporană care, prin noţiunea intermediară de mişcare, legà ideia de vînt cu acea de venire, şi pe care nu s'a sfiit a o reproduce chĭar un filolog ca Scaliger: „ventus a veniendo, quia sit aëris motus“ (Vossius, Etymol. l. lat. 546). Dar sinonim cu „venio“ este adeo, de unde apoĭ deminutivul adillo.

v. *Aburélă*. — *Bóre*.

Adilòs, -ă.—v. *Adiŭu*.

Adimenèsc | **Adimenìre** | **Adimenìt** — v. *Ademenesc*.

Adinéorĭ, adv.; naguère, depuis peu, dernièrement, tantôt. Cihac (I, 183) aduce următórele forme ale cuvîntuluĭ: *adineaoară, adineorĭ, dineoară, dineorĭ*, adecă numaĭ pe cele întrebuinţate în Moldova, unde predomnesce accentul pe *o*. Lexiconul Budan (p. 4, 5, 172, 190): *adenéorĭ, adeneóră, adinéorĭ, denéorĭ, dinéorĭ*, cu precumpĕnirea tonuluĭ pe *e*. Macedo-românesce se ḑice: *adinévră* şi *dénévră* (Dr. Obedenar; M. Iutza).

Adinéorĭ îşĭ asociază fórte des pe maĭ „a peu près“, fără ca prin acésta să se schimbe înţelesul.

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 3:

„Magdian. Acum spune'mĭ, veḑut'aĭ ceva maĭ *adinioare*... într'acóce? (arată scara).

„Marin. Intr'acóce?.. când te scoboraĭ de sus?..“

Jipescu, Opincaru p. 65: „Sănătos lucru e să aveţĭ chiégu vostru şi la păs să legumiţĭ din ce aţĭ pus, cum vĕ spuseĭ maĭ *adinéurĭ*...“

In Muntenia accentul se aude maĭ tot-d'a-una pe *e*.

A. Odobescu, Mihnea vodă p. 20: „Fie-vĕ acésta numaĭ pildă la ḑisele mele de *adinéurĭ*...“

La A. Pann ne întimpină forma *adinéŭră*, fórte apropiată de acea macedo-română:

Se căznesce d'*adinéură*
Să facă în năsip gaura...
(Prov. I, 81)

saŭ:

Avem un strein în casă şi póte n'o fi dormind.
Mĕ pomeniĭ *adinéŭră* cu el la uşa bătênd,
Pînă mâine diminéţă sălaş dela noĭ cerênd...
(Mos Albu, I, 9)

orĭ cu emfaticul *-a*:

Incaĭ de al-de moş Négu crez că n'o maĭ fi putênd,
L'am vĕzut de *adinéŭra* tot mereŭ de somn căscând...
(Ibid II, 67)

Adinéorĭ indică în trecut un punct fórte apropiat; un interval maĭ lung ne desparte de a d ĕ u n ă ḑ ĭ saŭ d ĕ u n ă ḑ ĭ:

Lex. Bud. 5, 188: „a d ă u n ă ḑ ĭ, d ă u n ă z ĭ, d ă u n ă z i l e, nuper, nuperrime, neulich, vor etlichen Tagen".

Când punem pe *adinióră* saŭ *dinióră* alăturĭ cu a d ĕ u n ă ḑ ĭ saŭ d ĕ u n ă ḑ ĭ, în privinţa căruĭa nu póte fi îndoélă că e compus din elementele latine: ad-de-una-dies, se nasce o puternică bănuélă că între ambele cuvinte nu există, sub raportul combinaţiuniĭ, altă deosebire decât aceĭa dintre ó r ă şi ḑ i, adecă *adinióră* nu este „ad-de-inhora" (Cihac), ci o acomodaţiune vocalică din *adeunóră* = lat. ad-de-una-hora, saŭ chĭar *adeunióră* = lat. ad-de-uniahora, cu latinul vulgar „unia" în loc de „una" (Du Cange, ad voc.). In scurt, *adinióră* ar însemna: „acum numaĭ o o r ă", precum a d ĕ u n ă ḑ ĭ însemnéză: „acum numaĭ o ḑ i.".

In adevĕr, forma scurtată *dinióră* ni se înfăţişéză în vechile texturĭ cu sensul precis de „numaĭ o d a t ă", „u n a ó r ă", de exemplu:

Dosofteĭu, 1683, f. 75 a:

Ps. LXI: *dânâóră* grăi Dumnedzău, doaâ acéstĭa audzât'am...	... s e m e l locutus est Deus, duo haec audivi...

In contextul grec: ἅ π α ξ ἐλάλησεν...

Şi maĭ bine la Coresi, 1577: „...*dinioarâ* grăi zeulŭ, de doao ori ačasta auzii..."

Pravila Moldov. 1646, f. 175: „ucigătorĭulŭ de va fi omŭ streinŭ, carele nu va fi cunoscutŭ n i c e *dănâorâ* pre acelŭ omŭ..."

Pareмiar 1683, f. 11 b:

Genes. XVIII, 32: şi dzâsâ: cevaş, Doamne, de-aş grâi încă *dânâoarâ?*..	... et dixit: numquid, Domine, si loquar adhuc s e m e l?..

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 155):

Petr. I, 3, 18: că Hs. *diĭnrăoară* de păcate dereptu noi chinui...	... quia et Christus s e m e l pro peccatis nostris mortuus est...

Exemple maĭ multe se vor aduce în alte locurĭ.

Forma *adinéure* cu contrasul *adinéurĭ,* în loc de *adinióră*, s'a născut sub influinţa adverbilor: pùru*re*, alâtu*re* saŭ alătu*rĭ*, aşìjde*re* saŭ aşìjde*rĭ*, altmìnte*re* saŭ altmìnte*rĭ* etc., făcênd să disparǎ organicul *-óră*. Metamorfosa cată a fi fórte veche, de vreme ce o găsim şi'n macedo-romàna. Limba nóstră literară a întrebuinţat şi póte să întrebuinţeze de o potrivă tóte formele, o varietate care convine maĭ ales poesieĭ.

v. *Dinióră.* — *Odinióră.*

¹·Adìns, adv.; exprès, à dessein, avec intention, ad-hoc. Ceĭa ce se face *adins* este în oposiţiune cu ceĭa ce s e î n t â m p l ă saŭ s e nemeresce, fie din greşélă, fie din nebăgare de sémă, fie în glumă, fie din noroc saŭ nenoroc etc., pe când *adins* e tot-d'a-una intenţional. El exprimă dară ideia juridică de p r e c u g e t a r e, şi de aceĭa e des în vechile nóstre legĭ penale.

Pravila Moldov. 1646 f. 175: „De să va afla neştine acolĭa de faţă cu arme unde să va face ucidere, şi ğudeţulŭ nu va putĭa aşĭa lesne să cunoască: î n - d e - *adinsŭ* aŭ venitŭ, au t ă m p l a t u - s' a u de s'aŭ n e m e r i t ŭ acolĭa,

atunce să cade să fie îngăduitorĭu şi cu milâ...“

Ibid. f. 123: „căndŭ va ğura cela c'au suduitŭ, cumŭ nu l'au suduitŭ în-de-*adinsŭ* pre neştine, atunce gĭudeţulŭ va socoti...“

Ib. f. 52: „de să va afla c'au făcutŭ acestŭ lucru în-de-*adinsŭ* cu inşelăcĭune...“

Ib. f. 63: „cela ce va ucide pre sprijinitorĭu cu înşelăčune, ce să dzice: căndŭ nu l'are ucide nice dereptŭ vre o greşalâ sau dereptŭ ce au vrutŭ să ucigâ pre vrăjmaşu-i, ce numai în-de-*adinsŭ*, atunce şi acesta să va omorâ...“

Ib. f. 72: „poate muĭarĭa să trimiţâ în-de-*adinsŭ* unŭ omŭ acolo unde ĭ-au fostŭ bărbatulŭ, să întrébe de viu, de mortŭ...“

In loc de „în-de-*adins*“, când vrea să se rostéscă într'un sens superlativ, Pravila Moldovenéscă 1646 pune: „cu tot de-*adinsul*“, de ex. la f. 134: „cela ce va grăi rău de Domnulŭ locului aceluĭa şi'l va sudui cu mănie şi cu totŭ de-*adinsulŭ*...“

Fără în şi fără tot, Lexiconul Budan (p. 179) ne dă construcţiunea: de *adins*, pe care o explică prin: „fără glumă, cu voiă, cu sîrguinţă, cu strădaniă“.

Astădĭ poporulŭ dice maĭ mult: cu-din-*adinsul*, cu-tot-din-*adinsul*.

In Condica Logofeţieĭ luĭ Constantin Brâncovan 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.) precumpĕnesce construcţiunea: „cu-de-*adinsul*“.

Un frumos pasagĭu la p. 161:

„...aşijdiré şi glasul nostru cel de rugâ celor ce după noi vor fi de D-zău aleşi stăpănitori cu-de-*adinsul* întindem, ca fieşte-carele den voi în vrémé stăpănirii sale din avuţia ceĭa ce dela D-zău ĭaste voao dată să nu fie sfănta mănăstire ačasta lipsită...“

La comparativ se dice: „maĭ cu-de-*adinsul*“:

Zilot, Cron. p. 36, despre lupta între Cazacĭ şi Pazvangiĭ în Craĭova: „...Turciĭ călăreţĭ, ce'ĭ avea de ajutor, vĕdênd năvălirea vrăjmaşilor, orĭ de frică saŭ de pizmă ca să'ĭ lase pe Cazacĭ în peire, ĭ-aŭ năpustit şi aŭ fugit; ĭar a treĭa şi cea maĭ mare împotrivire aŭ stătut o plóĭă repede ce s'aŭ întîmplat în toĭul războiuluĭ, din care udându-li-se armele, aŭ slăbit fórte tare, şi Pazvangiĭ înţelegênd acésta, maĭ cu-de-*adinsul* aŭ năvălit asupra lor şi ĭ-aŭ sfărîmat fórte, încât pré puţinĭ aŭ scăpat...“

Se póte dice şi nearticulat cu-de-*adins*:

Pravila Munten. 1640, f. 9 a: „Acésté vâ învăţăm, preoţilor şi ţărcovnicii biséricilorŭ, ca înşivâ să umblaţi întru învăţăturile ce vâ sănt date voao, şi după acéĭa să învăţaţi toţi oamenii, cu-de-*adiînsŭ* de pururé, nu pentru vre-o platâ or-caré de argint sau de aur, ce pentru spaseniĭa sufletelor...“

Omiliar dela Govora 1642, f. 90 b: „urechile carile ascultâ şi ĭau a-minte cu-de-*adins* căntecele muerilor celor curve şi cenghii în multe chipure, acolo nemicâ nu vor auzi dé acésté, numai acel glas înfricoşat...“

Pînă astădĭ însă, chĭar în gura ţĕranuluĭ, sună maĭ mult forma articulată, adecă cu *-u* întreg:

Jipescu, Opincaru p. 48: „Nu cumva cârlani, mânji, armăsari, telegari, jugani, şi măcar uţupinili din lumea lu Dumnedeu, cu-d'*adinsu* te dau dĕ şugubină?..“

Numaĭ când lipsesce “cu“, *adins* perde articlul în graĭul poporan:

„... dă cu ochi dĕ dînsili şi spuni-le dĕla mine multă sănătate şi arată-le să maĭ lase foculuĭ frundişóra şi alihiĭa dĕ pĕ faţă, că par'că'ş nişte pa-

parude 'mbrezăĭete şi nişte case văruite cu boziĭ şi cu soc; rogu-le d'*adins* să nu maĭ umble cu flécurĭ, în chĭeltuĭelĭ, în înţoţonelĭ..."

(Jipescu, op. cit. 132)

Dar construcţiunea cea maĭ respândită este: în-*adins* saŭ într'*adins*.

Balada Ĭencea Săbiencea:

Află, Ĭenceo, dela mine
Că'n-*adins* te vream pe tine
Şi'n-*adins* m'am lăudat
Că n'aĭ hal să'mĭ fiĭ bărbat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 642).

Donicĭ, Vulturul şi paingul:

Se uĭtă vùlturu şi vede în-*adins*
Paingu lîngă el cum mreja aŭ întins...

Zilot, Cron. p. 65, despre cruḍimile Pazvangiilor:

Cu ochiĭ am vĕḍut: nasurĭ, urechĭ cruţate,
Nu sburate de tot, ci'n pĭele spînḍurate,
Ş'acésta într' *adins*, pentru maĭ mare grózâ
La câţĭ vor auḍi, ĭar maĭ vîrtos să-ĭ véḍă...

I. Créngă, Povestea luĭ Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 26):

„— Măĭ omule, vorbeştĭ în-*adins* orĭ vreĭ să şugueştĭ?

„— Ba feréscă Dumnezeŭ, cucóne; în-*adins*..."

Acelaşĭ, Povestea luĭ Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 454): „Şugueştĭ, măĭ omule, orĭ ţĭ-e într'*adins*?.."

„A fi cuĭ-va într'*adins*": ţie ţĭ-e într'*adins*, mie mĭ-e într'*adins* etc., este un idiotism, care însemnéză: „prendre bien au sérieux", în opoziţiune cu: şagă, glumă, păcăléłă şi altele.

Din exemplele de maĭ sus vedem că *adins* se întrebuinţéză numaĭ asociat cu prepoziţiunile: de, cu, cu-de, în, în-de, întru. Dr. Silasi constată în vechĭul graĭu din Banat şi din Haţeg forma adverbială: *adensul*, „serio, ex proposito", anume în Psaltirea manuscrisă a luĭ Viski din 1697 (Bariţ, Transilv. 1875 p. 152); şi acolo însă, după cum ne-am încredinţat din copia în posesiunea d-luĭ I. Bianu, cuvîntul e insoţit de o preposiţiune. Pasagĭul citat de Dr. Silasi sună aşa în psalmul XXXIII: „Szuflet en *adenszul* doreste pre Domnul..."

Putem dară afirma, pînă la probă contrariă, că adverbul *adins* „exprès" cere tot-d'a-una de'nainte'ĭ cel puţin o preposiţiune, décă nu şi doĕ.

v. *Adesul.—Ararul.—Lupiul.*

Paralelismul cu ital. adesso, vechĭu span. adiesso, v. franc. şi provenţ. ades, fac ne'ndoiósă derivaţiunea românuluĭ *adins* din lat. ad-ipsum (Cihac, I, 28. — Diez, Wtb.², I, 167), sub forma nasalisată: ad-impsum; acésta nu însă fără o reservă fórte importantă. Occidentalul adesso este un adverb de timp, derivând din: „adipsum [tempus]", pe când al nostru *adins* e un adverb de mod: „ad-ipsum [negotium]". Există dară între ambele o identitate numaĭ dóră de doĕ-treimĭ din elementele cele constitutive.

Un paralelism perfect cu românul *adins* ne înfăţişéză numaĭ dóră vechĭul piemontes ades, într'un manuscript din secolul XII, publicat de profesorul Förster. Il găsim acolo de doĕ orĭ (Böhmer, Roman. Studien, IV, 28):

„... no se retrahen, mas ades van de virtute in virtutem..."=„nu se retrag, ci cu-tot-*adinsul* păşesc din virtute în virtute...";

şi maĭ jos:

„... le main e li ol tenea ades estendue envers lo cel..."=„mânile şi ochiĭ îşĭ ţinea în-*adins* aţintiţĭ cătră cer..."

In aceste pasage ades nu maĭ este de loc „ad-ipsum [tempus]" ca în italianul adesso, ci numaĭ „ad-ipsum [negotium]" ca în românul *adins*. Un al treilea adverb romanic independinte adins s'a format din: ad-ip-

s u m [hominem] saŭ : a d-i p s o s [homines]. Veḑi'l în articlul următor.

Vom încheĭa prin recapitularea multiplelor asociaţiunĭ ale luĭ *adins*:

d e-*adins* = de-ad-ipsum;

c u-d i n-*adinsul* = cum-de-in-ad-ipsum-illud;

c u-d e-*adinsul* = cum-de-ad-ipsum--illud;

î n-*adins* = in-ad-ipsum;

î n-d e-*adins* = in-de-ad-ipsum;

î n t r ' *adins* = inter-ad-ipsum;

î n-*adinsul* = in-ad-ipsum-illud.

v. ²·*Adins.* — *Dîns.* — *Îns.*

²·**Adìns,** adv.; entre soi. Archaism. Sinonim cu î n t r e, de care însă diferă prin aceĭa că arată numaĭ acţiunea recipróca immediată î n t r e persóne, nu şi între lucrurĭ, şi nicĭ o dată i n t e r v a l. Se deosebesce cu totul prin sens, deşi nu prin origine, de cel-l'alt a d i n s, despre care veḑĭ articlul precedinte.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 159):

Petr. I, IV, 8: ainte de toţi, *adinsu* voi ĭubosti pururé aibăndu...	... ante omnia autem, mutuam i n vobismet i p s i s caritatem continuam habentes...

Cu acelaşĭ sens la Moxa, 1620, p. 354: „puse Domnŭ pre parté răsăritului alŭ doile fiĭu Costandie, ĭară pre Consta şi Costantinŭ lorŭ le déde apusulŭ şi Galiĭa; ce se tinseră curăndŭ, o amarŭ! că se sfădiră *adinsŭ* ei-şi..."

Noul Testament 1648, Marc. IX, 15:

... atunci întrebă pre cărtulari: ce vă pricit *adins* voi-ş?...	... et interrogavit eos: quid i n t e r vos conquiritis?..

Tot acolo, Paul. ad Coloss. III, 13, 16:

... răbdăndu unulŭ altuĭ şi ertăndu-vă *adinsu* voi-ş, de are cine-va u n u l ŭ p r e a l a l t ŭ înputăcĭune...	... supportantes invicem, et donantes vobismet i p s i s si quis adversus aliquem habet querelam...

Şi maĭ jos, în construcţiune cu p r e şi perḑênd pe iniţialul *a*-:

... învăţăndu-vă şi dojenindu-vă înşivă p r e *dinsu* voi-şi întru psalomi şi în căntări...	... docentes et commonentes vosmet i p s o s psalmis, hymnis et canticis...

Să se observe, că acesta e unicul pasagĭu, în care *adins* „entre soi" se construesce cu o prepositiune, şi tocmaĭ cu prepositiunea p e, cu care nu se asociază nicĭ o dată a d i n s „exprès". In norma generală, *adins* „entre soi" funcţionéză tot-d'a-una singur, ér a d i n s „exprès" se întrebuinţéză numaĭ preces de elemente prepositionale: de, cu, în, din.

Păşim maĭ departe la examinarea texturilor.

Radu din Mânicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum), Mat. XVIII, 15:

... e să greşire ţie fratele tău, pasă şi oblicéşte elŭ *adinsere* şi acela singurŭ...	... si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum i n t e r t e et ipsum solum...

Intocmaĭ aşa în cel maĭ vechĭu Evangeliar românesc tipărit, publicat de Cipar sub No. 1 (Analecte, p. 5).

Apoĭ în Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 49): „şi voĭu întoarce lumina soarelui de către voi de va fi întuînrérecu, de vă veţi gĭuînghé *adeîn* (адєѫ) voi..."

In fine, în graĭul poporan din munţiĭ Moldoveĭ s'a conservat pînă astăḑĭ

aden, redus la *ade*, cu sensul de „singur", funcţionând ca adverb. „La noĭ în plasa Munteluĭ ţeraniĭ ḑic: m'am dus *ade*, în loc de: m'am dus singur" (G. Gavriliţanu, distr. Némţ, com. Galu).

Contextul latin al celor maĭ multe pasage de maĭ sus: „ipsis", „in ipsis", „ipsos", „inter ipsos", pune afară de orĭ-ce îndoélă derivaţiunea cuvîntuluĭ din: ad-ipsum, nasalisat ad-im-psum, adecă tot de acolo de unde vine şi cel-l'alt adverb adins „exprès", deşi între ambiĭ deosebirea de sensurĭ nu póte a nu fi mare, de óră-ce unul este: „ad-ipsum [negotium]", pe când cel-l'alt: „ad-ipsum [hominem]" saŭ: „ad-ipsos [homines]".

Filiaţiunea varianturilor:

ade „entre soi: seul, seulement" = ad-ipsum;

aden, adins „entre soi: l'un l'autre" = ad-ipsos;

adinsere, formaţiune analogică după norma adverbilor: altmint*ere*, aşijd*ere* etc.

Acelaşĭ preţios text piemontes din secolul XII, în care noĭ am găsit maĭ sus pe adins „exprés", ne dă şi pe *adins* „entre soi", şi anume:

„... episcopi e presbiteri qui tuto di sonent le tube per predicaciun, quar ades nos prediquen e castien e nos mostren la via de deu, ades nos cornen..." (Böhmer, Rom. Stud. IV, 17).

„... Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam. Deus, zo dis, contrasta ades ail orgoillos, e ail humel dona la soa gratia..." (Ibid. 31).

In primul pasagĭu: „ades nos prediquen, ades nos cornen" însemnéză: „între noĭ predică, între noĭ bucĭumă", adecă paralel cu „*adinsu* ei-şi" la Moxa saŭ „*adinsu* voi-şi", „*aden* voi" în texturile din 1600 şi 1648.

In al doilea pasagĭu: „contrasta ades ail orgoillos" însemnéză: „respinge numaĭ pe ceĭ mândri" saŭ: „pe ceĭ mândri singurĭ", adecă paralel cu graĭul ţerănesc din Moldova: „m'am dus *ade*..."

v. ¹· *Adins*.

Adînt (*adintat, adintare*), vb.; être attentif, prêter attention. Archaism, a căruĭ dispariţiune e de regretat, căcĭ nu'l putem înlocui decât prin perifrasticul: bag-sémă, ĭeaŭ-a-minte etc.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 134 b, archangelul către Maĭca Domnuluĭ: „Strigu'ţŭ, bucurându-mă: plĭacă'ţŭ urĭachĭa şi'mi *adintâ* a Domnuluĭ spunindu'ţŭ culcuşŭ nesămănatŭ, c'aĭ aflatu'ţŭ darŭ de'naintĭa Domnuluĭ, ce n'au maĭ aflatŭ când-va alta..."

Reproducênd acest pasagiŭ, reposatul G. Seulescu (Bucĭumul roman, 1876 p. 253) ḑice: „*adintă* saŭ atintă", credênd că forma română ar deriva din latinul attendo, de óră-ce, în adevĕr, ḑicerea: „şi'mi *adintă*" nu póte însemna decât: „et attende mihi".

Equaţiunea: *adint* = atind ar presinta o metatesă între *d* şi *t* fără exemplu în fonetica română. Admiterea eĭ e cu atât maĭ de prisos, cu cât etimologia luĭ *adint* este una din cele maĭ limpeḑĭ.

Din Dosofteĭu cuvîntul a trecut în Dicţionarul româno-german al luĭ Budai-Delénu (Mss. în Mus. istoric din Bucur., II p. 6), care însă — nesciênd cum să'l traducă — bănuesce numaĭ: „vielleicht winken, mahnen". Este învederat că traducerea e greşită. In textul din Dosofteĭu, singurul în care ne întimpină *adint*, acéstă vorbă nu însemnéză „winken", „faire signe", dar nicĭ „mahnen", „faire souvenir", ci numaĭ: „auf etwas spannen, aufmerken, mit Aufmerksamkeit hören", „écouter avec atten-

tion", „attendere", după cum înţelesese fórte bine Seulescu. „Plécă'ţi urechea şi'mi *adintă* a Domnului spuindu'ţi culcuş..." se traduce prin: „prête ton oreille et sois a t t e n t i v e à ce que je te dirai de l'accouchement divin..." E sigur că'n textul slavic, după care lucra Dosofteiu, lui *adint* îi corespunde „vŭnimaĭą, a t t e n d o".

De aci însă nu urméză derivaţiunea cuvîntului din latinul „attendo", pe cât timp sare în ochi identitatea lui cu: a d i n t u o (intuor, intueor) din i n t u o cu preposiţiunea a d, care funcţionéză ca şi'n: adincresco, adinflo, adinvenio, adinvicem, adinstar etc., adecă numai ca un mijloc poporan de a da şi mai multă amplitudine unei vorbe compuse deja cu „in". Prin sens, i n t u o este sinonim cu „attendo", de ex.: i n t u e r i veritatem (Cic.), i n t u e r i causam (Liv.), i n t u e n d u m quid affectet quisque (Quinct.) etc. „I n t u e r i implique l'idée d'attention et d'activité d'esprit dans la personne qui regarde" (Barrault). Din a d i n t u o, trecênd în prima conjugaţiune, vine românul *adint* fără nici o modificare fonetică sau logică. N'am avé trebuinţă de a adăuga că latinul *-tuu* şi *-tuo* se reduc tot-d'a-una romănesce la - *t*: mor-*tuu*s = mor*t*, in-pro-mu*tuo* = împrumu*t*, ba*tuo* = ba*t* etc.

v. [2]*Uit*.

Adintàre }
Adintàt } v. *Adint*.

Adoàra, adàora, adv.; secondement, pour la deuxième fois. O contracţiune veche, elegantă şi fórte poporană din cele trei cuvinte: a d o u a ó r ă, cimentate într'un singur adverb şi întărite prin emfaticul *-a* (v. [5]*A*).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „strigară amu *adoara* (адоара) omului ce-au fostŭ orbŭ, ziseră lui: dă slavă lu Dumnezeu..."

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 121): „de tot a-măruntulŭ înnainté tuturora spuné, cumu i se-au arătat sfăntul şi î n t ă i şi *adoara*..."

Cu preposiţiunea d e: дъдáωра = *de* + *a* + *doua* + *óră* + *a*, adecă din cinci elemente constitutive, fără a mai număra ca al şéselea pe articlul feminin din „dou'a":

Dosofteiu, Paremiar 1683 aug. 6 f. 53 b:

Regn. III, XIX, 7: ...şi să'ntoarsă îngerulŭ Domnului *dédaora* de l'au deşteptatŭ şi ĭ-au dzăsu-ĭ...	... et revertit angelus Domini s e c u n d o, et tetigit eum, et dixit ei...

In graiul ţĕrănesc de astădi:

„... [La lucrarea viei] primăvéra se iaŭ parii de pre viţe, ér viţele se scólă în sus, apoi ascuţindu-se parii se împlântă de noŭ în pămînt lîngă viţe; după aceia vine legatul viţei pre pari, adecă cercuitul; apoi urméză săpatul î n t ă i u şi a d o u a ó r ă, ceia ce de popor se dice: *adóra*..." (Invĕţător G. Dobrin, Transilv. Făgăraş, com. Voila).

„Lucrarea viei se chiamă: tăét, îngropat, butăşit, arăcit, cercuit, sapă de vie, plevilă î n t ă i şi *dadóra*, adecă a l d o i l e a..." (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Macede-românesce se dice: d e-*adaŭora* (M. Iutza, Cruşova).

Intr'un alt loc noi am vorbit deja despre o interesantă fusiune a acestui adverb *adoara* saŭ *adaora* cu verbul a d a u g în gura ţeranilor din Moldova.

v. *Adaog*.—*Adaudă*.—*Doi*.

Adochèsc (*adochit*, *adochire*), vb.; faire

signe des yeux, jouer de la prunelle. „A *adochi*, a face semn cu ochĭul“ (Costinescu, Vocab. I, 19). Cuvîntul să fie óre poporan? Italienesce: a d o c c h i a r e, a d o c c h i a m e n t o.

v. *A-ochĭu.—Deochĭu.—Ochesc.*

Adòrm (*adormit, adurmit*; *adormire, adurmire*), vb.; endormir, s'endormir, s'assoupir, fig. mourir. „A începe a dormi, a cădé în somn, a perde consciința de sine: nu vorbițĭ, că deșteptațĭ pe amic, care abia a *adormit*; ca transitiv, a face să dórmă: nu poțĭ *adormi* copilul? figurat, a repausa, a muri: amicul nostru a *adormit* î n t r u D o m n u l“ (L. M.)

A. Pann, Prov. II, 90:

Abĭa pîn'aci el zise, și ostenind încetâ,
Adormi, ochi'șĭ închise și nu se maĭ deșteptâ...

Doĭna haĭducéscă:

Să dee plóe cu soare
Ce îndémnă la culcare,
Să *adórmă* stevariĭ,
Să le fur armăsariĭ...
(Alex. Poes. pop.[2] 314)

Pompiliŭ, Sibiĭu, 22:

Și de-o dată amețĭa,
Pe masă capul punea
Și în grabă *adurmĭa*...

Moxa, 1620, p. 353: „... se luarâ a bĭa și a mănca și a juca pănâ înnoptâ, și *adurmirâ* d e g r e ŭ...

Poporuluĭ îĭ place pleonasticul: *adorm* s o m n:

Cotul pe masă trântĭa,
Mâna la obraz punea
Și greŭ s o m n că *adormĭa*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

saŭ:

Ĭar unde lungit cădea
Acolo somnu 'l fura,
S o m n adânc că *adormĭa*...
(Ibid. 673)

Aci ne apare sinonimul cel maĭ metaforic al *adormiriĭ*: mě f u r ă s o m n u l. Macedo-românesce se dice maĭ puțin poetic: mě l u o s o m n u l, mě b ă g a ĭ s ă d o r m (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.).

Adorm e sinonim cu a ț i p e s c, dar arătând o tréptă ce-va posterióră: cel ce a ț i p e s c e, începe a *adormi*, devenind nemișcat și încetând de a simți ceĭa ce se petrece în gĭuru'ĭ; cel ce *adórme*, a ț i p i s e deja, dar încă nu d ó r m e deplin. Raportul între a ț i p e s c și *adorm* este ca grecesce între: *νυστάζω* saŭ *κοιμάω* și *ὑπνώσσω*.

Dosofteĭu, 1680, ps. III:

... eŭ a ț i p i ĭ u și *adormĭŭu*...	... ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα...

La Silvestru, 1651: „eu mâ c u l c a ĭ u și d o r m i ĭ u...“

E reŭ intervertit la Coresi, 1577: „eu *adurmĭŭu* și a ț i p i ĭ u...“

Cu tóte acestea, deosebirea între *adorm* și a ț i p e s c e atât de mică, încât confusiunea e scusabilă.

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Acad. Rom. p. 282):

... nici ca să *adormâ* cela ce te feréște. Iatâ nu va *adormi* nici va a ț i p i cela ce feréște Israilténii...	...μηδὲ νυστάξῃ ὁ φυλάσσων σε. Ἰδοὺ οὐ νυστάξει οὐδὲ ὑπνώσει ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραήλ...

Acelașĭ pasagĭu la Coresi, 1577, ps. CXX: „și să nu d u r m i t é z e celŭ ce feréște tine; adecâ nu d u r m i t é z â, nece *adurmi*, ce feréște Israilii...“

Un al doilea sinonim e: p i r o t e s c, un fel de cădere în nesimțire, fără culcare, dar cu aparința somnuluĭ, ceĭa ce se póte exprime și prin *adormire*, de exemplu:

La A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătenĭ la clacă óre-care arendaș,
S'a 'ntâmplat în eĭ să fie și un leneș, nevoĭaș,
Care de'l punea la sapă, *adormĭa* în mâinĭ cu ea...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VII: „... de multe orĭ în biserică li se întâmpla să *adórmă* şi să horaéscă când era maĭ frumos...“

De aci ocara: *adormitule!* când e vorba de cine-va fără spor la lucru, de un om care: *adórme* în picĭóre.

Vocabularul luĭ Costinescu (I, 15) aduce cu acelaşĭ sens: „a *adormi* pe tăcĭunĭ, a moşmoli, a nu căuta cu îngrijire de un lucru“, alăturându'l cu locuţiunea francesă: „s'endormir sur le rôti“.

Intre *adorm* şi pirotesc există totuşĭ o deosebire: cine-va pirotesce numaĭ de slăbicĭune, de bólă, de o patimă cronică, de care póte să se vindece, pe când *adormire,* rare-orĭ patologică, este în principiŭ un fenomen curat fisiologic.

Un al treilea sinonim e: aromesc, care însă—precum vom vedé la locul seŭ—implică tot-d'a-una un început de vis saŭ de ilusiune optică.

Intr'un sens figurat, *adorm* e sinonim şi cu alin: a *adormi* o durere, o suferinţă, o temere, o grijă.

Într'o doĭnă din Transilvania, o copilă *adorme* dorul pentru ĭubitul seŭ:

> Dorul luĭ e mare domn;
> Séra când îĭ vine somn
> Trebue să i'l *adorm,*
> Diminéţa să'l trezesc,
> Peste ḑi să'l gĭugĭulesc...
> (Jarnik-Bărsanu, p. 126)

Gr. Alexandrescu, Un cés e...:

> A! dacă 'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
> S'aline, să *adórmă* un chin sfîşiitor...

Cost. Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „fiinţă ticălósă ce sînt! *adormĭam* pe nădejdea făgăduinţelor luĭ; visam fericirea în braţele ce eraŭ să mĕ vîndă“...

De aci *adorm* se aplică fórte des la mórte, maĭ ales când ea este liniştită, venind óre-cum pe nesimţite.

Moxa, 1620, p. 362: „pentru că era bunŭ şi milostivŭ, lui i fu moarté ca unŭ somnŭ de *adurmire...*“

Dosofteĭu, 1673, f. 6 a:

> Ĭară eu cu pace bună
> Voĭ *adormi* de preună,
> Şi cînd din lume mi'ĭ duce
> Mă veĭ odihni cu dulce...

saŭ ibid. f. 19 b:

> Să nu *adorm* în somnul de a dóa moarte...

Dosofteĭu, 1680, ps. XII: „ca nu cănd-va să *adorm* întru moarte...“; Coresi, 1577: „să nu căndŭ-va *adormu* în moarte...“; Silvestru, 1651: „ca să nu *adormu* în moarte...“, unde grecesce: *μή ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον.*

Cost. Negruzzi, Scrisórea XI: „Mórtea! Numele eĭ înfioréză pre cel bogat, pre cel care lumea nu'l încăpea... Săracul însă, privindu-o ca o odihnă după o ḑi de muncă, *adórme* în linişte...“

Numaĭ excepţional se aplică *adormire* la o mórte care nu e tocmaĭ liniştită:

Moxa, 1620, p. 346: „*adurmi* Adamŭ somnul celŭ amarŭ, începătura căderiei...“

O aplicaţiune de tot poporană a *adormiriĭ* cătră mórte este: „a *adormi* somnul tateĭ“.

A. Pann, Moş-Albu, I, 4:

> Noroc că nu fuse apă, ci un puţ năsipos, sec,
> Săpat neisprăvit încă, dar puteam să mĕ înnec;
> Nicĭ n'aŭ fost ghizdurĭ saŭ lemne de care să mĕ lovesc,
> Că *adormĭam* somnul tati, să nu mĕ maĭ pomenesc...

Lătinesce addormire era o vorbă maĭ mult poporană în loc de clasicul „obdormire“. Vechĭu italian addormire, provenţal şi vechĭu spaniol adormir, adurmir (Cihac). Există şi'n vechea francesă, dar numaĭ reflexiv: „Il faisoit elz doner bevrajes por loquel il s'adormoit matin...“ (Godefroi).

v. *Adormit.* — *Adormitez.* — *Aromesc.* — *Aţipesc.* — *Dorm.* — *Dormitez.* — *Picotesc.* — *Pirotesc...*

¹·**Adormìre** (plur. *adormirĭ*); l'infinitif substantivé d'a d o r m: action d'endormir, de s'endormir. — v. *Adorm.*

²·**Adormìre**, t. de Théol.: la fête de l'Assomption de la Ste-Vierge. Se ḑice: „*Adormirea* Pré-curateĭ fecĭóre", „*Adormirea* Precisteĭ", „*Adormirea* Maĭceĭ Domnuluĭ"; mare serbătóre saŭ „serbătóre împĕrătéscă" dela 15 august.

Varlam, 1643, II f. 104 b: „...mérse Arhanghel Gavriil cu stlăparĭu de finicŭ în mână şi dzise: să ştii, măria ta a lui Dumnedzău Nâscâtoare, că de astădzi a treĭa dzi te veri muta de pre pământŭ în cerĭu; deci te gătĭadză pre sine şi tocméşte céle ce's de moarte şi aştaptâ *Adormirĭa* ta, că va veni fiĭulŭ tâu de va lua sufletul tău..."

Termen curat poporan pentru acéstă serbătóre este: S â n t ă-M a r i a-m a r e, în antitesă cu: S â n t ă-M a r i a-m i c ă dela 8 septembre, adecă ḑiua Nasceriĭ Pré-curateĭ fecĭóre. La nascere, „Maria-m i c ă"; la mórte, „Maria-m a r e".

Fiind-că în acest interval de treĭ septemânĭ fórte rar se întâmplă să caḑă bruma, poporul din Banat ḑice în ironiă: „dela Sânta-Maria-mare pînă la Sânta-Maria-mică dacă nu cade bruma, se împut Jidoviĭ" (Mangĭucă, Calendar 1882), ceĭa ce însemnéză că, blestemaţĭ de Maĭca Domnuluĭ, eĭ put maĭ tot-d'a-una.

Adormirea Pré-curateĭ fiind una din serbătorile creştine cele maĭ importante, iĭ sînt închinate o mulţime de mănăstirĭ şi bisericĭ în România: mănăstirea din Câmpu-lung, mănăstirile Barnoski (Iaşĭ), Varatic, Bistriţa din Moldova şi Bistriţa din Oltenia, Cotrocenii, Tismana, Ţigănesciĭ şi altele, catedralele din Buzeŭ, din Argeş, din Berlad, din Botoşanĭ, Sărindar etc. (Melchisedec, Oratoriŭ, passim).

Slavonesce acéstă serbătóre se chiamă „Uspenie", grecesce „Κοίμησις", ambele cuvinte însemnând „*Adormire*". Dar şi'n latinitatea medievală se ḑicea D o r m i t i o: „in loco ipso usque ad D o r m i t i o n e m M a r i a e hospitari" (Du Cange, v. Dormire).

v. *Adorm.* — *Maĭca-Domnuluĭ.* — *Maria.*

¹·**Adormìt**, **-ă**; part. passé d'a d o r m: endormi, assoupi, pareusseux; fig. tranquille, mort, décédé. „*Adormit,* apucat de somn, repausat, mort. Ce om *adormit*! adecă fără vivacitate" (L. M.).

Dosofteĭu, Liturgiar 1673, f. 17 b: „cercetédză-ne, Dumnedzău, şi pomenĭaşte pre toţ *adormiţiĭ* pre nedĭajdĭa de vĭaţa veĕnică şi răpaosă-ĭ..."

Cost. Negruzzi, O alergare de caĭ, III: „Vedeam oraşul *adormit* desfăşurându-se sub mine ca o mare umbră. L i n i ş t e a domnĭa pretutindenĭ, numaĭ inima mea era turburată..."

O caracteristică a femeiĭ la I. Văcărescu p. 279:

Te plângĭ d'o mică înşelăcĭune!
La femeĭ asta nu e minune.
Eŭ sciŭ că ele, şi *adormite,*
Izvodesc lucrurĭ maĭ negândite...

Una din înjurăturile poporane de despreţ este: „*adormitule*!" sinonim cu „trândav", „leneş", „netrebnic", dar maĭ ales cu „c ă s c ă u n d" (I. Stefanescu, Buzeŭ, c. Zernescĭ). Italienesce se ḑice cu acelaşĭ sens: a d d o r m e n t a t o şi chĭar a d d o r m e n t a t i s s i m o; în dialectul sicilian: a d d o r m i s c i u t u, a d d o r m i s c i u t i s s i m u (Traina).

v. *Adorm.*

²·**Adormìt**, **adurmìt**, s. n.; part. passé d'a d o r m pris substantivement.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII p. 2: „... grăi lor: Lazarŭ soţul nostru au a d u r m i t ŭ, ce mergŭ să deşteptŭ elŭ; ziserâ ucenicii lui: Doamne, de va durmi, mântuitŭ va fi; zise Isus de mórté lui, ei le păré că de *adurmitulŭ* somnului grăiïa..."

v. *Adorm.*—[1]·*Adormút.*

Adormitàre |
Adormitàt | v. *Adormitez.*

Adormitèz, adurmitèz (*adormitat, adormitare*), vb.; endormir lentement, s'endormir lentement, commencer à sommeiller. Formaţiune frequentativă din a d o r m, paralelă simpluluĭ d o r m i t e z „sommeiller" din d o r m.

Coresi, 1587, ps. CXVIII:

.„ *adurmitâ* sufletulŭ mieu de tristŭ, învrătoşâ-mâ în cuvintele tale...	... d o r m i t a v i t anima mea prae taedio, confirma me in verbis tuis...

Tot aceĭa la Ioan din Vinţi, 1689, 102 a: „... *adormitâ* sufletul mieu de întristare; întăréşte-mâ pre mine după cuvăntul tău..."

O corelaţiune perfectă între a d o r m = lat. [ad] d o r m i o şi *adormitez* = lat. [ad] d o r m i t o ne întimpină la Coresi în psalmul LXXV:

A d u r m i r â somnulŭ său, şi nu aflarâ nemicâ toţi bărbaţi cu mâinile sale. De zapréştenia ta, zeulŭ lu Iacovŭ, *adurmitarâ* încălecândŭ cai...	D o r m i e r u n t somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum manibus suis. Ab increpatione tua, Deus Jacob, d o r m i t a v e r u n t qui ascenderunt equos...

Paralelismul e cu atât maĭ instructiv, cu cât Coresi traducea din paleoslavica şi nu sciea de loc lătinesce.

La Dosofteĭu, 1680, f. 94 b, sînt forme fără *ad*: „d o r m i r â somnul său" şi: „d o r m i t a r â ceĭa ce încălecarâ", adecă şi maĭ aprópe de contextul latin.

Lex. Bud. 5: „*adormitare,* somnus lenis, das Schlummern; *adormitez* sau *adormìt,* obdormito, obdormisco, schlummern, einschlummern".

v. *Adorm.*—*Dormitez.*

Adormitòr, -óre, adj.; endormant, assoupissant, soporifique. Insuşirea aceluïa care a d ó r m e, în tóte sensurile cuvîntuluĭ: buruénă *adormitóre,* cântec *adormitor,* poveştĭ *adormitóre.*

v. *Adorm.*

Adormiţeà (plur. *adormiţele*), s. f.; t. de Bot.: 1°. Anemone pulsatilla, Pulsatille; 2°. Ipomaea variabilis, Convolvulus, Liseron. Se întrebuinţéză numaĭ la plural. Cu primul sens, cunóscem cuvîntul la Românii de lîngă Nistru (Dubassari, 1855); cu sensul al doĭlea circuléză în părţile unde Transilvania se învecinéză cu Banatul (N. Sânzian, Haţeg).

1°. *Adormiţele* „Anemone". Sinonim cu D e d i ţ e ĭ. Se maĭ ḑice: O i ţ ă, F l ó r e a-v î n t u l u ĭ, F l ó r e a-p a s c e l u ĭ etc. (cfr. Dr. Brândză, Col. l. Tr. 1882 p. 227). Fie-care din aceste numirĭ îşĭ are o regiune unde se aude şi o explicaţiune prin paralelurĭ străine. Basarabianul *Adormiţele* ar merita de a se generalisa. Acéstă flóre se strînge saŭ se închide după apusul sóreluĭ, ca şi când ar a d o r m i, de unde'ĭ vine însuşĭ numele, un frumos deminutiv dela a d o r m i t ă: „les petites endormies". Nemţesce se chiamă de asemenea în unele provincie: Tage-s c h l a f, Sieben-s c h l ä f e r c h e n, S c h l a f-kraut etc. (Nemnich, v. Anemone). Tot aşa Ruşiĭ îĭ ḑic: S o n-trava, adecă

„érbă-s o m n“ (Gubernatis, Myth. des plantes, I. 291).

2⁰. *Adormițele* „Ipomaea“. Sinonim cu Z o r e l e, V o l b u r ă, R o c h i ț a-R î n d u n e l e ĭ etc., dintre carĭ cel maĭ elegant este termenul moldovenesc: B u n ă-d i m i n é ț ă. Acéstă plantă agățătóre, podóbă a gardurilor, a terațelor, a balcónelor, diminéța îșĭ deschide florile și le strînge la apropiarea nopțiĭ, de unde Spanioliĭ aŭ și numit una din varietățile sale: B u e n o s-n o c h e s, nemțesce: G u t e-N a c h t (Nemnich, v. Ipomaea).

v. *Adorm.* — *Albastru.* — *Bună-diminéță.* — *Dedițel.* — ²·*Oiță.* — *Flórea-pasceluĭ.* — *Flórea-vîntuluĭ.* — *Volbură.* — *Zorele...*

A-drag. — v. *Drag.*

A-drept
A-drépta } v. ¹¹·*A.* — ¹²·*A.* — *Drept.*

¹·**Adùc** *(adus, aducere)*, vb.; 1⁰. apporter, amener, faire venir, faire parvenir, produire, causer. 2⁰. *aduc*-a-m i n t e: rappeler, faire souvenir. Derivat din latinul a d d u c o (=ad+duco), ca și italianul a d d u r r e, span. a d d u c i r, vechĭu frances a d u i r e etc., *aduc* exprimă acțiunea de a da cuĭ-va saŭ de a pune unde-va, într'o apropiare materială saŭ numaĭ ideală de vorbitor, un ce care se afla maĭ 'nainte la o depărtare relativă saŭ nu se afla de loc, fie acésta o vietate, orĭ un lucru saŭ fenomen, orĭ o situațiune, saŭ chĭar o simplă cugetare, o vorbă de aĭurĭ și din alte timpurĭ. De aci: *aduc* un om, *aduc* un cal, *aduc* o trăsură, *aduc* fîn, *aduc* mărturiă, *aduc* ródă, *aduc* pace, *aduc* somn, *aduc* veste etc.; dar tot așa: *aduc* pagubă, *aduc* sărăciă, *aduc* lipsă, *aduc* supĕrare, *aduc* rușine, *aduc* bólă, *aduc* nenorocire, și altele asemenĭ. In compusul *aduc*-a-m i n t e, sensul de „amintire“ se datoresce elementuluĭ celuĭ adaos: a d m e n t e m. De aceĭa ambele cuvinte: simplul *aduc* și compusul *aduc*-a-m i n t e se pot întrebuința în aceĭașĭ frasă, fără a produce efectul uneĭ repetițiunĭ; de ex. la Dosofteĭu, Liturgiar 1673, f. 18 a: „Pomeniaște, Doamne, pre ceĭa ce *aducŭ* rodă și facŭ lucrurĭ bune în svintele tale besĭaricŭ și 'ș *aducŭ*-a-m i n t e de mișeĭ...“

Diferitele accepțiunĭ ale luĭ *aduc*, lăsând la o parte pe *aduc*-a-m i n t e, nu se pot traduce lătinesce prin singurul a d d u c o, ci și prin „adfero“. Dicționar Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Aduk.* Adduco. Adfero. — *Adus.* Adductus. Allatus“.

I⁰. *aduc* în a c c e p ț i u n i l e o r d i n a r e.

a) Despre vietățĭ:

I. Canta, Letop. III p. 187, dice că Vodă Grigorie Ghica (1764) „Grecĭ n'*adusăse* mulțĭ, numaĭ cățĭ era de trebuință Curțeĭ sale...“

Nicolae Muste, Letop. III, p. 7: „zic că aŭ poroncit Impăratul să'ĭ *aducă* pre Dabija Vornicul, să 'l vază în ce chip este, și l'aŭ *adus* de l'aŭ văzut...“

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIV:

Aduce-să-vorŭ înpăratuluĭ fecórițe după dânsa; priĭatinile eĭ *aduce*-să-vor ție; *aduce*-să-vor în veseliĭ și'n bucurie...	A f f e r e n t u r regi virgines post eam, proximae ejus a f f e r e n t u r tibi; a f f e r e n t u r in laetitia et exultatatione...

Acelașĭ pasagĭu la Corbea, Psaltire 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Aduce-se-vor în veselie
Și se vor închiina cu bucurie,
Întru bisérecă să vor *aduce*
Înpăratului cu cântec dulce...

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond Mss. în Arch. Stat. p. 73): „și am judecat, cum să *aducă* Mihaĭu cu fra-

te-său Dumitrașco oameni buni mărturii de acolo din prejurul locului...“
Doïna din Transilvania:

Ḑice taïca să mĕ 'nsor,
S'*aduc* mameï ajutor;
Dară mama nu mĕ lasă
Să'ï *aduc* leneșă'n casă,
Cum ești tu, măï jupânésă!..
(Jarnik-Bârsanu, 428)

Pravila Moldov. 1646, p. 10: „când va mérge neștine să 'șŭ *aducâ* niște dobitocŭ den câmpŭ...“

Tot aci vine *aduc* în privința lucrurilor considerate ca persóne, ceïa ce ne întimpină maï ales în ghicitorĭ poporane; de exemplu:

Ce este „Fedeleșul“?

Urduc,
Burduc,
De barbă îl duc,
De barbă l'*aduc.*

Un dialog între „Căldarea, în care ferbe apa, și între Donița, menită a cără apă“:

— Scurto, groso, und'te ducĭ?
— Arso 'n fund, de ce mĕ 'ntrebĭ?
Unde eŭ mĕ duc,
Tot ție țĭ-*aduc.*

Apoĭ într'o mulțime de ghicitorĭ locuțiunea: „a-casă m'*aduse*“ se repetă într'un mod stereotip. Așa:

În padure crescuĭ,
În pădure născuĭ,
A-casă dacă m'*aduse*
Horă 'mprejuru'mĭ se puse.
— Masa.

În pădure născuĭ,
În pădure crescuĭ,
A-casă dacă m'*aduse*
Vătaf de curte mĕ puse.
— Pragul.

În pădure născuĭ,
În pădure crescuĭ,
A-casă dacă m'*aduse,*
Cerceĭ greĭ îmĭ puse.
— Cobilița.

În pădure născuĭ,
În pădure crescuĭ,
A-casă daca m'*aduse*
Curva satuluĭ mĕ puse.
— Banița.

În pădure născuĭ,
În pădure crescuĭ,
A-casă dacă m'*aduseră*
Vătaf mare mĕ puseră.
— Cïomagul.

b) Despre lucrurĭ și fenomene:
Pann, Prov. II, 67:

Alérgă la apă, *aduce* pe loc
Și de mămăligă pune vas la foc...

N. Muste, Letop. III p. 7: „*Adus*'aŭ Moldoveniĭ care încărcate de borfe și de fer...“

Cost. Stamate, Muza I, 69:

Saŭ precum vița de vie,
Măcar vite să o ródă,
Odrăslesce și învie
Și *aduce* érășĭ ródă...

„Acéstă moșiă *aduce* un venit de doĕ miĭ de galbenĭ = cette terre r e n d un revenu de deux mille ducats“ (Pontbriant).

Doïna din Transilvania:

Bădiță cu buze dulcĭ,
Séra viĭ, séra te ducĭ
Și nimica nu'mĭ *aducĭ*
Fără sînul plin de nucĭ,
Tu le-*aducĭ,*
Tu le mănâncĭ!..
(Jarnik-Bârsanu, 83)

saŭ:

Deschide ușa, măĭ lele,
C'*aduc* în gură mărgele...
(Ibid. 412)

Dosofteïu, 1680, ps. LXXVII:

...Rădicâ austrul de pre cerïu și *adusâ* cu putéré sa v â n t u l Liveĭ...	... Transtulit austrum de coelo, et i n d u x i t in virtute sua africum...

In acelașĭ mod: vîntul *aduce* norĭ, noriĭ *aduc* plóiă etc.

c) Despre o situaţiune în genere, materială saŭ morală.

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovénul înţelese înşelăcĭunea Cantacuzinuluĭ; dar ce să facă atuncĭ la aşa césurĭ primejdióse? fără de cât sta incremenit, aşteptând ce va *aduce* întâmplarea..."

Acelaşĭ p. 103:

Dakiĭ stătură:
Minunĭ făcură,
Cum sînt sciute
În cărţĭ trecute;
Pre chĭar Romaniĭ,
Lumiĭ tiraniĭ,
Aşa'ĭ *aduse* —
Supt bir ĭĭ puse...

Tot astfel: „n'am putut *aduce* pe tată-teŭ să'ţĭ dea voe..." (L. M.), unde — ca şi la Zilot — după *aduc* se sub-înţelege: „în stare".

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „Vaĭ mie nenorocita! ĭată la ce am ajuns! ĭată în ce stare m'aĭ *adus*! mĕ despreţuescĭ după ce m'aĭ înşelat..."

Acelaşĭ, Aprodul Purice:

Pricina bejănărieĭ ş'a jaleĭ obscescĭ, tu eştĭ,
Hoţ turbat şi fără lege, care prădĭ şi pustiescĭ!
Care viĭ cu cete multe de tălharĭ şi prădătorĭ
S'*aducĭ* jale în locaşul unor pacĭnicĭ muncitorĭ..

„Pómele necópte *aduc* frigurĭ = les fruits verts d o n n e n t les fièvres" (Pontbriant).

„A *aduce* bucuriă părinţilor; a *aduce* mulţămire celor ce ne îndatoréză; marĭ greutăţĭ nĭ-aţĭ *adus* pe cap; marĭ încurcăturĭ *aduseră* Românilor veciniĭ lor creştinĭ" (L. M.).

d) Despre cugetărĭ, vorbe, opiniunĭ luate de aĭurĭ.

In graĭul vechĭu, cu sensul de: „citer un auteur, un passage, une sentence", se dicea: *aduc,* saŭ: *aduc* l a m i j l o c, orĭ: a-m i j l o c.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov):

p. 504: să *aducemŭ* l ą m i l j o c ŭ şi grăitorii lui Dumnedzău şi să auzimŭ dela ei ce de eretici învaţâ pre noi...;

p. 509: încâ şi prorocii ce-au fostŭ maĭ de 'nainte de de-multŭ aşijdere grâirâ, dereptŭ acéĭa nevoinţâ ĭaste să *aducemŭ* şi pre aceşté l a m i l j o c ŭ...;

p. 510: ĭaste-ne destulŭ ačasta, au *aduce*-voĭu a-m i l j o c şi toţi prorocii de ačaste grâindŭ?..

Tot aci pare a'şĭ avé locul Beldiman, Tragod. v. 21:

Aice am trebuinţă pe Iraclitŭ să *aduc*,
Starea Moldoveĭ să plângă, saŭ să puĭu să scrie Iung,
Dar încâtu'ĭ prin putinţă, mĕ voĭu nevoi şi eŭ
Osînda ţăriĭ a scrie, orĭ câtu'mĭ va fi de greŭ...

II° C o m p u s u l: *aduc* a-m i n t e.

Pravila Moldov. 1646, f. 35: „va dzice că nu'l cunoaşte pre văndzătorĭulŭ cela ce i l'au văndutŭ, sau nu'ş poate *aduce* a-m e n t e..."

Se construesce generalmente cu „de", fórte rar cu „p r e".

Moxa, 1620, p. 378: „nu numaĭ boĭarilorŭ le făcĭa rău, ce'ş *aduse* a-m e n t e d e patimâ căndŭ era el în Hersonŭ..."

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XXI:

Aduce-ş-vor d e Domnul a-m i n t e,
Şi s'or întoarce la dins cu cinste...

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 10: „Iară elŭ cu faţă véselă şi voĭoasă au răspuns: cu adevărat, pré bun priĭaten al mieu te mărturisescŭ, şi *aducându*-mĭ a-m i n t e d e acé puţină cinste ce mĭ-aĭ dat, astăzĭ cu camătă ţi-o voĭu întoarce..."

Intr'o proposiţiune negativă este elegant de a pune pe „a-m i n t e" înainte de *aduc*:

Moxa, p. 390: „măîncâmŭ şi bemŭ de preunâ cu domniĭa ta, şi a-m i n t e n u ne *aducemŭ* d e 'nsul..."

Tot aşa într'o doĭnă din Transilvania:

Nicĭ o dată să nu 'mbucĭ
Pîn' a-minte nu'ţĭ *aducĭ*
De-a nóstre cuvinte dulcĭ...
(Jarnik-Bărsanu, 203)

In tóte exemplele de maĭ sus ne întimpină construcţiunea cu de; ea nu este însă singură permisă.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. Braşov, p. 529): „tu'ţi *adu* a-minte de Domnul cum au grăitŭ...“; dar maĭ jos: „tu'ţi *adu* a-minte pre Davidŭ prorocŭ cum zice...“

Saŭ chĭar fără nicĭ o prepoziţiune: Dosofteĭu, 1673, f. 10 b:

Ce poate fi omul de'l *aduč* a-minte,
De cerč pentru dînsul folos înnainte?...

v. [12]·*A. — A-minte. — Minte.*

III°. *aduc* în:

a) Proverbĭ:

Cu lăutarĭ şi cu masă
Aducĭ pe dracu în casă.
((Pann, II, 111)

Cu lăuta şi cu tóba
Aduseĭ în casă glóba.
(Ibid.)

Vorba dulce
Mult *aduce.*
(Ibid. I, 21)

Tu îl trimiţĭ la foc,
Şi el îţĭ *aduce* busioc;
Tu îl trimiţĭ la surcele,
Şi el îţĭ *aduce* floricele.
(Ib. I, 86)

„Dacă *aducĭ* întâĭu tercĭul, pe urmă *aducĭ* de surdă óspeteluĭ óuĕ şi urdă...“
(Ib. II, 148)

„Bărbatul să *aducă* cu sacul, muĭerea să scóţă cu acul, tot se isprăvesce.“
(Ib. II, 123)

„De multe orĭ nu *aduce* anul ce *aduce* césul...“
(Ib. I, 151)

Acest din urmă proverb se găsesce deja la Miron Costin în „Viéţa lumiĭ“, 1670:

Norocul, fără să stea, îşĭ tot schimbă pasul:
Aniĭ nu pot *aduce* ce aduce cĭasul!
Numaĭ mână şi aripĭ, ĭar piciόre n'are,
Să nu pótă sta în loc nicĭ odinióre...
(Ap. Hasdeu, Răzvan, ed. 3 p. 180)

b) Idiotismĭ:

„A *aduce* pe cine-va în sapă de lemn“ (L. M.) = a'l săraci.

„A *aduce* vorba“=a ajunge în convorbire pe nesimţite, ca şi din întâmplare, la cestiunea care ne preocupă.

Gr. Alexandrescu, Dervişul:

Dintr'una 'ntr'alta vorba *aduse,*
Şi în stil neted patima 'şĭ spuse,
Dicênd: Ascultă, eŭ te ĭubesc...

Basmul „Cotoşman“ (Ispirescu, Leg. p. 289): „Şi fiind-că vorba vorbă *aduce,* cotoşmanul şi boĭerul stătură la taĭfas şi se înţeleseră la cuvinte...“

„A *aduce* din condeĭu“ (Baronzi, Limba, p. 48) saŭ: „a *aduce* din meteşug“ = a atinge cu multă dibăciă un punct în scriere saŭ în artă.

Basmul „Brósca ţestósă“ (Ispirescu, Leg. p. 38): „Baĭa era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, şi *adusă* din meşteşug aşa, încât închipuĭa fel de fel de florĭ, de păserĭ şi câte nagode tóte...“

„A *aduce* cu cine-va“, „a'şĭ *aduce* cu cine-va“ = a se asemĕna întru cât-va.

„Acest copil îşĭ *aduce* cu tată-seŭ“ (L. M.)

„Pruncul acesta ş'*aduce* mult cu maĭcă-sa = dieser Knabe ist der Mutter sehr ähnlich“ (Budai-Delénu).

Jipescu, Opincaru p. 36, despre Neolatiniĭ din Occident: „Când să duc orăşanĭ d'aĭ noştri p'acolo, să'ntâlnesc cu Letini ăĭa, s'adună cu toţi, staŭ la vorbă; spun c'*aduce* mult cuvîntarea lor cu a nóstră şi cam sémănă...“

„A *aduce* pîră“ = a porni judecată, a intenta proces.

Pann, Prov. I, 120:

Plin de nebunie, cu arțag în sine
Se ardică 'n dată, la Crăésa vine
A *aduce* p î r ă....

Caragea, Legĭuire 1818, p. 87: „De să va dovedi că bărbatul ce *aduce* p î r ă de pré-curvie asupra nevestiĭ sale ĭ-au fost mijlocitorĭu, nevasta să fie apărată..."

„D r a c u l *aduce*" = când dă peste noĭ o neplăcere de care ne temeam, dar speram tot-o-dată că póte să nu se întâmple.

Alexandri, Surugiul: „Stam lîngă bĭata mamă şi o jălĭam din fundu inimeĭ, căcĭ era acum pe aprópe de îngropat, când îl *aduce* d r a c u pe un cĭocoĭu de ceĭ afurisițĭ. Toțĭ flăcăiĭ eraŭ pornițĭ la drum, numaĭ eŭ, din pĕcate, mĕ aflam la poştă. Cuconaşu era grăbit parcă'l alungaŭ Tătariĭ din urmă; el vine la bordeĭu meŭ şi mĕ smuncesce fără îndurare de lîngă săcriu maĭcă-mea..."

O doĭnă din Transilvania:

Mĕ duseĭ cu plugu'n córstă
Ş'*aduse* d r a c u-o nevastă;
Uĭtându-mĕ după dînsa
S'a rupt cucura şi bîrsa...
(Jarnik-Bârsanu, 390)

O altă tot de acolo:

Când era gura maĭ dulce,
Pe barbat d r a c u'l *aduce*...
(Ibid. 398)

Miron Costin, Letop. I, 335: „Spun de Vasile Vodă că avea mare grije că va veni Stefan Vodă la Pórtă, şi în taĭnă zicea: Să nu'l maĭ *aducă* d r a c u l aice!..."

„P ĕ c a t u l *aduce*" = când ne urmăresce o fatalitate.

Neculce, Letop. II, 245: „Şi ce gândĭa el să facă, şi la ce se ispitĭa, şi la ce l'aŭ *adus* p ă c a t u l şi osinda dela Dumnezeŭ! Şi aşa l'aŭ dus pe Duca Vodă în țara Leşéscă de aŭ murit acolo..."

„A *aduce* l a s o r o c", expresiune poporană de danț = a juca în tact, „à tempo":

Ian aruncă-te la joc,
Dar la joc colea cu foc,
S'o *aducĭ* tot l a s o r o c...
(Jarnik-Bârsanu, 489).

„A *aduce* l a î n d e p l i n i r e", „a *aduce* un lucru l a c ă p ă t â ĭ u" = „venir à bout de, mener à fin, terminer" (Pontbriant).

IV°. *a d u c* l a i m p e r a t i v.

Imperativul dela *aduc* ni se presintă în texturĭ şi 'n viul graĭu sub patru saŭ cincĭ forme, circulând tóte în acelaşĭ timp şi chĭar din aceĭaşĭ gură: *adă* saŭ *adâ, ado, adu, ad, a.*

1°. *adă! adâ!*

Dosofteĭu, Liturgiar 1673, f. 39 b: „*adă*'țŭ a-minte de noĭ păcătoşiĭ şi netrĭabniciĭ şerbiĭ tăĭ..."

Jarnik-Bârsanu, Transilv. 165:

Cucule, pénă pe cap,
Du-te 'n pădurea de fag
Ş'*adă* florĭ pénă să fac;
Adă flóre de bujor
Să fac pénă de ficĭor;
Adă ş'un trandafiruț
Să fac pénă la drăguț...

In acele localitățĭ unde poporul pronunță pe finalul netonic *-ă* ca pe *-â*, se ḑice: *adâ!* Aşa vorbesc, bună-óră, Berlădeniĭ. „La noĭ se rostesce: *adâ* o ladâ plinâ, saŭ: *adâ* dou cofi di apâ, în loc de: *adă* o ladă plină, *adă* doĕ cofe cu apă" (Preut C. Tudoran, Tutova, c. Fruntişeniĭ).

2°. *ado!*

Pann, Prov. II, 112:

De vom lua şi neveste,
Pas'apoĭ de maĭ trăesce
Or în lume pribegesce!
Că ele nu te întrébă
D'aĭ negustorie slabă,
Ci *ado!* dă'ĭ! cheltuesce...

Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 270): „...*ado* a-minte cuventele tale şerbului tău..."

Dosofteĭu, 1673, f. 14 a:

Rădică-te, Doamne și Dumnădzău sfinte,
De'ț înnalță mâna și'ț *ado* a-minte...

Omiliar dela Govora, 1642, f. 90 b: „și tu 'ți *ado* a-minte aĉasta, caré te sulimănești și te ungi cu deresuri mirositoare în multe chipure spre înșelăĉiuné sufletelor celor neîntărite..."

3⁰. *adu!*

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XX):

Inalță-te, Doamne,
Într'a tale coarne,
Și cu-a ta putére
Le *adu* lor fĭére...

A. Pann, Prov. I, 65: „Îĭ zise arhiereul: unde e? *adu'l* aicĭ..."

Silvestru, 1651, ps. XXIV: „*adu'ț* a-minte, Doamne, de milele tale..."

Jipescu, Opincaru p. 145: „*Adu* mâna'ncoa! Aĭ noroc!..."

4⁰. *ad!*

Dosofteĭu, 1673, f. 36 a:

Și cu a ta milâ ț'*ad* a-minte,
Să nu mĕ uiț, Dumnădzău sfinte...

Acelașĭ, 1680, f. 93 a: „Tu feceșŭ toate hotarăle pămăntuluĭ, vara și primăvara tu plăzmuitu-lĭ-ai, ț'*ad* a-minte de ĭale..."

A. Pann, Prov. I, 129:

Gura omuluĭ e ĭad;
Cât să'ĭ daĭ, tot ḑice: *ad*!..

Tot *ad*, nu *adă*, trebuĭ să se citéscă în poesiele poporane la Alexandri pretutindenĭ unde editorul pune: „*adă*-o...", de ex.:

Balada Codrénul:

Măĭ bădiță, măĭ crîșmar,
Ad o ploscă de Cotnar...

5⁰. *a!*

Pompiliŭ, Sibiĭu, 57:

*Adă'*mĭ soră, *a* să beŭ,
Bine sciŭ eŭ gândul teŭ...

Editorul explică (p. 92) că „*a* să beŭ" este „o prescurtare din *adă*..." și că tot așa în unele localitățĭ de peste Carpațĭ se ḑice „*aŭ* în loc de *auḑĭ*". Adevĕrul însă este că imperativul *a!* aparține conjugațiuniĭ contrase *ac* în loc de *aduc*, după cum se aude pe icĭ pe colea în regiunea Brașovuluĭ și Făgărașuluĭ, unde se ḑice bună-óră: „mă'c s'*ac* un sac" = „mĕ duc s'*aduc* un sac." Din acest *ac* imperativul e: *a!*

6⁰. *adă! — ad!*

Doĭna „Nevasta bolnavă":

Ea'mĭ ḑice: de eștĭ bărbat
Și aĭ suflet de durere,
*Adă'*mĭ o cupă de miere
Și'mĭ *ad* o cupă de vin,
Durerea să mĭ-o alin...
(Alex. Poes. pop.² 310).

7⁰. *adu! — ad!*

Ioan din Vinți, 1689, f. 66 b: „...și'țŭ *adŭ* a-minte de îndurările și milele tale céle multe, *adu'*țŭ a-minte cu de-adinsŭ..."

8⁰. *ado! — adă!*

Samuil Clain, Invățăturĭ (Blaj, 1784) p. 90: „...dojenéște'ĭ și le *ado* a-minte céle viitoare, *adă*-le a-minte și de mine..."

V⁰. F o r m e   i s t o r i c e.

a) Prima persónă singulară a perfectuluĭ simplu: eŭ *adùș* = lat. a d-d ù x i. Cipar (Principia, p. 167) reproduce vr'o doĕ-ḑecĭ exemple după Evangeliarul circa 1570, Omiliarul 1642, Evangeliarul și Psaltirea luĭ Silvestru 1648—1651, Biblia din 1688 și după un manuscript. Să maĭ adăugâm altele câte-va.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXIII, 28: *adușu* elu în gloata loru...	...deduxi eum in concilium eorum...
Ibid. XXV, 26: *adușu* elu înraintĭa voastră...	...p r o d u x i eum ad vos...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIX p. 14: „*aduşŭ* elŭ cătrâ ucenicii tăi, şi nu puturâ vindeca pre elŭ...“

Arsenie dela Bisericanĭ circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 271: „*aduşu*’mi a-minte de tocmélele tale céle de de-multŭ...; *aduşu*’mi a-minte noaptĭa de numele tău, Doamne...; *aduşă*’mi (адꙋпѣти) a-minte căile tale şi tocmii pičoarele méle...“

In macedo-româna se dice pînă astădĭ *aduşu* în loc de *aduseĭ*.

b) Prima persónă plurală a perfectuluĭ simplu: noĭ *adùsem* = lat. addùximus.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIV p. 11: „nemicâ nu *adusemŭ* în častâ lume şi ĭarâ nemicâ nu avămŭ nece a duceré...“

Dosofteĭu, 1680, f. 174 b: „aciĭ şedzum şi plânsăm, cândŭ ne *adusămŭ* a-minte noĭ de Sionŭ...“

Macedo-românesce pînă astădĭ: *adusemu*, nu: *aduserăm*.

c) A doua persónă plurală a perfectuluĭ simplu: voĭ *adusèt* = lat. adduxissetis pentru „adduxistis“.

Des în Noul Testament din 1648:

Luc. XXIII, 14: zise cătrâ ei: *adusetu*’mi pre omul acesta...	...dixit ad illos: obtulistis mihi hunc hominem...
Act. Ap. VII, 42: au doarâ jrătve şi daruri *aduset* mie?..	...numquid victimas et hostias obtulistis mihi?..
Ib. XIX, 36-7: nemicâ în degrabâ să nu faceţ, că *adusetŭ* pre oamenii aceşté...	...nihil temere agere, adduxistis enim homines istos...

In Codicele Voroneţian, acest din urmă pasagĭu sună: „*adusesetu* bărbaţii aceşté“, adecă şi maĭ aprópe de prototipul latin: aduxissetis, afară numaĭ dacă silaba *-se-* nu se va fi repetat cum-va dintr’o grăbire curat grafică.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Braşov, p. 579): „golŭ era, şi mâ înbrâcat; şi în temniţe, ş’aţi venitŭ cătrâ mine; bolnavŭ, şi m’aţi cercetatŭ; striinŭ, şi mâ *adusetŭ*...“

Macedo-românesce chĭar astădĭ: *adusetu*, nu: *aduserăţĭ*.

d) Prima persónă singulară a imperfectuluĭ: eŭ *aducea* = lat. adducèbam, şi numaĭ la plural: *aduceamu* = lat. adducebàmus.

Codicele Voroneţian p. 75:

Act. Ap. XXVI, 10: ucigăndu ei, *aducé* svétu...	...quum occiderentur, detuli sententiam...

Legenda Sf-eĭ Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. Braşov, p. 377): „...aciĭaş eu mâ lâcrâma, şi cu credinţâ bâté-mâ în pieptŭ, şi ’mi *aducé* a-minte de fâgâduinţa ce-am fâcutŭ...“

E interesant, că la Dosofteĭu, 1673, în Dedicaţiune p. I, ne întimpină forma moldovenéscă poporană a imperfectuluĭ: *aducè* în loc de *aducea*: „Isus Hristos de multe ori *aducè* (адꙋчѐ) a-minte ucinicilorŭ...“

e) In graĭul vechĭu *aduc* se póte construi cu pronumele personal la acusativ fără „pre“, după cum am vĕdut deja cu câte-va rîndurĭ maĭ sus în pasagele din Coresi şi din Codicele Voroneţian: „*aduşu* elu“.

Legenda luĭ Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 190): „eşimu, doarâ vrem vedé unde-va vr’u omu să’lŭ *aducemu* elu la casa noastră...“

f) Document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „să are ei şi *aduce* nescare urice sau alte ispisoace, mă-

riĭa ta să nu le crezi...“ = „et quand même ils produiraient quelques actes...“

v. ²·*Aduc.*—¹·*Adus.*—*Duc.*—*Reduc.*

²·**Adùc** (*adus, aducere*), vb.; fléchir, faire pencher, brandir. E a-nevoe a decide, dacă acest cuvînt, derivat în orĭ-ce cas din duco, vine anume din adduco saŭ din abduco, orĭ dintr'o fusiune poporană între abduco şi adduco. Prin accepţiunile sale, el se depărtéză cu totul de aduc „apporter, amener“, formând o vorbă pe deplin independinte. O legătură logică între ambele ḑicerĭ se întrevede în expresiunea „*aduc* mâna să fac cruce“:

Frunḑă verde de lemn dulce,
Aduc mâna să'mĭ fac cruce,
Mintea din cap mi-se duce;
Aducŭ mâna să mĕ 'nchin,
Picĭórele nu mĕ ţin,
Par'că nu's făcut deplin...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 302)

De asemenea în locuţiunea „*aduc* ceva la gură“ = „porter à la bouche“:

Codrenaş, cât o vedea,
Plosca la gur' *aducea*...
(Balada Codrénul);

dar în acelaşĭ cântec:

In cap mâna că'ĭ puneam,
La pămînt îl *aduceam*,
Căpăţina ĭ-o tăiam...,

unde acea legătură logică dispare aprópe cu desăvîrşire.

Cu acest sens se ḑice de o potrivă: „a *aduce* la pămînt“ saŭ „a *aduce* la vale“ orĭ numaĭ „a *aduce*“.

Balada Vidra:

Când în loc mi se 'nvîrtĭa,
Când la vale s'*aducea,*
Nicĭ unul nu dovedĭa...

şi maĭ jos:

Stoĭan popa s'aprindea
Şi făcea el ce făcea
Pe Păun că'l *aducea*
Şi 'n pămînt că mi'l isbĭa,
Cât pămîntul despica!..

Cu acelaşĭ sens, macedo-românesce: „Ih! ci ghine nĭi'l *aduşi*; cara déde di cădzù, şĭ féce ţistale = of! ce bine l'am trântit; când căḑu, îşĭ sparse capul“ (M. Iutza, Cruşova).

In tóte aceste exemple, *aduc* însemnéză „fléchir,“ „a pleca“, „a da jos“, ce-va ca abduco la Cicerone în: „ab illis hominibus qui tum versati sunt in re publica, ad hanc hominum licentiam atque libidinem me abducis“, saŭ: „a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem.“

Cu acelaşĭ înţeles în proverbul:

Vinu'ĭ dulce,
Dar te-*aduce*...
(P. Teodorescu, Iaşĭ, c. Miroslava)

despre un vin plăcut, care însă te'mbétă saŭ—maĭ bine — „te culcă jos“.

In exemplele ce urméză *aduc* are înţelesul de „brandir“, însă tot cu duşmăniă şi tot de sus în jos, astfel încât ambele accepţiunĭ se înlânţuesc.

Balada Iorgovan:

Cu paloşul *aducea*,
Capul Nediĭ îl tăia,
Trupul la câinĭ arunca...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 561)

Balada Bolbocén Haĭducul:

Şi când astfel îĭ vorbĭa,
Mâna pe baltac punea,
Drept către zapciŭ pornĭa,
Binişor s'alătura;
Cu baltac când *aducea*,
Mâna dréptă că'ĭ frângea...
(Ibid. 603)

Din vechile texturĭ:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „cela ce va ucide pre cela ce'l îngrozĭaşte că'l va ucide, nu să va certa; aĉasta ĭaste cĕndŭ omul cela ce'lŭ îngrozĭaşte să'l ucigâ face sémne în tóte fĭalĭurile şi 'i măhăĭaşte şi *aduce* să'l lovască...“

v. *Abat.*— *Adiĭu.*— ¹·*Aduc.*— ²·*Adus.*

Aduc-a-minte. — v. [1]*Aduc.* — *A-minte.*

[1]**Adùcere.** — v. [1]*Aduc.*

[2]**Adùcere.** — v. [2]*Aduc.*

Aducere-a-minte — v. *A-minte.*

[1]**Aducĕtòr, -óre,** adj. et subst.; qui apporte, qui amène, qui conduit, porteur, conducteur.

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „Întâi fost'au trebuit pre cei ce *aducători* şi pricinuitori gâlcevii ar fi fost, fără nici o zăbavă dintru mijlocul nostru să-i fim scos...“

Dosofteĭu, Liturgiar 1673, f. 14 a: „că svinţia-ta eşti *aducătorĭulŭ* şi adusulŭ şi priimitorĭulŭ şi înpărţâtorĭulŭ, Hristoase Dumnedzăulŭ nostru...“

Miron Costin, Letop. I p. 301: „pre Stefan Părcălabul de Soroca l'aŭ dat în sama unora de Hănceştĭ, carii se ţinea pre lăngă Stefăniţă Paharnicul, să'l ducă la Vasilie Vodă; ce pentru lăcomiea sa, *aducătoriĭ*, să fie a lor ce luasă şi ce maĭ era pre lăngă dănsul, l'aŭ omorit pe cale...“

v. [1]*Aduc.* — [1]*Adus.* — [3]*Adus.*

[2]**Aducĕtor.** — v. [2]*Aduc.* — [2]*Adus.*

Aducĕtóre, s. f.; t. de Gramm.: guillemet. Vechĭu termen gramatical, format din a d u c cu sensul de „citez cuvintele altuĭa“. Radu Tempé, 1797, p. 216: „*Aducătóre* să pune la începeré şi la sfîrşitul vorbiĭ, a încheeturiĭ sau a perioduluĭ, care să a d u c e din gura altuĭa.“ Diaconovicĭ-Loga, 1822, p. 13: „*Aducătoré* („....“), cuvintele céle închise între aceste semne, cu ton putérnic şi înalt le vădim“. Maĭ puţin elegant e termenul: „semnul a d u c e r i ĭ, când a d u c e m vorbele cuĭ-va“ la Heliade, Gramm. 1828 p. 159.

v. [1]*Aduc.*

Adulcèsc (*adulcit, adulcire*), vb.; adoucir. Cuvînt a căruĭ existinţă trebuĭ controlată în graĭu, saŭ cel puţin în vechile texturĭ. El corespunde pe deplin medio-latinuluĭ a d d u l c i r e = ital. a d d o l c i r e = span. a d o l c i r etc., şi ne întimpină în Dicţionarul românogerman al luĭ Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucurescĭ): „*adulcescu*, versüssen, angehehm, verträglich machen; a d u l c i t o r ĭ u, Versüsser, versüssend, verträglich“.

v. *Dulce.*

Adulcitòr. — v. *Adulcesc.*

Adùlm. — v. *Adulmec.*

Adùlmec, adùrmec (*adulmecat, adurmecat; adulmecare, adurmecare*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister, pressentir.

Cu sensul propriŭ, „*adulmecare* se ḑice de fiare saŭ alte animale, carĭ simt prin miros pe vînătorul ce vine cu vîntul asupra lor“ (Baronzi), saŭ „mirosul cânilor în urmărirea vînatuluĭ“ (L. M.), orĭ în genere: „odoratu investigo“ (L. B.); în sens figurat, însemnéză petrunderea aceluĭa care ĭute pricepe cursa ce i se 'ntinde, primejdia ce 'l aşteptă, uneltirile duşmănescĭ ce i se pregătesc, saŭ orĭ-ce este ascuns pentru o minte obicĭnuită.

În ambele sensurĭ, cel propriŭ şi maĭ ales cel figurat, cuvîntul e des la Cantemir, care'l întrebuinţéză une-orĭ cu multă eleganţă; de exemplu:

Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „Atuncé lupul cu chipuri filosofeşti şi ţeremonii politiceşti înainte *adulmecând* purcĭasă...

Ibid. p. 19: „ĭute ĭaste *adulmăcaré* adeverinţii, unde a sufletului pătimire într'altul despre a sa o măsură cineva...“

Chron. II, 66: „părăsită cale a cerca şi urmele céle astupate şi pierdute a *adulmăca* şi a le descoperi ne vom nevoi..."

Apoĭ adjectiviĭ adulmecător şi adulmecos:

Cantemir, Ist. ierogl. p. 39: „...pre cât lumina soarelui a lucra poate în organele văzătoare, pre atâta agĭutoréşte maĭ de nainte ştiinţa în mintea adulmăcătoare..."

Ibid. p. 67: „în lup nu numai tăcére inimoasă, ce şi oare-ce simţire adulmăcoasă ĭaste..."

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 102: „celŭ înţeleptŭ *adulmăcă* şi simte de departe..."

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 383): „Mie'mĭ vine să sting focul, că acum mĭ-am adus a-minte că dihaniea de lup *adulmecă* şi vine după fum..."

„Despre corb ḑice poporul că se duce cale de 24 óre după hoĭt maĭ 'nainte de a resări sórele, ĭar după resărire nu se maĭ duce; cunósce unde e hoĭtul după miros, ceĭa ce se chiamă: *adulmecă*..." (Invăţ. Carare, Iaşĭ, com. Cucutenĭ).

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 172, despre criticĭ: „S'aŭ deprins să sté mereŭ la pândă, drăcoşiĭ, ca şi când altă trébă n'arŭ maĭ avé; caută, mirósă, se furişéză prin cărţĭ şi dibuĭesc, maĭ rĕŭ decât copoĭul când *adurmecă* dîra féreĭ prin ţĕrînă, şi bine n'apucĭ să te bucurĭ de vre o nevinovată haĭducĭă ce te-aĭ ispititŭ a face prin codriĭ literatureĭ, când fără veste te şi pomenescĭ dovedit. Atuncĭ se fac Dunăre de mănĭă, domnia-lor..."

Tot aşa în Mihnea-vodă, p. 23, despre Craĭovenĭ: „ca copoiĭ *adurmecă* orĭ-ce mişcare a Domnieĭ..."

„A *adulmeca* ca copoĭul" este o locuţiune proverbială despre ceĭ ce iscodesc.

Alăturĭ cu *adulmec* circuléză forma fără preposiţionalul ad-.

N. Rucărénu, Incercărĭ poetice p. 63:

Vînătorul se opresce.
Jos, copiĭ, pe brîncĭ cu toţiĭ!
Auḑirăţĭ şueratul
Capreĭ negre p'între stînce?
Ne-a ulmat, dar sînt aicea.
Drept l'aninătorĭ vĕ duceţĭ...

„Pe la noĭ copoiĭ saŭ câniĭ ce ulméză şi aduc vînatul la puşcă, nu se găsesc maĭ de loc..." (I. Tacu, Covurluĭu, c. Braniştea)

Caracteristica poporană despre urs şi lup: „Ursul se ḑice că ar fost fecĭor de popă. Când a eşit Maĭca Precista la biserică, el a speriat'o orăcăind şi, blăstĕmat fiind de ea, s'a făcut urs. El e tîmp la vedere, dar ulmă bine. Lupul se ḑice că e câinele Sf-luĭ Petru, şi unde'ĭ poruncesce, el acolo face pradă. Când se strîng maĭ mulţĭ lupĭ la un loc de urlă, se ḑice că se rógă luĭ Sf. Petru să le rînduéscă pradă. Se crede că lupul are treĭ perĭ de drac pe cap, de aceĭa e fioros. Lupul vede bine, însă nu ulmă" (I. Aldoĭu, Muscel, c. Voĭnescĭ).

Forma cu *-r-*: *adurmec* s'a născut prin etimologiă poporană dela „urmă". Organică, maĭ veche şi maĭ respândită, e forma cu *-l-*: *adulmec*. Sensul fundamental al cuvîntuluĭ nu este: urmă, ci: miros. *Adulmecarea* stă în acelaşĭ raport către nas, ca vederea către ochĭ şi auḑul către urechĭ. Cantemir, Divanul lumiĭ 1698 (A. I. R. II, 108): „cu ochii nevăzând, cu uréchile neauzind, mirosul ne-*adulmăcând*..."

In secolul XVI maĭ exista încă la noĭ substantivul olmu „odeur". Îl găsim la Radu din Mânicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Io. XII, 3: casa înplu-se de o l m u l myrului...	...domus impleta est ex o d o r e unguenti...

Vechiul român o l m u, învederat dela latinul „oleo“, presupune un prototip o l m e n, cu „ol-“ ca în „ol-facio“ şi cu sufixul „-men“. Latinul vulgar o l m e n se referă către medio-latinul o l i m e n t u m „miros“ (Du Cange, ad voc.: olimentum pretiosorum florum) ce-va ca: „tegmen“ către „tegimentum“. Din numele o l m u vine: de'ntâiu verbul u l m a r e, apoi u l m e c a r e prin sufixul verbal deminutival -ec (= lat. -ico) ca în „orbec“, şi de aci în fine, prin prepoziţionalul a d- saŭ a-: *adulmec*, alăturĭ cu forma a u l m e c la mitropolitul Dosofteiu.

v. [1] *Ad.* — *Aulmec.* — *Olmu.* — *Ulmec...*

Adulmecătòr, **Adulmecòs** } v. *Adulmec.*

Adumbrâre, **Adumbràt** } v. *Adumbresc.*

Adumbrătòr, **-óre**, adj.; ombrageux, qui répand de l'ombrage. Forma pe care o găsim în Dicţionarul luĭ Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucurescĭ), ca şi: a d u m b r ă c ĭ u n e şi a d u m b r ă t u r ă. In graiu se aude maĭ mult: a d u m b r i t o r, a d u m b r i c ĭ u n e, a d u m b r i t u r ă.

v. *Adumbresc.*

Adumbracĭùne, **Adumbrătùră** } v. *Adumbrător.*

Adumbrèsc (*adumbrit*), *adumbrire*, vb.; „ombrager, couvrir d'ombre, mettre à l'abri, protéger“ (Cihac). O formă maĭ organică, dar aprópe dispărută dn graiui, este din prima conjugaţiune: a d u m b r a r e = lat. a d u m b r a r e = ital. a d o m b r a r e = provenţ. a d u m b r a r, a o m b r a r etc. Maĭ sînt doĕ forme fără prepoziţionalul a d: u m b r i r e şi u m b r a r e, de exemplu:

Coresi, 1577: Ps. XC: ...cu spatele sale u m b r i- -te-va...	Arsenie, 1650: ...cu spatele sale te va u m b r à...

Lex. Bud. 6: „*adumbrescu,* beschatten, überschatten etwas“.

In basmele adunate de Ispirescu:

p. 230: „Copacĭul supt care se *adumbrise* erà măreţ şi par'că se lupta ca să ajungă la nuorĭ...“;

p. 289: „Băiatul remase *adumbrit* într'un crânguleţ verde, căcĭ era gol pistol...“

In poesia poporană ne maĭ întimpină forma *dumbresc*, în privinţa căriĭ nu se póte decide dacă *d* este un rest din *ad-* ca în: d e v ă s i t = a d e v ă s i t, orĭ din „de“ ca în: d a l b = a l b.

Doĭnă din Transilvania:

Mărită-te, mândra mea,
După mine nu şedé,
Nu trage nedejdea mea!
Că nedejdea dela mine
Ca şi umbra dela spine,
Când gândescĭ să te *dumbrescĭ*,
Tot maĭ tare te sorescĭ...

(G. Sima Ion, Familia 1883 p. 580).

v. *Umbră.* — *Umbresc.*

Adumbrèz, **Adumbricĭùne**, **Adumbrìre**, **Adumbritòr**, **Adumbritùră** } v. *Adumbrător.* — *Adumbresc.*

Adumerèsc (*adumerit*, *adumerire*), vb.; ajuster, adapter. Acéstă formă o găsim numaĭ la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Mus. istor. din Bucurescĭ): „*adumerescu*, anpassen, einer Sache gemäss machen, einrichten“.

v. *Dumeresc.*

[1]·**Adún** (*adunat, adunare*), vb.; réunir, rassembler, amasser, récolter, additionner. Derivat din lat. a d u n o (=ad+uno), care s'a păstrat în tóte graĭurile romanice (Cihac), *adun* exprimă noţiunea fundamentală de: a reduce o mulţime l a u n u, în oposiţiune cu „risipesc“ şi cu „împrăştiĭu“, carĭ consistă în bucăţirea unităţiĭ.

Doĭnă din Transilvania:

Străduesce-te, bărbate,
Ş'*adună* m u l t e bucate,
Că şi eŭ m'oĭu strădui
Pînă ce le-oĭu r i s i p i...
(Jarnik-Bărsanu, 454)

Dosofteĭu, Liturgiar (Cuminicare) 1674, f. 90 a: „s'aŭ ivit cĭale 'ntunecate să luminĭadze, să *adune* cĭale 'm p r ă ş t i ĭ a t e...“

Principaliĭ sinonimĭ aĭ luĭ *adun* sînt: s t r î n g, c u l e g, î m p r e u n e z saŭ î n t r u n e s c, cu aceştĭ doĭ din urmă fiind înrudit şi etimologicesce.

I[0]. S i n o n i m i c a.

a) *adun* = s t r î n g:

Ca verb transitiv, *adun* se întâlnesce cu s t r î n g şi adesea îl înlocuesce atuncĭ când e vorba de fiinţe aduse din diferite direcţiunĭ şi de averĭ grămădite cu încetul.

Zilot, Cron. p. 61:

S'aŭ ostenit pré mult Mihaĭu-Vodă s'*adune*
Ostaşĭ, şi aŭ şi s t r î n s, dar dór numaı cu nume...

Moxa, 1620, p. 351: „acesta *adună* oşti mari pre apâ şi pre uscat...“

Beldiman, Tragod. v. 4125:

Vrajmaş ţi-am fost pîră astăḑĭ, ĭar acum te tînguesc:
Sfetnicíĭ ce *adunaseşĭ*, aceĭa te osîndesc...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „mergănd la numitul loc, am *adunat* pre toţi omenii bătrăni şi pre toţi megiĭaşii di prin prejur...“

Cost. Stamate, Muza I, 293:

Dumneḑeŭ aruncă sórte pentru ómenĭ pe pămînt:
Uniĭ, încujbaţĭ sub sarcinĭ de nevoĭ, amar trăesc;
Alţiĭ, cu averĭ mulţime şi trăesc tot *adunând,*
Şi trăesc în îmbuĭbare, ĭar la săracĭ nu gândesc...

Jipescu, Opincaru, 134: „sărac eştĭ, că nu te taĭe capu şi puterea să facĭ negoţurĭ, meseriĭ şi plugăriĭe mare; păstrare n'aĭ, şi nu 'nţelegĭ cum sĕ *adună*...“

Ca verb reciproc, *adun* se póte pune în loc de s t r î n g când se atinge de vietăţĭ în genere, venite la un loc din maĭ multe părţĭ.

N. Muste, Letop. III p. 73: „Sultanul încă aŭ venit cu Tătărĭ, şi s'aŭ *adunat* cu toţiĭ la Botoşenĭ...“

Balada Iordachi al Lupuluĭ:

Boeriĭ s e *adunară*
Dela tîrg şi dela ţéră,
Şi treĭ ḑile se vorbiră,
Treĭ ḑile se sfătuiră...

Balada Mihu Copilul:

Un cântec duĭos,
Atât de frumos
Munţiĭ că resună,
Şoĭmiĭ s e *adună,*
Codriĭ se trezesc,
Frunzele şoptesc...

Doĭnă din Transilvania:

Colea jos în prunduleţ
A crescut un nuculeţ,
Nuculeţ cu frunḑă rară,
S'*adună* cuciĭ din ţară
Şi cântă de se omóră...
(Jarnik-Bărsanu, 182)

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „n e-amu *adunatu* toţi şi amu vorbitu, de vor vré să ne priméscă şi pă noi...“

A. Pann, Moş-Albu, II, 54:

Stan era un tînăr d'aĭa care traıul îı plăcea;
Când cu unul, când cu altul, s'*aduna* şi petrecea...

b) *adun* = c u l e g :

C u l e g şi *adun* se întrebuinţéză adesea unul pentru altul în privinta rodurilor : florĭ, póme, grâne etc.

Basmul „Lucéfĕrul de ḑiua“ (Ispirescu, Leg. p. 381) : „... privirĕ fluturiĭ cum săltaŭ şi sărĭaŭ din flóre în flóre, cum albinele c u l e g e a ŭ céra şi *adunaŭ* mierea...“

Doĭnă din Ardél :

Dela noĭ pînă la Cluj
Viorele şi lemnuş...
Da cine le-o *aduna*?
Bădiţa cu mândra sa...
(Jarnik-Bârsanu, 305)

Alta :

Săracele fetele,
Multu 'şĭ bat piciórele
Pe tóte rezórele,
S'*adune* cépă cĭoréscă,
Faţa să şi-o rumenéscă...
(Ibid. 489)

Macedo-românesse : „ună ligatură di floare, care se clĭamă tufă, u *adunai* pre livade...“ (Bojadschi, 1813, 161-2).

In Colinda Pluguluĭ :

Alţi 'n urma lor lega,
Snopurĭ nalte *aduna*
Şi clăĭ mândre rădica
Ce la sóre se usca...
(Alex., Poes pop. ², 389)

In privinţa f î n u l u ĭ maĭ ales, *adun* este un termen remas încă din latinitatea rustică : „pro f e n o dictorum pratorum a d u n a n d o“, vechĭu frances : „a ü n e r les f o i n s“ (Du Cange). v. *Adunător*.

Intr'un sens figurat :

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice :

Precum norul de lăcuste, sórele întunecând,
Vine pre sus cu ĭuţélă ţarinile-ameninţând,
Incât tremurând aştéptă spăriétul muncitor
Nesciind unde-a sa cadă acel nor îngrozitor:
S'amăgesce cu nădejdea că ogoru'ĭ ca scăpa
Ş'a sudoriĭ sale rodurĭ va puté înc'*aduna*...

Tot aşa omul póte să *adune* suferinţe, durerĭ etc.

C. Negruzzi, Gelosia :

Sciĭ pentru ce?—Ba nu.—Ah! trebuĭ să ţĭ-o spun,
Destul e de când chin în sufletu'mĭ *adun*...

Acelaşĭ, Zoe, IV : „despóie pe văduvă şi pe orfan, *adunându*'şĭ o pomenire de blăstemurĭ....“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 83 : „fără témere greşaşte, măniind pre Dumnezeu, şi *adună* spre sine mănia lui în zua măniei...“

c) *adun* = î m p r e u n e z , î n t r u n e s c :

Balada Radu Calomfirescu :

Noroc bun şi cale bună!
Ce vînt dulce vĕ *adună*
Şi cu mine vĕ 'm p r e u n ă?..

Ca î m p r e u n a r e sexuală, reciprocul *adun* figuréză nu o dată în vechile texturĭ :

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss Harl. 6311 B. British Mus.) : „a lu Isus Hristos născutul aşa era : logodită amu muma lui Mariĭa lu Iosifŭ, mai 'nte pănă nu s e *adunase*, află-se aibăndŭ în maţe de Duhul sfăntŭ...“

De asemenea în Evangeliarul circa 1570 la Cipar (Analecte p. 1).

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 43) : „mai'nte pănă nu s e *adunase* ei, afla-se avăndŭ în maţe diĭn Duhul sfăntŭ...“

Dar şi'n înţeles de î n t r u n i r e, adecă o întâlnire nesexuală între doĕ saŭ maĭ multe persóne; de exemplu :

Dosofteĭu, Synaxar 1683, nov. 30 : „acolo (apostolul Andreĭu) să dĭade în cunoştinţă cu dumnedzăesculŭ Pavelŭ şi s ă *adună* cu frate-său Petrŭ, şi deacolo mĭarsă...“

Nicolae Costin, Letop. II, 85 : „Fost'aŭ şi aicé veniţĭ aceştĭ boĭerĭ Ungureştĭ de s ' a ŭ *adunat* cu Nicolaĭ-vodă ; datu-le-aŭ cărţĭ de volnicie şi lor şi

oamenilor lor să fie slobozi de toate supărările...“

Acelaşi, II, 113: „Şi Doamna luĭ Dumitraşco-vodă atuncé s e *adunasă* cu împărătésa, şi ĭ-aŭ dăruit împărătésa un leftu de aur...“

Tot aşa în macedo-romána: „tamamu tora m e *adunai* cu buna Nuşa mea...“ (Bojadschi, 169).

In Cronice, „*adun* pe cine-va c u cine-va“ ne maĭ întimpină în accepţiunea causativă de „faire rencontrer quelqu'un“.

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Şi aşa îndată ĭ-aŭ pus în hiere pre treĭ boĭerĭ, pre Lupul Costachi Vornicul, pre Antiohie Jora Hatmanul, pre Maxut Postelnicul, şi cu mare pază ĭ-aŭ dus la urdie, şi nice ĭ-a ŭ *adunat* c u Vezirul...“

Intr'un sens figurat:

Zilot, Cron. p. 19: „Aşa aŭ fost şi cu óstea cea împărătéscă: destulă era, ḑic că ar fi fost peste o sută de miĭ; vrednică aŭ fost; dar în zadar! nimic nu s'aŭ cunoscut, din pricină că aceştia fiind atâţia Paşĭ daţĭ supt ascultarea Căpitan-paşeĭ, a cărora minţĭ de ar fi fost cu putinţă să le *adunĭ* tóte la un loc şi cu a Căpitan-paşeĭ împreună, o minte întrégă nu s'ar fi putut face...“

II°. *adun* î n:

a) Proverbĭ:

Pentru cheltuitorĭ: „Nu risipi meĭul, c'anevoe se *adună* (Pann, II, 87; III, 72).

Pentru ceĭ ce căştigă pe căĭ piezişe: „*adună* unde n'a răsipit, dar nu se sfinţesce“ (Ib. II, 28).

Pentru ceĭ ce perd speranţa: „Vîntul *adună* noriĭ, şi tot vîntul ĭĭ risipesce“ (Baronzi, Limba p. 50).

E maĭ cu sémă interesant proverbul: „Par'că a tunat şi ĭ-a *adunat*“ (Pann, II, 136).

P. Ispirescu, Părintele Bimbirică (Familia 1883 p. 73): „Nu cunosc eŭ pe Românaşul ăla, care cel dintâĭu a ḑis: a tunat şi ĭ-a *adunat*; că ḑeŭ! dacă ar fi mort, ĭ-aş ḑice: Dumneḑeŭ să'l odihnéscă în corturile drepţilor; ĭar dacă ar fi viŭ, să'ĭ ḑic: bravo ţie, om desgheţat! fi-ţĭ-ar gura aurită! Şi apoĭ nu creḑ eŭ o dată cu capul, că vre-unul din d-vóstre, Românĭ néoşĭ, să nu fi auḑit, o dată măcar în viéţa d-vóstre, ḑicĕtura: a tunat şi ĭ-a *adunat*. Acuma să vĕ spuĭu şi eŭ, că pe părintele Bimbirică şi pe maĭca preotésa, a tunat şi ĭ-a *adunat*...“

Când tună, tóte vietăţile speriate, fără a'şĭ da sémă de ce fac, îşĭ caută printr'o acţiune reflexă tovarăşĭ cu carĭ să împărţéscă spaĭma. De aci: „a tunat şi ĭ-a *adunat*“, un fel de confederaţiune de frică. Proverbul póte să aĭbă o veche origine romanică. Despre Catone se ḑice că: „jamais sa femme ne l'embrassoit, sinon quand il tonnoit bien fort, et pour ce avoit il accoustumé de dire en se jouant, qu'il estoit bien heureux quand Jupiter tonnoit“ (Amyot). Ar fi putut să ḑică şi el: când tună, ne *adună*“.

„Spune'mĭ cu cine te *adunĭ*, să 'ţĭ spun ce fel de om eştĭ“ (C. Negruzzi, Scris. XII), — ḑice un alt proverb, cunoscut în maĭ tóte limbile, dar care la Românĭ se ramifică în ḑicĕtorĭ secundare cu sens reŭ şi cu sens bun; de exemplu:

„Unde e stîrvul, acolo se *adună* cĭórele“ (Pann, II, 73), proverb de origine biblică. Radu din Mânicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Math. XXIV, 28: ĭuo va amu fi trupul, acolo *aduna*-se-vor vlăturii...	... ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae...

Italienesce se ḑice: „Le mosche si

posano sopra alle carogne“ (Giusti). Un proverb analog despre „musce“, dar maĭ trivial, se găsesce şi la noĭ. Îl indicâm numaĭ, fără a'l reproduce întreg:

S'aŭ *adunat*
La sfat
Ca muscele...
(R. Simu, Transilv., c. Orlat)

Fără rime, acest proverb e fórte cuviincĭos sub forma: „S'aŭ *adunat* ca muscele la miere“ (Baronzi, Limba, p. 41) = în limba sardă: „ad su mele curret sa musca“ (Spano).

O variantă: „Ca albinele la fag s'*adună*“ (Conv. lit. 1874 p. 74).

Cu acelaşĭ înţeles:

La gospodină bună
Mulţĭ voĭnicĭ s'*adună*...

Şi tot aci frumosul vers de I. Văcărescu (p. 434), ajuns a circula în graĭu ca un adevĕrat proverb:

La faptă bună
Puţinĭ s'*adună*:
Mult pot puţiniĭ
Bunĭ împreună!

Dar şi maĭ frumósă este o urare moldovenéscă curat poporană:

Cele rele
Să se spele,
Cele bune
Să s'*adune*,
Vrajba dintre noĭ să pĭară
Şi neghina din ogoară...
(I. Créngă, Conv. lit. 1881 p. 10).

b) Idiotismĭ:

„A'şĭ *aduna* g â n d u r i l e“, „a'şĭ *aduna* m i n ţ i l e“ = „se recueillir“.

Alexandri, Florin 'şi Florica, sc. 5: „Mare poznă şi minune! De când am vĕḑut vivandiera regimentuluĭ, nu'mĭ maĭ pot *aduna* g â n d u r i l e p e - a c a s ă. Ce frumóse haĭne purta...“

Jipescu, Opincaru, 57: „Ias voŭo cu graĭu limpede, cu limba dĕslegată şi cu m i n ţ i l i *adunate*, adiĭata mea...“

In poesia poporană, reflexivul „m ĕ *adun*“ se aplică la florile carĭ îşĭ închid cununa la apropiarea nopţiĭ.

Aşa în legenda Cicoriĭ, schimbate dintr'o ḑînă în flóre, Sórele ḑice că o va face:

Flóre de cicóre
Cu ochĭ după sóre:
Când voĭu resări,
Ea s'o 'nveseli;
Când voĭu asfinţi,
Ea s'o ofeli;
Când voĭu scăpĕta,
Ea s'o *aduna*...
(Familia, 1881, p. 585)

III°. V a r i a n t u r ĭ d i a l e c t i c e.

Nu putem socoti tocmaĭ ca un variant forma *adunedzu* în loc de *adun* la mitropolitul Dosofteĭu:

Paremiar 1673, f. 102 a: „Toate le dâ Duhul cel svântŭ: izvorĭaşte prorociĭ, preuţiĭ obârşĭaşte, necărturareţŭ înţălepcĭune au învăţatŭ, păscari bogoslovnićŭ arătâ, toatâ *adunédzâ* (адꙋнѣѕѫ) pusoarĭa besĭariciĭ...“

E însă fórte importantă forma istriano-română *adur* (*adurat*, *adurare*), care adesea ni se presintă în unele texturĭ curat daco-române din secolul XVI; bună-óră:

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XIX, 18: *adura*-şĭ cărţile şi le ardé între toţi...	... c o n t u l e r u n t libros et combusserunt coram omnibus...
Ib. XIX, 25: *adură* ceĭa ce era de acélĭa lucrători şi lă dzice...	... quos c o n v o c a n s, et eos qui hujus modi erant opifices, dixit...
Ib. XXI, 22: ce amu ĭaste? totu gintu cadese a se *adura*...	... quid ergo est? utique oportet c o n v e n i r e multitudinem...

Codicele Şcheĭan aprópe din aceĭaşĭ epocă (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.):

Ps. XV, 4: nu *adură*-se zborul lor de sănge...	... non congregabo conventicula eorum de sanguinibus...
Ps. XXX, 14: căndu *adură*-se de ură spre mere..	... dum congregarentur ipsi simul adversum me...
Ps. XXXII, 7: *adură* ca în foale apele mariei...	...congregans sicut utrem aquas maris...
Ps. XXXIV, 15: şi de mere veseliră-se şi *adurară*-se; *adurară*-se spre mere rane...	... et adversus me laetati sunt et convenerunt; congregata sunt super me flagella...
Ps. XXXVIII, 7: ascunde şi nu şti cui *adură*...	...thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea...
Ps. XLVII, 5: că amu înpăraţii pământului *adurară*-se...	... quoniam ecce reges terrae congregati sunt...

Cu $r=n$ şi tot-o-dată cu *o* pentru *u*, în Legenda luĭ Avram din sec. XVI (Cuv. d. bătr. II, 191): „căndo se *adora* îngerii şi se închiră Domnolui...“

Prin syllexis: $n=nr$ (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240), în Codicele Voroneţian ne întimpină şi forma *adunru*:

Act. Ap. XXV, 5: ceĭa ce săntu tari întru voi, gice, *aduînră*-se (адоуѫрьсе) şi ce e de bărbatul acesta se grăĭască spri'însu...	... qui ergo in vobis — ait — potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum...
Ibid. XXVIII, 17: şi deca se *aduînrară* (адȣѫраръ) ei, grăi cătră 'nşii...	... quumque convenissent, dicebat eis...

Vom observa aci în parentesĭ, că o asemenea trecere syllectică a luĭ *n* în *nr* se găsesce şi'n dialectul italian dela Perinaldo în Provincia di Porto Maurizio, unde se ḑice: pellegri*nr*aggiu = pellegri*n*aggio, ü*n*ra = u*n*a, lü*nr*a = lu*n*a, caichü*nr*a = qualcu*n*a, villa*nr*amente = villa*n*amente etc., ĭar prin urmare şi adü*n*rarè = ital. adunare. Acest fenomen, pe care profesorul Vivaldi (ap. Papanti, I parlari in Certaldo p. 362) îl constată unic în dialectele italiane, presupune la Perinaldo, ca şi la Românĭ, o trecere anterióră a luĭ *n* în *r*, de unde apoĭ syllecticul *nr*.

v. ²·*Adun.* — *Culeg.* — *Impreunez.* — *Intrunesc.* — *Risipesc.* — *Strîng.* — *Un...*

²·**Adùn** (d'), adv.; ensemble, y compris. Formă macedo-română, care totuşĭ s'ar puté întroduce şi'n daco-româna. Bojadschi, 121: „di *adunu*, ἀντάμα, zusammen“. Ibid. 163: „atuncea va si le lomu di *adunu* = dann wollen wir sie mit einander heraus nehmen“. Ib. 167: „şi eu arideamu di *adunu* cu elĭi = ich würde mit lachen“. Petrescu, Mostre I, 31: „să nĭiérgă de-*adun* cu năşiĭ = a merge împreună cu dînşiĭ“. Nu derivă din verbul adun (= lat. aduno), ci d'a-dreptul din numeralul unu prin prepoşiţiunea ad. Deja lătinesce construcţiunea ad-unum servĭa ca adverb: „ad unum omnes“ (Gell.) = toţĭ împreună“, „consurrexit senatus cum clamore ad unum (Virg.) = „cu sgomot s'a radicat senatul într'una“ etc.

v. *Unu.* — *Una.*

Adunàre (plur. *adunărĭ*), s. f.; l'infinitif substantivé d'adun: addition, recueil, assemblée, réunion, rendez-vous. Sinonim cu întrunire, când e vorba de ómenĭ, şi cu strînsură, când se vorbesce de lucrurĭ.

Vechiul Testament din 1581 (Cipar, Anal. 46), în alăturare cu Biblia din 1688:

1688:	1581:
Genes. I: şi zise Dumnezău: adune-se apa cé de suptŭ ceriu într'o *adunare* şi să să ivéscă uscatulŭ, şi să făcu aşa, şi să adună apa cé de suptŭ ceriu la *adunările* ei şi să ivi uscatulŭ; şi numi Dumnezău uscatul pămȃntŭ şi *adunările* apelorŭ numi mări...	...şi zise Dumnedzeu: stringâse apele de suptŭ ceriu într'unŭ locŭ să se vadzâ uscatulŭ, şi fu aşa; şi chemâ Dumnedzeu uscatulŭ pămȃntŭ şi strinsul apelorŭ chemâ mare...

In contextul greco-latin: *τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων*, „collectiones aquarum".

Despre lucruri, întrebuinţarea substantivului *adunare* e destul de rară, fiind în cele mai multe casuri înlocuit prin diferite numi cu sensul de „mulţime". Intr'un mod constant se aplică numai la adăugarea unei cȃtimi către altă cȃtime: „*adunare* în aritmetică se pune în loc de addiţiune"' (L. M.). In literatură, cuvîntul e nemerit pentru a exprime noţiunea de „recueil"; de ex.: „*Adunare* de pilde bisericeşti şi filosofeşti de Constantin din Goleşti" (Buda, 1826, in-8).

In privinţa persónelor, *adunare* este ori-ce intȃlnire între mai mulţi pentru a se apropia unii de alţii, fie prin petrecere, fie cu o ţintă mai seriósă, generalmente însă bună, căci în casul contrar se dice mai potrivit: adunătură.

Cea mai importantă *adunare* este, negreşit, un Parlament, în care tóte saŭ mai tóte clasele societăţii sînt representate pentru a hotărî asupra intereselor comune, a întocmi veniturile şi cheltuelile Statului, a face legi şi altele. De aceia, *Adunare* cu literă iniţială mare, chiar fără nici un epitet, însemnéză „Assemblée = Parlement".

La noi Regulamentul Organic dela 1831 n'a făcut decȃt a sistematisa sub numele de „*Adunare* Obştéscă" o veche instituţiune romȃnéscă, analógă cu aşa numitele altă dată „Etats généraux" din Francia (A. I. R. I, 175; Laurian-Bălcescu, Mag. Ist. I, 122 etc.); nu scim însă cum vor fi mers lucrurile, se vede totuşi că nu tocmai bine, judecȃnd după următorul portret:

Alexandri, Boieri şi ciocoi, act. I sc. 7: „Obştésca obicinuita *Adunare* aŭ agiuns o adevĕrată Adunătură slugarnică, care încuviinţéză tóte katahrisurile; ba 'ncă 'şi însuşĕsce dreptul a face iama în iconomiile Visteriei şi a le dărui pe tot anul lui Vodă, sub cuvînt de recunoscinţă..."

Cu literă iniţială mică, fără a fi o trebuinţă neapĕrată de un calificativ, se chiamă *adunare*, ca termen general, acele petreceri de familiă, cari în oraşe pórtă numiri mai speciale de: baluri, serate etc., iar pe la ţéră se dic: şedetori.

La nunţi ţĕrănesci, peţitorii încep stereotipa cuvîntare în versuri către familia miresei:

Bună vreme la cinstita *adunare*
Şi la cinstiţi socri mari...
(Albina Carpaţilor, 1879 p. 298).

Cam tóte *adunările* de familiă fiind în legătură cu o perspectivă de măritiş, de aceia:

Un tînar, voinic, în vîrstă, în anii înflacăraţi,
Cȃnd mergea la *adunare* între ómeni însuraţi
Şi cȃnd le da bună zioa, ei — de mult ce le plăcea —
„Îţi mulţămim, împĕrate" toţi d'a-rîndul îi zicea:

Junele neînsurat
Este ca un împĕrat...
(A. Pann, Prov. II, 144)

Cost. Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „E de prisos a vĕ descrie, ce înger este Zefiriţa. Sciţĭ cât e de frumósă; sciţĭ ce plătesce într'o *adunare...*"

In graĭul vechĭu prin *adunare* se maĭ înţelegea o întâlnire pregătită de maĭ 'nainte între doĕ saŭ fórte puţine persóne: „rendez-vous".

Nic. Costin, Letop. II, 85-86, vorbind despre venirea la Iaşĭ a unuĭ ambasador frances: „cu mare cinste aducăndu'l la *adunarea* sa Nicolaĭ-Vodă, de aice l'aŭ petrecut cu oameniĭ săĭ până la Tighinea..."; apoĭ maĭ jos despre un magnat polon: „a doua zi aŭ purces la *adunarea* sa cu Nicolaĭ-Vodă..." şi tot acolo: „după *adunare* ĭ-aŭ trimis dar un cal moldovenesc..."

Nic. Muste, Letop. III p. 21, vorbind despre venirea vitézuluĭ hatman moldovenesc Buhuş la Halil-paşă, care'l chiămase într'adins ca să'l védă, dice că: „i s'aŭ prilejit a merge nu cu mâna goală la *adunare*".

Cu aceĭaşĭ noţiune aplicată la raporturĭ internaţionale, considerându-se Staturile ca nesce individualităţĭ:

Miron Costin, Letop. I, 292: „Şi aceĭa să se ştie, că ţara acésta fiind maĭ mică, nice un lucru singură de sine fără *adunare* şi amestecare cu alte ţerĭ n'aŭ făcut..."

In cărţĭ bisericescĭ *adunare*, urmat saŭ nu de un calificativ, însemnéză tot-d'a-una o colectivitate de ómenĭ de acelaşĭ fel saŭ avênd acelaşĭ scop:

Dosofteĭu, 1680, ps. LXXXV:

... călcătoriĭ ceĭ de lĭage să sculară asupra mĭa, şi *adunare* de putĭarnič cercară sufletulŭ mĭeŭ...	... iniqui insurrexerunt super me, et synagoga potentium quaesierunt animam meam...

In Biblia Şerban-vodă 1688: *adunaré* celor tari..."

Pentru sinonimică, acelaşĭ pasagĭu după cum s'a tradus în:

Coresi, 1577: „... lége-călcătorii sculară-se spre mine, şi z b o r u l ŭ vrătoşilorŭ cerşură sufletulŭ mieu..."

Arsenie dela Biserícanĭ circa 1650 (Mss. Acad. Rom.): „...călcătorii cei de lége se sculară spre mene, şi s ă b o r de cei tari cercară sufletul mieu..."

Silvestru, 1651: „... făloşii sculară-se spre mine, şi s f a t u l putérnicilor căutară sufletul mieu..."

Adecă: *adunare* d e- = s b o r saŭ s ă b o r şi s f a t, doĭ slavismĭ, din carĭ însă cel de'ntâĭu însemnéză maĭ în specie „Concile", cel-l'alt: „Conseil", în ambele casurĭ ce-va organisat, pe când *adunare* d e- presupune o unitate de stărĭ saŭ de vederĭ fără a implica o constituire. Chĭar în privinţa cleruluĭ, s o b o r se dice despre o întrunire organisată; ĭar despre una momentană: *adunare.*

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 231, descriind înmormîntarea uneĭ Dómne: „... a doua zi cu mare cinste şi jale aŭ rădicat boĭeriĭ ceĭ marĭ oasele, cu mare *adunare* de Vlădicĭ, Egumenĭ şi preoţĭ făr de număr..."

Tot aşa: *adunare* de neguţitorĭ, *adunare* de învĕţaţĭ etc.

In vechile texturĭ *adunare,* ca şi ceĭ-l'alţĭ substantivĭ cu iniţialul *a-*, ĭubesce preposiţiunea î n t r u în loc de î n.

Dosofteĭu, 1673, f. 32 b:

În mijloc de besĭarică mare
Âţ voĭ mulţami ş'î n t r' *adunare*..

Cipar (Principia, p. 122) citéză vechea formă a genitivo-dativuluĭ determinat *adunariei* = *adunăriĭ*, după Pentateucul din 1581:

Exod. XVI, 9: a toată *adunariei* fiilor lu Israil...	...omni synagogae filiorum Israel...
Ibid. XXXIV, 30: mai marii *adunariei*...	... seniores...

v. [1]*Adun.* — *Adunăciune.* — [2]*Adunat.* — *Adunătură.*

[1]**Adunàt,-ă**; part. passé d'adun: réuni, rassemblé, amassé, récolté, additionné. Sinonim cu strîns, cules, întrunit, împreunat, în opoziţiune cu risipit şi împrăştiat.

Evangeliarul luĭ Brâncovan, 1693, în alăturare cu al luĭ Silvestru din 1648:

1693:	1648:
Marc. I, 33: şi era *adunată* toată cetaté la uşă...	...şi era tot oraşulŭ străns la uşe...

Moxa, 1620, p. 353: „déca văzură Troĭanii *adunate* atâta oşti de pretutindinĭa, adunară şi ei ajutorŭ..."

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784, p. 7): „Dară încă de are *adunate* avuţiĭ, de are moşiĭ bune, de are căsĭ frumoase, pentru care elŭ atâta s'au ostenitŭ, atâta s'au muncit, atâté ne voĭ au răbdatŭ..."

Zilot, Cron. p. 79:

Prin uliţe, prin curţĭ, vedeaĭ *adunaţĭ* pîlcurĭ:
Prietenĭ, cunoscuţĭ, toţĭ făcênd fugeĭ tîlcurĭ...

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice:

De acolo nu departe ţĕraniĭ staŭ *adunaţĭ*,
Cu securĭ, cu lâncĭ, cu cóse şi topóre înarmaţĭ...

v. [1]*Adun.*

[2]**Adunàt** (plur. *adunate*), s. n.; part. passé d'adun pris substantivement: récolte, réunion.

Cântecul „Nevasta bolnavă":

Cânipa mĭ-am sĕmînat,
Dar când fu pe *adunat*,
Bóla'n trupu'mĭ a întrat...
(Alex. Poes. pop.2, 310).

Cântecul haĭduculuĭ Petrénu:

Bată'l crucea om bogat,
Om bogat şi fără sfat!
Tótă vara l'am rugat
Să'mĭ dea banĭ pe *adunat*,
Măcar doĕ, treĭ parale
Să'mĭ cumpĕr la copiĭ sare...
(Ibid. 259).

La Coresi *adunat* ne apare ca sinonim cu adunare „réunion"; de ex.:

1577, ps. LXXVIII:

...pomenéşte *adunatulŭ* tău ce-ai aflatŭ de întâĭu...	...memento congregationis tuae quam possedisti ab initio...

1580, quat. XXII p. 5 (Math. XXII, 41):

. . . *adunatele* Fariseilor întrebâ Isus grăi...	...congregatis autem pharisæis, interrogavit eos Jesus...

Primul pasagĭu sună la Silvestru, 1651: „adu'ţi a-minte de adunarĭa ta", ĭar la margine maĭ adaugă scholia: „săborul".

v. [1]*Adun.* — *Adunare.* — [1]*Adunat.*

Adunàţiĭ, nom propre de plusieurs villages. In secoliĭ trecuţĭ şi pînă sub Regulamentul Organic, când ţeraniĭ românĭ lăsaŭ vetrele lor şi se risipĭaŭ de gróza năvălirilor din afară, a dărilor domnescĭ şi a jafurilor din întru, astfel că — ḑice N. Bălcescu — „numaĭ din judeţul Dolj aŭ fugit o dată 15,000 familiĭ" (Mag. ist. II, 239), administraţiunea şi stăpâniĭ pămîntuluĭ întrebuinţaŭ tóte mijlócele pentru a face să se întórcă fugariĭ, şi une-orĭ reuşĭaŭ de a'ĭ aduna, fie cu d'a-sila, fie prin făgăduelĭ. De aci mulţimea satelor numite *Adunaţiĭ*. Frunḑescu (Dict. top. 2) menţionéză vr'o treĭ numaĭ în

Dîmboviţa. Maĭ sînt în Teleorman, Olt, Mehedinţĭ etc.

v. 1·*Adun.* — 1·*Adunat.*

Adunăcĭùne, s. f.; jonction, réunion. Ca sinonim cu a d u n a r e, la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „*adunăcĭune*, Versammlung". Cu sensul de „jonction", la Dosofteĭu, Pareмiar 1683, f. 127 a: „părintele să cunoşte şi fiĭul să slăvĭaşte şi de toţŭ ĭaste ştiut, una putĭarĭa, una *adunăcĭunĭa*, una închinăcĭunĭa svinteĭ troiţe...", unde în contextul slavic: съчетаніє.

v. 1·*Adun.*

Adunătòr, -óre, adj. et subst.; qui réunit, qui assemble, qui rassemble. Cuvîntul e interesant maĭ ales cu sensul agricol de „cel ce a d u n ă fîn".

Balada Burulénu:

Tu măre mie să'mĭ facĭ,
De voĭescĭ ca să mĕ'mpacĭ,
Vr'o cincĭ-ḑecĭ de cositorĭ,
Patru-ḑecĭ *adunătorĭ*
Să'mĭ coséscă f î n cu florĭ...
(G. D. Teodorescu. Poes. pop. 601).

Formă şi accepţiune din epoca latinităţiĭ rustice. Intr'un act frances din 1312 (ap. Du Cange, v. Adunator): „Una cum corveriis debitis pro f e n o dictorum pratorum a d u n a n d o et intassando, pro quibus corveriis a d u n a t o r i b u s et intassatoribus dicti f e n i XVIII denarii duntaxat annuatim debentur..."

v. 1·*Adun.* — 2·*Adunat.*

Adunătùră (plur. *adunăturĭ*), s. f.; ramas d'hommes ou de choses.

N. Muste, Letop. III, p. 39: „Turcul dându-le (Ungurilor) bună nădejde de ajutor, eĭ s'aŭ şi rocoşit asupra Nemţilor din cetăţĭ, şi rădicându'şĭ Craĭu pre Racoţi fecĭorul luĭ Gheorghi Racoţi celuĭ bătrân ce aŭ fost Craĭu acolo, s t r î n s'aŭ *adunătură* de ţară, catane şi altă pihotă multă..."

Zilot, Cron. p. 85, despre domnia fanariotuluĭ Constantin Ipsilant: „făcea mereŭ şi óste, din *adunătură* de felurimĭ de ómenĭ blestemaţĭ, cu cheltuĭală din Visteria ţĕreĭ, pe care óste o numĭa a ţĕreĭ; — era, pocĭu ḑice, curată cétă de tâlharĭ, că pe unde ajungea, gemea pămîntul..."

De aci tot la Zilot, p. 61, expresiunea: „ómenĭ de *adunătură*".

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 279, aplică acéstă vorbă chĭar la un congres de ambasadorĭ, care însă n'a făcut nicĭ o trébă: „nu s'aŭ putut tocmi, şi s'aŭ stricat acea *adunătură*..."

In sens bun, *adunătură* la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Un puţin numĕr de ómenĭ, tot în cete împărţit;
Ins'acea *adunătură* era mândră de privit:
D'o parte boĭerinaşiĭ, d'a lor slugĭ încungĭuraţĭ,
Călărĭ pe armăsarĭ agerĭ şi felurit îmbrăcaţĭ...
Unul c'o sabie 'ntórsă, c'un capot roş înfirat
Şi haĭne înaurite, este turcesce 'mbrăcat;
Altul încalecă éraşĭ un cal de Don căzăcesc,
Pórtă o suliţă lungă şi un hanger calmucesc...

Era frumósă, dar tot *adunătură*, adecă un „mixtum compositum", un „fel de fel nu de un fel".

La Dosofteĭu, 1680, ps. LXVII, despre vite: „*adunătura* taurilor în vacile popoarelor...", unde la Silvestru, 1651: „a d u n a r ĭ a taurilorŭ..."

Despre lucrurĭ, *adunătură* însemnéză o strînsură de ce-va prost saŭ sărăcăcĭos:

Jipescu, Opincaru, 126, descrie averea ţeranuluĭ: „Să te apere numa Dumneḑeŭ, casa ta, boi tăĭ, muĭerea ta, pămîntu, copilaşi, *adunătura* ta..."

v. 1·*Adun.* — *Adunare.*

Adunèz }
Adùr } v. *Adun.*

A-dùra (d'a), adv.; roulant comme une boule, roulant avec fracas.

Se construesce cu verbul dare: „a da d'*a-dura*".

Alexandri, „Resbunarea luĭ Statu-palmă", descriênd pe fabulosul uriaş Sfarmă-pétră:

Unde vede-o stîncă naltă, el o macină cu palma.
Bolovaniĭ sub piciórele'ĭ daŭ de-*a dura,* daŭ de-a-valma;
Şi cu pétra măcinată, şi cu petrele-aruncate
El ĭezesce, bate, umflă rîurile tulburate...

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să aĭbĭ tu puterea mea, aĭ vîntura ţerile şi mările, pămîntul l'aĭ da de *a-dura...*"

v. [11]*A* (p. 31).—*Dur.*—*Dura.*

[1]**Adùs, -ă,** adj.; apporté, amené, produit, causé.

v. [1]*Aduc.*

[2]**Adùs, -ă,** adj.; fléchi, penché, recourbé.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 7: „Amîndoĭ purtaŭ în cap o ţurcă flocósă, *adusă* la o parte..."

Acelaşĭ, Dómna Chiajna p. 69: „uşĭ cu tocurĭ de pétră nalte şi înguste, *aduse* sus în îndoit perghel..."

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 165: „De şapte orĭ s'a lăsat temeĭul nopţiĭ de când Şuer aţine, în plaĭurĭ depărtate, potica Arnauţilor cu fes roşu şi cu étagan *adus...*"

Laurian-Massim, I, 30: „córnele unor boĭ sînt tare *aduse* spre spate..."

„Pe la noĭ córnele la vite se deosebesc în: ţapoşe, grebleşe, *aduse*, lateşe, butace, flencheşe şi cercelate" (I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ).

Acest participiŭ trecut n'are a face cu aduc „apporter, amener", ci vine din cela-l'alt verb aduc, corelativ cu „resucesc, îndoesc", de exemplu:

Balada Balaurul:

Paloş rĕsucĭa,
Paloş aducea
Şi'n doĕ 'l tăĭa...
(G D. Teodorescu, Poes. pop. 450).

saŭ balada Ghiţă Cătănuţă:

La genuche le-aducea,
In genuche le'ndoĭa
Şi pe tóte le rupea...
(Ibid. 628)

v. [2]*Aduc.*

[3]**Adùs** (plur. *aduse*), s. n.; offrande, prémices. Archaism.

Coresi, 1577, ps. XXXIX:

...comândâri şi *aduse* nu vruşi...	...sacrificium et oblationem noluisti...

v. [1]*Aduc.*

Adusóre (plur. *adusorĭ*), s. f.; emportement. Admirabilă formaţiune din participiul adus, pe care cu multă eleganţă o întrebuinţéză mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, Nov. 30, f. 18 b:

„Trevalure de gânduri, şi de patimi *adusori*, şi adâncuri de păcatŭ, ticălosulŭ mĭeu sufletŭ învăluesc..."

v. [1]*Aduc.*—*Pusóre.*

Adusĕtùră (plur. *aduseturĭ*), s. f.; t. de Méd.: littéralement apport, toute sorte de maladie que l'on suppose être apportée de loin par un maléfice quelconque. *Adusĕtură* face parte din numerósa terminologiă medicală poporană cu -tură: vătĕmătură, aruncătură, apucătură, lipitură, strîcnitură, năprăcitură, potcitură etc. Orĭ-ce bólă adusă în casă prin fermecele saŭ vrăjile unuĭ duşman, e *adusĕtură.*

Descântec ardelenesc „ca să desfacă de urît":

Tu scii de tóte făcĕturile,
De tóte *aduseturile*,
De tóte puseturile
Din talpa căsiĭ
Pînă'n vîrful căsiĭ,
Din vîrful căsiĭ
Pînă'n talpa căsiĭ;
Tóte făcĕturile,
Tóte *aduseturile*
Şi tóte puseturile
Le ĭea în gură
Şi le du pe capul cuĭ le-a dat
Şi le-a mînat...
(S. F. Marian, Familia 1883 p. 102)

v. [1]*Aduc.—Bólă.— -tură.*

Advàre, s. n. plur.; t. d'Archéol.: phylactère, morceau de parchemin sur lequel sont écrits des passages de l'Ecriture et que les Juifs s'attachent au bras et surtout au front. In limba ebraică se chiamă „thephilin". La noĭ astăḍĭ se ḍice: c o r n saŭ: c o r n u l J i d a n i l o r, după prima impresiune pe care o produce vederea acesteĭ amulete puse pe frunte.

Biblia Şerban-vodă, 1688, f. 767 (Math. XXIII, 5) despre Fariseĭ: „toate faptele lor le fac pentru să să arate oamenilorŭ că'ş lărgescu *advarele* lor şi'ş măresc poalele veşmintelorŭ..."

Tot aşa în Evangeliarul Bucurescén din 1703 f. 20.

Noul Testament greco-român 1693, f. 105:

...că'ş lărgescŭ *advarele* lor şi mărescŭ poalele haĭnelor...	*...πλατύνουσιν γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν καὶ μεγαλύνουσιν τὰ κράσπεδα...*

După ce mult mĭ-am bătut capul, cercetând originea acestuĭ cuvînt împreună cu d. L. Şaĭnénu, fórte sciutor în limba ebraică, am ajuns la convingere că *advare* nu este alt ce-va decât h a d e v a r i m „*οἱ λόγοι*, praecepta", „paroles par excellence", după cum se chiamă evreesce cele ḍece porunce şi orĭ-ce text sacru, ĭar cu atât maĭ vîrtos pasagele cele scrise pe filacter. Este o vorbă întrodusă la noĭ în graĭu pentru a numi un lucru specific evreesc; există însă un sinonim românesc propriŭ ḍis: f r u n t a r e (=lat. frontale), care se póte aplica la orĭ-ce atîrnătură pe f r u n t e, pînă şi la un „breton":

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lorŭ le fac pentru să să arate oamenilor, lărgindu'ş f r u n t ă r i l e lor şi mărindu'şŭ marginile veşmintelor..."

v. *Corn.—Fruntare.*

A-ḍèce (artic. *a-ḍecea*), s. f. sing.; dîme. Alăturĭ cu d e j m ă (=lat. *decima*), graĭul vechĭu întrebuinţa ca substantiv cu acelaşĭ sens pe ordinalul feminin curat românesc *a-ḍece.*

Varlam, 1643, I f. 5 (Luc. XVIII, 12): „postescu-mă de doaâ ori într'o sâptâmănâ şi dau *a-dzécĭa* (аѕѣчѧ) diîn toate câtŭ agonisescŭ..."

Evangeliarul transilvan din 1648, f. 295, de cincĭ orĭ într'un singur pasagĭu:

Paul. Evr. VII: Iarâ căutaţi, căt aŭ fost de mare acesta, căruĭa 'ĭ déde şi *a-zécĭa* din dobândâ Avraamŭ patriarhulŭ. Iarâ aceĭa carii's din fiĭ luĭ Levie şi slujescu în preuţie, au poruncâ să ĭa *a-zécĭa* dela oameni după lége, ce să zice dela fraţii lorŭ, săva că era şi ei eşiţi denŭ trupulŭ luĭ Avraamŭ. Iarâ acela a căruĭa rudenie	...Intuemini autem quantus sit hic, cui et d e c i m a s dedit de praecipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent d e c i m a s sumere a populo secundum legem, id est a fratribus suis, quanquam et ipsi exierint de lumbis Abrahae. Cujus autem generatio non annumeratur in eis,

nu sâ numără între ei, luo *a-zécĭa* dela Avraam şi pre cela carele avé făgăduinţă blagoslovi'lŭ... Şi aicĭa oamenii muritori ĭau *a-zécĭa*, ĭară acolo acela despre carele'ĭ mărturisit că'ĭ viu. Şi ca să grăescu aşĭa, întru Avraamŭ îĭ ze-čuit şi Levie, carele ĭa *a-zécé*...

decimas sumpsit ab Abraham, et hunç qui habebat repromissiones benedixit.... Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur quia vivit. Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit decimatus est...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „şi *a-zécé* de an încă să dé Troiţénii, daca le veri alége locul..."

Omiliarul muntenesc din 1642, p. 4: „înflaţi cu trufie, Fariseiĭ era deprinşi să se laude de a sale bune lucrure înainté nărodului, de multă rugăcĭune şi post şi de ce făcĭa milostenie şi da *a-zĭacĭa*, ĭară a ocără pre păcătoşi ei era mai întâĭu..."

Ibid. p. 42: „pământul den rodurile sale vă dâ *a-zĭacé*, ĭară Marĭa dentru adâncul său dajde'ţi aduce ţie..."

Une-orĭ cu prepoziţiunea de, bunăóră într'un text din secolul XVII (A. I. R. I, 48): „au ţinut tot călugării acel loc ş'au luat de *a-zĭacĭa* de pre acel loc..."

Substantivul *a-ḑece* „dîme" specifică o dare normală, o îndatorire statornică de a plăti cuĭ-va, fie către Stat, fie către o persónă juridică saŭ un individ, în banĭ saŭ în natură, o sumă proporţionată, maĭ cu sémă unul la ḑece, câte-o-dată maĭ încărcat, dintr'un venit total supus uneĭ asemenĭ obligaţiunĭ. Alt ce-va este construcţiunea „a ḑecea parte = la dixième partie", de ex. la Caragea, Legĭuire 1818, p. 19: „vânzătorĭul să pĭiarză a zecea parte din preţ", unde e ce-va cu totul accidental şi de o quantitate precisă.

Maĭ puţin elegant şi chĭar nu destul de corect este sinonimul ḑecĭuélă, care însemnéză maĭ mult o acţiune trecĕtóre decât o normă constantă, deşi în vechile texturĭ corespunde une-orĭ latinuluĭ „decima", de ex.:

Biblia Şerban-vodă, 1688, f. 9 a:

Genes. XIV, 20: şi'ĭ déde luĭ zecĭuĭală den toate...

...et dedit ei decimam de omnibus...

v. *Dijmă*. — *Desetină*. — *Ḑece*. — *Ḑecĭuélă*.

Aḑĭ. — v. ¹²·*A* (p. 39). — *Astăḑĭ*.

Àḑimă (азимъ=*adzimă*). — v. *Asmă*. — *Azimă*.

Àe, pron. — v. *Aĭa*.

-àe, suff. — v. *-aĭu*.

Aèpt. — v. *Aĭept*.

¹·Àer (plur. *aere*), s. n.; air. Fluid elastic şi transparinte, compus din 0,79 de azot şi 0,21 de oxigen şi formând în gĭurul pămîntuluĭ un strat de peste 60 chilometri. In sens maĭ restrîns, sinonim cu văsduh „ἀήρ"; în sens maĭ întins, cu slava-cerĭuluĭ „αἰθήρ" şi cu cerĭul „οὐρανός"; apoĭ ca atmosferă, plăcută saŭ uricĭósă, *aer* se aplică prin metaforă la fisionomiă.

In legătură cu slavă:

Basmul „Hoţu împărat" (Ispirescu, Leg. 378): „...foişorul începu a se sui în slavă şi a pluti în *aer*..."

v. *Slavă*.

In legătură cu văsduh:

Un bocet poporan din Bucovina:

La făntâna luĭ Ignat
Sînt lécurĭ de vindecat,
Ș'am săpat și le-am adus,
Pe feréstră ți le-am pus,
Dar un gangur a sburat
Cu lécul de vindecat,
Și în *aer* s'a urcat
Și'n văsduh el l'a scăpat...
(Burada, Inmormîntărĭ p. 138)

v. *Văsduh*.

In legătură cu cer, maĭ ales în expresiunea „paserile ceruluĭ“:

Coresi, 1580, quatern. XXV p. 13: „...pasările cerĭului célé ce zboară, ce se zice ceĭa ce săntŭ pre suptŭ *aerŭ* (аерь) dracii, și o pierdŭ acéĭa; ĭară cerĭulŭ acicé văzduhulŭ chémă-se...“

v. ¹·*Cer*.

Din causa transparinţeĭ sale, *aer* se póte dice une-orĭ în loc de zare „lueur“:

Casa p'o muche clădită,
Singură câmpul domnind,
De umbră neocolită
O vedĭ în *aer* albind...
(Gr. Alexandrescu, Viața câmpenéscă),

unde Alexandri ar fi pus tot așa de bine: „în zare albind...“

Pe de altă parte, prin gazurĭ ce cuprinde, *aer* se póte confunda cu abur, astfel că în unele locurĭ (S. Velișcu, Iașĭ, com. Bădeniĭ) ţeraniĭ numesc așa sufletul dobitócelor, căruĭa pe aĭurĭ pretutindenĭ i se dice abur. De altmintrea, între ambele aceste cuvinte, după cum am arătat'o într'un alt articol, există și o înrudire etimologică primordială.

v. *Abur*.

In credinţele tuturor popórelor, *aer* închipuesce un fel de lume a-parte, în oposiţiune maĭ ales cu pămînt și cu apă.

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 129): „din doaă una îţi alége: sau în *aer*, saŭ pre pământ să lăcuești, și așé sau supt umbra Vulturului sau supt brânca Leului te suppune...“

Critil și Andronius (Iașĭ, 1794) p. 9: „Elefantulŭ s'au mulţămitŭ de pădurĭ, calulŭ de câmpurĭ, vulturulŭ de *aere*, peștele de ape, broasca de lacurĭ...“

Jipescu, Opincaru, 36: „La ţară, *airu*, codru, ceru, muntili, rușinţa, verdéţa, florili câmpuluĭ, și nu'ştĭ maĭ ce ascuns în inima Rumânuluĭ te'nsuflă așa dĕ puternic, că parĭ c'aĭ hi maĭ aprópe dĕ Dumnedeŭ...“

Un frumos pasagĭu ironic în Chronicul luĭ Cantemir, II, 346: „...chipul, a căruĭa fiinţă în lucrurile firiĭ nu să află, a zugrăvi ne apucăm, și corabiĭ în *aer*, stâncĭ pre apă plutind, leĭ și zmeĭ plugurile pre arăturĭ trăgând, și altele ca acéste fosturĭ de chitélă, lucrurĭ pre carile le zămisléște păreré, a arăta ne nevoim...“; pasagĭu care se asémĕnă cu din Plaut, Asin. I, I, 86:

Jubeas una opera me piscari in aëre,
Venari avem rete jaculo in medio mari...

Sub raportul schimbărilor meteorologice:

Costachi Stamate, Muza I, 25:

Furtună grozavă pe aripĭ negrite
Despre apus vine, văjîind în *aer*;
Văile suspină, codrul clocotesce,
Stejarĭ de anĭ sute scârșnesc să se rumpă;
De plóe și vifor nu'ĭ adăpostire...

Metaforic, după cum fulgerul despică *aerul*:

Balada Doncilă:

Pala 'n *aer* fulgerà,
Capul Mîrzăcesc sburà...

Alexandri, Balta:

Aerul e viŭ și próspet!... el trezesce și învie
Peptul, inima și ochiĭ, peste care lin adie...

Acelașĭ, Secerișul:

Cĭocârlia ciripie, fâlfâind din aripióre,
Pe o scară de lumină se cobóră de sub sóre;

Aerul e'n neclintire, el devine arḑĕtor;
Prepeliţa cântă'n grâe, grierul cântă'n mohor.,

Tot aci vine expresiunea „a schimba *aerul*“:

Se duseră împreună
La moşie să se plimbe,
Aerul ca să'şĭ maĭ schimbe...
(A. Pann, Prov. III, 45)

In fine, în aplicaţiune la fisionomiă:

Critil şi Andronius, p. 85: „ĭa avé chipul înţeleptŭ, ochiĭ pătrunzătorĭ, vorbele drepte şi curate, mânule minunate pentru că ele da viaţă la totŭ aceĭa ce atingé; *aerulŭ* feţiĭ sale strălucitŭ şi alŭ său statŭ pre-încuviinţatŭ; în scurtŭ, nu să poate să se vază o frumseţe maĭ de săvârşitŭ...“

A. Pann, Prov. I, 172:

Vezĭ tu astă alifie şi acel clondir lucĭos?
Ceĭ maĭ urîte stafie îĭ da *aer* drăgastos...

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, I: „Cum! aşa de grabă ne laşĭ? —am adaos încreţind fruntea şi rădicând sprincenele, ca să'mĭ daŭ un *aer* măhnit...“

Acelaşĭ, Aprodul Purice:

De acolo nu departe ţeraniĭ staŭ adunaţĭ,
Cu securĭ, cu lăncĭ, cu cóse şi topóre înarmaţĭ;
A lor mânecĭ suflecate, *aerul* posomorît,
Tăcerea lor, tóte-arată că spre resboĭu s'aŭ gătit...

Latinul àër este un împrumut din grecul ἀήρ; un împrumut însă fórte vechĭu şi ajuns a fi de tot poporan în epoca colonisărilor romane, aşa că a trecut în generalitatea graĭurilor neolatine: ital. aere, span. aire, provenţ. aër saŭ air etc. (Cihac). E fórte importantă maĭ cu sémă presinţa în limba română a luĭ *aer* cu sensul de „physionomie, mine“, care nu póte fi la noĭ un gallicism, de óră ce e poporan şi anterior înriuririĭ francese. Prin acésta se înlătură cu totul ipotesa luĭ Diez (Wtb.², I, 7), a luĭ Littré (ad voc.), a luĭ Scheler (a. v.) etc., cumcă romanicul occidental air „aspect“ n'ar fi de aceĭaşĭ origine cu air „văsduh“, ci ar deriva bună-óră din area. Din lat. area vine al nostru „arie“, vechĭu „are = loc unde se trieră grâul“, dar după fonetica românéscă e peste putinţă de a ajunge dela area la *aer*; şi chĭar sub raportul curat ideologic distanţa e mult maĭ mare decât între „*aer* pe faţa pămîntuluĭ, bun saŭ reŭ“ şi „*aer* pe faţa unuĭ om, érăşĭ reŭ saŭ bun“. D'adreptul din grecul ἀήρ, s'a maĭ desvoltat un al treilea sens: aer „le suaire“, termen teologic pentru vĕlul care se pune d'asupra sântelor darurĭ: „quia per modum aëris circa terram expansi ea ambit“ (Du Cange, Gloss. m. graec. ad voc.). Cu maĭ mult drept s'ar puté ḑice despre *aerul* figureĭ: „per modum aëris eam ambit“, avênd une-orĭ *aer* liniştit, altă dată *aer* turburat, aci *aer* furtunos, posomorît etc.

v. ²*Aer*. — *Aerisesc*.

²·**Àer**, s. m.; t. de Théol.: le suaire. Invĕlitóre a sântelor darurĭ. „*Aer*, vĕlul cu care s'acoperă sf. potir; pólele dela icóne“ (Baronzi, Limba română, 101).

Inventarul mănăstiriĭ Galata, 1588 (Cuv. de bătr. I, 196): „† 2 tetruvangghele neferecate. † 1 *aeru* tot sărma...“

Dosofteĭu, Liturgiar 1673, f. 44 b: „Şi strigâ Diaconulŭ: să luămŭ aminte! ĭară popa vârându'şŭ mânule pre suptŭ *aerŭ*, cu fricâ şi cu săĭalâ dumnădzăĭascâ să atinge de svănta pâĭne...“

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 312: „[In zioa sfinteĭ şi mareĭ Vinerĭ] se scoate *Aerul*, mergând Domnul cu Mitropolitul alăturé înainté *Aeruluĭ* cu tot alaĭul...“; şi apoĭ ceremonialul se

închee prin: „sărutaré *Aeruluĭ* de toţĭ pe obiceĭu...“

Beldiman, Tragod. v. 2897, despre mănăstirea Secul:

Acel Vornicul Ureche, ctitor din rîvnă aprins,
Cât se dă cu vrednicie, fericitul s'aŭ întins
A o zidi la loc tare, minunat a o'nzestra,
În cheltuială şi trudă fără preget a întra:
Odăjdiĭ de un preţ mare, un *aer* pré minunat,
De mâna soţieĭ sale cu mărgăritar lucrat...

Cuvîntul derivă din medio-grecul *ἀήρ*, cu acelaşĭ înţeles; în vechile texturĭ însă tonul cade tot-d'a-una pe *a*, nicĭ o dată pe *e*, ceĭa ce — ca şi *e* = *η* — pare a dovedi că vorba n'a trecut la noĭ prin intermediul Slavilor, la carĭ se ḑice: аѵръ (Miklos., Lex. 3), ci cu mult maĭ de'nainte, accentuaţiunea şi vocalismul fiind curat latine: à ë r.

v. [1]·*Aer.*

Aerèl, s. n.; t. de Botan.: Asa-foetida. O plantă ombeliferă exotică, al căriĭ suc are un miros fórte greŭ şi un gust respingĕtor. Cuvîntul se întrebuinţéză, pare-ni-se, numaĭ în Transilvania: „*Aerelu*, der stinkende Asant, Teufelsdreck“ (S. Barcianu). Are trebuinţă de a maĭ fi verificat, ca sens şi ca formă. Nu cum-va să fie *aĭorel*, dela a ĭ u (= lat. allium) „usturoĭu“, din causa mirosuluĭ specific al Asafetideĭ?

v. *Aĭu.* — *Aĭor.*

Aerèsc. — v. *Aerisesc.*

Aerisèsc *(aerisit, aerisire)*, vb.; aérer, éventer (Cihac). „A svînta, a scóte, a întinde la aer“ (Costinescu). De aci şi substantivul a e r i s é l ă „action d'aërer, état d'aëré“ (Polysu). Cuvînt din epoca fanariotică, aprópe necunoscut graĭuluĭ ţĕrănesc şi peste Carpaţĭ. Din neo-grecul *ἀερίζω*. Curat românesce, dela a e r (= lat. aër) se póte ḑice: a e r e s c, a e r a r e, a e r é l ă.

v. [1]·*Aer.* — *Svîntez.*

Aeriséiă | **Aerisìre** } v. *Aerisesc.*

Aeròs, -ósă, adj.; aérien, vaporeux.

Cost. Stamate, Muza I, 58, despre umbra luĭ Stefan cel Mare:

Grăind aceste, el pune pe a soldatuluĭ frunte
A sa mână *aerósă*, ḑicênd cu glas tunător...

v. [1]·*Aer.*

Aèst, aéstă (plur. *aeştĭ, aeste)*, pron. demonstr.; ce, cet (cette). Formă rustică în loc de a c e s t (v. pag. 161), de care altfel nu se deosebesce întru nemic prin funcţiune. Acăţându'şĭ pe emfaticul *-a* (v. [5]·A), se face *aesta* (*aésta*) = a c e s t a (a c é s t a).

In vechile tipăriture *aest* nu ne întimpină maĭ de loc. Numaĭ dóră printr'o scăpare de vedere, la Dosofteĭu, 1673, f. 162 b: „*aesta* (аѥ́ста) psalom arată scurtarĭa vieţiĭ...“ In documente însă nu e rar, maĭ ales în cele din Moldova şi'n zapise scrise de ţeranĭ.

Pătraşco Păturniche, Sucéva, 1597 (Cuv. d. bătr. I, 77): „nime din ruda mé ca să n'aibă a pără *aĭastă* păra nice dineoară...“; dar în acelaşĭ act: „a č a s t ă mică cărţulie...“

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „deci să-i întorcem de frate câte 4 lei, *aeşti* patru fraţi cari mai sus scriu, şi-i fac să i să de 16 lei...“; dar cu câte-va rîndurĭ maĭ sus: „noi aceşti patru fraţi“, şi: „dintr'aceşti 80 lei...“

Popa Vasilie, Berlad, 1603 (Cuv. d. b. I, 131): „căndŭ am făcut *aestŭ* zapis, au fost şoltuzul Sandul di Bărlad...“; şi maĭ jos: „*aĭasti* omeni sintŭ toţ din tărgŭ din Bărlad...“

Inventarul mănăstiriĭ Galata, Iaşĭ, 1588 (C. d. b. I, 192): „toate *aĭusté* s'au dat la măna lui Ghervasie..."

Din *aest* se maĭ reduce la e s t şi chĭar la e s, de ex. în acelaşĭ Inventar (C. d. b. I, 207): „stoguri de grâu de e s-timpu..."

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4, convorbire între ţeranĭ: „Fecĭorul boerĭuluĭ, care vine în tóte dimineţile de citesce sub răchiţile *aeste*..."

Pentru Transilvania, Lex. Bud. 7: „*aestu* = a c e s t u".

v. *Acest.—Acesta.—Aist.—Est.—Ist.*.

Aèsta.—v. *Aest.*

Aésta.—v. *Aĭasta.—Ĭasta.*

Aève. — v. *Aĭeve.*

Afàn, s. n.; contrariété, ennui, crève-cœur. „Vorbă de origine necunoscută şi audită în gura puţinilor Românĭ din Moldova în loc de: d u r e r e d e i n i m ă, n e c a z, a m a r a l s u f l e t u l u ĭ" (L. M.).

Acest cuvînt se potrivesce prin înţeles şi prin formă: pe de o parte, cu italianul a f f a n n o, vechĭu spaniol a-f a ñ o, vechĭu frances a h a n=a f a n etc., tóte cu sens de „turburare, nemulţumire"; pe de alta, cu grecul *ἀφανισμός, ἀφανίζω* „nemicire, peire", de unde verbul a f a n i s e s c. Pînă la probă contrară, derivaţiunea neo-grécă este maĭ de credut. In texturĭ vechĭ, în graĭul ţĕrănesc şi'n poesia poporană, noĭ nu l'am aflat nicăirĭ; ba încă — dacă nu ne înşélă memoria — nicĭ la Costachi Negruzzi, nicĭ la Alexandri, nicĭ la Creăngă, scriitoriĭ ceĭ maĭ avuţĭ în moldovenismĭ, el nu se găsesce.

v. *Afanisesc.*

Afanisèsc (*afanisit*, *afanisire*), vb.; „anéantir, détruire, ruiner = néo-gr. *αφανίζω*" (Cihac).

Scrisórea mitropolituluĭ moldovenesc Leon cătră consulul austriac baron de Metzburg, 1788 (Cogălnicénu, Arch. rom. II, 394): „Peloponisul şi alte locurĭ a stăpânireĭ turceştĭ, cum şi parte din Moldova i ţara Muntenéscă, care prin robie şi sabie şi foc s'aŭ *afanisit* de dânşiĭ..."

v. *Afan.*

¹·Afàră, afàr, adv.; dehors, à l'extérieur. Macedo-românesc: *afar* şi *afoară;* în istriano-româna: *fară* şi *foară* (I. Maiorescu, Miklosich). In poesiă, *afară* se reduce adesea la dissilabicul *afar*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 306, plângerea recrutuluĭ:

> Ean eşĭ, maĭc,'*afar* din sat
> De vezĭ cum mĕ duc legat...

Donicĭ, Magarĭul:

> . . . . cu vr'o despicătură
> Să dee pe magar *afar* din curătură...

Din latinul a d-f o r a s (a d-f o r i s)= vechĭu ital. a f f u o r i = span. a f u e r a, f u e r a = portug. f o r a etc. (Cihac). Materialmente diferă numaĭ prin „ad" de preposiţiunea „fără", cu care uneorĭ se confundă şi'n privinţa sensuluĭ, de exemplu:

Evangeliar 1648:	Biblia 1688:
Act. Ap. XXV, 22: nemică zicăndŭ f ă r â célé ce-au prorocitŭ prorocii...	... nimica *afară* grăindŭ dentru carele prorocii au grăitŭ...

In context: „*ἐκτὸς λέγων*", „e x t r a dicens".

Acéstă sinonimică cu f ă r ă se învederéză maĭ cu sémă când *afară* e urmat de preposiţiunea d e, însemnând atuncĭ: „excepté, outre, en dehors de"; bună-óră:

Pravila Moldov. 1646, f. 53: „căndŭ

va fi neştine nebun şi den *afarâ* de minte şi de'ş va ucide tată-său sau pre fiĭu-său, acestuĭa să nu i să dĭa nice un fĭal de certare, pentru căce ağunge-i lui certare că ĭaste nebunŭ şi fără de mente..."

In loc de „fără minte" în vechĭul graĭu se ḑice ades „*afară* de minte":

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 32: „toţi păcătoşiĭ *afarâ* de minté sa înblâ..."; şi pe aceĭaşĭ pagină: „*afarâ* de sine era osebit de minté sa..."

„Nemine nu póte îndrepta acéstă stare de lucrurĭ *afară* de Dumneḑeŭ" (L. M.), unde e permis a ḑice şi: „fără numaĭ Dumneḑeŭ" (Lex. Bud.).

„*Afară* de acésta", „*afară* de aceĭa", „*afară* de asta" = „en outre, à celà près, d'ailleurs" (Pontbriant, Dr. Polysu), circuléză în popor cu acelaşĭ înţeles ca şi: „făr'aceĭa" saŭ „făr' de aceĭa" (L. B.).

„*Afară* de rînd = extraordinarius, extra ordinem" (L. B.) puţin se deosebesce de: „fără rînd".

„*Afară* de orĭ-ce îndoélă = fără nicĭ o îndoélă".

v. *Fără*.

Dicţionarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Afară*. Foris. Foras. Extra".

Ca sens fundamental, *afară* însemnéză ceĭa ce nu se află în lăuntru saŭ în-casă, întocmaĭ precum lătinesce „foris" este în oposiţiune cu „intus" (Cic.: relictus intus, exspectatus foris) şi cu „domi" (Liv.: bellum foris, seditio domi).

În antitesă cu lăuntru:

Pompiliŭ, Sibiĭu, 29:

Că căsile taĭcă-teŭ
Nu le vede Dumnezeŭ:
Pe din *afară*'s cu var,
In launtru cu amar...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 275:

Căcĭ casa avutuluĭ
Din *afară*-ĭ văruită,
In lăuntru'ĭ otrăvită;
Dar casa săraculuĭ
In *afară*-ĭ cu mânjală,
Din lăuntru'ĭ cu ticnélă!...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „cu cătŭ omulŭ deîn *nafarâ* boléşte şi e în neputinţe, atâta elŭ deîn lăuntru se înnoĭaşte şi se vindecâ de păcate..."

In antitesă cu în-casă:

Doĭnă din Moldova:

Es *afară* cat la munţĭ,
Intru'n-casă n'am părinţĭ;
Es *afară* cat la braḑĭ,
Intru'n-casă n'am nicĭ fraţĭ;
Es *afară* cat la florĭ,
Intru'n-casă n'am surorĭ;
Es *afară* cat la spinĭ,
Intru'n-casă la străinĭ...

(E. Sevastos, Conv. lit. 1882 p. 268)

Doĭnă din Ardél:

Că moşul îmbătrânit
Ca pĕcatu'ĭ de urît:
Eşe-*afară* tot tuşind,
Intră'n casă mărăind;
Iar fecĭorul cel sărac
E plăcut ca ş'un colac:
Eşe-*afară* fluerând,
Intră'n casă tot căntând...

(Pompiliŭ, Sibiĭu, 17)

Cântec oltenesc:

Lun' *afară* 'mĭ luminéză,
Puĭca 'n casă mi'şĭ oftéză;
Oftéză, puĭcă, oftéză,
Tótă lumea să te créḑă...

(Conv. lit. 1876 p. 211)

In ghicitorĭ poporane:

„Nicĭ în casă, nicĭ *afară*, nicĭ în cer, nicĭ pe pămînt". — Feréstra.

Hoţul intră în casă
Şi capul *afară* îşĭ lasă.
— Cuĭul.

Prin corelaţiune cu „în-lăuntru" şi „în-casă", *afară* póte să'şĭ asocieze şi el pe în, căpĕtând forma aglutinată

nafară, macedo-românesce *nafoară,* fără vre-o schimbare de înţeles.

Ion din St. Petru, Alexandria, Mss. din 1620 p. 16: „să întorse napoi Alexandru de-grabi *nafară* şi eşi..."

Modificările logice ale luĭ *afară* se datoréză verbilor şi preposiţiunilor cu carĭ se însoţesce.

Cu es, *afară* e pleonastic, fiind peste putinţă a eşi (= lat. ex-ire) altfel decât *afară*. Nu se póte suprime numaĭ în idiotismul: „es *afară* = Stuhlentleerung haben" (Dr. Polysu). Une-orĭ totuşĭ pleonasticul „es *afară*" e trebuincĭos pentru maĭ marea plasticitate a expresiuniĭ; de exemplu:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „dela inemâ esŭ cugetele hiclĭane şi acolo întâĭu să nascŭ, ĭară apoi esŭ *afarâ* preîn gurâ şi preîn lucru şi fapte..."

Cu scot, *afară* este de asemenea un pleonasm, de óră ce noţiunea „dehors" se cuprinde deja în verb.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „singurŭ cu voĭa sa şi fără voĭa gĭudeţului va scoate *afarâ* pre Pavelŭ dentr'acé avĭare..."

Zilot, Cron. p. 38: „Eŭ sciŭ, fără îndoială, că cu aceste stihurĭ şi cu alte vorbe multe ale acesteĭ istoriĭ, care închipuesc defăimărĭ stăpâniriĭ şi altor mulţĭ, daŭ pricină celor care sciŭ pravila şi hotarele istoricilor după tótă cuviinţa a mĕ defăima şi a mĕ scóte *afară* cu totul ca pe un netrebnic..."

Maĭ adesea şi maĭ românesce *afară* se construesce cu verbul daŭ, constituind idiotismul: „daŭ *afară*=mettre à la porte, chasser, expulser, congédier".

Proverb:

Îl dete *afară* 'ndată
Ca pe o măsea stricată...
(Pann, III, 24)

Dar şi aci poporuluĭ îĭ place pleonasmul, adăogênd: „pe uşă" saŭ „pe pórtă", „θύραζε".

Punga plină pînă 'mĭ fuse,
Mândra pe mână mĕ puse;
Când veni la jumătate,
Mândra mĕ dete la spate;
Când de loc nu maĭ sunară,
Mĕ dete pe uş' *afară*...
(Pann, II. 123)

Mincĭuna nu'mĭ place, vorbesc adevĕrul,
D'aceĭa or-unde mĕ pisez ca mĕrul
Şi mĕ daŭ îndată pe pórtă *afară*
De nu'mĭ găsesc locul şi pacea în ţară..
(Ibid. I, 26)

Eŭ fac patul să se culce,
El ĭa puşca să mĕ'mpusce;
Eŭ mĕ suĭu pe vetrişóră,
El mĕ ĭa de cârpuşóră
Şi mĕ dă pe uş' *afară*...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 462)

Transitivuluĭ „daŭ *afară* = chasser" îĭ corespunde netransitivul „apuc *afară* = s'esquiver, sortir avec précipitation", căruĭ i se anină de asemenea pleonasticul „pe uşă" saŭ „pe pórtă":

Ş'apucă pe uş' *afară*,
Ḑicênd: ne plătirăm dară...
(Pann, Prov. I, 20)

Macedo-românesce: „ş'o arupse *nafoară*" (M. Iutza, Cruşova).

Afară se construesce cu preposiţiunile: pe, de, din, dintru, pe din, pînă.

Preces de pe, el însemnéză: „dehors quelque part".

Zilot, Cron. p. 78:

Ceĭ maĭ mulţĭ din boerĭ la Sibiĭu în Cetate,
Iar alţiĭ maĭ de jos p'*afară* pĕ la sate...

Cântecul „Doĭneĭ":

Bate vînt de primăvară;
Eŭ cânt doĭna pe *afară*,
De mĕ'ngân cu florile
Şi privighitorile...
(Alex. Poes. pop.[2], 224)

Cântec oltenesc:

Să maĭ vĕḑ focurĭ p e - *afară*,
Copilaşĭ cu pelea goală,
Caĭ în câmpurĭ nechezind
Şi voĭnicĭ pe plaĭu suind....
(Ibid. 287)

Cu prepositiunea d e, *afară* însemnéză „de dehors“:

Cost. Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „...vĕḑuĭ pe poliţmaĭstru că veni d e *afară* cu grabă şi vorbi cu Doctorul...“

Balada „Chiruţa“:

Căcĭ păgânul nu scădea,
Ci maĭ tare se'mmulţĭa:
Pentr'un Turc care cădea,
Ḑece d e - *afară* venĭa...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 494)

Construit cu d i n, *afară* póte să însemneze de asemenea „de dehors“, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 3: „nu ĭaste a opri boala cu vre-uìn lucru, şi ĭară nici d e î n-*afarâ* nu întrâ ĭa, nici deîn lăuntru nu mai ĭase...“; maĭ adesea însă „d i n *afară*“ are sensul de „en dehors“, precum:

Proverb:

D i n *afară* mĕr frumos
Şi'n lăuntru găunos...
(Pann, Prov. II, 109)

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov p. 374): „curăţiţi mai 'nainte sticla deîn lăuntru, şi blidulŭ dupâ acéĭa d e î n *nafară*...“; proverb biblic (Noul Testament 1648, Math. XXIII, 26):

...curăţéşte întăi înlăuntrulŭ păharului şi blidului, ca să fie şi d i n *afarâ* curate...	...munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat id, quod d e f o r i s est, mundum...

Tot aşa „d i n *afară* d e“ însemnéză „en dehors de“, ceĭa ce ne întimpină maĭ cu sémă des în Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646; de exemplu:

f. 48: „ucigătorĭulŭ, d e n *nafarâ* (ден'нафáрѫ) d e ce'l vor certa cu moarte, ĭaste datorĭu încâ să plătéscâ rudelorŭ celui ucisŭ toate cheltuĭalele č'au făcutŭ...“

f. 49: „pre acesta, d e n *nafarâ* d e pagubâ, îl vor cẹrta întru tot ca şi pre un ucigătorĭu...“;

f. 38: „cela ce va sudui solii carii vin dela o domnie la altâ, sau într'alt chip de-i va vătăma, d e n *afară* d e certarĭa ce dau pravilele céle mireneşti, acesta să să afurisécâ...“

Moxa, 1620, p. 404: „fécerâ războĭu mare d e n *afarâ* d e cetate la Cosmida...“

Veche locuţiune proverbială despre o cunoscinţă de tot pe d'asupra saŭ o pospoélă sciinţifică: „a mirosi d i n *afară* d e prag“.

Cantemir, Chron. I, 205: „cine-va carele macar cât de puţin cetéla sfintelor şi a profanelor scrisori va fi amirosit, precum să zice cuvîntul: m a c a r d e n *afară* d e p r a g, cât de departe...“

Cu p e - d i n, *afară* însemnéză: „à l'extérieur“:

Un jurămînt poporan glumeţ:

Să mĕ bată untŭ
Pe din 'untrŭ
Şi zară
Pe din *afară*!
(N. Sânzian, Transilv., Haţeg)

Ca idiotism, „p e d i n *afară*“ e sinonim cu „pe de rost“, însemnând: „de mémoire, par cœur“.

Cost. Negruzzi, Cum am învĕţat romănesce: „d-ta veĭ bine-voi a le învĕţa p e d e r o s t pentru ca să le poţĭ cuvînta curat şi pe înţeles, pentru că vĕd că dascaliĭ d-tale Grecul şi Frunţuzul, pre care dracul să'ĭ ĭae, ţĭ-aŭ stricat proforaoa, nu poţĭ rosti pe ж, ъ, щ, ч şi altele vr'o câte-va; am nădejde că poĭmâne mi le veĭ puté spune p e d i n *afară*...“

Cu pînă, *afară* însemnéză „tout près dehors“:

Eşĭ, mândruţo, pînă'n prag
Şi'mĭ arată cin' ţi-ĭ drag.
Ese mândra pîn' *afară*
Şi'mĭ arată drum de ţéră...
(Jarnik-Bârsanu, 123)

C. Negruzzi, Toderică: „Aicĭ este nu sciŭ ce miros greŭ; ĭan să eşim puţin pîn' *afară*...“

In construcţiune cu genitivul determinat, *afară* îşĭ póte aglutina pe articlul genitival, devenind *afara*, după analogiă cu „înapoĭa“ saŭ „înaintea“; de exemplu:

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 76: „goniĭa'i păinră *afara* cetaţiloru...“

Cesar Bolliac, Sila:

Se'nbrobodĭa copila şi o 'nneca suspine;
Era să'nnóte 'n viscol să mérgă la vecine
Să cér' un ouşor,
O mână de făină, să fac' o pâĭnişóră;
Sta din *afara* uşeĭ să vaḑ' o pîrtióră,
Să vaḑă vr'un focşor...

Din punctul de vedere al filologieĭ romanice, e interesantă următórea concordanţă între funcţiunile luĭ ad-foras (ad-foris, foras, foris):

de *afară* „de dehors“ = span. de afuera, de fuera = portug. de fora;

pe *afară* „au dehors“ = span. por afuera, por fuera = portug. por fora;

afară de „excepté“ = span. fuera de;

afară de asta „en outre“ = span. fuera de eso;

pe pórtă *afară* = portug. pela porta fora.

Ce-va maĭ mult, idiotismul nostru: *afară* din cale, macedo-românesce: *nafoară* di cale (M. Iutza), „outre mesure, sans règle, sans raison“, se regăsesce întocmaĭ la Spaniolĭ: „fuera de camino“.

Vom încheĭa printr'un alt idiotism românesc de origine cĭobânéscă: „a eşi din răbuş *afară*“ = a face ce-va peste tocmélă saŭ fără socotélă, pe neprevedute.

I. Créngă, Stan păţitul (Conv. lit. p. 25): „...să nu fiĭ reŭ de gură, c'apoĭ mi'ĭ să nu mĕ scoţĭ din sărite şi să mĕ facĭ câte-o-dată să'mĭ es din răbuş *afară*...“

Despre ce este „răbuşul“, a se consulta Burada, Crestăturile plutaşilor (Iaşĭ, 1880) p. 13.

v. [2]*Afară*.

[2]Afàră! interj.; va-t'en! allez-vous-en!

A. Pann, Prov. I, 26:

Strigând: auḑĭ vorbă! auḑĭ fléc o dată!
Tocma un ca tine de min' joc să'şĭ bată?
Afară! afară! slugă blăstemată....

Spaniolul „afuera!“ saŭ: „afuera! afuera!“, portugesul „fora!“ se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens interjecţional.

v. [1]*Afară*.

Afedròn. — v. *Afedrona*.

Afedròna, s. indécl.; anus, latrine. Neo-grecul ἀφεδρῶνας. In graĭu nu există.

Cihac (II, 633): „*afedrọn*, anus“, fără a cita un text.

Evangeliarul 1693 (p. 74) faţă cu acela din 1648:

1693:	1648:
Math. XV, 17: tot ce întră în gură, mérge în pântece şi în *afedrona* să lépădă...	...tot care întrâ în gurâ, în rànzâ întrâ şi prin şăzut ĭase...

v. *Eşitóre*. — *Ghĭócă*. — *Şeḑut*.

Afemeĭàre. — v. *Afemeĭat*.

Afemeĭàt, adj. et subst.; efféminé, amolli, énervé. Cuvînt format d'a-drep-

tul din femee prin prepoşiţionalul *a*, şi de aceïa se aude maĭ mult numaĭ la masculin: „acest om e de tot *afemeĭat*“, „nu trebuĭ să fiĭ aşa de *afemeĭat*“ etc., adecă: „par'că aĭ fi o femee“. Totuşĭ se póte ḑice metaforic: „lumea de astăḑĭ e *afemeĭată*“ saŭ: „aveţĭ o oştire *afemeĭată*“. De aci apoĭ ca verb: „nu vĕ afemeĭaţĭ“, de unde infinitivul substantivat: „acéstă afemeĭare nu'mĭ place“. Alăturĭ cu clasicul effeminatus, limba latină vorbită poseda o formă affeminatus, de unde spaniolul şi portugesul afeminado cu deminutivul afeminadillo, vechĭu italian affeminato (Tommaseo), sardul affeminadu (Spano), sicilianul affiminatu, la superlativ affiminatissimu, cu deminutiviĭ: affiminateddu, affiminatazzu, affiminaticchiu etc. (Traina). Românul *afemeĭat* este colateral tuturor acestor forme romanice, represintând un prototip latin rustic affęmineatus (cfr. Cuv. d. bătr. I, 279 No. 61). Sinonimul femeĭatec, adus de Cihac (I, 90), e de o formaţiune românéscă post-latină şi chĭar destul de îndoĭos, pe când *afemeĭat* este de tot poporan. Acéstă vorbă e respândită maĭ cu sémă în Muntenia (Pontbriant, Dr. Polysu, Costinescu), dar merită de a se generalisa, exprimênd o altă nuanţă decât sinonimiĭ muĭeratec, muĭerce şi muĭerotcă, macedo-românesce mulĭeraşcu, „adonné aux femmes“ „*γυναικομανής*“, şi o altă idee decât fémĕn şi fĕtălâŭ „*γύνανδρος*“. *Afemeĭat* însemnéză: „moralement semblable aux femmes“, „*γυναικώδης*“, ḑicêndu-se unuĭ bărbat gingaş şi móle, în acelaşĭ mod precum la o femee voĭnică şi energică, „moralement semblable aux hommes“, „*ἀνδρική*“, îĭ ḑice poporul: „o muĭere bărbată“.

v. *Femee.—Fémen.—Fĕtălâŭ.—Muĭeratec.—Muĭerce.—Muĭerotcă...*

Afemeĭèz.—v. *Afemeĭat.*

Afèndul, n. pr. mascul. In vechĭul Pomelnic al mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 45), unul dintre străbuniĭ familieĭ boierescĭ Stroescu pórtă numele de *Afendulŭ* (**Афендоулъ**). In macedo-româna *afendul* însemnéză „tată“; de ex. într'un bocet poporan:

> Ne alasaşĭ 'nvésta
> Cu pulĭi 'n casă,
> Dadălĭeĭ ş'*afenduluĭ*...
> (Conv. lit. 1883, p. 487)

Vine din turcul efendi „maître, monsieur“, derivat la rîndul seŭ din grecul *αὐθέντης*.

v. *Efendi.*

¹·Aferìm! interj.; bravo! parfait! c'est bien! E persianul âferîn cu acelaşĭ sens (Şainénu, Elem. turcescĭ p. 7); însă vechimea şi marea respândire a acestuĭ cuvînt în limba română, fiind fórte poporan în tóte provinciele, ne fac a crede că n'a trecut la noĭ maĭ în urmă prin Osmanliĭ, ci póte deja în vécul de mijloc prin Cumanĭ, al cărora dialect turc era plin de persianismĭ.

v. *Accè.*

Dicţionarul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Aferim*. Euge. Laudantis particula“.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 75 b:

Math. XXV, 23: „*aferim*, slugă bună şi credincoasă, că pre puţine ai fost credincoasă, mai pre mult te voĭu pune...	...euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam...

Pentru aceĭaşĭ noţiune, vechiĭ Romanĭ luaseră dela Grecĭ pe *εὖγε*, Româniĭ dela Turcĭ pe *aferim.*

In secolul nostru, când s'a întrodus sinonimul bravo, mult timp ambele interjecţiunĭ se întrebuinţaŭ una lîngă alta.

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 41: „Bravo, Ióne, *aferim*! aĭ respuns tocmaĭ după dorinţa mea....“

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 3: „O căprióră! *Aferim*!.. tocmaĭ de ḑiua Smărăndiţeĭ...“

Balada Ghemiş:

Aferim, frate Ghemiş,
Bine făcuşĭ că venişĭ...

Balada Meşterul Manole:

Aferim, Manole,
Meştere Manole,
Meşter învĕţat,
Meşter lăudat!
Aferim, zidarĭ,
Noĕ meşterĭ marĭ...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 620)

In construcţiune: „*aferim* de cineva“, de ex. într'o colindă:

Grăi bunul Dumneḑeŭ:
Aferim, domn bun, de tine,
Că stătuşĭ de mĕ'ntrebaşĭ
Când e capul véculuĭ,
Sfîrşitul pămîntuluĭ...
(Conv. lit. 1877 p. 401)

Marian, Bucovina, II, 159:

Şi ĭubesc o copiliţă,
Aferim de Româncuţă
Cu garofe în cosiţă...

Cu sens ironic:

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 64: „— eu nu maĭ ştiu, ziă este au noapte; spune-ţi'mŭ mă rogŭ. — *Aferimŭ*! ĭ-a zis Hironŭ. Lučafărulŭ nu ese dinŭ umbrile nopţiĭ decâtŭ ca să vestéscă sosiré ziliĭ...“

Marian, II, 239:

Mândra cum mĕ auḑĭa,
Uşa ĭute-o descuĭa
Şi în casă mĕ poftĭa;
Eŭ în casă m'am vîrît,
Găsiĭ focul desvălit
Şi lemne nepuse'n vatră:
Aferim că era fată!...

Balada Fulga:

Din guriţ'o judeca,
Cu năpârca o bătea
Şi din gură'ĭ tot ḑicea:
Aferim, căţea bătrînă!
Unde'mĭ sînt mieórele?
Unde'mĭ sînt odórele?...
(G. D. Teodorestu, Poes. pop. 511)

In Ţéra-Românéscă, printr'un adaus de ironiă se ḑice: „*aferim* popă Marin!“ (L. M.), măcar că acela cu care vorbim nu e nicĭ „popă“, nicĭ „Marin“.

v. *Halal*.

2·Aferìm (plur. *aferimĭ*), s. m.; le bravo. Interjecţiune luată ca substantiv.

„Fă ce'ţĭ ḑic eŭ, şi'ţĭ voĭu da un *aferim*...“ (L. M.)

Costachi Negruzzi, Cum am învĕţat româneşce: „Bărbaţiĭ îl fericĭaŭ, îĭ mulţemĭaŭ, îĭ strigaŭ aferim de se sguduĭaŭ păreţiĭ; şi bătrânul Socolén, doborît sub grindina laudelor şi a *aferimilor*, se lăsase pe un scaun, unde'l împrejuraseră copiiĭ, ameţit, răpit...“

v. *1·Aferim*.

Afètea (d'), adv.; gratis, en vain, sans résultat. Sinonim cu turcul [de]gĭaba şi cu slavicul [în]zădar saŭ [de]pomană, *d'afetea* este unul din ceĭ maĭ remarcabilĭ archaismĭ latinĭ în limba românéscă, păstrat în Banat şi pe a-locurĭ în Transilvania.

Lexiconul Budan, 169: „*de-afetea* = 1° adj. inutilis, frustraneus, irritus, vanus; 2° adv. gratis, frustra, sine causa, vane, inutiliter“.

S. Bărcianu, 61: „*Défeté*, vergeblich, umsonst“.

S. Lĭuba (Banat, com. Maĭdan): „*d'afetea*, pronunţat şi *d'aficea*, fără banĭ, în cinste“.

Picot, Dialectes roumains, p. 25:

S'or păzit de ĭel cât or putut; *d'a-*	Ils se gardèrent de lui tant qu'ils

fĭecea, că ĭel nu se ducea nicăĭurĭ...	purent, mais en vain, car il n'allait nulle part...

Variantul *aficea* saŭ *afĭecea* datorindu-se particularităţiĭ fonetice bănăţene de a amesteca pe *te* (*ti*) cu *ce* (*ci*), apoĭ maĭ înlăturându-se emfaticul *-a* (v. [5]·A), ne remâne forma organică *afete*, în care e peste putinţă de a nu recunósce dela prima vedere adverbul latin effete din adjectivul effetus, pe care Forcellini îl explică prin: „vanus, irritus, fatigatus, defessus".

Iată câte-va exemple:

Virgil. Aen. VII, 440: „effeta senectus".

Val. Flacc. Arg. IV, 300: „spes effeta".

Stat. Theb. VI, 870:

Vis eadem Œnidae: nec sole, aut pulvere fessa
Membra labant: riget arcta cutis, durisque laborum
Castigata toris; contra non integer ille
Flatibus alternis aegroque effetus hiatu...

Cic. De senect. IX: „libidinosa etenim et intemperans adolescentia effetum corpus tradit senectuti..."

Virgil. V, 395:

. . . . gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires...

De aci în latinitatea vulgară adverbul effete „sine effectu" (Du Cange v. effate, cfr. Diefenbach, Novum Glossarium v. effeta), adecă „en vain", „în deşert", *d'afete*. Deja în latina rustică putea să fi existat forma affete din effete, după cum exista „affeminatus" lîngă „effeminatus" saŭ „affugere" din „effugere". Chĭar fără acésta însă, românul *d'afete* resultă dela sine din contracţiunea a treĭ vocale: *d'a'fete* = de *a*-*e*ffete.

D. N. Densuşianu ne asigură că'n Haţeg adverbul *d'afetea* se maĭ aŭde şi amplificat: *d'afetelea*, *d'afeteaşĭ* şi *d'afeteleaşĭ*, urmând adecă analogieĭ adverbilor ca: aşaşĭ, aciĭaşĭ, acilea, acileaşĭ, încaĭlea, amintrelea etc.

Afètelea
Afèteleaşĭ
Afèteaşĭ
Afìcea
v. *Afetea*.

Afierosèsc (*afierosit*, *afierosire*), vb.; dédier, consacrer. Neo-grecul ἀφιερώνω, aor. ἀφιέρωσα, cu acelaşĭ sens (Cihac). Cuvînt la modă în epoca fanariotică. Astădĭ nu se maĭ aude.

Zilot, Cron. p. 3: „(Istoria scrisă) din îndemnarea ĭubiriĭ de patrie, şi *afierosită* la ĭubitoriĭ de patrie fraţiĭ seĭ compatrioţĭ....."

Maĭ tot-d'a-una *afierosesc* se întrebuinţa alăturĭ cu daŭ, miluesc, închin şi alţĭ sinonimĭ, pe lîngă carĭ el însuşĭ era cu totul de prisos.

1799: „s'aŭ *afierosit* şi s'aŭ dat ca să fie nestrămutat nicĭ odinioară şi în vecĭ dela acéstă numită sfântă monastire..." (Codrescu, Uricar, I, 83).

Tot acolo maĭ jos: „acéstă *afierosire* şi miluire..."

1817: „prin daniĭ şi *afierosirĭ*..." (Ibid. IV, 325).

v. *Inchin*.

Afìf, adj. et subst.; pauvre, gueux (Cihac). Turcul hafîf „léger, étourdi, inconstant", de provenință arabă (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 7). Cuvînt necunoscut graĭuluĭ ţerănesc.

Alexandri, Covrigarĭul: „Lume, lume pospăită şi deşartă! (sunând baniĭ în palmă). Ĭan privesce bănărit, de unde eram *afif* de parale..."

Acelaşĭ, Chiriţa în provincià, act. II sc. 12: „Şi când mě trezesc, tufă'n pungă, tufă'n busunar, *afif*! Dar ce'mĭ pasă!.."

v. *Ifliŭ*. — *Tufă*.

Afin saŭ **afìn**, s. m.; 1⁰ t. de Botan.: airelle, Vaccinium Myrtillus; 2⁰ t. de Mythol. populaire: nom d'un héros qui se sacrifie par amitié.

Tufa numită *afin* înfloresce şi rodesce între lunile Maĭu şi Iuniŭ pe tóte plaĭurile Românieĭ, scoţênd miciĭ brobóne albastre dând în negru, fórte gustóse şi carĭ se chiamă afine.

Dr. Brândză, Prodrom p. 336: „*Afin*, prin locurile stâncóse şi umede din pădurile montane şi subalpine şi prin păşunile petróse din regiunea alpină".

Jipescu, Opincaru, 92: „[pĕ ĭérba munteluĭ Gămăliĭea] făceam singur în mijlocu frunḑilor, a stâncilor, a fragilor ş'a *afinilor*, o prescurtare lăuntrică dĕ tóte câte'mĭ vini 'n minte..."

Cuvîntul e comun tuturor Românilor. In macedo-româna, aşa cum se vorbesce pe la Cruşova, *afin* se chĭamă *afinchĭu,* afină — afinche (M. Iutza), cu un sufix deminutival, după cum şi la „fragă" se acaţă acolo un sufix deminutival: „afrandză".

Un tufar de *afinĭ* se ḑice afinarĭu (P. Olténu, Transilv., Haţeg) saŭ afiniş (A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarecea) orĭ afinet (R. Simu, Sibiĭu, c. Orlat).

Une-orĭ se pronunţă: *afen,* afenă, afeniş.

Dar de unde vine cuvîntul?

Româniĭ posedă în doĕ varianturĭ legenda erouluĭ care merge cu amicia pînă a se preface de bună voe într'un stan de pétră: un variant bănăţén publicat de fraţiĭ Schott sub titlul de „Viliş Vitézul" (Wal. Märchen, Stuttg. 1845 No. 11) şi un variant cules în Muntenia de reposatul Filimon sub numele de „Omul de pétră" (I. Ionescu, Ţeranul român 1862, No. 34). Legende analóge aŭ fost studiate de Hahn (Griech. Märchen, Leipz. 1864, No. 29): una neo-grécă, una neapolitană, una germană, afară de óre-carĭ asemĕnărĭ indice.

„Omul de pétră" se începe aşa:

„A fost o dată un împĕrat şi o împĕrătésă, amîndoĭ tinerĭ şi frumoşĭ, dar nu făceaŭ copiĭ. Într'o ḑi veni la împĕratul un Arap buzat şi-ĭ ḑise: Să trăescĭ, luminate împĕrate! Am auḑit că împĕrătésa nu face copiĭ, şi am adus buruienĭ, pe care cum le-o bé, rĕmâne grea. Impĕratul luă buruenile dela Arap şi porunci să-ĭ dea cal împĕrătesc şi un rând de haĭne de aur ce-ţ' lua vederile de frumuseţe, apoĭ chemă pe împĕrătésa şi-ĭ dete buruenile să le férbă şi să le bea. Impĕrătésa chemă pe bucătărésă şi-ĭ dete buruenile să le férbă, fără să-ĭ spue de ce trébă sînt. Bucătărésa nesciind puterea lor, gustă dintr'însele şi apoĭ le duse împĕrăteseĭ să le bea. Nu trecu mult timp la mijloc, şi rĕmase grea împĕrătésa. Éră când veni vremea, născură amîndoĕ câte un coconaş, maĭ frumos decât tot ce este frumos pe lumea acésta, şi le puse nume: unuĭa Dafin şi altuĭa *Afin*..."

Basmul întreg amintesce într'un mod surprinḑĕtor mitul elenico-fenician al Dioscurilor, ceĭ doĭ fraţĭ gemenĭ, unul de viţă maĭ strălucită decât cela-l'alt, sacrificându-se necontenit unul pentru altul. De o cam dată însă ne interesă numaĭ elementul onomastic: Dafin şi *Afin*. Aci nu e o simplă paronomasă fonetică, ca la Arabĭ între „Abel" şi „Kabel" (Avel şi Cain) saŭ în Biblĭă între „Gog" şi „Magog" (cf. Farrar, Language and languages, Lond. 1878 p. 227), ci este o ingeniósă întrebuinţare logică a doĕ forme ale unuĭa şi aceluĭaşĭ cuvînt, ajunse a însemna doĕ lucrurĭ fórte înrudite: dafin „laurier" şi *afin* „myrte". Laurul şi mirtul se bucuraŭ la vechiĭ Romanĭ de o egală consideraţiune maĭ pre sus de tóte cele-l'alte plânte: „duabus coronis utebatur, laurea et myrtea" (Plin. H.

N. XV, 29). Ambiĭ eraŭ de o potrivă sacri (Dierbach, Flora mythol. p. 63). Ambiĭ se menţionéză mereŭ împreună: „cum floribus lauri et mirtae“ (Du Cange, v. Mirta). Este o reminiscinţă clasică la Corneille:

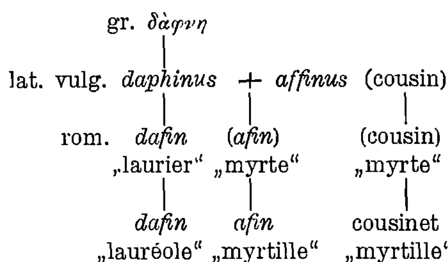
Votre époux à son myrte ajoute ce laurier...

Nu vom urmări pe Max Müller (Selected Essays, 1881, I, 396) în ingeniósa identificare a greculuĭ δάφνη (=δάχνη) cu sanscritul vedic „ahanâ(=aghanâ)“, de unde ar resulta posibilitatea chĭar la Elinĭ a unuĭ dublet ἄφνη. Filologia romanică rare-orĭ are nevoe de a se urca sus tocmaĭ pînă la epoca ario-europeă. In generalitatea casurilor, cheĭa problemelor se află cu mult maĭ aprópe şi e cu mult maĭ sigură.

Românul dafin, trecut sub acéstă formă la Serbĭ şi la Bulgarĭ, nu vine din neo-gréca, ci din vechĭul grec δάφνη prin intermediul anume al latinităţiĭ vulgare, care adăusese pe caracteristicul *-i-*. In inscripţiunĭ latine ne întimpină: Daph*i*ne, Daph*i*no, Daph*i*nidis, Daf*i*ne (Corssen, Ausspr.[2], II, 264, 609). Acest *-i-* probéză într'un mod irresistibil latinismul dafinuluĭ la Românĭ, dela carĭ cuvîntul a colindat apoĭ la popóre învecinate, ĭar nicĭ decum viceversa (Cihac, II, 653). Din dafin, chĭar pe tărîmul latin rustic, cată să se fi născut *afin* ca nume al „mirtuluĭ“ prin etimologiă poporană dela „affinis“, vulgar „affinus“ (Du Cange), ambele plânte fiind privite ca rude, ca ceĭ doĭ fraţĭ gemenĭ din legendă. Din causa acesteĭ fusiunĭ a doĕ cuvinte isvoresce necertitudinea accentuluĭ în *afin*, rostit maĭ adesea *àfin* (àfină) ca în dàfin, dar une-orĭ *afìn* (afìnă) ca în affìnis.

Dafinul şi mirtul nefiind indigenĭ în România, vechile lor numirĭ latine poporane ar fi trebuit să dispară din graĭu, dacă nu s'ar fi adaptat la alte tufe, cu carĭ — bine saŭ reŭ — îĭ asemĕna omul dela ţéră. După cum numele dafinuluĭ „laurier“ s'a dat la noĭ plânteĭ „mezereum“, maĭ numită altfel „tulichină“, „cleiţă“, „piperu-lupuluĭ“, pe care şi limbile neo-latine occidentale o chiamă „laureola“ (lauréole, loireolea), deminutiv din „laurus“, tot asemenea numele *afinuluĭ* „myrte“ a trecut la Românĭ cătră o varietate de „vaccinium“, căriĭ şi graĭurile romanice din Apus îĭ dic „myrtillus“, franc. myrtille, ital. mirtillo, span. mirtilo etc., un deminutiv dela „myrtus“. Paralelismul e perfect. Dar maĭ este ce-va. Una din numirile francese poporane ale „mirtilleĭ“ e cousinet, cousin, cousine, adecă o traducere a latinuluĭ affinis, ceĭa ce maĭ întăresce încă o dată cele spuse maĭ sus despre *afin* ca nume al „mirtuluĭ“ deja în latinitatea vulgară. Să se observe că în vechea francesă în loc de „cousin“, „cousine“, se putea dice fórte bine: „affin“, „affine“, de exemplu: „bien veigniez touz, vous mi affin“ (Godefroy, Dict. d. l'anc. fr., v. Afin); şi atuncĭ între numele luĭ „vaccinium myrtillus“ la noĭ şi numele luĭ la Francesĭ n'ar maĭ fi nicĭ măcar deosebirea dintre original şi traducere.

In conspect:

Fraţĭ în archeologia latină, fraţĭ în mitologia românéscă, *afin* şi dafin sînt fraţĭ şi prin etimologiă. In Banat, pînă astădĭ *afinul* se chĭamă pe a-lo-

curĭ *dafin*, ĭar brobónele luĭ cele dulcĭ d a f i n e (Paroh G. Iancu, com. Visag, Bobolna, Baĭa-de-Criş). Să nu uĭtâm că prepoziţionalul *d* ca în „dalb"= „alb" nu se acaţă la noĭ nicĭ o dată la terminĭ botanicĭ. Se ḑice „aĭu", „a-glică", „alun", „anin", „arţarĭu" etc., nu: „daĭu", „daglică" şi aşa maĭ încolo. Forma *dafin* pentru *afin*, conservată la Bănăţenĭ, este dară cea organică, moştenită ca dublet din epoca latină.

Dela noĭ pe *afin* „vaccinium myrtillus", saŭ maĭ bine numele fructuluĭ a f i n ă, l'aŭ luat apoĭ pe de o parte Unguriĭ, prefăcêndu'l în a f o n y a după armonia vocalică maghiară, ĭar pe de alta — Ruteniĭ din Bucovina sub forma a f e n a, alăturĭ cu termenul propriŭ rutenesc „boriwka" (=polon. borowka).

v. *Chiralina*. — *Cócăz*. — *Dafin*. — *Merişor*.

Àfină saŭ **afìnă**. — v. *Afin*.

Afinàrĭu
Afinèt } v. *Afin*.
Afinìş

Afiòn, subst.; opium. Turcul a f ï û n, luat dela Arabĭ, carĭ la rîndul lor îl împrumutară din grecul ὄπιον deminutiv dela ὀπός „suc" (Şainénu, Elem. turc. p. 7).

Substanţa narcotică numită *afion* se extrage din diferite speciĭ de mac, şi maĭ cu sémă din speciea „papaver somniferum". Preparaţiunile orientale, între carĭ şi faĭmosul „haşiş", sînt cele maĭ vestite. Şi italienesce se ḑice: a f i o n e (Tommaseo).

In Dicţionarul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Afiom*. Herba soporifera". Aci forma e unguréscă: a f i u m.

Morfinomania pare a nu fi de tot nouă la Românĭ. Cronicarul Ion Canta, Letop. III p. 181, vorbind despre Domnul moldovenesc Cehan Racoviţă, ḑice: „Aŭ domnit cu pace 3 anĭ cu toţĭ boĭeriĭ bine. De atâta era straşnic că mânca *afion* diminéţa, şi la vreme de chindiĭ bea pelin cu ulcĭorul, şi preste toată ḑiua se afla tot vesel; dar trebile şi-le căuta cu toată rânduéla..."

In poesia poporană, cântecul de blăstem al uneĭ fete înşelate:

Frunḑă verde de-*afion*,
S'a dus bădiţa Ion
Ş'a lăsat murgu'n pripon:
Murgul pasce şi nechĭază,
Puĭca plînge şi oftéză...
(Marian, Bucovina, I, 21)

v. *Mac*.

A-fir-a-pĕr (d'), adv.; très-minutieusement, très-exactement, de fil en aiguille. Formă maĭ veche a locuţiuniĭ adverbiale: d i n f i r î n p ĕ r „singillatim, accuratissime, haarklein" (L. B.).

Cantemir, Chron. I, 76: „spuindu-i toate d'inceput, precum ĭ-au aflat, şi pe ce vreme, şi de hrana lor — întâĭu dela lupoaică, apoĭ dela dînsul — şi de toate d e *a-fir-a-pĕr* povestindu-i..."

I. Crénga, Amintirĭ (Conv. lit. 1882 p. 446): „aŭ făcut Nemţiĭ mare tărăboĭu prin mănăstirĭ şi aŭ rĕscolit de *a-fir-a-pĕr* tóte chiliile maĭcelor..."

Adverbul *a-fir-a-pĕr* represintă literalmente un prototip latin: a d - f i - l u m - a d - p i l u m. Paralela romanică cea maĭ apropiată prin elemente constitutive şi prin assonanţă este italianul: a p e l o a c a p e l l o „con tutta esattezza" = lat. a d - p i l u m - a d - c a- p i l l u m.

v. [12]*A* (p. 38). — *Aţă*. — *Fir*. — *Pĕr*.

Afìré (d'), adj. indécl.; éminent, distingué, noble. Un archaism dintre ceĭ maĭ eleganţĭ şi maĭ energicĭ. „Un om *d'afiré*" este acela care nu numaĭ e s t e, ci merită d e a f i saŭ — cu in-

finitivul archaic — merită de a firé. Nu există nicăirĭ în limbile romanice o formaţiune cu acelaşĭ sens atât de plastică. Ea ar trebui re'ntrodusă în literatură, maĭ ales în poesiă, în loc de prozaicul neologism „eminent".

v. ¹⁰·*A* (p. 28).

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela ce va vinde fečorul altuĭa sau robul altuĭa sau fie pri ce omŭ, de va fi boĭarin să'l bage în ocnâ; ĭară de va fi slugă ce să dzice om mai de ğos, dentăi să'lŭ poarte de coadele cailorŭ, décii să'lŭ spăndzure; ĭarâ de va fi omŭ *défirĭa* (дѣфирꙗ), atunce să'i tae capulŭ..."

La Nicolae Costin, aşa cum s'a tipărit (Letop. II, 113), în descrierea împĕratuluĭ Petru cel Mare: „om de fire întru tot", este o greşélă a ediţiuniĭ în loc de: „om *de-afiré*..."

Maĭ adesea se întrebuinţéză la comparativ.

Cantemir, Chron. I, 326: „Apoĭ [Constantin cel Mare] au luat soţie pe Likinie; ce Maximin, carele cu oştile la Asia vrând decât Constantin şi decât Likinie maĭ mare şi mai *de-afiré* să să arate, s'au sculat cu oaste şi au întrat neprieteneşte în Iliria..."

Acelaşĭ, Divanul lumiĭ 1698, f. 3 a, vorbind despre Alexandru Machedon: „Au doară mai *dĭ-afirĭa* decât dînsul mă voĭu face?.."

Ibid. f. 20 b: „...precăt socotesc, nici tu vei fi mai *dĭ-afirĭa* sau mai harnic decât alalţi oameni..."

Ib. f. 102 b: „...să nu să mai *de-afirĭa* decât ĭaste socotéscă şi cu deşartă mândrie înflându-să să să mândréscă..."

Cu *-hi* = *-fi-*:

Dosofteĭu, Synaxar, 1683, Dec. 4 f. 198 a: „a ĭubi neştine să'ş întăréscă cumu-ĭ spune mintĭa sa şi nu'ş tae a sa voe, ce să aĭbâ mărseĭ spre une osăbite lucruri, a să 'mbrăca maĭ *de-ahirĭa* (дѣхирꙗ) decât alţăi fraţŭ..."

Acelaşĭ, Paremiar, 1683, f. 94 b: „omulŭ ĭaste pre lume fiinţâ maĭ *de-ahirĭa*, căce că'ĭ cugetătorĭu şi cuvântăreţŭ..."

In Pentateucul Orăştian din 1581 (ap. Cipar, Princ. 195) cuvîntul ne întimpină cu sensul de „vir": „era *de-afiré* Iosif de trei-dzeci de ani...", ceĭa ce se ḑice astăḑĭ: „mare de atâţĭa anĭ".

La Româniĭ de peste Carpaţĭ acest adjectiv se maĭ păstréză încă. Lexiconul Budan, 170: „*Dé fire* saŭ *de a fire, dé fi* saŭ *de a fi,* harnic, idoneus, aptus, tauglich, schicklich".

Din adjectivul *de-afiré* vechĭul graĭu formase substantivul abstract *de-afirime* „noblesse, majesté":

Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 31): „Aşa dară Strutocamila, precum pănă acmu adevărat pasire au fost, aşé şi de acmu înainte pasire a fi vrédnică ĭaste, şi încă nu fiete-ce pasire, ce aşéşi slăvită, lăudată şi în buni chezi luată, de vréme ce, deosebit de défirimĭa (дѣфиримꙗ) trupului ce poartă, şi în basna veche va să să zică că oare-care evghenie în nĭamul său are..."

v. *A-mirare.*—*Fireş.*

Afirìme (de-) —v. *Afire.*

Afînèz (*afînat, afînare*), vb.; raréfier, rendre moins épais ou moins solide. A întinde un corp, făcêndu'l maĭ mare la vedere, dar fără a i se adăuga ce-va în materiă saŭ în greutate. Este în oposiţiune cu îndes.

Proverb:

O cerĭ rasă ş'*afînată*,
O daĭ cu vîrf şi'ndesată...
(A. Pann, III, 110)

Un car cu lemne este *afînat*, dacă lemnele sînt supţirĭ orĭ aşeḑate astfel încât numaĭ se pare că sînt multe.

Afînez nu însemnéză nicĭ o dată

„rendre mince, menu, amincir, amoindrir, dégrossir“ (Cihac, I, 87) și întru nemic n'are a face cu italianul affinare saŭ francesul affiner „supțiez“.

Etimologia cea bună s'a dat de Laurian și Massim (I, 39): „*Afînare* (din ad și fîn), rarefacere, rarum sive minus compactum reddere; *afînat,* rarus, minus compactus“.

Și maĭ de 'nainte o spusese Costinescu, Vocab. I, 24: „A *afîna*, a rări ca fînul din clae, a desdesi“.

Vine din latinul vulgar affenare = „versare fenum furcillis“ (Du Cange). Fără prepoziționalul *a* (= lat. ad), același cuvînt este francesul faner, vechĭu fener, în provențala fenar. „Faner — dicea glumind d-na de Sévigné — est la plus belle chose du monde, c'est retourner du foin en batifolant dans une prairie“.

Precum în francesa termenul plugăresc fané a trecut metaforic la sensul de „veșted“, tot așa la Românĭ participiul *afînat* a ajuns a însemna „ușurel“ saŭ „nestatornic“.

Cesar Bolliac, O diminéță pe malul laculuĭ:

Ca prim' acea zăpada ce cade *afînată*
Pe locurĭ neumblate l'al sóreluĭ ivit...

Cuvînt *afînat* saŭ stil *afînat* însemnéză „prolix“ saŭ „polilogic“; cap *afînat,* inimă *afînată* — „om flușturatec“.

Jipescu, Opincaru, 79: „omuluĭ cu mintea plăsmuitóre îĭ ĭe felu dașa, adică: cela ce cugetă nalt, copt și mare, e târdior la vorbă și molâŭ la pas; ăl fîrfînatic are și cuvînt *afînat* și mers cărărat...“

Ibid. 130: „cât lenea, nazurili, mintea dĕ cocă, simțirea 'ngustă, or domni piste cap și inimĭ *afînate...*“

v. *Fîn.*

Afînàre }
Afînàt } v. *Afînez.*

Aflàre (plur. *aflărĭ*), s. f.; action de trouver ou de se trouver, d'apprendre, de découvrir, d'inventer. Infinitiv substantivat, represintând tóte sensurile verbuluĭ aflu.

Pravila Muntenéscă 1640, f. 39 b: „o *aflare* a dracului, pentru ce că toate jucările le-au făcutŭ dracul...“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 199): „credința ĭaste arătare și *aflare* celorŭ lucrure nevăzute...“

Zilot, Cron. p. 9, despre „văcărit“:

Destule cercetărĭ
L'al vitelor *aflărĭ,*
Pentru ca să s'arate
Cu sadacat la tóte...

Intre serbătorile creștine sînt: *Aflarea* Sânteĭ Crucĭ (Lex. Bud.) și *Aflarea* capuluĭ Sf-luĭ Ioan Botezătorul (25 Maĭu), în ambele casurĭ lătinesce: inventio.

v. *Aflătură.* — *Aflu.*

[1]**Aflàt,-ă,** part. passé d'aflu: trouvé, appris, découvert, inventé. Corespunde ca adjectiv tuturor sensurilor verbuluĭ aflu.

v. *Aflu.*

[2]**Aflàt,** s. n.; provincialisme de Banat: épilepsie. „Epilepsia se numesce la noĭ: bóla mare, bóla rĕ, *aflat* de nevoe și fras“ (S. Lĭuba, Caran-sebeș, com. Maidan).

v. *Aflu.* — [2]*A-nevoe.*

Aflătòr,-óre, adj. et subst.; qui trouve ou invente quelque chose; qui se trouve quelque part. „Cel ce află; cel ce se află în cutare loc saŭ în cutare stare, adecă este“ (L. M.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.

Rom. p. 51): „Iară mai pre urmă cu toţii zisără, că precum vulpé au fost *aflătoaré* sfatului, aşé ïarăş ea va fi săvârşitoaré faptului...“

Cost. Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „Ciaïul vĕrsat prin pahare luâ o văpsea purpurie, amestecându-se cu rumul de Giamaica. Toţĭ sorbïaŭ astă iscusită bĕutură, care face nu maĭ puţină cinste *aflătoruluĭ* eĭ decât *aflătoruluĭ* tipografieĭ şi a corăbierieĭ cu abur...“

v. *Aflu.*

Aflătùră (pl. *aflăturĭ*), s. f.; chose trouvée, découverte, invention. L. M.: „lucrul a f l a t“. Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 421): „*Aflătură.* Inventio“.

v. *Aflu.—Aflare.*

Àflu (*aflat, aflare*), vb.; 1⁰ invenire: trouver, découvrir, inventer, apprendre, constater; 2⁰ se invenire: être, exister, demeurer, se comporter. Pe de o parte, sinonim cu: g ă s e s c, d e s c o p ĕ r, n ă s c o c e s c, p r i n d v e s t e, a d e v e r e z; pe de alta, cu: s î n t, p e t r e c, t r ă e s c. In vechile texturĭ bisericescĭ *aflu* corespunde tot-d'a-una latinuluĭ i n v e n i o; în graïu însă şi 'n texturĭ istorice el funcţionéză într'un mod mult maĭ vag saŭ maĭ elastic. Intr'unul şi acelaşĭ pasagïu, de exemplu, ne întimpină: „am cercat ca să putem *afla* adevărul ca să nu m ă *aflu* scriitor de cuvinte deşarte...“ (Letopisiţe, I, 95), unde primul *aflu* exprimă noţiunea de „habere“, ïar al doilea pe acea de „esse“. In aceste doĕ direcţiunĭ: h a b e o şi s u m, se clasifică tóte accepţiunile luĭ *aflu*; dar sub-sensurile fie-căruĭ sens fundamental se confundă adesea unul cu altul.

1⁰ *aflu* „avoir“.

a) *aflu* = g ă s e s c:

Pann, Prov. II, 52: „Să'l fi tot căutat, nu l'ar fi *aflat...*“

Cronicarul Ureche, Letop. I, 96: „de multe ori omul însuşi céle ce véde cu ochii săi nu poate să le pue pe rănd, şi multe zmintéşte, şi au spune mai multe, au mai puţine; dar céle de demult şi răsuflate de atâta vrémi de ani! ce eu cum am *aflat,* aşa am arătat...“

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...să *afle* pre măria ta ȇastă puţiné scrisoare dela noi cu bune păci şi cu sănătate petrecând...“

Moxa, 1620, p. 366: „déca veni (Théodosie celŭ micŭ) în vrâstâ de însuratŭ, soru-sa Polhiriïa grijiïa să-i *afle* soţŭ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 9: „de va *afla* neştine mascurŭ sau dulău sau şi altŭ dobitocŭ stricăndŭ şi făcăndŭ pagubâ...“

Dosofteïu, Paremiar 1683, f. 102 a: „vădzumŭ lumina cé adevărată, luâmŭ duhulŭ cerescŭ, *aflămŭ* credinţâ adevăratâ...“, unde *aflâm* este vechea formă organică pentru actualul *aflarăm.*

Doïna „Nevesteĭ“:

> La mama pe când eram,
> De lucram, de nu lucram
> Mameĭ tot dragă eram;
> Ïar de când m'am măritat,
> Nicĭ un bine n'am *aflat...*
>
> (Alex., Poes. pop. ², 308)

Cu acelaşĭ sens în locuţiunile: „aflu v r e m e“ şi „aflu p r i l e j“ = „trouver le moment favorable“.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „înparte-sâ muïarïa dela bărbatŭ cu voïa ei şi fărâ ştirïa gïudeţului, căndŭ va fi bărbatul ei ereticŭ şi pentru ce va meşerŭşugui să *afle* v r é m e să o poatâ omorâ...“

Moxa, 1620, p. 390: „auzirâ dela masâ boïarii şi'şŭ *aflarâ* déciïa p r i l e j ŭ şi începurâ a plănge şi a ruga pre înpăratul...“

Legenda Sf-teĭ Vinerĭ, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 77): „ïară acest înpâratŭ Ioanŭ (Asénŭ) bunŭ prilejŭ *aflâ* şi cugetâ uïn sfétŭ foarte bunŭ şi cu ogoadâ cătrâ D-dzeu şi cu laudâ şi cu folos, şi aciïaşŭ tremise cătrâ cei Frânci ce era în Ţarigrad şi le zise: nu voïu ḑela voi nice aurŭ nice argintŭ nice mărgâritari nice pietri scumpe să-mi daţi, ce moaştele prépodobnei...“

Să maĭ menţionâm aci locuţiunile: „*aflu* cu cale = trouver opportun“, „*aflu* de cuviinţă = trouver convenable“ (L. M.).

v. *Găsesc.*

b) *aflu* = descopĕr:

Moxa, 1620, p. 356: „săpândŭ temeliïa a-fundŭ în pămâutŭ, *aflarâ* unŭ capŭ de osŭ...“

Delimitarea uneĭ moşie din Moldova, 1644 (A. I. R. I, 87): „...pănă într'un ştejar unde am *aflat* boorul vechĭu, şi de acolo tot culmé în ğos păn'tr'un plop întru carele am *aflat* boorul vechĭu...“

Zilot p. 79:

Aceĭ maĭ marĭ boerĭ pe loc cum s'aşeḑară,
De vodă cercetând, conacul i'l *aflară*...

Pompiliŭ, Sibiĭu, 19:

Şi prin codri m'aş lua
Pînă, dragă, te-aş *afla*...

Balada Corbac:

Maĭcă-ta mĭ-a poruncit
Să tot sbor neobosit,
Pe spinarea vîntuluĭ
In gĭurul pămîntuluĭ,
Să te *aflu*, ca să sciŭ
De eştĭ mort saŭ de eştĭ viŭ!..

Negruzzi, Zoe, I: „Unchĭul meŭ a *aflat* legătura nóstră, şi e fórte mănios asupra mea...

Figurat:

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „apucâ de le *aflâ* firĭa, şi déciĭa le scoate den minte...“

Tot aci vine locuţiunea: „a nu'şĭ *afla* loc = a nu se astîmpĕra, a fi tare turmentat de anxietate, de durere etc.“ (L. M., II, 181).

Doĭna „Nevasta bolnavă“:

Asta'ĭ lumea, ard'o focul!
Când chitescĭ să cercĭ norocul,
Nicĭ că'n lume ĭ-*afli* locul!..
(Alex. Poes. pop. 2, 310)

v. *Descopĕr.*

c) *aflu* = născocesc:

Balada Vulcan:

Impregĭuru'ĭ adunaţĭ
Şedea Turciĭ înarmaţĭ,
Şi pe rînd se întreba:
Ca ce mórte ĭ-ar *afla*?
Uniĭ ḑicea să'l omóre
Cu laţ de spînḑurătóre...

Acelaşĭ sens în locuţiunea: „*aflu* chip“ saŭ: „*aflu* un chip de cale“:

Nicolae Muste, Letop. III p. 26: „...cum aŭ mers acolo, se ruga luĭ Şerban Vodă să între la mijloc să *afle* un chip de cale să'ĭ mântuéscă de Dumitraşco Vodă...“

Cost. Negruzzi, Zoe, I: „Iliescul a-*flase* chip a se deslega pe nesimţite dintr'un lanţ ce nu era potrivit cu uşurătatea inimeĭ sale...“

De asemenea „*aflu* pricină“:

Nicolae Costin, Letop. II p. 21, despre Duca-vodă: „...îndată aŭ *aflat* pricină, că era şi om meşter şi isteţ la fire, zicănd că are Împărăţia multe trebĭ şi'ĭ cere dela ţară mulţĭ banĭ, şi aşa îndată aŭ şi scos dărĭ multe fără samă pre boerĭ şi pre ţară...“

v. *Născocesc.*

d) *aflu* = prind veste, mĕ însciinţez:

„Ce aĭ *aflat*? = qu'as tu appris?“ (Pontbriant).

Balada „Calul Raduluĭ“ :

Nu te, maĭcă, supĕra,
Tristă v e s t e de'ĭ *afla*...
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 497)

Un strigăt de joc:

Muĭerușcă din Bercuț
Cu peptarul cel mândruț,
De ce dracul n'am *aflat*
Că tu eștĭ de măritat,
Că și eŭ te-aș fi luat..
(Ibid. 371)

Balada „Codrénul“ :

Frunḑuliță de dudâŭ,
S'aŭ *aflat* la Movilâŭ
De Codrénul cela reŭ
Că se primblă pin ponóre,
Pin potice fără sóre...

Balada „Chira“ :

Unde s'aŭ *aflat*
Că s'a'mpreunat
Corbĭ cu turturele,
Șerpĭ cu floricele,
Urșĭ cu căprióre
Și nourĭ cu sóre?..

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „care p o v e s t e auḑindu-se în Țarigrad la Împărăție, n'aŭ creḑut, ce vrând să adeveréscă lucrul, Vezirul aŭ scris la Duca Vodă aice în țară, numaĭ să caute să *afle* cum ar fi lucrul maĭ adevărat....“

A. Pann, Prov. I, 171:

Trăind omul, când și când
Află ce nu'ĭ dă prin gând...

Ibid. III, 45:

Se duseră împreună
La moșie să se plimbe,
Aerul ca să'șĭ maĭ schimbe;
Săteniĭ toțĭ, cum *aflară,*
Cu marĭ cu micĭ alergară...

Tot aci locuțiunea: „aŭ *aflat* t î r g u l și ț é r a“ = „la chose s'est ébruitée“.

Doĭnă muntenéscă:

Am ĭubit'o numaĭ séra,
Ș'aŭ *aflat* t î r g u l și ț é r a...
(G. D. Teodorescu, Poes pop. 319)

e) *aflu* = a d e v e r e z.

Cu acest sens, *aflu* se deosebesce de „găsesc“ și „descopĕr“ prin aceĭa că presupune o cercetare făcută într'adins pentru ca să se dea cuĭ-va ceĭa ce i se cuvine. In scurt, este o întrebuințare maĭ mult juridică a cuvîntuluĭ.

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I, 87): „s'au jeluit rugătorii noștri călugării dela Beserecani că le-au scos (stâlpi) de unde ĭ-au pus hotarnicii, și de niște pâine ce au zăs că le-au luat Dumitrașco stolnicul; de se va *afla* că le-au scos stâlpii, ca să hie tare și putérnic cu carté domnii méle a lua hatalmul 12 boi și să 'i aducă aicé la domnié mé...“

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „or-care zlătarĭu va mesteca aurulŭ sau argintulŭ cu alte lucruri fără știrĭa stăpânului, ce să dzice de va spurca lucrulŭ și să va *afla* mincĭunos, cu altă cu nemică numai cu capulŭ să plătéscă...“

Constantin Brâncovanu, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233): „și a d e v ă r â n d u-să cumcă au plătit Stroe vornic toț banii deplin încă din viĭața lui, precum a d e v e r é z ă în diĭată, și *aflându*-să lucrul și dintr'alte scrisori cumcă au fost făcut Iordache stolnic la zilele lui Antonie Vodă năpaste lui Stroe vornicul....“

Acelașĭ, 1696 (ibid. p. 203): „ci rămâind ei de judecată și vrând Domnia mé ca să li să *afle* direptaté lor, am poruncit Domnia mé, cum de vor puté luoa Rumânii din satul Teșila carte cu blestem asupra lor pentru aceşti oameni ce scrie mai sus...“

De aci, în graĭul juridic din trecut: „*aflu* d e r î n d u l unuĭ lucru“ vrea să ḑică „de statu rei cognoscere“; „*aflu* de f a ț ă“ = „teneo manifestum“; „a *afla* cu sufletele sale“ = „videri ex animi sententia“.

Tudoru Logofĕt, 1584 (Cuv. d. bătr.

I, 39): „né-a foost luatu pré nooii pré răvaşé domnéştii de să *aflămu* de rândul acestui Ţigan...“

Tot acolo: „nooii, aceştii trei booĭarii, nooii amu ublatu pre urma acestuii Ţigan, şi nooii aşaa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété, cum acestu Ţigan ce ĭasté maii sus scris au foost de mooşie alu jupâneaseii Anncăei...“; şi maĭ jos: „nooi aşa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété şi mărturisim...“

Act moldovenesc din 1659 (A. I. R. III, 241): „să hotărâţi cum veţi *afla* mai cu direptul cu sufletele voastre, şi precum veţi *afla*, să ne faceţi şi o mărturie să ne daţi ştire...“

Miron-vodă Barnovski poruncesce la 1627 părcălabilor dela Némţ (A. I. R. I, 14): „să lăsaţi foarte în pace mişeii, să nu mai vie jalobă pre voi, ĭară de se vor *afla* nescare oameni răi, furi sau tălhari, de să vor *afla* de faţă, unii ca acéĭa să-i prindeţi şi să-i legaţi şi să-i trimiteţi la Domniĭa mé...“

Simpla negaţiune impersonală „nu se *află*“ însemnéză că ce-va nu se póte constata juridicesce, nu fiind-că nu este, dar fiind-că nu se dovedesce.

Mitropolitul Anastasie, 1610 (A. I. R. I, 22): „de s'are şi mai scula Agăpiĭanii să facă vr'o pără şi să nu să ţie de lége, măriĭa ta să nu crezi, că aimentrilé nu să va *afla*...“

Cu acelaşĭ înţeles la Alexandri, Covrigarĭul:

„Epistatul. Ce aĭ făcut boeruluĭ, măĭ covrigarule?

„Stan. Eŭ? ferescă sfântul! Nu ì-am făcut nimica.

„Epistatul. Cum nu? s'a plâns mie că l'aĭ batjocorit.

„Stan. Nu se *află*, domnule epistat...“

In fine, în poesia poporană ne întimpină nu o dată expresiunea stereotipă: „se *află* şi se adeveréză“, în care ambiĭ terminĭ sînt meniţĭ a întări unul pe altul.

O colindă din Ilfov:

Cine'n lume s'o *afla*,
S'o *afla* ş'adevĕra
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Să ésă 'n vad
Ca un brad...

(G D Teodorescu, Poes. pop. 72)

Alte exemple vedĭ maĭ sus la p. 319.

2⁰. *aflu* „être“.

E tot-d'a-una reflexiv.

Trebuĭ înlăturate acele casurĭ, în carĭ „a se *afla*“, deşi s'ar puté înlocui prin „a fi“, totuşĭ respunde la o căutare, şi prin urmare e sinonim cu găsire; de exemplu:

Moxa, 1620, p. 388: „aduseră lui Mihailŭ unŭ bidiviŭ pré bunŭ, darŭ deîn Misirŭ, şi nu se *afla* nime să'lŭ poată încăleca...“

Saŭ la Gr. Alexandrescu, Oglindile:

Oglindĭ ca să se vadă, nu se *afla* în ţară,
Şi era poprit lucru să s'aducă d'afară...

Nicĭ o noţiune de căutare nu se cuprinde însă într'o mulţime de casurĭ, în carĭ „a se *afla*“ însemnéză numaĭ „a fi“, cel mult „a fi faţă“ saŭ „a fi într'o situaţiune determinată“.

Aşa maĭ întâĭu, în obicĭnuita întimpinare: „cum te *afli*? cum vĕ *aflaţĭ*?“ sinonimă cu „ce maĭ facĭ?“

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „pentru mine să ştiţi dumnavostră că cu mila lui Dumnezău ne *aflăm* cu sănătate...“

De asemenea în următórele exemple:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 3: „toţi oamenii *aflâmu*-ne ca întru o corabie întraţi, ce se zice întru trupulŭ acesta putredulŭ...“

Dosofteĭu, 1673, f. 119 a:

Şi dzâle̥le li s'or *afla* pline,
Cîndu-ĭ va lua Domnul cu sine...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „moşiile căte să *află*, să fie pe séma mănăstirii toate; însă până va trăi soţul mieu Ancuţa, să le păzéscă şi să să hrănéscă şi ĭa cu dânsele...“

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice:

Luând veste cumcă Stefan, Domnul lor, atuncĭ s'*afla*
In ţinuturĭ depărtate, avênd cu el óstea sa...

şi maĭ jos:

De va vré Dumnezeŭ, astăzĭ să putem ca să scăpâm
De primejdia acésta întru care ne *aflâm*...

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „muĭarĭa ĭaste datoare să margâ dupâ dânsŭ ori-unde va mérge; şi de-are fi şi vinovatŭ, totŭ să cade să margâ dupâ dânsŭ: să să *afle* la nevoĭa lui...“

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 181): „tuturor călugărilor căţi se vor *afla* lăcuitori acolo la sveti Ilie...“

Zilot, Cron. p. 38:

Nu cum-va să te hrăpéscă mórtea cu acest păcat,
Cu sânge drept, c'al luĭ Avel, să te *afli* judecat...

A. Văcărescu, p. 24:

A'ţĭ fi rob îmĭ este falâ,
Reŭ te *afli* la n'doĭală...

In ultimele doĕ exemple ar fi maĭ românesce: „s t a ĭ la îndoélă“ şi „să f i ĭ judecat“; dar poetuluĭ ĭĭ trebuĭaŭ doĕ silabe şi, punênd pe *afli*, el n'a făcut decât a se folosi de marea elasticitate logică a acestuĭ cuvînt.

3°. F o r m e a r c h a i c e.

a) Prima persónă plurală a perfectuluĭ: *aflâmu* = actualul *aflarăm*.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXI, 2: şi *aflămu* o corabie ce trecé întru Finikiĭa, întrămu de văînslămu şi ne apropiem de Chipru...	...et quum i n v e n i s s e m u s navem transfretantem in Phoenicen, adscendentes navigavimus; quum apparuissemus autem Cypro...
Ib. XXIV, 5: *aflămu* acestu bărbatu pierdzătorĭu...	...i n v e n i m u s hunc hominem pestiferum...
Ib. X X V I I I, 14: a doao dzi viĭnremu întru Potiol, ĭuo *aflămu* fraţii, şi rugaţi fumu de ei...	...secunda die venimus Puteolos, ubi i n v e n t i s fratribus rogati sumus...

b) Secunda persónă plurală: *aflatu* = actualul *aflarăţĭ.*

Varlam, 1643, II p. 55 a: „şi cuventele ce grâi muĭarĭa acéĭa acésté furâ: vedeţi, o! oamenilorŭ căţi vă *aflatŭ* astădzi aicé, acestŭ pruncŭ mititelŭ au întăritŭ cerĭulŭ şi pământulŭ...“

c) Viitorul: v r e m *afla.*

Omiliar circa 1575 (Ciparĭu, Principia p. 182): „mai scumpŭ lucru *afla*-v r e ţ i în cestŭ časŭ decătŭ argintul şi aurul...“

d) Un fel de viitor: a m a *afla*, adecă după tipul romanic occidental „invenire habeo“ (trouver-ai).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII p. 16: „aşa amu şi la înţelepcĭuné lu Hristos cine va vré să se sue, străminoasâ şi colţuroasâ a r e a *afla* calé...“

e) Construcţiunea luĭ *aflu* cu un gerundiŭ:

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. I, 18:

...mainte până nu se adunase, *aflâ*-	...antequam convenirent, i n v e n-

se aibăndŭ în maţe de duhul sfăntŭ...	ta est in utero habens de Spiritu sancto...

f) O remarcabilă atracţiune sintactică:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 241): „dreptu acéĭa şi Domniĭa mé încă, pentru dréptă şi credincĭoasă slujbă c e (=cu care) se *află* boĭarĭul Domnii méle Diicul vel Logofăt în tot locu de slujéşte ţărăi şi Domnii méle...“

g) Aceĭaşĭ atracţiune sintactică şi tot-o-dată construcţiunea cu un gerundiŭ:

Ienachi Văcărescu, Istoria (Papiŭ, Monum. II, 287): „atât în vremile vistieriei cât şi în vremea spătărieĭ c e (=în carĭ) m'am *aflat* slujind într'acéstă Domnie...“

4°. Filiaţiunĭ istorice.

Aflu s'a păstrat şi circuléză de o potrivă în tóte dialectele române: daco-român, macedo-român şi istriano-român, fără a oferi unde-va măcar varianturĭ fonetice. Iniţialul *a-* nu se aspiră nicĭ o dată. In graĭul poetic însă el îşĭ asociază une-orĭ pe *d-*, ca în dalb=alb; de exemplu:

Cine'n lume s'ar *dafla*,
S'ar *dafla*, s'ar devĕra
Pe negrul d'a'ncălica...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 74)

Astădĭ nu se maĭ póte vorbi despre derivaţiunea de altă dată a luĭ *aflu* din grecul *ἀλφάνω*. Studiul comparativ al dialectelor romanice ne procură o necontestabilă filiaţiune curat latină. De 'ntâĭu, e vechĭul spaniol aflar, de ex. într'un act spano-latin din 1166: „qui in villa pignos aflando, et fiador, et ad montem fuerit pendrar, duplet la pendra et pectet 60 solidos“ (Du Cange, ad voc.). Modernul spaniol hallar vine din forma metatetică fallar, bună óră în poema luĭ Cid, v. 1273: „quando los falló=cându'ĭ *află*“. Apoĭ vechĭul portuges aflar, scădut la achar. Când cine-va întrébă: „como a achais vos? = cum o *aflaţĭ*?“ altul îĭ respunde: „eu acho-a bella = eŭ o *aflu* frumósă“. Portugesesce: „a char se presente“ însemnéză: a se *afla* faţă. De aci în Italia, vechĭul affiare=afflare a trecut în dialecte moderne, după fonetica provincială, la Neapolitanĭ şi Sicilianĭ în asciare saŭ asciari, la Calabresĭ în ahhiari. Maĭ bine însă decât la toţĭ, cuvîntul s'a păstrat pînă astădĭ în reto-romanul aflar. Iată, de exemplu, un proverb rumanş din Elveţia, tradus literalmente românesce:

Tschell ilg qual afla ün ver amig, afla un scazi...	Acela carele *află* un adevĕrat prieten, *află* o comóră...

(Haller, Altspan. Sprichw. I, 188)

Cuvîntul dară este romanic general, şi Ascoli (Studj critici I, 32) îl explică prin latinul afflare „soffiare addosso, donde si può venire traslativamente a raggiungere col fiato, toccare, trovare“. Insă nicĭ într'o limbă neo-latină el n'a prins o rădăcină atât de adâncă şi n'a ajuns la o întrebuinţare atât de désă şi respândită ca în graĭul românesc. Pe lingă forma *aflu* = lat. afflo, peste Carpaţĭ se maĭ cunósce *esaflu*= lat. exafflo (Caransebeş, com. Visag; Huniadóra, com. Bobâlna şi Baĭa-de-Criş), care însemnéză maĭ în specie „trouver“ şi pe care'l găsim şi 'n Dicţionarul Bănăţén circa 1670 (Mss. în Bibliot. Universit. din Buda-Pesta): „*Izafflu*. Reperio“. Trecerea iniţialuluĭ *es-* (= lat. ex) în *iz-* se datoresce influinţeĭ posterióre slavice,

după analogia cuvintelor ca: izbândă, izbesc, izvodesc etc.
v. *Esaflu.*

Aforisèsc. — v. *Afurisesc.*

Aftanàsie, n. pr. m.; Athanase. Una din formele poporane pentru numele Atanasie.

Alexandri, Chera Nastasia: „Nostimu 'ĭ, sfinte *Aftanasie*! când îmĭ ḑice: bunică! cer cuvîntul... dă'mĭ o bucată de pâne cu povidlă..."

Forma *Aftanasie*, cu *ft=th* (ϑ), este un slavism. Curat românesce e Tănase.
v. *Tănase.*

A-fùga (d'), adv.; vite, à toutes jambes. Idiotismiĭ poporanĭ: „a o rumpe d'*a-fuga* = s'enfuir avec précipitation"; „a o tuli d'*a-fuga* = s'esquiver lestement".

De la Vrancea, Sultanica p. 34: „îmboldită d'o silă taĭnică, speriată de or-ce zgomot, îşĭ încordéză vinele, şi suflând ca de frica morţiĭ, o rupe d'*a-fuga...*"

Jipescu, Opincaru p. 28: „Boĭerimea maĭ în toate vacurili şĭ-a pus şi chĭeptu şi sufletu şi obrazu pentru naţie, a luptat în frunte şi a'nfruntat toată năvala duşmanuluĭ; da unioriĭ o maĭ tulĭa şi d'*a-fuga* afară din ţară..."
v. [1, 2] *Fuga.*

Afùm *(afumat, afumare)*, vb.; fumer, enfumer, parfumer, fumiger, boucaner, saurer. Literalmente însemnéză „a pune ce-va la fum": medio-lat. affumo (= ad-fumo), ital. affumo, span. ahumo, portug. afumo etc. Se aplică însă nu numaĭ la fum, ci adesea şi la abur. Se întrebuinţéză ca verb neutru, de ex.: acéstă sóbă *afumă*; ca verb activ: aĭ *afumat* bucatele; ca impersonal: aci *afumă.*

Doĭna Haĭduculuĭ:

Ş'astă ĭérnă am ĭernat
Maĭ colea de Calafat
Intr'un bordeĭu dărîmat:
Picătura m'a picat,
Crivăţul m'a îngheţat,
Fumul că m'a *afumat...*
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 289)

La Anton Pann (Prov. II, 149), o nevéstă, al căriĭ bărbat să plângea că laptele nu e bine fert:

Se mira săraca, cu ce îngrijirĭ
Să'l fĭérbă maĭ bine, s'aĭbă mulţămirĭ!
Spĕla, freca vasul, punea de'l fĭerbea,
Păzind să n'*afume* şi'n foc să nu dea...

In privinţa aburilor ce ese ca fum, dar fără lucrarea foculuĭ, se póte ḑice câte o dată de o potrivă bine: *afumă* şi fumegă. Aşa pasagĭul din Psaltire (ps. CIII, 32; CLXIII, 5): „tangit montes et fumigant" saŭ: „tange montes et fumigabunt", se traduce românesce:

Coresi, 1577: ...atinge codrii şi *afumâ*-se... atinge codrii şi *afuma*-se-vorŭ...	Silvestru, 1651: ...atinge munţii şi fumegâ... atinge munţii şi fumăga-vorŭ...
Arsenie, circa 1650: ...se atinge de măguri şi se *afumâ* ...atinge-te de măguri şi se vor *afuma...*	Dosofteĭu, 1680: ...să atinge de munţ şi fumăga-să-vor... atinge-te de munţŭ şi fumăga-să-vor...

Cu acelaşĭ sens: „se ḑice despre o căpiţă de fîn jilavă că *afumă*=slobóde abure" (L. B.); dar se póte şi: fumegă.

Deosebirea cea de căpetenia între fumeg şi *afum* este că fumeg însemnéză scóterea fumuluĭ din sine'şĭ fără a'l aşeḑa unde-va anume, ĭar *afum* presupune tot-d'a-una depunerea fumuluĭ pe ce-va. Acésta resultă din diferinţa funcţională între elementele

formative ale ambelor cuvinte: sufixul verbal -eg (= lat. -igo) arată numaĭ mişcare în genere, pe când prefixul pronominal a- (=lat. ad-) exprimă mişcare într'o direcţiune.

v. *Fumeg.*

Afumare jócă un mare rol în medicina poporană a Românuluĭ.

Cost. Negruzzi, O alergare de caĭ, IV: „...mĭ-am adus a-minte că babele la noĭ gonesc pe necuratul *afumând* p e n e prin casă. Am cerut o căţue şi fórfecĭ; am tăiat fărămèle scrisórea şi răvăşelele vicleneĭ, şi le-am pus pe jăratecul din căţue. Privind fumul ce se ridica şi apoĭ perĭa cum perise amorul eĭ, am ḑis slugeĭ mele să se ducă şi s'*afume* odaĭa cu hărtiile aceste..."

De aci într'un cântec poporan din Bucovina:

Adă 'ncóce mâna ta
Şi mĭ-o pune subsuóră,
Că's mâncat de săbióră,
Şi'mĭ dă p ě r ca să m'*afum*,
Că's mâncat de ţerĭ şi drum,
Şi'mĭ fă léc prin descântare,
Căcĭ sînt bolnav de lungóre...
(Marian, I, 29).

In curiósa „Insemnare pentru căte doftoriĭ", scrisă în Muntenia la 1788 de un Florea Copilul şi pe care nĭ-a oferit'o d. Dr. Antonescu-Remuş (Mss. în Arch. Stat.), ne întimpină următórele:

„Pentru tuse, să să *afume* c u b u r e t e d e c r u c e, acoperit la cap;

„Pentru tuse cu năduh să caute un b r ă u d e o m m o r t u când îl dezgroapă, să să *afume* cu el;

„Pentru frigurĭ să să *afume* c u g ă n i ĭ a ţ d e b a r z ă..."

La ţeranĭ, aprópe fie-care bólă îşĭ are un fel de *afumare.*

„Cu Iarba-mare, cu Turtel şi cu Avrămésă se *afumă* ómeniĭ de s p e r i a t; cu Măsălariţă, se *afumă* pentru d u r e r e d e m ă s e l e; *afumare* cu planta Sburătóre e bună pentru bóla numită s b u r ă t o r; pentru bóla numită d î n s e l e e bine a se *afuma* cu Unghia-găeĭ..." (C. Decusară, Tecucĭu, com. Ţigănescĭ).

„Cu pěr de urs se *afumă* ómeniĭ, ḑicênd că le trece de a m e ţ é l ă" (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

In graĭul ţerănesc din Ialomiţa (Th. Theodorescu, com. Lupşénu): „Lu Ionică al nostru nu ştiŭ ce ĭ-a abătut la o urechĭe, că'l doare urechĭa, mânca-l'ar măĭcuţa, dě nu să poate odilni dě loc; o să ĭaŭ nişte cârpă dîla pămătuf şi b a l i g a d î n ḑ i o a dě M ă r i n a ş'o să'l *afum* la urechĭe, că cică'ĭ bun dě năjit, că dě pustiĭu d'ala'l doare urěchĭa..."

In sens ironic, despre un om bét se ḑice: „s'a *afumat* cu luléoa" (A. Pann, Prov. I, III). Acelaşĭ idiotism se aplică şi la Ţiganĭ, între carĭ pînă şi pe copiĭ îĭ veḑĭ umblând cu luléoa în gură. — De ce sînt negri Ţiganiĭ? — „S'aŭ *afumat* cu luléoa", respunde Românul.

Mijloc de vindecare la bóle, *afumare* este un mijloc de păstrare pentru unele substanţe alimentare: astfel se *afumă* óre-carĭ cărnurĭ, pescĭ şi altele.

I. Ionescu, Mehedinţĭ, p. 66: „Păstraviĭ prinşĭ se spintecă, se curăţă de maţe şi se sară. Păstraviĭ săraţĭ saŭ îndulciţĭ în sare se usucă şi se *afumă* puindu-ĭ pre o lésă şi aprinḑênd sub dînşiĭ putregaĭu de nuc saŭ de salce, şi acoperindu-ĭ cu draniţă saŭ maĭ bine cu frunḑe verḑĭ de nuc..."

Cu acelaşĭ sens în texturĭ latine medievale: „duas anguillas salitas et a f f u m a t a s per internuntium transmisit..." (Du Cange, ad voc.).

Macedo-românesce:

„S'*afumâ* casa, s' féçe sumu-lae=s'a *afumat* casa de s'a făcut négră;

„S'*afumară* draçĭlĭi=aŭ perit draciĭ, *afumându*-se cu tămâe;
„S'nu s'*afumă* laptile;
„Pĕscu *afumat*..."

Cu un sens necunoscut în daco-româna, Macedo-româniĭ maĭ numesc *afumare* poleirea unuĭ lucru cu aur saŭ cu argint, de ex.: „nellu este *afumat* tu amalămă = inelul este s u f l a t cu aur..." (M. Iutza, Cruşova).

v. *Afumare.—Afumat.— Afumaţĭ.— Suflu*...

Afumàre (plur. *afumărĭ*, vechĭu *afumarĭ*), s. f.; l'infin. substantivé d' a f u m: fumage, fumigation, action d'enfumer ou de parfumer, boucanage, saurage; encens. Represintă ca substantiv tóte accepţiunile verbuluĭ a f u m.

In graĭul vechĭu *afumare* era sinonim cu „tămâe", după cum este pînă astăḑĭ în macedo-româna.

Aşa la Coresi, 1577, ps. LXV:

...toate arsele mojdane rădicŭ ţie cu *afumare* şi berbeci rădicŭ ţie boi cu ţapi...	..holocausta medullata offeram tibi cum incenso et arietibus, faciam tibi boves cum hircis...

acolo unde la Silvestru, 1651, şi la Dosofteĭu, 1680:

...jertvâ grasâ voĭu înălţa ţie cu myrosenie de berbeci, jertvivoĭu ţie boĭ şi ţapi...	...jrătve cu 'ntregul de arsŭ cu măduhâ grase rădica-voĭ ţie cu tămâĭe şi areţŭ, rădica-voĭ ţie boĭ cu vătuĭ...

La plural, Coresi, canт. VII, pune *afumari*: „nece toate arsele, nece cumândari, nece prinoase, nece *afumari* (афоумари)..."

v. *Afum. — Afumătorĭ.*

Afumàrĭu, s. n.; fumoir, endroit destiné à fumer les viandes et les poissons. „*Afumarĭu*, lucru pe care se expune ce-va la fum" (Costinescu).

v. *Afum. — -arĭu.*

[1]·**Afumàt**, **-ă**, adj.; part. passé d'a f u m pris adjectivement: fumé, enfumé, fumigé, parfumé, boucané, sauré; de couleur de fumée. Represintă ca adjectiv tóte accepţiunile verbuluĭ a f u m. E bună limba *afumată*, dar e reŭ laptele *afumat*; o odae *afumată* dela sobă e nesuferită, dar nu o odae *afumată* cu smirnă; *afumat* şi *afumat* nu e tot una.

Cântec Oltenesc:

Cuculeţ, unde-aĭ ĭernat?
Peste Jiŭ, la Vadul lat
Intr'un cătun *afumat*...
(Conv. lit. 1876 p. 209).

„*Afumat* cu luléoa = bét", după cum şi franţusesce se ḑice cu acelaşĭ înţeles „enfumé" (Boileau).

Despre Ţiganĭ: „*afumat* cu luléoa= negru, ba şi murdar".

Intr'un singur sens, participiul *afumat* se depărtéză óre-cum dela verbul seŭ, şi anume când însemnéză o culóre cenuşie-gălbue, une-orĭ căpĕtată prin lucrarea fumuluĭ, maĭ adesea însă prin vechime saŭ vremurĭ rele.

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „Fie-sce-care Ţigan are şatra luĭ făcută din maĭ multe bucăţĭ de ţolurĭ *afumate*, şi o căruţă cu roţĭ nalte ce'ĭ slujesce de culcuş..."

Acelaşĭ, Iaşiĭ în 1844: „o mulţime de hardughiĭ vechĭ, nalte, strîmbe, mucede, cu păreţiĭ *afumaţĭ* şi crăpaţĭ, cu ferestrele micĭ şi chĭóre..."

Acelaşĭ, O primblare la munţĭ: „el ţinea într'o mână o psaltichie veche şi *afumată*, şi în ceĭalaltă o păreche de metaniĭ de lână négră..."

Acelaşĭ, Harţă Răzăşul, sc. II: „Să 'ţĭ arăt ispisócele din pod. Am ĭan aşa un ténc de hârţóge *afumate*..."

Cost. Negruzzi, Cântec vechĭu: „găsind un ghizdan vechĭu, îl deschise, şi dintr'un smoc de tărfălóge de moşie, care'l sărăciseră de tot cu judecăţile, scóse o hărtie *afumată*, pe care mĭ-a dat'o...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, ad Januar. 25, descrierea S-tuluĭ Grigorie Teologul: „nu forte lungâ barba, ce destul de désâ; pléşivŭ, alb la păr; barba pre la marginĭ *afumatâ*...“

Acelaşĭ, ad Jan. 30, despre S-tul Vasilie cel Mare: „albŭ la părŭ, *afumată* marginĭa barbeĭ...“

A se alătura versul luĭ Régnier (ap. Littré, v. Enfumé):

Son teint jaune, e n f u m é, de couleur de malade...

Formele deminutive dela *afumat* sînt: a f u m ă c ĭ o r şi a f u m ă ţ e l, la femin. a f u m ă ţ e a.

v. *Afum.—Afumată.—Afumaţĭ.*

[2] **Afumàt** (plur. *afumaturĭ*), s. n.; part. passé d'a f u m pris substantivement: fumage, fumigation, boucanage, saurage. Sinonim cu a f u m a r e şi cu a f u m ă t u r ă. Se póte ḑice de o potrivă bine: *afumatul* pesceluĭ saŭ a f u m a r e a pesceluĭ, *afumatul* cu tămâe saŭ a f u m ă t u r a cu tămâe, apucă-te de *afumat* etc.

v. *Afum.* — [1]*Afumat.*

Afumàtă, s. f.; t. pop. de Viniculture: espèce de raisin. O varietate de strugure care se apropie de T ă m ă i ó s ă.

Termenul se întrebuinţéză maĭ ales în Muscel:

„*Afumată* se chiamă pe la noĭ un fel de strugure ruginit, de o culóre amestecată din alb, galben şi roşu, picurată cu negru. Strugurele se face des şi borbonat. La mâncare e dulce şi gustos.“ (N. Vasilescu, com. Glâmbocel).

v. [1]*Afumat.*

Afumàţĭ, n. pr. loc.; nom de plusieurs villages en Roumanie. Aşa se chiamă câte un sat în Ilfov, în Dolj, în Teleorman, în Tutova, în Olt (Frunḑescu, ad voc.).

Dionisie Eclesiarcul, Cronica (Papiŭ, Monum. II, 184): „Fost'aŭ făcut acest Domn (Alexandru Moruzi, 1795—97) fabrică de hărtie la *Afumaţĭ* nu departe de Bucureştĭ, şi când ĭ-aŭ venit mazilie aŭ pus'o în spinarea Mitropolieĭ de ĭ-aŭ dat sumă de pungĭ de banĭ geremé, zicând că aŭ cheltuit Măria-sa dela dînsul de o aŭ făcut, şi Mitropolieĭ îĭ este de trebuinţă să facă hărtie pentru tipografie...“

Numele topic *Afumaţĭ*, plural dela a f u m a t, remâne vecĭnică amintire a tristelor vremurĭ ale cĭumeĭ. Pînă astăḑĭ în districtul Brăileĭ se chĭamă C ĭ u m a ţ ĭ un sat, a căruĭa numire veche este *Afumaţĭ* (Frunḑescu, v. Cĭumaţĭ). Un medic german din secolul trecut, Gustav Orraeus, venind în Moldova la 1770 şi cercetând: carĭ sînt la Românĭ mijlócele cele preservative contra cĭumeĭ? i s'a respuns că — pe piaţe, în löcuinţe, pretutindenĭ se dâ foc la gunoĭu, la óse şi altele asemenĭ, a f u m â n d u-se într'un chip nesuferit ḑiua şi nóptea: „praeservatio, cui maxime fident, in eo unice posita est, ut undique in plateis, et atriis, acervos fimi, ossium et variarum quisquiliarum, lento igne comburant, f u m o que hoc foetidissimo aërem die noctuque impleant“ (Orraeus, Descriptio pestis, Petrop. 1784 p. 11). De aci *Afumaţĭ*. A f u m a r e a contra cĭumeĭ era lăsată dela moşĭ-strămoşĭ, de óră ce o sémă de sate se numĭaŭ aşa deja din secolul

XV. Unul dintre Domniĭ Țereĭ Românescĭ, ginerele luĭ Négoe Basarab, e cunoscut în cronice sub numele de „Radul din *Afumațĭ*".

v. *Afum.* — *Afumat.* — *Afumăcĭorĭ.* — *Ciumă.*

Afumăcĭor, -óră. — v. *Afumăcĭorĭ.*

Afumăcĭòrĭ, n. pr. plur.; nom d'un village en Valachie. Pluralul luĭ a f u m ă c ĭ o r deminutiv dela a f u m a t. Așa se numĭa un sat în districtul Buzêŭ (Frundescu, v. Gradiște).

v. *Afumațĭ.*

Afumătòr, -óre; adj. et subst.; qui fume, enfume, parfume etc. Cela saŭ ceĭa ce a f u m ă, în tóte accepțiunile acestuĭ verb. De aci, prin diferențiarea sensurilor, femininul singular a f u m ă t ó r e, luat ca substantiv, însemnéză „encensoir"; ĭar pluralul a f u m ă t o r ĭ „encens".

v. *Afum.* — *Afumătóre.* — *Afumătorĭ.* — *Afumos.*

Afumătóre, s. f.; cassolette (Cihac). Cățue saŭ orĭ-ce văscior cuprinđênd substanțe mirositóre cu carĭ se a f u m ă. Sinonim cu slavicul „cădelniță", care se întrebuințéză numaĭ în biserică.

v. *Afumător.*

Afumătòrĭ, s. f. plur.; parfum, encens (Cihac). Orĭ-ce substanțe mirositóre, cu carĭ se a f u m ă.

v. *Afumare.* — *Afumător.*

Afumătùră (pl. *afumăturĭ*), s. f.; „action de parfumer, parfum" (Cihac); „qui sert à fumiger, à parfumer" (Pontbriant). Portugesul a f u m a d u r a. De asemenea în limba sardă a f f u m a d u r a (Spano).

v. *Afum.* — ²·*Afumat.*

Afumățèl, afumățeà. — v. ¹.*Afumat.*

Afumòs, -ósă; adj.; qui fume, enfume, parfume etc. Sinonim cu a f u m ă t o r ca adjectiv, dar aplicându-se numaĭ la lucrurĭ, nu și la persóne. „*Afumos*, fumosus, fumeus, fumicus" (Bobb). In graĭu, aprópe nu se aude.

v. *Afumător.*

¹·**Afùnd** (*afundat*, *afundare*), vb.; plonger, immerger, enfoncer, approfondir. Insemnéză, materialmente orĭ figurat, a împinge pînă l a f u n d (=lat. ad fundum). Deja în limba veche e sinonim cu c u f u n d. Așa versetul din psalmul IX: „i n f i x a e sunt gentes in interitu", se traduce prin „*afundară-se*" la Silvestru 1651 și la Dosofteĭu 1680, ĭar la Coresi: „c u f u n d a r ă-se limbile..."

E sinonim și cu î n f i g:

Silvestru, 1651, ps. LXVIII:

Afundaĭu-mă în tină adăncă și n'am loc de a starĭa...	Infixus sum in limo profundi, et non est substantia...

unde la Dosofteĭu, întocmaĭ ca latinesce: „î n f i p ș u-mă în pâclă de adâncime..."

Cu tóte astea, î n f i g e r e are un înțeles cu mult maĭ întins decât *afundare*, ĭar c u f u n d are un sens ce-va maĭ restrîns. A î n f i g e un cuĭu, a î n f i g e ghĭara etc. n'are în vedere nicĭ un fel de „fund". C u f u n d a r e, pe de altă parte, e numaĭ de sus în jos și presupune disparițiunea totală a celor împinse la fund, ba chĭar peirea lor. Și maĭ energic e compusul s c u f u n d, o mișcare violentă și repede.

Printr'o fusiune poporană, din *afund* și c u f u n d s'a născut forma mixtă a c u f u n d, cunoscută maĭ ales în

Moldova şi despre care veḑĭ la locul seŭ.

Alăturĭ cu *afund*, uniĭ întrebuinţéză *afundez*:

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 46: „E pĕcat de Dumneḑeŭ, cocóne, să mĕ *afundez* eŭ cu totul în focul Gheeneĭ...“, unde ar fi fost maĭ bine: s c u f u n d.

a) Afund ca verb activ.

O epigramă poporană din Ardél:

Mere nora la fântână
Cu cămaşa sócri'n mână,
Ş'o *afund*'o dată 'n baltă
Şi o ţipă peste poartă:
Na-o, sócra, că'ĭ spĕlată!
(Jarnik-Barsanu, 455).

A. Pann, Prov. I, 144:

In loc să'l scóţă din undă,
In vultóre îl *afundă*...

La botez, preutul *afundă* pe copil în apă.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 15 b: „Déca'l vei pomăzui, preote, botédză'l ţiindu'lŭ în măni, căutăndŭ spre răsăritŭ; *afundăndu*'lŭ şi scoţindu'l de o datâ, dzi: botédză-să robulŭ luĭ Dumnedzău imerek în numele Tatăluĭ amin; ĭară a doa oarâ *afundăndu*'lŭ şi scoţindu'lŭ, dzi: şi al Fiĭuluĭ amin; íară a treĭa oarâ *afundăndu*'lŭ...“

b) Maĭ adesea sub forma reflexivă.

Legenda St-luĭ Sisin circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 288): „Şi dzise sveti Sisin: lemnul lu Dumnedzeu maslinu! vădzuşi dracul fugindu şi u cocon ducăndu? Şi dzise maslinul: vădzuĭu'l în Mare *afunŭdăndu*-se (афѹнъдъндѹсе)...“

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 15: „şi aciĭa se porni turma toatâ deîn ţărmure în Mare şi se *afundarâ* într'apâ, e păstorii fugirâ...“

Silvestru, 1651, f. 126 a: „scoate-mâ den tinâ ca să nu mâ *afund*...“

Legenda Sf. Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 178): „şi apa se desfâcé şi fierbé şi clocotiĭa diîn f u n d ŭ, căt nu se *afunda* corabiĭa...“

O predică din sec. XVII (ibid. p. 291): „apa ĭaste una diîn céle patru fâpturi diîn ce ĭaste lumé tocmitâ, şi 'şŭ ĭaste rudâ cu pâmăntul; şi într'apâ ne *afundâmŭ* şi ne acoperim, ca şi Hristos în pâmăntŭ...“

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 33): „şi în f u n d u l mărij a mă *afunda*, şi în mijlocul focului a mă arunca, şi nici cum vieţii méle a cruţa, nu mă voĭu feri...“

A. Pann, Prov. III, 137:

Şi când el de gróză plângea, spuind multe,
Vine un val mare tocma cât un munte,
Îĭ repede luntrea, o sparge de-o stâncă,
Şi el se *afundă* în Marea adâncă...

Fără noţiune de apă:

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 195: „Spicele rĕscópte şi ţepóse, încărcate cu bob mare şi greŭ, sĕ clătenaŭ a-lene, încovăindu-se în văĭ şi délurĭ de aur ruginit, în jurul colnicelor, sub carĭ s'*afundă* satul Măgura...“

Balada „Sócra şi nora“:

De când mândra s'a 'ngropat,
Plóe mare s'a vĕrsat,
Vreme lungă n'a 'ncetat,
Vîntu 'ntr'una c'a suflat,
Grópa i s'a *afundat*
Şi mormîntu'ĭ s'a stricat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 625)

Fiind-că f u n d se chiamă nu numaĭ în liniă verticală partea cea maĭ depărtată a uneĭ văĭ, fie cu apă saŭ fără apă, dar şi în liniă orizontală partea cea maĭ depărtată a spaţiuluĭ în genere, de aci *afundare* se póte aplica la orĭ-ce direcţiune.

Alexandri, Pastel XL:

Pe câmpia Dunărénă care fuge'n depărtare,
Unde ochiĭ se *afundă* dintr'o zare'n altă zare...

E maĭ ales poporană expresiunea: „a se *afunda* în codri".

Pompiliŭ, Sibiŭ, 51:

Mă-sa'n pragul uşiĭ sta,
După fecĭor se uĭta
Pîn' ce'n codri s'*afunda*...

Balada „Sócra şi nora", după cum se ḑice în Prahova:

Multă vreme nu pĭerdea
Ghencea murgu'ncăleca,
Ḑiua-bună 'şĭ maĭ lua;
Iar mândruţa, vaĭ de ea,
Tot cu ochi'l petrecea
Pînă'n codri s'*afunda*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 623)

v. *Afundiş.*

Intr'un sens figurat, se ḑice: a se *afunda* în gândurĭ, în grijĭ, în bănuelĭ, în datoriĭ etc., saŭ: a *afunda* pe cutare. De asemenea: a se *afunda* în sciinţă, în lene, în trândăviă, în somn şi altele.

v. ¹·*Afundat.*

Verbul *afundare* nu e latin clasic, dar comun tuturor graĭurilor romanice: ital. a f f o n d a r e, span. a f o n d a r (ahondar), portug. a f u n d a r etc. In vechĭa francesă: a f o n d e r, de ex.: „y ot tant de gens oudit batel, qu'ilz furent en doubte d'a f o n d e r en laditte riviere et de noyer" (Du Cange, ad. voc.)

v. ²·*Afund.* — *Cufund.* — *Fund.* — *Scufund.*

²·**A-fùnd,** adv.; à fond. Intr'un mod nu numaĭ pe de asupra saŭ pe de lăturĭ, ci pînă la f u n d=lat. ad-fundum, ital. affondo. span. hondo etc. (Cihac). E sinonim cu d e p l i n, dar presupune maĭ multă adâncime, ĭar prin urmare şi maĭ mare greutate de a ajunge acolo.

Jipescu, Opincaru p. 55: „Sînt ca spuḑa Rumânĭ ce sĕ cred că *a-fund* cunosc limba rumânéscă, când colo: crinta, adică vasu un' sĕ pune caşu 'nchĭegat să sĕ scurgă, ḑic că e lucru dĕ mâncare; şi'ntrébă'ĭ ce e blévu, risteu, bulfeĭu, oporu, cormana, că dĕ ţĭ-o şti, lasă!..."

O doĭnă muntenéscă:

Să mĕ'ngrópe unde-oĭu ḑice,
La un sîn cu doĕ ţîţe;
Să mĕ'ngrópe maĭ *a-fund*
Să nu putreḑesc curînd:
Cu mâna 'a ţîţişóră,
Cu gura la bărbióră,
Unde'ĭ dragóstea maĭ mare....
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 304)

Idiotismul „a d a *a-fund*", „a s e d a *a-fund*", „a întra *a-fund*", însemnéză „plonger, faire le plongeon, s'enfoncer".

Balada Vîlcan:

De l'or da *a-fund* în ape,
O să'nnóte ş'o să scape...
(G. D. Teodorescu, 555)

Balada Chira:

Vreme nu pĭerdea,
In apă sărĭa,
A-fund că se da...
(Ibid. 645, 652)

Idiotismul: „t r a g e *a-fund*" însemnéză un înnec fatal, fără vre-o putinţă de scăpare.

„La noĭ holburĭ se chiamă locul adânc şi unde în faţă apa se învîrtesce, astfel că cel ce cade acolo trebuĭ să péră, căcĭ îl t r a g e *a-fund*..." (A. Vasiliŭ, distr. Iaşĭ, com. Poieniĭ).

v. ¹·*Afund.*

³·**Afùnd, -ă,** adj.; „profond, creux" (Cihac). Se întrebuinţéză rar în loc de a d â n c. „Apele line sînt *afunde*" se ḑice în Transilvania (Iosif Lita, Blaj). Cuvîntul e poetic.

Boliac, O diminéţă pe Caraiman:

În văile *afunde,* a Besneĭ locuinţă,
Cobóră 'n şirurĭ braḑiĭ spre rîul sgomotos
Ce spumegă, se luptă în repedea'ĭ silinţă
Şi cade, se sfăramă p'a d â n c prăpăstios...

v. ²·*Afund.*

[4]·**Afùnd** (plur. *afundurĭ*), s. n.; abîme, profondeur. Rar, dar totuşĭ se aude: „*afundul* Măriĭ“, „*afundul* codrilor“ etc. în loc de a d â n c u l.

Intr'o colindă munténéscă:

Toţĭ s'aŭ înnecat,
L a *afund* s'aŭ dat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 57)

afund figuréză de asemenea ca substantiv.

v. [1]·*Afund.*

Afundàre (plur. *afundărĭ*), s. f.; l'infinitif d ' a f u n d pris substantivement: plongeon, immersion, submersion. Fapta de a se a f u n d a saŭ a se da a - f u n d.

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n balta,
Negândind nerodu c'o să paţă ş'altă:
Pe când el cu totul se da 'n *afundare*
Să scóţă securea din apa cea mare,
Vine óre-cine în ascuns, pe taĭnă,
Şi'l fură de'l lasă fără nicĭ o haĭnă...

Ca termen religios, „*afundarea* S â n t e ĭ C r u c ĭ“ la Bobotéză.

v. [1]·*Afund.* — [2].*Afundat.*

[1]·**Afundàt, -ă**; part. passé d'a f u n d pris adjectivement: plongé, immergé, enfoncé, approfondi.

Legenda Sf-luĭ Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 173): „cine va fi gonit de oameni răi muncitori, şi va scâpa în beséreca numelui mieu, dâ-i să învincâ pre acei gonitori; şi vare-cine va fi în bure şi în valurile mâriei *afundatŭ* saŭ în toate grijile în tot loculŭ, şi va pomeni numele mieu, să faci linâ bura...“

Dosofteĭu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a ta mîntuinţâ,
Sa vedem pizmaşii *afundaţ* in salţă...

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794, p. 41): „m'amŭ văzutŭ aşa de ģoşŭ *afundatŭ* într'adâncimele adâncurilorŭ, câtŭ amŭ avutŭ frică că n'oĭu maĭ eşi de acolo...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 8: „ochiĭ unchĭaşuluĭ, *afundaţĭ* sub cercul albit al sprîncenelor...“

In sens figurat:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 3: „luîndŭ camete şi asuprindŭ cu nedereptate şi *afundaţi* în răpicĭuni...

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom.) p. 98: „...unii, ca cum încă mai de nainte de mângăioase voroavele eĭ spre somn furaţi şi în chitéla socotélelor *afundaţi* ar fi fost, ca de somn saŭ de vin ameţiţi...“

Alexandri, O primblare la munţĭ: „Călugărul, ḑicênd aceste, ţinti ochiĭ în gĭos şi stătu puţin *afundat* în gândurĭ; tot trupul luĭ părea împetrit; numaĭ buzele i se mişca...“

v. [1]·*Afund.*

[2]·**Afundàt,** s. n.; l'infinit. d'a f u n d pris substantivement: immersion, plongeon. Sinonim cu a f u n d a r e. Ca supin: dacă e vorba de *afundat*; când e tréba pe *afundat* etc.

v. *Afundare.*

Afundătòr, -óre, adj. et subst.; „approfondissant etc.“ (Cihac). In graĭu nu se aude şi în texturĭ nu s'a întrebuinţat.

Afundătùră (pl. *afundăturĭ*), s. f.; approfondissement, enfoncement. Italienesce a f f o n d a t u r a (Cihac). Se întrebuinţéză maĭ mult: î n f u n d ă t u r ă şi a f u n d i ş.

v. [1]·*Afundat.* — *Afundiş.* — *Infund.*

Afundìş (pl. *afundişurĭ*), s. n.; enfoncement, fond. Punctul fórte depărtat al unuĭ spaţiŭ, dar numaĭ pe uscat.

De la Vrancea, Sultanica p. 176: „în *afundişul* depărtăriĭ s'audi, încetinel, un glas de cétă, cântând dupe pofta inimeĭ..."

Ibid. p. 197: „mĕsuraĭ *afundişul* codrilor, ţinêndu'mĭ zilele cu porumbe sĕlbatece şi cu pere pădureţe; trecuĭ prin tóte, gândindu-mĕ la tine..."

v. [1]*Afund.* — [4]*Afund.* — *Afundătură.*

Afundìme, s. f.; profondeur. „*Afundime*, profunditas" (Bobb). Sinonim cu a d â n c i m e. In graĭu nu se obicĭnuesce.

v. [4]*Afund.* — *Afundiş.* — *-ime.*

Afurisànie, afurisènie (plur. *afurisenii*), s. f.; excommunication, damnation, malédiction. Cuvînt format de către grămăticiĭ românĭ vechĭ din tulpina verbuluĭ a f u r i s e s c prin acelaşĭ sufix ca în terminul slavic corespundĕtor „zaklinanie", în loc de infinitivul substantivat a f u r i s i r e. Sinonim cu a n a t e m ă, dar însemnând o penalitate canonică de un grad ce-va maĭ mic. Vorba curat poporană, trecută la Românĭ din gréca prin mijlocire latină, este b l ă s t e m, care însă a căpĕtat un înţeles maĭ întins, deşi totuşĭ se întrebuinţéză une-orĭ în texturĭ juridice ca sinonim cu *afurisenie*; de exemplu:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 146): „cu carté Domnéscă şi cu carté părintelui Patriarhului dela Antiohia cu mare b l e s t e m şi *afurisanie* asupra acelor boĭari..."

Acelaşĭ, 1696 (ibid. p. 214): „cu mare b l e s t e m şi groaznică *afurisanie* asupra tuturor delénilor şi moşnénilor şi împrejurénilor de acolo dela Topolovéni..."

După Pravila Moldovenéscă din 1646, f. 54 a, acela care află pe muĭerea luĭ „cu om din clirosulŭ beséricei, poate să'i ucigâ pre amândoi, şi să nu se témă de *afurisenie*..."

Tot acolo, f. 141 a, cu sensul de simplu b l ă s t e m: „*aforiseniĭa* ce să va face cu mânie, numai acéĭa să prinde în samâ şi ĭaste foarte rrĭa şi cumŭplitâ, aşijdere şi alte-ori fie-ce b l ă s t â m ŭ..."

Termenul *afurisenie* se întrebuinţa maĭ cu deosebire atuncĭ, când Domnul Ţereĭ l e g à un bir nedrept saŭ asupritor pentru popor, îndatorindu-se pe sine şi pe toţĭ urmaşiĭ seĭ, sub pedépsa celeĭ maĭ teribile excomunicaţiunĭ bisericescĭ, de a nu'l maĭ re'noi pe viitor.

Nicol. Muste, Letop. II, p. 77: „In anul acesta ĭară aŭ scos Mihaĭu Vodă desetina de stupĭ să dé toţĭ; neplăcut lucru era, ales boĭerimeĭ şi mănăstirilor acest obiceĭu; şi testamenturĭ cu *afurisănie* era dela alţĭ Domnĭ să nu maĭ fie desetina pe boĭerĭ..."

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechembre, cam aprópe de Crăcĭun,
Indemnâ dracul pe Vodă spre alt gând gróznic nebun:
Ca să scóţă Văcăritul, un huzmet pré b l e s t e m a t,
Prin cărţĭ de *afurisaniĭ* de arhiereĭ legat...

Acelaşĭ p. 23: „şi aşa vĕdêndu-se de faţă că nu sufere Cerul o lăcomiă ca acésta ca să plătéscă dajdie pe cap stép dobitocul purtător de sarcina pluguluĭ, s'aŭ lucrat straşnice legăturĭ cu grozave *afurisaniĭ*, ca să nu se maĭ pomenéscă numele văcărituluĭ..."

v. *Angarà.* — *Văcărit.*

Alexandri extrage dintr'un vechĭu text următórea „formulă de *afurisenie*":

„Ferul, petrele şi tótă firea nepu„treditóre să putredéscă şi să se risi„péscă, ĭar trupurile acelor fără cre-

„dinţă să stee întregĭ şi sufletele lor „nicĭodată să nu vadă lumină! Să-ĭ „omóre pe dînşiĭ dumneḑeésca sabie! „Să se facă eĭ măncarea vulturilor şi „a corbilor! Să cadă asupra lor căr- „bunĭ de foc! Fiiĭ lor să fie săracĭ şi „femeile lor văduve! Diavolul să stee „în drépta lor! Să dobândéscă bubele „luĭ Ghiezi şi zugrumarea luĭ Iuda! „Să-şĭ pérdă inima şi faţa de om şi „s'ajungă Jidan! Să fugă de el şi om „şi vită, şi recórea şi căldura, şi um- „bra şi sórele şi tot ce este bun pe „pămînt etc.“

Apoĭ poetul adaoge:

„Crăncen blăstem şi de o selbatecă energiă! Accentul neîmpăcat ce-l caracteriză explică luptele şi cruḑimile fanatismuluĭ religios. Dar ceĭa ce inspiră o mirare durerósă este că tóte acele formule de *afurisenii* şi acte de cruḑime aŭ fost pretutindenĭ dictate şi executate în numele luĭ Christos care a căutat să propage simţirea de frăţiă pre pămînt, în numele luĭ Moïsi şi a luĭ Mohamed şi a tuturor fundatorilor de religiĭ...“

(Conv. liter. 1875 p. 336).

O interesantă descriere a ceremonialuluĭ de „mare afurisenie“ se póte citi în Cronica luĭ Enachi Cogălnicénu (Letop. III, 238).

v. *Afurisesc.—Anatemă.—Blăstem...*

Afurisèsc (*afurisit, afurisire*), vb.; excommunier, damner, maudire. Termen trecut la Românĭ din Dreptul canonic bizantin: *ἀφορίζω*, aorist *ἀφόρισα*. „*Afurisire* diferă de a n a t e m a t i s a r e întâĭu pentru că *afurisire* este maĭ popular, aşa încât poporul nu cunósce vorba a n a t e m a t i s a r e, ci în locul eĭ face us saŭ tot de *afurisire*, saŭ de perifrasa: a da a n a t e m e ĭ. Al doilea, pentru cărturarĭ, carĭ fac us de amîndoĕ vorbele, *afurisire* diferă şi în înţeles de a n a t e m a t i s a r e, întru cât a *afurisi* va să ḑică numaĭ a despărţi pre cine-va de turma credincĭoşilor şi a'l mărgini pentru un timp dela biserică; ér a a n a t e m a t i s a va să ḑică nu numaĭ a mărgini pre cine-va pentru un timp dela biserica luĭ Christ, ci a'l scóte pentru tot-d'a-una din sînul bisericeĭ, şi încă a'l da, a'l închina luĭ Antichrist“ (Laurian-Maxim).

În graĭul poporan *afurisire* însemnéză astăḑĭ orĭ-ce jurămînt cu blăstem, că adecă cel ce făgăduesce ce-va, de nu'şĭ va ţiné cuvîntul, apoĭ să n'aĭbă parte de cutare saŭ cutare lucru.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 502:

— Lină Carolină,
Flóre din grădină,
Vină 'napoĭ, vină,
Că făgăduesc
Şi m'*afurisesc*,
De aḑĭ înainte
Să fiŭ maĭ cu minte...

In vechile texturĭ, numaĭ Biserica *afurisĭa*, fiind acésta o penalitate canonică.

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „să să *afuriséscâ* dupâ pravila beséricii...“

Ibid. f. 110: „să va gĭudeca cu gĭudeţul beséricii, ce să dzice să *afuriséşte* şi i să dâ canon...“

Tot acolo ne întimpină adesea forma *aforisesc*, maĭ apropiată de originalul grec:

f. 111: „gĭudeţulŭ beséricii îl va *aforisi* pănâ când să va pocăi şi'ş va face canonul...“;

f. 119: „mestecătorĭulŭ de sănge încă'l *aforiséşte* şi beśerica...“;

f. 154: „să fac cutare lucru, ĭară de nu ver face, de greu te *aforisescĭŭ*...“

v. *Afurisanie.*

Afurisire. — v. *Afurisesc.*

Afurisìt, -ă; part. passé d'a f u r i s e s c: excommunié, maudit, damné; vaurien, vagabond, mauvais sujet. „Pre lîngă însemnările verbuluĭ, *afurisit* maĭ are şi înţelesul de: reŭ în gradul cel maĭ mare, cumplit, îndrăcit, cu care anevoe te poţĭ înţelege saŭ învoi, fără omeniă, fără Dumneḑeŭ" (L. M.).

Sinonim cu b l ă s t e m a t.

Un căntec poporan din Ardél:

Dór în cale ţ'a eşit
Pricoliciŭ *afurisit*
Şi vrè turma să ţ'o strice
Şi capul teŭ să'l mănânce?..
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 45).

Altul tot de acòlo:

Şi de mână mĭ-o lua
Şi în temniţ'o băga,
Intr'o cas'*afurisită*,
De cincĭ anĭ necurăţită,
De sóre nestrăbătută...
(Ibid. 51).

„Din ḑilele sĕptĕmâneĭ, poporul socotesce maĭ marĭ pe Sfânta Vinerĭ, apoĭ pe Sfânta Miercurĭ; ḑiua Duminiceĭ este reŭ de a lucra ce-va, pentru că acel lucru nu e bun, se ḑice: *afurisit*" (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Act muntenesc din 1631 (A. I. R. I, 32): „ĭar cine să va ispiti după morté mé să facă altă tocmélă într'alt chip, acel om să fie *afurisit* dé Vlădica Isus Hristos şi să fie b l ă s t e m a t dé 318 sveti otţi..."

In vechile zapise *afurisit* se maĭ întăresce punêndu-se alăturĭ, într'un mod pleonastic, unul saŭ maĭ mulţĭ sinonimĭ: a n a t e m ă, p r o c l e t, t r i c l e t etc.

Document din 1604 (Cuv. d. bătr. I, 136): „am pus şi blestemŭ, ca să fie *afurisit* şi p r o c l e t..."

Altul din 1606 (ib. I, 151): „cene se va scula să facă altŭ ce-va, să fie *afurisitŭ* de 300 şi 18 osteţi, şe să fii *afurisitu* şe a n a t i m a..."

Ca termen de ocară, din care s'a şters elementul seŭ primitiv religios şi juridic, *afurisit* e fórte poporan la Românĭ.

Deja în Pravila Moldov. 1646, f. 128: „cela ce va dzice cui-va *afurisitŭ* sau còpilŭ...", unde „còpil", cu tonul pe prima silabă, însemnéză „bastard".

„*Afurisit* şi a n a f t i m ă!" este una din blăstemele cele maĭ obicĭnuite. In munţiĭ din Moldova auḑĭ mereŭ: „Să dee 40 de dracĭ în mine, să înlemnesc, să fiŭ *afurisit* şi a n a f t i m ă, să n'am parte de gite să li găsăsc crapate, şi altele" (Némţ, c. Bozieniĭ; Sucéva, c. Borca etc.).

In loc de a n a f t i m ă, în unele locurĭ poporul pune prin assonanţă a n a p o d a. Aşa printre blăsteme din Tecuciŭ (com. Răchitósa): „Pir' legea me, să hiŭ a n a p o d a şi *afurisit*!" Apoĭ într'o cértă dintre bărbat şi nevéstă: „Oĭu pune eŭ ho dată canga pe tine, dimone, *afurisitule*, hire-aĭ a naĭbeĭ!"

In fine, când ocara cade pe un străin, bună óră pe Evreul Iţic într'o comediă de Alexandri, Iorgu dela Sadagura îĭ strigă: „Du-te draculuĭ cu banĭ'ţĭ cu tot, L i t f ă *afurisită*!.."

v. *Afurisesc*. — *Anatemă*. — *Blăstemat*. — *Proclet*. — *Triclet*...

-àg; suffixe nominal péjoratif. Finalul tonic -ac din cuvinte străine trece une-orĭ la Românĭ în *-ag*, de ex. cĭomag = turc. čumaq, ceprag = turc. čäpräk, harag = ngr. χαράκι etc. E fórte rar însă sufixul curat românesc *-àg* scăḑut din *-àc* care să se acaţe de o tulpină consonantică, după cum este, bună-óră, în: părţ*àg* „brusquerie" în loc de: părţ*àc*, deminutiv din: părcĭu „bouc", cu aceĭaşĭ transiţiune de sensurĭ ca în francesul „caprice", ital. „capriccio" dela „capra". Tot

aşa în: arţ*àg* saŭ harţ*àg* = harţ*àc* „brusquerie“ dela: harţ „escarmouche“. Astfel în ḑicĕtórea: „arţagul îşĭ găsesce părţagul = à la brusquerie on répond par la brusquerie“, ne întimpină de doĕ orĭ după o tulpină consonantică sufixul pejorativ *-àg,* născut prin scădere fonetică din deminutivul *-àc.* Dar nicĭ chĭar în aceste casurĭ tulpina nu e consonantică pe deplin, căcĭ finalul *ţ* saŭ *č* represintă un grup *ti* saŭ *ci*, ér prin urmare *-àg* figuréză acĭ cam în aceĭaşĭ posiţiune ca în „dulcég“ = „dulč-*àg*“ din „dulč-*ac*“ saŭ în „bricég“ = „brič-*àg*“ din brič-*ak.* Orĭ-cum însă, fie *-ag* saŭ *-eag* orĭ *-ĭag*, acest sufix e la noĭ tot-d'a-una pejorativ, exprimênd o nuanţă de despreţ, pe care n'o are prototipul seŭ *-ak.* Despre sufixele deminutivale înrudite -og (=-ok), -ug (=-uk), -ig (=-ik), cu aceĭaşĭ tendinţă pejorativă, a se vedé la locurile lor.

v. [2]*Ac.* — *-Eac.* — *-Eag...*

Agà (artic. *agàoa*, plur. *agĭ, agàle* şi *agalàrĭ*), s. m.; officier ou commandant turc. E cuvîntul turc a g à, la plural a g a l è r, conservat cu accentul şi chĭar cu forma plurală, dar aplicându-se numaĭ la funcţionarĭ mahometanĭ, pe când aceĭaşĭ vorbă, românisându-se în dubletul à g ă, a ajuns a însemna o boieriă locală (Şaĭnénu, Elem. turcescĭ p. 7).

A. Pann, Prov. III, 103:

Dar el sémă nu băgà,
Vrea să se facă *Agà*..

Miron Costin, Letop. I, 354: „Turciĭ *agalariĭ* de Tighinea...“, dar cu câte-va rîndurĭ maĭ jos: „decĭ luându'şĭ sama *Agiĭ*...“

Istoria luĭ Brâncovanu 1730, în Conv. lit. 1875, 330:

Când zioa că se făcea,
Imbrihorul că sosĭa
Cu mulţĭ Turcĭ *agălarĭ* marĭ...

Neculce, Letop. II, 315, vorbind despre nesce guralivĭ breslaşĭ din Vasluĭu ce pîraŭ la Constantinopole în Divan pe ex-vodă Mihaĭu Racoviţă, ḑice: „Breslaşiĭ în gura mare striga: vîndutu-ne-aĭ! vîndutu-ne-aĭ! vîndutu-ne-aĭ la cochiĭ-vechĭ cĭocoilor ca pre mascurĭ şi ca pre oĭ! care numaĭ ce huĭa Divanul împărătesc şi se mira toţĭ Paşiĭ şi *Agalariĭ...*“

In balada „Tudor Tudoraş“, o crăşmăriţă e aşa de frumósă încât:

Iar Turciĭ când o vedea,
Chĭar papuciĭ lor îşĭ bea,
Agalele
Cĭalmalele,
Croitoriĭ fórfecele...
(Burada, Dobrogea, 121)

Balada „Iancul mare“:

Cam vr'o cincĭ-ḑecĭ de *agale*,
Cam vr'o cincĭ-ḑecĭ de paşale:
Cât *agaua*,
Şi célmaua...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 481)

Balada „Badiul“:

Mulţumim, *agalelor*,
Cinstiţĭ caĭmacanilor...
(Ibid. 539)

E fórte curios că de 'naintea luĭ *aga* se punea articlul nedefinit feminin „o“, dar totuşĭ adjectivul în concordanţă avea forma masculină:

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 190): „vorbind cu o *agà* credincĭos al luĭ...“

In stil oficial se întrebuinţa şi forma turcéscă reverenţiósă a g a s i, tot cu articlul feminin „o“ şi declinându-se ca un nume propriŭ.

Constantin Brâncovanu, 1694, Condica de veniturĭ p. 21: „S'aŭ dat ploconul Hanuluĭ care s'aŭ trimis cu vel Post.; însă banĭ gata Hanuluĭ tal. 1000 şi Hasnadar-Başiĭ banĭ gata 100,

şi la 2 postave i la 2 atlase, care s'aŭ trimis Hasnadar-Başiĭ i luĭ Divan-Efendi tal. 60, şi la o pacé de samur ce s'aŭ trimis ér Hasnadar-Paşiĭ tal. 100, şi la o *Agasi* al Hanuluĭ ce aŭ venit aicĭ tal. 50, şi la un Post-şaĭ 1 atlas, i un post-feld care s'a dat ér luĭ *Agasi* tal. 40..."

v. *Agă.*

Agabanîŭ s. **agambanîŭ** (plur. *agambanîe*), s. n.; sorte d'étoffe précieuse dont les Turcs se font les turbans. Turcesce a g a b â n i (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 116).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 75: „boccélîcurĭ de stofă cu aşternuturĭ de *agabanîŭ*, cu primenelĭ de borangic şi de filaliŭ cu bibilurĭ, cu gevrele şi cu brînişóre de betélă..."

La Episcopul Melchisedec (Roman, II, 134) într'un act moldovenesc din 1785: „*agambaniĭ*, citarele, ghermesiturĭ, boccélăcurĭ, şamălagele...", şi editorul explică: „*aganbani*, alminterea s e v a ĭ u, o materiă albă ţesută cu argint".

v. *Sevaĭu.*

Agàchi, s. m. indécl.; t. famil.: petit-maître, littéralement „petit Aga." Deminutiv dela a g ă saŭ maĭ bine dela a g à prin sufixul -a c h i, despre care vedĭ la locul seŭ. Tot aşa din „beiŭ" se făcea „beĭcachi". Se întrebuinţéză numaĭ în locuţiunea proverbială: „înghite, *Agachi*!" care însemnéză: „maĭ rabdă, că aĭ păţit'o, măcar că eştĭ ţanţoş". In popor acéstă ḑicĕtóre trebuĭ să aĭbă o anecdotă a sa. Se vede că vr'un a g à va fi fost silit vre-o dată să înghiţă ce-va nu tocmaĭ pe plac.

E des la Alexandri.

Scara mâţeĭ, sc. 10:

„Magdian. Auḑĭ, mĕ rog, minune!.. să uĭt eŭ că aḑĭ e serbătórea Anicăĭ?...

„Marin. Înghite *Agachi*... gâl... gâl... gâl..."

Craĭu-noŭ, sc. 4: „Iaca toĭagul bătrâneţelor... ţine moş Corbule, şi înghite *Agachi* de-acum..."

Iorgu dela Sadagura, act I sc. 6:

„Damian. Astăḑĭ sosesce Iorgu, şi cred că'ţĭ bea cu toţiĭ voĭnicesce în sănătatea luĭ.

„Un prieten. Las' pe noĭ, vere Enache... dacă'ĭ tréba pe 'nghite-*Agachi*... Helbet! nu te-om da noĭ de ruşine..."

In pasagĭul din urmă e vorba chĭar de beţiă; însă beţivul îşĭ dă aerul că nu bea de bună voe, ci maĭ mult se jertfesce din prieteniă.

Alexandri a scris şi o comediă întitulată „*Agachi*-Flutur", imitată după „L'avare en gants jaunes" de Labiche.

v. *-achi.—Agà.—Agă.*

Agambanîŭ. — v. *Agabanîŭ.*

Àgă (artic. *aga,* genit. *agăĭ*, plur. *agĭ*), s. m.; ci-devant titre de noblesse, préfet de police. Acelaşĭ cuvînt cu a g à, dar românisat prin mutarea tonuluĭ şi prin declinaţiune, aplicându-se la o demnitate pămînténă, care însă imita óre-cum pe Ienicer-a g a s i dela Stambul. In acest sens s'a întrodus la noĭ de pe la finea seculuĭ XVI.

Urechea, Letop. I, 105: „*Agă*, ispravnic pre dărăbanĭ, şi pre târg pre Iaşĭ gĭudeţ..." (cfr. Miron Costin, A. I. R. I, 171).

Cronica Muntenéscă (Magaz. ist. IV, 285): „Ĭar când fu la Iulie 16 (1597), alése Mihaĭu-vodă oştĭ care era maĭ de folos şi le puse cap pre Fărcaş-*agă* şi'ĭ trimise la Diĭu ca să'l dobândéscă..."

Prefectul poliţieĭ se ḑicea şi „v e l *Agă*", adecă: m a r e l e *Agă*.

Gheorgachi, Letop. III, 292: „...vel Armas, vtori Logofăt, vel Uşer, v e l

Agă. Insă până la Grigorie-vodă în Domnia a doua *Aga* purta baltag, şi cinstea i se păzia la acéstă rănduélă; ér atuncé Grigorie-vodă cu testament, care s'aŭ cetit în Spătărie rănduéla *Agaĭ*, aŭ suit A g i a după vel Comis, dându-ĭ Domnul cu măna luĭ semn să poarte topuz, adecă buzdugan, şi de atuncé s'aŭ numit şi v e l *Agă*. După *Agă*, vel Gramatic, vel Camaraş..."

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233): „ĭar boĭarĭnul Domnii-méle Radul Golescul v e l *Agă*, el aşa au dat séama înainté Domnii-méle..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 195: „... aŭ răsipit curţile Domneştĭ dela Frumoasa şi casele *Agăĭ* Enachi ce era în Iaşĭ..."

La Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, pe lîngă singularul articulat *àga* ne întimpină şi *agàoa*: „o încurcă *agaoa*" (act. I sc. 7), ĭar maĭ jos (sc. 8): „aŭ năvălit în curte *aga* c'o cétă de slujitorĭ". In primul cas însă este o ironiă, ca şi când n'ar fi vorba de un Român, ci de un Turc. La plural (act. II sc. 10): „uşa luĭ îĭ deschisă pentru toţĭ, fie *agĭ* ca dumneta, fie gĭupânĭ ca mine". Şi aci ironic s'ar fi putut ḑice: *agale*. La feminin: a g ó i ă: „De mânĭ nu'ĭ maĭ fi a g o a e". (ibid. act IV sc. 9).

v. *Agà*. — *Agesc*. — *Agiă*.

Agafìţă. — v. [1]·*Agapia*.

Agaftànghel. — v. *Agatanghel*.

[1]·**Agàfton**, n. pr. masc. Nume bărbătesc, obicĭnuit însă maĭ mult pintre călugărĭ, cu fonetismul slavic *-ft-* pentru grecul *th* (ϑ). Dosofteĭu, Synaxar 1683, 8 Ian.: „Svinţiĭ *Agafton* (**Агафон**) şi Fteoctist cu pace să săvârşiră".

[2]·**Agaftòn**, n. pr. loc.; nom d'un couvent en Moldavie. Numele uneĭ mănăstirĭ în districtul Botoşanĭ (Frunzescu, Dicţ. top. ad voc.). E acelaşĭ cuvînt cu numele personal A g á f t o n, dar cu mutarea poporană a accentuluĭ.

v. [1].*Agafton*.

Agàle, adv.; lentement, tout doucement, nonchalamment. Se întrebuinţéză maĭ adesea reduplicat: *agale agale*. Sinonim cu î n c e t i n e l saŭ î n c e t i ş o r, dar cu o nuanţă de plăcere saŭ mulţumire, care îĭ este propriă.

Basmul „Peneş împĕrat" (Calend. basmelor 1882 p. 78): „Nunta mergea *agale agale*, făcĕnd soróce pe la soróce şi maĭ sărutând din vreme în vreme a sfintă de ploscă..."

Ispirescu, Poveştile p. 53: „Implinindu'şĭ a noua poruncă a împĕratuluĭ Euristeŭ, Ercule se întorcea a-casă *agale agale* cu corăbiile; pe drum însă se abătu şi pe la Troĭa cetate..."

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 266: „Aşa mergeaŭ *a-gale*, spunĕnd fie-care ce-o tăia capul; şi sănătatea, mulţumirea, veselia sĕ desluşia pe tóte chipurile..."

Este neo-grecul *ἀγάλια*, maĭ adesea reduplicat: *ἀγάλι' ἀγάλια* (Passow, *Τραγούδια* p. 354). La noĭ a străbătut abia în epoca Fanarioţilor. Costachi Negruzzi în „Muza dela Burdujănĭ" (sc. II) pune în gura Greculuĭ Lakerdopulos: „Te grăbescĭ să te măriţĭ? He, he, he, *agali agali*. Te'ĭ face Sulzerésa, n'aĭ habar..."

Deşi străin şi noŭ, totuşĭ adverbul *agale* a devenit poporan şi se va înrădăcina în graĭu. El are ce-va onomatopoetic a mişcăriĭ lenevóse, şi sună atât de romănesce, încât uniĭ îl scriŭ: *a-gale* saŭ chĭar *a gale*, ca şi când ar fi compus cu prepoşiţiunea *a* (=lat. ad).

v. *Cătelin*. *Cătinel*.

Agàli. — v. *Agale.*

Agàlmă, s. f.; statue, idole. Sinonim cu idol. In Dicţionarul luĭ Budai-Delénu (Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ): „*Agalmă,* ein Götzenbild von Gold oder Silber", citând Vieţile Sânţilor de mitropolitul Dosofteĭu, dar fără a indica pasagĭul. Este grecul *ἄγαλμα.*

v. *Boz.*

1·Agàpia, n. pr. fém. Nume femeesc destul de întrebuinţat. La deminutiv face Agapiţă, ca la Costache Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „Agapiţa mea a să fie cocónă mare..."

Alt nume este Gafiţă, deminutiv din „Agatha", = Ἀγάθη, ca la Stamate în „Gafiţa blestemată de părinţĭ":

Şi pentru aşa greşală, Gafiţa nenorocită
De Iancu fu ruşinată, de Iancu fu urgisită...

In pomelnicul mitropolieĭ din Bucurescĭ (Venelin, Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 341): Agafiţă.

2·Agàpia, n. pr. loc.; nom de quelques localités en Moldavie, surtout d'un couvent. Dintre cele câte-va localităţĭ din Moldova numite *Agapia* (Frundescu, Dicţ. top. ad voc.) cea maĭ importantă este o mănăstire în munţiĭ districtuluĭ Némţ, acum de călugăriţe, altă dată bărbătéscă, fundată în a doua jumĕtate a secoluluĭ XVI, cam pe la 1570. S'a dis aşa nu după numele femeiesc Agapia, precum s'ar puté crede la prima vedere, ci d'a-dreptul din grecul *ἀγάπη* „agape, repas chrétien, charité".

Episc. Melchisedec (Notiţe istorice p. 28): „Mănăstirea *Agapia* numită din vale, spre deosebire de schitul *Agapia* din dél, carele este vechea mănăstire *Agapia* fundată pe la mijlocul véculuĭ 16-lea, datéză din anul 1646 şi este zidită de Hatmanul Gavriil şi cu soţia sa Knéghina Liliana..."

De pe timpul când *Agapia* era încă a călugărilor, remăsese pe loc o mulţime de manuscrise slavice şi românescĭ, unele fórte interesante. Plecând cuvioşiĭ părinţĭ de acolo pe la 1803 pentru a face loc maĭcelor, aŭ uĭtat să ĭea cu dînşiĭ biblioteca, aruncată şi lăsată apoĭ în pod în curs de şéptedecĭ de anĭ. Câte nu putredise şi nu prinsese mucegaĭu, s'aŭ dat jos abia la 1871, s'aŭ legat frumuşel şi s'aŭ aşedat într'un dulapaş.

Mitropolitul Anastasie, 1612 (Melchisedec, Roman, I, 240; cfr. A. I. R. I, 22): „au venit înainté noastră egumenul dela svănta mănâstire dela *Agapia* şi cu tot săborul, şi egumenul cu tot săborul dela svănta mănâstire dela Săcul, şi s'aŭ tocmit d'inainté noastră pentr'o poĭană ce să chémă poĭana lui Uréche, care poĭană au fost mainte a *Agapiei,* ĭar apoi décă s'au hotărăt hotarul Săcului acé poĭană au căzut în hotarul Săcului, însă aşé au mărturisit că dumné-sa vornicul Uréche au fost zis că le va plăti acé poĭană Agapianilor şi nu le-au mai plătit..."

v. *Aghiasmatarĭu.*

Agapiàn (plur. *Agapianĭ*). — v. *2·Agapia.*

Agapìţă. — v. *1·Agapia.*

Agarén s. **Agarinén** (pl. *Agarenĭ*), n. pr.; nom biblique qu'on appliquait aux Mahométans. După o credinţă fórte respândită în vécul de mijloc, Arabiĭ şi mahometaniĭ în genere se trag din Ismail, fiĭul luĭ Avraam din róba Agar. De aci medio-lat. Agarenus, gr.

'Αγαρηνός, paleo-slav. Агарѣнинъ, la noĭ *Agarén* saŭ *Agarinén*. Românii numĭaŭ aşa maĭ cu sémă pe Tătarĭ, reservând Turcilor alţĭ termenĭ biblicĭ. Aşa în Psaltirea luĭ Arsenie dela Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 194) ps. LXXXII:

Tabernacula Idumaeorum et Ismaelitae, Moab et. A g a r e n i...	Satele Idumeeşti şi Turceşti, Moavitĭanii şi *Agarénii* [Scholia: şi T ă t a r i i]...

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Agarénii şi Amon,
Amalic şi ceĭ ce Domn
Au strein, şi sînt de alt
Ném, cu al său împărat...

Enachi Văcărescu, Istoria (Papiŭ, Monum. II, 247): „Ismailtenĭ, *Agarinenĭ* şi Saracenĭ s'aŭ numit toţĭ aceĭ ce s'aŭ tras din némul luĭ Ismail, dicêndu-se Ismailtenĭ după Ismail, *Agarinenĭ* după A g a r mumă-sa şi Saracenĭ după Sara stăpâna mumă-seĭ..."
v. *Sărăcin*.

[1]**Agarìcĭu** (plur. *agaricĭ*), s. m.; t. de Botan.: agaric, amadou, Agaricus quercinus. Cuvînt păstrat în Transilvania. Sava Bărcianu: „*Agaricĭu*, cĭupercă de copacĭ, der Blätterschwamm". E latinul a g a r i c u s (=gr. ἀγαρικόν), trecut în tóte limbile romanice. La Românĭ în loc de a g a r i c s'a făcut *agaricĭu* sub influinţa pluraluluĭ, întocmaĭ ca în: mel*cĭu* = melc — mel*cĭ*; culbe*cĭu*=culbec — culbe*cĭ*; cărna*ţ*=cărnat — cărna*ţĭ*, doroban*ţ* = dorobant etc. In Moldova acéstă vorbă s'a conservat în numele vecheĭ familie A g a r i c ĭ u.
v. [2]*Agaricĭu*.

[2]**Agarìcĭu** (plur. *Agaricescĭ*), nom d'une famille noble moldave. Familia moldovenéscă *Agaricĭu* e de baştină din districtul Fălciĭuluĭ. Forma veche locală a numeluĭ este: *Agărăcĭu* (Агъръчю). Condicele Episcopieĭ de Huşĭ (Mss. în Arch. Stat.) cuprind multe documente din secoliĭ trecuţĭ, relative la *Agaricescĭ*, ca răqeşĭ, boierĭ de ţéră şi popĭ de pe lîngă Prut. Bună óră:

Zapis din 1698 (Cond. t. V f. 101 a): „Adecă eu P a v ă l *Agărăcĭu* scriŭ şi mărturisesc cu acest adevărat zapis al meu, de nime silit nice asuprit, ce de a mé bună voe, am văndut a mé dréptă ocină şi moşiĭa din sat din Buneşti şi din Căbiceşti..."

Zapis din 1709 (Cond. t. V f. 98 b): „Adecă eu Ştefan Frăţiţa biv serdar cu fii-mei Costantin şi Ĭurga post, şi eu Chenan, şi p o p a S t r ă t u l a t *Agărăcĭu*, r ă z é ş i i ce am fost din sat din Căbiceşti, făcut'am acest zapis..."

Mihaĭu Vv. Racoviţă, 1756 (Cond. t. III f. 119): „Scriem Domnie-me credinčos boeriul Domnii mele Dum. Mihălache Cehan biv vel med, şi G r i g o-r a ş *Agărăcĭu* v o r n i c d e p o a r t ă..."
v. [1]*Agaricĭu*.

Agasì. — v. *Agà*.

A-gàta (d'), adv.; sans peine, en parasite, en écorniflant. Compus din preposiţionalul *a* (=lat. ad) şi din adverbul g a t a, *a-gata* a căpĕtat un înţeles cu totul independinte de elementele sale constitutive, şi anume acela de un comfort parasitic, o bună stare fără muncă şi fără grijă, o lene scutită de nevoĭ. Ca adverb, el exprimă noţiunea cuprinsă în substantivul t r â n t o r, ca şi când am qice: t r â n t o r e s c e.

I. Crénгă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 457): „Tot mănăstirĭ să croescĭ, dacă vreĭ să te bage draciĭ în samă, să'ţĭ vie cu baniĭ d'*a-gata* la pi-

cĭóre şi să te facă putred de bogat...“

Jipescu, Opincaru p. 109: „Păĭ veḑĭ, hine, aĭa e aĭa! D'aĭa n'are ursu códă! Că ne'ndemnăm şi ne'mbulḑim maĭ cu drag la mămăligă, la bucăţica a mare, la tóte d'*agata*; şi la muncă — hicĭ!...“

„Intre albine sînt şi trântorĭ, carĭ mănâncă d'*a-gata*, cum fac şi Cĭorbagiiĭ...“ (V. Voĭnea, Tulcea, com. Somova).

„A aştepta de *a-gata*, tóte de *a-gata*, banĭ de *a-gata*...“ (L. M., Glos. 260).

v. 11·*A.—Gata*.

Agatànghel, n. pr. pers.; espèce de Nostradamus. Sub titlul de *Ἀγαθαγγέλου Προφητεία*, Greciĭ posedă un fel de apocalips politic al unuĭ călugăr bizantin, care se pretinde că va fi trăit în secolul XIII la Mesina în Sicilia. In epoca Fanarioţilor acéstă minunăţiă străbătênd şi la Românĭ, eraŭ la noĭ mulţĭ carĭ credeaŭ în ruptul capuluĭ că orĭ-ce mare eveniment, pînă şi bătălia dela Waterloo, se află deja prevęḑut şi prevestit acolo. Când ḑicea cine-va: *Agatanghel*, saŭ maĭ bine *Agaftanghel* — căcĭ aşa se rostĭa —, înţelegea „prophète par excellence“.

Alexandri, Ginerele luĭ Hagi Petcu, act I sc. 4: „D-ta eştĭ un sofologhiotatos! un om cetit!... ca p r o o r o c u l *Agatanghel*... Cum nu?... Aĭ vorbe cu parimiĭ...“

Noĭ cunóscem treĭ ediţiunĭ românescĭ ale „Chrismilor“ luĭ *Agatanghel*: 1°. Iaşĭ, 1818; 2°. Bucurescĭ, 1838; 3°. Iaşĭ, 1850. In Bucurescĭ s'a tipărit şi grecesce la 1838 în tipografia reposatuluĭ Heliade: *Χρησμοὶ ἤτοι Προφητεία τοῦ μακαρίου Ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου*. Puţine galimatiĭ în lume sînt maĭ galimatiĭ decât acest *Agatanghel*!

Agăduèsc (*agăduit*, *agăduire*), vb.; endurer, concéder, acquiescer, faire grâce. Ne întimpină, dacă nu mě înşel, numaĭ la mitropolitul Dosofteĭu, şi anume:

Paremiar, 1683, f. 32 a (Vineri a treĭa):

Genes. VIII, 12: şi cunoscu Noe c'au îndărăptat apa de pre faţa pământuluĭ, şi maĭ *agăduì* încă 7 dzâle altele...	... et cognovit Noe, quia cessavit aqua a terra. Et cum s u s t i n u i s s e t adhuc septem dies alios...

Tot acolo f. 56 b (la Vecernie sâmbătă):

Sophon. III, 8: Acĭastĭa dzâce Domnulŭ: *agădaĭ*-mâ la dzua sculăriĭ mĭale de mărtorie...	... Propterea e x s p e c t a me, dicit Dominus, in diem resurrectionis meæ in testimonium...

In Biblia din 1688, primul pasagĭu sună: „maĭ a ş t e p t â n d ŭ şi alte şapte zile“, ĭar pasagĭul al doilea: „î n g ă d u ĭ a ş t e-mă...“

Prin urmare, *agăduesc* este acelaşĭ cuvînt cu î n g ă d u e s c, deosebindu-se numaĭ prin elemente prepositiţionale.

v. *Ingăduesc*.

Agănâŭ, s. n.; nom d'une danse populaire pleine de vivacité. Un fel de horă ţerănéscă, care se maĭ jócă pe lîngă Olt. „La *agănâŭ* jucătoriĭ se mişcă fórte ĭute din picióre. Se bate în loc cu picĭorul stâng de treĭ orĭ, maĭ mulţĭ băieţĭ împreună numěrând cu o voce prelungită: una-douĕ-treĭ! treĭ şi patru! treĭ! Apoĭ ocolesc. De aci éraşĭ bat cu picĭorul. Şi aşa înainte pînă se sfîrşesce hora după voinţă. *Agănâul* n'are cântec din gură. Cântă lăutariĭ din vióră. Îl jócă numaĭ

bărbaţiĭ..." (I. Preoţescu, distr. Olt, com. Rîjleţu-Vieroşu).

Agânâul face parte dintre horele aşa numite B ă t u t a, fórte respândite la toţĭ Româniĭ şi carĭ se disting prin apucăturile voĭnicescĭ ale jucătorilor. In Dolj el se chiamă chĭar B ă t u t a.

Étă încă un rest la Românĭ din choreutica antică greco-latină. Precum a nóstră h o r ă vine din grecul *χορός* prin latinul c h o r u s, tot aşa *agănâŭ*, adecă *agân* cu sufixul *-âŭ*, este grecul *ἀγών* „lutte, débat, jeu public", devenit fórte poporan deja la vechiĭ Romanĭ, ĭar maĭ cu sémă ce-va înainte de Traian, când se introduseseră „a g o n e s Capitolini". Romaniĭ maĭ avuseseră A g o n a l i a, dies A g o n a l e s, Salii A g o n e n s e s etc.

Sub raportul fonetic, forma „horă" în loc de „hoară" se explică prin prototipul „hor" = lat. chorus, întocmaĭ ca „noră" = „nor" = lat. nurus; ĭar forma *agân* din latinul vulgar a g ō n e m, clasic a g ō n a, se justifică prin „plămân" = lat. pulmōnem.

Sub raportul morfologic, sufixul *-âŭ* nu are numaĭ aceĭaşĭ funcţiune intensivă ca în f l ă c - â ŭ, m â n c - â ŭ, b ă t - â ŭ - u ş (= bătăuş), j u c - â ŭ - u ş (= jucăuş) etc., ci maĭ mult resultă din aplecarea Românuluĭ de a prelungi ultima silabă în numirile danţurilor, astfel că din „arcan", bună-óră, se face „arcan-auă", unde femininul -a u ă corespunde masculinuluĭ *-âŭ*.

v. *Arcanauă*. — *Alunel*. — *-âŭ*. — *Bătuta*. — *Horă...*

Agărlîc, s. n.; bagage. Turcul a g y r l y k „bagage, charge". Sinonim cu c a l a b a l î c, altă vorbă de asemenea turcéscă.

Neculce, Letop. II, 288: „atunce şi *agărlăcul* luĭ Dumitraşco Beĭzadé şi a Capi-chihaelelor acolo s'aŭ prăpădit, numaĭ ce aŭ scăpat eĭ cu capetele..."

Nic. Muste, Letop. III, 27: „Cantemir Vodă, gândind că va să mérgă Craĭul érăşĭ în gĭos, aŭ trimes *agărlăcul* săŭ la Tutova, éră el aŭ mers la Ţuţora şi s'aŭ împreunat cu Sultanul, carele şedea acolo cu Tătariĭ..."

D. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 7) aduce din Cronice varianturĭ *angarlîc* şi *argalîc*. In orĭ-ce cas, cuvîntul n'a reuşit sub nicĭ o formă a se împămînteni în graĭu.

v. *Calabalîc*.

Agârn *(agărnat, agărnare)*,
Agarnèsc *(agărnìt, agărnire)*, vb.; couvrir, voiler. Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. d. Tr. 1883 p. 421—2) ne dă:

„*Agĕrn*. Tego.

„*Agĕrnit*. Tectus.

„A g ĕ r n i t u r ĕ. Tectio. Tegumentum."

Participiul *agărnit* presupune a patra conjugaţiune: *agărnesc*, pe când presintele *agârn*, de conjugaţiunea de'ntâĭu, trebuĭ să aĭbă un participiŭ *agărnat*. Este dară un verb de felul luĭ a d e v e r i r e — a d e v ĕ r a r e, a d ă u g i r e — a d ă u g a r e etc.

Serbesce g r a n a „frunte, culme, partea de sus a unuĭ lucru", de unde g r a n a t i „a pune vîrf". Serbul g r a n a a trecut la Bănăţenĭ în g â r n ă întocmaĭ ca în „gârniţă", o varietate de stejar, din serbul „granitza". In *agârn* e românesc numaĭ prepoziţionalul *a* (= lat. ad).

v. *Agrăesc*.

Agărnìt
Agărnitùră } v. *Agârn*.

Agâţ (*agăţat*, *agăţare*), vb.; suspendre, accrocher. O formă scădută din

a c a ţ, cunoscută numaĭ în dialectul daco-român, dar totuşĭ fórte respândită, maĭ ales în Muntenia. Trecerea luĭ *c* între vocale în *g*, atât de obicĭnuită în unele dialecte romanice, nu se află la Românĭ. In *agâţ* acéstă anomaliă fonetică se datoresce influinţeĭ analogice a cuvintelor *g* o *g* o ţ, *g* u r-*g* u ţ, a t ă *g* â r ţ, de carĭ a c a ţ se apropiă prin sens.

Alexandri, Concina, sc. 2:

„Princesa. Inchipuesce-te încungĭurat de vr'o gĭumătate de duzină de nepoţĭ şi nepoţele, o claĭe de tiranĭ drăgălaşĭ...

„Doctorul. Dar... o claĭe... o duzină...

„Princesa. Care să'ţĭ sară 'n spinare, să se *agaţe* pe genunchĭ..."

De la Vrancea (B. Stefăneşcu), Sultanica p. 200: „Iar copii, tremurând vargă de spaĭmă, goĭ puşcă, *agăţându--se* de bĭetele femeĭ, îngânaŭ, înecaţĭ de plâns, ştergêndu'şĭ nasul cu cĭolanele mânelor góle şi slabe: Mamă, vin Turciĭ?..."

Balada „Gherghelaş":

Moş Radul i le dedea,
Gherghelaş mi le lua,
La cĭochină le-*agăţa*
Şi 'n Poĭană se ducea...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 593).

Ghicitórea:

Sînt cercel cu tórtă,
Dar om nu mĕ portă,
Decât mĕ *agaţă*
La case în faţa.
— Lacătul.
(Ibid. 231)

„Buruéna numită Sburătóre, cu fóĭa ca de cânepă, cu flórea galbenă, şi după ce se cóce sămînţa are dinţĭ de se *agaţă* de haĭne, e bună pentru bóle de vite..." (G. Manianu, Mehedinţĭ, c. Prunişoru).

„Brusturul, numit şi scaet şi captalan, cu frunḑa fórte mare şi lată, face în vîrf nesce gogoşĭ ce se *agaţă* de tóte lucrurile..." (G. Voĭcu, Tecucĭu, c. Stănişescĭ).

v. ²·*Acaţ*. — *Atăgârţ*. — *Gogoţ*. — *Gurguţ*...

Agăţàre (plur. *agăţărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a g â ţ pris substantivement: suspension, accrochement. Se ḑice şi a g ă ţ ă t u r ă (Polysu).

v. *Agâţ*. — *Agăţat*.

Agăţàt, -ă, adj.; part. passé d'a g â ţ: suspendu, accroché. Afară de scăderea fonetică din *c* la *g*, nu se deosebesce prin nemic de a c ă ţ a t.

De la Vrancea, Sultanica p. 8: „treĭ icóne muscălescĭ, roşiĭ ca para foculuĭ, staŭ *agăţate* pe părete: toţĭ sfinţiĭ se asémĕnă ca doĕ picăturĭ de apă; toţĭ aŭ ochiĭ din treĭ liniĭ, nasul dintr'una şi gura din doĕ..."

„Pe la noĭ poporul adesea nu trece pe netonicul *a* în *ă*, de ex.: carat, cascat, *agaţat*, jaratic etc." (Putna, com. Făureĭ).

v. *Agâţ*.

Agăţătùră. — v. *Agăţare*.

¹·Agèm, t. de Géogr.: la Perse. Numele Persieĭ, pe care Româniĭ l'aŭ împrumutat dela Turcĭ, din arab. 'a ğ e m „peuples non-arabes, barbares, la Perse" (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 8).

Nic. Muste, Letop. III, 75: „s'au hainit o samă de Turcĭ dela *Agem* şi s'au rădicat asupra împăratuluĭ A g e m i l o r şi l'aŭ biruit..."

v. ²·*Agem*.

²·Agèm (plur. *Agemĭ*), t. de Géogr.: Persan. Acelaşĭ cuvint cu cel precedinte, aplicat însă la popor, nu la ţéră.

N. Muste p. 79: „Maĭ mers'aŭ óste Turcéscă într'acest an la *Agemĭ*, şi aŭ

mers şi 15,000 de Tătarĭ...“; apoĭ maĭ jos: „pre urmă éră aŭ izbăndit Turciĭ, şi aŭ maĭ luat căte-va cetăţĭ vestite, cu mult loc pin pregĭur, dintre care s'aŭ şi scris anume cetaté Revanul, care cetate este mare în ţara *Agemilor*...“

v. [1]*Agem*. — [3]*Agem*.

[3]**Agèm**, adj. indecl.; t. de Commerce: sorte d'étoffe orientale.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 46: „poală de tratapod de lastră roşie *agem*; poală de colivă dă lastră vérde *agem*...; procovu dă préstol dă lastră roşie *agem*...“

v. [1 2.4]*Agem*. — *Lastră*.

[4]**Agèm**, s. indécl.; t. de Mus.: nom d'un signe dans la notation musicale religieuse. Costinescu, Vocab. I, 26: „*Agem*. Un semn în notele orientale bisericescĭ“.

v [1.2.3]*Agem*. — *Psaltichiă*.

Agemèsc s. **agimèsc**, **-ă**; adj.; persan, d'origine persane. Cu aspiraţiune: *hagimesc*.

a) Despre Statul p e r s i a n:

N. Muste, Letop. III, 79: „şi au agĭuns pănă aprópe de Spăhacĭu, scaunul ţăreĭ *Hagimeştĭ*...“

b) Despre stófe p e r s i a n e:

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de saraser *agemescu* (аџемескꙋ) galben...“, şi maĭ jos f. 42: „stiharĭu de saraserŭ *agemescu* galben...“, apoĭ tot acolo f. 45: „păréche de rucaviţe de saraser *agemescu* galben...“

Saraserul era nu numaĭ *agemescu*, dar şi de Veneţia, căcĭ tot acolo f. 41: „sfită de saraser galben de Veneţia cu solzi...“ şi: „sfită de saraser albu de Veneţia cu solzi...“

c) Despre cântece erotice de felul celor p e r s i a n e:

Neculce, Letop. II, 412, descriind pe Grigorie-vodă Ghica (1727): „Şi în viéţa luĭ era tot în primblărĭ, şi tot cu mese marĭ, şi cu căntărĭ şi cu felurĭ de felurĭ de muzicĭ. În tóte zilele, pré de avea vre-o trébă mare, să nu ésă la cămp, ca să facă veseliĭ cu naĭurĭ şi cu c ă n t i c e *hagimeştĭ* şi cu mulţĭ pelivanĭ măscăricĭ...“

v. [1.2.3.4.]*Agem*.

Agemìŭ, agĭamìŭ (plur. *agemiĭ*), subst. et adj.; novice, mal-adroit, peu habile; mazette. Turcul a ğ â m y, arabul 'a ğ e m i, de aceĭaşĭ origine cu cuvintele de maĭ sus, avênd sensul fundamental de „non-arabe, barbare, grossier“ (cfr. Şaĭnénu p. 8, Cihac II p. 542).

Basmul „Roş-împĕrat şi Alb-împĕrat“ (Calend. basmelor 1875 p. 10): „Ajungênd Fĕt-frumos înaintea palatuluĭ, fu întîmpinat la scară de însuşĭ marele vizir şi dus înaintea împĕratuluĭ, care era cam încruntat de cĭudă că a fost dovedit în isteţime de către un tînăr *agĭamiŭ*..“

Cuvîntul se întrebuinţéză maĭ ales în graĭul jucătorilor de cărţĭ.

Ianov, Stosachi (Conv. lit. VII p. 313): „La cărţĭ sînt blând cu tótă lumea, maĭ cu sémă cu *agemiĭ*, pentru că dela dînşiĭ es bune parale...

v. [1]*Agem*.

Ager, -ă, adj.; alerte, vif, prompt, sagace, adroit. Forma organică pentru ambele sexe este *àgere* = lat. à g i l e m, care în secolul XVII se maĭ întrebuinţa pe a-locurĭ împreună cu analogicul *àger* (*àgeră*). In Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„*Agsĕr*. Agilis.
„*Agsĕre*. Agilis.“

N'are a face cu latinul „acer“ şi nu e de loc un dublet etimologic cu al nostru „acru“ (Cihac). In Lexiconul Budan, de unde a trecut apoĭ şi'n alte Dicţionare, se găsesce în adevěr pentru *ager* semnificaţiunea de: „ascuţit la tăĭuş, ascuţit la vîrf“, dar tot acolo figuréză pentru prima óră şi derivaţiunea vorbeĭ din lat. a c e r, astfel că e permis a bănui că sensul s'a dat în interesul etimologieĭ. In texturĭ şi 'n viul graĭu un „tăĭuş *ager*“, un „vîrf *ager*“ — nu scim dacă se află unde-va.

Inţelesul fundamental al cuvîntuluĭ fiind a g i l i t a t e, *ager* se aplică maĭ cu deosebire des la un cal bun.

Balada „Inelul şi năframa“:

Vorba bine nu sfîrşia,
Şi de cale se gătia,
Pe-un c a l *ager* s'arunca
Şi la taběră pleca...

Balada Oprişanul:

Negri, *agerĭ* a r m ă s a r ĭ
Cu coḑĭ lungĭ şi cóme marĭ...

Balada „Ghiţă Cătănuţă“:

Pe doĭ *agerĭ* c ă l u ş e ĭ,
Incărcaţĭ cu gălbineĭ...
(A. Pann, Moş-Albu, II, 67)

Cost. Negruzzi, Şalul:

Pe c a l u l meŭ *ager* săriĭ cu grăbire,
Şi lăsându-ĭ frâul, ca vîntul sburam...

Gr. Alexandrescu, O impresiă:

Când c a i ĭ, repeḑĭ, *agerĭ*, cu cóme resfirate,
Cu nările aprinse, cu gurile spumate,
Muşcând de neastîmpěr zăbala ce'ĭ ţinea,
Isbind supt eĭ pămîntul şi resuflând omorul,
La sunete de luptă pe câmp îşĭ lua sborul..

Apoĭ este *ager* tot ce s e m i ş c ă ĭ u t e.

C. Negruzzi, Potopul:

In fioriĭ spăĭmîntăriĭ leşinâ tînăra fată,
Unduĭósele eĭ cóme viforul le 'nvăluĭa;
Seměna ca o mlădiţă de-un v î n t *ager* sfărămată.
Şi furtuna nu 'ncetase. Şi apa se tot suĭa...

Acelaşĭ, Scrisórea I: „merge spumegând de se perde în alte ape, *agerul* p ă r î ŭ...“

De aci în privinţa omuluĭ:

Dosofteĭu, 1673, f. 107 b:

Micu ĭ Veniamin şi puţân cu céta,
Ce-ĭ la războĭ ĭ u t e şi *ager* cu spata...

Balada Tunsul:

Toţĭ voĭnicĭ, aleşĭ pandurĭ,
Óspeţĭ *agerĭ* de pădurĭ...

I. Văcărescu p. 271:

Cuvînt şi faptă împreunĭ
În *agera*'ţĭ fiinţă:
Orĭ-ce veĭ ḑice ca făcut,
E vrednic de credinţă...

Maĭ obicĭnuit *ager* se construesce cu „la“.

A. Pann, Prov. I, 92:

Stă puţin se odihnesce
Şi ĭar ĭa securea 'n grabă,
Ca un *ager* l' a s a t r é b ă,
Tae pînă nu maĭ póte...

Basmul „Lupul cel năsdrăvan“ (Ispirescu, Legende, 75): „când venĭa a fura merele, aduna pasěrile cele maĭ *agere* l a s b o r şi cu ele în stol venĭa de le culegea...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 236: »Vesel şi voĭos la inimă, *ager* şi vîrtos l a t r u p, el zimbind eşĭa din palatele părintescĭ...“

Uraţia de nuntă:

Strînse el ostaşĭ mulţime,
Tot voĭnicĭ de călărime
Şi *agerĭ* cu măiestriă
L a a r c şi vînătoriă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 170)

Figurat: *ager* l a m i n t e.

Basmul „Cĭobănaşul cel isteţ (Ispir., Leg. 252): „Atuncĭ împěratul, mândru că ĭ-a trimis Dumneḑeŭ un aşa ginere

ager la minte, se coborî de pe scaunul împĕrăţieĭ. . ."

In unele locurĭ se pronunţă *ajer*: „minte bună şi *ajeră*; ómenĭ ĭuţĭ, tarĭ şi *ajerĭ*..." (D. Păscuţ, Transilv., Făget).

Intr'un basm poporan publicat de d. P. Ispirescu, Legende 253—65, sub titlul de „Poveste ţerânéscă", ne întimpină un personagĭu mitic numit *Agerul*-pămîntuluĭ, robit de Smeĭ, scăpat de Fĕt-Frumos şi ajutând pe acesta prin sfaturĭ.

[2]·**Àger,** adv.; vivement, avec agilité. Mişcă-te maĭ *ager*; nu pricepĭ destul de *ager* etc.

I. Văcărescu p. 332:

D'o dată calul se încordéză!
S'aruncă 'n laturĭ, se spăĭmîntéza,
Se zvîrcolesce! de fric'a multă
Nicĭ bold, nicĭ glasul nu'mĭ maĭ ascultă!
Ager descalec, vĕd̦ jos turtită
Albind o trîmbă învăluita...

v. [1]· *Ager.*

Agerèsc (*agerit, agerire*), vb.; rendre plus vif, plus prompt, plus sagace. Represintă, ca verb, tóte sensurile adjectivuluĭ ager, dar în graĭu se aude rar. Se póte d̦ice: în lupte ostaşul şi calul amîndoĭ se *ageresc; agaresce'ţĭ* condeĭul, *ageresce'ţĭ* vorba, dacă vreĭ să fiĭ citit şi ascultat; i s'a *agerit* mintea...

v. [1]·*Ager.*

Agerèsce, adv.; vivement, avec agilité. Bobb, I, 25: „*Ageresce*, cu grabă, cu strădanie, cu minte bună; agiliter, properato, solerter, versute". Se întrebuinţéză în popor, deşi este de o formaţiune anormală, căcĭ adverbiĭ în -esce presupun adjectivĭ în -esc, pe când adjectiv ageresc nu există, ci numaĭ ager.

v. [1.2]·*Ager.*

Agerìme, s. f.; vivacité, promptitude, sagacité. Ca substantiv abstract, exprimă tóte accepţiunile adjectivuluĭ ager.

Jipescu, Opincaru p. 15: „ţara banuluĭ ĭeste acolo unde ştiĭ să'l prăseştĭ maĭ cu *agerime*..."

v. *Ager.—Ageresc.*

Agerìre, **Agerìt** } v. *Ageresc.*

Agerul-pămîntuluĭ, t. pop. de Mythol.

v. [1]·*Ager.*

Agèsc, -ă, adj.; dépendant de ou appartenant à un Agă. Cuvîntul se întrebuinţa maĭ ales despre ostaşiĭ ce se afla sub porunca Agăĭ.

Nic. Costin, Letop. II, 89: „[Nicolaĭ-vodă] vrănd să facă căutare slujitorilor, din care să se trimiţă o samă de salahorĭ pe poronca împărătéscă, aŭ poroncit cu căte-va zile maĭ 'nainte să fie toţĭ Siimeniĭ Hătmăneştĭ şi ceĭ *Ageştĭ* de căutare gata..."

Gheorgachi, Letop. III p. 298: „Vorniciĭ de poartă, Bulucbaşiĭ curţiĭ, Bulucbaşiĭ Hătmăneştĭ şi *Ageştĭ*, staŭ pe rănduealâ..."

Toţĭ aşa „Dărăbanţiĭ *Ageştĭ*" etc. (Şainénu, Elem. turc. p. 7).

v. *Agà.—Agă.*

Agestèsc s. **agestrèsc**, **Agestìt** s. **agestrìt**, **Agèstru** } v. *Agestu.*

Agèstu (pl. *agesturĭ*), s. n.; terre mêlée de pierres et de troncs d'arbres, chariée par l'eau et entravée dans sa marche par le tournant de la rivière, où elle s'arrête comme une sorte de tertre ou de digue; terrassement, re-

tranchement; gresse buche. Sensul fundamental al cuvîntuluĭ este acelaşĭ ca în zăgaz saŭ stăvilar: o popritură, un ce cărat saŭ venit de aïurĭ şi aşeḑat pe loc ca o pedecă.

D. S. Fl. Marian (Ornit. I, 55) ne spune că 'n Bucovina: „*agestru* însémnă o rădicătură de pămînt amestecat cu fel de fel de lemne şi petre, maĭ pe scurt tot ce aduce véra o apă repede şi aşéḑă într'un loc la cotitura unuĭ rîŭ saŭ păriŭ. Éră cuvîntul acesta s'a format dela verbul agestri-ire, care însémnă atâta cât a se opri, a se aşeḑa într'un loc. Cum de s'a agestrit acésta pe-aicĭ? = cum de a ajuns şi s'a oprit acésta pe-aicĭ? — Cuvintele acestea sînt usitate maĭ ales în părţile dela munte".

E de îndreptat numaĭ atâta, că nu *agestru* vine dela agestresc, ci vice-versa, după cum nu din „ageresc" derivă „ager", ci din „ager" se forméză „ageresc".

Cuvîntul cu derivatele sale e cunoscut şi'n Ardél.

A. Pop, Transilvania, com. Năsăud-Sângeorgiŭ: „*Agĭestu* = lemn adus de gârlă, tăiat saŭ netăiat. Se ḑice bună óră: o pluat la munte şi-ĭ apa plină de *agĭesturĭ*; Ţiganiĭ strîng *agĭesturĭ* să aibă de foc. Alte exemple: Fugĭ de-aicĭ să nu-ţĭ daŭ una cu *agĭestu* ĭesta! Tu ĭeştĭ un *agĭestu*, nu ĭeştĭ de la noĭ. Nu te-ar či (fi) ağestit Dumneḑeŭ..."

Este din punct în punct latinul aggestum, care însemna ce-va grămădit la un loc: „limum aggestum, luta aggesta, aggestum petrarum etc." In Pliniŭ ne întimpină chĭar: „terra fluminibus aggesta", ĭar în Marţial: „aggesta humo contumulare", adecă întocmaĭ românul *agestu* de maĭ sus. Cu sensul de stavilă contra duşmanuluĭ, cuvîntul făcea parte din terminologia latină ostăşéscă: „Aggestus ex ramis arborum diversarum, et junco, et manipulis constructus" (Amm. Marcell.).

De aci urméză că cea corectă este forma transilvană: *agestu;* în forma bucovinénă *agestru* s'a furişat un inorganic *r*, ce-va ca în „sala*t*ră" în loc de „salată".

v. *Stăvilar. — Zăgaz.*

Àget, subst. et adj.; désir, tendance, intention; disposé à. Cuvînt ţerănesc din Moldova, pe care l'a înregistrat reposatul Seulescu (Archiva Albineĭ, Suplem. 1845 No. 11), aducênd ca exemple: „am *agit* să fac ce-va; sînt *agit* să fac ce-va", şi derivându'l din lat. agito, de unde o formă nominală românéscă *aget* întocmaĭ ca préget din lat. „peragito" şi cuget din lat „cogito=coagito".

v. *Cuget.—Préget.*

Aghiàsmă s. **aĭasmă,** s. f.; t. de Théol.: eau bénite. Grecul *ἁγίασμα*. In Banat se ḑice şi *ĭasmă* (S. Mangĭucă). Este apa pe care preutul o sfinţesce şi care — se ḑice — nu se maĭ strică peste an, gonind pe drac şi vindecând bólele.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 189 b: „căndŭ cade ce-va spurcatŭ în vasul cu vinulŭ sau cu untulŭ sau cu mĭĭare sau într'altŭ ce-va, şi de va fi de curăndŭ întreg neputredŭ, să lépede afară şi să spéle altŭ vas curatŭ, şi să ĭa preotulŭ cădelniţa să'l cădéscă, după acéia să toarne *aghiasmă* de la sfănta Bogoĭavlenie în crucişŭ de 3 ori, şi acéle spurcate să le toarne în vasulŭ celŭ curatŭ..."

Nic. Costin, Letop. II, 113: „cum aŭ trecut împăratul Petru Prutul din coace, ĭ-aŭ urat Mitropolitul, blago-

slovindu'l cu cruce, şi cu *aghiazmă* stropindu'l..."

Enachi Cogalnicénu, Letop. II, 220, vorbind despre seceta cea mare sub Domnia luĭ Constantin Mavrocordat: „... şi de multe orĭ strîngea Icoanele de pe la toate bisericele, scoţind şi sfintele moaşte ale Prapadoamneĭ Paraschive, mergănd Mitropolitul şi cu toţĭ Vlădiciĭ şi preuţiĭ şi Domnul cu toată boĭerimea şi slujitoriĭ, strîngându'ĭ cu toţiĭ la un loc în grădina cea mare de supt curţile Domneştĭ, făcând *aghĭazmă*, cetind moliftele de ploae..."

Jipescu, Opincaru p. 133: „Popa are douo *aĭazme*. Premaru vorbĭeşte cu doŭo gurĭ: cu una dĕsgreunéză p'aĭ luĭ, îĭ apără şi'ĭ păsuĭeşte, cu alta te 'nteţeşte pĕ tine şi nu te slăbĭeşte..."

Aghiasma ţine un loc fórte însemnat în credinţele şi obiceiele poporuluĭ: *aghiasmă* dela Bobotéză, *aghiasmă* dela Sân-Trif, busuĭocul dela *aghiasmă*, turta cu *aghiasmă* etc., pe lîngă carĭ şi înjurăturile cu *aghiasmă*.

„La Bobotéză femeile fac o turtă cu cenuşă frămîntată cu *aghiasmă* şi o păstréză pentru tot anul spre a sfinţi cu dînsa vasele ce se spurcă din întâmplare. Tot femeile tórnă *aghiasmă* pe mormintele rĕposaţilor, ba şi pe mormintele copiilor născuţĭ morţĭ, cu credinţă că prin acésta îĭ botéză, şi le pun şi numele I o n..." (Tutova, com. Iepurenĭ).

„Orĭ-ce s'ar întâmpla unuĭ săten, de pildă: se îmbolnăvesce cine-va din casă, móre o vacă şi altele, ḑice că i-ĭ f ă c u t. Atuncĭ alérgă îndată la vr'o babă să'ĭ d e s f a c ă. Baba mehenghe îĭ des face, înse oile şi cele-lalte dobitóce tot mor; nu'ĭ merge bine; ce'ĭ de făcut? Bietul om ḑice: mĕ las de dracu! Alérgă la popă, îl chémă să facă *aghĭazimă*..." (N. Habar, Vasluĭu, c. Negresciĭ).

„Busuĭocul se întrebuinţéză de f i ş t o c la facerea *aghesmeĭ* de către preut..." (I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristesciĭ).

„In ajunul ḑileĭ Sf. Ioan Botezătorul, când vine preotul pe la case cu botezul, fetele ĭeaŭ dela preot busuĭoc, şi apoĭ nóptea se culcă pe locul unde a stropit preotul cu *aghézmă*, punênd busuĭoc sub perna pe care se culcă, şi peste nópte viséză pe viitorul soţ.." (D. Gavrilescu, Constanţa, com. Gârliciu).

„In ḑiua Sf. Ion Botezătorul, desde-diminéţă, fie-care om la casa sa îşĭ b o t é z ă tóte dobitócele şi clădirile cu *aĭasmă* din ajun. Remăşiţa de *aĭasmă* o păstréză pentru întrebuinţarea peste an la tot felul de bóle, şi maĭ cu sémă pentru frigurĭ, precum şi pentru ĭ e s m u i r e a vaselor ce se spurcă..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, com. Bogza).

„Intre obiceele dela Bobotéză este şi luatul dela biserică a *aĭasmeĭ*, precum şi a ĭ e s m u i t u l vaselor. Cu cât apucă cine-va *aĭasmă* maĭ înainte, cu atât este maĭ bine. De aci apoĭ să veḑĭ înghesuélă!..." (Ibid.)

„In ḑiua de Sf. Ion Botezătorul, poporul are obiceĭul a b o t e z a vitele, viile, grădinele, coşarele, coteţele şi chĭar ogórele cu *aghézma* din ḑiua de Bobotéză..." (I. Chirvăsuţă, Tecucĭu, com. Ionăşescĭ).

„Sf. Trifon sterpesce tot soĭul de vermĭ, carĭ fac stricăcĭunĭ pometelor. In ḑiua acestuĭ Sfînt uniĭ din ómenĭ chiamă pe preut de face *aghiazmă*, cu care stropesc pomiĭ şi semĕnăturile, precum grâile, órḑele şi altele..." (Dăncescu, Vasluiŭ, com. Ipatele).

„Poporul are obiceĭu să stropéscă pomiĭ şi curechĭul cu *aghiasmă* dela Sf. Trif, pentru a'ĭ feri de omiḑĭ..." (Andronescu, Sucéva, c. Liteniĭ).

In fine, în omericele sale înjurăturĭ, între carĭ figuréză pînă şi „papucul Precisteĭ“, Românul nu uĭtă nicĭ *aghiasma:*

„Poporul sudue de arhanghel, de raĭu, de *aghésmă*, de naforă, de icónă, de lumînare, de bodaprosti, de pomană...“ (I. Vasiliŭ, Iaşĭ, com. Gropniţa).

„La Macedo-românĭ fetele se spélă la cap cu *aghĭasmă* pentru ca să le crescă pĕrul...“ (M. Iutza, Cruşova).

Aghĭasma dela Bobotéză se chiamă în specie: *Aghiasmă* m a r e=αγιασμὸς μέγας (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.).

v. *Bobotéză.* — *Botez.* — *Busuĭoc.* — *Trif...*

2·Aghĭasmă. — v. *Aghĭasmatecă.*

Aghiasmatàrĭu (plur. *aghiasmatare*), s. n.; t. de Théol.: 1⁰ bénitier; 2⁰ recueil d'oraisons. *Aghiasmatarĭu* este orĭ-ce vas cu *aghiasmă* saŭ un loc făcut într'adins cu acest scop, din marmură, din metal saŭ din alt ce-va.

Lîngă mănăstirea Agapia, în munţiĭ Moldoveĭ, este o stâncă numită de popor: „pétra luĭ Aron-vodă“. Se crede că pe acolo s'ar fi aflat în copilăriă acest nenorocit Domn, tovarăş al luĭ Mihaĭu Vitézul. Stânca e găurită. „Acéstă pétră, numită Aron-vodă, maĭ mulţĭ secolĭ a servit de *aghiasmatarĭu* soboruluĭ mănăstiriĭ Agapia...“ (Melchisedec, Notiţe, p. 30).

In literatura nóstră bisericéscă, începênd cam de pe la 1800, se chiamă de asemenea *aghiasmatarĭu* o adunare de acele rugăcĭunĭ pe lîngă carĭ se póte întrebuinţa stropirea cu a g h i a s m ă.

v. *1·Aghiasmă.*

Aghĭasmàtecă s. **aghismàtică**, s. f.; t. de Méd. pop.: plante que l'on met dans de l'eau bénite et dont on se sert ensuite contre les maléfices. La Macedo-românĭ „un fel de plantă de câmp se chĭamă a g h i a s m ă“ (M. Iutza, Cruşova). „*Aghismatică*, bună de farmecĭ; beĭ cu a g h é s m ă - m a r e“ (I. Nour, Berlad). —?

v. *Aghiasmă.* — *-atec.* — *Busuĭoc.*

Aghesmuèsc (*aghesmuit*, *aghesmuire*), vb.; arroser avec de l'eau bénite. Se maĭ ḑice: aĭesmuesc şi ĭesmuesc. A stropi cu a g h i a s m ă pentru a goni pe cel reŭ.

Alexandri, Harţă Rezeşul, sc. 4:

„Măriuca. De atuncĭ când se légă vre-un hâtru de mine, am léc de alungat dracu.

„Harţă. Care léc?

„Mariuca. Il *aghesmuesc* cu astă.... labă, cum o numescĭ d-ta.

„Harţă. Dar pe mine, Mariucă, m'aĭ *aghesmui?*

„Mariuca. Pe d-ta, nu bădică...“

v. *Aghiasmă.*

Aghesmuìre. — v. *Aghesmuesc.*

Aghesmuìt, -ă, adj. şi subst.; part. passé d'a g h e s m u e s c: arrosé avec de l'eau bénite. Stropit cu a g h i a s m ă, ca mijloc de vindecare saŭ în semn de bine-cuvîntare.

In sens ironic, maĭ ales când e vorba de cler, „t ă m ă i a t şi *aghesmuit*“ însemnéză: cu chef, mahmur, pe jumătate bét.

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. Lit. 1881 p. 453): „éca ne trezim cu popa Buligă Cĭucălăŭ din uliţa Bucĭumeniĭ, t ă m ă e t şi *aghezmuit* gata des-diminéţă, Dumneḑeŭ să'l epure!...“

v. *Afum.* — *1·Aghiasmă.*

Aghìdoma — v. *Aidoma.*

Àghios (plur. *aghióse*), s. n.; t. de Théol.: l'invocation liturgique: saint, saint, saint; figur.: ronflement, chanson monotone, enterrement. Grecul *ἅγιος* a despărut de mult din usul bisericeĭ române; s'a păstrat însă în graĭul poporan, luând un înțeles comic.

In vechĭ texturĭ bisericescĭ:

Dosofteĭu, Liturgiar (Utrănia) 1683, f. 60 a: „Să ne închinămŭ Tatăluĭ și a luĭ său Fiĭu și Svăntuluĭ Duhŭ, Svinteĭ Troiței ceĭ într'o ființă, cu Serafimiĭ strigândŭ: *Aghios*, *Aghios*, *Aghios* eștŭ, Domne...“

La plural se dicea: *aghiose.*

Dosofteĭu, Lit. f. 29 b: „Și cântă pévețiĭ *aghiosele*, ĭară poporĭaniĭ încă le dzăcŭ cu clirosulŭ așĭa: s v ă n t ŭ, s v ă n t ŭ, s v ă n t ŭ Domnulŭ Savaoftŭ...“

O colindă din Ialomița:

Cuvios Preot Ion
Papucĭ negri încalța,
Toĭag în mână lua,
Cărăruĭca apuca,
Cărăruĭca raĭuluĭ,
Să mérgă la sfânta rugă,
Sfânta rugă'n biserică,
Să se'nchine, să se róge
Și să'mĭ cânte *Aghióse*,
Aghios Isus Christóse...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop 43)

De aci figurat: „a t r a g e *aghióse*“ însemnéză nu numaĭ a horcăi în somn, dar și a cânta ce-va într'un mod monoton.

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 46: „Mitrana, la față ca cója de rac fĭert în zémă de usturoĭu, sosi cu dovlécul într'o tavă largă, spart în bucățĭ marĭ și galbene: aburĭ, groșĭ și dulcegĭ, jucaŭ încolăcindu-se din tava pînă la grindĭ. Lelea Safta, lăsându-ĭ gura apă, aruncă pe spate marama, aninată de crescet, și de veselie t r a s e nişte *aghióse* c'un glas tîrît de amuți gălăgia șeḑetóreĭ:

Pentr'un măr de fată mare
Naĭba alérgă călare...“

Érăşĭ figurat, „ĭ-a cântat popa *aghiosul*“ vrea să dică: a murit, l'aŭ înmormîntat, l'aŭ prohodit.

A. Pann, Prov. III, 142:

S'a îngroșat gluma
C'o să'ĭ plângă urma,
Că ĭ-a c â n t a t p o p a *aghiosul...*

v. *Aghiuță.*

Aghióse. — v. *Aghios.*

Aghistìnă s. **ghistìnă**, s. f.; t. de Botan.: chataigne. Se aude în Ardél în loc de c ă s t a n ă (L. B.). „Vorbă de formă unguréscă: g e s z t e n y e“ (L. M.).

v. *Căstan.*

Aghiùță, n. pr. masc.; t. popul. de Mythol.: sorte de diable, diablotin; fig. mauvais plaisant. „Nume comic dat draculuĭ“ (L. M.). Polysu: „*Aghiuță*, der Teufel, böse Mensch“.

Cuvîntul e fórte respândit dincóce și dincolo de Carpațĭ.

Are în popor o bogată sinonimică:

„Necuratuluĭ îĭ maĭ dic Rumânĭ, îl policresc: N a ĭ b a, *Aghiuță*, dracu, Ucigă'l-viderea, C o r n e a, Ucigă'l-tóca, diavolu, idolu, Ucigă'l-tămâĭa, Satana, spurcatu, Ucigă'l-crucea, întunicatu, N o d e a, C o d e a...“ (Jipescu, Opinc. p. 114).

„Strigoile de lapte [când vor să ĭea mana dela vacĭ] îmblă în diminéța de Sf. George călare pe tauriĭ satuluĭ și'n peile góle. Ele ĭaŭ laptele cu ajutorul draculuĭ numit și *Aghiuță.* Alte numĭ ale draculuĭ sînt: B a l ă, Bala-spurcată, bălosul, M i c u ț u l, Ucigă'l-cru-

cea..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraş, com. Voïla).

Cu acelaşĭ sufix deminutival feminin -u ţ ă, dracul se numesce une-orĭ T i c h i u ţ ă, literalmente „petit bonnet," din causa minunateĭ „tichiuţe" care'l face nevĕḑut (A. Iliescu, Dîmboviţa, com. Sărdanu). Prin fusiune poporană între *Aghiuţă* şi T i c h i u ţ ă, s'a maĭ format apoĭ numele G h i g h i u ţ ă:

„După credinţa poporuluĭ, maĭ marele dracilor este S c a r a o s c h i şi ajutorul seŭ G h i g h i u ţ ă..." (M. Busuioc, Sucéva, c. Stolnicenĭ).

Vrăjile băbescĭ par a fi una din specialităţile luĭ *Aghiuţă* pintre ceĭ-l'alţĭ dracĭ. „Darea în boghĭ, maĭ ales, are olécă de amestec cu *Aghiuţă*, şi de aceïa maĭ întâïu boghiĭ se descântă puţin..." (Stareţ G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromol).

In locuţiunĭ proverbiale se ḑice: „îl f u r ă *Aghiuţă* = a adormit greŭ"; „nicĭ *Aghiuţă* n u ' l m a ĭ s c ó t e d i n... = nu e scăpare"; „l ' a l u a t *Aghiuţă* = a murit, a perit".

Basmul „Voĭnicul cel cu cartea în mână" (Ispirescu, Legende p. 106): „In păharul ce dete luĭ Fĕt-frumos amestecă, fără să scie el, nesce buruenĭ adormitóre. Cum bĕu, îl şi fură *Aghiuţă*. Căḑu într'o amorţélă sor cu mórtea. Capul iĭ bănănăia într'o parte şi într'alta..."

P. Ispirescu, Poveştile unchĭuluĭ sfătos, p. 65: „Cum mi'ĭ vĕḑu vitézul, unde mi se apucă şi mi le dete o snopélă, pînă ḑiseră că nu sînt eĭ, şi nu'ĭ putu scóte din mâna luĭ nicĭ *Aghiuţă*..."

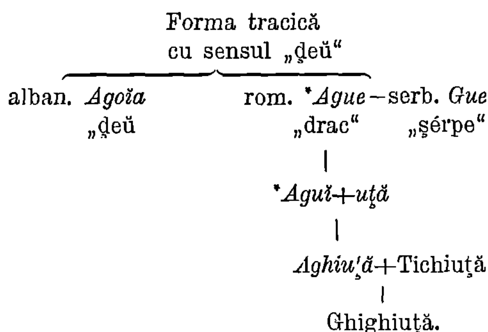
Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cépă, cu castraveţĭ şi cu mămăligă gólă, te ducĭ ĭute pĕ copcă, prietene; te ĭea gaĭea fără timp, *Aghiuţă*, or sfântu Aranghĭel ăl dĕ cere sufletu când e să móră Rumânu..."

Se crede că *Aghiuţă* vine din grecul ἅγιος „sfânt", aducêndu-se ca analogiă pentru filiaţiunea sensurilor ital. s a n t o n e, span. s a n t o n etc. (Cihac), carĭ însă nu dovedesc nemic, fiind-că nu însemnéză pe „drac". Tot aşa puţin ar ajuta alăturarea locuţiuniĭ poporane: „îl fură *Aghiuţă* = el adormi" cu cea-l'altă locuţiune poporană: „îl fură S f â n t u l = el adormi", căcĭ în primul cas adormirea este anume ca să se 'ntâmple ce-va reŭ, ceĭa ce nu ne întimpină în casul al doilea. O adevĕrată analogiă pentru transiţiunea logică „s â n t = d r a c" se înfăţişéză numaĭ atuncĭ când un popor îşĭ schimbă religiunea cea veche pe o altă nouă. Ḑ e i ĭ de maĭ 'nainte scad acum în ierarchiă la tréptă de sfinţĭ mărunţeĭ, saŭ chĭar devin d e m o n ĭ. Aşa sanscritul d e v a „ḑeŭ", respins prin cultul zoroastric, s'a prefăcut la Persĭ în d a e v a „demon", neo-persicul d e v saŭ d i v, bucharicul d a i v a n g „îndrăcit, fermecat" (Justi, Handb. p. 144; cfr. Max Müller, Selected Essays, II, 134). Dacă dară tot aşa s'ar fi născut românul *Aghiuţă*, ar urma atuncĭ — nu un împrumut modern din grecul ἅγιος „sânt", ci existinţa unuĭ *Ag-*, ca nume de ḑeitate, în panteonul autocton al Dacieĭ. Mitologia dacică, şi cea tracică în genere, e pré-puţin cunoscută. Este sigur însă că la Albanesĭ, posteritate directă a Tracilor, în cântecele lor cele maĭ vechĭ, după dialectul gheghic, A g o, articulat A g o ĭ a, însemnéză „Dumneḑeŭ" (Hahn, Alb. Stud. Lex. p. 1; Camarda, Gramm. I, 122).

Tulpina românuluĭ *Aghiuţă* cată să fi fost de formă feminină, ca în „naĭbă", „popă", „tată" etc., căcĭ altfel sufixul ar fi - u ţ, nu - u ţ ă. Albane-

suluĭ articulat A g o ĭ a ar corespunde un prototip românesc A g u e, cu articlul aglutinat întocmaĭ ca în italianul „Iddio = Il Dio“. Din A g u e vine deminutivul A g u ĭ - u ţ ă, contras apoĭ în *Aghiuţă*. Acéstă ipotesă se verifică. A g u e, sub forma redusă g u e, se regăsesce la Serbĭ cu sensul de element diabolic, „şérpe“, „balaur“, „drac“, şi se regăsesce tocmaĭ ca un imprumut dela Românĭ, căcĭ nicĭ într'unul din dialectele slavice nu se află. Este dară aprópe sigură originea dacică a românuluĭ *Aghiuţă*, care nicĭ într'un cas n'are a face cu grecul *ἅγιος*.

Genealogia cuvîntuluĭ:

v. *Ghighiuţă*. — *Tichiuţă*.

Agìă, s. f.; dignité d'A g ă, préfecture de police, fonction du préfet de police.

1⁰. *Agiă* „dignité“:

Miron Costin, Letop. I, 337: „[Stefan Vodă Gheorghie] după ce s'aŭ încuscrit cu Ghica Vornicul, pre fecĭorul luĭ l'aŭ b o ĭ e r i t cu *Agia*...“

2⁰. *Agiă* „fonction“:

Enachĭ Cogălnicénu, Letop. III, p. 217: „Costache Purice, ce fusăse şi A g ă aice în Iaşĭ, care maĭ nainte cu căte-va lunĭ, pănă a nu'ĭ veni mazilia, îl miluisă Domnul seŭ cu stărostiea Focşenilor, după ce'l scoasă din *Agie*...“

3⁰. *Agiă* „préfecture“:

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „un zapciŭ al *Agieĭ* oprĭa carăle să nu se vîre pînă după trecerea alaĭuluĭ...“

v. *Agă*.

Agìcă, s. f.; pélerine, celle qui a fait le pélerinage à Jérusalem. „Feminin din a g ì ŭ; femeea care a călătorit saŭ călătoresce la Locurile-sânte“ (L. M.).

v. *Agiŭ*. — *Hagică*.

Agìdoma. — v. *Aidoma*.

Agimă. — v. *Hagimă*.

Agìŭ (plur. *agìĭ*), s. m.; pélerin, celui qui a fait le pélerinage à Jérusalem. Turcul h â d j i saŭ a d j i (Cihac). „Cel ce călătoresce saŭ a călătorit spre închinare la Locurile-sânte“ (L. M.).

v. *Hagi*. — *Hagiŭ*.

Agĭalîc (plur. *agĭalîcurĭ*), s. n.; pélerinage à Jérusalem. Turcul h â d j î l y q saŭ a d j î l y q (Cihac). „Locurile sânte, unde merg credincĭoşiĭ spre închinare, şi călătoria la aceste locurĭ“ (L. M.).

v. *Hagĭalîc*.

[1]·**Agĭùd** s. **Ajùd**, n. pr. masc. loc.; nom d'un bourg et d'un village en Moldavie. *Agĭudul* propriŭ ḑis, orăşel fórte vechĭu în districtul Putna, fără vre-o însemnătate deja în secolul XVII, când Cantemir îl caracterisa: „non magni momenti est oppidum superius ad fluvium Sireth (Descr. Mold. p. 12), este astăḑĭ un simplu sat purtând numele de *Agĭudul*- v e c h ĭ u. El a scăpĕtat din ce în ce maĭ mult dela 1794 încóce, când o mare parte din locuitorĭ, îngroziţĭ de desele versărĭ ale Siretuluĭ, s'aŭ strămutat într'o localitate din apropiare, numită de atuncĭ *Agiudul*- n o ŭ, care a devenit tîrguşor şi reşedinţă a sub-prefectureĭ.

In timpul luĭ Ştefan cel Mare, *Agĭudul* — rostit *Ajud* — era un punct comercial pentru transitul postavurilor din Polonia prin Moldova spre Muntenia. In tractatul moldo-polon din 1460 (A. I. R. II, 173) se ḑice că acolo (оу Аґюда) se plătĭa vamă câte doĭ galbenĭ de un car cu postavurĭ.

Cea maĭ veche menţiune despre *Agĭud* ne întimpină în convenţiunea comercială din 1433 între Domnul moldovenesc Ilieş şi Saşiĭ din Transilvania. Originalul se află în Archivul Naţional din Sibiŭ (Tab. Sax. nr. 67), ĭar o copiă în „Exercitationes diplomaticae“ de Eder (Hermannstadt 1802, Mss. în Bibliot. Evangelică din Braşov, 26, b, in-4). Iată pasagĭul: „cum dicti Cives [Cibinienses] ac universi alii mercatores dictorum Sedium [Saxonicalium] aut alter eorum quandocunque cum eorum venalibus seu mercibus terram dominii nostri [Moldaviensis] subintraverint, extunc in oppido nostro *Egyd* halma computatis eorum rebus venalibus de qualibet marca dent quatuor grossos monetae terrae nostrae pro tributo...“

Prin urmare, primitivul nume al acestuĭ orăşel este „Movila luĭ *Agĭud* = Egyd-halma“, ĭar *Agĭud* nu e decât o formă românéscă a luĭ Egyd, „Aegidius“, un nume greco-latin care în vécul de mijloc se obicĭnuĭa mult în Ungaria (Fejér, Cod. diplom. Hung. Index p. 6); ba şi la Românĭ, *Agĭud* = Aegidius se auḑĭa pînă'n secolul XVII. D. Al. Papadopol-Calimah ne-a atras atenţiunea asupra unuĭ act municipal dela Huşĭ (Melchisedec, Chron. Huş. II, 40), în care figuréză: „Fătul ot Stroeşti i Floré ot Boţeşti i Lorinţi i Măteĭu Ajod (Аґюд)...“

v. *Aĭud.* — *-ud.*

²Agĭùd, n. pr. masc. pers.; Aegydius.
v. ¹·*Agĭud.*

Agĭudén, -ă, adj. et subst.; habitant ou dépendant d'Agĭud.
v. ¹·*Agĭud.*

Agĭudènĭ, n. pr. loc.; nom d'un village en Moldavie. Un mare sat în districtul Roman (Frunḑescu, Dicţ. topogr. p. 3), care şĭ-a căpĕtat numirea în secolul trecut dela o coloniă venită din Agĭud, ĭar maĭ 'nainte se chĭăma „Iuganĭ“ (Melchisedec, Notiţe p. 116).
v. ¹·*Agĭud.*

Agĭùduma. — v. *Aidoma.*

Agĭùn. — v. *Ajun.*

Agĭùng. — v. *Ajung.*

Agĭùt. — v. *Ajut.*

Aglìcă (plur. *aglicĭ*), s. f.; t. de Botan.: 1°. Spiraea filipendula, Filipendule; 2°. Primula officinalis, Primevère. In primul sens, sinonim cu Teişor; în al doilea, cu Cĭuboţica-cucululĭ.

In graĭu, cuvîntul s'a diferenţiat într'o mulţime de forme, unele masculine, altele feminine. Tipul masculin se aplică maĭ cu deosebire la „Primula officinalis“, avênd florĭ galbene şi care se chĭamă, după localităţĭ: *aglicĭu*, *agliş* şi chĭar *anglicĭu*. Tipul feminin, aplicat maĭ în speciă la „Spiraea filipendula“, ale căriĭ florĭ sînt albe, presintă varianturĭ: *aglică*, *anglică*, *oglică*, *oglice*, *oglicie*, *iglice*, *agrice*. Prin forma nasalisată *anglică* şi *anglicĭu* acest termen se confundă cu numele uneĭ alte plante: Anghelică.

Benkö, 1783 (ap. Molnár, Magyar Könyvház, II, 410): „Primula veris, valachice *Aglits*..."

Sava Bărcianu: „*Aglică*, die Engelwurz, Brustwurzel. *Aglicĭu*, die Schlüsselblume..."

Dr. Polysu: „*Aglică*, die Angelika, Engelwurz".

Pontbriant: „*Aglică*, primevère".

Poienar, F. Aaron, Hill: „Primevère, *aglicĭu*, *agliş*, o plantă care ese întâĭu primăvara".

Dr. Brândză, Prodrom p. 58, 410: „*Aglică, Oglice*, Spiraea filipendula. *Anglicĭu*, Primula officinalis".

Sim. Mangĭucă, Familia 1874 p. 586: „*Aglice*, *oglice*, *agrice* = primula".

„*Aglicea* cu flórea albă, bujor cu flórea roşiă, drăgaĭca cu flórea galbenă..." (G. Poppescu, Olt, c. Viişóra-Mărunţeĭ).

„*Oglicea* are o flóre albă şi un miros plăcut; cresce pînă la 15 c.m." (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaş).

„Bujorul e un stol la un loc, făcênd pînă la 20 florĭ dintr'un stol. *Oglicea* are flórea albă compusă din maĭ multe floricele mărunte; ea cresce tot pe unde cresce bujorul, însă un singur fir într'un loc, ĭar nu în stol..." (I. Georgescu, Dolj, c. Gubaucea).

Numaĭ în Haţeg *aglică* se aplică exclusiv la „Primula", şi de aceĭa se aude acolo în gura poporuluĭ: „Inalt ca bradul, tare ca stejarul, frumos ca trandafirul, g a l b e n c a *aglica*" (P. Olténu, Transilv., Haţeg). E probabil însă că aci prin g a l b e n se înţelege maĭ mult „palid", adecă ceĭa ce un poet numĭa:

Vedeţĭ cât e de slabă şi cât e de frumósă!
Ce g a l b e n a a l b é ţ ă...
(Boliac, Fata de Ţigan).

In adevĕr, pentru culórea galbenă propriŭ ḑisă poporul caută asemĕnare în d r ă g a ĭ c ă şi maĭ ales în ş o f r a n, nu în *aglică*.

In orĭ-ce cas, semnificaţiunea cea maĭ respândită a cuvîntuluĭ este acea de „Filipendule", apoĭ pe a doua tréptă „Primevère". Identificarea cu „Angélique" resultă dintr'o amalgamare fonetică. Ca o simplă eróre trebuĭ privită la Baronzi (Limba, 127): „*Aglicĭu*, Galantine". In fine, în Vocabularul luĭ Costinescu: „*Aglică* = Gazon d'Espagne" póte să fie o confusiune între *aglică* şi cuvîntul g l i e „gazon".

In poesia poporană *aglică* nu e tocmaĭ désă.

In cântecul „Aricĭuluĭ", după variantul din Dolj (P. Ciocâlteŭ, c. Galicĭuĭca):

Frunḑă verde treĭ *oglicĭ*,
Aricĭu pogonicĭu!
Cu plânticĭ
De sfîrc de bicĭu,
Aricĭu pogonicĭu...

Intr'o doĭnă muntenéscă:

Fóiă verde treĭ *aglicĭ*,
De v'oĭu maĭ găsi p'aicĭ,
O să mĕ fac pricolicĭu,
Că la tóte v'am plăcut,
Pe tóte-o să vĕ sărut...
(G. D. Teodorescu, Poes pop. 320)

Intr'o altă doĭnă:

— Foicică
De *aglică*,
Pivnicĭóra'ĭ mititică,
Cârcĭmărésa'ĭ frumuşică...
(Ibid. 331).

In balada „Meşterul Manole":

Fóiă de *aglică*,
Intr'o Duminică,
Intr'o ḑi cu sóre,
Intr'o serbătóre...
(Ibid 467).

„*Ogliciea* înfloresce pe la finea luĭ Maĭu şi 'n primele ḑile ale luĭ Iunie. Flórea eĭ respândesce o aromă pĕtrunḑĕtóre. In stare uscată, vinariĭ o în-

trebuinţéză la aromatizarea vinurilor. In judeţul Olt, în fie-care an în ultima ḑi a Sâmbeteĭ-morţilor, copilele de prin sate merg în cârdurĭ în liveḑĭ spre a culege *oglicie*, făcênd atâtea chite saŭ buchete câte óle póte împărţi familia a doua ḑi în memoria morţilor seĭ. Chitele de *oglicĭ*, puse la mânuşa óleĭ plină cu apă orĭ cu lapte, cu bulz, cu colivă şi o luminare d'asupra, se împart la lume în diminéţa Sâmbeteĭ-morţilor. Maĭ aŭ Româniĭ obiceĭul de a culege din véră chite de *oglicĭ* şi de a le păstra în timpul ierneĭ în casă, înfipte în grinḑĭ sub tavan..." (A. P. Radianu, inspector agricol).

Ce-va analog există şi 'n Banat. „Astfel — ḑice d. S. Mangĭucă (Călindar 1881 p. 140) — ghioceiĭ, *agricele* (*oglicele*, *iglicele*), micşunele, cocoşeĭ etc., când înfloresc primăvéra şi se capĕtă maĭ întâĭu, se sacrifică morţilor spre aducere a-minte..."

O frumósă legendă poporană despre *aglică*, veḑĭ maĭ jos la forma deminutivă A g l i c e l.

Uniĭ aŭ căutat originea cuvîntuluĭ în serbul j a g l i k a, atribuind acestuĭa sensul de „primevère" şi înrudindu'l cu slavicul „jagnĭcĭ" care vrea să ḑică „mĭel" (Cihac). Serbul j a g l i k a n'are a face cu „jagnĭcĭ" (=lat. agnus), ci este un deminutiv din „jagla", explicat de Karadžić: „granum zeae tostione diruptum". Nicĭ într'un dialect slavic derivatele din tulpina „jagla" nu însemnéză „primevère", nicĭ „filipendule" saŭ alt ce-va apropiat (Budilowicz, Pervobytnye Slawĭane, t. I, p. 97 No. 13).

De unde dară se trage cuvîntul?

Din causa florilor celor a l b e ale *agliceĭ*, ar fi fórte ademenitor de a bănui în numele eĭ vorba cumanică a g h l i c „albéţă" (Kuun, Cod. Cumanicus p. 248), care corespunde turculuĭ a k l e k. Noĭ preferim însă o altă etimologiă.

Termenul latin „filipendula" (=filum, pendere) vine din particularitatea acesteĭ plânte de a avé o rădăcină compusă din f i r e pe carĭ s p î n ḑ u r ă din distanţă în distanţă tubercule. Numele românesc, pe de altă parte, se datoresce anume tuberculelor celor acăţate ca nesce c e p e. Este grecul ἀγλίς „căţel de cépă", „gousse d'a i l". Să se observe că zambila „jacinthe" dintr'o causă analógă se chiamă franţusesce: „a i l de chien" saŭ „o i g n o n sauvage", italienesce „c i p o l l e canine" (Nemnich), ĭar grecesce se ḑicea ἄ γ α λ λ ί ς (Hesych.), o formă dialectică din ἀγλίς (Benfey, Griech. Wurzellex. I, 148).

v. *Aişor*. — *Aĭor*. — [2]*Aĭuş*. — [1]*Alunele*.

A nóstră *aglică* se alătură dară la c r i n, d a f i n, t r a n d a f i r, g a r ó f ă şi alţĭ terminĭ românescĭ botanicĭ de provenință grécă; ba încă este de o proveninţă fórte veche, de óră-ce ἀγλίς nu se află în neo-gréca. Dacă latinul *-gl-* n'ar trebui să tréca la Românĭ în *-ghi-*, atuncĭ s'ar puté admite chĭar o formă intermediară latină rustică a g l ì-c e a, cu acelaşĭ sufix ca în „rosà-cea" saŭ „panì-cea", de unde d'a-dreptul *aglice*. Contra uneĭ asemenĭ mijlocirĭ italice maĭ este o pedecă nu maĭ puţin gravă. Într'o vorbă moştenită din latina ar fi inexplicabilă trecerea luĭ *ag-* la *og-* în forma *oglice*, pe când într'un cuvînt împrumutat din gréca iniţialul *o-* resultă din aglutinarea articluluĭ nostru indefinit: *oglice* = o + ἀγλίς, tot aşa ca o m i d ă = o + μίδας. Prin urmare, cată să înlăturâm intermediul latin, mănţinênd filiaţiunea grécă immediată.

Din ἀγλίς, chĭar la Grecĭ putea să fi existat adjectivul ἀγλικός „semblable

à la gousse d'ail", după cum a existat *πυραμικός* dela *πυραμίς* (Budenz, Das Suffix *κός*, p. 25). De aci din *ἀγλικός*, *ἀγλική* — *aglic*, *aglică*. Acéstă ipotesă însă nu e necesară. Varianturile române *aglică* şi *aglice* cu masculinul *agliş* şi *aglicĭu* se referă între ele întocmaĭ ca p i t u l *i ş*, p i t u l *i c ă*, p i t u l *i c e* şi p i t u l *i c ĭ u* (Marian, Ornitol. I, 321 —2). Prototipul romănesc este *aglìe* = gr. *ἀγλίς*. Forma *agrice*, cu tulpina ca în a g r u şi a g r e ş, este analogică şi de tot rară.

v. *Aglicel.* — *Crin.* — *Cĭuboţica-cuculuĭ.* — *Garófă.* — *Ghiocel.* — *Oglice.* — *Omidă.* — *Sglăvoc.* — *Teişor.* — *Trandafir*...

Aglìce. — v. *Aglică.*

Agliceà. — v. *Aglicel.*

Aglicèl s. **agliceà** (plur. *aglicèĭ* s. *aglicèle*), s. m. şi f.; t. de Botan.: diminutif d'a g l i c ĭ u: petite filipendule, petite primevère.

Jipescu, Opincaru p. 74, enumerând „buruĭenili pĭntru băut şi dĕ lécurĭ": „sunătoare, sulhină albă, *aglicéĭ*, gălbioară, rădăcinĭ de brusturaş..."

Ca deminutiv din forma feminină a g l i c ă saŭ a g l i c e, este *agliceà*, în Banat *agriceà*.

S. Mangĭucă, Călindar 1881: [In luna luĭ Mărţişor] ghioceiĭ micĭ (Galantus nivalis), micşunelele (Hepatica triloba), cocoşeiĭ (Erythronium dens canis), viorelele (Viola silvestris), pupăza (Orobus vernus), rujiţele (Rosa canina), fragile (Fragaria vesca), brebeneiĭ (Corydalis bulbosa) şi *agricelele* (P r i m u l a a c a u l i s), tóte aceste florĭ, acum în luna luĭ Mărţişor adunate şi împreunate, se légă la olaltă şi astfel se aruncă în apă curgĕtóre, spre a le duce apa în sînul seŭ întru iertarea pĕcateler celuĭa ce le-a împreunat ĭarăşĭ şi aruncat în apă, căcĭ aceste florĭ se socot ca 8 fraţĭ (4 fraţĭ şi 4 surorĭ) şi un tată (Ghiocelul), isgoniţĭ şi în lume resipiţĭ de mama vitregă, după carĭ tatăl lor Ghiocelul a plecat spre a'ĭ căuta şi ĭarăşĭ a'ĭ împreuna..."

v. *Àglică.*

Aglìcĭu / **Aglìş** } v. *Aglică.*

Agnèţ, s. m.; t. de Théol.: hostie, Agnus. „Bucată de pâne de formă aprópe cubică, ce preutul taiă şi scóte din mijlocul alteĭ pânĭ maĭ marĭ numită prescură. Prin acéstă operaţiune mistică se figuréză junghĭarea m i e l u l u ĭ luĭ Dumnedeŭ, şi cu părticelele din *agneţ* credincĭoşiĭ se comunică ca cu corpul luĭ Christ" (L. M.).

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 37: „cutie de argint rătundă poleită pre denlăuntru dă tréba svăntului *agneţŭ*..."

Varlam, 1643, f. 45 b: „de te miri că trupul să frănge bucâţi căndŭ să înparte svăntulŭ *agneţ*, dară cumŭ ĭaste Hristos întregŭ în toate bucâţile, mirâ-te şi de ačasta căndŭ zdrobeşti oglinda în mici bucâţi, ĭară chipulŭ omului nu să zdrobéşte într'ânsa, ce în toate bucâţile să véde întregŭ..."

Cuvîntul s'a luat fără nicĭ o modificare din terminologia liturgică slavică: **агнецъ**, întocmaĭ precum Poloniĭ saŭ Bohemiĭ aŭ luat fără nicĭ o modificare din terminologia liturgică latină pe a g n u s. Negreşit, prin tulpină ario-europeă slavicul a g n ŭ este din punct în punct acelaşĭ cuvînt cu latinul a g n u s, dar pe deminutivul slavic a g n e ţ Românul l'a păstrat noŭ-nouşor într'o cămară închisă, ca pe o haĭnă ce se pórtă o dată pe an, pe când deminutivul latin a g n e l l u s,

asimilându-şi'l pe deplin prin désă întrebuinţare după legile fonetice proprie, l'a prefăcut în m ï e l.

v. *Mïel.*

Agóïă, s. f.; femme d'un A g ă. Din A g ă s'a format *Agóïă* după analogia cuvintelor maï vechï ca: A r m ă ş ó i ă din „Armaş", C o m i s ó i ă din „Comis" etc., în carï sufixul *-óïă* corespunde sufixuluï -é s ă în: „Logofetésă", „Vornicésă" şi altele.

La Alexandri, Boïerï şi cïocoï, act IV sc. 9, A g ă Némuş zice către nevéstă-sa: „Tacï, muïere neruşinată... De mânï nu'ï maï fi *Agoae...*"

v. *Agă.* — *-óïă.*

Agolsună. Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Agolsunĕ.* Vacuum sonat". Autorul a dat aci drept un singur cuvînt propoşiţiunea: „s u n ă a g o l, unde „a gol" nu este adverb, ci o construcţiune sintactică neaglutinată, întocmaï ca în: sună a spart, mirósă a cépă etc.

v. [13]*A.*

Agonisèsc (*agonisit, agonisire*), vb.; acquérir, gagner laborieusement, à la sueur du front. „A aduna folóse cu marï ostenelï" (Costinescu).

E sinonim cu c ă ş t i g:

Codicele Voroneţian circa 1550:

Act. Ap. XXII, 28: eu cu multu preţu *agonisiïu* acĕasta cetate.

Ep. Petr. I, V, 5: urul alăltui supuindu-se, smerită mândrie *agonisiţi...*

Biblia 1688:

...eu cu multă cheltuïală politiïa acĕasta amŭ c ă ş t i g a t...

... unulŭ la alaltŭ plecându-vă, smereniïa întru voi c ă ş t i g a ţ i...

Dosofteïu 1680:

Ps. LXXIII: Ţ'ad a-minte de zborul tău c'aï *agonisit* di'ntăï...

Silvestru, 1651:

Adu-ţi a-minte de adunarïa ta, săborulu carele ţe-aï c ă ş t i g a t ŭ de'ntăïu...

A. Pann, Prov. II, 153:

La mult ïar ca să c ă ş t i g e
Nicï o dată nu se'nfige,
Ci pe cât s'*agonisĕscă*
Dajdia ca să'şï plătéscă...

De asemenea, *agonisesc* e sinonim cu d o b â n d e s c.

Balada „Badïul":

Badïul tot mácelăresce,
Gălbenet că d o b â n d e s c e,
Cu bănet se'mbogăţesce,
Mulţï duşmanï *agonisesce...*
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 538)

Samuil Clain, Invĕţăturï (Blaj, 1784) p. 13: „Să ne aducemŭ a-minte, cumŭ că lumé tréce, şi chipul ei; ïară celŭ ce face voïa lui D-ḑeu petréce în véci, celŭ ce'şi *agonisésce* fapte bune d o b â n d é ş t e înpărăţiïa..."

In fine, *agonisesc* e sinonim cu c a p ĕ t.

De câte trele: c a p ĕ t, d o b â n d e s c, c ă ş t i g — *agonisesc* se deosebesce prin elementul uneï stăruinţe îndelungate. Póte să c ă ş t i g e cine-va din întâmplare, póte să d o b â n d é s c ă prin îndrăznélă, póte să c a p e t e în dăruélă; însă nu *agonisesce* decât prin trudă, prin muncă, prin rebdarea de a strînge picătură cu picătură.

v. *Capĕt.* — *Căştig.* — *Dobândesc.*

Miron Costin, Letop. I, 307: „aşa c u a n e v o e se *agoniseşte* ce se perde o dată...

Dosofteïu, 1673, f. 60 b:

Că lumïa acïasta'ï ca o mizâ micâ,
Omul cât de-a-hirïa ïaste o nemicâ,
De vrïame ce trïace ca o umbrâ rarâ:
Zădar să t r u d ï a ş t e de dzâ pănă'n sarâ

De'ş *agonisîaşte* s'aîbă şi pre mâne;
S t r î n s u r a ce strînge nu şti cuî ră-
mâne...

Doîna Jianuluî:

Staŭ în drum să mĕ gândesc
Ce s'apuc, ce să m u n c e s c
Pânea să'mî *agonisesc*...
(Alex., Poes. pop.², 285)

Şi lucrurî bune, şi de cele rele, se pot c ă ş t i g a, se pot c ă p ĕ t a orî d o b â n d i de o dată saŭ într'un timp scurt; pe când se *agonisesce* ce-va, bun saŭ reŭ, numaî printr'o luptă grea şi de mult timp.

I. Canta, Letop. III, 182: „...măcar că vacî nu rămăsăse la locuitoriî ţăriî, dară de vreme că văcărituluî tot trebuîa să dee sumă de banî, şi o babă săracă ce torcea în furcă să'şî *agoniséscă* hrana şi comăndul săŭ, trebuîa la acea vreme să dea şi ea banî la văcărit..."

Doînă din Moldova:

De când plaîul am lăsat,
Traîul bun eŭ l'am uîtat,
Arma'n sîn mî-aŭ ruginit,
Nimic n'am *agonisit*...
(Alex. Poes. pop²., 257)

Doînă din Ardél:

Ce hasnă că tot slujescî
Şi nimic n'*agonisescî?*
Făr' slujescî pe-o ţundră sură
Şi pe-o pipă cu cîutură!..
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 409).

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 198): „pre săraci nimene de nimic să nu-i băntuiţ din ce ar *agonesi* toamna prin dél..."

Ca termen juridic, „avere *agonisită* era aceîa pe care cine-va şî-o făcuse singur, în oposiţiune cu „avere m o ş t e n i t ă" saŭ „d e n b ă t r ă n i", adecă remasă dela părinţî.

Pravila Moldov. 1646, f. 50: „De vréme ce ocinele ucigătorîului pogor d e n b ă t r ă n i, ce să dzice d e l a p ă r i n ţ ŭ, atunce cuconii ucigătorîului nu'ş vorŭ piîarde ocinele ce li să vin dela moşu-săŭ, nice vor putîa să fie domneşti; ce să vor lua ocinele ce va fi *agonisitŭ* ucigătorîulŭ..."

Cu sens figurat:

„A'şî *agonisi* viaţa = sein Leben erwerben, sich Unterhalt verschaffen" (Dr. Polysu).

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 1: „smereniîa céîa buna nu numai cicé dulcéţa şi tréba *agoniséşte*, ce şi în céîa lume gătéşte şi *agoniséşte* dulcéţa..."

Cantemir, Divanul lumiî 1698 (A. I. R. II, 164): „neorînduite şi fără ispravă pofte, carile, prin ale noastre îarăş păcate, noao prăpădenie şi peire a ne *agonisi* pot..."

N. Muste, Letop. III, 60: „îată ce *agoniseşte* zavistia, cum află vreme neprietenul de'şî isprăveşte trebile luî..."

Din punctul de vedere curat material, românul *agonisesc* este, negreşit, grecul ἀγωνίζω, la aorist ἀγώνισα (Cihac); sub raportul logic însă, e un produs al cugetăriî proprie românescî, căcî vorba grécă însemnéză „luptă", nicî o dată „căştig". Asociaţiunea de ideî între căştig şi luptă, înlănţuirea ambelor noţiunî şi identificarea lor, nu e grecéscă. Din latinul l u c r u m „căştig", Românul a făcut l u c r u „muncesc"; din grecul ἀγωνίζωμαι „muncesc", el a făcut *agonisesc* „căştig". Nicî o muncă temeînică fără căştig; nicî un căştig traînic fără muncă.

Este interesant a constata, că la Macedo-românî cuvîntul există numaî în înţeles de „zor", „grabă", maî apropiat de cel grecesc (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom.), şi chîar cu sensul cel curat grecesc de „luptă" (Miklosich, Rumun. Untersuch. II, 11), pe care în daco-româna abia

îl amintesce pînă la un punct numirea danţuluĭ poporan „A g ă n â u l“.

v. *Acolisesc.* — *Agănâŭ.* — *Agonisélă.* — *Agonisită.*

Agonisélă (plur. *agoniselĭ*), s. f.; acquisition, gain, profit, produit du travail ou de la peine. Sinonim cu a g o n i s i r e şi cu a g o n i s i t ă, circulând în graĭu maĭ mult decât cel de-'ntâĭu, dar maĭ puţin decât al doilea.

A. Pann, Prov. I, 150: „Greerele în vremea *agoniseliĭ* cântă, şi ĭarna cere să se împrumute...“

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 28: „au den vama peştelui, au den vama altor bucate ce se vor vende, au den judecăţi, au den prăzi, au veri den ce arŭ hi *agonisela* acei vămi, den toate să aibă a luaré mănăstiré al treilé ban...“

Dosofteĭu, 1680, f. 133 b: „Câtŭ să de mărirâ lucrurile tale, Domne; toate cu'nţălepcĭune le feceş; s'au înplut pământul de *agonisala* ta...“, unde *agonisélă* resultă din „feceşĭ“ şi „lucrurile“.

„Albinele carĭ lucréză, p'aicĭ se dic alghine; cele carĭ nu fac nimic, ci mânâncă *agoniséla* a l b i n e l o r l u c r ă t ó r e, se numesc trântorĭ..“ (T. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

v. *Agonisesc.* — *Agonisită.*

Agonisìre (plur. *agonisirĭ*), s. f.; l'infinitif d' a g o n i s e s c pris substantivement: acquisition, profit. Acelaşĭ sens cu a g o n i s é l ă şi cu a g o n i s i t ă.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 33: „şi în fundul mării a mă afunda, şi în mijlocul focului a mă arunca, şi nici cum vieţii méle a cruţa, nu mă voĭu feri; numai precum toţi cei cu socotélă în lume, aşa şi eu, nu numai pentru *agonisiré*, ce şi pentru paza cinstei mă nevoesc...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 262: „Văzând Domnul [Grigorie Ghica] aice în Iaşĭ o mândrie la pământenĭ, purtând fieşte-care cumaşurĭ scumpe şi blane, care nu era fieşte-care harnic de *agonisire* după straele ce purta; şi sta Domnul de gândĭa ce a g o n i s i t ă poate să le dee ca să cuprindă cheltuéla lor, şi nu putea găsi cu gândul Mărieĭ sale, şi cunoştea că se sting cu straele lor şi a femeelor, şi sta de se mira ce va face...“

v. *Agonisesc.* — *Agonisélă.* — *Agonisită.* — *-élă.*

Agonisìt, -ă, adj.; part. passé d' a g o n i s e s c: acquis, gagné avec peine. Funcţionéză ca adjectiv: lucru *agonisit*, moşiă *agonisită*, baniĭ *agonisiţĭ* prin trudă etc.; la masculin rare-orĭ se întrebuinţéză ca substantiv: „*agonisitul* cuĭ-va“, ci numaĭ la feminin: „*agonisita* cuĭ-va“.

v. *Agonisesc.* — *Agonisită.*

Agonisìtă (plur. *agonisite*), s. f.; part. passé fém. d'a g o n i s e s c pris substantivement: acquisition, gain, profit, bénéfice, quelque chose gagnée à la sueur du front. Nu se deosebesce prin sens de a g o n i s é l ă şi a g o n i s i r e, dar este cel maĭ întrebuinţat din câte-trele.

Nic. Costin, Letop. II, 94: „...pentru hotarele târgurilor domneştĭ, dela o vreme se deprinsăse Domniĭ ceĭ maĭ de curând a da, şi a boĭerĭ şi altora, aşa căt n'aŭ rămas loc deosebit pentru hrana şĭ *agonisita* pe dânsul târgurilor...“

Neculcea, Letop. II, 301: „Moldovenĭ mulţĭ, şi fecĭorĭ de boĭerĭ, se ducea la lefe, uniĭ la Moscalĭ, uniĭ la Leşĭ, uniĭ la Racoţi, uniĭ la Şved pentru *agonisită*...“

N. Muste, Letop. III, 42: „toată *agonisita* acestuĭ pămănt stupiĭ sănt, şi cu aceştiĭ îşĭ plătesc boieriĭ şi mănăstirile birurile şi îşĭ ţin casele...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 139: „Iară una dintre albine zisă: eu astăzi în câmp pentru *agonisită* eşind şi printre erbi şi flori miare cercând...“

Zilot, Cron. p. 51: „boeriĭ toţĭ, ĭar maĭ vîrtos aĭ Craioveĭ, că se întórseră ticăloşiĭ din fugă după arderea eĭ, uniĭ traseră în oraşe, alţiĭ pe la moşiĭ pe afară, şi'şĭ căuta risipa fie-care îndreptându-şĭ veniturile caselor lor şi bucurându-se că s'aŭ maĭ vĕdut o dată pe la nemestiĭ; neguţătoriĭ îşĭ întinseră mrejile neguţătoriilor, împrăştiindu-se pe la bâlcĭurĭ şi făcêndu-şĭ tot felul de pornire fieşte-care întru a sa neguţătorie, bucurându-se şi eĭ că s'aŭ izbăvit de lanţul friceĭ; ţĕraniĭ birnicĭ se apucaseră cu temeiŭ de lucrarea pămîntuluĭ, de sĕmĕnătură îndestulată, şi altele care se plécă în tépa lor; şi cu un cuvînt, toţĭ lŏcuitoriĭ ţĕriĭ, care cu una, care cu alta, îşĭ căuta de *agonisita* lor...“

v. *Agonisesc. — Agonisire. — Agonisélă.*

Agòst, s. m.; le mois d'Août. Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Agost.* Augustus“.

v. *Agust. — Gustar.*

Agrăèsc *(agrăit, agrăire)*, vb.; adresser la parole, faire une allocution. Cuvîntul se întrebuinţéză peste Carpaţĭ.

„Albinele se prind într'o coşniţă, carea se unge maĭ întâĭu cu Flórea-stupilor. Cel care le prinde, le flueră şi le *agrăesce*: puişoriĭ meĭ, puişoriĭ meĭ, aşedaţi-vĕ jos! După ce ele se pun pe o clómbă, le pune coşniţa aprópe şi le dice: băgaţi-vĕ 'n casa vóstră, că'ĭ grijită şi frumósă, puişoriĭ meĭ...“ (P. Olténu, Huniadóra, com. Haţeg).

Este slavicul g r ă e s c, care însă prin preposiţiunea *a* (= lat. ad) capĕtă sensul latinuluĭ „adloquor (alloquor)“.

v. *Agrămădesc. — Grăesc.*

Agrăìre, **Agrăìt** } v. *Agrăesc.*

Agrămădèsc *(agrămădit, agrămădire)*, vb.; accumuler, amonceler, tasser. Se aude peste Carpaţĭ.

„Zmeiĭ restórnă tot şi tóte, chĭar fântânile le întorc cu fundul în sus de se trezesc înnotând în apă. Zmeiĭ *agrămădesc* munţiĭ şi bolovaniĭ ceĭ maĭ marĭ, carĭ nu este în stare un sat să'ĭ misce din loc...“ (D. Păscuţ, Făget).

O composiţiune poporană din slavicul g r ă m ă d e s c şi preposiţiunea *a* (= lat. ad), cu sensul latinuluĭ „adcumulo (accumulo)“.

v. *Agrăesc. — Grămădesc.*

Agrămădìre, **Agrămădìt** } v. *Agrămădesc.*

Agrèş s. ** àgreş**, s. m.; t. de Botan.: 1°. groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2°. raisin vert, uva acerba. Accentul pe a doua silabă se constată prin poesia poporană:

Pe cel munte înfrundit
Şi cu florĭ acoperit,
Cu florĭ dalbe şi *agreşĭ*,
Este-o punte de cireşĭ...
(Marian, Bucovina, I, 102).

Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Agresh.* Omphax. Uva cruda.“

La masculin se dice numaĭ despre

tufă; rodul se chiamă la feminin a g r e ş ă.

Forma *àgreş*, adecă cu *e* şi cu tonul pe prima silabă, în loc de a g r ì ş = a c r ì ş, se datoresce înriuririĭ slavice (polon. à g r e s t, boh. à g r e s t etc.) saŭ maghiare (è g r e s). Chĭar în unele dialecte germane se ḑice: À g r e s, À g r e s c h, À g r e s t b e e r e (Nemnich).

v. [1]*Agriş*. — *Agrişă*.

Àgreşă. — v. *Agreş*.

Agrìj. — v. [2]*Acriş*.

[1]**Agrìş**, s. m.; t. de Botan: 1°. groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2°. raisin vert, uva acerba. „Arborel saŭ tufă care produce a g r i ş e“ (L. M.) Pisone: „*Agriş*, care face a g r e ş e, Groseillier“. Dr. Polysu: „*Agriş*, s. m., der Stachelbeerstrauch; a g r i ş ă, s. f., die Stachelbeere“. Lexicon Budanum: „*Agrìşĭ*, masc. plur.; 1°. Ribes grossularia, die Stachelbeere; 2°. strugur necopt, aguridă; 3°. *Agrìşĭ* r o ş i ĭ, Ribes rubrum, die rothe Johannisbeeren...“;

Forma organică a cuvîntuluĭ este a c r ì ş, din a c r u (= lat. acrum) şi sufixul deminutival - i ş, literalmente „aigrelet“.

v. [2.3]*Acriş*. — *Aguridă*.

[2]**Agrìş**, n. pr. loc.; nom de certaines localités. Doĕ sate românescĭ în Banat, din carĭ unul fórte mare, nu departe de Arad, se chiamă *Agriş*, ungeresce E g r e s (Hornyánszky, Geogr. Lexik. d. Kön. Ungarn, p. 4).

v. [1]*Agriş*.

Agrìşă (plur. *agrişe*), s. f.; fruit d'a g r i ş. Costinescu: „*Agrişe*, un fel de cócâze; groseille a maquereau, groseille verte“.

v. [1]*Agriş*.

Agriş-roşu | **Agrişă-roşiă** — v. *Acriş-roşu*. — [1]*Agriş*.

Agrişèl (plur. *agrişeĭ*), s. m.; diminutif d'a g r i ş. Se obicĭnuesce în Transilvania: „tufă de *agrişeĭ*“ (R. Simu, Sibiĭu, Orlat).

v. [1]*Agriş*.

A-gréţă, adv.; à grand peine, difficilement. Archaism. Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Agracĕ*. Difficulter. Aegre“. Represintând pe latinul: a d - g r a v i t i e m (=ital. a gravezza), românul *a-gréţă*, deşi pare conservat numaĭ in Banat, trebuĭa totuşĭ să fi circulat în întregimea graĭuluĭ românesc pînă a nu se fi întrodus sinonimul a - n e v o e, format întocmaĭ după acelaşĭ tipic din preposiţionalul *a-* (lat. ad) şi din slavicul n e v o l ĭ a.

Să se observe că'n secolul XVI ambiĭ terminĭ: g r é ţ ă (= lat. gravities) şi n e v o e (=slav. nevolĭa) se aflaŭ încă în concurenţă unul cu altul, exprimênd aceĭaşĭ noţiune. Astfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 2—3: „cu minte bună să fimŭ întru toate căte vinŭ noao dela Dumnezeu, că acéste amu toate spre folosu ne-au tocmitŭ, şi spre ispravă lasă n e v o ĭ a şi g r é ţ a spre noi Dumnezeu a fi, derep-ce căndu ne dă Dumnezeu noao rău, ĭară noi să s l ă v i m şi să m ă r i m sfăntŭ numele lui...“

Cu încetul, „slăvire“ a gonit pe „mărire“, „nevoĭa“ respinse pe „gréţă“ la o altă nuanţă de sens, a - n e v o e înlocui pe *a-gréţă*.

Macedo-românesce se ḑice pînă astăḑĭ: „c u g r é ţ ă = δυσκόλως, schwerlich“ (Bojadschi).

v. [1]*A-nevoe*.

Agru (plur. *agre*), s. n.; campagne, champ cultivé, terrain labouré, guéret; surface. Sinonim maĭ ales cu ţarină şi cu holdă. Din latinul agrum (= gr. ἀγρὸν = sanscr. ağram), ca şi ital. agro, portug. agro etc., al nostru *agru*, departe de a fi neologism, e fórte des în vechile texturĭ românescĭ, ĭar în unele localităţĭ s'a păstrat pînă astădĭ în graĭul ţeranuluĭ.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 132:

Ep. Jacob. V, 4: „preţurele lucrătorilor celora ce au lucratu *agrele* voastre...	...merces operariorum qui messuerunt regiones vestras...

acolo unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „au săceratŭ ţarinile voastre..."

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XIII, 24, 27, 31, 38:

...sémănă bună sămânţă spre *agrul* lui...	... seminavit bonum semen in agro suo...
...semănaşi spre *agrul* tău...	...seminasti in agro tuo...
...semănă întru *agrul* lui...	...seminavit in agro suo...
...cine sémănă cé sămânţă bună ĭaste fiĭul omenescŭ, e *agrul* ĭaste lumé...	...qui seminat bonum semen, est filius hominis; ager autem, est mundus...

unde în Biblia din 1688 figurézǎ pretutindenĭ sinonimul ţarină.

Coresi, 1577, ps. CVI:

...şi fécerâ cetăţi în fire, şi semânarâ *agre* şi răsădirâ vini...	...et constituerunt civitates habitationis, et seminaverunt agros, et plantaverunt vineas...

unde la Silvestru şi la Dosofteĭu:

1651:	1680:
...şi samănâ holde şi sădesc vii...	...şi sămânarâ ţarinĭ şi răsâdirâ vii...

Noul Testament 1648, Math. XIII, 31, 36—38:

... asămănată ĭaste înpărăţiĭa ceriĭurelor grăunţuluĭ de muştariŭ, carele'l ĭa omulŭ şi'l samănâ în *agrulŭ* luĭ (scholia marginală: holda)...	... simile est regnum coelorum grano sinapis quod accipiens homo seminavit in agro suo...

şi maĭ jos:

...spune noao pilda neghinelor ceiĭ holde. Iarâ elŭ răspunse zise lor: cela ce sămănâ sămânţa bunâ ĭaste fiĭulŭ omenescŭ, ĭarâ *agrul* ĭaste lumé...	...edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: qui seminat bonum semen, est filius hominis; ager autem, est mundus...

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 214): „mérse cu soacrâ-sa în Vithléemŭ în vrémé seceratului şi eşi la *agrele* lui Voozŭ să strângâ spice..."

In Oltenia, şi anume la Gorjenĭ, cuvîntul *agru* „champ cultivé" circulă pînă astădĭ în gura poporuluĭ; de asemenea în Banat, unde însă el maĭ are şi sensul de „surface". „Alăturĭ cu ogor şi arătură, se aude icĭ-colè dicêndu-se şi *agru; agru* maĭ însemnéză încă pe la noĭ un strat de asupra" (Paroh Liviŭ Iancu, distr. Caraş-Severin, com. Visag).

In dialectul macedo-român, „*agru, agre* însemnéză cerealele semenate în

câmp: grâŭ, secară etc.; şi câmpul unde se află semênate cereale“ (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom.).

Cântecul Pirpiruneĭ (Paparuda') în Macedonia (Cruşova):

Pipirună
Se readună,
Dă plóie, dă plóie,
Tĭa să crésca *agrele*,
Agrele şi avhinĭele,
Avhinĭele şi ĭerghile...
(Album macedo-român, p 102).

v. *Arătură*. — *Holdă*. — *Ogor*. — *Ţarină*...

Agùd (plur. *agudĭ*), s. m.; t. de Botan.: mûrier, Morus nigra, Morus alba. Sinonim cu d u d, m u r şi f r ă g a r ĭ u. „Arbore care dă a g u d e şi a căruĭ frundă este bună de nutrit viermiĭ de mĕtasă. Acest arbore se chiamă aşa maĭ ales în Moldova, cum şi fructul luĭ a g u d ă, éră în Ţéra-Românéscă arborele se numesce d u d şi fructul seŭ d u d ă. În multe părţĭ însă ale Ţereĭ-Românescĭ, cum şi în alte provincie lŏcuite de Românĭ, arborele se chiamă m u r şi fructul seŭ m u r ă; vorba m u r ă însă se aplică de mulţĭ Românĭ şi la fructul arboreluluĭ saŭ tufeĭ numite rug. Vorbele d u d şi d u d ă sînt de origine persană, éră *agud* şi a g u d ă de origine necunoscută (Laurian-Maxim)“.

Varlam, 1643, f. 380 a (Luc. XIX, 4): „alergă înnainte de să sui întru'în copac ce să chĭamă *agud*...“

Acelaşĭ pasagĭu în Noul Testament dela Bĕlgrad din 1648: „să sui într'un s m o c h i n“, ĭar scholia marginală adaugă: „alţiĭ zic că'ĭ m u r“.

O doĭnă din Moldova:

Frundă verde treĭ *agudĭ*,
Sus în munţĭ la nalte curţĭ
La părinţĭ necunoscuţĭ,
Sus în munţiĭ ceĭ de pétră
Dómne! reu-ĭ fără tată...
(Conv. lit. 1883 p. 119).

Deşi întrebuinţat maĭ cu sémă în Moldova, *agud* e cunoscut şi'n Ţéra-Românéscă. Aşa în Ialomiţa se dice: „Am făcut şénţ pré aprópe de *agudu* ăla dîn colţu grădini şi ĭ-am tăĭét maĭ tóte vinele dîn partea aĭa...“ (T. Theodorescu, com. Lupşénu).

La cuvîntul a g u d ă vom vedé că acest termen botanic se aude şi'n Transilvania.

În fine, în Banat circuléză forma *ĭagod*: „La noĭ arborul „morus“ se chĭamă *ĭagod*; în alte locurĭ se dice d u d, f r ă g a r ĭ u, m u r...“ (S. Lĭuba, Banat, com. Maĭdan).

Uniĭ cred că d u d şi *agud* ar fi unul şi acelaşĭ cuvînt (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 8). Turcesce „dud aghâdji“ însemnând „arbore d u d“, de aci: „*agud* paraît être une contraction de a g h â d j i d u d“ (Cihac, II, 542). O asemenea contracţiune: *agud*=*a g h* [â d j i d] *u d*, e ce-va cu totul peste putinţă la Românĭ, şi ar fi fórte a-nevoe chĭar într'o altă limbă.

Forma bănăţénă *ĭagod* = *agud* înlătură orĭ-ce îndoélă asupra originiĭ cuvîntuluĭ. Serbesce: ĭ a g o d a „fragă“. In tóte dialectele slavice — polonesce, rusesce, bohemesce etc. — aprópe fără nicĭ o schimbare fonetică, acelaşĭ termen se aplică la „fragă“ şi la fructe analóge: „smeură“, „căpşună“, „strugure“ şi altele. In texturĭ paleo-slavice, **ıагодичища** şi **ıагодичие** însemnéză anume *agud*: „drêvo ĭ a g o d i č i e = m o r u s arbor“ (Miklosich, Lex. 1143), literalmente: „arbore cu a g u d e“, bănăţenesce: „cu ĭ a g ó d e“. De aci resultă că Româniĭ aŭ împrumutat dela Slavĭ numaĭ pe femininul a g u d ă ca nume al fructuluĭ, de unde aŭ format apoĭ eĭ-înşiĭ pentru tufă pe masculinul *agud*. Să se observe că'n paleo-slavica aŭ existat o formă maĭ veche a g o d a alăturĭ cu o formă maĭ

nouă ĭ a g o d a, după cum era: „azŭ“ lîngă „ĭazŭ“, „adŭ“ lîngă „ĭadŭ“, „a-blŭko“ lîngă „ĭablŭko“, „ako“ lîngă „ĭako“ etc. In adevĕr, într'un text ci-rilico-glagolitic din secolul XIII ne în-timpină tocmaĭ cu sensul de *agud*: a g o d i č i ĭ e (Mikl. Lex. 2). Moldove-nescul *agud* corespunde uneĭ forme slavice maĭ primitive a g o d a, ĭar bă-năţénul *ĭagod* formeĭ posterióre ĭ a-g o d a.

Aşa dară graĭul românesc, pentru acelaşĭ arbore „mûrier“, posedă patru numirĭ, din carĭ doĕ latine: m u r (= morus) şi f r ă g a r ĭ u (= fra-garium), una turcă: d u d, una slavică: *agud*. Insă m u r ă însemnéză tot-o-dată maĭ obicĭnuit pe „mûre sauvage“; f r ă-g a r ĭ u se aplică maĭ potrivit la o tufă de fragĭ, ĭar d u d (articulat: dudul, feminin: dudă) înfăţişéză o disarmo-niósă reduplicare. Terminul cel maĭ propriŭ remâne *agud*, care este şi cel maĭ respândit.

v. *Dud.* — *Frăgarĭu.* — *Mur.* — *Solcov.*

Agùdă (plur. *agude)*, s. f.; t. de Bo-tan.: mûre. Fructul a g u d u l u ĭ. Si-nonim cu d u d ă.

O doĭnă din Moldova:

Frunḑă verde de *agude*,
Strig la puĭca, nu m'aude;
Şi de-aude, ea s'ascunde,
Ea s'ascunde, nu'mĭ respunde...
(Alex. Poes. pop[2]., 343).

Alta tot de acolo:

Frunḑă verde de *agude*!
Ian veḑĭ, frate, ce s'aude?
Graĭul dulce-a mândreĭ mele,
Orĭ sgomot de potirĭ grele?...
(Ibid 257)

O doĭnă din Transilvania:

Frunḑuliţă treĭ *agude*!
Arde focu'n paĭe ude;
Strig la mândra, nu m'aude.
Ba te-aud, bădiţă, bine,
Dar nu pot eşi la tine,
Că's duşmaniĭ lîngă mine...
(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. *Agud.*

Agùe. — v. *Aghiuţă.*

`Agură, n. pr. loc.; mont Athos. Vestitul creştet în partea sudică a Macedonieĭ, înaintând ca o peninsulă în Archipelag, lung de vr'o 60 chi-lometri şi înălţându-se în unele locurĭ peste 2000 metri d'asupra Măriĭ. Înce-pênd de prin secolul X, acest munte devenise adăpost pentru călugărĭ, aco-perindu'l cu încetul un şir de doĕ-ḑecĭ de mănăstirĭ, carĭ se cărmuesc ca un fel de republică, resfĕţată între pădurĭ recoróse şi grădinĭ pline de florĭ. Aprópe toţĭ Domniĭ românĭ, cu Vladislav Ba-sarab şi cu Stefan cel Mare în frunte, aŭ fost patronĭ aĭ aceste Tebaide, nu-mite grecesce *τὸ ἅγιον ὄρος*, slavo-nesce S v e t a - g o r a „sântul munte“.

Gavriil Protul, circa 1525, dar după o copiă mult maĭ modernă (A. I. R. I, 2, p. 146), vorbind despre Négoe Basarab: „toate mănăstirile din sfânt muntele Atonului le-au îmbogăţit cu toate trebuinţele, şi dobitoace încă le--au dat, şi multe ziduri au făcut; şi fu ctitor mare a toată S v e t a g o r a...“

Din slavicul S v e t a - g o r a, descom-pus greşit în s v e t - a g o r a, Ro-mâniĭ aŭ croit „S f î n t a *Agură*“.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 285: „Aice ne vine rândul să arătăm şi pen-tru căţĭ Patriarşĭ a Ţarigraduluĭ ştim: Paisie cel bătrân, care aŭ fost în triĭ rândurĭ; Chiril cel spân, care s'aŭ sur-gunit la Sina-orus; Serafim, care l'aŭ trimes la Sfânta *Agură* şi pe urmă aŭ fugit...“

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcariul (Conv. Lit. 1877, p. 378): „Părinţiĭ pusnicĭ din sfânta *Agură* mĭ-aŭ dat canon să mănânc lapte numaĭ dela o

vacă, ca să nu îmbătrânesc degrabă..."
v. *Călugăr*.

Agurìdă, s. f.; raisin vert, verjus; fruit aigre en général. Medio-grecul *ἀγουρίδα*, care a înlocuit pe vechĭul romànesc a c r i ş. De altmintrea, cuvîntul e vechĭu şi fórte respândit în graĭu, însemnând strugurul cel necopt saŭ acru, suc saŭ zémă dintr'un asemenea strugur, şi orĭ-ce pómă acră.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„A g r e s h. Omphax. Uva cruda.

„*Aguridĕ*. Idem."

Dicţionar slavo-românesc din aceĭaşĭ epocă (Mss. al Societăţiĭ archeologice din Moscva, f. 126 b.): „fie-care poamă necoaptă să chiamă aşa, *aguridă*".

A. Pann, Prov. II, 80:

Aŭ mâncat *aguridă* părinţiĭ
Şi şĭ-aŭ strepezit copiiĭ dinţiĭ...

I. Crengă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „Zi şi d-ta, că aĭ avut să tragĭ un pĕcat strămoşesc. Vorba ceĭa: pĕrinţiĭ mănâncă *aguridă* şi fiilor li se strepezesc dinţiĭ..."

Proverb de origine ebraică. Biblia Şerban-vodă 1688, p. 545:

Ezech. XVIII, 2: Părinţiĭ au mâncat *aguridă*, şi dinţiĭ fiĉorilor s'au strepezit...	Patres comederunt u v a m a c e r b a m, et dentes filiorum obstupuerunt...

Acelaşĭ proverb sună altfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 6: „părinţii sâ mânâince m é r e l e, şi dinţii feĉorilor să strepezéscă..."

Alt proverb: „*agurida* s'a făcut miere" (L. M.), când ceĭ învrăjbiţĭ se împacă, ĭar maĭ ales când se curmă cérta dintre bărbat şi nevéstă.

A. Pann, Prov. II, 165, aduce proverbul turcesc: „Din *aguridă* mĭere se face cu ce? — cu rĕbdarea"; şi 'l romàniséză (ibid. III, 15):

Cu răbdare şi cu tăcere
Se face *agurida* mĭere...

In poesia poporană, „frunḑă verde *aguridă*" se pune în fruntea cântecelor celor a c r e.

Caranfil, Valea Prutuluĭ, 15:

Frunḑă verde *aguridă*,
Mult eştĭ, leleo, ispitită,
Mult mĕ 'nşelĭ şi mult mĕ porţĭ
Cu vorba ca pre niţonţĭ...

v. [2]*Acriş*. — *Borş*. — *Ciorbă*.

Aguridàr. — v. *Aguriḑar*.

Aguriḑàr, s. m.; t. de Botan.: vigne sauvage, Vitis labrusca. Sinonim cu l ă u r u ş c ă, vechĭu l ă u r u s c ă, de exemplu la Dosofteĭu, Paremiar 1683, I f. 13 a: „ş'am aşteptat să facâ [viĭa] struguri de poamâ, ĭară ĭa fĭace l ă u r u s c â...".

„*Aguriḑar* se chiamă un copăcel ce cresce prin păḑurĭ, agăţat de tulpinele şi crăcile altor arborĭ, asemenându-se cu viţa de vie şi rodind nesce strugurĭ selbatecĭ. Fiind mlădios, se întrebuinţéză ca legăturĭ la căruţă, ca frânghiĭ de rufe etc. Lungimea acestuĭ copăcel depinde de a arboreluĭ pe care este agăţat" (Preut C. Ghinescu, Teleorman, c. Malu).

Format din a g u r i d ă „raisin vert" prin sufixul *-ar*, trebuĭ să fie: a g u r i d a r, nicĭ decum *aguriḑar*. Acéstă anomaliă fonetică remâne de lămurit. Se întrebuinţéză însă pe a-locurĭ şi forma cea normală a g u r i d a r (Dr. Brândză).

v. *Aguridă*. — *Lăuruşcă*.

Agùrt (plur. *agurţĭ*), s. m.; jongleur, charlatan. Cuvîntul se găsesce la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*Agurt*, Gaukler, Ta-

schenspieler“, adăogêndu-se că se află în vechile cărţĭ bisericescĭ, dar fără o indicaţiune anume. Este grecul ἀγύρτης, cu acelaşĭ înţeles. E remarcabilă trecerea luĭ *υ* grec în *u*, ca şi ’n „martur = μάρτυρος“.

Agùst, s. m.; mois d’Août. A opta lună a anuluĭ gregorian, latinul „A u g u s t u s mensis“, numit aşa în onórea împĕratuluĭ August şi care se chiăma înainte „Sextilis“. Medio-latin a g u s t u s (Du Cange); ital. şi span. a g o s t o, provenţ. a g o s t (Cihac).

Cărturariĭ de astăḑĭ ḑic a u g u s t, cărturariĭ de altă dată ḑiceaŭ a v g u s t; poporul însă rostesce tot-d’a-una *agust*, întocmaĭ ca în limbile surorĭ din Apus. Este o formă latină rustică. In unele locurĭ se aude numaĭ *gust* (G. Căderea, Németţ, com. Buhalniţa) prin perderea iniţialuluĭ *a*, ca şi ’n francesul a o û t, rostit înainte „aû“, astăḑĭ numaĭ „û“. Apoĭ din *gust*, prin etimologiă poporană, s’a născut variantul fórte respândit: g u s t a r ĭ u, adecă o lună în care se g u s t ă.

Jipescu, Opincaru p. 16: „mĕ duseĭ anu trecut, pîn’luna lu G u s t a r, la un stîlp d’aĭ ţĕri, la ficĭoru popi, ḑi-ĭ pĕ nume...“

Şi la Francesĭ există o etimologiă poporană analógă în locuţiunea proverbială: „a o û t donne g o û t“, asupra căriĭ Littré observă: „c’est la température du mois d’août qui fait que le vin est bon ou mauvais“. Proverbul italian ḑice în versurĭ:

A g o s t o
Ci matura il grano e il mosto...
(Giusti)

Un alt nume poporan fórte remarcabil al aceleĭaşĭ lune este M ă s ă l a r, întrebuinţat maĭ cu sémă în Moldova.

v. *Agustos*. — *Agost*. — *Avgust*. — *Gust*. — *Gustarĭu*. — *Gustăresc*. — *Măsălar*...

Agustòs (plur. *agustoşĭ*), s. m.; t. de Botan.: sorte de raisin.

„Maĭ ales în cântece, poporul pronunţă adesea pe *u* întreg la finea cuvintelor nearticulate; de ex.:

— Frunḑăliţă foĭ de n u c u,
Pune’mĭ, puĭcă, să mânâncu,
Că de mâne să mĕ ducu...
— Of! frunḑăliţă - *agustosu*,
Mergĭ, puĭule, sanĕtosu...

„*Agustos* însemnéză o varietate de strugurĭ fórte timpuriĭ, avênd peliţa bobiţeĭ streveḑiă şi subţire, încât se zăresc seminţele şi chĭar vinişórele“ (St. Voĭnea, Dobrogea, com. Somova).

v. *Agust*.

Agùş, n. pr.; personnage légendaire. In balade oltene se chiamă „*Aguş* al luĭ Topală“; în balade bănăţene „A g u ş i ţ a luĭ Topală“. In ambele casurĭ este un deminutiv din A g ă saŭ din A g à, dar deminutiv simpatic, nu ironic ca în „Agachi“. In variantul cules la Temişóra şi la Lipova, personagĭul e chĭar Turc: „beg mare în Sladova, a g a mare în Cladova“ (Marienescu, Balade, II, 116); în variantul din Vâlcea, deşi tot Turc, căcĭ are o cadînă, totuşĭ:

Ast *Aguş* al luĭ Topală
Mĭ-este voĭnic fără sémă,
Bate Turciĭ de’ĭ omóră...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 611)

In primul variant, el are de duşman pe un „S t o ĭ a n Bulibaşa“; în al doilea, pe un „M u s t a f a Beşléga“. Urḑéla baladeĭ oltene pare a fi un dublet cu balada moldovenéscă „Toma Alimoş“, dar îĭ este fără alăturare inferióră în privinţa frumuseţeĭ poetice.

v. *Agà.* — *Agă.* — *Agachi.* — *Alimoş.* — *-uş.*

Aguşìţă. — v. *Aguş.*

[1]**Ah!** interj. Se rostesce cu h=gr. χ. Exclamaţiune în care predomnesce durere, pe când în simplul „a!", fără guturală, precumpănesce surprindere.

Balada Chira:

Faceţi-vĕ milă
De-o bĭată copilă!
Ah, mĕ dóre fórte!
Ah, mĕ tem de mórte!..

O doĭnă din Moldova:

Ah, amar sufletul meŭ!
Tu plângeaĭ de dor mereŭ,
Şi pe flóre şi pe spin
Şi pe pórta luĭ Marin!
Ah, amar sufletul meŭ!..
(Alex., Poes. pop. 2., 231)

O doĭnă din Muntenia:

Frunḑă verde sălcióră,
Ah! leliţă Marióră,
Ochiĭ teĭ mĕ bagă'n bólă,
Sprâncenele mĕ omóră...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop 301)

O doĭnă din Ardél:

Ah, urîte, cum te-aş vinde,
Numaĭ de te-aş puté prinde!
Dragoste, cum te-aş lua,
Numaĭ de te-aş căpĕta!..
(Jarnik-Bărsanu, 78)

Gr. Alexandrescu, „Mângăierea":

Să veḑĭ apoĭ în lume cumplita reutate
Otrăvindu'mĭ anĭ, ḑile, chĭar umbre de plăcerĭ;
Să veḑĭ... *Ah!* atuncĭ numaĭ, atuncĭ aĭ vedé póte,
Câte un singur suflet cuprinde 'n el durerĭ...

Zilot, Cron. p. 15: „*Ah,* amar mie! cum m'am născut într'acéstă Ţéră-Rumânescă..."

Fericirea póte şi ea să ne scóţă din pept un *ah!,* dar numaĭ atuncĭ când ne gândim la suferinţe trecute.

A. Pann, Prov. II, 150:

Plin de mulţămire, către ea vorbi:
Ah, draga mea! astăḑĭ m'aĭ îndatorat
Cu laptele dulce...

Reduplicat: *ah! ah!*

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „Tristă sórtă! lume deşartă! viéţă ticălósă! *ah! ah!...*"

Interjecţiunea *ah!* exprimă o durere individuală; când ne dóre însă pentru alt cine-va, când simţimîntul este nesubiectiv saŭ reflex, e maĭ potrivit sinonimul „oh!" Aşa la Neculce, Letop. II, 417: „Oh, oh, oh! Vaĭ, vaĭ, vaĭ de ţară! Ce vremĭ cumplite aŭ agĭuns şi la ce cumpănă aŭ căḑut!..."

v. [2]*A!* — *Ahi!* — *Aho!* — *Aht!* — *Aos!* — *Au!* — *Of!* — *Oh!* — *Vaĭ!..*

[2]**Ah** (plur. *ahurĭ*), s. n.; l'interjection a h! employée substantivement. Sinonim cu a h t.

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 109: „îşĭ muşca buza de jos; închidea ochiĭ, şi strecura, printre dinţiĭ albĭ şi mărunţĭ, câte un *ah!* care'ĭ umfla peptul şi'ĭ cutreera tot trupul..."

Ibid. p. 111: „Aĭ dori să te privesc ca p'o icónă, să trăesc cu tusea şi junghĭurile şi *ahurile* şi palpitaţiile d-tale..."

Costachi Conachi, „Catinca":

Firea dar cea omenéscă
Tot muritorĭul slăvéscă,
Ce în necaz şi în chinurĭ
Strigă cu *ah* de suspinurĭ...

v. [1]*Ah!*

[3]**Ah-**, préfixe. — v. [3]*Ac.* — *Acătare.*

Ahà! interj. Se rostesce cu h latin, nu cu grecul χ ca în interjecţiunea

a h! Exprimă bucuria când, după o lungă căutare, nimerim mijlocul de a ajunge la o ţintă saŭ de a ne descurca. Se apropiă prin sens de „aa!“, dar nu se confundă cu el.

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 342): „*Aha*! ĭa acu ĭ-am găsit lécul, ḑise ea în gândul seŭ. Tacĭ! că ĭ-oĭu face eŭ cumĕtruluĭ una de şĭ-a muşca labele...“

v. [2]*Aa*! — *Oho*!..

Ahàĭa. — v. *Ahâla*.

Ahâla s. **ahăla, ahàĭa** (plur. *ahâĭa* s. *ahăĭa*, *ahâlea* s. *ahălea*), pron. demonstr.; celui-là, celle-là. O formă rustică în loc de a c e l a (a c e ĭ a), fórte întrebuinţată în Banat, aşa că 'n basmul „Găitan de aor“, transcris după cum se rostesce acolo, ne întimpină (Picot, Dialectes roumains):

p. 27: „cu cât se apropia mâĭ tarĭe de locu *ahâla*...“;

p. 29: „în dzioa următoare, se ducĭe *ahâla* la împărat şi spunĭe...“;

p. 31: „acuma tĭe cunosc ca pre *ahaĭa* carĭe 'ĭ stăpâna inĭimi mĭelĭe...“;

p. 33: „[din] doospredzĭecĭ căldarĭ, ĭe ha mâĭ din gĭos, carĭe'ĭ şi mâĭ marĭe, pentru că *ahaĭa* fĭerbĭe singură...“;

p. 34: „io mă duc naintĭe să văd cĭinĭe o fost nĭetrĭebnicu *ahâla*...“

Apoĭ femininul *ahaĭa* cu sensul neutru de „ça, cela, nom général de chose“ (Littré):

p. 27: „agĭungênd acolo, vĕdzu că *ahaĭa* cĭe strălucĭa aşa de tarĭe iĭ un găitan de aor...“

Cu acelaşĭ sens într'un text din secolul XVII (Cuv. d. bătr. II, 615): „după *ahaĭa* (ахаıа) am dat la birul sforălor orţi 2, după *ahaĭa* am dat la altă rumtore costande 2...“

Deşi maĭ rar, totuşĭ şi 'n Transilvania se aude pe a-locurĭ *ahâla*:

Mult mĕ mir eŭ d'*ahâla*
Care nu ştie-a cânta,
Cum îşĭ petrece lumea...
(Jarnik-Bârsanu, 217)

De asemenea şi'n Ţéra-Românéscă. Iată câte-va exemple dela Vâleniĭ-de-munte din Prahova (Jipescu, Opincaru):

p. 23: „nu le dă pas al-de *ahăĭa* să ghiĭe 'ncoace la noĭ să ne spunem păsu uni altora...“;

p. 63: „nu sĕ lasă dĕ capu *ahăluĭa*...“;

p. 64: „să plece la oraş, să 'ntrebe acolo unde sĕ dă dreptatea, că *ahăĭa* sînt maĭ marĭ...“;

p. 97: „poporu alege pĕ câţĭ-va din hiĭe-care judeţ, şi *ahăĭa* lucréză în ali negoţuluĭ...“

In secolul XVII forma *ahăla*=a c e l a cată să fi fost cu mult maĭ respândită în graĭul viŭ din Ţéra-Românéscă, de óră-ce Cantemir o pune între particularităţile caracteristice ale dialectuluĭ muntenesc: „a č e l a, hic, valachice *ahela*“ (Descriptio Moldaviae p. 151).

Forma a h ă l, a h a, adecă fără emfaticul *-a*, nu se întrebuinţéză.

v. [7]*A*. — *Aĭa*. — *Ăla*. — *Hâla*. — *Haĭa*...

Ahâsta s. **ahăsta** (plur. *ahăştiĭa*), pron. démonstr.; celui-ci. Se obicĭnuesce numaĭ la masculin. Formă rustică în loc de a c e s t a.

v. [5]*A*. — *Acest*. — *Acesta*.

Circuléză în graĭul poporan maĭ ales în Banat şi 'n Ţéra-Românéscă.

Picot, Dialectes roumains p. 29: „după cĭe l'o adus, îl întrĭébă, de undĭe l'o furat o l'are ĭel găitanu *ahâsta*...“

Jipescu, Opincaru p. 144: „Niţa mea,

să'mĭ trăéscă, ţese maĭ bune dĕcât *ahăştĭa...*"

v. *Ahâla.* — *Asta.* — *Ăsta...*

[1]·Ahì! interj. Compus din interjecţiunile „a!" şi „hi!", *ahi* exprimă nu atât mirare, cât maĭ mult un grad uşor de ne'ncredere.

O voróvă între doĕ ţerance din Tutova: „Frumos gherdan maĭ aĭ, haĭ, la gât! *Ahi!* haĭ, de unde l'aĭ cumpĕrat?.." (C. Mironescu, c. Ibănesciĭ).

v. [2]·*A!* [2]·*A-hi!* — *Hi!*

[2]·A-hi! interj. Ambele silabe sînt tonice. Compus din aceleaşĭ elemente ca şi cea-l'altă interjecţiune „ahi!", *a-hi* exprimă mirare unită cu temere. In jocul copilăresc „ḑe-a-mama-·gaĭa", aşa cum se petrece în regiunea Brăileĭ (P. Michaescu, com. Cécâru), puiĭ vĕḑênd pe gaĭa strigă: *a-hi! a-hi!* ca şi când ar ḑice: „feriţi-vĕ căcĭ étă-o..."

v. [1]·*Ahi!* — [2]·*Aĭ!*

Ahò! s. **à-hò!** interj. Strigătul plugaruluĭ, când îşĭ îndémnă boiĭ.

I. Crénga, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876, p. 454): „Apoĭ îşĭ ĭe şi el carul şi pornesce tot la vale spre a-casă. *Aho!* car nebun, *aho!* Când te-oĭu încărca cu sacĭ dela móră, atuncĭ să mergĭ aşa..."

„Spre ḑiua de I-ŭ Ianuar a fie-căruĭ an, cam pe la aprinsul lumînărilor, pornesc copiiĭ cu dróĭa, adică 2, 3, 4 şi pînă la 10—12, avênd unul din eĭ un clopoţel, saŭ în lipsă o talancă. Ajunşĭ la ferésta unde şĭ-aŭ pus gând a merge, ḑic: *aho! aho! aho!* şi încep a spune din gură multe şi mărunte, prevestind pe anul noŭ cu îmbelşugare şi altele. Tótă acéstă hiritisire e alcătuită în versurĭ populare bine rimate şi cu refrenul *aho! aho! aho!...*" (I. Rugescu, Iaşĭ, com. Bădenĭ).

Acéstă colindă se chiamă „Pluguşorul".

> *A-ho! A-ho!* plugul badeĭ cu 12 boĭ,
> Boĭ bourei
> In códă cudălbeĭ...

saŭ:

> *Aho! aho!* copiĭ argaţĭ,
> Staţĭ puţin şi nu mînaţĭ,
> Lîngă boĭ v'alăturaţĭ
> Şi cuvîntul mĭ-ascultaţĭ...
> (Alex. Poes. pop. 2., 102, 387).

Un variant din munţiĭ Némţuluĭ:

> *Haho! haho!* Plugul luĭ sântu Vasile
> Cu patru boĭ boireĭ,
> In códa codălgeĭ,
> Mînaţĭ, băeţĭ!
> Mâĭ! hâĭ!...
> (I. Verdénu, com. Cârligiĭ).

Ar fi fórte interesant de a se cerceta, dacă nu cum-va acest *aho!* saŭ *haho!* este comun tuturor plugarilor românĭ din diferite provincie, căcĭ interjecţiunea de care boăriĭ se servesc la mînatul vitelor nu e ce-va antropologic, ci se deosebesce după naţiunĭ şi chĭar după dialecte. Aşa în Franţa, bună-óră, în unele departamente se strigă: „ha! ha!", în alte: „bé! bé! doun!", în alte: „bé, hou, bé!", în alte: „ara!", în alte: „frre! frre!" etc. (Rolland, Faune populaire, t. 5, p. 28). In Italia strigătul maĭ obicĭnuit este: „arri! arri!", dar tocmaĭ în Sicilia auḑĭ pe plugarĭ strigând aidoma ca la noĭ: „Ahò! ahò! modo d'incitar le bestie a camminare" (Traina). Românul pare a fi adus pe *aho! aho!* din „agrul sicilian", grânarul plugărieĭ italice.

> Non atticissat, verum sicilicissat...
> (Plaut.)

v. *Ha!* — *Haho!* — *Ho!* — *Pluguşor...*

Ahòtnic -ă, subst. et adj.; amateur, friand. Cuvîntul rusesc o h o t n i k (rostit: a h o t n i k), întrodus în Moldova pe timpul ocupaţiunilor, luând însă o nuanţă ironică.

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. XIV, 369): „Dómne, măĭ femee! Dómne, multă minte îţĭ maĭ trebue, dicea tata, vĕdênd'o aşa de *ahotnică* pentru mine..."

v. *Poftă.*

Aht (plur. *ahte* şi *ahturĭ*), s. n.; soupir, gémissement, désir brûlant et non satisfait. Se rostesce cu *h*=gr. χ. Sinonim cu o f t a r e şi cu s u s p i n, dar însemnéză o durere morală maĭ intimă, prin care se identifică cu d o r. Este un d o r însoţit de a h! a h! De aceĭa el se póte lua şi'n sens comic: „m'aĭ anostit cu *ahtele* tale..."

„*Aht*, dor înfocat de ce-va care ne lipsesce; de ex.: bĭata mamă a remas cu m a r e *aht* l a i n i m ă pentru perderea unicului seŭ fiĭu" (L. M.).

O doĭnă moldovenéscă:

Agĭungă-te voe rea
Und' ţi-o fi calea maĭ grea!
Agĭungă-te *ahtul* meŭ
Und' ţi-o fi păsul maĭ greŭ!...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 75).

O doĭnă munténéscă:

Pe d'asupra caseĭ mele
Trecea stol de rîndunele;
Nu e stol de rîndunele,
Ci sînt *ahturile* mele...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305)

„Cântecelor melancolice, poporul le dice: de alén, de jale, de *aht*..." (V. Mircea, Iaşĭ, com. Copoŭ).

Alexandri, Barbu Lăutarul: „O f t é z ă, Barbule! — striga cuconaşul; şi eŭ trăgeam nişte *ahturĭ* de se stîrnĭaŭ toţĭ câniĭ mahalaleĭ..."

Acelaşĭ, Nobila cerşitóre, sc. 7: „Beŭ lapte de capră roşie, căcĭ *ahturile* mĭ-aŭ slăbit peptul..."

A deriva pe *aht* din turcesce şi pe sinonimul seŭ o f t din bulgăresce (Cihac), este ca şi când ar pretinde cine-va că numaĭ în Turcia câniĭ fac „haŭ" şi numaĭ în Bulgaria se aude „miaŭ" la pisicĭ. Interjecţiunile a h! şi o f! aparţin omeniriĭ întregĭ. Nicĭ din latina nu le-aŭ luat Româniĭ, ci le aŭ — fiind că sînt ómenĭ. Cât se atinge de sufixul *-t* în *aht*=*ah*!+*t* şi 'n o f t=o f!+t, el este din punct în punct acelaşĭ cu sufixul *-t* în: v a e t = v a ĭ!+t, adecă participialul *-t* adaos după analogia cuvintelor ca: g e m e t, b ó c e t, s t r i g ă t etc., latinesce: gemi-tum, strepi-tum, fle-tum, planc-tum, luc-tum şi altele. In scurt, tulpina luĭ *aht* e antropologică, formaţiunea însă este latină.

v. [1]*Ah!* — [2]*Ah.* — *Ahtiez.* — *Oftare.* — *Suspin.* — *-t.*

Ahtiàre
Ahtiàt } v. *Ahtiez.*

Ahtièz (*ahtiat*, *ahtiare*), vb.; soupirer après quelque chose, brûler de désir, souffrir en désirant. Se rostesce cu *h* = gr. χ. Literalmente: a fi supus a h t e l o r. Se întrebuinţéză numaĭ ca participiŭ: *ahtiat*, şi ca infinitiv substantivat: *ahtiare*, dar se póte dice fórte corect: „eŭ *ahtiez*" saŭ „el *ahtiază* după cutare lucru".

„*Ahtiat*, care este lipsit de ce-va şi 'l doresce cu foc." (L. M.).

„*Ahtiat*, a fi *ahtiat*, lechzen, entbehren" (Dr. Polysu).

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 21: „Mama Stanca, cu tot *ahtiatul* de care era covîrşită, maĭ zîmbi şi ea..."

Acelaşĭ, p. 87: „aĭ să'ţĭ vedĭ supuşiĭ pe uniĭ în desfătărĭ, ĭar pe alţiĭ în *ahtierĭ*..."

v. *Aht.*

Ahu! — v. *Au!*

Aice s. **aicĭ**, adv.; ici, en ce lieu, en cet endroit. Dublet etimologic cu vechĭul a c i c e (= lat. ecc'hicce), care a despărut din limbă, şi sinonim cu a c i (=lat. ecc'hic), cu a c i l e a şi cu a c o l e a (= lat. eccu'illic), *aice* saŭ *aicĭ* nu diferă întru nemic prin sens de cel de 'ntâĭu, dar se deosebesce de cele-l'alte treĭ.

Pe când a c i funcţionéză adesea ca adverb de timp, de ex.: „îl veḑĭ că a c i 'ĭ tócă gura şi a c i amuţesce", *aice* e tot-d'a-una adverb de loc. E necorect la Costachi Negruzzi, Scrisórea XIX: „de *aice* începe un şir de Domnĭ reĭ..." unde ar trebui: „de a c i începe", de vreme ce e vorba de o epocă, ér nu de o localitate. E corect însă la Beldiman, Tragodia v. 21:

> *Aice* am trebuinţă pe Iraclit să aduc
> Starea Moldoveĭ să plângă, saŭ să puĭu să scrie Iung,
> Dar încâtu'ĭ prin putinţă, mĕ voiu nevoi şi eŭ
> Osînda ţĕriĭ a scrie, orĭ-cât îmĭ va fi de greŭ...,

unde *aice* corespunde anume loculuĭ pînă la care ajunsese poetul. Numaĭ întru cât a c i funcţionéză ca adverb de loc, el se póte confunda cu *aice*, care însă exprimă, în orĭ-ce cas, o indicaţiune locală maĭ precisă. Când ţeranul din Mehedinţĭ întrébă: „vi's a c i?" ér altul îĭ respunde: „ni's *aicĭ*" (Preut R. Popescu, com. Isverna), *aicĭ* faţă cu a c i e maĭ positiv, căcĭ afirmă.

Ca adverb de loc, *aice* este intermediar între a c o l e a şi a c i l e a, dintre carĭ primul arată ce-va maĭ depărtat, ĭar al doilea însemnéză o apropiare immediată, adecă câte-trele se înlânţuesc într'o gradaţiune, bună-óră: „alergând să mĕ ajungă, étă'l a c o l e a, étă'l *aice*, étă'l a c i l e a în capul meŭ."

In balada poporană „Mioriţa", când cĭobanul ḑice oiţelor:

> Ca să mĕ îngrópe
> *Aice* p e - a p r ó p e
> In strunga de oĭ,
> Să fiŭ tot cu voĭ...

el nu înţelege a c o l e a, căcĭ ar fi o apropiare nelămurită şi chĭar vecină cu depărtarea; dar nu vrea nicĭ pe a c i l e a, care ar fi însuşĭ locul unde se vorbesce; ci indică anume un punct mijlociŭ între ambele: „strunga de oĭ".

Individualitatea luĭ *aice* apare maĭ cu sémă neted în unire cu preposiţiunile d e, p e, p î n ă. Când ḑicem: „de *aice*, pe *aice*, pînă *aice*", avem în vedere un spaţiŭ bine determinat în gĭurul nostru, cu noĭ-înşine drept centru; când ḑicem: „de a c o l e a, pe a c o l e a, pînă a c o l e a", avem în vedere o apropiare lipsită de un punct central; când ḑicem: „de a c i l e a, pe a c i l e a, pînă a c i l e a", avem în vedere chĭar centrul în care ne aflâm.

Aceĭaşĭ semnificaţiune cu *aice* saŭ *aicĭ* are forma scurtă i c e saŭ i c ĭ (= latinul hicce), cu emfasă i c e a, şi forma cea lungă emfatică a i c ĭ a saŭ a i c e a (= *aice* + a), astfel că 'n balada de maĭ sus s'ar fi putut ḑice de o potrivă bine: „a i c e pe aprópe" orĭ: „a i c e a pe-aprópe", fără nicĭ o deosebire logică. Aşa în Alexandria luĭ popă Ion din Sân-Petru, text transilvan din 1620 (Mss. Acad. Rom.), pe aceĭaşĭ fóiă citim: „... şi scose-i de i c e pre Adam şi pre Evva şi cu fĭcori lui, şi să aflară 14,000 de omeni, şi eşit'au de i c e la lume la ţara vostră..."; maĭ jos: „... vinit'au a i c ĭ a întâĭu ş'au lăcuitŭ a i c ĭ a 500 de ani, şi *aice* au făcutŭ pre Caiinŭ şi pre Avelŭ..."; maĭ jos: „... deca murim noi, mergemŭ într'altŭ loc şi mai bunŭ de i c ĭ a..."

Doĭnă din Transilvania:

18*

M'oĭu şi duce, îs ca dusă,
Numaĭ flórea nu mi'ĭ pusă,
Dară flórea pune-voĭu
Şi de-a i ç e a duce-m'oĭu,
Duce-m'oĭu d'*aicĭ* din sat
Să le fac la hâde larg...
(Jarnik-Bârsanu, 188)

saŭ:

Du-mĕ, Dómne, de pe-*aicĭ*
Unde sînt ḑilele micĭ,
Că pe-a i c e a s'aŭ mărit
Şi ómeniĭ s'aŭ reit...
(Ibid. 213)

Forma *aicĭ* circuléză în graĭu maĭ mult decât forma *aice*, şi ambele maĭ puţin decât emfaticul a i c e a. Câtetrele lipsesc dialectuluĭ istriano-român, care întrebuinţéză numaĭ pe a c i a saŭ c i a (= lat. ecc'hic + a), şi dialectuluĭ macedo-român, unde sînt înlocuite prin a c i a şi prin forma fórte interesantă a ó c e, corespunḑĕtóre daco-românuluĭ a c ó c e în „într'a c ó c e" (= lat. ecc'hocce), care însă la noĭ are sensul de „mişcare spre *aice*", ĭar nu „stare pe *aice*".

v. *Aci.* — *Acicea.* — *Acilea.* — *Acóce.* — *Acolea.* — *Aicea.* — *Aóce.* — *Icĭ*...

Aìcea s. **aìcĭa,** adv.; ici. Format din a i c e saŭ a i c ĭ prin emfaticul *-a* (v. [5]*A*), *aicea* saŭ *aicĭa* păstréză aceĭaşĭ nuanţă de sens, dar e cu mult maĭ des în circulaţiune, nu numaĭ în viul graĭu, ci maĭ ales în vechile texturĭ, în carĭ însă el se află în concurenţă cu dubletul seŭ a c i c e a. Aşa în Omiliarul dela Govora, 1642, pe aceĭaşĭ pagină 49 a: „*aicé* cunoaşteţ meşteră înşelăcĭune drăcască..." şi: „a c i c é vei vedé mulţimé păcatelor tale..."; saŭ pe pag. 61 a: „nu numai acolo va să muncască, ce şi *aicé* mucéşte ĭute..." şi: „tu a c i c é caută puţinel, frate şi soro..."

In Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422) ne întimpină numaĭ forma emfatică: „*Aicsa.* Hic." In cel slavo-român din aceĭaşĭ epocă (Mss. al Societăţiĭ Archeologice din Moscva) f. 60 a:

„**Ȥде**, *aicea*;
„**Ȥдешнïи**, de a i c e..."

v. *Aice.* — *Acicea.*

Aìdoma, adv.; exactement comme ça, de point en point, comme deux gouttes d'eau. Sinonim cu a s e m e n e, l a f e l, l e i t, î n t o c m a ĭ, dar maĭ afirmativ.

„*Aidoma* = deplin asemenea, togmaĭ aşa, real, impeliţat; de ex.: copilul acesta este tată-seŭ *aidoma*; am vĕḑut pe dracul *aidoma*..." (L. M.).

Dr. Polysu: „*Aidoma* = ähnlich; gleich; wirklich; ganz ähnlich, ganz gleich; akurat; *aidoma* l a c h i p = wie aus dem Gesichte geschnitten".

v. *Asemene.* — *Leit.*

Nicĭ o dată nu se accentéză pe *o*: *aidòma* (Cihac, II, 3), ci numaĭ pe *i*.

I. Văcărescu, p. 228:

Cum e, d'ar fi vĕḑut
La toţĭ, slăvit, plăcut
Ar fi ăst chip ceresc
Aidoma ca tine...

şi'ntr'un alt loc:

E nemerit cu feţe viĭ, *aidoma*'ţĭ portret...

Caragea, Legĭuire, 1818, p. 58: „După ce să va orândui epitropul, până a nu să apuca de chivernisiré lucrurilor, datorĭu ĭaste să facă doao catastişe anume de priĭmiré averiĭ şi a datorieĭ nevârsneculuĭ, şi pre unul după ce'l va iscăli însuşĭ, şi'l vor adeveri rudele sau judecătoriĭ, să să dé în păstrare la Mitropolie sau la Episcopiĭ sau la Vorniciĭa obştirilor, ĭară celalalt, şi acela iscălit şi adeverit *a idoma* (**а̂ ӥдома**), să 'l popréscă însuşĭ..."

Basmul „Fata cu pĭeze rele": „...la Arăpóĭca cutare se găsesce un petec

de mătăsăriă *aidoma* celeĭa ce căuta împĕratul şi t o c m a ĭ atât cât îĭ trebuĭa..."

Forma cea maĭ veche în texturĭ este *avidoma*.

Cantemir, Chron. II, 151, despre nesce plastografĭ: „Leon de acésta înstiinţându-să, au poroncit logofeţilor luĭ să înpotrivască slova Sfântuluĭ Ioann, cariĭ slova *avidoma* potrivind..."

In Moldova pînă astădĭ predomnesce forma *avidoma*.

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act I sc. 2: „par'căĭ vĕd *avidoma* ş'acum alergând pe uliţĭ cu coĭfurĭ de hârtie poliită..."

Tot în Moldova însă se maĭ aud şi forme provinciale: *aghidoma*, *agidoma* şi *agĭuduma*.

O povestire ţerănéscă din Tutova: „Stafia dice-că este umbra luată de zidarĭ, când fac vre-o clădire saŭ beciŭ, a unuĭ om care dice-că nu maĭ trăesce dela luarea umbreĭ decât 40 de dile, după care timp murind, ĭese *aghidoma* în locul unde ĭ-aŭ luat umbra şi chinuesce pe ceĭ carĭ s'ar duce acolo nóptea..." (P. Mohor, com. Puesciĭ).

Naraţiune ţerănéscă din districtul Iaşilor: „dracu uniorĭ sî arată cal, porc, ogar, epuri, mâţă, lup; dar el *agĭuduma* îĭ în chipul omuluĭ şi'ĭ negru ca păcura, cu córni, cu chelea gólâ, cu códâ şi arichĭ..." (Preot A. Bottez, com. Şipotele).

„*Agidoma* vrea să dică a ĭ e v e a, î n t o c m a ĭ..." (G. Gavriliţanu, Némţ, com. Galu).

In fine, în balada „Juganiĭ", aşa cum se cântă pe la Braila:

Că muma juganilor
Erea fruntea cailor,
Scăparea haĭducilor,
Idoma nălucelor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 691)

unde editorul observă în notă: „*idoma*, aferesă din *aìdoma* = întocmaĭ ca, identic cu, aretând asemĕnarea perfectă".

Forma *idoma* aferetică nu este, după cum nicĭ *aidoma* nu e protetic, căcĭ iniţialul *a*- (=lat. ad) nu aparţine tulpineĭ cuvîntuluĭ, la care se adauge numaĭ ca un fel de întărire, ca şi 'n „*a*-semenea" saŭ „*a*-ĭevea". Finalul -*oma*, pe de altă parte, se descompune în emfaticul -*a*, ca în „acum-*a*", „asemene-*a*, aĭeve-*a*, atât-*a* etc. (v. [5]*A*) şi în acelaşĭ sufix -*omă* cu funcţiune superlativală, care maĭ figuréză în alţĭ doĭ adverbĭ românescĭ: avalma" (vechĭu: aval*oma*) şi „hojma" (vechĭu hoj*oma*), cel de'ntâĭu însemnând: „t o u t - à - f a i t ensemble", ĭar cel-l'alt: „ t r è s - f r é q u e m m e n t", un sufix înrudit cu superlativul latin archaic - u m u s (clasic -imus) în: minumus (= minimus), infumus (= infimus), decumus (= decimus) etc. La Românĭ însă acest sufix nu póte fi latin, de óră ce nu e latin nicĭ unul din ceĭ treĭ adverbĭ. Când separâm dară prefixul *a*- şi sufixul -*omă*, ne remâne tulpina cea semnificativă -*vid*-, pe care deja Laurian şi Maxim s'aŭ încercat s'o apropie de grecul *εἶδος* „aspect, visage, espèce, façon", corespundĕtor litvanuluĭ „veidas" şi slaviculuĭ „vidŭ", de care la rîndul seŭ l'a apropiat Cihac. Graţiă sufixuluĭ -*omă*, pe care cu sensul superlatival nu 'l aŭ nicĭ Slaviĭ, nicĭ Greciĭ, românul *avidoma* însemnéză: „întocmaĭ aceĭaşĭ f a ţ ă, întocmaĭ acelaşĭ f e l, întocmaĭ acelaşĭ a s p e c t", „ipsissime". Fiind-că Româniĭ pe *avidoma* nu'l aŭ din latina, fiind-că nu'l aŭ nicĭ dela Grecĭ saŭ dela Slavĭ, şi fiind-că totuşĭ el este învederat o formaţiune ario-europeă, atuncĭ nu cum-va să fie la noĭ un rest dacic?

v. [5]·*A*. — *Abeş*. — *Abur*. — [2]·-*Ac*. —

Aghiuță. — *Avalma.* — *Hojma.* — *-omă*...

Ai-l'altă. — v. [1,2,3]*Aĭa.* — *Alt.*

Ainde s. **aindene** (**aindere**), adv.; ailleurs, de l'autre côté. Sinonim cu a ĭ u r e, prin concurența căruĭa a dispărut aprópe de tot din graĭu. In *aindene* și *aindere* finalul *-ne* saŭ *-re* jócă același rol amplificativ ca în p r e t u t i n d e - n e și p r e t u t i n d e - r e din organicul p r e t u t i n d e. In maĭ multe dialecte italiane un asemenea *-ne* se acață la tot felul de cuvinte: „È usuale pronunziare Rre, me, te, aggiungendo la sillaba -ne per eufonia; onde Rrene, mene, tene. Lo stesso avviene con gli infiniti: fare, dire ed altri, ai quali troncando il popolo la desinenza in -re, sostituisce la sillaba -ne, onde: fane, dine e simili" (Mevi, în Papanti, I parlari p. 64).

Lexicon Budanum: „*Aindine*, aĭure = alibi, alio loco".

Maĭ obicĭnuit la Bănățenĭ:

Diaconovicĭ-Loga, Gramm. 148: „airea, alĭurea saŭ a i n d e r e a", adecă cu emfaticul *-a* (v. [5]*A*).

Alexi, Gramm. 161:

„Aire, aĭure }
„*Aindere* } alibi".

Luĭ *ainde* e corelativă în vechĭul graĭu forma c i n d e, între ambele fiind același raport ca între a e s t și c e s t, a t a r e și c u t a r e, ă l și c e l, a i c e și c i c e, a ĭ a și c e ĭ a etc., adecă între cuvinte a cărora prima silabă derivă din prefixul latin vulgar e c c'- trecut în tóte limbile romanice în ac-, une-orĭ conservând pe *-c-*, alte-orĭ perḑêndu'l. Ambele forme: *ainde* și c i n d e represintă același prototip latin e c c ' i n d e, care însemnéză „de acolo", „de cea-l'altă parte". Iată un pasagĭu din Genese (V, 1J — 12) după doĕ traducerĭ din secolul XVII:

Dosofteĭu, Paremiar 1683:	Biblia Șerban-vodă 1688:
...și venirâ la arĭa luĭ Atadŭ, carĭa ĭaste de c i n d e de Iordanŭ, și plânsârâ plânsŭ mare și tare foarte; și fĭace plânsulŭ tatăluĭ său 7 dzile; și vădzurâ lăcuitoriĭ pământuluĭ luĭ Hanaanŭ plânsulŭ în arĭa luĭ Atadŭ, și dzâsără: plânsŭ mare ĭaste Eghiptĭanilorŭ; dreptŭ acĭaĭa să numì numele loculuĭ aceluĭ: plânsulŭ Eghiptuluĭ ce 'ĭ de c i n d e de Iordanŭ...	...și merseră la ariĭa luĭ Atadŭ, care ĭaste de c i n d é de Iordanŭ, și plânseră pre elŭ plângere mare și tare foarte; și făcu plângerĭa tătâni-său 7 zile; și văzură lăcuitoriĭ pământuluĭ Hanaanŭ plângerĭa la ariĭa luĭ Atadŭ, și ziseră: plângere mare ĭaste acésta Eghipténilor; pentru acéĭa au numitŭ numele loculuĭ aceluĭa: plângerĭa Eghypetuluĭ carele ĭaste de cindé de Iordanŭ...

In contextul grec este de doĕ orĭ: „*πέραν τοῦ Ἰορδάνου* = de cea-l'altă parte..."

Așa dară *ainde* nu este latinul a l i u n d e (Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, Vocal. I, 5). Cu atât și maĭ puțin are a face cu paleo-slavicul i n ŭ d e (Cihac), puține vorbe în limba română fiind maĭ latine decât dubletul etimologic *ainde* și c i n d e = e c c ' i n d e. In dialectul macedo-român s'a conservat cu același sens latinul d e i n d e. După sub-dialectul dela Crușova: „di d i n d e di arîŭ = au delà de la rivière, de l'autre côté de la rivière" (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom. II, 694).

v. *Aĭure.* — *Cinde.* — *Inde.* — *Pretutinde.* — *Tutinde.* — *Utrinde...*

Ainte, prép.; avant, d'avance. Astădĭ se întrebuințéză numaĭ forma aglutinată î n a i n t e saŭ n a i n t e; în vechile texturĭ însă e fórte des simplul *ainte*, care și el este compus, după cum ne vom încredința maĭ la vale, și a căruĭ individualitate abia se maĭ recunósce în graĭúl actual acolo unde cuvîntul se pune în antitesă cu a p o ĭ, de pildă în proverbul:

La plăcinte
In-*ainte*,
Și la resboĭu
In-a p o ĭ...
(I. Créngă, Conv. lit. 18,7 p. 174)

Câte-va exemple din cele fórte multe.

Psaltirea Șcheĭană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

XXXVIII: se răpaosu *ainte* pără nu me ducŭ...	...ut refrigerer p r i u s q u a m abeam...
LIV: ce e *ainte* de vécu...	...qui est a n t e saecula...
LVII: *ainte* de înțelégere spirii voștri...	...p r i u s q u a m intelligant spinae vestrae...
LXXI: și lucuĭaște cu soarele, și *ainte* de lură gintulŭ de gintu...	...et permanebit cum sole, et a n t e lunam generationes generationum...

Codicele Voronețian, din aceĭașĭ epocă (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI, 20: a cățĭ era în Damascu *ainte*, și întru Ierusalimŭ...	...his qui sunt Damasci p r i m u m, et Jerosolymis...
Ib. XXVII, 43: dzise celora ce potu nuta, și săriră *ainte* la margiînri...	...jussitque eos qui possent natare, emittere se p r i m o s...
Jacob, IV, 17: e cĭaĭa ce e de sus prémândrie, *ainte* ĭaste curatu, după acéĭa în pace...	...quae autem desursum est sapientia, p r i m u m quidem pudica est, deinde pacifica...

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XXIV, 38:

...că era în zilele *ainte* de potopŭ mâincândŭ și bândŭ, însurându-se și măritându-se...	...enim erat in diebus a n t e diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes...

Coresi, 1577:

ps. XXXVIII: slăbéște-mă să răpausŭ *ainte* până nu mâ ducŭ...	...remitte mihi ut refrigerer p r i u s quam abeam..
ps. CIX: deîn mațe *ainte* de lucéfărŭ născui-te..	...ex utero a n t e luciferum genui te...
ps. CXXVIII: să fie ĭarba în zidŭ ce *ainte* de rupere sécâ...	...fiant sicut foenum tectorum, quod p r i u s quam evellatur exaruit...

Palia din Orâștia, 1582 (ap. Ciparĭu, Analecte p. 67):

Exod. XXI, 22: să atare bărbațĭ se vorŭ sfădi și va vătâma vr'unulŭ dentre ei muĭare târoasâ, și-i va fi a naște *ainte* de vréme...	...si autem rixentur duo viri, et percusserint mulierem in utero habentem, et exierit infans ejus n o n f o r m a t u s...

Popa Grigorie din Măhacĭu, Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II):

p. 44: că *ainte* treimeș o carté la voi, ĭară voi nu o credzutŭ...;

p. 45: în vereré mare *ainte* feču omu întâe Adamu...;

p. 51: *ainte* du-te de te ĭartă cu însul...

Acelaşĭ, Predica 1619 (ibid. II, 121): „şti tatălŭ vostru ce v'ară treboi *ainte* încă de cerşotul vostru..."

Adesea *ainte* ne apare ca o simplă preposiţiune corespundênd formaţiunilor latine cu a n t i-, prae-, pro- etc. Aşa în Psaltirea Mss. Scheĭană:

XXXVI: că *ainte*-véde că vire dzua lui...	...quoniam pro-spicit quod veniet dies ejus...

De asemenea în Psaltirea luĭ Coresi:

XX: *ainte*-apucatŭ elŭ cu blagoslovenie...	...praevenisti eum in benedictionibus...
LXXVIII: să *a-inte*-apuce-mă milosté ta...	... anticipent nos misericordiae tuae...
LXXXV: şi nu *ainte*-puseră tine.	...et nom proposuerunt te...
CXXXVI: să nu *ainte*-pomeni-voĭu Ierusalimulŭ...	...si non proposuero Jerusalem...

Fórte des în aglutinare cu „maĭ" sub forma contrasă m a i n t e=m a i-*ainte*, de ex.: „cela ce e scrisŭ m a i n t e" (Cuv. d. bătr. II, 229).

v. *Mainte.*

In construcţiune cu m a ĭ d e:

Simeon-vodă Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „au fost lui moşie m a i d e-*ainte* vréme..."

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „să nu dĭa voe nemărui să cérce casa celuĭa ce ĭaste omŭ de cinste şi vestitŭ de omŭ bunŭ, carele m a i d e-*ainte* nu va fi avut nice dănăoară cuvinte de omŭ rău..."

Ibid. f. 29: „cela ce va fi fostŭ m a i d e-*ainte* acel lucru a lui..."

Ibid. f. 57: „de-i va fi dzăsŭ m a i d e *ainte* să nu vorovască cu muĭarĭa lui..."

Canonicul Ciparĭu constatase cel întâĭu, că latinul a n t e ne întimpină nu o dată în vechile texturĭ sub forma: î n t r e, confundându-se materialmente cu preposiţiunea „între = lat. inter", dar păstrându'şĭ nestrămutat înţelesul, „precum la Coresi, ps. V, 5: nece vor fi călcătorii de lége î n t r e ochii tăi, saŭ ps. IX, 20: să se judece limbile î n t r e tine etc., unde slovenesce pretutindenea e scris: пред (ante)" (Ciparĭu, Principia, 396). Acéstă formă î n t r e în loc de î n t e (=lat. ante), cu un „-re" analogic întocmaĭ ca în „aimintre = lat. aliamente", dovedesce că *ainte* nu vine d'a-dreptul din latinul a n t e, ci e compus: *a-înte*, cu preposiţionalul *a* care aci represintă pe „ab", ca şi'n francesul „avant", italianul „avanti", provenţalul „aḅant" = latin rustic „ab-ante".

v. [15]*A.* — *Înainte.* — [2]*Între.* — *Nainte.* — *-re...*

Ainte-apùc.— v. *Ainte.*— *Apuc.*

Ainte-pomenèsc. — v. *Ainte.* — *Pomenesc.*

Ainte-pùn.— v. *Ainte.* — *Pun.*

Ainte-vĕd. — v. *Ainte.* — *Vĕd.*

[1]**Aìre** s. **aìrĭ.** — v. *Aĭure.*

[2]**Aìre.** — v. *Aĭesc.*

Aìst, aìstă (plur. *aişti*, *aiste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Alăturĭ cu a e s t, una din variantele rustice în loc de a c e s t. Circuléză maĭ ales în Moldova, dar maĭ tot-d'a-una sub

forma emfatică: a i s t a = *aist* + a (v. 5·*A*).

Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act. II sc. I: „Tunurile lor bat zidĭurile *aiste* necontenit de cincĭ ḑile...“

Ibid. sc. 3: „*Aiste* cuvinte mĭ-o rostit morţiĭ! şi eŭ m'am legat cu gĭurămînt către eĭ aşa să fac...“

Pe când în daco-româna *aist* a scădut la tréptă de provincialism, în macedo-româna el este aprópe singur întrebuinţat: „care este *aistu*?“ „care este *aistă*?“ „a cuĭ sîntu casile *aiste*? etc. (Bojadschi, p. 53). De asemenea e fórte obicĭnuit în istriano-româna (I. Maĭorescu, p. 84). In ambele dialecte există şi forma emfatică a i s t a (Miklosich, Rum. Unters., I. 59).

v. *Acest.* — *Aest.* — *Aista.*

Aìsta (plur. *aiştĭa*, *aistea*), pron. demonstr.; ce, cet (cette), celui-ci (celle-ci). Formă emfatică pentru a i s t, aprópe singură intrebuinţată. Nominativul singular e acelaşĭ la masculin şi la feminin.

Un cântec din Ardél:

Iar nevasta suspina
Şi cu jele cuvînta:
— Nu mĕ da dup'*aista*...

(Pompiliŭ, Sibiĭŭ, 63).

I. Créngă, Punguţa cu doĭ banĭ, (Conv. lit. 1876 p. 403): „Mĕ! da al draculuĭ cocoş ĭ-*aista*! Eĭ, las! că ţ'-oĭu da eŭ de cheltuélă, măĭ crestatule!...“

Acelaşĭ, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Maĭ îmĭ vine a crede că *aista*'ĭ ţara spânilor, şi n'am încotro...“

Tot acolo p. 184: „Nu sciţĭ d-vóstră ce póm'a draculuĭ e Harap-alb *aista*!..“

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujănĭ, sc. 10:

Ḑeŭ cuconiţă, pacatu mare!
Eŭ vĕd că Grecul *aista* are
Lucrurĭ plăcute, bune bucate,
Tot cam sărate şi chipĕrate...

„Noĭ ḑicem: ci lucru esti *aista*, în loc de: ce lucru este a c e s t a...“ (C. Tudoran, Tutova, c. Fruntişeniĭ).

„*Aista* scie şi tóca în cer! ḑice poporul despre cela ce scie multe...“ (Tutova, c. Epureniĭ).

Aglutinat cu a l t: *aista*-l'alt.

Alexandri, Rusaliile, sc. 20: „Iaca!.. Da *aista*lalt cine'ĭ?... Cuconu Găluşcă? Mare minune!...“

v. *Acesta.* — *Aist.* — *Ast.* — *Asta.* — *Est.* — *Ist...*

Aista-l'àlt. — v. *Aista.*

Aişòr (pl. *aişorĭ*), s. m.; t. de Botan.: 1° Lilium martagon, lis martagon; 2°. Sisymbrium nasturtium, cresson de fontaine; 3°. Galanthus nivalis, perce-neige. In primul sens se maĭ ḑice şi: aĭu-de-pădure; în al doilea, e sinonim cu: u s t u r o i ţ ă, f r u n ḑ a - v o ĭ n i c u l u ĭ, é r b ă - d e - l î n g ó r e, şi se maĭ ḑice şi la feminin: a i ş ó r ă; în al treilea, se chiamă maĭ obicĭnuit: g h i o c e ĭ, c o c o n e ĭ, p r i m ă v ă r i ţ ă etc. In aceste treĭ sensurĭ cunósce pe *aişor* Dr. Brândză (Prodrom 125, 437, 452). După Lexiconul Budan (p. 9; cfr. L. M. I, 50), tot aşa se chiamă plânta „Asphodelus ramosus“. După Sava Bărcianu (p. 6), „Lilium martagon“ pórtă maĭ în specie numele de: *aişor*-g a l b e n.

Aişor e deminutiv din a ĭ u „ail“ prin sufixul -ş o r. Tóte plântele de maĭ sus se caracterisă la rădăcină prin „bulbe“ saŭ „cepe“, ceĭa ce explică originea numeluĭ lor.

v. *Aerel.* — *Aglică.* — *Aĭor.* — *Aĭu.* — 2·*Aĭuş.* — *-şor...*

Aişóră / **Aişor-gàlben** } t. de Botan. — v. *Aişor.*

Aìt s. **aiìt, -ă,** adj.; part. passé d'aĭesc: apprêté à l'ail. Se întrebuinţéză alăturĭ cu o formă aĭezat, derivată din aĭez.

Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Ajjt* (citesce: *aiìt*). Allio conditus".

v. *Aìte.* — *Aiturá.* — *Aĭesc.* — *Aĭez.*

Aìte s. **aiìte,** subst. f. plur.; sorte de plat: gelée à l'ail. Lexicon Budan: „*Aiìte,* obsonium congelatum, gesulzte Füsse". Plural dela participiul trecut feminin: aită. Formaţiune paralelă italianuluĭ agliata cu acelaşĭ sens, dar pe deplin corespundĕtóre numaĭ vechĭuluĭ frances aillie „sauce, ragoût où il entre de l'ail", care presupune un verb aillir = rom. aìre, cu un prototip latin comun alliire. Intr'un text medieval:

Ces grasses oes, ces gras hastes,
Ces forz aillies...
(Godefroy, I, 188,

românesce: „aceste grase gâsce, aceste grase şolduri, aceste tarĭ *aite*..."

v. *Aìt.* — *Aiturá.*

Aitùră (plur. *aiturĭ*), s. f.; „gelée à l'ail" (Cihac). Lexicon Budan: „*Aiturĭ* = aite", maĭ aducênd ca sinonimĭ (p. 106, 579): cătărigĭ, recĭ şi piftiă.

„Mâncările ţĕrănescĭ pe la noĭ, aşa cum se rostesce de popor: măligă şi culeşă, mălaĭ, pcită = pâne de grâŭ, borş, zamă, dulce = lapte dulce, brînză, urdă, papă = scrob, *aiturĭ* = recituri, găluşte..." (M. Lupescu, Sucéva, com. Broştenĭ).

v. *Aite.* — ²·*Cătărigĭ.*

¹·**Aĭ!** interj.; aïe! Ţipet de durere saŭ de o spaĭmă ĭute şi pătrundĕtóre. Generalmente reduplicat: *aĭ! aĭ!* O interjecţiune comună omeniriĭ întregĭ.

v. ²·*A.* — ²·*I.*

²·**Aĭ!** s. **aiì!** interj.; par exemple! Exprimă o uşóră mirare.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Ajj* (citesce: *aiì*). Admirantis vox."

Aceĭaşĭ interjecţiune cu o nuanţă comică:

Aĭ, săracă mândra mea,
Cu brâŭ roşu se'ncingea,
Inima mĭ-o aprindea...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 244)

Cu forma aspirată: *haĭ!*

Tot aci ar fi să aparţină la Dosofteĭu, 1683, f. 86 a:

Ps. LXIX: să să 'ntoarcă îndată stidindu-să, cariĭ grăesc miĭe: *haĭ* bine! *haĭ* bine!...	...avertantur statim erubescentes qui dicunt mihi: euge, euge...

unde apare ca sinonim cu ironicul aferim; dar Dosofteĭu n'a făcut aci decât a imita psaltirea polonă a luĭ Wróbel din 1567, în care pasagĭul de maĭ sus e tradus: „ci którzy mi mówią hai, hai!" In originalul ebraic este: hedad.

v. ²·*A.* — ²·*I.* — ¹·²·*Ahi!* — ³·*Aĭ!* — *Aĭu-ĭu!* — ²·*Haĭ!*...

³·**Aĭ!** interj.; va! allons! Corespunde imperativuluĭ aĭde! aĭdem! aĭdeţĭ! „*Aĭ* încolo d'aicĭ = gehen wir weg von hier!" (Polysu). „*Aĭ* de te culcă! *Aĭ* mă! ce maĭ staĭ aicĭ? *Aĭ,* băete! *Aĭ* să fugim! *Aĭ* la pere!..." (L. M.). Maĭ adesea sub forma aspirată *haĭ.* Aşa în strigătele precupeţilor (E. Băican): „*Haĭ* la pe, pe, peş! *Haĭ* la córne, córne! *Haĭ* acilea la băétu! etc."

La Anton Pann:

Zise unul: *aĭ* să'l prindem
Şi la vr'un Ţigan să'l vindem...
(Prov I, 83)

saŭ:

Şi o chĭamă după el,
Zicênd: *aĭ* colé niţel...
(Ibid. 100)

saŭ:

Aĭ! mergĭ de mănâncă pâine —ĭĭ zise— şi prost nu fiĭ,
Şi aĭbĭ în grije ca mâĭne de diminéţă să viĭ...
(Ibid. II, 9)

Cu aspiraţiune:

Haĭ, mândră, la cununiă
Pina 'ĭ frunḑa verde 'n viă!
Dacă frunḑa s'a usca,
Cine-amar ne-a cununa?..
(Jarnik-Barsanu, 49)

saŭ:

Haĭ, bade, sa ne ĭubim,
La luat să nu gândim!
Ne-am lua, nu ne putem;
Ne-am lăsa, nu ne'ndurâm...
(Ibid 56)

Pe când în graĭul obicĭnuit acest *aĭ!* se aspiră în *haĭ*, limba poporană poetică ĭĭ asociază une-orĭ pe eufonicul *d* ca în d a l b = a l b. De exemplu:

Nevasta mi'l auḑĭa
Şi din graĭu aşa grăĭa:
Daĭ voĭnice
Seminice!
Dacă ţ'i urît de mine,
Du-mĕ 'n oraş şi mĕ vinde...
(Pompiliŭ, Sibiu 62).

saŭ:

Daĭ murgule, dragul meŭ!
Ce reu'ĭ pe capul teŭ?
Coma'ĭ cruntă,
Şéua'ĭ ruptă,
Vaĭ cum viĭ tu dela luptă!..
(Ibid. 80)

In aceste pasage însă „*aĭ*! = allons!" se confundă cu „*aĭ*! = par exemple!" v. ²·*Aĭ! — Aĭde! — Daĭ! — Haĭ!*

⁴·**Aĭ**! — v. *Vaĭ*!

⁵·**Aĭ?** interj.; dites donc! „Vorbă de întrebare, care probabil este = a i s, a doua persónă din a j o, aşa de des în Plaut sub forma a i n în loc de a i s n e, cu acelaşĭ înţeles ca şi'n romănesce întrebarea: *aĭ?*" (Laurian-Maxim).

⁶·**Aĭ=anĭ**, plur. d'a n. Formă fórte poporană, dar nu rară şi'n vechile texturĭ.

Doşofteĭu, 1683, f. 116 b:

Ps. LXXXIX: ...*aiĭ* noştri ca painjina îngăĭma, dzilele *ailor* noştri într'ânşiĭ şĭapte dzăč de *aĭ*, ĭară de-a hi în puteri, optŭ-dzeč de *aĭ*...	...a n n i nostri sicut aranea meditati sunt, dies a n n o r u m nostrorum in ipsis septuaginta a n n i, si autem in potentatibus, octoginta a n n i...

Balada Corbea:

Doĕ-ḑecĭ şi şépte *aĭ*
Sciĭ cum mĕ maĭ chinuĭaĭ!...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 526).

v. *An*.

⁷·**Aĭ**. — v. *Am*.

⁸·**Aĭ**. — v. *Aş*.

⁹·**Aĭ**; pluriel de l'article possessif masculin a l.

Aci ne interesă numaĭ funcţiunea luĭ *aĭ* de'naintea numerelor ordinale. Pentru a traduce pe francesul „l e s deuxièmes, l e s troisièmes", graĭul romănesc de astăḑĭ întrebuinţéză: „c e ĭ de al doilea, c e ĭ de al treilea", literalmente: c e u x du deuxième, c e u x du troisième". Limba veche, pe o cale maĭ organică, din singularul „al doile" trăgea pluralul „*aĭ* doiĭ".

Text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 284): „multe oşti birui, întăĭu Siriĭanii, *ai* d o i i Turcii, *ai* t r e i i Tătarăi..."

Text circa 1600 (Cuv. de bătr. II, 79): „dereptu acéĭa întraţi în bucuriĭa domnului vostru, şi ceĭa de întâi şi *ai* d o i i..."

Varlam, 1643, I f. 282 b: „slugile cei diîntâĭu şi *ai* d o i i sămtŭ proorocii şi direpţii..."; apoĭ f. 291 a: „*ai* t r e i i sămtŭ carii nu numai la nuîntâ ce nu vrurâ să margâ, ce şi slugile uciserâ..."

In cas oblic:

Pravila dela Govora 1640, f. 135 a: „... ĭarâ nepoţii miei cei de'ntâĭu să se améstece cu *ai* t r e i nepoţii muerii méle neopriţ, aşijderé şi *ai* t r e i-mi nepoţi cu *ai* t r e i i muerii méle, ĭarâ nepoţii muerii-mi cu ai frăţini-mieu sau fečorii surorii-mi să nu se améstece, ĭarâ *ai* d o i nepoţii muerii méle cu fečorii *ai* d o i l o r-mi veri neoprit să se améstece, ĭarâ fečorii *ai* d o i l o r veri să nu se atingâ..."

Era însă şi o formă plurală „*ai* d o i l e a, *ai* t r e i l e a", maĭ apropiată de usul actual:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII p. 14: „voi seţi trupulŭ lu Hristos şi noduri deîn parte-i carii puse Dumnezeu în beséreca lui: întâi apostolii, *ai* d o i l é proorocii, *ai* t r e i l é învăţătorii...

Cât despre întrebuinţarea luĭ *aĭ* de'naintea pronumeluĭ posesiv: „aceştĭ boĭ sînt *aĭ* meĭ", şi de'naintea genitivuluĭ: „boĭ *aĭ* luĭ Petru", se vorbesce în alţĭ articolĭ.

v. ⁸·*A.* — ¹·*Al.* — ¹·*Ale.*

¹⁰·AĬ (masc. *aluĭ*, plur. *alor*); sorte d'article possessif poétique au cas oblique. Un fenomen morfologic fórte curios, în puterea căruĭa pronumele posesiv se declină aşa:

	[al meŭ]	[a mea]
gen. dat. sing.	*aluĭ* meŭ	*aĭ* mele
„ „ plur.	*alor* meĭ	*alor* mele...

Este învederat că femininul *aĭ* în „*aĭ* mele, *aĭ* tale" n'are a face cu masculinul plural a ĭ dela a l în „a ĭ meĭ, a ĭ teĭ" saŭ „a ĭ cutăruĭa"; nicĭ *aluĭ* şi *alor* în „*aluĭ* meŭ, *alor* meĭ, *alor* mele" nu se potrivesce cu al l u ĭ saŭ al l o r, a l u ĭ saŭ a l o r în: „al l u ĭ lucru, a l o r faptă, a l u ĭ trébă, a l u ĭ Petru etc.", unde se asociază, dar fără a se confunda la ol'altă, un articol şi un pronume, pe când în fenomenul ce ne preocupă elementele compuse constituă un singur tot aglutinat, funcţionând numaĭ ca articol. După cum în „*aĭ* mele" nu se póte trunchĭa *aĭ* în *a-ĭ,* de asemenea nu trebuĭ despărţit în doĕ *aluĭ* şi *alor.*

Ne întimpină adesea în Psaltirea cea versificată a Braşovénuluĭ Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.); de exemplu:

Ps. LIII:

> Şi cuvintele *aĭ* m é l e
> Gurĭ, în urechĭ ĭa-le...

= „cuvintele gureĭ mele..."

Ps. XLIX:

> Şi'n potriva fiĭuluĭ *aĭ* a t a l e maĭce,
> Stricăčoasă smintéla aĭ pus, ca de lance...

= „fiĭuluĭ maĭceĭ tale..."

Ps. L:

> Şi după mulţimé *alor* t a l e
> Indurărĭ, mĕ scoate la drum şi cale...

= „îndurăr*ilor* tale..."

In exemplele de maĭ sus vedem pe *aĭ* saŭ *alor* urmând după un nume post-articulat: „cuvintele *aĭ*...", „mulţimea *alor*..."; ĭar în „fiĭuluĭ *aĭ* a tale...", printr'un fel de reduplicare, alăturĭ cu *aĭ* este lăsat şi *a* din nominativul „*a* ta". Aceĭaşĭ reduplicare în ps. LXXXVIII:

> A *aluĭ* nostru împărat
> Ce-ĭ de scumpe darurĭ bogat...

Mitropolitul Dosofteĭu recurge nu o dată în proză la acéstă declinaţiune anormală a posesivuluĭ, însă numaĭ

în stilul cel poetic al rugăciunilor. Bună-óră:

Paremiar, 1683:

f. 14 a: „nu uĭta nice trĭace dzâsa *aluĭ* m i e u rostŭ, nice fugi dela graĭurile rostuluĭ mieu...“;

f. 16 a: „să păzăştŭ gândul bun şi sâmţăria *alor* m ĭ a l e budze...“

Liturgiar, 1679:

f. 93 b: „am învitatu'ţ cu urgie bunătatĭa, *alor* tale poruncŭ sărind şi neascultândŭ a tale învăţături...“;

f. 88 a: „*aluĭ* t ă ŭ pré-curat trupŭ şi dumnedzăescŭ sănge nedestoĭnicŭ sântŭ...“;

f. 89 a: „în lumina *alor* t a l e poruncŭ îndireptédză-ne...“;

f. 92 b: „multe's mulţămile *alor* m ĭ a l e, Dumnedzăŭ-născâtore, greşĭale...“

La dativ:

Palia din Orăştia, 1582 (op. Cipariu, Analecte p. 71): „să vei da bani împrumutŭ *alorŭ* m i e i mişei oameni...“

Tot aşa la A. Pann, Prov. I, 157:

Şi cu 'ngrijirile sale
Strîngênd un leŭ de parale,
Ḑise *aĭ* sale neveste:
Dragă, o ḑicală este...

= „ḑise nevesteĭ sale...“

Este acelaşĭ articlu *a* ca şi 'n „*a* mea, *a* ta, *a* sa“, dar întrebuinţat cu totul afară din norma obicĭnuită, după care el trebuĭ să dispară în concordanţa posesivuluĭ cu un nume la cas oblic: „nevesteĭ sale“, nu „nevesteĭ *a* sale“; „poruncelor tale“, nu „poruncelor *a* tale“; „rostuluĭ meŭ“, nu “rostuluĭ *a* meŭ“; pe când aci, din contra, posesivul se pune nu fără *a* în códa numeluĭ, ci cu *a* de'naintea numeluĭ, şi'n acelaşĭ timp *a* îşĭ atrage aglutinându'şĭ pe determinativul singular *-ĭ* saŭ plural *-lor* al aceluĭ nume, remas astfel nedeterminat. E fórte romănesce de a ḑice, în poesiă şi'ntr'o proză patetică: să spuĭ *alor* teĭ stăpânĭ = spune stapâni-*lor* [*a*] teĭ“, saŭ: „mărimea *aĭ* sale ĭubirĭ = mărimea ĭubiri-*ĭ* [*a*] sale“. Nemic analog în cele-l'alte graĭurĭ romanice.

De aceĭaşĭ natură morfologică, diferind însă prin împregĭurarea că nu funcţionéză de'naintea unuĭ posesiv, este *aĭ* într'un document moldovenesc din 1615 (A. I. R. I, 1, 128): „noi văzindu acel zapis a dumisale maicei nostre *ai* M o v i l o e caré mai sus scriem...“, unde „*ai* Moviloe=*a* Moviloe-*i*“. Şi aci întrebuinţarea e poetică în fond. Graĭul a fost condus prin simţul estetic de a nu repeţi de doĕ orĭ aceĭaşĭ formă gramaticală: *a* maĭce-*ĭ* *a* Movilóe-*ĭ*“. De asemenea de cincĭ orĭ într'un act moldovenesc inedit din 1663, scris de „popa Vasilie cel domnescu de Trăgulfrumos“ (Arch. Stat. din Buc., docum. Mitrop. Iaşĭ): „fată *ai* Dâvidoae“, „nepoată de fiĭu *ai* Dâvidoae“, „parté soacră-noastră *ai* Dâvidoae“ în loc de: „*a* Davidoae-*i*.“

Ar fi fórte interesant de a urmări acest fenomen în dialectul macedo-român, unde el se află de asemenea, cel puţin pînă la un punct óre-care. Dr. Obedenaru (Dicţ. Mss. în Acad. Rom., II, 856) ḑice: „*alli* (*alĭi*) article féminin génitif et datif qui se met avant le substantif: era furca *alli* s u r a t ă = daco-roumain: era furca surateĭ“. Macedo-romănesce genitivo-dativul obicĭnuit fiind „surată*lĭi* = surateĭ“, urméză că „furca *alĭi* surată = furca surat*ălĭi*“ corespunde pe deplin daco-românuluĭ: „furca *aĭ* surate = furca surateĭ“. „Fată *aĭ* Davidoae“ din vechĭul text moldovenesc ar suna macedo-românesce după sub-dialectul din Cruşova: „féta *alĭi* Davidoane“.

v. ⁸·*A*. — ⁵·*Aĭ*. — ¹·*Al*.

¹·²·³·Aĭa; 1⁰. pron. démonstr. fém.:

celle-là; 2°. pron. démonstr. neutre: ça, cela; 3°. article prépositif de l'adjectif au féminin. In primele doĕ sensurĭ este o formă rustică fórte respândită pentru emfaticul aceĭa; în sensul al treilea, pentru ceĭa. Corespunde masculinuluĭ emfatic ala şi ăla = acela, cela.

Dr. Polysu: „tot *aĭa* = dasselbe; pentru *aĭa* = darum, desswegen; tocmaĭ pentru *aĭa* = eben darum; e *aĭa* = das ist eben".

a) Ca pronume demonstrativ femeiesc.

O doĭnă din Transilvania:

Câte păsĕrele 'n codru,
Tóte 'mĭ cântă maĭ la modru,
Numaĭ bĭata cĭocărliă
Aĭa 'mĭ cântă 'n pribegiă...
(Jarnik-Bârsanu, 198)

Alta tot de acolo:

De-aicĭ pînă la Braşeŭ
Nime nu'ĭ străin ca eŭ,
Fără frunḑa de duplĕŭ;
Dar nicĭ *aĭa* nu'ĭ străină,
C'are-un pic de rădăcină...
(Ibid. 205)

Cântec oltenesc:

Să mi'ţĭ daŭ un sĕmĕnat
Cum de-mult nu s'a maĭ dat,
Semĕnat de poteraşĭ
Să resară Românaşĭ,
Semincĭóră d'*aĭa*, nene,
Tot cu ochĭ şi cu sprincene...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 484)

Basmul „Fĕt-frumos" (Ispirescu, Legende, 167): „se întórse dela biserică şi veḑu frumuseţea *aĭa* de grădină..."

b) Ca articlu prepositiv adjectival, singularul *aĭa* e rar, deşi este des pluralul alea.

Basmul „Iléna Simiḑéna" (Ispirescu, Leg. 20): „mânuşiţa *aĭa* micuţă şi picĭoruşul ca de ḑînă..."

c) Ca pronume demonstrativ neutru.

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Leg. 5): „blestemul părinţilor le-a ajuns, şi d'aĭa s'aŭ făcut lighioĭ aşa precum le veḑĭ..."

Basmul „Cĭobanaşul cel isteţ" (ibid. 246; cfr. 161): „Fata de ce crescea, d'aĭa se făcea maĭ frumósă..."

In Banat, se ḑice *aĭa* alăturĭ cu ahaĭa. In Basmul „Găitan de aur" (Picot, Dialectes roumains, p. 36): „ca să poţĭ trĭece, ĭe joarda *aĭa*, dă cu ĭa pre faţa api 'naintea ta şi dzi..."; precum şi la neutru (ibid. p. 26): „Cenuşotca rămase mult după aĭa în vorĭeţ..."

În Moldova însă *aĭa* nu se aude, afară numaĭ dóră pe la locuitorĭ veniţĭ de aĭurĭ.

„Cĭobaniĭ pe aice se deosebesc de sătenĭ în graĭu prin cuvinte ca: *aĭa*, *aĭ*-l'altă, ala (plur. aĭa), pă dincolo, se căznesce etc., pe când săteniĭ ḑic: aşea (acea), aşea-l'altă, aşéla (plur. aşeĭa), pi dincolo, se năcăjesce..." (V. Stegarĭu, Tecucĭu, com. Corodu).

v. 6·*A*. — 7·*A*. — 1·*Aceĭa*. — *Acela*.— *Ahaĭa*. — *Ala*. — *Alea*. — *Ăla*...

4·Àĭa, plur. d'ala. — v. *Ala*.

5·Àĭa, s. f. indecl.; matronne, dame. O veche remăşiţă italică, maĭ păstrată abia în câte-va cătune.

„In judeţul Olt se ḑice pe alocurĭa: auşi-meŭ în loc de: bărbatul meŭ. Bunióră, când se întâlnesc doĕ femeĭ şi una din ele întrébă: — Da bine, bĭa! unde e auşi-teŭ? — Auşi-meŭ e dus la cósă, etc. Tot aşa se ḑice: *aĭa* a mea, în loc de: nevasta mea; de ex. când doĭ bărbaţĭ se întâlnesc şi unul din eĭ întrébă: — Ce maĭ face, nene Gheorghe, doda Stana? — Bine; dar doda Rada? — *Aĭa* a mea ţese orĭ tórce. Dacă însă amîndoĭ sînt maĭ familiarĭ, atuncĭ se întrébă: — Ce maĭ face *aĭa* a ta, mă? — Bine; dar *aĭa*

a ta? — Eh, umblă rătutită şi forfotă..." (M. Păruşénu, Olt, com. Păroşĭ).

Este învederat că *aĭa* nu e un pronume demonstrativ, căcĭ corespunde masculinuluĭ a ĭ u, care se întrebuinţéză la Oltenĭ sub forma deminutivă a ĭ u ş cu sensul de „bătrân, moş" (L. M., Gloss. p. 32) şi de care abia diferă forma a u ş în „a u ş i-meŭ". Macedo-românesce de asemenea: a u ş „moş". „A u ş i-meŭ" însemnéză „b ă t r â n e l u-meŭ", „*aĭa* a mea" — „b ă b u ţ a mea", după cum şi obicĭnuesc soţiĭ la ţeranĭ a'şĭ dice unul altuĭa după un timp óre-care de căsătoriă. *Aĭa* este latinul vulgar à v i a „babă"; a ĭ u — latinul à v i u s „moş", care prin forma deminutivă „aviolus" a produs pe francesul „aïeul". Din „avius" şi „avia" aŭ şi Italieniĭ: a i o şi a i a „gouverneur, gouvernante, bonne", de unde apoĭ prin împrumut spaniolul şi portugesul a y o şi a y a cu acelaşĭ înţeles. In limba sardă după dialectul logudores: à v i o, à v i a „moş, mósă".

In „*aĭa* a mea", „*aĭa* a ta" etc., articlul postpositiv din *aĭa* e tractat ca finalul *-a* în numile proprie femeiescĭ: „An*a* a mea", „Saft*a* a mea" şi altele.

v. *Auş*. — *Babă*. — *Bĭa*. — *Daĭcă*...

Aĭàn (plur. *aĭenĭ*), s. m.; notable, maire. Cuvînt turcesc de origine arabă (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 8). A circulat altă dată în graĭul poporan de pe marginile Dunăriĭ şi maĭ circuléză astădĭ numaĭ dóră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraş":

Tudor tare 'mbogăţĭa,
Hergheliĭ de caĭ făcea,
Şi turme de oĭ,
Şi ciredĭ de boĭ:
Iar *aĭeniĭ* Chĭustengiĭ
Şi b o e r i ĭ Dobrogiĭ
Cu el se împizmuĭa,
Să'l sărăcéscă cătă...

(Burada, Dobrogea, 121)

De aci adjectivul: a ĭ e n e s c.

v. *Aĭenesc*.

Aĭàr (plur. *aĭaruri*), s. n.; „juste mesure, fixation juste du prix de la viande, du pain etc." (Cihac). Cuvînt turcesc de provenință arabă (Şaĭnénu). Se maĭ aude pînă astădĭ pe'n oraşe, şi n'ar strica să remână, lipsind un alt termen maĭ potrivit.

Dr. Polysu: „*Aĭar*, das Richten; a face *aĭar*, richten, zurecht stellen; a face *aĭar* în cântar, eine Balkenwage richten."

Constantin Vv. Ipsilant, 1799 (Codrescu, Uricar I, 85): „să facă *aĭar* cantarilor, adecă să le îndrepteze..."

Aĭàsmă, s. f.; eau bénite. Formă vulgară pentru a g h ĭ a s m ă, dar trecută deja în limba literară.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 80: „Creştiniĭ es de tóte părţile, făcêndu'şĭ cu *aĭasmă* semnul cruciĭ pe frunte..."

v. *Aghiasmă*. — 2·*Ĭasmă*.

Aĭàsta; ça, ceci, „nom général de chose" (Littré). Formă rustică pentru a c é s t a, întrebuinţată maĭ ales în Moldova.

Document moldovenesc circa 1650 (A. I. R. I, 108): „cum va hi voĭa măriei sale, aşé va face; de-*aĭasta* dăm ştire dumitale..."

v. *Acésta*. — *Aest*.

Aĭàstă. — v. *Aest*. — *Asta*...

Àĭbu, àĭbi, aĭbênd. — v. 1·*Am*.

Àĭcă. — v. *Daĭcă*.

Àĭda! s. **hàĭda**! interj.; va! allons! Acelaşĭ sens cu a ĭ! saŭ h a ĭ! cu a ĭ d e! saŭ h a ĭ d e! şi cu a ĭ d a ţ ĭ!

saŭ h a ĭ d a ţ ĭ ! cu carĭ se confundă şi sub raportul fonetic, deşi originile lor par a fi cu totul diverse.

Dicţionarul Bănăţén circa 1670 (Mss. în Bibl. Universităţiĭ din Buda-Pesta): „*Haida*. A g e d u m."

Jipescu, Opincaru p. 142 : „cu băţu în mână, *aĭda*, *aĭda*, pînă ajunge acolo..."

Cuvîntul a străbătut în Europa orientală în vécul de mijloc prin felurite năvălirĭ tătărescĭ, începênd dela Avarĭ şi Pecenegĭ. In dialectul turc djagataic: a i d a ! In Rusia nordică pînă la Uralĭ şi chĭar în Siberia: „a ĭ d a, molodtzy, k dĭelu ! = *aĭda*, băieţĭ, la trébă !" „a ĭ d a obĭedatĭ = *aĭda* la prânḑ !" (Opyt oblastnago slovarĭa, Ptrsb. 1852 p. 2; Dopolnenie 1858 p. 1). Polonesce h a j d a ! (citesce: haĭda) „heh ! frisch !" figurând şi 'ntr'o locuţiune proverbială curiósă: „de jure i d e h a j d a = per fas et nefas" (Linde, verbo Hej), în care Poloniĭ, pe când eraŭ fórte latinomanĭ, băgară din graĭul lor propriŭ numaĭ pe „i=şi" lîngă treĭ cuvinte latine şi lîngă tătărescul h a ĭ d a. Bohemesce, din interjecţiune s'a format un verb regulat h a g d á t i (citesce: gaĭdati), pe lingă interjecţiunea h a g d u m (Jungmann, Slownjk, I, 649). Turciĭ Osmanliĭ însă n'aŭ păstrat tocmaĭ eĭ interjecţiunea, ci numaĭ verbul derivat h a y d a m a k „a mîna vite", literalmente: „a striga h a ĭ d a, a h ă ĭ d u i". Nu dela Turcĭ dară ne vine cuvîntul, dar dela Cumanĭ saŭ dela vre-un alt trib turanic medieval.

Când îşĭ însoţesce pre optativul d e, *aĭda* capetă la noĭ sensul francesuluĭ ironic: „allons donc !"

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 10: „Să crape de căldură, nu'şĭ sumete mânicuţele în faţa flăcăilor; să se îmbrebenéscă ea cu gălbenele şi bujorĭ, cu creiţe şi cu ochĭu-bouluĭ, *aĭda*-d e ! nu se scrie la dînsa aşa ţigăniă..."

v. *Aĭdamac*. — *Aĭdaţĭ !* — *Aĭde !*

Aĭda-dè. — v. *Aĭda*.

Aĭdamàc s. **haĭdamàc**, s. m.; 1⁰. brigand, vagabond; 2⁰. gourdin, massue.

Ispirescu, Poveştile p. 57: „curăţind ţerile de t ă l h a r ĭ şi de *haĭdamacĭ*..."

Cu sensul de c ĭ o m a g saŭ m ă c ĭ u c ă, la Ţichindél, Fabule ed. 1838 p. 403: „proptindu-se cu *aĭdamacul* luĭ cel gróznic, cu carele lovĭa leiĭ şi urşiĭ..."

Turcesce verbul h a y d a m a k însemnéză: „conduire un troupeau" (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 50), de unde apoĭ „bâtă", adecă ce-va cu care se mână vitele, şi „bătăuş", adecă cine-va care mânuesce o asemenea unéltă.

Aĭdamac se află şi la Serbĭ cu sensul de „bâtă" (Karadžić), ĭar în sens de „rebelle" şi „Cosaque" acéstă vorbă era fórte respândită óre-când în Polonia şi 'n Rusia sudică. De aci pare a urma, că noĭ am căpetat'o dela resărit prin Tătarĭ, ĭar nu din méḑă-ḑi prin Osmanliĭ.

v. *Aĭda*.

Aĭdaţĭ ! s. **haĭdaţĭ !** interj.; en avant ! Nu e acelaşĭ cuvînt cu a ĭ d a, nicĭ cu a ĭ d e, cu tótă quasi-identitatea lor fonetică şi logică. La Serbĭ există de asemenea „haĭdaţ ! = davon !" (Karadžić, 799), însă nu Româniĭ aŭ luat cuvîntul dela Serbĭ (Cihac, II, 583), ci tocmaĭ Serbiĭ dela Românĭ, căcĭ numaĭ românesce *-aţĭ* indică pluralul imperativuluĭ la a doua persónă, ceĭa ce serbesce sună - a t e. Al nostru *aĭdaţĭ* saŭ *haĭdaţĭ* este un strigăt de resboĭu, compus din a ĭ d a ţ ĭ ! saŭ h a ĭ d a ţ ĭ ! adecă: „allons ! frappez !" In energicul

cântec ostăşesc, care era fórte vechĭu deja în timpul mitropolituluĭ Dosofteĭu şi se atribuĭa pe atuncĭ luĭ Stefan cel Mare, refrenul este:

H a ĭ, fraţĭ! h a ĭ fraţĭ!
La năvală d a ţ ĭ!...
(Ar. Densuşianu, Ist. lit. 234).

Ca ţipet în focul lupteĭ, acest refren se reducea la un teribil: h a ĭ d a ţ ĭ! v. *Aĭ!— Ajut.— Chirileĭsa.— Ucide!..*

¹·Aĭ-dè! s. **haĭ-dè!** — v ²·*Aĭde.*

²·Àĭde s. **hàĭde!** interj. et vb. défect.; va! allons! marche! Ca imperativ, funcţionéză la prima şi a doua persónă plurală: *aĭdem! aĭdeţĭ!* şi la a doua singulară: *aĭde!* In tóte întrebuinţările se póte aspira: *haĭdem! haĭdeţĭ!* Prin emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*) devine: *aĭdea! haĭdea!*

Donicĭ, Parnas:

Aĭdeţĭ, voĭnicilor! cu toţiĭ să răcnim;
Nu pĭerdeţĭ cumpătu, strigaţĭ cu îndrăsnélă...

A. Pann, Prov. I, 3:

Aĭdeţĭ să vorbim de gĭabă,
Că tot n'avem nicĭ o trébă...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Bucĭumaţĭ, şi Dómne-ajută! — Cu toţiĭ strigă: amin!
Aĭdeţĭ, fraţĭ, din ţéra nóstră să alungâm pe păgân!...

Jipescu, Opincaru p. 153: „înjugă şi plécă, *aĭdea, aĭdea*, vorbă, vorbă, pîn' ce înserĭéză...“

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ p. 249: „*Aĭdea!* fie după voinţa dumitale; o să'ţĭ fac acest hatîr, şi de voiŭ păţi ce-va, veĭ da séma la Dumnedeŭ...“

Póte să nu aĭbă sensul de „mergere“, ci chĭar pe acela de „oprire“, dar în orĭ-ce cas ca imperativ:

Haĭde, bade, nu te duce,
Că te-aştept cu gura dulce!...
(Jarnik-Bărsanu, 107)

Fórte des se construesce cu subjunctivul d e: „*aĭde* d e fă... = *aĭde* s ă facĭ...“

Haĭde, mândră, pînă'n prag
D e'mĭ dă gură, că's betég;
Haĭde, mândră, pîn' la cruce
D e vedĭ Némţul cum mĕ duce...
(Ibid. 317)

Etimologia luĭ *aĭde* a fost pînă acum o enigmă. Maĭ întâĭu, toţĭ îl confundaŭ cu a ĭ d a şi cu a ĭ d a ţ ĭ, carĭ amîndoĕ îĭ sînt străine, fiind tot-o-dată străine unul altuĭa. Apoĭ uniĭ îl apropie de latinul agedum (L. M.), cu care se întâlnesce şi prin sens. Foneticesce, din „agedum“ s'ar fi putut nasce la Românĭ aĭd, cu *ĭ* pentru *-ge-* ca în „maĭ=lat. ma*gis*.“ Alţiĭ (Diez) par a'l înrudi cu italianul andare, de unde ar fi imperativul dialectic veneţian a i d a. Ceĭ maĭ mulţĭ (Cihac, Miklosich, Şaĭnénu) indică interjecţiunea turcă h ā ĭ d è „en avant!“ Să se observe însă că: 1⁰. Cuvîntul nu există în dialectele turce asiatice. 2⁰. La Turcĭ el nu e nicĭ o dată verb. 3⁰. Ca verb, el ne apare numaĭ: *a)* la Românĭ: *aidem, aideţĭ*; *b)* la Serbĭ: h a ĭ d e m o, h a ĭ d e t e; *c)* la Bulgarĭ: h a ĭ d e, h a ĭ d i t e; *d)* la Albanesĭ: h a ĭ d e, h a ĭ d e n i. In poesia poporană română, serbă, bulgară şi albanesă, intrebuinţarea luĭ *haĭde* ca verb defectiv este identică, după cum ea nu ne întimpină de loc la Turcĭ. E aprópe sigur că Turciĭ, la întrarea lor în Europa, îl vor fi găsit deja vechĭu la indigenĭ. Dela Turcĭ apoĭ îl vor fi luat numaĭ dóră Neo-greciĭ: *Χάιντε!* (Passow).

Cum dară remâne cu etimologia cuvîntuluĭ?

Pe de o parte, afară de Bulgarĭ şi de Serbĭ cu învecinaţiĭ Slovenĭ, adecă

afară de ramura slavo-balcanică, la ceï-l'alțï Slavï *aïde* nu se găsesce; pe de altă parte, prin elemente specifice serbo-bulgare acéstă vorbă nu se explică, precum nicï prin albanesa. Nu cum-va soluțiunea se póte dobândi prin limba română? Filologiï uïtă într'un mod sistematic că Serbiï și Bulgariï, când s'aŭ încuïbat peste Dunăre cam în secolul VII, deteră pretutindenï peste Românï, carï la rîndul lor, cu vr'o cincï vécurï maï nainte, se așe-ḑaseră acolo peste un substrat autocton tracic, scoțênd la ființă o nouă naționalitate: grupul latin oriental. Orï-câte se află la Serbo-bulgarï și se află și la Românï, dar nicăirï la Slaviï ceï dela nord, e aprópe de mintea omuluï că Serbo-bulgariï le-aŭ luat dela Românï, ïar nu vice-versa, deși multe, și fórte multe negreșit, însă elemente panslavice anume, aŭ primit și Româniï dela Serbo-bulgarï.

Interjecțiunea aï! saŭ haï! „va! allons!", se asociază la noï mereŭ cu optativul de, astfel că 'n Banat, bună óră, compusul „aï-de!" a ajuns a forma o interjecțiune specială de „rugare și poftire, de ex. haï-de! în óră bună!" (Diaconovicï-Loga, Gramm. p. 156); ïar la Macedo-românï, după un „vechïu cântec" citat de Dr. Obedenaru (Dicț. Mss. în Acad. Rom., II, 716):

Çi'țï unzésce parce lungă,
Haï de moï, trup de-armătulă...

adecă: „Comme les longs cheveux te vont; allons, corps de militaire!"

Dar și maï des acest aï! saŭ haï! se construesce cu subjunctivul de: aï de'mï spune maï ïute! aï de fă cutare lucru! etc.

Haïde, puïu de turturea,
De'mï arată cărarea...
(Jarnik-Bărsanu, 200)

Haïde, bade, de mĕ ïea
Pîn'ce's pruncă tinerea...
(Ibid. 44).

Să luâm acum următórea doïnă din Transilvania:

Haïde, mândră, de'mï dă gură,
Că'țï daŭ tot ce am în șură;
Dragă, haï de mĕ sărută,
Că'țï daŭ boiï dela rudă!...
(Jarnik-Bărsanu, 78)

De'ntâïu, haï ne apare aci ca sinonim perfect cu *haïde*; al doilea, versul:

Dragă, haï de mĕ sărută...

este din punct în punct tot una ca și când am ḑice:

Dragă, *haïde*, mĕ sărută...

Disilabicul *aïde* resultă dară din aglutinarea celor doĕ elemente, pe carï graïul poporan le pune ne'ncetat în atingere: interjecțiunea aï și silaba de, acéstă din urmă maï cu sémă ca subjunctiv. In construcțiunea: „*aïde* de'mï arată = aï de'mï arată" este o reduplicare a aceluïașï de. O dată aglutinat din aï și de, *aïde* a suferit apoï analogia imperativilor de a treïa conjugațiune: „arde!" „perde!" „crede!" născêndu-se flexiunea: *aïdem! aïdețï!*

In scurt, prin româna și numaï prin româna genesea cuvîntuluï se desfășură dela sine, și ni se limpeḑesce totodată fenomenul că *aïde*, ca interjecțiune și ca verb, ființéză numaï pe peninsula balcanică, acolo adecă unde Româniï serviseră de substrat pentru așeḑămintele posteriore slavice.

v. [3]*Aï!* — *Aïda!* — *Aïdațï.* — [3]*Haï!* — *Haïda!* — *Haïdațï....*

Aïdâŭ s. haïdâŭ (plur. *aïdâï* s. *haïdâï*), s. m.; vacher, gardien de bétail. „*Haïdâŭ*, păzitor de vacï în ciréḑă (Costinescu). Cuvîntul s'a născut din interjecțiunea

aĭda s. haĭda prin sufixul -âŭ; literalmente: „acela care mână vacile, strigând: haĭda!“ *Aĭdâŭ* n'are a face cu maghiarul „hajtó“ (Cihac, II, 504), de unde se trage haĭtâŭ, cu totul o altă vorbă.

v. *Aĭda.—Aĭdamac.—Haĭtâŭ.. —-âŭ.*

Aĭdùc s. **haĭdùc** (pl. *aĭducĭ* s. *haĭducĭ*), s. m.; 1°. fantassin; 2°. bandit.

Cu primul sens, ca sinonim cu pedestraş saŭ dorobanţ, *aĭduc* a eşit de-mult din întrebuinţare, dar ne maĭ întimpină în cronice.

Miron Costin, Letop. I, 222: „Aşa îl pripise Mihaĭu Vodă de aproape pre Ieremié Vodă, căt nişte *haĭducĭ* pedestri cu căte-va cară, pre urma Ieremieĭ Vodă, ĭ-aŭ ajuns fruntea oştiĭ luĭ Mihaĭu Vodă, şi aŭ stătut *haĭduciĭ* la răsboĭu, apărăndu-se căte-va césurĭ; ce dacă s'aŭ înglotit oastea luĭ Mihaĭu Vodă, ĭ-aŭ spart pre *haĭducĭ*...“

Ca sinonim cu hoţ, cuvîntul se distinge printr'o nuanţă fórte caracteristică: *aĭducul* despóiă numaĭ pe ceĭ bogaţĭ şi pe străinĭ; îşĭ ĭubesce ţéra, apĕră şi ajută pe ceĭ apĕsaţĭ; îşĭ bate joc de stăpân şi de stăpânire, pentru că 'ĭ e drag a fi slobod; el e poet.

Iordachi Golescu, circa 1830 (Conv. lit. 1874 p. 73): „Căntecele de *aĭducĭ*, sufletul ţi'l înveselesce, trupul ţi'l întĕresce, mintea ţĭ-o înverşunéză...“

Aşa scriea un boier mare!

In unele locurĭ, se rostesce *vaĭduc*: „Mĭ-aduc a-minte că în nordul Bihoruluĭ am auḑit în loc de hram—vram, adecă vramul bisericeĭ în loc de hram; tot aicĭ am auḑit *vaĭduc* în loc de *haĭduc*...“ (D. Păscuţ, Făget).

Forma cea maĭ respândită însă este aspiratul *haĭduc*. Derivă din maghiarul hajdù „fantassin, bandit“. Acăţându'şĭ sufixele -uk, -t, -ùtin, acest termin s'a înrădĕcinat de vécurĭ pe întréga peninsulă balcanică, maĭ ales cu înţeles de „hoţ“ şi chĭar de „voĭnic în genere“: turc. hajdud, neogr. χαϊντούτης şi χαϊδούκι, alban. haĭdut şi haĭduk, bulgăresce şi serbesce: haĭduk, aĭduk, haĭdut, aĭdutin, etc. (Miklos., Türk. Elem. I, 66). E cam a-nevoe a se lămuri intermediul prin care îl vor fi căpĕtat Româniĭ.

v. *Haĭduc.*

Aĭducàme. — v. *-ame.*

1.2. Aĭducèsc. — v. *1.2. Haĭducesc.*

Aĭducèsce. — v. *Haĭducesce.*

Aĭducìă. — v. *Haĭduciă.*

Aĭenèsc, -éscă, adj.; appartenant à ou dépendant d'un ayan. Se maĭ aude numaĭ dóră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraş“:

De'ĭ găsi oĭ *aĭenescĭ*,
Să le scriĭ împĕrătescĭ,
Beilicul să le ceĭ,
Din ḑece una să ĭeĭ...
(Burada, Dobrogea, 125).

Balada „Mĭerla şi sturḑul“:

Cărucer m'oĭu face
Şi pe drum oĭu trece
Cu cară,
Cu povară,
Cu mărfurĭ *aĭenescĭ*,
Aĭenescĭ şi domnescĭ...
(Ibid. 127)

v. *Aĭan.*

Aĭeptàre }
Aĭeptàt. } —v. *Aĭept.*

Aĭèpt (*aĭeptat, aĭeptare*), vb.; 1°. allécher; 2°. fléchir, diriger; 3°. ajuster, brandir, jeter; — mĕ *aĭept*, se tromper soi-même, se donner des airs, se vanter.

Lexicon Budan: „*Aiept*; 1°. ca verb

activ: *a*) răped ce-va cu năvală, schleudern; *b*) îndreptez, ocărmuesc, lenken; *c*) ghicesc, errathen, beynahe treffen; 2⁰. ca verb reciproc: m ĕ *aïept* =*a*) cu mintea, alunec, sich verleiten lassen; *b*) mĕ fălesc, mĕ laud însumĭ, prahlen. A lat. a d et j a c t o, quasi a d j e c t o".

Derivaţiunea *aïept* = lat. a d j e c t o a fost singură propusă pînă acum şi primită de toţĭ fără control şi fără controversă (Cihac, I, 6). Numaĭ Miklosich a observat că ea nu se împacă cu legile fonetice (Lautlehre, Consonant. II, 64). In adevĕr, din latinul „adjecto" s'ar fi putut nasce la noĭ „ajept", ca „ajung = adjungo" saŭ „ajut = ajuto", cel mult: „azept" ca în „zac = jacio [djacio]", dar nicĭ o dată *aïept*.

Foneticesce, *aïeptare* póte fi numaĭ dóră latinul a l l e c t a r e = ital. a l l e t t a r e = franc. a l l é c h e r. Prin urmare, sensul fundamental al cuvîntuluĭ este a m ă g e s c. Acest sens ne şi apare singur în Vocabularul luĭ Costinescu (I, 28): „a *aïepta*, a îndemna la o plăcere, a amăgi". Tot aşa la Pontbriant (p. 19): „a *aïepta*, veḑĭ a amăgi". In Ţéra-Românéscă vorba pare a nu fi cunoscută în popor decât numaĭ cu acest înţeles. In Lexiconul Budan reflexivul „m ĕ *aïept* = sich verleiten lassen", implică şi la activ: „*aïept* = verleiten", „amăgesc". Tot aci vine prin sens „mĕ *aïept* = prahlen", însemnând literalmente: „mĕ măgulesc pe mine însumĭ, mĕ înşel creḑêndu-mĕ pré mare", precum şi adjectivul a ï e p t ă t o r „fălos, Prahler" în Vocabularĭul dela Sibiĭu din 1822.

Deja latinesce a l l e c t o, frequentativ din „allicio", se pleca către sensul de „diriger", de exemplu la Columella: „ad aquam duci boves sibiloque a l l e c t a r i". De aci românul „*aïept* = lenken" în gramatica transilvană a luĭ Molnar dela 1788 (p. 254) şi chĭar în Lexiconul Budan, ca şi „*aïept* = ghicesc, errathen"; „*aïept* = hinweisen" la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.); „*aïept* = flecto, dirigo" în gramatica bănăţénă a luĭ Alexi (1826, p. 254), „*aïept* = andeuten, anpassen" la Sava Bărcianu (p. 5) etc.

Abia pe a treĭa linĭă, resultând din noţiunea intermediară secundară de „diriger = ajuster", s'a născut sensul de „arunc": „*aïept*, jacto" (Bobb), care a făcut pe filologĭ să se amăgéscă, să se *aïepte* în tótă puterea cuvîntuluĭ, alergând la latinul a d j e c t o.

Al nostru *aïeptare* este dară frate bun cu francesul a l l é c h e r, care în limba veche avea şi acolo o formă reflexivă aprópe identică prin sens cu românul „m ĕ *aïept*." Versul luĭ Ronsard:

> Puis donne voile, et sans plus t'a l l e c h e r
> Va-t'en ailleurs ta fortune chercher...

se traduce românesce:

> Apoĭ întinde'ţĭ pînza, şi făr'a t e-*aïepta,*
> Te du în altă parte norocu'ţĭ a căta...

v. *Înïept.*

Aïeptătòr, -óre — v. *Aïept.*

Aïèsc (*aïit*, *aïire*), vb.; apprêter à l'ail. La presinte indicativ, la conjunctiv şi la imperativ singular se întrebuinţéză maĭ mult: *aïez*, să *aïeze*, *aïază*! (L. B.), ba uniĭ conjugă peste tot ca pe „cutez": *aïezaĭ*, *aïezare*, *aïezat* etc. (Pontbriant).

v. ²·*Aïu.* — *Aite.* — *Aitură.*

¹·Aïève, adv.; réellement, manifestement, évidemment. Compus din prepoziţionalul *a* (= lat. ad) şi din ad-

verbul paleo-slavic ꙗвѣ „δῆλον, φανερῶς, προφανῶς" (Miklosich), corespundĕtor verbuluĭ ꙗвити, de unde românul „a ivi", literalmente *a-ĭeve* însemnéză: la arĕtare, o locuţiune adverbială indigenă, pe care s'a încercat s'o înlocuéscă adverbul slavic, dar care n'a încetat nicĭ o dată de a circula în graĭu alăturĭ cu noul venit; de exemplu în Omiliarul dela Govora, 1642 p. 5: „... să ai tu tată svăntŭ, ĭară însuţi întru păcate lăcueşti, ce folosu ţi-e de ačasta? *aĭave* că ţi-e mai mare osăndă...", ş'apoĭ cu acelaşĭ sens maĭ jos (p. 83): „robul carele ştie voĭa domnu-său şi nu o face, mult va fi bătut; şi numai ce cugetă cu ce va fi bătut? la arătare e că cu multe munci ale focului nestins..."

Alt sinonim: făţiş saŭ pe faţă, circulând érăşĭ în concurenţă cu *aĭeve*. Aşa Nicolae Costin, Letop. II, p. 11, 13, descriênd domnia luĭ Dumitraşco Cantacuzino, ḑice că adusese în ţéră pe Tătarĭ, „cariĭ ca nişte păgânĭ multă răutate aŭ făcut ómenilor din Moldova, muncindu'ĭ şi pe cărbunĭ puindu'ĭ şi la cap cetluindu'ĭ, şi de femeĭ şi de fete răzindu'şĭ *aevea*...", ĭar maĭ jos: „îşĭ ridea de fetele şi de femeile ómenilor pe faţă..."

Maĭ tot d'a-una *aĭeve* îşĭ acaţă pe emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*) fără vre-o modificare de sens. In vechile texturĭ însă e maĭ des simplul *aĭeve*.

a) A veni *aĭeve*:

Coresi, 1577, ps. XLIX: „Domnul *aĭavé* vine", unde în Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) stă fără emfaticul *-a*: „Dzeul *aĭave* vire...", pe când la Dosofteĭu, 1680: „Dumnedzău vederat veni-va..,", ĭar la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. Acad. Rom.): „Domnul la arătare va veni.." In acelaşĭ pasagĭu, Corbea circa 1700 (Mss. Ac. Rom.) pune „la *aĭeve*" (=ad-ad-...) şi'l explică prin arătat:

> Dumnezeŭ la *aĭave* va veni arătat
> Cu sémne, ca un mare şi straşnic împărat...

b) A umbla *aĭeve*:

Miron Costin, Letop. I, 262: „de oamenĭ răĭ aşa se împluse ţéra, căt *aĭeve* bulucurĭ îmbla de prăda şi jacuĭa oameniĭ şi pre lăngă oraşe..."

c) A vedé *aĭeve*:

I. Văcărescu p. 353:

> Ş'ăl vis că 'n Bucurescĭ stă 'n scaun Bucuria.
> *Aĭevea* ce să veḑ? Ales Neomenia
> Stă: inimă şi duh boldesce către falŭ;
> Toţĭ în mincĭună cred, înşĕl şi se înşélă...

A. Odobescu, Pseudokineg. p. 87: „Nu mĕ voĭu încumeta a spune ceĭa ce *aĭevea* n'am vĕḑut cu ochiĭ..."

d) A se arăta *aĭeve*, ca şi când s'ar ḑice „a se arăta la arătare".

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 159): „care şi *aĭave* aič în ţară cĭudă ca acéĭa s'au fost arătat la zilele răposatului stremoşului domnii-méle Io Mateĭ Băsărab voevod..." povestind maĭ departe cum aŭ perit locustele din dată ce se adusese dela o mănăstire din Muntele Atos capul sântuluĭ Mihail „Sinadski".

e) A minţi *aĭeve*:

Varlam, 1643, II f. 81 a: „pare'mi că minţi *aĭave*, o cadiule! căci nu sămtŭ a mĭale acéstĭa cuvinte..."

f) Maĭ cu sémă însă *aĭeve* se construesce cu „a fi".

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 27): „*aĭavé* ĭaste tuturor că el mie nepriétin de moarte mi s'au arătat, însă adevărul ce ĭaste a tăgădui nici pocĭu, nici mi se cade..."

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 59): „la toţĭ *aĭavé* ĭaste viĭaţa luĭ cé bună, ştiute milosteniile şi alte lucrurĭ..."

N. Muste, Letop. III, 76, povestind focul cel mare din Iaşĭ dela 1723: „..nu se putea nime apropia de para foculuĭ. Atunce *aevea* era certarea dela Dumnezeu...“

g) O întrebuinţare curiósă a luĭ *aĭeve* în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII, 3: eu, pre dzeu! săntu Jidovinu, născutu întru Tarsul Chilichiescu, hrănitu întru ačasta cetate, lăîngă pičoarele lu Gamaliilu învăţatu *aĭave* légĭa tatăînréscă...	... ego sum vir Judaeus, natus in Tarso Ciliciae, nutritus autem in ista civitate, secus pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem paternae legis...

După analogia sinonimilor seĭ, *aĭeve* funcţionéză şi ca adjectiv, dar invariabil: un lucru aĭeve, o nelegĭuire aĭeve, o mincĭună aĭeve etc. Lexicon Budan: „aĭeve, adj., verus, geminus“.

v. *Apriat.* — *Faţă.* — *Făţiş...*

[2]**Aĭève,** adj. — v. [1]*Aĭeve.*

[1,2]**Aĭèvea.** — v. [1]*Aĭeve.*

Aĭèz (*aĭezat*, *aĭezare*), vb.; apprêter à l'ail. Formă maĭ puţin întrebuinţată şi maĭ necorectă decât sinonimul aĭesc.

Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Ajjĕdz* (citesce: *aĭedz*). Allio condio“.

v. *Aĭesc.* — *Curmez.*

Aĭezàre, **Aĭezàt** — v. *Aĭesc.* — *Aĭez.*

Aĭmìntre s. **amìntre,** adv.; 1°. autrement; 2°. en cas contraire, sinon; 3°. de *aĭmintre*, de *amintre* = du reste, d'ailleurs. In primul sens sinonim cu altfel, altcum saŭ în alt chip; în al doilea, sinonim cu: de nu, de unde nu, la din potrivă; în al treilea, sinonim cu totuşĭ, orĭ-şi-cum etc.

Sub influinţa principaluluĭ sinonim altfel, s'a născut forma actuală *altmintre,* care nu se găsesce nicăirĭ în vechile texturĭ şi ne întîmpină pentru prima óră, pare-ni-se, abia pe la 1788 în gramatica luĭ Molnar (p. 318): *altmintrilea.* De atuncĭ încóce filologiĭ s'aŭ silit s'o înrădĕcineze în limbă, credênd'o a fi un archaism (Lex. Bud., Cihac, etc.), pe când în fapt ea este de tot modernă şi se datoresce uneĭ analogie curat românescĭ: *altmintre* = *aimintre* + altfel, căcĭ—maĭ repetâm încă o dată—graĭul vechĭu n'o cunósce de loc.

Cele doĕ forme istorice: *aĭmintre* şi *amintre*, ni se înfăţişéză fie-care în următórele varianturĭ fonetice şi morfologice:

a) Forma cu *-ĭ-* aprópe tot-d'a-una îşĭ acaţă pe emfaticul *-a*: *aĭmintrea*, une-orĭ pe analogicul -le insoţit de acelaşĭ *-a*: *aĭmintrilea*, câte-o-dată are pre -en- pentru -in-: *aĭmentrea*, *aĭmentrilea*.

Glosar slavo român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 267): „възнак, pre dos, *aimintré*“.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 140): „se găndi *aimintré* să nu facă, ce acel lucru spurcat ce găndise el vré să'lŭ încépă a face...“

O predică de Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (ibid. p. 559): „*aimintré* vâd ochii omului, şi *aimintré* ĭară vâd ochii lui Dumnedzău...“

Act moldovenesc din 1610: „de s'are şi mai scula Agăpiĭanii să facă vr'o

pără şi să nu se ţie de lége, măriĭa ta să nu crezi, că *aimintrilé* nu se va afla..."

Moxa, 1620, p. 370: „nu era de totŭ rău Anastasie, ce era şi bunŭ, că de nu vré fi întunecatŭ cu acĭa vrăcolâcie de făcĭa rău pravoslavnicilorŭ, *aimentré* elŭ era bunŭ..."

Acelaşĭ, p. 385: „de *aimintré* era omŭ bunŭ şi nu ĭubiĭa strămbâtăţile..."

Silvestru, 1651, pref.: „Frumos darŭ a luĭ Dumnezău ĭaste a şti în limbi, numaĭ să viĭaze cu dinsele, ca să înţelégâ şi alţii ce zice, că *aĭmintrĭa* nime nu va putĭa lua întrămare..."

Ibid. f. 151 a: „de-arâ face *aĭmintrĭa*, huli-s'arâ numele luĭ între păgâni..."

Dicţionar bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Aimintre*. Aliter. Secus".

b) Forma fără *-ĭ-* ne presintă varianturĭ: *amintrile, amintrilea, aminterle, amintere, aminterea, aminterĭ.*

Inventarul mănăstiriĭ Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 212): „şi de va întorce *amintrilé*, se fie lepâdat de léje..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 20: „*amintrilé*, pricina clătiriĭ dându-să, odihna şi linişté fără turburare şi strâncĭunare a fi nu poate..."

Dicţionar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Societăţiĭ Archeologice din Moscva, f. 28 b): „вoꙁнакъ, într' alt chip sau *aminteré*".

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 89: „să ştiĭ şi să crezĭ, că din neprecépere şi din slăbicĭuné firiĭ am făcutŭ ačasta, sau pentru că te-amŭ ĭubitŭ şi amŭ vrutŭ să te învăţŭ binele care l'amŭ socotitŭ de folosŭ ţie, că *amintrilé* cumŭ aş fi pututŭ face eu ce-va asupra ta..."

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 16: „*aminteré*, aşezaré de arŭ fi după meşteşugŭ şi potrivită precumŭ tu vreĭ, arŭ fi o greşală..."

Ibid. p. 102: „*aminterle*, nasulŭ ağută multŭ de a închipui măsura feţiĭ..."

Caragea, Legĭuire 1818, p. 19: „când lucrul acela pentru zmintéla ce are rămâne netrébnic sau cu anevoe a fi de trebuinţă, ĭară *aminterĭ* să rămâe vânzătorĭul nesupărat..."

Ib. p. 34: „Cu zălogul mişcătorĭu nu poate împrumutătorĭul să să slujéscă la trebuinţele sale, de nu să va tocmi cu datornicul, căcĭ *aminteré* orĭce stricăčune va cerca, plătéşte..."

Jipescu, Opincaru p. 34: „*Amintrilea*, frate Moţăilă, vorbindă la drept, să ne ĭerte cin' ne-aude, altă lume ĭe la ţară, alta la cetăţĭ şi la orăşele or la târgurĭ..."

Deşi forma fără *-ĭ-* exista deja în secolul XVI, totuşĭ în texturile cele maĭ vechĭ ea ne apare sistematic ca o scurtare dissimilativă din *aĭmintrilea*, tipul cel maĭ lungit şi avênd treĭ *i*, pe când forma cu *-ĭ-* figuréză tot acolo simplă saŭ numaĭ cu emfaticul *-a*: *aĭmintre, aĭmintrea*, şi chĭar cu vocalismul archaic: *aĭmentrea*. Aşa la Coresi, Omiliar 1580, vedem *aĭmintrea*, nicĭ o dată *aĭmintrilea*, alăturĭ cu *amintrilea*, nicĭ o dată *amintrea*:

quat. IX p. 7: grăĭaşte-se şi *aimintré* duminecâ noao, derep-ce că 'ntr'ačasta vor să se înnoĭascâ trupurile morţilor...	quat. XIX p. 10: multâ era credinţa de-aciĭa alăltor, că atunce amu opri măriei, e acmu nu opréşte, ce *amintrilé* şŭ tăriĭa sa arâtâ mai mare...

Pe la sfîrşitul secoluluĭ XVII, dispare din texturĭ forma cea primitivă *aĭmintre*, lăsând pe derivatul *amintre*, care începe apoĭ a se respândi, multiplicându-se în varianturĭ poporane:

aminterĭ, *aminterea*, *aminterle* etc., dar tot-o-dată se amestecă cu sinonimul altfel, resultând forma mixtă *altmintre*, care la Radu Tempea (Gramm. 1797, 167) sună pe aceĭaşĭ pagină: *almintrené* şi *altmintrelé*. Intr'o doĭnă din Bucovina:

Mult mĕ mir, bade, de tine,
Ce'ţĭ perḑĭ mintea după mine?
Când mĭ-ar fi de dumnĭa-ta
Altmintrele m'aş purta!...
(Marian, Bucov. II, 152).

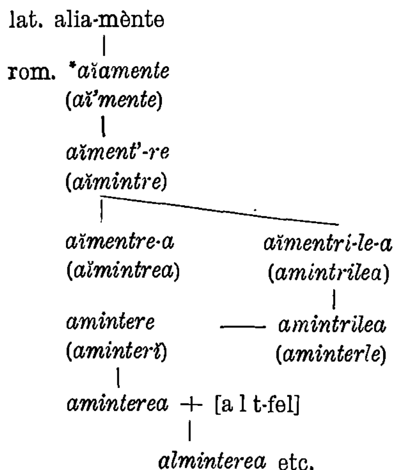
Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 4:

„Arvinte. Nu fiĭ prost, măĭ!... O baniţă de nucĭ vechĭ de şĕse anĭ... Nu scăpa chilipirĭu din mână.

„Pepelea. Ba nu aşa, jupâne!... *Almintire*... Dă'mĭ pe Măndica adălmaş... Vreĭ?"

Forma daco-română organică *aiminte*, adecă fără amplificativul *-re*, represintă pe latinul alia-mente, paralel latinuluĭ altera-mente, de unde: ital. altramente, fr. autrement, span. otramente, reto-rom. otramaing etc. Maĭ remarcabilă decât tóte este forma macedo-română alĭŭtre saŭ alĭŭntre. Înlăturându-se amplificativul *-re*, ea ne duce tocmaĭ la archaicul latin aliūta: „aliuta antiqui dicebant pro aliter" (Loewe, Prodrom. glossarior. lat. 432).

Aşa dară genealogia luĭ *aĭmintre* este:

v. *Altcum*. — *Altfel*.

Àĭnă. — v. *Haĭnă*.

Aĭnìn. — v. [1]*Anin*.

Aĭò! interj. — v. *Aĭu*!

[1]**Aĭòr,** s. m.; t. de Botan.: ail sauvage, ail d'ours, Allium ursinum. Sinonim cu aĭuş. Prin confusiune fonetică cu alior, *aĭor* se aplică maĭ mult la „laptele câneluĭ" (Euphorbia). Este un deminutiv fórte organic din aĭu „ail", corespunḑênd unuĭ prototip latin alliolum.

v. *Aerel*. — *Aişor*. — [2]*Aĭuş*.

[2]**Aĭòr.** — v. *Alior*.

Aĭs. — v. *Haĭs*.

Aĭt! interj.; attrapé! c'en est fait! Insemnéză: „am păţit'o!" când ne surprinde pe neaşteptate ce-va neplăcut.

E des la Anton Pann:

Decĭ plecând el maĭ 'nainte în gură cu ăst cuvînt,
Se 'mpĭedecâ, căḑu 'n dată şi 'ĭ sburâ vorba în vînt.
Aĭt! o pĭerduĭ mă! el ḑise, şi nicĭ că o maĭ găsesc,
Uĭtaĭ şi pe cele-l'alte, nu maĭ sciŭ ce să vorbesc...
(Moş Albu, II, 19).

saŭ:

Sîntem periţĭ toţĭ, stăpâne, după cele ce vĕḑ eŭ;
Dacă el o zburătóre o prinse din vîrf, de sus,
De m'o vedé şi pe mine, apoĭ *aĭt*! atuncĭ m'am dus...
(Prov. III, 61).

saŭ:

Dar să tacĭ, dragă nevastă, să nu îţĭ ĭasă cuvînt,

C'apoĭ *aĭt*! din lumea astă, cum veĭ spune, pĭerdut sînt...
(Ibid. III, 115).

Acéstă interjecţiune nu este antropologică, ci etnică. Ea nu se află la Slavĭ, nicĭ la Germanĭ, nicĭ la Turcĭ saŭ la Ungurĭ. Albanesiĭ n'o aŭ, ĭar Neo-greciĭ aŭ perdut'o. Cu aceĭaşĭ accepţiune fórte precisă şi consistând din aceleaşĭ elemente tonice *a-t*, ea se găsesce numaĭ în vechea familiă greco-italică. In latina din punct în punct acelaşĭ sens avea interjecţiunea: a t a t! Aşa la Plaut:

... ille me non videt.
Nam ego modo declinavi paullum me extra viam.
A t a t! eccum ipsum...
(Aulul. IV, 8, 12).

saŭ:

Atat, perii hercle ego miser!...
(Ib. III, 1, 8).

saŭ:

Atat! quid illuc clamoris, obsecro, in nostra domo est?...
(Casina, III, 4, 29).

In tóte aceste pasage şi 'n altele multe din Plaut, a t a t! care se scrie şi a t t a t! nu se póte traduce decât prin: *aĭt*!

De asemenea la Terenţiŭ, bună-óră:

Percussit illico animum: a t a t! hoc illud est.
Hinc illae lacrymae...
Andr. 125).

saŭ:

— Militem secum ad te quantas copias adducere,
A t a t!
— Nam formidolosus, obsecro, es, mi homo?
(Eun. 755).

In Plaut, în Terenţiŭ, şi maĭ ales la Naeviŭ, acéstă interjecţiune se lungesce după pofta inimeĭ: atattatae! şi chĭar: atattatattatae! De asemenea în vechea grécă: *ἀτταταῖ*! Ea este însă, negreşit, cu atât maĭ energică, cu cât e maĭ scurtă.

Românul *aĭt* vine din latinul a t a t prin perderea mijlocĭuluĭ *-ta-*, întocmaĭ ca în „m a *ĭ* c ă = m a *t* c ă", „t a *ĭ* c ă = t a *t u* c ă", „paĭsprecĭ = pa*tru*-spre-ḑecĭ", unde rolul luĭ *-ĭ-* este compensativ, ca şi'n: „şaĭsprecĭ = şé*se*-spre-ḑecĭ", „şaĭḑecĭ = şé*se*-ḑecĭ", „hoĭt = ung. ha*l*ott, şi altele.

Aĭtă. — v. *Aĭtic.* — *Haĭtă.*

Aĭtâŭ. — v. *Aĭdâŭ.* — *Haĭtâŭ.*

Aĭtic (plur. *aĭticurĭ*), meute de loups. Termen întrebuinţat în Ţéra-Românéscă şi 'n parte peste Carpaţĭ, ĭar în Moldova se ḑice maĭ mult: p o t a e de lupĭ, une-orĭ c é t ă şi c â r d. Se rostesce adesea aspirat: *haĭtic*, dar şi forma *aĭtic* este fórte obicĭnuită, pe când aprópe nicĭ o dată nu se aude „aĭtă", ci numaĭ „haĭtă". Raportul etimologic între *aĭtic* şi h a ĭ t ă va fi studiat cu ocasiunea acestuĭa din urmă.

„Pe la noĭ se ḑice luchĭ în loc de lupĭ; de ex.: astă nópte a venit un *aĭtic* de luchĭ..." (A. Stoenescu, Ialomiţa, com. Perieţiĭ).

„Maĭ mulţĭ lupĭ la o-l'altă se ḑic *haĭtic*: am vĕḑut un *haĭtic* de lupĭ..." (I. Floca, Transilv., Sibiĭu).

„Urşiĭ nu se află pe aice; luchĭ sînt destuĭ în *haĭticurĭ*..." (S. Voĭnea, Dobrogea, com. Somova).

„Pricolicĭul, adecă un om prefăcut în câne, însă — ḑice poporul — cu picĭórele de'nainte maĭ scurte şi cu cele dinapoĭ maĭ lungĭ, se amestecă într'un *haĭtic* de lupĭ, umblând cu eĭ după prăḑĭ de vite şi chĭar de ómenĭ, maĭ ales după ceĭ născuţĭ din florĭ..." (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„Omul care se face vîrcolac, luându'şĭ forma lupuluĭ, merge şi se amestecă cu un *aĭtic* de lupĭ. *Aĭtic* se numesce un cârd de lupĭ în număr de doĭ-spre-ḑecĭ. Se crede că *aĭticul* în care se află vîrcolac e fórte reŭ. Dacă s'ar întâmpla ca să musce fr'un câne pe vîrcolac din *aĭtic* astfel ca să'ĭ facă sânge, atuncĭ vîrcolacul se transformă în om, însă cu pĕr pe corp..." (Γ. Ionescu, Teleorman, com. Răĭósa).

v. *Haĭtă*.

A-ĭu-ĭù! interj. de joie et d'admiration.

Aĭu, *ĭu*, crucea mea, lele,
Tu cu ochiĭ facĭ belele!...
Întri'n cas', se luminéză,
Eşĭ afar', se'nseninéză!..
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 40).

Interjecţiune compusă din admirativul *a*! (v. ²·*A*) şi din reduplicatul *ĭu*! = gr. *ἰού* saŭ *ἰοῦ*! = lat. io! când acestea isbucnesc din bucuriă, de ex. la Plaut:

Age tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras.
Suavi cantu concelebra omnem hanc plateam hymenaeo.
Io hymen hymenaee! io hymen!..
(Casina, IV, 3)

v. *Aĭ*! — *Aoleo*!

¹·-àĭu, -àe; suffixe nominal servant surtout à prêter plus d'intensité qualitative ou quantitative.

In cuvinte ca: alaĭu, buhaĭu, şerlaĭu, polaĭu, chihae etc., finalul *-aĭu* nu e sufix, ci un element fonic primit gata de'npreună cu vorba cea împrumutată. In „odae" (= turc. odà), „abae" (=turc. abà), „jigărae" (=ung. zsigora) şi alte câte-va, sufixul este -ĭ a, nu *-ae*. Afară de acésta, finalul *-aĭu* în genere, fie ca sufix, fie ca simplă terminaţiune, derivă din -a n i- numaĭ dóră în pré-puţine vorbe străine, bună-óră: tig*ae* = ngr. *τηγάνι*, bănăţenesce: tiganĭe; nicĭ o dată însă din latinul -aneus (-anea), care trece românesce în -âĭu (-âe), de ex. călcâĭu (= lat. calcaneum), plur. călcâe, întâĭu (=antaneus), fem. întâe etc. Prin urmare, „putregaĭu" şi „mucegaĭu" nu pot avé prototipurĭ latine: „putredaneum" şi „mucedaneum" (Cihac, I, 171, 223), din carĭ noĭ am fi căpĕtat: putregâĭu şi mucegâĭu, ci: „putrid a l i u m" şi „mucid a l i u m", macedo-românesce „mucis*alĭu*". In fine, după cum latinesce eraŭ identice în fond sufixele liquide -alis şi -aris, tot aşa românul *-aĭu* = *-alĭu* se identifică une-orĭ cu sufixul -a r ĭ u, de ex.: vătr*aĭu* (=vătr*alĭu*) şi vătr a r ĭ u, şup*aĭu* (= şup*alĭu*) şi şup a r ĭ u, păst*ae* (=păst*alĭe*) şi păst a r e, vînăt*ae* (= vînăt*alĭe*) şi vînăt a r e, etc.

Ca circulaţiune, neutrul *-aĭu*, la plural *-aĭurĭ*, este cu mult maĭ rar decât femininul *-ae*, la plural *-âĭ*, al căruĭ rol e interesant maĭ ales în numirile poporane desmĭerdătóre ale vitelor; de pildă, în descântecul „de întórcea lapteluĭ":

S'o scoborît
Ş'o venit
La Lun*aĭa*,
Ş'o cătat'o
Ş'o'ntrebat'o:
Ce te ofelescĭ,
Ce te svîrgolescĭ,
Ce rancăluescĭ,
Ce boncăluescĭ,
Lun ă ĭ ó r ă hăĭ...
(S. F. Marian, Descântece, 133)

O vacă născută lunĭ se ḑice: lun*ae*, ĭar după aspect saŭ după boĭu: băl*ae*, mândr*ae*, cheş*ae* (= ocheş*ae*), murg*ae*, sur*ae*, şi aşa maĭ încolo (Familia, 1877, p. 445—6). De aceĭaşĭ natură este la oĭ: ţig*ae*. Cumcă prototipul acestuĭ *-ae*

este -alia, nu -anea, probă că şi 'n Banat, unde grupul -nĭ- nu se móiă, se ḑice: băl*ae*, mândr*ae*, nu: bălanĭe saŭ mândranĭe. Ce-va maĭ mult; la „Valachiĭ" din Moravia, carĭ sînt slavisaţĭ deja cel puţin de vr'o cincĭ secolĭ, unul dintre epitetele desmĭerdătóre ale vaciĭ este: brez*aïa* (Kulda, Moravské národní povêry, Praha, 1874, t. 1 p. 17).

Intre vechile numirĭ personale femeescĭ: Vlăd*ae*, Vil*ae*, Stăn*ae* etc. O localitate de peste Olt: Negr*ae* (Cuv. d. bătr. I, 244). Acelaşĭ sufix *-ae* ne maĭ întimpină în uniĭ termenĭ mitologicĭ: brez*ae*, năbăd*ae* cu deminutivul năbădaĭcă, drăg*ae* cu deminutivul drăgaĭcă etc.

In marea majoritate a casurilor, funcţiunea sufixuluĭ *-aïu*, ĭar maĭ cu deosebire a femininuluĭ *-ae*, este intensivă, adecă menită a da maĭ multă întindere noţiuniĭ cuprinse în tulpina cuvîntuluĭ. Acésta se învederéză pe deplin în vorbe ca: pot*ae*, văp*ae*, bobot*ae*, pălăl*ae*, flăcăr*ae*; dar se póte recunósce şi 'n: putreg*aïu*, muceg*aïu*, băt*ae*; precum şi 'n epitetele: mândr*ae*, murg*ae* etc. In adevĕr, „putreg*aïu*" e ce-va „de tot putred", „flăcăr*ae*" este o „flacără maĭ mare", „murg*ae*" o vacă „maĭ murgă", şi aşa înainte.

Pe românul feminin *-ae* e peste putinţă a'l despărţi de sufixul romanic colectival -alia, cu care se şi identifică nu numaĭ prin vorbe întregĭ ca: băt*ae* = fr. bataille (it. battaglia, sp. batalla etc.) saŭ mărunt*ae* = it. minutaglia, dar şi prin sinonimĭ ca: pot*ae* = fr. canaille (it. canaglia, sp. canalla) saŭ macedo-românul: cărş*alĭe* = fr. limaille. De aceĭa, este creḑut că neutrul *-aïu*, rar şi puţin caracteristic, s'a născut pe calea analogică din femininul *-ae*, ca şi italienesce în „bagaglio" din „bagaglia".

O vorbă curat romanică: mer*ae*, cu sensul de „pustiŭ mereŭ," din latinul „merus", trecênd dela Românĭ la Serbĭ, s'a păstrat la dînşiĭ, deşi s'a perdut la noĭ. Tot de origine românéscă trebuĭ să fie sufixul colectival *-ae* în serbul: dom*aïa* „patriă", strž*aïa* „crengĭ", per*aïa* „perĭ de porc" etc.

V. *-eïu*. — *-oïu*. — *-uïu*.

²·**Aïu** (plur. *àïurĭ*), s. n.; t. de Botan.: Allium sativum, ail commun. Macedo-românesce *alĭu* (plur. *allĭe*) = lat. allium saŭ alium (ital. aglio, span. ajo, portug. alho etc.). Sinonim cu usturoĭu. Se maĭ ḑice şi *aïu-de-grădină* (L. B.). O plântă de acelaşĭ gen cu cépă, pras, hagimă, arpacică, tóte întrebuinţate maĭ mult saŭ maĭ puţin la dresul bucatelor şi dintre carĭ *aïul* se distinge prin tăria desplăcută a mirosuluĭ seŭ, precum şi prin usturimea pe care, ca mijloc medical, o aţîţă fiind aplicat pe pele.

După credinţa poporuluĭ, *aïul* este cel maĭ puternic anti-demoniac.

„Dacă la cel de'ntâïu şerpe, pe care l'aĭ vĕḑut înainte de Sf. George, îĭ veĭ tăia capul cu un ban de argint şi'ndată să'ĭ puĭ în gură un căţel de *aïu*, în ḑiua de St. George veĭ puté vedé cu ochiĭ pe strigoĭ când ĭeaŭ laptele dela vacile ómenilor..." (V. Petrişor, Transilvania, com. Vestem).

„Maĭ ales în nóptea de Sân-Giorgĭu strigoiĭ umblă ca să ĭea laptele dela vacĭ, mana din grâŭ şi chĭar puterea dela uniĭ ómenĭ. Pentru aceĭa în preséră fie-care om pune în pórtă şi la uşa grajduluĭ câte o clombă de rug, adecă măceş, ca semn că acolo nu pot întra strigoiĭ. Cine în acea nópte stă în grajd sub o grapă cu colţĭ de fer,

acela vede strigoiĭ când vin, şi'ĭ póte şi apuca. Cine prinde în ḑiua Cruciĭ un şérpe, îl omórĕ şi'ĭ pune în gurĕ un sîmbure saŭ c ă ţ e l d e *aĭu*, îl bagă sub pragul uşeĭ, şi aşa *aĭul* încolţesce acolo în gura şérpeluĭ, apoĭ *aĭul* acela îl puĭ în pălăriă, te suĭ în turnul bisericeĭ când vin ómeniĭ la biserică, şi aĭ darul de a vedé şi cunósce pe strigoĭ..." (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

Intocmaĭ aşa se crede şi se face la Serbĭ în ajunul Buneĭ-vestiriĭ (Karadžić, Lex. p. 30). La toţĭ Slaviĭ în genere, *aĭul* se întrebuinţéză, într'un mod saŭ în altul, contra farmecelor (Sobotka, Novočeska Biblioth. t. XXII p. 296). Să nu uĭtâm însă că deja în sanscrita el era considerat ca „ucigĕtor de strigoĭ": „on attribuait à l ' a i l une vertu particulière contre les mauvais esprits; car il est appellé aussi bhûtaghna, c'est-à-dire q u i d é t r u i t ou t u e l e s g o b e l i n s" (Pictet, Origines indo-europ. ²·, I, 374). Apoĭ la vechiĭ Romanĭ *aĭul* înlătura farmecele, la carĭ se expunea cine-va călătorind saŭ bênd din apă necunoscută:

Hunc ignotarum potus non laedit aquarum
Nec diversorum mutatio facta locorum,
A l l i a qui mane jejuno sumpserit ore...
(M. Floridus, ap. Gubernatis, Myth. d. plantes, II. 7).

Afară de *aĭul* propriŭ ḑis, botanica română poporană cunósce: *aĭu*-d e-p ă d u r e, *aĭul*-c ĭ ó r e ĭ, *aĭul*-ş é r p e l u ĭ, *aĭu*-s e l b a t e c saŭ *aĭul*-u r s u l u ĭ, *aĭu*-s e r b e s c, *aĭu*-t u r c e s c, ér ca deminutivĭ: a ĭ o r, a i ş o r saŭ a i ş ó r ă şi a ĭ u ş.

Vechĭul *aĭu* a început să disparĕ din circulaţiune, lăsând loc u s t u r o ĭ u l u ĭ; chĭar acolo însă pe unde el nu se maĭ aude, în Moldova bună-óră, remâne după dînsul m u ş d e ĭ u „met préparé avec de l'ail, de l'huile et du vinaigre", care cât de puţin n'are a face cu slavicul „močiti = mouiller„ (Cihac, II, 204), ci este o composiţiune fórte românéscă din treĭ elemente latine: m u s t - d e - *aĭu*, cum ar fi franţusesce: m o û t - d ' a i l.

v. *Andreĭu*. — *Muşdeĭu*. — *Strigoĭu*. — *Usturoĭu*...

³·Aĭu. — v. ⁵·*Aĭa*.

Aĭŭd, n. pr. loc. masc.; Nagy-Enyed, petite ville en Transylvanie. Orăşel în munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ, întemeĭat de către Ungurĭ — pare-se — în secolul XIII, pe o întinsă vale nu departe de rîul Murăş. Din numele maghiar E n y e d Româniĭ aŭ făcut *Aĭud*, prin muĭarea luĭ *-nĭ-* şi prin trecerea luĭ *-e-* în *-u-*, întocmaĭ după acelaşĭ proces de românisare ca în numele uneĭ alte localităţĭ: B e ĭ u ş = ung. B e l é n y e s, orăşel în Bihor. Finalul onomastic topic *-ud* ne maĭ întimpină în: Abrud, Năsăud, Agĭud, format în fie-care pe o altă cale.

Un cântec poporan din Ardél:

Peste-Abrud, peste *Aĭud*
Daleleĭ ce drum bătut!...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 24)

In adevĕr, mult bătut e pe acolo nu numaĭ drumul, căcĭ *Aĭud* este un centru unguresc, pe când satele de'mpregĭur sînt curat românescĭ, ĭar de aci bătae care pe care în curs de vécurĭ, pînă la 1848, când moţiĭ deteră foc bĭetuluĭ orăşel, jucând la lumina bobotâilor o gróznică horă de resbunare.

v. *Aĭud*.

Aĭudén, -ă, subst. et adj.; habitant ou appartenant à A ĭ u d...

v. *Aĭud*.

Aĭu-de-grădină. — v. [2]·*Aĭu.*

Aĭu-de-pădure, s. m.; t. de Botan.: 1° lis martagon, Lilium martagon; 2°. chélidoine commune, Chelidonium majus; 3°. asphodèle jaune, Asphodelus lutens. In primul sens se dice maĭ des a i ş o r saŭ a i ş o r-g a l b e n, în al doilea: r o s t o'p a s c ă, n e g e l a r i ţ ă, ĭ a r b a-r î n d u n e l e ĭ.

v. *Aişor.* — [2]·*Aĭu.* — *Aĭul-ursuluĭ.*— *Negelariţă...*

Aĭul-cĭóreĭ, s. m.; t. de Botan.: Muscari comosum. Un fel de z a m b i l ă crescênd pe câmp şi care se dice şi franţusesce: a i l de loup, a i l de chien, italienesce: c i p o l l e canine (Nemnich). Românesce se chiamă maĭ obicĭnuit: c é p a-c ĭ ó r e ĭ (Dr. Brândză).

v. *Aglică.* — [2]·*Aĭu.* — *Cépa-cĭóreĭ.*

Aĭul-şérpeluĭ, s. m.; t. de Botan.: Allium scorodoprasum, ail d'Espagne (Sava Bărcianu). Şi franţusesce se dice: „ail s e r p e n t i n", nemţesce: „S c h l a n g e n l a u c h", englesesce: „v i p e r's garlick". Când este a înflori, cotorul acesteĭ plânte se îndóie spre pămînt şi apoĭ érăşĭ în sus, încovăindu-se astfel ca un ş é r p e, de unde'ĭ vine şi numele. Se maĭ chĭamă şi a ĭ u-s e l b a t e c. O altă varietate, purtând acelaşĭ nume de *aĭul-şérpeluĭ*, este „Allium victorialis", grecesce: Ὀφιοσκόροδον, din causă că foile sînt pestriţe ca o pele de ş é r p e. In Germania, anume acéstă varietate se consideră la popor ca propriă a goni pe dracĭ şi pe strigoĭ (Nemnich, I, 190).

v. [2]·*Aĭu.*

Aĭul-ùrsuluĭ, s. m.; t. de Botan.: ail des bois, Allium ursinum. Unguresce de asemenea: m e d v e hagyma; dar deja terminul grecesc ἀρκτο σκόροδον, tradus latinesce prin „allium u r s i n u m", exprimă aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ: *aĭul-ursuluĭ*. In limbile romanice: fr. ail d'ours, span. ajo de urso etc. Se maĭ dice a ĭ u-s e l b a t e c, ba şi a ĭ u-d e-p ă d u r e (Dr. Brândză).

v. [2]·*Aĭu.*

Aĭuràre. } — v. *Aĭurez.*
Aĭuràt,-ă. }

Aĭùre s. **aĭùrĭ, aìre** s. **aìrĭ,** adv.; ailleurs, autre part, dans un autre endroit. Sinonim cu a i n d e. Adverb de loc: nu unde este cine-va orĭ ce-va, saŭ nu despre unde se vorbesce; prin urmare, în oposiţiune cu a i c ĭ, cu a c o l o etc., după împregĭurărĭ, de ex.: dacă nu'l găsescĭ a i c ĭ, caută'l *aĭurĭ*; nu l'am vědut a c o l o, dar nicĭ pe *aĭurĭ* nu l'am cercetat. In privinţa locului, este ceĭa ce a l-d a t ă e în privinţa timpuluĭ, ĭar a l t f e l saŭ a i m i n t r e în privinţa moduluĭ. Când cine-va saŭ ce-va nu se află nicĭ aicĭ, nicĭ acolo, nicĭ *aĭurĭ*, atuncĭ se dice n i c ă i r ĭ.

Cu emfaticul *-a: aĭurea* saŭ *aìurĭa;* cu amplificativul -le: *aĭurele, aĭurile,* cu emfasă: *aĭurelea, aĭurilea.* Macedo-românesce: *alĭurea.* La Istriano-românĭ: *aĭure, aĭurea.*

Dicţionar Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„*Aĭure* } Alibi."
„*Aĭurile* }

Alăturĭ cu *aĭurĭ, aĭure,* există şi forma *aire, airĭ.*

I°. Fără preposiţiune:

a) a ĭ u r e, a ĭ u r ĭ.

Alexandri, Harţă Răzăşul, sc. 4:

„Măriuca. Iaca!... a i c ĭ mĭ-aĭ fost, bădică?

„Harţă. Ba *aĭure*!..."

Costachi Conachi, p. 264:

Laponul, deprins cu gerul, fericit se socotesce
Gândind că *aïure* frigul pe alții maï mult
muncesce...

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „au doară și *aïuri* într'altŭ locŭ....'"

Ibid. f. 90: „pentru greutățile și dăjdele ce sămtŭ într'acelŭ locŭ, să va duce *aïuri* să-i fie mai binișorŭ..."

Ib. f. 100: „nu'l va mai trimite *aïuri*..."

b) *aïurea*, *aïurïa*.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 70: „ochiï seï căutaŭ *aïurea* la malurile înverḑite ale Dîmboviței, la noriï fluturaticï de pe cer, pare c'ar fi vrut să încréḑă acelor mângăioșï și tăcuțï prietenï taïna ce umpluse inima sa de fericire și de temerï..."

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III, 235): „deci eu să aibu a da cuconilor *aïuré* altă falce de vie..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 50: „... depărtaré locurilor și lipsa lucrurilor, carile într'acel loc macar că multe, ïară *aïuré* pré puține aflându-să, și auziré lor minunată, și vedéré cïudată li să pare..."

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „de vre un ochïu orbitŭ, saŭ și *aïurïa* vătămatŭ..."

c) *aire*, *airï*.

Lexicon Budan: „*aire*, *airea*, *airilea* = alibi, alio loco."

Bobb: „*aire* = alibi; *aire* a mere, a se muta = alio domicilium transferre; *aire* născut = alienigena."

Barac, Risipirea Ierusalimuluï, p. 44:

Norodul cel orb de minte
Credea acestor cuvinte,
Credea că Dumneḑeirea
Nu ajută și *airea*,
Ci cu tóte de o dată
Numaï lor le este tată...

II⁰. Cu prepozițiune:

a) de *aïurï* = d'une autre part.

Urechiă, Letop. I, 122: „cunoscănd Ștefan-Vodă că ajutorïul nu de *aïuré* ï-aŭ fost, ci numaï dela Dumnezeŭ și dela pré-curata Maïca sfinției sale...."

Dosofteiŭ, 1673, f. 192 b:

Și trimisă Domnul foame 'n țară
De-aducïa de-*aïurï* păinïa cu cară...

b) pe *aïurï* = quelque part ailleurs.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III, 226): „și au socotit să hie acé parte den Zaharești și pre-*aïurelé* pre unde vor mai hi ocine, amăndorora, să'ș ție frățéște..."

Stefan-vodă Gheorghie, 1667 (A. I. R. III, 109): „poftescu și pre dumnïata, ïubite frate, ca să-i fii într'agïutor acestui sărac de copil, să'ș poată dezbate moșiïa aᵉasta; și la Domnie, și pre *aïurile* pre unde va trebui, dumnïata fii nevoitor; noâ și pârinților noștrii pomană va fi neincetaată, și el încâ pre lăngă dumnïata să va lipi cu slujba, că *aïurilé* nu are loc un copil strein..."

III⁰. Idiotismï:

a) „Cu gândul *aïurea* = distrait, inattentif" (Pontbriant); dar „gândesc într'*aïurea* = déguiser sa pensée, feindre":

Grigorie din Măhacïu, Predica 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „nu cu irema să cugeți alte, e cu limba se grăești găndindu într'*aïure* ca ceïa fățarnicii..."

b) „Calc într'*aïurea* = être inconstant, faire des infidélités."

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II, sc. 2:

„Gahița.... Iubescï pe alta, pe comisóe.

„Iorgu. Aï nebunit?

„Gahița. Te-am înțéles eŭ de mult că'mï calcï într'*aïurea*..."

c) „Vorbesc *aïurea* = irre reden, fantasiren" (Dr. Polysu); „vorbesc într'*aïure* = délirer" (Cihac).

S. F. Marian, Descântece, p. 150: „Ómeniĭ bolnavĭ de lungóre, pierḑêndu'şĭ de regulă consciinţa, fantaséză. Atuncĭ poporul ḑice că: buĭguesc, aĭuréză saŭ vorbesc într'*aĭurea*".

Macedo-românesce: „a batte 'n *allĭurea* însemnéză a vorbi cam ca un nebun, saŭ a vorbi verḑĭ şi uscate fără să iea sama la ce vorbesce" (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom. I, 9).

d) „Intr'*aĭurea*" se póte întrebuinţa de tot adverbialmente: „ca un nebun, ca un smintit, ca un capiŭ" (Costinescu).

IV°. Filiaţiunĭ etimologice.

Al nostru *aĭure* n'are a face cu francesul ailleurs = lat. aliorsum, nicĭ cu italianul altrove = lat. aliter-ubi, dar nicĭ cu vechĭul spaniol alubre = lat. aliubi (Diez, Cihac), şi cu atât maĭ puţin se póte trage din latinul àlio (Miklosich), din care s'ar fi născut la noĭ „àĭre", nicĭ o dată *aĭùre* şi *aìre*. Toţĭ recunosc că finalul *-re* este o simplă amplificaţiune adverbială, întocmaĭ ca în „puru-re", „aĭmint-re", „asijde-re", „ainde-re" etc. Remân dară tulpinele *aĭù-* şi *aì-* (*aĭì-*), astă din urmă cea organică, care singură ne întimpină în compusul nic-*ăiré*. Prototipul românesc *aĭì-*, cu predisposiţiune de a trece în *aĭù-*, nu póte corespunde decât latinuluĭ alĭbi, cu tonicul *-i-* lîngă o labială. In *aĭù*[*re*] din alĭbi, *-ib-* devine -ù- din punct în punct ca în românul „ şuer " din latinul „sĭbilo".

v. *Ainde*. — *Aĭmintre*. — *Aĭurélă*. — *Aĭurez*. — *Altunde*. — *Nicăire*...

Aĭùrea, aìrea
Aĭùrele, aìrele — v. *Aĭure*.
Aĭùrelea, aìrelea

Aĭurélă (plur. *aĭurelĭ*), s. f.; divagation. Sinonim cu aĭurare saŭ aĭurire, dar indicând o stare maĭ trecĕtóre, nu o acţiune prelungită.

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 131, în descrierea uneĭ case de joc: „Mişcările mânilor, repeḑĭ şi neprevĕḑute, carĭ aci sĕ resculaŭ în sus, aci sĕ trîntĭaŭ cu zgomot pe masa verde; *aĭuréla* planurilor ascunse, carĭ rĕsărĭaŭ la ivélă numaĭ prin nişte crîmpee de gîndirĭ neînţelese; tóte acestea aveaŭ ce-va din înfăţişarea unuĭ spital de bolnavĭ, a căror minte e dusă pe lumea cea-l'altă..."

In graĭul figurat al pungaşilor: „*aĭurélă*=somn" (Baronzi, Limba p. 150).

v. *Aĭure*. — *Aĭurez*. — *Aĭurit*.

Aĭurèsc (*aĭurire, aĭurit*). — v. *Aĭurez*.

Aĭurèz (*aĭurat, aĭurare*), vb.; divaguer, extravaguer, délirer. Exprimă aceĭaşĭ noţiune cu idiotismul: vorbesc într'aĭurea.

Costache Negruzzi, Scrisórea VIII: „Vecine! — curmâĭ pre povestaş; — îmĭ pare că *aĭurezĭ*. De unde dracu aĭ găsit obştésca adunare la Agrigenta?..."

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 9): „Lŏcuitoriĭ rîdea de dînsul, ca de unul ce *aĭuréză* saŭ viséză deştept..."

Se întrebuinţéză şi după a patra conjugaţiune: aĭurire.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 108: „tu, care m'aĭ călăuzit prin potecĭ spinóse, pe sloĭurĭ de ghĭaţă, când cu sfînta'ţĭ icónă în braţe am colindat, aĭurind, plaĭurile şi câmpiile..."

Circuléză însă maĭ cu sémă ca participiŭ trecut adjectivat: aĭurit.

v. *Aĭure*. — *Aĭurit*.

Aĭurìre. — v. *Aĭurez*.

Aĭurìt,-ă; part. passé d'aĭuresc pris comme adjectif: extravaguant.

„Când e cine-va bolnav şi vorbesce aĭurea, se ḑice că e *aĭurit*" (S. Lĭuba, Banat, com. Maĭdan).

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 127: „Une-orĭ, *aĭurit*, îşĭ simţĭa creerul cum sĕ stingea, încetul cu încetul..."

v. *Aĭure.—Aĭurélă.—Aĭurez.*

Aĭu-sĕlbàtec. — v. *Aĭul-şérpeluĭ.* — *Aĭul-ursuluĭ.*—[2]*Aĭuş.*—*Leurdă...*

Aĭu-serbèsc, s. n.; t. de Botan.: poireau, Allium porrum. Sinonim cu por saŭ pur şi cu pras saŭ praj.

v. [2]*Aĭu.*

[1]**Aĭùş.**—v. [5]*Aĭa.*—*Auş.*

[2]**Aĭùş,** s. m.; t. de Botan.: ail sauvage. Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Ajush* (citesce: *aĭuş*). Allium sylvestrum. Alliaria." Ca deminutiv din aĭu, *aĭuş* corespunde luĭ aĭor şi luĭ aişor. In Banat cuvîntul se întrebuinţéză pînă astăḑĭ (S. Lĭuba, com. Maĭdan).

v. [2]*Aĭu.*—*Aĭul-şérpeluĭ.* — *Aĭul-ursuluĭ.*—*Leurdă...*

Aĭu-turcèsc, s. n.; t. de Botan.: oignon de Strasbourg, Allium fistulosum (L. B., Bobb). Se ḑice şi unguresce: török foghagyma. Sinonim cu cépa-cĭorască (Dr. Brândză).

v. [2]*Aĭu.*

Ajdèr, s. m.; dragon, griffon, monstre. In „Istoria luĭ Hangerli" de pe la începutul seculuĭ (Tocilescu, Rev. I, 330):

I-aŭ pus un pistol în pĭept,
Lovindu['l] prin ţiţe drept
Şi ĭute ca un *ajder*,
Şi lovi şi c'un hanger;
Apoĭ de grab şi Harapu
Ca clipa ĭĭ tăiè capu...

Cuvînt care n'a circulat nicĭ o dată în graĭu. Este persianul ažder „dragon" (Şainénu, 8), trecut prin Turcĭ la Serbĭ (Karadžić, v. Aždaha) şi la Bulgarĭ (Miladinovtzi, Narodni pésni p. 533).

v. *Balaur.*—*Smeŭ.*

Ajteḑèŭ! interj.; Dieu soit en aide! O exclamaţiune făcênd parte din graĭul femeiesc, şi numaĭ într'o singură împregĭurare.

Anton Pann, Moş Albu, II, 19:

Apoĭ d'acolo la vale, în drumul care mergea,
Văzu din sat o muere ţesând aci 'ntr'o argea
Şi copiĭ mulţime spuză împrejuru'ĭ gurĭ făcând,
Uniĭ cereaŭ: mamă papa, alţĭ pentru ţîţă plângând,
De cariĭ ea necăjită tot îĭ ocăra mereŭ;
Iar el: să fie de bine şi pruncĭ sa'ţĭ dea Dumnezeŭ!
Ea, cum îşĭ lăsase lucrul ca să maĭ vază de eĭ,
Luând o drugă, îĭ trase cu dânsa vr'o doă-treĭ,
Zicând: nu'mĭ ajunge mie că pă ăştĭ nu pot să'mpac,
Şi tu îmĭ maĭ urezĭ încă să staŭ şi alţĭ să maĭ fac?
El o 'ntrebă: apoĭ lele, cum trebueşte să zic?
Să fi zis—ea îĭ respunse—: *Aj-te-zeŭ*, şi alt nimic....

Autorul adaugă în notă: „Cuvînt antic, ţinut numaĭ de femeĭ, în loc de ajute Dumnezeŭ, care îl zic numaĭ când văd pe alte ţesând".

Contracţiunea cu urcarea accentuluĭ: *àjte* = ajùte este întocmaĭ ca în poporanul „vâst = vĕḑùt". Cât despre simplul *ḑeŭ* în loc de compusul Dumneḑeŭ, el se întrebuinţéză nu numaĭ în jurămîntul „ḑeŭ!", dar şi fórte des în texturile din secolul XVI, de exemplu în Codicele Voroneţian circa 1550,

în Psaltirea Şcheïană din aceïaşĭ epocă, la Coresi etc.

Pe când aglutinatul *ajteḑeŭ* este o interjecţiune curat femeiéscă, şi anume a ţesetórelor din argea, exclamaţiunea „Dómne-ajută!“, identică în aparinţă prin sens, aparţine — după cum vom vedé maĭ jos—graĭuluĭ bărbătesc în focul bătălieĭ.

v. *Ajut.*—*Ḑeŭ.*

Ajumìtul, ajumìta (de-a-), subst. masc.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. Acelaşĭ joc copilăresc, care pe a-locurĭ se ḑice mijórcă, mijótcă, de-amija, de-a-mijile, baba-mija, d'a-ascunsele saŭ d'a-ascunsul, d'a-cucul etc., în partea occidentală a Dacieĭ, peste Olt, în Banat, în Haţeg, în Zarand, se chiamă: *ajumitul*, de-*ajumitul*, d'a-*ajumita*, jumetcă, deşi tot pe acolo maĭ circuléză numile de pitulicĭcă şi mijitul.

„Jocul copilăresc d'a-*ajumita* se chiamă şi pitulicĭcă...“ (Banat, Orşova, c. Jupalnic).

„Jocurile copilărescĭ la noĭ: de-a-surduca, de calea prin cetate, de-*ajumitul*...“ (D. Angeloni, Banat, c. Păucinescĭ).

„Jocurile copilărescĭ: popic, curéoa roşiă, de pórca, de puişoriĭ, doda nică cu furnică, de mésă, *ajumit*, mâţa órbă...“ (Preut A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

„...clénţa, popic, lopta, *jumetca* saŭ mija, baba-órba...“ (Preut L. Laurian, Banat, C. Comloş).

„Jocul copilăresc de-a-ascunsul în Zarand se chiamă *ajumitul*...“ (N. Sânzian, Transilv., Haţeg).

„...popicul, *ajumitul* saŭ migitul, de-a gaïa...“ (P. Olténu, Transilvania, Haţeg).

In Oltenia se ḑice: *ajumita* (Dolj, c. Şimnic, c. Risipiţĭ).

In *ajumitul* saŭ *ajumita*, *a-* este prepoziţional şi nu ne întimpină în forma: jumetcă. Remâne dară tulpina *-jum-*, care corespunde luĭ жм- în numele serbesc al acestuĭ joc copilăresc: жмура „das Blindekuhspiel“ (Karadžić), dela жмурити „a miji, a închide ochiĭ“. Serbul žm- a devenit românesce *jum* prin intercalarea eufonică a unuĭ *-u-* întocmaĭ ca în „g*u*noĭu = slav. gnoĭ“, „ş*u*rub=medio-germ. schrûbe (Schraube)“ etc. Acelaşĭ joc se chiamă polonesce: żmurek, rusesce жмурки. Originea slavică a cuvîntuluĭ e ne'ndoĭósă; este fórte nesigură însă identitatea luĭ cu mijesc, şi 'n orĭ-ce cas ambele n'aŭ a face de loc cu românul aromesc, cu care uniĭ se 'ncércă a le înrudi. Un verb ajumesc şi un substantiv ajumélă, cu sensul de „s'assoupir, assoupissement“ (Cihac, II, 195), nu există în graĭul comun, ci numaĭ în terminologia joculuĭ copilăresc.

v. *Aromesc.* — *Ascunsele.* — *Baba-órba.* — *Mijesc...*

¹·Ajùn s. **agĭùn** (*ajunat*, *ajunare*), vb.; jeûner, manger peu ou pas du tout, faire maigre, s'abstenir, se priver. Sinonim cu postesc.

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„*Agsun*. Jejuno.
„Agsun. Jejunium“. } (citesce: *agĭun*).

Proverb: „*Ajună* robul luĭ Dumneḑeŭ, pentru că n'are ce mânca“ (Baronzi, Limba p. 50); la Moldovenĭ: „postesce robul luĭ Dumneḑeŭ...“ (C. Negruzzi, Scris. XII).

„Vinerea se petrece şi cu ajun câte o dată, când adecă omul *ajună* pentru cine-va pe care are mâniă, ca Dumneḑeŭ să'şĭ întindă mila, adecă

să'l pedepséscă..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraş).

Doïnă din Banat:

Pentru tine, dragă fată,
Mâncaï Vinerea o dată,
Şi Sâmbăta nicï o dată,
Duminic'am *ajunat*,
Pînă ce te-am căpĕtat!..
(Famiïia 1884 p. 65)

Un sinonim poporan pentru a *ajuna* este „a ţiné ḑile":

Mult, măïcuţă, te-am rugat,
Rîŭ de lacrimï am vĕrsat,
Să ţiï ḑile pentru mine,
Ca să fiŭ în sat cu tine;
Dar tu ḑile nu ţinuşï
Şi departe mĕ dĕduşï...
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 174)

Macedo-românesce *agïun* „a simţi fóme, a fi flămând" (L. M.).

Ajunare, în dialectul istriano-român *junare*, vine dintr'o formă latină vulgară adjunare şi junare în loc de clasicul „jejunare", corespunḑênd spanioluluï ayunar, ital. giunare, franc. jeûner etc.

v. ²·³·*Agïun.* — *Postesc.* — *Ţin.*

²·**Ajùn** s. **agïùn, -ă;** adj.; affamé, pressé par la faim. S'a păstrat numaï în dialectul macedo-român: „flămând nu există; se ḑice: lï u fóme, saŭ maï bine: *agïun*" (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom. I, 197). Prin sens, este întocmaï latinul clasic jejunus.

v. ¹·*Ajun.* — *Flămând.*

³·**Ajùn** s. **agïun** (plur. *ajunurï*), s. n.; 1⁰. jeûne, maigre, carême, abstinence, privation; 2⁰. veille de noël, veille d'une fête ou d'un évènement, le jour qui précède celui dont on parle. In primul sens, este o vorbă latină prin materiă şi prin funcţiune; în al doilea, funcţiunea e creştină post-latină.

I⁰. *Ajun* sinonim cu post.

Cuvîntul slavic постъ (=germ. Faste) a reuşit astăḑï aprópe cu desevîrşire a înlocui în graïu pe romanicul *ajun*=span. ayuno=franc. à jeun = ital. [di]giuno = provenţ. [de]jun etc.=latinul vulgar adjunum, corelativ latinuluï clasic jejunium. In trecut, ambiï sinonimï circulaŭ la noï într'un mod pleonastic unul lîngă altul. De exemplu, în predica Sf-luï Ión Crisostomul, secol XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 537): „nu la prânzuri şi la cinâ, nice la beţie, ce la postŭ şi la *ajunŭ*..."; alt text tot de acolo, p. 598: „cine nu va să'şi flâmânzéscâ maţele acicé cu postul şi cu *ajunul*, acela fi-va masâ viermilorŭ..."; şi maï jos p. 601: „nevoindu-se şi înblândŭ în calé şi întru învăţătura dumnedzeïascâ cu post şi cu *ajun*..."

v. *A-gréţă.*

În Psaltirea transilvană a luï Silvestru din 1651 ne întimpină forma *agin*:

ps. LXVIII: plân-s'am şi am trudit cu *agìnul* (âџи́нꙋл) sufletulŭ mieu . . . [scolia marginală: postul].	...et incurvavi in jejunio animam meam...

In popor, afară de post, *ajunul* se maï înlocuesce prin idiotismul: a ţiné ḑile:

„Marţïa este şi ḑi de *ajun*, adecă: la cine-va se fură o óïă, orï i se face alt reŭ, păgubaşul ţine ḑile asupra celuï ce ï-a făcut reŭ, şi acelea le ţine Marţïa, şi trebue să fie 7 Marţï după o-l'altă, şi crede că'n a 3-a Marţï se prăpădesce orï se bolnăvesce cel vinovat, dacă nu merge la păgubaş să se róge de ïertare..." (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

Orï-şi-cum, *ajun* cu înţelesul seŭ

primitiv de jejunium se întrebuințéză în graĭu din ce în ce maĭ puțin; dar e fórte respândit cu sensul derivat de:

II⁰. *ajun* ca sinonim cu preḑi saŭ preséră.

Acest înțeles nu l'a avut nicĭ o dată prototipul latin și nu'l aŭ nicăirĭ derivatele romanice. Există însă un paralelism logic deplin între românul *ajun* „preḑi" și francesul veille (=lat. vigilia) „preḑi", căcĭ în primiĭ secolĭ aĭ creștinismuluĭ preséra serbătoriĭ era menită postuluĭ și veghiăriĭ tot-o-dată (Martigny, Dict. d'antiqu. chrétiennes, 340), ĭar prin urmare, plecând din același punct pe doĕ căĭ, uniĭ aŭ căpĕtat pe *ajun* „dies profestus", alțiĭ pe „veille=dies profestus".

Se ḑice de o potrivă bine: *ajunul* Bobotezeĭ, *ajunul* Pascilor, *ajunul* luĭ sân-Văsiĭu saŭ al Anuluĭ-noŭ, dar maĭ cu deosebire *ajunul* Nasceriĭ Domnuluĭ saŭ *ajunul* Crăcĭunuluĭ.

Gheorgachi, Letop. III, 306: „In zioa *agĭunuluĭ* Sfântuluĭ Vasilie are purtare de grijă Hatmanul cu Aga la atâte césurĭ din zi să se afle tótă slujitorimea la Curte cu zapciiĭ lor și cu puscile a-mână..."

Ibid. 301: „Obiceĭu vechĭu aŭ fost, care s'aŭ urmat și pînă la Grigorie-vodă Ghica, la *agĭunul* Crăcĭunuluĭ, cum și la Bobotéză, se făcea masă domnéscă în spătărie, șezând Mitropolitul cu Episcopiĭ și cu boĭeriĭ ceĭ cu boĭerìĭ și pe cine maĭ poruncĭa Domnul și din ceĭ mazilĭ, însă masă fără caftane și fără dvorélă, cu căntărĭ bisericescĭ, cu mehterhanea și cu țiganĭ..."

Fără noțiune de serbătóre, se ḑice: în *ajunul* bătălieĭ, în *ajunul* căsătorieĭ, în *ajunul* rescóleĭ etc.

Alexandri, Cetatea Némțuluĭ, act II sc. 2: „Nu mĕ sfiesc acu, în *agĭunul* morțiĭ, s'o mărturisesc în auḑul ómenilor..."

Preséra Nasceriĭ Domnuluĭ este singură care s'a personificat de popor sub numele devenit mitologic de Moș-*Ajun*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 218: „Și de venĭaŭ Floriile, Paștele cu haĭnele nouĭ, St. Ilie cu pepeniĭ de Pantilimon, Moș-*Ajunul* cu bolindețele, acéstă prăsilă voĭnică și vióe umplea mahalaua de veselie și de năzdrăvăniĭ..."

Colindă din Dobrogea:

Astă sară,
Florile dalbe!
Mare sară,
Sara mareluĭ *Ajun*,
Mânĭ e ḑiua luĭ Crăcĭun,
Când aice pe pămînt
S'a născut Domnul cel sfînt...

(Burada, Călĕtoria p. 51)

In Mehedințĭ:

Bună ḑioa luĭ *Ajun*,
Da'ĭ maĭ bun'a luĭ Crăcĭun!
Ce'ĭ în casă să trăéscă,
Ce'ĭ afar' să isvorască:
Oile lânóse,
Vacile lăptóse,
Porciĭ unturoșĭ
Să'ĭ mănânce ómeniĭ sănătoșĭ...

(Preut C. Ionescu, c. Șișescĭĭ; C. Drăghicescu, c. Bistrița).

In Banat:

Bună ḑiua luĭ *Ajun*,
Că'ĭ maĭ bun'a luĭ Crăcĭun,
Că'ĭ cu mieĭ,
Cu purceĭ,
Că'ĭ cu nucĭ
De cele dulcĭ,
Cu alune
De cele bune...

saŭ:

Îmblă juniĭ luĭ Crăcĭun!
Îmblă juniĭ luĭ *Ajun*!
Tot cântând și colindând,
Pre Dumneḑeŭ lăudând!
Fă-te gazdă vesel, bun,
Că e ḑiua luĭ *Ajun*...

(S. Mangĭucă, Călindar 1882 p. 10–11)

20*

În maĭ tóte colindele, M o ş - *Ajun* este nedespărţit de C r ă c ĭ u n, care şi el se ḑice „moş“. Strînsa legătură între ambiĭ terminĭ a impresionat deja pe Schuchardt, care, printr'o fórte ingeniósă combinaţiune, vede în C r ă c ĭ u n pe „Christi - j e j u n i u m“, adecă un „Crist-*ajun*“, susţinênd cu drept cuvînt că Slaviĭ l'aŭ împrumutat dela Românĭ, ér nu vice-versa (Litteraturblatt f. germ. u. roman. Philol. 1886 No. 3). Credem şi noĭ că *ajunul* a exercitat o înrîurire asupra formeĭ crăcĭun, însă de o altă natură, maĭ puţin violentă. Românul C r ă c ĭ u n este latinul vulgar c r a s t ì n u m (nu „cràstinum“ ca în latinitatea clasică), care cu acelaşĭ sens a figurat óre-când în terminologia creştină din Occident, bună-óră: „C r a s t i n de la Nativité de Nostre Seigneur“ saŭ: „in C r a s t i n o Matthiae apostoli“ (Du Cange, v. Crastinum). Literalmente, C r ă c ĭ u n = c r a s t ì n u m însemnéză „lendemain“ în oposiţiune cu *ajun* „veille“. Sub influinţa luĭ *ajun*, s'a modelat finalul în Crăcĭun şi atâta tot, căcĭ iniţialul c r ă- este latinul c r a s (= span. cras = vechĭu ital. crai) „mâĭne, a-doua-ḑi“.

v. *Crăcĭun.*

III°. Particularităţĭ fonetice.

In dialectul istriano-român se ḑice *jun*, după cum se aude acolo j u t pentru a j u t (Miklosich, I. Maiorescu).

Printr'un eufonic *d* ca în „dalb=alb“, în poesia nóstră poporană se aude forma *dajun*:

Dastă séră 'ĭ séra mare
Haĭ Ler oĭ daĭ Ler oĭ Dómne!
Séra mare-a luĭ *Dajun*,
Mâĭne ḑiua luĭ Crăcĭun,
Când s'a născut Domnul bun...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 26)

In unele districte, copiiĭ când vin a urà în *ajunul* Crăcĭunuluĭ, în loc de „bună diminéţa la moş-*Ajun*“ strigă: „N é ţ a l *u j*! N é ţ a l *u j*!“ (S. Negoescu, Rîmnic-sărat, com. Bogza), unde numaĭ *-j* saŭ *-uj* represintă pe *ajun.*

v. [1 2]*Ajun.* — *Ajunare.* — [2]*Ajunat.*

Ajunàre (plur. *ajunărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a j u n employé comme substantif: jeûne, abstinence, privation. Sinonim cu p o s t. In vechile textul circuléză în concurenţă cu a j u n şi cu a j u n a t.

Coresi, 1577, ps. CVIII:

. . . ca umbra căndŭ tréce luaĭu-mâ, cutremuraĭu-mâ ca nuĭalele, genuchele méle nu putură de *ajunare*...	...sicut umbra cum declinat ablatus sum, genua mea infirmata sunt a j e j u n i o...

v. [3]*Ajun.* — [2]*Ajunat.*

[1]**Ajunat** s. **agĭunat.** — v. [1]*Ajun.*

[2]**Ajunàt** s. **agĭunat;** part. passé d'a j u n pris comme substantif: jeûne, maigre, abstinence. Sinonim cu p o s t. Ne întimpină numaĭ în vechile texturĭ.

Coresi, 1577, ps. XVIII:

...şi coperii cu *ajunatulŭ* sufletulŭ mieu...	...et incurvavi in j e j u n i o animam meam...

dar în ps. XXXIV:

...şi pleca cu a- j u n ŭ sufletulŭ mieu...	...et humiliabam in j e j u n i o animam meam...

In Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), în ambele pasage *ajunat*, dar cu *ğ* şi cu *r=n*:

„pleca cu *agĭuratul* sufletul mieu...;
„coperii cu *agĭuratul*...

v. [3]*Ajun.*

Ajunătòr s. **agĭunătòr, -óre;** subst. et

adj.; celui ou celle qui jeûne. Sinonim cu posnic (=slav. постьникъ), în concurenţă cu care circula în vechiul graiu.

Cugetări în óra morţiĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 467): „o fericaţi de posnicii şi ağunătorii cu curăţie, că aceĭa sue în ceriu ca pre o scară..."

v. [1-3] *Ajun.*

Ajùng s. **agĭùng** (*ajuns* s. *agĭuns*, *ajungere* s. *agĭungere*), vb.; rejoindre, réunir; atteindre, saisir; arriver, parvenir, recourir; devenir, se réduire; suffire, assez. Nu cunóscem pentru acest verb, din texturĭ saŭ din popor, sensurile: „fournir, gagner, regagner, passer" (Cihac); chĭar fără ele însă, ca activ, neutru, reciproc şi reflexiv, *ajung* are o mulţime de înţelesurĭ saŭ subînţelesurĭ, circulând fórte des nu numaĭ în graĭul obicĭnuit, dar încă în proverbĭ şi 'n idiotismĭ. Sensul fundamental este latinul adjungo = ad + jungo „unesc la o-l'altă prin capete un ce cu un ce". Dar de aci, punctul de plecare aprópe de tot ştergêndu-se, plécă şi une-orĭ se încrucişéză diferite sensurĭ secundare şi terţiare, pe carĭ nu le are prototipul latin şi carĭ, dintre dialecte romanice, ne întimpină întru cât-va numaĭ în italianul aggiungere saŭ aggiugnere, maĭ ales în vechea italiană.

Tóte sensurile luĭ *ajung* se explică prin corelaţiunea sa cu întind. Prin întindere, doĕ capete se *ajung* = „se rejoignent"; prin întindere, cine-va saŭ ce-va *ajunge* = „atteint, saisit"; prin întindere, noĭ *ajungem* = „arrivons, parvenons, recourons", şi aşa maĭ încolo. De aceĭa, când *ajung* figuréză într'o frasă legat cu întind, este a-nevoe adesea de a'ĭ lămuri sensul precis. Aşa în doĭna:

Dragă mi-ĭ leliţa naltă
Că'mĭ dă gură peste pórtă;
Dar leliţa mititea
Se'ntindea şi n'*ajungea*...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 480)

ajung însemnéză tot-o-dată: „rejoindre, atteindre, parvenir, suffire".

v. *Intind.*

I°. *Ajung* „rejoindre, réunir".

Cu sensul fundamental ad + jungo, al nostru *ajung* s'a păstrat abĭa în forma reciprócă: a se *ajunge* „rejoindre l'un l'autre".

Proverb: „Rótele se gonesc una pe alta şi nu se *ajung* nicĭ o dată" (Pann, II, 80).

Altul: „Dél cu dél se *ajunge*, dar încă om cu om" (Conv. lit. 1877, p. 174), unde ar fi maĭ logic: „dél cu dél nu se *ajunge*", după cum este acelaşĭ proverb în maĭ tóte limbile (Düringsfels); în dialectul sicilian: „munti cu munti nun si junci mai".

Un cântec basarabian blăstemând Prutul:

Mal cu mal nu se zăréscă,
Glas cu glas nu se lovéscă,
Ochĭ cu ochĭ nu se *agĭungă*
Pe-a ta pânză cât de lungă...
(Alex., Poes. pop. 2., 233)

Printr'o transiţiune semasiologică immediată: „rejoindre l'un l'autre = tomber d'accord, s'entendre", reciprocul „a se *ajunge*" însemnéză a se înţelege uniĭ cu alţiĭ.

Lexicon Budan: „Mĕ *ajung* cu cine-va în ce-va saŭ despre ce-va, adecă mĕ aşeḑ, mĕ nărăvesc, congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam".

De aci idiotismiĭ:

„A se *ajunge* cu tîrgul = faire un marché".

Alexandri, Pétra din casă, sc. 18: „Eĭ caută să găséscă cele doĕ sălaşe de Ţiganĭ, pentru care d-vóstră, ca ni-

sce părinţĭ bunĭ, nu v'aţĭ putut *agĭunge* cu tîrgu...“

Acelaşĭ, Păpuşărĭul: „Iacă Turcu şi Cazacu, Pilaf Aga şi cu Moscov Ghĭaur, duşmanĭ de mórte, cariĭ luaseră deprindere a'şĭ gĭuca calu pe pămîntu nostru, de câte orĭ nu s'*agĭungeaŭ* cu tîrgu...“

Se dice şi: „a se *ajunge* din preţ“. Laurian-Maxim: „Nu ne-am putut *ajunge* din preţ=nu ne-am putut învoi asupra preţuluĭ“.

„A se *ajunge* din destre = când părinţiĭ părechiĭ se învoesc asupra destreĭ“ (G. Ţuţuĭanu, Muscel, c. Valeamare; S. Istratescu, Dîmboviţa, com. Cobia).

„A se *ajunge* la cuvinte“ (Baronzi, Limba p. 45).

v. *Învoesc.*

Fiind însă că atuncĭ când uniĭ se *ajung* fără scirea altora este maĭ tot-d'a-una spre paguba saŭ vătămarea cuĭ-va, expresiunea a căpĕtat un sens pejorativ, cu care ne întimpină des în vechile texturĭ.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „Deci socotiţi binişor, că de nu sînt acolé acéle doaă jiganii, filul adecâte şi inorogul, să nu cumva prin scrisori cu lupul să se *ajungă*...“

N. Muste, Letop. III, p. 15: „Atunce Petriceĭco-Vodă şi cu Grigorie Vodă s'aŭ sfătuit să se închine la Leşĭ, să stea cu toţiĭ să bată pre Turcĭ, să nu se aşeze Paşă în cetatea Hotinuluĭ; şi *ajungăndu*-se cu Leşiĭ, ĭ-aŭ chĭemat să vie maĭ curănd...“

Acelaşĭ, p. 42: „Mazepa Hatmanul Căzăcesc, om şi cap a toată ţara Căzăcéscă, vrănd să viclenéscă pe Moscal dela care avea milă şi cinste, s'aŭ *ajuns* cu Craĭul Şveduluĭ...“

Neculce, Letop. III p. 300: „Sfătuit'aŭ atunce [hatmanul Sinavski] pe Craĭul Avgust de s'aŭ *agĭuns* cu Moscul....“

Acelaşĭ p. 269: „s'aŭ *agĭuns* hatmanul şi cu Iordachi visternicul şi cu toţĭ slujitoriĭ să rădice pe Dimitraşco Beĭ-zadé, fecĭorul luĭ Cantemir Vodă, Domn în locul tătăne-său...“

Acelaşĭ p. 305: „*Agĭunsu*-s'aŭ Constantin Duca Vodă atunce cu Capigi-başa...“

II° *Ajung* „atteindre, saisir“.

Pentru ca să întrecĭ pe cine-va care este înainte, saŭ pentru ca să apucĭ ceĭa ce nu se află lîngă tine, orĭ pentru ca să nimerescĭ unde aĭ vré să fiĭ, trebuĭ maĭ întâiŭ să te mişcĭ ca să *ajungĭ*. In acest sens, *ajung* se învecinéză cu întrec, cu apuc, cu nimeresc, dar anume ca un moment immediat anterior. E sinonim cu ating, deosebindu-se în doĕ privinţe: pe de o parte, ating nu presupune ostenélă, pe când *ajung* resultă tot-d'a-una, maĭ mult saŭ maĭ puţin, dintr'o mişcare obositóre; pe de alta, *ajung* nu implică neapĕrat un contact direct, fără care nu se póte atingere.

Din causa elementuluĭ material al luĭ ating, care lipsesce în *ajung*, între ambiĭ terminĭ póte fi chĭar un fel de antagonism. Aşa, de exemplu, „ating cu cuvîntul“ este ce-va duşmănesc: „blesser par un mot“, pe când „*ajung* cu cuvîntul“ exprimă noţiunea aprópe prietenéscă de „grăesc către cine-va, adpello, adloquor, adfor“ (Lex. Bud.), maĭ ales atuncĭ când chiămâm pe óre-cine de departe şi isbutim în sfîrşit ca să ne audă.

v. *Ating.*

Ajung cu sensul de „atteindre, saisir“ se nuanţéză în circulaţiune: 1°. ca termen comun; 2°. ca termen de blăstem; 3°. ca termen juridic.

1°. In accepţiunea ordinară.

a) *Ajung* „atteindre“.

O fiinţă alergând *ajunge* pe o altă.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „ĭ-au căutatŭ numai a da dosŭ ş'au începutŭ a fugi, ĭară celalalt l'au *ağunsŭ* şi l'au omorâtŭ...“

Dosofteĭu, 1673, f. 23 b:

Datu-mĭ-aĭ vârtute şi mĭ-aĭ lărgit paşiĭ
Să poĕ călca ĭute să mĭ-*ağung* pizmaşiĭ;
Déca'ĭ voĭ *ağunge*, să fac într'înş cărdurĭ...

Balada „Fata cadiuluĭ“:

Ş'aşa bine că fugea,
Maĭ că maĭ îl *agĭungea*...

O doĭnă:

Apucaĭ pe drum la vale
Ş'*agĭunseĭ* pe Lena'n cale...
(Alex. Poes. pop. 2., 237).

In sens figurat, dar presupunêndu-se tot-d'a-una muncă saŭ stăruinţă, dacă nu alergătură materială, o fiinţă *aiunge* pe alta în sciinţă, în meşteşug, în putere, în bogăţiă etc.

Tot figurat, personificându-se o abstracţiune saŭ un ce ne'nsufleţit, dar susceptibil de mişcare:

Mĕ tot uĭt uĭtare lungă,
Dór norocul să m'*agĭungă*!
Şi norocul nu m'*agĭunge*,
Şi mijlocul mi se frînge
De greul păcatelor,
De sarcina armelor...
(Alex. Poes. pop 2., 255)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: „...ce cuget pre elu 'l va *ajunge*, când mulţi părăşi vor pune înnainté aceluĭ judecătorĭu jeluiré sa spre el...?“

Doĭnă ardelenéscă:

Scrie doĕ-treĭ rînduri,
Şi'l *ajung* nişte gândurĭ;
Ţipă condeĭul pe masă
Şi mi se plimbă prin casă...
(Jarnik-Bârsanu, 120)

I. Văcărescu p. 66:

Ajunge-o, rîule, curgênd!
Fă-o să vie maĭ curênd!
Spune'ĭ strigând'o c'am remas
Pe marginea ta fără glas...

Tot aşa *ajunge* o săgétă saŭ un glónte: „l'aŭ *ajuns* togma în inimă = in ipsum ejus cor collineavit“ (L. B.).

v. *Nemeresc.*

Ajung „atteindre“ se construesce de regulă cu un nume pus în regim direct.

Legenda Sf. Parasceve, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 65): „nu vru să mai aştépte mai multŭ să se chinuĭască, ce tóte înpreună lăsâ-le de se luo de fugi, şi p u s t i i ĭ a *ajunse*...“

Moxa, 1620, p. 400: „(Otmanŭ) au luatŭ multe ţări despre răsăritŭ de le-au robitŭ şi le-au pridăditŭ, până ce *ajunseră* c e t a t é Brusa...“

Asemenea la Anton Pann, Prov. I, 79:

Doĭ cu picĭóre ológe
Mergênd ş'*ajungênd* u n d é l,
Unu'ncepu să se róge...

Aci aparţine şi:

Trimise la maĭmuţă, vestită vrăjitóre,
Ce spun că sciea multe şi că proorocĭa
Intâmplările tóte, după ce se trecea,
Trimise, ḑic, la dînsa, să'ĭ facă întrebare:
Cum póte să *ajungă* s f î r ş i t u l ce doresce...
(Gr. Alexandrescu, Dreptatea leuluĭ)

Lexicon Budan: „Rele t i m p u r ĭ am *ajuns* = in mala tempora viximus“.

In tóte aceste exemple, dacă n'ar fi regim direct, *ajung* n'ar maĭ însemna „atteindre“, ci „arriver“. Cu regim indirect, *ajung* îşĭ păstrézâ sensul de „atteindre“ numaĭ când arată o înaintare în spaţiŭ fără un punct bine hotărît, saŭ o mişcare a unuĭ ce ne'nsufleţit.

N. Muste, Letop. III p. 14: „Turciĭ cum aŭ trecut Nistrul, aŭ început a

prăda şi a da foc, cât aŭ putut *agĭunge* prin ţara Leşéscă..."

Doĭnă din Basarabia:

Moscălesce-oĭu învăţa
Când eŭ limba mĭ-oĭu uĭta,
Când a cresce grâu'n tindă
Ş'a *agĭunge* spicu'n grindă,
Când a cresce grâu'n casă
Ş'a *agĭunge* pâĭne'n masă!...
(Alex. Poes. pop2., 404).

„Imĭ *ajunge* veşmîntul la călcâe = mein kleid reicht bis an die Fersen" (L. B.).

In proverbĭ, locuţiunĭ proverbiale şi idiotismĭ:

„Despre un om nenorocos se ḑice: nu póte *ajunge* la crénga verde" (Preut G. Trailă, Temişóra).

„Vulpea dacă n'*ajunge*, ḑice că pute" (C. Negruzzi, Scris. XII), — proverb născut din vechea fabulă.

„Cine plécă de diminéţă, departe *ajunge*..." (Pann, I, 151); în Bucovina: „cine mânecă maĭ desdiminéţă . . ." (Marian, Descântece, 7).

Légă sacul pînă e rătund,
Nu când *ajunge* la fund.
(Pann, III, 72)

Când e omuluĭ să'ĭ vie
Vre un reŭ fără să'l scie,
Or zăbovesce
Pînă'ĭ sosesce,
Or dă fugă
Să'l *ajungă*...
(Ib. I, 144)

Sub forma reflexivă:

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se *ajunge* nicĭ cu armasarul,
Nicĭ cu ogarul...
(Ib. I, 21)

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 10: „nu dóră c'ar fi fudulă să nu'ĭ *ajungĭ* c u s t r ă m u r a r i ţ a l a n a s..."

Se ḑice cu acelaşĭ sens: „a *ajunge* cu prăjina la nas".

„*Ajunge* c u ţ i t u l l a o s", când suferinţa nu maĭ e de rebdat.

I. Văcărescu p. 540:

Milă să cer, sînt fricos;
Rĕul mĭ-a *ajuns* l a o s...

In balada „Balaurul":

Saĭ, bădiţă ortomane,
Că m'*agĭunge* l a c ĭ o l a n e!
Saĭ, bădiţă, de mĕ scóte
Că m'apuc fiorĭ de mórte!..

Idiotismĭ:

„Vorbesce fie-care cum î l *ajunge* mintea", sinonim cu „cum î l taĭe capul", în ambele casurĭ cu sensul de: „cum o nemeresce".

Legenda Sf. Parasceve, sec. XVI (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 70): „a mérge la lăcuita céĭa ce nimé c u m i n t e nu o poate *ajunge*..."

Alt idiotism: „a *ajunge* d i n urmă" saŭ: „a *ajunge* d u p ă urmă".

I. Créngă, Cincĭ pânĭ (Conv. lit. 1883 p. 485): „Tocmaĭ când scóseră pânile din traiste, éca un al treile drumeţ necunoscut îĭ *ajunge* din urmă şi se opresce lîngă dînşiĭ..."

A. Pann, Prov. III, 82:

Când plecâ ca să se ducă, după dînsul s'a luat,
Ş'*ajungêndu*'l după urmă, ce facĭ fine? l'a'ntrebat...

Alt idiotism: „pe unde *ajunge*, g e m e p ă m î n t u l".

Zilot, Cron. p. 85: „era, pocĭu ḑice, curată cétă de tâlharĭ, că pe unde *ajungea* gemea pamîntul..."

b) *Ajung* „saisir".

Coresi, 1577, ps. VII: „de să m â n e amu draculŭ sufletulŭ mieu şi să *ajungă*", acolo unde la Dosofteĭu, 1680: „ca să g o n é s c ă amu vrăjmaşul sufletul mieu şi să'l *agĭungâ*", ĭar în

Vulgata: „persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat..."

Samuil Clain, Invĕţăturĭ (Blaj 1784) p. 9: „cum pentru tine tot-dé-una în nevoĭ şi în primejdiĭ mĭ-am pus viaţa, ĭară astăzĭ, *ajungêndu*-mă nevoĭa, îmĭ trebue ajutorĭu dela tine..."

Cu acelaşĭ sens de „apucă", *ajunge* pe cine-va bóla, oboséla, grija etc.

Balada „Blestemul":

De mergea ce maĭ mergea,
Greŭ zăduf îl apuca,
Ostenéla 'l *ajungea*
Şi el, măre, se culca...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 438)

In poesia poporană e maĭ cu sémă des: *ajunge* dorul în loc de: „apucă".

O doĭnă din Ardél:

Când m'*ajunge* dor de ducă,
Mĕ duc la dél ca pe luncă;
Când m'*ajunge* dor de mers,
Mĕ duc la dél ca pe şes...

Doĭnă din Bucovina:

Duminică pe la prânz
M'a *ajuns* un dor cu plâns:
Cum am fost şi ce-am *ajuns*...
(Marian, Buc. II, 150),

unde primul *ajung* însemnéză „saisir", ĭar al doilea — „devenir".

2°. *Ajung* „atteindre, saisir" în blăstemurĭ, jurăminte, ocărĭ.

In popor se aude la tot pasul:

Să n'*ajungĭ* Pascile!

Să n'*ajungĭ* sfînta ḑi de mâĭne!

N'aĭ maĭ *ajunge* să veḑĭ sfîntul sóre mânĭ diminéţa!

„N'aĭ maĭ *ajunge* să'ţĭ cânte cucul la anul!" (I. Mironescu, Németţ, c. Negrescĭ).

La a treĭa persónă: să n'*ajungă*... n'ar maĭ *ajunge*...

Din dată ce în loc de a doua saŭ a treĭa se pune prima persónă, tóte acestea trec din blăstemurĭ în jurăminte: să n'*ajung* Pascile, n'aş maĭ *ajunge* etc.

A. Pann, Prov. III, 84:

. . . . . ca să urmez lor şi eŭ,
Iar de nu, să mĕ *ajungă* blestemul luĭ
Dumnezeŭ...

In poesia poporană:

Să te-*ajungă*, bade, *ajungă*
Dorul lung şi jalea lungă...!
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 263)

Bădiţ bădişorul meŭ,
Ajungă-te dorul greu
Pe şesul Sibiĭuluĭ,
Pe spatele murguluĭ...
(Ibid.)

Du-te, bade, ducă-te,
Dorul meŭ *ajungă*-te!...
(Ibid.)

Că eŭ sciŭ de ce nu vine,
Că nu'l lasă maĭcă-sa,
N'ar *ajunge*-a'l însura
Nicĭ nepoţĭ a legăna
Nicĭ nepóte-a desmĭerda...
(Marian, Bucov. II, 169)

Mĕ uscă, mĕ face ĭască
Şi mĕ dă'n bólă cănéscă
Să n'*ajung* să mânânc pască!...
(Ibid II, 96).

Agĭungă-te voe rea
Und'ţĭ-a fi calea maĭ grea!
Agĭungă-te ahtul meŭ
Und'ţĭ-a fi păsul maĭ greŭ!...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 75).

Balada „Blăstemul":

Să te-*agĭungă* dorul meŭ
Unde-a fi drumul maĭ greŭ!
Să te bată jalea mea
Unde-a fi calea maĭ grea!...

Balada „Mogoş vornicul":

Noă anĭ să'ĭ tot alungĭ
Şi cu mórtea să'ĭ *agĭungĭ*!...

Horia şi Cloşca:

Ungurén, mustéţă lungă,
Ḑis'am morţiĭ să te-*agĭungă*!...
(Alex., Poes. pop 2., 258)

Românul e atât de obicĭnuit cu ro-

lul imprecativ al luĭ *ajung*, încât i se pare că cine-va jură saŭ blastemă pe dată ce resună acest cuvînt, bună-óră în următórea glumă poporană din Moldova:

Să n'*agĭung* sórele
Cu picĭórele
Şi luna
Cu mâna!

(Preut C. Gervescu, Némţ, com. Roznovu)

De aci apoĭ, prin antitesă, „nu *ajungă*..." să ĭea ca o apĕrare de blestem saŭ chĭar ca o formulă de bine-cuvîntare.

Doĭnă ardelenéscă:

Codrule, frunḑă rŏtundă,
Pice bruma, nu te-*ajungă*!
Codrule, frunḑuţă lată,
Pice bruma, nu te b a t ă!..

(Reteganu, Poes. pop. 39)

In idiotismĭ: a *ajunge* pe cine-va pĕcatul, césul reŭ, osînda, cĭuma etc.

Balada „Badĭul":

Turciĭ sărĭa şi fugea,
Dar pĕcatu'ĭ *agĭungea*!
Care scăpa de stîlpan,
Nu scăpa de buzdugan...

Zilot, Cron. p. 113: „priimiţĭ dela Mateiŭ-Vodă încóce, maĭ vîrtos némul Cantacozinilor, pentru milostivire a se chivernisi aicĭ, încă şi rudindu-se cu Românĭ, eĭ nu s'aŭ mulţumit pe atâta, ci aŭ rîvnit şi la Scaunul Domnieĭ, pe carele în cea din urmă l'aŭ şi dobândit, călcând facerile de bine şi pâinea Românilor şi nesocotind că pĕcatul nemulţumiriĭ îĭ va *ajunge* vre-odinióră..."

Beldiman, Tragod. v. 4021:

Muĭerĭ ce avea prin casă, pe tóte le-aŭ desbrăcat,
Cea maĭ mare osîndire, la purces ele-aŭ cercat;
Pe tóte-aŭ *ajuns* osînda, sfîrşitul aŭ fost urît,
Căcĭ câte-aŭ fost burduhóse, pe tóte le-aŭ omorît...

Moxa, 1620, p. 398: „(Isachie Comnenŭ) domniĭa înţelepţéşte, ce curând l'*ajunserâ* boale gréle..."

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 166): „nu faceţi rău, să nu vâ *ajungâ* rău..."

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Leg. 5): „blăstemul părinţilor le-a *ajuns*, şi d'aĭa s'aŭ făcut lighioĭ aşa precum le veḑĭ..."

Un cântec poporan:

Vaĭ Român de capul teŭ,
Cum te-*agĭunse* césul reŭ!..

(Alex. Poes. pop. 2., 238)

saŭ:

Frunḑă verde de negară!
Vaĭ sărmană bĭată ţéră,
Cum te-*agĭunse* focul éră!...

(Ibid. 246).

v. *Dor*.

3°. *Ajung* „atteindre, saisir" ca termen juridic.

Lexicon Budan: „*ajung* pre cine-va cu procesu, adecă îl înving, causa vinco quempiam, Jemanden den Proces abgewinnen".

E fórte des în preţiósa Condică de Judecăţĭ a luĭ Constantin Brâncovan, 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.); de exemplu:

P. 91: „Deci au fost rămas Şerbu cu fii-său Manole de judecată dinainté boĭarilor domnii méle ce scriu mai sus, şi au luat Vasilie vel căpitan şi carté boĭarilor domnii méle ce sănt mai sus zişi de judecată şi de rămas la măna lui, şi ĭar au stăpănit acéste vii pre séama lui, precum le-au cumpărat şi precum l'au *ajunsu* j u d e c a t a..."

P. 151: „când s'ar evi acéle cărţi veri la ce judecată, să se ĭa dela măna ei şi să se dé la măna Neculii Banul şi a nepoţilor lui, după cum a u *ajunsu* j u d e c ă ţ i l e..."

P. 211: „ĭar Lilé şi Ilie şi Mateĭ

să'ş ţie numai parté lor ce le-au rămas nevăndută, pentru că aşa a u *ajunsu* j u d e c a t a ş i d i r e p t a t é..."

P. 192: „Ştefan Aprodul ne-avănd putére ca să intoarcă banii înapoi lui Istratie, precum l'a u *ajunsu* j u d e c a t a D i v a n u l u i . . . "

In vechea francesă, acelaşĭ înţeles avea „a t t e i n t et convaincu", „a t i n t de la justice li roi" etc.

v. *Dovedesc.*

Tot aci vine proverbul: „Satul mic îl *ajunge* podvóda des" (A. Pann, I, 113).

III⁰. *Ajung* = „arriver, parvenir, recourir".

1⁰. *Ajung* „arriver".

Când e vorba de m e r s, deosebirea între *ajung* „arriver" şi *ajung* „atteindre" stă numaĭ în regimul indirect al celuĭ de'ntâiŭ faţă cu regimul direct al celuĭ-l'alt. Astfel: „*ajunseĭ* s a t u l =j'atteignis la campagne", dar „*ajunseĭ* l a sat=je suis arrivé à la campagne".

E sinonim cu s o s e s c; *ajung* însă cuprinde în sine elementul uneĭ dificultăţĭ, pe care nu'l are s o s e s c. Aşa: „aŭ s o s i t óspeţiĭ" nu este tot una cu „aŭ *ajuns* óspeţiĭ", căcĭ numaĭ în casul din urmă se exprimă o îndoélă că puteaŭ să fie împedecaţĭ de a veni.

v. *Sosesc.*

Ion din Sân-Petru, Alexandria, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): „merse spre răsăritŭ 10 zile şi *ajunseră* la un cămpŭ mare şi frumos . . . "

Noul Testament 1648, Act. Apost. XXI, 7:

. . . . vănslămŭ deîn Tirŭ, *agĭunsemŭ* în Ptolomaida . . .	. . . navigatione expleta a Tyro, d e s c e n d i m u s Ptolomaïdam . . .

Balada Iordachi al Lupuluĭ:

Şi la Eşĭ cât *agĭungea*,
Iordachi la Domn mergea...

O doĭnă:

Ţiŭ, ţiŭ, ţiŭ, murgule! sbóră
Pîn' la verdea dumbravĭóră,
S'*agĭungem* încă cu sóre
La Florica, dulce flóre...

(Alex., Poes. pop.², 248)

Ô frumósă gradaţiune la Costachi Negruzzi, Şalul negru:

S b o r, *ajung*, d e s c a l e c rece ca de mórte,
Şi î n t r u la ea...

Proverbĭ:

Ţiganul când a *ajuns* la mal, atuncĭ s'a înnecat (Pann, II, 86).

Aŭ *ajuns* şi eĭ săraciĭ
După ce-a 'mpărţit colaciĭ.

(Ibid. II, 68)

A pornit în cale lungă
Şi va 'ndată să *ajungă*.

(Ibid. I, 82)

N'a *ajuns* pîn' la pîrîŭ
Şi şĭ-a ardicat pólele 'n brîŭ.

(Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu)

„La rîŭ n'a *ajuns*, şi pólele şĭ-a ridicat" (Baronzi, Limba p. 55).

Locuţiune proverbială: a *ajuns* la spartul tîrguluĭ = pré-târḑiŭ.

Figurat: a *ajunge* la bătrâneţe, la nevoe, la lipsă, etc.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: „jupănésa Despa *ajungăndu* la adănci bătrănéţe . . . "

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 190): „mumă-sa Sméda *ajungănd* la lipsă şi la sărăcie, au fost văndut acéste case . . . "

2⁰. *Ajung* „parvenir".

Neculce, Letop. II, 395: „Vremea viitóre va arăta, cine va *agĭunge* să trăéscă..."

Urare la cununiă cătră naşĭ: „Cum aţĭ *ajuns* să cununaţĭ, să *ajungeţĭ* şi să botezaţĭ, să vě faceţĭ hinĭ din hinĭ şi să vě fie chefu deplin . . . " (A. D. Holban, Fălciŭ, c. Albescĭ).

Proverb: „Armăsarul când îmbătrânesce, *ajunge* la răşniţă..."; saŭ simplu: „a *ajunge* dela móră la rîşniţă" (Pann, II, 64; III, 105).

„Scărăbuş, p'a cuĭ mână aĭ *ajuns*!" (Baronzi, Limba p. 52), locuţiune proverbială, când cade cine-va în puterea unuĭ om crud saŭ nevrednic.

v. *Încap*.

3⁰. *Ajung* „recourir".

Proverbĭ:

E anevoe când *ajungĭ* să cumperĭ orḑ dela gâsce (Pann, III, 72).

„*Ajungĭ* în casa altuĭa, nu poţĭ şedé cum îţĭ place; *ajungĭ* la masa altuĭa, nu mănâncĭ după cum ţĭ-e gustul; *ajungĭ* în patul altuĭa, nu poţĭ dormi cum ţĭ-e voĭa" (Ibid. I, 136).

Nic. Muste, Letop. III, p. 20: „*ajungănd* şi Turciĭ cu darurĭ la Ramadanovski..."

Ibid. p. 31: „*Agĭuns'aŭ* dară şi el la Poartă, şĭ aŭ trimis pe Panaitaki Postelnicul şi aŭ scos ferman..."

Ibid. p. 41: „şi căt cheltuĭa Băsărab-vodă, Domnul Muntenesc, nimică asupra luĭ Mihaĭ-vodă nu putea isprăvi, ce înzădar îşĭ cheltuĭa baniĭ, şi *ajungea* pre la toţĭ Paşiĭ, dăndu-le banĭ să fie întru ajutor să maziléscă pre Mihaĭ-vodă..."

Ib. p. 44: „Dar n'aŭ lăsat loc Brăncovénul Domnul Muntenesc să nu *ajungă* cu pîră şi cu darurĭ pre la toţĭ Paşiĭ..."

v. *Alerg*.

IV⁰. *Ajung* „devenir, être réduit".

1⁰. *Ajung* „devenir".

Balada „Movila luĭ Burcel":

De-atuncĭ n'am ce să mĕ fac,
C'am *agĭuns* un bĭet sărac...

Beldiman, Tragod. v. 557:

Se deştépta boĭerimea, începe-a se sfătui,
Ce chip sa 'ntrebuinţeze rĕul spre a 'l lecui,
C'acum *agĭunsese* rana cangrenă desevîrşit,
Nu se maĭ aştepta altă decât un cumplit sfîrşit...

A. Pann, Prov. I, 62:

Lăsându'ĭ într'a lor voe, pînă se fac marĭ ştrengarĭ
Ş'*ajung* în cele din urmă desfrînaţilor stegarĭ...

In proverbĭ:

Ţiganul când a *ajuns* împĕrat,
Intâĭu pe tată-seŭ a spînḑurat.
(Pann, III. 28)

Ajunge din cal măgar
Şi catâr din armăsar.
(Ib. III, 70)

Maĭ adesea se ḑice simplu: „*ajunge* din cal măgar" (ib. II, 64).

„A *ajunge* la sapă de lemn = cu totul lipsit" (L. M.).

Vaĭ când *ajunge* códa cap! (Pann, II, 55).

Vaĭ când *ajunge* lupul sameş la oĭ! (ib. II, 52).

Omul pînă nu slujesce, stăpân nu *ajunge* (ib. II, 47).

Stăpân nu poţĭ *ajunge*, dar slugă când veĭ vré (ib. II, 86).

Să nu te blesteme cine-va s'*ajungĭ* slugă la caĭ albĭ (ib. II, 52).

In locuţiunĭ proverbiale:

A *ajunge* de poveste 'n ţéră (Pann, III, 128).

Zilot, Cron. p. 117.

Săracul vultur românesc, cum s'amăgi de vulpe
Cuĭbşorul luĭ cel strămoşesc în gura eĭ să 'l surpe!
Pre tóta hiara şi pre leŭ făcutu-le-aŭ să crape,
Iar d'ale vulpiĭ linguşelĭ nu aŭ putut să scape!
O ascultă la sfat ficlén aripele să 'şĭ tae,
Iată acum că aŭ *ajuns* al eĭ de joc bătae!

Ibid. p. 118: „scădură de tot şi *ajunseră* batjocură Grecilor..."

Idiotism: „*ajunge* tréba = es so weit kommen, darauf ankommen" (Dr. Polysu).

A. Pann, Prov. II, 144: „Să n'*ajungă* tréba singur cu paraoa să 'mĭ găsesc beléoa..."

Alt idiotism: a *ajunge* cal de poştă = a nu maĭ avé odihnă.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Sărmane bĭete Barbule! aĭ *agĭuns* cal de poştă împregĭuru horiĭ..."

A *ajunge* o Joĭmăriţă:

Fóiă verde pelinişă!
Mărită-mĕ, măĭculiţă,
C'am *agĭuns* o Joĭ-măriţă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 337)

„*Ajung* bine, *ajung* departe = weit kommen, es weit bringen, Fortschritte machen; *ajung* reŭ = ins Unglück gerathen, verarmen, sich zu Grunde richten" (Dr. Polysu).

Cu acelaşĭ sens, *ajung* fără determinare:

Vaĭ de mine, ce-am *ajuns*!
Să ĭubesc pe sub ascuns...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 81)

Reduplicat pentru maĭ multă energiă, la Zilot, p. 12:

N'aĭ gândit, sărace, n'aĭ gândit, eŭ sciŭ fără a'mĭ da respuns,
Că de aĭ fi gândit în adevĕr, n'*ajungeaĭ* cum aĭ *ajuns*...

2° *Ajung* „être réduit".

Locuţiune proverbială: „am *ajuns* să ne ĭea copiĭ în picĭóre" (Pann, Prov. III, 150).

Zilot, p. 56:

Aceştĭ doĭ ticăloşĭ, din butcă, din odihnă,
Din aşternut cu puf, din verĭ-ce altă ticnă,
S'*ajungă*—o, ce foc!—călărĭ pe deşelate,
Să dórmă pre pămînt, vedĭ acum de se póte!...

V°. *Ajung* = „suffire, assez".

Pravila Moldov. 1646, f. 34: „de va fi om bun şi cu nume bun, *agĭunge* gĭurămăntulŭ, ĭară de nu, trebue altă arătare maĭ bună..."

1°. Proverbĭ:

Ajunge un cĭomag la un car de óle (Pann, III, 133).

Jócă danţ pe mamaligă
Şi 'ĭ *ajunge* cât câştigă...
(Ibid. I. 106)

Bună e mâneca lungă,
Dar pânza nu v'a s'*ajungă*...
(Ib. I, 161)

Intinde-te cât îţĭ *ajunge* plapoma; adecă: trăesce după mijlócele tale.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Pĕ câţĭ nu mi ĭ-aŭ vĕdut ochi în slava ceruluĭ douo-treĭ lunĭ, şi pĕ urmă dară tótă ghĭaţa dĕ códă 'n vale, pîntru că s'aŭ întins maĭ mult dĕcât le *ajungea* ţolu..."

2°. Locuţiunĭ proverbiale:

a) *Ajunge* de glumă, *ajunge* de şagă, — când gluma saŭ şaga se pré-lungesce orĭ nu maĭ place.

Balada „Mănăstirea Argeş":

Agĭungă'ţĭ de şagă,
Că nu'ĭ bună, dragă...

b) „Cale lungă să *ajungă*", despre o fórte lungă călĕtoriă.

I. Crényă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Şi merg eĭ şi merg cale lungă să le-*ajungă*, trecênd peste noĕ mărĭ, peste noĕ ţerĭ..."

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sultanica p. 258: „Apoĭ, cale lungă să'ĭ *ajungă*, întîlni un călugăraş, îĭ dădu veşmintele eĭ şi îĭ luâ rasa şi caucul luĭ; plecâ înainte..."

c) Tot aşa despre o luptă fórte lungă:

Se luptară
Zi de vară
Pînă'n sară:
Luptă lungă
Să lĭ-*ajungă*...
(Marian, Bucov. I, 167)

3°. Imperativul *ajunge* saŭ *ajungă*

întrebuințat în locul adverbuluĭ d e s t u l.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „...nici în Ritorică tropul îndestulirii au ascultat, nici în gramatică graĭul fără chip și cuvîntul *agĭunge* au învățat...“

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénul, II: „*Ajungă* atâta sânge vĕrsat, atâte văduviĭ, atâția sărimanĭ...“

A. Pann, Prov. II, 102:

Mĕ rog, bărbățele, dă puțin cu milă,
Că nu sciŭ bătae de mică copilă,
Aoleo *ajunge*!...

I. Văcărescu, p. 62:

Ah! *ajungă* dar, *ajungă*
Atâta mâniă lungă!...

4⁰. Forma reflexivă: a s e *ajunge*.

Lexicon Budan: „el nu s e *ajunge* cu léfa sa = non s u f f i c i t ei salarium“. Laurian-Maxim: „el nu s e *ajunge* cu venitul ce are“.

Impersonal:

Caragĭa, Legĭuire 1818, p. 84: „cât nu s ă *ajunge* din averé muflujilor spre plata împrumutătorilor...“

Un ban pe ḑi de ne vine,
Cheltuim cincĭ și maĭ bine;
Pe unde nu se *ajunge*,
Scim și cu vorbe a unge...
(Pann, Prov. II, 154)

Zilot, Cron. p. 47: „și fiind-că ostașiĭ se înmulțiseră în urmă după ce s'aŭ ars Craĭova, și ludele țĕriĭ se împuținaseră, măcar de și era dăjdiile grele, dar ĭar nu se *ajungea* cu venitul vistieriеĭ a se rĕspunde lefile...“

VI⁰. Particularitățĭ fonetice și morfologice.

1⁰. Istorice.

a) -*n*- în *ajung* se rostĭa ca vocala nasală francesă; de aci une-orĭ scris prin ѫ: ажѹѫгѹ, alte-orĭ vocalisat de tot: ажѹгѹ.

Pravila dela Govora, 1640, f. 109 b: „era și tineri amândoi, și *ajuînserâ* (ажѹѫсерѫ) pânâ în sămbăta cé mare...“

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I, 56): „*ajugăndu*'l (ажѹгъндѹл) vréme de lipsă și de nevoe, el se-au dus încătroo au putut...“

b) La perfect simplu se conjuga: [eu] *ajunșu* saŭ *ajunși* (= lat. a d j u n x i), [noi] *ajunsemu* (= lat. a d j u n x i m u s).

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 371): „mâ prinse un cutremurŭ și fricâ, déca *ajunși* la ușa ce mi se închidé mainte și fără de grééțâ întrai în lâuntru...“; și maĭ jos, p. 373: „ĭară apuindŭ soarele, *ajunșŭ* la beséreca sfântului...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III, p. 6: „cătrâ ușa postului *ajunsemŭ* și nevoința sufletéscâ înnainte zace...“

Pînă astăḑĭ așa se conjugă la Macedo-românĭ.

2⁰. Poporane.

In limba poetică, *ajung* póte să'șĭ asocieze pe *d*-, ca în „dalb=alb“.

O baladă din Ardél:

Déc'acolo *dajungea*,
Străjile nu'l slobodĭa,
Mâna'n buzunarĭu băga,
Galbenĭ jos le arunca...
(Reteganu, Poes. pop. 72.)

O colindă muntenéscă:

De departe ce'mĭ vedea?
Pe arhanghelul Gavril
Și pe sfîntul Mihail
Că'mĭ venĭa, mereŭ venĭa
Și la mésă *dajungea*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop 33)

v. *Ajungere*. — [1-2-3] *Ajuns*.

Ajùngă / **Ajùnge** adv.; assez. — v. *Ajung*.

Ajùngere s. **agĭùngere**, s. f.; l'infi-

nitif d'ajung pris comme substantif: action d'atteindre, d'arriver, de parvenir etc Represintă ca substantiv abstract tóte sensurile verbuluĭ. Une-orĭ e fórte elegant; bună-óră într'un cântec poporan din Bucovina:

Şi pintenĭ zimţoşĭ iĭ da,
Pintenĭ zimţoşĭ murguluĭ
Spre-*ajungerea* doruluĭ,
Căcĭ dorul e mare câne:
Peste multe délurĭ vine...
(Marian, I, 146)

De asemenea la Mitropolitul Antim, Didahi (Mss. din 1781 în Acad. Rom.) p. 10: „am trudit din zi şi din noapte să înmulţesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr în rândul leneşii slugi, şi am silit după putinţa mé şi după proastă *ajungeré* minţii méle...“

In primul pasagĭu, *ajungerea* doruluĭ = „accomplissement du désir“; în al doilea, *ajungerea* minţiĭ = „portée de l'intelligence“.

v. *Ajung*.

¹·**Ajùns** s. **agĭùns, -ă,** adj.; part. passé d'ajung pris comme adjectif: arrivé, atteint, mûri.

1⁰. *Ajuns* = sosit.

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne ĭubesce Dumnedeŭ cu dragoste curată,
In tótă vremea o vedem, în tóte ni s'arată:
Fulgere, vijeliĭ şi ploĭ, oblăduirĭ ascunse,
Ce Provedinţa'ĭ îngrijind, sînt tot la vremĭ *ajunse*...

2⁰. *Ajuns* = atins.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XCVI):

Şi de faţa Domnuluĭ, munţiĭ, ca céra
S'aŭ topiit, ca de soare *ajunsă* vara...

„*Ajuns* cu cuĭu, berührt“ (Dr. Polysu).

La negativ:

Bocet din Banat (Cuv. d. bătr. II, 712):

Că 'n doĕ răzóre
Va fi câte-o flóre:
Flóre la pămînt
N'*ajunsă* de vînt,
Flóre
La recóre
N'*ajunsă* de sóre...

„*Ajuns* de bătrâneţe“ şi „*ajuns* la bătrâneţe“, ambiĭ terminĭ însemnând: „aprópe bătrân“, cu acea deosebire că'n casul de'ntâĭu póte să fie o îmbătrânire înainte de timp, prin bóle saŭ necazurĭ, pe când în casul al doilea este o îmbătrânire treptată firéscă.

Zilot, Cron. p. 76:

Vedeaĭ ómenĭ cinstiţĭ, *ajunşĭ* de bătrâneţe,
De frică munţĭ urcând, ca 'n cele tinereţe...

De aci transiţiunea logică la:

3⁰. *Ajuns* = copt: „pómă *ajunsă*, reif“ (Dr. Polysu).

„*Ajuns* la minte“ şi „*ajuns* de minte“ = „copt, matur“; dar primul cuvînt implică o lipsă anterióră de minte, pe când cel-l'alt arată numaĭ o desvoltare deplină a minţiĭ.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 240: „Era om de trébă şi învăţat şi *agĭuns* de minte...“

v. *Ajung*. — ²·³·*Ajuns*.

²·**Ajùns** s. **agĭùns** (plur. *ajunsurĭ*), s. n.; part. passé d'ajung pris comme substantif: arrivée.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „nici adînc fundul mărei, nici nestrăbătută a pămîntului grosime, nici pre supt rădăcinele munţilor şi stâncilor a metalilor şuvăite vine, nici nevoĭa *agĭunsului*...“

Maĭ ales în urarea de bună sosire din drum a unuĭ óspe dorit saŭ plăcut:

Trece'n gĭos, se duce'n sus,
Nime nu'ĭ dă un respuns,
Nicĭ îĭ ḑice: b u n *agĭuns*!...

(Alex. Poes. pop. ², 240)

v. *Ajung.* — [1.3]*Ajuns.*

[3]**Ajùns** s. **agĭùns (de-),** adv.; assez, suffisamment. Sinonim cu d e s t u l.

Neculce, Letop. II, p. 244: „se vor apăra căte-va zile, că şi bucate, şi hrană de caĭ, şi érbă de puşcă de *agĭuns* avé..."

Beldiman, Tragod. v. 345:

Unuĭa îĭ lua şalul, altuĭa punga ceré,
De *agĭuns* îĭ da bătae, dacă se împotrivé...

Doĭnă muntenéscă:

A plecat neĭca, s'a dus
Şi nemica nu mĭ-a spus
Să'ĭ daŭ guriţă d e-*ajuns*!
A plecat cu caru'n sus,
N'a lăsat nicĭ un respuns
Să'l îmbrăţişez d e-*ajuns*!...

(Vulpian, Text p. 11)

v. *Ajung.* — [1.2]*Ajuns.*

Ajùt s. **agĭùt** (*ajutat, ajutare*), vb.; aider, venir en aide, seconder, soutenir, donner un coup de main. A uşura pe cine-va la greŭ saŭ la nevoe. „*Ajută* pe vecinul teŭ; *ajută*-te, şi Dumneḑeŭ te va *ajuta*; *ajutaţi*-vĕ uniĭ pe alţiĭ; m ĕ *ajut* cum pot" (L. M.). Vine din lat. a d j u t o, frequentativ dela a d j u v o (=ad+juvo), de unde ital. a j u t o saŭ a ï t o, span. a y u d o, fr. a i d e etc. (Cihac).

v. *Sprijinesc.*

I⁰. Ca şi prototipul latin, *ajut* se construesce cu acusativul şi cu dativul.

a) Cu dativul:

Moxa, 1620, p. 401: „de nu-m veţi *aĭ̃uta* acum, apoĭ voi vă veţi căi..."

Zilot, Cron. p. 76:

Aceĭ maĭ mulţĭ mergea pĕ jos spre uşurinţă,
Carălor *ajutând* pe cât era putinţă...

Construcţiunea cu dativul e stereotipă în blăsteme, jurăminte şi urărĭ: „Să nu ' m ĭ *ajute* sfînta ḑi de astăḑĭ!" „Nu ţ ĭ - ar *ajuta* ţie..." „Aşa să ' m ĭ *ajute* sfîntul sóre!" etc.

Jipescu, Opincaru p. 50: „Dĕ ţĭ-o *ajuta* s f î n t u s'aĭ tirlă, ciréđă şi turme..."

In cântece poporane:

Am avut un frate drag,
L'a jurat Némţul sub stég;
Am avut un frate dulce
Ş'acuma departe'l duce,
Nu le-*ajute* sfînta cruce!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 297).

Bade'ĭ călător, se duce,
Nu'ĭ *ajute* sfînta cruce!
Badea'ĭ călător, pornesce,
Pe mine mĕ părăsesce,
Nu'ĭ *ajute* ce gândesce!...

(Ibid. 160)

De n'oĭu înşela-o eŭ,
Nu'mĭ *ajute* Dumneḑeŭ
Să'ncalec pe murgul meŭ!...

(Pompiliŭ, Sibiŭ 71).

Oh, drăguţ bărbatul meŭ,
Ajuta-ţĭ-ar Dumneḑeŭ!...

(Alex Poes pop. ², 53)

Afară din blăsteme, jurăminte şi urărĭ, în carĭ dativul e de rigóre, în graĭul obicĭnuit *ajut* se construesce maĭ ales:

b) Cu acusativul.

O predică, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 203): „ačasta fi-ne-va, să voiнŭ *ajuta* credinţa cu viĭaţă bună..."

Dosofteĭu, 1673, f. 14 a:

S'*agĭuţĭ* p r e săracul cu mână 'ndurată...

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453): „Apoĭ dă, nevastă, sângele apă nu se face. Dacă nu l'oĭu *ajuta* eŭ, cine să'l *ajute*?.."

Balada Radu Calomfirescu:

Rogu-te, Măria ta,
De vroescĭ a m'*agĭuta*,
Dă'mĭ agĭutor pe Buzescĭ...

Proverb:

Dumnedeŭ când te *ajută*,
Plumbul ţi se face plută.
(Pann, I, 72)

c) Nedeterminat:

Moxa, 1620, p. 376: „unde nu va să *ajute* Dumnezeu, în deşert se nevoïaşte niştine..."

I. Văcărescu, p. 441:

Feresce-te de buna
A lor căutătură!
Florile tot-d'a-una,
Când i se'ncred, se fură:
N'*ajută* păzitorĭ...

II°. Compusul „D ó m n e - *ajută*" constituă un idiotism cu accepţiunĭ diferite.

a) Strigăt de luptă saŭ de vitejiă.

Balada „Român Grue Grozovanul":

Grue vreme nu perdea,
Doă crucĭ numaĭ făcea,
Dómne-*agĭută*! el ḑicea,
Barda'n mână apuca
Şi'n Tătarĭ se arunca...

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Şi ḑicênd D ó m n e-*ajută*, se aruncă cu calul în apă, o trece în not dincolo la cela mal fără primejdie, şi apoĭ îşĭ ïe drumul înainte..."

De aci, când cine-va ne silesce saŭ ne grăbesce a face ce-va fără voe orĭ fără timp, se ḑice că: „dă zor cu D ó m n e - *ajută*".

b) Invocaţiunea plugaruluĭ şi a muncitoruluĭ în genere, când se apucă de lucru.

Jipescu, Opincaru p. 148: „înbucă câţĭ-va dumicaţĭ dĕ mămăligă, muşcă dĕ douo-treĭ orĭ d'într'o cépă, înjugă bouleni şi apoĭ, făcênd cruce, ḑice: D ó m n e *ajută*! I, boĭ, mă!.."

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „pune mâncarea în traistă, înjugă boiĭ la car, ḑice D ó m n e-*ajută* şi se duce la pădure să'şĭ aducă un car de lemne..."; apoĭ, la întórcere ca şi la plecare: „înjugă boiĭ, ḑice ïar un D ó m n e - *ajută*, şi pe la prânḑişor pornesce spre casă..."

Da aci în legătură cu plugăria, la Marian, Bucovina, II, 25:

Dómne-*ajută* cuculuĭ
Să sbóre din cuĭbul luĭ
In mijlocul câmpuluĭ
Pe córnele pluguluĭ...

„Dulgheriĭ, la începutul lucruluĭ îşĭ fac cruce şi ḑic: D ó m n e - *ajută*!" (D. Alboténu, Covurluĭu, com. Mastacanĭ).

c) Sinonim cu b ă t a e, însă numaĭ pe neaşteptate.

A. Pann, Prov. II, 102: „Să nu te pomenescĭ cu D ó m n e - *ajută* pe spinare..."

In graĭul ţeranuluĭ din Prahova: „Poporu ïe ca óïa; aḑĭ te pórtă pĕ sus, te măreşte; mâĭne dĕ l'o sumuţa altu pĕ tine, tot norodu ăl de ïerĭ te 'ncarcă dĕ D ó m n e - *ajută*, pîntru că ţara nemintósă e pururé doritóre dĕ pocinogurĭ..." (Jipescu, Opincaru p. 97).

d) Ce-va mic, neînsemnat, abia de ajuns.

„Nicĭ casă ca lumea, nicĭ traĭu dĕ D ó m n e - *ajută*, nicĭ grijă dĕ sănătate, nicĭ lumină la minte..." (ibid. p. 65).

La comparativ:

Basmul „Fĕt-frumos" (Ispirescu, Legende, p. 194): „N'apucase calul să se depărteze o bucată de loc m a ĭ d e D ó m n e - *ajută*, şi étă că smeóïca éră ïĭ ajunse..."

Cu sensul de sub litera *a* şi *b*, se ḑice şi „c r u c e - *ajută*".

Alexandri, Florin şi Florica, sc. 2: „Colivescu. Psaltul Chiriac mĭ-o spus că am un ohtoic de cele sdravene. Vreĭ să'l asculţĭ?

„Florica. Vreŭ. Dă, începe, şi c r u c e - *agĭută*!..."

Acelaşĭ, Cinel-cinel, sc. 14:

„Graur. Gata sînteţĭ?

„Tóte. Gata.

„Graur. C r u c e - *agĭută*! Să te vĕd, Graure băete!... acu să'mĭ vînezĭ cum se cade..."

Acelaşĭ, Surugiul: „Eĭ! da ce staŭ eŭ de mĕ amăresc cu gândurĭ pocite. Pieĭ nălucă şi c r u c e - *agĭută*!..

III°. Din forme istorice, este de observat:

a) Dosofteĭu, 1680:

ps. XCIII: că de n'ar fi Domnulŭ *agĭutatu'*mĭ, în puţintel s'ar hi sălăşluit în ad sufletulŭ mĭeu...	...Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea..

Acelaşĭ pasagĭu la Coresi, 1577: „că să nu v r é Domnulŭ *ajuta* mie, în neşchitŭ întra-vré întru ĭadŭ sufletulŭ mieu..."; ér la Arsenie din Biserĭcanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 217): „că de n'a u v r u t f i Domnul *agĭutându'*mi, puţinel deci au vrut fi sălăşluindŭ în adŭ sufletulŭ mieu..."

b) Arsenie din Biserĭcanĭ, p. 247:

ps. CVI: şi slăbiră şi nu era cine l e *agĭuta* lor...	...infirmati sunt nec fuit qui adiuvaret...

unde la Dosofteĭu, 1680: „slăbiră şi nu era cine să *agĭute*..."

v. 1.2.3.*Ajutor*. — *Ajutoresc*. — 1.2.*Ajutorinţă*. — *Ajteḑeŭ*.

Ajutàre s. **agĭutàre,** s. f.; l'infinitif d'a j u t pris comme substantif: action d'aider. Sinonim cu a j u t o r. Rar se întrebuinţéză.

Coresi, 1577, ps. XLVIII: şi a j u t o r ĭ u l ŭ lorŭ vechéşte întru ĭadŭ...	Dosofteĭu, 1680: şi *agĭutarĭa* lor vechi-să-va în ĭad...

v. *Ajut*.

Ajutàt, -ă, adj.; part. passé d'a j u t pris comme adjectif. — v. *Ajut*.

Ajutătòr s. **agĭutătòr, -óre,** subst. et adj.; auxiliaire. Formaţiune analogică în loc de organicul a j u t o r (= lat. adjutorius), care dispare din graĭu.

a) In sens juridic.

Pravila Moldov. 1646, f. 101: „svĭatnicii şi *agĭutâtorii* răpitorĭului nu să vorŭ putĭa măntui aşĭa, ce să vorŭ certa după cumŭ va fi voĭa gĭudeţului; şi acĕasta să dzice pentru ceĭa ce vor fi a g ĭ u t a ţ ŭ la răpit, ĭară nu pentru ceĭa c̆'au a g ĭ u t a t ŭ după ce s'aŭ răpitŭ..."

b) In sens teologic.

Dosofteĭu, 1680, ps. IX: şi fu Domnul scăpare mişălului, *agĭutătorĭu* în bună vréme în griji...	...et factus est Dominus refugium pauperi, a d j u t o r in opportunitatibus in tribulatione...

Legenda Sf. Parasceve, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 72): „stăi dereptŭ mine, săraca de eu, şi'mi fii *ajutâtoare* şi dereptâtoare..."

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec. XVII (ibid. p. 378): „şi când mâ ajungé grijile, ĭară ĭa 'mi era *ajutâtoare*..."; şi maĭ jos: „şi până în zua de astâzi acé *ajutâtoare* a j u t â 'mi de pururé..."

v. *Ajut*. — 1.*Ajutor*.

Ajutătoriă. — v. *Ajutoriă.*

¹·Ajutòr s. **agĭutòr** (plur. *ajutóre*, *ajutóră*, *ajutorurĭ*), s. n.: aide, secours, assistance. Sinonim cu sprijin. Latinul adjutorium = ital. aitorio, span. ayudoiro etc. (Cihac).

Coresi, 1577, ps. VII: „*ajutorĭulŭ* mieu de Dumnezeu", acolo unde Silvestru, 1651: „*agĭutorĭulŭ* mieu dela Dumnezăul", ĭar în contextul latin: „adjutorium meum a Domino".

Dosofteĭu, 1673, f. 11 b:

Mişeluluĭ ĭaste Domnul de scăpare,
Ağutoru la trébâ, la greŭ stîncă tare...

Jipescu, Opincaru p. 160: „Ş'aşa aĭdea, aĭdea, doma, doma, maĭ în care şi'n căruţe, maĭ pĕ jos, ajung cu *ajutoru* sfîntuluĭ a-casă..."

Pluralul poporan este *ajutóră* = lat. adjutoria.

Zilot, Cron. p. 113: „cele maĭ multe mănăstirĭ ale împăraţilor grecĭ, care primejduĭa a se perde supt robia turcéscă, eĭ [Basarabiĭ] le-aŭ miluit, le-aŭ ajutorat cu *ajutóră* vecĭnice, care şi până astădĭ li se urmézâ de aicĭ din ţéră..."

Acelaşĭ p. 118: „nemulţumindu-se pe *ajutórăle* şi milele Domnilor românĭ, amăgiră pe Românĭ şi luară rînd la Domnie..."

Pluralul literar este *ajutóre*.

I. Văcărescu, p. 434:

Daţĭ *ajutóre*,
Vedeţĭ ce flóre!
Ce pătimesce,
Şi în ce stare!...

In popor se maĭ dice şi *ajutorurĭ*.

Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, act I, sc. 7: „Heĭ! vere, în vremea de maĭ 'nainte boĭeriĭ, adevĕraţĭ stîlpĭ aĭ ţereĭ, în loc de-a cere *agĭutorurĭ* de peste hotar, mergeaŭ de-adreptul la Curtea domnéscă şi diceaŭ luĭ Vodă cu glas bărbătesc: Măria ta! ţéra sufere..."

Pentru „a cere *ajutor*", în graĭul vechĭu se dicea maĭ obicĭnuit: „a pofti *ajutor*".

Ureche, Letop. I p. 100: „aŭ fugit Stefan, fratele cel maĭ mare, la Cazimir Craĭul Leşesc, pohtind *ajutor* împotriva frăţine-seŭ luĭ Petru..."; şi maĭ jos, p. 110: „s'aŭ dus Iliéş-vodă la Craĭul Leşesc la Vladislav Jaghello şi aŭ poftit *agĭutor* să'l ducă la Domnie..."

Dar la Moxa, 1620, p. 382: „elŭ cerşu *ajutorĭu* la Irina..."

Fiind poftit saŭ cerut orĭ cerşut, se dă *ajutor*.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „cândŭ va prinde gĭudeţulŭ vre un calpuzanŭ, trebue să'l cercetĭadze: mai are soţii? şi cine le dă *agĭutorĭu*..."

Beldiman, Tragod., v. 411:

Câţĭ-va nebunĭ, alţiĭ falnicĭ, se plécă, daŭ *ajutor*,
Vrênd s'aréte fişce-care, cum că este rîvnitor...

Construit cu de:

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. III, 253): „să-i ducă (pre ómenii fugiţi de pre moşie) pre lăngă casa lui să fie de *ajutor* şi de posluşania casăi..."

Balada „Bujor":

—Unde'ţĭ sînt averile
Ca să'ţĭ scapĭ tu dilele?
—Le-am ascuns pe la copacĭ
D e-*agĭutor* la ceĭ săracĭ
Să'şĭ cumpere boĭ şi vacĭ...

Balada „Toma Alimoş":

Murgule, murguţul meŭ,
Datu-mi-te-a taĭcă-teŭ
Ca să'mĭ fiĭ de *ajutor*
La nevoe şi la zor...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 583)

De aci: a fi mână de *ajutor*, a da

mână de *ajutor*, a pune mână de *ajutor*.

A. Pann, Prov. III, 156: „Fă bine şi mĕ ardică, mână d'*ajutor* să'mĭ puĭ..."

Alt ce-va este după un adjectiv însemnând lipsă: desbrăcat de *ajutor* = fără *ajutor*.

Zilot, Cron. p. 30:

> Pentru c'aĭ rĕmas cu totul pustie de *ajutor*
> Şi Pazvangiiĭ crâşnesce să te puĭe supt picĭor...

In construcţiune cu întru: „Dumneḑeŭ într'*ajutor*!=que Dieu soit en aide!" (Cihac).

Pravila Moldov. 1646, f. 98: „părinţii, fraţii, rudele, stăpânii, ispravnicii muerii, toţŭ aceştĭa potŭ să-i ucigâ de tot pre răpitori şi să nu aibâ nice o certare; şi încâ nu numai pre răpitori, ce şi pre soţiile lorŭ şi pre ceĭa ce le vor fi într'*agĭutorĭu*..."

Ştefan Gheorghie Vv., 1667 (A. I. R. I, 109): „să'i fii într'*agĭutor* acestui sărac de copil să'ş poată dezbate moşia..."

Nic. Muste, Letop. III p. 8: „Şi dându-se Vezirul într'o parte cu oştile sale, aŭ trimes la Serascherul ce'l lăsase la Leva, şi cu Tatariĭ şi cu Moldoveniĭ şi cu Munteniĭ, să'ĭ vie întru *ajutor* să bată pre Nemţĭ..."

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

> Dumneḑeule! la tine nădejdea lor a rămas,
> Înalţe-se pîn'la tine a lor trist şi jalnic glas!
> Şi trimite-le din Ceurĭ un înger într'*ajutor*,
> Căcĭ se bat pentru scaparea ş'apĕrarea ţereĭ lor...

v. *Ajut*. — ²·³·*Ajutor*. — *Ajutorinţă*.

²·**Ajutòr** s. **agĭutòr**, **-óre**, adj. et subst.; aide, aidant, celui ou celle qui aide. Sinonim cu ajutător, prin concurenţa căruĭa a eşit din întrebuinţare. Lat. adjutorius = ital. ajutore etc. (Cihac).

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

XVII: Dzeul mieu *agĭutorĭul* mieu...	...Deus meus adjutor meus...
XXVI: *Agĭutorĭu*-mi fii şi nu împenge mere...	...Adjutor meus esto, ne derelinquas me...
XXXII: că *agĭutorĭu* şi scut noao ĭaste..	...quoniam adjutor et protector noster est...

Coresi, 1577, ps. XLI:

...*ajutorĭu* mie eşti, că ce mâ ultaşi...	...susceptor meus es, quare oblitus es mei...

Moxa, 1620, p. 379: „de-acii (Leu) curând fu cunoscutŭ de sfatnici şi sosi voevodŭ răsăritului, şi'şi aflâ *ajutorĭu* Artavazdŭ anume, unŭ boĭarinŭ..."

Pravila Mold. 1646, f. 103: „la vrémé răpitului n'au strigatŭ să-i vie cine-va *agĭutorĭu*..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 35: „cu curată inimă mă gĭuruesc, că în toate *agĭutoare* şi înpreună lucrătoare, şi ce ĭaste capul lucrului, spre toate primejdiile primitoare şi suferitoare voĭu fi..."

Beldiman, Tragod., v. 69:

> Pe Domnul Mihail Vodă, a ţĕreĭ stăpînitor,
> S'aŭ silit îndat'a'l trage să le fie *agĭutor*...

v. *Ajut*. — ¹·³·*Ajutor*.

³·**Ajutòr** s. **agĭutòr**, s. n.; t. fisc.: subside. Sinonim cu ajutorinţă, care însă era o dare maĭ statornică decât *ajutor*; punctul comun între ambele este că le plătĭa d'o potrivă nu

numaĭ poporul, dar încă boĭeriĭ şi călugărimea.

Zilot, Cron. p. 6:

Şi maĭ întâĭu sfătuiră să scoţă o angarea
Pre boĭerĭ de tótă starea şi pre bresle fórte grea,
Pĕ mănăstirĭ şi pĕ schiturĭ, şi vĕduvele să dea,
Fieş-care după stare-ĭ, că şi lor li s'ar cădea,
Numindu-o cum că este *ajutor* de cheltuelĭ
Pentr' Ascheriĭ ce s'adună la Diĭu ş'alte rînduelĭ...

Acelaşĭ p. 70:

Cu binele ne-am stins, dând de lefĭ *ajutóră;*
Cu vestea ce ne-aŭ dat, mintea va să ne sară...

v. *Ajut.* — [1.2]*Ajutor.* — [2]*Ajutorinţă.*

Ajutoràre
Ajutoràt } — v. *Ajutorez.*

Ajutorèsc s. **agĭutorèsc** (*ajutorit*, *ajutorire*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Formă colaterală luĭ ajutorez, ambele derivate dintr'un verb ajùtur = lat. *adjutulo, format din ajut prin sufixul verbal frequentativ -ur = lat. -ulo, ca în „scùtur", „vîntur", „trèmur" etc. De aceĭa *ajutoresc* nu însemnéză numaĭ „ajut", ci „ajut mereŭ" saŭ „ajut adesea".

„*Ajutorescu*, saepe juvo, oft helfen" (L. B.).

Biblia Şerban-vodă, 1688, Genes. XV, I:

...nu te téme, Avrame, eu 'ţi *ajutorescu*...	...noli timere Abram: ego protego te...

Ibidem, Esai. X, 3:

...şi către cine veţi fugi ca să vă *ajutoriţi*?..	...et ad quem confugietis ut auxilium consequamini?..

Pravila Moldov. 1646, f. 48: „căndŭ să va prileji de va face ucidere vre un boĭarinŭ, şi de nu va fi nice de o trébă ţărăi, acela de-are da căţ bani, nu să va putĭa răscumpăra, alegăndŭ căndŭ are da niscare bani să *agĭutoréscă* la vre o nevoe a ţărăi; ĭară care boĭarinŭ bogatŭ de să va fi izbăvit cu bani de moartĭa cĭa grabnică, şi apoi ĭarăşŭ va fi făcut al doile răndŭ aşijdere acéĭa ucidere grabnică, nu s'are mai putĭa plăti cu bani, macarŭ de-are scoate ţara din ce nevoe, sau macarŭ de l'are *agĭutori* şi alţii streini cu di ce are putĭa să'l plătĭască..."

Ibid. f. 65: „macarŭ că are fie-cine voe să *agĭutoréscă* pre cel asupritŭ şi, unde va vedĭa că staŭ cu războĭu asupra lui, să-i scoaţă capulŭ şi să'l măntuĭască den moarte, ĭară acestŭ lucru nu ĭaste nemărui dată cu vre o silă cumŭ să fie datorĭu să facă acestŭ agĭutorĭu de multe ori; şi cu cuvântulŭ poate să *agĭutoréscă* neştine pre altulŭ pănă'l va izbăvi..."

Ureche, Letop. I, 106: „Alexandru Vodă făcut'aŭ prieteşug mare cu Leşiĭ, şi legătură tare, ca hie la ce trébă unul pre altul să *agĭutorésсă*..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 35: „cel ce spre rău cu lucrul *agĭutoréşte*, şi cel ce fapta ré cu gândul o priĭméşte şi o învoĭaşte, tot una sînt..."

Reflexivul „a se *ajutori*":

Domnul mie 'mĭ ĭaste ajutor
Şi'n toate năpăştile scutitor;
Spre dîns inima'm au nadăjduit
Şi or în ce greŭ m'am *ajutorit*...

(Corbea, Mss. în Acad. Rom. ps. XXVII)

v. *Ajut.* — *Ajutorez.* — *Ajutorinţă.*

Ajutorèz s. **agĭutorèz** (*ajutorat*, *ajutorare*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Sinonim cu ajutoresc, ambiĭ

diferind de a j u t prin sens frequentativ.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 119): „rămăind mănăstiré acésta (Polovragiĭ) de tot pustie, căt nici ctitorii nici o putére n'au avut ca să o mai înnoĭască şi să o *ajutoréze*...“·

Zilot, Cron. p. 94: „Filipescul, şi de avea alte cusururĭ derăpănătóre, dar fórte *ajutora* şi miluĭa pre săracĭ...“

v. *Ajutoresc.*

Ajutorìă ş. **agĭutorìă,** s. f.; aide, assistance. Sinonim cu a j u t o r, de care se deosebesce prin aceĭa că are un sens intensiv.

O doĭnă din Transilvania:

M'aĭ făcut, maĭcă, fecĭor,
Să fiŭ tatiĭ d'a j u t o r;
Când eram de-*ajutorie*,
M'a scris Némţul pe hârtie
Şi m'o dus la cătănie...
(Jarnik-Bărsanu, 301)

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „unuĭa amu să dămŭ florinčorulŭ, e altuĭa argintulŭ, e unora păine, e altora veşminţéle, e altuĭa păharŭ de apâ réce, e altuĭa cuvântŭ bunŭ, e altora altŭ a j u t o r ĭ u şi *ajutorie* spre bine...“

Ibid. quat. XXIII p. 3: „de spăseniĭa şi de *ajutoriĭa* fraţilor nici uîn cuvântŭ...“

Coresi maĭ întrebuinţéză (quat. XXII p. 14) o formă şi maĭ lungă: a j u t ă t o r i e.

v. *Ajut.* — ¹·*Ajutor.*

¹·**Ajutorìnţă** s. **agĭutorìnţă** (plur. *ajutorinţe*), s. f.; aide, secours. Sinonim cu a j u t o r, dar cu un sens intensiv, derivând din a j ù t u r saŭ din a j u t o r e s c prin sufixul -i n ţ ă = lat. -entia.

Dosofteĭu, 1673, f. 40 b:

Bună cuvîntare s'aĭbĭ, Dumnedzăŭ sfinte,
Că mĭ-audzâş glasul cel de rugăminte
De'm eşt s p r e j i n é l â şi *agĭutorinţâ*
Şi inemiĭ mĭale eşt nedejdĭuinţâ...

Cantemir, Chron. I, 225: „puind nedéjde în dumnezeĭasca *agĭutorinţă,* cules'am chronicul Moldovei...“

Zilot, Cron. p. 72:

C'aşa obicinuescĭ: unde nu e putere,
Acolo mâna ta întinde mângâere;
Aşa aĭ tins ş'acuma mână d'*ajutorinţă,*
Cu ceĭ săracĭ făcênd minunĭ peste putinţă...

v. *Ajut.* — *Ajutoresc.* — ²·*Ajutorinţă.* — *-inţă.*

²·**Ajutorìnţă** s. **agĭutorìnţă,** s. f.; t. fisc.: subside. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte, întrebuinţat însă ca termen tecnic fiscal.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 252: „Şi aşa rămăind boĭeriĭ acole, multe césurĭ vorovind eĭ înde eĭ, aŭ găsit cu cale ca să scoată o slujbă pe casă de treĭ mănĭ, adecă 11 leĭ şi 5 i pol leĭ, şi 3 leĭ, însă pe ogĭagurĭ, şi să se numéscă *agĭutorinţă*, şi să ĭasă în an odată, şi să a g ĭ u t e cu toţiĭ să nu fie nimine scutit la acéstă slujbă, făcănd şi tahmen, că poate ca să cuprindă mare somă de banĭ. Atunce făcându-se acéstă hotărire cu tot-deadinsul, aŭ mers la Curtea Gospod şi s'aŭ împreunat cu toţĭ ministriĭ, arătăndu-le ce chip aŭ găsit şi căţĭ banĭ poate să cuprindă. Atunce aŭ mers şi aŭ arătat Domnuluĭ toate acele ce aŭ socotit, zicăndu-ĭ că văcăritul poate să dé mare tulburare în ţară, ĭară acéstă slujbă nu va căde cu greŭ ţăreì şi vor a g ĭ u t a şi mănăstirile şi fieste-care. La care priimind şi Domnul, aŭ pus de aŭ scris cărţĭ pe la toate ţinuturile, arătănd şi pentru văcărit că l'aŭ ertat şi Măria sa, ĭară fiind că sănt multe dărĭ a Porţiĭ, şi nu pot

cu alte feliurĭ a le cuprinde, aŭ socotit cu tot sfatul Măriei sale şi aŭ scos acéstă slujbă a *agĭutorinţeĭ*, ca să agĭutoreze cu toţiĭ..."

I. Canta, Letop. III, 186, vorbind despre Domnul moldovenesc Grigorie Calimah: „încă din domnia tătâni-său se făcuse o dajde nouă cu nume de *agĭutorinţă*, dar maĭ uşoară; ĭară în zilele luĭ se îngreuese cu some marĭ..."

v. *Ajut.* — ³·*Ajutor.*

Ajutorìre }
Ajutorìt } — v. *Ajutoresc.*

Ajutòrnic, -ă, adj.; disposé à venir en aide, secourable. Format din ajutor prin sufixul slavic -nik, ca în „puternic" din „putere", *ajutornic* se aude une-orĭ în graĭu, deşi se póte înlocui orĭ-şi-când prin ajutător.

v. *Ajutător.* — *-nic.*

Ajùtur, vb. — v. *Ajutoresc.*

¹·Al (ăl), article masculin prépositif de l'adjectif.

În loc de articlul adjectival tipic cel, macedo-românesce acel, în Ţéra-Românéscă şi peste Carpaţĭ se întrebuinţéză în graĭul poporan forma *al*, rostită maĭ adesea *ăl* şi *hăl*, corespunḑênd femininuluĭ *a* saŭ *ha* în loc de tipicul cea saŭ acea. La plural masculin: *ăĭ* saŭ *hăĭ*, maĭ nicĭ o dată *aĭ* saŭ *haĭ*; la feminin: ale, hale, hăle. La genitivo-dativ singular: *aluĭ* saŭ *ăluĭ*, alăturĭ cu femininul: aleĭ orĭ ăleĭ; la plural pentru ambele genurĭ: *alor* saŭ *ălor*. De ex.: *al* drept, *ăĭ* drepţĭ, *alor* drepţĭ.

A. Pann, Prov. I, 54:

O bătrână asfel cum mĕ veḑĭ pe mine,
Nicĭ la degetul *ăl* mic nu te puĭu pe tine...

Jipescu, Opincaru p. 26: „Domnu *al* bun şi mare vede numa cu ochĭu luĭ, aude numa cu urechĭa luĭ..."

Rusticul *al* saŭ *ăl* cércă a se întroduce şi'n limba literară.

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 52: „Haoleŭ! vaĭ de bĭéta moşie, dac'o fi să 'ĭ mérgă tótă séma, şoldîş, ca Fĕtfrumos *ăl* ghebos..."

În Banat, comparativul *Al*-maĭ-reŭ face parte din demonologia poporană:

„La femeĭ, când sînt aşa bolnave de nu maĭ are léc, se ḑice că *al*-maĭ-reŭ s'a năprăcit pe ele. *Al*-maĭ-reŭ, adică zmăul, şede ḑiua ascuns în butórea de nuc orĭ de alun, căcĭ luĭ nu-ĭ este ĭertat dela Dumneḑeŭ a vedé lumina sóreluĭ; din acele butorĭ ese séra îmmurgit şi sbóră în lume ca să facă rele. El are solḑĭ rotunḑĭ ca ceĭ de pesce albĭ, carĭ nu ard în foc..." (S. Lĭuba, Banat, com. Maĭdan).

Prin emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*) se face *ala* saŭ *ăla* orĭ *hăla*, la plural *aĭa* orĭ *haĭa*, la genitivo-dativ *aluĭa*, *hăluĭa* orĭ *ăluĭa*, *alora* saŭ *ălora* orĭ *hălora*.

In graĭul poporan, adjectivul ce urméză după emfaticul *ala* generalmente se maĭ post-articuléză: „omu *ăla* bunu = omul *ăla* bunul", saŭ: ómeni *ăĭa* buni = ómeniĭ *ăĭa* buniĭ".

Un ţeran din Ialomiţa ḑice: „Aḑĭ am o plăcere grozavă să mĕ duc la nuntă cu vĕr-nĭo Ionică; el merge călare pĕ calu luĭ *ăla* bunu; ci-că ĭ-a cumpĕrat tat'so dîla Bucureştĭ..." (T. Theodorescu, com. Lupşénu).

Tot în Ialomiţa se aude şi: „e ca aur'*ol* bun = e ca auru *ăl* bun" (A. Bărbulescu, c. Pribegiĭ), unde *ol* represintă o contracţiune din articlul substantival post-positiv -ul şi din articlul prepositiv adjectival *al*.

Sub raportul material, articlul *al* este acelaşĭ cu pronumele al, din care derivă.

v. ⁶*A.* — ¹·*Acel.* — *Ahăl.* — ²·*Al.*— *Cel*...

²·**Al** (**ăl**), pron. demonstr. masc.; celui, celui-là. Formă rustică în loc de tipicul a c e l. Deşi corespunde femininuluĭ *a*, la plural a l e, şi deşi a dat nascere articluluĭ adjectival prepositiv a l, totuşĭ maĭ nicĭ o dată nu se aude în graĭu cu vocala clară: *al*, ci cu cea obscură: *ăl*, la plural *ăĭ*, saŭ aspirat: *hăl*, *hăĭ*. Circuléză în Ţéra-Românéscă şi peste Carpaţĭ.

Doĭnă munténéscă:

Lasă la dracul *a* iĭe
Şi haĭ cu neĭcuţa 'n vie:
Pîn'or pasce a l e raţe,
Noĭ să ne strîngem în braţe;
Pînă s'o usca *ăl* fîn,
Noĭ să ne vedem de drum...
(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 342)

Proverbĭ din Anton Pann (I, 145; III, 50, 51):

Se plânge şi *ăl* de are, se plânge şi *ăl* de n'are;

Pînă nu dă cu capul de pragul de sus, nu vede pe *ăl* de jos;

Vulpea nu se sperie de *ăl* de se laudă séra, ci de *ăl* de mănâncă diminéţa...

In graĭu, *ăl* se reduce une-orĭ la simplul *l*; de exemplu:

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultănica p. 14: „Da să te ferésca'*l* d e s u s de gura satuluĭ şi de pizma celor vinovaţĭ şi reĭ..."

A. Pann, Moş Albu, I, 80:

Nevasta'ĭ văḑêndu'l de a-casă dus,
Algergâ în dată la'*l* în dulap pus,
Deschiḑênd îl vede mort înnăbuşit...

Al, *ăl*, *hăl*, alăturĭ cu a c e l şi c e l, pot să derive tóte din latinul e c c' i l l u m, după cum „ast", „ăst", „hăst", tóte d'o potrivă derivă din latinul „ecc'istum"; este însă nu maĭ puţin cu putinţă derivaţiunea separată a luĭ *al*, *ăl*, *hăl*, din latinul e l l u m (=e n i l l u m), care în Plaut şi în Terenţiŭ ne întimpină funcţionând întocmaĭ ca e c c' i l l u m. Ba chĭar maĭ curînd din latinul e l l a m decât din e c c' i l l a m se explică femininul român *a*. In orĭ-ce cas, acéstă formă se regăsesce în dialectul sicilian: a l l u = eccolo, a l l a = eccola, a l l i = eccoli (Traina).

v. ⁷·*A* — ²·*Acel.* — ¹·*Al.*—¹·*Ala.*—*Ăl.*

³·**Al**, article masculin possessif. Se prepune: 1⁰ posesivuluĭ propriŭ ḑis; 2⁰ numĕruluĭ ordinal; 3⁰ genitivuluĭ; avênd în aceste treĭ funcţiunĭ la plural *aĭ* şi corespunḑênd femininuluĭ *a* cu pluralul a l e. Apoĭ fără flexiune şi fără moţiune: 4⁰ de 'naintea prepositiuniĭ d e: „*al*-d e = certain, connu"; 5⁰ de 'naintea luĭ a l t: „*al*-a l t = l'autre"; 6⁰ în adverbul: o-'*l*-a l t ă = o-*al*-a l t ă „ensemble". Despre ultimele treĭ funcţiunĭ vom avé a vorbi la o parte.

v. *Alde.* — *Alt.* — *Olaltă.*

1⁰. De'naintea pronumeluĭ posesiv, când nu'ĭ precede un nume post-articulat: „acest boŭ este *al* meŭ, aceştĭ caĭ sînt *aĭ* meĭ", dar: „bou-l meŭ, cai-ĭ meĭ".

Act oltenesc din 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „cum au e i lăsat cu *al* lor cuvăntŭ..."

Moxa, 1620, p. 368: „împle-mi ce ai făgăduitŭ de pune unŭ fecorŭ *alŭ* mieu să fie Chesarŭ..."

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 93): „mărturisescu cu acestu zapis *alu* nostru..."

Fără concordanţă cu un nume, singularul *al* m e ŭ, *al* t e ŭ etc. se póte întrebuinţa substantival; de ex.:

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „Precum şi dumnezeescul Ioan Zlatoust zice: de vei ură, ome, bunătăţile lumii, vei

moşteni ca u n *al*-t ă u săvărşit cereştile bunătăţĭ..."

Ba chĭar se póte post-articula:

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Decemb. 2: „filosofiĭ la dăscăliĭa lor dorescŭ să lase ucenič pre urmâ, să le rămâe pomanâ şi laudâ fărâ de moarte, că bineluĭ acésta'ĭ *al*-s ă u l ŭ (ălсъвлъ) celŭ hireşŭ să'ş dĭa şi la alţâĭ din binele său..."

v. *Aleluesc*. — *Alsăuesc*.

2⁰. De'naintea numĕruluĭ ordinal dela 2 în sus, care se maĭ post-articuléză şi póte să'şĭ acaţe şi pe emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*): *al* d o i l e, *al* d o i l e a.

Formele organice, dese în vechile texturĭ şi trecute în Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422-3), sînt:

al d o i l e,
al t r e i l e,
al p a t r u l,
al c i n c i l e,
al ş é s e l e,
al ş é p t e l e,
al o p t u l,
al n o ă l e,
al ḑ é c e l e;

adică articlul post-positiv -l e urmând numaĭ după numeriĭ ceĭ terminaţĭ în *-i* sau *-e*, ér articlul post-positiv -l u după ceĭ cu *-u*: *al* p a t r u l, *al* o p t u l, în loc de actualul „*al* p a t r u l e, *al* o p t u l e", în carĭ „le" este posterior analogic.

Pe când la ceĭ vechĭ ne întimpină fórte des:

Moxa, 1620, p. 368: „atunce fu *alŭ* p a t r u l ŭ săborul a toată lumé...";

Pravila Munten. 1640, f. 17 b: „*al* p a t r u l ŭ sânge amestecatŭ, de se vor amesteca veri premari...";

Pravila Moldov. 1646, f. 171 a: „*al* p a t r u l ŭ sămnŭ ĭaste, căndŭ mainte de svatŭ va dzice cătrâ cine-va: eu voĭu să ucigŭ...";

analogia a prefăcut nu numaĭ pe „*al*-p a t r u l" în „*al*-p a t r u l e", dar încă în unele locurĭ a mers şi maĭ departe, făcênd pe „*al*-p a t r e l e".

Aşa la Donicĭ, Leul la vînat:

Şi ĭată: cea întăĭ e partea me de frate;
Al-d o i l e, pe drept ca unuĭ leŭ se cade;
Ş'acea *al*-t r i i l e, tot mie se cuvine,
Precum voĭ sciţĭ pré bine;
Ĭar de *al*-p a t r e l e, orĭ-care s'ar atinge
Pe loc îl voĭu învinge...

Printr'o altfel de acţiune analogică, la Costachi Stamate, Muza I, p. 223:

— Dar *a* p a t r u l e a tocmală?
— Ah! să ţĭ-o spun nu am poftă...

şi tot acolo, p. 239:

Dar ĭată, *al* ḑ e c e an cumplit sosesce
Şi maĭ a trecut,
Pĕcătosul plânge, amar se căesce
De ce a făcut...

In graĭu, formele masculine *al*-d o i l e etc. înlocuesc une-orĭ pe cele feminine. Astfel în loc de „o a-d o u a pânză" saŭ „o a-treĭa", găsim la Alexandri (Poes. popul.[2] 140), vorbind despre înmormîntare la ţéră: „o *al* d o i l e a pînză se pune asemine la gĭumătatea drumuluĭ, şi o *al* t r e i l e pe pragul porţeĭ..."

Chĭar în texturĭ vechĭ masculinul *al*-d o i l e a se pune adesea la plural în loc de „a ĭ-d o i ĭ"; de exemplu:

Constantin Brâncovan (Mss. cit. p. 113): „şi cu mulţi boĭari mari şi *al doile*, marturii iscăliţi în zapis..."

v. *Aĭ*.

In fine, ordinalul *al* îşĭ asociază pe d e, fără a'şĭ schimba sensul: d e-*al*-d o i l e, d e-*al*-t r e i l e etc.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 257, 262): „învăţâ păgânul să ucigâ coconii, nu numai întru Vithléem, ce şi în toate hotarâle lui, de d e-*al*-d o i l e anŭ şi mai jos..."

3°. De'naintea genitivuluĭ concordat cu un nume masculin nearticulat la singular: „acest om este *al* d r a c u l u ĭ“, „sat *al* m o ş n e n i l o r“; dar după numele post-articulat: „omu-l draculuĭ“, „satu-l moşnenilor“.

Totuşĭ în graĭul vechiŭ se pune câte-o-dată genitivalul *al* şi după numele post-articulat:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 13: „untunéreculŭ de afară ĭaste loculŭ *alŭ* muîncilorŭ...“

Ibid. quat. XXI p. 1: „mărăcinii *ai* ĭubireei de argintŭ...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XIII):

Domnul *al* puterilor, el acesta ĭaste
Impăratul mărirei cu atâta véste...

Alexandri întrebuinţéză nu o dată pe *a* în loc de *al* printr'o concordare atractivă a articluluĭ genitival cu cuvîntul ce urméză, ér nu cu acel ce precede; bună óră în Istoria unuĭ galben: „mĕ întorc érăşĭ la sînul fărmecător *a* Zamfireĭ...“; saŭ în Nicolae Bălcescu: „el se cerca a grăbi păşirea Românilor către acel viitor, purtându-le pe la ochĭ prestigiul strălucitor *a* glorieĭ strămoşescĭ şi făcênd să pĕtrundă în sufletul lor glasul fărmăcător *a* istorieĭ trecutuluĭ...“

In dialectele istriano-român şi macedo-român formele *al*, *aĭ*, a l e, nu există, ci numaĭ *a* funcţionéză singur ca articlu posesiv: *a* meu, *a* meĭ, *a* mele, *a* doile, vačli *a* lu Petru etc. E sigur însă că Trans-dunăreniĭ avuseseră şi eĭ o dată pe *-l*, perḑêndu'l maĭ în urmă, după cum l'aŭ perdut din graĭu pe a-locurĭ şi Cis-dunăreniĭ, în Moldova bună-óră. In adevĕr, în subdialectul macedo-român dela Cruşova primiĭ numerĭ ordinalĭ sună aşa: *an*-doilea, *an*-treilea, *an*-patrulea, *an*-cincilea (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom. II p. 520), unde *an* representă pe vechĭul *al*. La Istriano-românĭ, pe de altă parte, se póte ḑice în cas oblic „*alu* om“ alăturĭ cu forma maĭ obicĭnuită „l u om“ (Miklosich). Articlul posesiv *al* fusese dară propriŭ óre-când tuturor Românilor; însă acest *al* (a, *aĭ*, a l e), care nicĭ o dată nu se aspiră şi nu trece în vocală obscură, nicĭ o dată nu'şĭ acaţă pe emfaticul -a, nicĭ o dată nu se înlocuesce prin c e l saŭ a c e l şi nu se confundă cu ele, n'are a face cu demonstrativul ăl (a, aĭ, ale), pronominal pe de'ntregul (v. [1·2]·*Al*), pe când aci pronominal este abia elementul final. Masculinul singular *al* e compus din *a*+l u (= illum); pluralul *aĭ* din *a* + i (= illi), ĭar a l e din *a*+l e (=illae); femininul singular *a* din *a* + a (= illa); dar iniţialul *a* este şi nu póte fi decât numaĭ preposiţionalul a d. In acest mod avem: *al*-meŭ = ad-illum-meum, *aĭ*-meĭ = ad-illi-mei, mur *al*-caseĭ = murum ad-illum casae-illius etc.; ceĭa ce prin formele simple: *a*-meŭ, *a*-meĭ, *a*-caseĭ şi aşa maĭ încolo, revine în fond la: „maison *à* moi“, „enfants *à* toi“, saŭ în vechea francesă: „fille *à* roi“ etc.

Prin composiţiune materială, articlul românesc posesiv *al* este dară identic cu dativul romanic a l l u m (=ad-illum), a l l o s (=ad-illos), devenit: a l, a l l o, a l l a, a i, a g l i, a l l e în italiana, unde pluralul se scurtéză adesea în *a'*; a l, á l a, á l o, á l o s, á l a s în spanióla; a l, a l a, a l s, a l o s în provenţala; a u, à l a, a u x în francesa etc. In tóte acestea iniţialul *a*=a d îşĭ perde cu desăvîrşire caracterul preposiţional, romanicul a l fiind pe deplin un pronume scăḑut la articlu întocmaĭ ca românul *al*, care însă, sub raportul funcţional, se desparte cu totul de limbile surorĭ din Apus. Causa acesteĭ despărţirĭ trebuĭ căutată maĭ

cu sémă în substratul tracic al Românilor, după cum se va întrevedé maĭ jos la cuvîntul alt.

v. 8·*A* — 9·*Aĭ.* — 10·*Aĭ.* — *Ale.*

1·**Àla**, pron. demonstr. masc.; celui, celui-là. Compus din al (v. 2·*Al*) şi emfaticul *-a* (v. 5·*A*). La plural *aĭa*, la genitivo-dativ *aluĭa*, *alora*. Formă rustică pentru tipicul acela. Se rostesce maĭ mult: *ăla*, *ăluĭa*, *ăĭa*, *ălora*, saŭ aspirat: *hăla* etc. Corespunde femininuluĭ aĭa, plural alea. Circulézǎ maĭ ales în Ţéra-Românéscă şi peste Carpaţĭ.

Balada „Antofiţă„:

Dar la masă ce mânca?
Numaĭ pesce şi morun,
C'am audit d'un bătrân
C'*ala* e pesce maĭ bun...
(Vulpianu, Text p. 13).

Jipescu, Opincaru p. 52: „Cin' să lasă greŭ, móle şi trămîndăŭ, *ala* aşa móre...“; şi maĭ jos p. 55: „Cine ţĭ-o vorbi verde, curat, *ala* e ce-va dě capu luĭ...“

Uraţia de nuntă, după cum se rostesce în Fălciĭu: „cuĭ ni se va arăta de sfetnic împărătesc, *aluĭa* numaĭ să'ĭ vorbim...“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. p. 163).

Proverb despre ceĭ ce făgăduesc: „Caprelor, mugurul *ala* voĭ o să'l mâncaţĭ“ (Pann, III, 118).

Muntenesce „vorba *ăluĭa*“, adică fără numele aceluĭa ce a spus'o, însemnéză proverb.

„Vorba *ăluĭa*: pe mine câţĭ câĭnĭ m'aŭ lătrat, toţĭ aŭ turbat...“ (Ibid. III, 106).

v. *Dicală.* — *Dicătóre.*

Exclamaţiunea „*ala* Român“ e sinonim cu: Român verde, om desghieţat, cine-va deştept şi îndrăsneţ.

Jipescu, Opincaru p. 61: „*Ala* Român, hine! Vědut'aĭ ce dete din ĭel?“ şi maĭ jos p. 68: „Bĭetu Dumitru Lupu, premar děla Bucĭumu, să nu'ĭ maĭ móră oşcĭoru luĭ, *ala* Român!...“

Cu partitivul de, d'*aĭa* = dintre aceĭa.

A. Pann, Moş Albu, II, 54:

Stan era un tânăr d'*aĭa*, care traĭul ĭĭ plăcea,
Când cu unul, când cu altul s'aduna şi petrecea...

In unele locurĭ, articlul post-positiv al substantivuluĭ ce precede se contrage în graĭu cu *ala*; de exemplu în Teleorman: „nebun'*ala* = nebunul *ăla*“ (I. Stănescu, com. Odaĭa).

Posedênd maĭ multe forme, poporul utilizéză une-orĭ varietatea lor într'un mod fórte estetic. Aşa, bună óră, ţeranul din Prahova dice: „c'o hi aşa, ba aşa, ba pě dîncolo, îşĭ dă cu părerea şi *hăla* şi *ăla*...“ (Jipescu, p. 102).

v. *Ahâla.* — 1·2·3·*Aĭa.* — 2·*Al.*

2·**Àla.** — v. 1·*Al.*

Àla-bàla, subst. collect. invar.; tripotage, mélange, tutti-frutti. Une-orĭ se aude aspirat: *hala-bala* (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 8).

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sultanica p. 92: „Domniţă, ce maĭ *ala-bala* cu lumea de pe tărîmul vostru? Nu se maĭ cértă?...“

Jipescu, Opincaru p. 142: „Intrând ţěranu la neguţător în prăvăliĭe, dice: să hiĭe dě bine logofete, saŭ: noroc, jupâne!

„— Noroc să dea Dumnedeŭ nea Pîrvule! ĭĭ rěspund băĭeţi din prăvăliĭe or stăpânu.

„— Da ce maĭ *ala bala* pě la dumné-vóstră?

„— Ĭéca, pace, sănătate! Maĭ venirăm şi noĭ pě la oraş...“

Basmul „Balaurul cel cu şépte capete“ (Ispirescu, Legende p. 202): „Pasă-

mi-te, bucătarul împĕratuluĭ, un Ţigan negru şi buzat, se dusese d'a-minune să végă ce maĭ *ala*, *bala*, pe la flăcăiĭ ce staŭ de pândă..."

Basmul „Câtea'n vérgă" (Col. l. Tr. 1882 p. 126): „—Ce maĭ *ala-bala* pe aicĭ, pe la D-vóstră, cuscre? — Ce să fie? éca muncim ca să trăim..."

Intr'o variantă a joculuĭ copilăresc „d'a-ascunsele", formula recitativă sună:

> *Ala*
> *Bala*
> Portocala;
> Cĭoc,
> Boc,
> Trecĭ la loc...

acolo unde într'o altă variantă:

> U n a
> A l t a
> Portocala...

saŭ:

> U n a mara
> D o ĕ para...
>
> (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 194—5)

Din alăturarea tuturor pasagelor de maĭ sus, resultă că *ala-bala*, întrebuinţat aprópe tot-d'a-una intensiv: m a ĭ *ala-bala*, însemnéză: una şi alta, câte ce-va de tóte, felurite lucrurĭ, o amestecătură, o cârpélă. „Ce maĭ *ala-bala* pe la voĭ?" vrea să gică: „ce maĭ amestecătură saŭ ce maĭ cârpélă pe la voĭ?" Tocmaĭ acésta se exprimă albanesce, după dialectul gheghic, prin adverbul reduplicat: b à l l a - b à l l a „Flickwerk an Flickwerk, überall geflickt" (Hahn). Românul *ala-bala* în loc de *bala-bala* presintă ceĭa ce se chiamă în linguistică o reduplicare frântă, atuncĭ când prima parte a cuvîntuluĭ repetat se modifică prin disimilaţiune, ca în francesul „pêle-mêle" în loc de vechĭul „mesle-mesle", românesce: talmeş-balmeş, cĭoro-bor, laur-balaur, lavre şi palavre etc. (cfr. Pott, Doppelung, 70).

Ala-bala nu e vechĭu şi pare a nu fi tocmaĭ respândit. Noĭ l'am augit numaĭ în Ţéra-Românéscă. Este fórte probabil că s'a furişat în graĭul nostru de pe la Arnauţiĭ din epoca fanariotică, tot atuncĭ când ni s'a altoit neogrecul reduplicat a g a l e - a g a l e. Orĭ-cum însă, a g a l e - a g a l e şi *ala-bala* s'aŭ premenit ambiĭ atât de românesce şi sună aşa de onomatopoetic, încât vor remâné în limbă.

v. *Agale*. — *Ala'n-dala*. — *Andilandi*. — ¹·*Arnăut*.

Alabàbulă
Alabàbură } — v. *Arababură*.

¹·**Alàc** (plur. *alace*), s. n.; t. de Botan.: 1⁰. épeautre, Triticum spelta; 2⁰. baillarge, Hordeum distichon, ou bien: escourgeon, Hordeum hexastichon. Un fel de g r â ŭ şi un fel de o r g.

a) Ca „Triticum spelta":

Poenar-Aaron-Hill, I, 597: „*alac*, s ă c a r ă a l b ă, un fel de grâŭ al căruĭa grăunte este maĭ mic şi maĭ închis decât al celuĭ obicĭnuit".

Costinescu, I, 29: „*alac*, un fel de grâŭ, s e c a r ă a l b ă; froment-locar, épeautre..."

Lexicon Budan: „*alac*, triticum monocorum, alica..."

Dosofteĭu, Paremiar 1683, iul. 20 şi aug. 6, Regn. lib. III, cap. 19:

...scoală de mânâncă şi bĭa; şi să 'mpregĭurŭ căută Ilie, şi adecă la căpătĭĭulŭ luĭ adzămă de *alacŭ* şi cană cu apă...	...surge et comede; et Eliu respexit, ecce ad caput ejus subcineritius s i l i g i n e u s et locythus aquae...

Grecesce: ὀλυρίτης dela ὄλυρα „é-peautre“.

b) Ca „Hordeum polystichon“:

Baronzi, Limba română p. 101: „*alac*, un fel de orḑ de munte, care e în treĭ muchĭ...“

„...orḑul se ḑice: *alac*, orḑóĭcă, orḑ mucherĭu...“ (I. Maior, Tutova, com. Plopana).

„...orḑ, oves, oves negru, *alac* a l b şi *alac* r o ş u, căruĭa îĭ maĭ ḑic şi t e n c h ĭ u...“ (Γ. Crişénu, Transilv., c. Cugieru).

„...*alac* este tot un fel de o r ḑ, care se face cu câte doĕ fire îngemĕnate...“ (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

„...la munte cresce *alac*, al căruĭ bob sémĕnă cu al o r ḑ u l u ĭ, însă cu deosebire că tot în acelaşĭ bob cuprinde doĕ şi treĭ grăunţe...“ (I. Constantinescu, Buzeŭ, c. Beceni).

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 64: „orḑul ce se sémĕnă de cu tómnă se numesce în Moldova de jos *alac*...“; şi maĭ la vale p. 188: „*alacul* saŭ o r ḑ u l d e t ó m n ă, escourgeon...“

In doĭne ne întimpină adesea invocaţiunea „fóiă verde treĭ *alace*“ saŭ „frunḑă verde treĭ *alace*“, după care urméză într'un mod sistematic expresiunea dorinţeĭ de a reuşi în ce-va saŭ de a'şĭ vedé sórtea îmbunătăţită:

Fóiă verde treĭ *alace*,
Fă-mĕ, Dómne, ce mi-ĭ face,
Fă-mĕ pasăre de-argint
Cu aripile de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-ĭ dor...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 124)

Fóiă verde treĭ *alace*,
Fă-mĕ, Dómne, ce mi-ĭ face,
Fă-mĕ puĭul cucului
În délul Luduşuluĭ,
S'aud móra văjâind,
Pe badea boiĭ mînând...
(Ibid. 143)

Fóiă verde treĭ *alace*,
De când trecuĭ délu'ncóce
Voiă bună nu'mĭ pocĭu face...
(Ibid. 193).

Fóiă verde treĭ *alace*,
Fă-mĕ, Dómne, ce mi-ĭ face,
Fă-mĕ năframă tărcată
Peste cetate-aruncată,
Să vĕḑ frunḑa cum se'ngustă
Şi pe badea scos la mustră...
(Ibid. 312)

Fóiă verde treĭ *alace*,
Fă-mĕ, Dómne, ce mi-ĭ face,
Fă-mĕ, Dómne, lemn de tufă
Să mĕ taie mândra furcă,
Să mĕ ducă 'n şeḑĕtóre,
Să mĕ ţie 'n brăţişóre!
(Ibid. 368)

Frunḑă verde treĭ *alace*,
Ḑiuă albă-acum se face,
Prind cocoşiĭ a cânta
Şi de icĭ şi de colea,
Când maĭ gros, când maĭ subţire
Despre-a nóstră despărţire...
(Ibid. 163)

Frunḑă verde treĭ *alace*,
Lasă-mĕ, măicuţă'n pace,
Să trăesc cu mândrele
Ca codru cu frunḑele!...
(Ibid. 58)

Frunḑă verde treĭ *alace*,
Fă-mĕ, Dómne, ce mi-ĭ face,
Fă-mĕ strugure din vie
La badea'n cănţelărie...
(Ibid. 120)

Apoĭ la singular şi fără „fóiă“ saŭ „frunḑă“:

Scînteĭuţă din *alac*,
Nu mĕ blăstema să zac,
Că n'am pe nime cu drag
Să'mĭ vină séra la pat,
Să'mĭ puĭe mâna la cap...
(Familia, 1885 p. 464)

Tot aci aparţine doĭna din Banat:

Păseruĭca din *alac*,
Mult mĕ mir ce să mĕ fac,
C'o ḑis mândra că nu'ĭ plac...,

unde d. Picot (Dialectes roumains p. 51) a pus greşit:

Păseruĭcă d e p r e l a c...

Invocaţiunea celor t r e ĭ *alace* „épis d'épeautre“ numaĭ atuncĭ când e dor de îmbunătăţirea sórteĭ, ar puté să fie o reminiscinţă italică. La vechiĭ Romanĭ „adorea“, adecă *alace*, „épis d'épeautre“, constituĭaŭ o emblemă a isbândeĭ, astfel că ajunseseră a însemna mărire în genere: „gloriam denique ipsam a farris honore a d o r e a m appellabant“ (Plin.). Lătinesce se dicea „laus et a d o r i a“, „triumphales a d o r e a e“, „agro a d o r e a que affecit populares suos (Plaut.), literalmente: „laudă şi *alace*“, „*alace* de biruinţă“ etc.

Totuşĭ cuvîntul nostru *alac* nu e de loc latin. In graĭu el nu se rostesce nicăirĭ *aléc* (Pontbriant) saŭ *alĭac* (L. M.), după cum aŭ scris uniĭ pentru a'l apropia de latinul àlica, saŭ hàlica „farine d'épeautre“, de unde—după legile fonetice ale limbeĭ române — s'ar fi putut nasce numaĭ dóră à r e c ă, dar *alac* saŭ chĭar *aléc* orĭ *alĭac* nicĭ o dată. Forma veche romănéscă, după cum ne vom încredinţa îndată, era *alacru*, cu iniţialul *a-* protetic ca şi 'n „*a*lamă“, „*a*lăută“, „*a*lămâe“ etc. Ţulpina dară este *làcr-*, identică cu albanesul toschic làkăr, la plural: làkra „legume“, pe care Camarda (I, 55) îl înrudesce fórte bine cu grecul λάχανα. In adevĕr, albanesul gheghic l à k ă n (Jarnik, Príspěvky 1883 p. 45), la plural l à k n a (Hahn), probézâ că prototipul tracic, comun Românilor şi Albanesilor, era l à k a n o=λάχανον, de unde prin rotacismul ulterior al luĭ *-n-*: l à k a r o, căcĭ la Albanesĭ ca şi la Românĭ numaĭ între vocale *n* devine *r*. La Tracĭ l à k a n o = λάχανον era un cuvînt împrumutat dela Grecĭ. Deja Aristofan observase că în vorbe grecescĭ barbariĭ prefăceaŭ pe χ în κ: ἔκω = ἔχω, καρίεντο = χαρίεν, ἀποτρέκω = ἀποτρέχω etc. (Müllach, Gramm. 28).

Legătura logică între albanesul l à k ă r „legumă“ şi românul *alac* „grâŭ, ordŭ“ se lămuresce prin grecul λαχαίνω (=λαχανjω) „creuser, fouiller“, indicând orĭce vegetaţiune datorită lucrăriĭ pămîntuluĭ. Cum-că în vécul de mijloc forma românéscă era anume *alacru*, dovédă este că Unguriĭ, luând atuncĭ cuvîntul dela noĭ, ér nu noĭ dela dînşiĭ (Cihac), l'aŭ făcut: a l a k o r. In limba maghiară acest a l a k o r = rom. *alacru* e cu totul străin. Nicĭ descompunerea alak-or saŭ ala-kor, nicĭ cele-l'alte limbĭ turanice înrudite, nu'l explică. Este o vorbă plugărêscă, pe care Unguriĭ aŭ găsit'o la Românĭ şi aŭ primit'o dela dînşiĭ. Aşa dară, étă genealogia luĭ *alac*:

tracic lakano = gr. λάχανον
(lakaro)
alb. lakna — rom. **lacru*
(lakra)
alacru — ung. alakor
alac.

Nu cum-va francesul l o c a r „épeautre“ să fie un împrumut dela Ungurĭ? Este o cestiune de urmărit.

v. *Abeş.* — *Aghiuţă.* — *Aidoma...*

[2]·**Alàc**, adj. et subst.; couleur d'épeautre. Epitet ce se dă peste Carpaţĭ la boĭ „carĭ sémĕnă la pĕr cu spicul a l a c u l u ĭ = Triticum spelta“ (Familia, 1878 p. 459). Şi franţusesce se dice: „boeuf f r o m e n t, boeuf à robe jaune claire“ (Rolland, Faune pop. t. 5 p. 24).

v. [1]·*Alac.*

Alàcĭu, -**e**, adj.; bigarré, de diverses couleurs. Sinonim cu p e s t r i ţ, b ă l ţ a t, t ă r c a t etc. Cuvîntul se aude în Bucovina:

Asta'ĭ lumea cea *alace*,
Face omu cum ĭĭ place;

Lumea asta'ĭ din bucățĭ:
Core unu, dă la tățĭ...
(Marian, Descântece, 30)

Tot de acolo:

Spun pe cinste că țĭ-oĭu da
Noă cirede de vacĭ
Tóte cu vițeĭ *alacĭ*...
(Marian, Bucov. I, 124)

In pasagĭul din urmă ar puté să fie vorbă de „vițeĭ de culórea alaculuĭ (v. 2·*Alac*), nicĭ decum însă în pasagĭul de'ntâĭu: „lume *alace*". Derivațiunea din turcul a l a č a „bigarré" (Șaĭnénu, Elem. turc. p. 8), sub forma tătărescă a l a č, este singură care se potrivesce în ambele casurĭ: „vițeĭ *alacĭ* = veaux bigarrés"; „lume *alace*" explicată prin „lume d i n b u c ă ț ĭ = monde bigarré".

v. 1.*Alagea*. — *Bălțat*.

Alacùstă s. **halacùstă**, s. f.; sauterelle. O formă bănățénă pentru l ă c u s t ă (= lat. locusta), pe care o cunóscem prin următorul exemplu: „Intre metafore, figure saŭ asemĕnărĭ luate din lumea animală, poporul de pe aci întrebuințéză: merge ca melcĭul, adecă fără sporĭu; îĭ ușor ca un fluture; ca și o *halacustă*, așa mânca..." (L. Iancu, Caraș-Severin, com. Visag).

v. *Lăcustă*.

1·**Alageà** s. **halageà** (artic. *alagéua*, plur. *alagèle*), s. f.; sorte d'étoffe rayée, indienne.

Intre veșmintele mănăstiriĭ Negoescĭ, 1739 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 125): „sfită dă belacoasă négră verde 1; stiharĭu dă *alagé* albu..."; și maĭ jos: „procovețe dă a t l a z *alagé*..."

Intre veșmintele mănăstiriĭ Snagovu din acelașĭ an (ibid. p. 156): „orarĭu albastru dă hatai; orarĭu dă *halagé* vechĭu..."

v. *Atae*.

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 224), între exemple de scumpete în anul 1812 aduce: „*alagéoa* próstă 12 leĭ, ș a m *alagéoa* 25 leĭ și 30 bucata..."; unde „ș a m *alagé*" însemnéză o „*alagé* de Damasc", de doĕ orĭ maĭ scumpă decât cea obicĭnuită.

v. *Șamalagé*.

În tarifa vamală moldovenéscă din 1761 (Arch. Român.1·, II, 323) se menționéză: „*Alăgea* d e H a l e p" și „*Alăgea* ș a m".

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 215: „asta este hataĭa de Veneția sadea, hataĭa florantin, camohus de Veneția cu fir, camohus sadea, catifea cu aur și sadea de Veneția, sandal cianfes, canavĕț, tafta, atlas vĕrgat și cu florĭ, hares pungĭuc, fesurĭ tuneslіĭ, basmale de Triest, de Franța și de Englitera, tulpan mosc, *alagea* de Triest..."

Este turcul a l a č a saŭ a l a ğ a, cu acelașĭ sens (Șaĭnénu, Cihac). „*Alagé*, materiă țesută cu fire de in și de mătasă" (L. M.).

v. *Atlaz*.

2·**Alageà** s. **halageà**, s. f.; embarras, complication. Termen întrebuințat numaĭ în locuțiunea: „a p ă ț i *alagéua* = a fi amăgit, a cădé în mare nevoe." (L. M.; Cihac; Pontbriant). N'are a face cu numele stofeĭ *alagé*, despre care vedĭ maĭ sus și cu care o confundă uniĭ, ci este grecul *ἀλλαγή* „changement, vicissitude, troc, contrat". Cu acéstă derivațiune se împacă și următorul pasagĭu la Vrancea (B. Ștefanescu), Sultanica p. 216: „dar tu, când ne'ĭ întinde *halagéua* nunțeĭ?.."

v. *Hălăgiă*.

Alàh! — v. *Alalah!*

Alàĭu (plur. *alaĭurĭ*), s. n.; pompe,

suite, cortège, procession; beaucoup de bruit, brouhaha. Turcul alāĭ, trecut şi respândit în tóte limbile de pe peninsula balcanică. Cuvîntul e maĭ frumos, în orĭ-ce cas, decât neologismiĭ pompă şi paradă.

E des în cronice.

Neculce, Letop. II, 331: „l'aŭ pus Domn în Moldova [pe Dimitrie Cantemir], şi apoĭ l'aŭ dus la Vezirul de l'aŭ îmbrăcat în caftan şi ĭ-aŭ dat ferman, făcându'ĭ *alaĭu* pre obiceĭu..."

Nic. Costin, Letop. II, 99: „ĭ-aŭ eşit boĭeriĭ ţăriĭ şi cu slujitorĭ şi cu tabulhanaoa ţăriĭ, de ĭ-aŭ făcut *alaĭu* după obiceĭu..."

N. Muste, Letop. III, 19: „venind Buhuş Hatmanul dela Suceava în Iaşĭ la Dimitraşco Vodă, făcutu-ĭ-aŭ *alaĭu* cu toţĭ slujitoriĭ curţiĭ, cu trâmbiţe, cu dobe..."

Istoria luĭ Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Cu ochiĭ dacă vĕzură,
Pe Ştefan spătarĭu îl socotiră,
La Imbrihor că l'aŭ dus,
Domnul tănăr că l'aŭ pus,
Cu *alaĭu* mare 'l luară
Şi la curte îl duseră...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 217: „când s'aŭ apropiet de Iaşĭ, ĭ-aŭ eşit toţĭ boĭeriĭ şi caĭmacamiĭ cu *alaĭurile* înainte..."

Beldiman, Tragod. v. 461:

Óstea din Iaşĭ cea maĭ multă la Galata aŭ ĭeşit,
Ca de acolo *alaĭul* să se facă în sfîrşit...

Forma aspirată, la Dionisie Eclesiarc (Papiŭ, Monum. II, 166, 169): „[Alexandru Ipsilant] întrând în Bucureştĭ cu mare *halaĭu* şi şeḑênd în scaun..."; ĭar maĭ jos: „cu ce *halaĭurĭ* şi cu ce cinste şi dragoste ĭ-aŭ întimpinat..."

In epoca fanariotică se făcuse încercarea de a înlŏcui pe *alaĭu* prin politie =gr. *πολιτεία*.

Neculce, Letop. II, 414: „aducându'l [pe Constantin Mavrocordat] cu frumoasă politie până la sfântul Nicolaĭ..."

Incercarea n'a isbutit. Politia a despărut, ér *alaĭu* a remas, perḑênd însă cu încetul sensul seŭ oficial şi căpĕtând în graĭu accepţiunile de:

a) Fanfaronadă, ca în proverbul:

Umblă pe drum cu *alaĭu*
Ş'a-casă n'are mălaĭu...
(Pann, I, 160)

b) Ţipetele uneĭ mulţimĭ.

A. Pann, Prov. I, 20:

Nevasta acum îmĭ strigă:
Bărbate, lemne, mălaĭu!
Pruncii: pâĭne, mămăligă!
Îmĭ zbĭer toţĭ şi'mĭ fac *alaĭu*...

saŭ acelaşĭ în Moş-Albu, I, 8:

Şi tocma când căscaĭ gura să'ncep a o întreba
Despre una, despre alta, şi d'are bărbat saŭ ba,
Din depărtare d'o dată se auḑi un cimpoĭ,
Făcêndu'ĭ *alaĭu* toţĭ câĭniĭ cu lătratul dinapoĭ...

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 202: „Acéstă vălmăşélă de carĕ, de caĭ şi de boĭ carĭ mugesc în mijlocul câmpiilor, acest *alaĭu* de moşnegĭ, femeĭ, bărbaţĭ şi copiĭ carĭ jelesc pătrunşĭ la óse de spaĭmă..."

v. *Turc.*

Alàl! — v. *Halal!*

Alalàgmon, s. n.; cri de joie. Grecul *ἀλαλαγμός*, pe care mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XCVII, s'a încercat a'l introduce în limba nóstră bisericéscă:

... strigaţĭ *alalagmon* luĭ Dumnedzĕu...	... ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...

v. *Alalagmosesc.*

Alalagmosèsc s. **alalagmuèsc**, vb.; pousser des cris de joie. Ambele forme aŭ fost încercate de Dosofteĭu, 1680:

ps. XCIV: ... cu psalomĭ să *alalagmosim* luĭ...	...ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ...
ps. XCVII: *alalagmuiţ* denaintĭa înpăratuluĭ domnuluĭ...	... ἀλαλάξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίῳ...

v. *Alalagmon.*

Alalagmuèsc. — v. *Alalagmosesc.*

Alalàh! interj.; cri de guerre des mahométans. Turcul allah! allah! „Dieu! Dieu!" Se întrebuinţéză numaĭ când e vorba de Turcĭ saŭ Tătarĭ.

Balada Sîrb-sărac:

Alalah, caĭ arăpescĭ!
Alalah, caĭ tătărescĭ!
Cum mişca copitele
Ca şoĭmiĭ aripele!...

Fără aglutinare: *alah! alah!*

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Mon. II, 171): „chiotind gróznic, [Turciĭ] aŭ dat năvală călărimea şi pedestrimea asupra Muscalilor să'ĭ impresóre, făcêndu-se mare sgomot, răgnind ca leiĭ: *alah! alah!...*"

Aspirat: *hala! hala!*

Miron Costin, Letop. I, 347: „Elagasi întâĭu ca un leŭ singur, şi după dânsul toată oastea cu glas: *hala! hala! hala!* aŭ purces..."

v. *Turc.*

Alàlt,-ă | **Alaltă-ierĭ** — v. *Alt.*

22,083.

Alàmă (plur. *alâmurĭ*), s. f.; laiton, cuivre jaune; au pluriel: dinanderie. Amestec de aramă şi de zinc, avênd culóre galbenă luciósă. Pluralul cel neregulat *alâmurĭ*, atât prin formă precum şi prin sens indică un singular: alàmură, dispărut din graĭu şi care însemna lucru făcut din *alamă*, ér nu însăşĭ *alama*.

Balada „Radu Calonfirescu":

Este-un cort mare, rotat,
Cu crescetul nărâmzat,
Cu ţĕruşe de aramă,
Cu cârlige de *alamă*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 477)

Balada „Stanislav Vitézul":

Şi la Dunăre-ajungea,
Iar acolo'şĭ alegea
Un cinel tot de aramă
Cu şinele de *alamă*,
Mic de nicĭ că'l bagĭ de sémă...

(Ibid. 569).

Balada „Necolă Neculcea":

Primblă-mi-se primblă
Şi încet maĭ umblă,
In sandal de-*alamă*
Legat cu aramă...

(Burada, Călĕt., 134).

Costachi Stamate, Muza I, 190:

O dată sclavul aude în munţĭ zarvă de oştire
Şi strigărĭ: săriţĭ cu toţiĭ! la caĭ! la caĭ cu grăbire!
Şi zingănind în tot locul scărĭ şi frâe de *alamă*,
Şi resunând nechezatul cailor ĭuţĭ peste samă...

E cu totul greşită identificarea etimologică a luĭ *alamă* cu aramă (Miklosich, Lautl. Conson. I, p. 38). Cihac (I, 8) a nemerit adevĕrata origine a cuvîntuluĭ în latinul lamina; trebuĭa să observe însă că acéstă vorbă nu nĭ-a venit prin moştenire din epoca romană, ci în vécul de mijloc prin împrumut dela Italienĭ: lama „plaque en métal" = franc. lame. Nu

e neapěrat ca inițialul *a* să fie o protesă românéscă, căcĭ Italieniĭ aveaŭ de asemenea o formă a l a m a = vechĭul frances *a l a m e, de unde deminutivul a l a m e l l e, a l e m e l l e cu sensul de „custură“ (Godefroy, I, 216). In limba sardă: a l a m a r e „cĭucurĭ pe haĭne“, negreşit metalice (Spano). In dialectul sicilian: a l l a m a t u „stófă de metasă cu aur şi argint“ (Traina), ceĭa ce spaniolesce se chiamă a l a m a. In dialectul milanes: a l a m a r „un soĭu de nasturĭ“ (Cherubini). In portugesa a l a m a r aprópe cu acelaşĭ sens. In scurt, forma protetică a l a m a căpetase óre-când la Italienĭ şi la ceĭ-l'alțĭ Neo-latinĭ din Occident ințelesul fundamental de un metal lucĭos, maĭ cu sémă auriŭ, bun pentru podóbe de tot felĭul. După cum negoțul italian medieval, atât de înflorit în secoliĭ XIII—XV pe cóstele Măriĭ-negre, ne înzestrase atuncĭ cu numele poporan al bronzuluĭ: a c i ó e (= ital. a c c i a j o), tot aşa ĭĭ datorim şi cuvîntul *alamă*. In pluralul *alâmurĭ*, remas dela un singular perdut *alàmură*, se maĭ resfrânge forma italiană a l a m a r e, care se aplica anume la cele fabricate din metal, ĭar nu la metalul însuşĭ.

Derivatele din *alamă*: a l ă m a r „dinandier, fabricant d'objets de laiton“; a l ă m ă r i ă „dinanderie, magasin ou fabrique d'objets de laiton, objets de laiton en général“; a l ă m e s c etc.

v. *Aciŏe*. — *Lamură*. — *Lămuresc*.

Alàmură. — v. *Alamă*.

Ala'n-dàla, adv.; sans avancer, sans aboutir à quelque chose. Sinonim cu f ă r ă r o s t saŭ f ă r ă s p o r. Se aude — pare-mi-se — numaĭ în Țéra-Românéscă.

In basmul „Picĭul cĭobănaşul“, povestit de o Bucurescénă (Ispirescu, Legende ed. 1874, II, 139): „... am întălnit o biserică veche cu muşchĭul de treĭ degite pe dînsa, cu pragul tocit, şi un călugăr într'însa, bătrân de'şĭ ridica pleopele cu surcelele şi spunea *ala'n-dala* din gură...“

Se dice: umblă *ala'n-dala*, vorbesce *ala'n-dala*, lucrurile merg *ala'n-dala* (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 8).

Ca şi a l a - b a l a, póte să fie un dar de pe la Arnăuțiĭ din epoca fanariotică. Albanesce, după dialectul toschic, d a l ă - n g ' - d a l ă „à petits pas, peu à peu“ (Dozon, Manuel, Voc. p. 13).

v. *Ala-bala*. — 1·*Arnăut*.

Alàş (plur. *alaşe*), s. n.; t. d'Archit.: échafaudage. Se întrebuințéză în Transilvania ca sinonim cu ş c h e l e, adecă podurile şi scările ce se aşédă pentru zidarĭ ca să pótă lucra la rădicarea uneĭ clădirĭ. Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Buc.): „*alaşu*, Gerüste“. „Z a s c se chiamă un *alaş* maĭ înalt“ (L. B. 768). Este maghiarul á l l á s.

v. *Podélă*. — *Şchele*.

Alàt. — v. *Halat*. — *Hălteĭe*.

Alàtru, vb.; aboyer. In loc de simplul l a t r u. Este latinul a l l a t r o (=ad+latro), deşi inițialul *a* s'ar puté explica printr'o simplă protesă de'naintea luĭ *l* (v. 1·*Alac*). Se întrebuințéză pe a-locurĭ de ambele laturĭ ale Oltuluĭ.

„... măgarul şi óĭa sghĭară, câĭnele *alatră*, lupul urlă ..“ (C. Bălénu, Dolj, c. Séca-de-câmp).

„Pe la noĭ se dice: calul rînchéză, nu nechéză; porcul grofăesce, nu grohăesce; cânele *alatră*, nu l a t r ă...“

(C. Voïculescu, Teleorman, com. Viişóra).
v. *Latru.*

Alàture. — v. *Alăturĭ.*

Alàur. — v. *Laur.*

Alàută. — v. *Alăută.*

Alavàstru, s. n.; vase d'albâtre, vase à parfums. Noul Testament din 1648, Luc. VII, 37:

... aduse un *alavastru* cu unsoare...	...˙. *κομίσασα ἀλάβαστρον μύρου...*

v. *Albastru.*

¹·²·-àlă, suffixe servant à former: 1⁰. des noms féminins instrumentaux; 2⁰. des sobriquets légendaires masculins et féminins. In „amorţélă", rînceḑélă", „agonisélă", „sărbeḑélă", „obosélă" etc., deşi se rostesce adesea cu -ală, totuşĭ este acelaşĭ sufix feminin abstract -élă ca în „aburélă", „bărfélă" şi atâtea altele, după cum observase fórte bine Diez (Gramm.³, II, 327). El diferă cu desăvîrşire prin origine şi prin funcţiune de sufixul propriŭ ḑis -*ală*, adecă —maĭ corect— de cele doĕ sufixurĭ -*ală*, din carĭ:

1⁰. Unul servă a forma numĭ femeiescĭ instrumentale, ca: ţes*ală* „étrille", tînj*ală* „court-bouton du jong des boeufs", suc*ală* „rouet à bobinet", zăb*ală* „mors de bride", cerc*ală* „filet à poissons" etc., în carĭ tóte este sufixul slavic -*a-lo* saŭ -*a-dlo*: ʹesalo saŭ česadlo, ząb*alo* saŭ ząb*adlo* şi aşa maĭ încolo.

2⁰. Cel-l'alt forméză numĭ femeiescĭ saŭ bărbătescĭ pentru tipurĭ comice legendare, ca: tând*ală*, păc*ală*, cic*ală*, dărv*ală*, matah*ală* etc., înrudite cu tipurile legendare formate prin sufixul -ilă: zorilă, murgilă, surdilă, negrilă şi altele, astfel că filiaţiunea ambelor sufixurĭ va trebui studiată maĭ departe la un loc.

Aci vom observa numaĭ:

a) In latina, tipul comic: hirquitallus, şi numile proprie: Messalla, Hispallus, Camillus, Ursilla, Taurilla, Juvencilla etc.;

b) In inscripţiunĭ tracice, numile proprie: Dizala, Diszatral, Attalus, *Κοθῆλας*, *Σαδάλας*, Zantiala, *Μουκατράλης*, Ardila etc. (Dumont, Monum. figurés, 1877 p. 66, 78—81).

v. -*élă.* — -*ilă.* — -*ulă.*

³· ʽAlă s. **hàlă** (plur. *ale* s. *hale*), s. f.; t. de Mythol. pop.: 1⁰. mauvais génie de la tempête, personnification de la grêle, orage; 2⁰. incube, cauchemar; 3⁰. un être vorace, insatiable. Numaĭ cu sensul al treilea se găsesce în Dicţionarul româno-latin Bănăţén circa 1670 (Mss. în Bibliot. Universităţiĭ din Buda-Pesta): „*Hală*. Vorax. Prodigus". Totuşĭ primele doĕ sensurĭ sînt cele fundamentale: *ală* = un fel de balaur nimicind grânele şi un incub, de unde apoĭ se desvóltă: pe de o parte, *ală* = fiinţă nesăţiósă, cu abstractul alime; pe de alta, verbul denominativ aluesc = turbur saŭ zăpăcesc, cu derivatele aluit, aluélă etc.

Vom începe printr'o împărtăşire ţerănésca din Oltenia:

„Balauriĭ, carĭ aicĭ se maĭ numesc şi *ale*, sînt creḑuţĭ de popor a fi nisce duhurĭ rele ce se fac pe cer în timpul ploieĭ, şi că unde se întâlnesc doĕ *ale* încep a se bate şi dărîmă tot ce întimpină în calea lor; astfel desrădăcinéză arborĭ, daŭ jos pătule şi coşerĭ, ĭeaŭ carăle ce se află la lucru şi le duc departe. Se ḑice că *alele* se fac din

ómenĭ carĭ aŭ duh necurat şi carĭ în timpul furtuneĭ se culcă adormind un somn greŭ. In acest interval sufletul celuĭ adormit făcêndu-se *ală*, se duce a întimpina pe cea-l'altă *ală*, care este sufletul alteĭ fiinţe din altă localitate, şi apoĭ se bat amîndoĕ. Locul unde se bat *alele* şi localitatea *aleĭ* celeĭ învinse sînt supuse furtuneĭ şi sufĕr mult de grindină..." (M. Cĭocâlteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

„Vîntul turbat se crede că este sus în cer, şi când bate el, se dice că este *ală*..." (P. Cĭocâlteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca).

Tot aşa se povestesce în districtul Olt (C. Corbénu, c. Alimânescĭ), unde însă se rostesce aspirat: *hală*, ca şi în Dolj pe a-locurĭ (I. Vulcănescu, c. Pelescĭ).

Din Teleorman:

„Poporul crede că sînt uniĭ ómenĭ cărora le-a dat Dumnedeŭ să se prefacă în uragane numite *hale*, şi că aceste *hale* se bat când este vînt reŭ..." (M. Stefănescu, c. Traian; C. Popescu, c. Cĭóra).

Ca să trecem peste Carpaţĭ, reposatul Dr. Vasicĭu (Antropologia, Buda 1830, p. 217), explicând diferite fenomene de vis, observă: „Când se înpédecă cercuirea sângeluĭ în părţile foaleluĭ, se nasce în om aşa disă apĕsarea (incubus) saŭ cum îĭ dic ómeniĭ noştri c ă l ă r i r e a *halelor* saŭ a dracilor, pentru că vîséză că *halele* saŭ draciĭ îĭ călăresc..."

O comunicaţiune poporană din Banat:

„Despre vînt se crede că este o *hală* saŭ balaur mare, care suflă numaĭ pre o nare de nas, căcĭ de ar sufla pre amîndoĕ, ar prăpădi tot pămîntul. Lăcomia în mâncărĭ orĭ beuturĭ încă se numesce h a l i m e. Apoĭ un om ce zace mult în pat şi aĭuréză, se dice h a l u i t, adecă pocit de *hale*..." (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Verbul aluesc, bănăţenesce h a l u e s c, scădut la u l u e s c prin asimilaţiune vocalică regresivă, este respândit la toţĭ Româniĭ, chĭar pe acolo unde, ca în Moldova, nu se maĭ aude *ală*, din care el s'a născut prin sufixul verbal denominativ - u e s c întocmaĭ ca „ceruesc" din „céră", „făptuesc" din „faptă" etc.

Cantemir, Chron. I, 208: „tocma ca cum ar cădé în amestecaré limbelor la turnul Vavilonului, aşé să u l u ĭ a ş t e..."

Caragea, Legĭuire 1818, p. 20: „Când vânzătorĭul şi cumpărătorĭul să vor u l u i, unul gândind că vinde alta, ĭară celalalt că cumpără alta..."

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 243: „se gândĭa că lumea d'aci încolo nu maĭ e ca lumea, pasămi-te sĕ u l u i s e..."

Balada „Marcul Vitézul":

Dar el, măre, tot gândĭa
Şi cu mintea judeca:
S'a u l u i t maĭcă-mea...

(G. D Teodorescu, Poes. pop. 665)

Credinţele românescĭ despre *ale* se regăsesc întocmaĭ la Serbĭ, cu acelaşĭ nume şi chĭar cu aceleaşĭ filiaţiunĭ logice. „*Ala* (ала) — dice Karadžić (Lex. 3) — se deosebesce de balaur (аждаха) prin puterea de a sbura aducênd norĭ şi grindină asupra bucatelor. Avem locuţiunĭ: *ală* n e s ă ţ i ó s ă (ало несита)! se luptă ca *ala* cu bĭelşugul; năvălesce *ala* asupra *aleĭ*. Apoĭ adjectivul a l a v = gefrässig, gierig, vorax".

Prin urmare, afară de sensul fórte important de „incubus" şi afară de verbul derivat a l u e s c, Serbiĭ aŭ şi eĭ pe *ală* cu cele doĕ înţelesurĭ: 1°. „mauvais génie de la tempête"; 2°. „un être vorace". Dar cuvîntul nu e de loc slavic. De unde vine?

Mitul, împreună cu numele, este nu tocmaĭ elenic, ci maĭ bine greco-tracic, căcĭ se scie că o mare parte a mitologieĭ elenice fusese de provenință tracică, după propria mărturiă a vechilor Grecĭ, carĭ nu se sfieaŭ a ḑice că Orfeŭ, Lin, Thamyris, maĭ toțĭ fundatoriĭ ideelor lor religióse, fuseseră Tracĭ.

În ciclul românesc, maĭ complet decât cel serbesc, trăsurile esențiale ale *alelor* sînt:

1⁰. Personificațiunĭ legendare;

2⁰. Ființe bărbătescĭ, „balaurĭ“ saŭ „smeĭ“, deșĭ numele *ală* e femeiesc;

3⁰. Tot-d'a-una doĭ;

4⁰. Nemicesc grânele;

5⁰. Sînt aruncătorĭ de pétră;

6⁰. Sînt incubĭ.

Trăsura din urmă e cea maĭ semnificativă, fiind-că'n întréga mitologiă elenică există un singur mit, în care noțiunea furtuneĭ se unesce cu acea de incub: este anume mitul fraților *Ἀλωάδαι* saŭ *Ἀλωεῖδαι*, *παῖδες Ἀλωῆος*. In aceștĭ Aloaḑĭ sciința a recunoscut deja de-mult caracterul de *ale*: „the personification of the sky as excited by the storm“ (Max Müller, Lectures II², 322—5), „Dämonen des Sturms“ (Sonne în Kuhn's Zeitschr. X, 127). In Omer, ambiĭ Aloaḑĭ cresc uriașĭ mâncând bucatele câmpuluĭ: „*ζείδωρος ἄρουρα*“; ambiĭ în furia lor eraŭ în stare să nemicéscă pe înșișĭ ḑeiĭ, aruncând munțĭ peste munțĭ, dacă tinerĭ încă, aprópe copiĭ, nu ĭ-ar fi săgetat Feb (Odyss. XI, 305—320), adecă raḑele sóreluĭ împrăștiând furtuna. In fine, unul din ceĭ doĭ Aloaḑĭ, cel maĭ cunoscut, este și se chiamă incub: „*Ἐφιάλτης*“.

Paralelismul între mitul elenic și între cel românesc e atât de isbitor, încât orĭ-cine ar vré să explice în vre-un alt mod pe *ale*, va trebui neapěrat să grupeze, pe lîngă elementul nominal, tot atâtea puncturĭ de asemĕnare. Al nostru *ală*, ca materiă și ca funcțiune, indică pentru grecul *Ἀλωεύς* aceĭașĭ radicală *ἀλ*, din care vine *ἄλη*, *ἀλᾶσθαι*, *ἀλάστωρ* etc., cu sensul fundamental de „gónă“ saŭ „vînătóre“ (Curtius, Grunz.⁵, 557).

v. *Balaur*. — *Ciocărliă*. — *Hală*. — *Pricoliciu*. — *Smeŭ*. — *Șolomonar*. — *Uluesc*. — *Vînt*. — *Vîrcolac*...

Alâm, s. m.; t. fisc.: redevance que payaient autrefois les Tatars établis en Moldavie pour le droit de faire paître leur bétail. O dare care a durat în Moldova aprópe în tot cursul secoluluĭ trecut, împreună cu o altă numită ușur, ambele plătite fisculuĭ numaĭ de către locuitorĭ Tătarĭ.

Amiras, Letop. III, 130, sub anul 1717: „Tătariĭ fiind bucuroșĭ să șadă în locul Moldoveĭ pentru hrana lor, alergat'aŭ la El-agasi și s'aŭ rugat ca să mijlocéscă la Mihaĭu-vodă, apucându-se să dee zăciuéla din roada pămĕntuluĭ și câte un ort de casă pe an, și de stogul de fân un ort, și de pe oĭ și de pe alte bucate *alăm*, și să'ĭ lasă să șadă pe locul acela...“

La 1729 Tătariĭ se oferĭaŭ a da luĭ Grigorie-vodă Ghica „*alăm* îndoit“; el însă le-a respuns că nu „se lăcomeşte a lua dela noĭ banĭ îndoițĭ pentru pășunatul dobitoacelor noastre...“ (ibid. 172).

Act din 1769 (Arch. Român.¹, I, 196): „*alămul* se ĭa de pe bucatele tătăreștĭ care pasc pe locul Moldoviĭ, însă 2 leĭ la 100 oĭ, și 6 banĭ de cal, ĭapă, vacă; 40 banĭ de casă i de stogul de fân, în cele 2 césurĭ ce s'aŭ dat Tătarilor pe pămĕntul Moldoviĭ...“

Cuvîntul nu vine de loc din turcul „alym = achat“ (Șaĭnénu, 9), ci este tătarul alèm saŭ alym „rede-

vance, dette" (Castrén, Koibal. Sprachl. 76).

v. *Uşur.*

Alămàn, n. pr. masc. Intr'un crisov muntenesc din 1536, între numĭ proprie de Românĭ: „*Alăman* (Алъман), Gândé, Kirtop..." (Cuv. d. bătr. I, 239).

v. *Aliman.* — *-man.*

1. Alămàr. — v. *Alamă.*

2. Alămàr. — v. *Almar.*

Alămâe (plur. *alămâĭ*), s. f.; t. de Botan.: citron, malus citrus. Rodul arboreluĭ numit a l ă m â ĭ u = Citrus medica. Arborele cresce numaĭ în regiunĭ calde; rodul însă, din causa însuşirilor sale alimentare şi medicale, se respândesce pretutindenĭ prin negoţ. Are o culóre galbenă deschisă şi un gust acrişor.

Istorie de patima Galaţilor 1769 (Conv. lit. 1875, 326):

Vedeaĭ corăbiĭ în vad
Sosite din Ţarigrad
Cu fel de fel de bucate.
Întraĭ, cumpăraĭ de toate:
Café, naramză, migdale,
Alămâĭ şi portocale
Şi alte multe mezele,
De te îndulcĭaĭ din ele...

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru încurcă lumea la cântar şi stórce paĭsprece câştigurĭ din spinarea muştiriuluĭ; pĕ mine cu treĭ leiţe la sare, pĕ cumĕtra cu şapte banĭ la frunḑişóră, pĕ Puĭcan cu douo parale la lipiea dĕ pâĭne, pe Tîrcav c'o băncuţă d'ali dĕ cinḑecĭ dĕ banĭ la săpun, pĕ vĕru Găvanea c'un leŭ la *alămâĭ*..."

Rodul şi frunḑa *alămâiĭ* avênd un miros fórte plăcut, într'o colindă din Transilvania se descrie locuinţa luĭ Dumneḑeŭ:

Alergat'am alergat,
Pîn' pe Domnul l'am aflat
Intr'o chilie
De tămâe
Cu uşa de *alămâe*...
(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

In poesia poporană, maĭ ales din Moldova, nu o dată se invócă „frunḑa verde de *alămâe*", maĭ ales când sufletul e î n ă c r i t de ce-va; de exemplu:

Frunḑă verde de-*alămâe*,
Mĕ suĭam în dél la vie,
Mĕ uĭtam pe Slobozie,
Vedeam casa mea p u s t i e...
(Marian, Buc. I, 1; II, 174).

Frunḑă verde de-*alămâe*,
Mĕ suĭu, dragă, 'n dél la vie,
Maĭ din jos de Slobozie,
Căcĭ într'o căncilărie
Şéde-un cĭocoĭaş şi scrie,
Scrie carte c u m â n i e...
(Ib. I, 4)

Frunḑă verde de-*alămâe*,
Dragă mĭ-a fost lumea mie,
Nicĭ acu nu mĭ-e urîtă,
Da's cu multe 'n v ă l u i t ă...
(Ibid. II, 160).

Frunḑă verde de-*alămâe*,
Păsăruĭcă cănipie
Spune puĭuluĭ să vie,
Şi să vie prin livadă
Nime'n lume să nu'l vadă...
(Conv. lit. 1884 p. 39).

In cântecele hoţescĭ, se invócă uneorĭ t r e ĭ *alămâĭ* lîngă „treĭ gutâĭ", printr'o cĭudată asociaţiune de gust acrişor cu gust asprişor. Aşa în balada „Jianuluĭ":

Foicică treĭ gutâĭ,
Treĭ gutâĭ, treĭ *alămâĭ*,
Iancule, de unde viĭ?
— Ĭa d'aci de peste Jiĭu.
— Iancule, ce-aĭ tîrguit?
— Dat'am aur şi argint
Pe vr'o cincĭ oca de plumb...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 201)

Intr'o doïnă:

Fóiă verde treï gutâï,
Treï gutâï şi treï *lămâï*,
Din séra de Sân-Văsiïu
S'aŭ ivit nisce copiï
Ce se'nvaţă 'n codru 'ntâiu...
(Ibid 294)

Când doï amanţï se despart, urîndu-li-se împreună, unul vorbesce de „gutâï cu *alămâï*", cea-l'altă îï respunde prin acrele mere verḑï şi prin otrăvicïosul alfior:

— Géba, puïcă, mĕ măngâï
Cu gutâï, cu *alămâï*,
Că de mine tot remâï!
— Géba, bade, mĕ desmerḑï
Cu-alfiorï şi mere verḑï,
Că de-acum nu mĕ maï veḑï...
(Familia, 1873 p. 115)

v. *Alior*. — *Gutâe*.

Fără „gutâï", într'un cântec soldăţesc din timpul luptelor dela Plevna şi Vidin:

Frunḑuliţă treï *lămâï*,
Spurce-mi-te'n bot de Diïu,
Tótă ïérna te păziïu
Cu raniţa căpătâïu,
Cu bucile pe zăpadă,
Cu puşculiţa 'ncărcată...
(Chr. Negoescu, Dolj, Coll. Mss.)

Era acru, negreşit!

Iniţialul *a* în *alămâe* este protetic. Fără *a*, la Anton Pann (Prov. I, 119), unde înşiră ierarchia pómelor:

Rodia alese, cum şi pe *lămâe*,
Pïersica, Naramza pentru trépta 'ntâe...

Este persianul l i m ū n, întrodus prin comerciŭ în tótă Europa: ngr. *λεμόνι*, ung. lémonya, ital. limone, rus. limonŭ etc. (Cihac).

v. [2·3]·*Alămâe*. — [1·2]·*Alămâiţă*. — *Alimon*.

[2]·**Alămâe**, s. f.; t. de Botan.: espèce de haricot, Phaseoli species. Din cele fórte multe varietăţï de f a s ó l e, una pórtă pe a-locurï în Moldova numele de *alămâe*. „Pe la noï poporul numesce un fel de f a s ó l e *alămâe*, deosebind'o de fasóle grasă, ciréşă, hălăcïugă, copăcel, ológă etc." (I. Băncescu, Vasluïu, com. Ipatele).

v. *Fasóle*. — *Făsuïu*.

[3]·**Alămâe**, s. f.; nom d'une danse populaire, surtout en Moldavie. Un joc ţerănesc, cunoscut într'o mare parte a Moldoveï (Tutova, com. Bogdanescï, Avrămescï, Iepurenï, Cârjeónï; Falciïu, c. Podolenï, Moşna; Tecucïu, c. Nărtescï; Vasluïu, c. Gârcenï etc.). „Se jócă de flăcâï şi fete la hore şi la nunţï, câte doï, făcêndu-se maï multe părechï. Sémĕnă cu p o l c a ş o t i ş ă: merg un pas înainte, un pas înapoï, şi apoï se învîrtesc înprejur, cât în partea dréptă atât şi în stânga. Cântec n'are, ci numaï ariă, care se deosebesce de a celor-l'alte danţurï din popor. Acest joc este vechïu. Bătrâniï spun că dînşiï pe vremea lor nu cunosceaŭ un alt danţ maï frumos şi'l numïaŭ danţul *Alămâe*. Tinerimea îl jócă rar..." (C. Melinte, Covurluïu, c. Gânescï). In unele localităţï, „fie-care mişcare înainte şi 'napoï cuprinde patru paşï, după carï urméză o mişcare împregïur la stânga şi o altă mişcare împregïur la drépta, căntându-se un cântec obscen" (Gr. Periénu, Tutova, c. Bogesciï). Se ḑice şi la deminutiv: A l ă m ă i ţ ă saŭ L ă m ă i ţ ă.

v. *Aţică*. — *Sultanică*...

[4]·**Alămâe**. — v. [2]·*Alămâïu*.

[1]·**Alămăiţă** s. **lămăiţă**, s. f.; diminutif d'a l ă m â e: petit citron. Ca şi primitivul a l ă m â e, deminutivul *alămăiţă* saŭ *lămăiţă* simboliséză în poesia poporană o nemulţumire sufletéscă.

Frunḑă verde *lămăiţă*,
Am avut o copiliţă,
Am lăsat'o să maĭ créscă
Minte'n cap să dobândéscă,
Dar de când o am lăsat
Copila s'a măritat...
(Conv. lit. 1886 p. 179)

v. [1]*Alămâe. — -iţă.*

[2]·**Alămăiţă,** s. f.; t. de Botan.: serpolet, Thymus serpyllum. Se ḑice de asemenea *lămăiţă*, apoĭ l ă m i ó r ă saŭ a l ă m i ó r ă (Tecucĭu, com. Brăhăşescĭ, Boghieţiĭ). Şĭ-a căpĕtat acest nume din causa plăcutuluĭ seŭ miros.

Intr'o doĭnă din Ardél:

Eŭ ĭubesc o copiliţă
Să 'ĭ miróse gur'a ţîţă
Şi buzele-a *lămâiţă*.
(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. [1]·*Alămâe. — Lămâiţă.*

[3]·**Alămăiţă,** s. f.; t. de Botan.: Aloisia citriodora. O plântă exotică, cu frunḑe fórte lungueţe şi cu miros de a l ă m â e. E cunoscută numaĭ în oraşe.

v. [1]·*Alămâe. —* [1]·*Alămăiţă.*

[3]·**Alămăiţă.** — v. [4]·*Alămâe.*

Alămăióră. — v. [1].*Alămăiţă.*

Alămăiŭ, -ie. — v. [2]· *Alămâĭu.*

[1]·**Alămâĭu,** s. m.; t. de Botan.: citronnier, Citrus medica.

v. [1]·*Alămâe.*

[2]·**Alămâĭu, -âe,** s. **alămăiŭ, -ie,** adj.; couleur citron, jaune-clair. O faţă ca a a l ă m â i ĭ. „Culóre *alămâe* saŭ d e s c h i s - g a l b ĕ n ă" (S. F. Marian, Chromatica p. 123). In popor se aude variând: *alămâĭu, alămâŭ, lămâĭu, lămâŭ* (ibid. p. 157).

v. [1].*Alămâe.*

Alămăriă. — v. *Alamă.*

Alămâŭ. — v. [2] *Alămâĭu.*

Alămèsc (*alămit, alămire*), vb.; recouvrir quelque chose de laiton ou d'une plaque luisante. Ca adjectiv, participiul trecut *alămit* ne întimpină într'un cântec oltenesc:

Frunḑă verde pĕr uscat!
Mĕ gândesc la Calafat,
La cĭolpanul dărîmat
De scumpe arme 'ncărcat:
Tot de flinte ghintuite,
De paloşe ascuţite,
De pistóle *alămite*
Cu muşamale 'nvălite...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 298)

v. *Alamă.*

Alămióră. — v. [1].*Alămăiţă.*

Alămiŭ, -ă, adj.; couleur de laiton, jaune luisant. O culóre galbenă ca a a l a m e ĭ, nu ca a „alămâiĭ", astfel că *alămiŭ* nu trebuĭ confundat cu a l ă m â i ŭ.

„Se crede că fie-care casă are un şérpe al caseĭ, pe care nu este bine a'l omorî, căcĭ trebue o dată cu el să móră cine-va al caseĭ. El are o culóre *alămiă...*" (S. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭurescĭ).

v. *Alamă.*

Alămòjnă, s. f.; aumône. Din grecul ἐλεημοσύνη, de unde paleo-slav. almužno, v. germ. alamuosan, ital. limosina, span. limosna, provenţ. almosna etc.

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 51): „Ainte du-te de te ĭartă cu însul, şi vă lăsaţi gréşalele urul alaltu, atonce du prescoré la besérecă şi *alămojna...*"

v. *Busunar.*

Alâmurĭ. — v. *Alamă.*

Alăptèz. — v. [1]*Aplec.*

Alâtur s. **alăturèz** (*alăturat, alăturare*), vb.; mettre à côté de, mettre auprès de, rapprocher, confronter, mettre en parallèle. Insemnéză: pun a-l a t u r e=apropiŭ, potrivesc. Şi'n latinitatea medievală se dicea: a d l a t e r a r e din: a d - l a t e r a (Du Cange, ad voc.).

Sub forma activă:

Pe murgul că mi'l scotea,
La fântână'l adăpa,
Cu cersala 'l cersăla,
Cu peria 'l periea,
Cu şaua mi'l înşăua,
Cu cinga mi'l încinga,
Cu frîul mi'l înfrîna,
La scărĭ mi'l *alătura*,
Tudor din curţĭ că ĭeşĭa,
Pe murguţ încălica...

(Marian, Bucov. I, 34)

Balada „Nunul mare“:

Şépte buţĭ *alătura*,
Şépte'n capete punea
Şi din gură ĭar striga:
Care'mĭ este mirele,
Mirele, ginerele,
Să s'alégă din nuntaşĭ,
Din nuntaşĭ din călăraşĭ,
Ca să'mĭ saĭe buţile...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 655)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „...cu péne roşii o înbrăcase, lângă carile aripi négre ca de corb *alăturase...*“

Necrologul luĭ Ştefan cel Mare, secol XVIII (Arch. Român.[1], I, 39): „Vaĭ mie! când de'nainté acestuĭ sfânt altarĭu, unde se rădică jărtva cé fără de prihană în lăcaşul luĭ Dumnezeŭ, aş îndrăsni deşărtările lumeştĭ să laud şi mincinoasele mărirĭ acestuĭ trecător véc cu credinţa luĭ Dumnezeu Hristos să le *alăturez...*“

Zilot, Cron. p. 86: „Măria-sa făcea mereŭ şi óste din adunătură de felurimĭ de ómenĭ blestemaţĭ, cu cheltuélă din Visteria ţĕreĭ, pe care óste o numĭa a ţĕreĭ —era, pocĭu dice, curată cétă de tâlharĭ, că pe unde ajungea gemea pămîntul —, ĭar în sfîrşit o *alătură* cu oştirile rosescĭ şi urma cu Roşiĭ de faţă împotriva Turcilor...“

Sub forma reflexivă, maĭ désă în circulaţiune:

Dosofteĭu, Liturgiar 1679, f. 69 a: „nespovéduitŭ şi negătatŭ să nu să apropie la 'nfricatele a luĭ Hristos taĭne, nice să s'atingă, nice să să *alăture...*“

Neculce, Letop. II, 400, despre Mihaĭu-vodă Racoviţă: „l'aŭ stricat aceĭ Grecĭ blăstămaţĭ, *alăturăndu*-se pre lăngă dănsul şi şezănd tot cu dănşiĭ de se sfătuĭa...“

Beldiman, Tragod. v. 3411:

Toţĭ rĕiĭ şi toţĭ beţiviĭ lîngă eĭ s'*alăturaŭ,*
Căcĭ iĭ ocrotĭa la tóte şi de dărĭ iĭ apăraŭ...

In colinda „Pluguluĭ“:

Aho, aho, copiĭ argaţĭ,
Staţĭ puţin şi nu mînaţĭ,
Lîngă boĭ v'*alăturaţĭ*
Şi cuvîntul mĭ-ascultaţĭ...

(Alex. Poes. pop[2]., 387)

Este o deosebire între „a se *alătura* p e l î n g ă“, „a se *alătura* l î n g ă“ şi „a se *alătura* l a saŭ c ă t r ă“. În casul întâĭu, apropiarea e maĭ vagă, în sens material saŭ numaĭ figurat; în casul al doilea, ne apropiăm de tot dintr'o parte determinată, însă fără contact; în casul al treilea, este o alipire.

v. *Alâture.*

Alăturàre (plur. *alăturărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a l ă t u r pris comme substantif: rapprochement, mise en parallèle.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 89), descriind pe h e l g e a, adecă „nevestuĭca" (Mustela nivalis): „cu sulégec trupul, cu albă peliţă, cu negri şi mângâĭoşi ochi, cu supţiri degéţélele, cu roşioare unghişoarele, cu molceluşe vinişoarele, cu iscusit mijlocelul şi cu rătungor grumăğorul helgii, ce potrivire! ce asămănare! şi ce *alăturare* are!.."

v. *Alătur.*

Alăturàş, -ă, subst. et adj.; t. de Jurispr.: voisin. Sinonim cu v e c i n, dar indicând în specie vecinătatea funciară. Aşa la Caragea, Legĭuire 1818, p. 8: „Când moşiĭa ce să măsoară, având seneturĭ cu stânjănĭ, nu va avé şi semne netăgăduite, atuncĭ să să încépă sforâré din semnele răzaşilor céle netăgăduite, sau dintr'ale *alăturaşilor* cu acéĭa şi celor-l'alţĭ..."

v. *Alăture.* — *-aş.* — *Lăturaş.*

Alăturàt, -ă. — v. *Alătur.*

Alâture s. **alâturĭ,** adv.; à côté, environ, attenant à; l'un près de l'autre. Îşĭ asociază maĭ tot-d'a-una pe emfaticul *-a* (v. 5-*A*): *alâturea* saŭ *alâturĭa,* fără vr'o schimbare de înţeles. E sinonim cu l î n g ă, deosebindu-se prin aceĭa că l î n g ă indică un punct saŭ un moment, pe când *alâture* presupune întindere saŭ durată, de ex.: „staŭ *alăture* de biserică", dar: „am fost l î n g ă biserică". În stil de cancelariă, vechĭu şi noŭ, ambiĭ adverbĭ se întovărăşesc într'un mod pleonastic, bunăóră la Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 154): „care loc ĭaste *alăturé* p r e l î n g ă locul mănăstirii lui Mihai-vodă..."

Maĭ adesea îĭ urméză prepoziţiunea c u.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „moviliţă cari ĭaste suptŭ Gropa-boului *alăture* c u vale..."

Nic. Costin, Letop. II, 86, vorbind despre primirea unuĭ ambasador polon de către Mavrocordat: „scaun domnesc şi luĭ pus din stânga, *alăture* c u scaunul luĭ Nicolaĭ-vodă..."

N. Muste, Letop. III, 68: „şi dându-se pe din dél vănătoriĭ *alăture* c u catanale, aŭ început a da din săneţe..."

I. Crénġă, Povestea luĭ Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „*Alăture* c u casa socru-tĕu, este o căsuţă tupilată, în care şede un tălpoĭu de babă, meşteşugósă la trebile sale, cum îĭ sfredelul draculuĭ..."

In limba poporană poetică, *alâture* în asemenĭ casurĭ se postpune subiectuluĭ.

Balada „Movila luĭ Burcel":

Mĭ-a căḑut ghĭóga din mână
De o sabie păgână,
Dar n'a căḑut numaĭ ea,
A căḑut şi mâna mea
Cu păgân *alăturea*!..

Din Ardél:

Póle albe-oĭu rădica,
Cisme negre-oĭu desculţa
Şi prin Murăş m'oĭu băga,
Cu pruncuţ *alăturĭa*...
(Pompiliŭ, Sibiĭŭ, 26).

saŭ:

Că s'o aprins podina
Cu Turciĭ *alăturea,*
Când ş'o trecut Dunărea...
(Ibid. 70)

Din Bucovina:

Sângele mi'l năbuşĭa,
Jos de pe cal că pica,
Şi calul *alăturea*...
(Marian, I, 83)

saŭ:

Acolo Carabâţ bea
Cu treĭ mândre-*alăturea*...

(Ibid. 135)

E maĭ prozaic:

Ară badea cu plugul
Alăturea cu drumul...

(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 376)

Idiotismul: „*alâture* cu dreptatea“, „*alâture* cu adevĕrul“, „*alâture* cu legea“, însemnéză „a f a r ă d i n...“

Jipescu, Opincaru p. 86: „Câţĭ pârcălabĭ nu storc şi măduva din săracĭ, câţĭ puternicĭ marĭ şi micĭ nu scot legea dĕ judică dĕpĕ ea numaĭ p'ăl dĕ nu póte, ĭară ăluĭ dĕ póte judică *alăturĭ* c u l e g e a...“

Cu prepoziţiunea p r e, *alâture* capĕtă sensul de „autour, environ“: „mĕ învîrtesc p e *alâture* şi nu nemeresc“.

Proverb despre ómenĭ ne'ndemânatecĭ: „Pune brânză în strachină şi întinge p'*alăturea*“ (Pann, III, 78).

Cu acest sens se póte întrebuinţa substantivalul plural *alâturile* „les environs“: „*alăturile* oraşuluĭ = die Umgebungen“ (Dr. Polysu), fiind însă maĭ obicĭnuit: î m p r e g ĭ u r i m ĭ saŭ p r é j m ă.

Adjectivalul „d e *alâture* = latéral“.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 68: „rude de *alăturé* sînt fraţiĭ, unchiĭ, nepoţiĭ, veriĭ şi ceĭ-l'alţĭ...“, în opoziţiune cu „rudele d i n s u s şi d i n j o s“ (p. 78).

Alâture = „l'un près de l'autre“; de ex.: „să nu mergeţĭ *alăturea*“.

In poesia poporană:

Toţĭ îmĭ plécă la bătaĭe
Între sunet de cimpóĭe,
Căte şas'*alăturea*,
Căte patru-asăminea...

(Pompiliŭ, 77).

saŭ:

Cântă cuciĭ Vinerea,
Trec voĭniciĭ Dunărea
Căte treĭ *alăturea*...

(Marian, II, 40)

In limba veche ne întimpină nu o dată fără vocală obscură: *alature*.

Un text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis Sf. Nicolae din Braşov, p. 368): „la cinsté céĭa maré ajunse a şedé pre unulŭ de céle doasprâzéce scaune cu Hristos *alaturé*...“

Este latinul a d - l a t e r a în loc de singularul a d - l a t u s, de unde ital. allato, span. allado (Cihac).

v. *Lat.* — *Lature.*

Alâturea. — v. *Alâture.*

Alăturìş, adv.; même sens qu'a l â t u r e. Format din a l â t u r e prin sufixul -i ş, după analogia adverbilor: făţiş, dosiş, curmeḑiş etc. Rare-orĭ se întrebuinţéză.

v. *Alâture.* — *-iş.*

1·Alâŭ. — v. *Halâŭ.*

2·Alâŭ s. **alèŭ** (plur. *alâurĭ, aleurĭ*), s. n.; arrhes. Se aude peste Carpaţĭ. „*Aleŭ*=a r v u n ă“ (L. B.). E peste putinţă a'l trage din maghiarul „foglaló“ (Cihac, II, 475), dar totuşĭ maghiar el este, însă vine din e l ö „avance, commencement“.

„A l ă s a c u ĭ - v a d e *alâŭ* = a da arvună“.

Doĭnă de pe Mureş:

Du'ţĭ bade dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-*alâŭ* cu mine.
Că eŭ am de secerat,
Dor aştéptă sărutat,
Şi eŭ am de facut fîn,
Dor aştéptă strîns la sîn...

(Familia, 1883 p. 215)

Alăŭtă s. **lăŭtă** (pl. *alăute* s. *lăute*), s. f.; t. de Mus.: instrument à cordes. In texturĭ şi'n graĭu, după timpurĭ şi

locurĭ, *alăută* se aplică la tot felul de instrumente musicale cu córde, carĭ de aĭmintrea pórtă numirĭ a-parte de: vióră, scripcă, diplă, cobză, céteră, brόncă etc. Pentru instrumente scurte se ḑice simplu *alăută* saŭ *lăută*; pentru cele lungĭ: *alăută* mare, altă dată: *alăută* nemţéscă (Cuv. d. bătr. I, 267).

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 464): „o, amar cela ce be şi mănâîncâ cu cimpoi şi cu ceteri şi cu *alăute*...“

Varlam, 1643, II, f. 4 a: „nu te înbăta, nu chema cĭuînpoi şi *alăute* şi mâscârici...“

Silvestru, 1651:	Coresi, 1577:
ps. LXXX: daţ în tămpănâ, căntec dezmierdat cu *alăută*...	...daţi tămpănâ, psăltire frumoasâ cu céteri...
ps. CXXXVI: spre sălci spănzurămŭ *alăutele* noastre...	...în salce pre mijlocŭ de ĭa spănzurâmŭ organele noastre...
ps. CXLVI: căntaţi Dumnezăuluĭ nostru întru *alăută*...	...căntaţi zeului nostru în céteri...

Noul Testament din 1648, Apocal. XIV, 2:

... auziĭu glasulŭ lăutaşilorŭ lăutănd cu *lautele* sale...	...vocem quam audivi sicut citharoe dorum citharizantium in citharis suis...

De asemenea o formă *alàută*, de exemplu la Arsenie din Biericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CVII: „sculaţi, căntâri şi *alaute* (алаѹте)“, unde la Silvestru: „deştĭaptă-te, psaltire şi *lautâ* (лаѹтѫ)“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „scoală-te, psăltire şi cĭateră...“

Şi Dosofteĭu însă întrebuinţéză nu o dată pe *alăută*, maĭ ales în versurĭ, de ex. 1673 f. 115 b:

Cu vase ce's de cîntare
Adevara ta cé mare
Şi'ntr'*alăute* cu strune
Ţ'voĭ cînta cu vĭersurĭ bune...

saŭ f. 167 a:

Să o cînte'ntr'*alăute*
'N dzĭace strune'n vĭersurĭ multe...

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXII:

Domnuluĭ vă mărturisiţĭ
In *alăută* şi'l slăviţĭ,
In psaltirĭ cu zéce strune
Cântaţi-ĭ cu 'nţelepcĭune...

Olténul Moxa, 1620, p. 395: „sunetele armelorŭ şi răsunulŭ coardelorŭ de arcŭ mai ĭubiĭa decâtŭ glasŭ de *alăute*...“; ĭar maĭ jos: „numai ce bé şi măînca cu mueri frumoase, şi cu fluere şi cu *alăute*, jucări şi căntece...“

Poetul basarabian Costachi Stamate, care apucase încă secolul trecut, ḑice (Muza I p. 9): „*Lăuta* era un fel de scripcă cu doĕ saŭ treĭ córde, pe care cu mâna dréptă se învîrtĭa o rótă ce sbîrnĭĭa pe córde, ĭar cu mâna stângă lăutarul călca cu degitile tonurile cântecului seŭ...“, adecă ceĭa ce se chiamă franţusesce „vielle“.

Trecem la graĭul poporan de astăḑĭ.

Pe la Făgăraş se ḑice în glumă către lăutarĭ:

Sucesce'ţĭ, Ţigane, cuĭele
Să se'ntindă córdele;
Prinde *lăuta* de gît,
Trage'mĭ una de urît...
(A. Crişianu, Transilv., c. Mărgineni).

„La vióră se ḑice pe aci *lautâ* şi céteră“ (D. Păscuţ, Banat, c. Făget).

„Pe la noĭ în unele sate se rostesce *lăŭtă*, în altele *làŭtă* (G. Dobrin, Sofia

Gila, I. Munténu, Transilv., Făgăraş şi Hunedóra).

„Violina se chiamă *lăută*; părţĭ la *lăută*: gât, trunchĭu, córde, scăluş, şirófe pentru întinsul córdelor şi arcul..." (G. Paltinénu, Transilv., com. Ţinţarĭ).

„...*lăută* şi *lăută*-m a r e saŭ b r ó n c ă; părţile *lăutiĭ*: guşa, cioiĭ, córde, scaunuş, arcuş..." (Preut M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Poporul dice d'o-potrivă a l ă u t a r ĭ şi l ă u t a r ĭ" (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănesciĭ).

Se maĭ aude pe a-locurĭ a l ă u t a ş ĭ saŭ l ă u t a ş ĭ (L. B.), alăturĭ cu d i p l a ş ĭ şi c e t e r a ş ĭ.

Expresiunea curat poporană pentru musica din instrumente cu córde nu este „a cânta", ci „a d i c e": „dic în *alăută* = violina cano, geigen" (L. B.).

Obîrşia cuvîntuluĭ, fără îndoélă, este arabul a l ' ū d „instrument musical", de unde totuşĭ, afară de forma portugesă a l a u d, în cele-l'alte limbĭ a perit pretutindenĭ iniţialul *a-*: turc. lăut, ngr. *λαούτα*, ital. liuto, provenţ. lahut, germ. Laute, franc. luth etc. (Cihac). La Românĭ dară *a-* în *alăută* este un adaos protetic la simplul *lăută*. Forma însă cea maĭ veche este *làută*, din care scăderea accentuluĭ în *lăùtă* se datoresce influinţeĭ derivatuluĭ l ă u t a r, pe când casul contrariŭ al urcăriĭ tonice din *lăùtă* la *làută* nu s'ar puté justifica prin nicĭ o analogiă. De aci urméză că românul *làută* nu póte fi de o proveninţă orientală directă, adecă nicĭ din turcul lăùt, nicĭ din neo-grecul *λαούτα,* ci este germanul L à u t e, fórte respândit la Nemţĭ între secoliĭ XV—XVII (Grimm's Wtb. VI, 371). Termen anterior, care peste Carpaţĭ maĭ trăesce pînă astădĭ, a fost c é t e r ă = ital. c è t e r a „ghitară". Un termen şi maĭ vechĭu, o moştenire tocmaĭ dela Tracĭ, se păstrézà în Banat: b r ó n c ă = „*βρυγχόν. κιθάραν. Θρᾷκες*" (Hesych.).

v. *Bróncă*. — *Doĭnă*. — *Cobză*. — *Céteră*. — *Diplă*. — *Scripcă*. — *Vióră*...

Alăutàr | **Alăutàş** } s. m.; ménétrier.

v. *Alăută*.

1·Alb, -ă, adj.; blanc, blanche. Cea maĭ deschisă din tóte culorile, în oposiţiune cu n e g r u, care este culórea cea maĭ închisă. Poporuluĭ iĭ place antitesa între ambele culorĭ.

Balada „Oprişanul":

Mihnea-vodă se scula
Faţa *albă* îşĭ spăla,
Barba n é g r ă'şĭ peptina.
La icóne se'nchina...

Balada „Doĭcilă":

Din ochĭ n e g r i lăcrămând,
Faţa *albă* sgăriând...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop 580,

Uraţia dela nuntă:

Tînărul nostru 'mpĕrat
De diminéţă s'a sculat,
Faţa *albă* şĭ-a spălat,
Chica n é g r ' a peptĕnat...
(Ibid. 174)

Póle *albe*-oĭu rădica,
Cisme n e g r e-oĭu desculţa
Şi prin Murăş m'oĭu băga...
(Pompiliŭ, Sibiĭŭ, 25)

Pe la zorĭ mi se scula,
Mânecĭ *albe* sufleca,
Pe ochĭ n e g r i se spăla...
(Marian, Bucov. I, 86).

Ghicitórea despre „diua şi nóptea":

Doĕ fete 'mĭ pórtă salbă:
Una'ĭ n é g r ă, alta'ĭ *albă*;
Ne'ncetat se tot alungă
Şi nu pot să se ajungă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 225)

Altă ghicitóre:

Câmpul *alb*
Oile negre,
Cin' le vede
Nu le crede,
Cin' le pasce
Le cunósce.
— Scrisul.

(Ispirescu, Ghicitorĭ, 28)

Vedĭ altele maĭ jos.

Prin derivaţiune etimologică din *alb*, feluritele nuanţe ale culoriĭ se chiamă: albeţ, albicĭos, albineţ, albior, albişor, alburiŭ, albuĭu etc., ĭar prin composiţiune: *alb*-albastru şi *alb*-galben (Marian, Chromatica p. 50). Maĭ interesant însă, maĭ ales din punctul de vedere al poesieĭ şi psicologieĭ poporane, este paralelismul între *alb* şi diferitele manifestaţiunĭ din:

a) Lumea vegetală.

Să'ĭ aducă luĭ treĭ caĭ
Ca treĭ craĭ:
Unul negru ca corbul
Unul roşu ca focul,
Unul *alb* ca ghiocul...

(Marian, Bucov., I, 188)

„...*alb* ca colilia (= Stipa pennata), adecă un fel de érbă cu spicu *alb* şi mătăsos..." (S. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza). Se ḑice maĭ adesea simplu: *alb* colilià.

„Despre o femee *albă*: faţa'ĭ ca o coprină de *albă*..." (G. Dobrin, Făgăraş, Huniadóra) = „Narcissus poëticus".

„...*alb* ca Flórea-Paşteĭ" (Preut I. Bălilescu, Muscel, c. Bălilescĭ), saŭ ca Flórea-Pascilor = „Anemone nemorosa", numită şi Oiţă din causa culoriĭ *albe*.

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sultanica p. 229: „era c'o cămăşuţă soĭósă pe ea, de unde o scieam *albă* flóre din tălpĭ pînă la crescet..."

v. *Aglică*. — *Colilià*. — *Coprină*. — *Flóre*. — *Flórea-Pasceluĭ*. — *Ghioc*. — *Oiţă*.

b) Lumea animală.

„...„*alb* cum îĭ helgea" (M. Lupescu, Sucéva, c. Brosceni; G. Gorescu, Iaşĭ, c. Şipotele), numele moldovenesc pentru nevestuĭcă = „mustela nivalis". In Dobrogea: „*alb* ca elcĭu" (G. Eftuşescu, c. Cĭobanu).

I. Créngă, Amintirĭ (Conv. lit. 1882 p. 446): „îmbrăcaţĭ cu cămeşuĭce cusute cu bibilurĭ şi *albe* cum e helgea..."

„...*alb* ca lebedea" (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

Albă ca şi lebăda,
Rumĕnă ca călina,
De ţĭ-oĭu rumpe inima
Şi ţie şi altuĭa!...

(Marian, Bucov. II, 15)

Eşĭam séra pe uliţă
Albă ca o lebediţă...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 177).

Doĭna dela Năsăud:

De mĭ-ar fi de dumnéta,
Altmintrelea m'aş purta,
Tot *albă* ca lebăda,
De ţĭ-aş rumpe inima...

(Familia 1885 p. 223)

Mitutica luĭ Catiţă
Cu sîn *alb* de porumbiţă
Şi cu mĭere pe guriţă...

(Pompiliŭ, Sibiĭu, 74)

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 184): „La létul 1798 aŭ venit a doilea rînd Domn ţeriĭ Alexandru Ipsilant voevod trimis dela Pórtă, bătrân *alb* ca óĭa..."

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o gâscă" (R. Simu, Transilv. c. Orlat). Alt ce-va este „gâscă *albă*" într'un obiceĭu poporan: „Dacă o femee a născut un copil, scaldă maĭ întâĭu o gâscă *albă* şi apoĭ copilul, creḑênd că de acel copil nu se va lipi nicĭ o fermecătoriă. De aci poporul ḑice: te-a scăl-

dat mă-ta cu gâsca *albă*..." (I. Teodorescu, Ialomiţa, c. Petroïu).

v. *Boboc.* — *Gâscă.* — *Helge.* — *Lebedă.* — *Óïă.* — *Porumbiţă.*

c) Lumea fisică şi socială.

Ţeranca din Ialomiţă: „Mariïo, mamă! în vara asta am făcut nişte borângic galbin ca auru, şi altu *albu* ca argintu şi tare ca hïeru..." (Th. Theodorescu, c. Lupşénu).

De la Vrancea, Sultanica p. 213: „de unde şi pînă unde un bujor de fată, să o fi sorbit într'o lingură cu apă de dragă ce'ţi era, să te pomenescï cu ea sbîrcită, încovoïată, cărunţită, şi'n cele de pe urmă *albă*-colilie ca un troïan de zăpadă..."

Alexandri, Harţă Răzăşul, sc. 4: „[pânza] *albă* ca ḑiua..."

Cu treï stégurï de mătasă:
Unul roşu ca focul,
Unul negru ca corbul,
Unul *alb* ca omătul...
(Marian, Bucov. II, 50.

Pînă sórele'mï resare,
Iată dun voïnic călare,
Alb ca fulgul de ninsóre...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 453)

„Sf. Ilie umblă cu carul tras de doï caï, *alghï* ca linsóre şi cu arichï..." (N. Ludovic, Dobrogea, c. Niculiţel).

Ghicitórea:

—Ce este maï *alb* decât laptele?
—Ḑiua, că laptele nu luminéză.
(G. D. Teodorescu, 252)

Basmul „Ţugulea" (Ispirescu, Legende p. 328): „Când véḑură fraţiï pe Ţugulea cu o logodnică maï frumósă decât florile şi maï *albă* de cât spuma laptelui, îï puseră gând reŭ..."

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o papă-lapte" (Baronzi, Limba p. 86).

Ce mi-ï urît, nu mi-ï drag,
De-ar fi cât caşul de *alb*...
(Jarnik-Bărsanu, 14)

„Despre vin se ḑice: galben cum îï chilimbarïu, roşu cum îï sângele, curat *alb* ca lacrîma..." (G. Bottez, Iaşï, c. Şipotele).

v. *Argint.* — *Caş.* — *Ḑi.* — *Lapte.* — *Nea.* — *Papă-lapte.* — *Spumă...*

Tot aci pe a doua liniă, cu un semiparalelism, vine *alb* ca epitet caracteristic constant pentru unele noţiunï; bună-óră:

a) Lumea *albă* în oposiţiune cu cea „négră".

Alexandri, „La gura sobeï":

Iată pajurï năsdrăvane, care vin din négra lume,
Aducênd pe lumea *albă* Feţï-frumoşï cu falnic nume...

Basmul „Iléna Simiḑiana" (Ispirescu, Legende p. 12): „Ce să sciţï voï face, dragele mele! De când sînteţï pe lumea asta *albă*, voï aţï umblat cu furca, cu acul, cu resboïul..."

Adverbial: „a trăi lumea *albă* = a duce viaţa în petrecerï".

v. *Lume.*

b) Ḑiua *albă* în oposiţiune cu „negrul" nopţiï.

Frunḑă verde treï alace,
Ḑiua *albă*-acum se face,
Prind cocoşiï a cânta
Şi de icï şi de colea...
(Jarnik-Bărsanu, 163)

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarïul (Conv. lit. 1877 p. 383): „...dela o vreme ï-a furat somnul pe amîndoï ş'aŭ adormit duşï; şi când s'aŭ trezit eï, era ḑiulica *albă*..."

v. ¹·*Alba.*

c) La Românii din Dobrogea: vîntul *alb* în oposiţiune cu cel „negru".

„Vîntul care bate dela méḑăḑi se numesce balan saŭ *alb*..." (M. Neculaŭ, Dobrogea, c. Garvân; I. Diacon, c. Luncaviţa; A. Vasiliŭ, c. Mărlénu, etc.).

„Vîntul *alb* este a pagubă; usucă

totul; vine despre Mare..." (S. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

„Vîntul despre resărit se numesce vîntul *alb*; cel despre apus — carael..." (Dobrogea, c. Oltina), turcesce kara-yel însemnând „vînt negru". Deşi proveninţa ar păré orientală, totuşĭ să nu se uĭte că la vechiĭ Romanĭ tocmaĭ vîntul cel uscat se numĭa *alb*: „Notus albus", „albus Iapyx" la Horaţiŭ.

v. *Vînt.*

d) Vite *albe* = cele maĭ trebuincĭóse omuluĭ.

„Dobitóce maĭ plăcute luĭ Dumneḑeŭ sînt vitele *albe*: boiĭ şi vacile, cărora — ḑice poporul — le-a dat Dumneḑeŭ o ḑi în tot anul, spre Sf. Vasile, ca să vorbéscă şi ele ca ómeniĭ..." (S. Mândru, Iaşĭ, c. Iepurenĭ).

„Boiĭ şi vacile se ḑic în genere: vite *albe*". (A. Vasiliŭ, Iaşĭ, c. Poĭene).

v. *Boŭ.*

e) Pâĭne *albă* = grânele cele de căpeteniă.

„Pâne *albă* se ḑice în genere la grâŭ, orḑ, ovĕs şi sacară" (G. Bottez, Iaşĭ, c. Şipotele).

„Pe la noĭ tóte cerealele se chiamă pâne *albă*" (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

Alt ce-va în:

Du-te la maĭca de'ĭ spune
Pâne *albă* să frămînte
Şi pe mine să mĕ uĭte...
(Conv. lit. 1886 p 283)

saŭ:

Pită *albă* stă pe masă,
Cum îĭ pita maĭ frumósă...
(Jarnik Bărsanu, Transilv 119)

unde e vorba anume de „pain blanc".

v. *Bucate.*

f) Barbă *albă* = bătrân; ca la Plaut (Bacch. V, I): „Cano capite atque alba barba..."

Pravila Moldov. 1646, f. 142: „de vréme ce va fi el cu toate bătrânéţele şi cu barba *albâ*, şi de va fi bărbatŭ şi bunŭ şi întregŭ la simţiri şi la minte, atunce de va greşi, să va certa ca şi un tânărŭ..."

Ca nume propriŭ, la 1593, sub Alexandru-vodă, ministru de finance în Ţéra-Românéscă era boĭerul Barbă-*albă* (Cuv. d. bătr. I, 258).

g) Septemâna *albă*, numită altfel „a brânzeĭ", înainte de Postul cel mare, când se póte mânca lâpturĭ.

Urechĭa, Letop. I, 108, ne spune că la 1434 bătălia la Dărmănescĭ între ceĭ doĭ fraţĭ Ilieş-vodă şi Ştefan-vodă s'a dat „în săptămâna *albă*, lunĭ, în zi întâĭ a luĭ Fevruarie..."

Data e fórte exactă, căcĭ în 1434 Pascile cădeaŭ la 28 Martiŭ şi, prin urmare, lunĭa septemâneĭ *albe* venĭa tocmaĭ la 1 februariŭ.

h) Pesce *alb*. — v. *Albişor.*

i) Calea-*albă*, în unele locurĭ peste Carpaţĭ se chiamă aşa ceĭa ce se ḑice maĭ obicĭnuit „cale-primară". Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „cale-*albă*, der erste Weg den die Braut zum Bräutigam macht".

v. *Cale.*

Pe a treĭa liniă, epitetul aglutinat de *alb* e fórte des în nomenclatura topografică.

Un act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 88): „...ĭasă în gura drumului şi drept la fântâna *albă* şi într'o moviliţă unde ĭaste drumul vechĭu, şi de acolo ĭaraşi în petrile *albe*, de unde s'au început hotarul..."

v. *Balta-albă.* — *Cetatea-albă...*

Trecem la proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act: I sc. 5: „Sănătatea 'ĭ ca o ĭépă

albă cum trece délul, nu se maĭ vede...“

v. [3]·*Alba.*

„Bumbăcarĭul nu se uĭtă cu ochĭ bunĭ la câĭnele *alb*“ (Pann, III, 81), — negreşit pentru că e maĭ frumos decât bumbacul.

I. Créngă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 1875 p. 283): „maĭ avea strînse şi părăluţe *albe* pentru ḑile n e g r e, căcĭ lega paraoa cu ḑece nodurĭ...“

„Banĭ *albĭ* de ḑile n e g r e, arată ajutorul ce avem dela banĭ la vreme de nevoe“ (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 71; cfr. Jipescu, Opincaru p. 30).

v. *Ban.*

Despre ómenĭ carĭ se laudă cu frumuseţea saŭ cu ném: „Zăpada *albă* o udă câĭniĭ“ (Pann, II, 129).

„Nu'ĭ bine să te puĭ viziteŭ la caĭ *albĭ* şi slugă la femeĭ“ (Conv. lit. 1877 p. 375), saŭ: „să nu te blesteme cine-va s'ajungĭ slugă la caĭ *albĭ* şi stăpân femee s'aĭbĭ“ (Pann, II, 52). Italienesce se ḑice cu un alt sens: „Caval bianco e donna bella non è mai senza martello“ (Brinkman, Metaphern, I, 289).

„Îl cunosc ca pe un cal *alb*“ (Pann, III, 19), fiind că se zăresce de departe.

„De când lupiĭ *albĭ*“ (Conv. lit. 1875, p. 340) = nicĭ o dată, lupiĭ *albĭ* fiind atât de rarĭ, încât franţusesce se ḑice: „décrié comme le loup blanc“.

„A scóte cuĭ-va perĭ *albĭ* = a'l îmbătrâni“.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 194): „duceţi-vĕ de pe capul meŭ, că mĭ-aţĭ scos perĭ *albĭ* de când aţĭ venit...“

Alexandri, Pétra din casă, sc. 13: „Of! mĭ-o eşit perĭ *albĭ* de când am fată mare...“

„Ḑile *albe* = viéţă fericită“, întocmaĭ ca lătinesce: „current a l b u s-que d i e s horaeque serenae“ (Silius, XV).

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 30: „tot bine, tot vesele, tot ḑile *albe* duc...“

Basmul luĭ Ionică Fĕt-frumos (S. Negoescu, Coll. Mss.): „unchiaşul, ne maĭ avênd ḑile *albe* cu baba, a plecat...“

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 383): „...nu scieaŭ ce să facă, ce să drégă, ca să umble după placul eĭ, dară îndeşert; nu maĭ aveaŭ ḑi *albă*, căcĭ ea se ţinea mereŭ de căra lor...“

Intr'un cântec poporan macedo-român (Dr. Obedenaru, Coll. Mss. în Acad. Rom. p. 306):

Tótă bana çi tricuĭ,
D z î u ă *albă* nu'mĭ vidzuĭ,
Tot ohtaĭ şi suschiraĭ,
Tunusit me blăstimaĭ...

A. Pann, Prov. III, 133: „Aştéptă întâĭu să vedem *alb* în căpistere...“, adecă: să aĭbĭ rebdare pînă să se macine grâul şi apoĭ să caḑă făina în lada moriĭ (cfr. G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57).

Dacă aşteptarea e pré-lungă, căcĭ la móră se macină pe rînd, atuncĭ se ḑice: „pînă să vĕḑ *albe* în căpestere, mĭ-a eşit pĕrul p'in căcĭulă“ (Baronzi, Limba p. 62).

„*Alb* în căpestere“ maĭ însemnéză: câte ce-va de hrană, abia cât să ajungă.

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 229: „muncĭa să se rĕpue, şi'şĭ ţinea casa cu rostul eĭ, stropolind şi deretecând prin vecinĭ; pleca din rĕvĕrsatul zorilor şi se întorcea pe la amurg cu *alb* în căpesterie: cu d'ale gureĭ pentru ea, cu bóbe pentru păsărĭ...“

„Nicĭ *albă*, nicĭ négră = sans rime ni raison“.

Jipescu, Opincaru p. 42: „Nicĭ *albă*, nicĭ négră, unde m'apucă de gât, unde 'şĭ înhige labile în păru mĭeŭ neatins dĕ fórfică, unde mĕ tărnuĭeşte pîn tótă casa..."

Aceĭaşĭ locuţiune cu o altă întorsetură:

Vĕḑênd eĭ acésta, pré mult se mirară
Ş'aŭ ḑis întru sine că'n zadar întrară;
Şi négră saŭ *albă* fără să vorbéscă,
Deteră să plece...
(Pann, Prov. III, 76)

„A împleti códa *albă* (Baronzi, Limba p. 46) = „à quoi bon? le jeu ne vaut pas la chandelle".

„O să mĕ judec pînă în pânzele *albe*, se ḑice pentru ceĭ ce mor prin judecăţĭ" (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 69).

Tot aşa se ḑice: „mĕ voĭu lupta pînă'n pânzele *albe*", saŭ: „voĭu ţiné cu tine pînă 'n pânzele *albe*", adecă: pînă la mórte, „pânza *albă*" simbolisând mormîntul, ca într'un bocet din Moldova:

Pânza *albă* şi frumósă,
Frumósă şi de matasă,
Şi scândură pré alésă,
Să fie mortuluĭ casă...
(Burada, Datine p. 108)

„Indată după mórte se anină un petec de pânză *albă* în streşina caseĭ, pe care se ḑice că şede sufletul mortuluĭ pînă la ducerea luĭ la grópă..." (Preut G. Vrâncénu, V. Tanasachi, Iaşĭ, c. Bivolarĭ).

„Slove negre pe hârtiă *albă*" (Pann, I, 170) = scrisóre saŭ carte, o locuţiune comună maĭ tuturor limbilor.

Nic. Costin, Letop. II, 83: „[Nicolae Mavrocordat] aŭ poroncit pe la zlotaşĭ să arunce năpăştĭ pe oamenĭ şi pecetluiturĭ *albe* nescrise faţa omuluĭ..."

Din latinul albus = gr. *ἀλφός* numaĭ Româniĭ aŭ moştenit pe *alb*, Reto-romaniĭ pe alv şi Portugesiĭ pe alvo; în cele-l'alte limbĭ neo-latine, afară numaĭ dóră de unele sub-dialecte, el a fost înlocuit prin derivate din vechĭul german „blanch": franc. blanc, ital. bianco etc.

Pe lîngă o mulţime de derivate directe, unele fórte interesante, *alb* a întrat ca element principal în doĕ cuvinte române: salbă = ex-alba, şi salbed, trecut maĭ tărḑiŭ în sarbed = ex-albidus.

In dialectul macedo-român: *albu*, la plural *alghi*; în cel istriano-român: *ab*, *abă*, *abĭ*, *abe*, şi chĭar diftongit: *oab*, *oabă* (I. Maiorescu). Proverb: „Şi vaca négra *ab* lapte are" (Strangford, Letters 1878 pag. 261). La Daco-românĭ, în multe locurĭ se aude la plural masculin: *alghĭ*; în unele, prin fusiunea ambelor forme *albĭ*+*alghĭ* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218—19): *albghĭ*.

„Pe la noĭ se ḑice *albghĭ*=*albĭ*" (G. Pop, Făgăraş, c. Lisa).

„Poporul de aci rostesce: doĭ corghĭ = corbĭ, treĭ boĭ *albghĭ* = *albĭ*..." (N. Isbăşanu, Muscel, c. Albescĭ).

v. *Cudalb*. — *Salbă*. — *Sarbed*.

Alb cu sensul de „blanc" fórte rar îşĭ asociază pe proteticul *d*. Nu în:

Câtu-ĭ moşu de bătrân
Tot ar mânca mĕr din sîn;
Câtu-ĭ moşu *dalb* (de = *alb*) la plete
Totu-ĭ stă firea la fete!..
(Jarnik-Bârsanu, 467),

dar în reduplicatul *alb-dalb*:

Ea tot cósă şi 'nchindesce
Şi frumos maĭ potrivesce
Intr'un guler ş'o basmă
Albă dalbă ca ḑiua...
(Burada, Călĕt. 103)

v. ² ³·*Alb*. — *Bălan*.

²·Alb, subst. masc. sing.; le blanc, couleur blanche. Adjectivul alb substantivat. „*Albul* ochĭuluĭ=das Weisse

im Auge" (Dr. Polysu); în portugesa: „alvo de olho" saŭ simplu: „alvo".

I. Văcărescu p. 41:

Albul în negru să prefac
A ta poruncă este,
Şi săvîrşirea după plac
In grab vreĭ, fără veste...

Albul-o c h i l o r,[1] pronunţat *Dalbul*-d o c h i l o r, este numele unuĭ cal năsdrăvan în basmele din munţiĭ Transilvanieĭ (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 8).

v. [1]·*Alb*. — *Albuş*. — *Agerul-pămîntuluĭ*. — *Cal*.

[3]·**Alb** s. **dalb, -ă,** adj.; (personne) candide, chaste; (objet) resplendissant; (sentiment) réjouissant. Acelaşĭ cuvînt cu cele doĕ precedinţĭ, dar desvoltându-şĭ nesce sensurĭ cu totul independinţĭ de noţiunea culoriĭ.

La Macedo-românĭ, când mulţumesce cine-va uneĭ femeĭ, îĭ ḑice: „*albă* să hiĭ!" (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom., I, 354). Acésta nu însemnéză de loc: „să aĭ tóte în bine" (Petrescu, Mostre I, 39), căcĭ atuncĭ s'ar potrivi şi la bărbaţĭ, fără a se face o deosebire între sexurĭ. Urarea are aci un caracter distinctiv femeiesc. După cum cea maĭ frumósă dorinţă pentru un bărbat este voĭnicia: „sois brave! courage!" tot aşa prin „*albă* să hiĭ!" se uréză ceĭa ce este maĭ de dorit pentru o femeiă: „sois candide! sois chaste!"

v. *An*. — *Mulţumesc*.

La Moxa, 1620, p. 352: „Parie văzu pre Elena muĭarĭa lu Menelai, pré frumoasâ şi *albâ*, deci o pré îndrăgi şi puse ochii hitléni spr' insa...", ceĭ doĭ adjectivĭ însemnéză: „belle et c a n d i d e", nu „belle et b l a n c h e".

De asemenea în cântecul poporan:

Aşa strig'o mândruliţă,
Albă fată f e c ĭ o r i ţ ă
Cătr'un voĭnic din colniţă:

—Vere, vere, mila mea,
Insóră-te şi mĕ ĭea!...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 55)

saŭ:

In căile lor eşĭaŭ
Fete *albe* tinerele
Pe obraz cu lăcrămele...
(Ibid. 79)

Une-orĭ póte să fie îndoélă, dacă *alb* însemnéză „blanc" orĭ „candide"; de exemplu, într'un bócet din Moldova:

Alba lună le zărĭa
Şi cu drag mi le privĭa...
(Burada, Datine p. 110)

In cele maĭ multe casurĭ, *alb* „candide" îşĭ asociază pe proteticul *d* (v. [1]*A*. — [1]*D*): *dalb*, şi atuncĭ confusiunea cu *alb* „blanc" se înlătură, ca în descântecul de diochĭ:

Ochiĭ ceĭ vătămătorĭ
Şi de foc săgetătorĭ
Inveliţĭ să fie cu perdele a l b e,
Să nu maĭ privéscă la obraze *dalbe*...
(Alex Poes pop.[2]·, 10)

In balada „Dobrişén":

O *dalbă* călugăriţă,
A l b ă, a l b ă la peliţă,
Négră, négră la cosiţă,
Sor cu vodă Ştefăniţă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 476)

se adaoge „a l b ă l a p e l i ţ ă", pentru a se arĕta anume că aci e vorba de culóre; căcĭ de aĭmintrea într'un vers poporan se pot întrebuinţa ambele forme *alb* şi *dalb* cu acelaşĭ înţeles de „candide", după cum este în balada Erculén:

O *dalbă* de fată,
Albă, gólă tótă,
Vie şi frumósă,
Dulce, recorósă...

unde „*albă*, g ó l ă..." însemnéză: „candide, toute nue".

El de tînăr s'o'nsurat,
Dalbă fată ş'o luat,
Pe sub sóre
Sóţă n'are...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 50)

Balada „Cucul şi turturica“:

Dulce turturică
Dalbă păserică!

Cu sensul de „resplendissant“ în balada „Codrénul“:

El în sîn mâna'şĭ băga,
Dalb de paloş că scotea...

Balada „Doncilă“:

Apoĭ adă'mĭ haĭne *dalbe*
Cusute cu firurĭ a l b e,
Adă'mĭ şi armele mele
Ce lucesc ca nişte stele...

Balada „Sórele şi luna“:

Haĭdeţĭ să ne logodim,
C'amîndoĭ ne potrivim
Şi la plete şi la feţe
Şi la *dalbe* frumuseţe...

Cu sensul de „réjouissant“ în balada „Radu Calomfirescu“:

Dar când fu despre beţie,
Despre *dalba* veselie,
Iată, nene, că sosĭa
Şi la Domn îngenuchĭa
Radul din Calomfirescĭ...

saŭ:

In codruţul cu isvóre
Şi cu mândre căprióre;
In codrul cu veselie
Şi cu *dalbă* vitejie...
(Jarnik-Bârsanu, 290)

Cu diferitele sale sensurĭ, carĭ se'ncrucişézá şi se amalgamézá între ele, *dalb* este unul din cele maĭ frumóse cuvinte poetice în limba română. In proză maĭ că nu se întrebuinţézá; în graĭul ordinar nu se aude nicĭ o dată.

v. ¹·²·*Alb*.

⁴·**Alb,** s. m.; t. de Polit.: membre du parti conservateur. In opoziţiune cu r o ş u = membru al partiteĭ progresiste, *alb* este un termen politic noŭ, împrumutat din Franţa, unde „b l a n c s“ se numĭaŭ partisaniĭ Burbonilor; totuşĭ a devenit atât de poporan, încât nu va puté să disparĕ din graĭu.

v. ¹.*Alb*. — *Roşu*.

¹·**Alba,** s. f. artic.; aube, aurore. Sinonim cu z o r ĭ şi r e v ĕ r s a t. Vine din latinul vulgar a l b a, de unde de asemenea italianul, spaniolul şi provenţalul a l b a, portugesul şi reto-romanul a l v a, francesul a u b e. S'a păstrat la noĭ aşa ḑicênd stereotipat în singura locuţiune: „a intrat *alba* în sat = s'a luminat de ḑi“, şi'n construcţiunea: „*alba* ḑ i l e ĭ“. De aceĭa e tot-d'a-una articulat.

Basmul „Ţugulea“ (Ispirescu, Legende p. 316): „Când se întórse la fraţiĭ seĭ, începuse a întra *alba* în sat. Sculaţĭ, fraţilor! — le ḑise el — că étă ne-a luat ḑiua de pe urmă...“

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57: „se spune somnoroşilor pe carí ĭ-a apucat ḑiua a l b ă dormind: scólă, mă, c'a întrat *alba*'n sat!“

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 33: „*Alba* ḑileĭ se împrăştie; o suflare de viaţă clétână uşor ramurile arborilor, scuturându-le d'o pusderiă de ninsóre...“

Cu poeticul *d* (v. ¹·*A*), *alba* „aurore“ figurézá ca refren în unele colinde de Crăcĭun, în carĭ editoriĭ pun adesea greşit „florile d a l b e“. In popor se aude maĭ tot-d'a-una la genitiv: „florile *dalbeĭ*“, „les fleurs de l' a u b e“, adecă un fel de cântece numite franţusesce a u b a d e, spaniolesce a l b a d a, portugesce a l v o r a d a, cântate des-diminéţă şi carĭ scólă din somn.

In munţiĭ Némţuluĭ:

S c u l a ţ ĭ, s c u l a ţ ĭ boĭerĭ marĭ,
Florile *dalbiĭ*!
Că vĕ vin colindătorĭ,
Florile *dalbiĭ*!
Şi v'aduc pe Dumneḑeŭ,
Florile *dalbiĭ*...
(I. Verdénu, com. Cârligiĭ).

In Dobrogea:

Icĭ Dómne în ceste curţĭ,
Florile *dalbeĭ*!
Unde's străinĭ óspeţĭ mulţĭ,
Florile *dalbeĭ*! etc.
(Burada, Călĕt. 38)

v. 1.2 *Alb*. — *Crepat*. — *Revĕrsat*. — *Zorĭ*...

2.**Alba**, n. pr. fém.; Blanche. Ca nume propriŭ femeĭesc, *Alba* corespunde numeluĭ bărbătesc Albul, de asemenea articulat.

Pomelnicul mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova, sec. XIV—XVII (Mss. în Acad. Rom. p. 69): „Доума и съпржжница его Алба..."

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „am văndut nepotu-mieu lui Ignat Doboş şi surorii sale *Albii* preutésii..."

Doĭna poporană:

Albo, Albo dela munte!
Ce-aĭ pus fescĭorul pe frunte,
Că ţĭ-aŭ eşit vorbe multe...
(Alex. Poes. pop. 2., 267).

v. 1.*Albul*.

3.**Alba,** s. f. artic.; rosse, terme comique pour désigner une jument. Se scie că la bătrâneţe caiĭ cu amestec de perĭ albĭ ajung a albi de tot. O épă albă, adecă bătrână, când nu maĭ trebuesce nimenuĭ, o capĕtă săracul. De aci: *alba* = „haridelle".

O anecdotă poporană din Moldova: „Un Ţigan avea o épă albă, care din întâmplare a murit pe câmp. Găsind'o mórtă, Ţiganul a despoĭat'o, hoĭtul l'a lăsat spre mâncare cânilor, ĭar pielea o duse a-casă. Băiatul Ţiganuluĭ, vĕdênd pe tată-seŭ, începu a striga: Mamo-fa!

Albeĭ nóstre nu ĭĭ îndămână,
Că'ĭ aduce tetea pĭelea pe mână!..."
(Tutova, com. Florescĭ)

In locuţiunea proverbială:

Alba'n car
Alba sub car:
Alba e 'n tot locul,
Seca-ĭ-ar norocul!

nu e de loc vorbă de „omĕtul de care se vaietă bietul Ţigan că l'a găsit golăneţ şi fără cojoc" (G. D.Teodorescu, Proverbe p. 57), căcĭ Ţiganul când are un car, are şi un cojoc, ci *alba* este tot o mărţógă de épă, care aci cade sub car, aci trebuĭ dusă în car, ne maĭ putênd să se misce.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „...şi apoĭ îndată da bicĭu ĭepelor dicênd:

Alba 'nainte, *alba* la róte,
Oiştea gólă pe de o parte,
Hiĭ! opt-un cal, că nu's departe Galaţiĭ, hiĭ!..."

Despre un om prăpădit de nevoĭ: „E mâncat ca *alba* de ham" (Pann, Prov. I, 146).

Când ni se uresce spunêndu-ne cineva mereŭ acelaşĭ lucru, se dice: „Tot *alba* în doĭ banĭ" (ibid. III, 125), adecă —după explicaţiunea d-luĭ G. D. Teodorescu (Proverbe p. 57) — „épa albă a Ţiganuluĭ, după care se tot ţinea mereŭ un posnaş de Român ca să ĭ-o cumpere în doĭ banĭ".

In balada din Bucovina „Ioniţă şi fata Cadiuluĭ", figuréză épa Cadiuluĭ numită *Alba*, *Alba* Arborencuţa şi *Alba* Alborea:

De-ar trăi numaĭ *Alba*,
Alba Arborencuţa,
De mine el n'a scăpa...

Şi maĭ jos:

Şi pe *Alba* şĭ-o lua,
Alba Arborencuţa,
Şi pe dînsa 'ncălica...

Şi 'n fine:

Fiĭcă, fiĭculéna mea!
Iată *Alba* Alborea!
(Marian, Bucov. I, 148, 150)

Aci Alborea este vocativul: *albo rea!* = „méchante jument!“ de unde apoĭ Arboréncă şi Arborencuţă prin etimologiă poporană dela Arbore, numele unuĭ sat în Bucovina, unde se ţine o hergheliă a Statuluĭ (Alth, Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 139).

v. 1.2.*Alb.*

4.**Alba,** n. pr. loc. f. artic. In districtul Putna, plasa Zăbrăuţĭ, „*Alba* este părîul cel maĭ mare ce dă în Şuşiţa. El se forméză din treĭ părae: *Alba*, Limpegĭóra şi părîul Vârlanuluĭ din moşia Măresciĭ. Pe *Alba* sînt şi doĕ morĭ...“ (I. Ionescu, Putna p. 41).

v. 1.*Alb.* — *Albenĭ.*

5.**Alba.** — v. *Acherman.* — *Albenĭ.*

Albàc, n. pr. loc. m.; nom d'un village roumain en Hongrie. Un sat în regiunea Bihoruluĭ, de unde s'aŭ cules câte-va cântece poporane (Familia, 1885 p. 573). Din alb cu sufixul -ac.

v. *-ac.* — 1.*Alb.*

Albanàş s. **Dalbanàş,** s. m.; Albanais. In loc de Arbănaş, sinonim cu Arnăut, ne întimpină într'o colindă din Dobrogea:

Se certa el cu Turciĭ,
Cu Turciĭ şi cu Frănciĭ,
Să'ĭ dea Turciĭ vadurile
Şi Frănciĭ corăbiile;
S'a certat,
Le-a luat,
De cea parte le-a cărat,
In cea parte 'n *Dalbanaşĭ*,
La ómeniĭ groşĭ şi graşĭ...

(Burada, Călĕt., 80).

v. *Arbănaş.* — 1.*Arnăut.*

Albàstru, -ă, adj.; 1°. blanchâtre; 2°. bleu, azuré; 3°. figur.: malheureux, sinistre, funeste. Cu primul sens, care este cel fundamental, căcĭ cuvîntul e format din alb prin sufixul -astru întocmaĭ ca italienesce „biancastro“ din „bianco“ (Cihac), ni'l dă Lexiconul Budan: „*Albastru*, orĭ din ce faţă trăgênd spre alb, candicans, weisslich, hell, licht.“ In dialectul macedo-român, *albastru* nu însemnéză pînă astădĭ alt ce-va decât „blanchâtre“ (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom. I, 11); la noĭ însă acest sens a despărut aprópe cu desăvîrşire din causa numeroşilor sinonimĭ: albiŭ, albuĭu, albişor, albineţ, albior, albicĭos etc. In acest mod, sensul predomnitor a remas: una din cele treĭ culorĭ principale, între „galben“ şi „roşu“. Când se apropie de galben, e *albastru*-verduĭu; când se apropie de roşu, e *albastru*-vioriŭ. Intre nuanţele *albastruluĭ* este: cédiriŭ şi havaiŭ. Sinonim cu vînăt (= lat. venetus), care totuşĭ însemnéză numaĭ un *albastru* maĭ închis.

v. *Cédiriŭ.* — *Havaiŭ.* — *Vinăt.*

In inventarul mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 199): „dvere de zarba *albastre*... zavésâ de taftâ *albastră*... şirince de taftă *albastră* peste icoana... atlaz *albastru*“ etc.

Ion din St. Petru, Alexandria din 1620 (Mss. în Acad. Rom.): „era unele albe, altele negre, altele roşii, vinete, mohorite, *albastre*, galbine...“

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 16: „toată osebiré de a lorŭ floare, din care unele adecă strălucindŭ în albŭ, altele în roşu, unele în galbănŭ şi altele în *albastru*...“

A. Pann, Prov. III, 66:

Iĭ făcu o haĭnă 'n spate
Cu peteci feţe schimbate,
Albastre, verdĭ, galbenĭ, roşiĭ...

In tóte limbile, culórea *albastră* se

alătură cu fața cerului, de unde latinul „caerulus“ saŭ „caeruleus“.

Alexandri, Borsec: „Când pămîntul este acoperit cu zăpadă, omul gândesce cu drag la frumósele și căldurose ḑile ale veriĭ, la érba ce înviosa câmpiĭ, la frunḑele ce împodobĭa pădurile, la cerul *albastru*...“

Poporul însă iĭ caută palalelismurĭ maĭ ales pintre florĭ.

„La ochĭ *albastri* se ḑice: doĭ ochĭ ca doĕ viorele“ (D. Ionășescu, Iașĭ, c. Movilenĭ).

„Ochĭ *albastri* ca viorica, ochĭ negri ca mura...“ (Iașĭ, c. Copoŭ).

Ochiĭ *albastri* închișĭ, când se apropiă de culórea négră ca grecesce în *κυανός*, se alătură de asemenea cu mura:

Muĭerușcă din Brașeŭ!
Mur'*albastră'ĭ* ochĭul teŭ,
Care mĕ ucide reŭ...
(Alex. Poes. pop. [2]. 53)

Cel maĭ respândit însă este paralelismul cu flórea cicoriĭ, „Cichoriun intybus“ saŭ „Solsequium caeruleum“.

Alexandri, Legenda Cĭocărlieĭ:

Ea are față albă de florĭ de lăcrimĭóre,
Și ochĭ cerescĭ, *albastri* ca flórea de cicóre...

v. *Cicóre*. — *Mură*. — *Viorea*.

Țerancele române sînt meștere a face pentru țeseturele lor, din ingrediente vegetale, minerale și altele, cele maĭ frumóse nuanțe *albastre*, pe carĭ le numesc: *albastru*-închis, *albastru*-deschis, negru-*albastru*, întunecat-*albastru*, mĭeriŭ-*albastru*, *albastru*-negriŭ, *albastru*-muriŭ, *albastru*-rînduniŭ etc.

v. *Albăstrélă*.

Din medicina poporană:

Florea Copilul, Insemnare pentru câte doftoriĭ, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Pentru junghĭu să cumpere mărgelușe *albastri* micĭ, să le piseze, să bé cu rachiŭ de drojdiĭ...“

In poesia poporană se invócă adesea „flóre *albastră*“ saŭ „fóiă *albastră*“, dar fără vre-un caracter simbolic.

Foicică, fóiă-*albastră*!
Ce mĭ-e drag pe lumea asta?
Numaĭ calul și nevasta!...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 294)

Floricică 'n foĭ *albastră*!
Pĕcat de dragostea nóstră,
Că e lumea rea și hóță,
Umblă 'n față să ne-o scóță...
(Alex., Poes. pop. [2]., 275)

Floricică, flóre-*albastră*
Resărită 'n calea nóstră,
Nălțișóră, subțirea,
Tocmaĭ de potriva mea...
(Ibid. 403).

Dela dél de casa nóstră
Este-o floricic'*albastră*...
(Marian, Bucov. II, 179).

Să samene în grădină
Garofele și sulcină,
Sub feréstră
Flóre-*albastră*...
(Ibid. II, 131).

Afară de „flóre *albastră*=Iris germanica“, cuvîntul întră ca epitet constant în:

pétră-*albastră*, numită și „pétră-de-brâe“ (Marian, Chromatica p. 10), nemțesce „Blaustein“;

„bubă-*albastră*, la încheeturile degetelor“ (P. Sălăgianu, Némț, com. Hangu).

Una din cele maĭ interesante moștenirĭ din vechea Romă, este gróza Românuluĭ pentru *albastru*. Câte-o-dată, nu'ĭ vorbă, iĭ plac ochiĭ *albastri*, dar numaĭ atuncĭ când și dînsul iĭ are, ca în doĭna:

Lelițo cu aluneĭ,
Nu căta la doĭ, la treĭ,
Ci cată la ochiĭ meĭ,
Că's *albastri* ca ș'aĭ teĭ...
(Alex., Poes. pop. [2]., 344)

saŭ — după povestea vorbeĭ: „când nu sînt ochĭ negri, săruțĭ și *albaștri*“ (Conv. lit. 1877 p. 177).

De aïmintrea, o credinţă fórte respândită la Românï este că ochiï *albastri* deochiă.

„Ómeniï ceï maï reì de deochïu sînt aceï cu ochï *albaştri*“ (D. Cerbulescu, Mehedinţï, c. Rudina).

„Se crede că deóche numaï ómeniï cu ochï *albastri*, carï sînt născuţï strigoï, adecă la nascere es cu un fel de tichiă pe cap, pe care îndată o apucă cu mâïnile şi o trag la gură ca să o mănânce; mâncând acea tichiă, remân strigoï în tótă viaţa şi deóche or-ce ar vedé şi or de ce s'ar mira“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimânescï).

O fiinţă nenorocită este „pasere *albastră*“:

Hîş, hîş, hîş pasere-*albastră*,
Ce'mï baţï nóptea la feréstră?...
— Mamă, stăï nu mĕ hîşi,
Pînă nu m'oïu jelui!
Lasă-mĕ să'ţï povestesc
Al meŭ chin şi cum trăesc...
(Marian, Bucov. II, 26).

„Când curcubeul e mult roşu, poporul crede că va fi mult vin; când e mult verde, va fi mult grâŭ; când e mult *albastru*, va fi multă secetă şi mórte“ (T. Sebeşanu, Dîmboviţa, c. Poïana-de-sus).

„I n i m ă *albastră* are omul când e trist, măhnit, când pe dînsul nu'l mângăe nemic din frumuseţile ce'l înconjură. Doïnele sînt c â n t e c e d e i n i m ă *albastră*“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Broscenï).

„Cântă'mï d e i n i m ă *albastră*, vrea să ḑică: cântă'mï de jale“ (G. Căderea, Némţ, c. Buhalniţa; T. Popovicï, Iaşï, c. Cucutenï).

Faţă cu acest caracter funest atât de pronunţat al culoriï *albastre* la Românï, e peste putinţă de a nu ne aduce a-minte trăsura identică în vechïul simbolism italic. La Romanï se puneaŭ pe morminte cununï *albastre*:

..... stant Manibus arae
Caeruleis moestae vittis atraque cupresso...
(Virg. Aen. III, 64).

Albastră era luntrea, pe care călĕtorïaŭ sufletele morţilor: „caerulea puppis Charontis“ (ibid. VI, 410). Şerpï *albastri*, „caerulei angues“, încolăcïaŭ capetele Furielor (Virg., Georg. IV, 482). In fine, doliul la matrónele Romeï nu era negru, ci *albastru*: „feminas olim in luctu, purpurea veste deposita, caeruleam sumpsisse“ (Serv. ap. Forcellin. v. Caeruleus). Iată de unde la noï: i n i m ă *albastră*, c u r c u b e ŭ *albastru*, p a s e r e *albastră*, o c h ï *albastri*, pretutindenï *albastru* ducênd întristare, bólă, secete şi mórte. Cuvîntul latin s'a înlocuit printr'o formaţiune romanică, dar străbuna idee a remas cristalisată.

Un alt motiv, probabil scandinav, trebuï să aïbă o asociaţiune de ideï aprópe identică în limba englesă: „blueboy (băét *albastru*) = orfan“, „bluedevils (dracï *albastri*) = mâhnire“ etc.

v. [1,2]·*Albastre.* — *Albăstrel.* — [1]·*Albăstresc.* — [2]·*Albăstrime.*

[1]·**Albàstre,** s. f. plur.; habits de couleur bleue, habits azurés, port bourgeois ou noble. „Imbrăcat în *albastre*“ vrea să ḑică: c ï o c o e s c e, şi chïar în genere: o r ă ş e n e s c e, adecă altfel decum se pórtă ţeranul. Se vede că 'n trecut, în haïnele claselor superióre ale societăţiï predomnïa culórea a l b a s t r ă, tocmaï cea maï antipatică poporuluï român.

Jipescu, Opincaru p. 10: „Neguştoru, boïeru, dregătoru, adicătele alde ăï îmbrăcaţï în acre, în *albastre...*“, unde „acre“ figuréză numaï ca un fel de comentar poporan la *albastre.*

v. *Acru*

In cunoscutul cântec „Cine bate la feréstră“, bărbatul mustră pe nevésta

că primesce „om cu haină albastră“, căcĭ e „bătae cĭocoéscă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 340).

v. *Albastru.* — *Albăstrel.* — [1]·*Albăstresc.* — [2]·*Albăstrime.* — *Burtă-verde.*

[2]·**Albàstre,** s. f. plur.; t. de Méd. pop.: sorte d'herbe médicinale.

„*Albastre* se numesc un fel de buruenĭ bune pentru cés-reŭ...“ (P. Bourénu, Covurluĭu, c. Bujor).

„Cés-reŭ“, literalmente „malheur“, „mala-hora“, se chĭamă în popor pleuresia. Contra acesteĭ bóle, babele din Moldova obicĭnuesc, pe lîngă descântece, tot lécurĭ *albastre,* precum o fĭertură din flórea albastră a „losnicĭóreĭ“ saŭ „viţeĭ Evreuluĭ“ (Solanum dulcamara) şi scrobélă albastră în rachiŭ (S. F. Marian, Descântece p. 76).

v. *Babă.* — *Bólă.* — *Léc.*

Albàş, n. pr. masc. Intre maĭ mulţĭ locuitorĭ din Sucéva, în doĕ acte din 1610 se menţionéză *Albaş* „fost staroste“ (A. I. R. III, 205, 207). Din alb prin sufixul -aş.

v. *Alb.* — *-aş.*

Albatàriţă, s. f.; t. de Méd. pop.: sorte de plante médicinale. „*Albatariţă,* se spală la ochĭ ceĭ ce aŭ albaţă“ (I. Nour, Bĕrlad).

v. [2]·*Albéţă.* — *-ariţă.*

[1]·**Albăstreà.** — v. *Albăstrel.*

[2]·**Albăstreà** (plur. *albăstrèle*) s. **albăstrìţă** (pl. *albăstriţe*), s. f.; t. de Botan.: 1°. Centaurea cyanus, bluet; 2°. Campanula trachelium, campanule. Cu ambele sensurĭ, cuvîntul e cunoscut maĭ cu sémă în Moldova (Alth, Hauptbericht f. Bucovina, p. 87, 94).

v. *Clopoţel.* — *Flórea-grâuluĭ.* — *Ghioc.* — *Sglăvoc.* — *Vineţea...*

[1]·**Albăstrélă,** s. f.; aspect bleu, étendue azurée. — v. [1]·*Albăstrime.*

[2]·**Albăstrélă** (plur. *albăstrele*), s. f.; t. d'Industr. pop.: l'ensemble d'ingrédients employés pour faire prendre la couleur bleue aux tissus. Văpsea făcută de ţerance pentru a da faţă albastră ţeseturelor. Poporul cunósce maĭ multe mijlóce de a albăstri, dobândind tot felul de nuanţe prin îmbinarea diferitelor ingrediente, precum: pétră-acră, pétră-albastră, apă tare, usuc, lemn-cânesc, borş, zer etc. Amăruntele sînt descrise de S. F. Marian (Chromatica p. 24—27).

v. *Albastru.* — [2]·*Albăstresc.* — *Alcsătură.*

Albăstrèl, albăstreà, adj.; bleuâtre, bleuet. Diminutiv din albastru.

Poesia poporană pune pe *albăstrel* maĭ pe jos de roşior şi de gălbior. Aşa în balada „Bogdan“:

Cum era şi nuntaşul,
Aşa 'ĭ da şi postavul:
De era el nălţişor,
Îĭ da postav roşior,
Să fie strălucitor;
De era el medior,
Îĭ da postav gălbior,
Ca sa'l prinḑa binişor;
De era el mititel,
Îĭ da postav *albăstrel,*
Ca să se mândrésca'n el...

v. *Postav.*

Intr'o doĭnă din Ardél, féta cu epitetul de „floricică *albăstrea*“ nu pare nicĭ ea a fi tocmaĭ ce-va de soĭu:

Mândră mândruléna mea,
Floricică *albastrea,*
De aĭ gând să ne ĭubim,
Vină 'n crâşmă să bem vin...
(Jarnik-Bârsanu, 388)

v. *Albastru.* — [1]·*Albastre.* — [2]·*Albăstrea.* — *-el.*

[1]·**Albăstrèsc** (*albăstrit*, *albăstrire*), vb.; avoir un port bourgeois ou noble, par opposition au port campagnard. Pentru săténul român, *albăstresc* toţĭ aceĭ carĭ, deşi Românĭ saŭ creştinĭ, totuşĭ apésă poporul dela ţéră.

Cântec hoţesc:

Dragul meŭ colnic cotit
Şi de frunḑă năsădit;
Când vĕḑ cĭocoĭu *albăstrind*,
Mĕ fac bróscă pe pămînt,
Cât un puişor de lup,
Şi casc gura să'l îmbuc...
(Preut G. Brebeĭu, Prahova, c. Brebu).

Intr'o altă variantă:

Unde vĕḑ cĭocoĭu pe drum
Şi mi'l vĕḑ maĭ *albăstrind*,
Mĕ fac bróscă pe pămînt,
Numaĭ cât un puĭu de cuc
Şi ĭeaŭ puşca să'l împuşc...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 293)

Participiul trecut *albăstrit*, întrebuinţat ca adjectiv, e sinonim cu cĭocoit.

Jipescu, Opincaru p. 85: „Să 'mpĕnâm aşa dară oraşili noastre 'nstreinite cu Rumânĭ néoşĭ; să maĭ rumânim odăţică ţara albăstrită..."

v. [1]·*Albastre*. — *Albăstrel*. — [2]·*Albăstrime*.

[2]·**Albăstrèsc** (*albăstrit*, *albăstrire*), vb.; bleuir, rendre bleu ou bleuâtre. A da unuĭ ce o faţă albastră. Se întrebuinţéză maĭ cu sémă în industria poporană.

S. F. Marian, Chromatica p. 26: „Unele Romănce fac albastru şi cu Lemn-cânesc. Pun adecă lemn de acesta într'o căldare cu apă la foc şi'l lasă să férbă pînă ce ese tot sucul dintr'însul. După ce a fert de ajuns, scot beldiile din căldare afară, éră în locul lor tórnă Pétră-albastră, care a fost de maĭ 'nainte muĭată în rachiŭ. De o dată cu turnarea acesteĭ petre pun acuma şi pĕrul saŭ sculul ce vor să'l *albăstréscă*, lăsându'l în nuntru să férbă ca la jumătate de óră. La jumătate de óră îl scot apoĭ gata *albăstrit*..."

Cuvîntul însă circuléză şi 'n afară din sfera industrială.

Peliţa omuluĭ se *albăstresce* când se străvĕd vinele obrazuluĭ, fie·de slăbicĭune saŭ de bólă. Intr'un descântec „de beşică" din Bucovina:

Nu ustura,
Nu săgeta,
Nu gĭunghiè,
Nu săbiè,
Nu roşi,
Nu *albăstri*...
(Marian, Descântece p. 40).

Albăstrire în acest sens nu este tot una cu învinăţire, care se întâmplă chĭar la ómeniĭ ceĭ maĭ sănătoşĭ când capetă vînătăĭ prin lovire saŭ când se fac vineţĭ de furiă reţinută.

v. *Albăstruĭu*.

Laptele se *albăstresce* când se ĭea spuma d'asupra saŭ când îşĭ perde puterea. Intr'un descântec menit a „întórce laptele":

Mana luatu-ĭ-o,
Laptele *albăstritu*-ĭ-o,
Untu albitu-ĭ-o...
(Ibid. p. 137).

v. *Albastru*. — [2]·*Albăstrélă*.

[1]·**Albăstrìme**, s. f.; aspect bleu, étendue azurée. Faţa albastră a lucrurilor.

Alexandri, Legenda Cĭocărlieĭ:

Plutind sub cer albastru pe-a măriĭ *albăstrime*,
Veḑĭ tu colo, în zare, colo pe-o înălţime
Acel palat de aur...?

Aprópe cu acelaşĭ sens se póte ḑice albăstrélă.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. p. 233:

„în fund de tot, înălţându-se în a l b ă s t r é l a înnegurată a ceruluĭ, se perdeaŭ culmile păduróse ale Steşiculuĭ, învĕlite în umbre vioriĭ, civite şi negre...“

Totuşĭ *albăstrime* însemnéză un a l b a s t r u maĭ adânc saŭ maĭ des decât a l b ă s t r é l ă.

v. *Albastru.* — *-élă.* — *-ime.*

²·Albăstrìme, s. f. coll.; gens habillés en bleu; bourgeois ou nobles, en opposition aux villageois. Sinonim cu c ĭ o c o i m e din punctul de vedere al ţeranuluĭ.

Jipescu, Opincaru p. 63: „Nu pricepĭ, că multă *albăstrime* te socoteşte ghită 'ncălţată, şi d'aĭa te robĭeşte mereŭ?...“

v. ¹·*Albastre.* — ¹·*Albăstresc.* — *-ame.*

¹·²·Albăstrìre }
¹·²·Albăstrìt }. — ¹ ²·*Albăstresc.*

Albăstrìţă. — v. ²·*Albăstrea.*

Albăstrìŭ, -ie, adj.; bleuâtre. Sinonim cu a l b ă s t r u ĭ u.

Costachi Stamate, Muza I, 281:

Iată se urcă luna în carul de lumină
Pe *albăstriea* boltă a ceruluĭ senin;
Radile eĭ sînt blânde, lumina eĭ iĭ lină,
Ea măngăe ş'alină a omuluĭ suspin...

v. *Albăstruĭu.*

Albăstrùĭu,-ùe, adj.; bleuâtre. Formă întrebuinţată maĭ mult în Ţéra-Românéscă, pe când în Moldova se preferă a l b ă s t r i ŭ.

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 9: „Pĕrul lins, cu unde *albăstruĭ*, îl pórtă 'n tîmple, aşa a apucat dela mă-sa şi mă-sa dela mă-sa...“; şi maĭ jos, p. 58: „... cu pĭelea de pe faţă aşa de subţire, încât i sĕ numĕraŭ vinele *albăstruĭ* urdite în curmedişul tîmplelor...“

v. *Albastru.* — *-ìŭ.* — *-uĭu.*

Albâŭ, -âe, adj.; blanchâtre. Sinonim cu a l b i o r, a l b i n e ţ, a l b i ş o r, a l b u ţ etc., dar cu o nuanţă augmentativă, nu deminutivă.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 19 b (Genes. XXXI, 12):

... cautâ cu ochiĭ tăĭ de vedzŭ pârciĭ şi areţăĭ cum să sue pre oĭ şi pre capre, *albâĭ* (албжй) şi pestriţŭ şi cenuşiĭ stropiţŭ...	... vide hircos et arietes ascendentes super oves et capras, s u b a l b o s et varios et cineritios sparsos...

Femininul *albâe* ca nume de localitate: într'un act moldovenesc din 1615 (A. I. R. I, 158) satul Doljesciĭ din districtul Roman e pus pe apa *Albâĭa* (Албжꙗ).

v. *Alb.* — *-âŭ.*

Albâĭa, n. pr. loc. f. — v. *Albâŭ.*

'Albe, s. f. plur.; habits blancs, linge. Se presupune h a ĭ n e saŭ r u f e (Sava Bărcianu). „*Albe*, veşmînt a l b de in saŭ de cânepă, căméşă etc.“ (L. M.) „Românul se îmbracă în *albe*, Ungurul în n e g r e“, îmĭ spunea un Moţ dela Abrud. In medio-latina, a l b a e = o îmbrăcăminte a preuţilor, a copiilor botezaţĭ, dar şi a mirenilor: „laĭci cum a l b i s induuntur“ (Du Cange).

v. ¹·²·*Alb.* — *Albitură.*

Albélă (plur. *albele* s. *albelĭ*), s. f.; fard, cosmétique destinée à blanchir le teint. Un suliman a l b se dice *albelă*, „rumenélă“ un suliman „roşu“, ambele cuprindêndu-se sub termenul generic de d r e s saŭ de f o i ţ e. Se întrebuinţéză maĭ mult la plural.

A. Pann, Prov. I, 172:

Surda ostenescĭ tu, babă, cu ale tale *albelĭ*,
In deşert sînt şi degĭaba foiţe şi rumenelĭ...

O doĭnă din Transilvania:

Vaĭ, mândruţă, albă eştĭ,
Albă eştĭ, frumósă eştĭ,
Dar eştĭ albă de *albele*,
Roşie de rumenele!...
(Jarnik-Bărsanu, 438)

Une-orĭ se ḑice albeţe în loc de *albelĭ*.

Eŭ sciŭ numaĭ dela feţe zbârciturile să trag,
Să daŭ rumenelĭ, albeţe, şi încolo nu mĕ bag...
(Pann, 1, 178).

v. ¹·*Albéţă*.

¹·Albéţă s. **albèţe**, s. f.; blancheur. Insuşirea lucrurilor albe. Latinul albities, vulgar albitia.

Sinonim cu albime şi cu albicĭune, carĭ însă circuléză maĭ rar şi se întrebuinţéză într'un sens absolut, pe când *albéţă* e des în circulaţiune şi are diferite nuanţe ca şi alb.

Boliac, „Fata de Ţigan“:

Vedeţĭ cât e de slabă şi cât e de frumósă!
Ce galbenă *albéţă*! şi talia eĭ trasă
Poţĭ s'o cuprinḑĭ în mânĭ...

Balada „Fulga“:

Fóiă verde ismă créţă,
Nu mĭ-e céţă neguréţă,
Ci mĭ-e numaĭ de *albéţa*,
Că 'n cornul Buzâuluĭ
Şi 'n susul Călnâuluĭ
Scos'a Costea oile...
(G. D. Teodorescu, Poes pop. 509)

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 374): „... *albéţa* ĭepelor — ḑicea el — ĭĭ slujĭa de fanar nóptea la drum...“

„Ce folos de multă *albeţe*, dacă n'are un vino'ncóce“ (Pann, II, 129).

„La 1 Martie se légă copiilor la gât un ban cu aţe roşiĭ şi albe, pe care'l păstréză pînă ce vin barḑele, şi atuncĭ îl lépĕdă ḑicênd: na'ţĭ negreţile şi dă'mĭ *albeţile*...“ (G. Eftuşescu, Dobrogea, c. Cĭobanu).

²·Albéţă. — v. *Albélă*.

³·Albéţă (plur. *albeţe*), s. f.; t. de Méd.: taie blanche dans l'œil, cataracte. Intunecarea lumineĭ ochĭuluĭ, formându-se ca o perdea, care împedecă străbaterea raḑelor. Se rostesce maĭ adesea *albaţă*. Nu vine din albéţă=lat. albities, ci este o formaţiune analogică din adjectivul albat, plur. albaţĭ=[oculus] albatus, [oculi] albati. Forma organică e *albat*, conservată în albatariţă, numele burueneĭ contra acesteĭ bóle, compus din *albat* şi sufixul -ariţă, întocmaĭ ca „limbricariţă = limbric-ariţă“, numele sĕminţeĭ contra limbricilor.

v. *Albatariţă*.

Lexiconul Budan distinge: „*Albéţa* cea din afară, cataracta, der graue Staar; *albéţa* cea din lăuntru, gutta serena, der schwarze Staar“. In casul de'ntâĭu se maĭ ḑice: apă-albă; în casul al doilea: apă-négră; termenul *albéţă* le cuprinde pe amîndouĕ.

Mitropolitul Veniamin, 1815 (Uricar, VII, 69): „... cluceru Dimcea, pisaltul Mitropolieĭ, pătimeşte de ochĭul stâng, încât aŭ început cu totul a nu vide, şi după cercetarea ce aŭ făcut pe la doftoriĭ de aice şi la ceĭ ce ar ave oareş-care cunoştinţă de ochĭ, ĭ-aŭ ḑis că aceĭa ce ĭ-aŭ acoperit chĭar lintea lumineĭ ochĭuluĭ, fiind puţin cam albă, nu este *albéţă*, ce uniĭ ḑic apă-albă, ĭar uniĭ ḑic apă-négră; s'aŭ pogorît din pricina răceleĭ printre peliţa ochĭuluĭ şi ĭ-aŭ acoperit lumina...“

v. *Apă*.

Poporul atribue *albéța* reutățiĭ Ĭelelor numite „Vîntóse“ și „Frumóse“:

L'o tîlnit Vîntósele
Și cu Frumósele,
Din față l'o tîlnit,
De pămînt l'o trântit,
Gros-negru l'o făcut,
Cu ţernă l'o acoperit,
Albeţe 'n ochĭ ĭ-o băgat...
(Marian, Descântece, p. 1)

Contra Ielelor se invócă ḑinele cele bune „surorĭ ale Sóreluĭ“:

Curățițĭ *albața* albă,
Albața négră,
Albața roșă,
Albața de 99 de felĭurĭ,
Albața de 99 de chipurĭ...

saŭ:

Albață ghimpósă,
Albață lăcrĕmósă,
Albață cu mirărĭ,
Albață cu scăpărărĭ...
(Ibid. 4, 14).

saŭ:

Albéța prin potcă,
Albéța prin rîhnă,
Albéța prin strîgorc,
Albéța prin diochĭ...
(Bălténu, Lum'na 188; p. 579)

Descântecul are puterea de a face:

Să nu remâe *albață*
Nicĭ céță,
Nicĭ pohoélă
Cât un fir de mac uscat
In patru despicat...
(Marian, Desc. p 12)

Dacă însă nu se descântă câte de noĕ orĭ în noĕ ḑile, atuncĭ — după expresiunea poporuluĭ — „*albața* érășĭ se aruncă pe ochĭ“.

Afară de descântece, medicina porănă maĭ cunósce o mulțime de alte mijlóce, unele fórte cĭudate.

Flórea Copilul, Insemnare pentru câte doftoriĭ, 1788 (Mss. în Arch. Stat., p. 7-8):

„Pentru *albéță*, burete de soc să'l usuce bine, apoĭ să'l piseze și să'l cérnă pĕ dosul siteĭ de 9 orĭ și să'l sufle în ochĭu miercuré și vineré diminéța;

„Pentru *albéță* de multă vreme, să caute furnicĭ de cele mari de copač și să le ĭa oaole și să le bage într'o sticlă de 50 de dramuri și să le umple și să o astupe bine la gură și să o bage într'o pită mare crudă și să o bage în cuptor să să coacă bine, și scoțănd pita să desfacă și să ĭa sticla, și ce va rămăné în sticlă să lase să să răcéscă, și apoi să pice în ochĭu câte o picătură diminéța și séra până ĭĭ va trece, măcar să fie veche de 56 ani;

„Pentru *albéță* să ĭa vin albu de o para și să caute o căldare sau tinjire noao nespoită și să pue vin într'ânsa, apoi să șază 60 zile, și să pice séra și diminéța o picătură...“

„*Albéța* négră = goutte sereine, amaurose; a tăia *albéța* ochĭuluĭ = abattre la cataracte“ (Pontbriant).

v. 1·*Alb.* — 4·*Albéță.* — *Albugine.*

4·**Albéță** (plur. *albeţe*), s. f.; t. vétérin.: dragon, cataracte des animaux domestiques. O bólă a vitelor cornute și a cailor, analógă cu albéța la om.

„Boiĭ și vacile, carĭ capetă la vre-un ochĭu *albéță*, se vindecă prin aceĭa că pun în ochĭul cu *albéță* unt próspet amestecat cu sare ordinară saŭ cu ochĭu de sare (kristallisirtes Steinsalz) și frécă apoĭ ochĭul, saŭ și numaĭ prin aceĭa că stupesc în ochĭu și apoĭ îl frécă“ (Familia 1878 p. 496).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 20): „Pentru *albéță* de vite ĭaste foarte bun coajă de stridie de Mare, să piseze foarte bine și să o cérnă și să-ĭ sufle în ochĭu miercuré și vineré, că trece. Pentru *albéță* la cal să caute lemn de mestécăn și să'l găuréscă cu sfredelul, și să umple

gaura cu sare, şi să arză lemnul în foc cu totul, şi să piseze ce va rămâné şi să'l cérnă şi să sufle în ochĭu vineré diminéţa..."

In popor se rostesce adesea *albéză*, care este şi forma cea organică, cu sufixul -ză ca în gălbéză, numele „gălbinăriĭ" la oĭ. In acest mod *albéţă* = *albéză* la vite şi albéţă = albatum la ómenĭ sînt doĕ cuvinte cu totul diferite între ele sub raportul morfologic, ambele diferind tot-o-dată de albéţă = albitiem.

v. 1·3·*Albéţă*. — *-ză*.

Àlbed, -ă, adj.; blanchâtre. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): *„Albedu, albedă*, weiss, weisslich". Latinul àlbidus. Din compusul exalbidus derivă salbed.

v. 1·*Alb*. — *Salbed*.

1· **Albèĭu**, adj. et subst.; vieillot, ayant l'air vieux. Bătrînel saŭ om cu pĕr alb.

In balada din Ardél „Chiva":

Duminica diminéţă
Chiveĭ îĭ sosĭa pe céţă
Vre cincĭ-ḑecĭ de călăraşĭ
Şi cu doĭ *albeĭ* de naşĭ...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Din alb cu acelaşĭ sufix ca în holteĭu.

v. 2·3·*Albeĭu*. — *-eĭu*.

2·**Albèĭu**, s. m.; chien de berger, blanc et de petite taille. Din alb, prin acelaşĭ sufix ca în coteĭu şi griveĭu, alte doĕ numirĭ de câne.

„La cĭobanĭ, cânīĭ albĭ cu pĕr mic se chiamă *albeĭ*..." (S. Liuba, Banat, c. Maĭdan; T. Crişianu, c. Cugieru).

v. *Coteĭu*. — *-eĭu*.

3·**Albèĭu**, s. n.; t. de Botan.: chiendent pied-de-poule, Panicum dactylon. Un fel de érbă cu o faţă albicĭósă, de unde'ĭ vine şi numele de *albeĭu*, nemţesce „weisser böhmischer Schwaden" (Nemnich), avênd un trunchĭu subţire şi tare cu spicul ramificat ca şi când ar fi nesce degete, ceĭa ce a făcut să i se ḑică „daktylon", „digitaria dactylon" etc.

„Albeĭu se taiă fórte greŭ la cósă, şi cosaşiĭ la tocmélă întrébă, dacă fînul are *albeĭu*..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

v. 2·*Albeĭu*. — *Costreĭu*. — *Iérbă câĭnéscă*. — *Opsigă*...

Àlbele, n. pr. loc. f. plur. artic. Maĭ multe localităţĭ române pórtă numele de *Albele*, în care se sub-înţelege „petre", „ape", „case" saŭ alt substantiv dispărut cu timpul: *Albele*, munte în Némţ; *Albele*, pădure în Vlaşca; *Albele*, doĕ sate în Bacăŭ (Frunḑescu, Dicţ. top. 3).

v. 4·*Alba*. — *Albenĭ*. — *Albescĭ*...

Albènĭ, n. pr. loc. plur. m. Numele topic *Albenĭ*, după cum se chĭamă câte-va sate (Bacăŭ, Vlaşca, Gorj), presupune pe ómenĭ veniţĭ din alte localităţĭ numite Albul, Alba saŭ Albele.

v. *-enĭ*.

Albèsc (*albit, albire*), vb., blanchir, devenir blanc. A face alb saŭ a se face alb. Se întrebuinţéză maĭ ales cu sensul latinululuĭ albesco, de ex.: *albesce* pĕrul = albescit capillus (Horat.), *albesc* penele = albescunt pennae (Plin.) etc.

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883, pag. 422): *„Albĕsk*. Albesco".

Balada „Vîlcan":

De bărbaţĭ să n'aveţĭ parte
Ḑece anĭ şi jumătate,

Pânza vi se'n g ă l b e n é s c ă,
Florile vi se'n e g r é s c ă,
Pĕru 'n cap vi se *albéscă*...
(G. D Teodorescu, Poes. pop. 551).

Se dice *albesc* şi î n ă l b e s c saŭ n ă l b e s c, dar forma simplă, fără element prepoziţional, e maĭ elegantă.

Dosofteĭu, 1680, ps. L:

.... spăla-mă-veĭ, şi maĭ multŭ decâtŭ omătulŭ *albi*-mă-voĭ...	...lavabis me et super nivem d e a l b a b o r...

unde la Coresi, 1577: î n ă l b i-mâ-voĭu, ĭar la Silvestru, 1651: n ă l b i-mă-voĭu.

In aceĭaşĭ baladă „Vîlcan", după cum a publicat'o Alexandri, o binecuvîntare către fete:

Lucrul vostru să sporéscă,
Pânzele să se'n ă l b é s c ă,
Cum e cóla de hârtie
Şi flórea de ĭasomie...

ĭar maĭ jos, ca blăstem:

Lucrul să nu vĕ sporéscă,
Pânzele să nu *albéscă*,
Ci la sóre să 'negréscă
Şi la vînt să putredéscă...

Totuşĭ ca verb activ se dice maĭ mult n ă l b e s c cu derivatele n ă l b i t o r şi n ă l b i t ó r e, n ă l b i t u r ă, n ă l b i t o r ì ă, ĭar *albesc* circuléză aprópe tot-d'a-una ca verb neutru; de exemplu: „n ă l b e s c e pĕrul" însemnéză „il teint les cheveux en blanc", pe când „*albesce* pĕrul = les cheveux deviennet blancs".

O doĭnă din Ardél:

Ba eŭ, bade, n'oĭu veni,
Că n'am pânză de-a n ă l b i,
Nicĭ poveştĭ de-a povesti...
(Jarnik-Bârsanu, 233).

Ca activ şi ca neutru în aceĭaşĭ poesiă de Gr. Alexandrescu, „Viaţa câmpenéscă":

Casa p'o muche clădită,
Singură câmpul domnind,
De umbră neocolită
O vedĭ în aer *albind*...

ér maĭ jos:

Şi când lun'argintuită,
Albind érba de pe vale,
Eşĭa lină, ocolită
De stelele curţiĭ sale...

Neutrul *albesc* e maĭ cu deosebire des în privinţa pĕruluĭ.

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 9): „supĕrat, plecâ înainte, fără a băga de sémă că barba şi pĕrul îĭ *albise*..."

O doĭnă muntenéscă:

Mustăcĭóra'mĭ se lungesce,
Faţa mi se 'ngălbenesce,
Pĕru 'n cap mi se *albesce*...
(G. D. Teodorescu, 327).

Chĭar fără a se menţiona p ĕ r u l, De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultănica p. 200: „o trece ş'asta, că nu una am vedut eŭ de când am *albit*..."

In loc de simplul *albesc* „je vieillis" e maĭ puţin corect reflexivul „m ĕ *albesc*" ca la A. Pann, Moş-Albu, I, 39:

Căcĭ când plecaĭ, eram tînĕr, ş'acum am îmbătrânit,
M'am *albit* de grijĭ, necazurĭ, şi faţa mi s'a zbârcit...

La I. Văcărescu, p. 332:

D'o dată calu se încordéză,
S'aruncă 'n lăturĭ, se spăimîntéză!
Se zvîrcolesce! de fric'a multă
Nicĭ bold, nicĭ glasu nu'mĭ maĭ ascultă.
Ager descalec, vĕd jos turtită
Albind o trîmbă învăluită!...

albesce nu însemnéză „devenir blanc", ci „paraître blanc".

Formele *albesc* şi a l b e z figuréză una lîngă alta la Boliac în „O diminéţă pe malul lacululuĭ":

Gălbuĭa aurora de purpură urmată
Albsce înverdita dumbravă de anin,
Şi stele licurinde abĭa se maĭ arată
Prin umbrele ce nóptea păstréză în senin.
In lacul de 'nainte'mĭ un cer se adâncéză
Şi lasă pe oglindă'ĭ abĭa a maĭ luci
Făcliile murinde sub pânza ce a l b é z ă
Al nopţiĭ întunerec ce 'ncepe a fugi...

Forma albez, cu derivatele albat şi albare, aprópe despărută din graĭu, represintă pe latinul activ albare.

Participiul trecut *albit* ca adjectiv, în balada „Oprişanul“:

> Iar în întru o bătrână
> Cu-o icónă sfîntă 'n mână
> Şi cu haĭne mohorîte
> Şi cu pletele *albite*...

Gr. Alexandrescu, „O impresiă“:

> Puţinĭ eraŭ la numĕr ostaşiĭ Românieĭ,
> Dar când ale lor cete pe luciul câmpieĭ
> Semeţ înaintară cu pas resunător, —
> Din suliţe, din coĭfurĭ, din armele *a'b te*,
> Când sórele în unde, în raḑe aurite
> Lumina îşĭ resfrînse pe stégul tricolor...

v. *Alb.*

Albèsc,-éscă, adj. patronym.; appartenant à ou descendant d'une personne nommée Alb. — v. *Albescĭ.*

Albèscĭ, n. pr. loc. plur. m. O mulţime de sate în întréga România pórtă numele de *Albescĭ*, plural dela patronimicul Albesc = „fiĭul luĭ Alb“, ceĭa ce probéză marea respândire de altă dată a acestuĭ nume personal. Frunḑescu (Dicţ. top. 3—4) înşiră pe doĕ pagine localităţile *Albescĭ* din Moldova (Fălciŭ, Vasluĭu, Iaşĭ, Botoşanĭ) şi din Ţéra-Românéscă (Muscel, Mehedinţĭ, Teleorman, Buzeŭ, Ialomiţa, Dolj, Olt, Prahova, Argeş). Despre cele moldovenescĭ în parte, veḑĭ un vechĭu dicţionar horografic în Bucĭumul Român, 1875, p. 34—6. Apoĭ o vale în Muscel se chiamă Albésca, adecă: [vale] Albéscă = „a luĭ Alb“, şi tot aşa un sat în Argeş, adecă: [parte] Albéscă.

Constantin Brâncovénu, Condica Vistierieĭ 1694, p. 39: „23 ½ taleri s'au dat pietrarilor dela *Albeşti* pentru nişte pietre ce au tăĭat de tréba caselor domneşti...“

v. *Albu.—esc.—escĭ.*

1·Albèţ, s. n.; aubier, „peliţa cea subţire şi albicĭósă, care este între cója şi între lemnul unuĭ copacĭu“ (P. Poenar).

„Părţile arboreluĭ se chiamă: trunchĭu, crăcĭ, vîrf, cóje, mâzgă, *albeţ* şi inimă.....“ (P. Roşculescu, Dolj, c. Căprenĭ).

Se ḑice şi albuleţ.

I. Ionescu, Agricultura din Mehedinţĭ p. 396: „Şindrila se face numaĭ din partea lemnuluĭ care se numesce albuleţ şi care se află între scórţa şi inima lemnuluĭ...“

Francesul aubier şi aubour, spaniolul alborno saŭ borno, portugesul alvura etc., ca şi latinul clasic alburnum, diferă numaĭ prin sufixurĭ de cele doĕ forme române.

v. 1·*Alb.—eţ.—uleţ.*

2·Albèţ.—v. *Albineţ.*

Albèz (*albat, albare*). — v. *Albéţă.* — 1·*Albesc.*

Albìc.—v. *Albică.*

Albìcă s. dălbìcă, adj. fém.; t. poét.: diminutif d'albă „candide“.

Balada „Cucul şi turturica“:

> Dragă turturică,
> Pasere *dălbică*...

Să se observe că alb îşĭ asociază tóte sufixurile cu *-c*: albac, albuc şi *albic.*

v. *Alb.—-ic.*

Albìcĭòs, -ósă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albuĭu saŭ albiŭ şi cu alburiŭ, arătând că ce-va este aprópe alb, dar fără nuanţă deminutivală ca în albişor, albineţ etc.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „...ca soarele de lu-

minos, ca luna de arătos şi ca omătul de *albičos* ĭaste..."

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 86: „... sosi în sfîrşit la malul dorit, tocmaĭ când luna scăpăta, gonită de lucéfĕrul *albicĭos* al dimineţeĭ..."

Ibid. p. 88: „... acolo salciea pletósă, socul mirositor, aluniĭ mlădioşĭ, arţariĭ cu pojghiţe roşiĭ, carpeniĭ stufoşĭ, salba-móle şi teiĭ cresc amestecaţĭ cu falnicĭ jugastri, cu plopĭ nalţĭ şi subţirĭ, cu aninĭ uşureĭ, cu ulmĭ *albicĭoşĭ*..."

Alexandri, „Bradul":

Sus pe culme bradul verde
Sub zăpada *albiciósă*
Pintre negură se perde...

O doĭnă muntenéscă:

Fóiă négră de rogos!
Mult eştĭ, plopule, fălos;
Mult eştĭ nalt şi *albicĭos*,
Dar n'aducĭ nicĭ un folos...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 354).

v. *Alb.*— *-cĭos.*

Albicĭùne, s. f.: blancheur. Sinonim cu a l b é ţ ă, cu a l b i m e şi cu substantivul a l b. E rar, şi nu e tocmaĭ de trebuinţă.

Biblia Şerban-vodă 1688 (Levit. XIII, 4, 17, 20):

...ĭară de va fi şi stricăcĭune albă în piĭalé trupuluĭ luĭ, şi afundŭ nu va fi vedéré ei din piĭale şi părulŭ luĭ nu s'au premenitŭ în *albicĭune*, ce ĭaste elŭ negru...	...si autem et lucidus albus erit in cute carnis ejus, et humilis non fuerit aspectus ejus a cute, et pilus ejus non mutavit pilum a l b u m, ipse autem est obscurus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 209): „... corbul bătrân în a l b de s'ar văpsi, cu o ploae sau şi cu o roaă să să spéle poate, şi ce supt *albicĭune* din fire imăcĭune au avut în curândă vréme îş va arăta..."

v. *Alb.* — *-cĭune.*

Àlbiă (plur. *albiĭ* s. *ălbiĭ*), s. f., mai, jatte, auge; lit d'une rivière; berceau. Vine din latinul alveus, vulgar alveum (Du Cange), prin pluralul a l v e a. Ital. alveo, în dialecte a l b i (Azzolini); span. şi port. alveo; franc. auge.

Cu sensul de trunchĭu de formă lunguéţă, scobit în întru pentru a se păstra ce-va, a se spĕla saŭ a se scălda, a se adăpa vite orĭ dobitóce, *albiă* are maĭ mulţĭ sinonimĭ: c o p a e, c ă p i s t e r e, c o v a t ă, p o s t a v ă, t r ó c ă, m u l d ă...

„*Albia* saŭ c o p a e a în care se ţine mălaĭul, se chĭamă c ă p i s t e r e" (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„*Albiea* în care se spală cămeşile, se dice c o v a t ă" (C. Cĭurénu, Vasluĭu, c. Zăpodeniĭ).

„... c o p a e a se dice p o s t a v ă; *albiă* este o p o s t a v ă maĭ mare pentru cămeşĭ, adecă pentru rufe" (D. Cerbulescu, Mehedinţĭ, c. Rudina).

„... t r ó c ă saŭ t r o c, *albie*, m u l d ă, c o v a t ă = alveus" (L. B.)

Cu sensul de fund al uneĭ ape curgĕtóre, adecă „*albia* g â r l e ĭ" (Dr. Polysu), se maĭ dice m a t c ă (Costinescu), câte o dată p r u n d.

„Pe la noĭ locul dintre malurile unuĭ rîŭ nu se dice *albie*, ci p r u n d...." (B. Ionescu, Dîmboviţa, c. Săcuenĭ).

Vorba însă cea maĭ respândită cu acest sens, remâne *albiă*.

Capul Turculuĭ sărĭa
Şi de-a dura se ducea
In *albia* Nistruluĭ
Lîngă pétra Corbuluĭ...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 24).

Balada bănăţénă „Iovan Iorgovan":

Incétă, încétă,
Cerna mea curată,

Că'ţĭ voĭu arunca
In *albia* ta
Şi'ţĭ voĭu da eŭ ţie
Mrénă argintie...

(Familia, 1874 p. 24).

„A eşi din *albiă* = déborder, inonder" (Pontbriant).

Albiă este şi fundul uneĭ vâĭ închise între rădicăturĭ.

„Dâlmă se chiamă lungul unuĭ dél fără pădure pe el; văgăună este locul maĭ jos dintre doĕ dâlme, adecă *albiea* dintre dâlme..." (N. Vuga, Vasluĭu, c. Bodescĭ).

v. *Căpistere*. — *Copae*. — *Covată*. — *Muldă*. — *Postavă*. — *Prund*. — *Trócă*...

Se rostesce după localităţĭ: *albie*, *alghie*, *albghie*, *albgie*; peste Carpaţĭ se aude şi *alvie*:

Ş'aşa cântă cu căldură
De stă Oltul şi nu cură...
—Tacĭ, cuce, nu maĭ cânta,
Că tu'mĭ oprescĭ *alvia*...

(Jarnik-Bârsanu, 106).

„Poporul crede că dacă cine-va bagă argint-viŭ în fântânĭ, le strică isvorul, saŭ într'un rîŭ strică *alvia*, căcĭ el tot mereŭ sapă" (A. Bunea, Transilvania, Făgăraş, c. Vaĭdarecea).

v. *Argint-viŭ*.

In cas oblic poporul rostesce adesea *ălbiĭ* = *albieĭ*, după cum scrie şi A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 85: „cursul rîuluĭ furase luntrea şi o 'mpinsese cu repeḑiciŭne pînă la gura aceleĭ strîmtorĭ, prin care apele *ălbiĭ* celeĭ marĭ se revarsă cu volbură..."

Locuţiunea proverbială „a face pe cine-va *albiă* d e p o r c ĭ" saŭ „*albiă* d e c â n ĭ", adecă un vas din care mănâncă porciĭ saŭ câniĭ, însemnéză a înjura, a batjocori, a arunca cu noroĭu.

Anton Pann, Prov. III, 115:

...m'a 'njurat, m'a necinstit,
Ca p'o *albie* p o r c é s c ă m'a făcut şi m'a gonit...

Alexandri, Sandu Napoilă: „dacă nu vreĭ să ĭeĭ câmpiĭ pe urma lor, te fac *albie* d e c â n ĭ..."

Lexicon Budan p. 724: „fac pre cine-va trócă de porcĭ saŭ *albie* d e c â n e = quempiam maxima ignominia afficio".

Pontbriant: „a face pe cine-va *albiă* de p o r c ĭ = accabler quelqu'un d'ignominie".

Săteniĭ légănă pe pruncĭ în *albiă*. De aci expresiunea: „din *albiă* = din cea maĭ fragedă vrîstă".

Jipescu, Opincaru p. 21: „Cât malu m'aş face, ḑĕŭ hine, că mare ĭe ḑĕŭ, dĕ mĭ-ar şiui pĕ la urechĭe vestea că dĕla fîţa din *albiĭe*, dĕla c o p i l a n d r i şi codânele pîn la unchĭeşi betegĭ şi babili ĭertate, toţĭ cu toţiĭ cu mic cu mare şĭ-aŭ îndulcit inima şi s'aŭ otărît bucuroşĭ să facă 'ndreptare relilor.."; şi maĭ jos, p. 65: „dĕla *albie* pînă la coscĭug să domnĭéscă cuvîntu dreptuluĭ..."

I. Créngă, Amintirĭ (Conv. lit. 1881 p. 11): „...copil de ţîţă în *albie*, pe lângă alţĭ vr'o şase, care aşteptaŭ să le facă de mâncare..."

Tot aci vine *albia* în care se scaldă copiiĭ.

Doĭna „Blăstemul" din Dîmboviţa:

Că tu, maĭcă, când m'aĭ fapt,
In *albiă* m'aĭ scăldat,
In scutece m'aĭ făşat,
Scutecele că mĭ-aĭ strîns,
De durere eŭ am plîns...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 438).

Fabricaţiunea *albiilor* era o specialitate a Ţiganilor R u d a r ĭ, pe carĭ pînă astăḑĭ în unele locurĭ poporul îĭ numesce de aceĭa a l b i e r ĭ saŭ ă l b i e r ĭ (C. Corbénu, Olt, c. Alimanescĭ).

Deminutivii din *albiă* sînt albiuţă (Conv. lit. 1877 p. 32) şi albióră.
v. *Albină*. — *Rudar*.

Albièr, s. m.; Bohémien fabricant d'ustensiles en bois. — v. *Albiă*.

Albìme, s. f.; blancheur. Sinonim cu albéţă, dar însemnând o faţă albă maĭ întinsă saŭ maĭ adâncă.
Alexandri, „Portret“:

Nicĭ marmura cĭoplită *albimea* ta nu 'ntrece.
Ca luna 'n mĭeḑul erneĭ, frumósă eştĭ şi—rece...

v. [1.2.]*Alb*. — *Albéţă*.

[1.] **Albìn**, s. m.; abeille-mère. — v. *Albină*.

[2.] **Albìn**, adj.; blanchâtre. — v. *Albineţ*.

Albìna, n. pr. loc. f. artic. — v. *Albină*.

Albinàr, subst. et adj.; apiculteur, celui qui élève des abeilles.
v. *Albină*. — *Albinărel*.

Albinàriĭ, n. pr. loc. m. plur. artic. — v. *Albină*.

Albìnă (plur. *albine*), s. f.; abeille. O góngă de felul celor hymenoptere, care produce miere şi céră, trăind in cete compuse fie-care din câte o singură *albină* femeiă şi din maĭ multe *albine* lucrătóre şi nelucrătóre, aceste din urmă bărbaţĭ, cele de'ntâĭu neutre.

Omul dumesticesce, îmbunătăţesce şi întrebuinţéză pentru folosul seŭ pe *albina*, care altfel ar fi remas numaĭ în stare selbatecă.

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 280): „...mĭaré sălbatecă, zic, caré fac *albinele* sălbateci, caré se află în lémne şi în pietri...“

O frumósă descriere poporană a dumesticiriĭ *albineĭ*, la I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „Şi maĭ merge el cât merge, şi numaĭ éca se aude o băzăitură înăduşită. Se uĭtă el în drépta, nu vede nimica; se uĭtă în stânga, nicĭ atâta; şi când se uĭtă în sus, ce să vadă? Un roĭu de *albine* se învîrtĭa în sbor pe deasupra capuluĭ seŭ şi umblaŭ bezmetice de colo pînă colo, neavênd loc unde să se aşeḑe. Harap-alb veḑêndu-le aşa, i se face milă de dînsele, şi luându'şĭ pălăria din cap, o pune pe érbă la pămînt, cu gura 'n sus, şi apoĭ el se dă într'o parte. Atuncĭ bucuria *albinelor*; se lasă jos cu tótele şi se adună cĭotcă în pălăriă. Harap-alb aflându-se cu părere de bine despre asta, alérgă în drépta şi în stânga şi nu se lasă pînă ce găsesce un buştihan putrigăios, îl scobesce cu ce póte şi 'ĭ face urdiniş; după aceĭa aşéḑă nişte ţepuşĭ într'însul, îl frécă pe dinăuntru cu cătuşnică, cu sulcină, cu mătăcĭune, cu póla-sântă-MărieĬ şi cu alte buruene mirositóre şi prielnice *albinelor*, şi apoĭ luându'l pe umĕr, se duce la roĭu, restórnă *albinele* frumuşel din pălărie în buştihan, îl întórce binişor cu gura în jos, îĭ pune deasupra nişte căptălanĭ ca să nu resbată sórele şi plóia înlăuntru, şi apoĭ lăsându'l acolo pe câmp între florĭ, îşĭ caută de drum. Şi cum mergea el, mulţămit în sine pentru acéstă facere de bine, numaĭ éca i se înfăţişéză înainte crăésa *albinelor*...“

Din acest pasagĭu se vede deja, că crescerea *albinelor* are în popor o bogată terminologiă propriă, care câte-o-dată se deosebesce după localităţĭ. Aşa:

albina în genere se chiamă muscă,

şi când sporesce bine: „are multă muscă“ (Iaşĭ), ĭar în Banat se ḑice: biză (com. Visagu) saŭ bâză (com. Bouţar);

albina femeiă: matcă, pe a-locurĭ *albină* lucróe (Brăila, c. Cécâru), împĕrătésă (Mehedinţĭ), *albină* împĕrătéscă (L. B.);

albina bărbat: trântor, ĭar figurat: lăutar, fiind-că nu face altă trébă decât bâzăe, cântă şi jócă (Iaşĭ);

albina selbatecă—bânzar (Covurluĭu) saŭ bărzăun (Buzeŭ);

vasul saŭ butucul găurit în care se adăpostesc *albinele*: uleĭu, stup, ştubeĭu saŭ ştĭubeĭu, matcă, coşniţă saŭ cuşniţă;

bortecică în stup pe unde întră şi es *albinele*: urdiniş;

ceĭa ce se pune pe stup ca să'l apere de plóiă saŭ de arşiţă: căptar, căptan, căptălan;

stratele unde se aşéḑă mĭerea şi din carĭ se face céră: fagur, peste Carpaţĭ fagor, la Coresi 1577 ps. CXVII:

...încungurarămâ ca *albinele* strediĭa...	... circumdederunt me sicut apes favum....

chiliórele în carĭ se reproduc *albinele*: bótcă (Némţ, Sucéva);

ţepuşele de lemn prin carĭ se susţin faguriĭ: trepcę, în Oltenia precĭ (Mehedinţĭ);

locul unde se ţin stupiĭ véra: prisacă saŭ stupină orĭ stuchină, (Ialomiţa), érna: temnic saŭ tevnic;

păzitorul *albinelor*: stupar saŭ prisăcar;

scóterea mĭeriĭ şi a cereĭ din stup: retezare saŭ retezat;

exterminarea trântorilor: trântorit saŭ bătut;

instrumentul cu care „se retéză“: custură;

înmulţirea *albinelor* eşind pentru a căuta un noŭ locaş: roire, roit, „ese musca“ (Iaşĭ);

stupul vechĭu cu *albine*—roĭu saŭ matcă orĭ părvac, ér noul stup căpĕtat din cel vechĭu—paroĭu, de unde apoĭ verbiĭ: roesce şi paroesce saŭ roeşesce;

stupul care nu roesce: buhaĭu (Iaşĭ);

un mic stup purtăreţ, în care se prinde noul roĭu—roĭniţă;

un mic roĭu—sfîrlac (Dorohoĭu);

oul saŭ puĭul de *albină*—căţel, ĭar producerea luĭ: căţelit, căţelesce;

materia vîscósă din care se nutresce căţelul—păstură;

materia din care se forméză căţelul: plămadă;

fagurul fĭert din care se scosese céra—hoştină, jintiţă, băbaş (Tutova);

apa prin care a trecut mĭere—mid saŭ niĭd (Némţ).

Despre sonul pe care'l scóte *albina*, generalmente se ḑice: bâzăe, uneorĭ: bombânesce saŭ bombâesce (Transilv., Sibiŭ) orĭ bombânéză (Deva), zuzăe (Făgăraş, Huniadóra), vîjăesce (Banat), sbârnăe (Teleorman).

Albina se resfaţă printre florĭ, pe al cărora suc îl preface în fagurĭ.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: „Căţi amu tocmélei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei céĭa draga a *albinelor* închipuescu-se, că cum zboară acélé pre câmpure şi deîn toate erbile şi deîn toate florile adună caré e cu frâmséţe şi cu folos, aşa şi aceşté...“

Legenda Sf. Vinerĭ, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 71): „ca o *albină* strângé deîn toate florile primâvârie...“

In colinda „Plugul“:

Unde sînt fete nebune
Ce asvîrlă cu alune,
Şi se légă de feciorĭ
Ca *albinele* de florĭ...
(Alex.[2], Poes. pop. [2], 391)

Donicĭ (1840), I, 1:

Vulturul pe o *albină*
Aŭ zărit'o în grădină
La răvărsatul de zorĭ
Bizîind pe lîngă florĭ...

În proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale: „Ca *albinele* la fag s'adună“ (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 73).

„*Albina* în gură ţine mĭerea cea maĭ dulce, şi în códă acul cel maĭ otrăvitor...“ (ibid. p. 69).

Vine binele
Ca *albinele*...
(Pann, Prov. II, 21).

„*Albina* vine încărcată de céră şi mĭere pe picĭóre, pe spate, pe burtă; de acęĭa se ḑice despre un om strîngĕtor: vine încărcat a-casă ca o *albină*...“ (S. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭurescii).

„Aduce ca o *albină*, saŭ: încărcat ca o *albină*, se ḑice de omul care îngrijesce bine de casniciĭ seĭ, îndestulindu'ĭ de nu le lipsesce nemic...“ (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

„...harnic ca *albina*, strîngĕtor ca furnica...“ (S. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza; Gr. Gheorghiŭ, Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

„Unuĭ om ce umblă de colo 'n colo, i se ḑice: ce umbli, mă, ca un roĭu fără matcă?“ Unuĭ leneş: „mă trântore, ce nu te apucĭ de trébă?...“ (S. Tacu, Covurluĭu, c. Braniştea).

O înjurătură cătră caĭ la Alexandri, Surugiul: „Perire-ar *albinele* care or strînge céra de făcut lumînare celuĭ ce vĕ are!...“

In cosmogonia poporană română, *albina* şi aricĭul jócă un rol fórte interesant, care ne aduce a-minte că'n mitologia elenică *albinele*, *μέλιτται*, sînt dădacele luĭ Zeus, ér după Virgiliŭ:

Esse apibus partem divinae mentis...

Iată o naraţiune în graĭul din Vâlcea: „La început când a zîdit D-ḑău lumea, a făcut măĭ întâĭ cerĭu şi pă urmă pămîntu. Dar când a făcut pămîntu a avut de ajutorĭ pă aricĭ. D-ḑău a desfăşĭurat după un ghem aţă cât erea ţancu cerĭuluĭ şi pă urmă a dat ghemu aricĭuluĭ. Aricĭu şiret, vrînd să facă pă D-ḑău să greşească, când vedea că D-ḑău să apropie de el cu zîdirea pămîntuluĭ desfăşura câte puţin câte puţin aţă după ghem; aşa că tomnaĭ la urmă când D-ḑău a văḑut că pămîntu ĭeste măĭ mare decât cerĭu, a priceput că aricĭu ĭ-a stricat ţancu. Atuncĭ aricĭu a fugit şi s'a pitulat în ĭarbă. D-ḑău după ce s'a gândit şi răsgândit şi n'a aflat nicĭ un mijloc ca să facă pămîntu să nu fie măĭ mare decât cerĭu, a trimes *albina* ca să caute pă aricĭ şi sa'l întrebe. *Albina* găsind pă aricĭ l'a întrebat, dar el a ḑîs că ştie şi nu vrea să spună. *Albina*, şi ea şireată, s'a prefăcut că pleacă. Ea însă depărtându-să puţin s'a ascuns într'o flóre. Aricĭu credênd că e sîngur, a ḑîs: „Heĭ! nu să pricepe D-ḑău atâta lucru! Să ĭa pămîntu în măĭnĭ de marginĭ, să'l strîngă, şi aşa o să să facă munţĭ, văĭ şi dealurĭ“. Cum aude *albina* lucru, sbóră din flóre, şi aricĭu auḑînd'o ĭ-a ḑîs: Eii...! aci aĭ fost, hóţo! mânca-ţ-ar ce nu să mănâncă cin'te-a trimes! — Şi de atunce *albina* face miere în loc de alt-ceva...“ (I. Nisipénu, c. Nisipiĭ).

Tot aşa se povestesce de'ncóce de Olt (P. Diaconescu, Muscel, c. Godenĭ; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna de sus; P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

In acest mod poporul îşĭ explică, pentru ce numaĭ la *albine* se mănâncă „ceĭa ce nu se mănâncă“, fiind-că blă-

stemul ariciuluĭ silĭa tocmaĭ pe Dumnedeŭ vrênd-nevrênd s'o mănânce.

v. *Aricĭu.* — *Bróscă.*

Fiind că se pituléză atât de mâlcom într'o flóre şi apoĭ sbóră băzâind numaĭ după ce o supsese bine, *albina* caracteriséză adesea în legendele poporane pe iscódă.

Basmul „Ţugulea" (Ispirescu, Legende p. 315), „... priponi caiĭ, apoĭ dându-se de treĭ orĭ peste cap, se făcu o *albină* şi plecă înspre méḑă-nópte încotro şedea Smeóĭca pămîntuluĭ. După ce ajunse acolo, sbârn! în sus, sbârn! în jos, intră în casa Smeóĭceĭ şi ascultă ce vorbĭa cu Smeiĭ..."

Pe lîngă numele seŭ de iscódă, *albina* maĭ are şi pe acela de o gângónă reutăcióсă.

Se scie că *albinele* cele lucrătóre înghimpă fórte dureros cu aşa numitul a c, pe care'l are şi matca, deşi ea nu'l întrebuinţéză nicĭ o dată, astfel că poporul crede că dînsa nu'l are.

O legendă din Ardél:

„Când a făcut Dumneḑeŭ tóte vietăţile, a întrebat pre fie-care ca ce putere voesce să aĭbă. *Albina* a respuns că: pre cine voĭu împunge cu acul meŭ, să şi móră. Atuncĭ Dumneḑeŭ a ḑis: maĭ bine să morĭ tu! Şi aşa se vede pînă în ḑioa de astăḑĭ, că îndată ce înghimpă cu acul seŭ *albina* pre cine-va, móre ea-însăşĭ..." (G. Dobrin, S. Gila, I. Munténu, Făgăraş şi Huniadóra).

De asemenea se povestesce în Moldova (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ; Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ) şi 'n Ţéra-Românéscă (P. Georgescu, Prahova, c. Proviţa; N. Călinescu, Brăila).

Şi totuşĭ pe acéstă reutăcióśă iscódă, poporul o privesce ca s f â n t ă.

„Dracul se póte preface în orĭ-ce féră saŭ dobitoc, numaĭ în óiă şi 'n *albină* ba" (L. Iancu, Banat, c. Visagu; I. Vişoĭanu, Muscel, c. Măţăŭ; I. Bădescu, Muscel, c. Boteniĭ etc.).

„*Albina* e privită ca sfântă, căcĭ ea face céră pentru luminărĭ de dus la biserică. Poporul crede că este pĕcat a da cu céră pe'n case, la podélă saŭ ceruit, după cum uniĭ din boĭerĭ aŭ obiceĭu..." (Stareţ G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu; M. Rădulescu, Dîmboviţa, c. Finta; Cărare, Iaşĭ, c. Cucuteni; P. Pintea, Banat, c. Nevrincea etc.).

O rugăcĭune poporană din Banat:

Sânta Vinerĭ a avut un fecĭor,
Ca un mândru domnişor;
Din ochĭ lacrămĭ ĭĭ mergea,
Din inimă sânge'ĭ curĭa,
Nime'n lume nu sciea,
Făr de Lină
Magdalină
Şi surorile luĭ Lazar,
Carĭ se duseră pe câmpul luĭ Iordan,
Culegênd florĭ de amin,
Şi deteră cu picĭoru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu *albin*,
Din *albinĭ* se făcu mĭerea,
Mĭerea făcu céră,
Céra s'a aprins,
Raĭul s'a deschis...

(S. Liuba, Banat, c. Maĭdan).

Din Transilvania:

Am plecat pe-o călicea,
Mă 'ntâlniĭ c'o a l g h i n e a,
Alghina a făcut céră,
Céra s'a făcut lumină,
Lumina s'a aprins,
Raĭul s'a deschis,
Pomete
Înflurete,
Dumneḑeŭ sânt să ne ĭerte...

(I. Floca, Sibiŭ, c. Sina)

Din Dobrogea:

Albina face mĭere,
Mĭerea se face céră,
Céra se face făclie,
Făclia s'aprinde,
Raĭul se deschide,
Maĭca Domnuluĭ pe toţĭ în braţe ne coprinde...

(N. Ludovic, c. Niculiţel).

In Occident se dice că'n nóptea Crăciunuluĭ *albinele* cântă o minunată colindă despre nascerea Mântuitoruluĭ, şi că ele nu înghimpă cu acul lor decât numaĭ pe ómenĭ desfrînaţĭ şi pe femeĭ perdute (Rolland, Faune pop. III, 268); se maĭ dice că patria *albinelor* e paradisul, şi alte legende analóge (Gubernatis, Zoologic. Mythol. II, 218); dar numaĭ la Românĭ, printr'o imagine de cea maĭ înaltă poesiă, poporul ne asigură că:

„*Albina* este făcută din lacrămile Maĭceĭ-Domnuluĭ...“ (Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ).

De aceĭa e mierósă, dar şi te dóre tot-o-dată.

In fine, nu lipsesce o legendă comică:

„Poporul dice că la început *albina* a fost a Ţiganilor, şi ómeniĭ aŭ făcut schimb cu dînşiĭ, dându-le în loc nisce bărzăunĭ marĭ, carĭ trăesc sĕlbatecĭ şi de carĭ s'aŭ bucurat Ţiganiĭ, credêndu-se câştigaţĭ, căcĭ *albina* e mult maĭ mică...“ (Buzeŭ, com. Boziorul).

v. *Ţigan.*

Cuvîntul s'a păstrat în tóte dialectele române: macedo-român *alghină*, istriano-român *albiră*, la noĭ după localităţĭ: *albină*, *alghină*, *albghină*, şi chĭar *albĕină* (Năsăud). Este latinul: musca a l v i n a, literalmente „mouche de ruche“, de unde pe de o parte simplul m u s c ă „abeille“, după cum se aude adesea pe la ţéră, pe de alta—*albină*, substantivându-se adjectivul ca în: „fântână = [aqua] fontana“, „armasarĭu = [equus] admissarius“, „érnă = [tempus] hibernum“ etc., saŭ precum în latina luĭ Plaut se dicea bună-óră: „melina = [crumena] melina“. Aşa dară *albină* este în cea maĭ strînsă înrudire cu a l b i ă (= lat. alveum), după cum se numĭa dentru'ntâĭu stupul saŭ ştubeĭul (Cihac). Masculinul *albin* în poesia poporană din Banat ar puté să ne amintéscă că la vechiĭ Romanĭ tocmaĭ *albina*-femeiă era privită ca bărbat: „rex“ saŭ „regulus“ (Virgil., Varr. etc.), astfel că *albin* ar fi „[rex] a l v i n u s“, „regele stupuluĭ“; e maĭ probabil totuşĭ că, după ce cuvîntul *albină* fusese deja format, poporul l'a apropiat apoĭ printr'o asociaţiune de ideĭ de adjectivul a l b ì n = lat. albīnus, nu cu sensul de „blanc“, ci cu acela de „candide“. Prin aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ s'a născut forma femeéscă a l b i n i ţ ă în loc de a l b i n é ţ ă într'o doĭnă din Ardél:

Tot mĕ mir, mĕ mir drăguţă,
Cum poţĭ fi aşa mândruţă?
Nu sciŭ cum poţĭ fi, leliţă,
Chĭar aşa de al b i n i ţ ă?

şi maĭ jos:

Frundulită d a l b i n i ţ ă...
(Familia, 1886 p. 227),

ca şi când ar fi deminutivul a l b i n i ţ ă din *albină*.

Cu mult înainte de colonisarea romană, Dacia era vestită prin a l b i n e t u l seŭ, căcĭ deja pe timpul luĭ Erodot Traciĭ spuneaŭ cu emfasă Grecilor că pe aci nu poţĭ străbate de mulţimea *albinelor*: „ὡς δὲ Θρήϊκες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέρην τοῦ Ἴστρου, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ προσωτέρω...“ (Herod. V, 10; cfr. Aelian. de nat. anim. II. 7). Sub dominaţiunea Romeĭ acéstă industriă n'a încetat de a se desvolta. Pe lîngă *albină*, termeniĭ m ĭ e r e, c é r ă, f a g u r, p ă s t u r ă, c ă ţ e l etc. dovedesc temelia latină a apicultureĭ române. Peste acéstă temeliă însă, fără a puté s'o ascundă, s'a aşedat în vécul de mijloc un gros element slavic: s t u p, u l e ĭ u, p r i s a c ă, m a t c ă, t r â n t o r şi altele. Causa este că veciniĭ nostri Slavĭ, maĭ ales aceĭ din Polonia, s'aŭ îndelet-

nicit tot-d'a-una maĭ mult decât noĭ cu crescerea *albinelor* (Hehn, Kulturpfl.², 516). E interesantă în acéstă privinţă legenda poporană despre descălecarea Moldoveĭ, povestită de Evstratie Logofĕtul, Letop. I, Apend. 5: „[Maramurăşănii], mirosindu-le fum de foc şi fiind locul despre apă, cu pădure măruntă, s'aŭ pogorît pre mirodeniea fumuluĭ unde este acum mănăstirea Eţcaniĭ; acolo pre acelaş loc aŭ găsit o prisacă cu stupĭ şi un moşnég bătrăn prisacarĭu, de seminţie aŭ fost Rus şi l'aŭ chĭemat Iaţco; întrebându'l aceĭ fecĭorĭ de Domnĭ, ce fel de omu'ĭ şi den ce ţară'ĭ, el aŭ spus că este din ţara leşéscă...“

Doĕ judeţe, Vasluĭu în Moldova şi Mehedinţĭ în Muntenia, privindu-se cu drept saŭ cu nedrept ca cele maĭ bogate în stupĭ, pórtă imaginea *albineĭ* în chĭar marca districtuală; dar nu numaĭ ele, ci România întrégă avusese altă dată un nume european sub raportul albinărituluĭ. Cel maĭ bun cunoscĕtor al ţerilor nóstre din secolul trecut ḑicea: „Una delle più pregevoli e ricche produzioni delle due Provincie sono le Api, perchè la cera che danno è senza dubbio la più bella e ricercata di tutta l'Europa...“ (Raicevich, Osservazioni 1788, p. 87).

v. *Céră.—Miere.*

Din *albină* se formézā cincĭ deminutivĭ. Ieromonah Macarie, 1778, Dicţionar slavo-român (Mss. în Bibl. Centrală din Buc., v. пчелка): „albinuţa or albiniţa, albinica, albinioara...“, afară de carĭ maĭ este albinea, ca într'o rugăcĭune poporană de maĭ sus. Augmentativ nu există, ci numaĭ colectivul „albinet, eine Menge Bienen, lauter Bienen“ (Budai-Delénu, Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), „o mulţime de *albine*“, căruĭa corespunde albiniş „ein Ort voll Bienen“ (ibid.), „loc plin de *albine*“. Cel ce trăesce din crescerea *albinelor* este albinar, ér însăşĭ îndeletnicirea albinăriă (Budai-Delénu), saŭ maĭ bine albinărit (Pontbriant).

Maĭ multe localităţĭ în România se chiamă *Albină*: un munte în Argeş, un sat în Tutova, vr'o treĭ insule în Dunăre (Frunḑescu, Dicţ. top. 4). Satul Albinescĭ în Argeş presupune un nume personal *Albină*. Numele cătunuluĭ Albinariĭ în Buzeŭ ne spune că locuitoriĭ luĭ vor fi fost dedaţĭ óre-când cu crescerea *albinelor*.

v. *Albinărel.*

Albinărèl (plur. *albinăreĭ*), s. m.; t. de Zool.: Merops apiaster, guêpier. In Moldova şi Muntenia, numele maĭ cunoscut al acesteĭ păserele este Prigóre saŭ Prigóră.

S. F. Marian, Ornit. I, 61: „*Albinărelul* e una dintre păsărelele cele maĭ frumóse de prin ţerile locuite de Românĭ; el întrunesce pe penele sale maĭ tóte colorile, precum albe, roşiĭ, galbene, albastre, castaniĭ, negre şi verḑĭ. Nutreţul de frunte al *albinăreluluĭ* sînt tot felul de musce, apoĭ strechiĭ, lăcuste, bondarĭ, cărăbuşĭ şi gărgăunĭ, însă maĭ ales albine şi tot felul de vespĭ, de unde se vede că-ĭ vin la poporul român şi numirile de *albinărel*, vespar şi vespariţă. Ba! Româniĭ din unele sate ale Bucovineĭ, precum bună-óră din Frătăuţiĭ-vechĭ şi din Crasna, mĭ-aŭ spus că *albinărelul* mănâncă cu mare plăcere şi furnicĭ. De-aicĭ apoĭ l'aŭ numit locuitoriĭ acestor sate şi furnicarĭu. *Albinărelul* se află maĭ pretutindene in Europa. El îşĭ face cuĭbul de comun prin borţĭ adâncĭ din ţermuriĭ apelor. Umblă în cete şi strigă, maĭ cu samă înaintea uneĭ ploĭ, fórte tare. De-aicea vine apoĭ credinţa Românilor, atât a celor din

Bucovina cât şi a celor din România, că *albinărelul* e nu numaĭ un anunţător fórte bun de plóĭe, ci şi că el, măcar că petrece maĭ mult în apropierea apelor, nicĭ când de altă dată nu bé apă, ci numaĭ când plóuă."

Tot după numele „albineĭ" se chiamă acéstă păserică în maĭ multe alte limbĭ romanice: span. abejaruco, franc. dial. béĭola, provenţ. dial. abellerola, sard. abiolu şi apiolo etc.; cfr. germ. Bienenfresser, engl. bee-eater şi altele.

Etimologicesce, *albinărel* este deminutiv din albinar cu sufixul -ar adaus la albină, hrana obicĭnuită a acesteĭ păsărele, sufix ce ne întimpină cu aceĭaşĭ funcţiune în numele păsereleĭ „alunar" care se nutresce cu „alune". Literalmente, *albinărel* = „petit apiculteur".

v. *Albinar.* — *Prigóre.*

Albinărìă }
1·Albinărìt } v. *Albină.*

2·Albinărìt, s. n.; „impôt sur les abeilles". — v. *Desetină.*

Albineà. — v. *Albină.*

Albinèt, s. n. collect.; beaucoup d'abeilles. — v. *Albină.*

Albìnèţ,-éţă, adj.; blanchâtre, pâle. Derivă prin sufixul deminutival *-eţ* din albin = lat. albīnus, de unde printr'un alt sufix sinonimul albiniŭ. Se ḑice şi albeţ, din alb cu acelaş sufix *-eţ*. Prin sens puţin diferă de albior, albişor, albiŭ, albuĭu etc., în carĭ nuanţa deminutivală este totuşĭ maĭ pronunţată.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, ghen. 20, descrierea sântuluĭ Eutimie: „era la chip dĭ-afirelĭa, năravul prostacŭ, la peliţă *albeneţŭ*, la stat sprintenŭ..."

Acelaşĭ, 30 ghen., vorbind despre Sf. Ioan Crisostom: „era scundŭ, mare la capŭ, supţâre la trupŭ forte, plecatŭ nasulŭ cu nări mare, plăvâĭ-*albeneţ*..."

Cuvîntul circulézĕ fórte mult în Moldova şi peste Carpaţĭ.

Din Bucovina:

Că'ĭ la faţă *albineţ*
Iar la pĕr negru şi creţ,
La obraz ca rujile
Şi la ochĭ ca murile...
(Marian, II, 198)

Din Ardél:

Mĕ miram ce'mĭ place mie!
Mĕrul roşu din tipsie,
Badea nalt cu pălărie;
Mĕrul roşu pădureţ,
Badea nalt şi *albineţ*!...
(Jarnik-Bărsanu, 41)

saŭ:

Ochiĭ teĭ ceĭ negrişorĭ
Umple'mĭ trupul de fiorĭ,
Fruntea ta cea *albinéţă*
Umple'mĭ sînul de dulcéţă...
(Ibid. 31)

saŭ:

Dela puĭca'mĭ *albenéţă*
Ca şi dalba diminéţă...
(Ibid. 322)

saŭ:

Măĭ leliţă *albinéţă*,
Ce te ţiĭ aşa maréţă?
Că şi eŭ îs *albineţ*,
Nu mĕ ţiŭ aşa măreţ...
(Familia, 1886 p. 43).

Din Moldova:

Pe badea de l'iĭ vedé,
Tu să mi'l cunoscĭ aşea
Că'ĭ la faţă *albineţ*
Şi la pĕr negru şi creţ...
(Conv. lit. 1886 p. 182)

Forma *albeneţ* în loc de organicul *albineţ* se datoréză asimilaţiuniĭ vocalice regresive.

v. *Albinez.* — *Albiniŭ.*

Albinèz (*albinat*, *albinare*), vb.; rendre blanchâtre. In Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 442): „*albinĕdz*", dar fără explicaţiune.
v. *Albineţ*.

Albinìcă | **Albinìţă** } v. *Albină*.

Albinìş (plur. *albinişurĭ*), s. n.; endroit riche en abeilles ou plein d'abeilles. — v. *Albină*.

Albinìŭ, -ìe, adj.; blanchâtre. Se întrebuinţéză în Bucovina (Marian, Chromatica p. 50). Derivă din albin=lat. albīnus prin sufixul -ìŭ, care forméză sinonimul albiŭ d'a-dreptul din alb. Între *albiniŭ* şi albiŭ este acelaşĭ raport morfologic ca între „albineţ" şi „albeţ".
v. *Albineţ*.— *-ìŭ*.

Albiòr, -óră, adj.; 1⁰· blanchâtre; 2⁰· sorte de raisin. Cel maĭ poetic dintre numerósele forme deminutivale din alb, póte tocmaĭ pentru că e puţin întrebuinţat.

Alexandri, „Florĭ de nufăr":

> ...de-o dată, rotundĭ şi *albiorĭ*,
> Apar la foc de sóre doĭ nufărĭ plutitorĭ...

Jipescu, Opincaru p. 53, înşirând diferitele numirĭ de strugurĭ întrebuinţate la Vălenii-de-munte: „... sască, romostin, olog, aurel, berbecel, vînăt, vînos, rŭginit, *albior*..."
v. ¹·*Alb*.—¹·*Albişor*.— *-ior*.

Albióră.—*Albiă*.

¹·Albişòr, -óră, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albior, dar maĭ puţin elegant, deşi cu mult maĭ des în circulaţiune.

O colindă din Bucurescĭ:

> Şi mĕ pórtă bine,
> Cum mi se cuvine:
> Iiă nisipiă,
> Roche de cutniă,
> Ciorapĭ *albişorĭ*,
> Pantofĭ gălbiorĭ...
> (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 81)

Intr'o doĭnă tot de acolo:

> Cu scrobélă *albişóră*
> De pe alba'mĭ fetişóră...
> (Ibid. 308)

Din Ardél:

> Şi la faţă's *albişóre*,
> *Albişóre*, roşióre,
> Ca şi nişte merişóre...
> (Jarnik-Bârsanu, 28)

saŭ:

> Fetişóră *albişóră*,
> La cosiţă gălbióră
> Şi la mijloc subţirică,
> La picióre mititică...
> (Ibid. 241).

In „cărăitura" saŭ argotul hoţilor românĭ, *albişor* şi albitură însemnéză ban de argint (Baronzi, Limba p. 149). Tot aşa la hoţiĭ din Veneţia: albume (Boerio).

„Boilor albĭ pe la noĭ se dice *albişor*, ca nume propriŭ..." (Dolj, c. Risipiţĭ).
v. ¹·*Alb*.—*Albior*.—*Alboniu*.— *-şor*.

²·Albişòr s. **albişóră,** s. m. et f.; t. de Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Un pesce de rîŭ de culóre albă argintiă, fórte des în apele din regiunea dunărénă a Românieĭ. Numele frances „ablette" este o metatesă din albette, italienesce albo saŭ alburno.

„... In elăştăŭ nostru să găseşte numa crachĭ şi caracude; da în ăl dila Oghileştĭ e'n tot felu de peşte: somn, ştĭucă, *alghişĭóră*, platică, ghiban şi ţipar..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Forma feminină *albişóră* se aude maĭ

mult în Brăila (c. Tătariĭ şi Filipesciĭ), în Teleorman (c. Budesciĭ), în Ialomiţa se maĭ întrebuinţéză pe a-locurĭ şi metateticul *abligóră* (c. Grindu), care ne amintesce pe francesul „ablette = albette". Forma masculină *albişor* e maĭ respândită în Oltenia (Dolj, c. Galiciŭică şi Risipiţiĭ). Tot din alb, dar prin alte sufixurĭ, se chĭamă acest pesce în Covurluĭu albiţă saŭ alghiţă (N. Ţărcuş, c. Piscu), ĭar în Banat alboniu (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

In Dobrogea *albişóră* se aplică în genere la toţĭ „pesciĭ micĭ albĭ" (G. Eftuşescu, c. Cĭobanu), ca şi franţusesce: „blanchaille, menu poisson blanc" (Littré).

Se dice şi simplu: pesce-*alb* (L. B.).

v. [1 3]*Albişor*.

[3]**Albişòr**, s. m.; t. de Botan.: sorte de champignon. Un fel de cĭupercă.

„Negrişorĭ şi *albişorĭ* se chiamă nesce bureţĭ, ceĭ de'ntâĭu negri, ceĭ-l'alţĭ albĭ; se fac uniĭ şi alţiĭ tómna pe copacĭ căduţĭ; munteniĭ ĭĭ întrebuinţéză la hrană, fripţĭ, gătiţĭ şi muraţĭ în vase" (S. Poppescu, Buzeŭ, com. Chiojdu).

v. [1·2]*Albişor*.

Albìre } v. *Albesc.—Nălbesc.*
Albìt }

Albitòr, -óre, adj.; blanchissant, ayant la propriété de rendre blanc. Maĭ adesea se dice nălbitor.

Doĭnă din Ardél:

> Te scaldĭ séra 'n rîurèle
> Şi te svîntă vînturèle?
> Orĭ te bate vînt cu bóre,
> Vînt cu bóre *albitóre*?...
> (Familia, 1886 p. 227).

v. *Nălbitor*.

Albitóre.—v. *Albitor.—Nălbitóre.*

Albitorìă.—v. *Nălbitoriă.*

Albitùră (pl. *albiturĭ*), s. f.; blanchissage, blanchissure; au pluriel: linge blanc (Cihac). Se întrebuinţéză maĭ ales la plural ca sinonim cu albe, cu acea deosebire că nu însemnéză nicĭ o dată haĭne, ci numaĭ cămeşĭ saŭ cele ce se spală, ba şi acestea înainte de a fi îmbrăcate. Se dice: m'am îmbrăcat în albe, fie pânză, postav, cojoc; dar: am multe *albiturĭ*.

In graĭul hoţesc *albitură* vrea să dică banĭ de argint (Baronzi, Limba p. 149).

v. *Alb.—*[1·]*Albişor.—-ură.*

[1·]**Albìţă.**—v. [2·]*Albişor*.

[2·]**Albìţă** (pl. *albiţe*), s. f.; t. de Botan.: drave, Alyssum incanum. Spaniolesce: „aliso blanquecino". Poporul a moştenit din vechime credinţa că *albiţa* vindecă de muşcătura câneluĭ turbat (Sava Bărcianu), ceĭa ce făcuse deja pe Grecĭ s'o numéscă *ἄλυσσον*, dela negativul *ἀ* şi *λύσσα* „turbare".

v. [3·]*Albiţă*.

[3·]**Albìţă**, n. pr. loc. f.; nom de village. Aşa se chiamă un sat în districtul Fălciĭuluĭ (Bucĭumul Român, I, 36).

v. [2·]*Albiţă. — -iţă.*

Albiùţă, s. f.; diminutif d'albiă: petite auge, petite jatte.

v. *Albiă*.

Albìŭ, -ìă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albuĭu, albicĭos, albineţ etc., avênd acelaşĭ sufix ca în alburiŭ şi albiniŭ.

E des la Alexandri.

„Iérna":

> Tot e alb pe câmp, pe délurĭ, împregĭur, în depărtare
> Ca fantasme albe plopiĭ înşiraţĭ se perd în zare,

Şi pe'ntinderea pustie, fără urme, fără drum,
Se vĕd satele perdute sub clăbucĭ *albiĭ* de fum...

„Tunetul“ :

E umbra unor nourĭ *albiĭ*, uşorĭ, mărunţĭ
Ce lunecă sub sóre, clădind un lanţ de munţĭ...

„Calea robilor“:

Pe cerul nalt lucesce un rîŭ *albiŭ* de stele...

„Vînătorĭ“:

Pe géna câmpuluĭ *albiŭ*,
Se vede-un codru mare
Lucind sub sórele gălbiŭ,
Ş'un sat perdut în zare...

v. *Albiniŭ.—Alburiŭ.*

1·Albònĭu = albòĭu, adj. et subst.; d'une couleur très-blanche, mais seulement en parlant des animaux domestiques.

„Porciĭ albĭ-bălanĭ se ḑic *albonĭ...*“ (P. Munténu, Banat, c. Vermeş).

„Porc cu pete—ḉacĭur, porc alb—*albonĭu...*“ (M. Dragalină, Banat, c. Borlova).

„Cânele cu pĕrul alb pe lîngă grumaḑĭ se ḑice griveĭu; cânele alb ca néua—*alboĭu...*“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg).

Este o formaţiune românéscă din alb prin sufixul augmentativ -oĭu = onĭu.

v. *2·Albonĭu.—2·Albeĭu.— -oĭu.*

2·Albònĭu = albòĭu, s. m.; t. de Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Sinonim bănăţén pentru albişor saŭ albişóră.

v. *1· Albonĭu.—2·Albişor.*

Albóre.—v. *Alburiu.*

Alboreà.—v. *3·Alba.*

1·Àlbotă, n. pr. pers. m. Format din alb prin acelaşĭ sufix ca în vechile numirĭ proprie: Càlotă, Ràcotă, Pàlotă, Dràgotă, Bàlotă, Mìcotă, Arnotă etc.

La 1535, marele postelnic moldovenesc sub Petru Rareş: „pan *Albotă*“ (Zapiski Odesskago Obščestva Istorii, II, 563).

Un alt *Albotă* în Pomelnicul mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 99).

De aci colectivul Albotescĭ ca nume propriŭ topografic.

Intr'un crisov slavo-român dela Ştefan cel Mare din 1489 (A. I. R. I. 155): „вѫкати земли ѡт хотара Ялботещилорь...“

Albotescĭ, sat în districtul Brăileĭ (Frunḑescu, Dicţ. top. 4; cfr. Bucĭumul român, I, 36).

v. *2·Albotă.— -otă.*

2·Àlbotă, n. pr. loc. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte, dar aplicat la localităţĭ. Frunḑescu (Dicţ. top. 4) indică vr'o şése sate numite *Albotă*, în districtele Argeş şi Iaşĭ, precum şi 'n Basarabia, unde se maĭ află şi pârîul *Albotă*.

v. *1·Albotă.*

Albotèscĭ.—v. *1·Albotă.*

Albu.—v. *1·Albul.*

Albùc.—v. *Albucescĭ.*

Albucèscĭ, n. pr. loc. plur. m. Numele unuĭ sat din regiunea Brăileĭ (Frunḑescu, Dicţ. top. 4), care presupune un nume propriŭ personal Albuc, format din alb prin sufixul deminutival -uc.

v. *Alb.— -uc.*

Albùgine, s. f.; t. de Méd.: albugo, cataracte. In glosarul slavo-român Mss. circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) ne întimpină de doë orĭ: „корколь албуџине“. E fórte remarcabilă conservarea poporană la Românĭ a terminuluĭ medical latin albùginem, pe care Francesiĭ l'aŭ căpĕtat numaĭ în timpiĭ moderni pe calea sciinţifică, mĕntinêndu'ĭ forma nominativă „albugo“ şi nesciind de ce gen să'l facă, masculin orĭ feminin (Littré). Italienesce, întocmaĭ ca şi la noĭ, albùgine.

v. [3,4] *Albéţă.*

[1] **Àlbul** s. **Albu**, n. pr. pers. m. artic. Nume bărbătesc corespundetor femeiesculuĭ Alba. Altă dată era fórte poporan la Românĭ.

Albu (Албꙋ) stolnic, într'un document muntenesc din 1490 (A. I. R. I. 1, 6).

In pomelnicul mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 39, 40, 49, 57, 60, 62, 67, 68, 70 etc.) de o mulţime de orĭ: *Albulŭ* (Албоулъ) şi *Albu* (Албоу).

Intr'un act muntenesc din 1531 (Venelin, Vlacho-bolg. gramaty p. 151) tatăl se chiamă *Albŭ*, ĭar fiĭul *Albulŭ*, ca şi când -ul n'ar fi articlu, ci un sufix deminutival.

v. *-ul.*

Intr'un alt act din 1551 (Cuv. d. bătr. I, 243): „Goné, *Albul*, Bélcĭu.. “, unde Bélcĭu este acelaşĭ nume tradus slavonesce.

Intr'un act din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): *Albu.*

Intr'un act din 1620 (A. I. R. I, 139) doĭ: „*Albul* de Nucşor“ şi „*Albul* de Găneşti“.

Fruntaşiĭ satuluĭ Golesciĭ la 1650 (A. I. R. I, 1 p. 26): „...Nedelco Oncescul judec i Radul Bechescul post i *Albul* sin Stancĭul judec...“

Una din lucrările cele maĭ populare d'ale luĭ Anton Pann este întitulată: „O şedĕtóre la ţară saŭ povestea luĭ moş *Albu*“ (Buc. 1851—2).

Albul este în antitesă cu Negrul, un alt nume personal de asemenea fórte întrebuinţat altă dată, dar căruĭa nu'ĭ corespundea o formă feminină Négra, căcĭ „negréţa“ ar fi fost o bătae de joc pentru o femee.

Une-orĭ acelaşĭ individ se dicea *Albul* şi Negrul, cu un nume de botez şi cela-l'alt ca poreclă. La 1510, doĭ boĭerĭ, Stoĭca logofĕt şi *Albul* Negrul, aŭ dăruit mănăstiriĭ Tuтana satul Mogoşesciĭ (Arch. Stat., M-rea Radu-vodă No. 19).

Câte-o-dată doĭ membri din aceĭaşĭ familiă eraŭ unul *Albul*, altul Negrul. Fiĭu al luĭ Radu-Negrul (Col. l. Tr. 1871 p. 138), Mircea cel Mare era cunoscut în tinereţele sale ca „Banovĕţ *Albul*“ (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). In dilele nóstre aŭ fost doĭ verĭ Golescĭ fórte popularĭ ca: „Golescu *Albul*“ şi „Golescu Arăpilă“.

In Roma numele ereditar de Albus, maĭ în urmă Albinus, purtaŭ toţĭ pogorîtoriĭ din illustra familiă Postumia (Fabretti, Gloss. ital. ad voc.).

v. [2] *Alba. — Negrul.*

[2] **Àlbul**, s. m. artic.; t. de Mythol. pop.: un génie bienveillant. In poveştĭ, *Albu*-împĕrat în oposiţiune cu Negru-împĕrat, cu Roşu-împĕrat, cu Peneş-împĕrat etc.

Alexandri, Legenda Ciocărlieĭ:

> Venit'aŭ Roşul, craĭul înaltelor lungĭ plaĭurĭ,
> Şi *Albul* ce domnesce pe doĕ-decĭ de raĭurĭ,
> Şi Peneş-împĕratul, arcaş cu ochĭul ţinteş,
> Ce are'n tolbă fulgerĭ şi'n grajdĭu pe calul Vinteş...

Alăturĭ cu *Albul*, legendele poporane

ne vorbesc de „ḑîne a l b e“ în oposiţiune cu cele „negre“, cărora li se închină drept prinos „găine a l b e“ şi carĭ îşĭ aŭ o reşedinţă la „apele a l b e“ etc. (Col. l. Tr. 1876 p. 359—61).

v. *Ḑînă.—Negrul.*

³·Àlbul, s. m. artic.; t. de Zool.: espèce de vermisseau. Un fel de vierme numit după culórea luĭ, ca şi v e r d e ţ u l saŭ v e r d e t e l e.

„Dintre vermĭ, poporul de aci cunósce: rîma; moletele, un verme mic galben; verdeţul, care se ascunde în pămînt lîngă rădĕcina curechĭuluĭ şi'l róde; *albul*, care trăesce din sucul lemnelor tăiate şi al legumelor şi strică crumpiĭ...“ (D. Recénu, Banat, com. Bucova).

v. *Verdete.*

Albulèscĭ, n. pr. loc. plur. m. Aşa se chiamă maĭ multe sate, prin pluralul dela A l b u l e s c = „fiĭul luĭ A l b u l“.

La 1647 jupânésa Paraschiva a luĭ Necule peharnic din Ugrumĭ vinde luĭ Mateĭu-vodă Basarab „tot satul *Albuleştii* ot sudstvo Meh den cămpu şi den pădure şi den apă şi den şăzutul satului de peste tot hotarul şi cu tot venitul şi cu viile şi cu rumănii...“ (Arch. Stat., M-rea Strihaĭa No. 8).

v. *¹·Albul.—Albescĭ.—Albotescĭ.*

Albulèsc.—v. *Albulescĭ.*

Alburèsc (*alburit, alburire*), vb.; blanchir, rendre blanchâtre, recouvrir de blanc. Literalmente: a face a l b u r i ŭ.

Jipescu, Opincaru, p. 75: „Mĕ mir că nu vĕ topiţĭ, voĭ ţĕrani, dĕ ger, când vĕḑ în puterea ĭerni, că pĕ chieptu vostru dĕsfăcut sĕ rĕsfaţă ninsóre, frigu şi plóĭea, şi cum nu 'nţepeniţĭ, când vĕ zăresc sculaţĭ din car diminéţa brumaţĭ orĭ *alburiţĭ*, dĕ păreţĭ că sînteţĭ d'o sută dĕ anĭ...“

v. *Alburiŭ.*

Alburìŭ, -ìă, adj.; blanchâtre, pâle. Sinonim cu a l b i ŭ, a l b u ĭ u, a l b i c ĭ o s etc. Este o veche formaţiune românéscă din substantivul abstract dispărut a l b ó r e = lat. a l b o r e m, fără a fi necesar de a admite un prototip latin rustic „alborivus“ (Cihac). Sufixul nostru -ì ŭ, deşi corespunde latinuluĭ -ì v u s, totuşĭ a căpĕtat la Românĭ o funcţiune propriă post-latină în terminologia chromatică: verdìŭ, negrìŭ, albăstrìŭ, gălbìŭ, vişinìŭ, portocalìŭ, alunìŭ, fistichìŭ etc., ast-fel că *alburiŭ*, adecă *albur-iŭ*, latin prin ambele sale elemente constitutive a l b o r -i v u s, este totuşĭ curat românesc prin composiţiune.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 218: „Flăcăraĭe *alburiĭ* eşĭaŭ pe acolo din pămînt şi sburaŭ d'asupra taĭniţeĭ, unde stătură ascunse, atâta mare de vreme, comorile cele dela Petrósa...“

„Vinurile pe la noĭ sînt roşiĭ, persăciĭ şi *alburìĭ*...“ (C. Barbulescu, Dolj, c. Calapĕr).

„...arnăut este un fel de grâŭ cu bobul mare şi *alburiŭ*...“ (I. Adamescu, Dolj, c. Găescĭ).

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultănica p. 18: „Focul pâlpâĭa în gura sobeĭ; muşcelele *alburiĭ* se zărĭaŭ, prin gémurĭ, topite într'o câmpiă întinsă...“

v. *Albiniŭ.* — *-iŭ.*

Albùş (plur. *albuşurĭ*), s. n.; 1⁰. blanc d'oeuf; 2⁰. blanc de l'oeil. Sinonim cu substantivul a l b.

„*Albuşul* o c h ĭ u l u ĭ=albugo oculi; *albuşul* o u l u ĭ = albumen ovi“ (L. B.).

In graĭu circuléză maĭ mult despre o ŭ; în poesia poporană — despre o c h ĭ u:

Ochiĭ meĭ sînt cu *albuş*,
Te strig nóptea din culcuş;
Ochiĭ meĭ sînt cu lumină,
Te săgétă la inimă...

(Familia, 1883 p. 9)

saŭ :

Ochiĭ teĭ ceĭ cu *albuş*
Mĕ scólă de pe culcuş...

(Ibid. 1882 p. 602)

saŭ :

Ochiĭ eĭ ceĭ cu lumină
Mult mĕ strigă dela cină,
Ochiĭ eĭ ceĭ cu *albuş*
Mult mĕ chĭamă din culcuş...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 33)

v. ²·*Alb.* — *Ochĭu.* — *Oŭ.* — *-uş.*

Albùte, n. pr. loc. plur. f. Aşa se chiamă un sat în Muscel, care formézá o singură comună cu satul B e l e ţ ĭ = o traducere slavică a aceluĭaşĭ nume, cu satul N e g r e s c ĭ = o antitesă a celor l'alte doĕ, şi cu satul Sgripţescĭ. In *Albute*, feminin plural dela a l b u t, figuréză interesantul sufix deminutival -u t ca în „mic-*ut*-el", „Grec-*ot*-eĭu", „Serb-*ot*-eĭu", „puţin-*t*-el" etc.

v. ¹·*Alb.* — *-ut.*

Albùţ, -ă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu a l b i n e ţ, a l b u ĭ u etc., ér maĭ ales cu a l b i ş o r.

E des în poesia poporană.

O doĭnă din Ardél:

M'a mînat maĭca la vie
Să'mĭ culeg măghiran mie,
Măghiran de cel *albuţ*
Să fac pénă la drăguţ...

(Jarnik Bărsanu, 315)

Balada „Gruĭa luĭ Novac":

Apoĭ, Dómne, faţa luĭ
Ca şi spuma lapteluĭ;
E *albuţ*, cam roşcovan,
Şi sémĕn' a căpitan...

(Reteganu, Poes. pop. 62)

Bocet din Dobrogea:

Ochişoriĭ eĭ
Ca nişte scânteĭ,
Dalbele mânuţe
Ca florile-*albuţe*...

(Burada, Inmormint., 126).

Un alt bocet tot de acolo:

Din aĭ teĭ dragĭ ochişorĭ
Aŭ să créscă alte florĭ,
Din guriţă
Tămâiţă,
Din mânuţe
Florĭ *albuţe*...

(Ibid. 136; cfr. 111)

Din Bucovina:

Pe cel dél, pe cea costiţă,
Este-o floricea *albuţă*,
Ş'am ḑis luĭ Tóder să vie
Să ĭ-o pun în pălărie...

(Aurora română, 1881 p. 15)

v. ¹·*Alb.* — ¹·*Albişor.* — *-uţ.*

¹·**Alcà** (plur. *alcale*), s. f.; „crampon, crochet" (Pontbriant). „*Alcà*, scóbă saŭ legătură de fer la murĭ şi alte construcţiunĭ" (L. M.). Cuvînt de aceĭaşĭ origine cu cel următor.

v. ²·*Alca.*

²·**Alcà** s. **halcà** (artic. *alcaoa*, plur. *alcale*), s. f.; espèce de tournoi oriental, jeu de bagues. Intre seculiĭ XVI-XVIII jocul *alcaleĭ* şi cuvîntul, ambele imprumutate din Orient, par a fi fost respândite la Românĭ.

Moxa, 1620, p. 389: „jucaşi bine astăzŭ şi vrătejişi bine calul la *alcà*..."

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268): „тризнище, loc larg sau unde alérgă la *alcà*..."

Balada Sîrb-sărac:

Trecea mercurĭ, venia joĭ,
Turciĭ mergea câte doĭ
Ca să gĭóce la *halca*
Sus în Haidar-paşa,
Şi de-odată toţĭ pleca,

La fugă se arunca,
Pe câmp luciŭ se 'nşira . . . ,

unde Alexandri (Poes. pop.[2], 109) observă: „*Halca* e cuvînt turcesc ce însemnéză verigă. Gĭocul *halcaleĭ* trebue să fi fost acelaşĭ carele pórtă la Francesĭ numele de: jeu de bagues. După înţelesul baladeĭ, gĭocul consista întru a se repeḑi călare în partea unde se găsĭa *halcaoa* spînḑurată, şi a svîrli djeridul astfel încât să trécă prin cercul eĭ . . . "

Un martur ocular, Gheorgachi Logofĕtul din Moldova, Letop. III, 314, descrie *alcaoa* după cum se maĭ juca încă în secolul trecut: „A tria zi după Paştĭ vin toţĭ Egumeniĭ Grecĭ de se închină Domnuluĭ cu Sfănta Inviere, aducănd şi pocloane căte un miel; şi tot într'acéstă zi, saŭ a patra zi, aŭ fost obiceĭu vechĭu de eşĭa Domnul afară cu tot alaĭul de slujitorime, şi cu toată boĭerimé marĭ şi micĭ, la *halca*, orĭ în şăsul Bahluĭuluĭ, orĭ la Copoŭ, scoţindu-se toţĭ caiĭ Domneştĭ; şi şezănd Domnul la saivant şi boĭeriĭ pe scaune, pe cine din boĭerĭ rănduĭa Domnul încăleca pe cal Domnesc şi se slobozĭa cu suliţa asupra *halcaleĭ* — care suliţe sănt aduse din ţara Unguréscă, acolo se fac într'adins pentru acéstă trébă — cu zicăturĭ de mehterhané; şi care lua *halcaoa* în repegĭuné caluluĭ, venĭa de se închina Domnuluĭ şi'ĭ săruta măna şi poala; şi celor maĭ marĭ boĭerĭ li se dăruĭa de cătră Domn căte o lastră saŭ canavaţă cu fir şi un postav, celor maĭ de gĭos postajĭ şi atlaze.... "

Din acele petrecerĭ de altă-dată, a maĭ remas în popor numaĭ dóră locuţiunea proverbială: „bate *alcaoa* = perde timpul în deşert" (L. M.).

Este turcul halqà, djagataic alkà (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 50) „anneau, bague", care n'are a face nicĭ cu grecul χαλκός, nicĭ cu românul „o halcă de păĭne" (Cihac, II, 584).

v. [1]*Alca.—Halca.—*[1,2]*Halcă.*

Alcàm (plur. *alcamurĭ*), s. n.; ruse, piège, guet-apens, savoir-faire. Cuvîntul se aude în Transilvania. Lexiconul Budan, vrênd cu orĭ-ce preţ să'l apropie de latinul „arcanum", îĭ sucesce forma şi sensul tot-o-dată: „*Alcamu* vel arcamu: 1°. taĭnă, lucru ascuns, arcanum, mysterium, res occulta, 2°. vicleniă, ars, techna". Alţiĭ aŭ maĭ confundat cu *alcam* pe arcan „fune cu ochĭu la capĕt" (L. M.), o vorbă curat tătăréscă. Numaĭ forma *alcam* şi sensul „vicleniă" sînt poporane şi istorice.

Cuvîntul ne întimpină de treĭ orĭ la Coresi, Omiliar 1580:

quatern. XI p. 3: „...ne-amŭ cufundatŭ şi ne chinuimŭ în năpăştile vrăjmaşului şi în *alcàmurile* lui..."

quat. XVI p. 14: „...chinuiţii de ale vrăjmaşului năpăşti şi de *alcàmuri*-i..."

quat. XXVI p. 1: „.... acăstă dumnezeĭască sămâinţă să ne nevoimŭ să o priimimŭ, ca să nu fie călcată sau răsipită de dracii văzduhului; aşijderé să o răsâdim într'adăncŭ, să ne nevoimŭ ca să se înrădăcinéze, ca să nu de *alcàmurile* năpăştilor să se usuce..."

Alcam nu e turcesc, nicĭ slavic. El n'are a face cu latinul „arcanum", căruĭa ĭ-ar corespunde romănesce „arcân" orĭ „arcâm" saŭ „arcăŭ", nicĭ o dată *alcam*. Prin sens şi prin formă, este curat maghiarul alkalm „meşteşug, îndemânare": alkalmas „habile, adroit", alkalmasság „adresse, savoir-faire", alkalmazékony „expéditif", alkolmazkodni „s'accomoder, s'arranger" etc. Din alkalm — *alcam* prin dissimilaţiunea unuĭa din ceĭ doĭ *l*.

v. *Arcan.—Hatalm.—Meşteşug.*

Alcazì (pl. *Alcăzescĭ*), n. pr. m.; nom d'une famille noble moldave. Astăḑĭ se ḑice maĭ des *Alcaz*. Acéstă familiă e cunoscută în Moldova din prima jumătate a secoluluĭ XVIII, locuind atuncĭ în districtul Némţuluĭ şi fiind încuscrită cu vechĭul ném boieresc B a n t ă ş. Intr'un act al moşieĭ Aldenĭ (Arch. Stat. din Buc.) din 1767 se menţionéză maĭ de multe orĭ Iordache *Alcazì* (Ἀλκαζή), cumnat cu Nicolae Lipan şi fiĭu al sulgeruluĭ Constantin dintr'o fiĭcă a luĭ Ursache Bantăş. Sub vechea'ĭ formă *Alcazì*, de unde maĭ tărḑiŭ s'a mutat tonul în *Alcàzi* ş'apoĭ s'a perdut finalul *-i*, acest nume este de tot turcesc saŭ tătăresc: A l k a z ý saŭ A l - q a z ì.

[2.] *Arap.* — *Bantăş.* — [1.] *Turc.* — *Turcul.*

Al-câtele, a-câta, adj. num.; quantième. Forma bărbătéscă îşĭ acaţă maĭ adesea pe emfaticul *-a* (v. [5.]*A*): *al-câtelea*. Servă ca întrebare pentru a afla locul saŭ rîndul pe care'l ţine ce-va saŭ cine-va între maĭ multe unităţĭ omogene, avênd drept respuns: al-doilea, al-treilea, saŭ: a doua, a treĭa; de ex.: *al-câtelea* aĭ vorbit în adunare? — al-şéptelea; *a-câta* casă? — a-treĭa. Nicĭ o dată nu se întrebuinţéză fără articlu posesiv a l. Simplul c â t e l e n'are în graĭu o existinţă individuală, ci numaĭ ca element constitutiv în adjectivul *al-câtele* şi'n adverbul a ' n c â t e l e. Formele flexionare *aĭ-câţiĭ*, *ale câtele*, indicate de Cihac (I, 47), sînt numaĭ teoretice, dar nu se aud în popor.

v. *A'ncâtele.* — *Cât.*

Alcătuèsc (*alcătuire*, *alcătuit*), vb.; créer, produire, former; composer, arranger. Deşi, fără îndoélă, cuvîntul vine d'a-dreptul din maghiarul a l k o t n i „créer", totuşĭ derivaţiunea din c â t, propusă de Lexiconul Budan, e fórte ingeniósă, răḑĕmându-se pe analogia vechĭuluĭ italian „q u o t a r e = componere, ordinare", şi nu este fără o brumă de adevĕr. Dintru'ntâĭu *alcătuesc* = a l k o t n i trebuĭa să fi însemnând numaĭ „créer", adecă „scot la ivélă ce-va noŭ privit ca o unitate, nu ca o adunare", de exemplu:

Luĭ Adam l'a sa zidire Dumneḑeŭ ĭ-a dăruit
A fi stăpân preste tóte ce el le-aŭ *alcătuit*...
(Zilot, Cron. p. 3)

şi deja maĭ tărḑiŭ, pe terenul românesc, se va fi născut sensul de „composer, arranger", „aşeḑ împreună maĭ multe una c â t e una", pe care nu'l are prototipul unguresc şi care pare a se datori anume etimologieĭ poporane dela a l - c â t, înlesnită prin unele construcţiunĭ ca:

Milă îţĭ era de ţéră s'o veḑĭ cum o bântuĭa,
Iscodirĭ n'ajunge 'n minte pe c â t e *alcătuĭa*...
(Beldiman, Tragod. v. 2497)

In *alcătuire*, după cum s'a încetăţenit la noĭ prin etimologia poporană, fie-care din elementele constitutive ale totuluĭ este a l - c â t e l e faţă cu cele-l'alte, adecă *alcătuesce* cutare proporţiune numerică; bună óră la Alexandri, Iaşiĭ în 1844: „ţĕraniĭ, carĭ, slavă Domnuluĭ! *alcătuesc* cel maĭ mare n u m ĕ r, nu şĭ-aŭ părăsit nicĭ o dată obiceĭurile, nicĭ limba, nicĭ portul...", unde *alcătuesc* este ca şi când am întreba: „a l - c â t e l e este ţeranul între ceĭ-l'alţĭ Românĭ?"

I. Ca verb activ, *alcătuesc* se póte traduce maĭ tot-d'a-una franţusesce prin „composer" şi „arranger".

a) *Alcătuesc* „composer", fie în sens fisic, fie în cel intelectual, sinonim cu î n t o c m e s c.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 37, vorbind despre mazilia acestuĭ principe

în Ardél: „Toţĭ grofiĭ şi nemeşiĭ din Sibiĭu şi de prin pregĭur *alcătuĭaŭ* o curte, care se bucura de bilşugul şi de traĭul Domnesc al Voevoduluĭ mazil..."

Costache Negruzzi, Zoe, I: „El purta un antereŭ de suvaĭa alb, era încins cu un şal roşu cu florĭ, din care o pólă i se slobozĭa pe cópsa stângă, ĭar capetele *alcătuind* un fĭong dinainte, cădeaŭ apoĭ peste papuciĭ luĭ ceĭ galbenĭ..."

Zilot, Cron. p. 2: „Acum vĕḑênd ĭar în patria mea primejdie mare şi înţelegêndu-o pre dînsa tocmaĭ stîrv în mijloc la atâtea hĭare, maĭ *alcătuiĭ* şi acéstă scurtă scrisóre..."

La Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 29): „... cămila nepăsărită şi paseré necămilită, căriĭa uniĭ *alcătuindu*-ĭ numele Strutocamilă îĭ dzic; ačasta precum hirişă cămilă să nu fie, pénele o vădesc, şi ĭarăşĭ hirişă pasire să nu fie, nezburaré în aer o pâréşte..." — *alcătuesc* se referă la numele c o m p u s: *στρουθο-κάμηλος*.

b) *Alcătuesc* „arranger", sinonim cu t o c m e s c:

Ioan din Vinţi, 1689, f. 179 a: „Priĭméşte dară, Biruitorĭule, ruga şi rugăcĭunĭa noastră şi odihnéşte — toate sufletele carele s'au pristăvitŭ maĭ înainte întru nădéjdé învieriĭ şi a vieţiĭ ceĭ de véci, şi le *alcătuĭaşte* numele lor în carté vieţiĭ..."

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 492): „aşa cu adevărŭ să crédeţi, că pre noi t o c m i t u-n e-a u Domnul şi ne-au *alcătuitŭ*..."

II. Ca verb reciproc, a s e *alcătui*, sinonim cu „a s e î n v o i", însemnéză „convenir".

Beldiman, Tragod. v. 43:

Pun soroc, hotărăsc ḑiua, între eĭ s'*alcătuesc*,
Şi o grabnică ispravă cu toţiĭ nădejduesc...

saŭ la Donicĭ, Leul la vînat:

Leu, lupu, vulpea şi cânele o dat'
Ca nişte bunĭ vecinĭ s'aŭ fost *alcătuit*:
Cu toţiĭ întrunit
Să umble la vînat...

III. Ca verb reflexiv, m ĕ *alcătuesc* are în limba veche înţelesul de: a 'şĭ strînge tóte părţile corpuluĭ într'o grămadă, a se g h e m u i, a se s g â r c i, „se ratatiner, se ramasser, se pelotonner".

Aşa la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 7: „ĭaste cămileei mai lesne preîn urechile acului a s e *alăcâtui* decătŭ bogatulŭ a se spăsi...", unde *alcătuire* însemnéză a se face de tot mic (Luc. XVIII, 25).

De asemenea la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „... supt gardul din afară bine aproape să lipi şi acolé ca mortul să trânti; acesta aşé *alcătuindu*-să şi mulcomiş la pământ ascundzindu-să, celalalt cât ce puté ciritéele scutura, şi cu picĭórele uscatele frundze tropşind-stropşind le suna..."

Pe lîngă substantivul verbal a l c ă t u i r e şi adjectivul verbal a l c ă t u i t, din *alcătuesc* s'aŭ format a l c ă t u é l ă saŭ a l c ă t u i n ţ ă „composition" şi a l c ă t u i t o r „compositeur".

v. *Rînduesc*.—*Tocmesc*.

Alcătuélă (pl. *alcătuelĭ*).— v. *Alcătuinţă*.

Alcătuinţă (pl. *alcătuinţe*), s. f.; formation, composition, arrangement, structure. Din a l c ă t u e s c prin sufixul -i n ţ ă, represintând ca substantiv abstract tóte sensurile verbuluĭ. După Lexiconul Budan (p. 15), e maĭ întrebuinţat decât infinitivalul a l c ă t u i r e, care exprimă aceĭaşĭ noţiune. Prin

sufixul -élă se forméză sinonimul a l c ă t u é l ă (Budai-Delénu).

v. *Alcătuesc*.—[1.2.] *-élă*. — *-ință*.

Alcătuìre (pl. *alcătuirĭ*), s. f.; l'infinitif substantivé d'a l c ă t u e s c: formation, composition, arrangement. Sinonim cu a l c ă t u é l ă și a l c ă t u i n ț ă.

Critil și Andronius (Iașĭ, 1794, p. 23) descriind universul: „Așa totŭ este rânduitŭ de unŭ chipŭ, câtŭ nimică nu lipsește într'ačastă mare *alcătuire* pentru toate zidirile: apa are trebuință de pământŭ pentru a o sprijini, pământulŭ are trebuință de apă pentru a să face roditorĭu, aerulŭ să adaoge din apă și foculŭ să hranește din aerŭ, și așa totŭ este rânduitŭ de unŭ chipŭ câtŭ fieşte-care lucru are trebuință de cela-l'altŭ pentru a sa ținere, și toate înpreună a l c ă t u e s c ŭ și ținŭ lumé..."

v. *Alcătuesc.*—*Alcătuință.*

Alcătuìt, **-ă**; adj.; part. passé d'a l c ă t u e s c: formé, composé, arrangé etc. Represintă ca adjectiv tóte sensurile verbuluĭ din care derivă.

Alexandri, Rămășagul, sc. I: „Spiritul femeesc este *alcătuit* de treĭ părțĭ din Iad și una din Raĭu..."

Zilot, Cron. p. 107: „Domnia luĭ Ion-vodă Caragea, *alcătuită* întâĭu pre scurt în stihurĭ greceștĭ..."

Cuvîntul e fórte des la Cantemir, cu diferite nuanțe de înțeles. Așa, de exemplu, în Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom.):

p. 22: „a unui organ de muzică toate coardele de odată lovindu-să o răzsunare oare-carĭa dau, însă vre o melodie t o c m i t ă și după pravilele muzicăi *alcătuită* nice cum nu să aude..."

p. 267: „... de demult întemeĭatului și în véci *alcătuitului* nostru prieteșug acmu roada în vréme a-ș da și dragostea viptul a-ș arăta, precum mi se pare, s'ar cuveni și s'ar cădé..."

p. 169: „... pietrile scumpe frumos cu aur *alcătuite* era..."

La negativ, ibid. p. 48: „pre cât greu bucatele vârtoasă stomahului slab aduc, pre atâta nesufferire aduce și cuvântul ne-*alcătuit* la uréchĭa bine ascultătoare..."

v. *Alcătuesc*.

Alcătuitòr. — v. *Alcătuesc*.

Àlcĭu, s. m.; t. de Zool.: l'élan. Cuvînt adus numaĭ de Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), care'l traduce prin: „Elen, Elenthier", adecă latinul a l c e = gr. ἀλκή. Poporan să fie?

v. *Helge*.

Aldàn s. **haldàn**, s. m.; t. de Botan.: chanvre femelle, Cannabis femina.

In Muntenia se întrebuințéză forma neaspirată *aldan*:

„La c â n e p a - d e - s ă m î n ț ă, după ce se uscă, în unele sate se ḑice cânepă, în altele *aldan*..." (T. Sebeșan, Dîmbovița, c. Poĭana-de-sus).

In Moldova se ḑice cu aspirațiune: *haldan*:

I. Ionescu, Calendar 1845, p. 61—62: „O dată cu sămînța de popușoĭu sĕ aruncă și cânipă pentru *haldanĭ* de sămânță și bostanĭ pentru porcĭ..."; dar eminnetul agronom rostindu-se maĭ jos contra acestuĭ obiceĭu, adaogă: „totușĭ aș zice ca să sĕ samine deosebĭ *haldanĭĭ*..."

Dr. D. Brândză ne împărtășesce următórea notiță: „In Moldova se dă numele de *haldan* individuluĭ femeiesc de C a n n a b i s s a t i v a, adecă cânepeĭ femele, care produce sĕmînța și care în Transilvania se ḑice C â n e p ă - d e-

tómnă, pe când planta masculină se dice Cânepă-de-vară. Imĭ aduc aminte de când eram copil, că tómna se adunaŭ toţĭ *haldanìĭ* şi se făcea glugă din eĭ (precum se făcea şi din strujăniĭ de popuşoĭu) pentru ca maĭ în urmă să se bată de pe eĭ sĕminţa de cânepă..."

In forma moldovenéscă *haldan* faţă cu muntenescul *aldan*, iniţialul *h* este o aspiraţiune inorganică, întocmaĭ ca în harmasarĭu, după cum se dice în Moldova pentru armasar (= lat. admissarius). Pe a-locurĭ se aude o formă şi maĭ degenerată: *hlandan* (Baĭcan, Despre cânepa şi in, Gĭurgĭu, 1882 p. 5-6) în care, pe lîngă inorganicul *h*, ne maĭ întimpină propaginaţiunea luĭ *n*, din causa căriĭa s'a produs apoĭ metatesa *hla*=*hal*. O vorbă românéscă o dată nasalisată nu maĭ perde pe nasala: din „cănunt = lat. canutus" se póte face prin rotacism „cărunt", dar nu se maĭ întórce la „cănut". Forma *hlandan* este dară învederat terţiară, forma *haldan* secundară, forma *aldan* primară.

Chĭar dacă forma *aldan* n'ar fi cea primară, totuşĭ etimologia propusă de Cihac (II, 121): „*haldan* pour hlavan, glavan" din slavicul glava „tête", e foneticesce peste putinţă, presupunênd o nepilduită trecere a luĭ *v* în *d*. Să se maĭ observe că bohemul „hlawaň", pe care 'l aduce în paralelă Cihac dându'ĭ sensul de „chanvre femelle", nu are nicĭ o dată acest înţeles, ci numaĭ pe acela de „entêté", „Dickkopf" (Jungmann, I, 683), ĭar „chanvre femelle" se chiamă bohemesce „hlavač" şi „hlawatka", de unde pînă la *aldan* e şi maĭ departe.

Dar de unde vine cuvîntul?

Pe de o parte, întrebuinţarea sa exclusiv rustică, atât în Moldova, cât şi în Ţéra-Românéscă; pe de alta, imposibilitatea de a'ĭ găsi vr'o sorginte slavică, ba nicĭ turcă saŭ maghiară; totul dovedesce că *aldan* este o veche vorbă indigenă, care începe deja a se perde chĭar din graĭul ţeranuluĭ. Nu cum-va dară, ca şi alţĭ termenĭ botanicĭ românescĭ fórte poporanĭ, despre carĭ s'a vorbit maĭ sus şi vom maĭ vorbi adesea, să fie un archaism elenic, trecut prin Dacĭ la Românĭ?

Aci se presintă doĕ ipotese, de o potrivă ademenitóre la prima vedere, din carĭ însă numaĭ una se susţine pînă 'n capĕt.

I⁰. *Aldan* = Ἀλθαία.

Finalul -an este un sufix posterior, adaos la forma primitivă aldu, care cu un alt sufix posterior s'a maĭ păstrat pînă astădĭ în popor ca nume personal bărbătesc Alde, format ca „Petre" din „Petru" şi nu maĭ puţin respândit decât numile personale bărbătescĭ analóge: Flóre, Trandafir, Călin etc., tóte de provenință botanică. Ca şi „Petre", Alde este masculin cu flexiunea femeéscă, articulându-se Aldea, nu „Aldele"; la genitivo-dativ Aldiĭ, nu „Aldeluĭ". Alde este un deminutiv din Aldu, ĭar *aldan* e un augmentativ, întocmaĭ ca „baĭetan" din „băĭét", „boldan" din „bold", „şoĭman" din „şoĭm" etc. Prototipul luĭ *aldan* este dară masculinul aldu, care totuşĭ, după cum ne vom încredinţa îndată, se trage dintr'o formă feminină despărută: aldă. O plântă fórte asemĕnată cu cânepa şi care cresce în tótă România „pe marginea pădurilor şi prin tufişurĭ" (Dr. Brândză, Prodrom p. 169) este „Althaea cannabina", în vechea spaniólă „cañamera", portugesesce „cañametra", adecă „cânepă" saŭ „cânepósă" (Nemnich, I, 206), franţusesce „guimauve à feuilles de chanvre", astfel că trecerea poporană a numeluĭ dela acéstă „Althaea" la

„Cannabis femina“ e de tot firéscă. Foneticesce românul a l d ă corespunde perfect greculuĭ ἄλϑη, de unde apoĭ ἀλϑαία pe aceĭaşĭ cale ca în alţĭ termenĭ botanicĭ, de ex. κιρκαία din κίρκη. Pe când în numele personal A l d e genul masculin este asigurat prin aplicarea'ĭ exclusivă la bărbaţĭ, în privinţa planteĭ termenul a l d ă=ἄλϑη era feminin numaĭ pînă ce a trecut la cânepă. Acéstă schimbare a genuluĭ, care a necesitat acăţarea unor sufixe curat masculine, se justifică prin aceĭa că Româniĭ consideră ca bărbătéscă pe „chanvre femelle“, întocmaĭ după cum o fac şi alte popóre: „die deutschen Benennungen des männlichen und weiblichen Hanfes, Fimmel und Mäschel, sind lateinischen oder italienischen Ursprungs, Fimmel = femella, Mäschel = masculus, freilich m i t u m g e k e h r t e r A n w e n d u n g, denn der Fimmel ist gerade der männliche Hanf, der aber weil er kürzer und schwächer ist, in der Vorstellung des Volkes als der weibliche erschien“ (Hehn, Kulturpfl.[3], 169). Intre românul *aldan* şi grecul ἀλϑαία este dară acelaşĭ raport de gen ca între germanul „der Fimmel“ şi latinul „femella“ (cfr. Grimm's Wrtb. III, 1638). Să maĭ adăugâm acum că greculuĭ ϑ (= sanscr. *dh*) e corelativ *d* aprópe în tóte limbile ario-europee numaĭ întru cât cuvintele sînt congenere, căcĭ în cele împrumutate Românul îl preface în *t* ca Italieniĭ (eften = εὐϑηνός) saŭ în *f* ca Slaviĭ (logofĕt=λογοϑέτης), de unde resultă că între *aldan*, adecă a l d ă, şi între ἀλϑαία = ἄλϑη trebuĭa să fi fost la mijloc, pentru ca să pótă fi împrumutată, o formă grécă cu δ =ϑ, şi o găsim în adevĕr tocmaĭ în vechĭul dialect elenic din Macedonia, în care se rostĭa: ἐέλδω=ἐϑέλω, δάνος=ϑάνατος, ᾿αδραιὰ = αἰϑρία, δώραξ = ϑώραξ, Ξανδικός = Ξανϑικός (Sturz, De dial. Macedonica p. 31; Benfey's Orient, II, 721), ĭar prin urmare: ἄλδη= ἄλϑη. Dela Greciĭ din Macedonia, termenul a trecut ca împrumut la veciniĭ Tracĭ, şi de aci apoĭ ca moştenire prin Dacĭ la Românĭ, unde din a l d ă „A l t h a e a cannabina“ s'a născut *aldan* „Cannabis femina“.

II[0]. *Aldan* = L a d a n u m.

Aprópe tóte varietăţile din genul planteĭ „Galeopsis“ oferă óre-carĭ asemenărĭ cu cânepa. De aceĭa la Germanĭ ele pórtă în genere numele de „H a n f-nessel“, literalmente „c â n e p ă-urdică“, ĭar varietatea „Galeopsis tetrahit“ în specie se chiamă franţusesce c h a n - v r i n saŭ c h a v r e-bâtard. Una dintre varietăţĭ, fórte comună în România (Dr. Brândză, Prodr. 394), este „Galeopsis l a d a n u m“, numită în vechea terminologiă botanică „L a d a n u m segetum“ (Nemnich), unguresce „K e n d e r i k e“ adecă „c â n e p ĭ ó r ă“. Din L a d a n u m s'ar face românesce *aldan* prin aceĭaşĭ metatesă iniţială ca în al nostru „*altiţă*“ din serbul „*latiţa*“. Dar acéstă derivaţiune, atât de simplă în aparinţă, se isbesce de o mare dificultate fonetică: dacă finalul -a n nu este un adaos posterior românesc, ci un vechĭu sufix moştenit împreună cu cuvîntul întreg, atuncĭ el trebuĭa neapĕrat să trécă la Românĭ ca -â n saŭ ca -â ŭ, astfel că din L a d a n u m am avé *aldân* saŭ *aldâŭ*, nicĭ o dată *aldan*, după cum din „Romanus“ avem „Român“ şi din „granum“ — „grâŭ“.

Remâne dară în picĭóre numaĭ prima ipotesă; adecă:

gr. *ἄλθη* (*ἄλδη*) —— trac. aldă „guimauve“

| |

ʼαλθαία rom. *aldă (aldu)*

|

lat. althaea *aldan* „chanvre-femelle“ Alde n. pr.

|

haldan

|

hlandan

v. *Aglică.* — *Alac.* — 1·*Alde.* — *-an.* — *Cânepă.* — *Lăor...*

Aldàș, s. n.; bênédiction, félicitation. Este întocmaĭ maghiarul á l d á s. Se întrebuințéză numaĭ la Românii din părțile Ungarieĭ (Lex. Bud.).

v. *Alduesc.*

Al-dàtă, adv.; autrefois. Contracțiune poporană din a l t ă - d a t ă.

Jipescu, Opincaru p. 26: „*Aldată* nu le ĭera rușine Domnilor noștri a umbla pĕ jos pîntre braslili poporuluĭ, ca să afle păsu și nevoile Rumânuluĭ...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu) Sultanica p. 220: „...sórta a făcut să se ridice în locul bisericuțeĭ, plină *al-dată* de credincĭoșĭ la sĕrbătorĭ, biserică mare și falnică, dar gólă...“

v. *Alt.* — *Dată.*

Aldămàș s. **adalmàș** (pl. *adalmașurĭ*, *aldămașurĭ*), s. n.; 1⁰. vin bu comme arrhes à la conclusion d'un marché; 2⁰. pourboire. Cu sensul al doilea se aude numaĭ peste Carpațĭ:

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Aldemash.* Donum.“

Lexicon Budan: „*Aldămaș*, das Trinkgeld“.

Cu primul sens, avênd o accepțiune juridică, cuvîntul e fórte poporan. „A da *aldămaș*“ și „a bé *aldămaș*“ însoțesce la țeranĭ și la orășenimea de jos orĭ-ce vîndare saŭ cumpĕrare, și chiar tot felul de învoelĭ între doĭ saŭ maĭ mulțĭ.

„*Aldămaș* se numesce hiritisirea ce se face în urma tocmeleĭ și care constă din următórele: părțile se duc și cer bĕutură spirtósă, vin saŭ rachiŭ; se dă întâiŭ de către cumpĕrător, care c i n s t e s c e pe vîndĕtor, și acela ’l felicitéză dicêndu-ĭ: dea D-deŭ să aĭ parte de... (obiectul cumpĕrat), atât d-ta cât și urmașiĭ de urmașiĭ d-tale, și să fiĭ sănătos să’l stăpânescĭ! apoĭ dă și vîndĕtorul tot atâta bĕutură, și c i n s t i n d pe cumpĕrător, acesta ’l felicitéză: și d-ta să dea D-deŭ să aĭ parte de banĭ, unde veĭ pune un ban să scoțĭ o mie, spor și isvor să dea D-deŭ!“ (I. Curpăn, Bacăŭ, c. Nadișa).

„*Aldămașul* se face la vîndărĭ și cumpĕrărĭ. Se maĭ numesce și c i n s t e. Se dă de vîndĕtor doĕ părțĭ și de cumpĕrător o parte“ (I. Georgescu, Prahova, c. Călinescĭ).

„La *aldămaș* vîndĕtorul plătesce doĕ părțĭ, ĭar cumpĕrătorul numaĭ una“ (P. Ștefănescu, Dolj, c. Simnic).

In unele localitățĭ *aldămașul* privesce numaĭ pe vîndĕtor.

A. Pann, Prov. II. 136:

> Aŭ mers să pețéscă, obiceĭu cum este;
> Privĭră, vĕdură, vorbiră de fată,
> Și se învoiră cu mumă, cu tată.
> Acuma remase să bé *aldămașul*...

Jipescu, Opincaru p. 145, descriind pe țeranul venit la „jupân“ în prăvăliă pentru a’șĭ cumpĕra „cĭórecĭ“:

„—Eĭ, daca ĭe așa, nicĭ cum dicĭ dumnéta, nicĭ cum dic ĭeŭ, hiĭe cu cinsprece leĭ!

„ — Adu mâna ’ncoa! Aĭ noroc! Pórtă’ĭ sănătoșĭel!

„ — Să dea Dumnedeŭ!

„ — Acu *aldămașu* cade pe dumnéta să’l daĭ, logofete!

„ — Așa, neĭcă Pârvule! Adu băĭete

câte un şapte-şi-cincĭ (adică 75 dramurĭ de ghin).

„ — Să'ţĭ trăĭéscă cocóna şi mititei!..“

„Cu ţeraniĭ din Basarabia — ḑice călătorul Dr. Zucker (Bessarabien, Frankf. 1834 p. 19) — anevoe se póte face o învoélă de orĭ-ce fel fără a o încheĭa în cârşmă prin aşa numitul *aldamaş*...“

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 4:

„Pepelea: Bună tocmală!.. Dar ce-va *adalmaş*?

„Arvinte: O baniţă de nucĭ uscate... haĭ; trécă dela mine; unde-o mers miĭa, mérgă şi suta...

„Pepelea: Bunătatea d-tale!.. însă un lucru strică...

„Arvinte: Care?

„Pepelea: Nu'mĭ plac nucile...

„Arvinte: Nu fiĭ prost, măĭ! O baniţă de nucĭ vechĭ, de şése anĭ... Nu scăpa chilipiriŭ din mână.

„Pepelea: Ba nu aşa, gĭupâne!... Almintire... Dâ'mĭ pe Măndica *adalmaş*... Vreĭ?..“

Act din Tîrgovişte, 1636 (A. I. R. I, 16): „au cumpĕrat o vie dela Stanĉul şoimarul de Tărgovişti, însă viĭa în féţe în délul Tărgoviştie, de lată deîn Nica ĭuz[başa] păn în diĭaconul Tudor Muce, şi cu pometul şi cu tot locul căt se va alége în prejurul şi în lungul acei vii, dereptu ughi 110 bani gata; şi am cheltuitu la *aldămaş* ughi...“, apoĭ e lăsat gol locul pentru cifră, fiind-că — pe semne — petrecerea nu se isprăvise încă pe deplin la facerea actuluĭ.

Fără noţiune juridică, orĭ-ce beţiă saŭ petrecere, în aşteptarea uneĭ isbânde saŭ la urmă, se póte ḑice *aldămaş*.

„Când se scóte pentru întâia dată un plug noŭ, este obiceĭu de a bé *aldămaşu* p l u g u l u ĭ...“ (G. Secărénu, Dâmboviţa, c. Runcul).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 24: „Când m'oĭu vedé scăpat şi de odrasla asta de Oltenĭ blestemaţĭ, o să mi se maĭ veseléscă inima în mine. Acum chiamă pe pivnicerĭ şi să le bem *aldămaşul*. Noroc bun, măre Bădiţă!..“

In acest sens, un om care a făcut o isbândă şi care de bucuriă ar trebui să c i n s t é s c ă pe aĭ seĭ, se ḑice: „bun de *aldămaş*“ (L. M.).

Ceĭ ce ĭeaŭ parte la *aldămaş*, veselindu-se împreună ca un fel de marturĭ la încheiarea tocmeleĭ, se chiamă a l d ă m ă ş a r ĭ.

Lexicon Budan: „A l d ă m ă ş é r ĭ u, praesens mercipotui, combibens e mercipotu“.

In Ţéra-Românéscă maĭ cu sémă, *aldămaşul* era un obiceĭu atât de juridic, încât în actele domnescĭ de întărirea cumpĕrăturelor se arată anume a l d ă m ă ş a r i ĭ. Astfel într'un crisov din 1631 scris slavonesce (Venelin, 298), Pârvul din Urlaţĭ cumpĕrându'şĭ maĭ multe viĭ, Domnul specifică pe toţĭ a l d ă m ă ş a r i ĭ (алдъмъшари) câţĭ aŭ asistat, adecă aŭ bĕut cu prilejul fie-căriĭ cumpĕrăture în parte.

Act rustic din Prahova, 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „ačasta moşia văndut'am cu ştiré megiĭaşilor deîn sus şi de jos, fost'au şi a l d ă m ă ş a r i i care să vor iscăli mai jos...“

Act din Ilfov, 1608 (Cuv. d. bătr. I, 169): „au cumpărat ocină în Berileşti dela Mariĭa fata Vladului 2 funi dereptu aspri 9000 şă cu u rumăn anume Şărb; au văndut de a lor bună voe, şă a l d ă m ă ş a r i anume: Avram postelnic i Şteful postelnic i Costantin fratele lu Dănişor logofăt de Buzău i Bălan i Mihăil i Duţe i Dragomir i Vladul de acolo de sat de Berileşti...“

In vécul de mijloc maĭ ales, acest obi-

ceĭu juridic era fórte respândit pretutindenea. Intr'un text din Francia citat de Du Cange (Gloss. lat. v. Poticula): „Vendidimus Druvallono presbitero dimidium cujusdam campi, et accepimus pretium in quo nobis complacuit, hoc est, in argento solidos XVIII, et ad poticulas quas simul bibimus denarios XVIII". D. Bogišić, pe de altă parte, în tractatul seŭ despre „Obiceĭele juridice la Slavĭ", constată aceĭaşĭ datină la Serbĭ, la Bulgarĭ, la Polonĭ, la Ruşĭ etc., unde ea se numesce „mohorycz", „litki", „litkup", „likovo" şi altele (Pravni običaji u Slovena, Zagreb 1867, p. 85, 182). La Românĭ dară instituţiunea în sine'şĭ nu é de loc unguréscă, însă curat unguresc este numele: *aldămaş* = áldomás „pot-de-vin, toast, bénédiction", dela aldani „bénir". Tot dela Ungurĭ aŭ luat cuvîntul şi Serbiĭ: aldumaš, întrebuinţându'l întocmaĭ ca la noĭ (Bogišić, Zbornik pravnih običaja, Zagreb 1874, p. 424, 465, 466). Prin etimologiă poporană dela „a da [vin orĭ rachiŭ]" s'a născut apoĭ forma românéscă metatetică *adălmaş* saŭ *adalmaş*, cea maĭ întrebuinţată în graĭu şi pe care dela Moldovenĭ aŭ împrumutat'o Ruteniĭ: odomaš.

După cum am vĕḑut maĭ sus, la ţeranĭ *aldămaş* e sinonim cu cinste, cuvînt slavic anterior întroduceriĭ termenuluĭ unguresc şi carele la rîndul seŭ traduce pe latinul vulgar honor cu acelaşĭ sens, de exemplu într'un text medieval: „domini consules faciendo honores villae dederunt dictis communitatibus unum vas vino plenum...", adecă: „aŭ făcut cinste cu un butoĭu de vin", de unde şi franţusesce „faire les honneurs", ca într'un act din 1363: „commença ledit Perrin à dire que de l'honneur ou du disner dessusdit il ne paieroit aucune chose" (Du Cange, v. Honor). In acest mod ne apar la Românĭ treĭ straturĭ: de'ntâĭu latinul honor, pe care apoĭ slavicul cinste îl înlocuesce în tóte accepţiunile sale şi astfel îl gonesce din graĭu, în fine maghiarul *aldămaş* suprapunêndu-se vorbeĭ slavice numaĭ în sensul cel juridic.

v. *Aldaş*. — *Alduesc*. — *Cinste*.

Aldămăşar. — v. *Aldămaş*. — *Mohoricĭu*.

¹·Alde (artic. *Aldea*, gen.-dat. *Aldiĭ*, voc. *Aldeo*), n. pr. pers. m. Un nume bărbătesc fórte poporan la toţĭ săteniĭ din Dacia luĭ Traian, deşi rar pe la oraşe. Cată să fi existat şi o formă *Aldu*, de unde *Alde* ca deminutiv, ér aldan ca augmentativ, şi de unde vine şi numele de familiă Aldulénu. *Alde* se referă la *Aldu* ca „Petre" la „Petru".

Jipescu, Opincaru p. 156, înşirând numile maĭ obicĭnuite pe la ţeraniĭ din Prahova: „Scóte'ţĭ banĭ, vere, că tribuĭe la boĭerĭ! Înjugă-te Stoĭco, fă-te luntre şi punte, Francule; părpălĭeşte-te, Sóre; frigi-te, *Aldeo*!.."

In vechĭul Pomelnic al mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 68): „Банча, Стоина, Алдѣ...", şi tot acolo (p. 56) numele bărbătesc Aldomir, format din *Alde* saŭ din *Aldu* după analogia numilor bărbătescĭ slavice ca „Dragomir", fiind-că slavică era pe atuncĭ la Românĭ moda timpuluĭ, deşi în onomasticul propriŭ slavic nu există de loc *Alde*, fie simplu saŭ în composiţiune, ba nicĭ elementele acestuĭ nume (cfr. Moroškin, Slavĭanskiĭ imenoslov, Ptrb. 1867 p. 2).

Lîngă Iaşĭ un sat se chiamă Rădĭul-*Aldiĭ*, adecă „păduricea luĭ *Alde*". Un sat în Buzeŭ şi altul în Némţ se ḑice Aldenĭ. O mulţime de sate pórtă

numele de A l d e s c ĭ, în Moldova, în Muntenia şi peste Carpaţĭ. A l d e n i ĭ indică pe ómenĭ veniţĭ dintr'o localitate *Alde*, ĭar A l d e s c i ĭ însemnéză pe pogorîtorĭ dintr'un strămoş *Alde*.

In ţéra Făgăraşuluĭ acest nume bărbătesc a fost óre-când atât de respândit, încât într'un singur act din 1556 ne întimpină şése Românĭ de acolo numiţĭ *Alde* (N. Densuşianu, Monum. 1885 p. 10—12).

Cihac (II, 475) explică pe *Alde* prin maghiarul á l d a n i „bénir", ca şi când ar fi o traducere a numeluĭ creştin B e n e d i c t u s. Dar Ungurii din „Benedictus" fac „Benedék", „Bencze", „Bene", „Benke" saŭ „Benkö", „Bende", „Benes", „Bank", „Benö" (Czuczor-Fogarasi, Szót. v. Benedék), şi nicĭ o dată nu'l traduc prin vr'un derivat din á l d a n i. Ce-va maĭ mult; tribunalelor maghiare din Ardél acest nume, pe care'l audĭaŭ mereŭ la Românĭ, li se părea tot-d'a-una atât de neunguresc, încât în acte oficiale ele nu scieaŭ cum să'l transcrie: *Algya, Algye*, *Algja*, *Alde*, *Aldgie*, *Alge, Alga*, *Alda*, *Aldgya* etc. (N. Densuşianu, op. cit. passim).

Nicĭ slavic, nicĭ maghĭar, *Alde* s'ar păré la prima vedere a nu diferi de numele personal italian A l d o, A l d i n o, frances A u d i n, care e însă pe acolo de o importaţiune germană medievală (Pott, Personennamen, 495-6).

Resultă dară că al nostru *Alde* e ce-va curat românesc, şi încă numaĭ ţĕrănesc. De aceĭaşĭ origine cu a l d a n „chanvre femelle", el face parte din cercul numilor personale aşa ḑicênd botanice, ca F l ó r e, T r a n d a f i r, C a l o m f i r, C ă l i n, B u j o r etc. La Serbĭ Konoplĭa, adecă „Cânepă", este un nume personal femeĭesc fórte obicĭnuit (Karadžić).

v. *Aldan*.

²·**Alde**, adj. invar.; certain, quelqu'un des nôtres; même; pareil, semblable. Un idiotism romănesc, fórte anevoe de tradus în orĭ-ce altă limbă şi care, deşi tot ce póte fi maĭ poporan, a fost însă pînă acum uĭtat aprópe de tot în dicţionare.

In unele localităţĭ, poporul rostesce *ande* în loc de *alde*.

„Pe la noĭ, în comunele Rucăr şi Sâmbăta-de-sus şi cea de jos, nu se ḑice nicĭ o dată: mĕ duc pînă la nănaşul, mĕ duc la judele, şi alte frase analóge; ci tot-d'a-una după preposiţiune se pune cuvîntul *ande*: mĕ duc pîn' la *ande* nănaşul, la *ande* judele etc." (G. Pop, Făgăraş, c. Lisa).

Jipescu, Opincaru p. 14: „budulaca mea vorbire cu *ande* hinu mĭeŭ Moţăilă..."; ibid. p. 16: „pe rînd tot pe d'*ande* noĭ ne poftişĭ..."; apoĭ p. 21: „*ande* lea Calohira, Iléna, leĭca Ilinca..."; dar pe aceĭaşĭ pagină 23 *alde* şi *ande*: „rude cu d'*ande* noĭ, bĭeţi rumânaşĭ d'acolo, căcĭ sînt năcăjiţĭ în vac de vecĭĭe, supuşĭ, rĕriţĭ dĕ noĭ şi robiţĭ la némţ, la ungur, la rus, la turc, nu le dă pas *alde* ahăĭa să ghiĭe 'ncóce..."

Ca *ande* = *alde*, tot astfel la Macedo-românĭ se aude a n - d o i l e pentru a l - d o i l e. In ambele casurĭ este efectul acomodaţiuniĭ fonetice, dentalul *n* fiind maĭ apropiat luĭ *d* decât licuidul *l*.

I. Fără preposiţiune d e, *alde* circuléză în graĭu:

a) Maĭ ales când e vorba de rude saŭ némurĭ, fiind urmat de substantivul post-articulat: *alde* t a t a, m a m a, n e n e a saŭ n e a etc.

„Când se întâlnesc doĭ sătenĭ şi se întrébă între dînşiĭ:

„—Unde te ducĭ, Ióne?

„—Mĕ duc la *alde* frate-mĭo, saŭ la *alde* tata, saŭ la *alde* naşa etc.

„—Cu cine aĭ pus în plug?
„—Am pus cu *alde* cumĕtru Ilie...“

(P. Bourénu, Covurluïu, c. Tîrgu-Bujor).

„Pe la noĭ la mamă se ḑice: muĭcă, la mamă mare: *alde* -b ă t â r n a...“ (Domnica Gheorghe, Dolj, c. Măceş-de-jos).

Dintr'un lung şir de exemple despre graĭul ţĕrănesc din Ialomiţa, ĭată câte-va: „*Aldi* nea Ivan a vinit aḑĭ... Pĕ urmă s'a dus l'*aldi* moş Manea... *Aldi* nea Coman, ăştiĭa sînt nişte ómenĭ dĕ ispravă... Eŭ acum ghiŭ dîla plug, ghine ş'*aldi* vĕru Stoĭca, şi 'nĭ pare c'o să ghie cu dînşiĭ ş'*aldi* moş Iorga... Aḑĭ a vinit *aldi* mama la noĭ cu *aldi* nenea...“ (T. Theodorescu, com. Lupşénu).

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 216, pune pe o ţerancă să întrebe pe un sătén drumeţ, dacă nu cum-va vĕḑuse în călĕtoriă pe bărbatul eĭ: „Nea Mitrane, aĭ întâlnit pe ale drumurĭ pe *alde* dumnĭaluĭ?“ — şi sătĕnul sciind că „*alde* d u m n ĭ a l u ĭ“ nu póte fi decât bărbatul, ĭĭ respunde: „Da cumetriţă, dăscarcă la Olteniţa“.

Boliac, „Ocna“:

Cât vru să és' afară fetiţa rumeóră,
Eŭ saĭu ş'o ĭaŭ în braţe şi par'că fu a mea.
O strîng şi ea 'mĭ respunde. O ĭaŭ la subţióră
Şi fug, căcĭ era mică, ca pana de uşóră,
Bătea subt ţîţă'ĭ peptul şi gura ĭĭ ardea.
Ajung cu ea a-casă ş'o bag la *alde* tata;
Aci o vĕḑuĭ bine, şi tare îmĭ plăcu.
Eŭ mĭ-am găsit nevéstă...

In casurĭ ca cele de maĭ sus, rare-orĭ de'naintea luĭ *alde* se pune d e, şi atuncĭ nu ca element preposiţional, ci numaĭ ca o amplificare fonetică saŭ un fel de emfasă, cuvîntul remănênd la nominativ, de exemplu:

Aŭ mers să peţéscă, obiceĭu cum este;
Priviră, vĕḑură, vorbiră de fată,
Şi se învoiră cu mumă, cu tată.
Acuma remase să bé aldamaşul
D'*alde* cuscru, socrul şi de *alde* naşul...

(Pann, Prov. II, 136)

b) Fără noţiune de înrudire, dar despre cine-va fórte cunoscut vorbitoruluĭ şi ascultătorilor; precum în „Sburătorul“ de Heliade:

Orĭ aĭde l'*alde* baba Comana...

şi maĭ jos:

Tot smeŭ a fost, surato. Veḑuşĭ împeliţatul!
Că ţintă l'*alde* Flórea în clipă străbătu...

Basmul „Aleodor-împĕrat“ (Ispirescu, Leg. 48): „... luâ de soţiă pe fata luĭ Verdeş-împĕrat şi se întórse la împĕrăţia luĭ. Când îl veḑură *alde* glótele venind téfăr...“, unde „*alde* glótele = împĕrăţia l u ĭ“.

In acéstă întrebuinţare, vedem deja la Dosofteĭu, 1680, f. 293 b, cu contextul slavic:

... ĭară îngerul Domnuluĭ să pugorâ îndată la ceĭ cu *alde* (ꙗлдє) Azariĭa în cuptorĭu...	... aggelŭ že gospodnĭ sŭnide kupno kŭ iže sŭ A z a r i e m ŭ vŭ peščŭ...

Acelaşĭ pasagĭu la Coresi, 1577: „e îngerul Domnului deştinse depreună cu Azaria-fečorii în cuptorĭu...“, ĭar la Silvestru, 1651: „ĭară îngerulŭ Domnuluĭ înpreună cu soţii Azarieĭ pogorâ în cuptorĭu...“

Tot cu sensul de „cine-va bine cunoscut“, figuréză *alde* în gramatica basarabiană a luĭ Doncev, care ne spune: „Pentru a arăta numirile familice în „numĕrul plural, se întrebuinţéză pre-„posiţia *alde* saŭ finalele -esciĭ, -ule-„sciĭ: *alde* Cazimir=Cazimiresciĭ, *alde* „Catargi = Catargiesciĭ, *alde* Ghica = „Ghiculesciĭ etc. De ex: Pre *alde* Ca-„zimir şi *alde* Alexandri, ca şi pre Do-„nicesciĭ şi Bălşesciĭ...“ (Cursul, Chişinăŭ, 1865, II p. 23).

Tot aci vine:

„Un om de nemic saŭ fără căpătâiŭ se ḑice: *alde* -încurcă-negară“ (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

A. Odobescu (Rev. Rom. 1862 p. 364 :) „... nu scie să'mparţă paiă la doĭ măgarĭ,—ĭa, *alde* nea Vlad, *alde* nea Vlăduţă...“

c) Fără preposiţiunea de, dar preces de un adjectiv şi urmat de un nume saŭ maĭ ales de pronumele personal în cas oblic: săracu*l de* mine = săracu *alde* mine, pĕcătosu*l de* el = pĕcătosu *alde* el etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2: „jâluĭaşte amu amărâtu*lŭ de* omŭ să se sature...“

Cumcă în tóte aceste casurĭ *-l de* este o simplă contracţiune din *alde*, probă femininul „săraca'*n de* mine!“ unde *-nde* ar fi peste putinţă a se explica altfel decât prin poporanul *ande* =*alde*.

II⁰. Când luĭ *alde* ĭĭ precede preposiţiunea de, şi anume:

a) Partitivul de = „dintre“:

Gr. Alexandrescu, Satira duhuluĭ meŭ:

Invaţă danţul, vistul şi multe d'*alde* alea;
Ĭar de vreĭ să facĭ versurĭ, ĭa pildă dela Pralea...

E fórte des la Anton Pann:

Ḑicênd d'*alde* aste, plécă către Mare,
Cu cĭubucu'n mână ca în preumblare...
(Prov III, 134)

Finul, vorbe d'*alde* aste şi altele îndrugând,
Şi cu naşul împreună la casa sa ajungênd,
Cu destulă bucuriă pe óspet aŭ priimit...
(Ibid. III, 83)

Aşa, cinstite părinte, pècatu'mĭ mărturisesc
Şi or-cum sciĭ, rînduesce'mĭ canon să mĕ mântuesc;
De *alde* sĕrbătorĭ ĭarăşĭ nu sciŭ de le-oĭu fi păzit...
(Ibid. I, 138).

D'*alde* aceste şi alte
Înşiră cu glasurĭ nalte...
(Ibid. II, 156).

D'*alde* aste ş'alte multe
Şi maĭ marĭ şi maĭ marunte...
(Ibid. III, 44)

b) Maĭ rar genitivalul de = „despre“: Alexandri, Barbu Lăutarĭul: „De! unde se maĭ pomenesce de-*alde*-astea prin oraşe! Numaĭ pe la ţéră dacă se maĭ trec...“

A. Pann, Moş-Albu, I, 25:

Ci ĭ'i cer ca să le cânte d'*alde* vitézul Mihaĭu,
Tragênd din arcuş o dată să ḑică ḑece din graĭu...

Intr'un vechĭu text ne intimpină *alde* întrebuinţat pentru a exprime raportul genitival fără preposiţiunea de, şi anume:

Gheorghie Ştefan-vodă, 1656 (A. I. R. III, 230): „dămu-ţi ştire pentru o pără ce avură înnainté domniei méle boĭarinul nostru Pelin vistiĭarnicul şi Gherman şi Simion de Şileşeu, cu toţi Murgeştii, pentru sat pentru Mihalčul ce ĭaste aproape de târgul Cernăuţilor, zicăndu boĭarinul nostru Pelin vistiĭarnicul şi cu Gherman şi cu Simion de Şileşeu, cum acela sat Mihalčul le ĭaste lor drept de moşie şi'l ţin Murgeştii cu înpresurătură, şi nĭ-au arătat şi un zapis dela Constantin-vodă făcut pre multe ocine a lor, şi 'ntr'acel zapis scrie şi satul Mihalčul, şi aşé scrie cum acel sat Mihalčul l'au fost cumpărat Gavril Moţocel, moşul vistiĭarniculuĭ Pelin şi *alde* Gherman, dela Ilé vamăşul...“, unde contextul ne arată că *alde* figuréză pentru „al luĭ“.

III⁰. Originea.

a) In privinţa semasiologică, cată să plecăm dela forma cea maĭ simplă: *alde* fără preposiţionalul de. *Alde* tata, *alde* mama, *alde* Florica, *alde* baba Comana, *alde* Cazimir etc. însemnéză pe o fiinţă fórte cunoscută

noĕ. In „amărîtul *de* om=amărît *alde* om“, „pĕcătosul *de* el = pĕcătos *alde* el“, „sărăca'*nde* mine = săraca *ande* mine“, *alde* întăresce noţiunea individualităţiĭ, ce-va ca şi când am ḑice: amarît însuşĭ omul, pĕcătos chiar el, săracă însă'mĭ; adecă revine tot la cunoscut. In: de-*alde* astea, de *alde* serbătorĭ, de-*alde* alea, *alde* are sensul de asemene, ceĭa ce éră̆şĭ nu se depărtéză de noţiunea cunoscutuluĭ, de óră ce se întemeiază pe o comparaţiune. In scurt, înţelesul fundamental al luĭ *alde* este cunoscut saŭ fórte cunoscut, „certus“, şi dacă în unele casurĭ el trece la acela de óre-care, de pildă în versul luĭ Anton Pann (Prov. I, 22):

Că d'*alde* alte bucate creḑ că aicĭ nu găsim...,

apoĭ întocmaĭ aşa francesul „certain“ a trecut şi el dela înţelesul fundamental de cunoscut: „but certain, science certaine, coup certain“, la acela de óre-care: „certaines gens, certain conte, certain âge“. Regula actuală a gramaticeĭ francese de a pune pe „certain=cunoscut“ după substantiv, ér pe „certain=óre-care“ înainte, n'a existat încă în vechea francesă şi nu era pe deplin admisă nicĭ chĭar în secolul XVI.

b) Sub raportul morfologic, *alde* se compune din pronominalul al ca în „al-meŭ“, „al-doile“ etc. şi din preposiţiunea de, pe care al şĭ-a atras'o, dar care în principiŭ e independinte, avênd în regim pe numele saŭ pronumele ce'ĭ urméză, după cum acésta lesne se recunósce maĭ ales în construcţiunea: „amărîtu'l de om“, unde de funcţionéză în acelaşĭ mod ca în: „vaĭ de cutare“. Acéstă natură preposiţională a luĭ de ne apare nu maĭ puţin bine în:

Hà veḑĭ, ast cântec îmĭ place,
Asta pentru mine face,
Dar nu d'*alde*-pĭerde-vară,
Fire-aĭ cu el de ocară...
(Pann, Prov. I, 20).

unde „de-pĭerde-vară“ este în fond aceĭaşĭ construcţiune ca „de ocară“. Funcţiunea luĭ al, ca articlu posesiv, este de a arăta intimitatea, fără însă o specificare maĭ de aprópe ca în „al meŭ“, „al teŭ“, unde pronumele indică în specie felul intimităţiĭ, pe când simplul al în *alde* exprimă un raport posesiv atât de general, încât nu admite nicĭ măcar distincţiunea sexuală, ce-va ca lătinesce în „nostras“, ḑicêndu-se „*alde* tata“ întocmaĭ ca şi „*alde* mama“ „*alde* Mihaĭu“ ca şi „*alde* Comana“.

Românul *alde* n'are nicĭ o analogiă în cele-l'alte limbĭ romanice.

v. [3]*Al*.

Aldènĭ, **Aldèscĭ**. — v. [1]*Alde*.

Al-dòile, a-dòua, adj. num.; second, deuxième. — v. [3]*Al*.

Aldomìr, n. pr. m. — v. [1]*Alde*.

Àldu. — v. *Aldan*.

Alduèsc (*alduit*, *alduire*), vb.; bénir, féliciter, souhaiter du bonheur. Este maghiarul áldani. Se întrebuinţéză numaĭ peste Carpaţĭ.

Lexicon Budan: „*Alduesc*=norocesc, fericesc; *alduesc* pre cine-va la ḑiua sa, la anul noŭ, pentru dobândirea căriĭ-va norocirĭ saŭ vrednicie“.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423):

„*Alduiĕsk*. Benedico.
„Alduit, -ă. Benedictus, -a.
„Alduitură. Benedictio“.

Furduĭu, Versu Kotrancí, Abrud 1818, începe cu:

Oh, baïe Vercheşenéscă,
Dumnezeŭ te *alduiască*...

v. *Aldaş.—Aldămaş.—Alduit.*

Alduìre.—v. *Alduesc.*

Alduìt, -ă, adj.; béni. Participiŭ trecut din alduesc. Circuléză în Banat şi'n Ardél. Lexicon Budan: „*Alduit* =norocos, fericit; bun, cuvios".

„In Făget se dice: boul este *alduit* pentru că aŭ fost de faţă la nascerea Domnuluĭ; despre sórele şi luna se aude: sântul sóre şi *alduita* lună..." (D. Păscuţ).

v. *Alduesc.*

Aldulénu.—v. [1]·*Alde.*

Alduitùră.—v. *Alduesc.*

[1·2·3]·**Àle,** pluriel féminin pour le: 1°. pronom démonstratif al (ăl); 2°. article prépositif adjectival al (ăl); 3°. article possessif al. Funcţiunile cele normale şi originile acestor treĭ forme feminine plurale aŭ fost deja desbătute cu ocasiunea singularuluĭ lor şi a formelor masculine.

v. [6·7·8]·*A.*—[9]·*Aĭ.*—[1·2·3]·*Al.*

Aci vom indica dară numaĭ aceĭ idiotismĭ, în carĭ femininul plural capetă o individualitate aşa dicênd independinte, ca şi când ar fi un cuvînt a-parte, ba chĭar une-orĭ nu funcţionéză ca feminin, ci pe deplin ca un neutru.

I°. Demonstrativul *ale* „celles, celles-là": *a*) tóte *alea*=„toute sorte de choses"; *b*) alte *alea*=„paralysie".

a) Acăţându'şĭ pe emfaticul *-a* (v. [5]·*A*) şi întrebuinţat într'un mod absolut în construcţiune cu tóte, *ale* însemnéză în graĭul familiar: „fel de fel de lucrurĭ".

Basmul Iléna Simdiana (Ispirescu, Leg. 16): „Fata împĕratuluĭ, cum audi acésta, puse tóte *alea* la cale pentru drum..."

Jipescu, Opincaru p. 46: „La noĭ sĕ cumpĕră maĭ tóte *alea* dĕla streinĭ..."

Aprópe acelaşĭ sens are în construcţiune cu multe, şi chĭar cu multe d'alde:

Invaţă danţul, vistul şi multe d'alde *alea*;
Ĭar de vreĭ să facĭ versurĭ, ĭa pildă dela Pralea...
(Gr. Alexandrescu, Satira duhuluĭ meŭ)

Intr'un înţeles maĭ restrîns se construesce cu partitivul de, ca în uraţia din Transilvania:

..... o mahramă
Mult mândră şi frumósă,
Să ne-o daţĭ dumnévóstră;
Fie şi de in,
S'o şterge mirele de vin;
Fie şi de bumbac,
Noĕ şi d'*alea* ne plac...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 181)

v. [2]·*Alde.—Tot.*

Acolo pe unde nu se obicĭnuesce forma ăl, bună óră în Moldova, în loc de „tóte *alea*" se dice cu acelaşĭ sens „tóte celea" saŭ „tóte cele"; de asemenea: „multe cele", „multe d'alde cele" etc.

v. [1]·*Cele.*

b) Cu emfaticul *a* şi construindu-se cu alte, demonstrativul *ale* devine un nume eufimistic al „paralisieĭ".

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 29: „O sudóre rece îĭ brobonă fruntea, şi în genuchĭ cum era, îşĭ acoperi faţa cu amîndoĕ mânele. Alte *alea* ĭ-aŭ luat luminele; o céţă întunecósă îĭ împăejenesce ochiĭ..."; apoĭ maĭ jos p. 52: „apucată ca de alte *alea*, fără să deschidă gura, o rupse la picĭor..." (cfr. p. 231).

Jipescu, Opincaru p. 79: „Ţine'ţĭ hirea, hine, să nu te dea în alte *alea* d'atâta înălţare!.."

Intr'un alt pasagĭu, p. 57, Jipescu pune pe „alte *halea*„ în loc de „tóte

alea": „... daŭ la copii meraz a l t e *halea*: oĭ, casă, lăpteturĭ, velinţe...", înţelegênd aci numaĭ lucrurile materiale în oposiţiune cu o moştenire maĭ înaltă: „limba şi legea"; dar o asemenea întrebuinţare nu e tocmaĭ poporană.

Pe când pluralul a l t e-*alea* însemnéză „paralisiă", singularul a l t ă - a ĭ a se ĭea în popor cu înţeles cu „monstru, dihaniă, arătare", bună-óră la Ispirescu, Unchiaşul sfătos p. 35: „dar se minună ca de a l t ă-a ĭ a, când vĕḑu că în locul capetelor tăiate cresc altele la loc îndoite...", saŭ maĭ jos p. 66: „fugĭaŭ de dînsul ca de a l t ă-a ĭ a şi se ascundeaŭ..."

v. *Alt.*

II°. Adjectivalul *ale*, formă familiară în loc de c e l e „les [belles]": *a*) d e *ale* = „des plus—, d'entre les plus—, d'importance"; *b*) *ale*-s f i n t e, *ale*-f r u m ó s e = „fées".

a) Preces de un substantiv feminin la singular şi urmat de un adjectiv la plural, compusul „de *ale*" saŭ „d'*ale*" exprimă cu maĭ multă energiă, aprópe iperbolic, noţiunea coprinsă în epitet, bună-óră: „o ḑi d'*ale* marĭ" este ca şi când am ḑice: „o ḑi fórte mare" saŭ „mare de tot".

Cântecul Pandurilor din 1821:

Să trag brazda draculuĭ
La uşa spurcatuluĭ,
O brăzduţă d'*ale* sfinte
Să ţiĭe cĭocoĭul minte...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 484).

Când vorbitorul, fiind pré-mişcat, nu găsesce în grabă un adjectiv destul de puternic, ajunge substantivul cu „d'*ale*...", de pildă: „o sórtă d'*ale*...", „o bătae d'*ale*...", „o păcălélă d'*ale*...", saŭ: „d'*ale*, sciĭ!", sub-înţelegêndu-se la urmă un calificativ cu atât maĭ energic cu cât nu se află un cuvînt ca să'l exprime.

In Moldova şi pe aĭurĭ se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens: „d e c e l e —".

Forma emfatică *alea* se însoţesce maĭ adesea în graĭul poporan din Ţéra-Românéscă cu post-articularea adjectivuluĭ:

„... avem o grămad' dĕ gâşte, raţe, găinĭ şi porumbeĭ; ţĭ-e maĭ mare mândreţea, când le vezĭ pe bătătură, dĕ nu le-ar hi dĕ dĕochĭu; aldi jupân Gheorghe câ rcĭumaru cea-că să le vindem şi lor v'o câte-va d'*alea* maĭ frumoasile..." (T. Teodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu)

v. [2]*Cele.*

b) În mitologia poporană, între numerósele epitete eufemistice ale Ĭ e l e l o r la Oltenĭ figuréză: *ale*-s f i n t e şi *ale*-f r u m ó s e.

„Ielele sînt un fel de ḑine numite de popor şi *ale*-f r u m ó s e, carĭ umblă în aer sburând şi cântând, însoţite de un cimpoier. Ele jócă câte o dată pe pămînt făcênd horă, apoĭ dacă vre-un om din întâmplare şéde după aceĭa în vatra joculuĭ, se bolnăvesce, şi atuncĭ se ḑice că l'aŭ lovit din ĭele, că a c ă l c a t î n m a s a *alor*-f r u m ó s e..." (Preut R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

„Ielele saŭ Dînsele se chĭamă şi *ale*-s f i n t e..." (D. Constantinescu, Dolj, c. Negoescĭĭ).

Pe aĭurĭ se ḑice Ielelor S f i n t e l e şi F r u m ó s e l e (cfr. Şaĭnénu, Ielele p. 24 sqq).

III°. Posesivul *ale* „les [miennes]": *a*) redus la monosilabă; *b*) d e *ale* = „de ce qui concerne".

a) In graĭu, *ale* se reduce fórte des la *a*; une-orĭ şi'n texturĭ.

Costache Conachi, p. 218:

Cartea ce te învăţasem, ah! cartea cea înfocată,
La care eŭ ucenită ţĭ-am fost ţie 'ntăĭaşĭ dată,

Cetind'o, amare lacrămĭ pe obrazul meŭ se varsă,
Căcĭ cetesc *a* tale stihurĭ cu inima de foc arsă...

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 205), ps. LXXXVIII: „*a* tale săntŭ cerurele şi al tău ĭaste pămăntul..."

Dosofteĭu, 1673, f. 14 b:

Dzâcâ cât le place ceĭa ce n'au minte
De vor sa mă sparie cu *a* lor cuvinte...

Une-orĭ ca mijloc de variaţiune, de ex. la Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 75): „... acéstă casă cu locul şi cu prăvăliĭa ce scrie maĭ sus fost'au *ale* lui Dumitraşco şi *a* fraţilor lui..."

Printr'o altfel de reducţiune, *ale* se aglutinéză cu substantivul nearticulat ce'ĭ precede, formând în aparinţă o post-articulare:

Catechismul transilvan circa 1560 (Cuv. d. bătr. II, 100, 101), de treĭ orĭ: „déde Domnezeu zéce cuvint*ele* sale = cuvinte *ale* sale..."

Nu rare-orĭ însă, în vechile texturĭ, chĭar în cele rustice din Moldova, unde astădĭ se aude aprópe numaĭ *a*, se păstréză întreg *ale*; de exemplu:

Act moldovenesc 1687 (A. I. R. I, 62): „... casa cu pimniţa cu heleşteul să fie *ale* Ancuţii, ĭar jumătate de vie să rămăe în parté mé, ĭar în urmă să fie ĭar *ale* Ancuţii..."

b) Cu partitivul de şi urmat de un genitiv, *ale* forméză idiotismul „de *ale* gureĭ" saŭ „de *ale* măncăriĭ = „quelque chose à manger" şi alte câte-va locuţiunĭ înrudite, în carĭ nu funcţionéză de loc ca feminin, ci ca un plural neutru.

„A face ce-va rost de *ale* gureĭ = a găti bucate" (S. Popescu, Buzeŭ, c. Chiojdu).

A. Pann, Prov. I, 153:

Maĭ multa luĭ vreme era petrecută
Făr' de nicĭ un lucru şi'n deşert pĭerdută:
Ce lua 'n treĭ dile dintr'o sĕptĕmână
Da pe d'*ale* gureĭ, odihnind p'o rână...

Cu reducerea luĭ *ale* la *a*:

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭedĭ (Conv. lit. 1875 p. 339): „eŭ mĕ duc în pădure, ca să maĭ aduc ce-va de-*a* mâncăriĭ..."

Tot aci vine „de *ale* =quelque chose appartenant à", de exemplu la Constantin Brâncovan (Cond. Mss. în Arch. Stat.):

p. 86: „ce vor puté găsi de *ale* slujitorilor celor fugiţi, ori moşii ver bucate, măcar ver-ce de *ale* lor, să le vănză..."

p. 140: „ce au rămas de *ale* tătănesău, moşii, Rumăni, Ţigani şi alt mult puţin..."

O funcţiune analógă, cu prepoziţiunea în:

Jipescu, Opincaru p. 111: „Dacă ahăĭa lucréză in *ali* negoţuluĭ ş'*ali* meserii, da noi, pitulicili, să şedem?..."

Dar se dice şi maĭ bine: „de *ale* negoţuluĭ", „de *ale* miserieĭ", „de *ale* gospodărieĭ" etc., saŭ: „în de *ale* negoţuluĭ"...

Alt ce-va este construcţiunea ordinară cu partitivul de = „dintre", unde *ale* nu este neutru, ci curat feminin, ca în:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 7: „vre o fune de *ale* corabiei ce au în corabiĭa céĭa maré mai groasă...

Grigorie din Măhacĭu, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 45): „nece o dzisă de-*ale* méle nu fécetu..."

Doĭnă din Ardél:

Câtă apă pe vălcele,
Sînt tot lacrimĭ de-*ale* mele...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 218).

De asemenea alt ce-va este construcţiunea luĭ *ale* ca feminin, nu ca neutru, cu genitivalul de, bună-óră:

Coresi, Omil. 1580 quatern. XXXIV p. 16: „nu ïaste năemnicŭ, ce stăpânŭ, şi *ale* sale 'i săntŭ oile şi ca d e *ale* sale 'şŭ socotéşte şi se grijaşte d'insele..."

4·Àle, forme employée exceptionellement au lieu du simple *a* comme article possessif féminin au singulier.

Chiar pe titlul Biblieĭ luĭ Şerban-vodă dela 1688 se citesce: „Bibliïa adecă dumnezeïasca scriptură *ale* c e i vechi şi *ale* c e i noao lége", unde „*ale* c e ĭ" este învederat pentru: „*a* c e l e ĭ", printr'o metatesă fórte curiósă, dar de tot poporană, a silabeĭ -l e-, care sare din „ce*le*ĭ", lăsând numaĭ „ceĭ", şi se aglutinéză pe deplin cu articlul posesiv feminin singular *a*, dându-ĭ aspectul pluraluluĭ *ale*.

Analógă, deşi nu identică, este formaţiunea a ĭ în poporanul „ḑise a ĭ sale neveste = „ḑise nevesteĭ sale", despre care noĭ am vorbit într'un alt loc.

v. 10· *Aĭ*.

4·Àle. — v. 3·*Ală*.

1·2·Àlea, pluriel féminin pour le: 1° pronom demonstratif a l a (ă l a); 2°. article prépositif adjectival a l a (ă l a).

v. 6·7·*A*. — 1·2 3·*Ale*.

Alècu. — v. *Alexandru*.

Aledărèscĭ, n. pr. loc. — v. *Aleodor*.

Alefìă (L. B.). — v. *Alifiă*.

Ale-frumóse, s. f. pl.; t. de Mythol.: sorte de nymphes ou de fées.

v. 2·*Ale*. — *Frumósele*.

Alèg (*ales*, *alegere*), vb.; 1°. *a*) élire, choisir, d'où: *b*) préférer, opter; *c*) favoriser, être partial; 2°. *a*) discerner, distinguer, d'où: *b*) décider, trancher; *c*) délimiter, déterminer; 3°. *a*) ressortir, rester après, d'où: *b*) paraître inopinément, surgir; *c*) taquiner, importuner.

A *alege* este a lua o parte din maĭ multe, cele-l'alte fiind înlăturate, ceïa ce presupune de 'ntâïu o judecată a minţiĭ pe cât timp se face *alegere*, apoĭ scóterea la ivélă a lucruluĭ celuĭ *ales*. De aci cele treĭ sensurĭ fundamentale: „élire = discerner = ressortir", carĭ se împleticesc împreună şi din carĭ se desfăşóră numeróse accepţiunĭ secundare.

I°. *a*) *aleg* = „élire, choisir".

Moxa, 1620, p. 350: „ei răspunseră: nice tu nu veri domni de acum, şi-şi *aléseră* pre o slugă a lui Solomonŭ pre nume Ierovoamŭ de şi-l puseră domnŭ..."

Neculce, Letop. II p. 212: „eşind boïeriĭ înainté Veziruluĭ, se ţinea cela de cela să'ĭ *alégă* de Domnie..."

Dosofteïu, 1673, f. 79 b:

Direpţâĭ să vor *alïage*
Dintre ceĭ fără de lïage...

Beldiman, Tragod. v. 247:

Şi băeţĭ de prin dughene aceĭ ce marfă purta,
Eteria nicĭ pe unul n'*alegea* nicĭ depărta;
Tuturor le daŭ cocarde, pe toţĭ îĭ împodobesc:
Uniforma Eterieĭ dându-le, staŭ de'ĭ privesc...

Zilot, Cron. p. 3: „de voïu avé greşelĭ, d-vóstră ïertând, *alegeţĭ* ce este bun, şi ce este reŭ îndreptaţĭ..."

I. Văcarescu, p. 120:

Cu vină, fără vină,
Cerul acum n'*alege*:
Tulbure colcăesce,
Arde şi prăpădesce...

O doïnă, în care se cuprinde o cïudată „electivitate a magistratureĭ":

Lăsa-m'oïu de rezeşie
Să apuc în haïducie,
Ca să'mĭ fac sfînta dreptate
Cu cea ghiógă de pe spate,
Să'mĭ *aleg* gïudecătorĭ
Ceĭ stejarĭ nestrâmbatorĭ...
(Alex. Poes. pop.2., 227)

Proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

„Oile grămadă merg, ĭar caprele se *aleg*“ (Pann, II, 28); adecă: ceĭ bunĭ toţĭ, ĭar din ceĭ reĭ numaĭ cine e maĭ puţin deochĭat.

Şi pentru *alegere* cată să scim a o face la timp, căcĭ:

> Mălura din grâŭ
> S'*alege* la rîŭ...
> (Ibid.)

„*Alege* pînă culege“ însemnéză a se păcăli din lăcomiă de a apuca ce-va pré-bun saŭ din despreţ pentru cele ce se pot lua maĭ cu uşurinţă.

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „Apoĭ dă, măĭ Chirică; în ḑioa de aḑĭ, nu sciŭ ḑeŭ care a maĭ fi cu crucea 'n sîn, cum cauţĭ tu. Eŭ gândesc că tot om *alege*, om *alege*, pîn'om culege...“

„Multe fetiţe or *aleg* pînă culeg, or staŭ pînă le-*alege* moşu ăl din gropă...“ (Jipescu, 128).

Figurat, „vîntul *alege* = le vent emporte“, când se spulberă numaĭ o parte din ce-va.

Balada „Marcu Vitézul“:

> Óse ce maĭ remânea,
> El în piuă le pisa
> Şi în vînt că le sufla:
> — Na, *alege* vîntule,
> Ingraş'-te pămîntule,
> Că din ce n'*alege* vîntul
> Mi se îngraşă pămîntul...
> (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 669)

Pentru idiotismul: *aleg* pe sprîncénă,

v. [1]*Ales.*

I°. *b*) *aleg* = „préférer, opter“.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

> Nădejde de mântuire de nicăĭurĭ aşteptând
> Şi decât traĭu cu ruşine, mórte maĭ bine-*alegênd*...

I°. *c*) *aleg* faţa = „favoriser, être partial“.

Noul Testament din Bĕlgrad, 1648, Luc. XX, 21:

... ştimŭ că derept ziĉ şi înveţ, şi nu *alegi* faţa, ce într'adevărŭ calĭa lui Dumnezău înveţi...	... scimus quia recte dicis et doces, et non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces...

unde în contextul slavic: i ne na litze zŭriši.

Tot acolo, Paul la Rom. II, 11:

... nu ĭaste la Dumnezău *alégere* de faţă...	... non est acceptio personarum apud Deum...

unde grecesce: προσωποληψία.

Pentru idiotismul: *aleg* din resboĭu, *aleg* cu florĭ etc.,

v. [2]*Ales.* — [2]*Aleşĕtură.*

II°. *a*) *aleg* = „discerner, distinguer“.

Lexicon Budan: „*aleg* ce-va price, adecă desfac, aşed, ausmachen“.

Dosofteĭu, 1680, ps. XLII:

Gĭudecă-mă, Dumnădzăule, şi *alĭage* pâra mĭa...	Judica me, Deus, et discerne causam meam...

unde în contextul slavic: razsądi, în cel grec: δίκασον.

Ureche, Letop. I, 95: „Létopiseţul nostru cel moldovinesc aşa scrie de pe scurt, că nice de vĭiaţa Domnilor care au fost toată cârma nu *alége*, necum lucrurile den lăuntru să *alégă*...“

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268, 301): „*aleg* cu cugetul, semuesc, judec, socotesc...“

Moxa, 1620, p. 364: „adună săborŭ în Nichei de *alése* lége creştinéscă...“

I. Văcărescu, p. 280:

> Ale mueriĭ voind s'*alégă*,
> Ce duh, ce fire să le 'nţelégă?
> Subţire fórte e a lor minte
> Şi pe om lesne femeĭa minte...

Descântec bucovinén de „Spĕlarea ureĭ“:

Să mĕ *alegĭ* dintre tóte cele-l'alte fete,
Cum se *alege* păunul din pene
Şi busuĭocul din buruĭene...
(Col. l. Tr. 1882 p. 331)

Jipescu, Opincaru p. 151: „Puĭcana a audit cu urechili ĭeĭ dĕla un boĭer bătrân, că parte din ghisurĭ sînt adĕvĕrate, parte nu, ca şi vorbili: unili secĭ, altili pline. Dumnedeŭ s'*alégă*!..“

In Moldova „Dumnedeŭ“ e înlocuit printr'o ființă mitologică B ă l a n u l. Aşa la I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 25): „B a l a n să'țĭ *alégă* din gură ce spuĭ, dacă nu vorbescĭ deslușit...“

Proverb: „Nu se *alege* câştigul din pagubă“ (Pann, II, 85), când folosul e cu îndoélă.

II°. *b*) *aleg* = „décider, trancher“.

O veche dicĕtóre: „la tóte urma *alege*“ (Pann, II, 87) = „finis c o r o n a t opus“.

Dr. Polysu: „a se *alege* la un fel, într'un fel = ein Ende nehmen“.

Nu ne putem înțelege,
Un fel nu ni se *alege*...
(Pann, II, 158)

saŭ:

Voĭu prin judecată ca or eŭ or el,
Să ni se *alégă* dreptul la un fel...
(Ibid. I, 124).

„... Tari'ĭ bolnav seracu; haĭ să chemâm nişte pochĭ să'ĭ facă nişte masle, că pe urmă orĭ s'a îndrepta, orĭ a muri, încalea să i se *alégă* din doĕ una...“ (N. Corcĭovă, Tecucĭu, c. Răchitósa).

O doĭnă:

Arde-mi-te-aĭ, codri des!
Vĕd bine că s'aŭ *ales*
Din tine să nu maĭ es!..
(Alex. Poes. pop. 2., 252).

Donicĭ, Lupul la peire:

Lupul cinchit întrun colț
Cu ochĭ cruntĭ, cu pĕr pe dos, clănțăĭa din dințĭ la toțĭ;
Dar vĕdênd că nu'ĭ de şagă, că peire'ĭ s'aŭ *ales*:
— Ómenĭ bunĭ! le zisĕ, stațĭ!
Şi voĭ câĭnĭ, ce 'mĭ sînteţĭ frațĭ...

Pravila Moldov, 1646, f. 86: „căndŭ să va înpărți muĭarĭa de bărbatu'ş pentru frica vrăjmâşie-lui, cade-sâ gĭudețului să întărésca acestŭ lucru nu numai cu zapisŭ sau cu chizéşŭ, ce încâ trebue să o pue la un locŭ ca acela cu credință, să şadzâ acolo cu cheltuĭala bărbatului, pănâ să va *alége* ce cum va fi...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „Cu toții priimiră mărturia brebului, şi cu toții într'un sfat *alĭasără*, ca vidra dintr'amândoă Monarhiile afară să se gonéscă...“

Ibid. p. 138: „şi aşa or-ce au poruncit şi au *ales*, bine au poruncit şi înțelepțéşte au *ales*...“

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 113): „decĭ judecata şi Divanul aşa s'au *ales*: rămăind el platnic, au dat satul Sălcuța la măna fečorilor Mantii Vistier...“

II°. *c*) *aleg* = „désigner, délimiter“.

A *alege* în scris = „préciser, déterminer“, de ex. în Pravila Moldov. 1646, f. 33: „de vor lăsa cui-va dreptŭ sufletŭ, nu va putĭa el săngurŭ cu voĭa sa să ĭa, ce trebuĭaşte ispravâ dela gĭudețŭ, alegăndŭ acelŭ lucru č'au lăsatŭ dreptŭ sufletŭ: ĭaste învățătura să facâ besérica, sau bolnițâ, sau ospătărie ce se dzice casă de streini, sau grobŭnicŭ, sau altă asémenĭa acestora? pentru că atunce poate să ĭa săngurŭ cu voĭa sa şi nu-i trebue nice unŭ gĭudețŭ, şi încâ poate să ĭa săngurŭ căndu-i va *alége* stăpănulŭ î n z a p i s ŭ; ĭară de va fi într'alt chipŭ etc.“

E maĭ cu sémă des în vechile procese teritoriale: „a *alege* partea cuĭ-va“ saŭ „a *alege* moşia“, fie după o hotărnică de maĭ 'nainte, fie după mărtu-

ria vecinilor saŭ prin operaţiunea geometrică la faţa loculuĭ, fără care pămîntul remâne „ne-ales“.

Act muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I, 155): „parte lu Streze cătă se va *alege* de peste tot hotarul...“

Moĭse-vodă Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72): „căte părţi să vor *alége* pre zapise în satu Săpoténi...“

Act muntenesc din 1638 (A. I. R. I. 23): „délniţa lui, cătă să va *alége* parté lui, den cămpu, den pădure, den apă...“

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, 250): „să mérgeţ acolo la acel loc şi să socotiţ cu oameni buni dinpregur precum va hi cu dreptate, pre cătă va avé dumnélui parte de ocină acolé într'acel sat, să'i *alégeţ* din tot locul cu tot venitul...“

Inventarul mănăstiriĭ Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 13: „au luat din Divan 24 de boĭari pre răvaşe domneşti şi cu om domnescu înpreună de au mersu toţi la acest sat Pietrile de au *ales* toată parté Doamnii Elinii şi o au hotărât dă către Nica slugiĭarĭul de Grădişte...“

Antioh Cantemir, 1706 (A. I. R. III, 270): „să aibă Lupaşco a'ş ţine moşie cu bună pace despre ginerii Stroescului, pănă or veni la Divan, şi atunci precum va *alege* Divanul aşa va hi...“

III°. A se *alege* = „ressortir, surgir, importuner“.

Maĭ nicĭ o dată nu se întrebuinţéză sub forma activă, afară numaĭ de „lăpturĭ“ saŭ „brânḑeturĭ“, când *aleg* are sensul causativ de „faire ressortir“: *aleg* unt, *aleg* zěr, *aleg* urdă etc.

III°. *a*) „ressortir, rester après“.

Dr. Polysu: „a se *alege* cu ce-va = einem etwas übrig bleiben“.

Lexicon Budan: „se *alege* = se arată, se vede, de ex.: la sfîrşit se va *alege* = in fine adparebit“.

A. Pann, Prov. II, 115:

Unde vede vr'o figură, vr'o tînără, vr'un pantof,
Stă, se uĭtă, cască gura, şi se *alege* cu of!

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumânu cu ce pórtă şi cu ce bagă 'n gură, cu aĭa s'*alege* pě lumea asta...“

Doĭnă muntenéscă:

Firicel de ĭarbă négră,
Dintr'atâta lume largă
M'*aleseĭ* c'o puĭcă dragă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 105): „ačasta el o au văndut dumisale lui Drăgan din Filipeşti fečorul Nechitei dereptu cinci-zăci taleri bătuţ bani gata, ca să-i fie lui diréptâ ocinâ şi cumpărăturâ în vĭaci, lui şi cuconilor săi şi a tot rodul său cine să va *alége*...“

Zilot, Cron. p. 103: „Aşa dar fu săvîrşirea acesteĭ răsmiriţe a Rosilor cu Turciĭ, care ţinu 5 anĭ şi 10 lunĭ; şi din tótă ostenéla, věrsarea de sânge şi prăpădenia, se *alese* Rosiĭ cu 5 judeţe din ţéra Moldoveĭ pînă la Prut şi cu Basarabia, ĭar Ţéra Românéscă, săraca, [se *alese*] cu titlul Domnuluĭ eĭ ca să fie de aicĭ şi cu primirea Rosieĭ...“

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378): „... eŭ sciŭ ce sciŭ eŭ: degéba maĭ baţĭ apa 'n chiuă să s'*alégă* unt, că nu s'*alege* nicĭ o dată...“

„Zěrul sě ferbe şi sě *alege* din el urdă dulce; din acésta, băgată în bădâŭ saŭ hurdoĭu, sě *alege* untul; din zěrul ce rěmâne după *alegerea* untuluĭ, se face urdă bătută...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Intr'un descântec bucovinén de lîngóre:

Lungóre de noĕ felĭurĭ,
Lungóre de noĕ némurĭ,
Alege-te,
C u l e g e - te
Din crieriĭ capuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din auzu urechilor,
Din vîrfu degetelor,
Din inimă,
De sub inimă,
Din tóte cĭolănelele,
Din tóte 'ncheieturelele;
Alege-te,
C u l e g e - te,
Că eŭ nu te-oĭu *alege*,
Nicĭ nu te-oĭu c u l e g e,
Ci cu secerea te-oĭu secera...
(Marian, Descântece p. 148)

unde „a se *alege* şi a se c u l e g e" însemnéză: „ressortir et disparaître l'un après l'autre jusqu'au dernier".

E fórte poporană maĭ cu sémă locuţiunea proverbială: „nu s'a *ales* nemic", „s'a *ales* praf" şi o mulţime de alte varianturĭ.

„Când din întâmplare va întra nóptea în casă o brόscă, atuncĭ femeĭa saŭ alt cine-va degrabă o caută la gură şi la partea de dinapoĭ, ca să vadă dacă nu e cusută, căcĭ se crede că bróscele se prind de fermecătorĭ şi, după ce le cósă gura şi partea de dinapoĭ, apoĭ le menesce şi le trimite la cine are cĭudă pentru a'ĭ face de urît; decĭ găsindu-se brósca cusută, o arde în foc, şi cenuşa o asvîrle în vînt ḑicênd: cum nu se *alege* nimica de acéstă cenuşă, aşa să nu se *alégă* nimica de cel ce te-a trimes..." (Vasluĭu, c. Laza).

Basmul „Inşir'te-margarite" (Ispirescu, Leg. 71): „Apoĭ legă pe Ţigancă de códele cailor împreună cu un sac de nucĭ şi le dete drumul să se ducă 'n lume, şi unde cădea nuca, cădea şi bucăţica, pînă ce nu se maĭ *alese* nicĭ praful de dînsa..."

Jipescu, Opincaru p. 25: „pĕ unde răsbĭea óstea streină, nicĭ praf, pârjol şi cenuşă nu s'*alegea*..."

Zilot, Cron. p. 7:

Precum curat se arată într'al ţereĭ hronograf,
Că de toţĭ Domniĭ aceştĭa nu s'aŭ *ales* stur
şi praf...

Alexandri, Haĭmana: „... regia tutunuluĭ, din care s'a *ales* numaĭ fum şi scrum..."

III°. *b*) „paraître inopinément, surgir".

Dosofteĭu, 1673, f. 23 a:

Cu pré cuviosul cuvios ti'ĭ face,
Cu nevinovatul ţ' va fi vĭaţa 'n pace,
Ĭară cu a l e ş i ĭ bun te vĭ *alĭage*...

Dr. Polysu: „Tocmaĭ tu te-aĭ *ales* să...= gerade du willst..."

In graĭul ţeranuluĭ din Prahova: „Păĭ cum nu, tu ĭeştĭ măĭ bréză! Te-*aleseşĭ* maĭ moţată?.." (Jipescu, Opincaru p. 43).

III°. *c*) „taquiner, importuner".

In Muntenia se aude adesea: „te *alegĭ* de mine" saŭ „te *alegĭ* de cutare" cu sensul de „s u p e r ĭ pe cine-va".

Intre înjurăturile din Moldova: „*Alégă*-se B a l a n u de capul luĭ!" (Iaşĭ, c. Şipotele).

IV°. O r i g i n e a ş i f o r m e l e.

Paralelismul între *alèg*=lat. è l ĭ g o şi „culèg" = lat. „còllĭgo" înlătură orĭ-ce îndoélă asupra derivaţiuniĭ celuĭ de'ntâĭu, în ambele casurĭ accentul latin suferind de o potrivă o scădere, ca şi'n „înţelèg = intèllĭgo (intèllĕgo)". Acelaşĭ paralelism ne explică tot-o-dată netrecerea latinuluĭ *-l-* între vocale în *-r-*, după norma foneticeĭ române. Inrudirea ambelor cuvinte remănênd bine simţită de către popor, acţiunea legiĭ fonetice asupra unuĭa singur din ele era împedecată, căcĭ ea nu putea să se întindă şi asupra celuĭa-l'alt, în care grupul latin -llĭ- trebuĭa să tréćă la Românĭ în -le-. E curiósă, în orĭ-ce cas, coincidinţa românuluĭ *alèg* cu grecul *ἀλέγω*, cu care se 'ntâlnesce şi'n unele accepţiunĭ.

Perfectul organic pentru *aleg* este *alèşĭ* = lat. vulg. e l è x i (class. elègi), *alèsemu* = e l è x i m u s (elegimus), ĭar participiul: *alept* = lat. e l e c t u m, în loc de actualele forme analogice: *aleseĭ*, *aleserăm* şi *ales*. Perfectul *alèşĭ* ne maĭ întimpină une-orĭ în vechile texturĭ, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIII p. 13: „care e acésta, derep-ce căce'mi sinteţi soţi? derep-ce că aşa *aleşŭ* (ἀλέшь) pre voi..." Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Io. XV, 16: eu *aleşi* (ἀλѣшн) voi şi puşi voi...	eu a m ŭ *alesŭ* pre voi şi amŭ rănduitŭ pre voĭ..

Macedo-românesce se dice *alepşu*, latinul *x* fiind tratat nu ca în „eşire = exire", ci ca în „cópsă = coxa". La plural, în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 84): „abia *alésemu* margiré = μόλις τε π α ρ α λ ε- γ ό μ ε ν ο ι..." Participiul *alept* se maĭ conservă numaĭ la Macedo-românĭ, carĭ dic de asemenea a l e p t o r = lat. e l e c t o r în loc formaţiunile daco-române analogice: a l e g ĕ t o r şi a l e s ĕ t o r.

v. [1,9] *Ales. — Culeg. — Cules...*

Alegênd, adv.; sauf, excepté. Arcaism, pe care graĭul de astădĭ îl înlocuesce prin a f a r ă - d e, une-orĭ prin f ă r ă. Verbul a l e g însemnând „distinguo", participiul seŭ a l e s a devenit adverb cu sensul de „notamment = eo distincto", ĭar gerundiul *alegênd* s'a adverbialisat cu înţelesul de „excepté = eo distinguendo".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „să nu zică cine-va că are folos dela avuţie, nici să se laude cu ĭa, *alegăndŭ* folosŭ va avé cela ce'şŭ va da avuţie în măna săracilor..."

Pravila muntenéscă 1640, f. 19: „Preotulŭ de va fi meşterŭ a lucra în cetate şi va cerca să se boeréscă şi va umbla cu nuşii şi va mérge în săborŭ cu oameni proşti sau cu boĭari, *alegăndŭ* fără de o nevoe mare oare-caré de-i va fi luĭ, unii ca aceĭa ori să se scoaţă, ori să se lase de unele ca acéĭa..."

Varlam, 1643, II f. 87 b: „să va zemisli şi să va naşte Dumnedzău cu trupŭ omenescŭ, *alegăndŭ* fără de păcate..."

Ibid. f. 97 b: „fu omŭ deplinŭ ca şi noi, *alegăndŭ* numai fără de păcate..."

Pravila Moldov. 1646, f. 23: „de-are şi ğura, nime nu'l va créde, *alegăndu* de-are avĭa înpreună cu ğurămăntul şi niscare marturi sau niscare sémne..."

Ibid. f. 57: „cela ce va fi săngurŭ curvarĭu şi va avĭa şi alte mueri, acela nu va putĭa ucide pre curvarĭul ce va curvi cu muĭarĭa lui, *alegăndŭ* de-i va fi dzăsŭ mai de-ainte să nu vorovască cu muĭarĭa lui, pentru că atunce de-i va găsi, poate să-i ucigă..."

Ibid. f. 121: „nu va putĭa fie-ce fĭalŭ de mestecătorĭu de sănge să şuvăĭască înnaintĭa gĭudeţului cum n'au ştiutŭ mestecarĭa de sănge, *alegândŭ* de va fi ţăranŭ di cei neînţelegători..."

v. *Aleg.* — [1.8] *Ales.*

Alègere (pl. *alegerĭ*), s. f.; l'infinitif substantivé d' a l e g: élection, choix, discernement etc. Represintă, ca substantiv abstract, aprópe tóte sensurile verbuluĭ a l e g. Sinonim cu a l e g ĕ t u r ă şi cu substantivul a l e s.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „am venit la scaunul stremoşilor noştri a Domnii Ţărăi Rumăneşti, dentru *alégeré* şi voinţa a toată boerimé ţărăi..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 46): „Nime în lume atâta de ascuţit la minte şi ĭute la gĭudecată

a afla să poate, carile în toată *alégeré* negreşit şi nesmintit să fie..."
v. *Aleg.*—*Alegĕturŭ.*—[6]*Ales.*

Alegĕtòr, -óre, adj. et subst.; électeur, celui qui choisit, discerne etc. In graĭul vechĭu se ḑicea şi a l e s ĕ t o r, dar cu un sens maĭ restrîns. Macedo-românesce, forma organică a l e p t o r =lat. e l e c t o r.
v. *Aleg.*—*Alesĕtor.*

Alegĕtùră (pl. *alegĕturĭ*), s. f.; choix. Sinonim cu a l e g e r e, rar întrebuinţat şi avênd o nuanţă pejorativă. Când ḑicem: „se face a l e g e r e a", presupunem că se va lua din mulţime tot ce'ĭ maĭ bun; când ḑicem: „se face *alegĕtură*", arĕtâm maĭ de 'nainte ne'ncrederea nóstră în resultatul a l e g e r i ĭ.
v. *Alegere.*—[6]*Ales.*—[1]*Alesĕtură.*

Alèĭ! s. **alelèĭ!** s. **alelelè!** interj.; cri d'invocation, soit pour défier, soit pour encourager ou pour compatir. O interjecţiune propriă poesieĭ poporane, maĭ ales celeĭ eroice, şi cu totul străină graĭuluĭ de tóte ḑilele, care o înlocuesce prin m ĕ, b r e, m ă r e etc. Ea nu este nicĭ o dată subiectivă ca interjecţiunea de durere a l e ŭ, ambele diferind fórte mult prin funcţiunĭ, deşi sub raportul material le desparte numaĭ vocala finală. Tot pe atâta se deosebesce de interjecţiunea ĭ a l e ĭ, care exprimă un fel de mirare ca în „cum se póte!" saŭ „ce maĭ spuĭ!", bună óră la Alexandri, Craĭu-noŭ, sc. 2:

„Corbu. O furat fata, ca maĭ bine.
„Dochiţa. E a l e ĭ!.."

In acest mod, quasi-identice în formă, cele treĭ interjecţiunĭ: *aleĭ*, ĭ a l e ĭ şi a l e ŭ exprimă fie-care o altfel de emoţiune. Faţă cu simplul *aleĭ*, reduplicatul *aleleĭ* şi triplicatul *alelele* represintă gradaţiunea aceleĭaşĭ mişcărĭ sufletescĭ, probând încă o dată extrema bogăţiă a repertoriuluĭ emoţional al limbeĭ române (v. *Aaoleo!*).

Balada „Holera":

Aleĭ! ĭazmă călĕtóre,
Bólă rea ş'ucigĕtóre!..

Balada „Toma Alimoş":

Aleleĭ, fecĭor de lele,
Căcĭ răpişĭ ḑilele mele!
De te-aş prinde 'n mâna mea,
Ḑile tu n'aĭ maĭ avé...

şi maĭ jos:

Aleleĭ, murguleţ mic!
Aleĭ, dragul meŭ voĭnic!
De-aĭ puté la bătrâneţe
Cum puteaĭ la tinereţe...

Balada „Marcu şi Turcul":

Aleĭ slugă, fĕtul meŭ,
De ce muscĭ tu aşè reŭ..?
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 23)

Balada „Fecĭorul şi maĭcă-sa":

Aleleĭ, soţia mea,
Cu ce maĭca te ţinea
De te-aĭ veşteḑit aşea?..
(Ibid. 54)

Balada „Nevésta fugită":

Despre Nistru către Prut,
Aleleĭ ce drum bătut!..
(Marian, Bucov. I, 123).

O doĭnă din Ardél:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinte şi părinte!..
Maĭ aşéḑă'mĭ gândurile
Să'mĭ isprăvesc rîndurile...
(Jarnik-Bărsanu, 125)

O baladă tot de acolo:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinte şi părinte!
De măncare ce să'ĭ daŭ?..
(Pompiliŭ, 51).

Cu poeticul *d* ca în „dalb=alb", se face *dali=aleĭ*, *daleleĭ=aleleĭ*:

Balada „Rescumpĕrare":

Dali, dragă păsărea,
Dóră eştĭ din ţara mea?..
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 81).

Balada „Voïna şi mândra“:

Dali bade, dragul meŭ,
Unde gătĭ tu murgul teŭ?..
(Ibid. 75)

Balada „Stanciŭ şi Vochiţa“:

Ea din graïu aşa grăia:
— *Dali*, frate Stanciule!
Şoïmule, voïnicule!..
(Ibid. 68)

Balada „Nevasta fugită“:

Peste-Abrud, peste Aïud,
Daleleĭ ce drum bătut!
Dar de cine e bătut?
De-o nevastă pribegită,
De bărbatu-seŭ fugită...
(Ibid. 21)

Numaĭ pentru trebuinţa rimeĭ, într'un mod de tot excepţional, în loc de *aleleĭ* figuréză *aleleŭ* în balada bucovinénă „Ioviţă şi fata Cadiuluĭ“:

Aleleŭ
Ioviţ'al meŭ!
Ce staĭ niciĭ bând,
Niciĭ mâncând?..
(Marian, I, 143)

Ca şi cele maĭ multe interjecţiunĭ, *aleĭ* este de o natură antropologică, nu etnică. Grupul fonetic a l e - are o funcţiune analógă în graïurile cele maĭ eterogene. Ajunge a pune alăturĭ pe grecul ἀλαλά (ἐλελεῦ, ἐλελελεῦ) cu selbatecul a l e l e l e în limba Ewe de pe cóstele Africeĭ (Pott, Doppelung, 24).

v. *Ĭaleĭ! — Valeŭ!*

Alelèĭ!
Alelelè! } — v. *Aleĭ!*

[1]·**Alelùia** s. **aliluïa**, s. m. indecl.; alleluiah. Cuvînt ebraic, care însemnéză „lăudaţĭ pe Dumneḑeŭ“ şi prin care se încep o sémă de psalmĭ, bunăóră psalmul CXLV şi următoriĭ.

Coresi, 1577, ps. CXLVIII: „*Alliluia* lu Aggheu şi Zahariu. L ă u d a ţ i Domnulŭ de ceriu, l ă u d a ţ i elŭ în cei de sus, l ă u d a ţ i elŭ toţi îngerii lui...“

Dosofteïu, 1680, f. 184 b: „*Alliluia* a luĭ Angheĭ şi a Zahariĭ. L a u d ă, sufletule al mïeu, pre Domnul...“

Ca şi pe grecul ἅγιος (v. *Aghios*), poporul păstréză pe ebraicul *aleluia* numaĭ într'un sens comic.

Nu rar îl auḑĭ pină şi'n gura copiilor, de exemplu la I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 3): „stropşitul de Ion, cu talanca dela oĭ, cu cleştele şi cu vatrarul, face o hodorogélă şi un tărăboïu de'ţĭ ïe auḑul; apoĭ îşĭ pun câte-o ţólă în spate şi câte-un coïf de hărtiă în cap şi cântă: *aliluïïa* şi Dómne miluesce, popa prinde pesce...“

Ca o satiră asupra preuţilor: „popa or călugăru aduce tóte tot pĕ *aliluïïea*...“ (Jipescu, Opincaru p. 119).

Ca un ingenios joc de cuvinte, în „Vicleem“ după variantul din Bucurescĭ:

Popa:
Pămîntul al Domnuluĭ
Şi mortul al draculuĭ!
Dascălul:
Aleluĭ, aleluĭ, aleluĭ!..
Popa;
Ce-or fi a l e l u ĭ...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 131).

Acéstă glumă se întemeiéză pe aceïa că după biserica resăriténă, altă dată şi 'n Occident (Martigny, Dict. d'antiqu. chrét., 26), *aleluia* se întrebuinţéză nu numaĭ în liturgiă, dar se cântă şi la înmormîntărĭ.

Din *aleluïa* se forméză verbul a l e l u ĭ e s c, care însemnéză „a cânta *aleluïa*“.

v. *Chirileïsa*.

[2]·**Alelùia**, s. f.; t. de Botan.: Alléluia, Pain de coucou, Oxalis acceto-

sella. Se află la Pontbriant și la Costinescu. Pare a fi un neologism, și încă de prisos, pentru o mică plântă cunoscută tuturor Românilor sub numele de măcrișor saŭ macriș-ĭepuresc.

v. *Măcrișor*.

1·Aleluĭèsc. — v. 1·*Aleluĭa*.

2·Aleluĭèsc, vb.; attribuer quelque chose à autrui. Ne întimpină numaĭ în Dicționarul bănățén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Alĕluiĕsk*. Alterius rem esse dico". O composițiune verbală din a l e l u ĭ [sînt lucrurile], analógă cu a l s ĕ u e s c din a l s e ŭ.

v. *Alsĕuesc*.

1·Alèm (plur. *alemurĭ*), s. n.; croissant ou étoile placée sur une mosquée. Turcul 'a l e m, de origine arabă (Șainénu, Elem. turc. No. 30). Se întrebuința la Românĭ numaĭ când era vorbă de musulmanĭ.

Enache Cogălnicénu, Letop. III p. 286: „La o minare a uneĭ gémiĭ, în mijlocul *alemuluĭ*, s'aŭ arătat o cruce de aŭ văzut'o lumé..."

v. *Giamiă*. — *Minare*.

2·Alèm. — v. *Alâm*.

Alemèsc (*alemit*, *alemire*), vb.; t. de fauconnerie: dénicher les faucons. O interesantă remășiță din vechĭul graĭu vînătoresc al Românilor, păstrată numaĭ în poesia poporană, fără a maĭ fi ințelésă.

Intr'o colindă muntenéscă:

Câte-treĭ sînt meșterĭ marĭ:
Unul sulițe 'mĭ strujesce,
Altul caĭ bunĭ îmĭ hrănesce,
Altul șoĭmĭ îmĭ *alemesce*
Și berbecĭ îmĭ îngrijesce...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 86)

Intr'o altă colindă:

Cel maĭ mare 'ĭ comis mare,
Cela-l'alt maĭ mijlociŭ
Alemesce l i m b ĭ de șoĭm,
Limbĭ de șoĭm și grașĭ berbecĭ...
(Ibid. 22)

unde editorul explică pe *alemesce* prin „prepară, îngrijesce, se ocupă".

„L i m b i l e de șoĭm", ca și cele de vultur saŭ de gae, n'aŭ fost nicĭ o dată de ale mâncăriĭ, ba nicĭ altfel — întru cât scim noĭ — ele n'aŭ servit nicăirĭ la vre-un popor saŭ în vre-o epocă pentru vre-un fel de „preparațiune, îngrijire, ocupațiune". Prin urmare, „*alemesce* l i m b ĭ de șoĭm" însemnéză alt óre-ce. Pentru a o ințelege, cată să aflâm maĭ întâĭu câte ce-va despre vechea șoĭmăriă românéscă, pe care astăḑĭ abia șĭ-o maĭ amintesc fiiĭ și nepoțiĭ șoĭmarilor de altă dată. Vorbind despre satul Ponórele din Mehedințĭ, d. Ion Ionescu (Meh., 96-7) ḑice: „Lîngă acest sat se află o stâncă mare de pétră, renumită din vechime pentru culcușul șoĭmilor ce se află în fundul eĭ la o adâncime considerabilă. In acest culcuș șoĭmiĭ făceaŭ puiĭ lor, ĭar moșneniĭ din Ponóre îĭ scoteaŭ șĭ'ĭ aduceaŭ la Domnia, care pentru acest serviciŭ îĭ apĕra de tóte dările. Vînarea puilor de șoĭm era periculósă. Omul trebuĭa să se bage în fundul stânceĭ, legat de o fune ce o țineaŭ alțĭ ómenĭ, carĭ coboraŭ și rădicaŭ pe îndrăznețul vînător. Dar pentru ca să se ducă omul la culcușul șoĭmilor, trebuĭa să pândéscă timpul când șoĭmiĭ ceĭ marĭ eraŭ afară dușĭ după mâncare, căcĭ de cum-va îĭ găsĭa omul în fundul stânceĭ, nu maĭ scăpa de dînșiĭ cu viața: îl băteaŭ cu aripele și 'l omoraŭ cu ghiarele și cu pliscurile..." Insușĭ numele satuluĭ șoĭmăresc P o n ó r e însemnéză „găurĭ sub pămînt", dela slavicul p o n o r ŭ „locus ubi fluvius sub

terram absconditur" (Miklosich). Asemenĭ găurĭ sub pămînt în latina vulgară se chiămа l a m e : „l a m a est locus voraginosus" (Ugutio); „l a m a e sunt confractiones viarum, quae fieri solent pluvia interveniente" (Papias); deja în latina archaică la Enniŭ: „latebras l a m a s que lutosas", ĭar într'un text italian din vécul de mijloc: „fossata, quae vadunt et sunt juxta stratam Ganaceti, serrentur et serrata teneantur, ita quod aqua discurrat in l a m a m" (Du Cange, v. Lama). Forma amplificată l a m i n a însemnéză în vechile texturĭ italiene: „cripta, locus subterraneus" (idem, v. Lamina). Din latinul l ā m a se nasce românul l â m ă, ca din „l ā n a"—„lână". O „l â m ă de şoĭm", „l â m ĭ de şoĭm", sînt tocmaĭ acele găurĭ sub pămînt, acele ponóre în carĭ Mehedinţeniĭ arĕtaŭ d-luĭ Ion Ionescu vechile culcuşurĭ d'ale şoĭmilor. Când şoĭmăritul s'a stîns, nicĭ cuvîntul l â m ă nu se maĭ înţelegea, astfel că din „l â m ĭ de şoĭm" poesia poporană a făcut „l i m b ĭ de şoĭm", şi nicĭ aci nu s'a oprit desfigurarea succesivă a cuvîntuluĭ, căcĭ în variantul din Dobrogea al celor doĕ colinde muntenescĭ ne întimpină:

Treĭ feţĭ marĭ îmĭ are,
Cu toţiĭ aŭ stare,
Şi câte triĭ
Cu meseriĭ:
Unu'ĭ L i n - u m b l ă
Ce berbecĭ primblă...
(Burada, Călĕt. 72-3)

adecă, printr'o nouă etimologiă poporană, după ce din l â m ă se născuse l i m b ă, din l i m b ă s'a făcut L i n - u m b l ă, literalmente „marche doucement".

Maĭ remâne o întrebare: un ş o ĭ m a r ce are el a face cu b e r b e c i ĭ? In prima colindă:

Altul şoĭmĭ îmĭ *alemesce*
Şi b e r b e c ĭ îmĭ îngrijesce...;

în a doua:

Alemesce lâmĭ de şoĭm,
Lâmĭ de şoĭm şi graşĭ b e r b e c ĭ...;

în a treĭa:

Unu 'ĭ Lin-umblă
Ce b e r b e c ĭ primblă...

In vechĭul graĭu, sinonim cu „berbec" era a r e t e (=lat. arietem), fórte des în texturĭ şi despre care vom vorbi pe larg maĭ jos. Dar tot a r e t e, cu formele colaterale e r e t e şi h e r e t e, se chiamă în popor un fel de ş o i m, „astur palumbarius" (Marian, Ornitologia I, 123), care vînéză porumbeĭ şi potârnichĭ, făcênd altă dată şi el parte din specialitatea şoĭmaruluĭ (Rolland, Faune VI, 198). In prototipul celor treĭ colinde era dară:

Lâmĭ de şoĭm îmĭ *alemesce*
Şi areţĭ îmĭ îngrijesce.....

de unde apoĭ, perind şoĭmăritul şi ajungênd a se uita de tot vechĭa'ĭ terminologiă, după cum din „lâmĭ" s'a făcut „limbĭ", tot aşa din „areţĭ = autours" prin omonimicul „areţĭ = moutons" s'a făcut:

Şi b e r b e c ĭ îmĭ îngrijesce...

Alemesc este un verb compus din a d şi l a m a întocmaĭ ca „ademenesc" din „ad" şi „manus", cu singura deosebire că, după norma foneticeĭ române, a d se asimiléză cu următorul *l*, pe când de 'naintea uneĭ labiale el maĭ adesea se amplifică în „ade-" (v. *Ademenesc*): a *alemi* pe şoĭm, este a străbate în l â m a luĭ; a *alemi* l â m ĭ de şoĭmĭ, este o locuţiune pleonastică ca „a zidi zidirĭ", „a găuri găurĭ", „somniare somnium", ἐρώτημά τι ἐρωτᾷ etc.

v. [1.2.]*Arete*. — *Lâmă*. — *Lămaş*. — *Şoĭm*. — *Vînătóre*...

Alén (plur. *alénurĭ*), s. n.; 1⁰. contrariété, adversité, envie; 2⁰. mélan-

colic. In primul sens figuréză în vechile texturĭ, maĭ ales în construcţiunea „în *alénul* cuĭ-va=pour contrarier quelcun", corespundênd pe deplin maghiaruluĭ ellen „contre", ellenelenni „être contraire", ellenére etc.; în sensul al doilea s'a păstrat în viul graĭu şi a devenit un cuvînt fórte înrădăcinat, maĭ cu sémă în poesia poporană. N'are a face cu adjectivul paleo-slavic alĭnŭ (Cihac), nicĭ cu latinul alienus (L. B.). Din derivatele maghiaruluĭ ellen, maĭ găsim în Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„Alensig. Inimicitia" (=ellenség).

„Alonish. Inimicus (=ellenes).

„Alenzuiĕsk. Contradico (=elleneznі).

„Alenzuiturĕ. Contradictio".

Alénes figuréză deja în Palia dela Orăştia din 1582 (Ciparĭu, Anal. p. 73).

Despre originea maghiară a cuvîntuluĭ nu maĭ póte fi dară cea maĭ mică îndoélă.

Ca termen poetic, el va remâné în limbă.

I⁰. *Alén* ca archaism:

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) Act. Apost.:

XXVI, 9: multe într'*alénu* se facu...	... multa contraria agere...
XXVII, 4: derep-ce era văntul într'*alénu*...	... quod essent venti contrarii...
XXVIII, 17: nemică într'*alénu* feciu oameriloru...	...nihil adversus plebem faciens...

Fiindcă Codicele Voroneţian preface sistematic pe *n* între vocale în *r*, forma nerotacistică *alénu* în loc de *aléru* dovedesce că acest maghiarism era pe atuncĭ pré de curând întrodus în graĭu, neajungênd încă a se împămînteni.

Fragment biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 6—12):

Levit. XXVI, 17: voĭu întorce faţa mé în *alénul* vostru...	... obfirmabo faciem meam in vos...
Ib. 27—8: să ĭară nici cu acésté nu vă veţi învăţa, ce veţi înbla în *alénul* mieu, eu încă voĭu înbla în *alénul* vostru...	... si autem in his non obedieritis mihi, et ambulaveritis erga me obliqui, et ipse ambulabo vobiscum in furore obliquo...

Noul Testament din 1648, Math. V, 23:

... fratele tău are ce-va *alén* spre tine...	... frater tuus habet aliquid adversum te...

Ibid., Paul ad Gal. V, 20:

... pizmele, sfadele, *alénurele*, măniile...	... inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae...

Ib., Paul ad Col., II, 14:

... ştergăndu care ne era înprotivă scrisoaré običaĭurelor care ne era întra *alén*...	... delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis...

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov p. 513): „aşa cade-se a goni pre toţi aĭavé, pre carii cugetă în *alénŭ*..."

II⁰. *Alén* în viul graĭu:

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întîmpla de se îndrăgĭa vre-un coconaş de o cuconiţă şi vrea să'ĭ spuĭe *alénu* sufletuluĭ, socotiţĭ că'ĭ scriea răvăşele franţuzescĭ?.."

„Cântecelor triste li se dice: de *a-*

lén, de jale, de aht, de dor, de recoréłă..." (Iaşĭ, V. Mircea, c. Copoŭ; V. Lohan, c. Bucĭumiĭ).

Balada „Tudor Vladimirescu" :

Spune, maĭcă, ce te dóre,
Că m'oĭu face vrăjitóre,
De *alén* să te descânt,
Să calcĭ vesel pe pămînt...
(Alex., Poes. pop. 2., 216)

„Doină voĭnicéscă" :

Când eram de doĕ-ḑecĭ,
Mĕ legam de Turcĭ, de Grecĭ,
Şi de capete 'ĭ scurtam
Şi *alénu* 'mĭ uşuram...
(Ibid 254).

Balada „Bogatul şi săracul" :

Tu aĭ galbenĭ la chimir,
Eŭ am un seléf cu fir,
Şi 'n seléf un étagan
Ce mĕ scapă de *alén*...
(Ibid. 43)

Balada „Gĭurgĭu" :

Eŭ nu cânt în butul teŭ,
Ci horesc de-*alénul* meŭ :
Mĕ tănguesc prunilor
De jelea părinţilor,
Şi mĕ vaĭer braḑilor
De bănatul fraţilor...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 41)

O doĭnă din Ardél :

Câte 's dela noĭ la dél,
Tóte ţin pa mine-*alén*;
Câte 's dela noĭ la vale,
Tóte staŭ să mĕ omóre...
(Jarnik-Bârsanu, 66).

O doĭnă din Bucovina :

Să nu cânţĭ sara pe lună,
C'a mea inimă nu'ĭ bună,
Că 'ĭ încinsă cu curele
Mâncată de multe rele,
Şi 'ĭ încinsă cu colan
Mult oftéză de *alén*...
(Marian, II, 74)

O doĭnă din Basarabia :

Şi să staŭ, să m'odihnesc,
Să plâng şi să mĕ jelesc
Şi de bune şi de rele,
De *alénul* vĭeţeĭ mele...
(Alex., Poes. pop 2., 410)

Alén e mult maĭ frumos decât neologismul melancoliă şi va remâné în graĭu, maĭ ales ca termen poetic alăturĭ cu sinonimul maĭ figurat, dar maĭ puţin energic: inimă-albastră.

v. *Albastru*. — *But*.

A-lène, adv.; nonchalamment. Din lene „paresse", prin preposiţiunea *a* (=lat. ad).

Basmul „Brósca ţestósă" (Ispirescu, Leg. 33): „Mişca şi el picĭórele *a-lene* unul după altul înaintea luĭ, numaĭ să ḑică că umblă..."

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 195: „Spicele rĕscópte şi ţepóse, încărcate cu bob mare şi greŭ, sĕ clătenaŭ *a lene*, încovăindu-se în văĭ şi délurĭ de aur ruginit..."

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 81, întrebuinţéză cu multă eleganţă pe *alene* ca adjectiv: „În rĕpaosul nopţiĭ se auḑĭa numaĭ clătirea undelor ce se isbĭaŭ încetişor de mal şi susurul *alene* al vîntuleţuluĭ de vară..."

v. *Lene*. — *Tembel*.

Alèneş, **Alenşìg**, **Alenzuèsc**, **Alenzuitùră** —. v. *Alén*.

Aleò! interj.; exclamation de désappointement. O nuanţă a interjecţiuniĭ aleŭ. Cu poeticul *d* se face *daleo*.

O doĭnă din Ardél :

Pentr'un pic de sărutat
Tótă nóptea-am tremurat;
Când a fost la sărutat,
Bună palm' am căpĕtat;
Daleo, Dómne, ce pĕcat!..
(Jarnik-Bârsanu, 377)

Balada „Corbea Haĭducul" :

Aleo! maĭcă, maĭca mea,
Nu sta, maĭcă, de şedé,

Că'mĭ rĕpune viaţa
Şi'mĭ stinge tinereţea...

şi maĭ jos:

Aleo! maĭcă măĭculiţă,
Póle lungĭ şi minte scurtă,
Femee nepricepută!..
(Ţara nouă 1885, p. 490, 492).

v. *Oleoleo! — Valeŭ!*

1.2. **Aleodòr**; 1°. n. pr. m.: Héliodore; 2°. t. de Myth. pop.: nom d'un héros fabuleux.

I°. Ca nume de botez, *Aleodor* corespunde formeĭ latine împrumutate Heliodōrus, nu formeĭ grece originale Ἡλιόδωρος, din care se face românesce Iliodor. In adevĕr, nu *Aleodor*, ci „Iliodor" se chiamă un faĭmos romanţ grecesc, întroduş la Românĭ în secolul trecut (Dr. Gaster, Lit. popul. 128). Grecul η trece la noĭ tot-d'a-una în *i*: *i*fos = ἦχος, *i*gumen = ἡγούμενος, *i*roŭ = ἥρως etc., care *i* nicĭ o dată nu se face *a*, după cum se póte face *a* din *e*: *a*leg = *e*ligo, *a*ricĭu = hericius, *a*rgat = ἐργάτης. Aşa dară *Aleodor* = Heliodorus indică o proveninţă directă latină, fiind grecesc numaĭ într'un mod indirect. Sub variantul ulterior *Aledar*, acelaşĭ nume ne întimpină în Aledărescĭ adecă „descendinţiĭ luĭ *Aledar*", un sat din Moldova, care în secolul XVII aparţinuse cronicaruluĭ Miron Costin (A. I. R. III, 281).

Biserica resăriténă serbéză vr'o treĭ sfinţĭ cu numele de Ἡλιόδωρος; cel maĭ vestit însă a fost sântul „Heliodorus" din Dalmaţia, celebrat de biserica apuséná, născut în secolul IV, compatriot şi amic al sântuluĭ Ieronim şi care, după maĭ multe călătorie prin Tracia şi prin Asia-mică, a murit ca episcop de Altino în Italia (Migne, Dict. hagiogr. I, 1310). Proveninţa latină, nu grécă saŭ slavică, a românuluĭ *Aleodor* ne face a bănui în el anume pe sântul Eliodor Dalmatinul, al căruĭa cult se va fi întrodus în Dacia prin propaganda occidentală înainte de despărţirea celor doĕ riturĭ. Forma *Aleodor* în loc de „Aĭodor", adecă cu *l* nemuĭat, pare a indica aceĭaşĭ epocă în care, pintre alţĭ termenĭ specificĭ creştinĭ, întrase în limba română „Rusaliĭ" (= lat. Rosalia) în loc de „Rusâĭ".

v. *Argeş.* — *Duminică.* — *Iliodor.* — *Rusaliĭ.* — *Septĕmână.* — *Serbez...*

II°. Ca termen mitologic poporan, într'un basm muntenesc publicat de Ispirescu (Legende p. 41—8), vedem pe „*Aleodor*-împĕrat" în luptă cu monstrul „Jumătate-de-om-pe-jumătăte-de-ĭepure-şchĭop", care'l biruesce şi'l trimite a'ĭ aduce pe féta luĭ „Verdeş-împĕrat", dar el scapă de ispită şi ese învingĕtor cu ajutorul unor animale ce'ĭ datorĭaŭ recunoscinţă, făcêndu-se de'ntâĭu un puĭu de pesce pe fundul Măriĭ, apoĭ un corbuleţ urcat pînă la vîntul turbat, în sfîrşit o lindine.

Basmurĭ analóge din aşa numitul ciclu al „animalelor recunoscĕtóre" (Benfey, Pantschatantra, I, 192-222) amestecat cu ciclul „metamorfoselor" (Cuv. d. bătr. II, 550-553) se află la maĭ tóte popórele. O variantă românéscă este şi „Povestea luĭ Harap-alb" (Conv. lit. 1877 p. 172-96). Greciĭ modernĭ posedă de asemenea basmurĭ paralele (Hahn, Griech. Märchen, I, 109, 223; II, 202, 243). Povestea românéscă totuşĭ se deosebesce într'un mod esenţial prin numele *Aleodor*, pe care nu'l găsim în basmurĭ străine. Acéstă particularitate ne amintesce pe fabulosul fărmecător Eliodoro din Sicilia, despre care poporul de acolo povestesce pînă astăḑĭ minunĭ şi care „fascinait ceux qui voulaient l'arrêter en prenant une figure et des formes qui n'étaient pas les siennes" (Collin de Plancy, Dict. infernal, v. Hé-

liodore; cfr. Dunlop, Gesch. d. Prosadichtungen ed. Liebrecht p. 482). Se crede că el trăia cam în secolul V pe timpul papeĭ St. Leon. Dar legenda siciliană cea cu metamorfosele luĭ *Aleodor* cum óre şi când anume putut'a ea străbate pînă la Românĭ, pentru a se împletici la noĭ cu un basm de o altă natură?..

v. *Acióe.—Adamască.—Alamă*...

Alèr, s. m.; t. de Myth. popul.: nom invoqué comme refrain dans certaines chansons. *Aler* este una din numerósele forme poporane ale acestuĭ nume mitic, pe care o găsim la Cantemir, Chron. I, 292: „de este să putem amesteca cuvintele prostimeĭ între dovédele istoricilor, ce ne-au povestit un voĭnic, Preda Stambol din ţara Muntenéscă, carele apoĭ din mila împărătéscă şi sotnic la târgul Harcovuluĭ au stătut, acesta dară ne spuné, precum în Ţara Românéscă aproape de Dunăre pe malul Oltuluĭ să să fie văzând nişte temeliĭ ca de cetate, cărora ţăraniĭ de pre acolo lăcuitorĭ, din bătrâniĭ lor apucând, le zic Curţile luĭ Ler-împărat, precum şi în Colindele anuluĭ nou şi astăz au luat de pomenesc: Ler, *Aler* Domnul, care nume sună: Avrelie, Avrelian..." Acest *Aler* să fie Aurelianus, saŭ maĭ curând Valerianus? să fie el slavicul Lel „Cupidon" (Cihac), orĭ şi alt ce-va? o vom desbate pe larg aĭurĭa.

v. *Ler*.

Alèrg *(alergare, alergat)*, vb.; courir, recourir; a se *alerga*, surpasser l'un l'autre, concourir. Dintre verbĭ de mişcare: merg, umblu, fug, păşesc, trépĕd, urdin, *alerg* e sinonim maĭ ales cu primiĭ doĭ, unit fie-care cu cel al treilea, adecă ca şi când am ḑice: „merg-fug" saŭ „umblu-fug", însemnând o mişcare momentană ĭute saŭ o mişcare frecuentativă ĭute, maĭ cu deosebire însă pe acéstă din urmă.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 15: „derepta-ne-va a înbla, şi spre cărările lui célé nelunecoasele şi neajunsei înpărăţiei lui pre noi va întări a *alerga*..."

Doĭna Oltenéscă:

Am umblat, am *alergat*,
M'am milcuit, m'am rugat
De sărac şi de bogat;
Nicĭ că 'n sémă m'aŭ băgat!..
(Alex., Poes. pop[2]., 285)

Anton Pann, Povestea vorbeĭ I, 142:

La praznice şi dumineci la biserică s'*alergĭ*,
Dacă nu te ĭartă lucrul şi 'n alte ḑile să mergĭ...

Locuţiunile pleonastice: „a *alerga* în fugă" şi „a *alerga* în fuga mare" exprimă óre-cum gradul comparativ şi gradul superlativ al *alergăriĭ*.

Doĭna „Nevasta harnică":

Ea *alérgă* 'n fuga mare,
Seceră orḑ de prânḑare
Şi'l usucă 'ntr'o căldare...
(Alex. Poes. pop[2], 353).

De asemenea: a *alerga* într'un suflet.

Basmul „Fiĭul Vînătoruluĭ" (Col. l. Tr. 1876 p. 87): „într'un suflet *alergară* şi spuseră înpĕratuluĭ cele ce auḑiră..."

Cu acelaşĭ sens: a *alerga* pe capete (=medio-lat. per capita), dar numaĭ atuncĭ când maĭ mulţĭ se 'ntrec a ajunge la o ţintă.

Ispirescu, Unchiaşul sfătos p. 51: „Când auḑiră muĭereturile despre una ca asta, se adunară numaĭ într'o clipélă, ca frunḑa şi ca ĭérba, *alergând* pe capete, care de care să ajungă la Mare maĭ curând..."

v. *Cap*.

Alerg corespunde francesuluĭ „courir“, vechĭu „courre“, pentru care se dicea altă dată şi românesce „a c u r ă“ =lat. c u r r e r e.

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIX:

De vedĭaĭ furulŭ, *alergaĭ* cu dânsul...	Si videbas furem, currebas cum eo...

unde la Coresi, 1577: „să vedéi furulŭ, c u r a i cu nusŭ...“, pe când la Silvestru, 1651, deşi pune în text: „să vedéĭ furulŭ, c u r a i cu el“, totuşĭ la margine explică pe „curai“ prin „*alergai*“; ĭar la Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se află alăturĭ ambiĭ sinonimĭ:

... de vedzi furul, tu c u r i cu nus...	... de vedzi furul, tu *alergi* cu nus...

In acelaşĭ mod în psalmul CXLVII, acolo unde latinesce: „c u r r i t verbum ejus“, la Coresi: „c u r â n d ŭ *alérgâ* cuvântulŭ lui“, la Silvestru: „de grabi c u r â cuvântulŭ luĭ“ cu scolia marginală: „*alĭargă*“, la Arsenie: „de srăgŭ c u r â“ alăturĭ cu „de srăgŭ *alĭargâ*“, ĭar la Dosofteĭu numaĭ: „de sârgŭ c u r â“.

Ca paralelism cu francesul „courir“, în proverbĭ:

Cine *alérgă* după doĭ ĭepurĭ, nicĭ unul nu prinde (Pann, II, 86).	Qui c o u r t deux lièvres, n'en prendra aucun.
La copacĭul căḑut toţĭ *alérgă* să taĭe crengĭ (ibid. II, 87).	Quand l'arbre est tombé, tout le monde c o u r t aux branches.

Italienesce: „Come l'albero è caduto, ognun vi c o r r e colla scure...“

- I°. *alerg* „courir“.

Varlam, 1643, II f. 45 a: „să ne oprimŭ ochii de-a prâviré lucruri de curvie, urechile de-a ascultaré cântece lumeşti de ĭuboste, mânule de-a apucarĭa şi de-a prâdarĭa, pĭcoarele de-a *alergarĭa* în ucideri şi în vărsâri de singe...“

Dosofteĭu, 1680, f. 87 a: „*alergaţŭ* de 'lŭ apucaţ, că nu ĭaste cine'l izbăvi...“

Zilot, Cron. p. 73:

Sciĭ ce suna aşa? aprópe e de minte:
Alérgă care 'ntâĭu să fugă maĭ nainte...

A. Pann, Prov. I, 19:

Câte basne firoscoşiĭ
Unde-va spunea 'n vilég,
Şi eŭ ca năbâdăioşiĭ
Alergam s'ascult cu drag...

Des în proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

„Scumpul maĭ mult păgubesce şi leneşul maĭ mult *alérgă*“ (Pann, III, 78).

„Omul la reŭ *alérgă* cu armăsarul şi la bine merge cu carul“ (ibid. II, 21).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66): „gura desfrânată mai tare *alĭargă* decât pĭatra din dĭal răsturnată, pre caré un nebun cu pĭcorul poate a o prăvăli, şi o mie de înţelepţi a opri nu o pot...“

Balada „Român Grue Grozovanul“:

Negrişor fugĭa, fugĭa,
Cum se fuge nu fugĭa,
Ci sărĭa tot epuresce
Ş'*alerga* tot o g ă r e s c e,
Nechezând tot voĭnicesce...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 52: „... iscoditorĭ de desbinărĭ, ce priviţĭ de subt obială păsul ţereĭ şi *alergaţĭ* c a d u l ă i ĭ la pradă...“

Figurat: gândul *alérgă*, ochiĭ *alérgă*, dorul *alérgă* etc.

Doĭnă din Moldova:

Frunḑă verde érbă négră!
Gândul meŭ pe unde-*alérgă*,
Nu'ĭ pasere să'l întrécă...
(Conv. lit. 1886 p. 183)

Alerg e un termen tecnic în privinţa cailor puşĭ la întrecere.

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, I: „numaĭ armăsarĭ şi ĭepe sînt primiţĭ să *alerge...*"

Sub forma reciprocă, se ḑice: „caiĭ s e *alérgă* = se întrec la fugă".

De aci, generalisându-se noţiunea de „întrecere", vine:

II°. a s e *alerga* „concourir, se surpasser l'un l'autre".

Aşa s e *alérgă* ouĕle dela Pascĭ, când le cĭocnim pentru a vedé care se sparge cel întâĭu:

Ca doă óă când s'*alérgă*
Şi a se cĭocni apucă,
Un' din eĭ o să se spargă
Şi trebue să se ducă...
(Pann, II, 83).

In acelaşĭ mod se póte ḑice despre ómenĭ că s e *alérgă*, când se silesc a se întrece care pe care.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 621): „luna se va schimba spre sănge, cerĭul se va strănge ca o trămbâ, căndŭ vom vedé agghelii tremiş şi s e vor *alerga* de pripâ de vorŭ strănge robii lui Dumnedzău..."

Tot dela fuga cailor, se nasce causativul *alerg* în idiotismul:

III°. î m ĭ *alerg* c a l u l „faire courir le cheval".

Doĭnă din Ardél:

De ţi 's dragă, bade, dragă;
De nu, ĭată lumea-ĭ largă,
Ĭa'ţĭ murgul şi ţi'l *alérgă*
De'ţĭ cată alta maĭ dragă...
(Jarnik-Bârsanu, 232)

Moxa, 1620, p. 388: „prinse calul de frău şi'l şi încălecâ şi *alergâ* câtu-i fu voĭa..."

Proverb: „Cu maĭ marele teŭ calul nu'ţĭ *alerga*" (Pann, II, 55), adecă feresce-te de a te pune la întrecere cu ceĭ puternicĭ; spaniolesce: „no poder h a c e r c a r r e r a con alguno".

Locuţiune proverbială: „Lasă să'şĭ *alerge* calul cât o vré" (ibid. II, 100), care însemnéză: a sburda fără frîŭ, ce-va ca italienesce în: „fare c o r r e r e l a c a v a l l i n a", franţusesce: „donner libre c a r r i è r e à".

O poveste din Ardél: „Drept că nu'ĭ trec nicĭ când pe dinainte, că'mĭ este stăpân şi maĭ mare, dar mĕ are hăt bine la inimă şi mĕ lasă une-orĭ de 'mĭ *alerg* c a i ĭ cum am poftă şi plăcere..." (Foişóra din Sibiĭu 1886 p. 11).

Figurat: „a 'şĭ *alerga* o c h i ĭ =faire courir ses yeux", o admirabilă metaforă care ne amintesce că, în epoca primordială a familieĭ ario-europee, numele caluluĭ a k v a şi numele ochĭuluĭ a k a se formară din aceĭaşĭ rădĕcină a k cu sensul de „repeḑicĭune".

Balada Mogoş Vornicul:

Pe drum ochi'şĭ *alerga*
Şi cu glas dogit striga...

IV°. *alerg* „recourir".

Nic. Muste, Letop. III p. 39: „Agĭuns'aŭ dară la Turc cu nădejde de ajutor să se poată desbate de supt stăpânia Némţuluĭ, cum fieş-cine căzănd în primejdie şi nenorocire *alérgă* la prietinĭĭ săĭ..."

Beldiman, Tragod. v. 9:

Sate, oraşe, ţinuturĭ, maĭ tóte pustiĭ le veḑĭ;
Ş'un norod în îngrijire, atâta încât nu creḑĭ:
Povăţuitor nu crede, n'ascultă mângâitor,
Alérgă, ne-sciindŭ unde, vor liman, cer agĭutor...

Donicĭ, Grierul şi furnica:

La vecina sa furnică
Alergând cu lacrămı pică
Şi se rógă să'ĭ ajute...

A. Pann, Prov. III, 45:

Sătenii toţĭ cum aflară,
Cu marĭ cu micĭ *alergară*
Să se plângă fie-care,
Spuind păsul seŭ ce'l are...

Gr. Alexandrescu, Candela:

Voĭu *alerga* la tine în durerĭ şi necazurĭ,
De ómenĭ şi de sórtă când voĭu fi apăsat:

Astfel corăbierul când Marea e 'n talazurĭ
Alérgă la limanul ce-adesea l'a scăpat...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 10: „La Măria-Ta *alérgă* toţĭ cu nădejdea, ca puiĭ la cloşcă..."

V⁰. Originea.

Nicĭ vorbă nu póte fi despre vre-o înrudire între *alerg* şi maghiarul n y a r g a l n i „galopper" (Cihac, II, 475)! Dar nicĭ cu italianul a l l e g r o (L. B.) n'are a face. Etimologia cea seriósă s'a dat de Laurian-Maxim: „*alergare*, verb format din a d şi l a r g, ca şi a l u n g a r e din a d şi l u n g". *Alerg* şi a l u n g figuréză une-orĭ chĭar ca sinonimĭ, bună óră în ghicitórea despre „rótele", în care se dice de o potrivă, bine: „am patru surorĭ, una pe alta se a l u n g ă..." şi: „am patru surorĭ, una pe alta se *alérgă*..." (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 242). Macedo-românesce există simplul *alăgu* = *alărgu* „courir" (Dr. Obedenaru) alăturĭ cu compusul „daŭ de a - l a g ă = daŭ de a - l a r g ă" cu acelaşĭ sens (Miklosich, Rum. Unters., II, 21). La Bojadschi 159: „acolo şă da cu di a l a g ă un lĭepure = dort l ä u f t ein Haase". La Istriano-românĭ, întocmaĭ ca la noĭ, se dice: *alerg*, *alergat* „rennen" (I. Maiorescu). In forma daco-română şi istriano-română, finalul - a r g trece în - e r g prin analogiă cu sinonimul m e r g (= lat. mergo).

In latina vulgară „a d l a r g u m vadere" însemna „aller ça et là": „cum sit res mali exempli, quod homo accusatus de morte duorum hominum, ita vadat a d l a r g u m" (Du Cange, v. Largus). In dialecte italiene, a l l a r g u = „fugĭ încolo!" (Traina). Intr'un text frances din sec. XV: „lessent les dettours a l e r a l a r g e a lour volunté" (Godefroy). Fie din latina rustică, fie dela Românĭ, Albanesii aŭ împrumutat pe l a r g ă „loin", l ă r g u e m „éloigner", dar nu cu sensul de *alerg*.

Noţiunea fundamentală de „aller à l a r g e" se învederéză pînă astădĭ în unele asociaţiunĭ ale luĭ *alerg*, bunăóră:

Dosofteĭu, 1673, f. 78 b:

Că'ĭ deprins p r e c a l e l a r g ă
Cătră perire de-*alérgă*...

Maĭ cu sémă însă în stereotipul „*alerg* c â m p u l" din ghicitorĭ.

Cimilitura despre „Ochĭu":

Tărtăcuţă négră
Peste câmp *alérgă*...
(Revista populară 1884, p. 47)

Cimilitura despre „Cósă":

Căţeluşă négră
Tot câmpul *alérgă*...
(Ibid. p. 67).

O variantă din Bucovina: „Coteĭcuţă négră tot câmpul *alérgă* şi tot urdă face" (Sbiera, Poveştĭ, 320).

Cimilitura despre „Secere":

Mititel şi strâmb
Alérgă pe câmp...
(Sbiera, l. c.)

Cimilitura despre „Cióră":

Am o ţarcă
Bulérgă
Tot câmpul *alérgă*...
(Bălténu, Lumina 1886 p. 142)

Balada „Mioriţa":

Măĭcuţă bătrână
Cu brâul de lână,
Din ochĭ lăcrimând,
Pe câmpĭ *alergând*...

Şi maĭ bine reese noţiunea de „aller à - l a r g e" într'o doĭnă din Ardél:

Haĭ, mândră, să te sărut,
Că îndată plec la plug
Să *alerg* î n l a t ş i 'n l u n g...
(Jarnik-Bârsanu, 381)

Alerg şĭ-a format în graĭu o întinsă familiă: pe de o parte, substantiviĭ abstracţĭ a l e r g a r e, a l e r g a t şi a-

lergătură, avênd câte un sens bine determinat; pe de alta, substantiviĭ de agent alergacĭu şi alergâŭ cu adjectivul substantival alergător, represintând fie-care câte o nuanţă propriă; în fine, doĭ terminĭ tecnicĭ deosebiţĭ: alergătóre, fără a maĭ vorbi de adverbul pe-alergate şi de epitetul archaic alérgă-cale, despre carĭ tóte vedĭ maĭ jos.

v. [2] *Cur.—Merg.* — [2]·*Meŭ*...

Alergàcĭu. — v. *Alergâŭ.*

Alergàre (pl. *alergărĭ*), s. f.; l'infinitif substantivé d'alerg: course; fatigue; action de courir ou de se fatiguer. Sinonim cu substantivul alergat şi cu alergătură, de carĭ însă diferă întru cât-va; aşa bună-óră: „cal de *alergare*" insemnéză pe cel menit a fi trimis la întrecere cu alţĭ caĭ; „cal de alergat", pe cel gătit saŭ gata să alerge cu călăreţul; „cal de alergătură", pe cel întrebuinţat fără cruţare la orĭ-ce nevoe.

Ca termen tecnic, nu tocmaĭ vechĭu în limba română, după cum nicĭ instituţiunea nu e veche, *alergare* este „une course de chevaux, le turf", punêndu-se la încercare răpedicĭunea maĭ multor caĭ şi resplătindu-se stăpânul aceluĭa care ajunge la ţintă înainte de ceĭ-l'alţĭ.

In Dicţionarul slavo-român circa 1670 (Mss. al Societăţiĭ Archeologice din Moscva, f. 83 b): „ипподромъ, loc unde alérgă caii".

O frumósă nuvelă de Costachi Negruzzi este intitulată: „O *alergare* de caĭ".

Cu un sens figurat, *alergare* e sinonim cu obosélă, chĭar când nu este vorbă de picĭóre.

Zilot, Cron. p. 115: „Aşa remâind Brâncovénul odihnit, Toma spătar îndată aŭ pornit planul către marele Petru, carele vĕdênd un vînat aşa plăcut că'l câştigă fără *alergare*, îndată şi plecâ cu oştirĭ în ţéra Moldoveĭ..."

Cu acelaşĭ sens, despre oboséla postuluĭ:

Ioan din Vinţi, 1689, f. 193 b: „spodobéşte pre toţi în curăţie a tréce *alergarĭa* postului..."; ér la Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 45 a: „nevoinţa cé bună să nevoimŭ, alergătura postuluĭ să obrăşimŭ..."

v. *Alerg.* — [2]·*Alergat.* — *Alergătură.*

[1]·**Alergat, -ă**, adj. — v. *Alerg.* — [2]·*Alergat.*

[2]·**Alergàt**, s. n.; course. Participiul trecut din alerg, întrebuinţat ca substantiv abstract şi care fórte rar funcţionéză ca adjectiv. Sinonim cu alergare şi alergătură.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Alergatul.* Cursus".

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 150): „... toată pasirea ĭute la zburat, toată jigania répede la *alergat*, şi toată dihania ascuţită la adulmecat, pururea gata şi fără préget să fie..."

Zilot, Cron. p. 73:

Dar acest *alergat* ce-aŭ trebuit a'l face
De parte-ne aŭ fost de ĭad puţin încóce,
Incât ne-aŭ dogorît a ĭaduluĭ văpaĭe:
Pré-puţin aŭ lipsit s'ardem ca nişte paĭe...

Proverb:

Câĭne surd dus la vînat,
Cal şchĭop pus la *alergat.*
(Pann, I, 104)

Uraţia de nuntă:

Micĭ de stat,
Dar bunĭ de sfat,
Carĭ avem caĭ de-*alergat*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 163)

v. *Alerg.—Alergare.—Alergătură.*

Alergàte (pe-, în-, într'), adv.; bon train, vite, promptement.

Costinescu: „Pe *alergate*, în *alergate* = cu fuga, în fugă“.

Dosofteĭu, 1673, f. 227 b:

> Boĭariĭ eşirâ într' *alergate*
> In deşert făcându'mĭ răutate...

v. *Alerg.—Alergat.*

Alérgă-cale, subst. invar.; t. poét.: grand marcheur, grand coureur. O interesantă composiţiune nominală, pe care o găsim în Psaltirile române din secolul XVI pentru slavicul „tĕsči pąţĭ“ = ad currendam viam = δραμεῖν ʽοδὸν, şi care prin urmare nu corespunde niciĭ unuĭ context.

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII, 6: „Bucură-se ca uriaşul *Alérgă-cale*...“

Coresi, 1577, diferă numaĭ prin ortografiă: „bucurâ-se ca uriĭaşulŭ *Alérgâ-cale*...“

„Uriaşul *Alérgă-cale*“ este o composiţiune românéscă curat poporană, întocmaĭ ca epitetele celor-l'alţĭ uriaşĭ din basmele nóstre: „Sfarmă-pétră“ şi „Strîmbă-lemne“.

Alexandri, „Resbunarea luĭ Statu-palmă“:

> Urieşul Strîmbă-lemne cu-al seŭ gemin Sfarmă-pétră
> Aŭ veḑut căḑênd potopul ş'aŭ trecut potopu'n not.
> De când sînt poveştĭ în lume şi se spun pe lîngă vatră,
> Eĭ duc ḑile cu piticul Statu-palmă-barba-cot...

Coresi şi predecesoriĭ seĭ compus'aŭ eĭ pe *Alérgă-cale* după analogia epitetelor poporane? orĭ nu cum-va îl vor fi luat d'a-dreptul din vre-un basm românesc?

De aceĭaşĭ natură sînt termeniĭ compuşĭ ca: târae-brâŭ, vînturăţéră, încurcă-negară, papălapte, frige-vacă etc.

In orĭ-ce cas, *Alérgă-cale* are în sine ce-va epic, care ar trebui să'l mânţină în limba poetică a Românuluĭ.

v. *Alerg.— Cale. — Strîmbă-lemne. — Sfarmă-pétră.— Uriaş...*

[1]**Alergătòr, -óre**, subst. et adj.; coureur, courant, celui qui court. Care umblă ĭute saŭ merge ĭute, care se mişcă mult.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „... prin luminatele noastre scrisori şi decât vântul mai répezii noştri *alergători*, tuturor celora ce a şti li să cădé în ştire am dat şi prin straşnica noastră poruncă ĭ-am chemat...“

Costachi Conachi, Poes. p. 251:

> Cu cât meşteşug albina pe câmpiĭ *alergătóre*
> Se vede din zorĭ de ḑioă comorilor strîngĕtóre
> Şi cu câtă iscusinţă singură a scóte scie
> Dintr'un must plin de otravă cea maĭ bună doftorie!...

Ca termen tecnic de teologiă, „înainte-*alergător*“ este Sântul Ion Botezătorul: „Prae-cursor“, slavonesce „Prêd-teča. In vechile texturĭ figuréză une-orĭ cuvîntul slavic alăturĭ cu cel românesc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 274): „adevărŭ predtece, şi cu naşteré şi cu propovédaniĭa şi cu deştingeré întru ad întrecut'au pre Hristos, dereptŭ acéĭa nu numai glasul cuvăntului chémâ-se, ce şi prooroc şi înainte-*alergâtorĭu*, şi se chémâ şi svéştnicul lumineei...“

Ioan din Vinţi, 1689, f. 85 b: „slăvituluĭ proorocŭ înainte-*alergătorĭu* şi botedzătorĭuluĭ Ioannŭ...“

Astăḑĭ se ḑice maĭ des: înainte-mergĕtor.

La nunţile ţerănescĭ, *alergătorĭ* se chiamă pe a-locurĭ într'un mod generic toţĭ acéĭa carĭ, bărbaţĭ şi femeĭ,

daŭ vre-o mână de ajutor în casă, fac cumpĕrăturĭ din tîrg, aduc óspeţĭ şi altele.

„La noĭ pe aceĭa ce ĭeaŭ parte la facerea uneĭ căsătorie, poporul îĭ numesce *alergătorĭ...*" (P. Roşculescu, Dolj, c. Căprenĭ; N. Andriescu, Dobrogea, Constanţa, c. Beilic).

Alergător d e n ó p t e = „coureur de filles":

Omiliar dela Govora, 1640, p. 86, 88: „destul au alergat *alergătorii* d e n o a p t e după păşuné păcatelor..."; şi maĭ jos: „*alergătorii* d e n o a p t e şi curvarii..."

v. *Alerg.*

[1]·**Alergătóre.** — v. *Alergător.*

[2]·**Alergătóre** (plur. *alergătorĭ*); s. f.; t. de moulage: meule de moulin, surtout meule courante.

„In móră sînt treĭ-patru *alergătorĭ*; fie-care *alergătóre* se compune din doĕ petre, una d'asupra şi alta de-desupt; d'asupra fie-căriĭ *alergătorĭ* este câte un c o ş în care se pun bóbele de măcinat; în acest coş este câte un t i t i r e z care face a cădé bóbele în móră..." (Preut D. Nisipescu, Vâlcea, c. Nisipiĭ).

Maĭ în speciă, p é t r ă - *alergătóre* se chiamă la toţĭ Românïĭ numaĭ pétra cea de sus, care se mişcă, în oposiţiune cu acea de jos, nemişcătóre, care se dice: s ţ ă t ă t ó r e saŭ z ă c ĕ t ó r e orĭ ş e d ĕ t ó r e.

„Părţile deosebite ale móreĭ se numesc: r ó t a - d e - a p ă şi r ó t a - c u - m ă s e l e, al cărora b u t u c la ambe capetele are câte un f u s de oţel, care se învîrte în t i g ă i l e tot de oţel, aşedate pe nesce bârne tarĭ de stejarĭu. Róta-cu-măsele învîrte p r i s n e l u l, care e înţepenit în p é t r a - *alergătóre*, încongĭurată de o v e ş c ă de lemn. Sub p é t r a - *alergătóre* este p é t r a - s t ă t ă t ó r e, ér d'asupra se mişcă c o r e ţ u l în care vin bucatele din c o ş..." (G. D. Păltinénu, Braşov, com. Ţînţarĭ).

„P é t r a-*alergătóre* se află d'asupra p e t r e ĭ-ş e d ĕ t ó r e saŭ z ă c ĕ t ó r e, şi împreună amîndoĕ petrele sînt aşedate într'un cerc de lemn numit v e ş c ă..." (A. Minculescu, Putna, com. Ivescĭ).

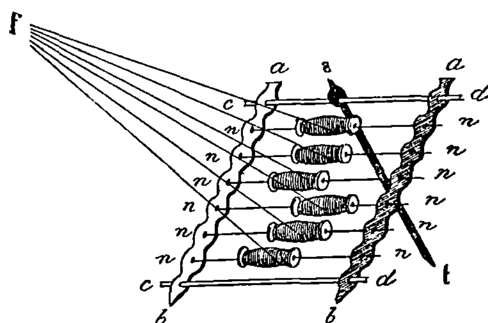
In Biblia Şerban-vodă din 1688, p é t r a-*alergătóre* se chiamă p â r p ă r i ţ ă:

Deuter. XXIV, 6: să nu zălojeşti moara nici pârpăriţa morii, căci suflet acesta zălojaşte...	Non pignorabis molam, neque superiorem lapidem molae, quia animam iste pignorat...

v. *Alerg.* — *Móră.* — *Pârpăriţă...*

[3]·**Alergătóre** s. **lergătóre** (plur. *alergătorĭ* s. *lergătorĭ*), s. f.; t. d'Industr. pop.: sorte de bobinoir ou de bobineuse.

O unéltă de tot primitivă, naltă cam de un metru, ce-va maĭ puţin în lăţime, compusă din cincĭ beţe şi care servă femeilor dela ţéră pentru a urdi sculurile de ţesut. In Ilfov, după exemplarul pe care ni l'a procurat d-na Paulina Zaharescu, *alergătórea* saŭ *lergătórea* are forma următóre:

ab: cele doĕ laturĭ verticale cu găurĭ, în carĭ se petrece câte o şvóră cu câte un mosor cu fire de urdit.

cd: cele doĕ laturĭ orizontale, din carĭ în cea de sus e petrecut picĭorul mişcător.
nn: şvórele pe carĭ sînt înşirate mosórele, astfel că se învîrtesc cu înlesnire lăsând a se desfăşura firele.
st: picĭorul mişcător numit raḑĕmătóre.
bbt: cele treĭ picĭóre pe carĭ stă unélta.
f: firele ce se desfăşóră câte unul de pe fie-care mosor şi cu carĭ, ţiindu-le într'o mâna, a l é r g ă ţesĕtórea de urḑesce.

S. F. Marian, Cânepa (Familia 1885 p. 342): „Româncele din unele părţĭ ale Ungarieĭ şi Banatuluĭ nu urḑesc pânzele ca Românсele din Bucovina pe u r ḑ i t ó r e, ci ele o orḑesc pe pariĭ unuĭ gard saŭ după nesce pomĭ; pun adică mosórele, cu tortul depînat pe dînsele, într'un instrument mic numit *lergătóre* saŭ *alergătóre*, şi prin ajutorul acesteĭa apoĭ le urḑesc după pariĭ unuĭ gard saŭ după nesce pomĭ. De-aice vine că firele astfel urḑite capetă numirea de c ó r d ă..."

„*Alergătórè* este o unéltă, pe care ţeranca aşéḑă mosórele ş'astfel cu dînsa în mână a l é r g ă de urḑesce pânza împregĭurul caseĭ, saŭ pe nisce parĭ socotiţĭ a fi în depărtare unul de altul după câţĭ coţĭ voesce a ţese; ĭar u r ḑ i t ó r e este o altă unéltă, pe care asemenea urḑesce, întinḑênd firele pentru pânḑă în loc de a a l e r g a împregĭurul caseĭ saŭ parilor..." (G. Voĭcu, Tecucĭu, c. Stănişescĭ).

„Auxiliarele r e s b o ĭ u l u ĭ sînt: r i ş c h i t o r ĭ u l, v a t a l e l e, v î r t e l n i ţ a saŭ r ó t a, m o s ó r e l e şi *alergătórea* saŭ *lergătórea*..." (Buzeŭ, c. Glod-Siliştea).

„In *alergătóre* se pun mosórele la urḑéla pânḑeĭ, dela 2 pînă la 24 şi chĭar maĭ multe mosóre..." (N. P. Guran, Craĭova).

In unele locurĭ, ţeranca înfige *alergătórea* în pămînt prin cele treĭ picĭóre destul de ascuţite în vîrf, şi apoĭ a l é r g ă ea singură cu firele ce se desfăşóră de pe mosóre; maĭ adesea însă, îşĭ atîrnă *alergătórea* de braţul stâng prin laturea orizontală superióră, şi astfel ţinênd'o şi mănuind tot-o-dată firele pintre degetele ambelor mânĭ, a l é r g ă cu unélta din par în par, urḑind cu multă ĭuţélă şi cu o mare îndemânare.

Acest mod de urḑire pe a l e r g a t e trebuĭ să'l véḑă archeologul, dacă voesce să inţelégă ţesetoria cea primordială a familieĭ ario-europee şi să privéscă aşa ḑicênd viuă pe Calypso a luĭ Homer: ἱστόν ἐ π ο ι χ ο μ έ ν η (Odyss. V, 63), saŭ la Ovidiŭ: „Radio stantis p e r c u r r e n s stamina telae" (Metamorph. IV, 275).

v. *Alerg.*—*Resboĭu.*—*Stativă.*—*Ţesetură.*—*Urḑitóre*...

Alergătùră (pl. *alergăturĭ*), s. f.; course; fatigue. Sinonim cu a l e r g a r e şi a l e r g a t.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Alergĕturĕ*. Cursus".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIII p. 6: „nu-ţi e cu iscodire trebuinţa, nici cu multă *alergâturâ*, nici a şutili alţii..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 17): „de *alergăturile* ĭuţilor olăcari şi trópotele piciórelor a neobosiţilor a l e r g ă t o r i toată pulberé de pre toată calé în cerĭu să rîdica..."

Costachi Stamati, Muza I, 157:

Sprinten la *alergătură*, ca calul cel maĭ sburdatec;
La trup puternic şi ĭute, la luptă nebiruit...

v. *Alerg.*—*Alergare.*—[2]*Alergat.*

Alergâŭ (plur. *alergâĭ*), s. m.; courrier.

Lexicon Budan: „*Alergâŭ* = alergătorĭu, cursor, der Renner".

Costinescu, I, 31, pune cu acelaşĭ sens: „a l e r g a c ĭ u = alergătorĭu, serv călăreţ“.

Ambele derivate din a l e r g, unul prin sufixul - â ŭ, cel-l'alt prin sufixul - a c ĭ u, sînt de o potrivă poporane (Cihac) şi exprimă noţiunea de „courrier“ maĭ bine decât sinonimul a l e r g ă t o r, care funcţionéză maĭ mult ca „coureur, celui qui court“. Un alt sinonim este vechĭul o l ă c a r ĭ u, care însă însemna maĭ în specie pe „courrier de l'Etat“.

v. *Alerg.* — *-acĭu.* — *-âŭ.* — *Olăcarĭu.*

¹·**Alès, -ésă,** adj.; part. passé d'a-l e g pris adjectivement: 1°. choisi, élu, d'élite; 2°. délimité, précis, positif; 3°. notoire, de notoriété. Ca adjectiv, represintă tóte sensurile verbuluĭ din care derivă.

I°. *ales* = ce-va saŭ cine-va luat din maĭ mulţĭ saŭ din maĭ multe ca cel maĭ bun; de unde apoĭ: ce-va saŭ cine-va atât de bun încât dela sine'şĭ se deosebesce din mulţime.

Balada „Petrea Braduluĭ“:

Dar acum la înturnat,
Eŭ, măĭcuţă, am aflat
Tóte holdele c u l e s e,
Tóte mândrele *alese*...

(Familia, 1886 p. 332)

Despre c a ĭ:

Balada „Oprişanul“:

Doĕ, treĭ, cincĭ miĭ de epe,
Tot *alese* şi sirepe,
Pintenóge la picĭóre,
Cu cergĭ albe pe spinare...

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „... venit'aŭ poroncă împărătéscă la Nicolaĭ-Vodă de aŭ dat cincĭ sute de caĭ de oaste de pre la boĭerĭ şi de la mazilĭ, tot caĭ *aleşĭ*...“

Despre g r â ŭ:

„Grâŭ frumos ca jarul, gândescĭ că'ĭ *ales* p e m a s ă“ (R Simu, Transilv. c. Orlat).

v. *Colivă.*

Cântec poporan din Bucovina:

Ba eŭ ḑeŭ nu te-oĭu lua,
Deşi tata m'ar lăsa,
Că viţa mea nu'ĭ c'a ta:
Viţa mea'ĭ de grâŭ de vară,
A ta, lele, de săcară;
Viţa mea'ĭ de grâŭ *ales*,
A ta, lele, de ovĕs...

(Ibid., II, 216).

Despre b o ĭ e r ĭ:

Mare masă e întinsă,
De boĭerĭ *aleşĭ* coprinsă...

(Marian, I, 60)

Pravila Moldov. 1646 p. 158: „ruda cĭa *alésâ* ce să dzice b o e r i ĭ a...“

Zilot, Cron. p. 109: „După venirea în Scaun a luĭ Caragea, fiind că ţéra după răzmiriţă avea trebuinţă de îndreptare, şi Vodă de o cam dată purtând chip părintesc până să'şĭ întocméscă ficlenele luĭ mişcărĭ, a l e s e de Vistier mare pe Banul Grigorie Brâncovénu, ca pe unul ce pe acea vreme era cel maĭ numit şi *ales* b o ĭ e r al patrieĭ despre tóte, adică împodobit cu înaltă învăţătură, firesce blajin şi ticnit, bogat fórte şi după ném maĭ slăvit decât toţĭ...“

Despre f e m e ĭ:

Un bócet din Bucovina:

Să bată mirosu 'n casă,
Căcĭ a fost o flóre-*alésă*...

(Marian, I, 90)

Balada „Fata Raduluĭ“:

Ĭară sluşnica ḑicea:
— Draga mea, stăpâna mea,
Inălţată 'mpărătésă,
Dómnă mândră şi *alésă*...

(Pompiliŭ, Sibiĭu, 40)

Balada „Doncilă“:

Îţĭ aduc altă mirésă,
Maĭ frumósă, maĭ *alésă*...

Doïnă din Ardél :

Vecină, mândruț' *alésă*,
De bădițu meŭ te lasă...
(Jarnik-Bărsanu, 278)

Idiotismul „p u ĭ c ă *alésă*" exprimă curat românesce pe francesul „coquette".

Balada „Badĭul":

De vestita Bădĭulésă,
Cu ochiĭ de p u ĭ c ' *alésă*,
Cu chipul de jupănésă,
Ca ea nime de frumósă!..
(Marian, I, 128)

Balada „Codrénul":

La Şanta, la crîşmărésă
Cu ochĭ marĭ de p u ĭ c' *alésă*,
Bea Codrén, se veselesce,
Cu Şanta se drăgostesce...

„Voïnic *ales* = homme d ' é l i t e" în cimilitura despre „Carte" ·

Radĕcină
'Mpleticină,
Ales voïnic o desbină...
(Ispirescu, Ghicitorĭ, p. 28)

II⁰. *ales* = despărțit de tot ce'l încungĭóră saŭ cu care s'ar puté amesteca, precum un pămînt *ales* din alte pămînturĭ, o casă *alésă* dintre alte case, o datoriă *alésă* dintre alte datorie etc., de unde apoĭ: ce-va saŭ cine-va lămurit, limpede, neamestecat.

Act moldovenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „Viile afară dintru ale mănăstirii, care sânt *alése*, céle dən Valé-Popei..."

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „cela ce va avĭa datorie şi să va fi tocmit cu voĭa sa să ĭa vre un lucru în prețŭ, acesta ĭarâş nu poate lua fără de gĭudețŭ numai săngurŭ cu voĭa sa, de vréme ce datoriĭa nu va *alésâ* să să ştie..."

Ibid. f. 33: „mai vrătosŭ căndŭ va fi zapisulŭ *alesŭ* şi înțelegăndŭ, dzăcăndŭ fără de multe cuvinte şi fără nice o gălčavă..."

Urația de nuntă :

Să ne spunem cuvîntul
Cu adevĕrul,
Că de multe ce sînt şi dese
Nu le putem spune *alese*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 174)

Maĭ cu sémă în construcțiune cu l u c r u.

Doïnă din Ardél :

Bade strucişor de rouă,
Nu ține calea la dóuă:
Decât la dóuă şi rar
Şi să umbli înzădar,
Maĭ bine la una des:
Să se scie l u c r u - *ales*
(Familia 1884 p. 203)

Fórte des în Pravila luĭ Vasile Lupul:

f. 71: „să n'aibâ voe nice putére să să mai mărite după al doile bărbatŭ, de-are aştepta cățŭ ai de mulți, daca nu va putĭa *alesŭ* l u c r u să înțelégâ de bărbatu'şŭ: viu-i au mortŭ; numai căndŭ va înțelége foarte cu adevăratŭ, atunce-i slobodâ..."

f. 75: „de vréme ce nu să va arăta un l u c r u *alesŭ* pentru ačastâ précurvie, bărbatulŭ nu va lua nemicâ den dzéstrele muerii-şŭ..."

f. 79: „de păndzâ, sau fie ce altâ să fie l u c r u *alesŭ* de acéĭa trébâ..."

Tot aci vine proverbul:

Socotéla désă
O f r ă ț i ă *alésă*...
(Pann, II, 81)

III. *ales*, ca resultând din cele doĕ sensurĭ de maĭ sus = ce-va saŭ cine-va neobicĭnuit şi fără soț, fie în bine saŭ in reŭ.

Pontbriant: „*ales* în felul seŭ=unique en son genre".

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 80): „pentru rugacĭunile aceluĭa luatu-s'au izbăvire căt toți s'au minunat de spăimata m i n u n e *alésă*..."

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 227): „acolo în lăunŭtru întru adŭ

întunérecul *ales* fi-va, chinŭ cumplitŭ şi durére nespusă..."

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 303): „focul nestinsŭ şi întunérecul *ales* şi în toate muncile célé ĭuţile..."

Pravila Moldov. 1646, f. 36: „de va fi om vestitŭ şi *alesŭ* de om bunŭ..."

Dar tot aşa: „tălhar *ales* = brigand fieffé (Pontbriant), saŭ:

Bădĭuléso mult frumósă,
Cu ochiĭ de curv' *alésă*,
Unde'ĭ Badĭul? — Nu'ĭ acasă...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 77).

In sens bun ca şi'n cel reŭ, se ḑice *ales* pe sprîncénă saŭ de pe sprîncénă=cel de 'ntâĭu saŭ cel maĭ veḑut dintre toţĭ, ce-va ca grecesce ὀφρυόεις saŭ ὀφρυώδης.

Basmul „Fiĭul vînătoruluĭ" (Col. l. Tr. 1876 p. 88): „Daca se adunară, alese din eĭ fiĭul vînătoruluĭ vr'o doĕ sute de meşterĭ, tot pĕ sprîncénă, sciĭ!.."

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 104: „scóse pe sofragiŭ şi pe stolnic, sub cuvînt de mâncătoriă, şi puse în locul lor pe alţiĭ, *aleşĭ* de dînsul dupe sprîncénă..."

I. Caragiale (Conv. lit. 1880 p. 410):

„Leonida: Dar, da întrébă-mĕ să'ţĭ spun ce fel de ómenĭ sînt.

„Cocóna: Ce-va tot unul şi unul.

„Leonida: Ăĭ maĭ prima, domnule, *aleşĭ* pe sprincénă, care maĭ de care, dă-cu-puşca'n-Dumneḑeŭ, volintirĭ mĕ rog..."

În graĭu, la plural feminin se aude adesea *alesă* saŭ *alésă* în loc de *alese*:

Câte stele 's maĭ *alésă*,
Tóte vin la noĭ a-casă...
(Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 10)

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 78: „una din cele maĭ *alesă* veseliĭ...

v. *Aleg.* — ³·⁴·*Ales.*

²·Alès, -ésă, adj.; t. d'Industr. pop.: façonné [tissu], brodé en couleurs, ornamenté en parlant d'étoffes. Ca verb, se ḑice: a alege cu puĭ, cu florĭ, cu rîurĭ; ca substantiv: alesĕtură, şi maĭ cu sémă la plural: alesĕturĭ; ca participiŭ trecut adjectivat: o ţesetură *alésă*, când e chitită cu figure colorate, în oposiţiune cu ţesetură sadè, „étoffe unie", adecă fără figure saŭ fără culorĭ.

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 8: „Pe patul de scândurĭ e aşternută o scórţă *alésă* în fel de fel de migăliturĭ..."

S. F. Marian, Chromatica p. 49: „Traĭste şi trăĭstuţe de serbătorĭ, carĭ sînt fórte frumos *alese* şi ţesute, şi traĭste simple, carĭ sînt numaĭ câte cu doĕ felurĭ de vîrste ţesute..."

„Ştergare cu carĭ ţerancele împodobesc casele atîrnându-le de cuĭe în întrul pe lîngă păreţĭ, le fac de obicĭnuit *alese* frumos saŭ învĕrgate cu diferite culorĭ, ca roşu, verde, negru etc." (I. Stefan, Buzeŭ, c. Zernescĭ-Călnăŭ).

„Covor se ḑice cel lucrat cu igliţa; chilim, cel *ales*, adică ţesut cu florĭ..." (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaş).

„... cămăşĭ subţirĭ de borangic *alese* şi cu fluturĭ; bete *alese*, cu mărgele şi cu fluturĭ..." (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sărdanu).

„Scórţele se fac în doĕ iţe şi orĭ-cât de gróse, cu puişorĭ *aleşĭ* de deosebite culorĭ..." (N. Teodorescu, Iaşĭ, c. Sinescĭĭ).

In acelaşĭ sens: „mésă *alesă*", „fótă *alesă*", „lână *alésă*" şi aşa înainte.

v. *Aleg.* — ²·*Alesĕtură.*

³·Alès, adv.; précisément, décidément, notamment. Sinonim cu: de bună sémă. La comparativ se ḑice: maĭ *ales* = maĭ cu sémă „surtout, principalement". Diferă cu totul prin

sens de locuţiunea adverbială „în tr'a-les", care însemnéză numaĭ „au choix".

Dicţionar Mss. Bănătén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Alĕs*. Punctatim".

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXI, 34: ĭară alţii altu ce-va striga în gloată cum nu putia înţelége *alesu* dereptu vorova...	... alii autem aliud clamabant in turba; et quum non posset certum cognoscere prae tumultu...
XXV, 26: de elu *alesu* ce se scriu n'amu domnu-miu...	... de quo quid certum scribam domino non habeo...

Pravila Moldov. 1646, f. 56: „cela ce va ucide pre cela ce-i înblâ cu muĭarĭa, şi şi pre muĭare, *alesŭ* cândŭ să va prileji să fie boĭarinŭ săngurŭ mai marele lui, sau altŭ gĭudeţŭ cine-va, acesta nice o certare să nu aibâ..."

Ibid. f. 60: „unŭ om de va fi încinsŭ cu arme şi de va da cui-va o palmâ numai, ucide-l' va de totŭ cela cu palma şi nu să va certa, *alesŭ* de'l va fi suduit şi'l va fi ocărăt mainte de palmă..."

Nic. Muste, Letop. III p. 77: „In anul acesta ĭară aŭ scos Mihaĭ-Vodă desetina de stupĭ să dé toţĭ; neplăcut lucru era *ales* boĭerimeĭ şi mănăstirilor acest obiceĭu..."

I. Văcarescu, p. 353:

Ş'ăl vis că'n Bucuresci stă 'n scaun Bucuria!
Aevea ce să vĕḑ? *Ales* Neomenia
Stă: inimă şi duh boldesce către falá:
Toţĭ în minciună cred, înşăl şi se înşală...

Anton Pann, Prov. II, 11;

Decĭ eĭ cum s'o fi 'nţeles,
Nu pocĭu să vĕ spuĭu *ales*,
Că cu toţiĭ aŭ plecat
Ş'aŭ mers la zapciŭ în sat
Să'ĭ împace la un fel...

Doĭnă oltenéscă:

Din baltag să'mĭ fac eŭ plug,
Pistólele să le 'njug
Ca să brăzduesc *ale*;
Unde-a fi crângul maĭ des...
(Alex. Poes pop. ². 285)

Ca adverb, simplul *ales* se întrebuinţéză astăḑĭ rar; fórte des însă comparativul: maĭ *ales*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 98: „[Mavrocordat] era grabnic la mânie, şi maĭ *ales* asupra acelora ce'ĭ cunoştea că mânca baniĭ Visterieĭ..."

Zilot, Cron. p. 32: „Şi pentru acésta maĭ vîrtos l'aŭ trimis Pazvantoglu pe dînsul, fiind-că era umblat prin téră, maĭ *ales* peste Olt..."

v. *Aleg*.—¹·*Ales*.

⁴·**Alès, alésă**, s. m. et f.; un être élu, quelqu'un d'élite. Acelaşĭ cuvînt cu cele precedinţĭ, dar întrebuinţat ca substantiv despre fiinţele presupuse a fi cele maĭ bune, fie într'un sens comun, fie în cel teologic, fie în cel juridic.

I⁰. In sens comun.

Doĭnă din Ardél:

Mĕ duseĭ pe sat în jos
Să'mĭ aleg drăguţ frumos;
Amar de *alesul* meŭ,
Cum mĭ-am ales eŭ de reŭ!..
(Jarnik-Bârsanu, 180)

Din Bucovina:

Mărită-te sănătósă!
Mĭ-oĭu găsi şi eŭ *alésă*
Alta 'n lume maĭ frumósă...
(Marian, II, 173)

II⁰. In sens teologic, maĭ cu sémă la plural: *aleşiĭ*=„les élus".

Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 364): „eu merşu la ĭadul, vrăjŭmaşul călcaĭu şi *aleşii* mei învişu..."

III⁰. In sens juridic.

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „Nu-

maĭ chemând pre boĭerĭ la Poartă, cum s'aŭ ḑis maĭ sus, aŭ tocmit trebile Cuparul, să nu se facă vre o împărechere între boĭerĭ pentru *alesul* dintre dânşiĭ la Domnie..."

v. *Aleg.*—[1.3] [5] *Ales.*

[5]·**Alès** (plur. *aleşĭ*), s. m.; t. d'Administr.: notable de village. Archaism. *Aleşiĭ* formaŭ altă dată un fel de consiliŭ comunal al satuluĭ, numindu se astfel maĭ cu sémă în Ţéra-Românéscă.

Dr. Polysu: „*Aleşiĭ* satuluĭ, die Dorfgewählten".

Boliac, Sila:

Şi mama e bătrână, şi n'avem nicĭ gătéjă;
Pe nenea de treĭ ḑile de când l'aŭ dat de ştréjă;
Aleşiĭ l'aŭ luat...

şi maĭ jos:

Pe frate-seŭ îl dase *aleşiĭ* la oştire,
Şi singură orfana plângea în zăpăcire
Şi pĕrul îşĭ smulgea...

Astăḑĭ numaĭ bătrâniĭ dela ţéră îşĭ maĭ aduc câte ce-va a-minte despre vremea *aleşilor*.

„Bătrâniĭ spun că satul se cârmuĭa de p a t r u *aleşĭ*, avênd în capul lor pe l o g o f ĕ t. Acesta din urmă purta pecetea satuluĭ şi făcea orĭ-ce'ĭ plăcea. P ă r c ă l a b u l era şi el dintre sătenĭ, avênd pe sémă c i s l a satuluĭ, la facerea căriĭa îl ajutaŭ *aleşiĭ*..." (G. Constantinescu, Gorj, c. Ionesciĭ).

„V ă t a f i ĭ, ca vătăşeiĭ de acum, alergaŭ prin sat pe la ómenĭ după trebile sătescĭ, trimişĭ de către *aleşiĭ* satuluĭ, pe lîngă carĭ era p ă r c ă l a b u l ca strîngĕtor de banĭ şi l o g o f ĕ t u l care sciea carte..." (I. Rădulescu, Romanaţĭ, c. Balşu).

„Fie-care sat, adecă ceĭa ce se chiamă astăḑĭ cătun, avea câte un l o g o f ĕ t, lîngă care se alegea, ca subordinaţĭ aĭ luĭ, t r e ĭ ómenĭ numiţĭ j u r a ţ ĭ, maĭ în urmă *aleşiĭ* satuluĭ. Aceştiĭa, fie-care câte o septĕmână pe rînd, judecaŭ pricinele maĭ micĭ ce se ivĭaŭ între sătenĭ, ĭar la pricine maĭ marĭ se întrunĭaŭ tus-treĭ cu logofĕtul şi osândĭaŭ pe cel vinovat: saŭ îl băgaŭ la jug, orĭ îl ţineaŭ noĕ ḑile închis, orĭ îl băteaŭ cu nuĭele, orĭ îl globĭaŭ..." (G. Verlan, Mehedinţĭ, c. Glogova).

Pe a-locurĭ *aleşilor* li se ḑicea p a s n i c ĭ (I. Chiru, Putna, c. Păunesciĭ); ba încă şi d i p o t a ţ ĭ (I. Stefan, Buzeŭ, c. Zernesciĭ).

v. *Aleg.*—[1.4] *Ales.*—*Cisla.*—*Părcălab.* *Pasnic.*—*Vătav.*—*Vataman...*

[6]·**Alès** (plur. *alesurĭ* şi *alese*), s. n.; part. passé d'a l e g pris substantivement: 1°. choix; 2°. préférance; 3°. délimitation; 4°. résultat. In primele doĕ sensurĭ se întrebuinţéză numaĭ asociat cu prepoşiţiunile d e, p e, î n t r u, carĭ îĭ daŭ o funcţiune adverbială. Prin acésta şi prin cele-l'alte doĕ sensurĭ fórte restrînse diferă de sinonimiĭ a l e g e r e, a l e g ĕ t u r ă, a l e s ĕ t u r ă.

I°. *ales* „choix".

Act ţerănesc moldovenesc din sec. XVIII (A. I. R. III, 278): „neavăndŭ bani să'm de, au zis să'm de 60 de prăjini de păpuşoi să'm a l e g din 300 de prăjini care m'e plăce mie, dar să mi'i prăşescu eu; şi am aşăzat aşe; dar căndu au fostu vreme prăşitului am vinit şi am plătit căte o para pe prăgină, dar el au pus pricină că nu m'e da î n t r'*ales*..."

Donicĭ, Lupul şi Lupuşorul:

Cole subt dél se pasc mulţime de oĭ grasă;
Putem î n t r u *ales* vre una să luâm
Şi să mâncâm...

Tot aşa se ḑice: p e *ales*, saŭ la plural: p e *alese*, î n t r' *alese*. Negativul: „p e n e - *ales*=pêle-mêle" (Pontbriant).

II°. *ales* „préférance".

Caragea, Pravila 1818 p. 95: „La tocmélele céle cu îndoială căutăm maĭ

mult la vointa celor ce să tocmesc decât la vorbă, şi maĭ mult la ceĭa ce să face decât la ceĭa ce să zice, pentru că maĭ de *ales* şi maĭ cu putére ĭaste înţelegeré decât vorbele..."

III⁰. *ales* „délimitation".

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 10: „1 carte a lu Dragotă judeţul pentru *alesul* acei pră[vă]-lii..."; şi mai jos: „1 carte a lu Dragotă judeţul pentru *alesul* acestor 2 prăvălii..."

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „precum am vĕzut Domnia mé şi carté acestor 12 boĭari de *alesul* şi de h o t ă r n i c i ĭ a aceştii moşii dela Godéni..."

Acelaşĭ, 1692 (ibid. p. 14): „şi carté Gherghini judeţul cu părgarii şi cu oroşanii de *alesul* acestui loc al sfintii mănăstiri..."

IV⁰. *ales* „résultat".

Nic. Muste, Letop. III p. 51: „Dimitraşco Vodă grabnic la Domnie neschimbată, precum este obiceĭul la creştinĭ, n'aŭ aşteptat *alesul* oştirilor între Impăraţĭ să vază cum îşĭ vor a l e g e, ce agĭungăndu-se cu unul din sfetniciĭ împăratuluĭ, anume Sinior Sava, dăndu'ĭ şi căţĭ-va banĭ, aŭ stătut pre lăngă Impăratul..."

v. *Aleg.* — ¹·²·³·⁴·⁵·*Ales.*

⁷·**Alès** (plur. *alesurĭ*), s. n.; vendange. Formă bănăţénă pentru c u l e s u l [vielor].

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Alĕsul* v i n y i l o r".

v. ²·*Cules.*

⁸·**Alès**, s. m. sing.; t. de bergerie: triage de brebis dont on sépare les agneaux; sorte de fête populaire qui accompagne cette opération. Numele şi obiceĭul există la toţĭ Românïĭ, maĭ cu sémă însă în Banat.

„*Alesul* = când se a l e g oile; tot în ḑiua de *Ales* dreg vacile ca să dee lapte mult şi bun şi să nu'l pótă lua strigoiĭ. Locuţiunea: pînă la timpul *Alesuluĭ* te aştept, însemnéză: după Pascĭ..." (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visagu).

A. M. Marienescu (Familia 1873 p. 237): „*Alesul* e o serbătóre a pĕcurarilor românĭ, şi se serbéză tot-d'a-una în 22 aprile vechĭu, cu pregătire în 21 şi încheiare în 23 aprile ce e ḑiua de Sân-Georgĭu. *Alesul* e timpul când poporul ésă afară la câmp şi începe viaţa păstoréscă, când se fac strungele şi colibele pentru anul acesta. Acuma e, în înţeles strîns, începutul economieĭ cu oile, întâia mulsóre a lor, întâĭul a l e s al mĭeilor dintre eĭ, şi serbătórea dela acest a l e s şĭ-a căpĕtat numele..."

S. Mangĭucă, Călindar 1882: „22 Aprile, Joĭ, *Alesul* luĭ Sân-George. Pre ḑiua acésta cad şi următórele serbătorĭ, datine şi credinţe: 1⁰. Suflarea bucinuluĭ pentru curăţirea locuinţelor, staulilor şi a aeruluĭ = lat. t u b i l u s t r i u m; 2⁰. Curăţirea vitelor, oilor şi a pĕcurarilor prin foc şi apă=lat. l u s t r a t i o p e r i g n e m e t a q u a m; 3⁰. Facerea untureĭ pentru ungerea vitelor; 4⁰. Punerea oilor la mĕsură (după alţĭ şi numĕrarea oilor); 5⁰. Descântarea leuşténuluĭ, pelinuluĭ şi bozuluĭ, carĭ astfel descântate în séra spre Sân-George se pun în staul la picĭórele vitelor şi a oilor, ca să nu li se ĭea laptele şi să nu se întâmple rele; 6⁰. In ḑiua *Alesuluĭ* luĭ Sân-George, după amĭaḑĭ, se sémĕnă tóte florile: bosiocul (după alţiĭ în ḑiua de Sân-George), cucumerele, sĕmînţa de varḑă saŭ curechĭu etc."

v. *Aleg.* — ⁹·*Ales.* — *Cĭoban.* — *Cuţit.* — *Nunta-berbecilor.* — *Sarea-oilor*...

ALESETURI
Moldova și Țéra Românéscă

Magnum Etymologicum

4872 Din Stabil. Socecŭ & Teclu, Bucurescĭ

Țeseturi țerănesci din colecțiunea intimă
a M. S. Reginei Elisaveta.

⁹·Alès, interj.; t. de bergerie: sorte d'exclamation invariable, signifiant quelque chose comme: séparez-vous! triez-vous!

„Cĭobaniĭ când a l e g oile, strigă: băr óiă, *ales* óiă, *ales* la strungă! şi ele se a l e g..." (C. Ionescu Iconom, Iaşĭ, c. Sinescii).

„Ca să deosebéscă oile una de alta, cĭobaniĭ le daŭ numirĭ: *ales* bela, *ales* bucălaea, buzata, ócheşa..." (N. Ludovic, Tulcea, c. Niculiţel).

v. ⁸·*Ales.*

Alesĕtòr (pl. *alesĕtorĭ*), s. m.; agrimenseur, arpenteur, quelqu'un préposé à la délimitation des terres. Cuvînt despărut din graĭu, şi care totuşĭ nu póte fi înlocuit prin alt ce-va maĭ bun.

Urechea, Letop. I. 104: „Logofăt mare, gĭudecător şi *alesător* d e o c i n ĭ...", ceĭa ce Picot (Chronique de Moldavie p. 643) explică necorect prin: „arbitre".

v. *Aleg.* — ¹·⁶·*Ales.*

¹·Alesĕtùră, s. f.; 1⁰. élection; 2⁰. séparation des cheveux, raie. Formă veche pentru a l e g ĕ t u r ă şi sinonim cu a l e g e r e.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Alĕsĕturĕ.* Electio".

Dosofteĭu 1680, f. 148 a, în titlul psalmuluĭ CXII pune: „a noului popor *alesăturâ*", unde în contextul slavic: „novych lĭudiĭ i z b r a n i e".

La Costinescu (I, 31): „A l e s u r ă, a l e g ĕ t u r ă, *alesĕtură* = a l e g e r e a pĕruluĭ în cărărĭ, în codiţe."

v. *Aleg.* — *Alegere.*

²·Alesĕtùră (plur. *alesĕturĭ*), s. f.; t. d'Industr. popul.: fleurs ou desseins tissus, broderie, façonnage d'une étoffe, ornamentation. Cuvînt uĭtat în dicţionare, deşi circuléză în tóte ḑilele în întréga Daciă.

Un călĕtor engles, vorbind despre industria ţerancelor române din Ardél, ḑice: „Covórele a l e s e (woven) pe alocurĭ de cătră femeĭ maĭ dibace sint atât de frumóse, încât ar fi privite ca o podóbă în orĭ-ce salon din London saŭ din Paris. Gustul, cu care ele a l e g şi potrivesc culorile e admirabil, şi desemnurile, deşi orientale în fond, sînt totuşĭ curat românescĭ. E nemărginită varietatea isvódelor prin îmbinarea văpselelor şi a linielor, tóte aceste mosaicurĭ fiind născocite şi apoĭ ţesute cu o de o potrivă uşurinţă..." (Boner, Transylvania 1865, p. 241).

Iată ce se chiamă *alesĕtură*, saŭ maĭ bine *alesĕturĭ*, căcĭ cuvîntul se întrebuinţéză maĭ mult la plural. Se pot a l e g e însă nu numaĭ covóre, ci orĭ-ce fel de ţesĕtură, şi nu numaĭ ţesetură, adecă *alesĕturĭ* d i n r e s b o ĭ u, dar une-orĭ şi cusuturile cele figurate se chiamă *alesĕturĭ* d e m â n ă.

„*Alesĕturile* închipuesc un meşteşug a-parte "(D. Huţu, Tecucĭu, c. Nărtescii). Dibăcia în a a l e g e este o adevĕrată falĕ pentru o fată dela ţéră. Intr'un bócet din Dobrogea:

Alesĕturile eĭ
Mare cu drag le priveĭ...
(Burada, Inmormînt., 126)

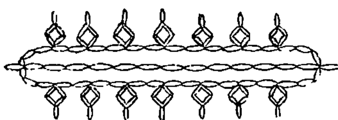
unde să se observe construcţiunea curat latină: „magno cum amore".

Ca meşteşug a-parte, *alesĕturile* îşĭ aŭ o bogată terminologiă propriă: ele se fac în f l o r ĭ, în r î u r ĭ, în p u i ş o r ĭ, în c o s t i ţ e, în f l u t u r ĭ etc.

„Ţeseturile în patru iţe, când aŭ numaĭ o faţă, se chiamă: î n s c r i p e t e; ţeseturile cu desemne din urḑélă saŭ n e v e d é l ă se chiamă: c u s p e t e z e; dacă aŭ florĭ în ţesetură se ḑice: *alesĕturĭ*, ĭar la covóre f o i ţ e. *Alesĕtu-*

rile în pânză aŭ diferite numirĭ: b r ó s c a, b r é d u r i l e, o m i d a, p ă p u ş ă, p o r u m b e i ĭ, v î r f u - c u ţ i t u l u ĭ, r o ş c o v a, ş ă r â m p o ĭ u l, b u t u c e l..." (G. Eftuşeşcu, Dobrogea, Constanţa, c. Cĭobanu).

Ce póte fi maĭ desgustător şi maĭ monoton ca o o m i d ă? Şi totuşĭ în *aleseturile* românescĭ o m i d a, un tipar cunoscut tuturor ţesetoreselor dela ţérà, capĕtă o figură din cele maĭ graţióse. Iată-o, bună-óră, de pe o brobódă a Societăţiĭ „Furnica", cu fire albe pe pânză ca vişina putredă:

Sub raportul culorilor, carĭ — ḑice poporul — s e m u ş c ă când nu se potrivesc una cu alta, ĭar când se potrivesc atuncĭ t e p r i n d e saŭ t e a p u c ă d e o c h ĭ (Marian, Chrom. 49), ţerancele nóstre rîvnesc a reproduce maĭ cu sémă armoniósa coloraţiune a s a l a m a n d r e ĭ.

„Şulumândriţa este un fel de şopârlă fórte frumos înpestriţată: négră cu picăturĭ galbene, albe, roşiĭ, verḑĭ. De aceĭa o caută mult fetele micĭ, puindu'şĭ mâĭnele în calea eĭ ca să trécă peste dînsele, căcĭ cred că apoĭ se învaţă uşor la f l o r ĭ saŭ r î u r ĭ de cămăşĭ şi fóte..." (I. Aldoĭu, c. Voĭnescĭ; G. Ţuţuĭanu, c. Valea-mare).

O admirabilă reproducere în culorĭ, cu aur şi cu argint, de *alesĕturĭ* românescĭ din Banat şi Ardél, se află la Pulszky şi Fischbach, Ornements de l'Industrie domestique de la Hongrie, Pesth, 1878.

v. *Aleg.* — *²·Ales.* — *Brădişor.* — *Butucel.* — *Fir·* — *Resboĭu...*

¹·²·Alèsc. — v. *¹·²·Hălesc.*

Alestîncă, s. f.; étoffe de coton, indienne ordinaire.

O doĭnă din Moldova:

Çum te plâng surorile
Pe tóte cărările!
Cum te plânge cea maĭ mare
Cu pĕr galbĕn pe spinare,
Cu lacrămĭ pînă 'n paĭtale!
Te plânge cea mijlociă
Cu rochiţa vişiniă,
Cu lacrimĭ pînă 'n bărbiă,
Se despică frunḑa 'n viă!
Cum te plânge cea maĭ mică
Cu rochiţa de-*alestîncă*...

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 4: „Am să cumpĕr o rochie de *halastîncă* Floricăĭ; da sciĭ! cole ghĭurghĭulie, să'ţĭ ĭee ochiĭ cale de-o poştă...

E cuvîntul rusesc h o l s t i n k a „guingan", literalmente „toile de H o l s t e i n" (Cihac), după cum şi francesul „guingan" însemnéză literalmente „toile de Guingamp", orăşel în Bretania cu fabrice de ţeseturĭ (Littré).

La Românĭ cuvîntul e noŭ şi circuléză numaĭ în Moldova.

v. *America.* — *Angliă.*

Alesùră. — v. *¹·Alesĕtură.*

¹·A-lèş, adv.; insidieusement, de guet-apens. Pândind dintr'ascuns, întinḑênd cuĭ-va o cursă. Ca adverb, se găsesce numaĭ în vechile texturĭ.

Pravila Moldov. 1646, f. 172: „cela ce'ş va zăloja casa sa la omŭ ucigătorĭu, pentru să se pue *a-leş* (алѣш) acolo să pazĭască pre vrăjmaşulŭ săŭ cândŭ va tréce să ĭasă înainte'i să'lŭ ucigă, acesta să va certa ca şi unŭ ucigătorĭu..."

Din preposiţiunea *a* = lat. ad şi din *leş* = ung. l e s „embûche, aguets".

v. *²·Aleş.* — *Aleşuesc..* — *Pândesc.*

² Alèş (plur. *aleşurĭ*), s. n.; embûche, piége. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte,

dar trecênd la un sens de tot substantival.

Lex. Bud.: „*Aleşu*, die Nachstellung, das Lauern, der Hinterhalt".

v. [1]·*A-leş*.

Alèşiĭ, n. pr. loc. m. plur. Frundescu (Dict. top. 5) aduce treĭ localităţĭ numite *Aleşiĭ*, literalmente „les élus", câte-trele în districtul Ilfov.

v. [1]·*Ales*.

Aleşuèsc (*aleşuit*, *aleşuire*), vb.; dresser des embûches, tendre des piéges. Sinonim cu p â n d e s c. Se întrebuinţéză şi forma *leşuesc*, fără preposiţionalul *a*. Astăḑĭ se aude maĭ mult numaĭ peste Carpaţĭ.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 11 a, ca sinonim cu p â n d e s c:

Genes III, 15: ĭa te-a *aleşui* la capŭ şi tu o veĭ p â n d i la călcâĭ...	... αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν...

dar în Psaltirea, 1680, f. 10 a, forma *leşuesc*:

ps. IX: şĭade în l e ş u i t u r i cu bogaţiĭ într'ascunderi a ucide pre nevinovatul; ochiĭ luĭ spre mĭaserul prăvăscŭ, *leşuĭaşte* într'ascunderi...	... sedet in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem; oculi ejus in pauperem respiciunt; i n s i d i a t u r in occulto...

şi tot aşa la Silvestru, 1651, pe când la Cantemir (A. I. R. II, 125): „pre sărac să'l apuce *aleşuĭaşte*..."

v. [1]·*A-leş*. — *Pândesc*.

Aleşuìre, **Aleşuitòr** } v. *Aleşuesc*.

Alèŭ! interj. — v. *Aleo!* — *Valeŭ*

Alèur, s. m.; t. de Botan. — v. *Alior*.

Alevèş (pl. *aleveşurĭ*), s. n.; „piquette-mauvais vin" (Pontbriant). Din maghiarul l e v é s „jus, potage" (Cihac). Cuvînt abia cunoscut în popor.

v. *Lĭurcă*.

Alèxa. — v. *Alexie*.

Alexàndra, n. pr. f.; Alexandrine, Forma femeéscă corespunḑĕtóre luĭ A l e x a n d r u. Rar se întrebuinţéză în popor.

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 30): „au fostu vĕndut acĕastă jumătate de sat den Roşul ce scrie mai sus surorilor lui, jupânésii *Alexandrii* şi jupânésii Gherghinii..."

Formă maĭ poporană este S a n d a, cunoscută şi la Serbĭ. O variantă a aceluĭaşĭ nume, la Serbĭ şi la Românĭ, este R o s a n d a saŭ R o x a n d a orĭ R o x a n d r a.

v. *Alexandru*. — *Roxanda*.

Alexandrìa, s. f.; t. de Litt. pop.: Alexandréïde, le Pseudo-Callisthène, histoire fabuleuse d'Alexandre le Grand. Un fel de romanţ eroic, alcătuit de vre-un Grec din Egipt cam în secolul IV şi care în vécul de mijloc reuşise a se respândi, în traducerĭ şi 'n imitaţiunĭ, în proză şi 'n versurĭ, la maĭ tóte popórele. Primul studiŭ serios asupra acestuí apocrif este de Berger de Xivrey în Notices des manuscrits t. XIII (1838) part. II p. 162—305, ĭar prima ediţiune critică a textuluĭ grecesc s'a făcut de K. Müller în Bibliothèque des auteurs grecs a luĭ Firmin Didot (1846). Cfr. Zacher, Pseudocallisthenes, Halle 1867. La Românĭ *Alexandria* a străbătut prin Slavĭ pela jumătatea secoluluĭ XVI ş'aŭ ajuns a fi cea maĭ lăţită din tóte cărţile poporane.

Gr. Alexandrescu, Satira duhuluĭ meŭ:

Nu maĭ eştĭ tu acela care 'n copilărie
Scieaĭ pe din afară vestit' *Alexandrie*...

Costachi Stamati, Muza I, 472, punênd pe o cucónă din secolul trecut să vorbéscă cu un dascăl despre educaţiunea fiĭuluĭ eĭ: „să facĭ aşa marafet, ca el făr de multă ostenélă să scie pe de rost câte-va întâmplărĭ din *Alexandria* luĭ Machedon, precum de căpcânĭ şi de furnicile cele marĭ cât omul..."

In secolul XVII *Alexandria* era deja atât de lăţită între Românĭ, încât cronicariĭ noştri se cred datorĭ s'o înfrunte.

Miron Costin, Letop. I, 256: „Scrie Plutarh, vestit istoric, la viaţa luĭ Alexandru Machedon, carele aŭ scris *Alexăndriĭa* cea adevărată, nu basne cum scrie o *Alexăndrie* din grecie orĭ dintr'alte limbĭ scoasă pre limba romănéscă, plină de basne şi scorniturĭ..."

Nicolae Costin, Letop. I, 59: „nu acea *Alexandrie* minciŭnósă ce'ĭ pre limba românéscă, plină de basne..."

Alexandria la Românĭ se clasifică în:

I⁰. Scrisă slavonesce, după care s'a tradus apoĭ în limba română. In Biblioteca Imperială dela Petersburg se află un preţios manuscript de acéstă natură, executat la 1562 în Moldova din ordinul mitropolituluĭ Grigorie, care l'a dăruit mănăstiriĭ Némţul: „načę sę i sŭvrŭši sĭą kniga rekomaa *Alexandria* povelĕniemŭ i daanemŭ prĕosvešĉennago mitropolita kyr Grigoria Sučavskago..." (Jagić în Starine, V, 26; cfr. Jireček, Gesch. d. Bulg. 440).

II⁰. Redacţiunĭ românescĭ manuscripte, dintre carĭ cele maĭ vechĭ cunoscute sînt:

a) Un codice, depus actualmente la Academia Română şi scris la 1620 în Transilvania de către un popă Ion din Sim-Petru: „Cu mila lu Dumnezeu sfrăşiĭu eu Popa Ion diĭn Sim-Pietru acăstă carte ce se camă *Alexandrie*; meseţŭ Cireşerĭu să începu în 15 zile şi să sfrăşi în luna lu Agust 4 zile, vŭ let 7128, în zilele lu Betlĭan Gabor Craĭu..." (Bianu în Col. l. Tr. 1883 p. 324).

b) Un codice, depus la Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ şi'n care se află (f. 137 b) următórea interesantă notiţă: „Acăstă carte ce se chiamă *Alixăndrie* o am scris eu Bucur Grămăticul din Sămbăta de-sus, nepotul lui Man Barbu, şi o am scris în oraş în Bucureşti cănd învăţam eu căntări la dascalul Coman, domnesc era acel dascal şi mă dedése măriĭa sa vodă la acel dascal, în zilele pré-luminatului şi înnălţatului şi de Dumnezău ĭubitor Io Costandin voevod a toată Ţara Rumănéscă Domnŭ; şi mă pusése pe mine dascalul vătaf peste şcoala lui, peste 50 de copii, şi îmbla vălétul atunci 7212 (1714) martie 18 zile".

III. Tipăriturĭ, nu înse înainte de 1700. Intre cărţile tipărite, pe carĭ le-a găsit Italianul Del Chiaro (1718) în România pe la începutul secoluluĭ trecut, figuréză şi o ediţiune a *Alexandrieĭ*: „Alexandrìe, o sia Storia di Alessandro „il Macedone, stampata in Lingua Va„laca; ma detta Storia è veramente „curiosa per le molte favole che in „essa vedonsi frammischiate". Nu numaĭ acea ediţiune, dar nicĭ una pînă la cea scósă în Sibiĭu la 1794, nu se maĭ póte găsi nicăirĭ, necunoscêndu-li-se nicĭ măcar anul publicaţiuniĭ, tóte fiind de-demult exterminate prin désă întrebuinţare. In ediţiunile *Alexandrieĭ*, pe câte le cunóscem noĭ, se adauge tot-d'a-una la sfîrşit, ca un fel de apendice: „Vrednica de însemnare întîmplare a patru corăbierĭ rusescĭ, carĭ aŭ fost

strîmtorațĭ de ĭarnă în ostrovul Spitzberg". Un om nedeprins cu apucăturile acesteĭ ramure a literatureĭ poporane, s'ar întreba neapărat: ce are a face marinarul rusesc Şarapov cu sublimul eroŭ al *Alexandrieĭ*?

Despre manuscripte şi edițiunĭ maĭ noue, se găsesce la Dr. Gaster, Lit. popul. 14 sqq., unde se resumă şi cuprinsul *Alexandrieĭ*.

v. *Iele.—Ivan-împĕrat.—Machedon...*

Alexàndru, n. pr. m.; Alexandre, Ἀλέξανδρος. Formele curat poporane ale acestuĭ nume de botez sînt: S a n d u cu patronimicul S ă n d u l e s c u şi topicul S ă n d u l e s c ĭ; maĭ rar L i s a n d r u; în oraşe: A l e c u. Ca deminutivĭ: S a n d u l a c h i, A l e c a c h i, S ă n d u ț, A l e c u ț etc. In onomastica veche: Ş e n d r e cu derivatele topice Ş e n d r e n ĭ, Ş e n d r e s c ĭ, Ş e n d r i c e n ĭ. Forma organică *Alexandru*, tot-d'a-una rar întrebuințată la Românĭ, era privită altă dată ca de pĭeză bună la Domnĭ, dintre carĭ ceĭ maĭ de frunte fuseseră *Alexandru* Basarab şi *Alexandru* cel Bun. Astfel la urcare pe tron se putea schimba numele în *Alexandru*. Urechĭa, Letop. I, 176: „aŭ rădicat Domn pre P e t r é Stolnicul şi'ĭ s c h i m b a r ă n u m e l e de'ĭ zicea *Alexandru* vodă, pre carele l'aŭ poreclit Lăpuşnénul..."

v. *Radu.—Alexie.*

Alexandru-Machedon. — v. *Alexandriă.—Machedon.*

Alèxie, n. pr. m.; Alexis. O formă poporană, împrumutată dela Slaviĭ meridionalĭ, este L e c a, une-orĭ şi pentru „Alexandru". Patronul acestuĭ nume este Sf. *Alexie* O m u l - l u ĭ - D u m n e ḑ e ŭ (Homo Dei), născut la Roma în secolul IV, una din figurele cele maĭ romantice ale patrologieĭ creştine şi a căruĭa legendă, în proză şi'n versurĭ, devenise o adevĕrată carte poporană în vécul de mijloc. E maĭ ales remarcabilă poema francesă despre dînsul, scrisă în secolul XI (Gaston Paris, Vie de St. Alexis, 1872). Acéstă legendă a circulat şi la Românĭ, dar nu s'a vulgarisat înainte de 1700. Dr. Gaster a găsit'o într'un codice de pe la 1750 (Tocilescu, Revista III, 342), de unde éca un pasagĭu:

„Văzi pre neşte coconi tineri ca aceĭa fečori de boeri mari şi de împărați călcândŭ bogățiĭa, cinste şi şi alte patimĭ pământeştĭ şi trupeştĭ, încă şi pre ĭubițĭ lor părințĭ şi, ce este lucru maĭ minunat, şi pre ĭubita sa soție, pentru dragosté făcătoruluĭ şi mântuitoruluĭ nostru. Ačastă osăbire de bună voe aŭ răbdat mulțĭ robĭ aĭ luĭ Hs. cerescul împărat, şi s'aŭ lipsăt de tote dulcețurile trupeştĭ, cinstindŭ maĭ înainte dulcéța cé dumnezăéscă. Care maĭ mult decât alți aŭ îndreptat ačasta cel sărac cu trupul şi bogat cu sufletu *Alecsăe*, omul luĭ Dumnezăŭ şi rob adevărat al luĭ Hs., carele au petrecut atâța anĭ în casa părinților săĭ necunoscut şi de robi luĭ bajocorit. Acésté tóte le-aŭ răbdat vitézul nevoitorul, cugetândŭ pururé în plata cé bogată şi la cununa cé de mult preț, care vré să i o dé în rai Hs. împăratulŭ slaveĭ. Pentru aceĭa s'aŭ lepădat cu totul de omul cel din afară şi luundŭ crucé mântuitorului cé cu scărbe, aŭ urmat stăpânului bucurăndu-să..."

După calendarul poporan:

„P r i m ă v a r a s e ' n c e p e, precum spun uniĭ, cu întâĭa ḑi a luneĭ luĭ Martie, ĭar după alțiĭ când se sfîrşesc ḑilele Babeĭ Dochieĭ, şi anume d e l a *A l e x i* B o j i, o m u l l u ĭ D - ḑ e ŭ, 17 Martie, şi ține pînă la Sf. Onofreĭu, 12 Iuniŭ. Iarna incepe maĭ

'nainte de Sf. Nicolaĭ şi ţine pînă spre *Alexi* B o j i..." (Albina Carpaţilor, 1879 p. 27).

Epitetul „Boji" al Sf. *Alexie* vine din slavicul „božiĭ = divinus".

In mitologia nóstră poporană sf. *Alexie* este unul din obrazele cele maĭ cu véḑă.

„Sf. *Alexa* e privit ca maĭ mare peste şerpĭ..." (N. Bălăuţ, Vasluĭu, c. Ivănescĭ; preut N. Ionescu, Iaşĭ, c. Prisacanĭ).

„Sf. *Alexe* o m u l l u ĭ D u m n e ḑ e ŭ, feritorul de cumpene pe ape..." (N. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

In Banat şi pe aĭurĭ ḑiua Sf-luĭ *Alexie*, 17 Martiŭ, se chiamă la plural *Alexiile*.

S. Mangĭucă, Călindarĭu 1882: „*Alexiile*, când se afumă moşiile, grădinele şi casele".

Tóte credinţele despre caracterul cel apĕrător al Sf- *Alexie*, fie contra veninuluĭ şerpilor, fie contra furtuneĭ saŭ bólelor, se datoresc etimologieĭ poporane grecescĭ, numele Ἀλέξιος însemnând „préservateur", şi n'aŭ a face întru nemic cu legenda cea medievală. Sf. *Alexie* din mitologia poporană română este Ercule ὁ ἀλεξίκακος al vechilor Grecĭ, ĭar pluralul bănăţenesc *Alexiile* represintă şi maĭ înveḑerat pe colectivul οἱ ἀλεξίκακοι, spiritele cele bune din panteismul elenic.

v. *Foca*.

Alexènĭ, s. m. plur.; n. pr. loc. Maĭ multe sate în România, după numele personal A l e x i e, se chiamă *Alexenĭ* (Gorj, Ialomiţa), altele A l e x e s c ĭ (Vasluĭu, Buzeŭ).

Alexèscĭ. — v. *Alexenĭ*.

Alexìile. — v. *Alexie*.

Àlfa, s. f.; ἀ, ἄλφα, nom de la première lettre de l'alphabet grec; fig.: le premier, le principal.

Noul Testament 1648, Apocal. I, 8:

Eu sânt *Alfa* şi Omega, ce să zice începutul şi sfârşiţul...	Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος...

Chĭar înainte de epoca Fanarioţilor, acéstă locuţiune biblică trecuse în graĭul comun cu sensul de „cel de capetenia" saŭ „stăpân peste tóte".

Neculce, Letop. II p. 252: „Toderaşc Visternicul, fecĭorul luĭ Iordachi Cantacuzino celuĭ bătrân, fiind văr primare cu Dumitraşco-Vodă, era în mare cinste la Dumitraşco-Vodă; el era *alfa* şi o m e g a atunce în ţara Moldoviĭ..."

v. *Omega*.

Alfavìta, s. f.; ἀ-β, ἄλφα-βῆτα, alphabet. Sinonim cu A z b u c ó v n a de altă dată, pe când cuvîntul grecesc se întrebuinţa alăturĭ cu cel slavic.

Lex. Bud.: „*Alfavita*, abecedarium. Est etiam quidam liber asceticus, qui vocatur *Alfavita*".

Cartea ascetică despre care vorbesce Lexiconul Budan, este: „*Alfavita* s u f l e t é s c ă", tradusă din grecesce şi tipărită în Sibiĭu la 1803, apoĭ a doua óră la 1839 in-4.

Cantemir. Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 275): „ĭarăş *alfavita* di'nceput a citi şi b u c h e l e din capăt a prociti începură..."

Costachi Negruzzi, Cum am învĕţat românesce: „D-ta vreĭ să mĕ batjocurescĭ, să mĕ puĭ la *Alfavita*, pre mine care sciŭ grecesce maĭ mult decât orĭcare tînăr de vrîsta mea..."

Alexandri, Covrigarul, în stilul din epoca fanariotică:

Eştĭ evghenistă cât Afrodita,
Iar eŭ din pricina dumitale
Am uĭtat chĭar şi *alfa-vita*:
Ah! te ĭubesc şi cânt de jale...

v. *Azbuchi*.

Alfèl. — *Altfel.*

Alfiòr. — *Alior.*

Àli! interj. — v. *Aleĭ!* — *Dali!*

Alibìŭ. — v. *Arbir.*

[1]**Alìc** s. **alìcă** s. **alìcĭu** (plur. *alice* s. *alicĭurĭ*), s. n.; grenaille, menu plomb, dragée. „Plumb mărunt pentru vînat. A încărca o puşcă cu *alice* = charger un fusil de menu plomb, avec de la grenaille. Acéstă puşcă respândesce *alicele* = ce fusil écarte la dragée“ (Costinescu). „*Alică*, grăunţ mic de plumb, cu care vînătoriĭ încarcă puşca când aŭ să dea în animalĭ maĭ micĭ. Sînt *alice* m i c ĭ, franţuzesce: cendrée, şi *alice* marĭ: chevrotines“ (L. M.).

Se întrebuinţéză şi forma aspirată: *halic, halicĭu.*

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „Ţĭ-am spus că el ĭubĭa vînatul. Acéstă patimă se desvălise în inima luĭ cu atât maĭ straşnic că era fórte reŭ chitaş şi, în urmare, maĭ tóte paserile îĭ trecea pe la nas. În zadar el le alunga cu *halicĭurile* prin vĕzduh...“

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 113: „Suspinele eĭ eraŭ sugrumate, dese, repeḑĭ, şi tóte isbĭaŭ sigur şi adânc, ca nişte *alice*, în inima bĭetuluĭ Moroĭu...“

Doĭnă din Bucovina:

Dór nu's femee cu fes,
La potire să nu es;
Da's voĭnic cu comanac,
Sciŭ potiriĭ ce să'ĭ fac!
Prav cu chivra oĭu lua
Şi *halicĭurĭ* cu mâna,
Şi de-alung oĭu împuşca:
Potiraşiĭ or pica!...

(Aurora română, 1881 p. 14)

„*Halic, alic, halicĭu* = néogr. χαλίκι caillou, vgr. χάλιξ“ (Cihac).

[2]**Alìc.** — v. *Alicesc.*

Alicèsc (*alicit, alicire*), vb.; a s e *a-lici* = paraître confusément, luire indistinctement. Un termen fórte interesant, păstrat astăḑĭ—pare-ni-se—numaĭ în Oltenia.

Basmul din Mehedinţĭ „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 336): „Nu vĕḑ nimic decât, uĭte, în partea asta încoa drept înainte mi se *alicesce* albind ce-va, dară nu sciŭ ce este, că nu mi s'a l e g e fiind pré-departe...“

Impersonalul „s e *alicesce*“ însemnéză dară „abia se zăresce“, fără a se puté „alege“, adecă „distinge“. Ca şi'n „zare“, în *alicesc* noţiunea fundamentală este acea de „lumină“, cuprinḑênd aceĭaşi rădĕcină l i c = l u c pe care o vedem în l i c u r saŭ l i c u r e s c „luire, étinceler“ şi în l i c u r i c ĭ u „vers luisant, feu follet“, ambele acestea fără nicĭ o legătură cu grecul λαμπουρίδα (Cihac), ci formate prin sufixul verbal deminutival -ur (=lat. -ulo) ca în „tremur“, „scutur“, „ajutur“ şi „ajuturesc“ saŭ „ajuturez“ etc. Olténul *alicesce* este latinul a l l u c e s c i t din „alluceo“ întocmaĭ ca „lucescit“ din „luceo“. „Lucescit, a l l u c e s c i t“ însemnéză: „începe a se lumina, abia cât-va se luminéză“, ca în grecul „νὺξ ἀμφιλύκη“, unde λ ύ κ η aparţine aceleĭaşi rădĕcine λυκ = l u c. Trecerea luĭ *lu* (λυ) în *li*: „licuresc“, „licuricĭu“, „*alicesce*“, alăturĭ cu conservarea 'ĭ în „lucesc“, „lucĭŭ“, „lucéfĕr“, „lucóre“, pare a indica un fonetism latin rustic şovăitor, ca în „limbric = lat. lumbricus“ faţă cu „luntre = lat. linter“, şi chĭar în latina clasică: „libet“ din „lubet“.

Daco-românul *alicesc* nu póte avé nicĭ o legătură cu macedo-românul a l ì c, care însemnéză „ponce, écarlate“ şi este identic cu neo-grecul provincial ἄλικος, bună-óră: Ἄλικό μου

καρυοφύλλι καὶ γαλάζιο μου ζιμπίλι" (Passow, 239), din turcul ăl „stacoşiŭ" (cfr. Şaĭnénu, Elem. turc. p. 116).

In acest mod, *alicesc* merită a 'şĭ relua locul în graĭul nostru comun, ca sinonim cu „se zăresce".

v. *Licur.* — *Luciŭ.* — *Nălucă.* — *Zăresc.*

Alifiă (pl. *alifiĭ*), s. f.; onguent, pommade. Grecul ἀλειφή, ἀλοιφή (Cihac). Orĭ-ce u n s ó r e, întrebuinţată cu scop medicinal pentru bube, rane etc. saŭ numaĭ ca mijloc cosmetic.

Cuvîntul e cu mult maĭ vechĭu la noĭ decât epoca Fanarioţilor şi e fórte respândit de'ncóce şi dincolo de Carpaţĭ, ceĭa ce póte să nu fie fără însemnătate pentru istoria medicineĭ grecescĭ la Românĭ.

Dicţionar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibliot. Societăţiĭ archeologice din Moscva, f. 128 a): пластырь, legătură, pétecul, *alifie* caré o légă dohtorii la rană".

Un specimen de *alifiă* poporană, la Flórea Copilul, Insemnare pentru căte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 10): „Când se umflă măinile de-asupra de ori-ce boală, şi la unii coc şi la alţii fac bube pă măini, să facă *alifiă*: să ĭa unt-de-lemn şi cérà albă şi tămăe albă şi să le amestice toate să le fĭarbă să să ungă pă măini de 3-4 ori..."

A. Pann, Prov. I, 172:

Vedĭ tu astă *alifie*
Şi acel clondir lucios ?
Ceĭ maĭ urîte stafie
Îĭ dă aer drăgăstos...

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcariul (Conv. lit. 1877 p. 376): „jupân Strul din Tîrgul Némţuluĭ, negustor de băcan, irurĭ, ghilélă, suliminélă, boĭă de pĕr, ciclazurĭ, pétră-vînătă, pétra sulimanuluĭ saŭ pétră bună pentru făcut *alifie* de obraz, salcie, fumurĭ şi alte otrăvurĭ..."

Generalmente, chĭar în Moldova, se rostesce *alifiă*, nu *alihiă* (D. Albotényu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ). In unele locurĭ însă s'a operat deja trecerea luĭ *fi* în *hi*; bună-óră în Dîmboviţa (com. Bălenĭ-Sĕrbĭ, D. Poppescu) şi în Buzeŭ (c. Stîlpu, I. Teodorescu) poporul dice: hidea = fidea, stahidă = stafidă, *alihie* pentru *alifie*.

Jipescu, Opincaru p. 132: „dă cu ochi dĕ dînsili şi spuni-le dĕla mine multă sănătate şi arată-le să maĭ lase foculuĭ frundişóra şi *alihiĭa* dĕ pĕ faţă, că par'că's nişte paparude 'mbrezăĭete..."

Peste Carpaţĭ se aude şi *alefie* (L. B.).

In timpul Fanarioţilor, alăturĭ cu *alifiă* începuse a se întroduce cu acelaşĭ sens turcul m e h l e m. Aşa în Cartea de medicină poporană de pe la finea secoluluĭ trecut (Mss. în Arch. Stat.): „*Alifie* bună de vindecat la răni: trementin, samoladon, sacăz şi céră albă, acésté topite amestecăndu-le şi făcănd m e h l e m, să ungi..."

v. *Mehlem.* — *Unsóre.*

Alifina, n. pr. f.; *Aliphine*. Ne întimpină în vechĭul Pomelnic al mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 80): „Ставринъ и подружїа его Алифїны..." Nu pare a fi fost vreo dată poporan.

Alignèsc (*alignit*, *alignire*), vb.; devenir maigre, tomber en défaillance. Se dice maĭ mult l i g n e s c şi maĭ ales l i h n e s c, fără proteticul *a-*. Deşi cuvîntul e numaĭ din epoca fanariotică, derivat din neo-grecul λιγναίνω „devenir maigre" (Cihac), şi deşi în principiŭ grupul consonantic *-gn-* e contrariŭ foneticeĭ române, care 'l preface în *-mn-*, totuşĭ Costachi Negruzzi întrebuinţéză pe reflexivul „mĕ *alignesc*" ca sinonim cu l e ş i n în „Potopul":

Edvin sprijinïa în braţe p'a luï scumpă amoreză
Ce de silnica suflare a furtuneï s'*alignïa*;
Căuta nenorocitul ca să o îmbărbăteză,
Să'ĭ astîmpere durerea, şi acestea iĭ ḑicea...

v. *Lihnesc.—Lihnélă.—Sagnă.*

Alimàn; s. m.; 1°. n. pr. éthn.: Allemand; 2°. n. pr. pers.; 3°. figur.: ogre, monstre vorace, insatiable. Archaism în câte-trele sensurĭ. Prin cel de 'ntâĭu, e sinonim cu N é m ţ. In Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794, p. 73): „s'au arătatŭ unulŭ ce grăïa cu gura închisă, pre care îlŭ socotiïa de unŭ adevăratŭ *Alimanŭ*...", pare a fi o simplă reproducere a francesuluï „A l l e m a n d"; este însă nu maĭ puţin adevĕrat că acest termen a fost o dată poporan la Românĭ, astfel că cïobaniĭ îl păstréză pînă astăḑĭ în nomenclatura cea etnică a cânilor.

„Numirile cânilor cïobănescĭ: Roşca, Corbea, Griveĭu, Balan, Codrea, Murgea, *Aliman*, Golea, Cazacu, Lupu, Mozoc, Frunḑa, N é m ţ u, Ungurénu, Turcu..." (I. Stănescu, Teleorman, c. Odaïa), unde *Aliman* este un nume de aceĭaşĭ natură ca: Némţu, Cazacu, Ungurénu şi Turcu.

Afară de acésta, *Aliman* existase óre-când la noĭ ca nume personal bărbătesc, bună óră în Muscel „*Alămanu* (**Алъманѹ**) vătah cu fiiĭ seĭ Gândé şi Négoe" într'un crisov dela Radu-vodă din 24 octobre 1536 (Arch. Stat., M-rea Valea); ér de aci, prin patronimicul A l ă m ă n e s c u, s'aŭ format numile topice ale satelor A l ă m ă n e s c ĭ, de exemplu în Olt şi'n Argeş, carĭ astăḑĭ se chiamă A l i m ă n e s c ĭ (Frunḑescu, ad voc.), cu aceĭaşĭ scădere vocalică ca în *Aliman*=*Alăman*.

Peste Carpaţĭ, în acte din seculiĭ XV-XVI, ne întimpină nu o dată *Alăman*, şi tot-d'a-una ca nume românesc, nicĭ o dată săsesc saŭ unguresc, pe care Saşiĭ şi Unguriĭ nu scieaŭ să'l scrie din causa vocaleĭ obscure, rostindu'l *Aluman* saŭ *Alluman*.

Aşa în Registrele municipale dela Sibiĭu (Rechnungen aus dem Archiv, Hermannstadt 1880, t. 1):

Sub anul 1504 (p. 415): „Misso *Allumano* k n e s i o versus Volachiam ad banum et Radul spatayerium..." (cfr. ibid. p. 428);

Sub anul 1507 (p. 467): „In festo beati Viti certis Volachis robustis, qui ordinati sunt ad persequendos malefactores et semitas alpium custodiendas sub strictissimo iuramento, quorum antecessores Demetrius et *Aluman* fuerunt designati..." (cfr. p. 479, 525);

Sub acelaşĭ an (p. 469): „*Alluman* Wolacho et suis collegis..." (cfr. ibid. p. 470, 472).

Astăḑĭ:

„Numele *Alăman* împregïurul Sibiĭuluĭ este obicĭnuit la Românĭ, şi ca nume de botez, şi ca nume de familiă. Astfel este în Sibiĭu un judecător *Alăman*, ĭar în Răşinar un preot *Alăman* Cĭoran şi un fost primar *Alăman* Dancăş" (I. Slavicĭ).

Intorcêndu-ne la Ţéra-Românéscă, e interesantă istoria unuĭ *Alăman* din satul A l ă m ă n e s c ĭ saŭ A l i m ă n e s c ĭ în Teleorman, al căruïa unic nepot, pe la începutul seculuĭ XVII, căḑênd rob peste Dunăre şi fiind turcit, s'a întors apoĭ în ţéră şi s'a creştinat din noŭ, dar totuşĭ a remas cunoscut sub numele de C e r k e z u. Iată în acéstă privinţă un crisov dela Radu-vodă Tomşa din 1668 (Arch. Stat., Bis. Obedénu): „lu C e r k e z u care au fostu peic la răposatul Mateĭu voevod, ot A l ă m ă n e ş t i ot sud Telorm, şi cu fecorii lui ce-i va da Dumnezeu, ca să'i fie lui ocină în sat în

Alămăneşti toată parté moşu-său lu *Alăman*, den câmpu, den pădure şi den apă şi den şăzutul satului şi de preste tot hotarul oare-cât să va alége, pentru căce cându au fostu în zilele răposatului Mateĭu voevod, ĭar stăpânii acestor moşii, ei fiindu nişte oameni răi şi ficléni, n'au vrut să şază la moşiile lor să'ş plătéscă birul şi ce au fostu haračul cinstitului înpărat, ce au fugit de ş'au năpustit moşiile şi ş'au lăsat birul în spinaré lu *Alăman* moşul lu Cerkez de au plătit tot dela casa lui; ĭar după moarté lu *Alăman* moşul lu Cerkez rămas'au acéstă moşie pustie şi făr de bir, deč au căzut a fi pre séma domnéscă, păn' au scos Dumnezeu pre Cerkez den robie şi au venit aice în ţară la creştinătate, deč răposatul Mateĭu voevod, ca un domnu milostiv, l'au botezat şi l'au făcut peic şi au slujit atâta vréme în paicie etc."

v. *Cerchez*.

La Serbĭ Alaman s'a conservat numaĭ în vechile balade ca „sablja Alamanka = sabiă *Alămancă*":

On poteže sablju Alamanku,
Udara ga po svilenu pasu...
(Karadzic, Pjesme III, 389);

apoĭ în numele personal femeĭesc Lamenka, la Bulgarĭ Alamanka:

Zgodila sĕ Alamanka devojka,
Sopasala svilen pojas ot sebe...
(Miladinovtzi, Bălgarski pĕsni, 32);

şi 'n fine, în locuţiunea: „kao Alamani navališe, kao Alamani pojadoše"=„aŭ năvălit ca nesce *Alămanĭ*, ca nesce *Alămanĭ* aŭ mâncat", adecă „gierig, avidè" (Karadžić, Lex. ad voc.).

In legătură cu acest sens este la Oltenĭ participialul *alimănit*:

„Ca ocară, se dice *alimânitule*!" (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

„Blăstem de mamă: fir'ar *alimănit* să fie!" (G. Bobocescu, Dolj şi Mehedinţĭ).

Cihac (II, 633) citéză locuţiunea: „am ajuns la *aliman*", pe care o traduce prin „je suis à l'extrémité", derivând pe *aliman* din interjecţiunea *ἀλλοίμονον* „hélas, ahi, malheur". Acest *aliman* nu se póte despărţi de olténul alimănit şi n'are de loc a face cu vorba neo-grécă, cu care nicĭ prin accent nu se împacă, nicĭ prin vocalism, ba nicĭ măcar prin funcţiune, de óră ce singurul sens al luĭ *ἀλλοίμονον* este acela de „aoleo" la începutul uneĭ proposiţiunĭ, de ex.:

Aoleo, măĭ hoţ de dor,
N'am topor să te omor...
(Jarnik-Bărsanu, 93)

faţă cu:

Ἀλλοίμονον δὲν βρίσκεται στὴ Ῥούμελη λεμόνι,
Νὰ μοῦ τὸ ζίψουν νὰ τὸ πιῶ, νὰ μοῦ διαβοῦν οἱ πόνοι...
(Passow, 487)

ceĭa ce, negreşit, e cam departe de *aliman*.

Nu maĭ puţin cu arabul el-emân „sûreté" şi cu liman „port" (Şainénu, Elem. turc. p. 9) românul *aliman* nu se înrudesce.

v. *Aman*.—*Liman*.

„Am ajuns la *aliman*" însemnéză: „am ajuns la dracu=nu maĭ e chip de scăpare"; ocara „alimănitule" exprimă aceĭaşĭ noţiune ca „îndrăcitule" orĭ „drăcosule" saŭ „om al draculuĭ"; în sfîrşit, blăstemul „fir'ar alimănit" vrea să dică: „fire-ar al draculuĭ"; în tóte aceste casurĭ *aliman* implică noţiunea uneĭ fiinţe infernale, a unuĭ demon saŭ monstru.

Românii şi Serbiĭ, întrebuinţând pe *Aliman*, nu maĭ sciŭ că aşa se chiăma una din cele maĭ resboĭnice triburĭ germane de pe la începutul véculuĭ de

mijloc, aceïa despre care Sidoniŭ Apollinare ḑicea:

Romano exierat populato trux Alamannus..,

saŭ:

Rhenumque ferox Alamanne bibebas Romanis ripis...;

dar însuşĭ numele şi gróza acestuĭ nume datéză tocmaĭ din acea epocă. Sub Aurelian, însăşĭ Italia fusese năpăstuită de cătră *Alămanĭ*: „cujus urbes Allamannorum vexationibus affligebantur" (Aurel. Vict. de Caesar.).

In limba românéscă *Aliman,* vechĭu *Alăman,* precede slaviculuĭ Némţ, prin care a fost înlăturat din graĭu, nu însă nimicit fără urmă. Serbiĭ n'aŭ putut să capete pe latinul Alamannus decât numaĭ dóră prin Românĭ, la carĭ finalul -annus (Allamannus, Almannus) trece regulat în -an, ca în „an = annus", nu în -ân, după cum ar fi trecut simplul -anus. Afară de acésta, dacă vorba ar fi venit Românilor dela Serbĭ, ea ar suna Alămân, după cum din serbul „župan" noĭ am făcut „jupân".

Nicĭ cu românul *Aliman,* nicĭ cu serbul Alaman, nicĭ cu latinul Alamannus, n'are a face turcul osmanliŭ alaman „brigand" (Miklosich, Türk. Elem. I p. 9), a căruïa formă organică s'a păstrat în dialectul djagataic al Turcilor orientalĭ: alaqman „cavalerie, bande de brigands" dela alaqmak „renverser, culbuter, détruire" (Vambéry, Čagataische Sprachstud. p. 212).

v. *Căpcân.* — *Hantătar.* — *Némţ...*

Alimănèscĭ.
Alimănèscu. } v. *Aliman*
Alimănìt.

Alìme. — v. [3]*Ală.*

Alimòn, s. m.; t. de Botan.: Citronelle, Artemisia abrotanum. Se întrebuinţéză numaĭ în regiunea dunărénă, maĭ ales în Dobrogea şi'n Ialomiţa.

„*Alimon* se ḑice la Lemnul-Domnuluĭ şi este la foĭ ca mărarĭul" (G. Eftuşescu, Constanţa, c. Cĭobanu; G. Stefănescu, c. Satu-noŭ).

„*Alimon* se resădesce în grădină. El nu cresce maĭ mare decât pînă la înălţime de 35—40 cntm. Are maĭ multe rădĕcine de carĭ se ţin o mulţime de fibre, şi stă verde pînă dă zăpada. Face un fel de flóre galbenă ca flórea pelinuluĭ, mică ca gămălia de bold. La foĭ se aséměnă cu mărarĭul. Are un miros fórte plăcut. Femeile îl întrebuinţéză maĭ mult pentru împodobirea morţilor, ĭar fetele îl pun la cap, şi când se gătesc cu *alimon*, încep a cânta:

Fóiă verde *alimon*,
In grădină la Ion...
(P. Teodorescu, Ialomiţa, c. Şocaricĭu)

v. [3]*Alion.*

Intr'o doĭnă din Dobrogea:

Fóiă verde *alimon*,
Se pun murgul la pripon,
Să'mĭ aştern jos bănciluţa
Şi la căpătâĭu şeluţa...
(Burada, Călĕt. p. 241),

unde editorul din eróre explică pe *alimon* prin alămâe. Negreşit, *alimon* şi alămâe formézā un dublet etimologic, derivând ambele din neo-grecul λεμόνι, dar fie-care a căpĕtat un alt înţeles. Sub raportul sensuluĭ, *alimon* se referă cătră alămâe întocmaĭ ca francesul citronelle „Artemisia abrotanum" cătră citron „citrus medica".

v. [1]*Alămâe.* — [2,3]*Alămăiţă.* — *Lemnu-Domnuluĭ.*

Alimòrĭ, s. m. pl.; t. de Mythol.: nom d'une fête populaire, le jour des

Brandons, la Valentine. O remăşiţă fórte interesantă din vechĭul cult roman, păstrată maĭ cu sémă în Banat.

D. Mangĭucă, Călindar 1882, indică la Românii Bănăţenĭ maĭ multe ḑile cu *Alimorĭ*:

1⁰. „30 Ianuariŭ, Sâmbĕta. *Alimorĭ* s. Róta-de-foc, pre alocurĭa cade duminica la începutul păresimilor;

2⁰. „6 Februariŭ, Sâmbĕta. *Alimorĭ*, pre alocurĭa sâmbĕta înaintea lăsatuluĭ de carne;

3⁰. „25 Martiŭ, Joĭ. *Alimorĭ*, pre alocurĭa în duminica lăsatuluĭ de brânḑă..."

D. S. Lĭuba ne împărtăşesce următórele amănunte asupra *Alimorilor*:

„La zăpostitul de Pascĭ saŭ la lăsatul de brânḑă se face în unul saŭ maĭ multe locurĭ foc, fie-care părtaş aducênd partea sa de lemne, paiă etc. Acolo cântă, strigă, jócă şi uréḑă saŭ chiue poporul adunat din tinerĭ şi bătrânĭ. Acest foc se numesce priveghĭu. In intervalul petreceriĭ ĭeaŭ tineriĭ din focul priveghĭuluĭ tăcĭunĭ aprinşĭ în mânĭ şi'ĭ întorc pre lîngă saŭ în jurul corpuluĭ, formându-se din tăcĭune saŭ paĭele legate şi aprinse pe tăcĭune un cerc de foc. La întórcerea cercului în Lugoş se strigă: *Alimorĭ! Alimorĭ!* pînă cât îl întórce. In alte locurĭ fac din nuĭele o rótă, saŭ chĭar ĭeaŭ o rótă de car orĭ de plug, o învălue cu paĭe legate, paĭele le aprind şi aşa lasă róta de pe un dél pre córtă la vale, strigând: *Alimorĭ!* La priveghĭurile acestea povestesc bătrâniĭ despre timpurile bune din trecut; ĭar tineriĭ în unele locurĭ se adună la astfel de priveghĭurĭ pentru a rîde de fetele marĭ ce aŭ remas nemăritate. La noĭ în Maĭdan în loc de *Alimorĭ* se ḑice: haĭ la móră!..."

„Haĭ la móră" este o ingeniósă etimologiă poporană, prin care Românul caută să'şĭ explice pe enigmaticul *Alimorĭ*, pe care altfel, deşi 'l păstréză din véc în véc, totuşĭ nu'l maĭ înţelege. Din *Alimorĭ* se putea închipui commentativul „haĭ la móră"; din „haĭ la móră", din contra, nu se putea nasce *Alimorĭ*, de óră ce n'are nicĭ un înţeles în graĭu. Este aşa ḑicênd o petrificaţiune din archaicul nume latin: Lemures, în care ambele prime silabe fiind scurte, românesce cuvîntul trece în lemorĭ, cu *le*=lat. *lĕ-* ca în „legumă=lĕgumen" şi cu *-o-*=lat. *-ŭ-* ca în „noră=nŭrus", „móre=mŭria", „roĭb=rŭbeus" etc. Iniţialul *a-* ar puté să fie o simplă protesă de 'naintea luĭ *l* (v. *Alămâe*); maĭ probabil însă este preposiţionalul *a*, de óră ce *Alimorĭ* se întrebuinţéză numaĭ ca invocaţiune: Ad-Lemures!

Lătinesce Lemures însemna sufletele cele rele ale morţilor devenitĭ strigoĭ, în oposiţiune cu „lares" carĭ eraŭ morţiĭ ceĭ bunĭ, pe când „manes" se ḑicea despre reposaţiĭ ceĭ de mijloc, nicĭ bunĭ, nicĭ reĭ. Romaniĭ aveaŭ grózā de Lemures. Treĭ ḑile în şir pe la începutul luneĭ luĭ Maĭu se serbaŭ „Lemuria" saŭ „Lemuralia" pentru îmblânḑirea acestor suflete ne'mpăcate, despre carĭ se credea că ele ese atuncĭ din morminte şi umblă nóptea pe la némurĭ. Pentru a'ĭ goni, Romanul îĭ amenința cu degetul, făcea sgomot cu aramă, arunca îndărît cu bóbe de fasole: „fabam iactant noctu ac dicunt se Lemures domo extra ianuam eiicere" (Varr.). Róta-de-foc dela *Alimorĭ* este un fel de alungare de aceĭaşĭ natură, dar maĭ energică. Prin cercul de flacărĭ împregĭurul corpuluĭ Românul se apĕră pe sine'şĭ, ĭar prin cercul rostogolit la vale prăvălesce pe duşmanul cel închipuit, în care însă recunósce pe un moş saŭ strămoş al seŭ, şi tocmaĭ de aceĭa îĭ

face tot-o-dată priveghĭu (=lat. pervigilium), şi acésta maĭ ales într'o ḑi de Sâmbĕtă, consacrată la noĭ anume cultuluĭ morţilor.

Alimoriĭ ne presintă doĕ trăsurĭ caracteristice, prin carĭ eĭ se deosebesc cu desăvîrşîre de focurĭ festivale, uneorĭ chĭar sub forma de rótă-de-foc, la popóre germanice şi slavice:

1º. Particularitatea de a fi un priveghĭu, adecă „excubiae juxta cadaver mortui" (Lex. Bud. 551), un fel de moşĭ, o solemnitate pentru sufletele străbunilor;

2º. Particularitatea de a îndemna pe ceĭ tinerĭ la căsătoriă, la înmulţirea némuluĭ, la înlocuirea generaţiunilor dispărute prin alte generaţiunĭ viitóre, şi acésta riḑênd de fetele nemăritate.

Una din cele doĕ trăsure caracteristice, însoţită de asemenea de formalitatea foculuĭ, se regăsesce la Neolatiniĭ din Occident, maĭ ales în Franţa, şi tot pe la începutul primăvereĭ, în Februariŭ şi'n Martiŭ, dar abia maĭ păstrând, fórte întunecată, urma numeluĭ archaic *Alimorĭ* = Ad-Lemures.

In partea italiană a Tiroluluĭ tineriĭ se adună séra pe un dél saŭ o movilă, aprind un foc, şi încep apoĭ a striga măritişurile, de exemplu:

In questo Marzo chi è la più bella
Tra le putte da maritar?
La più bella è N. N.
A chi la vogliomo dar?
A chi non la vogliomo dar?
Diamola a N. N. che l'è un bel par!...

şi la fie-care strigăt se face sgomot cu cornurĭ, fére şi altele.

In Franţa se strigă: „Qui dône? Qui dône? Je dône! Je dône! — Qui marie? Qui marie? Je marie! Je marie! — Monsieur NN. avec Mademoiselle NN." Dar tot o dată în munţiĭ Vogesĭ se străvestesce un cĭoban şi, urcând o stâncă, povestesce de acolo cu o vóce schimbată tóte scandalurile cele intime ale satuluĭ. In alte localităţĭ se cântă:

Brandons brulez
Pour les filles à marier...

adăogându-se apoĭ satiric:

Mais les vieilles n'en auront pas...

Pe a-locurĭ miriĭ astfel îmbinaţĭ se chiamă „féchenots" şi „féchenottes", şi Conciliul provincial din Toul, la 1663, se creḑuse dator a stigmatisa pe calea bisericéscă pe aceĭa carĭ „font des jeux dits Fassenottes, esquels ils designent à hauts cris des époux et épouses à tous les fils et filles du village..."

In departamentul Orne serbătórea foculuĭ se face nu numaĭ pentru măritişurĭ, dar şi pentru a apĕra pomiĭ ceĭ roditorĭ, maĭ cu sémă periĭ şi meriĭ, căntându-se:

Taupes et mulots, sortez de mon enclos,
Ou je vous brûlerai la barbe et les os...

unde se străvĕd deja pe deplin latiniĭ Lemures, dar scăḑuţĭ la mures = „taupes et mulots", o etimologiă poporană adusă dela sine'şĭ prin stingerea paganismuluĭ pe de o parte, ĭar pe de alta prin aceĭa că în mitologia ario-europeă şóreciĭ sînt priviţĭ ca sufletele cele rele saŭ resbunătóre ale reposaţilor (Gubernatis, Zoolog. Myth. II, 67).

Din Franţa, de'mpreună cu cucerirea normandă, obiceĭul străbătuse în Anglia, unde e fórte poporan sub numele de „Valentine", fiind-că se serbéză la 14 februariŭ în ḑiua de Sântul Valentin, când tot-o-dată — printr'o asociaţiune de ideĭ propriă credinţelor poporane — se ḑice că se căsătoresc şi păserile.

Alte amărunte se pot vedé la Mannhardt, Der Baumkultus p. 455 sqq.

Prin alăturarea datineĭ române cu datinele francese şi italiene, întregindu-se într'un mod metodic unele prin altele, se reconstituă astfel o străveche serbare rustică latină, în privinţa căriĭa clasicitatea remâne aprópe mută.

Intr'un alt loc vom urmări acéstă datină afară din Banat.

v. *Sîlitamore.*

Alimòş s. **Alimos,** n. pr.; personnage légendaire. Toma *Alimoş,* eroul uneĭa din cele maĭ frumóse balade poporane moldovenescĭ din colecţiunea luĭ Alexandri:

Şedea Toma *Alimoş,*
Boer din ţéra de jos,
Şedea Toma cel vestit
Lîngă murgu'ĭ priponit...

unde Alexandri observă (p. 76) că: „uniĭ din cântăreţĭ numesc pe Toma *Alimoş* Toma a luĭ Moş."

In variantul muntenesc, publicat de G. D. Teodorescu (Poes. pop. 581—584):

Şéde Toma *Alimoş,*
Haĭduc din ţéra de jos,
Nalt la stat,
Mare la sfat
Şi vitéz cum n'a maĭ stat...

Intr'un alt variant muntenesc:

Şéde Toma *Dalimoş*
C'o ploschiţă
D'o vedriţă,
Vadra Ţarigraduluĭ,
Mĕsura 'mpĕratuluĭ...
(Bălténu, Lumina 1886 p. 575)

Un al treilea variant muntenesc despre Toma al luĭ Moş (Calendarul luĭ Ioanid, 1860 p. 149—152), n'are nicĭ o valóre poporană.

v. *Săvaĭ.*

Un dublet al aceleĭaşĭ balade, cunoscut érăşĭ în maĭ multe varianturĭ, este acela cu „Aguş al luĭ Topală" saŭ „Aguşiţa luĭ Topală", fórte respândit în Banat şi'n Oltenia.

„Topal" însemnéză turcesce „şchĭop". Toma din Moldova pare a fi o etimologiă poporană pentru Topal din Banat. Printr'o altă etimologiă poporană, *Alimoş* şi maĭ cu sémă „a luĭ Moş" saŭ „al luĭ Moş" represintă un nume curat mahometan: Ali-Musà. Eroul dară ar fi un Topal-Ali-Musà, Turc saŭ Tătar, agă după dubletul oltenesc.

Adversarul luĭ *Alimoş,* care'l omóră prin trădare, este Manea, un nume de reŭ ogur în poesia poporană română ca şi'n acea slavică meridională: la Serbĭ şi la Bulgarĭ Manoĭlo Grecul este personificaţiunea epică a crudimiĭ şi a perfidieĭ tot-o-dată (Bezsonov, Bolgarskiĭa pêsni, I, 83).

Cu acest material onomastic în mână, ar fi interesant de a urmări cineva maĭ departe originea baladeĭ române.

v. *Aguş.—Manea.*

1·Alìn (*alinare, alinat*), vb.; calmer, apaiser, adoucir. *Alin* este etimologigesce paralel italianuluĭ alleno din latinul vulgar adleno saŭ alleno. Sinonim cu înruditele linişteso şi alint, dar maĭ desmĭerdător decât cel de'ntâĭu şi maĭ puţin desmĭerdător decât cel al doilea, apropiându-se prin sens de mângâĭu şi de adorm, bună-óră:

Costachi Stamate, Muza I, 281:

Iată se urcă luna în carul de lumină
Pe albăstria boltă a ceruluĭ senin;
Raḑele eĭ sînt blânde, lumina eĭ îĭ lină:
Ea mângăe ş'*alină* a omuluĭ suspin...

Gr. Alexandrescu, „Un cés":

A! dacă'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
S'*aline,* să adórmă un chin sfîşiitor,
O sciŭ, ar fi frăţia'ţĭ acea mângâitóre...

Şi chĭar cu sensul material de adormire în balada „Balaurul":

Ist copil chïar din pruncie
Maïca sa mi l'a dat mie,
Că ades îl blăstema
Şi'ï ḑicea când îl culca:
Culcă-te, *alină*-te,
Şérpele sugă-mi-te!...

saŭ:

Câte păsărele sînt
Trăesc bine pe pămînt:
Tóte cină
Şi s'*alină*;
Numa ïo 's pasere strină:
Nice cin,
Nice m'*alin*...
(Pompiliŭ, Sibiu, 34)

Se întrebuinţéză adesea în loc de astîmpĕr saŭ potolesc.

Cron. Zilot, p. 26: „decï cu acésta s'aŭ astîmpĕrat furtunele ţĕreï, aŭ maï *alinat* durerile creştinilor..."

Doïna „Turturica" după variantul dela Abrud:

Unde vede apa plină
Tot cu năroïu şi cu tină,
Merge şi setea'şï *alină*,
Şi de soţul eï suspină...
(Reteganu, Trandafiri p. 14)

Doïnă din Ardél:

Străină 's, Dómne, străină,
De nicï apa nu m'*alină*,
De-ar ploua o săptămână...
(Jarnik-Bărsanu, 207)

Din Bucovina:

Dacă şi mie mi'ţï da
Un păhar de vin pelin
Gâtul să mi'l maï *alin*...
(Marian, I, 85)

Alta:

O ucă de vin pelin
Setea ca să mï-o *alin*...
(Ibid. I, 138).

Beldiman, Tragod. v. 4263:

A Domnieï începuturï, acele m'or lumina,
Voiŭ cunósce de sînt semne Cerïul a se *alina*...

Nic. Muste, Letop. III p. 76: „Şi numaï căt aŭ ars curţile domneştï, îndată aŭ stătut văntul şi s'aŭ *alinat*..."

Costachi Conachi, Poes. p. 221:

Şi dacă vremea s'*alină*, par'că mĕ maï răcoresc,
Ş'atuncea, printre suspinurï, îmï fur glasul şi răcnesc,
Ḑicênd: Pentru ce nu vine? ce face? ce l'au oprit?!..

Maï cu sémă însă în loc de uşurez saŭ domolesc.

I. Văcărescu p. 245:

Nimic nu are putere
A mea gróznica durere
Un minut a'mï *alina*;
Firea astăḑï se silesce,
Sărbătórea îşï gătesce,
Mie 'mï ḑice-a suspina...

Doïna „Singur pe lume":

Frunḑă verde măracine,
Numaı mie n'are cine
Durerile să'mï *aline*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 283)

Doïna „Mândra Liţa":

Şi că'n lume 's fete multe
Carï ar vré să mĕ asculte
Şi să facă tot ce vreŭ
Ca s'*aline* dorul meŭ...
(Alex. Poes. pop. ², 303).

Din Bucovina:

Bé-aş apă să tot beŭ
Din pumnï dela puïul meŭ,
Să 'mï *alin* chinul cel greŭ,
Să *alin* suspinul meŭ..
(Marian, II, 127)

Doïna „Ḑis'aŭ badea":

De-aï venit, bine-aï venit,
Trandafirul meŭ ïubit!
Că cu tine mĕ maï ïeŭ
De'mï *alin* necazul greŭ...
(Alex. Poes. pop. ², 360)

Doïna „Grâŭ mărunt":

Apă rece de făntână,
Cine bea, de dor ï-*alină*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 319)

unde „ï-*alină*" = „îï *alină* pe eï", ïar nu: „îï *alină* luï", după cum s'ar păré la prima vedere.

Alăturï cu *alin*, în popor circuléză

alinez, şi chĭar forma *alinesc*, prin care verbul trece din prima în a patra conjugaţiune.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 71 b: „stănge într'ănsŭ para ča ardzătoare, *alinédză*'ĭ chinurile, gonéşte'ĭ toată duréré trupască...“

Costachi Negruzzi, Cârlaniĭ sc. 21:

Dacă brudnica junià
Amor caută, viséză,
Gingaşa prieteniă
Patimile *alinéză*...

Basmul bucovinén „Fata Cĭudeĭ“ (Sbĭera, Poveştĭ p. 55): „După prânḑ n'aŭ vrut boĭerĭul să se maĭ *alinéscă* la cumnatu-seŭ, că tare'ĭ era greŭ la inimă şi dor de soţiea sa...“, unde însă reflexivul m ĕ *alinesc* se depărtéză de m ĕ *alin* nu numaĭ prin formă, ci şi prin sens, însemnând „mĕ odihnesc“, „reposer“.

Alin îşĭ asociază foarte des pe m a ĭ cu înţeles de „un peu“.

Dr. Polysu: „Durerile s'aŭ m a ĭ *alinat* = die Schmerzen haben sich gelindert; vîntul s'a m a ĭ *alinat*=der Wind hat etwas nachgelassen“.

C. Negruzzi, O alergare de caĭ, IV: „Tu îmĭ scriĭ să te însciinţez ce face? cum sufere depărtarea ta? şi dacă durerea'ĭ s'a m a ĭ *alinat*...“

v. *Alint*. — [1]*Lin*. — *Linişteso*.

[2]**Alìn,** adv.; doucement, tranquillement. Cu o nuanţă maĭ desmĭerdătóre decât sinonimiĭ î n c e t i ş o r saŭ c ă t i n e l, dar aprópe fără nicĭ o deosebire de adverbul l i n, din care s'a şi format prin prepositionalul *a*-.

Alexandri, „Concertul în luncă“:

In a nopţiĭ liniştire o divină melodiă
Ca suflarea unuĭ geniŭ printre frunḑĭ *alin* adiă...

saŭ în „Vînătorul“:

Valurĭ limpede de aer, ca o Mare nevĕḑută,
Trec *alin* pe faţa lumiĭ şi din trécĕt o sărută...

In vechĭul graĭu se întrebuinţa cu acelaşĭ sens c â t e l i n.

v. *Câtelin*. — [2]*Lin*.

Alinàre, s. f.; adoucissement, relâche. Se ḑice şi a l i n ă t u r ă (Cihac).

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Fie ca aceste versurĭ ce curînd vor fi uĭtate
Să aducă *alinare* vr'unor inimĭ întristate...

„Stihuirea luĭ Ghica-Voevod“, circa 1780 (Conv. lit. 1875 p. 462):

De Duminecă'n desară
— O ce cés şi ḑi amară! —
Aŭ poroncit să gătéscă
Careta sa cea domnéscă,
Par'c'ar merge la primblare
Vesel şi cu *alinare*...

Zilot, Cron. p. 51: „şi cu un cuvînt, toţĭ lŏcuitoriĭ ţĕreĭ, care cu una, care cu alta, îşĭ căuta de agonisita lor, bucurându-se şi veselindu-se că s'aŭ ivit primăvéra şi le-aŭ sosit *alinarea* furtunilor, durerilor...“

O doĭnă din Bucovina:

Câtă bólă şi durere,
Are léc şi m â n g ă e r e;
Câtă bólă şi oftare,
Are léc şi *alinare*...
(Marian, Bucov. II, 161.

v. [1]*Alin*.

Alinàt,-ă. — v. *Alin*.

Alinătòr,-óre, adj.; „calmant, lénitif, adoucissant“ (Cihac). — v. *Alin*.

Alinătùră. — v. *Alinare*.

Alinèsc
Alinèz } v. [1]*Alin*.

Alinòr. — v. [3]*Alion*.

Alìnt (*alintat*, *alintare*), vb.; mignarder, caresser, amadouer, dorloter. Format prin sufixul verbal *-t-* ca în

„capto“ din „capio“, „jacto“ din „jacio“, „habito“ din „habeo“, „agito“ din „ago“ etc., *alint* este frequentativ din alin, însemnând literalmente „alin des“ saŭ „alin mult“. De aceïa noţiunea de plăcere este şi maĭ accentată în *alint* decât în alin. E sinonim cu desmĭerd, resfăţ, resgâesc, mângâĭu, cocolesc etc. Acest verb atât de frumos şi derivatele luĭ s'aŭ păstrat pe deplin numaĭ în graĭul din Moldova, pe aĭurĭ audindu-se abia într'un mod sporadic.

Costachi Conachi, Poes. p. 235:

Abĭa somnul îmĭ închide genile cu lăcrămare,
Şi amorĭul mi s'arată cu aripĭ dismerdătóre,
Mĕ *alintă* şi'mĭ sfetesce acele noptĭ fericite,
Ce petreceam într'o vreme, cu desfĕtărĭ însoţite....

Costachi Stamati, Muza I, p. 277, „Luntrea“:

Senin de-asupra cerul, sub ea ca steclă mare,
Ş'a florilor mirazmă, ş'a zefirilor boare
Gingaş o dismerda;
Incât părea că tóte i se supun, se plécă
Şi vor ca a lor graţiĭ numaĭ decât să'ĭ placă,
Ĭar luntrea s'*alinta*...

Alexandri, Harţă Rezeşul, sc. I: „Acum m'am retras la moşia mea, la Bursuflenĭ, ca să respir aerul câmpieĭ, să visez, să mĕ *alint* şi să'mĭ caut amorul...“, unde în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1753 *alint* e explicat prin „fasolesc“.

Să se observe că precum *alint* n'are a face cu linte, tot aşa nicĭ „fasolesc“ cu „fasole“, dar nicĭ cu germanul „faseln“ (Cihac, II, 107), ci este un neologism „fasonesc = faire trop de façons, être façonnier“.

v. *Fasolesc.*

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujănĭ, sc. 2: „Când rea şi nesuferită, când sentimentală şi cochetă, s'aprinde şi se *alintă* ca o copilă brudnică...“

1. Crénga, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 2): „braţele eĭ m'aŭ legănat, când îĭ sugeam ţiţa cea dulce şi mĕ *alintam* la sînu'ĭ găngurind şi uĭtându-mĕ în ochi'ĭ cu drag...“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 49: „se aşeḑa pe genunchiĭ luĭ şi'l săruta, *alintându*'şĭ vorbele şi neteḑindu'ĭ pĕrul...“

In graĭul vechĭu abia există o deosebire de sens între *alint* şi alin.

Dosofteĭu, 1673, ps. LXXXVII:

Ţ'aĭ pusu'ţ asupra'mĭ mânia ta sfântă,
Preste mine valurĭ trec de nu s'*alintă*...

Acelaşĭ în Paremiar 1683, f. 51 b:

Jon. I, 12: luaţă-mă şi mă aruncaţŭ în Mare şi va *alinta* Marĭa de pre voĭ...	... Tollite me et mittite me in mare, et quiescet mare a vobis...

ĭar maĭ jos, f. 108: „adecă suindŭ Hs. la muntele Eleonuluĭ la Văznesenie, *alintindu*-le inema şi mângâindu-ĭ pre ĭubiţăĭ săĭ...“

De aceïa şi la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muzeul istoric din Bucurescĭ), care cunoscea cuvîntul numaĭ după vechile texturĭ, găsim: „*alintezu* = alinezu, lindern, mildern“.

Vechĭul frances alenter are acelaşĭ înţeles, bună-óră la Ronsard:

Mais la fievre d'amours
Qui me tourmente
Demeure en moy tousjours
Et ne s'alente...

saŭ:

A ma douleur, qui jamais ne s'alente...

v. [1]*Alin.* — *Mădăresc.*

Alintàre. — v. *Alint.*

Alintàt, -ă, adj.; part. passé d'alint: dorloté, cajolé, amadoué.

Intr'un mic glosar, Costachi Stamati, Muza I p. 532, explică pe *alintat* prin

„c o c o l i t, d i s m e r d a t, g i n g ă - ş i t“.

Alexandri, Chiriţa în Iaşĭ, act 1 sc. I, face pe Guliţă al cucóneĭ Chiriţa să vorbéscă „cepelég şi *alintat*“, ceĭa ce în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1757 se explică prin: „peltic şi r e s f ă ţ a t“.

Acelaşĭ, Concina sc. 2: „Gândesce-te la dulcea fericire de a te vedé ĭubit, d i s m ĭ e r d a t, *alintat* de o copilă ca Lina...“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 80: „privind duĭos îndărît şi surîḑênd, *alintată* şi copilărósă...“

v. *Alint.*

Alintătòr, **-óre**, adj. et subst.; caressant. — v. *Alint.*

Alintătùră (pl. *alintăturĭ*), s. f.; „caresse, mignardise = ital. a l l e n t a t u r a relâchement“ (Cihac). *Alintăturile* copiilor = „les p e t i t e s f a ç o n s des enfants“. Cuvînt fórte frumos, care ar puté să înlocuéscă adesea neologismul „cochetăriă“.

v. *Alint.* — *Alintat.*

¹·Aliòn, n. pr. pers. m.; Léon, *Λέων*. Formă poporană pentru L e o n.

Tocilescu, Documente inedite (Rev. II, I, 235): „Intr'o poruncă a luĭ Constantin Brâncovénul din 1704, ce ni s'a comunicat de d. St. Grecénul din archivul familieĭ d-sale, ne întimpină chĭar forma *Alion* Vodă în loc de L e o n Vodă...“

„Şi între numirile cânilor cĭobănescĭ este *Alion*“ (R. Michaĭlénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

Acelaşĭ protetic *a-* şi acelaşĭ vocalism ni se presintă în cuvîntul ce urméză.

²· Aliòn, s. m.; t. de Zool.: le proyer, Emberiza miliaria. O păseruĭcă din felul p r e s u r e l o r, numită în specie p r e s u r ă-s u r ă saŭ p r e s u r ă-m a r e şi care numaĭ în unele locurĭ de peste Olt pórtă numele de *alion.*

„*Alionul* este o pasere de mărimea uneĭ pituliсĭ, cu códa scurtă şi cĭocul scurt cam gros, pe cap şi corp cu vergĭ mărunte albe, puţin cenuşiĭ, negre, galbene şi puţin cănăbiĭ; trăesce cu perechĭa pe câmpiă, nutrindu-se cu seminţe de bojĭ, de ştir, lobodă, etc.; face cuĭbul jos prin crâng, ouĕle sînt albe picate cu negru. Dela un timp încóce se arată pe la noĭ fórte rar...“ (R. Michaĭlénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-Mare).

Din causa traĭuluĭ pe câmpŭ, *alionul* se chiamă franţuzesce „proyer = prayer, pradier“ şi „allouette de pré“; din causa formeĭ cĭoculuĭ, în unele dialecte i se ḑice „gros-bec“; din causa vergilor pe corp se numesce în ornitologiă: „miliaria = cu bóbe de meĭu“, ĭar romănesce „presură = aspergée“; în fine, din cause necunoscute noue, el pórtă în unele limbĭ numirĭ creştine din calendar: în Pireneiĭ orientalĭ „Santa Catharina“ (Rolland, Faune II, 198), în Italia „Petrone“ saŭ „Petronello“ (Nemnich), ĭar la Oltenĭ *Alion*, adecă forma poporană a numeluĭ „Leon“.

v. ¹·³·*Alion.*

³·Aliòn, s. m.; terme botanique de Poés. popul.: une espèce de plante.

In districtul Olt e fórte poporan cântecul *Alion*, care se începe aşa:

Frunḑuliţă *alion*,
La livadea luĭ Ion
Tóte paserile dorm,
Numaĭ una n'are somn,
Şi sbóră din pom în pom,
Strigând pe nume „Ion“.
Nu e Ion, nu-ĭ nimic:
Ion s'a dus la ĭubit,
Fi-ĭ-ar ĭubitul de cap,

Că cu ala m'a mâncat,
M'a mâncat și m'a uscat
Și nu s'a maĭ săturat!
Câte fete-aŭ fost în sat,
Mică-mare n'a scăpat...
(G. Popescu, com. ViișóraMărunțeĭ, Coll. Mss.)

In Moldova se cântă aprópe tot așa, dar cu a l i o r în loc de *alion*:

Frundă verde *alior*,
La fántâna luĭ Ion
Tóte păsările dorm,
Numaĭ una n'are somn...
(I. Mironescu, Némț, c. Dobreniĭ)

Se scie că a l i o r este „Euphorbia" și, după cum vom vedé la locul seŭ, derivă din ἐλλέβορος (v. *Alior*), pe când în *alion* nasala finală este organică, de óră ce 'l găsim și sub forma *aliom* într'o doĭnă din Transilvania:

Frundă verde de-*aliom*,
Te-am ĭubit și n'aĭ fost om:
Aĭ fost o gură căscată
De ne-a sciut lumea tótă...
(Foișóra din Sibiĭu, 1886 p 10)

Tot așa numaĭ prin confusiune în Ialomița se aude:

Fóiă verde *alimon*,
In grădină la Ion...

v. *Alimon*.

Acelașĭ termen botanic într'un cântec poporan din Bucovina:

Frundă verde de-*alinor*,
Plânge-mĕ mamă cu dor,
Că ți-am fost voĭnic fecĭor...
(Marian, II, 114)

Ambele forme: *alion* și *alinor*, cu obicĭnuita protesă a luĭ *a*- de'naintea luĭ -*l*, resultă de o potrivă din prototipul l e o n u r u s, numele tecnic al plânteĭ „agripaume", de unde derivă normal: *alionor*, ĭar de aci apoĭ o formă scurtată *alion* și o formă contrasă *alinor*.

v. *Alimorĭ*. — [1] *Alion*.

Pe când *alion* și *alinor* ne maĭ întimpină astădĭ numaĭ în poesia poporană, care păstréză adesea archaismĭ de mult despăruțĭ din graĭu (v. *Alemesc*), numirile românescĭ cele obicĭnuite ale plânteĭ „Leonurus cardiaca" sînt: t a l p a-g â s c e ĭ și c r é s t a-c o c o ș u l u ĭ, apoĭ după dr. Brândză (Prodrom p. 399): ĭ é r b a - f l o c ó s ă și c i ó n e.

v. *Cióne*. — *Leŭ*.

Aliòr, s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia; *alior* m i c = Euphorbia esula, *alior* d e p ă d u r e = Euphorbia sylvatica, *alior* d e b a l t ă = Euphorbia palustris. Se maĭ dice românesce: l a p t e l e - c u c u l u ĭ, l a p t e l e - c â n e l u ĭ, l a p t e l e - l u p u l u ĭ, din causa suculuĭ otrăvicĭos, alb ca laptele, propriŭ tuturor varietăților acesteĭ plânte, a căriĭ flóre e galbenă.

Doĭnă din Moldova:

Frundă verde *alior*,
Cine are frățior
Are-un cuvînt bunișor!
Păseruĭcă pe harag
Nu mĕ blăstema să zac...
(Conv. lit. 1886 p. 90)

Altă:

Frundă verde *alior*,
La făntâna cu isvor
Se'ntâlnesce dor cu dor:
Smarandica cu Ion!
Este-un șerpe mușcător,
M'o mușcat de cheptu gol...
(I. Mironescu, Némț, c. Dobresciĭ)

Din Bucovina:

Frundă verde de-*alior*,
Ce viĭ bade tărdior?
Aŭ de mine nu ți-ĭ dor?..
(Aurora română, 1881 p. 14)

In industria poporană:

„Cu *alior* țerancele vĕpsesc ouĕle g a l b e n e la Pascĭ..." (D. Huțu, Tecucĭu, c. Nărtesciĭ; I. Corcĭovă, Tutova, c. Docanĭ).

Despre modul cum se fac „gălbenele" din *alior*, nu numaĭ pentru ouĕ, dar și pentru vĕpsirea țeseturelor țe-

rănescĭ, veḑĭ S. F. Marian în Col. l. Tr. 1882 p. 263—4.

In medicina poporană:

„*Alior*, cu apă caldă, se bé ca purgativ, ĭar în hapurĭ cu făină de grâŭ se ĭea pentru durere de stomah“ (I. Nour, Bĕrlad).

Se dă şi la frigurĭ, de unde'ĭ vine numele b u r u é n ă - d e - f r i g u r ĭ (Dr. Brândză).

La bóle de vite:

„Sucul de *alior* ţeraniĭ îl întrebuinţéză la spĕlatul oilor de râĭă“ (St. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

Acéstă întrebuinţare cĭobănéscă a suculuĭ de *alior* ca unsóre pare a fi dat nascere uneĭ forme *alfior* = a l i f i o r, prin etimologiă poporană din a l i f i ă, deşi ar fi nu maĭ puţin cu putinţă o etimologiă poporană dela f i o r „fièvre“, de óră ce este „buruénă de-frigurĭ“; în orĭ-ce cas, vre-un fel de etimologiă poporană trebuĭ să fie, căcĭ pe calea istorică forma *alfior* nu se explică.

Doĭnă din Ardél:

Frunḑă verde de-*alfior*,
Mĭ'ĭ bărbatul beutor,
La tótă crîşma 'ĭ dator
Şi la lucru n'are spor...
(Familia, 1884 p. 240)

Altă:

Frunḑă verde de-*alfior*,
Eŭ de slab ce sînt maĭ mor,
Şi 'ncă nime nu mĕ crede,
Că pe picĭóre mĕ vede...
(Amicul familieĭ 1879 p. 83)

Doĭnă din Bucovina:

Géba puĭcă mĕ măngâĭ
Cu gutâĭ, cu alămâĭ,
Că de mine tot remâĭ!
Géba bade mĕ desmerḑĭ
Cu-*alfiorĭ* şi mere verḑĭ,
Că de-acum nu mĕ maĭ veḑĭ...
(Familia, 1878 p. 115).

Fără etimologiă poporană, ci dintr'o simplă asemĕnare fonetică, *alior* se confundă adesea cu a ĭ o r „Allium ursinum“ (v. [1]*Aĭor*); ĭar prin asimilaţiune regresivă între ambele liquide *-l-r*, din *alior* s'a născut variantul *arior* (Lex. Bud. 31).

Tipul organic al luĭ *alior* este *alèur*, care se şi păstréză în graĭu în maĭ multe localităţĭ.

„O plântă veninósă, naltă de 2—4 decimetri şi cu flórea ca o umbrelă, se chiamă *alèur*, şi se ḑice şi l a p t e l e c u c u l u ĭ, fiind-că rumpênd o fóĭă dă un suc alb...“ (I. Popescu, Buzeŭ, c. Mărăcinenĭ; D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

Intre *aliòr* şi *alèur* se află acelaşĭ raport de accent şi de vocalism ca între romånul f i ò r şi latinul f è b r i s, macedo-românesce h é v r ă = f é u r ă. De aci se limpeḑesce dela sine obîrşia cuvîntuluĭ, căcĭ *alèur* nu póte fi decât h e l l e b o r u s = gr. ἑλλέβορος, italienesce e l l è b o r o, în dialectul sicilian e l l è b b u r u, în texturĭ mediolatine e l l è b r u m (Diefenbach, Novum gloss. 147), adică o plântă numită astăḑĭ românesce „spânz“ şi „érba-nebunilor“, la Oltenĭ „cutcurigĭ“ şi „bojoţeĭ“ (Dr. Brândză), dar al căriĭa nume primitiv era *alèur*, trecut apoĭ asupra euforbieĭ, cu care se întâlnesce prin aceĭa că ambele sînt de o potrivă otrăvitóre.

v. [3]*Alion*. — *Bojoţel*. — *Cutcurig*. — *Laptele-cuculuĭ*. — *Laur*...

Alipèsc (*alipit*, *alipire*), vb.; accoler, serrer contre. Din l i p e s c cu prepoziţionalul *a* (=lat. ad).

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 16: „Se *alipi* de bătrână, o cuprinse pe după gât cu braţele eĭ rumenite de dogórea foculuĭ, şi mult timp privi...“

Macedo-românesce a l i c h e s c se ḑice în loc de l i p e s c (Dr. Obedenaru).

v. *Lipesc*.

Alipìre }
Alipìt } v. *Alipesc.—Lipesc.*

Alişverìş (plur. *alişverişurĭ*), s. n.; „trafic, vente, débit qui se fait dans le marché“ (Cihac), „literalmente luare-dare, daravere, negoţ, vîndare, tîrguélă, din turcul a l y ş - v e r i ş commerce“ (Şainénu, Elem. turc. 9). Cuvînt întrodus în graĭu abia de prin secolul trecut, dar devenit necesar.

Istoria de patima Galaţilor 1769:

Că orĭ-cine ce ducea
Tot *alişveriş* făcea,
Că cu bun preţ le vindea
Şi nevoea îşĭ prindea...

şi maĭ jos:

Vedeaĭ un norod ferbênd,
Alişverişurĭ făcênd,
Vedeaĭ corăbiĭ în vad
Sosite din Ţarigrad
Cu fel de fel de bucate;
Intraĭ, cumpĕraĭ de tóte...
(Conv. lit. 1875 p. 326)

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Tes. II, 166) sub anul 1775: „neguţătoriĭ se lăţĭa cu *alişverişurile* lor la câştig, meşteşugareţiĭ sporĭa în lucrarea sa, ţăraniĭ îşĭ lucra pămînturile lor...“

Ianachi Văcărescu, Ist. (ibid. 299) sub 1790: „vindea cum vrea, felurĭ de lucrurĭ, fîn, lemne, zaherele de tot felul, şi făcea *alişveriş* cu îndestulare...“

Beldiman, Tragod., v. 3333:

De te jăluĭaĭ de vr'unul, neputênd maĭ mult răbda,
Nu te mântuĭaĭ de dînsul, se fălĭa că foc ţĭ-a da:
Alişveriş era focul, căcĭ prăda făţiş pe toţĭ,
Câte în treĭ-patru locurĭ auḑĭaĭ în tóte nopţĭ...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 238: „Ĭa spune-mĭ, cum mergĭ cu *alişverişurile*?...“

v. *Saftea.*—[1] *Turc.*

-àlnic.—v. *-elnic.*—*-nic.*

Alivàncă (plur. *alivencĭ*), s. f.; t. de cuisine populaire: ramequin, raton, sorte de gâteau de maïs au fromage. Cuvîntul rare-orĭ se întrebuinţéză la singular. Se aude aprópe numaĭ în Moldova, ca şi sinonimul g h i ţ u m a n e saŭ g h i s m a n e. In unele locurĭ (Covurluĭu, c. Jorăscĭ) se ḑice la singular *alivencĭu*, şi atuncĭ pluralul este *alivencĭurĭ*.

„Turte subţirĭ făcute din făină de popuşoĭu cu chişléc şi brânḑă se numesc *alivencĭ*“ (G. Siretónu, Botoşanĭ, c. Rînghilescĭ).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

Du-te ca gândul, te fă ţerancă,
Şi te întórce vesel, gigât,
Că'ĭ găsi gata o *alivancă*,
Care'ţĭ va merge cam greŭ pe gât...

Ţeranul din Moldova privesce *alivencile* ca ce-va atât de delicios, încât se póte pune la întrecere numaĭ dóră cu „purcel fript“.

Intr'o doĭnă din Covurluĭu:

Rĕvaş puĭcă, rĕvaş dragă,
Rĕvaş dela vornicu
Că 'ţĭ vine ibovnicu!
— Las' să vie,
Domnu 'l scie,
Calea trandafir să'ĭ fie!
Că cămeşa ĭ-am spalat,
Cu busuĭoc o-am frecat,
De mâncare ĭ-am gătit
Alivencĭ ş'on purcel fript...
(Iconomul G. Teodorescu, Galaţĭ, Mavromolu)

Alexandri, Surugiul: „Măriuco fa, să mĕ aştepţĭ cu *alivencĭ* pe când mĕ voĭu întórce, că ţĭ-oĭu aduce un tulpan noŭ...“

Acelaşĭ, Scara mâţeĭ, sc. 6: „Mĕ rog, sorióră, să'ĭ poroncescĭ să'mĭ facă un borş cu perişóre şi *alivence*...“, unde editorul explică (t. IV p. 1747) că *alivencile* sînt „plăcinte micĭ de ţéră“.

Costachi Negruzzi, Scrisórea IV: „Diminéţa vom mânca cotlete şi veĭ bé un pahar de porter în loc de dicoct;

la prânḑ, jambon, macaróne, *alivencĭ*, cu vin de Odobescĭ..."

Fără amestec de neologismĭ, la I. Créngă, Capra cu treĭ ieḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 342): „Face ea sarmale, face plachie, face *alivencĭ*, face pască cu smăntână şi cu ouĕ şi fel de fel de bucate..."

Acelaşĭ, Amintirĭ (Conv. lit. 1881 p. 10): „făcênd mama un cuptĭor sdravăn de *alivencĭ* şi plăcinte..."

„*Alivencĭ* saŭ g h i s m a n e sînt un fel de plăcinte ţĕrănescĭ, carĭ se fac din treĭ părţĭ făină de popuşoĭu cernută prin sită désă, din o parte făină de grâŭ, din doĕ părţĭ brânḑă de vacă próspetă, tóte amestecate împreună şi cu câte-va ouĕ, aşa ca aluatul să nu fie vîrtos; apoĭ se fac din acésta micĭ mălăeşe puse pe frunḑe de popuşoĭu, de nuc, de hrén, cum se întâmplă, şi după ce se coc în cuptoriu, se scot, se ung încă ferbinţĭ cu unt saŭ cu smăntână, şi atuncĭ să tot mănâncĭ..." (N. Bălăuţ, Vasluĭu, c. Ivănescĭ).

Cihac (II, 2) a indicat fórte bine originea slavică a cuvîntuluĭ. Bohemesce l i w a n e c saŭ l é w a n e c „orbiculus farinaceus fusus" (Jungmann). Negreşit însă nu din bohema d'a-dreptul vine românul *alivancă*, ci din vre-o formă provincială polónă saŭ ruténă, de unde l'aŭ împrumutat Moldoveniĭ, şi nu trebuĭ identificat etimologicesce nicĭ cu adverbul a l i v a n t a, nicĭ cu terminul choreografic a l i v e n c ĭ, despre carĭ maĭ jos.

v. *Ghismană.—Plăcintă.—Turtă.*

Alivànda s. **alivànta**, adv.; à la culbute, en culbutant. „A da, a cădé, a se duce *alivanda* = a cădé în cap; a se da *alivanda*=a se da peste cap; a da pe cine-va *alivanda* = a ruina; a da *alivanda* = a cădé din mărirea sa, a se ruina, a perde starea" (L. M.).

Cuvîntul se aude maĭ ales în Moldova şi peste Olt; în Transilvania pare a nu fi cunoscut.

I. Créngă, Amintirĭ (Conv. lit. 1881 p. 459): „Ion însă, împiedecat cu picĭórele în mânicile contăşuluĭ, căḑuse *alivanta* la pămînt..."

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5:

„Gângu: Să te păzescĭ, dragă cucónă Gahiţă, pentru că la vîrsta nóstră cataroile sînt fórte şugubeţe.

„Gahiţa: Cine ţĭ-a spus d-tale că am cataroĭ?..

„Gângu: Precum ḑicĭ fórte bine... ele de-o dată, nitam nisam, te trântesc *alivanta* p l ă c i n t a ' n g r ó p ă..."

Acelaşĭ, Pétra din casă, sc. 9: „cine scie? mânĭ, poĭmânĭ, póte *alivanta* 'n g r ó p ă...

Acelaşĭ, Florin şi Florica, sc. 11: „(se împedecă în pólele rochieĭ) Na! că era să daŭ *alivanta* p e s t e c a p..."

Acelaşĭ, Kera Nastasia: „Aḑĭ tare, mâne tare, poĭmâne pe spinare, adică *alivanta*..."

In Oltenia:

„Când se restórnă o trăsură, auḑĭ ḑicênd: vĕḑut'aĭ cum boĭerul şi cocóna aŭ venit *alivanta* p e s t e c a p? Intre copiĭ, când se încurcă smeiĭ: ţi l'am dat *alivanta*! A venit smeul *alivanta*!" (Chr. Cuţana, Craĭova).

Cihac (II, 2) crede că *alivanta* „culbute" ar fi aceĭaşĭ vorbă cu a l i v a n c ă „gâteau": „l'acception de culbute est déduite de la manière de faire ces petits gâteaux, que l'on roule". Asociaţiunea luĭ *alivanta* cu p l ă c i n t a s'ar păré la prima vedere a justifica acéstă derivaţiune; în fond însă acea asociaţiune nu este alt ce-va decât tocmaĭ resultatul uneĭ etimologie poporane. Faţă cu asemĕnarea materială a ambelor cuvinte, poporul—ca şi Cihac —şĭ-a închipuit că ele trebuĭ să fie în-

rudite; apoĭ de aci, ca un fel de explicaţiune la *alivanta*, s'a adaos p l ă c i n t a în: *alivanta*-p l ă c i n t a. Cihac citéză locuţiunea: „a cădé *alivanta*-p l ă c i n t a c a o b r ó s c ă = faire une culbute comme une grenouille". Maĭ adesea însă se ḑice: „*alivanta* î n g r ó p ă", „*alivanta* p e s t e c a p", „*alivanta* p e s p i n a r e". *Alivanta*-p l ă c i n t a se aude numaĭ în Moldova, nu şi la Oltenĭ, în graĭul cărora nu există a l i v e n c ĭ, şi prin urmare o asemenea etimologiă poporană nu avea cum să se nască.

Finalul *-că* din a l i v a n c ă, fiind un sufix fórte respândit în limba română, nu putea să trécă în *-ta* şi *-da* din *alivanta* saŭ *alivanda*, o terminaţiune de tot rară. Afară de acésta, s'ar fi ḑis: „a cădé a l i v a n c ă", după cum se ḑice într'un mod adverbial: „cade m o r m a n", „curge g â r l ă", „légă f e d e l e ş" etc. (cfr. Jarnik, Rumän. Volksmärch. 21), ĭar nu articulat: „a cădé a l i v a n t a". In scurt, din tóte puncturile de vedere, *alivanta* n'are a face cu a l i v a n c ă.

Forma *-anta* saŭ *-anda* în loc de *-ânta* orĭ *ânda* dovedesce că vorba nu e veche la Românĭ. Este terminul italian de marină a l l a - b a n d a (Tommaseo, vv. alla-banda şi banda), cu un consonantism care indică trecerea'ĭ prin gura marinarilor bizantinĭ, căcĭ în medio-gréca italianul b a n d a se rostĭa *βάντα* (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.). Italienesce „andare a l l a b a n d a" se ḑice despre corăbiile când se plécă pe o parte, şi de aci materialmente: „andare a l l a b a n d a = a se povîrni, a sta să cadă, a şovâi ca beţiviĭ", ĭar figurat: „andare a l l a b a n d a = a se ruina, a suferi o nenorocire şi chĭar a muri", adecă într'un mod adverbial tóte accepţiunile românuluĭ *alivanda* saŭ *alivanta*.

Este încă una dintr'o sémă de vorbe italiene străbătute la noĭ dela Marea-Négră prin comerciul veneţian şi genoves de pe la finea véculuĭ de mijloc.

v. *Acióe*. — *Alamă*. — *Aleodor*.

Alivànt, s. m.; t. de Botan.: Lavandula, lavande. Se aude în Moldova (Vasluĭu, c. Munteniĭ-de-jos). In Ţéra-Românéscă se ḑice l e v a n t ă (Poenar-Aaron-Hill). Numele cel maĭ românesc, care merită a fi generalisat, este a s p i c. O plântă de grădină, cultivată maĭ cu sémă din causa plăcutuluĭ seŭ miros şi care a păstrat aprópe în tóte ţĕrile numele 'ĭ tecnic latin L a v a n d u l a: nemţesce L a v e n d e l, rusesce l a v e n d u l, polonesce l e w a n d a etc. Forma moldovenéscă *alivant* este o apropiare prin etimologia poporană de a l i v a n t a. Cuvîntul nu e vechĭu la noĭ.

v. *Alivanta*. — *Aspic*. — *Levantă*.

¹·Alivèncĭ. — v. *Alivancă*.

²·Alivèncĭ s. **alivìncĭ**, s. f. plur.; t. de choréogr. popul.: ronde, danse en cercle, sorte de ballet. Un fel de h o r ă fórte respândit în Moldova. Uniĭ aŭ descris'o ca: „sorte de danse rustique, comme la hora, pendant laquelle hommes et femmes s e v e r s e n t m u t u e l l e m e n t à b o i r e" (Cihac, II, 2), o particularitate de tot fantastică, născocită numaĭ şi numaĭ pentru a puté trage cuvîntul din slavicul „liti=verser". *Alivencile* n'aŭ a face cu nicĭ un fel de beţiă saŭ bĕutură.

I. Créngă, Amintirĭ (Conv. lit. 1881 p. 449): „... ne cânta din fluer: Doĭna care te umple de fiorĭ, Corăbiasca, Măriuţa, Horodinca, *Alivencile*, Ţiitura, Ca-la-uşa-cortuluĭ..."

Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Alivencile*. Acest joc se jócă ca

şi hora, femeile şi bărbaţiĭ la un loc formézǎ un cerc, din când în când se despart în părechĭ şi bat în palme şi apoĭ érăşĭ întră în cerc..."

O descriere din districtul Iaşilor:

„*Alivencile* sînt o horă din maĭ multe părechĭ de jucătorĭ, fie-care păreche un bărbat şi o femee, numaĭ în lipsă de o femee doĭ bărbaţĭ. Toţĭ jócă cu paşĭ mărunţĭ şi repede, saŭ înspre drépta saŭ înspre stânga; după ce s'aŭ învîrtit de 2—4 orĭ împregĭur, se opresc, eşind în mijloc o singură păreche şi jucând amîndoĭ, pe când ceĭ-l'alţĭ staŭ pe loc; apoĭ femeĭa din păreche îşĭ lasă pe bărbat şi începe dela un capĕt al horeĭ a lua la braţ câte o persónă de o învîrtesce, de aci maĭ ĭea la braţul drept şi pe bărbatul cu care jócă în păreche şi se învîrtesc împreună tus-treĭ o dată, la drépta saŭ la stânga; după aceĭa ceĭ doĭ se lasă trecênd la loc, ĭar femeea ĭea o altă persónă din joc, făcênd ca şi cu cea de 'ntâĭu, şi aşa pe rînd una câte una; apoĭ după ce isprăvise a juca pe toţĭ, atuncĭ tóte părechile din horă se învîrtesc împreună, o dată la drépta şi o dată la stânga, fie-care a-parte; în urmă se opresc, bat din palme şi strigă: J o ĭ saŭ M a r ţ ĭ! De aci se aşédă hora la loc, şi ese din ea o altă păreche, jucând singură şi jucând pe ceĭ-l'alţĭ întocmaĭ după cum făcuse cea de'ntâĭu, pînă ce es tóte părechile în mijloc saŭ pînă ce li se uresce..." (I. Vasiliŭ, c. Gropniţa).

O descriere din Covurluĭu (D. Albotênu, c. Mastacanĭ). „Este o horă din părechĭ: bărbat şi femee saŭ flecăŭ şi fată, prinşĭ de mânĭ, femeĭa la drépta bărbatuluĭ. După o mişcare cu toţiĭ dela drépta spre stânga şi înapoĭ, hora se opresce, şi atuncĭ bărbatul, care se crede ca maĭ însemnat între jucătorĭ, înaintézǎ cu părechea sa în mijlocul horeĭ jucând, se întórce înapoĭ, o învîrtesce o dată cu braţul drept, o lasă şi cu braţul stâng învîrtesce pe bărbatul care vine la drépta părechiĭ luĭ, îl lasă şi cu braţul drept învîrtesce érăşĭ pe părechea sa ca întâĭu, apoĭ o lasă din noŭ şi cu braţul stâng învîrtesce pe părechea bărbatuluĭ pe care 'l învîrtise maĭ 'nainte, de aci érăşĭ se duce la părechea sa de o învîrtesce, pe urmă trece de jócă pe părechea a treĭa, întâĭu pe bărbat şi apoĭ pe femee, şi urmézǎ tot aşa înainte, pînă ce isprăvesce de învîrtit la rînd pe toţĭ jucătoriĭ, bărbaţĭ şi femeĭ. După aceĭa strigă: *Alevincĭ*! şi toţĭ jucătoriĭ se învîrtesc a-parte cu părechile lor. Uniĭ strigă în glumă: *Alevincĭ* p l â c i n t e g ó l e! Incepe din noŭ jocul printr'o mişcare comună, şi apoĭ părechea bărbatuluĭ ce jucase face întocmaĭ după cum făcuse el. După aceĭa bărbatul din a doua păreche, apoĭ părechea luĭ, şi aşa înainte cu tóte părechile. Aria acestuĭ joc este móle şi lină. Poporul nu'l pré jócă pe la noĭ, ci maĭ mult cĭocoeşiĭ saŭ surtucariĭ dela ţérǎ pe la petrecerile lor..."

Deşi jocul *alivencĭ* n'are nicĭ o legătură cu turtele de acest nume şi cu onomastica propriă, totuşĭ prin etimologiă poporană el se confundă cu ambele:

„Jocul *Alivencĭ*-p l ă c i n t e" (G. Poppovicĭ, Iaşĭ, c. Golăescĭ).

„*Alivencĭul* se ḑice la noĭ h o r a l u ĭ *L i v e n t e*" (I. Chirica, Tutova, c. Cârjeóniĭ).

v. *Livente*. — *Plăcintă*.

Apoĭ poporul din Moldova privesce *alivencile* ca un joc ne-romănesc:

„*Alivencile* este un fel de horă e v r e é s c ă..." (G. Căderea, Némţ, c. Buhalniţa).

Originea străină a acestuĭ joc, care n'a reuşit a se respândi afară din Mol-

dova şi a remas abia pe jumătate împămîntenit chĭar acolo, ne explică mulţimea etimologielor poporane.

Numele *alivencĭ*, maĭ corect *alevincĭ*, vine din strigătul ce se scóte atuncĭ când toţĭ jucătoriĭ trebuĭ să se învîrtéscă. Este germanul: Alle winden! Tot nemţesc trebuĭ să fie şi strigătul cel-l'alt: „Joĭ saŭ Marţĭ!" care n'are nicĭ un înţeles şi pare a fi o curiósă românisare assonantică din: „So man walzt", după cum se ḑice şi românesce: „aşa jócă pe la noĭ!" In adevĕr, în multe jocurĭ d'ale poporuluĭ se pomenesc ḑilele septĕmâneĭ. Aşa, de exemplu, la Alunel se strigă în Vâlcea (I. Stânescu, c. Recea):
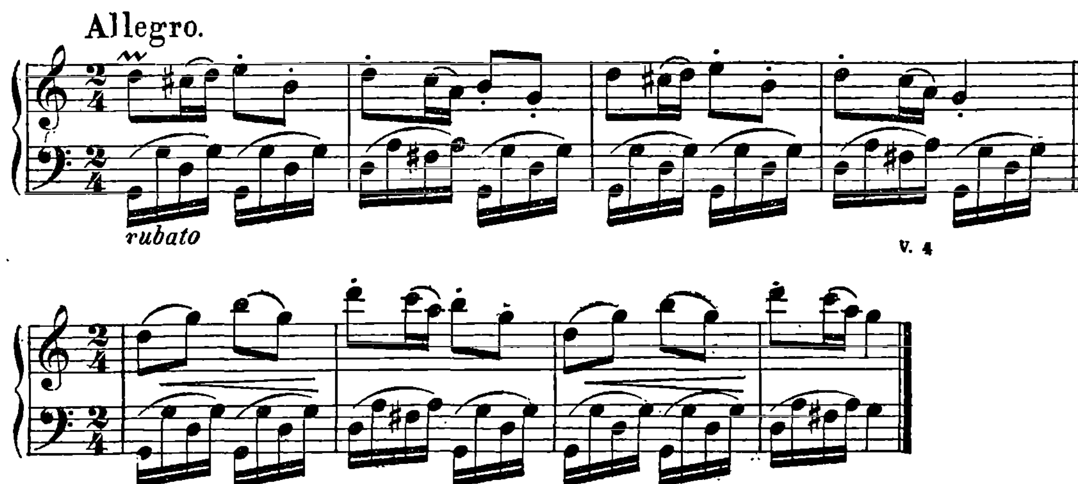
Aḑĭ e lunĭ şi mâĭne marţĭ,
Alunelul să mi'l baţĭ!
Aḑĭ e mĭercurĭ, mâĭne joĭ,
Alunelul la bătâĭ...;

dar nicăirĭ şi nicĭ o dată „joĭ" nu se pune înainte de „marţĭ", ba încă fără trebuinţa rimeĭ. Nu póte fi decât resultatul uneĭ etimologie poporane.

Alivencile este o horă nu evreéscă, precum crede poporul din Moldova fiind-că Evreiĭ vorbesc acolo nemţesce, ci un fel de balet pe care 'l vor fi întro dus la Românĭ aceĭaşĭ musicanţĭ ambulanţĭ din Germania, dela carĭ noĭ am căpĕtat şi pe lăută, vechĭu lăută = germ. Laute, ba şi cuvîntul devenit de tot poporan, maĭ ales la nunţile ţĕrănescĭ: danţ=germ. Tanze. In Occident o mulţime de terminĭ choreograficĭ sînt de asemenea de provenință germană, precum şi la Slavĭ

Din „alle winden" *alivencĭ* saŭ *alevincĭ*, pe alocurĭ la singular *alevincă* (C. Alexandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra), şi de aci apoĭ „hora luĭ Livente", astfel' străvestesce poporul prin propria sa etimologiă tóte vorbele străine fără familiă în ţéră, căutând să le găséscă cu orĭ-ce preţ nesce némurĭ pămîntene în fondul cel vechĭu al graĭuluĭ.

Aria *Alivencilor*, aşa după cum s'a cules în Moldova de căpitanul A. Munténu (Vulpian, Jocurĭ de brâŭ, No. 13):

v. *Alăută.—Danţ.—Horă.—*[1]*·Némţ.—Ştaer...*

Allilùia.—v. *Aleluĭa.*

Alimpèscĭ, n. pr. loc. m pl.; un village dans la Petite-Valachie. Sat în Gorj, formând o comună cu satul Berescii. Numele topic *Alimpescĭ* presu-

pune un nume personal Alimpu saŭ Alimpea, care ar puté represinta aprópe de o potrivă bine pe sântul Alipius şi pe sântul Olympius, maĭ curînd însă pe acesta din urmă, prin trecerea inițialuluĭ ol- în al- ca în „altoĭu“ din „oltoĭu“.

Alivìncĭ. — v. ²·*Alivencĭ.*

Aljòsul. — v. *Naljosul.*

Alma, n. pr. loc. f.; un village roumain en Transylvanie.
O doĭnă din Ardél:

> Dragostele din *Alma*
> S'aŭ dus tot pe Tîrnova,
> Pîn'aŭ stat la Mediaş
> Că-ĭ locul maĭ drăgălaş...
> (Jarnik-Bârsanu, 385).

Din maghiarul alma „pomme“. Tot de acolo vin numirile topice a o mulțime de sate române, délurĭ şi pârae: Almaş (= ung. Almás) şi Almaj (= ung. Almágy) cu deminutiviĭ lor Almăşel şi Almăjel şi cu derivatele Almăjenĭ, Almăşenĭ etc. Acéstă nomenclatură e maĭ cu sémă désă în Ardél şi 'n Banat, apoĭ în Oltenia şi 'n districtul Némțuluĭ, adecă în regiunile învecinate cu elementul etnic unguresc.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „un sat anumé Silişte în ținutul Némțului pe Almaşul cel mic...“
v. *Almaş.*

Al-maĭ-reŭ, s. m.; Satan. — v. ¹·*Al.* — *Drac.*

Almàj. — v. *Alma.* — *Almaş.*

Almàre, n. pr. loc. m.; localité dans la Petite-Valachie. Numele unuĭ dél în Romanațĭ (Frundescu), compus din al -mare, literalmente „le grand“.
v. ¹·*Al.*

Almarĭu (plur. *almare*), s. n.; armoire. Cuvînt întrebuințat numaĭ peste Carpațĭ. Sinonim cu dulap.
Strigătură de lîngă Beĭuş:

> Bagă-mĕ Dómne 'n potică
> Să'mĭ ĭeŭ gură de-o groşiță;
> Iar mĕ bagă în *almarĭu,*
> Să'mĭ ĭeŭ gură de-un grițariŭ...
> (Familia, 1885 p. 307)

Nu vine d'a-dreptul din latinul armarium, ci prin maghiarul almariom saŭ prin germanul Almer (cfr. Cihac, I 17, II 2).
v. *Dulap.*

Almàş s. **Almáj,** n. pr. loc. m.; une partie du Banat. O regiune din Banat învecinată cu acea a Mehadieĭ şi cunoscută în popor maĭ mult sub numele de „Valea *Almaşuluĭ*“. Forma cea veche este *Almaj* saŭ *Halmaj* = ung. Almágy saŭ Halmágy. Intr'un act din 1387 (Kurz, Magaz. II, 304), banul unguresc al Severinuluĭ Stefan de Losoncz dă o moşiă Românuluĭ „Petrus filius Dees Kenezius“ din districtul Halmagy.

Sub Constantin Brâncovanu un însemnat numĕr de Almăjenĭ s'aŭ aşedat în România, închipuind ca un fel de bréslă deosebită, supusă la o dare fiscală a-parte. Astfel în Condica Vistierieĭ dintre 1694—1704 (Mss. în Arch. Stat.) ne întimpină:

Sub anul 1694 aprile 12: „Semele bréslelor cine cum au dat la lipsa haracĭului:
„Brăilénii, jumătate ughi 140;
„Vtori armaşi, ughi 30;
„Slujitorii, pre jumătate ughi 3750;
„Almăjanii, ughi 266 ½...“

Sub anul 1696 martiŭ 1, tot pentru plata haraciuluĭ:

„Satul Albescii, ughi 200;

„Satele cu rumptoarele céle vechi, ughi 3200;

„Satele cu rumptoarele céle noao, ughi 1668;

„Hălmăjanii, ughi 266 1/2;

„Ungurénii ot heleşteul lu Costantin Vodă i ot Cornăţéni, ughi 400..."

Almăjeniĭ plătĭaŭ, prin urmare, aprópe tot atât ca satul Albesciĭ, în care se afla o bréslă a petrarilor (v. *Albescĭ*), şi pe jumătate cât dedeaŭ „Ungureniĭ", adecă o immigraţiune din Ardél.

Dela 1696 nu'ĭ maĭ găsim pe Almăjenĭ ca bréslă, căcĭ uniĭ vor fi întrat în numĕrul birnicilor ordinarĭ din Mehedinţĭ, ĭar alţiĭ — póte — se vor fi întors în *Almaş*.

In graĭu, prin metatesa liquideĭ, Româniĭ rostĭaŭ une-orĭ *Amlaş* în loc de *Almaş*.

Cronica anonimă (Laurian-Bălcescu, Magaz. V, 101): „[Cantacuziniĭ cereaŭ dela împĕratul Leopold] să le dea o parte de loc a Ardéluluĭ, unde sînt cetăţile acestea: Logoşul, Cavaran-Sebeş, Mehedia, Lipova cu ţinutul *Amlaşuluĭ*, ca să fie moşie cu privileghiĭ dela împăratul date némuluĭ Cantacuzinesc..."

v. *Alma*. — *Amlaş*.

Almàjén / **Almăşén** } v. *Alma*. — *Almaş*.

Almìntre. — v. *Altmintre*.

A-lòcurĭ s. **a-lòcure**, adv.; par-ci par-là, par endroits. Generalmente construit cu pe şi întărit prin emfaticul -*a* (v. 5·*A*): pe *alocurĭa*=pe unele locurĭ, nu pretutindenĭ, nu în multe locurĭ.

Cantemir, Chron. II, 261: „însă pre furiş, pre *alocuré* suppuindu-să, apoĭ tot de odată arătându-să..."

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 167): „spunea uniĭ că s'aŭ şi găsit banĭ pe *alocurĭ*..."

Zilot, Cron. p. 29: „că nu numaĭ nu făcea vr'o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *alocurĭa* uniĭ din eĭ se şi întovărăşia cu dînşiĭ la prădĭ şi la jafurĭ..."

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 14: „une-orĭ cerul se încingea pe *alocuré*, în depărtare, de o vîlvóre roşiatică..."

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 215: „P'*alocurea* viile sĕ mlădieaŭ, încărcate cu cĭorchinĭ, pe araciĭ plecaţĭ puţin de greutatea roduluĭ..."

Alocurĭ se compune din prepoziţionalul *a* (= lat. ad) şi din pluralul locurĭ, vechĭ locure. Intr'un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 673): „se face acestŭ săborŭ întru cinstitulŭ al ei hram în Vlaherna şi se prăznuĭaşte şi prespre toate *a-locure* unde sântŭ sfintele beséreci..."

v. 12·*A* (p. 39). — *Loc*.

1·**Alòĭu**. — v. *Odogacĭu*.

2·**Alòĭu**. — v. *Sabur*.

Alòv. — v. *Halâŭ*.

Àloviţă, s. f.; bête errante. Cuvînt adus de Pisone (Dicţ. 1865 p. 50) alăturĭ cu sinonimul bitang, traducêndu-se prin: „pecus errans, das herumirrende Vieh". Este slavicul alova, alovitza, ĭalovitza „sterilis de pecore et pomo" (Miklosich, Lex. 4, 1145) şi prin urmare însemnéză literalmente: „vită stérpă", de unde „vită

fără spor", şi de aci apoĭ „vită retăcită".

v. *Bitang.—Ialomiţa.*

Alsèŭ (plur. *Alseurĭ*), s. n.; nature particulière, propriété. Cuvînt format din articlul posesiv al şi din pronumele seŭ, prin care vechiĭ scriitorĭ românĭ aŭ căutat a traduce pe paleoslavicul svoĭstvo dela svoĭ „suus" şi pe grecul ἰδιότης din ἴδιος.

Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 127 a: „cum are părintele *alsăulŭ* său a naşte pre fiĭulŭ şi a scoate duhulŭ svântŭ, şi cumŭ are fiĭulŭ *alsăul* său a să naşte din părintele, aşĭa şi duhulŭ svântŭ are *alsăul* său a purcĭade din părintele şi a să odihni pre fiĭul; aşĭa li-ĭ osăbicĭunĭa numaĭ cu câtŭ să osăbăscŭ *alsăurile...*"

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Dec. 3: „bineluĭ acésta'ĭ *alsăulŭ* cel hireşŭ să'ş dĭa şi la alţăĭ din binele său..."

Din substantivul *alseŭ* s'a format apoĭ verbul alseuesc „approprier", care represintă semasiologic pe paleoslavicul svoiti saŭ usvoiti = gr. ἰδιόω.

Aceste formaţiunĭ cărturărescĭ n'aŭ devenit tocmaĭ poporane. Curat românesce: însuşire şi însuşesc.

Lexicon Budan, 39: „asăuesc saŭ alsăuesc = însuşesc, adproprio, proprium reddo"; asăuinţă, alsăuinţă = însuşire, proprietas".

v. *Aleluesc. — Insuşesc.*

Alseŭesc | **Alseuinţă** — v. *Alseŭ.*

¹·Alt, -ă, şi **alàlt, -ă,** adj. et pron.; autre, autrui. Este *alt* ceĭa ce nu e acelaşĭ. Se declină ca pronumiĭ „un", „acest", „acel" etc. şi tot aşa primesce în flexiune pe emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*): *altuĭ* saŭ *altuĭa*, *alteĭ* saŭ *alteĭa*, *altor* saŭ *altora*, *alaltuĭ*, *alaltuĭa*, *alalteĭ*, *alalteĭa*, *alaltor*, *alaltora*; dar forma *alt* se post-articuléză la nominativ ca adjectiviĭ şi nu are pe emfaticul *-a*: *altul*, *alta*, *alţiĭ*, *altele.*

Latina avea pe alius şi alter, cel întâĭu maĭ puţin determinat: „ein anderer", cel-l'alt maĭ determinat: „der andere". Româniĭ aŭ păstrat ca materiă numaĭ pe *alt* = alter, dar moştenind tot-o-dată ca funcţiune pe acea diferenţiare între „alius" şi „alter", eĭ aŭ plăsmuit pe lîngă *alt* o nouă formă *alalt*, reservând luĭ *alt* sensul de „alius", ér luĭ *alalt* pe acela de „alter". In alter finalul -ter este un sufix comparatival, ca şi când am ḑice „plus autre"; în *alalt* iniţialul al- este un articlu posesiv, compus din ad-illum (v. ³·*Al*); în ambele casurĭ noţiunea simpluluĭ *alt* e întărită. Negreşit, une-orĭ *alt* se confundă cu *alalt*, ca şi lătinesce alius cu alter; însă despărţirea lor în principiŭ e nu maĭ puţin sigură. In graĭul vechĭu, aceleaşĭ texturĭ ne înfăţişéză ambele forme, fie-care cu nuanţa sa propriă. Bunăóră în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:	1648:
Jacob. V. 12: nece cu *altul* oarecarele gĭurămăntu...	...nece cu *altŭ* gĭurămăntŭ...

= „neque aliud quodcumque juramentum..."; dar cu câte-va rîndurĭ maĭ jos:

Jacob. V, 16: ispovediţi-vă urul *alăltui* greşalele...	...ispovediţi-vă păcatele voastre unulŭ cătră *alaltu...*

= „confitemini ergo alterutrum peccata..."

Intr'un alt pasagiŭ:

Act. Ap. XXVIII, 9: şi *alalţi* ciînre avé lăîngedzi întru ostrovu, urdira şi se veîndeca...

...şi *alţii* carii avé nepotinţe în ostrovulŭ acela, veniîa şi să vindeca...

vedem numaĭ pe articulatul *alţiĭ* corespundênd nearticulatuluĭ *alalţi*.

Deasemenea nearticulatul *alaltă* = articulatul *alta* la Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 75 a: „Suindu-te Hristoase de pre muntele Eleonuluĭ, puterile prăvindŭ *alaltă* cătră *alta* striga: cine ĭaste acesta..."

In doĭna:

> Urîtul din ce'ĭ făcut?
> Din omul care'ĭ tăcut:
> Pune-o buză peste *alta*,
> Şi ĭată urîtu'ĭ gata!..
>
> (Jarnik-Bărsanu, Transilv. 80)

în loc de articulatul *alta* s'ar fi pus în vechĭul graĭu nearticulatul *alaltă*:

> Pune-o buză peste-*alaltă*...

Intr'unul şi acelaşĭ pasagĭu din Noul Testament, Act. Ap. XXVII, 44: „ĭară *alalţi*, unii pre scănduri, *alţii* pre frănturi deîn corabie...", *alalţĭ* însemnéză totalitatea precisă a celor remaşĭ, ĭar *alţiĭ* numaĭ o parte nedefinită din acea totalitate.

In textul omiletic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 379): „unul *alăltui* greulŭ să purtămŭ, căce că unulu e mai slab, *altulu* e mai tare...", *alalt* este ce-va determinat, fie-care din ceĭ doĭ fiind *alalt* faţă cu soţul seŭ, pe când *altul* nu e determinat, deşi se articuléză, fiind că nu se scie care anume este din ceĭ doĭ.

Alt, ca şi *alalt*, presupune tot-d'a-una o comparaţiune, dar cu acea esenţială deosebire că *alalt* specifică, ĭar *alt* generaliséză. In proverbul:

> El pórtă ponosul
> Ş'*altul* róde osul...
>
> (Pann, I, 82)

altul este tótă lumea, pe când *alalt* s'ar puté ḑice numaĭ atuncĭ când ar fi vorba de o fiinţă hotărîtă. In balada „Mănăstirea Argeş":

> Mănăstire naltă
> Cum n'a maĭ fost *altă*...

dacă s'ar pune: „cum n'a maĭ fost *alaltă*", s'ar înţelege că n'a fost nicĭ o dată aşa de naltă mănăstirea cutare saŭ cutare.

In expresiunea: „de *altă* parte", de exemplu la Anton Pann (Prov. I, 42):

> Socotind acestea, se călătorĭa
> Şi'şĭ vestejĭa faţa de inimă rea;
> D'*altă* parte ĭarăşĭ vedea pe Tatar
> Stând şi el pe gândurĭ şi oftând amar...

se vorbesce de una óre-care din cele multe părţĭ; când se arată însă direcţiunea, atuncĭ trebuĭ ḑis: „de *alaltă* parte" după limba vechilor texturĭ, „de c e a - *laltă* parte" după graĭul de astăḑĭ.

Alt şi *alalt* sînt dară doĕ cuvinte, carĭ urméză a fi cercetate fie-care în deosebĭ. Vom începe prin *alalt*, devenit archaic şi care merită a fi re'ntrodus în limba literară în locul trăgĕnatuluĭ c e l-*alalt*.

I. **Alalt** „autre, l'autre".

Macedo-românesce *alantu*, *alantă*, bună óră: „treĭ ḑile me duc tu lumea *alantă*" (Petrescu, Mostre I, p. 10). Pentru compusul *alaltă*-ĭ e r ĭ Macedo-româniĭ aŭ: *aualta*-ḑî. Istriano-româniĭ aŭ perdut pe *alalt*, dacă nu cum-va o remăşiţă din el va fi pluralul *ailţi* citat de Ion Maiorescu (Itinerar p. 84).

Alalt este tot-d'a-una numaĭ pronume şi nu se post-articuléză nicĭ-o-dată ca *alt*.

In flexiune, pe lîngă *alaltuĭ* etc., ca şi pentru simplul *alt*, limba veche ad-

mite şi chïar preferă o formă foneticesce scăḑută: *alăltuĭ*, *alăltor*, saŭ cu emfaticul *-a*: *alăltuĭa*, *alăltora*.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI, 31: déci eşiră de băsăduiră urulŭ cătră *alaltu* grăindu...	...et quum secessissent, loquebantur ad invicem dicentes...
Petr. I, 1, 22: urul *alaltŭ* ĭubiţi adesu...	...invicem diligite attentius...
Petr. V, 5: toţi urul *alăltui* supuindu-se...	...omnes autem invicem humilitatem insinuate..

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum):

Marc. IX, 33: unul cătră *alaltu* se întreba...	...inter se disputaverant...

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „să nu avămŭ noi ascunsŭ aéasta ce trebuĭaşte *alăltora* sau ce e a căuta unulŭ *alăltui* folosulŭ...“

Acelaşĭ quat. II p. 11: „noi toţi vămŭ cunoaşte păcatele unulŭ *alăltui*...“

Acelaşĭ, quat. I p. 9: „ale noastre păcate, ce ne'sŭ puse înnainté ochilor noştri, mai vrătoase şi mai amârâte să le cugetâmŭ decătŭ ale *alăltor*...“

Acelaşĭ, quat. IX p. 16: „arătă-se Mariei la mormântŭ şi *alăltor* muеri...“

Popa Grigorie din Măhacĭu, 1600 (Cuv. de bătr. II, 51): „du-te de te ĭartă cu însul şi să lăsaţi gréşalele urul *alaltu*...“

Acelaşĭ (ib. 53): „častă carte să o cetéscă, săva preutŭ, săva diacŭ, între oamenri, şi să învéţe şi să o treméţă dela unrii *alalţi*...

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov p. 530): „ce râu facŭ glasurile tămpânelorŭ şi ale fluerelorŭ şi ale *alâltorŭ* vase de glasuri...“

Ion din Sim-Petru, Alexandria din 1620, (Mss. Acad. Rom. p. 12): „Alexandru să sărută cu Evantŭ înpăratŭ, şi plănse, şi se ertară unu de cătră *alaltŭ*...“

Moxa, 1620, p. 348: „ei se măntuirâ, ĭarâ *alalţi* toţi se necarâ...“

Ibid. p. 382: „eşirâ unii l'*alalţi* cu oşti, ce nu se lovirâ, că se spârérâ...“

Ib. p. 397: „Monomahŭ la războĭu nu ştiĭa rândulŭ, ĭarâ la *alalte* la toate era bunŭ şi înţeleptŭ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 69: „căndŭ vor fi totŭ unii ca *alalţŭ* amăndoâ parţile şi la tot meşterşugul să vor tocmi într'o fire şi într'unŭ cumpăt...“

Ibid. f. 58: „căndŭ să vor fi pré ĭubindŭ unul pre *alaltŭ*...“

Constandin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 99): „înţelepčuné lăudându-o minunatul şi pré înţeleptul Solomon, o propoveduĭaşte a fi decăt toate *alalte* zidiri ale lui D-zeŭ şi cereşti şi pămănteşti mai înaltă şi mai vrédnică...“; şi cu căteva rînduri maĭ jos: „ĭarăş o mărturiséşte a fi mai scumpă decăt aurul şi mai de mult de preţ decăt toate diĭamanturile şi *alalte* avuţii ale lumii...“

Corbea, 1700, psalm. IX (Mss. în Acad. Rom.):

Iară eĭ păcătoşiĭ
Să 'ntoarcă ticăloşiĭ
La Iad cu toate-*alalte*
Limbĭ, ce zac în păcate...

Printr'o duplă articulare, se nasce forma c e l-*alalt*=lat. ecc'illum-ad'illum-alterum, în care cel se supune moţiuniĭ şi flexiuniĭ, ér al remâne invariabil: c e a-*alaltă*, c e ĭ -*alalţi*, c e l o r-*alalţi* etc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 686): „ačasta ĭaste vrémé de pocaanie, ĭară c é ĭ a *alaltâ* de judeţŭ; ačasta ĭaste vrémé de nevoinţâ, ĭară c é ĭ a *alaltâ* de cununi..."

In graĭul de astădĭ *alalt* se maĭ aude numaĭ dóră în asociaţiunea c e l-*alalt* şi în adverbul o l a l t ă = o-*alaltă*:

Ca pe lumea c e ĭ a-*laltă*
Să fim dragă la o-*laltă*...
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 57)

Intr'un mod sporadic:
Zilot, Cron. 104:

Decĭ dintre tóte
A c e l e-*lalte*
Némurĭ scădute
In vremĭ perdute...

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 207): „Franţoziĭ şĭ-aŭ pus împărat înşişĭ de sine pe Bonaparte, fără ştirea şi iscălitura a c e s t o r-*alalţĭ* împăraţĭ..."

A. Pann, Prov. I, 12: „Puţin daca trece, şi a c e s t-*lalt* ese..."

In graĭu se rostesce adesea: ă l-*ăl-alt*, ă l-*lant*, c e l-*alant*.

Costachi Stamati, Muza I p. 342: „ĭar c e l-*alant* mănios..."

Jipescu, Opincaru p. 21: „când glăsuleţu mĭeŭ ar puté pătrunde dĕla un cap pînă la ă l-*lant* al ţĕri..."

Ibid. p. 11: „nu miroase bine, miroase a unt după tĕrâmu ă l-*ălalt*...."

Forma *alalt* deşteptă următórele observaţiunĭ:

1º Relaţiunea funcţională între *alalt* şi latinul a l t e r apare maĭ cu sémă limpede în compusele *alaltă*-ĭ e r ĭ „avant-hier" şi *alaltă*-s é r ă „avant-hier au soir". Latinesce „a l t e r o vicesimo die = 22", „a l t e r o et sexagesimo anno = 62", „trigesimo et a l t e r o = 32" etc., întocmaĭ precum *alaltă*-ĭ e rĭ însemnéză „a l-d o i l e a ĭerĭ", *alaltă*-s é r ă — „a d o u a a-séră", pe când un simplụ „*altă* séră" saŭ „*altă* ĭerĭ", „a l i u s dies", „a l i u s annus", arată numaĭ că nu este vorba de timpul cutare.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 449): „plângeţi dupâ mine, fraţilor şi soţii miei şi gintul şi cunoscuţii miei, că pănâ a-serâ *alalta*-s é r â cu voi grăiĭa şi de năprasnă'mi vine şi'mi sosi časul de mortĭa..."

Cantemir, Chron. II, 189: „minciŭnă născând, ca pre bureţĭ de erĭ de *alalta*-e r ĭ îĭ faceţĭ..."

Alaltă-ĭ e r ĭ nu este „ad alteram heri" (Cihac), ci „ad-illam alteram heri", precum şi *alaltă*-s é r ă = „ad-illa altera sera", amîndoĕ fără paralelurĭ romanice, de óră ce numaĭ Româniĭ aŭ articlul posesiv a l. Istriano-românul a l-t ă-e r ĭ (Miklosich, Untersuch. I, 19) se datoresce italianuluĭ a l t r i e r i.

2º. Modul întrebuinţăriĭ luĭ *alalt* fórte des în vechile texturĭ: „ĭubiţĭ unul *alalt* = pe *altul*", „să trimită dela uniĭ *alalţĭ* = la *alţĭ*" etc., confirmă derivaţiunea articluluĭ posesiv a l din lat. a d-i l l u m, ceĭa ce este şi maĭ învederat în compusul o l a l t ă „ensemble" = una-a d-i l l a m-a l t e r a m".

3º. Construcţiunea c e l-*alalt*, cu doĭ articolĭ fie-care de altă origine, corespunde pe deplin în principiŭ albanesuluĭ t ĭ a t ă r ă = tă-i-atără, compus din a t ă r ă „autre" cu doĭ articolĭ diferiţĭ t ă şi i.

IIº. **Alt** „autre, un autre".

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob II, 25: pre *altă* cale i scoase...	... a l i a via ejiciens...

Paralel cu ital. a l t r o, provenţ a l t r e, reto-rom. a u t e r, span. o t r o, portug. o u t r o, franc. a u t r e, sard. a t e r u, în dialectul gallures a l t ụ, după

cum e şi la Românĭ în ambele dialecte de căpeteniă, ér în cel istriano-român *at* şi *oat*.

Forma organică dissilabică *altu* nu e rară în vechile texturĭ:

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLVII, 14: „că se spure în gintu *altu*..."

Miron-vodă Barnovski la 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14) cértă pe pârcălabiĭ dela Némţŭ că: „de se va svădi vre un om cu *altu* om, voi şi mérgeţi de-i prădaţi şi le faceţi răutate multă..."

Articulatul trisilabic *altulu*:

Radu din Mănicescĭ, 1574, Luc. XXII, 58:

... după acéĭa prespre neşchitŭ *altulu* 'lŭ văzu elŭ...	... et post pusillum, a l i u s videns eum...

In casul oblic, aprópe tot-d'a-una *alt* îşĭ însoţesce pe emfaticul *-a*:

Dosofteĭu, 1673, f. 5 b:

Şi cînd te mâniĭ, nu face
Rĕu *altuĭa* ce nu'ţ place...

saŭ ibid. f. 10 a:

Cine va săpa groapa *altuĭa* să'l surpe,
Sîngur 'ş va cădía 'n râpâ şi vĭaţa ş'a rumpe...

La plural, ib. f. 40 b:

Cu năravurĭ rĭale în mânule sale,
Ce-au făcut *altora*, să le fač cu cale...

Locuţiune proverbială: „Este la largul luĭ şi la strîmtul *altuĭa*..." (Pann, Prov. III, 53).

La genitivo-dativ femeiesc singular, în graĭu în loc de *alteĭ* saŭ *alteĭa* se aude une-orĭ *alţiĭ* şi *alţiĭa*:

Pravila Moldov. 1646, f. 153: „unŭ ğudeţŭ ce va isprăvi şi va svrăşi légĭa *altui* ğudeţŭ *alţii* eparhii, nu să va certa..."

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III, 226): „să ţie frăţéşte Zlata şi cu soru-sa, şi ş'aŭ făcut zapis una *alţiĭa* ca să nu să maĭ părască..."

La genitivo-dativ bărbătesc singular, Moldoveniĭ rostesc *altue* în loc de *altuĭa*.

Nicolae Costin, Letop. II g. 84: „să facă şi unue şi *altue* supăr..."

Donicĭ, Cheltuitorĭul şi rîndunica:

De ce tot omul, când greşăsce,
Asupra *altue* se dezvinovăţesce?...

Tot acolo se aude pluralul bărbătesc *alţâĭ* pentru *alţiĭ*:

Dosofteĭu, 1673, f. 3 a:

Ĭar acmu voĭ, împăraţâĭ,
Sama vă luaţ şi *alţâĭ*...

saŭ ibid. f. 13 a:

Sfatul şi voroava ce fac necuraţâĭ,
Tind sâlţe şi laţurĭ să strice pre *alţâĭ*...

Cu poeticul *d* ca in „dalb=alb":

Doĭnă din Ardél:

Frunḑă verde şi ĭar verde,
Mândra mea cu *daltul* şede...
(Jarnik-Bârsanu, 158).

saŭ:

Place'mĭ mie d'a juca
Cu drăguţa *daltuĭa*...
(Ibid. 360)

Represintând prin funcţiune pe latinul „alius", *alt* se repetă şi el când e vorba de un şir de lucrurĭ, ca: „a l i i statim dissupari, a l i i diu permanere, a l i i semper" (Cic.); bună-óră:

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 469—70): „Unora le va fi faţa ca ţărâna pămăntului, *alţii* ca tina spurcată diîn uliţă, *alţii* ca gunoĭul, *alţii* le va fi trupul putredu ca un căine mortu căndu-i saru viermii dintru elu, *altora* le va cură diîntre ochi smrad cu puroi şi vor fi îngânfaţi, *alţii* voru fi negri ca însuş diavolul, *alţii* vor fi ca peile aspideei..."

Balada Vulcan:

Uniĭ ḑicea să'l omóre
Cu laţ de spînḑurătóre,

Alţiĭ să 'l cufunde 'n apă,
Alţiĭ să 'l înfigă 'n ţépă,
Alţiĭ să 'l tae pe loc,
Alţiĭ să 'l arunce 'n foc...

Coresi, Omiliar 1580 quat. II. p. 1: „uîn duhŭ ĭaste duhŭ de curvie, e *altulu* e de saţiulŭ, *altulu* e de ĭubiré argintului, ĭară *altulŭĭ* măriĭa, e *alte* şi de *alte* păcate...“

Pravila Moldov. 1646, f. 34: „Prepusul furtuşagului să arată pre numele omului cel rău, ce să dzice: *altŭ* om ĭaste vestitŭ de om bunŭ, şi *altulu*-i vestit de omŭ rău...“

Cantemir, Chron. I, 205: „c â t e ş i c â t e féluri de schimositurĭ şi din zi în zi *altele* şi *altele...*“

Reduplicându-se numaĭ „şi“:

Varlam, 1643, II f. 346 a: „acéstĭa ş i ş'*alte* isprăvi de trébă mentĭa le svătuĭaşte...“

Cu reduplicarea luĭ *alt* şi a luĭ ş i:

Pravila dela Govora, 1640, f. 49 a: „pisică sau aricĭu saŭ pâlşŭ sau nevăstuică sau véveriţă ş i ş'*altele-altele* căte săntŭ necurate...“

v. *Şi*.

In construcţiune cu c e-v a, *alt* saŭ *altă* funcţionéză ca adjectiv, dar se confundă deja cu adverbialul a l t, despre care veḍĭ la articlul următor.

Biblia Şerban-vodă din 1688, Act. Ap. XXIX, 32:

... *altŭ* ce-va striga...	... a l i u d clamabant...

Constantin Brâncovan, 1675 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 120): „ca să fie metoh la sfânta mănăstire a Domniei méle dela Hurezi şi ca să dau Domniĭa mé *alt* c e - v a în locul ei la Sfăntul Mormănt...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „par'că îmĭ vine să sbor, nu *altă* c e-v a...“

Acelaşĭ, Punguţa cu doĭ banĭ (ibid., 1876 p. 404): „Atuncĭ tóte paserile din ograda boeréscă s'aŭ luat după cucoş, de ţi se părea că'ĭ o nuntă şi nu *altă* c e-v a...“

Ca exclamaţiune, „*alt* c e-v a!“ saŭ „şi *alt* c e-v a!“ însemnéză: „certainement!“

„Când întrebĭ pe ţĕran: Aĭ isprăvit cutare lucru? el în loc de d a ḍice: O-ho! ş'*alt* c e-v a!“ (Buzeŭ, c. Glod--Siliştea).

v. ²·*Alt*. — *Ce-va*.

Circulaţiunea cea maĭ désă a luĭ *alt* este în corelaţiune cu u n.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVIII, 24: şi u r i i credé grăiteloru de Pavel, ĭară *alţii* nu credé...	... q u i d a m credebant his quae dicebantur, q u i d a m vero non credebant...

Radu din Mânicescĭ, 1574, Matth. XXIV, 40:

...doi vor fi în satŭ, u n u l u se va lua e *altulu* se va lăsa; e doi răşnind în răşniţă, u n u l u se va lăsa e *altulu* se va lua...	... duo erunt in agro: u n u s assumetur, et u n u s relinquetur; duoe molentes in mola: u n a assumetur, et u n a relinquetur..

Moxa, 1620, p. 346: „cerĭul cu stéle şi cu lucĭaferi, cu soarele şi cu luna, de se întrecŭ una cu *altă* întru lauda cui le-au faptŭ...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 21 b: „cândŭ va spune u n e l e şi *altele*, ĭară să'lŭ întrébe...“

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61): „să avem pace u n u l de către *altul...*“

Des în proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

Doĭ inşĭ una nu ḍicea:
U n u l hăis' şi *altul* cea!

(Pann, II, 76).

„U n u l face ş'*altul* trage...." (ibid. II, 30).

> U n u l trage să móră
> Ş'*altul* jócă, se 'nsóră...
> (Ibid., II, 148).

„U n u l ş'*altul* tot un drac" (ibid. I, 88).

Gr. Alexandrescu, Dervişul:

> D i n t r' u n a 'n t r'*alta* vorba aduse,
> Şi în stil neted patima'şĭ spuse...

Basmul „Lucéfĕrul" (Ispirescu, Leg. 382): „Eĭ, n i c ĭ u n a n i c ĭ *alta*, voĭaŭ să vîneze tot lighioĭ sălbatice...."

Cu un sens de tot diferit este archaicul „n i u n u l n i *altul*", unde n i-n i (= lat. en = gr. ἠνί) însemnéză ĭ a t ă-ĭ a t ă saŭ a c u m - a c u m:

Ion Neculce, Letop. II p. 225: „tot trimetea n i p r e u n u l, n i p r e *altul* înaintea luĭ să vie maĭ curând..."

Acelaşĭ p. 259: „tot trimitea la sute de pungĭ de banĭ, de lua n i c u o p r i c i n ă, n i c u *alta*..."

Acelaşĭ p. 301: „tot îmbla cărţile şi soliile, n i l a u n u l, n i l a *altul*, de'ĭ tot îndemna..."

Din causa deseĭ corelaţiunĭ între u n şi *alt*, vine apoĭ aglutinarea ambelor cuvinte: u n u l-*altul*, u n i ĭ-*alţiĭ*, u n a-*alta* etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 90: „cândŭ nu va vré muĭarĭa să înble după bărbat, ce va înbla cu şuvéle, u n â-*altâ* va găsi să să poatâ măntui, dzicăndŭ că nu ĭaste obicéĭulŭ să înble muerile dupâ bărbaţŭ, nu i să vorŭ prinde acéstĭa..."

Zilot, Cron. p. 33: „Insă pînă a trece, zăbovindu-se óre-şĭ-ce şi apucându'ĭ ḑiua, ĭ-aŭ vĕḑut u n i ĭ - *alţiĭ* şi aŭ venit scire în Craiova..."

Anton Pann, Prov. I, 11:

> Vorbind u n a-*alta* cu toţĭ împreună,
> Ca şi u n i ĭ-*alţii* când-va când s'adună...

Acelaşĭ, I, 141:

> Apucă-te, ḑic, de muncă şi nu umbla haĭmănind
> Şi uşele u n e ĭ-*alteĭ* înverigând şi păzind...

Acelaşĭ, III, 87:

> Nu aĭ să'mĭ facĭ nicĭ o trébă, ci de urit, să nu şeḑĭ.
> Să 'ngrijescĭ de u n a-*alta*, de argaţĭ şi slugĭ să veḑĭ...

Gr. Alexandrescu, Elefantul:

> O! asta nu se póte —
> Ḑic u n i ĭ-*alţi* 'n lume...
> —Domniĭ meĭ, se pot tóte...

„[Descântătórelor] e datina a li se da câte u n ă-*alta* din casă, numaĭ să se ḑică că n'aŭ descântat de giaba" (S. F. Marian, Descântece p. 71).

De aci apoĭ locuţiunea: p î n ă u n a-*alta*=„en attendant".

Basmul „Iléna Sinḑiana" (Ispirescu, Leg. 15): „Şi până u n a-*alta*, ea îşĭ aduse a-minte de vitejiile tatăluĭ seŭ..."

Basmul „Ceĭ treĭ fraţĭ" (ibid. 280): „pînă u n a-*alta*, ĭea şi tu halâul ăla şi veḑĭ de'ĭ puté să prinḑĭ vr'o fîţă de pesce..."

Alt basm (ibid. 290): „Pînă u n a-*alta*, Cotoşmanul se dete pe lîngă stăpânul seŭ..."

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 182): „ĭa să lăsâm tóte la o parte, şi p î n ă l a u n a-*alta*, haĭ să vedem ce'ĭ de făcut..."

Acelaşĭ p. 192: „pînă u n ă-*altă*, ĭa să mĕ duc să vĕd..."

A. Pann, Prov. III, 83:

> Pînă u n a-*alta*, fuse şi prânḑu 'ndată gătit...

„Glume din popor" (Foişóra din Sibiĭu 1886 p. 11): „Pînă u n-ă-*altă*, ţ'a plăti Cel de sus!..."

In sfîrşit, printr'o fusiune deplină între ambele vorbe, s'a născut cuvîntul u n é l t ă „instrument", care întru nemic n'are a face cu latinul „utensilia"

(Cihac), ci este u n e-a l t e „tot felurĭ de lucrurĭ“, de'ntâĭu întrebuinţat numaĭ la plural, de exemplu într'un act din 28 octobre 1593 din Archivul luĭ Petru Schĭopul (Mss. în Acad. Rom.), unde se vorbesce despre deşterarea principeluĭ: „cum acestŭ om cu tóte u n é l t e l e lui să mérgă în crăiriĭa noastră, fără grije, cu voĭa înpăratului...“ Aci „toate u n é l t e l e“ însemnéză învederat „tot ce are“ saŭ „tot ce trebue“.

v. *Un.* — *Una.* — *Unéltă.*

Despre ḑicerile a l t e - a l e a „paralisiă“ şi a l t ă - a ĭ a „monstre“,

v. ¹·*Ale.*

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76: „Pehlivaniĭ arapĭ şi hindiĭ, ce'ĭ aduseseră din ţéra Turcéscă, făcură şi eĭ felurĭ de năsdrăvăniĭ şi de jocurĭ minunate şi nevĕḑute locurilor nóstre; uniĭ săriĭaŭ în vĕzduh, cu capetele în jos, peste opt bivolĭ puşĭ în rînd, alţiĭ călcaŭ cu ĭuţélă pe o făşiă de tulpan întinsă fără d'a se cufunda, ĭar unul maĭ ales schimba în tot chipul o căcĭulă, care, când o arunca de pămînt, pe loc se prefăcea în felurĭ de căcĭulĭ deosebite. De acolo a şi eşit vorba romanéscă: *altă* c ă c ĭ u l ă ! când vrea omul să ḑică că s'a schimbat starea de maĭ nainte a unuĭ lucru...“

Despre originea istorică fórte interesantă a locuţiuniĭ proverbiale „*altă* c ă c ĭ u l ă = „c'est une autre paire de manches“, care nu vine de loc dela „pehlivaniĭ arapĭ şi hindiĭ“,

v. *Căcĭulă.*

Cu un sens apropiat, se maĭ ḑice: a întórce saŭ a schimba p e *altă* f ó i ă.

Jipescu, Opincaru p. 120: „omu când vede el bine că nu merge drept şi netid ceva, lesne schimbă vorba d'întâĭ p'*altă* f ó ĭ e...“

Intocmaĭ aşa ḑic Sicilianiĭ: „vutari 'n a u t r a f o g g h i a = cambiar materia del discorso“ (Traina).

v. *A-ho!* — *Fóĭă.*

Cu negaţiune, se ḑice n e - *alt* „exceptionnel“ în locuţiunea: „a face ce-va saŭ a fi ca n e - *altă* l u m e“, de unde apoĭ la comparativ: n e - m a ĭ-*alt* „sans pareil“.

Basmul „Petrea Fĕt-Frumos“ (Sbiera, Poveştĭ p. 118): „ar nasce un prunc ca n e - m a ĭ - *altul* pe lume, un Fĕtfrumos din poveste...“

Adjectivul şi pronumele *alt* se deosebesc de tot prin funcţiune de neŭtrul a l t, de adverbul a l t a şi de termenul poporan medical a l t a, pe carĭ veḑi-le maĭ jos, ca şi derivatele:

altă-dată. — *altă-óră.* — *alt-cum.* — *alt-fel.* — *alt-unde...*

²·**Alt** s. **àltă**; pas ça, pas ceci. Nume general pentru tot ce nu este a c é - s t a saŭ a c e ĭ a. Are maĭ adesea forma *alta*, în care finalul *-a* nu pare a fi articol, căcĭ atuncĭ şi la masculin s'ar ḑice *altul*, ci maĭ curând este emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*) funcţionând ca în adverbĭ. E învederat că în: „nu dînsa, ci a l t a vorbesce = c'est u n e a u t r e qui parle“ şi în „e l *alta* vorbesce = il parle a u t r e m e n t“, primul a l t a şi al doilea *alta* sînt doĕ cuvinte cu totul deosebite în fond, deşi identice în formă. Neutrul *alta* funcţionéză ca ceva mijlociŭ între pronume şi adverb, nemic adjectival.

Balada „Golea haĭducul“:

Voĭnicĭ, staţĭ
De nu maĭ daţĭ,
Pe mine nu mĕ stricaţĭ!
Că a s t a nu e *alta*,
Ci este greşéla mea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 589).

Balada Oprişanul:

Nu mĭ-e cĭudă de a s t a,
Cât mĭ-e cĭudă de *alta*...

Basmul „Ţugulea“ (Ispirescu, Leg. 327): „Maĭ ḑiseră uniĭ u n a, alţiĭ *alta*...“

Se póte înse şi fără emfasă: *altă.*

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „să'şŭ piĭardză toată ustenéla, şi necumŭ *altă*, ce cheltuĭala încă să nu'şŭ ĭa...“

Costachi Negruzzi, la M***:

Niciĭ ura, nicĭ amorul, nicĭ lumea 'nşelătóre
Ce ne'ncetat m'adapă cu fiere şi venin,
Nu pot să facă *altă* decât să mĕ omóre...

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să paţă ş'*altă*...

Apoĭ cu acelaşĭ înţeles forma bărbătéscă *alt*, tot-d'a-una nearticulată, bună-óră în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:	1648:
Act. Ap. XIX, 32: ĭară alţii amu *altu* oare-ce striga...	... ĭară alţii *altă* striga...

C. Negruzzi, Zoe, I: „Pe semne tu nu sciĭ că te ĭubesc maĭ mult decât orĭ-ce *alt* pe lumea asta...“

Fórte des în construcţiune negativă.

Miron Costin, Letop. I p. 307: „acésta este pricina, nu *alta*...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să mĕ duc şi eŭ pe urma fraţilor meĭ; n u d e *altă*, dar ca să'mĭ încerc norocul...“

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveştĭ p. 8): „tóte de prinprejurul luĭ aŭ prins a juca de se sfărma, n u *alta*...“

Basmul „Voĭnicul florilor“ (ibid. p. 77): „dară Ţiganul să crepe, n u *alta*, de cĭudă şi de urgie...“

La Macedo-Românĭ, negativul f ă r ă - d e - *altu* este o locuţiune adverbială însemnând „sans faute“, de ex.: „să'nĭ aducĭ f ă r ă - d e - *altu*=să'mĭ aducĭ n e g r e ş i t“ (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom., I, 369).

v. ¹·*Alt.*—¹·*Alta.*

¹·Àlta s. **àltă**, adv.; secondement, puis. Se desvóltă din neutrul a l t, despre care maĭ sus, căpĕtând o funcţiune pe deplin adverbială. Sinonim cu a p o ĭ.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 556): „doao face acicé Domnulŭ: u n a, arată ĭubire de oameni şi putére; *alta*, se chémâ pre sine sâracelorŭ pârinte şi vâduolorŭ judecâtorĭu...“

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „am miluit boĭarinul domniei méle Preda Ţinterénul cu satul Borăştii şi cu Baĭa în judeţul Mehedinţilor, căce c'au fost lui de moşie mai deainte vréme, şi *altă* pentru ce au slujit şi s'au nevoit la slujba domniei méle...“

Miron-vodă, 1628 (A. I. R. I, 175): „s'aŭ jăluit innainté domnii méle rugătorii noştri episcopii şi egumenii de prin toate mănăstirile, şi mazilii şi fečorii de boĭari de ţară, şi gĭupânese sărace, într'acela chip zicând, că li s'au pustiit satele şi li s'au răşchirat vecini prin slobozii şi prin satele boĭereşti, şi ei au rămas numai cu săliştile; *alta* s'au jăluit pre părcălabii de ţinuturi că le întră în sate de le pradă vecini şi-i čobotescu fără de ispravă; *alta* îmblă dişugubinarii în toată vrémé de facu năpăşti a femei şi a fete de oameni buni şi a sărace pre minčuni de facu pradĕ şi-i bagă în fieră şi-i čobotescu; *alta* umblă slugile hătmăneşti şi gĭuzii ţigăneşti de le învăluescu Ţiganii şi-i pradă...“

Un act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 135) se începe chĭar aşa: „Gavriil hetman i părcălab su-

čavskii scriem la priĭatenul nostru la Neculai de Vaslui, *alta* dăm ştire că ni s'au jeluit etc."

Tot aşa mitropolitul Dosifteĭu din Ardél, 1627 (ibid. 93), după titlul seŭ începe d'a-dreptul: „*Alta* pentru ce me-aţ fostu scris molitvele voastre cu Ioan pentru zapisele celor poeni..."

v. [1]*Alt.*—[2]*Alt.*—*Apoĭ.*

[2]**Àlta**, s. f. art. invar.; t. de Sorcellerie populaire: 1°. mercure employé comme antidote dans l'empoisonnement mercuriel; 2°. moyen similaire pour réagir contre l'ensorcellement de quelcun. La fermecătoresele din Oltenia se înţelege óre-cum prin *alta* vechĭul precept medical anti-hippocratic de „similia similibus curantur", maĭ în specie însă vindecarea prin mercuriŭ a celor înveninaţĭ prin mercuriŭ şi însănătoşarea prin descântec a celor îmbolnăviţĭ prin descântec.

„Poporul dice: ĭ-a făcut de *alta* = ĭ-a dat argint-viŭ, adecă atuncĭ când s'a fost dat cuĭ-va în beutură argint-viŭ descântat ca să'l prăpădéscă, i se dă apoĭ un a l t argint-viŭ ĭar descântat, care—bêndu'l bolnavul—scóte pe cel de'ntâĭu şi omul se însănătoşéză. *Alta* maĭ are încă un înţeles în fermecătoria băbéscă. Se crede că muĭerile meştere dacă pun o góngă la o flóre dela un isvor şi o sorocesc că este a l t è ĭ femeĭ, pe care vor s'o omóre, apoĭ închid acea góngă într'o sticlă şi o căznesc pînă când móre, atuncĭ móre şi femeĭa pe numele căriĭa se prinsese gónga; dacă însă se prinde de veste maĭ din vreme, o a l t ă muĭere şi maĭ meşteră descântă pînă scapă gónga cea prinsă, însănătoşindu-se tot-o-dată şi femeĭa cea bolnavă. Intr'un cas ca şi'n cel-lalt, se dice: a face de *alta*" (Preut R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

v. *Argint-viŭ.*—*Descântec.*

Altanâc. — *Altângic.*

Altàr s. **altàrĭu** (plur. *altare*), s. n.; autel. „Despărţire din întrul bisericeĭ, făcută prin catapetézmă şi unde preutul săvîrşesce misterele liturgieĭ" (Costinescu). Din lat. a l t a r i u m, formă colaterală cu a l t a r e (= ital. altare, span. altar etc.), *altar* este una din vorbele carĭ dovedesc prima întroducere a creştinismuluĭ la Românĭ prin biserica latină, ér nu prin acea grécă şi slavică.

Versetul din Psaltire, XXV, 6: „circumdabo a l t a r e tuum Domine...", se traduce în:

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.); „cungĭurai *altarĭul* tău, Doamne...";

Coresi, 1577: „încungĭurŭ *altarĭulŭ* tău, Doamne...";

Dosofteĭu, 1680: „încungĭura-voĭu *altarĭulŭ* tău..."

Pentru alte vechĭ texturĭ, v. Ciparĭu, Principia p. 388:

Altarul se face spre resărit, avênd în faţă spre apus pridvorul saŭ tinda.

Balada „Inelul şi naframa":

> Şi pe dînsul l'a zidit
> In *altar*, la resărit,
> Pe ea 'n tindă l'asfinţit...

Unele bisericĭ aŭ doĕ şi maĭ multe *altare*.

Descântec de „săgetătură":

> Mergeam la biserica cea mare
> Cu treĭ *altare*,
> Ne-am luat năframele
> Să ştergem icónele,
> Ne-am luat ştergarele
> Să curăţim stranele...
> (Alex., Poes. pop. 2, 272)

In „Basmul luĭ Dumnedeŭ":

> A fost o-dată un om mare,
> Şi şĭ-a luat un topor mare,
> Şi s'a dus într'o pădure mare,
> Şi a tăiat un copacĭu mare,

Şi a făcut o biserică mare
Cu noĕ uşĭ, cu noĕ *altare*,
Cu noĕ jĕţióre...
(Ţara-nouă, 1886 p. 698).

Proverb luat din Faptele Apostolilor: „Cine slujesce *altaruluĭ*, din *altar* mănâncă" (Pann, III, 28).

De aceĭa în satirele poporane contra preuţilor nu rare-orĭ figuréză şi *altarul*.

Doĭnă din Ardél:

Şi şeḑênd pre păltinel
Să mănânc carne de mĭel;
Popa jóră din *altarĭu*
C'a furat'o-un pĕcurarĭu...
(Reteganu, Poes. pop. 42)

Altă:

Strigă popa din *altar*
Către slugă că-ĭ tâlhar;
Preotésa de pe vatră
Jură că sluga-ĭ dерéptă...
(Jarnik-Bârsanu, 469)

Doĭna uneĭ fĕmeĭ leneşe:

Mĕ duc la biserică,
Furca'mĭ pune pĭedică;
Eŭ mĕ 'nchin pe la icóne,
Fusul mĕ ţine de póle;
Ĭară popa din *altarĭu*
Sbĭară ca un harmasarĭu...
(N. Bălăuţ, Vasluĭu, c. Ivănescĭ).

„Poporul înjură de cruce, lumînare, D-ḑeŭ, papuciĭ Precisteĭ, céră, Vavilon, Adam, Eva, biserică, mănăstire, *altar*, cocoşul din raĭu...." (St. Istrătescu, Dâmboviţa, c. Cobia).

Alăturĭ cu romanicul *altar*, Româniĭ aŭ căpĕtat prin Slavĭ dubletul o l t a r =paleo-sl. o l t a r ĭ. Ambele forme circuléză une-orĭ în aceĭaşĭ scriitorĭ.

Omiliar dela Govora 1640, p. 29: „voi carii staţi lăngă *altarĭu* slujind Domnuluĭ...", ĭar cu o pagină maĭ sus: „preuţii carii slujesc luĭ la o l t a r ĭ u..."

Gr. Alexandrescu, Cimitirul:

Ĭartă cumplita spaĭmă ce în sînu'mĭ aprinse
Urîcĭósa privire a foştilor Părinţĭ,
Şi *altarul* de pétră pe care staŭ întinse
Mădulare de sfinţĭ...

şi acelaşĭ în „Te maĭ veḑuĭ":

Ca să maĭ vĕrs o dată o lacrimă ferbinte
P'al inimi'ţĭ o l t a r...

v. *Aghios*. — *Aleluia*. — *Oltar*. — *Popă*...

Àltă-dată, àlte-date, adv.; une autre fois. Pe când forma poporană contrasă a l-d a t ă are maĭ adesea sensul de o d i n i ó r ă „autrefois, jadis", forma istorică *altă-dată* e sinonimă cu a l t ă - ó r ă, avênd înţeles de „într'un alt rînd", „alia vice", fie în privinţa trecutuluĭ, fie în a viitoruluĭ: „*altă-dată* să nu maĭ vorbescĭ aşa", „aĭ maĭ făcut'o şi *altă-dată*"; în texturĭ nu e rar şi pluralul *alte-date*, în locul căruĭa graĭul actual preferă pe a l t e - o r ĭ.

Moxa, 1620, p. 377: „de acii se lovirâ ş'*altâ-datâ* şi biruirâ atunce pre Greci..."

Pravila Moldov. 1646, f. 169: „ĭarâ de să va afla cumŭ acelŭ furŭ au fostŭ învăţatŭ şi d e *altâ-datâ* să fure, atunce cela ce'lŭ va fi svătuitŭ nu să va certa..."

In oposiţiune cu u n e - d a t e şi u n e - o r ĭ:

Ibid. f. 110: „cela č'au făcut silâ ĭaste om den clirosul beséricii, să va certa dupâ voĭa gĭudeţului, şi u n e - d a t e să va globi cu bani, *alte-date* să lépădâ de totŭ den meserére'şŭ, ĭarâ u n e - o r i să opréşte de besérica..."

La negativ:

Ib. f. 60: „va fi mărsŭ asuprâ-i cu armele goale sau cu soţii multe c a n u *altâ datâ*..."

Astăḑĭ se ḑice obicĭnuit: „c a n e *altă-dată*".

v. *Al-dată*. — *Altă-óră*. — *Ne*. — *Odinióră*...

Altân-baştiriàc, s. m.; t. de Méd.: sorte de thériaque. Una din numeró-

sele preparaţiunĭ farmaceutice, fórte amestecate, prin carĭ medicina de altă dată vindeca rânile şi muşcăturile cele veninóse.

La Flórea Copilul, Insemnare pentru căte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.), care de altmintrea întrebuinţéză numaĭ cuvinte devenite poporane în timpul seŭ: „Pentru cĭumica, ferésсă Dumnezeu, cănd nu sparge curănd, să caute melci să-i piseze cu coajă cu tot, sau icre negre ca să spargă buba, sau *altănbaştirĭĭac* dela băcan cu cărpă să ungă să pue de-asupra bubei..."

Turcesce altîn-baštiriāq însemnéză literalmente „archi-thériaque d'or".

v. *Cĭumică.—Tĭriac.*

Altângeà. — v. *Altângic.*

Altângic (pl. *altângicurĭ*), s. n.; t. de Botan.: capucine, Tropaeolum majus. O frumósă flóre de grădină de origine din America, cunoscută la noĭ în popor maĭ cu sémă sub numele de condurul-Dómneĭ şi pe a-locurĭ călţunaşĭ. *Altângic* se aude numaĭ în Moldova şi'n Dobrogea.

„*Altângicurĭ* se chiamă călţunaşiĭ" (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

„Acelaşĭ fel de flóre se dice condurĭ şi *altângicurĭ*..." (I. Maior, Tutova, c. Plopana).

In Dobrogea circuléză şi forma altanâc (N. Andriescu, Constanţa, c. Beilic).

Dr. D. Brândză a audit pe la Bĕrlad variantul feminin altângea, la plural altângele.

Cuvînt turcesc, dela altîn „aur", din causa culoriĭ „aurore foncé" a acesteĭ florĭ (Littré, v. Capucine). Bulgăresce se chiamă latinka prin mijlocesă din altinka, forma cea maĭ apropiată de dobrogénul altanâc.

v. *Blabornic.—Condurul-Dómneĭ.*

Altă-óră, àlte-orĭ, adv.; une autre fois. In graĭul actual e sinonim cu altă-dată, cu care se şi amestecă în flexiune; în vechile texturĭ, când se construesce cu de, însemnéză odinióră şi óre-când.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Petr. I, 2, 10: ceĭa ce de *altă oară* neoamenri, e ĭacmu oamerii lu Dumnedzeu...	... qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei..

în Noul Testament din 1648: „cari oare-căndŭ nu eraţŭ oameni...", ĭar în Biblia din 1688: „carii odinioară nu eraţi norodŭ..."; şi tot aşa în alte pasage, pretutindenĭ de *altă óră* „aliquando" din Codicele Voroneţian corespundênd cu oare-când şi odinióră din cele-l'alte doĕ contexturĭ.

In oposiţiune cu une-orĭ:

Costachi Negruzzi, Zoe, III: „une-orĭ un tremur fioros o apuca, *alte-orĭ* rîdica frumoşiĭ seĭ ochĭ spre cer şi suspinând îşĭ frângea mâĭnele..."

Proverb: „Une-orĭ curge şi *alte-orĭ* pică" (Pann, II, 69).

v. *Altă-dată.—Oare-când.—Odinióră.*

Àlt-cum, adv.; autrement. Sinonim cu altmintre şi altfel. Se aude des în Ardél şi'n Banat.

v. *Aĭmintre.—Altfel.—Cum.*

[1 2 3] **Àltfel** s. **altfèl,** subst., adj. et adv.; 1°. autre sorte, autre espèce; 2°. d'autre sorte, d'autre espèce, autre; 3°. autrement, d'une manière différente, sinon.

Şi ca substantiv saŭ adjectiv, şi ca

adverb, *altfel* este în oposițiune cu a s t f e l, câte-o-dată însă și cu u n-f e l, de ex: „u n f e l de plată cere el, și *altfel* i se plătesce".

Zilot, Cron. p. 77:

Unul dicea u n f e l, altul *altfel* respunde;
Săracul adevĕr cum supt minciunĭ s'ascunde!..

Compus din a l t și f e l, carĭ nu sînt destul de fusionate, *altfel* funcționéză când ca adjectiv, dacă precumpĕnesce elementul a l t, și când ca substantiv, precumpĕnind f e l. Așa în construcțiune cu genitivalul d e, bună-óră: „*altfel* de lemn = autre espèce de bois", el este un substantiv ca și'n „un fel d e lemn", „ce fel d e lemn" etc.; dar în „un *altfel* d e lucru" alăturĭ cu „o *altfel* d e trébă" și cu „nesce *altfel* d e dovedĭ" ne apare ca adjectiv, feminin orĭ masculin, singular saŭ plural, după genul și numĕrul substantivuluĭ ce'ĭ urméză: u n *altfel*, o *altfel*, u n u ĭ *altfel*, u n o r *altfel*, n e s c e *altfel* și așa înainte.

Ca locuțiune curat adjectivală, *altfel* se construesce cu substantivul seŭ prin verbul „a fi": „*altfel* este omul despre care vorbescĭ", saŭ: „acest om este *altfel* decum îl credĭ".

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Privesce, eŭ sînt rumen și gras, ĭar d-ta sémenĭ c'o·gutâe, pentru că nicĭ poțĭ să fiĭ *altfel*: tot cu nasul în cărțĭ..."

Cu alțĭ verbĭ, *altfel* póte fi adjectiv saŭ adverb, după cum se concórdă. De exemplu, în „l'am vĕdut pe el *altfel*" este adverb, décă se referă la „am vedut": „je l'ai vu a u t r e m e n t", dar este adjectiv când se légă cu „el": „a u t r e je l'ai vu".

Ca adverb, e sinonim cu a l t m i n t r e și cu î n t r ' a l t c h i p.

Géba puĭcă mĕ măngâĭ,
Că mânĭ tu o să remâĭ!
Privesce-mĕ de departe,
Altfelĭu de mine n'aĭ parte...
(Burada, Dobrogea p. 250)

In graĭu se aude maĭ adesea *alfel*, cu perderea luĭ *t* ca și'n a s f e l=a s t-f e l.

Jipescu, Opincaru p. 67: „Vĕdut'aĭ pĕ moșnenĭ că trăĭesc *alfel*, că sĕ păstréză dîn tóte și pricep cum să'ncépă lucrurili..."

v. *Aĭmintre*. — *Alt*. — *Alt-cum*. — *Astfel*. — *Chip*. — *Fel*. — *Fĕle*...

Altìță (pl. *altițe*), s. f.; épaulette d'une chemise. „O cusĕtură de diferite culorĭ ce fac femeile de munte pe cămeșĭ" (Costinescu). „*Altiță*, umĕrul uneĭ iĭe cusut cu florĭ de fire de lână saŭ de mătasă și adesea adornat și cu flutureĭ; la Moldovenĭ însémnă și iĭa saŭ căméșa întrégă" (L. M.).

Act moldovenesc din sec. XVII (A. I. R. I, 63): „o fotă roșie; 2 peșchire; o păréche de *altițe* cu sărmă..."

Costachi Stamati, Muza I, 108:

Cu cămeșă de melez,
Ce pe la mânicĭ și pĭept
Avea grele cusuturĭ
Cu sârmă și cu mărgén,
Ce *altițe* se numesc...

O doĭnă din Ardél:

Oĭu lua o sermăncuță,
Care pórtă opincuță
Și cămeșă cu *altiță*,
Și pe șoldurĭ o catrință...
(Alex., Poes. pop.[2], 263)

Doĭna „Săbărelul":

Cu florĭ roșiĭ la cosiță,
Cu căméșă în *altiță*,
Căméșă ca lebeda,
Se vede țîța prin ea...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305).

Altițe se pun nu numaĭ la cămeșĭ femeiescĭ, ci și la cele bărbătescĭ.

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „Tótă haĭna eĭ era o cămeșă albă cusută cu

altițe de fir și de mătasă pe la umeri și pe la gât, și o fotă albastră cu dungi vișinii..."; dar același, O primblare la munți: „măcar că era cel mai frumos dintre toți flăcăii, nici o fată nu se uita la el, pentru că era sărac, pentru că n'avea cămeșă cu *altițe* și pălăriă cu mărgele..."

O doină de peste Carpați:

Badiu care 'mi place mie
N'are casă, nici moșie,
Numai péná 'n pălărie;
Nici o brazdă în holdiță,
Făr' cămașe cu *altiță*...
(Jarnik-Bârsanu, 39)

Derivațiunea cuvîntului: „*altiță* ab a l a, littera t interposita, quasi parva ala, cuneus" (Quintescu, Deminut. p. 28) e ingeniósă, dar este de prisos.

In Banat se dice „l ă t i ț a r i u saŭ l ă t i ț ă" (D. Recénu, Lugoș, c. Bucova). Serbesce l a t i t z a „Armzwickel" (Karadžić). Acéstă formă indică d'a-dreptul originea vorbei ca deminutiv din l a t = latinul vulgar l a t u s „margine, căpĕtâiu, umĕr", de unde italianul l a t o, vechiu frances l e z etc. In medio-latina eraŭ sinonimi l a t u s și „spatula = épaule" (Du Cange, v. Spatula), al căruia deminutiv „épaulette" vrea să dică tocmai *altiță*, o formă metatetică din l ă t i ț ă. Serbii aŭ primit cuvîntul dela Români, iar nu Românii dela Serbi, și cu totul alt ce-va este polono-bohemul „lata=morceau de ravaudage", „latati=rapiécer" (Cihac). Românul *altiță* din l ă t i ț ă și serbul l a t i t z a nu însemnéză „petec", ci numai „épaulette", și'n Transilvania se și chiamă în unele locuri u m ĕ r a ș i:

„Chindiséla de preste umeri se numesce u m ĕ r a ș i și *altiță*" (I. Floca, Sibiiu, c. Sina).

Un alt sinonim al *altiței* este p a v ă „petite pièce de toile carrée qu'on attache à la jointure de la chemise avec sa manche" (Costinescu), care nu derivă din limba maghiară, după cum aŭ credut'o unii, ci din latinul vulgar p a l a „dorsi dextra levaque eminentia membra" (Du Cange), cu aceiași trecere a finalului -la în -vă ca în „pivă = lat. pila" (Cihac). Ungurii, luând cuvîntul dela Români, îl rostesc de o potrivă: pálla și páha, pe lîngă o a treia formă intermediară „pálha". Atât p a h ă precum și p a l ă cată să fi existat la Români alături cu p a v ă, după cum există „măduhă" și „mădular" alături cu „măduvă".

E fórte posnașă metoda acelora cari, ori-când una și aceiași vorbă se găsesce tot-o-dată în graiul românesc și la vre-unul din popórele învecinate, se grăbesc a susține că Românii aŭ împrumutat'o dela alții, ca și când numai dela Români nemine nu putea să împrumute nemica.

Limba românéscă trebui să păstreze câte-trei sinonimi, pe cari póte să le diferențieze sub raportul sensului, lăsând pe *altiță* și pe p a v ă cusuturilor de pe căméșă, ér prin u m ĕ r a ș i înlocuind pe neologismul milităresc neasimilat și neasimilabil „epolete".

Macedo-românesce *altița* se chiamă v ă t r a h i ă = vechiul grec βατραχίς „εἶδος ἐσθῆτος ἀνθίνης" (Suidas).

v. *Clin.*—*Pavă.*

Altmîntre, adv.; autrement; sinon. In primul sens sinonim cu a l t f e l; în al-doilea, cu d e n u saŭ d e u n d e n u (Lex. Bud.); dar ambele sensuri se împleticesc; bună-óră, în „să faci cum ți am spus, *altmintre* o pați", se traduce de o potrivă bine prin „autrement" și prin „sinon". In primul sens *altmintre* își póte prepune pe d e: „sînt obosit și mi-e lene, d e *altmintre* mĕ simțesc sănătos", unde „de" func-

ţionéză întocmaĭ ca în francesul „d'ailleurs".

Vechea formă organică a cuvîntuluĭ este a ĭ m i n t r e = lat. alia-mente. Analogicul *altmintre*, format prin asociaţiune logică cu a l t, apare pentru prima óră în texturĭ cam în secolul XVIII şi de pe atuncĭ circuléză în graĭu într'o mulţime de varianturĭ: *altmintrele, altmintrene, altmintire, altmintere* etc., maĭ adesea cu *al-* în loc de *alt-*.

Tóte varianturile îşĭ acaţă generalmente pe emfaticul *-a* (v. [5]-A): *altmintrelea, altmintrenea, alminterea* şi altele.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 221: „atuncea s'aŭ făcut şi perirea soareluĭ într'o zi la vreme de bucate, şi aŭ ţinut ca două césurĭ, cât se făcuse pământul şi lumea *altmintrelea...*"; dar acelaşĭ maĭ jos p. 229: „de poţĭ, fă şi *alminterea...*"

E maĭ poporană şi maĭ corectă forma a m i n t r e cu varianturile sale a m i n t r e l e, a m i n t e r e, a m i n t e r ĭ etc., carĭ de asemenea îşĭ asociază maĭ tot-d'a-una pe emfaticul *-a*.

v. *Aĭmintre.* — *Altfel*

Altoàn s. **altoànă**, s. m. et f.; jeune arbre greffé, plante greffée. Acéstă formă circuléză în popor, maĭ ales în Moldova, alăturĭ cu formele o l t o à n, u l t o à n saŭ h u l t o à n şi o l t o à n ă, pe carĭ le indică Cihac (II, 518). Variantul cel maĭ respândit este aspiratul h u l t o a n şi h u l t o a n ă. La masculin, *altoan* saŭ h u l t o a n se chiamă în genere tot felul de pomĭ altoiţĭ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa); la feminin, *altoană* saŭ h u l t o a n ă, o varietate de strugurĭ cu bóbe marĭ cărnóse, numite şi „pómă grasă" (N. Teodorescu, Iaşĭ, c. Sinesciĭ); apoĭ la feminin şi la masculin de o potrivă, se ḑice la un soĭu de cireşĭ, „cerise bigarreau" (Cihac), *altoan* saŭ h u l t o a n, *altoană* saŭ h u l t o a n ă, deosebindu-se o varietate albă şi o varietate négră.

Deja în Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646, f. 15: „cela ce răsădéşte pomi pre pământulŭ altuĭa, saŭ ultuĭaşte pre acel pământŭ, îşŭ piĭarde şi u l t u o n e l e şi alte totŭ ce va răsădi..."

Este maghiarul o l t v á n y „greffe, ente".

v. *Altoesc.* — *Altoĭu.*

Altoànă. — v. *Altoan.*

Altoèsc (*altoire, altoit*), vb.; enter, greffer; inoculer, vacciner. Este maghiarul o l t a n i „enter". Alăturĭ cu *altoesc* circuléză formele o l t o e s c, u l t o e s c, h u l t o e s c (Cihac). Sensul de „inoculer, vacciner" e de tot noŭ; înţelesul vechĭu al cuvîntuluĭ este numaĭ „enter, greffer".

Proverb:

> Salcia cât să căznescĭ,
> Pom nu poţĭ s'o *altoescĭ...*
>
> (Pann, III, 40)

O colindă:

> Grădin'a făcut,
> Florĭ şĭ-a presădit,
> Florĭ şĭ-a *altoit,*
> Florĭ din tóte florĭ,
> Maĭ mult busuĭoc
> Decât siminoc...
>
> (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 91)

v. *Altoan.* — *Altoĭu.* — *Ultuesc.*

Altoìre, **Altoìt** } v. *Altoesc.*

Altoitòr, -óre, adj. et subst.; greffeur, enteur, vaccinateur.

v. *Altoesc.*

Altòĭu (plur. *altóe*), s. n.; greffe, ente, oeilleton. Formele colaterale: ol-

toĭu, ultoĭu, hultoĭu (Cihac). *Altoĭu* se deosebesce de altoan, care însemnéză numaĭ pomul supus altoiriĭ saŭ trecut prin altoire, pe când *altoĭu* este materia cu care se altoesce. Derivă din maghiarul oltó „greffeur", de unde o formaţiune foneticesce maĭ corectă ar fi fost „altăŭ", care însă s'ar fi confundat cu pronumele posesiv.

I. Văcărescu p. 54:

Din şépte anĭ în şépte
Năravurĭ felurite;
In om se pun *altoae*,
Când rele, şi când bune...

Anton Pann, Prov. I, 171:

Şcóla face pe-omul om
Ş'*altoĭul* pe pomul pom...

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 44: „Sĕ dă ea pe lîngă mulţĭ, şi mulţĭ sĕ daŭ pe lîngă ea, c'ar avé bune părăluţe; da ce face, ce drege, că n'are *altoĭu* de vino'n coa; pré e greóe..."

Intr'o doĭnă din Banat:

Frunḑă verde de *altoĭ*,
Dauḑiţĭ voĭ junĭ feciorĭ,
Ce eŭ vréŭ să vĕ grăesc
O cântare mucutea,
Dacă v'a fi drag de ea...
(Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 1086)

prin *altoĭu* se înţelege un arbore altoit, adecă un altoan.

v. *Altoan.—Altoesc.*

Al-trèilea, a-trèĭa, adj.; troisième. Proverb: „*a-treĭa* ḑi după înfĭerbinţélă" (C. Golescu) = „de la moutarde après dîner".

v. *Al. — Treĭ.*

Àlt-unde, adv.; ailleurs quelque part. Compus din alt şi unde, se întrebuinţéză mult peste Carpaţĭ, maĭ ales în Banat, ca sinonim cu aĭurĭ saŭ airĭ, de care însă diferă prin aceĭa că însemnéză aĭurĭ unde-va.

v. *Aĭurĭ. — Unde.*

Àlţea.—v. ²·*Furcă.*

Alţìna, n. pr. loc.; un village en Transylvanie. Un mare sat în ţéra Făgăraşuluĭ, nemţesce Alzen, în vechile documente Alznau (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 251).

O doĭnă:

Mândra mea dela *Alţina*,
Faţa eĭ ca şi coprina...
(A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarecea)

v. *Coprina.*

Aluàt s. **aloàt** (pl. *aluaturĭ, aloaturĭ*), s. n.; levain aigre, ferment, pâte, pâtisserie. Făină cu apă şi sare. „O bucată de *aluat* acrit care, amestecat în *aluatul* din care voesce cine-va a scóte pâine, servă a'l face să crescă şi să se dospéscă, se ḑice plămadă = ferment" (Costinescu). *Aluatul* deja plămădit se chiamă cocă = „pâte". Apoĭ se numesce într'un mod generic *aluat* orĭ-ce mâncare din făină = „pâtisserie".

Macedo românesce tot *aluat.* La Istriano-românĭ *alvat* şi *avlat.* Corespunde formelor romanice: provenţ. levat = ital. levato=portug. levado, tóte din latinul levatum, iniţialul *a-* în *aluat* fiind protetic, fără a fi nevoe de a admite pentru variantul românesc un prototip latin deosebit allevatum, care totuşĭ e cu putinţă (Cihac).

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Aloat. Aluat.* Fermentum. Massa".

Noul Testament din 1648, Luc. XII, I:

...întăĭu vă păziţ de *aluatulŭ* fariseilorŭ, care ĭaste făţăriĭa...	... attendite a fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis...

Coresi, Omiliar 1580 quatern. XXXII p. 4: „prespre puţinŭ după acéĭa plânge-vor şi şi de alŭ lor lipsi-se-vor, că cămâtniciĭa oare-ce uîn *aluatŭ* vechĭu ĭaste şi, vare-unde să cade, necurâţie lucrézâ...“

Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 78 a: „aşĭa lesne cum soagemŭ noĭ pita din *aloat* şi de-aciĭ o şi coacemŭ de ni-ĭ de saţâu vieţiĭ, aşĭa lesne svinţia-sa ne-au frământatŭ din lutŭ şi ne-au soptŭ şi ne-au însufleţatŭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „precum *aluatul* mic într'o covată mare toată frământătura dospéşte, aşa un om rău...“

Ibid. p. 237: „bucătéoa *aluatului* la toată covata destul ĭaste, şi din scântée mică mare pojar a să aţîţa poate...“

„Macedo-românesce *aluatlu* ce se păstrézâ pentru a face noŭ *aluat* se chiamă a p r u m t u, ĭar *aluatlu* cel noŭ se numesce v i n i t.“ (M. Iuţa, Cruşova).

Deminutivul din *aluat* este a l u ă ţ e l, după cum se numesce în munţiĭ Némţuluĭ şi o plântă „care cresce cu doĕ frunḑe în doĕ părţĭ“ (I. Selăgénu, com. Hangu), probabilmente o varietate de „Ophrys“, franţusesce „double-feuille“, ital. „bifoglio“, germ. „Zweiblatt“ etc., deşi nu ne putem rosti cu siguranţă.

În loc de a l u ă ţ e l se ḑice şi a l o ţ e l, ca în Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1700 (Col. l. Tr. 1883 p. 423).

v. *Cocă*. — *Plămadă*.

[1] **Aluăţèl**, s. m.; dimin. d'a l u a t. v. *Aluat*.

[2] **Aluăţèl**, s. m.; t. de Botan. — v. *Aluat*.

Aluḑèsc (*aluḑit, aluḑire*), vb.; faire des enfantillages, des puérilités; tomber en enfance. Provincialism bănăţenesc, destul de vechĭu. Se rostesce cu *ḑ*=*dz*.

Dicţionar Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423):

„*Aludzĕsk*. Puerasco.

„*Aludzit*.“

„A *aludzi*, *aludzit*, se ḑice pe la noĭ unuĭ om saŭ uneĭ vite ce şĭ-a perdut din minte, de ex.: a *aludzit*, nu maĭ e cine a fost, vorbesce saŭ face copilăriĭ...“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Din serbul l u d i t i - s e „sich närrisch stellen“, l u d „närrisch, thöricht, unreif“ (Karadžić), prin prepoziţionalul *a* = lat. a d.

v. *Agrăesc*. — *Lud*. — *Zelud*.

Alulu? Ne întimpină în Dicţionarul Mss. româno-latin din Banat circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): *alulu*; dar fără nicĭ o explicaţiune, alăturĭ cu a l u m a t, lăsat éráşĭ fără traducere.

Alumat? — v. *Alulu*. — Nu credem să aĭbă vre-o legătură cu macedo-românul a l u m a c h e „branche“, care este albanesul λjουμακjε (Hahn).

[1] **Alun** (plur. *alunĭ*), s. m.; t. de Botan.: noisetier, coudrier, Coryllus avellana. Copăcel din familia celor cu róde acoperite cu poşghiţă.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „... acolo salciea pletósă, socul mirositor, *aluniĭ* mlădioşĭ, arţariĭ...“

Alunul ocupă unul din locurile cele maĭ importante în mitologia nóstră poporană.

„Un tînĕr aprins de ĭubire — ḑice Alexandri (Poes. pop.[2] 9) — e fermecat de vre-o babă Clónţă ce ĭ-a făcut cu ulcica. Acel nenorocit este expus a încăleca pe o prăjină şi a se duce prin văzduh după glasul fermecătóreĭ care, bătênd cu o vĕrguţă de *alun* peste o ulcică din vatră, chĭamă necontenit pe ĭubitul eĭ...“

Şi nu numaĭ vĕrguţa babeĭ e de *alun*, ci tot de *alun* este şi prăjina pe care călĕtoresce bĭetul fermecat, căcĭ el cântă într'o doĭnă :

Să sciĭ că eŭ vin nebun
Pe-o prăjină de *alun*...
(Alex., Poes. pop. 2. 234)

E şi maĭ curios, când un asemenea aeronaut încalecă pe o simplă frunḑă, şi totuşĭ lucrul nu e imposibil după credinţa poporuluĭ :

Poruncitu-mĭ-a mîndra
Să mĕ duc pîn' la dinsa:
Duce-m'oĭu ca un nebun
Pe-o frunḑuţă de *alun*...
((Ibid. 371)

saŭ :

Fata'mĭ ḑice : eştĭ nebun!
Mergĭ pe-o frunḑă de *alun*,
Că te-aştéptă óre-cine
Şi rîde 'n braţă streine...
(Familia, 1884 p. 539)

„Babele fac de dragoste pentru fete cu ulcicuţa în vatră, bătênd în ea :

Cu o vĕrguţă de-*alun*
Ca să'l aducă nebun,
Şi cu vĕrguţă de s o c
Ca să'l aducă prin foc...

şi atuncĭ Ĭelele îl aduc pe cel dorit pe sus prin văzduh, călare pe o prăjină..." (Preut G. Talpalar, Tîrgu-frumos).

Deja la I. Văcărescu p. 330 :

De sânger beţe, d'*alun* nuele,
Frige şi ferbe pe treĭ ulcele...

In Vâlcea (com. Zăvoeniĭ şi Nisipiĭ) fetele marĭ se duc la un „hududoĭu", adecă un părîĭaş, fac peste el o puntecică din surcele de *alun*, arţar şi scaete, la capĕtul căriĭa pun un busuĭoc, şi apoĭ recită invocând fie-care pe „scrisul" eĭ :

Tu, *alun*,
Să mi'l aducĭ ca pe-un nebun!
Tu, harţar,
Să mi'l aducĭ ca pe-un căluşar!
Tu, scaete,
Să mi'l aducĭ ca pe-un herete!..

Alunul are puterea de a băga în neastîmpĕr nu numaĭ pe om, dar pînă şi pe o păseruĭcă care cutéză a se încuĭba în frunḑişul luĭ :

Numa ĭo's pasere strină,
Nice cin,
Nice m'alin,
Că m'i cuĭbul lîngă drum
Pe-o crenguţă de *alun*...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 35)

Ce să vorbim însă de o sărmană păserică, când chĭar jigania cea maĭ veninósă se teme de *alun*? „Şerpele, fie cât de mare, dacă'l găsesce omul încolătăcit şi'l va descânta cu băţ de *alun*, póte să'l pórte şi după gât, şi nimica nu'ĭ face" (Stareţul G. Theodorescu, Galaţĭ). De aceia ţĕraniĭ în unele locurĭ ḑic că : „*alunul* este naşul şérpeluĭ".

Jipescu, Opincaru p. 43 :

„— Ăă! ĭa viniţĭ, viniţĭ încoa, ḑise Costandin. Cătă şarpili!

„— Prinde'l băĭeţel; croĭeşte'l piste mijloc c'o nuĭeluşcă dĕ *alun*, că *alunu* e n a ş u l u ĭ, şi móre..."

De aci unele precepte de medicină poporană :

„Un om muşcat de şérpe, se oblojesce cu frunḑe de *alun* şi 'ĭ trece..." (D. Cerbulescu, Mehedinţĭ, c. Rudina).

Sînt şi o mulţime de descântece speciale, în carĭ se ḑice, bună-óră :

Léc din ce să'ĭ fie?
Din rădĕcină de boz
Şi mâsgă d'*alun* verde:
Fuge şérpele, se perde...

saŭ :

Ĭa cuţit,
De găsit,
Parà de argint,
Lemn de corn,
Nuĭa de *alun*,
Apă ne'ncepută
De vînt nebătută...

saŭ :

Cu *alunul* am descântat,
Muşcătura s'a vindecat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop 393-4)

saŭ :

Vita sécă
Prisécă,
Cu cincĭ degete luată,
Peste gardurĭ aruncată,
Cu boz, cu *alun* descântată...
(Burada, Dobrogea, 274)

Acest băţ de *alun* maĭ servă Românuluĭ la altele multe, bune şi rele. Aşa, de exemplu, pentru ca să nu ĭea cine-va „mana" adecă laptele dela vite, pe a-locurĭ ţĕraniĭ „îngrópă în pămînt casa dela vacile fĕtate întâiŭ, de'npreună cu un fir de mătase şi un băţ de *alun*..." (Rîmnic-Sărat, c. Deduleseĭ).

Afară de verguţă de *alun*, créngă de *alun*, frunḑă de *alun*, prăjină de *alun*, băţ de *alun*, din trunchĭul acestuĭ copăcel se póte face o măcĭucă, înzestrată şi ea cu puterĭ miraculóse. Un Român din Ardél, furios pe Ungurimea care'ĭ gonesce pe fraţiĭ seĭ, cântă:

De-or fi morţĭ, să mi-ĭ resbun
Cu-o măcĭucă de *alun*
Ce'ĭ bună de descântat
Şi morţiĭ de resbunat...
(Alex.[2], 317)

In viaţa cea haĭducéscă, *alunul* maĭ are şi o altfel de însemnătate. Hoţul, silit ĭérna a argăţi pe la cĭocoĭ, aştéptă cu nerăbdare:

Pîn' ce-a da frunḑa'n cătun
Ş'a cânta cucu'n *alun*;
Primăvara de-a veni,
Iar la codru ne-om porni...
(Ibid. 258)

Apoĭ o dată în codru, ca un fel de petrecere, — ḑice Alexandri (Poes. pop. [2], 235) — „flăcăiĭ Românĭ de astăḑĭ aŭ încă obiceĭul de a face să plesnéscă în palme frunḑe de *alun*..."

Insă frunḑa *alunuluĭ*, după credinţa poporană, ţine numaĭ pînă la Crăcĭun:

Mĕ usuc ca frunḑa 'n vînt:
Ca frunḑa curechĭuluĭ
In postul Sân-Petruluĭ,
Ca frunḑa *alunuluĭ*
In postul Crăcĭunuluĭ...
(Marian, Bucov II, 182)

Pînă ce dară frunḑa de *alun* apucă „a se usca în vînt", Românul se inspiră dela ea într'o mulţime de cântece, bună-óră:

Frunḑă verde de *alun*,
Într'o Joĭ după Crăcĭun
La cătane m'a luat,
Pĕrul mi l'a retezat
Şi departe am plecat...
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 318)

saŭ :

Frunḑă verde treĭ *alunĭ*,
Auḑit'aţĭ ómenĭ bunĭ?
Că de-asupra satuluĭ
Potira ţinutuluĭ
De'mprejur că s'a sculat...
(Marian, Bucov. I, 6)

Doĭnă din Vlaşca:

Fóiă verde de *alun*,
Sărmanul voĭnic străin:
Ese-afară 'n bătătură
Şi cu foc cântă din gură...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 285)

Une-orĭ în loc de tristeţă cobitóre, ne întîmpină ironia:

Frunḑă verde treĭ *alunĭ*,
In grădina cea cu prunĭ
Fac fetele rugăcĭunĭ
Sâmbăta, Dumineca,
Să se pótă mărita!..
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 449)

Maĭ nicĭ o dată însă, *alunul* nu inspiră veseliă, ci aprópe tot-d'a-una un simţimînt melancolic şi chiar ce-va infernal. In balada luĭ Ghemiş:

Intr'o ḑi Ghemiş punea
Şepte buţĭ alăturea,
Cu vînăta le săria,
Pe vînăta o spetĭa;
Iar Ghemiş ca un nebun
O lega de un *alun*

Şi treĭ ḑile o plângea,
Nicĭ că se maĭ mângăia!
Apoĭ, mări, se 'n d r ă c ĭ a,
Colé 'n vale se ducea...

In Transilvania (Lex. Budan.) şi 'n Bucovina *alunul* se numesce pe alocurĭ şi t u f ă, adecă copăcel, „arbrisseau par excellence“.

„Flóre de *alun* saŭ t u f ă spun femeile că e bună pentru ceĭ beţivĭ. Cine voesce ca beţiviĭ să nu maĭ bee holercă saŭ rachiŭ, adună câte noĕ floricele de *alun* dela noĕ tufe, şi după ce le adună, le pune în aghiasmă ca să mocnéscă; éră după ce mocnesc, dă o câtime anumită de aghiasmă de acésta celuĭ beţiv de bĕut, pe când sînt preuţiĭ în biserică, şi se crede că beţivul, după ce bé aghiasmă de acésta, se lasă cu totul de bĕut...“ (Aurora Română 1881 p. 8).

v. *Aghiasmă.* — *Beţiă.*

Caracterul magic al *alunuluĭ* aparţine unuĭ ciclu legendar respândit de secolĭ în Europa întrégă, luând în fiecare ţéră câte o nuanţă propriă. „La verge des magiciens devait être en bois de noisetier“ (Gubernatis, Mithol. d. plantes, II, 240; cfr. Collin de Plancy, Dict. infernal, v. baguette divinatoire). De asemenea şi credinţa în puterea *alunuluĭ* asupra şérpeluĭ se regăsesce întocmaĭ la Italienĭ, carĭ cred că: „toccandosi le serpi con verghe di avellane, rimangono come intorpidite e finalmente si muoiono“ (Pitrè, Archivio delle tradizioni popolari, t. IV (1885) p. 137.

v. [1]·*Al* (p. 654). — *Alună.* — *Colindéţă.* — *Cuţit.* — *Fluer.* — *Şérpe.* — *Şolomonar.* — *Tufă...*

[2]·**Alùu,** n. pr. loc. Aşa se chiamă maĭ multe localităţĭ în România, de unde şi porecla A l u n é n u, după care apoĭ ĭarăşĭ numele de sat A l u n e n ĭ în districtul Dolj (Frunḑescu, ad voc.).

v. [1]·*Alun.*

[1]·**Alunàrĭu,** s. m.; le mois de juillet. Numele macedo-român al luneĭ când încep a se culege a l u n e l e, macedo-românesce *allune*, *αλλοῦνε* (Miklosich, Rum. Untersuch. II, 60). De aci, prin împrumut, albanesul toskic *αλονάρι* şi *λονάρι* (Hahn), neo-grecul *ἁλωνάρης* (Passow).

v. *Alun.* — *-arĭu.*

[2]·**Alunàrĭu,** s. m.; coudraie, aulnaie. Pădurice de a l u n ĭ. Formă puţin întrebuinţată.

v. *Aluniş.*

[3]·**Alunàrĭu,** s. m.; vendeur de noisettes. Precupeţul care vinde a l u n e.

v. [1]·*Alună.* — *arĭu.*

[4]·**Alunàrĭu,** s. m.; t. de Zool.: cassenoix, Nucifraga caryocatactes. Pasere numită de asemenea G a i ţ ă - d e - m u n t e.

Marian, Ornit. II, 407: „*A l u n a -* „*r ĭ u l.* Acesta trăesce prin alunişurĭ „şi se nutresce cu a l u n e, pe carĭ le „sparge cu cĭocul şi apoĭ le mănâncă. „El e de colóre pestriţă şi de mărimea „uneĭ cĭorĭ. E bun vînat. Numirea e „usitată atât în Bucovina, cât şi 'n „Ţéra Bârseĭ în Transilvania. Se pare „a fi paserea care se numesce germ. „Hasel- oder Rothhuhn, saŭ póte şi a- „ceea care se numesce germ. Nuss- „knacker“.

Numaĭ identificarea din urmă e corectă. Acéstă păseruĭcă pórtă aprópe acelaşĭ nume în Savoĭa şi'n Elveţia romandă: c a s s e-a l o g n e, a l o g n i e r (Rolland, Faune popul. II, 130), ĭar la Nizza se chiamă a v e l a n i é. In Savoĭa şi'n Elveţia i se maĭ dă numele

de „geai de montagne“, care corespunde sinonimuluĭ român „gaiţă-de-munte“.
v. [1]·*Alun.—Alună.— Gaiţă.*

[5]·**Alunàrĭu,** s. m.; t. de Zool.: muscardin, myoxus avellanarius; „mic şórece de pădure de culóre roşietică“ (Prahova, com. Mălăescĭ; Némţ, c. Dobrenĭ şi Galu, etc.).

Peste Olt (Dolj, com. Bodăescĭ), acest şórece se chiamă p r i c o l i c ĭ u; în munţiĭ Némţuluĭ n i ş i n a r alăturĭ cu *alunarĭu*; în fórte multe localităţĭ: p â l ş u saŭ p â ş u.

„Le myoxus avellanarius est un grand mangeur de noix et de noisettes“ (Rolland, Faune popul. I, 39). De aci numele frances al acestuĭ şórece „croque-noisette“, nemţesce „Haselmaus“ etc.
v. *Nişinar.—*[2]*·Pricolicĭu.—Pâlşu.*

[1]·**Alunàş,** s. m.; petit noisetier. Deminutiv dela a l u n, cu acelaşĭ sens.

Intr'o doĭnă:

Alunaş cu-a l u n e multe,
Am drăguţ şi'ĭ dus la munte;
Alunaş cu-a l u n e micĭ,
Am drăguţ şi nu'ĭ pe-aicĭ...
(Marian, Bucov. II, 175).

[2]·**Alunàş.**—v. [3]·**Alunel.**

Alunàt, adj.; écarquillé. Se întrebuinţéză în Moldova numaĭ despre ochĭ, ca sinonim cu h o l b a t saŭ s g ă i t.

Anecdota poporană „Ţiganul la pesce“:

Toţĭ ou o c h i ĭ *alunaţĭ*
Şi la guşă toţĭ îmflaţĭ...
(Contimporanul, II p. 654)

Povestea „Baba şi Ţiganul“ (ibid. p. 848): „Când s'a vĕḑut afară, gândĭa că a scăpat din ĭad. Maĭ nicĭ a vorbi nu putea: îĭ luase Avram sporĭul. Şedea cu o c h i ĭ *alunaţĭ* şi se tot ferĭa, când încóce, când încolo...“

Literalmente: „rătund ca a l u n a“.
v. *Alună.—Boboşat.—-at.*

Alùnă, s. f.; t. de Botan.; noisette. Rodul copăceluluĭ numit a l u n.

O ghicitóre descrie fórte comic aspectul *aluneĭ* pe crénga:

Săcâita, vaĭ de ea,
Şéde 'ntr'un vîrf de nuĭa...
(Ispirescu, Pilde, 24)

Pe aĭurĭ variantul:

Cucuĭata, vaĭ de ea...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 216)

In comparaţiunĭ poetice *aluna* se ĭea şi ca o mĕsură, bună óră într'un descântec:

Gâlca cât măru,
Gălca cât para,
Gâlca cât nuca,
Gâlca cât *aluna,*
Gâlca cât bobu,
Gâlca cât fasolea,
Gâlca cât mazerea,
Gâlca cât grâunţu,
Gâlca cât malaĭu,
Gâlca cât păsatu,
Gâlca cât un fir de mac uscat
In patru despicat...
(Marian, Descântece p. 125)

Proverb: „Doĕ *alune* sînt tabĕră la o nucă“ (Baronzi, Limba p. 49).

Alunele fiind hrana de predilecţiune a veveriţelor, de aci într'o fabulă a luĭ Donicĭ:

Veveriţa cinste mare
Dela leŭ a dobândit,
Ş'aŭ luat făgăduinţă
Că, din dările ce vin,
Îĭ va da spre cunoscinţă
Un car de *alune* plin...

Caracterul infernal al a l u n u l u ĭ s'a resfrânt întru cât-va şi asupra *aluneĭ.* Aşa într'o doĭnă:

Frunḑă verde de *alună,*
Sună, sună şi resună,

Sună pietricica 'n vale
Resturnându-se pe cale,
Mândra mea plânge cu jale...

şi maĭ jos:

Frunḍă verde de *alună*,
Duce-se lelea nebună...
(Alex. Poes. pop.[2], 283)

In variantul oltenesc:

Fóiă verde ş'o *alună*,
Sună, sună şi rĕsună,
Sună petricica 'n gârlă,
Puĭca mea plânge cu milă;
Sună petricica 'n Olt,
Puĭca mea plânge cu foc...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Într'o altă doĭnă, care se cântă în Transilvania, o fétă se hotăresce a cununa pe ĭubitul eĭ cu o altă fétă, pe care însă vrea tot-o-dată s'o fermece prin *alune*:

Cununa-l'aş cunună,
Da la fină ce 'ĭ voĭu da?
Da o mână de *alune*,
Să se ducă fina 'n lume,
Să remână finul june,
Cu mine să se 'mpreune!..
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 99)

Prin accepţiunea sa diabolică *aluna* fiind în antagonism cu Sântul Ilie, tradiţionalul vrăjmaş al draculuĭ, Românii din ţéra Făgăraşuluĭ, póte şi de pe aĭurĭ, cred că: „dacă durdue în ḍiua de Sânt-Ilie, în acel an se ghĭermănoşéză *alunele*" (com. Copăcel şi Ohaba).

În cântecele poporane figuréză fórte des „frunḍă verde de *alună*" în loc de „frunḍă verde de a l u n", deşi frunḍa, neapĕrat, aparţine copacĭuluĭ, ĭar nu roduluĭ. Cele maĭ multe din aceste cântece, ca şi acele cu „frunḍă verde de a l u n", sînt cu pornire voĭnicéscă. Aşa în balada „Codrénul":

Frunḍă verde de *alună*,
Codrenaş cu voe bună
Se urca în dél la stână,
Se urca şi chiuĭa,
Toţĭ cĭobaniĭ că fugĭa...

saŭ:

Frunḍă verde de *alună*,
Mulţĭ fecĭorĭ frumoşĭ s'adună
Şi 'ntr'o cétă se 'mpreună!
Toţĭ îmĭ plécă la bătaĭe
Între sunet de cimpóĭe...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 77)

Une-orĭ se începe alt-fel:

Fóiă verde ş'o *alună*,
Italia 'ĭ ţéră bună,
Fără mie 'mĭ pare rea,
C'am şeḍut doĭ anĭ în ea
Departe de mândra mea...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 320)

Dar rolul principal al *aluneĭ*, prin care ea se distinge de a l u n, este erotic:

Pe sub póle de pădure
Merg copilele la mure,
Nevestele la *alune*
Şi rîd ca nişte nebune:
Eŭ m'am dus să taĭu nuĭele
Şi pin hucĭu am dat de ele...
(Alex.[2] 365)

saŭ:

Frunḍă verde de *alună*,
Mĕ duseĭ nóptea pe lună
Se găsesc o floricică
Care mult inima 'mĭ strică...
(Ibid. 232)

saŭ:

Frunḍă verde de *alună*,
Decât c'un tată ş'o mumă
Maĭ bine c'o mândră bună...
(Jarnik-Bărsanu, 13)

După cum se vorbesce în munţiĭ Némţuluĭ:

Frunzâ verdi triĭ *aluni*,
Câti focurĭ ard pi lumi,
Nişĭ unu nu ardi ghini
Cum ardi inima'n mini...

saŭ:

Frunzâ verdi triĭ *aluni*,
Şinĭi nĭi-i drag pi lumi?
Calu bun şi armi buni
Şi potica din paduri
Pardositâ cu *aluni*,

Cu *aluni* mărunţeli
Sâ calşi murgu pi ïeli,
C'aşa plaşi mândriï meli...
(I. Mironescu, c. Dobreniï)

O variantă muntenéscă vedĭ la G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325.

In următórea doïnă de peste Carpaţĭ, f r a g a simbolizéză începutul ïubiriĭ, l e m n - u s c a t sfîrşitul eĭ, ïar la mijloc este *aluna*:

Ca să vaḑă
Şi să créḑă,
Foiţă verde de f r a g ă,
Că ï-am fost ïubită dragă;
Foiţă verde de-*alună*,
Că ï-am fost mândruţă bună;
Foaie verde l e m n - u s c a t,
Şi acuma m'o lăsat
Pentru sluta cea din sat!...
(Jarnik-Bârsanu, 253)

Elementul erotic al *aluneĭ* ne întimpină şi la alte popóre. Francesul ḑice că: „lorsque l'année est fertile en noisettes, il y a beaucoup de naissances illégitimes" (De Nore, ap. Mannhardt, Wolf's Z. f. d. Mythol. III, 100), La Germanĭ, a merge la alune şi a face curte este tot una: „in die Haseln gehen". La vechiĭ Romanĭ însă, dragostea era într'o legătură maĭ strînsă cu nuca:

. . . . . tibi ducitur uxor,
Sparge, marite, nuces...

In fine, *aluna* are în popor şi un caracter medical, însoţit însă de un element mitologic:

„In ḑiua de Schimbarea-la-faţă se duc femeile în pădure, se desbracă în pïeile góle şi caută *alune*, pe carĭ le culeg făcênd treĭ închinăcĭunĭ la D-ḑeŭ; aceste *alune* sînt bune pentru frigurĭ..." (R. Michaïlénu, Mehedinţĭ, c. Vînjumare).

E peste putinţă a deriva pe *alună* din latinul a v e l l a n a, de unde s'ar fi născut la noĭ cel mult „aulână" saŭ „olână". In provenţala nu se găsesce forma „aulona" (Cihac, I, 10), ci „aulana" (Raynouard, II, 156). Şi totuşĭ cuvîntul este romanic, căcĭ se află şi în dialecte francese, carĭ nu puteaŭ să'l ïea dela noĭ, dară nicĭ noĭ dela dînsele. Intr'un document din 1358 în dialectul liones: „figues, reysins, ris, cumin, a l o n n..." (Romania 1884, t. XIII p. 578). In francesa dela Fribourg în Elveţia pînă astăḑĭ se ḑice a l o g n e, ceïa ce presupune o formă latină rustică adjectivală a l o n e a, întocmaĭ ca „chataigne = castanea" saŭ carogne = caronea", derivată dintr'un substantiv a l o n a, de unde al nostru *alună*. Latinul vulgar a l o n a, cu *o* scurt, să fi fost óre paralel saŭ nu clasiculuĭ a - v e l l a n a, acésta'ĭ o cestiune secundară; ceïa ce ne preocupă aci este numaĭ că un asemenea prototip a trebuit să existe, de óră-ce fără el nu se explică românul *alună* faţă cu francesul a l o g n e. După femininul *alună* Româniĭ aŭ format apoĭ pe masculinul a l u n, întocmaĭ ca spaniolesce „avellano" după „avellana", căcĭ lătinesce nu era „avellanus", ci „corylus" saŭ „corulus".

In Bucovina, „un struţişor de maĭ multe *alune* se numesce c ă l u ş saŭ c ă l u ş e l" (Aurora română, 1882 p. 9).

Pentru poşghiţa saŭ învălitórea *aluneĭ*, ieromonahul Macarie în Lexiconul slavo-român din 1773 (Mss. în Bibl. Centrală din Buc.) numeră următoriĭ sinonimĭ: „f a ş a *aluneĭ*, p l ï u p a saŭ g ă ó c e a *aluneĭ*, ţ ă s t u l or c o a j a *aluneĭ*", dintre carĭ cel maĭ interesant este f a ş ă.

v. *Alun*. — *Căluş*. — *Faşă*...

Alună-de-pămînt, s. f.; t. de Botan.: terre-noix, Bunium bulbocastanum.

v. [3] *Alunele*.

Aluneà, s. f.; lentilles, envie. Micĭ semne pe corp şi maĭ ales pe obraz. Se întrebuinţéză maĭ mult la plural: *alunele.*

Din *alunea*, cu aferesa luĭ *a* şi prin asimilaţiune consonantică regresivă. s'a născut forma transilvană n u n e a, n u n e l e (Lex. Bud. 452), după cum tot pe acolo se dice „ningă" în loc de „lîngă".

v. [2]*Alunel.* — [2]*Aluniţă.* — *Nunea.*

Alùnec
Alunecàre } v. *Lunec.*
Alunecàt

[1]**Alunèl**, s. m.; diminutif d'a l u n: petit coudrier. Sinonim cu a l u n a ş. Doĭnă din Banat:

Câmpie, câmpie,
Rămare-aĭ pustie!
Numaĭ să rămâĭe
Bucĭumel de vie
Ş'un fir d'*alunel*
Să mě suĭu în el,
Să'mĭ fac cchiĭ rótă,
Să věd lumea tótă...

(S. Lĭuba, c. Maĭdan, Coll. Mss.)

v. [1]*Alun.*

[2]**Alunèl**, s. m., lentilles, envie. Acelaşĭ sens ca în a l u n e a.

Ne întimpină numaĭ la plural:

Leliţo cu *alunei,*
Nu căta la doĭ, la treĭ,
Şi cată la ochiĭ meĭ
Că 's albaştri ca ş'aĭ teĭ...

(Alex. Poes. pop.[2], 344)

v. *Alunea.* — [1]*Alunel.* — [2]*Aluniţă.*

[3]**Alunèl**, s. m.; nom d'une danse populaire. Aşa se chiamă o horă ţerănéscă, fórte respândită pe ambele malurĭ ale Oltuluĭ (Vâlcea, Romanaţĭ, Dolj, Mehedinţĭ, Teleorman, Olt)

In Dîmboviţa se dice A l u n a ş (com. Sardanu).

„La *Alunel* jucătoriĭ, băeţĭ şi fete, se ţin de mână ca în orĭ-ce horă, apoĭ fac treĭ mişcărĭ duble spre drépta, pornind cu pĭcĭorul drept înainte, mişcându-se înainte şi'ndărît, de aci patru mişcărĭ simple numaĭ spre drépta, după aceĭa se re'ncepe acelaşĭ lucru spre stânga, însă tot cu pĭcĭorul drept înainte. Se jócă ĭute. Cântecul:

Alunel cu alunele
Drag mĭ-e neĭca cu sprincene,
Deştele numaĭ inele!
Alunel dărăpânat,
Drag mĭ-e neĭca sprîncenat
Şi cu semne de vĕrsat!
Alunel cu créca'n dos,
Aoleo ce om aĭ fost
Că m'aĭ sărutat pre post:
Nu mĕ laşĭ pre cârnelegĭ,
Să'ţĭ daŭ gură să te'necĭ!.."

(I. Poppescu, Dolj, c. Băilescĭ)

Jucătoriĭ bătênd cu pĭcĭóre, câte de treĭ orĭ la fie-care oprire, cântă în unele localităţĭ:
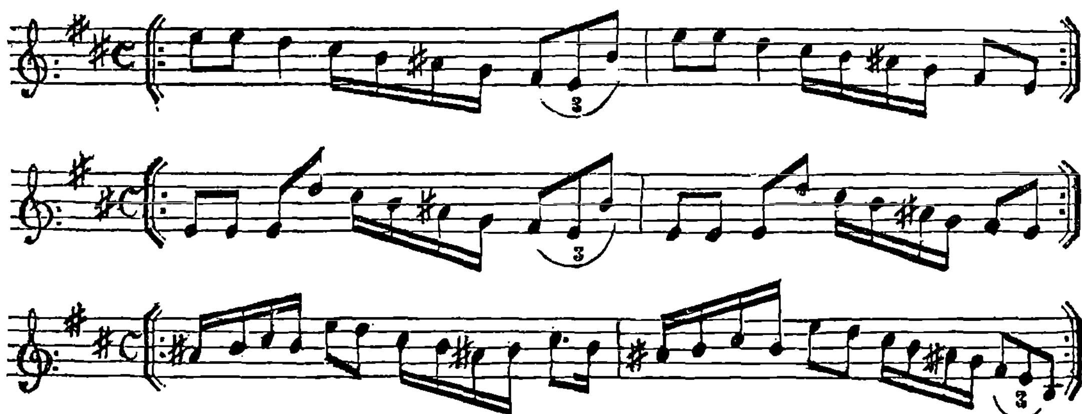
Adĭ e lunĭ şi mâĭne marţĭ,
Alunelul să mi'l baţĭ!
Adĭ e mĭercurĭ, mâĭne joĭ,
Alunelul la bătăĭ!...

(Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea)

In altele:

Alunel cu alunele!
Vin' la leĭca, băieţele!
Prin crângurĭ şi prin vâlcele
Să te jocĭ mereŭ cu ele!...

Aşa se cântă în Romanaţĭ, de unde étă şi aria, comunicată de d. prof. Mocénu:

v. ²·*Alunică.*

¹·**Alunèle**, s. f. plur. — v. *Alunea.*

²·**Alunèle**, s. f. plur.; t. de Botan.: millefeuille, Achillea millefolium. Nume de plântă întrebuinţat maĭ ales în Banat:

„*Alunele*, Schafgarbe, cu acéstă plantă se vindecă a l u n e l e l e (Sommersprossen) de pe faţa ómenilor“ (Mangĭucă în Familia 1874 p. 586).

Pe aĭurĭ se chĭamă generalmente C ó d a - ş o r i c e l u l u ĭ.

v. ³·*Alunele.— Códa-şoriceluluĭ.*

³·**Alunèle** s. f. plur.; t. de Botan.: Bunium bulbocastanum, terre-noix. Plântă din familia ombeliferelor, cunoscută sub numele de m ă n d ă l a c saŭ m ă n d ă n a c, al căriĭ rod, negru pe din afară, alb pe din întru, mare ce-va cât o a l u n ă, se întrebuinţéză la mâncare, avênd un gust cam apropiat de al castaneĭ.

Cihac (I, 10) aplică acelaşĭ termen la „Fumaria solida et cava“, ceĭa ce noĭ n'am putut verifica.

Se maĭ chĭamă şi a l u n ă - d e - p ă m î n t (Covurluĭu).

v. ⁴·*Alunică.—Măndălac.*

¹.**Alunìcă**, s. f.; petite noisette. Deminutiv dela a l u n ă, cu acelaşĭ sens.

Ca ce-va fórte mic, într'o doĭnă din Dîmboviţa:

Când vĕd vre o nevestică,
La inimă mĕ 'nfurnică,
Mĕ fac cât o *alunică*,
Daŭ după ea pe potică...
(D. Vulpianu, Text p. 33).

E de observat că doĭnele câte se încep cu „frunḑă verde *alunică*“ povestesc saŭ prevestesc maĭ tot-d'a-una o. nenorocire.

Aşa într'un cântec de doliŭ:

Frunḑă verde *alunică*,
Pe casa luĭ Vasilică
Sînt doĭ puĭ de rîndunică...
(Marian, Bucov. II, 126).

In balada luĭ Iordache al Lupuluĭ:

Frunḑă verde *alunică*,
Grea pulbere se ridică
Dela Eşĭ în spre Milescĭ;
Iar printr'însa ce zărescĭ?
Arnăuţĭ cu şuşanele,
Cu argint pe la oţele...

In balada „Năluca“:

Frunḑă verde *alunică*,
Mircea sue pe potică
Şi 'ntâlnesce o fetică
Ce purta cofiţă 'n mână
Cu apă...,

din care Mircea bea şi móre de dor.

In balada „Miul Cobiul“:

Frunḑă d'*alunică,*
Cine se'ntunică
Şi nu mănâncă
Sfînta duminică?
Miul Cobiul,
Ăla sglobiul...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 490)

Intr'o doĭnă:

Frunḑă verde *alunică,*
Am avut o mândră mică
Ş'am lăsat'o să maĭ crescă
Minte 'n cap să dobândéscă,
Dar de când o am lăsat,
Aŭ crescut, s'aŭ măritat...
(Alex., Poes. pop.2. 303)

In munţiĭ Némţuluĭ o mulţime de doĭne se încep cu „frunḑă verde *alunică*", bună-óră după cum se rostesce pe acolo:

Frunzâ verdi *alunicâ,*
Mĕ suiĭ în dél la stâncâ,
Mĕ uĭtaĭ pi gĭos pi luncâ...

saŭ:

Frunzâ verdi *alunicâ,*
Măĭ băditâ Ionicâ!
Dac'aĭ avut gând di ducâ,
La şi m'aĭ prins ibovnicâ?...

saŭ:

Frunzâ verdi *alunicâ,*
Şini şuirâ pi luncâ?
Costachi şi Ionicâ...

saŭ:

Frunzâ verdi *alunicâ,*
Şepti râchĭ ş'o vali-adâncâ,
Valeŭ! lupu mă mâncâ...
(I. Mironescu, c. Dobrenĭ, Coll. Mss.)

v. *Alună.*

2·**Alunìcă,** s. f.; nom d'une danse populaire. Aşa se chĭamă un danţ ţĕrănesc în Râmnicul-Sărat (com. Vişanĭ), póte acelaşĭ cu danţul cunoscut în partea occidentală a Ţĕreĭ-Româneseĭ sub numele de a l u n e l, în Dîmboviţa a l u n a ş.
v. 3·*Alunel.*

3·**Alunìcă,** s. f.; lentilles, envie. Acelaşĭ sens ca în a l u n e a şi'n a l u n i ţ ă.
Într'o doĭnă:

Când mĕ uĭt la casa ta,
Mi se rupe inima;
Alunica'ţĭ dela gît
M'aŭ aprins, m'aŭ omorît;
Alunica'ţĭ de pe braţă
A să mĕ scóţă din vĭéţă...
(Alex., Poes. pop 2., 344)

v. *Alunea.*

4·**Alunìcă,** s. f.; t. de Botan.: Bunium bulbocastanum, terre-noix. Aceĭaşĭ plântă care pe aĭurĭ se chiamă a l u n e l e, a l u n ă-d e-p ă m î n t, m ă n d ă l a c.

„*Alunică*, cu o rădĕcină rotundă ca o a l u n ă, de unde şĭ-a luat şi numele, se întrebuinţéză de popor contra dureriĭ de stomah: pisând rădăcina, o plămădescĭ cu ţuĭca două óre, apoĭ o beĭ..." (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjenĭ).

„*Alunică* este o buruénă ce cresce prin pădurĭ în mare numĕr, cu cotorul scurt, avênd frunḑele şi mirosul ca al cucuteĭ, ĭar rădĕcina cât o a l u n ă şi dulce la gust..." (I. Chirvăşuţă, Tecucĭu, c. Ionăşescĭ).
v. *Alunele.*

1·**Alunìş** (plur. *alunişurĭ*), s. n.; coudraie, aulnaie. Pădurice de a l u n ĭ.
E des în poesia poporană.
In balada luĭ Meşter-Manole:

Nu cumva-ĭ vĕḑut
Pe unde-aĭ trecut
Un zid părăsit
Şi neisprăvit
La loc de grindiş,
La verde-*aluniş?*..

Intr'o doĭnă din Transilvania:

Aluniş cu-alune multe,
Spune la badea din curte,

Pe Duminică ce vine
Să 'şĭ gătéscă péna bine...
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 40)

Intr'o altă doĭnă:

Aluniş cu frunḑa 'n criş,
Ibovnic tînăr mĭ-am prins;
Aluniş cu frunḑa désă,
Frică mi-ĭ să nu mĕ lasă!
(Ibid. 51)

In *alunişurĭ* cresc adesea carpenĭ şi paltenĭ, ast-fel că ele sînt în acelaşĭ timp cărpenişurĭ saŭ păltenişurĭ.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 102: „începuse a 'nopta, când trăsura 'ĭ scoborî într'o luncă, unde, printre carpenĭ stufoşĭ, printre des *aluniş* se strecuraŭ apele gălbenatece ale unuĭ rîŭ..."

In balada luĭ Ghemiş:

Frunḑă verde de-*aluniş*,
Tace cucul la răriş,
La răriş, la cărpeniş,
De frica celuĭ Ghemiş,
Că de-ĭ mic şi ghemuit,
Are faţa de 'ngrozit...

In balada „Mihu Copilul", hoţiĭ luĭ Ianoş Ungurén petrec:

La valea adîncă,
La muche de stâncă,
La des pălteniş,
Mĕrunt *aluniş*...

Amestecul *alunişuluĭ* cu întréga natură dela ţéră se caracterisă de minune în „Viaţa câmpenéscă" de Gr. Alexandrescu:

In vale se vĕd desişurĭ,
Pădurĭ, liveḑĭ, *alunişurĭ*,
Pe urmă ochĭul zăresce
Un dél ce se prelungesce
Verde şi împestriţat...

Etimologia: a l u n cu sufixul colectival -i ş, ca şi 'n cărpeniş, pălteniş, stejăriş etc.

v. [1]·*Alun.* — *-iş.*

[2]·**Alunìş**, n. pr. loc. Aşa se chiamă o mulţime de localităţĭ în România (Frunḑescu, ad voc.).

v. [1]·*Aluniş.*

[1]·**Alunìţă** (pl. *aluniţe*), s. f.; diminutif d'a l u n ă. Sinonim cu a l u n i c ă.

Doĭnă din Ardél:

Frunḑuliţă *aluniţă*,
Am avut o mândruliţă
Şi mĭ-a fost cam tinerea,
Draga neĭchiĭ turturea...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Altă:

Foicică *aluniţă*,
Mĕ suĭam pe Alomiţă,
Mĕ 'ntâlnĭam c'o copiliţă
In fustă şi în rochiţă...

saŭ:

Frunḑă verde *aluniţă*,
Prăpădi-te-aĭ, neĭculiţă,
Pe la noĭ prin grădiniţă!...
(Ibid.)

v. [1]·*Alunică.*

[2] **Alunìţă**, s. f.; lentille, envie. Acelaşĭ sens ca în a l u n e a. „*Aluniţă*, pată négră rotungĭóră ce se face pe pelea omuluĭ" (Costinescu).

Acéstă formă cu aceiaşĭ semnificaţiune aŭ împrumutat'o dela Românĭ Bulgariĭ: l u n i t z a, maĭ formând apoĭ din ea un deminutiv curat bulgăresc: l u n i č k a.

v. *Alunea.*

Alunìŭ, -iă, adj.; couleur de noisette. O culóre brună-roşietecă (Marian, Chromatica poporuluĭ român, 50).

Cihac (I, 10) trage acest adjectiv dintr'un prototip latin imaginar a v e l l a n i v i u s. Este o formaţiune curat românéscă din a l u n cu sufixul i ŭ ca în „vişiniŭ" dela „vişină" saŭ „undelemniŭ" dela „unt-de-lemn", fără să aĭbă a face d'a-dreptul cu epoca romană.

v. *-iŭ.*

Alùng (*alungàre*, *alungat*), vb.; chasser, expulser. Sinonim cu g o n e s c şi p ĕ f u g.

In psalmul CXVIII, 161:

Dosofteĭu, 1680:	Silvestru, 1651:
boĭari mă *alungară* în zădar...	boĭariĭ g o n i r ă-mă fără vină...

Lexicon Budan: „pĕfug = *alung*". Pe când însă sinonimiĭ însemnéză numaĭ punere pe fugă saŭ fugărire a ce-va care ne supĕră maĭ mult saŭ maĭ puţin, *alung* implică o noţiune maĭ radicală, ca şi când am ḑice: „gonesc de tot" saŭ „pĕfug de tot", prin urmare isgonesc, şi tocmaĭ de aceĭa se potrivesce maĭ bine când e vorba de duşmanĭ.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Bucĭumaţĭ şi Dómne-ajută!—Cu toţiĭ strigă: Amin!
Aĭdeţĭ, fraţĭ, din ţéra nóstră să *alungâm* pre păgân!..

Doĭna Mehedinţénuluĭ:

Aoleo! ce foc de dor!
Veni-va badea Tudor
Să maĭ strîngă din pădurĭ
Cete mândre de pandurĭ?
Ca s'*alunge* dela noĭ
Şi pe Grecĭ şi pe cĭocoĭ...
(Alex., Poes. pop. 2., 292).

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Haĭ cu toţĭ să 'ncălecâm,
Arnăuţiĭ s'*alungâm*,
Şi de drum să ne cătâm:
Spre Bugéc să apucâm...

„Stejarul şi cornul":

Frăţióre Românaş!
Créngă lungă da-ţĭ-o-aş,
Ca s'o facĭ arc de resboĭ,
S'*alungĭ* Leşiĭ dela noĭ...

„Mogoş Vornicul":

Cu ceĭ furĭ nu te-aĭ luptat?
După eĭ nu te-aĭ luat,
Noĕ anĭ să'ĭ tot *alungĭ*
Şi cu mórtea să'ĭ agĭungĭ?..

Cu sensul din urmă de o gónă ne'ncetată saŭ ne'mpăcată, locuţiunea proverbială: „pĕcatul *alungă* pe om".

Balada „Oprişanul":

Vaĭ de omul cu pĕcat!
De pĕcat e alungat
Şi nu póte-a fi scăpat!..

Altă locuţiune proverbială: „par'că'l *alungă* Tătariĭ", maĭ ales în Moldova, unde năvălirile tătărescĭ maĭ sînt încă viue în memoria bătrânilor.

Alexandri, Surugiul: „Cuconaşu era grăbit, par'că'l *alungaŭ* Tătariĭ din urmă..."

Acelaşĭ, Cinel-cinel, sc. 3: „nu răcni aşa, că nu te *alungă* Tătariĭ!.."

v. 1·*Tatar*.

Ca verb reflexiv, „a se *alunga*" e sinonim cu „a se alerga = a se întrece unul pe altul la ce-va".

Astfel în ghicitórea despre „Rótă" după doĕ varianturĭ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 242):

Am patru surorĭ,
Una p'alta se *alungă*
Şi nu pot să se ajungă...

Am patru surorĭ,
Ḑiua şi nóptea s'alérgă
Ş'una p'alta nu s'ajunge...

Balada „Sórele şi luna":

Ḑi şi nópte plinĭ de dor,
Arşĭ de foc nestingĕtor,
Vecĭnic să vĕ *alungaţĭ*,
Cerĭul să cutrieraţĭ,
Lumile să luminaţĭ!..

Alexandri, „Mĭeḑul ĭerneĭ":

Dar ce vĕd?.. în raḑa luneĭ o fantomă se arată:
E un lup ce se *alungă* după prada'ĭ spăĭmîntată...,

unde se *alungă*, printr'o licenţă poetică nimerită, are un sens activ; maĭ corect însă în „Lunca din Mircescĭ":

Omul îşĭ îndréptă pasul cătră desul stejăriş,
Unde umbra cu lumina se *alungă* sub frunḑiş...

Precum alerg este din „ad" şi „largum", tot aşa *alung* vine din ad şi longum, în medio-latina allongare, de asemenea italienesce, în vechea francesă aloigner, bună-óră într'un text din 1378: „qui toujours l'aloignait pour ailleurs aler faire son office (Du Cange, ad voc.) = care'l

tot *alunga* să mérgă aïurĭ la tréba sa".

v. *Alerg.* — *Delung.* — *Fugăresc.* — *Gonesc.* — *Lung.*

[2]·**A-lùng (de-, d')**, adv.; le long de, au long de. Formaţiune propriă românéscă din l u n g cu prepoziţionalul *-a*, ca şi'n „d'a-lat", „d'a-rînd", „d'a-drept" etc., carĭ tóte maĭ adesea se întrebuinţéză post-articulate.

v. [11]·*A.*

Doïnă din Bucovina:

> Prav cu chivra oïu lua
> Şi haliciurĭ cu mâna,
> Şi de-*alung* oïu împuşca...
> (Aurora română, 1881 p. 14).

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Şi apoĭ dela o vreme încep

> a se lăsa lin ca vîntul,
> şi luând de-*alung* pămîntul,
> merg spre împĕrăţie,
> Dumnedeŭ să ne ţie..."

Balada „Dolca":

> Dolca vesel se scula,
> Câmpul de-*alung* apuca...

Balada „Badïul":

> Fă la apă că purcedĭ,
> Şi 'n fugă să te răpedĭ
> Pe la gura pivniţeĭ
> Tot de-*alungul* uliţeĭ...

Costachi Conachi, Poes. p. 222:

> Sfîrşesce! curmă pedépsa uneĭ crude ispitirĭ,
> Cacĭ mĕ topesc purtând frica unuĭ amor cu 'ndoirĭ:
> Pe malul Măriĭ de-*alungul* nu contenesc a umbla,
> Căutând să 'ţĭ găsesc urma însemnată unde-va...

A. Pann, Prov. II, 90:

> Cumpĕraĭ o moşióră dorinţa să'mĭ izbândesc,
> Şi o apucaĭ d'*a-lungul* să caut comóră 'n ea,
> Când cu sapa, când cu plugul, o săpaĭ cum trebuïa...

v. *Lîngă.* — *Lung.*

Alungàre. — v. [1]·*Alung.*

Alungàt, -ă, adj.; 1°. chassé, expulsé; 2°. prolongé, allongé. In primul sens este participiŭ trecut din a l u n g şi sinonim cu i s g o n i t; în sensul al doilea, care aparţine numaĭ graïuluĭ poetic, este o formaţiune din adverbul a - l u n g.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 51: „Năprasnica silniciă a Cĭobanuluĭ ne-a ţinut *alungaţĭ* pe la străinĭ..."

Un bócet din Moldova:

> Vine céta preuţască
> Dela noĭ să te pornéscă
> Pe o cale *alungată*,
> Bat'o focul să mĭ-o bată...
> (Burada, Inmorm. 119)

v. [1,2]·*Alung.* — *-at.*

Alungătòr, -óre, adj. et subst.; qui chasse, qui expulse.

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 27: „vorbele din răvaşul luĭ Radu îĭ rĕsunaŭ în suflet, ca un cântec de departe, frumos şi *alungător* durerilor..."

v. [1]·*Alung.* — *Alungat.*

Alvà (artic. *alvaoa*, plur. *alvale*), s. f.: 1°. „farine roussie avec du miel" (Pontbriant); 2°. gruau au beurre et au sucre. Se dice şi aspirat: *halva.* In sensul de 'ntâïu, este *alva* t u r c é s c ă, pe care o fac şi o vînd a l v a g i i ĭ în a l v a g e r i ă; „un fel de prăjitură din făină arsă şi mïere, din turcul h a l w â nom de différentes espèces de pâte sucrée; h a l v a ğ y vendeur de halwa" (Şaïnénu, Elem. turc. p. 50); se face şi din tahîn cu zahar, cel puţin în Bucurescĭ; e albă gălbue, tare, dar fărîmăcĭósă şi se topesce la căldură; pe'n mahalale se mănâncă mult în dile de post. In sensul al doilea, este *alva* d e c a s ă, un desert cam mitocănesc, făcut din griş saŭ din fă-

ină cu unt próspet orĭ cu untură şi cu zahar, de culóre roşiă închisă. Dela Turcĭ cuvîntul a trecut şi la Grecĭ: χαλβᾶς, χαλβαντζῆς; de asemenea la Serbĭ şi la Bulgarĭ. Cihac (II, 584) crede că din prototipul arab „al-helâva" a căpĕtat şi limba portugesă acéstă vorbă sub forma „alfeloa = espèce de confitures". In adevĕr, Portugesiĭ aŭ o *alva* de zahar: „alfeloa de açucar", şi o *alva* de miere: „alfeloa de mel". O a treĭa varietate la Românĭ este deminutivul a l v i ţ ă, despre care maĭ jos.

v. *Acadea.* — *Cataif.* — *Sarailiă.* — *Tahîn...*

Alvageriă | **Alvagiŭ** } v. *Alva.*

Alviţar. — v. 1·*Alviţă.*

1·Alviţă, s. f.; espèce de nougat oriental. Amestec din nucĭ, scrobélă albă şi zahar saŭ miere. Când nu e de post, se pune albuş de oŭ în loc de scrobélă. Cel ce o face e a l v i ţ a r, ér locul a l v i ţ ă r i ă.

v. *Alva.* — 2·*Alviţă.*

2·Alviţă, s. f.; sorte de jeu enfantin. „La lăsatul seculuĭ de brânză, este obiceĭŭ între copiĭ s ă b a t ă *alviţa*. Acésta se face séra, după cină, şi în chipul următor: De un cuiŭ bătut în tavan se légă o aţă, lungă pînă să vie în dreptul peptuluĭ copiilor. La capĕtul de jos al aţeĭ se légă o bucată de *alviţă* cât o portocală de mare. Doĭ copiĭ, pînă la vîrsta de 15 anĭ cel mult, se pun faţă în faţă, avênd la mijloc *alviţa*, adecă între eĭ. Se depărtéză cu un pas unul de altul. Un al treilea f a c e v î n t *alviţeĭ* cătră unul din copiĭ. Acesta este dator, fără a pune mâna, să o apuce cu gura. Daca nu póte, trebue să o atingă cel puţin cu buzele, trimiţênd'o cătră tovaroşul seŭ, carele şi el se aţine cu gura, ca s'o prindă. Sînt uniĭ copiĭ dibacĭ de prind *alviţa* de maĭ multe orĭ. Sînt alţiĭ carĭ nu pot să o prindă nicĭ odată. Cel care o prinde de maĭ multe orĭ, este lăudat de tótă adunarea. Ast-fel se trimite dela unul la altul, pînă ce orĭ apucă *alviţa* şi o mănâncă, orĭ n'o prinde şi se lasă de a o maĭ bate, ca să facă rînd şi altor copiĭ, carĭ aşteptă cu nerăbdare. Şi rîd marĭ şi micĭ, şi fac chef, petrecere şi chiloman mare. Să se maĭ scie că la asemenea ḑi se adună câte doĕ saŭ maĭ multe gasde la un loc, ca să fie maĭ mulţĭ copiĭ. După ce se isprăvesce jocul, se cércă norocul fie-căruĭa. Acésta se face ast-fel: Cu luminarea se dă foc aţeĭ, aşa unsă de *alviţă* cum este, în norocul cutăruĭa şi sorocind'o pîna unde are să ardă. Daca se stinge şi n'ajunge pînă unde este sorocită aţa, se ḑice că n'are noroc în anul acela. Apoĭ dându'ĭ din noŭ foc, o sorocesc pînă unde are să ardă pentru altul. Daca arde pînă unde aţa e sorocită, ḑic că în anul acela va avé noroc, şi o sorocesc pentru alt copil..." (P. Ispirescu, Bucurescĭ).

Acest joc copilăresc se află şi la Macedo-românĭ, unde se chĭamă a s c ă, adecă: „c a s c ă să prinḑĭ *alviţa*" (M. Iutza, Cruşova).

v. 1·*Alviţă.* — *Bat.* — *Casc.* — *Joc.* — *Vînt...*

Alviţăriă. — v. 1·*Alviţă.*

1·Am (*avut*, *avere*), vb.; avoir: 1°. posséder, tenir; 2°. sentir, ressentir; 3°. devoir, être forcé. Unul din ceĭ treĭ verbĭ activĭ şi auxiliarĭ tot-o-dată, alăture cu s î n t saŭ f i ŭ şi v o ĭ u, cu carĭ se şi compune pentru a obţine unele forme, după cum se compune şi cu sine însuşĭ: *am avut*, *aş* f i *avut*,

voĭu fi *avut* şi aşa maĭ departe. Fiind în graĭu de o circulaţiune extremă, ar fi peste putinţă a studia pe *am* destul de bine, décă n'am despărţi din capul loculuĭ pe cel activ de cel auxiliar; şi acésta maĭ cu sémă în limba română, care a reuşit a'ĭ diferenţia pe amîndoĭ chĭar foneticesce.

In proposiţiunea „*am* un cal bun, pe care *am* cumpĕrat", ambiĭ *am* sînt etimologicesce unul şi acelaşĭ cuvînt, ca şi franţusesce „ai" în: „j'ai un bon cheval que j'ai acheté"; dar pe când franţusesce activul „ai" şi auxiliarul „ai" se conjugă într'un mod identic: j'ai, tu as, il a, nous avons etc., românesce activul *am* are o flexiune diferită de auxiliarul *am*:

eŭ *am* tu *aĭ* el *are* noĭ *avem* voĭ *aveţĭ* eĭ *aŭ*	un cal pe care	eŭ *am* tu *aĭ* el *a* noĭ *am* voĭ *aţĭ* eĭ *aŭ*	cumpĕrat,

unde auxiliarul ne presintă forme contrase: *a*, *am*, *aţĭ*, acolo unde la activ vedem: *are*, *avem*, *aveţĭ*; o dissociare morfologică pe care o găsim şi 'n unele dialecte italiene, bună óră în cântecele poporane marchigiane (Gianandrea):

Bello, che m'*ête* da tto ra parola,
Tanto ro core mia se ne fida;
Ro cervello l'*avete* a banderolla...;

une-orĭ cu *a*-:

Ma vo' senza carbò 'gran foco fate,
Pazienza, bello mia, si perso m'*âte*...

In acest mod, nu numaĭ în fond, dar şi prin formă, ambiĭ *am* urméză a fi studiaţĭ fie-care în parte, deşi e maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă că materialmente *aţĭ* (= ital. âte) este identic cu *aveţĭ* (= ital. avete).

I⁰. Sensurile.

a) *am* „posséder, tenir".

Verbul activ *am* se apropiă prin sens de stăpânesc, dar exprimă ce-va cu mult maĭ general, fără nicĭ o noţiune de drept saŭ de mod: cine stăpânesce un lucru, îl şi *are*; cine însă îl *are*, póte să nu fie stăpân peste acel lucru. Eŭ *am* un cal, şi totuşĭ calul nu este al meŭ, ca în cântecul poporan:

Bădiţă de peste dél
Ar veni şi n'*are* cal;
Iea'ţĭ, bădiţă, cal cu plată
Şi maĭ vin' la noĭ vr'o dată...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 105)

Este dară numaĭ o quasi-stăpânire, un fel de ţinere, dar cu o nuanţă maĭ puţin materială. Tocmaĭ din causa generalităţiĭ pré-mlădióse a sensuluĭ seŭ, *am* a putut să scadă treptat la o funcţiune curat auxiliară, după cum —ce-va maĭ anevoe—a scădut în unele dialecte neo-latine şi sinonimul ţin, bună-óră la Spanioliĭ.

Sensul cel nedecis al luĭ *am* ne apare maĭ cu sémă în ghicitorĭ, unde el însemnéză ce-va ca „ţinere", însă cu o nuanţă de tot abstractă saŭ chĭar metafisică; de ex.: Ce este luna?

Am o mîţă, albă, grasă,
Tótă nóptea îmblă 'n casă...
(Sbiera, Poveştĭ, p. 322)

Ce este negura?

Am o vacă suriă,
Vine din pustiă,
Cuprinde luncile
Cu brâncile...
(Ibid.)

Locuţiunĭ metaforice:

Am gură „parler sans gêne, oser ouvrir la bouche..."

Vaĭ, vaĭ, vaĭ inima mea,
Multu'ĭ bună, multu'ĭ rea,
Multu'ĭ négră ca tina:
Mult se arde şi se frige
Şi n'*are* gură să strige...
(Jarnik-Bărsanu, 213)

v. *Gură*.

Am n a s „avoir du toupet, être considéré“ : „Minciunosul nu *are* n a s la nime = a nemine honoratur“ (L. B.).

v. *Nas*.

Am c a p „être en état de faire quelque chose“ :

Poţi desface ce-ai făcut,
Dar eŭ n'*am* c a p să te uit,
Că cu gândul te-aş uita,
Nu mĕ lasă inima...

(Jarnik-Bârsanu, 164).

v. *Cap*.

Am p a r t e „avoir de la chance, avoir sa part de“ :

Ocoliĭ ţerile tóte
Şi de bine n'*avuĭ* p a r t e...

(Ibid. 131)

v. *Arte.—Parte*.

Am c i n s t e „être honoré“ :

Moxa, 1620, p. 372 : „c i n s t e să *aibŭ* dela domniĭa ta, ĭară de nu voĭu fi dereptŭ să'm tai capul...“

Am t r é b ă „être occupé“ :

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III, 223) : „să nu mai *avăm* noi t r ă s u r ă pentru garduri, nice să *avăm* t r é b ă la acele vii...“, unde ne întimpină tot-o dată archaicul :

Am t r ă s u r ă „être tergiversé“.

Apoĭ : „*am* p e d r a c u“, „*am* h a z“, „*am* p e v i n o ' n c ó c e“, „*am* g ă r g ă u n ĭ“ şi altele, despre carĭ se va vorbi la substantiviĭ lor.

A treĭa persónă imperativă : „n'*aĭbă*...!“ constituă un fel de blăstem : „n'*aĭbă* parte !“ „n'*aĭbă* noroc !“ n'*aĭbă* pace !“ „n'*aĭbă* casă !“ etc. Când pomenesce poporul pe d r a c, adauge cu grózǎ : „n'*aĭbă* loc aicĭ !“ (L. M., Gloss. 402), de unde apoĭ unul din numerósele epitete ale necuratuluĭ : n a ĭ b ă, format printr'un imperativ ca şi 'n „ucigă-l tóca !“. Termen curat românesc de baştină, n a ĭ b ă n'are a face nicĭ cu italianul „nabisso“ (L. B.), care însemnéză „prăpastiă“, dar nicĭ cu turcul „năĭbè“, „ce qui vient tour à teur“ (Cihac, II, 599), care este feminin din arabul „năĭb=lieutenant, gouverneur“ (Şainénu, Elem. turc. 75).

v. *Naĭbă*.

Tot sensul de „stăpânesc“ saŭ „ţin“ predomnesce în construcţiunea luĭ *am* cu un adjectiv saŭ cu un calitativ în genere : o *am* ĭ u b i t ă, îl *am* v r ă j m a ş, îĭ *am* b u n ĭ pentru tréba acésta etc., unde românesce se şi ḑice de o potrivă bine : îl ţ i n b u n.

Vaĭ de mine, ce să fac !
Că n'*am* pe nimene d r a g...

(Jarnik-Bârsanu, 208)

Act moldovenesc circa 1626 (A. I. R. I, 92) : „acéle urice au fost date de părintele Ĭosip stariţul mănăstirii la neşte posluşnici, č'au fost *avăndu* demult c r e d i n č o ş i, ca să le ţie...“

Zilot, Cron. p. 37 : „acest tâlhar însovonit maĭ mult aŭ prădat şi aŭ jefuit, ca unul ce sciea tóte pe larg ale Craĭoveĭ, *avêndu*-l e o c h i t e din vreme...“.

De aci nu maĭ e decât un pas pînă la verbul auxiliar al trecutuluĭ: *am* pe cineva o c h i t = a m o c h i t pe cine-va.

b) *am* „sentir, ressentir“.

Intru cât noţiunea de stăpânire saŭ ţinere trece din lumea exteriórǎ în sfera intimă, ea se preface în s i m ţ i r e, de unde locuţiunea : *am* p e i n i m ă, saŭ : *am* c e-v a, saŭ chĭar simplul *am* însemnând „je sens, je ressens“.

Costachi Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. 1 : „Eu nu maĭ înbla, şi'mĭ spune c e *aĭ* ? Sciĭ că eŭ ţie îţĭ spun tot ce *am* p e i n i m ă...“

Pentru a exprime noţiunea cuprinsă în francesul „indisposition“, Românul ḑice : „*am* ce *am*, că nu mĭ-e bine...“

Am lipsă = s i m ţ e s c lipsă ;
Am nădejde = s i m ţ e s c nădejde ;
Am bucuriă = s i m ţ e s c bucuriă ;
Am poftă = s i m ţ e s c poftă, etc.

In multe din asemenĭ locuţiunĭ *am* póte fi înlocuit prin e s t e: *am* dor= mĭ-e dor, *am* gând = mĭ-e gând, *am* grijă = mĭ-e grijă etc., după cum şi lătinesce se ḑicea „curae alicui e s s e" alăturĭ cu „curae aliquid h a b e r e". Câte o dată însă printr'o astfel de înlocuire s'ar schimba înţelesul, bunăóră în „mĭ-e milă = misericordiam habeo" lîngă „*am* milă" nu numaĭ „misereor", ci şi „misericordiam consequor".

Străinu 's ca puĭu de cuc,
M i l ă n'*am* unde mĕ duc...
(Jarnik-Bărsanu, 207)

v. *Milă*.

Tot aci vine reciprocul „a s e *avé*= a se simţi": „cum t e *aĭ* ?=quomodo vales; m ĕ *am* cu cine-va bine saŭ reŭ = convenio; cum t e *aĭ* cu frate-teŭ? = quomodo convenit tibi cum fratre?" (Lex. Bud.).

Enachi Cogălnicénu, Letop. II p. 260: „Grigorie Vodă îl punea la multe trebĭ, *avăndu*-s e pré bine..."

Un ţeran din Ialomiţa: „mĭ-a spus unchĭu Barbu câte-va cuvinte dĕ nĭ-a întrat la inimă; el e un om cu minte şi înţelept grozav; cu mine s ĕ *are* ghine dĕ ninune..." (Th. Theodorescu, c. Lupşanu).

c) *am* „devoir, être forcé".

Construit cu infinitivul, deja în latina „habeo" căpĕtase sensul de t r e b u e, trecut apoĭ în tóte limbile romanice şi care în Occident a dat nascere formeĭ viitoruluĭ: dir-a i= dicere habeo. La Românĭ acéstă construcţiune şĭ-a desvoltat doĕ nuanţe proprie diferenţiate: pe când numaĭ viitorul „voĭu face" arată o acţiune liberă, condiţionalul „a m face" exprimă o îndoélă, ér noţiunea de necesitate saŭ fatalitate, „faciendum est", şĭ-a reservat pe „*am* a face", fórte des în vechile texturĭ, dar pe care nemic nu ne îndreptăţesce de a'l crede că a fost vre-o dată la noĭ „în loc de viitor" (Ciparĭu, Principia p. 183). Când Coresi ḑice: „cine v a b é amu deîntru elŭ, n'*are* a s e î n s e t o ş a în vecie", „va bé" este o formă gramaticală, dar „*are* a se însetoşa" constituă o proposiţiune saŭ o construcţiune sintactică cu sensul de: „nu va puté să se însetoşeze" saŭ „îĭ va fi peste putinţă a se însetoşa".

Din nenumĕrate exemple lesne de adunat, étă câte-va:

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVIII, 26: cu audzul audziţi şi nu *aveţi* a î n ţ e l é g e, şi vădzăndu prăviţi şi nu *aveţi* a v e d é...	... aure audietis, et non i n t e l l i g e t i s; et videntes videbitis, et non p e r s p i c i e t i s...

Radu din Mânicescĭ, 1574 (British Mus. Mss. Harl. 6311 B):

Matth. XVII, 21: pridăditŭ *are* a f i fiĭul omenesc...	... filius hominis t r a d e n d u s e s t...

unde în Noul Testament din 1648: „d a - s â - v a fiĭulŭ omenescŭ", ĭar în Biblia Şerban-vodă din 1688: „v a s ă s ă d é fiĭulŭ omenescŭ..."

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 647): „ca să poată fi izbâviţi de mâniĭa acéĭa şi de foc şi de greul ce *are* a f i...

Ibid. 487: „eu gol am eşit diîn maţele mamei, şi ĭarâ golŭ *am* a m é r g e..."

Ib. 501: „carii laptele şi lâna diîn turmâ ĭau, ĭarâ de oi nu se grijescŭ, de carile cuvântŭ *aveţi* a d a în zua céĭa maré..."

Ib. 504: „a v e n i *avé*-vorŭ în zilele de apoi bâtjocoritori..."

Ib. 510: „cine nu va socoti căte-amŭ grăitŭ, nice de mai multe nu va *avé* a c r é d e. . .“

Varlam, 1643, I f. 73 a: „aşé *are* a p ă ţ i de oameni ca şi Ioanŭ. . .“

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 127): „de vréme ce veţi vedé carté domnie-méle, ĭară voi să *avăţi* a v ă f e r i de acel satu. . .“

Pătraşco Păturniche, 1597 (ibid. I, 77): „nime din ruda mé ca să n'*aibă* a p ă r ă. . .“

Şi la trecut se póte exprime un grad de fatalitate prin „*avea* a. . .“, de exemplu la Dosofteĭu, 1680, ps. LXXI, 12:

... c'au izbăvit pre mişel de sâlnicŭ şi pre mĭaserŭ căruĭa n'*avĭa* c i n e ' ĭ f i ağutorĭu...	... quia liberavit egenum a potente, et pauperem cui non e r a t adjutor...

unde la Silvestru, 1651: „care n'*are* agĭutorĭu“; la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „ce elŭ n'*avĭa* agĭutâtorŭ“; la Coresi, 1577: „cui nu e ŕ a ajutorĭu. . .“

In graĭul de astădĭ:

Pentru mândra care'mĭ place
Nicĭ părinţiĭ n'*aŭ* c e ' m ĭ f a c e...
(J. B. 11)

N'*am* c e f a c e, sus iĭ locul,
Inima'mĭ arde ca focul!
N'*am* c e f a c e, sus iĭ délul,
Inima'mĭ arde ca jarul!..
(Ibid. 193)

Frundă verde lapte acru,
Mĕ băgaĭ slugă la dracu,
Dar la dracu nu'mĭ pré place;
Cat' să şed, că n'*am* c e f a c e...
(Ibid. 139).

Remâneţĭ cu toţi 'n pace,
Eŭ mĕ duc, că n'*am* c e f a c e,
Că'ĭ poruncă 'mpĕrătéscă,
Trebue să se 'mplinéscă...
(Ibid. 322).

Jele'ĭ, Dómne, codruluĭ
De armele hoţuluĭ,
Că le plouă şi le ninge
Şi n'*are* cine le ' n c i n g e...
(Ibid. 288)

Bădiţă cu şese boĭ
N'*are* ce c ă t a la noĭ...
(Ibid. 38).

De aci exclamaţiunea: ce *are* a f a c e! = „impossible! incroyable!“ = italienesce: „non ha a far!“ „che ha da far!“

Cu conjunctivul în loc de infinitiv:

Bate, Dómne, Némţu 'n drum,
C'o ales ce-o fost maĭ bun
Ş'or remas nesce piticĭ,
Altfel n'*aĭ* c u m s ă l e d i c ĭ!
(J. B. 298)

Bat'o crucĭuliţa lele,
N'*avù* c u m s'ă n u m ĕ ' ş e l e,
C'o veduĭ albă la pele
Şi la grumaz cu mărgele...
(Ibid., 242).

Tot aşa în locuţiunea proverbială: „*are* cuĭ s ă semene“=ital. „ha a chi somigliare“, care însemnéză: „t r e b u ĭ să fie cum este, căcĭ aşa ĭ-a fost némul“.

Cu conjunctivul însă, sensul de „devoir, être forcé“ e maĭ puţin lămurit. „*Am* a face“ vrea să dică: „je d o i s faire“; „*am* s ă fac“ póte să însemneze numaĭ: „je suis d i s p o s é à faire“. Aşa într'o satiră poporană din Bucovina, o femee dice câte ar fi dispusă ea să facă numaĭ ca să nu'ĭ învie bărbatul pe care'l îngropase:

Ş'*am* s ă daŭ o pălăriă
Să'ĭ citéscă-o liturghiă
Colea 'n colţ la chir-Iliă;
Ş'*am* s ă ' ĭ vînd ismenele,
Ş'*am* s ă ' ĭ port pomenele
Pîn' l'or lua Ĭelele;
Ş'*am* s ă ' ĭ vînd mânuşele,
Ş'*am* s ă ' ĭ port şi slujbele
Prin tóte crĭjmuţele;
Ş'*am* s ă ' ĭ daŭ hosmetele
Ca să'l plângă fetele;
Ş'*am* s ă ' ĭ daŭ cĭobotele
Să'l bocéscă mândrele;
Ş'*am* s ă ' ĭ daŭ opincele

Să'l bocéscă mâţele
Prin tóte cotruţele;
Ş'*am* s ă ' ĭ daŭ şi pĭeptarul
Să'l plângă hantătarul!..
(Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 246)

In tóte acestea conjunctivalul „*am* s ă" este cu totul alt ce-va decât infinitivalul „*am* a", care singur exprimă pe deplin noţiunea de „devoir, être forcé".

In fine, cu infinitivul saŭ cu conjunctivul sub-înţeles: n'*aĭ* c u m ! n'*aĭ* î n c o t r o ! n'*aĭ* u n d e !..

De urit te poţĭ ascunde,
Dar de dragoste n'*aĭ* u n d e...
(J. B. 9)

Tot cu nuanţa de „devoir, être forcé" figuréză *am* unit cu supin prin prepoşiţiunea d e: *am* d e făcut, *am avut* d e scris, *aveam* d e ḑis, voĭu *avé* d e mers etc., carĭ tóte, maĭ mult saŭ maĭ puţin, s'ar puté traduce prin t r e b u ĭ.

Şi atuncĭ când însemnéză „sentir", *am* se póte construi une-orĭ cu d e urmat de substantiv. Aşa se ḑice de o potrivă bine: „*am* gând" şi „*am* d e gând", „*am* grijă" şi „*am* d e grijă", unde d e ne amintesce pe genitivul latin în „curae habeo":

Acelaşĭ d e pe lingă *am* „posséder" ne întimpină în Legenda Sf. Nicolae, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 134): „era buni creştini şi bogaţi şi *avé* d e destulŭ...", unde „de destul" se datoréză analogieĭ cu „de ajuns".

Ca normă însă, graĭul românesc postpune pe d e numaĭ luĭ *am* „devoir".

v. *De.*

II°. F o r m e g r a m a t i c a l e.

a) *am* şi *aĭb.*

Din latinul h a b e o derivă *aĭb* în loc de „abiu", cu metatesa luĭ *i* ca în „roĭb = rubeus", şi nicĭ într'un cas nu póte să derive de acolo *am*, după cum se crede generalmente (Cihac), care este o contracţiune din *avem*: „eŭ *am* = „ego h a b e m u s", întocmaĭ ca francesul poporan „j ' a v o n s". Inrădăcinându-se *am* pentru prima persónă a presinteluĭ indicativ, *aĭb* a trecut asupra subjunctivuluĭ: c a s ă *aĭb,* de unde érăşĭ în graĭul actual a început a'l goni *am*, astfel că se ḑice maĭ adesea: s ă *am*, şi numaĭ la a treĭa persónă persistă nestrămutat: s ă *aĭbă.* In vechile texturĭ *aĭb* saŭ *aĭbu*, la a doua persónă *aĭbĭ* saŭ *aĭbi*, este o formă predomnitóre. Cipar (Principia p. 139-40) citéză o mulţime de exemple de prin tipăriturile din secoliĭ XVI şi XVII; e nu maĭ puţin des în acte:

Contâş Uricar, 1656 (A. I. R. III, 235): „deci eu să *aibu* a da cuconilor aĭuré altă falce de vie..."

Nécşul Cantaragiul, 1683 (A. I. R. I, 62): „să *aibu* a'i da banii la cărtovul viilor..."

Ion sin Vătav Roman, 1715 (A. I. R. III, 276): „aič în ţara leşască să n'*aibu* amestec la nemic, ĭar după ce a hi mila lui Dumnezău să eşim în ţară la pământul nostru, să *aibu* şi eu trabă..."

Dar şi'n scriitoriĭ din secolul nostru, dintre carĭ ajunge a cita pe Beldiman, Tragod. v. 3223:

Dumneḑeule Inalte, condeĭul meŭ este slab
S'arăt sgomotul, strigarea, putere nu pot să *aĭb*,
Atâta voĭu puté ḑice, maĭ pre scurt într'un cuvînt,
Că nu s'auḑĭa nimica, nicĭ în cer, nicĭ pre pămînt...

b) *aĭbênd* şi *avênd.*

Din latinul h a b e n d o derivă d'adreptul *avênd*, care însă în vechile texturĭ se cĭocnesce cu forma *aĭbênd,* născută sub înriurirea luĭ *aĭb* = h a b e o, după cum şi'n vechea italiană era o formă a b b i e n d o dela a b b i a pe lîngă forma obicĭnuită a v e n d o.

Codicele Voronețian circa 1550 alăturat cu Noul Testament din 1648:

Act. Ap. XXIV, 15: upovăința *aibăndu* spre Dumnedzeu...	... *avăndŭ* nădéjde în Dumnezău...

Radu din Mănicescĭ, 1574:

Matth. I, 18: află-se *aibăndŭ* în mațe de Duhul sfăntŭ...	.. inventa est in utero h a b e n s de Spiritu sancto...
Matth. VII, 29: învăța ei ca despunsŭ *aibăndŭ*...	... docens eos sicut potestatem h a b e n s...

c) condiționalul: să *avure*.

Codicele Voronețian în alăturare cu Testamentul din 1648:

Iacob II, 17: așa și crediința, s e n u *avure* lucru, moartă ĭaste de siinre...	... așĭa și credința, s ă n u va *avé* fapte, moartăĭ întru ĭa-ș...

Macedo-românesce se dice pînă astădĭ la condițional (Bojadschi): s i *avurimu*, a treĭa persónă: s i *avuri*. Este latinul h a b u e r i m.

III°. F o n e t i c a.

In vechile texturĭ nu e rar *avăm* în loc de *avem*, ca și v ă m pentru v o m.

Radu din Mănicescĭ 1574:

Io. VIII, 41: părinte *avămŭ* Dumnezeu...	... patrem h a b e m u s Deum...
ibid. XIX, 7 lége *avămŭ*...	... legem h a b e m u s...
ibid. 15: nu *avămŭ* înpăratŭ...	... non h a b e m u s regem...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 3: „de multe orĭ grăescŭ bogații: ce *avămŭ* a mâînca demânéța..."

Varlam, 1643, II f. 51 b: „să ne bucurâmŭ, că multâ platâ *avăm*..."

Ibid. f. 55 b: „a doa învățâturâ *avâmŭ*..."

În poesia poporană ne întimpină „a *davé* = a *avé*", cu proteticul *d* ca în „dalb=alb":

O colindă muntenéscă:

Ferice 'mĭ ferice,
Ferice de mine
Și de maĭca mea;
'n dile ce-am născut,
Parte ce-am *davut*...

(G. D Teodorescu, Poes. pop. 78)

Balada „Rusalin":

Num' un fecĭor a *davut*,
Ce Rusalin l'a chemat,
Șepte școlĭ l'a învĕțat
Ca să mi'l popéscă 'n sat;
Nevéstă pe cin' și-a luat?
Pe Lena dela Maĭdanĭ
Numaĭ c'un șfertar de banĭ;
Ibovnică îmĭ *davea*
Pe Veta dela Socenĭ...

(Reteganu, Poes. pop. 22)

v. ^{1}·*D*.

Pe alocurĭ se aude *aĭvă* în loc de *aĭbă*:

„Ca jurămînt, poporul dice: să nu *aĭvă* parte de luminile ochilor, să nu *aĭvă* parte de ce e maĭ drag în lume..." (P. Iftimie, Tutova, c. Obârșenĭ).

E și maĭ curiósă forma poporană trisilabică *avêndă* pentru disilabicul *avênd* (Jipescu, Opincaru p. 20), precum și macedo-românesce sînt doĕ forme: *avêndăluĭ* și *avêndu* (Bojadschi).

v. ^{2}·*Am*. — *Avere*. — *Avut*.

^{2}·**Am**, vb. auxil.; avoir. In articlul precedinte s'a vĕdut modalitatea materială și logică a nasceriĭ auxiliaruluĭ *am* din activul a m. Aci dară ne mărginim a'l urmări în sine'șĭ.

Auxiliarul *am* se conjugă numaĭ la presinte indicativ, unde se unesce cu participiul trecut:

(eŭ) *am*	(tu) *aĭ*	(el, ea) *a*	f ă c u t;
(noĭ) *am*	(voĭ) *ațĭ*	(eĭ, ele) *aŭ*	

şi la optativ, unde se unesce cu infinitivul:

(eŭ) *aş* (tu) *aĭ* (el, ea) *ar* } face.
(noĭ) *am* (voĭ) *aţĭ* (eĭ, ele) *ar* }

La indicativ, ca şi la optativ, *am* se póte construi cu verbul seŭ în doĕ felurĭ:

direct: *am* făcut, *aş* face.

invers: făcut'*am*, facere-*aş*, unde revine la optativ forma infinitivală nescurtată, deşi pe a-locurĭ se aude în popor: face-ŭ-*aş*.

Construcţiunea directă póte să fie:

continuă: *am* făcut, *aş* face;

întreruptă: *am* eŭ ce-va cum-va făcut, *aş* eŭ ce-va cum-va face.

Construcţiunea indirectă póte să fie întreruptă numaĭ prin pronumele personal: făcutu-m'*aŭ*, face-m'*aş*.

Funcţiunea cea obicĭnuită în ambele timpurĭ este acea directă continuă; nu e rară însă, şi une-orĭ nu e fără eleganţă, acea întreruptă, maĭ ales la indicativ.

Moxa, 1620, p. 372: „de *amŭ* eu făcutŭ ce-va cu nedereptul, nu-mi veghé voe nemică..."

Act rustic din Mehedinţĭ, 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „*au* ei lăsat cu al lor cuvăntŭ..."

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), X, 4: „că ce *ai* tu sfrăşit, e ei sparseră..."

Fórte des într'un fragment măhăcén circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 78 sqq.):

„s'*au* neştire de întâia čas lucratu";

„s'*au* neştire după al treile čas veritu";

„s'*au* neştire după al şasele čas ajunsu"; etc.

Pronumele reflexiv se pune de'naintea luĭ *am*: m'*am* făcut, făcutu-s'*aŭ*; există însă şi exemple ca:

Pravila dela Govora, 1640, f. 25 a: „deci acéste noao *au* grăitu-se..." = „noĕ s'*aŭ* grăit".

Construcţiunea inversă alăturĭ cu acea directă, fără ca ele să se deosibéscă prin ce-va sub raportul sensuluĭ, permite graĭuluĭ românesc încrucişarea ambelor întocmaĭ după regula chiasmuluĭ în retorică, deşi procesul e de tot poporan.

Aşa ne întimpină mereŭ în cântece:

Mers'*aŭ* el pîn' la un loc
Ş'*aŭ* aprins un mare foc...
(Alex., Poes. pop.², 20).

Sĕmĕnat'*am* grâŭ de vară,
Aŭ eşit numaĭ negară;
Sĕmĕnat'*am* orḑ, ovĕs,
Aŭ eşit mohor pe şĕs;
Sĕmĕnat'*am* popuşoĭu,
Aŭ eşit érbă 'n fuşoĭu...
(Ibid. 223)

Fost'*aĭ*, badeo, om voĭnic,
Ş'*aĭ* remas chĭar de nemic...
(Ibid. 338).

Duce-m'*aş* la cununiă,
Şi m'*aş* duce ca vîntul
Când spulberă pămîntul...
(Ibid. 307)

Bere-*aş* vin cu mintă créţă,
Ş'*aş* durmi la mândra 'n braţă...
(Familia, 1886 p. 115).

Proverb:

Fost'*aĭ*, lele, ce *aĭ* fost,
Dar acum eştĭ lucru prost...

Acéstă încrucişare a ambelor construcţiunĭ e cu atât maĭ désă în cronicele nóstre, cu cât maĭ necărturar era cronicarul, adecă maĭ puţin înriurit de modelurĭ grece şi slavice, căcĭ la Slavĭ şi la Grecĭ nu se găsesce nemic analog. Aşa în letopiseţul luĭ Ion Neculce se află peste doĕ-sute de chiasmurĭ analoge, dintre carĭ étă patru unul lîngă altul:

Letop. II p. 363: „Maĭ cerşut'*aŭ* Turciĭ Azacul, şi s'*aŭ* apucat Ruşiĭ să'l dee cu tot venitul şi hotarul luĭ. Cerşut'*aŭ* şi bir să le dee şi chel-

tuéla oştiĭ, ce bir n'*aŭ* p r i m i t. Ḑi-s' *aŭ* Turciĭ să maĭ strice şi alte pălăncĭ ce sănt pre marginea hotaruluĭ pre lăngă Zaporojenĭ şi la pragurile Nipruluĭ, anume Camen, Zoton şi altele, şi s'*aŭ* a p u c a t că le-or strica. Maĭ ḑ i s' *aŭ* Turciĭ şi pentru Ucraina etc."

Din diferite construcţiunĭ chiasmatice, carĭ nu sînt tocmaĭ puţine la noĭ, cea maĭ în circulaţiune decât cele-l'alte tóte la un loc este acea prin auxiliarul *am*; apoĭ pe a doua şi pe a treĭa liniă prin auxiliarul v o ĭ u, prin elemente pronominale şi altele: merge-voĭu şi voĭu vedé, bucură-te şi te veselesce etc.

v. *Eŭ.—Se.—Voiŭ.*

In vechea italiană ni se presintă din când în când un fenomen fórte înrudit. Aşa sînt exemplele citate de Tommaseo: „Grazie ti rendo, Iddio mio, perocchè tu m ' a i visitato, ed h â m i dimostrato li peccati miei..."; saŭ la San-Francesco d'Assisi:

> Perdonami, Signore,
> Che t'h o fora serrato:
> No h o t t i ricambiato
> Un vero amore...

Formele istorice pentru monosilabiciĭ *am*, *ar* şi *aş* sînt dissilabice: *amu*, *are* şi *aşi*.

Act rustic din Ilfov circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 94) de doĕ orĭ: „*amu* lăsatu eu cu sufletul miu..."

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „auzindu că va să facă sfântă mănăstire, ne-*amu* adunatu toţi şi *amu* vorbitu..."

Altul din 1612 (ibid. 71): „*amu* întorsu parté lui Săban Gliga..."

Varlam, 1643, I f. 51 a: „mulţi *are* hi mai bucuroşi să moară decâtŭ să'şŭ descopere boala ca să o vadză toţi..."

Pe lîngă *are* este şi forma *ară*, de unde apoĭ actualul *ar*:

Silvestru, 1651, f. 96 a: „mănâncâ pre oamenii mieĭ cumŭ *are* mănca păĭne..."; ĭar f. 111 b: „deşărţie săntŭ fiĭ oamenilorŭ, minciunoşi's fiĭ bărbatuluĭ; de s'*arâ* pune în cumpănâ, maĭ ĭuşori *arâ* fi decâtŭ deşerţiĭa..."

Moxa, 1620, p. 352: „*arâ* fi mai bine ce va naşte să'l arunci în foc..."

Radu din Mănicescĭ 1574 (Mss. în British Mus., Harl. 6311 B):

Io. III, 12: cum, de *aşi* (аши) zice voao de ceri, crédere-*aţi*...	... quomodo, si dixero vobis coelestia, credetis...

Şi lîngă *aşi* forma *aşu* prin analogiă cu *amu*:

Psaltirea Şcheĭană circa 1550: „Doamne Dumnedzăul mieu, se *aşu* face časta..."

Uniĭ derivă pe *aş* din neo-grecul ἄς în ἄς γράφῃ, ἄς γράψομεν (Cihac, II, 637), care represintă pe vechĭul grec imperativ ἄφς = ἄφες din ἀφίημι (Du Cange, Gloss. med. Graec., introd.). O asemenea derivaţiune nu se discută. Tóte formele auxiliaruluĭ *am* s'aŭ născut printr'unul şi acelaşĭ proces fonetic al suprimeriĭ silabeĭ mijlocie -ve- = -be- din prototipurĭ latine, şi anume:

am = a v e m = h a b e m u s;
aĭ = h a b e s;
a, *aŭ* = h a b e t, h a b e n t;
aţĭ = a v e ţ ĭ = h a b e t i s;
are = h a b e r e t;
aş = h a b e s s i m.

Pentru *aş* deja canonicul Ciparĭu (Gramm. 278) indicase fórte bine paralelul italian a v e s s i, care înse nu vine din latinul „habuissem", ci din archaicul h a b e s s i m, de ex. la Cicerone, De leg. II, 8: „separatim nemo h a b e s s i t deos".

In graĭu *a* saŭ *aŭ* se reduce maĭ adesea la *o*.

In următórea doĭnă din Ardél acest

o = *aŭ* ne întimpină chîar într'o construcţiune chiasmatică:

Es afară, luna'ĭ sus,
Badea vint' *o* şi s'*o* dus;
Es afară, luna'ĭ jos,
Badea vint'*o* şi s'*o* 'ntors...
(Jarnik-Bărsanu, 134)

Apoĭ pentru plural circuléză alăturĭ cu *aŭ* o formă fórte interesantă *or*= lat. habuerunt:

Bate, Doamne, Némţu 'n drum,
C'*o* ales ce-*o* fost maĭ bun
Ş'*or* rĕmas nişte piticĭ,
Alt-fel n'aĭ cum să le ḑicĭ;
Piticiĭ care-*or* rĕmas,
Pun căcĭulele pe nas
Şi fac la fete necaz!...
(J. B. 298)

Şi mĭ-*or* ḑis flóre de fragă,
Tuturor pe lume dragă;
Mĭ-*or* ḑis flórea florilor,
Dragostea fecĭorilor...
(Ib. 156)

Cununa *o* fost la mine,
Da ochiĭ *or* fost la tine,
Să fi luat séma bine...
(Ib. 171).

Ambele forme *aŭ* şi *or* în acelaşĭ cântec:

Cu cheile s'*or* jucat
Mulţĭ pruncuţĭ
Nepricepuţĭ:
Nu sciŭ în foc le-*aŭ* ţipat,
O'n apă le-*aŭ* aruncat...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 54)

După vocala unuĭ cuvînt monosilabic, în unele vechĭ texturĭ iniţialul *a* se elide, ceĭa ce s'aude adesea şi'n graĭul poporan. Aşa:

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 44): „ačastă carte o-*u* tremesu"=„o *au* tremesu".

Ruga Sf. Sisinie circa 1580 (ib. 289): „laptele măni-ta ce-*i* suptu" = „ce *ai* suptu..."

Călătoria la Ĭad, circa 1550 (ib. passim): „ce-*u* răstignit=ce *au*"; „se-*u* sculatu = se *au*"; „născutu-se-*u*=se *au*"; „ne-*u* spus = ne *au*"; „te-*i* ivitu = te *ai*"; „o-*u* pădzitu = o *au*"; „şi-*u* necat = şi *au*"; „se-*râ* aprinde = se *ară*", etc.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (ib. passim): „o, cum ne-*mŭ* (=ne *am*) pierdut vréme de pocăinţe de-*mŭ* (= de *am*) badğocuritŭ şi *amŭ* ğucatu şi-*mŭ* (=şi *am*) săritu..."

În graĭu se maĭ observă şi un altfel de „sandhi":

„Se ḑice ĭ-*an* dat în loc de: ĭ-*am* dat; dar: *am* vĕḑut, nu: *an* veḑut..." (D. Georgescu, Iaşĭ, c. Băĭcenĭ).

În fine, despre formele istriano-române, fórte curióse, veḑĭ pe Ascoli, Studj critici I, 64-67.

v. ¹·*Am.*—¹·²·*Aş.*—*R.*

-am. — v. *-an.*

Amà! s. **a-mà!** interj.; eh mais! Editorul operelor luĭ Alexandri (t. IV p. 1775) explică pe *ama* prin: ce maĭ trébă! Este o exclamaţiune de mirare unită cu îndoélă, care se aude numaĭ pe'n oraşe, aprópe necunoscută pe la ţéră.

Costinescu, Vocab. I, 34: „*A-ma*! aşa! ce aĭ făcut? de ce aşa?..."

Alexandri, Gură-cască: „... vĕ închipuiţĭ pe mine Nae Gâscănescu înbrăcat husăresce, cu nădragĭ strimţĭ şi cu chiveră? *Ama*! frumos m'a prinde..."

Acelaşĭ, Sandu Napoilă: „... să fiŭ de o potrivă cu Chiosa vezeteul şi cu Măncĭurică bucătarul?... *ama* rînduélă!.."

Acelaşĭ, Hagi-Petcu, act I sc. 4: „*Ama*! Atâta mĭ-ar fi trebuit să'l ascult pe d-luĭ!.."

Acelaşĭ, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 13: „*Ama*! Aĭ vorbit de te-aĭ pripit..."

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 186: „pare că auḑ de acum pe aceĭ clevetitorĭ ḑi-

cênd: *Ama*, cap şi la Banul! maĭ de-ună-dĭ nu voi să dea pe fie-sa după Postelnicul Andronache, boier simandicos şi om al luĭ Caragea, şi acum o dă slugiĭ aceluĭ boier...

Aceĭaşĭ interjecţiune este la Neo-grecĭ, Serbĭ, Bulgarĭ şi Turcĭ (Miklosich, Türk. Elem. I, 11). Româniĭ aŭ căpĕtat'o abia în epoca Fanarioţilor. Curat românesce, cu acelaşĭ sens, se dice „a-b a!“ de exemplu la De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 244: „A b a, moşule, încotro? un'te ducĭ p'aşa zăpuşélă?..“ saŭ oltenesce în „Jocul păpuşilor“:

A-b a, fă, unde ţĭ-e tételе
Ca să'mĭ dea puşchétele
Să împuşc vrăbétele?...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 121)

v. *A-ba!*—*Dec!*

Amàl.—v. *Hamal.*

Amàn! interj.; grâce! miséricorde! pardon! Acéstă exclamaţiune arabă de ĭ e r t a r e aŭ căpĕtat'o prin Osmanliĭ tóte popórele de pe peninsula balcanică, căcĭ Turciĭ, când ardeaŭ şi pîrjolĭaŭ tot pînă la Dunăre şi pînă la Carpaţĭ, n'aveaĭ încotro, ci trebuĭa să le strigĭ turcesce „*aman*!“ fiind-că altfel nu te înţelegeaŭ.

In Cronice *aman* ne întimpină numaĭ când e vorba de Turcĭ, saŭ când vorbesc Turciĭ.

Neculce, Letop. II p. 377: „nu maĭ avea nicĭ o putere, numaĭ ce striga *aman*, decĭ noĭ văzându-ĭ că strigă *aman*, ne-aŭ căutat numaĭ a face pace...“

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 172): „şi aşa se sparge ordiea Turcilor, caiĭ se duc în lume sbierând şi Turciĭ cădutĭ ţipând: *aman! aman!*..“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 224: „[Antiohi Caragĭa] nu le da obraz [Turcilor] nicĭ de cum, nicĭ să şédă jos înaintea luĭ nu'ĭ punea, şi să răstĭa asupra lor, ca când n'ar fi fost Turcĭ, ci se ruga cu *aman* b o ĭ e r, care nu cred că a fi maĭ fost altă dată...“

Părechе cu „*aman* b o ĭ e r!“ este „*aman* p u ĭ u l e!“, când nu supusul cerea ĭertare dela maĭ marele seŭ, ci femeea dela bărbat.

I. Crengă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 10): „Pe semne te mănâncă spinarea, cum vĕd eŭ; şi ĭa acuş te scarpin, dacă vreĭ; ba ş'un topor îţĭ fac, dacă mĕ credĭ, de'ĭ dice *aman* p u ĭ u l e! când îĭ scăpa din mâna mea...“

Nu e rar şi'n poesia poporană, dar numaĭ în balade.

„Român Grue Grozovanul“:

Aman eĭ cu toţĭ răcnĭa
Şi din faţă'ĭ toţĭ perĭa...

O baladă din Bucovina:

El striga în gura mare,
Eŭ îĭ dam peste spinare;
El striga: *aman! aman!*
Eŭ mĕ 'ntorceam şi'ĭ maĭ dam...
(Marian, II, 59)

In balada „Doncilă“:

Ah, a m a r, a m a r Doncilă!
N'am cerut aşa copilă...

pare a fi o eróre în loc de:

Ah, *aman, aman*, Doncilă!..

căcĭ vorbesce un Turc ameninţat de mórte şi care cu un moment înainte dicea adversaruluĭ seŭ: „ghĭaur Doncilă!“...

v. [1]-*Turc.*

Amandeà! interj.; tout d'un coup! à l'assaut! vite! Sinonim cu b u s t a. Se aude numaĭ în Moldova, unde pare a fi destul de respândit. S'a întrodus în graĭu cel mult de prin secolul trecut.

I. Crengă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 460): „Iară eŭ, *a*-

mandeà pe uşă afară plângênd şi încep a răcni cât îmĭ lua gura, strigând megieşiĭ..."

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 12: „Eĭ, apoĭ ce fac eŭ acum? Ha!.. Măгi să fac şi eŭ ca cuconu Măgdian... *Amandea* la scară!.."

Acelaşĭ, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 8: „Dos la faţă, ş'*amandea* la moş Niron!.."

Acelaşĭ, Rusaliile, sc. 14:

„Veveriţă: Rusaliile se primblă nóptea prin sat; cum le-om zări, *amandea* pe ele!

„Gheorghe: Dar dac'or da ele b u s t a la noĭ?..."

Seulescu, Gramm. 1833 p. 170, aduce ca sinonimĭ: „*amandè* p e d î n s u l, daţĭ de tot, nu lăsa, nu te da..."

După d. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 55) *amandea* este un participiŭ persian ĭ a g m a n d è, trecut la noĭ prin Turcĭ şi însemnând literalmente „predând", „năvălind"; o etimologiă fórte corectă foneticesce şi pe care tot-o-dată, sub raportul semasiologic, o întăresce analogia latinuluĭ „raptìm" din „rapere", ba şi românesce „grabă" din slavicul „grabiti = piller".

v. *Busta.* — *Ĭamă* — *Ĭamandi.* — *Ĭurăş.* — ¹·*Turc...*

Amanèt (plur. *amaneturĭ*), s. n.; gage, nantissement. Sinonim cu z ă l o g. Derivate: a m a n e t a r „créancier hypothécaire" şi a m a n e t e z „mettre en gage, hypothéquer". Din turcul e m â n e t „dépôt" prin neo-grecul ἀ μ α ν έ τ ι „gage", ἀ μ α ν ε τ ε ύ ω „engager" (Cihac).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 233: „aŭ chemat un Mîrzac, ce avea musafir într'o casă la pórtă, zicându'ĭ: am un *amanet* ca să'ţĭ daŭ, dar voĭu să'ţĭ puĭ capul şi *amanetul* din mână să nu'ţĭ daĭ..."

Beldiman, Tragod. v. 4019:

Săraciĭ ce-aveaŭ prin casă, mergea punea *amanet*,
Dându'ĭ banĭ să'l îmblânḑéscă, să'l védă desmăniet...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 249: „...ĭea condica de *amaneturĭ* şi trece baniĭ boĭeruluĭ la partida plăţilor..."

Jipescu, Opincaru p. 108: „vĕ şi 'mprumutâm, dar puneţi-ne *amanet*, z ă l o g, or moşiile, or sarea, or vinitu..."

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 113: „Ce-o să maĭ a m a n e t â m la urma urmelor, dacă perdem şi'n astă-séră?.."

v. *Zălog.*

Amanetàr, **Amanetèz** } v. *Amanet.*

¹·**Amàr**, **-ă**, adj.; amer; fig. triste, pénible, affligeant, dur à supporter. In sens figurat se apropie de a m a r n i c. In sens propriŭ, distinge gustul neplăcut al unor substanţe, maĭ ales al unor plânte prin carĭ îl şi definesce poporul. Aşa e *amar* p e l i n u l.

Doĭnă muntenéscă:

Mĕ muncesc de vine-un an
La pórtă la Leurdén
Să fac pelinul zahar,
Dar p e l i n u'ĭ tot *amar*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 285).

Din Bucovina:

Dar p e l i n u'ĭ tot *amar*
Şi duşmanu'ĭ tot duşman!..
(Marian, II, 27)

Moxa, 1620, p. 382: „beu păharŭ *amarŭ* şi p e l i n a t ŭ...

Pe lîngă „*amar* ca pelinul", se ḑice: „*amar* c a f ĭ e r e a", ceĭa ce se rostesce în unele locurĭ: „*amar* c a ş e r e a" (I. Gheorghiŭ, Iaşĭ, c. Cârjóĭa), în altele: „*amar* c a c e r e a" (G. Baltă, Némţ, c. Bistricĭóra).

„*Amar* ca ghințura“ (Gentiana cruciata), plântă numită și fĭerea-pămîntuluĭ.

„*Amar* ca mătrăguna“ (Atropa Belladonna).

Deși leușténul (Ligusticum levisticum) nu e tare *amar*, totușĭ în Banat se aude: „mĭ-e *amară* viața ca leușténul“ (L. Iancu, c. Visagu).

Despre medicamente *amare*, generalmente vegetale și tonice, cunoscute și franțusesce sub termenul generic de „les amers“:

Că nu daŭ lécurĭ *amare*
Să fie cu supĕrare,
Ci tot buze rumeĭóre,
Care plac la fetișóre...
(J. B. 374)

In sens propriŭ și 'n sens figurat tot-o-dată:

Amară 'ĭ frunḑa de nuc,
Maĭ *amar* doru ce'l duc;
Amară 'ĭ frunḑa de fag,
Maĭ *amar* doru ce'l trag...
(ibid. 90)

Intr'o frumósă antitesă:

Fóĭă verde nuc' *amară*,
Badea'ĭ mânios de-aséră,
Că n'am șest cu el afară;
Fóĭă verde florĭ de fragă,
Iartă badeo, iértă dragă...
(ibid. 105)

v. *Fĭere.* — *Ghințură.* — *Leuștén.* — *Mătrăgună.* — *Nuc.* — *Pelin.*

Ca și acru, *amar* este în oposițiune cu dulce.

Proverb:

Cine a mâncat papară,
Scie dulce'ĭ or *amară*...
(Pann, II, 14).

Ghicitórea despre „nuc“:

Nalt cât casa,
Verde ca mĕtasa,
Dulce ca mĭerea,
Amar ca fĭerea...

care e și franțusesce:

Amer comme fiel,
Doux comme miel...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 235)

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. III, 11: doară izvorul di-înr'acéĭași curere izvori-va dulce și *amaru*?...	... numquid fons de eodem foramine emanat dulcem et amaram aquam?...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 12: „foarte întunecâ minté lor și nu-i lasâ să caute adevărulŭ, ce grăescŭ că dulcele e *amarŭ*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „cu bucățéoa dulce a vulpii înghiți și undița otrăvii *amară*...“

Ibid. p. 171: „inimii închise și de grijă cuprinse, tot dulcele *amar* și tot largul strîmpt îĭ ĭaste...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. II, p. 282:

Oh! lume inșălătoare,
De 'mpărațĭ învrăjbitoare!
Cum era de dulce mĭerea,
Acum este-*amară* fĭerea...

Balada „Doncilă“:

Pentru dînsul nu e vară,
Nu e dulce primăvară,
Ci numaĭ vĭéță *amară!*

Doĭnă din Dobrogea:

Fântână cu cincĭ izvóră,
Doĕ dulcĭ și treĭ *amară*,
Să bé dușmaniĭ să móră...
(Burada, Călĕt. 231).

Altă din Moldova:

Ce-a fost vested înverḑesce,
Ce'ĭ *amar* se îndulcesce,
Ce'ĭ măhnit se 'nveselesce...
(Alex., Poes. pop.², 336)

După cum dulce se ĭea ca sinonim cu tot ce e plăcut saŭ bun, de asemenea *amar* se întrebuințeză metafo-

ric pentru noţiunea de orĭ-ce neplăcut, reŭ, trist, încât din acest punct de vedere pînă şi dulcéţa póte fi *amară*, ca în doĭna:

Şi eŭ unde mĕ voĭu duce?
Unde mĭerea e maĭ dulce,
Căcĭ aice 'n astă ţară
Ḑeŭ! şi mĭerea e *amară*...
(Marian, Bucov. II, 13).

Istoria luĭ Brăncovénu 1730 (Conv. lit. 1875 p. 328):

Oh! *amară* primăvară,
Cum ne ĭe Turciĭ din ţară...

Coresi, 1577, ps. LXIII:

... întinseră arculŭ său, lucru *amarŭ*...	... intenderunt arcum, rem amaram...

Moxa, 1620, p. 380: „o, *amarŭ* leu cu sufletŭ cruntŭ şi cu minte de fiară vrăjmaşe, cătâ pagubâ feceşi!..."

Beldiman, Tragod. v. 1:

Ce necaz, ce osîndire, vaĭ mie! ce foc *amar*,
Ce tresnet şi ce lovire, ce otrăvitor pahar!...

O baladă din Bucovina:

Şi cu gura'ĭ blăstăma
Cu blăstăm *amar* de foc
Să n'aĭbă 'n lume noroc,
Cu blăstăm *amar* de mórte
Ca să n'aĭbă 'n lume parte...
(Marian, II, 123)

Doĭnă din Ardél:

Bine-a ḑis frunḑa de vie
Că dragostea nu'ĭ moşie,
Că dragostea se sfîrşesce
Şi cât lumea nu trăesce:
Dragostea e 'nşelătóre
Ş'aduce chinurĭ *amare!*...
(J. B. 219).

Din Moldova:

Că mĭ-e sufletul *amar*
Şi'mĭ e traĭul în zadar!
Vaĭ de mine şi de mine,
Nu maĭ sciŭ ce'ĭ reŭ, ce'ĭ bine...
(Alex., Poes. pop. [2]. 313).

Pentru popor, o mamă póte fi aspră, dar o sócră este acră, ĭar o mumă-vitregă e *amară*:

Câte póme sînt de vară,
Nice una nu'ĭ *amară*
Ca maĭca de-a doua óră...
(J B 209)

v. *Acru.*

La plural feminin, în graĭu se aude maĭ adesea *amară* în loc de *amare*; une-orĭ şi'n vechile texturĭ:

Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 483): „nice zdărăindŭ faţa sau bâtândŭ în pieptŭ sau glasuri lâsândŭ, ce numai diîn inimâ să lâsâm lacrâme *amarâ*..."

Poetul însă, din contra, îşĭ permite în asemenĭ casurĭ şi pe masculinul *amarĭ*:

Zilot, Cron. p. 52:

Lucru vrednic d'*amarĭ* lacrămĭ, numaĭ jale, numaĭ foc,
Care este pustiirea acestuĭ românesc loc!...

Adjectivul *amar*, fórte des el-însuşĭ în graĭu, s'a maĭ rămurit la noĭ în atâtea crengĭ unele peste altele, ca nicăirĭ în limbile neo-latine din Occident. Pe lîngă substantivul amar, adverbul amar, interjecţiunea amar, vine apoĭ verbul amăresc, adjectiviĭ amarnic şi amăriŭ, substantiviĭ amărélă, amărime, amărăcĭune, amărătură etc., fie-care exprimênd o nuanţă şi avênd o funcţiune propriă bine determinată.

v. [2.4.] *Amar.* — [1.2.] *Amarnic.* — *Amărăcĭune.* — *Amăresc*...

[2.] **Amàr** (plur. *amarurĭ*), s. n.; souffrance, peine, tristesse. Sinonim cu amărăcĭune, cu amărime, cu amărélă, dar cu o nuanţă maĭ puţin materială; aşa despre gustul buca-

telor, al beuturilor, al lécurilor etc. se póte ḑice a m ă r ă c ĭ u n e saŭ a m ă r é l ă, de asemenea a m ă r i m e, nicĭ o dată însă *amar*; a înghiţi a m ă r é l ă saŭ a m ă r ă c ĭ u n e orĭ a m ă r i m e este alt ce-va decât:

Multe rele-am pătimit,
Mult *amar* a m î n g h i ţ i t...
(Alex., Poes. pop.² 379)

saŭ la A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 23: „am obosit tot î n g h i ţ i n d u'mĭ *amarul*..."

Pînă şi p e l i n u l ĭea un sens metaforic când e sinonim cu *amar*, ca în doĭna muntenéscă:

Dómne, cuĭ să maĭ mĕ'nchin,
Că de-*amar* şi de p e l i n
Bĭetu'mĭ suflet este plin...
(G. D. Teodorescu, Poes pop, 352)

Astfel *amar* e sinonim cu j a l e, cu d u r e r e, cu g r e ŭ etc.

Predică 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „adul ĭaste plinŭ de *amarŭ* fierbinte şi d u r é r e fără sémă..."

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 293): „pizmaşilorŭ mare boală ĭaste-le, şi *amar* şi j a l e ĭaste lor, numai căce 'ş văd cu ochii pre cine-i ĭaste pizmă şi bâsău..."

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „ĭaste a mé moşiĭa den moşii şi strămoşii mei, şi eu am dat năpotului meu păntru sprijinĭală şi socotănţă care am avut l a g r ă u l ş i l a *amarul* meu..."

Varlam, 1643, I f. 115 a: „mai multŭ *amarŭ* şi d u r é r e avu căndŭ pogorâră pre Hs. de pre cruce..."; şi maĭ jos f. 119 a: „pre mene m'ai lăsat în s c r ă b ă şi în *amarŭ* mare.."

A. Pann, Prov. I, 42:

Plecă ghicitorul cu acel Tatar,
Dar pré t r i s t cu totul şi plin de *amar*,
Mirându-se 'n sine cu ce meşteşug
Ş'acolo să 'ntórcă vre un vicleşug...

Doĭnă din Ardél:

Mĕ duseĭ cu cósa 'n dél,
Cosiĭ ĭarbă şi *amar*;
Mĕ duseĭ cu cósa 'n luncă
Şi cosiĭ j a l e adâncă!...
(Jarnik-Bârsanu, 222)

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, I: „ce *amar* trebue să fie în sufletul luĭ şi câtă j a l e în inima soţieĭ sale..."

Orĭ-ce suferinţă se póte numi *amar*:

Vino, mândră, sus pe dél,
Und' se face grâul rar,
Ca să scăpâm de *amar*!...
(J. B. 162)

Sf. Ioan Chrisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al. Bis Sf. Nicolae din Braşov, p. 508): „oamenii ceĭa râii ajută-se spre mai *amarŭ*, înşălăndŭ şi înşelaţi fiindŭ..."; şi maĭ jos p. 528: „oamenii ceĭa hitlénii şi vrăjitorii dospi-vorŭ mai spre *amarŭ*, înşălăndŭ şi înşălăndu-se..."

Gr. Alexandrescu, „Te maĭ veḑuĭ":

Plăcerea, frumuseţea, podóbe felurite,
Tot era în zadar;
Ele nu pot să'nvie simţirile-amorţite
D'al patimeĭ *amar*...

La plural *amarurĭ*:

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 10: „mulţămindŭ luĭ Dumnedzău, să ruga să'l mântuĭască dĭ-acĭale *amarurĭ*..."

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 61): „Foarte mare dorŭ amŭ eu, ca să vă pocĭu arăta fericiré vre-unuĭ dreptŭ, carele cu sfântă moarte se véde, cum să izbăvéşte de *amarurile* vieţiĭ aceştiĭa..."

Prin asociaţiunea de ideĭ: suferinţă = neajuns = cusur, admirabilă locuţiune proverbială din Moldova la I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 193): „tot omul are un dar şi un *amar*, şi unde prisosesce darul, nu se maĭ bagă în samă *amarul*..."

Construcţiunea c u *amar*:

Moxa, 1620, p. 367: „nice unŭ bine

pre lume nu ïaste ca să nu se améstece cu scrâba şi cu multŭ *amarŭ...*“

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 122): „duce-te-veri cu elu în focul nestinsu şi întru 'nturérecul dé afară întru viermii neadurmiţi, ïuo scărĕcaré dinţiloru şi plângere cu *amaru...*“

Doïnă din Bocovina:

Nu vĕ uïtaţĭ la avere,
Că'n ea n'aflaţĭ mângăere.
Că averea trece délul
Şi tu remâĭ cu *amarul...*
(Marian, II, 71)

Maĭ obicĭnuit însă „cu *amar*“ funcţionéză ca adverb.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 67: „păcătoşii se vor plânge şi vor încépe cu *amar* a tăngui...“

Istoria luĭ Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Pe rând în casă întra
Şi cu *amar* suspina...

Doïnă din Ardél:

De când, maĭcă, m'aĭ băiat,
Cu *amar* m'aĭ blăstemat
Cu mânile cătră sóre,
Să trăesc cu supĕrare...
(J. B. 183).

In fine:

„Intre înjurăturĭ: dă'l bóleĭ! dă'l focului! dă'l *amaruluĭ!...*“ (P. Olténu, Haţeg).

v. ¹·*Amar.* — ³·⁴·*Amar.* — ¹·²·*Amarnic.*

³·**Amàr,** adv.; amèrement, péniblement, tristement. Nicĭ o dată nu se întrebuinţéză despre gust, ci numaĭ despre suferinţe saŭ neajunsurĭ morale.

Nic. Muste, Letop. III, p. 69—70: „cum era saniile cu bejăniile, aşa le aducea încărcate de muïerĭ şi de copiĭ şi pe drum copiĭ degeraţĭ şi fete marĭ cum era maĭ *amar...*“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 172): „gĭurămîntul între muritori apa curătii fiind, vinul şi veninul fără-lïagii s'au făcut, carile întâïu dulce înbată, apoi *amar* otrăvéşte şi înnïacă...“

I. Văcărescu, p. 539:

Şi'ncepe *amar* ohtând,
Ah! ah! a! cu dor, cu jînd...

A. Pann, Prov. I, 42:

D'altă parte ïarăşĭ vedea pe Tatar
Stând şi el pe gândurĭ şi oftând *amar...*

Balada „Român Grue Grozovanul“:

Doĭ Tătarĭ ţépa 'ĭ gătesc,
Doĭ *amar* îĭ chinuesc,
Dar el cântă 'n nepăsare
Par' c'ar fi la masă mare...

Balada „Stefăniţă-vodă“:

Frundă verde stejărel!
Am un frate voïnicel
Şi mĕ tem *amar* de el...

Balada „Voïnea“:

Se bocïa, se tănguïa
Şi din ochĭ *amar* plângea...
(Pompiliŭ, Sibiïu, 78)

v. ²·*Amar.* — ¹·²·*Amarnic.*

⁴·**Amàr**! interj.; hélas! Sinonim cu vaĭ! şi cu cele-l'alte exclamaţiunĭ de suferinţă.

O grămădire de sinonimĭ reduplicaţĭ la Varlam, 1643, I f. 119 b: „oh, oh! mare nevoe! vaĭ! vaĭ! mare greutate! *amar*, *amar*!..“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 90: „aşa cu ţipet mare şi înfricoşat se va împlé gheena, şi urechile cărora vor fi acolo nemică altă nu vor auzi numai acéste: *amar*! *amar*!..“

Maĭ adesea „*amar*!“ îşĭ asociază pe „vaĭ!“ căpĕtând prin acésta o nuanţă óre-cum superlativă.

Casa unuĭ ţeran:

Făcută 'ĭ din pămînt ars,
In lăuntru 'ĭ tot necaz!
Văruită 'ĭ tot cu var,
In lăuntru 'ĭ vaĭ ş'*amar!...*
(Familia, 1884 p. 420)

Se construesce cu dativul, ca şi lătinesce „vae“.

Noul Testament din 1648, Matth. XI, 21:

... *amar* ţie, Horazin! *amar* ţie, Vithsaida!..	... vae tibi, Corozain! vae tibi, Bethsaida!..

Beldiman, Tragod. v. 5:

In ce stare, *amar* mie! te cutremurĭ când privescĭ;
A lacrămilorŭ năvală chip nu este s'o oprescĭ...

Zilot, Cron. p. 15: „Ah, *amar* mie! cum m'am născut într'acéstă Ţéra-Rumânéscă...“

Adesea se întrebuinţéză în construcţiune cu de.

Costachi Conachi, Poes. p. 239:

Şi voĭ, Dumneḑeĭ amarnicĭ, pentru ce maĭ prelungiţĭ?
Aŭ căte-am tras nu's destule? aŭ pe-semne îmĭ gătiţĭ
Alte morţĭ, alte uciderĭ, *amar* de viaţa mea!..

Doĭnă din Moldova:

Sărăcuţ, *amar* de mine!
De-aş simţi mórtea că vine...
(Alex., Poes. pop. 2· 276)

Balada „Inelul şi năframa“:

De altul póte-ar fi bine,
Dar e reŭ ş'*amar* de tine!..

„Nevasta tălharuluĭ“:

C'am remas cu rod în sîn,
Şi nu 'ĭ rod de bun Român,
Ci e rod de om mişel,
Sărăcuţ, *amar* de el!..
(Alex., Poes. pop. 2· 230)

Balada „Jianul“:

Vaĭ, sermanul voĭnicel,
Sărăcuţ, *amar* de el!..

Doĭnă din Bucovina:

Căcĭ traĭul cu tine,
Vaĭ ş'*amar* de mine!..
(Marian, I, 96)

Din Ardél:

Scólă, Marcule, stăpâne,
Că'ĭ *amar* şi vaĭ de tine!..
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 23)

Idiotismĭ: *amar* de cap! *amar* de ḑile!

Of bărbate, bărbăţele,
Amar de ḑilele mele!...
(Marian, I, 9)

Căcĭ *amar* de capul meŭ,
N'oĭu avé odihnă eŭ!..
(Ibid. I. 104)

Ş'acolo mĭ-a merge reŭ,
Căcĭ *amar* de capul meŭ,
N'oĭu avé hodină eŭ
De zuraĭul ferelor,
De plânsul nevestelor...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 16)

Reduplicat:

Frunḑă verde mărăcine,
Vaĭ ş'*amar*, *amar* de mine!..
(Alex. Poes. pop. 2· 386)

Adesea îşĭ asociază pe interjecţiunea „o!“

In Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 463-5), de doĕ-ḑecĭ şi cincĭ de orĭ se repetă: „o, *amar*!“ construit cu dativul saŭ cu vocativul, bună óră: „o, *amarŭ* mencinoşiloru! o, *amar* ceĭa ce gĭură pré cruce...“, şi apoĭ se închee prin: „o, munca şi amarul mare! şi oamenii nu precepu...“

Moxa, 1620, p. 364: „se stinseră curăndŭ, o, *amarŭ*! că se sfădiră adinsŭ eişi...“

Zilot, Cron. p. 28: „dar, o *amar*! nevoile aŭ început şi despre Pazvantoglu...“

Une-orĭ „*amar*!“ figuréză ca un „parbleu!“ fără nicĭ un amestec de suferinţă; de exemplu:

Haĭ, mândră, la cununie
Pînă-ĭ frunḑa verde 'n vie;
Décă frunḑa s'a usca,
Cin', *amar*! ne-a cununa?..
(Jarnik-Bârsanu, 49)

Cu românul „*amar* de mine!“ deja Diez (Wtb. [2] I, 18) alăturase cu drept cuvînt pe portugesul „amaro de mi!“ Se maĭ adăugâm că şi'n Sicilia: „amaru ad iddu!“ literalmente „*amar* la el!“ are acelaşĭ sens (Pitrè, Arch. delle trad. popol. I, 519). De asemenea „amaru mia! = misero me!“ (Traina). In tótă Italia sudică amaru şi maru însemnéză „misero“, de unde apoĭ sub forma *μάρο* a trecut şi 'n dialectul neo-grec de Bova (Pellegrini).

v. [2] *Amar.—Amăresc.*

[5] **Amàr (atât')**, subst. masc. invar.; grand nombre, grande quantité, foison. Ne întimpină numaĭ în idiotismul, comun tuturor Românilor din Dacia luĭ Traian: „atât' *amar* de...“, când e vorba de ce-va fórte mult.

In Ardél:

Basmul „Indărîtnicul“ (Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 606): „nu scieaŭ cuĭ va remâné atâta *amar* de avuţiă şi pentru cine s'aŭ trudit o viéţă întrégă...“

Basmul „Lumea proştilor“ (ibid. 1886 p. 1098): „la noĭ reŭ te veĭ odihni, că atâta *amar* de gonguţe avem de ne rod şi urechile...“

In Moldova:

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „când cine-va atât' *amar* de vreme n'a mâncat decât puĭ, pare-mi se că are dreptate a fi sătul de eĭ...“

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 26): „credĭ tu că vom puté noĭ singurĭ secera şi strînge atâta *amar* de grâŭ...?“

In Muntenia:

Jipescu, Opíncaru p. 11: „dĕ n'o contina starea dĕ mişelii supt care sĕ sbate opincaru d'atât' *amar* dĕ vreme, nu miróse bine...“

„Atâta *amar* de“ n'are a face întru nemic cu „amărăcĭune“, ci numaĭ cu un mare numĕr saŭ o mare câtime de ce-va; este dară „atâta mar de“, cu perderea vocaleĭ finale ca în „abur = abure“, „afar' = afară“ etc. Sub raportul timpuluĭ, „atâta mar de“ este în oposiţiune cu „o mică de cĭas“ = „une minute“. Iniţialul *a-* în „atâta *amar*“ nu e protetic ca la Macedo-romanĭ în: „amare=mare“, ci se datoréză propaginaţiuniĭ din „atâta“.

Alexandri, O primblare la munţĭ, pune la plural: „Nevasta'mĭ era cea maĭ frumósă femee dela munte; pare că o vĕd încă după atâţĭa *amarĭ* de anĭ“, unde însă nu este decât un cas de atracţiune sintactică.

v. *Mar.* — [2] *Mare.*

[6] **Amàr**, n. pr. pers. m. — v. *Amărescu.*

[7] **Amàr**, n. pr. loc. m.; nom de certaines localités en Valachie. Despre un rîuleţ cu acest nume vorbesce Dumitru Dudescul la 1638 (Arch. Stat., M-rea Căldăruşanĭ No. 1): „să se ştie cum ĭ-am vĕndut o jumătate de sat ce se chémă Hamzăeştii dela *Amarul* ot sudstvo Sac, deîn cănpu şi deîn apă ce se chémă *Amarul*...“

v. *Amara.*

Amàra, n. pr. loc. f.; nom de certaines localités en Valachie. Frundescu indică vr'o doĕ sate numite Amar, apoĭ o baltă *Amara* şi Slobodia-*Amara*. Tóte acestea însemnéză literalmente „L'amère“.

v. [1] *Amar.*—[7] *Amar.*

[1] **Amaràdia**, n. pr. loc. f.; une rivière dans la Petite-Valachie. „*Amaradie*, rîŭ ce isvoresce din munţiĭ judeţuluĭ Gorj, percurge parte din judeţul Dolj, pri-

mesce în sine pîraele: A m ă r ă ḑ ó e, Bărcescĭ, Futio, Frumuşel, Séca şi Plósca, şi apoĭ se vérsă în Jiĭu lîngă satul Işalniţa" (Frunḑescu). După numele acestuĭ rîŭ, câte-va localităţĭ învecinate, o vale în Gorj şi o plasă, apoĭ o plasă în Dolj şi un sat, se chiamă de asemenea *Amaradiă*.

Noĭ am arĕtat aĭurĭ (p. 338) că finalul a d i a este un sufix topic la Românĭ şi la Serbĭ, care nu e nicĭ latin, nicĭ slavic, şi pe care'l găsim în Meh-a d i a, Cĭoc-a d i a, Arp-a d i a, Ap- a d i a, Var- a d i a, Mănăr- a d i a etc. Fiind vorbă de un rîuleţ fără nicĭ un fel de a m ă r ă c ĭ u n e, nĭ-ar fi a-nevoe a căuta în *Amaradiă* pe adjectivul a m a r = lat a m a r u s. Maĭ bine se potrivesce grecul *α μ ά ρ α* „canal, aqueduc, ruisseau", de unde *ἀ μ α ρ ε ύ ω* „couler, arroser". Benfey (Wurzellex. II, 284) indică şi'n dialecte celtice a m a r „auge, lit d'une rivière". In medio-latina a m a r a „cloaca, tubiculus" (Du Cange).

v. *-adia.—Apadia.*

[2]·**Amaràdia** (**ca pe**), t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse en Petite-Valachie. Vulpénu (Salba română II, No. 23) publică aria uneĭ hore oltenescĭ numite: „Ca pe *Amaradia*", fără alte amărunte.

v. [1]·*Amaradia.*

[1]·**Amàrnic**, -**ă**, adj.; „austère, sévère, vif, véhément, impétueux, vigoureux" (Cihac). Nu derivă din adjectivul a m a r „amer", ci din substantivul a m a r „tristesse" prin sufixul -n i c, ca în „puternic" dela „putere", „traĭnic" dela „traĭu", „falnic" dela „fală", „jalnic" dela „jale" etc.

v. *-nic.*

Amarnic e necesar în graĭu, de óră ce sinonimul a m a r este nu numaĭ pré-şovăitor, funcţionând ca adjectiv şi ca substantiv, dar nicĭ nu exprimă nuanţa de silă, propriă luĭ *amarnic.*

Moxa, 1620, p. 347: „O *marnică* neascultare! o n â p r a s n i c ă cădére!..."

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj 1784 p. 90): „Dulcele mieu soţ, de mare jéle şi întristare ce mĭ-au venit prin časul *amarniceĭ* morţĭ, multe nu'ţĭ pocĭu grăi..."

Costachi Conachi, Poes. p. 100:

Ah! *amarnică* durere, despărţirea de amorĭu!
Ce-oĭu să mĕ fac? vaĭ de mine! nu pot scăpa ş'oĭu să morĭu!...
Din inima nicĭ că'mĭ ese ghimpul acel ascuţit
Ce mĕ gĭunghe, mĕ rânesce şi'mĭ dă morţĭ fără sfîrşit!...

Acelaşĭ p. 239:

„Şi voĭ, Dumneḑeĭ *amarnicĭ*, pentru ce maĭ prelungiţĭ?
Aŭ câte-am tras nu's destule? aŭ pe-semne îmĭ gătiţĭ
Alte morţĭ, alte uciderĭ, a m a r de viaţa mea!...

Costachi Negruzzi, Zoe, II: „când am slobozit pistolul în tine, nu sciŭ ce putere străină şi *amarnică* îmĭ împingea mâna...".

Acelaşĭ, „Potopul":

Draga mea! Nicĭ o fiinţă pe lume nu maĭ trăesce,
Din obştéşca prăpădire nicĭ un om n'a maĭ remas,
Numaĭ noĭ maĭ viem încă, dar şi pentru noĭ sosesce
Mórtea să ne'mbrăţoşeză în acest *amarnic* cés...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 109: „Iartă-mĕ, căcĭ cu *amarnice* durerĭ am ispăşit, vaĭ! şi eŭ păcătósa'mĭ rătăcire..."

[2]·*Amar.*—[2]·*Amarnic.*

[2]·**Amàrnic**, adv.; impétueusement, terriblement, vivement, avec véhémence. Diferă numaĭ prin funcţiune de adjectivul a m a r n i c, din care derivă. E sinonim cu adverbul a m a r,

dar cu o nuanţă propriă de violenţă saŭ de energiă, pe care cel-alalt n'o are.

Beldiman, Tragod. v. 759:

Blestemaţiĭ ĭes afară cu gura lor mulţămind,
Dar din inimă *amarnic* ocărînd şi suduind...

E des în cântecele poporane din Bucovina:

Ioviţă când mi'l vedea,
Amarnic se spăriea...
(Marian, I. 80)

Copilele mi'l bocĭa,
Amarnic mi'l maĭ jelĭa...
(Ibid. I, 65)

Balaban când l'auḑĭa,
Amarnic se mâniea...
(Ibid. I, 83)

In satira poporană „Pascile Ţiganilor“:

Toţĭ Ţiganiĭ se strîngea,
La biserică venĭa,
Cu femeĭ, cu micĭ, cu marĭ,
Cu şetrarĭ şi lingurarĭ;
Şi'n biserică întraŭ,
La un loc se grămădĭaŭ
Şi *amarnic* maĭ cântaŭ...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 264)

v. [1]*Amarnic.*

Amăgélă (plur. *amăgele* s. *amăgelĭ*), s. f.; tromperie, ruse, séduction, leurre, ensorcellement. Sinonim cu a m ă g i r e, care însă arată o acţiune, pe când *amăgélă* exprimă o stare. Sinonim şi cu a m ă g i t u r ă, care cuprinde însă o nuanţă de despreţ.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 30 a: „l'au ziditu'lŭ şi de *amăgala* şĭarpeluĭ domolitŭ supus...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „apoi şi alte lucruri de vicleşuguri, î n g ă i m é l e d e *amăgéle* şi fapte pline de răutate...“

Acelaşĭ p. 177: „de lucru spurcat scărăndăvičos ca acesta se apuca, ca el organul fără-légii, vasul otrăvii, lingura vrăjbii, tocul mincĭunilor, sâlţa *amăgélii*, cursa vicleşugului, văpsala strâmbătăţii şi vânḑitorĭul dereptăţii să se facă priimi...“

Acelaşĭ, Divanul 1698 f. 98): „a mă pazi foarte mi se cuviind cade, ca în tine [lume] lăcuind, ca cum n'aş fi în tine să mă socotesc, şi cu ačasta de ale tale î n d i v u r i - î n c h i p u r i d e *amăgéle* să mă scutesc...“

Ibid. p. 148: „alta nu ĭaste fără numai c ă p t u ş i t u r i, *amagéle* şi m a s c a r a l e...“

Neculce, Letop. II, 436: „tot ca să se maĭ lungéscă, să trécă vara cu *amăgele*, după cum este nătura Turcilor...“

v. *Amăgesc.* — *Amăgire.* — *Amăgitură.* — *-élă.*

Amăgélnic, -ă; adj.; trompeur, séducteur. Sinonim cu a m ă g i t o r, dar cu o nuanţă maĭ energică. Derivă din a m ă g é l ă prin sufixul -n i c.

Cantemir, Divanul 1698 f. 3 b, cuvintele înţeleptuluĭ către Lume: „deci acmu, o *amăgĭalnico,* ačasta ĭaste înpărăţiĭa ta!..“

v. *Amăgélă.* — *-nic.*

Amăgèsc (*amăgit*, *amăgire*), vb.; „charmer, séduire, éblouir, surprendre, enchanter, fasciner, tromper etc.“ (Pontbriant). Sinonim cu î n ş e l, dar exprimênd maĭ multă dibăciă, un meşteşug maĭ supţire.

Un act din 1594 (Archivul Mss. al luĭ Petru Şchiopul în Acad. Rom.) povestesce istoria unuĭ vestit a m ă g i t o r de atuncĭ: „dăm ştire de Giva şi de frate-său Pascali cine sămtu ei; sămtu ei eşiţi dela Răguza la Sofiĭa întru oraş turcescu, şi acolo lăcuindu oarecâtă vréme s'au îndătoritu, apoi prentru dătorii au fugit în Ţara Muntenéscă, făcăndu-se acolo negoţitori; şi lăcuindu acolo, au îndrăgit acolo acel

Giva o văduvâ Grïacâ bogatâ, şi peţindu-se ei pre ïa, lăuda-se că ïaste neguţător mare şi cu avuţie multâ şi de casâ mare dela Raguza şi să făcïa că e de légïa grečască; aşïa pănâ o *amăgi* şi luo acïa gïupănïasâ dupâ sine, carïa lâcuindu cu nusul vădzu că e amâgitâ şi înşelatâ de el, necum să aibâ nescae bunătate şi avuţie cumu se lăudase, ce încâ de dătorie scăpase de acolo; carïa mai multu n'au vrut cu nusul să lăcuïascâ, ce s'au înpărţit de 'nsul. Cătrâ ačasta ïarâ mărturisim, dupâ ačaïa acestui sau acelui Givei s'au încredzut ïarâ acolo în Ţara Munteniască un neguţătorïu den Raguza ce lăcuiïa în Trăgovişte, ca unui priïaten şi ca unuïa ce era de o limbâ şi de o ţarâ şi de un loc; la moartïa sa ş'au lăsat casa, muïarïa şi fečorii săi să'i fie grije şi milâ, carele după acïaïa aşa au fost bunu că ĭ-au *amâgit* fata lui şi o au ruşinat; şi după ce o au ruşinat, nu puţinâ avuţie ĭ-au luat şi au fugit la Moldova...", şi se maĭ adauge apoĭ că, *amăgind* mereŭ în drépta şi'n stînga, Giva a căpětat în arendă tóte vâmile Moldoveĭ.

I⁰. Funcţiunile.

a) Sub forma activă.

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „hotru să chïamâ nu numai cela ce îndémnâ muerile spre zburdăcïune şi spre poftâ rïa, ce încâ şi cela ce le *amăgéşte* cu alte meşterşuguri..."

Noul Testament din 1648, Marc. XII, 13: „triméserâ la elŭ unii deîn fariseĭ şi deîn irodiïani ca să'l prinzâ cu cuvăntulŭ", explicat la margine prin: „să'l *amăgéscâ*..."

Dosofteïu, Synaxar 1683, Dec. 29: „făcândŭ eĭ aşïa, vădzu Irodŭ că'l *amăgirâ* şi să mâniè foarte..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 41): „odânăoară un blănaru în meşterşug isteţ pre altul în cunoştinţă prostatec au *amăgit*, şi în loc de piale de breb ĭ-au vândut blană de vidră..."

Acelaşĭ, Chron. II, 355: „crude basme şi râncede mincïunĭ, cu carele un Sirbac au *amăgit* pre un Rusac..."

Mihaïu Racoviţă, 1725 (A. I. R. III, 279): „ïară alţi bani 61 lei tot au rămas, şi tot l'au *amăgit* că ĭ-a da şi nu ĭ-au mai dat..."

Mitrop. Antim, Predice p. 101: „frumseţea pomuluĭ celuĭ oprit nu'l va înşela, şarpele nu'l va vicleni, muerea nu'l va *amăgi*..."

Beldiman, Tragod. v. 405:

Atunce toţĭ d'impreună, Grecĭ, boĭerĭ, neguţitorĭ,
Luând cu eĭ din călugărĭ, pentru că's bunĭ cerşitorĭ,
Se pornesc în tot oraşul, toţĭ încep a îndemna,
Nu se ruşinaŭ a ḑice la câţĭ îĭ întîmpina;
Vrênd să *amăgéscă* lumea, credinţă la mijloc scot
Că daŭ răsboïu pentru dînsa, încredinţézâ cât pot...

Zilot, Cron. p. 3:

Diavolul şi atâta, vĕḑênd pre om fericit,
Prin muïere ficlenesce pre Adam l'aŭ *amăgit*...

A. Pann, Prov. I, 76:

Ce aĭ socotit, Ţigane? Pe Dumneḑeŭ s'*amăgescĭ*?
Amar de tine...!

O doïnă:

Iar nevasta, de ïubesce,
Se preface că bolesce,
Geme, zace, se bocesce,
Şi bărbatu 'şĭ *amăgesce*...

(Alex. Poes. pop.² 358)

Altă:

El pe câte le-a ïubit,
Pe tóte le-a *amăgit*,
Le-a lăsat şi a fugit...

(Ibid. 160)

Altă:

Draga mea supţire 'n trup,
Harnică maïc'aï avut!
De frumósă te-a făcut
Cu ochï negri de ochit,
Cu sprâncene de-*amăgit*...
(Jarnik-Bârsanu, 30)

b) Sub forma reflexivă.

Moxa, 1620, p. 369: „elu s e *amăgi* de dragosté aurului..."

Pravila Moldov. 1646, f. 145: „mai vrătosŭ vinulŭ ce va fi băutŭ, vădzăndu'lŭ limpede şi frumosŭ la faţă şi moale şi dulce la gustare, de-are fi şi înţeleptŭ neştine, totŭ s ă *amăgïaşte*, părăndu-i că nu să va înbăta..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21): „putinţa în mândria sa *amăgindu*-s ă, lucruri peste putinţa sa încépe..."

Samuil Claïn, Învăţăturï (Blaj 1784 p. 14): „Cu adevăratŭ n e *amăgimŭ* cândŭ trăimŭ, ca cum nu amŭ créde că vomŭ să murimŭ..."

Beldiman, Tragod. v. 2613:

Ş'aşa într'o diminéţă, cu un chip mult tălhăresc,
Amăgindu-s ă portarïul, toţï în nuntru năvălesc...

Zilot, Cron. p. 117:

Săracul vultur românesc, cum s'*amăgi* de vulpe
Cuïbşorul luï cel strămoşesc în gura eï să'l surpe!
Pre tótă hïara şi pre leŭ făcutu-le-aŭ să crape,
Iar d'ale vulpiï linguşelï nu aŭ putut să scape!...

A. Pann, Prov. II, 83:

Tînăra nevinovată
Lăsă să s e *amăgéscă*
Şi'ï zîmbi câte o dată...

Gr. Alexandrescu, „Nina":

In sfîrşit, Nino, simţ că traesc;
Inima'mï astădï e izbăvită
D'acea robiă nesuferită;
Maï mult asupră'mï nu m'*amăgesc*...

II°. Originea.

Asemĕnarea fonetică între *amăgesc* şi spaniolul a m a g a r „menacer" (Lex. Bud.) se înlătură prin marea deosebire logică între ambele cuvinte; asemĕnarea logică între *amăgesc* şi maghiarul á m i t g a t n i „séduire" (Cihac) se înlătură prin imposibilitatea fonetică de a le apropia pe unul de altul. Ambele aceste etimologie ar trebui respinse chïar dacă nu s'ar găsi una pe deplin îndestulătóre, care — credem noï — se găsesce în casul de faţă fără multă greutate. *Amăgesc* presupune pe m a g, după cum „îndrăgesc" presupune pe „drag". Iniţialul *a* fiind prepoziţional în toţï verbiï câţï se încep prin a m-: amenint, ameţesc, amorţesc, amuţesc etc., remâne simplul *măgesc*, corespundĕtor greculuï *μ α γ ε ύ ω* „ensorceler, duper, tromper" din *μάγος* „magicien, sorcier", cu un sens fundamental de „fermec", care nicï la Românï nu s'a perdut de tot, bună-óră într'un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 494): „hitlénii oameni şi f ă r m ă c ă t o r i i îndémnă apre maï amarŭ, *amăgindŭ* şi *amăgindu*-s e..."; saŭ la A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 63: „Firea le este a se strecura pe la ceï cu puterea şi a le *amăgi* minţile printr'un f a r m e c..."; dar maï ales la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 62 b, unde se întrebuinţézǎ anume cu sensul de „fasciner": „cândŭ vorŭ să'ş facă cruce, numai ce m ă h ă e s c ŭ c u m ă n a c u m a r e *amăgi* o a r e - c e, acéïa nu ïaste cruce, ce'i o măniecie..."

Pe la 1790, domnind în Ţéra-Românéscă Mavrogheni, devine favorit al principeluï un Perticari:

Cu mincïunï dicênd că scie
Fórte bine-astronomie,
Adicăte g h i c i t o r
Şi d e s t e l e c i t i t o r,

După care *amăgire*
Credea'ntr'însul peste fire...

spune o cronică rimată de atuncĭ (Bucĭumul, 1863 p. 28), unde în loc de *amăgire* grecesce s'ar puté pune *μάγευμα*.

Sub raportul curat istoric de relaţiunĭ internaţionale, *amăgesc* este grecul *μαγεύω* pe aceĭaşĭ cale ca farmec = gr. *φάρμακον*. Acéstă derivaţiune se'mpacă dară de o potrivă cu fonologia, cu semasiologia şi cu istoria. Deşi ambele vorbe *μαγεία* şi *φαρμακεία* străbătuseră în Occident deja în epoca romană şi deşi în dialectul sicilian se află chĭar un derivat ammagari „far inganno abbagliando la mente, affascinare, sorprendere con maraviglia, incantare“ (Traina), adecă întocmaĭ românul *amăgesc,* ba încă şi cu prepoşiţionalul *a*, totuşĭ pentru acesta din urmă este maĭ de credut un împrumut dela Greciĭ Bizantinĭ, de pe când eĭ stăpânĭaŭ peninsula balcanică pînă la Dunăre. Tot de atuncĭ datéză stafiă = gr. *στοιχεῖον*, bosconesc = gr. *βασκαίνω* etc.

In acest mod se întăresce bănuéla luĭ Laurian şi Maxim (I, 56) despre *amăgesc* : „derivaţiunea cu probabilitate este dela magus (*μάγος*), care însémnă şi fermecător şi înşelător şi amăgitor“, cu acea reservă însă fórte esenţială că vorba nu nĭ-a venit din Roma, ci dela Bizantinĭ. Să nu uĭtâm a maĭ adăugi, că deja Bobb (1822, I, 38) propusese: „*amăgesc* = quasi magio, magice decipio“.

v. *Amăgeŭ. — Boscónă. — Farmec. — [1]·Grec...*

Amăgeŭ (plur. *amăgeĭ*), s. m.; séducteur, faiseur, charlatan. A despărut din graĭu, dar ar trebui re'nviat. E sinonim cu amăgitor, care însă funcţionéză şi ca adjectiv, pe când *amăgeŭ* este numaĭ substantiv. Finalul *-eŭ* nu e un sufix românesc, ci un rest din grecul *μαγευ[τής]* „sorcier, charlatan“.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 59: „ş'atunce mincĭunile şi înşălăcĭuné acelui *amăgeŭ* [Anticrist] ei o vor vădi...“

Varlam, 1643, I f. 333 a: „de multe ori s'are închipui dracii în trupuri de oameni morţi ş'ar smenti pre mulţi; şi diintru oameni sânguri s'are scula *amăgei* şi menčunoşi...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 16: „viclénulŭ sămănândŭ neghină în urechile înpăratuluĭ Vasilie de pre limba săhastruluĭ *amăgeu* Avva Santavarinŭ, acela *amăgeu* păcăli de cădzu la 'nchisoare Leonŭ cu femĭaĭa'ş...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 226): „a *amăgeilor* cé mai de frunte învăţătură şi mai de trébă schimonositură ĭaste, ca în inimă pre cacodemonul, ĭară în faţă eudemonul să poarte...“

Ibid. p. 219: „au nu *amăgeul* şi sifarul acela atâtĭa crunte sudori mi-au vărsat?..“

Este cu desăvîrşire fals că *amăgeŭ* însemnéză „în vechiĭ nostri cronicarĭ curtén, curtisan“ (L. M., Gloss. p. 19).

v. *Amăgesc. — Amăgitor.*

Amăgire (plur. *amăgirĭ*), s. f.; illusion, séduction, allèchement. Sinonim cu amăgélă, dar exprimênd o durată maĭ trecĕtóre, o acţiune, nu o stare.

Zilot, Cron. p. 92: „care monedă fiind fórte próstă şi mincinósă şi risipindu-se ş'aicĭ în ţéră, pe care vĕdêndu-o şi neguţătoriĭ şi alţiĭ locuitorĭ aĭ Bucurescilor şi cunoscêndu-o de faţă *amăgire* şi sărăciă, turburându-se toţĭ şi închidênd prăvăliile...“

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794 p. 81): „ce vomŭ puté noĭ a maĭ afla aicé decâtŭ *amăgiri* preste *amăgiri*?...“

Costachi Conachi, Poes. p. 232:

Maĭ strînge-mĕ cu durere, maĭ cuprinde-mĕ în brață;
Şi de este *amăgire*, dar îĭ plină de dulcéță...

Acelaşĭ, p. 89:

Ticălosul om te gustă, şi într'a sa *amăgire*,
Abĭa ḑice: o, pré dulce şi hazlie fericire...

Gr. Alexandrescu, Viața câmpenéscă:

Şi florile tinereţeĭ,
Visurĭ, nădejdĭ, *amăgirĭ*,
Acea ghirland'a vieţeĭ
Ţesută de nălucirĭ...

v. *Amăgesc.—Amăgélă.*

Amăgìt, **-ă**, adj.; part. passé d'a m ă g e s c: trompé, ébloui, séduit. Pe cine l'aŭ a m ă g i t alţiĭ, saŭ care s'a a m ă g i t pe sineşĭ.

Zilot, Cron. p. 61:

O Dómne, ce vorbescĭ? citesce-acésta carte,
De cele ce vorbescĭ cât este de departe!
Citesce-o, mĕ rog, cu bună deluşire,
Veḑĭ că eştĭ *amăgit* şi'ţĭ vino în simţire...

A. Pann, Moş Albu, I p. 63:

Te ţineam că eştĭ cu minte, dar acum te vĕḑ pré-prost,
Şi la părerile mele de tot *amăgit* am fost...

v. *Amăgesc.—Amăgitor.*

Amăgitòr, **-óre**, adj. et subst.; celui ou celle qui trompe, qui dupe, qui séduit. Sinonim cu î n ş e l ă t o r, dar prin mijlóce maĭ măiestrite. Se deosebesce de a m ă g e ŭ, care e numaĭ substantiv şi numaĭ masculin.

Varlam, 1643, I f. 34 a: „aicé pre pământu'i ĭaste şi inima şi gândulŭ şi toată nedéjdé şi avuţiĭa, care lucru ĭaste *amăgitorĭu*, că de nu o fură furii sau de nu rugìnéşte şi de nu putredéşte, totuş vine moarté şi râmăine altora...“

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794 p. 76): „Acéstă parte a cetăţiĭ—aŭ ḑisŭ unŭ omŭ înbrăcatŭ cu verde—este pentru ceĭ viclenĭ a m ă g i ţ ĭ, şi ceĭa-laltă pentru ceĭ viclenĭ *amăgitorĭ...*“

Neculce, Letop. II p. 313: „se potrivĭa amăndoĭ acestĭ boĭerĭ [Ilie Cantacuzino şi Panaĭotachi Morona] într'o fire, după cum se zice: calul râĭos găseşte copacĭul scorţos; ĭuţĭ, măndri, mincĭunoşĭ, făţarnicĭ, jurătorĭ pentru fie-ce, *amăgitorĭ...*“

I. Văcărescu p. 8:

Când cu mrejĭ *amăgitóre*
Viĭ prindeam păsărĭ din zbor
Când prin ţevĭ fulgerătóre
Cu plumb le-asvîrlĭam omor...

Costachi Conachi, Poes. p. 89:

Ticălosul om te gustă, şi într'a sa a m ă g i r e,
Abĭa ḑice: o, pré dulce şi hazlie fericire!
Şi îndată de pe limbă
In otravă i se schimbă
Acel *amăgitorĭu* bine,
Ce dintr'o părére vine...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Se fălĭa deşertul Ungur cu-acel vis *amăgitor*
Că o ţéră neapĕrată va pustii pré uşor,
Şi'n a sa zădărnicià i se părĕ că vedea
Lacrimile cum se varsă, sângele cum şiroĭa...

Jipescu, Opincaru p. 10: „Ce'ĭ maĭ rĕmâne ţăranuluĭ la sat? Paili, fînu, coceni, pătulili, o cârcĭumă cu ochĭ dĕ l e l e *amăgitoare...*“

Doĭna „Lume“:

C'aşa'ĭ lumea trecĕtóre,
De voĭnicĭ *amăgitóre*,
Ca o apă curgĕtóre:
Unul nasce ş'altul móre...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 287)

Altă:

Că lumea 'ĭ *amăgitóre*,
Ca o flóre trecĕtóre,
Ca o apă curgĕtóre...
(Alex., Poes. pop. p. 386)

v. *Amăgesc. — Amăgeŭ. — Amăgit.*

[1]·**Amăgitóre.**—v. *Amăgitor.*

²·**Amăgitóre**, s. f.; t. de Zool.: variété de pie-grièche, Lanius excubitor. Sinonim cu berbecel, lupul-vrăbiilor, capra-draculuĭ, sfrâncĭoc etc., „o pasere de o fire rea, căcĭ imitéză vĭersul paserilor maĭ micĭ şi maĭ slabe, şi astfel înşelându-le la sine, le prinde şi le omóră“ (Marian, Ornit. II, 78). Numele *amăgitóre*, deşi fórte potrivit, totuşĭ se aude pe a-locurĭ numaĭ în Moldova (S. Poppovicĭu, Iaşĭ, c. Golăescĭ). Acelaşĭ sufix e fórte des în nomenclatura ornitologică: bocănitóre, căţărătóre, cĭocănitóre, priveghitóre etc.

v. *Amăgesc.—Amăgitor.* — ²·*Berbecel.* — *-tóre.*

Amăgitorèsc, -éscă, adj.; appartenant au trompeur, dépendant d'un séducteur. Derivat din substantivul amăgitor, acest cuvînt ne întimpină la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 125): „Acéstĭa şi altele multe ca acéstĭa *amăgitoreşti* şi tragodiceşti Moimiţa descântând...“

In graĭu se aude une-orĭ şi adverbul amăgitoresce (Pisone).

v. *Amăgitor.*

Amăgitorèsce, adv. — v. *Amăgitoresc.*

Amăgitùră (plur. *amăgiturĭ*), s. f.; ruse, tromperie. Sinonim cu amăgélă, dar cu o nuanţă de despreţ. *Amăgitură* se referă la amăgélă ca „înşelătoriă“ la „înşelăcĭune“. Se întrebuinţéză maĭ ales la plural: *amăgiturĭ*= amăgele mărunte.

Fragment dintr'un Synaxar din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov p. 658): „Atunce zise Simon frăjitorĭul cătrâ Eparhul: zi să-mi tae capul şi voĭu înviĭa a treĭa zi; şi puse în nâlucâ un berbéce şi tăĭarâ capul berbécelui şi nărodul nu precepé; ĭară Sveti Petrŭ oblici pre el şi'i arâtâ *amâgitura...*“

Miron Movilă Barnovski, 1628 (A. I. R. I, II, 187); „eu fiind acuma în mâna păgânilor de bună voĭa mé venit în mâna lor, pre *amăgiturile* şi înşelăcĭunile lor...“

Varlam, 1643, I f. 73 b: „binele şi slava aceştii lumi de răs şi de smentélă să o avemŭ, cum au dzisŭ înţeleptul: răsului am dzisŭ *amâgiturâ...*“

Pravila Moldov. 1646, f. 24: „oricine va înbla cu *amăgituri* şi nu va plâti vama cé Domnéscâ, acela ĭaste ca un furŭ...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII:

> Limba'ţĭ dela reu îţĭ opréşte
> Şi buzele'ţĭ ţi le pázéşte,
> Ca nu vicleşug să grăĭască
> Şi *amăgiturĭ* să bârfĭască...

v. *Amăgélă.—-tură.*

Amăgulèsc (*amăgulit*, *amăgulire*), vb.; cajoler, câliner, caresser, flatter. Acelaşĭ cuvînt cu măgulesc, numaĭ amplificat prin prepoziţionalul *a*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 87), vorbind despre Veveriţa, care e mândră de a'şĭ ţiné códa peste cap, urméză: „într'acesta chip coada în loc de cap puindu-i, *amăgulind'*o o aşezară...“

v. *Măgulesc.*

Amân.—v. *Amîn.*

Amănàr.—v. *Amnar.*

Amănàre.—v. *Amînare.*

Amănàt.—v. *Amînat.*

A-mână, adv.; sous la main. Vechĭul adverb romănesc *a-mână* corespunde pe deplin latinuluĭ ad manum în:

„servum habere a d m a n u m“ (Cic.) saŭ: „aliquid a d m a n u m habere“ (Quinct.), arătând un raport direct saŭ o apropiare immediată între un lucru saŭ o ființă óre-care și între m â n a nóstră, fără ca acea ființă saŭ acel lucru să fie neapěrat chiar în m â n ă = lat. i n m a n u. Cu acelașĭ sens se ḑice italienesce și spaniolesce a - m a n o, portugesesce à - m a õ, franțusesce în dialectul normand: „a m a i n, adv.=d'un usage commode, à portée de sa main“ (Duméril, Dict. du patois normand, p. 15).

Cantemir, Chron. I, 157: „Laslău pricepând că ağutorul îĭ este trimis dela Dumnezeu, coborându-să de pe stâlp să fie încălecat pe calul cel năzdrăvan din ceru coborât și să fie luat *amână* toporul...“; ĭar pe pagina următóre: „făcând chipul luĭ Laslău de aramă vărsat, pe cal călare și î n m â n ă toporul ținând...“; unde în primul pasagĭu toporul e maĭ mult gata de a fi apucat, dar póte să fie și alăturĭ, pe când în pasagĭul al doilea el este deja ținut cu mâna; saŭ cu alte cuvinte, primul pasagĭu represintă un punct dinamic, cel al-doilea un punct static.

Tot așa la Dosofteĭu, 1673 f. 38 a:

Și ceĭ fără lĭage să nu'm fie 'n vĭață,
Cruntâĭ și viclĭaniĭ de cariĭ ți-ĭ grétă,
Ce sînt pre tot césul cu răul *amână*
Și de mâzde strâmbe li-ĭ direpta plină...

unde „cu reul *a-mână*“ nu însemnéză î n m â n ă.

Intr'o frumósă doĭnă din Ardél, unde *a-mână* maĭ circuléză pînă astăḑĭ, pe când de dincóce de Carpațĭ pare a fi dispărut din graĭu:

Decât în țéră straină
Cu colac de grâŭ *amână*,
Maĭ bine în satul teŭ
Cu pâne de mălaĭu reŭ...

(Familia 1886 p. 263; cfr. Marian, Bucov. II, 197)

colac saŭ pâine *a-mână* ar puté să le aĭbă și un cĭung, deși n'ar fi în stare de a le avé î n m â n ă.

Cu tóte astea, *a-mână* cu sensul concret de „î n m â n ă“ e fórte legitim și des în vechile texturĭ.

Legenda Sf. Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 392): „cum veri săpa să faci groapă, neavândŭ nemic *a-mănă?..*“

Urechia, Letop. I p. 105: „cu spata încins și cu buzduganul *amănă...*“

Mitropolitul Dosifteĭu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 93), vorbind despre nesce acte putreḑite în pămînt: „cându mi le-au adus, n'am avut ce prinde *a-mănă*, că a fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *amănă...*“

Varlam, 1643, I, 143: „a doua dzi sâînbâtă avĭa Jidovii sârbâtoare mare, că siînbâta nice unŭ lucru *amănâ* nu prindé...“

Dosofteĭu, 1673, f. 9 b:

Și de nu v'eț întoarce cătră pocăință,
Are săgeț *amănă*, scoase din tulbiță...

Nicolae Costin, Letop. II p. 99: „venĭa înaintea luĭ un Turc cu o ghigă lungă de lemn ținând *amănă...*

Neculce, Letop. II p. 255: „Velicĭco năvălĭa în războĭu singur cu sulița *a-mănă...*

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „încungĭurând Turciĭ casa, aŭ năvălit să'l ĭa din casă (pe Carol XII), ĭară el aŭ sărit pe o feréstră cu șpaga *amănă* în gloata Turcilor, și apucându'l Turciĭ l'aŭ dus la Țarigrad...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 251: „s'aŭ tras puțin înapoĭ Mitropolitul și aŭ început întâĭ a mulțămi luĭ Dumnezeŭ, stând în picĭoare cu cărja *amănă...*“

Tot așa într'un descântec „dintru Ĭele“ din Transilvania (A. Popp, Năsăud):

S'o luat N.
Dela casă,
Dela masă,
Sânătos
Şî voïos,
Şî s'o dus
În poïana mare
La meru tufos,
Meru crănguros,
Două mere amân'o luat,
Ca cu două mere de aur s'o gïucat...

Cu prepoziţiunea d e, la Miron Costin, Letop. I p. 257: „Avea o slugă Radul Vodă încă din copilăriea sa, căruea socotind că nu'ĭ este de boïerie, îl socotïa d e-*amănă*, ïar boïerie nu'ĭ da...", unde d e-*amână* însemnéză numaĭ „bon à servir"; dar la acelaşĭ p. 249: „vr'o 2000 de Căzacĭ cariĭ păştea caiĭ, ţiindu'ĭ d e-*amănă*...", este deja o „ţinere cu mâna", ïar la p. 290: „luatu-mĭ-aŭ Ceplinski Sobotovul şi tot ce am avut, ïară sabiea d e-*amăna* nu mĭ-aŭ luat..." ne apare articulatul *a-mâna*.

Moxa, 1620 p. 392: „celuïa ce avé pâne de saţiu, se apucă d e *a-mănă*'i şi se sătura ai lui, ïară sătulul rămase flămăndŭ..."

Cu prepoziţiunea p r e:

Dosofteïu, 1673, f. 15 a:

Şi vin prin 'tunïarec cu arce p r e-*amână*
Întru să sâgïate pre ceĭ fără vinâ...

Cu un sens apropiat se aude pînă astăḑĭ în Moldova la plural articulat într'o locuţiune proverbială:

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarïul (Conv. lit. 1877 p. 375): „Spunea tata că ĭ-aŭ spus şi luĭ bĕtrâniĭ, care auḑiseră din gura luĭ Moş Nichifor, că pe vremea aceïa era bine să fiĭ harabagiŭ în Tîrgul Némţuluĭ, că t e a p u c a ŭ p e-*amânele*...", adecă „care maĭ de care" saŭ „pe 'ntrecute".

In fine, *a-mână* s'a cristalisat în doĭ idiotismĭ, carĭ merită a se păstra în limba literară: „a u m b l a c u ḑ i l e l e *a-mână*"=„être dans des transes mortelles", şi „a s c ă p a c u c a p u l *a-mână*" = „conjurer l'orage, détourner la mort, échapper sain et sauf à un grand danger".

Miron Costin, Letop. I p. 231: „nice eĭ fără groaza morţiĭ nu era, ce îmbla în tot césul cum se zice: c u z i l e l e *amănă*..."

Acelaşĭ p. 308: „îmbla şi eĭ c u z i l e l e *amănă* şi s'aŭ cerşut la Vasilie Vodă să'ĭ lasă să mérgă la ţară..."

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 201): „prins'aŭ [Pazvantoglu] şi pe boïerĭ ispravnicĭ şi'ĭ ţinea la Diïu închişĭ, până când da câte 40 saŭ 50 de pungĭ de banĭ, apoĭ s c ă p a c u c a p u *a-mână*..."; şi maĭ jos p. 205: „Capicheheïaoa dela Ţarigrad aŭ scris luĭ vodă [Constantin Ipsilant] cu grabnicĭ olăcarĭ Turcĭ, dându-le mulţĭ banĭ să mérgă fórte ïute la beïul cu însciinţare, scriindu-ĭ de tóte, şi să facă cum va face să s c a p e c u v i é ţ ă; tată-seŭ Alexandru vodă Ipsilant încă ĭ-aŭ scris cumcă s'aŭ hotărît să'ĭ ïea viéţa, ci să caute cum va puté să s c a p e c u c a p u *a-mână*; capicheheïaoa dela Ruşcïuc simţind ce se lucréză pentru Vodă, încă ĭ-aŭ scris că Trăstăninoglu se gătesce ca fără de veste să'l cuprindă cu óste, ci să f u g ă c u c a p u l *a-mână*..."

v. *A-ochïu*.—*A-umĕr*.—*Mână*.

Amândòĭ.—v. *Amîndoĭ*.

A-mângăiàre.—v. *Mângăiare*.

Amărăcïùne (plur. *amărăcïunĭ*), s. f.; amertume, au physique et au moral. Mult maĭ întrebuinţat decât sinonimiĭ a m ă r i m e şi a m ă r é l ă. Sub raportul suferinţelor morale circuléză în concurenţă cu substantivul a m a r, dar exprimênd o nuanţă maĭ vulgară şi

maĭ puţin intimă. E tot o dată sinonim cu tóte cuvintele relative la supěrărĭ omenescĭ.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 34: „şi începu întru *amărăcĭuné* sufletului său a grăi..."

Dosofteĭu, 1673, f. 13 b:

Gura 'i ĭaste plină de *amărăcĭune*,
De blăstăm, de ghulă şi de'nşelăcĭune..

Ioan din Vinţi, 1689, f. 2 a: „o feréşte pre ĭa de toată ispitirĭa diavolului, şi cuconul care s'au născutŭ dintru ĭa ĭlŭ socotéşte, de toată *amărăcĭunĭa*, de toată răutatĭa, de tot vihorulŭ protivniculuĭ..."

Cantemir, Divanul 1698, f. 81 a: „apele, adecă Marĭa, *amărăcĭunĭ* şi dodeĭală să tâlcuĭaşte: nevoile, neaşedzările şi *amărăcĭunele* lumii apelor şi Mării să asamănă...", unde în contextul grec: *πικράδα, αἱ πικρίαις...*"

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LVI:

Căce din cer au trimis, şi de sârg pre mine
El m'au mântuit deplin din *amărăcĭune*...

Ca sinonim cu „întristare" şi'n antisesă cu „bucuriă" şi „veseliă":

Mitrop. Antim, Predice p. 158: „din ziua aceĭa până la Paştĭ este a întristăriĭ şi a *amărăcĭuniĭ*; ĭar dela Paştĭ până la Rusaliĭ este vremea bucurieĭ şi a veselieĭ..."

In antitesă cu „amor" la Costachi Conachi, Poes. p. 230:

Acele inimĭ unite nu sciŭ ce'ĭ deşertăcĭune,
Căcĭ ĭubirea mistuesce orĭ-şi-ce *amărăcĭune*,
Şi fiind înpreunate, şi la haz şi la durere:
Un năcaz la amîndoě firesce are scădere...

Dar *amărăcĭune* este şi o urmare a amoruluĭ:

Costachi Negruzzi, Şalul negru:

Căcĭ atunce lesne în amor credeam
Şi *amărăcĭunea*'ĭ încă n'o scieam...

Gr. Alexandrescu, „Când dar...":

Când dar o să guştĭ pacea, o inimă măhnită!
Când dar o să'nceteze amarul teŭ suspin?
Viaţa ta e luptă, grozavă, ne'mblânḑită,
Iubirea vecĭnic chin.
Din cupa desfătăriĭ *amărăcĭunea* nasce...

v. [1,2]*Amar*. — [1]*Amărélă*. — *Amărime*. — *-cĭune*.

Amărăcĭòs, -ósă. — v. *Amărîŭ*.

Amărăḑóe, n. pr. loc. f.; un ruisseau dans la Petite-Valachie.

v. [1]*Amaradia*. — *-óe*.

Amărălŭţă, s. f.; t. de Botan.: gentianelle, Exacum (Cihac). Plântă exotică, înrudită cu ghinţura.

v. *Ghinţură*.

A-mărâmĭ, t. de Choréogr. popul. — v. *Măramă*.

Amărător, -óre, subst. et adj.; ce qui rend amer, qui vexe, qui irrite, qui exaspère. Ce-va saŭ cine-va care amăresce în sensul moral al acestuĭ verb. Sinonimica se cuprinde în următórele contexturĭ:

Psalm LXXVII, 8, după Coresi, Silvestru şi Dosofteĭu:

1577:	1651:	1680:
... rudă ré şi mănioasă...	... némŭ despărţitŭ dela Dumnezău şi îndărăptnic...	... rod ţăpos şi *amărâtorĭu*...

= *γενεὰ σκολιὰ καὶ παραπικραίνουσα* = generatio prava et exasperans.

Acelaşĭ pasagĭu la Corbea, circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Ca părinţilor eĭ să nu fie
Rudă rea, fără de omenie,
Intoartă, crudă, *amărâtoare*,
Oţărâcĭoasă...

v. *Amăresc*.

Amărătùră (plur. *amărăturĭ*), s. f.; amertume. Sinonim fórte rar cu a m ă r ă c ĭ u n e, a m ă r é l ă, a m ă r i r e etc., care presupune ce-va a m a r îndesat, fără a fi mult ca în a m ă r i m e.

Dosofteĭu, 1680, ps. XCIV:

... nu năspriret̡ inemile voastre ca întru *amărâtură*...	... μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ π α ρ α π ι κ ρ α σ μ ῷ...

unde la Coresi, 1577: „ca în m ă n i e".

v. *Amărăcĭune.*

¹·Amăreà. — v. ¹·*Amărel.*

²·Amăreà (plur. *amărele*), s. f.; t. de Botan.: chardon-Marie, Carduus Mariae. Termen întrebuințat peste Carpațĭ (Lex. Bud.). Nu derivă din a m a r, ci din M a r i a, modificându-se prin etimologiă poporană.

¹·Amărèl, amăreà, diminut. d'a m a r: un peu amer. — v. ¹·*Amar.* — ²·*Amărea.*

²·Amărèl, s. m.; t. de Botan. In nomenclatura botanică germano-româno-ruténă a luĭ Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 82): „Bitterandron = *Amărel* = Terpke zilie". — ?

Amărélă, s. f.; amertume. *Amărélă* lîngă a m ă r i m e, ca „acrélă" lîngă „acrime", ambiĭ terminĭ fórte rar întrebuințațĭ în alăturare cu sinonimul a m ă r ă c ĭ u n e în privința gustuluĭ şi cu substantivul a m a r despre suferințe morale.

Samuil Claĭn, Invățăturĭ (Blaj, 1784 p. 62): „în însele dezmierdărĭ aflămŭ şi ce-va *amărală*, aşa joculŭ, înbuĭbaré, desfătaré trupéscă, bețiia şi altele de acéste, u r ă č u n e, g r é ț ă, d u r é r e d e c a p ŭ şi alte n e v o ĭ şi b o a l e ne pricinuescŭ..."

Barac, Risipirea Ierusalimuluĭ, 44:

Dintr'înşiĭ ceĭ maĭ cu minte
Şi bărbațĭ maĭ dinainte,
Vedea unde va greşala
Să'ş răsufle *amăréla*...

v. ²·*Amar.* — *Amărăcĭune.* — *Amărime.*

²·Amărélă, s. f.; t. de Botan.: herbe à lait, Polygala vulgaris. Se chiamă maĭ obicĭnuit ş e r p a r i ț ă (Dr. D. Brândză). Se dice şi latinesce „Polygala a m a r a".

v. *Şerpariță.*

Amărèsc (*amărît*, *amărîre*), vb.; rendre amer, aigrir, affliger. Ca verb activ, însemnéză a face a m a r ce-va şi a supĕra pe cine-va; ca verb reflexiv saŭ reciproc: a se face a m a r însuşĭ orĭ unul pe altul, a fi supĕrat însuşĭ saŭ unul pe altul.

Biblia Şerban-vodă din 1688:

Sirach. XXXVIII, 17: *amăraşte* plângeré şi înfierbântă tânguĭala...	... a m a r u m f a c ploratum et calefac planctum...

Formele: *amărăsc*, *amărăscĭ*, *amărasce*, adecă cu *a* şi *ă* pentru *e*, sînt fórte obicĭnuite în graĭu:

Anton Pann, Erotocrit II, 34:

Iată'l cu tóte aceste,
Acuma biruit este:
Vedețĭ cum se *amărasce*
Ş'abĭa carul îşĭ tîrasce...

Cântec poporan din Bucovina:

Să mĕ chinuesc
Şi să'mĭ *amărăsc*
Inimĭóra mea,
Sărmana de ea!..

(Marian, 96)

In vechile texturĭ *amăresc* corespunde obicĭnuit paleo-slaviculuĭ o g o r ĭ č a t i dela g o r ĭ k ŭ „amar" şi greculuĭ π ι κ ρ α ί ν ω dela π ι κ ρ ό ς „amar", ĭar corespundintele latin este e x a c e r b o.

Dar cu acelaşĭ sens se ḑice şi italienesce a m a r e g g i o, a m a r e z z o, saŭ chĭar a m a r i s c o, de ex. într'un vers citat de Tommaseo:

Non posso lo meo cor sempre a m a r i r e
Come a m a r i s c o n o i poeti in versi...

Fragment circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „muînci ĭadul cela ce au pogoritu în ĭadu; *amârĭ*-se că înbucă de trupul lu..."; şi maĭ jos: „ĭadul se *amârise* şi căzu ğosu, *amârâ*-se şi se deşertă, *amârĭ*-se şi fu batjocură...", unde în contextul slavic pretutindenĭ: o g o r č i - s ę.

Psalm LXXVII, 40, 56:

Coresi, 1577: de căte ori *amărârâ* elŭ în pustie, î n t ă r â t a r â elŭ în pămăntŭ fără apă...	Dosofteĭu, 1680: de câte orĭ l'au *amărâtu*'l în pustie, l'au m â n i a t u 'l în pământŭ fără de apă...
Dosofteĭu, 1680: şi ispitiră şi *amărârâ* pre D-dzăul cel de sus...	Silvestru, 1651: maĭ ispitiră şi m ă n i a r ă Dumnezăul den nălţie...

=e x a c e r b a v e r u n t=*π α ρ ε π ί κ ρ α ν α ν*.

Ca sinonim cu vechĭul d o d e e s c:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 1: „*amârâi*-mă şi mi se d o d e i cu voi necredincoşii lăcuindŭ..."

In antitesă cu î n d u l c e s c:

Acelaşĭ, quat. XIV p. 1: „apa deîn cerĭu deştinge de hrânéşte şi adapâ, şi întru o vedére fiindŭ şi în multe chipure are firi, că înălbéşte şi negréşte, ruşaşte şi mohoraşte, î n d u l c é ş t e şi *amâraşte*..."

Amăresc în specie ca verb activ:

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 87): „înprotivă ţ'amŭ grăitŭ, înprotivă ţ'amŭ răspunsŭ, şi te-amŭ s u p ă r a t ŭ şi te-amŭ *amărâtŭ* şi te-amŭ î n t r i s t a t ŭ..."

Costachi Conachi, Poes. p. 99:

De-acum nădejdile tóte dela mine s'aŭ sfîrşit,
Morĭu luându'mĭ ḑiua bună dela ceĭa ce-am ĭubit...
Mĕ duc, mĕ 'ngrop în pustiĭurĭ, lumină să nu maĭ vĕz!
Ah! ascultă-mĕ stăpână, pînă nu mĕ depărtez:
Astăḑĭ mĕ despart de tine cu sufletul maĭ sfîrşit,
Pentru că a ta cruḑime l'aŭ a r s şi l'aŭ *amărît*!..

Amăresc în specie ca verb reflexiv saŭ reciproc:

Anton Pann, Prov. II, 132:

Danţul căsnicesc să tragă
Fără să se înţelégă,
Tot cu g î r - m î r să trăéscă,
Vecĭnic să se *amăréscă*...

„Fratele răsneţ":

Că de când ne-aĭ părăsit,
Cărările-aŭ înverḑit,
Sufletu'mĭ s'a *amarît*,
Faţa mi s'a veşteḑit,
Sórele s'a înnegrit...
(Alex., Poes. pop.², 280)

Idiotism: „a'şĭ *amărî* ḑ i l e l e":

Ştergeţĭ voĭ lacrimele,
Nu v'*amărîţĭ* ḑilele!..
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 193)

v. [1.2.] *Amar*. — *Amărît*.

Amărèscu (pl. *Amărescĭĭ*), n. pr. m.; une famille noble de Petite-Valachie. Posteritatea unuĭ A m a r, *Amărescĭĭ* ne întimpină între aceĭ boierĭ pe carĭ la 1719 îĭ găsise în Dolj administraţiunea austriacă:

„Dragan *Amarescul*,
„Domitrasco *Amarescul*,
„Ilie *Amarescul*,
„Const. *Amarescul* et Gligorie Alkirkei (al Chircăĭ)..." (Docum. Hurmuzachi, t. VI p. 321).

v. *Amărescĭ*.

Amărèscĭ, n. pr. loc. plur. m.; certaines villages dans la Petite-Valachie. Sate înfiinţate de câte un A m a r saŭ A m ă r e s c u. Frunḑescu (Dicţ. top. 7) indică *Amărescĭ* în Dolj, în Vâlcea şi'n Romanaţĭ, nicăirĭ însă afară din Oltenia.

v. *Amărescu.*

Amăréţă, s. f.; amertume. In dialectul daco-român nu se întrebuinţéză, deşi este indicat la Cihac (I, 11), ci numaĭ la Macedo-românĭ. Lat. a m a r i t i e s.

v. [1]·*Amărélă.*

Amărìă, s. f.; amertume. Sinonim cu a m ă r é l ă, a m ă r ă c ĭ u n e şi cele-lalte derivate substantivale din a m a r, care însă ni se pare a fi făurit numaĭ pentru rimă de către Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act II sc. 1:

> Frunḑă verde de sălcie!
> Am căḑut în grea robie,
> Şi tot plâng cu *amărie*
> După scumpă mea moşie...

Nu e tocmaĭ nemerit.

v. [2]·*Amar.* — *-ìă.*

Amărìme (plur. *amărimĭ*), s. f.; amertume. Sinonim cu a m ă r ă c ĭ u n e, a m ă r î r e, a m ă r é l ă, a m ă r ă t u r ă etc., dar cu o nuanţă de mult a m a r grămădit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 149): „a vicleşugului săminţe vara să samănă dulci şi ĭarna răsar amară, a cărora poamă întâĭu îndulcesc, apoi cu nesufferită *amărime* otrăvesc..."

v. *Amărăcĭune.* — *ime.*

Amărîre (pl. *amărîrĭ*), s. f.; „action de rendre amer, amertume" (Cihac).

v. *Amăresc.*

[1]·**Amărît**, **-ă**, adj.; part. passé d'a m ă r e s c pris adjectivement: rendu a m e r; mais surtout au figuré: 1°. affligé, vexé, irrité; 2°. faible, indolent, vaurien. In primul din cele doĕ sensurĭ figurate, se ḑice ca un fel de superlativ „c ă t r ă n i t şi *amărît*" (Ispirescu, Legende, 26), când este cineva supĕrat la culme. In al doilea sens, care s'a desvoltat din cel de'ntâĭu ca şi franţusesce în „t r i s t e personnage", cuvîntul circuléză maĭ mult în ocărĭ.

Varlam, 1643, I pref.: „toate faptele ceriului şi a pământului înblă şi mărgŭ toate caré'ş la sorocul şi la marginĭa sa la caré înţelepčuné cĭa véčnicâ le-au făcut, şi nice puţin nu smentescŭ nice greşescŭ sâmnul său; numai săngurŭ *amărâtulŭ* omŭ departe rămâine..."

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. XXXVII, 9:

... *amărît* fuĭu, plecaĭu-me foarte...	... a f f l i c t u s sum et humiliatus sum usque nimis...;

tot aşa la Coresi, 1577, ĭar la Silvestru şi la Dosofteĭu:

1651:	1680:
... s l ă b i t u 's şi zdrobit foarte...	... r ă u ţ â t fuĭu şi smeriĭu-mâ pănâ foarte...

apoĭ la Arsenie din Bisericanĭ şi'n Biblia luĭ Şerban-vodă:

1650:	1688:
d o s â d i t fuĭu...	... c h i n u i ĭ u-mă...

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. S. Nicolae din Braşov, p. 265): „şi aşa muîncindu-se *amârâtulŭ*, încâ şi cu alte mii de réle chinuiĭa-se pănâ'şŭ lepâdâ c u a m a r ŭ şi hitlénulŭ şi râu sufletulŭ său şi aşa muri..."

A. Văcărescu, p. 61:

Oĭu să mor, ah! oĭu să mor
Amărît şi plin de dor:
Nu sciŭ scris, nu sciŭ făcut,
Vĕḑ că parte n'am avut..!

Balada „Voĭna“:

Mulţĭ voĭnicĭ frumoşĭ cădea,
Numaĭ Voĭnea remănea,
Amărît în loc şedea
Pe spatele murguluĭ,
In sângele Turculuĭ...

şi maĭ jos:

Iară mândra'ĭ remănea,
Remănea ca vaĭ de ea,
Supĕrată, *amărîtă*,
Ca o flóre dogorîtă...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 77-8)

Despre o colectivitate de ómenĭ, la Zilot, Cron. p. 33: „O ticălos şi *amărît* norod!..“

Despre alte vietăţĭ:

Amărîta turturică,
O, sărmana, vaĭ de ea...,

un cântec despre care s'ar puté scrie un volum întreg.

S u f l e t *amărît*:

Legenda Sf. Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 377): „să gonéscă dela mine acéste cugete ce'mi topiĭa sufletul mieu *amâratul*...“

Costachi Conachi, Poes. p. 139:

Ah! suflete *amărît*,
Eşĭ! cu viaţă s'au sfîrşît!..
Eşĭ! şi nu maĭ suspina,
C'aĭ perdut suflarea ta...

Cântec poporan din Moldova:

Şi de când tu haĭducescĭ,
Nebĕut, nemâncat eştĭ,
Şi la trup nepriminit,
Şi la suflet *amărît*!..
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 48)

I n i m ă *amărîtă*:

I. Văcărescu, p. 60:

Şi eŭ pré jalnic te găsesc,
Cu inim' *amărîtă*;
Cu tine mult mĕ potrivesc:
Lumea îmĭ e urîtă...

A. Pann, Prov. II, 103:

Nu'mĭ e, fĕtul meŭ, atâta de ceĭa ce s'a'ntâmplat,
Cât mĭ-e inim'*amărîtă* de ceĭa ce-a maĭ urmat...

M u n c ă *amărîtă*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p. 8: „au izbăvitŭ noi de muînca céĭa *amârâta* a diavolului şi de sfétul lui şi de răimé lui...“

T r a ĭ u *amărît*:

Moş Albu, I p. 75:

Ḑeŭ! ĭacă'ţĭ spuĭu dreptul că mi s'a urît
Cu aşa viaţă şi traĭu *amărît*!
Şi d'o fi tot asfel să mĕ pedepsesc,
Maĭ bine o mórte decât să trăesc...

Costachi Negruzzi, Zoe III: „nu sciŭ ce înfricoşătóre presimţirĭ a unuĭ traĭu *amărît* şi chinuit aŭ venit şi aŭ sfăşiat biata sa inimă...“

C é s *amărît*:

Zilot, Cron. p. 55:

Săraciĭ tîrgoveţı, nimic avênd în scire
D'acest *amărît* cés, d'acest foc şi peire,
Remas'aŭ de pămînt, de tot încremeniră:
Care ce aŭ avut, lăsară şi fugiră...

Tot la Zilot, p. 54, f o c *amărît*:

Şi stele, voĭ
Lumine pré înalte,
Vedeţĭ ce reutate
Şi ce foc *amărît*
Pre noĭ toţĭ ne coprinde,
Ţéra-ne o aprinde
Acest ném pré urît...

Ḑ i l e *amărîte*, în locuţiunea proverbială:

Nişte ḑile *amărîte*,
N e c ă j i t e şi tîrîte...
(Pann, III, 160)

Asociatul „*amărît* ş i n e c ă j i t“ e fórte des în graĭul familiar.

Intr'o satiră poporană din Bucovina:

De treĭ orĭ am genunchĭat,
Raĭul mi s'a descuĭat,
Ş'un înger cum m'a zărit
Inainte mĭ-a eşit
Şi din gură mĭ-a vorbit:
— Of! suflete necăjite,
Năcăjite ş'*amărîte*!..
(Col. l. Tr. 1883 p. 139)

Povestea luĭ „Petrea cel straşnic" (ibid. p. 165): „ce să maĭ facă şi cum să'şĭ maĭ mâĭe viéţa cea *amărîtă* şi năcăjită dintr'o ḑi într'alta..."

Despre locuţiunea interjecţională „*amarîtul* de = *amărît* al-de", v. ²·*Alde* (p. 789).

La plural, prin atracţiune sintactică, se face „*amărîţiĭ* de" în loc de „*amărîţĭ* al-de.

A. Pann, Prov. II, 158:

O *amărîţiĭ* de noĭ,
Nu ne unim amîndoĭ!
Eŭ ḑic tunsă şi el rasa,
Nu sciŭ la ce o să ĭasă!..

Amărîtule! este o ocară cunoscută tuturor Românilor, circulând ca sinonim cu: mişelule! nevoiaşule! prăpăditule! vaĭ de capul teŭ! etc.

În fine, d. N. Densuşianu ne comunică următórea interesantă notiţă despre istoria cuvîntuluĭ *amărît* şi a soţuluĭ seŭ năcăjit la Saşiĭ din Ardél:

„In Korrespondenzblatt des Vereines „für siebenbürgische Landeskunde, 1884 „p. 48, un Dr. K. întreba:

„Wie ist ameritig abzuleiten? ame„ritig wird gebraucht für elend, Krüppel„haft, schlecht genährt: ameritig mäntsch „etc.

„La p. 50 din acelaşĭ an respunde „Dr. Fuss din Strassburg:

„Ameritig für elend ist durch Aphä„resis entstanden. Schon im Althochdeut„schen kommt âmer neben jâmer, und dem „entsprechend auch im Mittelhochd. âmer ne„ben jâmer gleich Neuhochd. Jammer vor.

„Tot acolo însă întimpină Fr. Schu„ster din St. Georgen:

„Ameritig ist offenbar rumänisch, we„nigstens nach dem Gebrauch im Nösnerland „zu schliessen. Es gehört zu amár, bitter; om „*amerit* im Rumänischen heisst zu deutsch: „ein verbitterter Mensch; aber auch im Ru„mänischen wird *amerit* in der Bedeutung von „verkrümmert, elend, oft auch in der des „sächsischen bekrit (bekümmert) gebraucht.

„La pag. 71 din acelaşĭ an respunde „apoĭ Z. Boĭu:

„Ameritig. Das Wort ist nichts ande„res als das romänische *amârît*=verbittert. „Amar = bitter, *amărît*= verbittert, müh„selig. Es unterliegt dies gar keinem Zweifel, „da das sächs. Landvolk statt amăritich „liewen oft auch necajitich liewen sagt, „was ebenfalls romänisch ist; von necaz = „Not, necajit=notreich, bedrängt..."

Mult *amărît* şi năcăjit trebuĭa să fi fost de vécurĭ némul românesc din Ardél, pentru ca veciniĭ Saşĭ, auḑind mereŭ din gură'ĭ aceste doĕ cuvinte, în carĭ se cuprinde o lungă istoriă de martirologiă, să le fi împrumutat pe de'ntregul! Eĭ aŭ adaos numaĭ sufixul german adjectival -ig către sufixul românesc participial -it.

v. *Amăresc.* — ²·*Amărît.*

³·**Amărît**, adv.; part. passé d'amăresc pris adverbialement: amèrement, tristement. Sinonim cu adverbul amar şi cu locuţiunea adverbială cu amar.

Zilot, Cron. p. 11:

Ci dupa puţine ḑile mazilia iĭ sosi,
Fără veste, negândită, ş'*amărît* i se vesti...

A. Văcărescu, p. 28:

Ochilor! ajung'atât,
Nu maĭ plângeţĭ *amărât*:
Vreme este să uscaţi
Păraele ce vĕrsaţĭ...

Cu sensul de amarnic, la A. Pann, Erotocrit p. 39:

De o parte și de altă toți săbiile își scot,
Se izbesc cu grozăvie, daŭ, se lovesc cât pot,
Incât doĕ-spre'ce săbiĭ, de cumplit ce se izbia,
Ca fulgerul scânteele dintr'însele strălucia;
Se împleticesc, se luptă, se rĕsboesc *amărîl,*
După care din ceĭ ḑece doĭ pe loc s'aŭ o-
morît...

v. [1]*Amărît.* — [2]*Amarnic.*

Amărîŭ, **-îe**, adj.; un peu amer. Deminutiv din a m a r și sinonim cu a m ă r e l, a m ă r u ț, a m ă r u ș. Fără formă deminativală, aprópe același înțeles are a m ă r ă c ĭ o s. *Amărîŭ* e cel maĭ în circulațiune.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 152: „pe gât simți un gust de rugină, *amărîŭ*, coclit, putred, cald, pînă ce sĕ întinse în tótă gura luĭ arsă o umeḑélă crudă și sărată..."

„După gust, vinul se ḑice: dulcég, acriŭ, mistreț, sălciŭ, *amărîŭ...*" (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noŭ; G. Gorescu, Iașĭ, c. Șipotele).

„Vinul pregătit cu pelin are un gust *amărîŭ*" (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeóniĭ).

v. [1]*Amar.*

[1]**Amărùnt** (plur. *amărunte* s. *amărunturĭ*), s. n.; détail. Ca substantiv, de ex.: „nu cunosc tóte *amăruntele*" (L. M.), acest cuvînt nu ne întimpină în vechile texturĭ, ba nicĭ în graĭul poporan, unde *amărunt* funcționéză tot-d'a-una ca adverb. Se ḑice: „nu cunosc ce-va c u d ' a m ă r u n t u l". Totușĭ substantivul *amărunt* e fórte trebuincĭos.

v. [2]*Amărunt.*

[2]**Amărùnt** s. **amănùnt, amărùntul,** s. **amănùntul,** adv.; en détail, particulièrement, scrupuleusement. Compus din prepozițiunea *a* și adjectivul m ă r u n t, *amărunt* corespunde deplin latinuluĭ vulgar a d m i n u t u m (= ital. a m i n u t o), care era opus luĭ „ad grossum", „cu toptanul", „cu rădicata" saŭ „cu arsa", bună-óră: „vendentibus vinum sive a d m i n u t u m, sive ad grossum" (Du Cange). Sensul vorbeĭ se exprimă cu multă energiă la Cantemir, Chron. II p. 42: „maĭ pre toțĭ, poate fi, c u *amănuntul* ĭ-am cercat și, cum să zice cuvîntul, n i c ĭ o p é t r ă n e c l ă t i t ă ș i n i c ĭ u n u n g h ĭ u n e s c o č o r î t n'am lăsat..."

Pe când *a* se întrebuința ca o prepozițiune independinte, adverbul *amărunt* saŭ *amăruntul* circula și fără alt element prepozițional; de exemplu:

Legenda Sf. Vinerĭ, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 78): „Intr'acéĭașŭ noapte și unii dulce-govitoare și înțeléptă muĭare ce o chema Eyfimia arâtă-i-se vedére în chipulŭ vederiei ce văzuse Gheorghie, și amăndoi demănéța tuturor *a-mâruntulŭ* vedéré ce văzuse spuseră..."

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (ibid. p. 121): „de tot *a-măruntulŭ* înainté tuturora spuné cumu i se-au arătat sfântul..."

O predică a Sf. Ioan Crisostom, din același secol (ibid. p. 504): „nu cu evangheliĭa numai strigâ, ce și cu dumnedzeeștii prooroci și cu de Dumnedzău grăitorii ai săi ucenici *a-mâruntŭ* spune..."

Tot așa în Dicționarul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402): „*Amĕnuntul.* Minutatim".

Maĭ adesea însă cu p r e, adecă literalmente: „per ad minutum".

Coresi, Omiliar 1580, quatern. p. 12: „le spune p r e-*amăruntulŭ* și le arată pilda..."

Varlam, 1643, I f. 136 b: „Thoma p r e-*amănuîntulŭ* socoti și pipâi..."

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „tre-

bue întâi să'şŭ ĭa sama p r e-*amănuntulu*..."

Ibid. p. 102: „să socotéscâ tot lucrulŭ p r e-*amănuntul*..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 179): „cartĭa dacă citi şi célĭa ce într'însa să cuprindea dacă p r e-*amăruntul* înţălĭasă..."

Acelaşĭ, Divanul 1698, f. 41 b: „ca unŭ înţăleptŭ, foarte p r e-*amănuntul* să ĭa a-minte şi să socotĭască..."

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233): „într'acéĭa, domnia mé vrând ca să li se discopere direptaté şi să li se ĭa séama p r e-*amăruntul*..."

Acelaşĭ, 1698 (ibid. p. 254): „le-au luat séama foarte p r e-*amăruntul* şi le-au citit toate cărţile şi hrisoavele de moşie şi zapisele cine ce au avut..."

Nic. Muste, Letop. III p. 43: „Fost'aŭ la acel răsboiŭ şi mulţĭ din Moldovenĭ, uniĭ la Svedĭ, alţiĭ la Moscalĭ, cariĭ după risipa răsboĭuluĭ aŭ venit aice în ţară la Mihaĭ-vodă de'ĭ spunea p r e *amărunt* de răsboĭul lor precum aŭ fost..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CXVIII:

> Sa învăţa şi p r e *amăruntu*
> Socotĭa înţelesul lor svântu..."

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 23): „moarté ĭaste maĭ groaznică şi maĭ amară decâtŭ toate nevoile şi rélele ce să potŭ întâmpla omuluĭ în viĭaţă; cum că acasta ĭaste aşa, lezne vomŭ pricépe, de vomŭ lua p r e *amăruntulŭ* a-minte şi vom socoti ce ĭaste moartea..."

Maĭ rară în vechile texturĭ este construcţiunea: c u *amăruntul*.

Nic. Muste, Letop. III p. 34, despre vodă Mihaĭu Racoviţă: „domnĭa ţara cu cumpăt bun, şi la judecată foarte cu dreptate, şi nimăruĭ nu'ĭ era poprită uşa, ce care cu ce trébă saŭ nevoe ar fi avut, nu numaĭ boĭerĭ, ce şi din ceĭ proştĭ, pré lesne întra de'şĭ isprăvĭa lucrurile lor, tuturor le zicea pre nume, şi judecata o cerca foarte c u *amăruntul* şi pré încet cu îngăduélă..."

Zilot, Cron. p. 15: „Ah! amar mie, cum m'am născut într'acéstă Ţéră-Rumânéscă, în care pînă la vîrsta în care sînt, trecută peste 20 de anĭ, luând séma c u *amăruntul*, nu numaĭ că dreptate saŭ semn al dreptăţiĭ n'am vĕdut, ci încă..."

Beldiman, Tragod. v. 3649:

> Ce vreţĭ, — dice Serascherĭul, — ce cerețĭ, ce aţĭ venit?
> Balş, cu plecăcĭune mare, scârbit şi fórte mâhnit,
> A'l îmblândi se silesce, vorovindu'ĭ mult supus,
> Tótă pricina venireĭ c u *amăruntul* ĭ-aŭ spus...

A. Pann, Prov. III, 87:

> Şi c u *amăruntul* tóte, cum s'aŭ întîmplat, ĭ-a spus...

Şi maĭ rară este construcţiunea: d e *amărunt*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 74: „d e *amănuntul* să o ispitim, ca oare-ce pentru dînsa adevărul şi socotĭala ce ne va arăta să oblicim..."

I. Văcarescu, p. 11:

> D'*amărunt* privind făptura,
> Planeţĭ, Răsărit, Apus,
> Stam gândind: aşa natura
> Cin'ar fi 'mvîrtind de sus?..

Astădĭ circuléză în graĭu maĭ ales „c u *amăruntul*" şi chĭar „c u d e *amăruntul*", în care se asociază treĭ prepoziţiunĭ. Dr. Polysu: „a povesti c u *amăruntul* = umständlich erzählen; a cerceta c u d e *amăruntul* = durchsuchen".

v. [1]·*Amărunt*. — *Mărunt*.

Amărùnţ. — v. *Amărunţesc*.

Amărunțélul (d'), adv.; très en détail, très minutieusement. Deminutiv poporan din d'amăruntul, exprimênd un chip și maĭ migălos de a face ce-va. Se aude maĭ ales în Moldova.

Basmul „Voĭnicul florilor“ (Sbiera, Poveștĭ p. 68): „eĭ ĭ-aŭ spus tóte de-*amărunțelul*, ce li s'aŭ întâmplat, cum aŭ rătăcit și ce aŭ vĕḑut...“; și maĭ jos p. 75: „Smĕul aŭ cercat tóte unghierele de-*amărunțelul*...“

v. ²·*Amărunt*.

Amărunțèsc (*amărunțit*, *amărunțire*), vb.; t. d'Agricult.: mouver la terre. A fărîma pămîntul, a'l face să nu fie tare saŭ grunḑos, pentru ca semințele să încolțéscă maĭ repede și să rodéscă maĭ bine.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 79: „dacă maĭ înainte de a sămăna malaĭul am *amărunți* bine pămîntul și nu am arunca sămînța peste brazdele nesfărămate cu borona, precum facem acum, atunce de bună samă am dobăndi maĭ îmbelșugată ródă...“

Același p. 31: „înghiețurĭ de primăvară sînt fórte priitóre pămînturilor lutóse, *amărunțindu*-le maĭ bine decât orĭ-ce unéltă de gospodărie...“

Același p. 13: „în lucrarea grădinelor tréba cea maĭ de căpetenie este, ca pămîntul să fie amărunțit cu desăvîrșire, atât pentru a închizășlui încolțirea semințelor, cât și pentru a da tuturor legumilor o crescere bogată și răpide...“

In Dicționarul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402) ne întimpină forma *amărunț* (*amărunțat*, *amărunțare*), corespunḑênd foneticesce italianuluĭ [a m] m i n u z z a r e = lat. rustic [a d] m i n u t i a r e.

v. *Boronesc*. — *Mărunțesc*.

Amărunțire | **Amărunțit** }. — v. *Amărunțesc*.

¹·**Amărùș**, adj.; diminut. d'amar. — v. *Amărîŭ*. — ²·*Amăruș*.

²·**Amărùș**, s. m.; t. de Botan.: aubier, Viburnum opulus. Numele obicĭnuit în Bucovina după Alth (Hauptbericht f. Bucovina 1862 p. 91): „Schneeballen, *Amăruș*“.

v. *Călin*.

Amărùță, s. f.; t. de Botan.: herbe aux vermisseaux, Picris hieracioides. Termen întrebuințat în Banat (Dr. D. Brânḑă) pentru o plântă amară, de unde 'ĭ vine și numele tecnic πικρίς.

v. *Iérba-gâĭĭ*.

Ambàr s. **hambàr** (plur. *ambare* saŭ *hambare*), s. n.; „grange, grenier, magasin à blé; turc a m b ā r, e m b ā r, vulg. a m b ā r, h a m b ā r“ (Cihac). Fie prin Osmanliĭ, fie prin Tătarĭ, cuvîntul a străbătut în tóte limbile din resăritul Europeĭ: la Slavĭ, la Ungurĭ, la Grecĭ. Sinonim cu a r m a n, de asemenea de origine turcă.

Balada „Voĭchița“:

Ie'țĭ, puĭule, cheile,
Deschide'țĭ *ambarele*
Și cércă'țĭ fărinele
Și chĭamă'țĭ slujnicele...
(Marian, Bucov. I, 32).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 67: „tot în rînd cu acestea venĭaŭ grajdurile, *ambarele* și şóprele cu tóte tacâmurile de drum, sub îngrijirea Comișilor și a Șătrarilor...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 223: „Beilicul Némțuluĭ, Muscaluluĭ, Turculuĭ, e tot beilic. Or-care din eĭ ar călca țara, *ambarele* se golesc...“

In graĭu se aude la plural maĭ adesea *ambară*.

Ianachi Văcărescu, Istor. (Papiŭ, Monum. II p. 293): „La lét 1787, Ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni, şi în grabă văzuĭ doo-treĭ fermanurĭ înpărătescĭ, unul ca să trimitem sumă multă de zaherea la *ambarăle* Sacsieĭ, altul ca să trimitem salahorĭ...“

E fórte des aspirat: *hambar*.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 278: „lovindu-se acolo, aŭ făcut o mare răsipă în Turcĭ, aprinzăndu-le şi arzăndu-le *hambarele* şi târgul...“

v. *Arman.* — *Şopru.* — *Zaherea.*

Ambèscĭ, n. pr. loc. plur. m.; un village en Valachie. Nu se menţionéză în dicţionarul topografic al luĭ Frundescu.

Hrizea Vornicul, 1641 (Arch. Stat., M-rea Plumbuita): „ca să fie sfintei mănăstiri toată ocina cătă am în *Ambeşti*, toate cumpărătorile căte am cumpărat dela megiĭaşii din Dobroeşti, şi toată ocina caré să chiĭamă Silişté, toate cumpărătorile căte am cumpărat dela megiĭaşi den cămpu şi den pădure şi den apă, den hotar pănă în hotar, căt să va alége parté mé de cumpărătoare den *Ambeşti* şi den Silişte...“

Ca plural din A m b e s c u, care e patronimic, *Ambescĭ* presupune un nume personal A m b u saŭ A m b ă, care astăḑĭ nu se maĭ întrebuinţéză. Intr'un act din Transilvania din 1279 (Teutsch-Firnhaber, Urkundenb. 116): „comes Hegun filius A m b u s et Goganus banus...“

v. *Ampoĭu.*

Ambĭ, -be, adj. num.; les deux, l'un et l'autre. Sinonim cu a m î n d o ĭ.

Costachi Negruzzi, Alergare de caĭ, I: „A m î n d o ĭ era acum ca la cincĭsute paşĭ de ţintă, când Meleli înfipse *ambĭ* pinteniĭ în cóstele armasaruluĭ...“

Deşi forma *ambĭ* a devenit literară şi se va mânţine, totuşĭ poporană ea nu este, şi nicĭ în vechile texturĭ nu se găsesce, în carĭ ne întimpină numaĭ *îmbĭ* saŭ *înbĭ*, formă organică din latinul a m b o.

v. *Amîndoĭ.* — *Îmbĭ.*

Ambòn s. **amvòn**, s. m.; t. éccles.: chaire, tribune sacrée. „Tribuna în biserică din care se predică saŭ se spune Evangeliul“ (Costinescu). Din grecul *ἄμβων*, acest cuvînt s'a întrodus la noĭ sub forma de *amvon*, pe lîngă care însă, prin înriurirea polonă, circula în Moldova şi forma *ambon*.

Varlam, 1643, II f. 11 b: „patriĭarhulŭ Macarie să sui pre *ambonŭ* şi râdică cinstita cruce...“

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 24 b: „şi eşind popa dzâce mărgând în mijlocul besĭaricii după *ambon*: cu pace să eşimŭ...“

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 312: „Evanghelia cea maĭ după urmă o ceteşte diaconul Curţiĭ în *Amvon*...“

Colindă muntenéscă:

Cununa'n *amvon* punea
Şi din gură că'mĭ grăia...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 90).

A. Pann, Moş-Albu, I p. 52:

Acest cuvînt isprăvindu'l, acel preot cuvios
Spre altar făcêndu'şĭ cruce, se dete din *amvon* jos...

Ambon şi *amvon* nu sună romănesce, grupul iniţial *amb-* (*amv-*, *amp-*) conservându-se numaĭ în numĭ proprie. De aceĭa în popor se aude maĭ mult *anvon*, ba încă şi *anvonă*.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 219: „un preot ce'l avea Măriea sa

[Constantin Mavrocordat], învăţat la carte Grecéscă şi Românéscă de se suïa în *anvonă* de le cetïa după cum se cade a şti fieşte-care preot..."
v. *Biserică*.

Àmbră (plur. *ambre*), s. f.; ambre jaune, succin. Sinonim cu turcul c h i l i m b a r, *ambră* din francesul a m b r e (=arab. anbar) s'a întrodus la noï deja de vr'un secol.

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794 p. 9): „să scoată de acolo mărgăritarĭ, *ambre* şi curéle, pentru ca să'şŭ facă nişte podoabe..."
v. *Chilimbar*. — *Sucin*.

Ambribòïu, s. m.; 1°. t. de Botan.: sorte de Centaurée ; 2°. t. de Chromatique : rouge foncé, mordoré. In ambele sensurĭ cuvîntul pare a fi despărut din graïu.

Colonelul rusesc Meyer, într'o fisiografiă a Basarabieĭ publicată în secolul trecut (Opisanie Očakovskiïa zemli, Petersb. 1794 p. 168), ḑice că „Gentiana centaurium se chiamă moldovenesce: *abrimboïu* d i c â m p". *Abrimboïu* — maĭ bine *ambriboïu*, după cum vom vedé îndată—este o varietate de „Centaurea", anume „Centaurea a m b e r b o a, nemţesce „gelbe Sultan", franţusesce „barbeau jaune" saŭ „fleur du Grand-Seigneur" şi chïar „a m b e r b o i" (Nemnich), o frumósă flóre adusă în Europa din Turcia şi conservând numele seŭ turcesc. Basarabieniĭ par a fi deosebit „*ambriboïu* d e g r ă d i n ă" şi „*ambriboïu* d e c â m p".

După flóre, se ḑicea romănesce *ambriboïu* şi la o culóre, despre care tractatul de medicină populară de pe la finea secoluluĭ XVIII (Mss. în Arch. Stat.) ḑice:

„M o h o r â t sau *ambriboïu* cum se face. Jumătate oca lână să facă întâïu roşie, apoi să ïa de 10 parale calacan, pïatră acră de 5 parale, la acesté la toate să se scoaţă lâna, să o înflorésca la soare şi ïar să o bage în putină; care se poate şi mătasé să se văpséscă. Din mătase roşietecă să se facă *ambriboïu*: her ruginit să pui în oţet tare; să freci her cu her să cază rugina după el; apoi să pui mătasé să sté; de vei vré să fie mai deschisă, să sté mai puţin, adecă 3, 4 césuri; ïar de vei vré să fie mai închisă, să sté mai mult, adecă 7, 8 césuri..."
v. *Corobăţică*. — *Mohorît*. — *Peşmă*. — [1]·*Turc*.

Àmbus. — v. *Ilâŭ*.

-àme, suffixe servant à former des noms collectifs. Unul din cele maĭ instructive resturĭ ale vechiĭ morfologie române şi romanice, sufixul *-ame* merită pe deplin a fi studiat cu o deosebită stăruinţă.

„Italieniĭ, Spanioliĭ şi Portugesiĭ — ḑice Diez (Gramm.[3], II, p. 332) — întrebuinţéză sufixul -a m e n cu un sens c o l e c t i v a l străin limbeĭ latine." Aşa lătinesce în: aeramen, certamen, tentamen, ligamen, velamen, vexamen etc. nu se implică de loc ideïa de mulţime, pe când italienesce: velame „multe vĕlurĭ", bestiame „multe vite", contadiname „mulţĭ ţĕranĭ", gentame „multă glótă", legname „multe lemne", ossame „multe óse", saettame „multe săgeţĭ", saŭ spaniolesce: bestiame „multe vite", botamen „multe buţĭ", cochambre „mulţĭ porcĭ", osambre „multe óse" şi aşa maĭ încolo, sînt nesce expresiunĭ eminamente colectivale.

Sufixul latin propriŭ ḑis nu este -a m e n, ci numaĭ -m e n, identic cu latinul -mon, cu grecul *-μον, -μεν, -μιν*, etc., cu sanscritul -man. Iniţialul a- în -a m e n

este tot atât de extra-sufixal ca şi i în reg-i-men saŭ u în ac-u-men, în carĭ tóte sufix e numaĭ -men, întocmaĭ ca în ger-men, ag-men, cul-men, ver-men etc. In fond dară, aşa numitele sufixurĭ romanice -a m e n, -imen, -umen, pe carĭ Diez le pune în deosebĭ, se reduc la singurul sufix latin -men. Cu atât şi maĭ interesant ar fi de a urmări modalitatea nasceriĭ sensuluĭ colectival în Occident pentru -a m e n, fără ca să'l aĭbă acolo şi -imen, dacă nu şi -umen. Singurul cuvînt latin cu -a m e n, în care se cuprinde ideia de mulţime, ba încă numaĭ acéstă ideiă, este: examen „roĭu de albine“, „glótă de ómenĭ“, „grămadă de animale“, „mare câtime de lucrurĭ“ : examen juvenum, examen muscarum, examen piscium, examen locustarum, examen infantium, examen malorum etc. Puţin ne interesă aci, dacă „examen“ este saŭ nu o contracţiune din „exagmen“, adică „ex-ag-men“, unde -a- aparţine cu totul rădăcineĭ, ĭar nu elementuluĭ formativ. Poporul roman cunoscea numaĭ forma „examen“, ca şi când finalul ar fi -a m e n, precum este în velamen saŭ în ligamen, unde rădăcina fiind vel- şi lig-, restul -a m e n constituă element formativ. Tóte graĭurile neo-latine din Occident aŭ moştenit pe acest „examen“: ital. sciame, span. enjambre, port. enxame, catalan. exam saŭ axam, provenţ. ayssam saŭ issam, franc. essain etc. N'ar fi peste putinţă, prin urmare, ca acéstă vorbă, deşi singură, dar fórte respândită pentru a exprime tot felul de m u l ţ i m ĭ, să fi concurs la popórele romanice a însuşi sufixuluĭ -a m e n sensul colectival, pe care el nu'l avusese în latina propriŭ ḑisă. Noĭ nu găsim o altă cale maĭ nemerită pentru a ne explica un asemenea fenomen, afară numaĭ dóră acea împregĭurare că substantiviĭ cu sufixul -a m e n se întrebuinţaŭ în latina vulgară maĭ cu sémă la plural, ceĭa-ce ĭĭ va fi dat cu timpul un sens general de p l u r a l i t a t e : generamina, linteamina, odoramina, pinguamina, sputamina, vitulamina etc. (cfr. Rönsch, Itala und Vulgata, p. 26—27). Orĭ-cum însă, fenomenul există, şi o dată existând, întrebarea cea importantă este de a se sci, dacă el e numaĭ occidental, după cum părea a crede Diez, orĭ dacă e comun tuturor Neo-latinilor.

În vechile texturĭ ne întimpină nu o dată v o ĭ n i c *a m e* cu înţeles de „mulţĭ voĭnicĭ“. Coresi, Omiliar 1580, quat. XIII p. 1: „ce-au fostŭ la codrulŭ Eleonului, acolo amu îngereştile ţării şi v o i n i c *a m é* arhangghelilor unii nuori cu arepile vănturi aducé....“ Alt pasagiŭ, quat. XXII p. 1: „acéstă oasté a lu Dumnezeu chémâse a cerului v o i n i c *a m e*....“ În ambele pasage, cuvîntul însemnéză „oştire“, „exercitus.“ V o ĭ n i c *a m e* este un derivat dela „voĭnic“ prin acelaşĭ sufix colectival -a m e n, pe care Diez îl afla numaĭ în Italia şi'n Spania. Dar „voĭnic“ e din punct în punct slavicul вонникъ „miles, στρατιώτης“ (Mikl. Lex. p. 71). Cum dară i s'ar fi putut adăuga sufixul exclusivamente romanic -a m e n, dacă acest element formativ nu exista pe atuncĭ la Românĭ în maĭ multe vorbe de provenință latină, ast-fel că străbuniĭ noştri eraŭ deprinşĭ a'l întrebuinţa şi aveaŭ consciinţă de semnificaţiunea luĭ cea colectivală?

v. *Voĭnicame.*

Vechile nóstre texturĭ ne-aŭ maĭ conservat în acéstă privinţă un specimen fórte preţios. In Omiliarul de pe la 1570, pe care noĭ îl cunóscem numaĭ după extracte (Cipariŭ, Analecte p. 16—29), ne întimpină de treĭ orĭ vorba „m i ş e l *a m e*“ cu sens de „sărăcime“; şi anume: „Mergŭ oamenii la beşérecă, cumŭ acolo popa să spue cuvântul lu

Dumnezeu sfănta evanghelie în limba pre caré grăescŭ oamenii, să putemŭ înţelége noĭ mişel*amé*; ce folosu e lor déca popa grăĭaşte în limbâ striinâ Rumânilor, sărbéşte, de nu înţelegŭ, saŭ pre altâ limbâ ce nu vor înţelége ascultâtorii? cumŭ zice Pavel Apostolŭ câtrâ Corinténi 155 zice: aşa şi voi căndŭ cu limbi grăiţi, d'unde nu daţi uin cuvântŭ adeveratŭ, cumŭ poate înţelége omŭ ce e grăit? fi-va amu de veţi grâi în văntŭ? deîn care învăţăturâ să învéţe mişel*amé* în ce chipŭ trebuĭaşte a cinsti pre Dumnezeu, şi cine e Dumnezeu, şi noi creştinii slugile lui în ce chipŭ putemŭ face şi viĭa dupâ voĭa şi lăsata lui, şi în ce putemŭ sfinţi numele lui; aicé trebuĭaşte cum popa să fie ştiutorĭu cărţilor, aşa va puté învăţa pre mişel*ame*..." Românul „mişel" fiind latinul „misellus", vechĭul nostru mişel*ame* corespunde unuĭ italian misellame „mulţĭ mişeĭ". Sufixul -amen are aci, ca şi'n voĭnic*ame*, acel sens colectival de o natură romanică specifică, pe care în deşert îl vom căuta la Latinĭ în miseramen şi'n alte formaţiunĭ analóge. Însă printr'o singură vorbă ca mişel*ame*, fie ea cât de désă în circulaţiune, dar în care ideĭa de „mulţime" nu este cea esenţială, sufixul -amen n'ar fi căpĕtat nicĭ o dată în limba română o misiune colectivală atât de pronunţată, încât poporul să'l adauge chĭar la slavicul „voĭnic" în voĭnic*ame*. Este învederat dară că Românii cată să fi avut un numĕr însemnat de cuvinte cu *-ame*, de ex.: osame „multe óse", vitame „multe vite", ţerăname „mulţĭ ţĕranĭ", porcame „mulţĭ porcĭ" etc., întocmaĭ precum le aŭ Italieniĭ saŭ Spanioliĭ.

v. *Mişelame.*

În Banat acest sufix trăia în gura poporuluĭ pînă la secolul XVIII. Dicţionarul Mss. dela Lugoş circa 1670 (Mss. în Bibl. Univers. din Buda-Pesta) ne dă:

„Heiduk*ame*. Hajdones.

„Lotr*ame*. Latrones.

„Prost*ame*. Rustici..."

Pînă astăḑĭ acest sufix trăesce la Macedo-românĭ, deşi materialul lexicografic adunat de Kavalliotis şi de Daniil nu ne oferă nicĭ o urmă de colectivalul *-ame*, precum nicĭ gramatica luĭ Bojadschi. In Mostre de Petrescu (I, 48):

luă şiiac dela orfanĭie,
se duse Pirlep la o duvĭane
şi se aştirnă la croiére,
tea şĭ 'l cósă cuparane,
tea şĭ 'l vindă ti Bairame,
pe la Turcĭ şi la domn*ame*
tea şĭ plătéscă la orfanĭie...

ceĭa ce se traduce:

luă postav de om sărac,
se duse în Pârlep la prăvălia
şi se puse la croire,
ca sa 'l facă ghebă,
ca să 'l vindă la Bairame,
pe la Turcĭ şi la domni,
ca să plătéscă la sărăcia...

În aceĭaşĭ colecţiune, p. 120—21, găsim un pasagiŭ din balada nóstră despre „meşterul Manole":

Ca să 'mĭ rădicaţĭ
Aicĭ să 'mĭ duraţĭ
Mănăstire naltă
Cum n'a maĭ fost altă,
Ca v'oiŭ da averĭ,
V'oiŭ face boĭerĭ...

tradus macedo-românesce:

Tea să 'nĭ anălţaţĭ
Aóce să 'nĭ adăraţĭ
Monastir analtu
Cum nu maĭ fu altu,
Că va să vă daŭ averĭ,
Va să vă fac domn*ame*....

Apoĭ în nota dela p. 153 editorul ne spune că: „domn*ame* însemnéză domniĭ, domnitorĭ străinĭ, boeriĭ turcescĭ".

Intr'o colecţiune de cântece poporane macedo-române de d. Caragiani :

C'un căpitan se se marită,
Ş'un muşat gïone cu el s'amintă,
Şi armatle améle acel s'le lïa
Şi pri Turc*ame* tut se da...,

tradus prin :

Cu un căpitan sa se mărite,
Şi un frumos june cu el să facă,
Şi armele mele acela să le ïea
Şi în contra Turcilor mereŭ să dea...
(Conv lit. 1863 p. 337).

adecă Macedo-românul Turc*ame* corespunde actualuluï daco-român Turcime.

De asemenea, în colecţiunea postumă a luï Dr. Obedenaru (Mss. în Acad. Rom.) :

Avḑîţï, ah, soţï, avḑîţï, ah, fraţï!
Voï fecïor*ame* ne'nsuraţï...

tradus prin :

Entendez, ô mes compagnons! entendez, ô mes frères!
Vous, jeunes gens non mariés...

saŭ :

Voi gïon*ame* tiniraţi...

= :

Vous garçons, vous célibataires...

Se ḑice şi mulïer*ame* „maï multe femeï" (M. Iutza, Cruşova).

v. *-ime.* – *Samă.*— *Spurcălamă.*

1.2.**Amèliţ.** — v. *Ameninţ.* — 1.2.*Meliţ.*

Amèninţ s. **amèrinţ** s. **amèlinţ** s. **amèliţ** (*ameninţat, ameninţare*), vb.; 1°. menacer; 2°. vouloir, ordonner; 3°. faire signe, clignotter; 4°. mentionner en passant. Ultimele treï sensurï aparţin vechïuluï gaïu. Prin sensul de 'ntâïu, cel fundamental şi maï respândit, *ameninţ* e sinonim cu îngrozesc şi cu înfricoşez, carï însă amîndoĕ presupun că cine-va nu numaï *ameninţă*, dar este tot-o-dată saŭ póte să fie temut. Se ḑice: „*ameninţându*'l, îl îngrozescï saŭ îl înfricoşezï" atuncï când *ameninţarea* speriă; adesea însă se întâmplă că: *ameninţându*'l, nu'l îngrozescï, nu'l înfricoşezï, căcï el de unul ca tine nu se teme.

Pentru a puté expune succesiva desfăşurare formală şi logică a acestuï verb, cată să plecâm dela prototipul latin rustic amminatiare (=adminatiare), de unde spaniolul amenazar, provenţ. amenassar, portug. ameaçar, sardul meridional amelezzai, în dialectul sicilian amminazzari, pretutindenï cu sensul cel obicïnuit al românuluï :

a) *ameninţ* „menacer".

In *ameninţ* = amminatiare al doilea *n* s'a desvoltat prin propagaţiune, ca în „cănunt = canutus", „mănunt = minutus" etc.; apoï tot ca în „cărunt" saŭ „mărunt", primul *n* s'a dissimilat în *r* în forma cea maï poporană *amerinţ*, pe lîngă care se maï aude într'un mod sporadic *amelinţ* cu *l*=*n*, şi chïar *ameliţ* ca în sardul „amelezzai".

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVIII p. 9: „Hristos însuşŭ Dumnezeu acesta şi domnŭ prespre toate, toate făpturile opriïa-le; aoré amu cătrâ Mare grăiïa: încată mlăcomŭ; ïară aoré cătrâ stricatulŭ: voïu curâţéşte-te; şi necuratului dracului opriïa-i şi zicé: şi ţie grăescŭ eşŭ diîn omulŭ acesta; şi acmu cătŭ *amerinţâ* cu tăriïa-şŭ, toate căte să va elŭ lucréză..."

Balada „Mănăstirea Argeş" :

Ş'apoi se 'ncrunta
Şi 'ï *ameninţa*
Sa'ï pue de viï
Chïar în temeliï...

A. Pann, Erotocrit, II p. 43 :

Că el *amerinţa* într'o parte,
Ş'într'altă rănia cumplit ş'amar...

şi acelaşĭ p. 70:

Lua sémă fórte bine la sabia când lovĭa
Şi trupul seŭ ca un vultur îl zbura şi se păzĭa;
Se repeḑĭa înainte, îndarît ĭar se trăgea,
Pîn'a nu sosi lovirea cu sabia o oprĭa,
Se apĕra cu păvaza cum *amelinţa* pe loc,
Incât când izbĭa într'însa sărĭa scântee de foc...

Colinda „Tóder Diaconul":

Sfîntul Mihăilă
Cu sabia 'n mână,
Déc' aşa vedea,
Cu ea c'adia
Şi *ameninţa*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

Descântec de „Dragoste":

Mĕ sculaĭ astăḑĭ Duminică de diminéţă
Pe rouă, pe céţă,
Cu bucĭumul bucĭumaĭ,
Dela patru-ḑecĭ de floricele miróse le luaĭ
Şi cu ele mĕ spĕlaĭ,
De dragoste mĕ încărcaĭ,
Şi apucaĭ pe cale pe cărare,
Mĕ 'ntâlniĭ cu noĕ îngerĭ în cale,
In nouĕ scaune de argint şedea
Şi noĕ bastóne în mână avea:
Cu sórele mĕ încinseră,
Cu luna mĕ cuprinseră,
Sfinţiĭ îngerĭ cu bastónele *ameliţară*,
Tóte dragostile le adunară,
Pe mine le aruncară...
(A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sardanu)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Ş'*ameninţindu'*ĭ din urmă cuţitul moldovenesc,
Să plece acum de fugă se îndésă, se gătesc...

Din acest sens de „menacer", adecă de a sili să se facă ce-va, se nasce d'a-dreptul:

b) *ameninţ* „vouloir".

Dicţionar slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 110 a): „*amerinţare*, v r é r e".

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 18, în alăturare cu pasagĭul corespunḑĕtor din Acatistul luĭ Samuil Claĭn, Sibiĭu, 1801:

... In zgăul pre cuvîntul l'aĭ priĭmit, pre cela ce ţâne toate l'aĭ ţinut, cu lapte l'aĭ hrănit, cu *amelitarĭa* ce hrănĭaşte lumĭa toată...	... Primit'ai in pantece pre Cuventul, shi ai purtat pre cel ce poarta toate, shi ai hrannit curata cu lapte pre cel ce hranneste toata lumea cu bunavoe...

În Acatistul tipărit la Rîmnic, 1784, f. 35 a: „cela ce hrănéşte toată lumé cu buna-v o i r e".

Coresi, 1580, quaţ. XXIII p. 14: „cu meşterşugulŭ pǎscâriei vănǎ ucenici, ca să înţelégâ că putéré toatâ o are cu v r é r é 'şŭ şi cu frămséţé dumnezeĭasc'a *amerinţarei* lui făpturile'i toate slujescŭ..."

Tot acolo quat. XXXII p. 1: „cu dumnezeĭasca a lui *amerinţare* orbului dărui şi lumina trupului şi lumina înţelegutului..."

Cu acelaşĭ sens în Pravila luĭ Mateĭu Basarab, 1652, p. 594: „sfăntulŭ şi a toatâ lumé săborŭ, carele se-au adunatŭ dupâ *ameninţaré* dumnezeĭascâ..."

Dela sensul de „vouloir", ca o manifestaţiune exteriórǎ a voinţeĭ, se desfăşură acela de:

c) *ameninţ* „faire signe, cligner".

Dicţionarul Mss. slavo-românesc circa 1670, f. 100 a: „мааніє, *amerinţare* c u m â n a; маніє, f a c e r e c u o c h ĭ u l".

De aci, cu perderea iniţialuluĭ *a*-, la Dosofteĭu, 1680, ps. XXXIV, 19:

... cariĭ mĕ urăscŭ înzădar şi *meliţâ* cu ochiĭ...	... oderunt me gratis et a n n u u n t oculis...

unde la Coresi, 1577: „c l i p e s c ŭ cu ochiĭ"; la Silvestru, 1651: „c l i p i n d ŭ cu ochĭul".

In fine, dela sensul de „clignotter",

prin noţiunea intermediară de clipită saŭ ce-va fórte trecĕtor, ajungem la:

d) *amelit* „mentionner en passant".

Comentatorul luĭ Urechia, Letop. I p. 99, vorbind despre Dragoş: „alţĭ istoricĭ megieşĭ nemică n'aŭ *amelitat* de acéstă Domnie..."

Cantemir, Chron., II p. 72: „noi pre scurt pentru acésta *amelitind*, cuvîntul am cruţat, ca aicé la locul săŭ pre larg să'l zicem..."

Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) ne dă forma *amenit*, intermediară între *amenint* şi *amelit*, traducênd'o prin: „winken, andeuten, ein Zeichen geben mit dem Kopfe oder Finger, drohen, bedrohen". Noĭ am vĕdut maĭ sus, că filiaţiunea tuturor sensurilor nu se explică decât prin mijlocirea luĭ „vouloir". Din romanicul comun ammanitiare „menacer" numaĭ graĭul romănesc a înlănţuit vérigele: „vouloir, ordonner, faire signe, clignotter, mentionner en passant", ale cărora marginĭ la prima vedere se par a fi atât de depărtate, şi totuşĭ legătura treptată între ele e fórte consecinte.

Cu totul alt ce-va este amelit saŭ melit „broyer, macquer", despre care se va vorbi la locul seŭ.

v. *Clipesc*. — [2]*Melit*.

Ameninţàre } v. *Amenint*.
Ameninţàt }

Ameninţătòr s. **amerinţătòr, -óre**, adj. et subst.; celui ou celle qui menace, menaçant. Calitativ putênd să exprime tóte sensurile verbuluĭ amenint, maĭ cu sémă însă sensul cel fundamental.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, IV: „i se părea că vede tóte jertfele crudieĭ sale, fioróse şi *amerinţătóre*, îngrozindu'l şi chemându'l la judecata Dumnedeuluĭ dreptăţiĭ..."

v. *Amenint*. — *Îngrozitor*.

Ameninţătùră s. **amerinţătùră**, s. f.; menace. Sinonim cu ameninţare, dar cu o nuanţă de despreţ. Se întrebuinţéză maĭ mult la plural, de ex.: „ce de maĭ *ameninţăturĭ* în vînt, şi la adecă nicĭ o trébă..."

v. *Amenint*.

[1]**Amèrică**, s. f.; t. de Géogr.: Amérique. Una din cele cincĭ părţĭ ale lumiĭ.

Amfilohie, Gheografie, Iaşĭ 1795 p. 5: „*America* pănă acumŭ s'au numitŭ ca unŭ mare ostrovŭ, care este maĭ ca doaă părţi de aceste de-asupra pământuluĭ, darŭ acumŭ mulţĭ au începutŭ a zice din ceĭ ce călătorescŭ, cumŭ că şì *America* ar fi prinsă de Asiĭa, după polu articu; fie cumŭ să fie, acasta nu ne strică, căci noĭ voimŭ a scrie locurile cele maĭ cunoscute şì maĭ ştiute de toţi, altele ce nu să ştiu bine le lăsămŭ altora..."

[2]*Americă*. — *Americuţă*.

[2]**Amèrică**, s. f.; t. de Comm.: toile de coton, calicot (Pontbriant). O pânză de fabrică, próstă şi netraĭnică.

Intr'un cântec poporan din Moldova, femeĭa leneşă se vaetă:

Cine-o stîrnit furcă, fus,
Mânca-ĭ-ar carnea un urs!
Ard'o focul cânepa,
Că'ĭ maĭ bun' *america*!
De urîtul cânipeĭ
Luaĭ calea pivniţeĭ:
Decât aş tórce la in,
Maĭ bine-oĭu bé tot la vin...
(N. Bălăuţ, Vasluiu, c. Ivănescĭ).

Pe când cânepa şi inul trebuĭaŭ lucrate, *americă* o aduceaŭ gata tolbaşiĭ, dicênd că vine hât colo din America. E curios a trage acest cuvînt

atât de simplu din neo-grecul *βαμβακερινόν πανί* (Cihac, II, 633), pe când tot în acest fel o altă stofă se numesce la noĭ în popor a n g l i e, fiind că aceĭaşĭ tolbaşĭ se lăudaŭ că o aduc din A n g l i a.

v. *Anglie.* — *Alestincă.*

Americùţă, s. f.; t. de Botan.: sorte de Géranium, Pelargonium hortulanorum (Dr. Brândză). „O flóre exotică, cultivată la noĭ numaĭ în ghiveciŭ, cu frumóse florĭ de culóre roşiă saŭ trandafiriă“ (P. Teodorescu, Ialomiţa, c. Socariciŭ).

Dar de ce se va fi chiămând *americuţă?*

v. *Muşcată.*

Amerindèz (*amerindat*, *amerindare*), vb.; approvisionner. — v. *Merindă.*

[1] **Amèstec** (*amestecat*, *amestecare*), vb.; 1°. mâcher; 2°. mêler, mélanger, confondre, copuler; 3°. remuer, brouiller, tripoter, ingérer. In primul sens : „*amestec* mâncarea în gură“ (Lex. Bud.) se întrebuinţéză maĭ tot-d'a-una simplul m e s t e c = lat. m a s t i c o, de unde derivă *amestec* prin prepoziţionalul *a* = lat. ad. Gura saŭ dinţiĭ m e s t e c ă bucatele. Mâna saŭ degetele *amestecă*, mintea de asemenea *amestecă*, când se pun la o-laltă finţe, lucrurĭ saŭ vederĭ felurite, fie acésta în cunoscinţă pentru a scóte din ele ce-va noŭ saŭ pentru a ajunge la un scop, fie în necunoscinţă, nesciênd a le deosebi pe unele de altele. De aci se trag tóte sensurile luĭ *amestec*, carĭ se pot clasifica în doĕ ramure : de'ntâiŭ, când elementele cele a m e s t e c a t e ne preocupă de o potrivă în sine'şĭ, fără a considera maĭ în specie pe unele din ele saŭ pe instrnmentul căruĭa i se datoréză a m e s t e c u l; al doilea, când e vorba de un asemenea instrument saŭ când totalitatea e privită în genere numaĭ întru cât se rapórtă la unele din elemente. In primul cas noţiunea fundamentală este „mêler“; în cel-alalt, „remuer“. In ambele, verbul póte funcţiona ca activ şi ca reflexiv.

I°. *amestec* „mêler, mélanger, confondre, copuler“; de exemplu :

amestec cărţile la joc;

amestecă var cu năsip;

să *amesteci* vin cu apă;

nu *amesteca* pe Ion cu Petru;

patimele sufletescĭ, ca şi bólele trupescĭ, ca şi retăcirile minţiĭ, adesea se *amestecă* maĭ multe la un loc...

Proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale :

„Nu te *amesteca* ca mărarul în tóte bucatele“ (Pann, I, 24) saŭ : „te *amestecĭ* ca mărarul în bucate“ (Baronzi, Limba p. 59).

„Cine s'*amestecă* în tărîţe, porciĭ îl mănâncă“ (Baronzi, p. 50).

„Nu'ţĭ *amesteca* lingura unde nu'ţĭ fierbe óla“ (ibid. p. 59).

Cantemir, Divanul 1698, f. 46 b.: „mai pre urmă râsul durerilor să va *amesteca*...“

Acelaşĭ, Chron. I, p. 258 : „pentre florĭ cépa cĭoarâĭ şi pentre grâŭ neghină să *amestece*...“

De aci, aplicându-se la unirea sexuală, ca lătinesce: „m i s c e r e sanguinem et genus“, în graĭul vechĭu ne întimpină :

Moxa, 1620, p. 381 : „şi 'şŭ călugâri muĭarĭa şi se *amestecâ* cu alta...“

Ibid. p. 355 : „se sculâ Nemitorŭ de ucise pe fečorii lu Amulie toţi, ĭarâ pre o fatâ elŭ o puse popâ, şi puse lége : fétele ce vorŭ fi popi să nu se mărite; ĭarâ ĭa se *amestecase* cu oarecine; déca auzi Nemitorŭ că e gré, puse de o pâzĭĭa pănâ căndŭ născurâ doi gémeni...“

v. *Împreunez.*

II⁰. *amestec* „remuer, brouiller, tripoter, ingérer“; de exemplu :

amestec cĭorba;

amestec aluatul;

amestec ce-va cu lingura saŭ cu degetul;

maĭ *amestecă* céĭul, că nu s'a topit zaharul...

Proverb. : „*amestecă* vorba ca făcăleţul mămăliga“ (Conv. lit. 1874, p. 73).

In acelaşĭ sens la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262 : „cu o falcă în cerĭu şi cu alta în pământ la şoim alergă, cătră carile ochii întorcând, faţa în divuri în chipuri mutând, voroava *amestecând*, limba bolborosindu-i...“

Italienesce „m a s t i c a r e le parole tra'denti=proferirle borbottando ed in maniera intelligibile“ (Tommaseo).

In graĭul vechĭu, a *amesteca* pe cine-va cu limba saŭ cu condeĭul, însemnéză figurat : a cleveti saŭ a înnegri.

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „dacă aŭ venit [Constantin Duca] la Domnie, îndată aŭ început a răsplăti binele ce ĭ-aŭ făcut socru-săŭ [Brâncovanu] cu necunoaştere de bine; şi în loc de mulţămită, l'aŭ *amestecat* la Poartă c u m u l t e c u v i n t e r e l e...“

Neculce, Letop. II, p. 316 : „Antioh-vodă pre urmă oblicind acest lucru şi altele multe m e s t e c ă t u r ĭ a luĭ Iordachi Rusăt, ce ămbla c u c ă r ţ ĭ, *amestecănd* în Ţarigrad la Mihaĭu-vodă şi la fraţiĭ luĭ şi la Paladi în ţara Ungurécă, mănietu-s'aŭ Antioh-vodă şi aŭ închis pre Iordachi Rusăt...“

Ca termen juridic, a s e *amesteca* = a exercita o ingerinţă óre care în averea saŭ în afacerile altuĭa.

Eftimie dela Bistriţa, 1573 (Cuv. d. bătr. I, 23) : „să fie [ĭazul] sfântei mănăstiri de hrană, ĭar cine se va *amesteca* î n t r'acest ĭazŭ, să fie proclet...“

Simion Movilă, 1602 (ibid. p. 113): „nimenile să nu să mai *améstece* p r e s p r e carté domniei méle...

Stefan Tomşa, 1622 (A. I. R. III, p. 217) : „să aibă ei a ţiné acéle părţi de sat pănă căndu li se va face plata căt mai sus scrie, ca să nu aibă nime a să *amestcca* acolé înainté cărţii dumnii méle...“

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III p. 223): „din cuconii noştrii nime să n'aibe a să *amesteca* l a acéle vii, pentru căce i le-am dat cu voĭa tuturor fraţilor...“

Gheorghie Stefan, 1657 (ibid. p. 237): „să fie şi dela noi slugilor noastre Murgeştilor acela sat Mihalčul drĭaptă ocină şi moşie neruşeită nice dănăoară in véci, şi alt nime să nu să *améstece*...“

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95): „ĭar vameşul să nu să *amestece* l a ce ar fi venitul moşiilor boĭarilor...“

In fine, a nu se *amesteca*=a fi hotărît de a nu lua parte la ce-va.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 203: „Ce să facem? că vremea mucarelului aŭ sosit; aici banĭ nu putem găsi; Domnul de acolo încă nu ne trimete, nicĭ ne scrie nimică; şi aşa noĭ nu ne *amestecăm*...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 100, cu o elegantă întrebuinţare a infinitivuluĭ nescurtat: „[Căzaciĭ] îs răsboĭnicĭ şi 'n vecĭ gata a se *amestecare* în tot felul de vrăjbĭ şi de sfădirĭ...“

De aci expresiunea familiară: „nu mĕ *amestec*“, saŭ idiotismul: „nu m ĕ b a g, n u m ĕ *amestec* = ich mische mich nicht darein“ (Dr. Polysu).

v. ²·*Amestec*.

²·Amèstec (plur. *amestecurĭ*). s. n.; mélange; connivence; ingérence; intervention. Ca substantiv abstract, represintă tóte sensurile verbuluĭ a m e -

s t e c, într'un mod maĭ puţin trecĕtor ca în a m e s t e c a r e şi fără nuanţă de despreţ ca în a m e s t e c ă t u r ă.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „câinele Mării şi vidra cu jigăniile uscatului ce t r é b ă sau ce *amestec* pot avé?...“

Beldiman, Tragod. v. 957 :

Că nicĭ de cum să nu fie Seraschierĭul la prepus
Că Moldova şi boĭeriĭ Eterieĭ s'aŭ supus;
Ce, raĭele credincĭóse, cum aŭ fost vor fi în vecĭ,
Fără nicĭ o p ă r t i n i r e saŭ *amestic* între Grecĭ...

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III, p. 215) : „să n'aibă ceĭa fraţii *améstic* într'acéle vii, nič Coste în viile céle de moşie carele mai sus scrii, nič să să sfădéscă...“

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act I sc. 7 : „Cine chiamă ş'aduce *amestec* străin în ţară, ĭĭ maĭ nelegĭuit decât Iuda vîndĕtorĭul...“

v. [1]*Amestec.* — *Amestecare.* — *Amestecăcĭune.* — *Amestecătură.*

Amestecàre (plur. *amestecărĭ*), s. f.; l'infinitif substantivé d'a m e s t e c : mélange, embrouillement etc. Sinonim cu a m e s t e c ă t u r ă, cu a m e s t e c ă c ĭ u n e, cu substantivul a m e s t e c, dar exprimênd o acţiune, nu o stare.

Miron Costin, Letop. I, p. 292, despre politica tradiţională a Moldoveĭ : „ţara acésta fiind maĭ mică, nice un lucru singură de sine fără a d u n a r e şi *amestecare* cu alte ţerĭ n'aŭ făcut...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „Brâncovanu înţălesese de *amestecarea* ce l'aŭ a m e s t e c a t ginere-săŭ Constantin Duca Vodă...“

Vechĭul graĭu făcea o deosebire între „*amestecarea* sângeluĭ = alliance, parenté, croisement“ şi între „*amestecare* de sânge = inceste, mariage illégitime“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 120) : „*amestecarĭa* sângelui a m e s t e c ă sufletele...“

Pravila Moldov. 1646, f. 117 : „*amestecaré* de sânge să face în doo chipuri : chipul de'ntâi ĭaste cu nuntâ, cândŭ să va cununa neştine cu vre o muĭare carĭa nu i o au dat pravila; ĭară a doo ĭaste fără de nuntâ, ce să dzice să înpreunâ cu dănsâ încâ mainte de cununie...“

v. [1,2]*Amestec.* — *Amestecat.* — *Împreunare.*

Amestecàt, -ă, adj.; part. passé d'a m e s t e c : mêlé, mélangé, pêle-mêle ; confondu, embrouillé etc.

Locuţiune proverbială : „Rîs *amestecat* cu plâns...“ (Pann, III, 7).

Constantin Brâncovénu, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 39) : „fiind moşiĭa Ulmuleţilor *amestecată* şi n e h o t ă r â t ă de către alte silişti ale lor...“

Miron Costin, Letop. I p. 342 : „Neculaĭ Cărnul încă, văzând pogorirea luĭ Racoţi şi *amestecate* lucrurĭ, aŭ venit cu óstea ce se trimisese...“

Nic. Muste, Letop. III p. 19 : „Acest Dimitraşco-vodă aŭ scos hărtiĭ pre feţele oamenilor, care angărie până atunce n'aŭ maĭ fost în ţară nicĭ la o Domnie, fiind ţara *amestecată*, oameniĭ strămutaţĭ dela locurile lor după ernatul Tătarilor, că aşaşĭ de atunce au rămas ţara pustie din Prut până în Nistru până ăstădĭ...“

I. Văcărescu p. 281 :

După cum vreĭ să ne-arăţĭ
Toţĭ îngeriĭ coborîţĭ
Şi cerul *amestecat,*
Cu pămîntul c u f u n d a t...

Zilot, Cron. p. 2 : „Maĭ alcatuiĭ şi acéstă scurtă scrisóre tot după obiceĭul meŭ, adică *amestecată* puţină próstă

scrisóre cu maĭ multă poesie în chip de tragodie..."

Balada „Gheorghelaş":

Se pleca ca să bé apă,
Macoveĭu iĭ da în céfă
De bé apă sângerată,
Cu măsele-*amestecată*...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 592, 598).

Doĭna „Oltul":

Oltule, câĭne spurcat,
Ce viĭ aşa turburat?
Aŭ la códă te-a plouat
De 'mĭ viĭ aşa mâniat
Şi cu sânge-*amestecat*?
Tot cu sânge de haĭducĭ,
Cu căpestre de caĭ murgĭ...
(Ibid. 320).

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, III: „In lupta şi trînta acésta, masa se resturnase; ulcĭórele se spărseseră, şi vinul *amestecat* cu sânge făcuse o baltă pe lespeḑile saleĭ..."

In graĭul vechĭu, expresiunea „s â n g e *amestecat*" avea un deosebit înţeles juridic:

Pravila Moldov. 1646, f. 94: „ceĭa ce facŭ s â n g e *amestecatŭ*, ce să dzice ceĭa ce'ş curvăscŭ cu rudele şi cu cuscriile şi cu cumătrele sau finele lorŭ, acesta să chĭamă s â n g e *amestecatŭ*, acesta ver va fi bărbatŭ, verŭ muĭare, cu moarte să se cérte..."

v. 1.2. *Amestec*. — *Amestecare*. — *Amestecăcĭune*.

Amestecăcĭùne (plur. *amestecăcĭunĭ*), s. f.; mélange. O formă rară şi de prisos în loc de a m e s t e c saŭ a m e s t e c a r e. Pravila dela Govora, 1640, f. 19 b, o întrebuinţéză cu sensul de „incest": „fiĭu de a treĭa nuntâ sau născutŭ întru *amestecăcĭune* d e s â n g e, de unii ca aceşté toţi să nu cutéze a se chemaré preoţi..."

v. *Amestecare*. — *Amestecat*.

Amestecătòr, -óre; adj. et subst.; brouillon, intrigant. Cine a m e s t e c ă lucrurile, maĭ cu sémă însă în sens moral.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 238): „*amestecătorii* de răutăţi şi a păcii nepriĭatini într'alt chip îl zugrăviĭa, ĭară eu la dânsul alt chip am cunoscut..."

Nic. Costin, Letop. II p. 115: „l'aŭ părit Dumitraşco-vodă [pe Iordachi Cantacuzino] precum are fraţĭ în Ţarigrad şi sînt *amestecătorĭ* de domniĭ..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XC:

Şi de cuvîntul turburătoriĭ,
Amestecătoriĭ şi pierzătoriĭ...

v. 1.2. *Amestec*. — *Amestecătură*.

Amestecătùră (plur. *amestecăturĭ*), s. f.; 1°. pêle-mêle, confusion, bouleversement, embrouillement; 2°. ingérance, intrigue, commérage. Desvóltă tóte sensurile luĭ a m e s t e c, însă numaĭ în reŭ saŭ cu despreţ.

1°. *amestecătură* „pêle-mêle".

Miron Costin, Letop. I p. 252: „acea spaĭmă şi glogozală făcându-se în óstea turcéscă, căt jumătate de óste fugise de supt corturĭ la altă parte de tabără de părăsise şi puşcile şi se făcuse o *amestecătură* mare..."

Zilot, Cron. p. 76:

Oh, şi să fi vĕḑut, ce *amestecătură*,
Ce fierbere de om, toţĭ strigând cu o gură...

Neculce, Letop. II p. 230: „aŭ murit şi Craĭul Leşesc Mihaĭu Vişnoveţchi şi era multă *amestecătură* între Leşĭ, că nu'şĭ putea alege Craĭu..."

A. Pann, Erotocrit, II p. 22:

El credea 'n sabia'şĭ numaĭ şi la dînsa se'nchina,
Tot-d'a-una vrea rĕsbóe ş'în véc certe scormonĭa,
Asupra păcilor fórte avea el în vĭaţa 'şĭ urĭ
Şi cu mare bucuriă căut'*amestecăturĭ*...

2°. *amestecătură* „ingérance".

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R.

III p. 251): „nimine den ruda mé şi den oaminii mei cu acĭa moşiĭa traba să n'aibă nič vré-o *amestecătură...*"

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „După ce s'aŭ rădicat fecĭoriĭ luĭ Constantin Vodă Brăncovénul şi cu gineriĭ, aŭ început a face multe *amestecăturĭ* şi lucrurĭ neplăcute între acestĭ boĭerĭ, batgĭocorindu'ĭ..."

Mateĭu Basarab, 1649 (A. I. R. I p. 107), către tóte autorităţile şi toţĭ locuitoriĭ din Argeş, contra cărora se plânseseră călugăriĭ de acolo că fac „mănăstire de răs şi de măscară": „mai mult să nu înţeleg dumnie-mé că mai unblaţi făcănd *amestecături* şi c u v i n t e f ă r ă l u c r u..."

v. [1.2.]*Amestec.* — *-tură.*

Amèt (*ames*, *ametere*). — v. *Ameţesc.*

Ameţélă (plur. *ameţelĭ*), s. f.; vertige, tournoiement de tête, éblouissement. „Invîrtirea minţiĭ, eşire din minte, smintire momentană" (Costinescu). Exprimă ca stare ceĭa ce a m e ţ i r e însemnéză ca acţiune. Sinonim şi cu a m e ţ i t u r ă, care se întrebuinţéză fórte rar şi numaĭ cu o nuanţă ironică. In graĭu se rostesce maĭ tot-d'a-una *ameţală.*

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 193: „nu întreba cătă *ameţală* şi oftare şi lacrămĭ, cât s'aŭ măhnit toată Curtea şi urdia Domnuluĭ..."

Costachi Conachi, Poes. p. 116:

Ah, Doamne! ce necaz mare: a ĭubi ş'a fi închis!
Dar ce *ameţală* 'ĭ asta, de care mě věd cuprins?
Aŭ întunecat vězduhul, ochiĭ mi-aŭ painjinit,
Am remas uĭmit, pe gândurĭ... nu mě lăsaţĭ, ca's perit!...

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. IV sc. 5: „Dee Dumneḑĕŭ să nu vě treḑiţĭ din *ameţală* pré târḑiŭ..."

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 32): „Femeĭa luĭ Ipate şi cu baba, când se trezesc din *ameţală*, nicĭ tu drumeţ, nicĭ tu copil, nicĭ tu nimica!..."

In *ameţélă,* ca stare patologică, nı se pare că tóte lucrurile se învîrtesc în gĭurul nostru.

„Ca să'ĭ trécă de *ameţélă*, ţeranul se afumă cu pěr de urs..." (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

„Un fel de *ameţală* se chiamă în popor c a p c h i ŭ" (C. Alexandrescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

v. *Ameţesc.* — *Capiŭ.*

Ameţèsc (*ameţit*, *ameţire*), vb.; perdre les sens, donner ou avoir des vertiges, tourner la tête. *Ameţesc* nu e departe prin sens de u ĭ m e s c şi u l u e s c, din carĭ însă cel de'ntâĭu vine numaĭ printr'o impresiune din afară, ér cel al doilea este un început al *ameţiriĭ*, judecata fiind turburată dintr'o causă internă saŭ externă, dar fără a înceta. Orĭ-ce se ivesce de'nainte'mĭ într'un mod neaşteptat mě u ĭ m e s c e; dacă trebuĭ să mě lupt cu doĭ duşmanĭ de o dată, carĭ se aruncă asupră'mĭ din dos şi din faţă, mě u l u e s c; în ambele împregĭurărĭ póte să ajungă la *ameţire*, dacă pĭerd consciinţa de însumĭ, şi totuşĭ póte să nu ajungă tocmaĭ pînă acolo. Ca stare patologică, *ameţesc* se apropiă de l e ş i n.

v. *Leşin.* — *Uĭmesc.* — *Uluesc.*

Ameţesc funcţionéză de o potrivă ca transitiv şi ca netransitiv, dar în ultimul cas i se póte da şi forma reflexivă: eŭ l'am *ameţit*, noĭ *ameţim*, eĭ s e *ameţesc.* Se ḑice de o potrivă corect, fără vre-o deosebire de sens: „eŭ *ameţesc*" şi „eŭ *mě ameţesc.*"

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402):

„*Ameczesk.* Deliquium patior.

„A m e c i t. Deliquium passus.
„A m e c z a l ĕ. Deliquium".
Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom., p. 42): „Toate zburătoarele să tulburară şi de dulce otrava hulpii tare s ă *ameţiră*..."

Ibid. p. 200: „când capul s ă *ameţiaşte*, picĭoarele dovedesc..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XVII:

Fulgere aŭ înmulţit
Şi pre eĭ aŭ *ameţit*...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „[Alexandru Ghica] s'aŭ dus la urdie la Sakce, şi după ce aŭ sosit, piste puţine zile s'aŭ stricat vremea şi începând a tuna ş'a fulgera cu mare trăsnet, într'o clipală de ochĭ aŭ căzut asupra cortuluĭ de l'aŭ detunat, şi fiind Târzimanu supt cort, atât s'aŭ *ameţit* cât aŭ fost ca un mort..."

A. Pann, Erotocrit p. 89:

Cel amorezat, fata mea, doresce neîncetat
Şi va tot des să privéscă la carea l'a săgetat;
Iar el, după cum veḑĭ bine, d'atâta timp este dus,
După treburile sale alergând în jos ş'în sus,
Şi tu în zădar te turburĭ, în zădar t e *ameţescĭ*...

Zilot, p. 74:

Veḑĭ frate, veḑĭ ce foc căḑu pre bĭata ţéră;
Sărmanĭ locuitorĭ! cum ardeţĭ ca în pară;
Frica v'aŭ *ameţit*, nu sciţĭ ce vi se face;
Păcatul v'aŭ orbit, vă jócă cum îĭ place!...

Alexandri, Rusaliile, sc. 2: „... de-o bucată de vreme 'n coacĭ, Româniĭ noştri s'o *ameţit* de cap, par'că ĭ-o umflat Rusaliile..."

Balada „Gheorgelaş":

Spuḑă 'n cisme că 'mĭ băgaĭ
Şi la jocurĭ mĕ 'nhăţaĭ:
Când săltam şi când jucam,
Tot de spuḑă mĕ frigeam,
Pînă când mĕ obosĭam,
Pînă când m ĕ *ameţĭam*,
Pînă cocă mĕ făceam...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 598)

Doĭna „Buruéna de léc":

Blăstemat să fie césul
Când ĭ-am urmărit eŭ pasul
Şi ĭ-am auḑit eŭ glasul:
Cu pasul m'aŭ retăcit,
Cu glasul m'aŭ *ameţit*,
Linişteа mĭ-am prăpădit...
(Alex., Poes. pop. 2, 270)

Altă:

Rele sînt frigurile,
Maĭ rele 's dragostile:
Frigurile te recesc,
Dragostile te-*ameţesc*...
(Ibid. 244)

Derivaţiunea luĭ *ameţesc* din grecul *μεθύσκω* „enivrer" (L. M.) nu se întemeĭază pe nemic; totuşĭ maĭ bună nu este nicĭ derivaţiunea din latinul a m e n s saŭ a m e n t i a (Cihac), de unde românesce ar fi „aminţă" saŭ „aminţesc", nu *ameţesc*. Forma organică a cuvîntuluĭ, conservată pe a-locurĭ în Banat şi 'n Ardél, este *amet*, care se referă către *ameţesc* întocmaĭ ca bănăţénul „amurt" către „amorţesc" saŭ „amut" către „amuţesc".

„Cĭocârlia, când cântă, se suie câte o dată pînă sus la vînturile turbate, acolo *amete* şi cade jos, ĭar cânele care o māncă apoĭ, turbéză..." (P. Olténu, Haţeg).

v. *Cĭocârlid*.

De asemenea la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*ametu* = *ameţescu*, den Schwindeln bekommen".

Ca „trimet = lat. transmitto" saŭ „sumet = lat. submitto", tot aşa *amet* este învederat a m i t t o (mentem, virtutem, judicium, consilium, sensus etc.). In privinţa simţurilor saŭ a minţiĭ, lătinesce a m i t t o însemna o încetare a lor trecĕtóre: „a m i s i t, non perdidit". Românul organic *amet* pare a fi fost numaĭ netransitiv, ca în cele doĕ exemple de maĭ sus; pen-

tru funcţiunea transitivă s'a închipuit amplificatul *ameţesc*, care a reuşit apoĭ a goni de tot pe primitivul *amet*.

v. *Ameţélă*. — *Ameţit*. — *Cumet*. — *Desmetic*. — *Sumet*. — *Trimet*...

Ameţire. — v. *Ameţélă*. — *Ameţesc*.

Ameţit, -ă, adj.; part. passé d'a- m e ţ e s c : abazourdi, dupéfié, ébloui, éperdu, étourdi, ivre, etc. Exprimă ca adjectiv tóte sensurile verbuluĭ din care derivă.

„*Ameţit* = b ĕ u t, betrunken; *ameţit* = l e ş i n a t, ohnmächtig" (Dr. Polysu).

„E *ameţit* ca un pesce afară din apă" (L. M.).

„Nu pocĭu sta pe picĭóre de *ameţit* ce sînt" (ibid.).

Beldiman, Tragod., v. 125:

Jăcuesc, pradă, omóră, mărfurile împărţesc,
Şi cu cât privesc folosul, cu atâta se ĭuţesc;
Cine să se 'mpotrivéscă, căcĭ săraciĭ, *ameţiţĭ*,
Fiind toţĭ în aşternuturĭ şi întru somn adânciţĭ...

A. Pann, Erotocrit p. 22:

Ah! acesta om nu este, negreşit este vr'un ḑeŭ,
Care se pogóră nóptea din nălţimile ceresci
Şi vine ca să smintéscă simţirile omenescĭ;
D'aceĭa ş'în acea vreme *ameţită* a remas
Şi asculta să 'nţelégă vorbele aceluĭ glas....

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 34: „Blânda turturică a sosit *ameţită* de bucuriă..."

Maĭ cu deosebire se ḑice *ameţit* la ceĭ m a h m u r ĭ de beutură, carĭ adecă aŭ trecut peste mĕsura c h e f u l u ĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 311, despre vestitul Căzac Timuş: „aŭ dat foc caselor, dacă s'aŭ sculat dela masă *ameţit* de vin..."

Moş Albu, I p. 15:

Dar d'a nopţiĭ neodină şi de câte le-am păţit,
Cum şi de vinul din ploscă t ă m â ĭ a t şi *ameţit*,
Eram ca b ă t u t în p i v ă, capul îmĭ atîrna greŭ...

Un cântec poporan din Moldova:

Olĭolĭo măĭ lăutar!
Mult aĭ tras din cel păhar
De ţĭ-e glasul răguşit
Şi'ţĭ e capul *ameţit*...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, p. 2)

Balada „Marcu Vitézul":

Şi cugetul că'l mustra
Şi inima nu'l lăsa
Să'l omóre *ameţit*,
Să'l omóre adormit...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

„La noĭ pentru t u r l é c saŭ *ameţit* de beutură se ḑice: r ă t u t i t de beutură şi î n v i n o ş a t..." (N. Guran, Craiova).

v. *Ameţesc*. — *Afumat*. — *Bét*. — *Mahmur*. — *Tămâĭat*...

Ameţitòr, -óre, adj. et subst.; qui étourdit, éblouit, abazourdit etc.

Dr. Polysu: „*Ameţitor* = betäubend, schwindelerregend, narkotisch".

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „O greutate îmĭ apĕsa inima; un nor *ameţitor* veni şi se puse pe ochiĭ meĭ. Mi se părea că biserica se învîrtesce cu mine..."

v. *Ameţesc*.

Ameţitorìă, s. f.; étourdissement. Formă necunoscută noĕ, pe care Cihac o dă ca sinonim cu a m e ţ i t u r ă.

Ameţitùră. — v. *Ameţélă*.

1. Amĭàḑĭ s. **amĭàḑi-ḑi,** adv.; à midi. Lătinesce a d m e d i u m d i e m saŭ a d m e d i a m d i e m. Óra a doĕ-spre-ḑecea după mĭeḑul nopţiĭ. In graĭul vechĭu *amĭaḑĭ* se întrebuinţéză ca un

adverb de timp în tótă puterea cuvîntuluĭ, alăturĭ cu „acum“, „atuncĭ“, „astăḍĭ“, „séra“, diminéţa“ etc., fără a i se maĭ adăoga prepositiunile l a saŭ î n, prin carĭ se substantivéză.

Dosofteĭu, 1680, f. 67 b:

Sara şi diminéţa şi *amĭadză-dzâ* spune-voĭ şi vesti-voĭ...	Vespere et mane et m e r i d i e narrabo et annuntiabo...

unde la Silvestru, 1651, numaĭ ca locuţiune adverbială: „séra şi diminéţa şi la *amiazădzi*...“, precum şi la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „şi ’ n t r ’ *amédzâdzi*...“

Dosofteĭu, 1673, f. 88 b:

> Sara ş'*amĭadzădz* şi deminéţâ
> Grăesc la Domnul fără de gréţâ...

Beldiman, Tragod. v. 325:

> Maĭ ales Treĭ-Sfetiténul, călugărul cel puchĭos,
> Care maĭ în tótă vremea îţĭ părea că'ĭ mănios,
> Mergênd la el diminéţa ş'*améḍă-ḍi* după somn,
> Pînă nu şĭ-ar fi dres cheful, nu te socotĭa de om...

Alexandri, Legenda cĭocărlieĭ:

> Şi rîurile sórbe, şi paserĭ săgetéză,
> Şi umbra o înghite când sórele'ĭ *amĭaḍă*...

Cu prepositiunea p e, ca în „pe atuncĭ“, însemnéză: „vers midi, à midi à peu près“.

Neculce, Letop. II p. 339: „acest răspuns aŭ venit luĭ Dimitraşco-vodă într'o zi p r e *amĭazădzi*...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

> Şi mergênd cu un marş grabnic tótă nóptea pînă 'n ḍi,
> Adouaḍi p e *amĭaḍă* în şes la Siret sosi...

Tot ca adverb funcţionéză *amĭaḍi* în construcţiunile: „î n d e *améḍi* = spre séră“ (D. Albotênu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ) saŭ: „d e-*améḍi* î n d e séră“ (C. Melinte, c. Gânescĭ).

In texturile din secolul XVI circuléză pleonasticul „*amĭaḍi-ḍi* d e ḍ i“, de ex. la Coresi, 1577: „séra şi demânéţa şi *amiază-zi* d e z i“, ca şi când s'ar ḍice: „la 12 óre d e ḍ i“

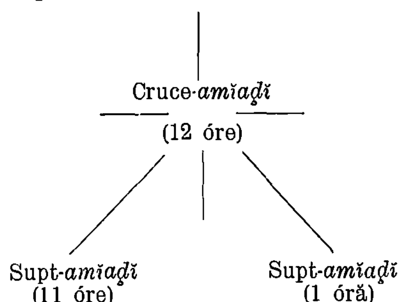
La popor momentul precis de 12 óre meridiane se chiamă c r u c e - *amĭaḍi*, ĭar timpul ce 'ĭ precede saŭ îĭ urméză: s u p t - *amĭaḍi*.

Basmul „Petrea Voĭnicul“ (Sbiera, Poveştĭ p. 25): „Mergĭ pînă aprópe de cuĭbul paseriĭ măiestre şi te ascunde acolo ca să nu te vadă nime, şi când va fi s ó r e l e c r u c e - *amĭaḍăḍĭ*, atuncea te răpede ĭute şi apucă un puĭu, căcĭ numaĭ pe acel timp merge paserea după hrană...“

In graĭul ţĕrănesc din Vasluĭu (Dăscălescu, c. Şcheĭa): „vĕḍind că sorele aŭ venit în prânḍu cel mare, am îngĭugat boi şi la dél am plecat; cu greŭ am agĭuns în vîrful luĭ; acu sorele era c r u c e - *amĭaḍâ*, şi încet cu încetu am mers tot înainte pe podişul déluluĭ celuĭ vrajmaş ce'l suisem cu atâta greuta; de o dată daŭ peste o vale, pogor eŭ valea, sorele vine s u p t - *amĭaḍĭ*...“

Pe la 11 óre se ḍice s u b *amĭaḍĭ*“ (T. Crişianu, Transilv., Cugier), şi tot s u p t - *amiaḍĭ* este pe la óra 1 postmeridiană.

Raportul între c r u c e - *amĭaḍĭ* şi cele doĕ s u p t - *amĭaḍi* se póte representa prin următórea figură:

In acéstă figură, ajuns la c r u c e - *amiaḍĭ*, sórele se află în rescrucea celor

patru puncturĭ cardinale, avênd de desupt atât pe s u p t-*amĭaḍĭ* de unde s'a urcat, precum şi pe s u p t-*amĭaḍĭ* la care se va pogorî.

v. *Cruce.*

Pentru locuţiunea adverbială francesă „en plein midi = publiquement", Românul are: ḍ i u a *amĭaḍi-ḍi* m a r e".

Neculce, Letop. II p. 249 : „o chiema Aniţa, şi era ţiitorea luĭ Dimitraşco-vodă (Cantacuzin), şi o purta în vedélă între toată boĭerimea, şi o ţinea în braţe de o săruta, şi o purta cu sălbĭ de galbinĭ şi cu haĭne de şahmarand şi cu şlic de sobol şi cu multe odoare împodobită, şi era tănără şi frumoasă şi plină de suliman ca o fată de rachieriţă, şi o trimetea cu careta domnéscă cu Siĭmenĭ şi cu Vornicĭ şi cu Comişĭ z i o a *amĭazăzi* m a r e pe uliţă la feredeŭ..."

Acelaşĭ p. 252 : „l'aŭ legat (pre un Grec anume Mavrodin Paharnic) şi l'aŭ pus pe un cal, îndărăt cu faţa spre coada caluluĭ, şi'ĭ didese coada în mănĭ de o ţinea în loc de frăŭ, şi'l ducea prin mijlocul tărguluĭ la Copoŭ la primblare, şi'l privĭa tot norodul z i o a *amĭazăzi* m a r e..."

Când nu este însă ce-va fórte neobicĭnuit, atuncĭ nu se maĭ adaogă m a r e, precum tot la Neculce, p. 237 : „le-aŭ tăĭat capetele a tustriĭ z i o a *amĭazăzi* la făntăna de'naintea porţiĭ...", căcĭ o simplă tăiare a cător-va capete era pe atuncĭ ce-va cu mult maĭ întâmplător decât o fétă de rachieriţă în careta domnéscă saŭ un postelnic călărind cu faţa spre códa caluluĭ.

In loc de „ḍ i u a *amĭaḍă*" astăḍĭ se ḍice maĭ mult : ḍ i u a n a m ĭ a ḍ a = î n-*amĭaḍĭ*-a.

Jipescu, Opincaru p. 68 : „şi te daĭ dĕ rîpă singur la orĭ-ce daravelă, hiĭe şi ḍ i u a 'n *amĭeḍĭea* m a r e..."

Cântec poporan din Moldova :

Frunḍă verde clocoticĭ,
Ce caţĭ, Iancule, pre-aicĭ?
Numaĭ cu palmele góle
Ḍ i ó a 'n *améḍa* c e a m a r e...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, I).

Insă compusul n a m i a ḍ a trece deja în substantiv.

v. [2]·*Amĭaḍi.*

[2]·**Amĭàḍi** (artic. *amĭaḍa*), subst. fem., s. **amĭàḍi** (artic. *amĭaḍul*), subst. masc.; midi, le milieu du jour. Este adverbul a m ĭ a ḍ i „à.midi" luat ca substantiv. In vechile texturĭ se substantivéză chĭar nescurtatul a m ĭ a ḍ i - ḍ i, întrebuinţându-se articulat orĭ nearticulat, maĭ adesea cu prepoşiţiunile î n, î n t r u, c ă t r ă, s p r e etc. Désa construcţiune cu î n dete nascere formeĭ poporane aglutinate *namĭaḍi* saŭ *namĭeḍĭ* orĭ *nemĭeḍ* şi *nimĭeḍ*; maĭ rar, prin aglutinare cu d e, se aude *demĭaḍĭ* saŭ *demĭeḍ* (Fălciĭu, c. Oltenescĭ ; Tutova, c. Ĭepurenĭ). In multe locurĭ se rostesce *anĭaḍĭ* lîngă *amĭaḍĭ*, de unde apoĭ forma mixtă *amnĭaḍĭ*, nu rară maĭ ales în Moldova şi 'n Banat.

„Când pomul lasă umbra sa drept la rădăcină, atuncĭ se ḍice că e *améḍul*" (C. Bungeţénu, Mehedinţĭ, c. Cosoveţ).

Dosofteĭu, 1680, f. 43 a :

...scoate-va ca lumina direptaté ta, şi gĭudecata ta ca *amĭadzădza*...	...educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam m e r i d i e m...

de asemenea la Silvestru, 1651 : „gĭudecările tale ca *amiazăzĭa*..." şi la Coresi, 1577 : „judeţul tău ca *amiazăzi* d e z i...", după cum e şi'n Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) : „ca *amiadzădzi* d e d z i..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXVI :

Şi judecata ca *amiazăzĭ* chĭară,
O va face ca 'n zi senină de vară...

In construcţiunĭ preposiţionale :

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) :

Act. Ap. XXII, 6 : întru *amiadzădzi* străluci lumiră multă...	...περὶ μεσημβρίαν — περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν...

unde în Noul Testament din 1648 : „către *amiazăzi*", ĭar în Biblia luĭ Şerban-vodă din 1688 : „spre *amiazăzi*.

Moxa 1620, p. 402 : „întunecâ soarele într'o *amiazâzi* cătu se vedé stélele..."

Poporul prânḑesce cu mult înainte de *amĭaḑi*; de aci într'o doĭnă din Ardél :

Să n'am prânz
Fără de plâns,
Nicĭ *amĭaz*
Fără năcaz...

(Jarnik-Bârsanu, 195)

Jipescu, Opincaru, p. 113 : „la prânḑu-ăl-mare, te face nebun; între prânḑ şi *namĭaḑĭ* îţĭ spune că ĭeştĭ lingăŭ mare; în toĭu *namĭeḑilor*, Rumân harnic..."; unde e forte remarcabil pluralul „*namĭeḑilor*".

„Poporul ḑice că sórele e tras de boĭ de diminéţă şi pînă la prânḑ, de bivolĭ dela prânḑ pînă la *amĭeḑĭ*, de caĭ dela *amĭeḑĭ* şi pînă séră..." (P. Diaconescu, Muscel, c. Godenĭ).

De aci, timpul între diminéţă şi *amĭaḑĭ* fiind privit ca fórte lung, s'a născut proverbul despre ómeniĭ ceĭ molâĭ la faptă saŭ la vorbă :

Pînă să ḑică „boŭ bréz",
Vine sórele l'*amĭaz*...

(Pann, I, 96.)

Poporul împarte ḑiua în doĕ conace saŭ popasurĭ: unul e la *amĭaḑĭ*, cel-alalt la asfinţitul sóreluĭ.

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 8: „.... bĭetul George Gĭantă, cel care cu o rugină de puşcă pe care orĭ-ce vînător ar fi asvîrlit'o în gunoĭu, nimerĭa maĭ bine decât altul cu o carabină ghintuită, şi care pe mine, nemernicul, m'a adus de multe orĭ cu vînat la conacul de *amĭaḑĭ*..."

„Poporul ḑice că la *amĭaḑ* saŭ *nimeḑĭ* şi la sfinţit stă sórele de mănâncă un corn de prescură şi bea un păhar de vin..." (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sărdaru).

„Când la noĭ e césul 12, ḑic ţeraniĭ că sórele stă în scaun saŭ se odihnesce..." (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„La *améḑĭ* cĭobaniĭ de aice ḑic staul" (T. Vasiliŭ, Tecucĭu, c. Tudor-Vladimirescu).

Basmul „Voĭnicul cel fără tată" (Ispirescu, Leg. p. 127): „îĭ ḑise că tocmaĭ la *amĭaḑĭ*, când va fi sórele în crucĭ, să înalţe o prăjină şi în vîrful eĭ să puĭe o mahramă roşiă..."

Basmul „Poveste ţerănéscă" (ibid. p. 260): „Drăcóĭca de mumă a Smeuluĭ dormĭa numaĭ la *nămĭeḑĭ* când sórele stă în crucĭ..."

„La cĭobanĭ, timpul dela 9 pînă la 11 óre se chiamă *amĭaḑa* oilor; dela 11 pînă la 2 după 12, sub-*amĭaḑă*..." (T. Bălănescu, Némţ, c. Bălţetescĭ).

Afară de scaun, staul şi în crucĭ, se maĭ aud pe a-locurĭ în popor alţĭ doĭ sinonimĭ cu *amĭaḑĭ*.

„Uniĭ dintre cĭobanĭ ḑic hojină când sórele este la *amĭaḑă*..." (Severin, Tecucĭ, c. Godinescĭ).

„La 12 óre se ḑice pandela saŭ *nameḑĭ* (T. Popârlan, Brăila, c. Cazas).

Ambiĭ aceştĭ terminĭ, de o întrebuinţare fórte restrînsă, sînt slavicĭ: hojină saŭ maĭ bine ojină este paleo-slavicul „užina", rusesce „užin", adecă „mâncare după prânḑ", ĭar pandela, care circuléză numaĭ pe lîngă

Dunăre, este o metatesă din bulgarul „pladnĭa=midi“, paleo-slavic „pladĭne“, literalmente „jumătate ḑi = medius dies“.

In Buzeŭ (com. Chĭojdu-Bâsca) se aude în loc de *amĭaḑĭ* — ḑ i u a - j u m ă t a t e.

v. [1.3.]*Amĭaḑĭ.* — *Ḑi.*

[3.]Amĭàḑi (art. *amĭaḑa*), subst. f., s. **amĭàḑi** (art. *amĭaḑul*), subst. m.; midi, sud, un des quatre points cardinaux. Partea spaţiuluĭ numită în limba literară de astăḑĭ „sud“, opusă norduluĭ, care se chiămă m ĭ a ḑ i - n ó p t e. Când stâm cu faţa spre resăritul sóreluĭ, *amĭaḑa* e la drépta nóstră.

„Pămînturĭ despre *amĭaḑĭ* = die Südländer“ (Dr. Polysu).

Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 314): „patru sutĭa de îngeri cu elu, o sută despre r ă s ă r i t u, altă sută despre a p u s u, altă sută despre *amiadzâdzi*, altă sută despre m e a d z ă - n o a p t e...“; şi tot acolo (p. 322) într'un singur pasagĭu cuvîntul e scris în treĭ felurĭ: **амеazжzи**, **амїazъzи** şi **амїazеzи**.

Silvestru, 1651, f. 169 b: „m i a z ă - - n o a p t e şi *amiazăzĭa* tu aĭ ziditŭ...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, 23 oct., f. 80 b: „unghĭulŭ despre a p u s era vĭarde a cerĭuluĭ, ca prajiĭ; ĭară a r ă s ă r i t u l u ĭ ca trestiĭa; ĭară m ĭ a - d z ă - n o a p t ĭ a ca sângele curatŭ; ĭară *amĭadzădzul* albŭ ca omătulŭ...“

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 190): „date fură noao patru eyagghelii, derepce săntŭ stălpi acésté lumiei, că şi lumé patru părţi avăndŭ: r ă s ă r i t u l ŭ, a p u s u l, m i a z ă - - n o a p t e, *amiazăzé*...“

v. [1.2.]*Amĭaḑĭ.* — *Crivăţ.*

Amigdàl. — v. *Migdal.*

A-mìja (d') | **A-mijòtcă (d')** } v. *Ajumitul.* — *A-scunsele.* — *Mijotcă.*

Amijèsc (*amijit, amijire*), vb.; s'assoupir, avoir les yeux à demi fermés. *Amijesce* cine-va când începe a m o - ţ ă i, moţăesce când începe a a ţ i p i, aţipesce când începe a a d o r m i. Semnul exterior al *amijiriĭ* este că ochiĭ nu sînt încă închişĭ, dar deja acoperiţĭ cu gene. Se ḑice maĭ mult m i - j e s c, fără prepoziţionalul *a*. Figurat, ḑ i o a *mijesce*, adecă este cu ochiĭ numaĭ pe jumătate deschişĭ, când vine séra şi când vine diminéţa.

Basmul „Mintă-créţă“ (Sbiera, Poveştĭ p. 100): „étă că începe a înseăra; ea aprinde lumina şi cóse necurmat; cum numaĭ aŭ *amijit*, pe loc aŭ sosit Mintă-créţă...“

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „ajungênd el în pădure pe când s e *amija* d e ḑ i u ă, a tăet lemne, a încărcat carul zdravăn şi l'a cetluit bine...“

v. *Adorm.* — *Ajumitul.* — *Aţipesc.* — *Mijesc.*

A-mijlòc, adv.; au milieu. Lătinesce: a d m e d i u m l o c u m. Ceĭa ce astăḑĭ se exprimă prin locuţiunea adverbială î n m i j l o c saŭ l a m i j l o c.

v. [12.]*A* (p. 40). — *Mijloc.*

A-milă, adv.; piteusement, à faire pitié. Se aude maĭ adesea în Oltenia.

„... când un om vede pe altul călare pe un cal bun, îl privesce *a-milă*, şi de pe faţă'ĭ se póte citi dorinţa de a avé şi el un cal bun...“ (Preut C. Ionescu, Mehedinţĭ, c. Şişescii de jos).

v. *Milă.*

A-miljòc. — v. [12.]*A* (p. 40).

[1]·**Amin**, s. m.; amen. Cuvînt ebraic, care însemnéză „aşa să fie“ şi se întrebuinţéză în tipicul bisericesc.

Şépte taine, 1644, f. 12 a: „botédză-sâ robulŭ lui Dumnedzău imerek în numele Tatâlui, *amin*; şi să 'l rădice diîntr'apâ, de-aciĭa să'l afunde adoa oarâ şi să dzicâ: şi a Fiĭuluĭ, *amin*...“

Dosofteĭu, 1680, ps. CV, 48:

... blagoslovitŭ Domnulŭ Dumnedzăul luĭ Izrail dela véc şi până la vécŭ; şi va dzâce tot nărodul: *amin, amin*!...	... benedictus Dominus Deus Israël, a saeculo et usque in saeculum, et dicet omnis populus: fiat, fiat!...

unde la Coresi şi la Silvestru:

1577:	1651:
... şi zice-vorŭ toţi oamenii: fi-va, fi-va...	.... şi zicâ toţ oamenii: fie, fie...

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 160: „aceluĭa e slava şi ţiînrutul în vécii vécilor *amin*...“

Din acéstă locuţiune bisericéscă „în veciĭ vecilor *amin*“ s'a format românul „în vecĭ de *amin*“ cu sensul de „pentru tot-d'a-una“.

Un act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „am văndutu-o dumisale ğupănului Nicolai Murguleţ ftori lugofet, ca să-i fie dumisale moşie în veci de *amin*...“

Descântecele poporane cele cu forma religiósă şĭ-aŭ însuşit şi ele pe *amin*; bună-óră:

Amin, amin,
Dela mine descântecul,
Dela Maĭca Domnuluĭ lécul..
(Burada, Dobrogea p. 269)

saŭ:

Amin! amin!
Ca sórele în senin;
Dela mine descântecul,
Dela Dumneḑeŭ lécul...
(Familia, 1882 p. 268, 292)

saŭ:

Amin! amin!
Cosmandin!
Descântecul Sânteĭ Mariĭ..
(Ibid. 1874, p. 549)

De asemenea în cântece poporane *amin* figuréză ca o formulă conclusivă.

Incheĭarea baladeĭ „Doncilă“:

Eŭ mě 'nchin cu cântecul
Ca lupul cu urletul;
Maĭ daţĭ o ocă de vin,
Să ḑic: la mulţĭ anĭ *amin*!...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 581)

Balada „Ioviţă“:

Maĭ ḑiceţĭ, boĭerĭ, *amin*!
Maĭ daţĭ cu plosca cu vin;
Maĭ daţĭ şi cu udătura,
Să'şĭ ungă boĭeriĭ gura!...
(D. Pavelescu, com. Chĭora, Coll. Mss.)

O exclamaţiune familiară la Alexandri, Pétra din casă, sc. 3:

„Franţ. He, he... (strănută).

„Zamfira. Să'ţĭ fie de bine! (strănută).

„Franţ. Fórte 'ţĭ mulţ... Să'ţĭ fie de bine.

„Zamfira. *Amin* şi într'un cés bun!...“

Locuţiunĭ proverbiale:

„Pîn la *amin* = bis an's Ende“ (Dr. Polysu).

„Nicĭ la *amin*“ însemnéză: nicĭ o dată.

Basmul „Poveste ţerănéscă“ (Ispirescu, Legende p. 254): „trebuĭa să'şĭ mute gândul: nu maĭ putea adecă să'l desgrópe nicĭ la *amin*...“

Acelaşĭ înţeles are locuţiunea proverbială: „cât *aminul*“, despre care d. Şăinénu ne împărtăşesce următórele patru exemple din Calendarul Basmelor pe 1882 (p. 44) şi 1883 (p. 33, 34, 57):

Basmul „Peneş împĕrat“: „Dacă veĭ zăcea mereŭ cum zacĭ acum pe cóste, n'o să te pricopsesc c â t *aminul*; dar dacă veĭ băga inima în tine şi m'eĭ asculta şi veĭ face orĭ-ce 'ţĭ voiŭ ḑice eŭ, să sciĭ că am să te fac ginere de împĕrat...“

Basmul „Pipelcuţa saŭ Cenuşărésa“: „După ce o ismeniră astfel, o maĭ mânzăliră pe obraz cu cenuşă şi cărbunĭ, de nu maĭ credeaĭ c â t *aminul* că'ĭ fată de boĭer mare...“

Ibidem: „Dar nu'ĭ dăduse c â t *aminul* prin gând...“

Ib. „Să nu'l zăréscă c â t *aminul* nicĭ măcar cu lumînarea...“

Ca şi ceĭ-lalţĭ terminĭ bisericescĭ, *amin* n'a putut să nu capete în graĭul poporan o aplicaţiune comică.

Aşa când găsescĭ pe cine-va la mésă şi'ĭ urezĭ de bine, el îţĭ respunde: *amin*! ĭar tu:

Amin, amin!
Şi eŭ m'anin...
(Baĭcan, Vorbe bune p. 10).

I. Créngă, Amintirĭ (Conv. lit. 1882 p. 459):

„—*Amin*! bleştesc eŭ cu jumătate de gură.

„—Ş i e ŭ m ĕ a n i n; spuse Pavel de după sobă.

„—*Amin*, ne-*amin*, ştergeţi-vĕ pe bot despre purceĭ! ḑise Mogorogea cu cĭudă. Înţeles'aţĭ? Nu tot umblaţĭ după bunătăţĭ; maĭ mâncaţĭ şi răbdărĭ prăjite...“

v. *Aghios*. — *Aleluia*.

[2]·**Amin**, s. m.; t. de Botan.: Ammi. O plântă ombeliferă apropiată de c h e m i n (Carum Carvi). Termenul se întrebuinţéză în Banat. Nemţesce se chiamă Ammei. Polonesce a m i n e k, adecă „le petit a m e n“. Românul *amin*, cuvînt fórte frumos, este învederat o etimologiă poporană, cu atât maĭ nimerită cu cât c h e m i n u l în genere este privit la maĭ tóte popórele ca o plântă sacră: „le basilic et le cumin, deux plantes chères au peuple et qui ont toutes les deux un caractère p r e s q u e s a c r é“ (Gubernatis, Mythol. d. plantes, II, 112). După legenda poporană română, flórea *aminuluĭ*, ca şi cuvîntul a m i n, ne vine de pe „câmpul luĭ Iordan“.

Rugăcĭunea poporană către sf. Vinerĭ, după cum se aude în Banat:

Sfînta Vinerĭ a avut un fecĭor,
Ca un mândru domnişor;
Din ochĭ lacrămĭ îĭ mergea,
Din inimă sânge 'ĭ curĭa,
Nime 'n lume nu sciea,
Făr' de Lină
Magdalină
Şi surorile luĭ Lazar,
Carĭ se duseră pe câmpul luĭ Iordan
Culegênd florĭ de *amin*,
Şi deteră cu picĭoru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu albin,
Din albinĭ se făcu mĭerea,
Mĭerea făcu céră...
(S Lĭuba, c. Maĭdan)

v. *Chemin*.

[1]·**A-mìnte**, adv.; mentalement: 1°. ĭ e a ŭ *a-minte* = observer, être attentif, entendre; 2°. a d u c *a-minte* = faire souvenir, rappeler, recommander; 3°. e s t e *a-minte* = avoir soin, ne pas oublier; 4°. v i n e *a-minte* = se rappeler. Adverbul *a-minte* = lat. a d m e n t e m se întrebuinţéză numaĭ în asociaţiune cu ceĭ patru verbĭ: a lua, a aduce, a fi şi a veni, din carĭ cu aceştĭ doĭ din urmă numaĭ impersonal: îmĭ e s t e *a-minte*, îmĭ v i n e *a-minte*. In vechile texturĭ e fórte désă forma: *a-mente*. Afară de exemplele de maĭ jos, a se vedé altele la verbiĭ respectivĭ.

1°. ĭ e a ŭ *a-minte*.

Sinonim cu b a g d e s é m ă şi cu vechĭul a d i n t. Se construesce cu a-

cusativul şi cu dativul, cu prepoziţiunile d e, s p r e şi d e s p r e, maĭ rar cu î n.

Coresi, Omiliar 1580, quat. IV p. 12: „noi nu mulţemimŭ lu Dumnezeu, nici ne ispovedimŭ lui, şi nu l u o m ŭ noi *aminte* daré lui céĭa buna...“

Predică din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „b i n e s o c o t i ţ i şi l o a ţ i *amente* ce grăĭaşte Dumnedzeu...“

In psalmul LXV după Coresi şi Dosofteĭu:

1680:	1577:
... l u a t ' a u *aminte* glasuluĭ rugiĭ mĭale...	... î n ţ e l é s e glasulŭ rugâcĭuniei méle...

la Silvestru, 1651: „l u o *aminte* glasul rugăcĭunieĭ méle“, în contextul latin: „a t t e n d i t voci...“

In psalmul CXLI:

1680:	1577:
... ĭ a *aminte* spre ruga mĭa...	... s o c o t é ş t e rugâcĭuné mĭa...

la Silvestru, 1651: „ĭ a *aminte* rugăcĭunĭa mĭa...“=„i n t e n d e ad deprecationem meam...“

In psalmul XXXVII:

1577:	1680:
... ĭ a *aminte* în ajutorĭulŭ mieu..	... ĭ a *aminte* într'ağutorĭul mĭeu...

= „i n t e n d e in adjutorium meum...“

Biblia luĭ Şerban-vodă din 1688:

Gen. XXIV, 6: ĭ a *amente* întru tine, ca să nu întorci pre fečorul mieu acolo...	... a t t e n d e tibi ne revoces filium meum illuc...
Deuter. XI, 15: mâncăndu şi săturăndu-te, ĭ a te *amente* pre tine să nu ţi să lăţéscă inima...	... cum comederis et satiatus fueris, a t t e n d e t i b i ipsi ne dilatetur cor tuum...

In ultimul pasagĭu, reflexivul „a s e l u a *a-minte* pe sine'şĭ“ însemnéză „prendre garde à soi-même“, ca şi 'n următorul text:

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 120): „diîntru acé Onisiforŭ puţinel l u o - s e *aminte*, ĭară pentru căce i se arâtâ blăndŭ, el ĭarâş se slâbi şi se întoarse ĭarăş în nărav ul său...“

Derivate verbale: l u a r e *a-minte* „attention“, l u a t *a-minte* „observé“, l u ă t o r *a-minte* „attentif“.

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794 p. 13): „făcându-mă asemene vulturuluĭ celuĭ maĭ l u â t o r ĭ u *aminte*...“

v. *Adint.* — *Ĭeaŭ.*

2°. a d u c *a-minte.*

Maĭ adesea se construesce cu acusativul saŭ cu prepoziţiunea d e orĭ d e s p r e. E sinonim cu a m i n t e s c.

Varlam, 1643, f. 20 a: „A d u c e - ţ i - vâ *amente* câtŭ potŭ lacrâmile, cumŭ Manasiĭa, râul şi spurcatulŭ înpâratŭ, plânsâ şi Dumnedzău ertâ'lŭ...“

Şépte-taĭne, 1644, f. 78 b: „ş'au a d u s ŭ *amente* de cuvăntulŭ svăntului părinte Isaiĭa...“

Dosofteĭu, 1673, f. 16 a:

Pănă cînd, milostive, nu'ţ a d u č *aminte*
De mă uiţ cu totul, o Dumnedzău sfinte?..

Biblia Şerban-vodă 1688, p. 901:

Paul. ad Tit. III, 1: a d u-l e *aminte* lor, la domniĭ şi la puterniciĭ să se supue...	... a d m o n e illos principibus et potestatibus subditos esse...

Costachi Negruzzi, Gelosia:

Nu'ţĭ laşĭ capul ades plecat pe mâna ta,
Ş'*aminte* nu'ţĭ a d u c ĭ atuncĭ de cine-va?..

De aci: a d u c e r e *a-minte* „souvenir“, a d u s *a-minte* „rappelé“, a d u c ĕ t o r *a-minte* „rappelant“, „se souvenant.

v. *Aduc.* — *Amintesc.*

3°. e s t e *a-minte.*

Sinonim cu: a m g r i j ă saŭ p o r t g r i j ă, g r i j e s c.

Lexicon Budan: „îmĭ e s t e *a-minte* =curae mihi est".

Dr. Polysu: „a fi cuĭ-va *a-minte* = wollen, an Etwas denken, im Schilde führen; nu'ĭ e *a-minte* = es ist nicht sein Ernst, er will nicht".

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Domnul era un Grec străin; boĭeriĭ numaĭ cine'şĭ pentru sine g r i j ĭ a, ĭară pentru bine cel de obşte nimene nu c ă u t a ca cum vra fi ţara fără de Domn nimăruĭ trebuind; ca cum vra fi săraciĭ pricină răutăţiĭ, să fie sfătuit eĭ pre Leşĭ să vie în ţară, nimăruĭ *aminte* n'a ŭ f o s t să le dea ştire..."

v. *Fiŭ*. — *Grijă*.

4°. v i n e *a-minte*.

E sinonim cu „a'şĭ a d u c e *a-minte*", dar exprimênd ce-va întâmplător saŭ nevoluntar.

Şi macedo-românesce se dice: „nĭ v i n e *a-minte*" cu sensul latinuluĭ: „in mentem venit" (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom. I, 16).

Vocabularul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402): „*Aminte*'m v i n e. Reminiscor".

v. [1]·*Vin*.

Printr'o licenţă poetică, Dosofteĭu, 1673, f. 30 a, întrebuinţéză pe *a-minte* fără verb:

Dzua 'ţ voĭ striga, Dumnedzăŭ sfinte;
Nu mă veĭ asculta, nicĭ *aminte*...

E şi maĭ remarcabil că'n Omiliarul dela Govora, 1642, p. 100, *amente* figuréză ca substantiv: „veseléşte sufletul tău cu acest strugur de vin dulce, care ţi ĭaste adus din ţara cé făgăduită cu măna curănd-înblătoarei *amentei* méle; cunoaşte poama ei că ĭaste bună..."

Din adverbul *a-minte*, s'aŭ născut frumósele derivate: a m i n t e s c şi a m i n t i r e.

v. *Minte*.

[2]·**Aminte**, subst.—v. [1]·*A-minte*.

Amintélă, s. f.; souvenir, ressouvenir. Se aude în Transilvania (G. I. Popescu, Selagiŭ). Sinonim cu obicĭnuita formă a m i n t i r e.

v. [1·2]·*Aminte*.—*Amintire*.

Amintìre (plur. *amintirĭ*), s. f.; ressouvenir, réminiscence. Cuvînt format pe calea poporană, deja înrădăcinat în graĭu şi trebuincĭos, căcĭ a d u c e r e a a - m i n t e este „souvenir", ér nu „réminiscence". A d u c e r e a a - m i n t e póte să fie despre ce-va fórte próspet şi e tot-d'a-una chiară; *amintirea* este numaĭ despre cele de demult saŭ carĭ ni se re'nfăţişéză într'un chip nu destul de limpede.

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, l: „eŭ slăvesc tóte femeile tinere şi cinstesc pe bătrâne în *amintirea* trecuteĭ lor frumuseţĭ..."

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultanica p. 226: „Tămăduénul să scărpină în cap, îşĭ drese glasul şi începu cuvîntul, privind lung, dibuind în pustiul *amintirilor*..."

v. [1·2]·*A-minte*.

Amintèsc (*amintit*, *amintire*), vb.; ressouvenir. A'şĭ a d u c e *a-minte* într'un mod puţin lămurit despre ce-va ce nu maĭ este de-mult.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „turnul acesta, care ne *amintesce* de nişte timpurĭ de barbarie, ce din norocire s'aŭ cufundat pentru tot-d'a-una în noĭanul vremiĭ..."

A. Odobescu, Pseudo-kyneg. p. 80: „... Urmaşiĭ luĭ, geloşĭ de a sa mărire, maĭ mult se gândiră a-şĭ face

loruşĭ monumente, decât a consacra pe cele ce *amintĭaŭ* poporuluĭ neasĕmuita gloriă şi dreptate a fericituluĭ Traian..."
v. [1.2.]*A-minte*. — *Amintire*.

Amìntre, amìntrele etc. — v. *Aĭmintre*. — *Altmintre*.

A-minùne, adv.; à merveille, merveilleusement. Din prepositionalul *a* şi minune. Sinonim cu adverbul minunat, care însă e maĭ puţin energic.
Dosofteĭu, Synaxar 1683, april. 23 (f. 96 a): „pusă stlăpulŭ în rând din a-dirépta, unde scriĭa scriptura, carele stă şi pănă astădzŭ *a-minune* de să pomenĭaşte..."
v. *A-mirarea*.

Amìr (*amirat*, *amirare*), vb.; admirer. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ): „*Amiru* = mit Bewunderung ansehen, bewundern; amiratu=bewundert; amirătorĭu = Bewunderer, bewundernd; amirăcĭune=die Bewunderung". Negreşit, românul *amir* corespunde pe deplin latinuluĭ admiro; dar cuvîntul să fie óre în adevĕr poporan?
v. *A-mirarea*. — [1.]*Mir*. — *Mirac*.

A-miràrea (d'), adv.; à merveille, à ne pas y croire. Din prepositiunea *a* şi mirare, acest frumos adverb se aude adesea la popor, maĭ ales în Moldova. In „Povestea luĭ Harap-alb" de I. Créngă (Conv. lit. 1877) el ne întimpină de patru orĭ:
p. 175: „mi-ĭ de *a-mirarea* de unde aĭ să'l ĭeĭ, dacă n'are fiinţă pe lume...";
p. 180: „Impĕratul şi fetele sale vĕdênd acésta, le-a fost de *a-mirarea*...";
p. 181: „Mulţĭ împĕraţĭ şi craĭ înadins vin să le vadă, şi li-ĭ de *a-mirarea* de unde le am...";
p. 188: „Impĕratuluĭ ĭ-a fost de *a-mirarea*, vĕdênd că nişte golanĭ aŭ asemene îndrăznélă de vin cu neruşinare să'ĭ céră fata..."
v. *Mirare*.

Amiràre, **Amiràt**, **Amiràcĭùne**, **Amirătòr** — v. *Amir*.

Amiròs (*amirosit*, *amirosire*), vb.; sentir bon ou mauvais, flairer, avoir de l'odeur. Din miros şi prepositionalul *a*, *amiros* însemnéză „a cunósce din miros" (Costinescu).
Lex. Bud.: „*amiros* cutare flóre = olfacio; acéstă flóre *amiróse* frumos = pulchre olet; *amiros*, daŭ din mine miros = odorem edo."
Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 64): „Armăsarul văzând că lupul, nu ca dintăĭu vrăjmaş năvălĭaşte, ce ca stârvul mort pământului să lipĭaşte, întăĭu de departe pre nări forăĭĭa, apoi mai cu îndrăznĭală de lup să apropiĭa, de ciĭa — după cum a tuturor dobitoacelor običaĭul ĭaste când vre un stârv mort află a'l *amirosi* — din coace şi din colé a'l adulmăca începu. Deci armăsarul, precum am zis, din tóte părţile *amirosindu'l*, şi despre parté botului vini..."
v. *Adulmec*.
Ca netransitiv, *amiros* se unesce cu substantivul dependinte prin prepositiunea *a* (v. [13.]*A*).
Alexandri, Florin şi Florica, sc. 2: „s'agĭung de-o dată cucónă, pălămărésă; să *amiros* tot a tămâe şi să mĕ hrănesc tot cu colivă..."
Doĭnă din Ardél:

Lelea cu mărgele multe
Amiróse-a florĭ mărunte
De pe vale, dela munte;

Dar cea cu maĭ puţintele
Amiróse-a floricele
Dela munte, din vâlcele...
(Jarnik-Bârsanu, 36)

Figurat, *amiros* însemnéză „savoir confusément ou superficiellement, pressentir vaguement".

Cantemir, Chron. I, 205: „pare-mi-să că cine-va, carele macar cât de puţin cetéla sfintelor şi a profanelor scrisorĭ va fi *amirosit*—precum să zice cuvîntul—macar den afară de prag..."

De aci derivate: a m i r o s é l ă, a m i r o s i r e, a m i r o s i t u r ă „odoratio, odoramen"; a m i r o s i t o r „odorus, olens" (Lex. Bud.), în locul cărora se ḑice însă maĭ des: mirosélă, mirosire, mirositură, mirositor.

v. *Miros.*

Amirosélă
Amirosìre
Amirositòr
Amirositùră
— v. *Amiros.—Miros.*

Amiruèsc (*amiruit*, *amiruire*), vb.; gagner, avoir du profit, bénéficier. Sinonim cu c ă ş t i g şi d o b â n d e s c. Se întrebuinţéză numaĭ peste Carpaţĭ.

Bărcianu: „*Amiruesc*=verdienen, erwerben, gewinnen".

Compus din prepoziţionalul *a* şi din m i r u e s c, pe care ni'l dă Lexiconul Budan: „m i r u e s c=dobândesc" alăturĭ cu o formă maĭ scurtă m ì r u ĭ u.

N'are a face cu grecul μυρίζω „unguentis inungo", ci este maghiarul n y é r „căştig". In Ardél se aude şi substantivul m i r i ş u g „dobândă" (L. B.)=ung. n y e r e s é g.

v. [2]*Miruesc.*

Amiruìre
Amiruìt
— v. *Amiruesc.*— [2]*Miruesc.*

Amistuèsc.—v. *Mistuesc.*

Amîn s. **amînèz** (*amînat*, *amînare*), vb.; ajourner, reculer, temporiser, tarder, surseoir. Din prepoziţionalul *a* şi m î n = lat. vulg. m i n o, cu acelaşĭ sens ca italienesce în „m e n a r per la lunga" (Cihac). Sinonim cu z ă b o v e s c, p r e g e t, î n t â r ḑ i ŭ, p e s t e s c. In opoziţiune cu g r ă b e s c, ĭ u ţ e s c, p r i p e s c.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402): „*Amenĕdz*. Tardo. Moror".

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIX, 18:

... dzeul mieu, nu *amăna*...	... Deus meus, ne t a r d a v e r i s...

şi tot aşa la Coresi, 1577: „nu *amâna*", ĭar la Silvestru, 1651, şi la Dosofteĭu, 1680: „nu p e s t i".

A. Pann, Prov. III, 59:

Auḑind leul aceste, ceru dela ceĭ-lalţĭ sfat,
Ḑicênd: spuneţĭ ce să facem? că nu e de *amânat*,
Ci trebue maĭ î n g r a b ă...

Jipescu, Opincaru p. 135: „Lucru din mână nu'l *amâna* pĕ mâîne, da cu judecata minţi poţĭ s'*amâĭ* şi pĕ poĭmâîne 'ndiséră..."

Costachi Conachi, Poes. p. 258:

Iar vrîsta, obicĭnuinţa, grijile cu ispitirea
Stîmpĕră sborul cel ĭ u t e şi-ĭ *amânéză* pornirea...

v. *Mîn.—Pestesc.—Preget.*

Amînàre (plur. *amînărĭ*), s. f.; action de temporiser, de tarder. Infinitiv substantival din a m î n. Sinonim cu z ă b a v ă şi 'n opoziţiune cu g r a b ă.

A. Pann, Prov. III, 61:

Cariĭ vĕḑênd masa 'ntinsă şi pe nimené aci,
Fu pricina ca să ĭasă la uşă d'a se suci
Ş'a privi, când de o parte, când de alta ne'ncetat,
Că dór vor vedé să vie marele lor împĕrat;
Dar şeḑênd cu *amînare* pe verdéţă ş'adăstând...

v. *Amîn.*—[1,2]*Amînat.*

[1]·**Amînàt, -ă**; part. passé d'a m î n pris comme adjectif: 1°. tardif; 2°. retardé, ajourné.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. I, 19: *amănatu* a grăi şi *amănatu* întru mănie...	... t a r d u s ad loquendum et t a r d u s ad iram...

unde în Noul Testament din 1648: „p e s t i t a grăi, p e s t i t spre mănie...", ïar în Biblia luï Şerban-vodă din 1688: „t â r z i u a grăi, z ă b a v n i c spre mănie..."

Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402) pune cu acelaşï sens: „A m e n ĕ c s o s. Tardus", ïar participiul trecut din a m î n numaï ca adverb: „A m ĕ n a t. Tarde. Sero". In adevĕr, sensul cel maï potrivit pentru „tardif" este a m î n ă c ï o s şi a m î n ă t o r, ïar *amînat* ca adjectiv se ïea maï mult în sens de „retardé, ajourné": un lucru *amînat*, nu trebuï *amînat* pe mâïne etc.

v. *Amîn.* — [2]·*Amînat.*

[2]·**Amînàt,** adv.; part. passé d'a m î n pris comme adverbe: tard, tardivement.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVII, 14: nu *amănatu* elu mai suflă protivnicu văntu...	... non p o s t m u l t u m autem misit se ventus typhonicus...

unde în Noul Testament din 1648: „nu preste multă vrémïe", ïar în Biblia luï Şerban-vodă din 1688: „nu după multă vréme".

„Bănăţenesce, *amînat* = t ă r ḑ i ŭ, m a ï *amînat*=m a ï t ă r ḑ i ŭ, de ex.: a doua séră séŭ chïar şi m á ï *amânat*..." (L. Iancu, c. Visagu).

A Pann, II, 64:

> Unul tot-d'a-una nevasta 'şï certa,
> O făcea lenósa şi îï imputa,
> Căcï nu găsïa séra gata de cinat,
> Ci îï punea masa cât de *amînat*...

v. *Amîn.* — [1]·*Amînat.*

Amînăcïòs, -ósă, adj.; tardif. — v. [1]·*Amînat.*

Amînătòr, -óre, adj. et subst.; tardif, ajournant. — v. [1]·*Amînat.*

A-mînecàte (d'), adv.; de grand matin. Derivat din m î n e c „se lever de grand matin". O formă de tot poporană.

„Când se scólă omul înainte de revĕrsatul zorilor, ḑice că s'a sculat d e-*amînecatele*..." (G. Popovicï, Némţ, c. Siliştea).

„Cïobaniï, ca şi ceï-lalţï săteni, împărţesc nóptea în: de-cu-séră, la mïeḑul-nopţiï, după mïeḑul-nopţiï, aprópe de ḑiuă 'şi r e v a r s a t u l-z o r i l o r saŭ d e-*amânecate*..." (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeóniï).

v. *Mînec.*

Amîndòï, -òĕ, pron. et adj.; les deux, tous les deux, toutes les deux. O compoşiţiune latină din a m b o şi d u o, trecută în tóte limbile romanice, în unele dialecte italiene chïar cu perderea luï *-b-*: a m e n d u a, a m e n d u e, a m e n d u n i, a m e n d u o i (Cihac), ceïa ce dovedesce că exista deja în latinitatea rustică.

In flexiune, *amîndoï* urméză ca t o ţ ï: *amînduror* ca t u t u r o r, saŭ cu emfaticul *-a* (v. [5]·*A*): *amîndurora* = t u t u r o r a; şi cere după sine un substantiv articulat: *amîndoï* caiï, *amînduror* cailor=t o ţ ï caiï, t u t u r o r cailor.

Sinonim cu î m b ï saŭ î m b e (=lat. ambo).

Ioan din Vinţi, 1689, f. 78 a: „Cu boală cumplită fiindŭ cuprinsŭ, de î n b e părţile pătrunsŭ, sufletulŭ îmi slăbéşte în păcate multe, trupulŭ ĭară'mi boléşte cu rane putrede, de *amăndouo* mă tămăduĭaşte, Născătoare...“

Cantemir, Chron. I, 66: „într'î n b e părţile mare moarte, *amândurоr* împăraţilor de plâns şi de olecăit sfărmare şi răsipă...“

1°. Ca pronume.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 40: „pre méserul înbogăţiş şi pre bogatul de meserătate izbăviş, *amăndurora* le-aĭ dat ajutorĭul măinilor sfinţieĭ tale...“

Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226): „şi pre-aĭurelé pre unde vor mai hi ocine *amăndorora*, să'ş ţie frăţéşte...“

Balada „Sórele şi luna“:

Haĭdeţĭ să ne logodim,
C'*amîndoĭ* ne potrivim
Şi la plete şi la feţe
Şi la dalbe frumuseţe...

Balada „Inelul şi naframa“:

Amîndoĭ îmbrăţişaţĭ,
Pe năsip galben culcaţĭ;
Amîndoĭ seninĭ la faţă
De păreaŭ că sînt în vĭéţă...

Doĭnă din Moldova:

Tu n'aĭ tată, eŭ n'am mamă,
Amîndoĭ sîntem de-o sémă;
Tu n'aĭ fraţĭ, eŭ n'am surorĭ,
Amîndoĭ ca doĭ bujorĭ...
(Alex., Poes. pop.2, 242)

Doĭnă din Basarabia:

Frunḑă verde de pelin,
Tu străină, eŭ străin,
Amîndoĭ ne potrivim,
Haĭ în codru să trăim...
(Ibid 403)

Proverbĭ:

„O mână spală pe alta şi *amîndoĕ* faţa“ (Baronzi, Limba p. 53); în Sicilia: „una manu lava all' autra e tutti dui lavanu la facci“ (Traina).

v. *Mână*.

Amîndoĭ
Doĕ nevoĭ

=alle beide taugen nichts“ (Dr. Polysu).

Unul ş'altul tot un drac:
Amîndoĭ un ban nu fac.
(Pann, I, 88).

II°. Ca adjectiv.

Moxa, 1620, p. 401: „multŭ sânge se vrăsă într'*amăndoao* oştile, apoi biruiră Turcii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 119: „avuţiĭa *amăndurorŭ* obrazele ce vor face mestecare de sănge să fie toată domnéscă...“, unde este de observat: „obrazele“ în loc de „obrazelor“.

Copiiĭ, creḑênd că *amîn-* însemnéză t o ţ ĭ, adecă: *amîndoĭ*= t o ţ ĭ doĭ, ḑic une-orĭ: a m î n t r e ĭ, a m î n p a t r u etc. Printr'o procedere copilăréscă analógă, la Radu din Mânicescĭ, 1574 (Mss. în British Muz., Harl. 6311 B):

Math. XXVI, 20: şezu cu a m ă n d o i s p r ă z é c e ucenici...	... discumbebat cum d u o d e c i m discipulis...

v. *Ambĭ*. — *Doĭ*. — *Tot*.

Amîndòĭ-spre-ḑece.—v. *Amîndoĭ*.

Amlàş; n. pr. loc. m.; village, anciennement ville en Transylvanie. O localitate în Ardél, nu departe de Sibiĭu şi de Miercurea, numită săsesce H a m l e s c h, unguresce O m l á s, în gura Romanilor *Amlaş*, *Amnaş*, une-orĭ *Almaş*. Jócă un rol fórte însemnat în vechea istoriă a Ţereĭ-Românescĭ.

Incepênd din a doua jumătate a seculuĭ XIV, titulatura normală a Domnilor Muntenescĭ coprindea în sine pe „duce al ţerilor de peste plaĭurĭ *Amlaş* şi Făgăraş“, slavonesce: „zaplaninskim stranam *Amlašu* i Fagrašu Hertzeg“ (A. I. R. I, 5). Lătinesce, ba chĭar în acte internaţionale cu regiĭ Ungarieĭ, se ḑicea: „terrarum de *Om-*

lasch et de Fogaras Dux“ (Kemény în Kurz's Magaz. II, 45). Se scie ce este ţéra Făgăraşuluĭ. Prin ducatul *Amlaşuluĭ* se înţelegea o regiune învecinată a Ardéluluĭ, al căriĭa centru era actualul sat cu acest nume, altă dată orăşel nu fără însemnătate, numit „oppidum *Omlasch*“ (Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum, I p. 40; Schwandtner, Script. Rer. Hung. I, 886; Katona, Hist. crit. XIV, 338). Apucat cam sub domnia luĭ Vladislav Basarab (1360—74), acest teritoriŭ a fost apoĭ în curs de peste o sută de anĭ un měr de discordiă între Munteniĭ şi Ungurĭ, trecênd din când în când dela uniĭ la alţiĭ, fie prin luptă, fie prin surprindere. Dela 1500 încóce Ţéra-Românéscă nu l'aŭ maĭ stăpânit nicĭ o dată, dar totuşĭ în titulatura domnéscă cea solemnă, aprópe pînă la epoca Fanarioţilor, se ḑicea mereŭ: „duce al *Amlaşuluĭ*“.

v. *Almaş.—Făgăraş.*

Amlăşén,-éncă, subst. et adj.; habitant d'Amlaş.—v. *Amlaş.*

Amnàr s. **amănàr** (plur. *amnarĭ*, *amănarĭ*, s. *amnare*, *amănare*), s. f. ou m.; 1°. fusil à allumer, fusil à aiguiser; 2°. t. de Tissanderie: partie du métier à tisser servant à étendre ou à détendre la toile; 3°. t. d'Agric.: une partie du soc de la charrue; 4°. une partie de la ridelle du chariot; 5°. t. d'Archit.: poutre verticale soutenant aux angles la toiture d'un bâtiment, solivau horizontal reliant les solives du plancher.

Afară de Dr. Polysu, care cunósce forma *amânar*, şi afară de Costinescu, care indică *amnare* în architectură, celor-lalţĭ lexicografĭ aĭ noştri aŭ fost cunoscute pînă acum numaĭ forma *amnar* şi numaĭ sensul de „briquet“, astfel că eĭ toţĭ pe rînd n'aŭ pregetat a trage cuvîntul dintr'un prototip latin igniarium „instrument pentru foc“. Negreşit, latinul *-gn-* trece la noĭ în *-mn-* ca în „lemn=lignum“ şi 'n altele; dar nicĭ o dată în cuvinte latine iniţialul *i-* nu se urcă la *a-* şi nicĭ o dată grupul *-nia-* nu devine *-na-*. Un igniarium, din causa celor doĭ *i* urmaţĭ de vocale, a cărora proprietate după fonetica română este de a muĭa consónele învecinate, ar fi dat românesce pe un „ĭaŭ“, cel mult un „ĭar“ saŭ „iĭar“, câtu-ĭ lumea pe un *amnar*. Dar acéstă imposibilitate curat materială nu este singură. Sub raportul logic, cum óre dela „ignis“ să ajungem la noţiunea de nesce stâlpĭ aĭ caseĭ saŭ aĭ moriĭ, carĭ tocmaĭ de foc trebuĭ să fie feriţĭ? Afară de tóte acestea, se scie că „ignis“ n'a trecut nicăirĭ în vre-unul din dialecte neo-latine, pretutindenĭ fiind înlocuit prin „focus“. In fine, lătinesce „igniarium“, în graĭul vulgar „focale“ saŭ „focaris“, se chiămа nu *amnarul*, ci cremenele: „petra quae ferro parcussa scintillam emittit“ (Du Cange).

Tóte sensurile cuvîntuluĭ *amnar* şi tóte dificultăţile fonetice se împacă din dată ce plecâm dela forma *amănar*, fórte intrebuinţată în popor şi de unde *amnar* vine prin aceĭaşĭ scurtare ca în: destul=desătul=lat. desatullo. Macedo-românesce *amnarul* se ḑice numaĭ mânar şi mânare (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom., I p. 16). Este latinul manuale saŭ manuarium, tot ce e la mână saŭ îndemână saŭ ca mâna. In latina vulgară (Du Cange, ad. voc.): manaria „faucille, serpette, quod ad manum facilis“; manuales „forcipes ferrarii, longum ferrarii“; manualis „instrumentum medicorum sic dictum quod manu astringatur, dum plurima continet ferra-

menta". De aci lesne putem urmări tóte înțelesurile cuvîntuluĭ românesc, carĭ nu sînt puține.

I⁰. *Amânar* saŭ *amnar* de scăpĕrat și de ascuțit.

Este un oțel care, lovind în cremene peste éscă, scapĕră scânteĭ și o aprinde, saŭ care prin frecare ascute un bricég, un cuțit, o armă. In casul de'ntâiu se ḑice: a da în *amnar*; în casul al doilea, a da pe *amnar*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): „Au nu pricepi că scânteĭa *amnarĭului*, până a nu să stinge, ĭasca aprinde, ĭară stingându-să, a doa și a triĭa lovitură poftește?..."

Ghicitórea despre „éscă, *amnar* și cremene": „Mirésa 'n pădure, ginerele'n Țarigrad și nuna'n gârlă" (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 226), ceĭa ce presupune că *amnarele* ni se aduceaŭ óre-când de peste Dunăre.

„Hora vinuluĭ":

Băgaĭ mâna 'n posunare,
Găsiĭ cremene ș'*amnare*...
(G. D. Teodorescu, 333)

Balada „Enciu Săbienciu":

Dar și Enciu ce 'mĭ făcea?
Din *amnarĭ* că scăpĕra,
Cĭubucul și'l aprindea...
(Burada, Dobrogea, 178)

Puscele cele vechĭ, de carĭ se maĭ găsesce icĭ-colea pe la țéră, în loc de piston aveaŭ cremene și *amnare*.

Balada „Busuĭoc":

Dar Busuĭoc ce făcea?
Mâna pe durdă punea,
De *amnare* mĭ-o 'ntindea,
Cremenea că 'ĭ potrivĭa,
Drept afară că'mĭ eșĭa,
Potera se spăimînta...
(G. D. Teodorescu, 605)

Locuțiunea proverbială „cât aĭ da în *amnar*" însemnéză: într'o clipă.

Basmul „Voĭnicul cel cu cartea" (Ispirescu, Legende p. 104): „Îĭ dete și pe vizitiul Curțiĭ, om vechĭu, credincĭos și ĭute la slujbă, care să nu se deslipéscă de stăpânul seŭ nicĭ cât aĭ da în *amnar*..."

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 83: „N'a trecut nicĭ cât aĭ scăpĕra din *amnar*..."

Povestea „Vlad și Catrina" (Tribuna dela Sibiĭu, 1885 p. 818): „Cât aĭ da o dată de doĕ orĭ cu *amnarul*, puteaĭ s'o ducĭ cu loc cu tot..."

Un idiotism:

„Zama acră se ḑice la noĭ zamă de *amnarĭu*..." (D. Pop, Transilv., Făgăraș, c. Copăcel); pe la Năsăud: „zamă de cute" (A. Pop, c. Sân-Georgiŭ); în ambele casurĭ, ca ce-va sec, ca și când ar fi fiert cu fer saŭ cu pétră în loc de carne.

Amnarul de ascuțit póte să fie același care servă la scăpĕrat, orĭ este ce-va maĭ mare, maĭ ales când e vorba de a ascuți o sabiă; când însă e de pétră, atuncĭ nu se maĭ ḑice *amnar*, ci cute saŭ gresiă.

v. *Cute*.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 381): [Stricându-se un capĕt dela căruță și neavênd secure ca să taiă un gârneț, moș Nichifor] scóte bulicherul din técă, îl dă pe *amânar* și începe a cĭocârti un gârneț..."

Balada „Balaurul":

Când tînăr Hușén,
Puĭu de Moldovén,
Vitéz și hiclén,
Paloșul scotea,
Pe *amnar* îl da
De și'l ascuțĭa...
(G. D. Teodorescu, 450)

Balada „Marcu Vitézul":

Paloș din téca scotea,
Pe *amnar* că'l ascuțĭa...
(Ibid. 665; cfr. 668).

Balada „Rusalin“:

Rusalin ce mi'şi făcea?
Bagă mâna 'n busunarĭu,
Scóte micutel *amnarĭu*,
Bagă mâna pe turéc,
Scóte cuţit de casap,
Şi se pune-a'l ascuţi...
(Reteganu, Poes pop 25)

„Cuţit de casap“ este acela pe care Italieniĭ îl numesc m a n n a j a, la Sicilienĭ m a n n a r a (Traina), adecă m â n a r ĭ u, fiind că măcelarul îl pórtă tot-d'a-una cu sine, avêndu'l purure la m â n ă, după cum ţeranul român nu se desparte de *amnar*.

„Ceĭa ce pórtă cĭobaniĭ la brâŭ, sînt: cuţit, fluer, *amnarĭu*, éscă şi cremene“ (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sârdanu).

Acéstă enumeraţiune ne aduce aminte dintr'un text medio-latin: „accipiens de domo m a n n a r i a m, asciam et cutellum, ascendit in montem ubi cedrina ligna caedebat“ (Du Cange), unde m a n n a r i a nu póte fi topor, dar nicĭ cuţit, căcĭ ambele se menţionéză alăturĭ, ci numaĭ dóră *amnar*.

După expresiunea Românuluĭ, culmea sărăcieĭ este atuncĭ când remâne cine-va chiar fără *amnar*.

O doĭnă din Bucovina:

Să nu maĭ ajungă nime
Să bee 'n crîşmă cu mine!
Că 's fecĭor de gospodarĭu,
Ş'am remas făr'de *amnarĭu*;
Şi's fecĭor de gasda bună,
Ş'am remas cu bota 'n mână...
(Aurora română, 1881 p 16)

In adevĕr, servind în acelaşĭ timp a scăpĕra foc şi a ascuţi arma, *amnarĭul* este pentru ţeran unélta cea maĭ folositóre, maĭ a d m a n u m, maĭ trebuincĭósă şi maĭ purtăréţă tot-o-dată, maĭ *amânar*.

v. *A-mână*.

II⁰. *Amânar* saŭ *amnar* la ţesut.

Termenul e fórte respândit la toţĭ Româniĭ din Dacia luĭ Traian. Nu scim dacă nu cum-va îl va fi avênd şi dialectul macedo-român sub forma de m â n a r e.

„Intre unelte de ţesut, ca părţĭ ale r e s b o ĭ u l u ĭ, una se chiamă *amnar*“ (A. Copuzén, Ialomiţa, c. Copuzu; R. Simu, Transilv., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarecea; T. Crişianu, c. Cugieru, etc).

„La r e s b o ĭ u, *amnarĭu* se dice acea parte cu care se întinde pânza“ (P. Popescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

„*Amnarul* dela r e s b o ĭ u se maĭ numesce câte o dată şi î n t i n d ĕ t o r. E lung dela una pînă la doĕ palme. Prin el se fixézǎ întinderea n a t r e ĭ, adecă a spaţiuluĭ dintre cele doĕ s u l u r ĭ. S p e t é z a servă de ajutor *amnaruluĭ*...“ (C. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

„*Amnarul* dela r e s b o ĭ u stă în tot timpul ţesutuluĭ în una din cele patru găurĭ a s u l u l u ĭ de 'nainte, în partea dréptă spre acela care ţese. Prin ajutorul *amnaruluĭ* se ţine întinsă partea ţesetureĭ dela sulul de dinapoĭ pînă la cel de dinainte. Dacă partea ţesută s'a pré lungit, atuncĭ o strîngem pe sulul de dinainte, învîrtind sulul cu *amnarul*. Are forma unuĭ diapazon saŭ camerton, dar cu cele doĕ extremităţĭ de sus unite. E de lemn...“ (S. Mironescu, Némţ, c. Dobrenĭ).

In Dolj, *amnarul* dela r e s b o ĭ u se chiamă î n t o r c ĕ t o r u l, fiind-că „prin învîrtirea luĭ se ţine pânza întinsă“ (N. Guran, Craĭova).

v. ²·*Resboĭu*.

In dialectul sicilian se chiamă „mânuţă“ o parte a r e s b o ĭ u l u ĭ prin care el se întinde saŭ se strînge: „m a n u z z a, regoli che servono ad allargare e stringere il telajo“ (Traian), fiind că facultatea de a strînge şi a întinde aparţine maĭ în specie m â n e ĭ. Tot dela m â n ă şi din aceĭaşĭ causă o parte a

resboĭuluĭ se ḑice românesce *amnar*, adecă *amânar*, unde noţiunea fundamentală nu maĭ este acea de ad-manum ca în unélta de scăpĕrat şi de ascuţit, ci aceia de manu: ce-va care reproduce instrumentalitatea mâneĭ.

Aprópe în acelaşĭ sens se chiamă:

III⁰ *Amânar* saŭ *amnar* la plug.

„La plug ferul lat este cel ce umblă prin pămînt, ĭar *amnarĭu* se ḑice o bucată de fer saŭ un fel de cuĭu prin care se afundéză orĭ ce rădică ferul lat..." (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

„...andrea se chiamă un fer lung, care prinde ferul-lat de grindeĭu, avênd în capul de sus un alt fer ḑis *amnar*..." (Preut R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

v. ²·*Andrea*.

Pentru a afunda saŭ a rĕdica ferul-lat, plugarul întórce saŭ învîrtesce cuĭul numit *amnar*, după cum se întórce saŭ se învîrtesce *amnarul* dela resboĭu pentru a da pânzeĭ trebuincĭósa întindere.

Intre lucrarea ambelor *amnare* este o deplină analogiă.

v. *Bârsă*. — *Plug*.

Tot ca imitând instrumentalitatea mâneĭ, se ḑice *amnar* saŭ *amânar* la căruţă o spetéză care, fără a se asemĕna câtuşĭ de puţin în formă cu unélta de scăpĕrat şi de ascuţit, cu lemnul întindĕtor dela resboĭu saŭ cu ferul cel mişcător dela plug, este un bĕţ ce ţine saŭ susţine capetele loĭtrelor:

IV⁰. *Amânar* saŭ *amnar* la căruţă.

„O căruţă are doĕ părţĭ de căpetenia: coş şi dric. La coş sînt patru drucĭ: doĭ d'asupra şi doĭ dedesupt; drucĭĭ de asupra sînt uniţĭ cu ceĭ de desupt prin opt speteze, carĭ formézâ draginile; cele patru speteze dela extremităţile draginelor se chiamă *amnarĭ*..." (Preut N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnauca).

„Deosebitele părţĭ ale caruluĭ, una câte una, se numesc: róte, osiĭ, perinóce, inimă, *amânare*, chisc, splină..." (G. Balaban, Putna, c. Răcăcĭunĭ).

Prin capetele de jos ale celor patru *amnare*, la unele căruţe numaĭ doĕ, loĭtrele saŭ draginele sînt aşeḑate pe dricul căruţeĭ.

Pe la Năsăud aceste *amnare* se chiamă mânuşe, ĭar spetezele loĭtrelor în genere se numesc brăţare (A. Pop, c. Sân-Georgĭu).

v. *Brăţar*. — *Car*.

Cele patru *amnare* dela căruţă susţin loĭtrele, formând din acestea ca doĕ gardurĭ saŭ doĭ păreţĭ. Un rol analog de susţinĕtorĭ, cam tot în numĕr de patru, distinge pe:

V⁰. *Amânar* saŭ *amnar* în architectură.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 115: „Stogul clădit şi păluit bine opresce răsbaterea aeruluĭ într'însul, şi aşa nu se smintesce fînul. Nemţiĭ fac acoperişurĭ de pae, în alte locurĭ se lasă un ogég în mijlocul stoguluĭ, pe aĭure vîrfurile de pae a stogurilor se rădică şi se pogóră cu scripţĭ, pe une locurĭ acoperişurile sînt puse pe 4 *amnare*; pe aĭure numaĭ pe unul în mijloc..."

I. Crénga, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 456): „Am să durez o mănăstire pe pajiştea asta, să se ducă vestea în lume; ḑise el. Şi de o dată se şi apucă. Face maĭ întâĭu o cruce şi o înfige în pămînt, de însamnă locul. Apoĭ se duce prin pădure şi începe a chiti copaciĭ trebuitorĭ: ista'ĭ bun de *amânare*, cela de tălpĭ, ista de grinḑĭ, cela de tumurugĭ, cela de costoróbe..."

„La morĭ, ca şi la case, una din părţile de căpetenia ale clădiriĭ sînt *amânare* saŭ *amânarĭ*. *Amânare* la móră se numesc acele lemne, carĭ sînt în

colţurĭ în numĕr de patru, fiind dăltuite, ĭar prin dăltuiturĭ întră paĭanturile. La casă, *amânare* se numesc acele lemne carĭ se pun în colţurĭ, doĕ în faţă, doĕ în dos, apoĭ câte unul la cóste, cu partea de jos fiind îngropate în pămînt, ĭar pe vîrfurĭ d'asupra se rădică acoperemîntul caseĭ" (C. Melinte, Covurluĭu c. Gânescĭ).

„Casa moriĭ se compune din opt tălpĭ, pe carĭ se pun maĭ mulţĭ *amnarĭ* dăltuiţĭ la doĕ părţĭ, pentru a puté sta scândurile ce formézá păreţiĭ; în capĕtul *amnarilor* se pun opt costoróve, pe carĭ se face acoperemîntul cu stuh saŭ şindrilă..." (Preut S. Vrâncénu, Iaşĭ, c. Bivolar).

„In *amnarele* moriĭ sînt băgate arepile, înţepenite prin nesce icurĭ ce se numesc pene..." (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„*Amânare* la móră sînt un fel de furcĭ, pe carĭ se formézá corpul moriĭ, şi sînt înfipţĭ pe rĕscrucea dela babaluc..." (T. Coate, Covurluĭu, Tîrgu-Berescĭ).

Amnarele în sensul de maĭ sus sînt verticale; tot *amnare* se chiamă la zidarĭ nesce bârne orizontale, „lemne scurte cu carĭ se prind grindile unuĭ tavan" (Costinescu).

v. *Casă.—Móră.*

Ceĭa ce a concurs a da în zidăria românéscă unor asemenĭ bârne numele de *amânare*, este acea particularitate că obicĭnuit ele se fac în furcă. Şi la Sicilienĭ o furcă se dice manuzza (Traina). Din aceĭaşĭ causă macedo-românesce se chiamă mânar sfeşnicul cel mare dela biserică (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. II, 500), care în mână nu se pórtă, dar este făcut „à branches".

Tóte sensurile cuvîntuluĭ *amnar* derivă dară de o potrivă dela mână, dar se pot clasifica în doĕ rubrice: 1° obiecte îndemânatece, ca *amnarul* de scăpĕrat şi de ascuţit; 2° obiecte în felul mâneĭ, ca *amnarul* dela resboĭu, dela plug, dela căruţă, dela casă, dela móră şi — la Macedo-românĭ — din biserică.

v. *Cremene — Éscă.*

Amnù, adv.; à présent, de suite. Se aude la nordul Transilvanieĭ (G. I. Popescu, Selagĭu). Precum forma bănăţénă acnù represintă un prototip latin „eccu'nunc", tot aşa *amnù* al Moţilor, compus din amu şi din nu, este: modo-nunc.

v. *Acum.—Amu.*

Amoĭetùră. — v. [1.] *Amoĭu.*

[1.] **Amòĭu** *(amoĭat, amoĭare)*, vb. „A *amoĭa*=a muĭa, a topi, a descăli. Amoĭetură = descălitură, topitură" (Costinescu). Etimologicesce este acelaşĭ cuvînt cu cel ce urmézá.

v. [2.] *Amoĭu.*

[2.] **Amòĭu**, adv.; à mouiller. Din preposiţionalul *a* (= lat. ad) şi moĭu (= lat. mollio), adverbul *amoĭu* saŭ *a-moĭu* se maĭ aude peste Carpaţĭ, totd'a-una în construcţiune cu verbul pun.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402): „*Amoy* pun. Repono ut mollescat."

Lexidon Budan: „*Amoĭu*, ad macerandum, emolliendum. Pun curechĭu *amoĭu* = ich beitze oder weiche Kohl ein."

Iser: „*Amoĭu* = zum Beitzen oder Einweichen".

v. *Amuĭez. — Móle.*

Amòr (plur. *amorurĭ*), s. n.; amour. Sinonim cu dragoste şi cu ĭubire, carĭ sînt ambele de proveninţă slavică, *amorul* nĭ-a venit abia pe la

finea secoluluĭ trecut prin cultura italiană a unor boierĭ ca Văcărescciĭ saŭ a unor scriitorĭ ca Iorgovicĭ; şi totuşĭ cuvîntul a devenit fórte poporan pe'n oraşe, de unde apoĭ a reuşit a se furişa şi pe la cătune. Românul însă nu'l înţelege tocmaĭ ca dragoste saŭ ca ĭubire, cea de 'ntâĭu exprimênd sentimentul în sine, ĭar cea-laltă acţiunea, pe când *amor* se ĭea obicĭnuit ca o personificare, dând nascere şi deminutivuluĭ amoraş.

A. Văcărescu p. 42:

Că şi 'n ĭad şi fi-te-unde,
Voĭu striga făr de-a ascunde,
Că tu eştĭ *amorul* meŭ...

Costachi Conachi, p. 224:

Tu mĭ-aĭ ḑis cumcă tot omul ce *amorĭu* aŭ înşelat
Îĭ vrednic de tótă mórtea, fără a fi gĭudecat...

Beldiman, Tragod. v. 4025, despre nesce nenorocite femeĭ din timpul resmeriţeĭ:

La Bahluĭu vr'o paĭ-spre-ḑece, ucise le-aŭ înnecat;
Apoĭ prin fântânĭ, prin puţurĭ, pré multe aŭ aruncat;
La acésta pré cu cale că aŭ făcut socotesc:
Să se sature, le lasă, de *amorul* cel turcesc...

Costachi Negruzzi, „Şalul negru":

Dar statornicĭă este pe pămînt?
Credinţa e vorbă, *amorul* cuvînt!..

Doĭnă din Ardél:

— Fóĭă verde treĭ nuĭele,
Jele mi-ĭ, ḑeŭ, mare jele
De frunḑuţa munţilor,
De dorul părinţilor;
Dar mi-ĭ jele, frate, jele
De-a câmpuluĭ floricele,
De *amorul* mândreĭ mele...

(Jarnik-Bârsanu, 311)

In doĭna din Basarabia:

Ar cunósce lumea tótă,
Cât *amor* şi cât venin
Bea inima la străin ....

(Alex., Poes. pop. 2. 406)

amor este o greşélă a editoruluĭ în loc de amar.

Doĭnă muntenéscă:

Cine la *amor* nu crede,
N'ar maĭ călcă érbă verde
Ş'ar călca pămînt uscat,
Să sciŭ că l'am blestemat!
Veḑĭ *amorul* ce lucréză:
Te bucură, te'ntristéză,
Inimĭóra friptă 'ţĭ lasă!
Amorul când se'mpreună,
Par'că beĭ vutcă d'a bună;
Amorul când se desparte,
Par'că beĭ păhar de mórte...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

Doĭnă din Moldova:

Fóĭă verde pelinıţă!
Eşĭ, Catincă, dela pânḑă,
Că te strigă unu 'n frunḑă:
Of, *amorule*!
Din frunḑa stejaruluĭ,
Fecĭorul vătavuluĭ:
Of, *amorule*!...

(D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu)

Doĭnă din Dobrogea:

Amorule, amoraş,
Vide-te-aş călugăraş!
Pînă'n patru-ḑecĭ de ḑile
Să te vĕd la mănăstire
Cu cotele pe psaltire...

(Burada, 226)

Intre strigăturĭ dela jocurĭ ţerănescĭ:

Duce-m'aş cu puĭca'n nor
Să mĕ satur de *amor!*...

(C. Alexandrescu, Ialomiţa, c. Rĕviga)

Sunând mereŭ în gura lăutarilor Ţiganĭ, *amorul* nu putea, vrênd-nevrênd, a nu deveni gutural, uniĭ rostindu'l *hamor*, alţiĭ chĭar *ahmor*.

„Cântecul ḑis al *hamoruluĭ* se începe aşa:

De hamurizat ce sînt,
Nu vĕḑ ĭérba pe pămînt..."

(I. Comanescu, Teleorman, c. Voĭvoda)

Alexandri, Covrigarul:

Incât scos fiind din minte,
Nu maĭ poţĭ vinde plăcinte,

Căcĭ în focul de *ahmor*
Arḑĭ, te cocĭ ca în cuptor...

E fórte curios că iluştrul Bopp credusе că ţigănitul *hamor* este nu numaĭ o veche formă românéscă, ci chiar un archaism latin. Apropiând pe latinul amo de sanscritul kam, el ḑice că guturala primitivă s'a păstrat la Românĭ: „lingua Valachica offert vocem *chamor* amor" (Gloss. sanscr.[3]. 71).

Afară de deminutivul amoraş, *amorul* a produs derivate: amorez, amorezez, amorezat, carĭ şi ele în graĭu se aspiră adesea în ham-.

v. *Dragoste*.

Amoràş, s. m.; petit amour. Deminutiv din amor, care însă nicĭ odată nu exprimă sentimentul saŭ acţiunea de a ĭubi, dar nicĭ ceĭa ce însemnéză deminutivul italian amorazzo şi amoraccio saŭ amoretto şi francesul amourette, ci numaĭ pe persóna cea ĭubită.

O elegiă quasi-poporană înainte de 1832:

Amoraş tiran,
Tiran şi duşman,
Tare te-aĭ silit
Şi maĭ despărţit
De-al meŭ puişor...
(Albina Pinduluĭ, 1868 p. 90)

Doĭnă din Moldova:

Mângăe-l'ar Dumneḑeŭ
Numaĭ cum voĭu ḑice eŭ,
C'a fost *amoraşul* meŭ...
(D. Arg..irescu, Covurluĭu, c. Moscu)

Tot de acolo:

Amoraş, amoraş!
Vide-te-aş călugăraş,
Cu mâna pe la icóne
Şi cu ochiĭ la cucóne...
(D. Albotén u, Covurluĭu, c. Mastacanĭ)

v. *Amor*.

[1]·**Amorèz,-ă**; subst. et adj.; amant, amoureux. Sinonim cu ibovnic şi drăguţ, dintre carĭ poporul pe cel de'ntâĭu îl ĭea în sens reŭ, pe cel-lalt în sens bun, ĭar *amorezul* — o proprietate maĭ mult orăşenéscă — este incolor.

Costachi Negruzzi, Zoe, I:

„— Spune'mĭ, mĕ ĭubescĭ?

„— Mĕ întrebĭ un lucru care póte ţi l'am spus de o mie de orĭ; respunse cu rĕcélă nesimţitorul *amorez*..."

Acelaşĭ în „Potopul":

Edvin sprijinĭa în braţe p'a luĭ scumpă
amoreză...

v. *Amor*.—[2]·*Amorez*.

[2]·**Amorèz** s. **amorezèz**, vb.; amouracher, aimer. Se întrebuinţéză totd'a-una sub forma reflexivă, şi numaĭ în Banat se aude ca activ:

„Pe la noĭ se ḑice: te *amorézŭ*=te ĭubesce" (L. Iancu, c. Visagu).

A. Pann, Moş Albu, I, 66:

Dar câtă îĭ fu mirarea, când auḑi că şi el
Nu voesce să se'nsóre cu altă fată de fel,
Ci tot pe acea din casă, care ceĭ-lalţĭ o cerea,
Asupră'ĭ s'*amorezase* şi după dînsa murĭa...

Acelaşĭ, Erotocrit, II p. 95:

Inimĭóra eĭ în pĭeptu'ĭ fórte tare se bătea,
Şi alt decât Efrosina nimenĭ nu o pricepea:
Tinerele ce vr'odată se vor fi *amurezat*,
Pot cunósce cu lesnire ce durerĭ ea a'ncercat...

Cântec muntenesc:

Fóiă verde maghiran
Ş'o cracă de leuştén!
In credinţă de scieam,
Nu mĕ maĭ *amurezam*,
Că amorul dela tine
M'a ofticat, vaĭ de mine!...
(G D. Teodorescu, Poes. p. 303)

v. *Amor*.

Amorezàt, -ă, adj. et subst.; amoureux, amant. Diferă de amorez numaĭ prin funcţiunea adjectivală.

Costachi Conachi p. 57:

Doĭ ochĭ porţĭ
Ce fac morţĭ
Ca nisce gelaţĭ!
Şi aruncĭ
Tot în muncĭ
Pre *amorezaţĭ*!..

Acelaşĭ, p. 109—110:

Duceţĭ, spuneţĭ cu putere,
Că *amorezatul* pĭere
In pustiĭu, plin de durere!..

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Cunosc că mĕ ĭubescĭ, o vĕd neîncetat;
Dar óre n'aĭ avut vr'un alt *amorezat*...?

Cântec muntenesc:

Cine nu 'ĭ *amurezat*,
Las'să móră, nu 'ĭ pĕcat,
Să móră necununat....
(G. D Teodorescu, Poes. pop. 303)

v. *Amor*. — *Amorez*.

Amòrt s. **amùrt**. — v. *Amorţesc*.

Amorţélă (pl. *amorţelĭ*), s. f.; engourdissement. Stare ce urméză după a m o r ţ i r e.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 33: „Mircea şi Stoĭca încă nu eşiseră din a lor *amorţélă*; spaĭma şi obosirea sleise cu totul sângele într'înşiĭ. Eĭ şedeaŭ î n c r e m e n i ţ ĭ pe laviţe cu capetele pe mână, cu ochiĭ turburĭ şi holbaţĭ; semenaŭ a fi pierdut orĭ-ce simţire...“

In graĭu se aude maĭ ades *amurţală*.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402): „*Amurtzalĕ*. Stupor.“

v. *Amorţesc*. — *élă*.

Amorţèsc *(amorţit, amorţire)*, vb.; „amortir, s'amortir, engourdir, s'engourdir, se relâcher, transir, s'émousser, s'éteindre, s'enrouer, s'assoupir, s'ndormir. Ital. a m m o r t i r e, a m m o r t a r e, a m m o r z a r e; v. span. a m o r t i r, a m o r t e c e r; n. span. a m o r t i g u a r, a m o r t i z a r; portug. a m o r t e c e r, a m o r t i ç a r; provenţ. a m o r t i r etc. Mĭ-a *amorţit* picĭorul = j'ai la jambe engourdie“ (Cihac, I, 170).

Amorţesc e sinonim cu î n c r e m e n e s c, î m p e t r e s c, î n l e m n e s c, î n ţ e p e n e s c, carĭ însă exprimă ce-va maĭ mult: o nesimţire desăvîrşită ca a petreĭ saŭ a lemnuluĭ, pe când *amorţire* destinge numaĭ fiinţele supuse m o r ţ i ĭ şi maĭ păstrând o brumă de simţire.

I. Văcărescu, p. 286:

Inima'mĭ e tot acea!...
Iubirea'mĭ aĭ *amorţit*'o,
Dar ea n'a putut să m ó r ă...

In graĭu se rostesce maĭ mult: *amurţesc*. In Banat există şi o formă maĭ primitivă *amort* saŭ *amurt*.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402):

„*Amurt*. Obstupefacio.

„*Amurtzesk*. Obstipo. Flaccesco.“

Acéstă diferenţiare între sensul transitiv şi între cel netransitiv nu se pré observă:

„După ce s'a astrucat cu pămînt mortul, toţĭ se spală pre mânĭ cu a p a m o r t u l u ĭ preste grópă, pentru ca să nu le *amurtă* orĭ asude mânile...“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*amurt=amorţesc*.“

Şi macedo-românesce se ḑice *amurt*.

Dosofteĭu, 1673, f. 41 a:

Amurţât'am de'm sînt oasele vechite,
Toată dzua ce-am strigat, Dumnedzăŭ sfinte...

şi f. 61 a:

Amurţâĭu de nu mĭ-am maĭ deşchisu'mı rostul...

Acelaşĭ, 1680, ps. LXVIII.

....ostenitu-m'am strigândŭ, *amurţât'* au gâtlejul mïeu...	....laboravi clamans, raucae factae sunt fauces meae...

la Coresi, 1577: „tăcu grumazuluï mïeu..."; la Arsenie din Bisericanï circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „*amorţirâ* grumazii mie..."

Biblia luï Şerban-vodă din 1688:

Job. XXXIII, 19: şi mulţimé oaselorŭ lui aŭ *amorţitŭ*...	....et multitudo ossium ejus obtorpuit...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 171): „coteii de cehnit, ogarii de scâncit, dulăii de brehăit şi şoimul de piuit *amurţisă*..."

I. Văcărescu p. 258:

Oscar cânta pe lină
De zefir adiere,
D'o dat'a sa vedere
Un fulger *amorţesce*:
A luneï plină
Lumină
Îï piere,
Glonţu'l răpesce...

A. Pann, Erotocrit p. 26:

Simţ un pré dulce leşin, tóte vinele'mï slăbesc,
Nisce sfîrşiturï îmï vin,
De nicï nu pocï să suspin
Pînă de tot *amorţesc*...

Gr. Alexandrescu, „Anul 1870":

După suferirï multe, inima se 'npetresce,
Lanţul ce 'n vecï ne-apasă uïtâm cât e de greŭ;
Reul se face fire, simţirea *amorţesce*,
Şi trăesc în durere ca 'n elementul meŭ...

Costachi Negruzzi, Aŭ maï păţit'o şi alţiï: „când fericirea *amorţesce* orïcare alte simţirï ale nóstre..."

Acelaşï, Scrisórea VII: „a *amorţi* suferinţa prin vesela petrecere..."

v. *Mórte*. — *Incremenesc*.

Amorţire (pl. *amorţirï*), s. f.; engourdissement. Ce-va maï trecĕtor decât sinonimul amorţélă şi ce-va cu maï puţină intensitate decât sinonimiï încremenire, împetrire, înlemnire, înţepenire.

Alexandri, „Gerul":

Gerul aspru şi sĕlbatic strînge 'n braţe'ï cu jălire
Négra luncă de pe vale care zace 'n *amorţire*;
El ca pe-o mirésă mórtă o 'ncunună despre zorï
C'un vĕl alb de promorócă şi cu ţurţurï lucitorï...

v. *Amorţesc*.

Amorţit, -ă, adj.; part. passé d'amorţesc; engourdi, émoussé, transi etc. Se întrebuinţéză d'o potrivă în sens fisic şi 'n cel moral saŭ intelectual pentru a exprime o lipsă aprópe desăvîrşită de energiă saŭ de activitate.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 402): „*Amurcit*. Stupefactus. Stupidus."

Beldiman, Tragod., v. 4045:

Chïucïuc-Ahmet, fórte straşnic, zulumurï nu suferïa;
Décă îndrăznïa vre unul, sub topuzul luï perïa;
Şedeaŭ *amorţiţi* prin sate şi pe la boïerï supuşï...

Gr. Alexandrescu, „Te maï veduï...":

Placerea, frumuseţea, podóbe felurite,
Tot era înzădar;
Ele nu pot să 'nvie simţirile-*amorţite*
D'al patimeï amar...

v. *Amorţesc*.

Ampòïu, n. pr. loc. m.; une rivière en Transylvanie. Rîul *Ampoïu*, unguresce Ompoly, un braţ al Murăşuluï, curge prin partea cea aurósă a Ardéluluï, în regiunea Abruduluï şi a Zlatneï, din carï acéstă din urmă deja în epoca romană purta numele de Ampeium, într'o inscripţiune din timpul Antoninilor: „ordo Ampe-

i e[nsium]“ (Mommsen, Corp. Inscr. Lat. III No. 1293, 1308; Ackner, Inschr. No. 547, 598). In forma românéscă, *-e-* a trecut în *-o-*: *Ampoĭu*=A m p e i u m, sub înriurirea celor doě consóne labiale *-mp-*. In forma ungurésca „O m p o l y“ *l* nu este organic, căcĭ nicĭ o inscripţiune romană nu are „Ampel-“. La întrarea lor în Transilvania, Unguriĭ aŭ găsit la Românĭ pe *Ampoĭu*=A m p e-i u m, şi aŭ trecut pe finalul român *-oĭu* în - o l y întocmaĭ precum din românul „cimpoĭu (=ital. zampogna)“ eĭ aŭ făcut „csimpolya“.

v. *Abrud*.

Amprȍor s. **amprȍr**, s. m.; 1°. veille de la Saint-Georges; 2°. un certain intervalle de temps après le minuit et avant le midi. Sub forme maĭ mult saŭ maĭ puţin diverginţĭ şi cu óre-carĭ şovăirĭ sub raportul sensuluĭ, acest cuvînt e fórte respândit pe la ţéră, deşi aprópe necunoscut orăşenilor. Tot-o-dată există şi la Macedo-românĭ.

No. 1°. „Impărţirea ḑileĭ la popor: revĕrsatul zorilor; în zorĭ; în rĕsăritul sóreluĭ; la ḑiuă; prândzişor; *amproor* (cu doĭ *o* ca în: noor) pe la 9—10 óre...“ (S. Liuba, Banat, c. Maĭdan).

No. 2°. „Pînă pe la 8 óre diminéţa se ḑice: pînă la *împror*“ (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

No. 3°. „Pe la 9 óre ante-meridiane se ḑice *năprăor*“ (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova).

Tot aşa la Orşova şi la Mehadia.

No. 4°. „La cĭobanĭ, când nu mulg oile diminéţa, ci înainte de amĭaḑĭ, se ḑice că: fac *năproor*“ (R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

No. 5°. „La 12 óre cĭobaniĭ ḑic *năprorât*“ (I. Spinénu, Mehedinţĭ, Severin).

No. 6°. O rugăciune poporană:

De cu séră *'nprorĭ*
Pîn' la ciniorĭ,
Dela ciniorĭ
Pîn' la cântătorĭ,
Dela cântătorĭ
Pînă'n dalbe zorĭ...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 189)

No. 7°. „Diminéţa, când este promorócă, cĭobaniĭ ḑic *înprour*, şi tot *înprour* se chiamă a j u n u l luĭ Sf. Gheorghe, când se póte găsi — ḑice poporul — ĭérba férelor...“ (v. Iftimiy, Tutova, c. Obîrşenĭ; I. Pandele, Fălciĭu, c. Grumezóĭa).

N. 8°. „*Proor* însemnéză a j u n u l luĭ Sf. Gheorghe, adecă ḑiua de 22 aprile. Poporul ḑice că Sf. Gheorghe î n *proorul* luĭ pornesce călare de închee toţĭ codriĭ, fînaţele şi tótă verdéţa câmpuluĭ...“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

No. 9°. „Poporul crede că sînt femeĭ, carĭ prin vrăjĭ şi descântece ĭeaŭ mana vacilor cu lapte în *proolul* adecă a j u n u l luĭ Sf. Gheorghe...“ (M. Ţigăĭu, Covurluĭu, c. Foltescĭ).

No. 10. „La Sân-Gĭorgĭu ómeniĭ se udă cu apă, ceĭa ce se ḑice că s e î m p r è o r ă, alţiĭ ḑic î m p r ò o r ă...“ (P. Olténu, Haţeg).

No. 11°. Un descântec de „Ĭele“:

Savatina,
Mărgălina
Şi cu ele Rujalina,
Gătiţele
'n p r o u r e l e,
Cu betiţe puchiţele
Cu şistorĭ roşĭ cinsăţele...

(Marian, Descântece, p. 268

No. 12°. „La cĭobaniĭ românĭ dela Pind *pror* saŭ *prour* însemnéză timpul pe la 2-3 óre după mĭeḑul nopţiĭ. Se ḑice: „duc oile î n *prour*=duc oile să pască înainte de zorĭ“, saŭ: „sărmâ oile tu *prour*=mână oile la păscut de cu nópte“ (I. Caragiani).

Cuvîntul n'are a face cu latinul

prior „de maĭ 'nainte" (A. T. Marienescu, Familia, 1873 p. 239, 241), deşi este de o origine curat latină.

Cele doĕ-spre-ḑece numere de maĭ sus ne permit a urmări fără multă greutate forma cea primitivă şi fundamentalul sens al acesteĭ fórte interesante vorbe.

De'ntâĭu, trebuĭ să înlăturâm preposiţiunea î n, către care în Banat se maĭ adaugă preposiţiunea *a*: *amproor* = *a'm-proor*=a - î n-*proor*.

Al doilea, *oo* saŭ *ou*, adecă o duplă vocală, fiind comun dialectuluĭ daco-român (NNo. 1, 3, 4, 7—12) şi dialectuluĭ macedo-român (No. 12), este învederat că prototipul pan-românesc e *proor* saŭ *prour*, ĭar nu *pror* ca în forma cea contrasă (No. 2, 5, 6).

Proor este p e - r o u r saŭ p e r o o r = lat. p e r r o r e m, timpul cel maĭ priincĭos pentru păscutul oilor, după cum ne asigură de doĕ orĭ Virgiliŭ:

At vero, zephyris quum laeta vocantibus aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
Luciferi prima cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et r o s in tenera p e c o r i g r a t i s s i m u s herba...

(Georg. III, 322 sqq.; cfr. Bucol. VIII. 15)

Iată de ce la Fălciĭu diminéţa se ḑice *înprour* numaĭ atuncĭ „când este p r o m o r ó c ă" (No. 7), şi étă de ce în Haţeg „a î m p r o o r a" însemnéză că uniĭ pe alţiĭ „se udă cu apă" (No. 10), adecă „s e r o u r é z ă", „s'arrosent".

Românesce din verbul latin r o r o s'a făcut r o u r e z saŭ r o o r e z; tot aşa din substantivul masculin r o r e m forma nóstră organică trebuĭ să fie r o o r saŭ r o u r, care s'a şi păstrat în *proor* saŭ *prour*, fiind înlocuită pe aĭurĭ prin formaţiunea analogică posterióră r o u ă.

In acest mod *amproor*, termen eminamente cĭobănesc, însemna de'ntru-'ntâĭu numaĭ pascerea cea fórte matinală a oilor p e r o u ă, de unde apoĭ a trecut la semnificaţiunea maĭ generală de ceĭa ce precede ḑileĭ, aplicându-se la óra cutare saŭ cutare, dar în orĭ-ce cas înainte de amiaḑĭ, şi tot-odată s'a aplicat maĭ în speciă către ajunul luĭ sf. George, un ajun când — după credinţa poporuluĭ — des-diminéţă p e r o u ă babele umblă după mana vacilor şi tălhariĭ după érba-férelor.

v. *Georgiŭ*.

Amŭ, adv.; 1°. donc, déja; 2°. à présent, de suite. In graĭul de astăḑĭ, maĭ ales în Moldova, s'aŭ confundat pe deplin *amu* contras din a c m u (= lat. e c c u ' m o d o) cu *amu* din a d m o - d u m saŭ — maĭ corect — format prin preposiţionalul *a* din adverbul latin m o d o întrebuinţat ca în: „tace m o - d o", „advenis m o d o", „m o d o ait m o d o negat" etc., care deja în latina clasică avea une-orĭ înţelesul de „nunc" şi de unde vine şi italianul m o „de-ună-ḑĭ", în unele dialecte a m m ò. Identitatea materială şi o mare apropiare logică între ambiĭ terminĭ nu putea să nu aducă cu încetul o asemenea amalgamare, pe când în vechile texturĭ, maĭ cu sémă în cele din secolul XVI, în cât timp a c m u nu perduse încă pe *c*, eĭ circulaŭ fie-care în deosebĭ, rare-orĭ amestecându-se la o-laltă, şi anume a c m u cu sensul de „à présent", ér *amu* cu acela de "donc" saŭ ca o simplă amplificaţiune sintactică de felul greculuĭ γάρ, δέ, μέν.

In Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) *amu* ne întimpină de vr'o cincĭ-ḑecĭ de orĭ, corespunḑênd

adverbilor latinĭ : enim, autem, vero, ergo, igitur, quidem, tamen, itaque, quoniam, ecce, jam, nicĭ o dată însă nunc; de exemplu :

Act. Ap. XVIII 18: avé *amu* rugă...	... habebat enim votum...
ib. XXIII, 8: Saduchieii *amu* dzicu...	... Sadducaei enim dicunt...
ib. XXIII, 6: înţelése *amu* Pavel că o parte ĭaste....	... sciens autem Paulus quia una pars esset...
Petr. III, 12: faţa *amu* Domnului spre cela ce face reu...	... vultus autem Domini super facientes mala...
Act. Ap. XXIII, 21: tu *amu* se nu asculţi de ei...	...tu vero ne credideris illis...
ib. XXVIII, 28: a şti *amu* se vă fie voao...	... notum ergo sit vobis...
ib. XXV, 1: şi Fistu *amu* preemi despus...	... Festus ergo quum venisset in provinciam...
ib. XXI, 22: ce *amu* ĭaste ?..	... quid ergo est ?..
ib. XXIII, 22: miĭaşul *amu* lăsă gĭurele...	... tribunus igitur dimisit adolescentem...
ib. XXVI, 9: eu *amu* mi păré siînre înprotiva...	... ego quidem existimaveram me adversus...
Jacob. II, 8: se *amu* înpărătéscă sfrăşiretu...	... si tamen legem perficitis regalem...
Petr. IV, 7: întregumăndriţi *amu* şi trezviţivă...	... estote itaque prudentes et vigilate...
Jacob. II, 24: vedeţi *amu* că de lucru...	... videtis quoniam ex operibus...
ib. IV, 13: *amu* acmu ciînre graĭaşte...	... ecce nunc qui dicitis...

In ultimul pasagĭu *amu* figuréză alăturĭ cu acmu, dar fie-care avênd un alt înţeles.

Apoĭ cu sensul de „déjà“ :

Act. Ap. XXVII, 9: derepce postul era *amu* veînritu...	... quod et jejunium jam praeteriisset...

In Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) vedem pe faţă şovăirea semasiologică şi chĭar un început de identificare între *amu* şi acmu; bună-óră :

XXXIX, 16: se preiméscă *amu* récele său...	... ferant confestim confusionem suam...

unde la Coresi, 1577: „să priiméscă acmu...“, dar la Dosofteĭu, 1680: „priĭmască'ş de pripă...“, în contextul slavic: „abie“ :

LVIII, 4: că *amu* vărară sufletul mieu...	... quia ecce venati sunt animam meam...

unde şi la Coresi: „*amu* vănară...“, dar la Silvestru: ĭată vănéză...“, la Dosofteĭu: „ĭată că vânară...“, în contextul slavic: „se“.

LXIX, 4: se toarne-se *amu* ruşirăndu-se...	... avertantur statim erubescentes...

la Coresi: „să se toarne *amu*...“, la Silvestru: „să se întoarne în degrab...“

La Dosofteĭu procesul de identificare între *amu* şi acmu face un pas şi maĭ departe, dar totuşĭ nu este încă deplin. Aşa în psalmul CXVI :

Dzâcă *amu* casa luĭ Izrail...	Dicat nunc domus Israel...
Dzâcă dară casa luĭ Aaron...	Dicat nunc domus Aaron...
Dzâcă *amu* toţ cariĭ să tem...	Dicant nunc omnes qui timent...

amu corespunde latinuluĭ n u n c, însă acelaşĭ n u n c se traduce prin d a r ă, ĭar în contextul slavic în câte-trele verseturile: „ubo = e n i m".

Independința organică a ambelor cuvinte se constată maĭ cu sémă limpede prin dicționarele române din secolul XVII.

In glosarul slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) termeniĭ slavicĭ u ž e şi u b o, cel de'ntâĭu. însemnând „jam, ἤδη", cel-lalt „igitur, οὖν", sînt traduşĭ de o potrivă prin *amu*, căruĭa i se dă ca sinonimĭ: ĭ a t ă, d a r ă, a-d e c ă, dar nicĭ decum a c m u.

In Vocabularul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 400, 402):

„A k m u. Nunc.

„*Amu*. Jam".

Am citat maĭ sus numaĭ acele vechĭ traducerĭ române, în carĭ sensul precis se constată prin cuvîntul corespundĕtor dintr'un original ; acolo însă unde contextul lipsesce, lesne se póte nasce controversa, dacă *amu* însemnéză d o n c saŭ à p r é s e n t. Astfel în Pravila luĭ Vasile Lupul, 1646, a c m u e fórte des şi pretutindenĭ cu sensul lămurit de „à présent", ĭar *amu* se întrebuințéză una singură dată, şi nicĭ atuncĭ nu este destul de limpede; anume f. 185: „ğudețulŭ de nu va *amu* potĭa cunoaşte cu sémne, în ce chipŭ au făcut neştine précurvie, de zburdăčune au numai pentru să facă ruşine bărbatului aceii mueri, atunce créde ğudețul c'au făcut de zburdăčune..."

În graĭul de astădĭ, vechea formă a c m u bifurcându-se în doĕ variantur̆ scădute: a c ù şi a m ù, acesta din urmă a înghițit cu desăvîrşire pe archaicul *amu* „donc, déjà", care abia se maĭ străvede în unele locuțiunĭ.

Intr'o doĭnă din Ardél:

Fost'am tînăr şi brudiu,
Pare'mĭ reŭ ş'*amu*'ĭ târdiŭ...

amu este învederat a c m u; nu însă tocmaĭ aşa de învederat în următórele texturĭ poporane din Moldova:

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „*Amu* într'una din dile flecăul se scólă de nópte, face mamaligă îmbrândită şi ce-a maĭ dat Dumnedeŭ, pune mâncarea în traistă..."

Acelaşĭ, Povestea luĭ Harap-alb (ibid. p. 172): „*Amu* ci-că era o-dată într'o țară un craĭu..."

In ambele aceste pasage *amu* s'ar puté traduce prin „a i n s i d o n c" saŭ „o r".

Basmul „Pepelea" (Sbiera, Poveştĭ p. 13): „... aŭ ospĕtat pentru sufletele tuturor morților pînă *amu* într'un timp când aŭ început a se rădica, maĭ ales nevestele..."

Basmul „Petrea Fĕt-frumos" (ibid. 35): „Aŭ mers *amu* cât aŭ mers şi aŭ dat de nisce bătrânĭ..."

In ultimele doĕ pasage *amu* se apropiă de „d é j à".

In orĭ-ce cas, e sigur că actualul *amù* s'a fusionat din doĕ cuvinte neatîrnate, a căror independință primitivă a-nevoe se maĭ póte recunósce.

v. *Acum*. — *Amuşĭ*.

Amuĭàre. } v. *Amuĭez*.
Amuĭàt,-ă. }

Amuĭèz (*amuĭat*, *amuĭare*), vb.; tremper, mouiller, humecter. Alăturĭ cu a m o ĭ u, Budan-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) pune pe *amuĭez*, traducêndu'l prin „befeuchten, erweichen, eintauchen etc." Maĭ întrebuințat în graĭu este î m m o ĭ u.

v. [1.2.]*Amoĭu*. — *Înmoĭu*. — *Moĭu*.

Amùrg, s. m.; crépuscule, entre chien et loup, la tombée de la nuit. „Pe la şése óre séra, când cĭobaniĭ dic m u l g ă t ó r e a, căcĭ atuncĭ eĭ îşĭ m u l g vitele" (N. Mereuță, Tutova, c. Mânzațiĭ), timpul pe care şi vechiĭ Grecĭ,

din aceïaşĭ causă, îl numïaŭ *ἄμολγος* dela *ἀμέλγω*, se chiamă la noï maĭ obicĭnuit *amurg*.

Alexandri, Legenda Ciocărlieĭ:

Dar după multă trudă şi mult amar de cale,
Odată cu *amurgul* ajunge într'o vale...

şi maĭ jos:

Copila varsă lacrimı; uïmită ea simţesce
Că inima'ĭ ferice în sînu'ĭ se topesce,
Ca ḑiua cea de vară când raḑele se scurg
Topindu-se în umbra adîncă din *amurg*...

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ:

Cuprinsă de un trist necaz,
Az
Privïam *amurgu* 'ntunecat;
Cat,
Şi vĕd că dintr'un nour des
Es
Mulţime de dracĭ fioroşĭ
Roşĭ...

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultanica p. 5: „*amurgul* sereĭ înfaşe firea într'un zăbranic sur..."

Ibid. p. 229: „pleca din rĕvărsatul zorilor şi sĕ întorcea pe la *amurg* cu alb în căpesterie..."

Intr'un sens figurat:

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 103: „se'nălţa pe albăstréla întunecată a ceruluĭ un părete îngust şi negru, cu muchea surpată, cu laturile crăpate, fioros şi cobitor ca urma unuĭ pĕcat în *amurgul* conșciinţeĭ..."

Pentru *amurg* se maĭ aude în popor amurgélă (Rîmnic-sărat, c. Bogza), amurgit saŭ amurgite, personificatul Murgilă, impersonalul murgesce saŭ amurgesce etc., tóte din aceïaşĭ tulpină, despre care: v. *Murg*.

Amurgélă.—v. *Amurg*.

Amurgèsc (*amurgit*, *amurgire*), vb.; s'obscurcir, tomber (du jour, de la nuit). Sinonim cu înserez.

Alexandri, „Plugurile":

Dar lumina *amurgesce*, şi plugariĭ cătră sat,
Haulind pe lîngă jugurĭ, se întorc dela arat...

O colindă din Dobrogea:

Iar când sórele se duse
Şi de tot el se ascunse,
Pe când ḑioa *amurgïa*,
Ochiĭ el îşĭ arunca
Sub o tufă
De schindufă...
(Burada, p 86).

Maĭ adesea funcţionéză impersonal.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, IV: „Abia *amurgise* când Stroicĭ şi Spancïoc sosiră...

Alexandri, O primblare la munţĭ: „Acum *amurgise* maĭ de tot, caiĭ obosiseră, şi noĭ începuserăm a sîmţi órecare durerĭ prin şoldurĭ..."

Balada „Lécul":

Şi colea când *amurgïa*,
La mândra luĭ ajungea...
(Marian, Bucov. I, 184).

Participiul trecut luat ca adjectiv:

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 110: „la óra când aburiĭ, înălţându-se pe apă, începeaŭ a înnegura orizontele amurgit..."

v. *Amurg*.—*Murgesc*.

Amurgìre
¹·Amurgit } v. *Amurgesc*.

²·Amurgìt (plur. *amurgite*), s. n.; part. passé d'amurgesc pris substantivement: crépuscule, la tombée de la nuit. Sinonim cu amurg. Se întrebuinţéză adesea la plural.

Basmul „Ţugulea" (Ispirescu, Legende p. 321): „Merse ce maĭ merse, şi când fu pe la *amurgit*, întâlni un om care se uïta în sus cu un arc în mână..."

„De-cu-séră se ḑice şi la *amurgite*" (P. Căderea, Némţ, c. Bistricïóra).

„Când se îngână ḑioa cu nóptea, poporul ḑice că e: pe-*amurgite*" (M. Lupescu, Sucéva, c. Broşteni).

v. *Amurg*.—*Murgilă*.

Amùrt
Amurţélă
Amurţèsc } v. *Amorţélă*.—*Amorţesc*.

Addenda

La colóna 102 după rîndul 40:

Abùrc (*aburcare*, *aburcat*), vb.; s'élever, monter, gravir. — v. *Burec*.

La col. 290 după rîndul 18:

Palia din Orăştia, 1582 (Cipariu, Anal. 57):

Genes. XLIX, 7: înpărţi-voiu pre ei în Iacovŭ şi voiu *adâvâsi* în Izdrail...	... dividam eos in Jacob et d i s p e r g a m eos in Israel...

La col. 584 după rîndul 29:

Din literatura poporană cunóscem treĭ texturĭ cu *aĭept*.

Basmul „Nusciŭ-Impĕrat" (Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 1118): „acum s e *aĭaptă* o dată calul şi ca fulgerul trece preste pórtă...";

Basmul „Teĭu-legĕnat" (ibid. 1885 p. 38) „croĭesce un şoşonete bun din pulpa picĭoruluĭ stâng şi'l aruncă în gura pajureĭ, care cu o *aĭeptare* a şi fost afară [din lumea cea-laltă pe lumea nóstră]";

Proverb:

Mĕ ĭeaĭ cu a ĭ e p t u l,
Ţĭ-a pîrăi pĭeptul;
Mĕ ĭeaĭ cu de-acelea,
Te-a ustura pĭelea...
(Ibid. 1885 p 22)

In primele doĕ pasage, *aĭept* însemnéză o avîntare saŭ o răpeḑire; în pasagĭul al treilea, cel maĭ important prin natura sa stereotipă de proverb şi unde cuvîntul ne întimpină ca substantiv, a ĭ e p t póte să însemneze de o potrivă avîntare saŭ răpeḑire la luptă şi înşelăcĭune, şoşele-momele, „allèchement".

Câte-trele texturile sînt din Transilvania, unde—după cum am veḑut maĭ sus— predomnesce în acéstă vorbă sensul derivat de „aruncare".

La colóna 676 după rîndul 16:

Cu tóte astea, al nostru *ala'n-dala* ar puté să fie tot aşa de bine grecul *ἄλλα τῶν ἄλλων*, după cum ne asigură d. A. Odobescu; de ex.: *ὁμιλῶ ἄ λ λ α τ ῶ ν ἄ λ λ ω ν* = vorbesc *ala'n-dala*. In adevĕr, Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujănĭ, sc. 11, scrie acéstă vorbă cu *t* şi o pune în gura unuĭ Grec Lakerdopulos: „Ti ine keramu? îţĭ vorbesc creştinesce şi'mĭ răspunḑĭ *aluntala*..."

In ambele casurĭ, fie neo-grec saŭ neo-albanes, cuvîntul nĭ-a venit pe aceĭaşĭ cale în ḑilele Fanarioţilor.

Dacă însă va fi cum-va adevĕrat că *ala'n-dala* saŭ *ala'n-tala* se află ca vorbă curat poporană şi la Româniĭ de peste Carpaţĭ, precum ne afirmă órecine din Selagĭu în fundul Transilvanieĭ, atuncĭ nicĭ albanes el nu maĭ póte să fie, nicĭ grecesc, ci va fi un rest medieval lăsat de năvălirĭ turanice, Comanĭ saŭ Pecenegĭ, căcĭ în dialectul turc djagataic din Asia—printr'o coincidinţă fórte curiósă—pînă astăḑĭ a l a n - t a l a n însemnéză „grand désordre", „grosser Wirwarr" (Vámbéry, Sprachstud. p. 256).

La colóna 676 după rîndul 17:

Alàs (*alăsat*, *alăsare*), vb.; laisser. Formă macedo-română pentru l a s, care ne întimpină în Penticostarul Mss. pe de la începutul secoluluĭ XVII, pe care'l avem dela d. Ar. Densuşianu, p. 184: „cele nebune ale lumii *alasă*

Dumnezău ca să ruşineze pre cele tari înţelepte; şi cele neputincoase ale lumii *alasă* Dumnedzău ca să ruşineze pre cele tari; şi cele fără de rod ale lumii şi cele batğocorite şi călcate *alasă* Domnul..."

v. *Las.*

La col. 726 după rîndul 35:

²Àlbe s. **albele**, s. f. pl.; t. de Mythol. popul.: 1⁰. fées bienfaisantes chez les Daco-roumains; 2⁰. fées malfaisantes chez les Macédo-roumains.

v. *²·Albul.*

La col. 741 după rîndul 3:

Albìă, s. f.; blancheur. In loc de a l b é ţ ă saŭ a l b i m e, la Dosofteĭu, Synaxar 1683, 23 oct. f. 81 a: „şi'ĭ era părulŭ a l b ŭ ca omătulŭ: ni să punĭa pre ochi cață de *albiĭa* lor; şi vădzumŭ faţa luĭ, şi de multe bătrânĭaţe nu i să vedĭa ochiĭ..."

v. *Albéţă. — -ìă.*

La col. 763 după rîndul 5:

La Macedo-românĭ, din contra, A l b e saŭ ḑîne a l b e sînt Ielele. „Credinţa populară le atribue aceĭaşĭ putere reŭfăcĕtóre ca şi Ielelor, adică: paralisarea diferitelor membre şi părţĭ ale corpuluĭ, a limbeĭ, a auḑuluĭ chĭar. Expresiunile consacrate pentru a desemna pretinsa bólă căpĕtată dela A l b e sînt: agudit di A l b e (lovit de Iele) saŭ: loat di A l b e..." (Şaĭnénu, Ielele, p. 25-6).

La col. 764, în rîndul 8 să se suprime „dispărut", şi apoĭ după rîndul 35 să se adauge:

Substantivul a l b ó r e, de unde vine *alburiŭ*, se maĭ aude în Bucovina.

Basmul „Sucnă-murgă" (Sbiera, Poveştĭ p. 91): „N'am vĕḑut nimică— ḑise el — decât că'ĭ pămîntul ca un muşunoĭu, şi un felĭu de a l b ó r e ca apa pinprejurul luĭ..."

La col. 904 după rîndul 17:

Almàs, s. m.; diamant. Din grecul *ἀδάμας*, prin forma turco-persiană a l m a s, acest cuvînt a străbătut la Ruşĭ şi la Românĭ. Se află maĭ de multe orĭ în inventarul autograf de odórele luĭ Petru-vodă Şchĭopul, 1580 (Mss. în Acad. Rom.), de ex.: „on left cu *almas*, altul left mai mic cu *almas*, ĭară un ćasnic cu *almas* cu ĭacut..."; saŭ: „on *almas* mari miğloc, 20 *almas* pirăğor lui..."

v. *Adamant. — Diamant.*

FINEA

TOMULUI I.

ERRATA

Colóna	Rînd.:	Tipărit:	Citesce:
96	16 de sus	**¹·Abùr**	**¹·'Abur**
128	21 „	lână	lână saŭ de picĭor.
201	12 „	timp	loc
270	16 de jos	reciprocul	reflexivul
969	2 „	teur	tour
1049	23 „	ammanitiare	amminatiare

NB. Pentru indicarea primuluĭ erratum sîntem recunoscĕtorĭ d-luĭ H. Tiktin din Iaşĭ, care a bine-voit a'l semnala intr'un articol special din Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie. Vom profita şi pe viitor cu gratitudine de orĭ-ce indreptărĭ analóge din parte'ĭ.